Digitized by Google

BERKELEY
LIBRARY
UNIVERSITY OF
CALIFORNIA

Digitized by Google

Digitized by Google

MAIN LIBRARY

Digitized by Google

br. 7-12
MJESEČNIK br. 7. god. 1908.

Mjesečnik glasilo pravničkoga družtva u Zagrebu godište 34

1921 Ki M57 v. 34, pt. 2

Dr. ANTUN RANDA.

Ovih je dana cjelokupni češki narod na svečani način* proslavio 50-godišnjicu doktorstva jednog od najboljih živućih svojih sinova — sveučilištnog profesora i bivšeg narodnog ministra dra. Antuna viteza Rande.

Na 10. lipnja 1858. bio je tad dvadeset i četiri godišnji sudski aktuar Antun Randa iz Bistrice promoviran na sveučilištu u Zlatnom Pragu. Već kao slušatelj prava izticao se Randa izvanrednom marljivošću i učenjem, namjeravajući da se posveti zvanju akademičkog učitelja. I nakon same dvije godine (1860.) bio je Randa habilitiran. Od te godine on je bez prestanka ne samo učio, već i toliko radio, da mu premca nema. On je kao učenjak već u prvoj mladosti stupio u kolo svjetskih kapaciteta na polju pravne znanosti, te je uz Ungera osnovao novu znanstvenu školu, osobito što se tiče iztraživanja, proučavanja i tumačenja austrijskog privatnog prava.

Dr. Randa u isto vrieme proučavao je i domaće česko pravo i to sa pronicavom strogošću i ljubavlju žarkog patriote, te je mnogo doprinio preuredbi pravnih odnošaja medju Česima.

Nije svrha ovih redaka, da se nabroje Randine raznovrsne vrline, ni da se popišu njegova djela. Dosta je spomenut njegove radnje o posjedu, o vlastništvu, o trgovačkom pravu i o naknadi štete, koje u pravnoj književnosti zauzimlju prva mjesta, te pobudjuju zadivljenje radi originalnosti i dubine shvaćanja, pravničkoga oštroumlja i sigurnosti zaključaka. Kad se ova djela proučavaju, ostaneš upravo zabezeknut, kad osjetiš, koliko je ovaj čovjek znanja sakupio, kako on točno i podpuno pozna svu odnosnu književnost u raznim jezicima i kako prati cjelokupno pravosudje. Milinom se čitaju Randine radnje, jer je način pisanja biran, precisan, a lako shvatljiv — baš je plastično Randa prikazao raznovrstne pravne pojmove i olakotio učenje cjelokupnog prava. S toga se i kaže, da je dr. Randa osnivač najnovije pravne znanosti, a poznat je i uvažen ne samo u domovini, već po cielom svijetu kao učenjak prvoga stepena.

Djelovanje pak dra. Rande u javnom životu bilo je od ogromne koristi za češki narod. On je bio prvi medju osnivačima češkog sveučilišta, iz kojeg je češki narod crpio neizmjerne blagodati, netom su hiljade i hiljade slušа-

* Ovaj je članak izcrpljen iz čeških novina „Union".

Digitized by Google

telja širili cjelokupnu znanost medju narodom, koji je tako postao moćnim takmacem istih Nijemaca.

Dr. je Randa stao daleko od politike u užem smislu ovog izraza, ali je njegov ženijalni duh pratio javne prilike svojega naroda sa pravim zanosom svijetlog učenjaka, pa su često političke narodne vodje zamolile za njegov savjet. Kad je 1881. dr. Randa bio pozvan u gospodsku kuću, tad je izravno sudjelovao u parlamentarnom radu zajedno s drugim odličnim rodoljubima.

Shvaćajući dr. Randa visoku i plemenitu zadaću prava, a od naravi odlikovan skromnošću i dobrotom srdca, bio je uvijek prijatelj mladeži; za svoje se učenike uvjek zauzimao i iza kako bi oni svršili nauke, te im je vazda bio u svemu pri ruci, bodreći ih u svakoj prigodi na učenje i na rodoljubni rad.

I kad je dr. Randa stupio kao ministar za češki narod medju savjetnike krune, ostao je on uvjek isti.

U podpunoj muževnoj snazi dr. Randa neumorno još radi, kao da ni najmanje nije ogromni rad za polovicu vieka na njega uplivao.

Osobitu je pažnju i brigu posvetio dr. Randa čcskoj „P r a v n i c k o j j e d n o t i“, koja je uprav njegovim miljenikom uvjek bila, te postala središtem českih pravnika, koji — svi učenici dra. Rande — vrše raznovrsna zvanja diljem domovine na obranu, čast i korist njenu.

Hrvatski pravnici u ovoj zgodi sjećaju se takodjer harno ovoga učitelja, učenjaka i rodoljuba, čiji svjetli primjer lebdi svima pred očima, te žele ovom Velikanu bratskog českog naroda, da ga Bog još dugo i dugo uzdrži.

Hrvatsko pravničko družtvo pridružuje se pak oduševljem radosti bratske „P r a v n i č k e j e d n o t e“

O predstojećoj reformi izravnih poreza.

(Na temelju dotičnih zakonskih osnova i obrazloženja istih)

Predavanje Filipa Peroka, držano u skupštini pravničkoga družtva dne 27. svibnja 1908.)

Veleštovana gospodo!

Općeniti položaj naroda, njihove političke težnje, potrebe njihovog državnog kućanstva, njihove gospodarske prilike i zahtjevi duha vremena imadu vazda odlučan utjecaj na razvitak oporezovanja.

Ovaj utjecaj uvadja i u Ugarskoj god. 1848. princip sveobćeg oporezovanja, u koliko zak. čl. VIII.: 1848. izriče, da svaki stanovnik ugarske države nosi svaki javni teret, bez razlike jednako i razmjerno.

Nu ova dva velika uzakonjena načela sveobćeg nošenja javnih tereta i razmjernog oporezovanja, nisu se mogla ostvariti ustavnim putem.

Bivše ces. kr. namjestničtvo proteglo je naredbom od 20. studena 1850.

Digitized by Google

u bitnosti i na Ugarsku tada u Austriji kriepostni sistem izravnih poreza te je time — dokinuvši na staležke privilegije osnovane porezne oproste — ostvareno načelo sveobćeg oporezovanja.

Ovaj ali porezni sistem, čija glavnija odjelenja bijahu samo primitivni i neelastični porezi od prihoda, dakle takove vrsti poreza, koje su skoro isključivo na porezni predmet vezane te koje sa faktičnim dohodkom porezovnika manje računaju, stajao je daleko od postulata po imućtvenoj snazi ravnajućeg se razmjernog oporezovanja.

Iz vremena absolutizma preostali izravni porezi pridržani su do god. 1875. skoro nepromienjeni, jer su se god. 1868. donešeni izravno-porezni zakoni ograničivali više samo na uzakonjenje dotle kriepostnih propisa. Ali još i god. 1875. stvorena porezna reforma ostvarila je duhu vremena bolje odgovarajuće promjene u glavnom samo sa formalnih obzira. Savršenije ostvarila je načelo samooporezovanja. Kod pojedinih vrsti poreza otvorila je širje polje tomu, da se ti porezi bolje prilagode osobnom dohodku porezovnika. Nu pošto je u glavnome tražila izvore za pokriće sve više umnožavajućih se potreba ugarskoga državnoga kućanstva, morala je ostavit netaknuta načela oporezovanja.

I tako su naši porezi sve do danas još pretežno zaboravljeni ostanci staroga poreznoga sistema, premda je ovaj Austrija jur podpuno reformirala. Zakonodavstvo je doduše tekom vremena više puta mienjalo na pojedinim zakonima, ali se je pod pritiskom stalnoga deficita težilo više, dapače skoro izključivo za polučenjem većih državnih dohodaka nego li za pravednijom i razmjernijom razdiobom poreznog tereta.

Goleme bludnje, koje su se pokazale kod bonitiranja zemljišta za zemljarinski kataster, nadalje okolnost, da se kod ustanovljivanja zemljarine nastale promjene u kulturi dotičnoga zemljišta izvan obzira puštaju, zatim velika razlika u teretu kod kuća podpadajućih najamnoj i kod onih, koje podpadaju razrednoj kućarini, nadalje karakter glavarine kod oporezovanja članova obitelji kao i tecivarine I. i II. razreda, nemogući ogromni porezni ključ za tecivarinu III. razreda i za porez na kamate glavnica i na rente, napokon, bezbroj manjkavosti opaženih tekom provadjanja poreza na javno polaganje računa obvezanih poduzeća i družtva te rudarskog poreza, konačno nepravednosti kod ustanovljivanja temelja za obći dohodarinski prirez i mnogo inoga, potaklo je financijalnu upravu da sada, kada je ravnovjesje državnoga kućanstva jur skoro dva decenija uzpostavljeno, skrbi o reformi izravnih poreza, te si je stavila kod toga načelom postignuti razmjerno oporezovanje uzpostavom takovog poreznog sistema u kojemu će svaki porezovnik prema svojoj imućtvenoj snazi k pokriću državnih izdataka toliko doprinašati, da svaki pojedini plaćanjem poreza po mogućnosti jednaku žrtvu doprineo bude. To je socialno-politička strana reforme, dočim se prak-

Digitized by Google

tična strana iste odnosi na financijalni uspjeh, prema kojem se reforma ima provesti tako, da se dohodci potičući sada iz izravnih poreza i za buduće po mogućnosti osjeguraju te da se niti višak niti manjak ne postigne.

Prema tomu ostati će ukupni tereti porezovnika u današnjoj visini, ali će biti pravednije porazdieljeni. Višak će izčeznuti povišenjem od poreza prostog minimuma existencije, a manjak će se nadoknaditi kontingentiranjem obće tecivarine i dohodarine.

Ostvarenje netom navedenih načela želi reforma polučiti posvemašnjim ukinućem pojedinih nepravednih poreza odnosno odstranjenjem pojedinih dielova istih, nadalje pridržanjem odnosno pobolšanjem dosadanjih poreza od prihoda te napokon uvedenjem nove vrsti poreza, koji odgovara zahtjevom znanstvene teorije i odnošajem praktičnog života.

Ukinuti će se u obće porez, koji se plaća za članove obitelji kod svih razreda tecivarine, jer je to nerazmjerna glavarina, koja je samo s financijalnog gledišta uvedena te se protivi načelu razmjernog oporezovanja i nastojanju, da se najsiromašniji slojevi puka, koji porez najteže snose, od toga po mogućnosti oproste.

Porez bo taj jest nepravedan u toliko, da dotičnik, koji ima više djece, već odgajanjem iste doprinaša državi znatnu žrtvu, a uz to je jače oporezovan nego čovjek samac ili pako brak bez djece. Uz to nije se mogao taj porez prilagoditi niti imućtvenim odnošajem porezovnika, jer su mu granice uzke. Tako su na primjer članovi obitelji najsiromašnijeg porezovnika oporezovani sa 1 K 20 fil. po glavi kao minimumom, dočim se članovi obitelji najbogatijeg porezovnika sa više od 4 K kao maximumom oporezovati ne mogu.

Isto se tako ukida i tecivarina II. razreda jer i ova kao i netom spomenuti porez od članova obitelji neima prava obstanka te je takodjer glavarina, koja nerazmjerno maloposjednike i maloglavničare tereti.

Ukinućem ovih dvih vrsti poreza, od kojih propis prvoga godšnjih 8.5 milijuna kruna, a drugoga zajedno sa porezom glava obitelji 11 milijuna kruna godimice iznaša, umanjiti će se porezni teret na tom naslovu za 19.5 milijuna kruna, ali povodom toga umanjiti će se i agende skopčane sa razpisivanjem, propisivanjem, držanjem u očevidnosti te veoma često bezuspješnim utjerivanjem tih poreza.

Nadalje se ukida obći dohodarinski prirez. Taj prirez, kako je poznato uveden je g. 1875. kadno se je državno kućanstvo u najvećem deficitu nalazilo sa namjerom, da se poremećeni financ. odnošaji poprave, prema čemu ni neima uslova dalnjemu obstanku. Obći dohodarinski prirez nije ino nego postotno povišenje zemljarine, kućarine, poreza na kamate od glavnica, tecivarine, poreza na družtva obvezana na javno polaganje računa te rudarskog poreza.

Digitized by Google

Sa napustom toga poreza izčeznuti će u državnom kućanstvu godimice u propisu 35.6 milijuna kruna u uplati pako prema zaključnim računom 39 milijuna kruna.

Zatim se ukida nominelno podpunoma, nu u glavnom samo djelomice tecivarina I. razreda, jer ista ne će više kao posebni porez obstojati, ali će subjekti iste biti povučeni dielomice pod obću tecivarinu, djelomice pako samo pod dohodarinu. To će se naime ravnati po tome, dali dohodak potiče iz službenog odnošaja ili ne. Pripadnosti i obskrbe potičuće iz službenog odnošaja oporezovati će se samo sa dohodarinom, dočim će gospodarstveni uspjeh svakog inog koristonosnog zanimanja podpadati pod obću tecivarinu kao i pod ovu nadopunjujuću dohodarinu. Pošto pako reforma minimum existencije od 600 kruna* ne oporezuje niti sa obćom tecivarinom niti sa dohodarinom, to će se od subjecta tecivarine I. razreda u buduće oporezivati samo oni, kojih god. dohodak 600 kruna premašuje. — U ime tecivarine I. razreda propisivano je godimice 4.8 milijuna kruna.

Isti udes kao i tecivarinu I. razreda zadešava i tecivarinu IV. razreda tj. i ovu reforma ukida te pripadnosti potičuće iz službenog odnošaja podvrgava novoj dohodarini te se time porezni oprost od 600 kruna iznašajućeg minimuma existencije proteže i na subjecte današnje tecivarine IV. razreda.

Poprečna svota toga poreza iznašala je na godinu 6.4 milijuna kruna.

Konačno ukida reforma i ime rudarskog poreza a subjecte istog dieli medju tecivarinu na javno polaganje računa obvezanih poduzeća i medju obću tecivarinu — prema tome, da li se sa rudarstvom bavi dioničko družtvo ili pako privatni poduzetnik. Jednogodišnji propis rudarskog poreza iznaša samo pol milijuna kruna.

Pridržaju se porezi od prihoda nu u popravljenoj formi i to: zemljarina, kućarina, porez na kamate od glavnica i na rente, tecivarina kao i porez na javno polaganje računa obvezanih poduzeća i družtva. Kod naziva ovih poreza biti će samo ta promjena, da tecivarinu reforma nazivlje „obćom tecivarinom" a porez na javno polaganje računa obvezanih poduzeća i družtava „tecivarinom na javno polaganje računa obvezanih poduzeća".

Kod sviju ovih pet vrsti poreza bit će napušteno računanje posebnog postotka za zemljorazteretni namet, te će biti jedinstvena stavka, koja će vrieditи za cielo državno područje dakle i za dielove bivše vojne Krajine, jer posebno oporezovanje ovih dielova bijaše i onako samo do provedbe obće porezne reforme u izgled stavljeno. Do sada se je naime u dielovima bivše vojne Krajine, jer se tamo zemljorazteretni namet nije plaćao, u ime zemljarine u mjesto 25.5% samo 17.1% odmjerivalo, a u ime ostalih izravnih poreza samo 70% njihovoga ključa.

Ukinuće te pogodnosti obrazlaže zakonska osnova time što se

*) Po najnovijim viestima iznašati će taj minimum 800 kruna.

Digitized by Google

1. 10% porezni ključ obće tecivarine i poreza na kamate od glavnica i na rente snizuje na 5%.

2. jer bi kod dohodarine bilo nemoguće dvovrstan ključ uporaviti tada kada se i takovi dohodci porezovnika uzimaju u račun, koji ne potječu iz područja bivše vojne Krajine,

3. jer uslied ukinuća tecivarine II. razreda, nadalje uslied sniženja zemljarinskog ključa te napokon uslied okolnosti, što je ključ dohodarine prema ključu obćeg dohodarinskog prireza blaži, teret nekretnina u djelovima bivše vojne Krajine znatno pada.

Kod zemljarine pridržaje reforma današnji sistem, koji je osnovan na poprečnom prihodu zemlje, koji se uz obično gospodarenje može očekivati. Pošto ali uz današnje naše, pod transformacijom stojeće gospodarstvene prilike i ovaj poprečni prihod, koji se uz redovito gospodarenje može očekivati, pokazuje velike promiene, biti će krupni nedostatci našeg zemljarinskog sistema odstranjeni, a veća nerazmjerja dokinuta. Dalje ići, te tražiti faktični dohodak zemljištnoga posjeda ne drži reforma opravdanim, već ni radi toga, jer će se faktični dohodak, potičući iz zemljištnog posjeda, oporezovati dohodarinom, kroz što će pojedini posjednici zemljišta jače oporezovani biti, nego danas.

Prema tomu i obzirom na ogromni trošak, koji bi sa novim katastriranjem skopčan bio, sadržaje reforma u svrhu odstranjenja obstojećih napadnih nedostataka šest bitnih odredaba.

1. Odredjuje, da se promjene težatbene vrsti stalne naravi u katastralnih operatih provedu.

2. Da se promjene nastale u buduće u težatbenih vrsti drže u očevidnosti.

3. Da bude omogućeno, bludnje nastale kod ustanovljenja razreda kakvoće zemljišta, dotično zastarjelo klasificiranje istog izpraviti.

4. Omogućuje, da se tamo, gdje je to od neobhodne potrebe, ljestvice čistoga dohodka izprave.

5. Snizuje ključ zemljarine za 5½%.

6. Napušta kontingentiranje zemljarine, jer je ovo i onako uzeto samo platežnim temeljem, a u praksi nikad nije imalo važnosti.

Uslied sniženja zemljarinskog ključa od 25.5% na 20% pasti će zemljarina za 21.5%, pa bi stoga na novo ustanoviti se imajući katastralni čisti prihod morao takodjer porasti za 21.5% da se kod zemljarine uslied sniženja poreznoga ključa ne gubi, prema ćemu bi dosadanji katastralni čisti prihod od 303 milijuna kruna morao za 65 milijuna porasti.

Iz toga se vidi, da će udesom zemljarine odlučiti radnje, koje će glede izpravka katastra preduzete biti.

Kod kućarine nastoji reforma u prvom redu, dokinuti onu nerazmjer-

Digitized by Google

nost, koja se danas pokazuje izmedju obterećenja kuća sa najamnom, a s druge strane sa razrednom kućarinom. Po dosadanjim bo poreznim zakonima ovisi o brojevnom razmjeru izmedju s jedne strane iznajmljenih i s druge strane neiznajmljenih, odnosno po kućegospodarih uživanih stanovnih djelova, da li se koje mjesto sa običom najamnom kućarinom ili sa razrednom kućarinom oporezovati ima. I uslied toga dolazi slučajno po koje neznatno mjesto, u kojem baš sirotinja u iznajmljenim prostorijama živi u višji razred razredne kućarine, pače pod obću najamnu kućarinu, dočim opet s druge strane bivaju mjesta sa velikom uporabnom vriednošću kuća blažije oporezovana.

U svrhu odstranjenja toga nerazmjerja, a i inih pogriešaka kućarine sadržaje reforma sliedeće:

1. snizuje porezni ključ glede najviše mjesta, te savezno s time i glede ljekovitih kupališta;

2. podvrgava običoj najamnoj kućarini ono unutarnje područje gradova, koje je više gradskog značaja, a koje sada pod obću najamnu kućarinu ne podpada, nu tu daje za prelaz njeku pogodnost;

3. zaokružuje blago njekoje stavke razredne kućarine prema gore;

4. postavlja novi temelj za privremeni oprost od kućarine;

5. ustraja kućarinski katastar;

6. odredjuje, da se kućarina svake godine, a ne svake treće odmjeruje, te napokon

7. osjegurava krepčije podnašanje valovanja dohodka kućne najamnine u toliko, da će onaj, koji takovu podnio ne bi, od odmjerenog mu poreza 5% u ime nameta plaćati neodvisno od novčane kazne, koja bi mu se imala odmjeriti za dogodično zatajenje.

Kako je poznato imademo sada tri ključa za najamnu kućarinu t. j. plaća se 22, 20 i 16% od čistog najamnog prihoda, koji se dobije tako, da se od brutto dohodka odbije 20, 25 i 30% u ime uzdržavanja sgrade i amortizacije vriednosti, odnosno ako se na gornji način ne računa, plaća se od brutto prihoda 17.6, dotično 15, odnosno 11.2%.

Prema reformi plaćati će se pako od brutto prihoda 17, 15 i 11%. I tako će se u Budimpešti plaćati 17% od brutto prihoda, u gradovima i občinama, kojih stanovničtvo iznaša najmanje 15.000 duša 15%, a u onim, kojih stanovničtvo imade manje od 15.000, ali više od 1000 duša 11%. Ovaj manji postotak uzeti će se i za ljekovita kupališta, a isto tako i od brutto dohodka iznajmljenih sgrada u onim mjestima, koja ne podpadaju pod obću najamnu kućarinu.

Kod občina sa manje od 1000 duša ublažuje se i ovaj manji postotak za 2% te se uvadja občenita ustanova, da kada se u kojem kućarinskom poreznom kotaru obća najamna kućarina prvi put uvadja, da se prelazno za tri godine u mjesto 15%-ne porezne stavke ona od 11% uporavi."

Digitized by Google

Porezne stavke razredne kućarine ostaju skoro iste kao što su i danas, te se samo 5 stavaka neznatno povisuje t. j. ona za kuće od jedne sobe od 1 K 60 fil. na 2 K odnosno od 2 K 40 fil. na 3 K: ; ona za kuće od trijuh soba od 7 K 20 fil. na 8 K ; ona za kuće od 8—9 soba od 44 K na 45 K, a ona za kuće od 12—13 soba od 72 K na 75 kruna.

Propisi glede privremenog oprosta od kućarine promieniti će se u glavnom u tome, da se za zgrade privremenog značenja odnosno za takove, kojih je obstanak na rok vezan, porezni oprost nedozvoljava.

Uslied ovih promjena t. j. uslied sniženja poreznog ključa, nadalje, uslied toga, što će se obća najamna kućarina na veći prostor protegnuti te uslied povišenja poreznih stavaka kod razredne kućarine nada se financijalna uprava bolji od dosadanjeg uspjeha postići.

Porez na glavnične kamate i na rente postaje za pravo i po obliku samostalnom vrsti poreza tek. zčl. XXII : 1875. dočim je prije sačinjavao dio dohodarine uvedene patentom od 25. travnja god. 1850. koje je stanje ostalo nepromjenjeno i u dohodarini recipiranoj sa zčl. XXVI : 1868.

Po zčl. XXII : 1875. bili su izuzeti uložci smješteni kod novčanih zavoda od tog poreza te je iste poreznoj obvezatnosti podvrgao tek zčl. VII.: 1883.

Ograničenje, sadržano u zčl. XXII : 1875. po kojem subject poreza na glavnične kamate i na rente može biti samo t u z e m a c, uslied česa se u inozemstvu boraveći ugarski državljani a ni inozemci nisu mogli oporezovati od dohodaka što ih odavde dobivaju, zabacuje reforma te, držeći se shvaćanja inozemnih zakonodavstva u kojima se načela internacijonalnoga oporezovanja sve više odrazuju, zauzimlje dvostruko stanovište. Jedno je, da tuzemno porieklo dohodka ustanovljuje za svakoga poreznu obvezanost bio on tu ili inozemac, a drugo je, da je kod tuzemaca i dohodak iz inozemstva porezni object. Prvo je stanovište posljedica teritorialnog oporezovanja, a drugo je pak posljedica snošenja javnih tereta, proizviruća iz naravi i bitnosti državljanstva odnosno stalnog boravka u ovoj zemlji.

Iznimku ustanovljuje samo

a) načelo medjunarodnoga prava odnoseće se na eksteritorialitet i

b) primjena pravila reciprociteta prema onim državama, koje iz inozemstva potičuće dohodke na svom području oprаštaju od poreza.

Radi promicanja sposobnosti za utakmicu novčanog nam tržišta kao i obzirom na sniženje poreznog ključa kod tecivarine, predlaže zakonska osnova sniženje poreznog ključa i kod tog poreza od 10% na 5%. To sniženje pokazuje se jošte većim uslied toga, što će obći dohodarinski prirez, koji je do sada sa 3½% teretio predmete poreza na glavnične kamate i rente, zamieniti obća dohodarina, koje porezni ključ iznad 600 K ne sasma 0.72% iznaša, a tek kod17.000 kruna današnji teret dostizava.

Digitized by Google

Uslied tog znatnog sniženja poreznog tereta dokinut je dosadanji minimum eksistencije kod te vrsti poreza od 630 K, koji se u praksi i onako nije mogao ostvariti.

Dalnje sniženje tog poreza na samo 2% odredjuje se:

1. od pristojbe za uzdržavanje supruge, koja ne živi u bračnoj zajednici, nadalje od bez protučinitbe, ali faktično ugovorene i redovito izplaćivane rente rodjaka u silaznoj lozi, adoptirane djece, zeta ili snahe i braće ili sestara,

2. od ženitbenih jamčevina vojničkih častnika i vojničkih činovnika,

3. od najamnine rudokopa i od protučinitbe plaćene za privolu potrebnu za obradjivanje rudokopa (proizvodne provizije).

Usuprot tomu ustanovljuje se 7% od svota uživanih na temelju rentovnih izprava, izdanih od strane zemljorazteretne novčane zaklade u ime odštete župničke dosetine, te od hrvatsko-slavonskih hipotekarnih odkupnih obveznica, spomenutih u zak. čl. LII. : 1875., dočim će se napokon 10% i nadalje plaćati od kamata zajmovnih obveznica (prvenstvenih obveznica) i založnica, izdanih po državi, jurisdikcijama, družtvima, kao i po poduzećima, obvezanim na javno polaganje računa, ako ove u smislu postojećih zakona nisu proste od poreza, te od kamata i dividenda, koje potječu iz inozemnih dionica, obveznica i inovrstnih vriednostnih papira. Nadalje skrbi osnova i o tom, da se kamatni dohodak pod štitničtvom i skrbničtvom stojećih osoba u cielosti oporezuje, jer su sirotinjske oblasti dosada jedino one izkazivale kao porezne subjecte, kod kojih je kamatni dohodak prekoračio minimum eksistencije od 630 K. Dosljedno tomu su svi ovi, koji imadjahu manji dohodak od 630 K bez obzira na dogodični dohodak od nekretnina ili inog kakvog imetka ostali sa tom vrsti poreza neoporezovani. Konačno sadržaje osnova i tu novu ustanovu, da pravo stranke glede brisanja poreza zastaruje za 5 godina, kao što i pravo erara na oporezovanje glede prošlosti.

Po reformi uvedena tecivarina oporezuje sve iz obrtnog, trgovačkog i inog — ne na službenom odnošaju osnivajućeg se — koristonosnog zanimanja izviruće dohodke, koji su dosada podieljeni u tecivarinu I. i III. razreda, te podpadali rudarskom porezu. Radi olakšanja rukovanja uvrštena su u posebne zakonske osnove s jedne strane poduzeća, obvezana na javno polaganje računa, te će porez istih biti tecivarina na javno polaganje računa obvezanih poduzeća, a s druge strane na plaćanje tecivarine obvezani ostali porezovnici, kojih će se porez nazivati občom tecivarinom.

Povučenje manjih privreda podpadajućih sada pod tecivarinu I. razreda, pod občU tecivarinu, bilo je stoga od potrebe, jer porezovnici sa manjom privredom mogu samo na taj način učestvovati u pogodnosti minimuma eksistencije dane kod tecivarine.

Digitized by Google

Osnova reforme obće tecivarine snizuje današnji porezni ključ tecivarine III. razreda od 10% na 4% odnosno 5%, dakle porez sam za 60 odnosno 50%.

Četiri po sto biti će porezni ključ kod dohodka potičućeg iz spisateljskog i umjetničkog djelovanja, privatnog podučavanja i iz ostalog na službenom odnošaju netemeljećeg se intelektualnog zanimanja, kamo spadaju liečnici odvjetnici, mjernici itd., dočim će u svakom inom slučaju biti ključ 5%.

Iz oporezovanja na taj način bit će izključeni kućarci, te inozemni putujući agenti, koji će se po stalnim stavkama oporezovati.

Porez kućaraca bit će isti kao i dosele t. j. oni, koji sami i pješke tjeraju svoj posao plaćat će 6 K, a oni, koji takav bez pomoćnika tjeraju s jednim konjem 12 K, a povrh toga od svakoga pomoćnika 4 K, a od svakoga konja 6 K, dočim se porez inozemnih putujućih agenata ustanovljuje sa 80 kruna. Pošto pako skoro svaki naš državni ugovor u pogledu oporezovanja uglavljuje načelo jednakog postupka sa tuzemcima, to će se gornja stavka jedva moći uporaviti kod inozemnih trgovačkih putnika obzirom na to, što tuzemci pod istu ne podpadaju.

Uslied sniženja poreznoga ključa obvezuje reforma porezovnike na valovanje dohodka. I dosadanji zakon zahtjevao je od porezovnika valovnice, no nepodnešenje istih nije imalo nikakovih pravnih posljedica. U govoru stojeća ali zakonska osnova zahtjeva izrično izkazanje brutto-prihoda kao i posebno podnešenje izkaza poslovnih izdataka, a isto tako i podataka potrebnih za izračunanje minimalnog poslovnog dobitka, kao n. pr. zakupnine, najamnine za stanbene i za poslovne prostorije itd. dočim ali kod onih, koji poslovne knjige vode, ne zahtieva račun dobitka i gubitka, ali ga podnieti mogu.

Porez razpisujuće povjerenstvo može izpitivanje poslovnih knjiga — uz obvezu čuvanja tajne — samo u dva slučaja odrediti i to onda, ako to stranka sama ponudi, te tada, kada se po stranki dobrovoljno podnešeni račun dobitka i gubitka pokazuje dvojbenim.

Tko svoje valovanje ne podnese u propisanom roku, plaća u ime nameta 5% tečajem razpisa ustanovljenog poreza, koji namet razpisujuće povjerenstvo istodobno ustanovljuje i unaša u razpisni upisnik.

Druga posljedica sniženja poreznog ključa jest povišenje minimalnih stavaka tečevnog dobitka.

Minimalna tečevna dobit iznašala je do sada 25—100 postotaka najamnine za poslovne prostorije, rabljene u svrhu tjeranja posla ili zanimanja i 1½—8-struku svotu najamnine plaćane za stan porezovnika odnosno njegove, s njime u zajedničkom kućanstvu živuće obitelji, dočim će u buduće iznašati 40—150 postotaka najamnine za poslovne prostorije i 1½—10-struku svotu stanarine.

Digitized by Google

Potreba veće prostorije, proizticuća iz naravi posla ili zanimanja, a tako i ona okolnost, da prema naravi posla poslovna prostorija mora sa stanom spojena biti, djeluje pri primjeni postotka poslovne prostorije umanjujuć, protivne okolnosti pako povisujuć.

Stanarina će se po sliedećim ljestvicama računati:

1. sa 1½—2½-strukom svotom, ako stanarina nije veća od 500 kruna;
2. sa 1½—3-strukom svotom, ako stanarina iznaša 500—1000 kruna;
3. sa 2—6-strukom svotom, ako stanarina iznaša 1000—2000 kruna;
4. sa 3—10-strukom svotom, ako stanarina iznaša više od 2000 kruna.

Prema dosadanjem izračuvavanju jest razlika u tome, da se kod posliednje stavke može poći do 10-strukog iznosa stanarine, dočim se je dosele samo do 8-strukog išlo te da su sada uzete temeljem krune, dočim su do sele služile temeljem forinte u istih svota, uslied česa će se naravski minimalne stavke povisiti. Istoj svrsi služi i okolnost, da se u onim slučajevima, gdje je stan i poslovna prostorija zajedno, ciela najamnina stanarinom smatrati ima.

Iza svakog malodobnog djeteta poreznikovog izpod 14 godina imati će se odbiti 10% od najamnine za stan i to tako, da ovaj odbitak ne može biti veći iza jednog djeteta od 100 kruna, a iza ukupne djece od 40% najamnine za stan, što je i do sada bivalo nu sa tom razlikom, da su uzeta u obzir sva malodobna djeca bez obzira, da li imadu izpod ili iznad 14 godina.

Kod primjene minimuma stanarine djeluje umanjujuć i ta okolnost, ako stranka prema predočenim podatcima ima dohodaka podpadajućih pod druge vrsti poreza, koji joj omogućuju držanje većeg stana.

U mjesto minimalne tečevne dobiti ustanovljuje zakonska osnova za nekoje poslovne grane minimalne porezne stavke, koje se sudaraju sa dosadanjima nu ipak sa tom razlikom, da se porez zakupnika snizuje te da se iste nadopunjuju sa poreznimi stavkami tecivarine I. razreda rukotvoraca.

Obću tecivarinu ustanovit će godimice redovito za razpisivanje dohodarine ustrojena porez-razpisivajuća povjerenstva zajedno sa potonjom, koja će se povjerenstva prema dosadanjim povećati za dva redovita i dva člana zamjenika, birana od trgovačko-obrtničke komore.

Konačno mi je spomenuti, da topogledna zakonska osnova glavnu svotu obće tecivarine za prve tri godine iza kako će upitni zakon na snagu stupiti — nerazumievajući ovamo porez kućaraca i inozemnih putnih agenta — ustanovljuje sa 28 milijuna kruna na svaku godinu tj. skoro u istoj svoti, koju je do sada odbacivala tecivarina III. razreda, nadalje, tecivarina I. razreda, koju su plaćali rukotvorci te jedan dio dosadanjeg rudarskog poreza.

Ako godišnji uspjeh prvomolbenog razpisa ostane izpod gornje svote, te se ukaže manjak veći od 5% to za tu godinu ima mjesta naknadnom propisu kod svakog pojedinog porezovnika, koji naknadni propis odredjuje ministar financija te ustanovljuje i jedinstveni postotak istoga.

Digitized by Google

Poduzeća, obvezana na javno polaganje računa, pod kojima se po trgovačkom zakonu razumievaju dioničarska družtva, udruge i osiguravajuća poduzeća bila su u absolutističko doba oporezovana „dohodarinom" isto tako kao i druga poduzeća. Ovaj način oporezovanja prihvatilo je i ugarsko zakonodavstvo, kada je, stvorivši zak. čl. XXVI : 1868. prijašnje stanje samo u dva pravca promienilo.

Jedna je promjena bila sjedinjenje temeljnog poreza sa njemu pripojenim trovrstnim nametom tj. ratnim, zemaljskim i zemljorazteretnim, što je prouzročilo povišenje poreznog ključa od 5% na 10%, a druga se je promjena sastojala u ostvarenju principa samooporezovanja, u koliko je djelokrug za ustanovljenje poreza prešao sa financijalnih oblastih na porez razpisujuća i opotražna povjerenstva, ustrojena iz redova porez plaćajućih gradjana. Dok je ova zadnje spomenuta promjena kod ostalih subjecta tecivarine i dohodarine od velike važnosti bila, dotle je u poreznoj reformi od god. 1875. kada je sa zakonskim člankom XXIV : 1875 porez poduzeća i družtva, obvezanih na javno polaganje računa, kao posebna porezna vrst izlučen iz dohodarine, glede dioničarskih družtva i zadruga pridržanje forme samooporezovanja u toliko bilo bez svrhe, jer poduzeća, obvezana na javno polaganje računa, plaćaju porez prema poslovnom resultatu označenom u bilanci, ovdje dakle nije bilo potrebno u oporezovanje putem povjerenstvenih razprava uvlačiti posredna obilježja, osnovana samo na poznavanju mjestnih i poslovnih prilika.

S istih ovih razloga zabacuje i zakonska osnova o tecivarini poduzeća, obvezanih na javno polaganje računa ovaj način oporezovanja te će upitni porez u prvom stepenu ustanoviti financijalno ravnateljstvo, a u Budimpešti porezni nadzornik i to na temelju jednogodišnjeg a ne kao do sada na temelju prosjeka trogodišnjeg poslovnog uspjeha, o kojem će se oporezovanju svako dioničarsko družtvo i udruga posebnom odlukom ubaviestiti, koje će biti ovlašteno iza odmjerenja poreza po svom punomoćniku uzeti ma kada uvid u odmjerne spise, te si iz ovih izvadke praviti. — Kako jur spomenuh oporezovati će se sa ovim porezom izim dosadanjih poreznih subjecta poreza na javno polaganje računa obvezanih poduzeća i družtva i rudarska dionička družtva. Porezni ključ potonjih biti će jednak dosadanjemu tj. od exploatacije svake vrsti kamenog uglja plaćati će se 7%, a od drugih rudarskih radnja 5% od čistoga dohodka, dočim se porezni ključ kod drugih, na temelju rudarskog zakona osnovanih pomoćnih rudarskih posala snizuje od 10 na 5%.

Za svako drugo dioničarsko družtvo i udrugu pridržaje se dosadanji porezni ključ od 10% izim za one novčane zavode, koji od podieljenih zajmova, zajedno sa svimi pripadci, više od 8% kamata ubire. Za te se zavode u interesu zapriečenja lihve, ustanovljuje porezni ključ od 15%.

Dohodci članova ravnateljstva za prisustovnice, tantieme, provizije i

Digitized by Google

ostali, koji se od godine do godine posebice ustanovljuju, podpadati će i od sada, kao lahko zaslužen dohodak, 10% porezu.

Konačno mi je spomenuti, da zakonska osnova dioničarska družtva i udruge takodjer obvezuje na podnašanje valovnica, nu sa tom razlikom, da namet za slučaj nepodnešenja valovnice ne iznaša 5% već 25% odmjeriti se imajućeg poreza.

Stožerna točka našeg budućeg poreznog sistema biti će dohodarina, koja omogućuje porezni oprost minimumu za existenciju i progresivnog oporezovanja.

Dok se je naime sredinom prošloga vieka moglo smatrati napredkom ono slobodoumno shvaćanje, koje je načelo gradjanske jednakosti, dokinuvši porezni oprost privilegovanih staleža — i u sveobćem oporezovanju oživotvorilo, dotle dokazuju danas već obćenitom istinom prihvaćena socijalno-politička načela, da sama aritmetička jednakost izmedju dohodka i poreza nije pravedna, pa da je s toga od potrebe uvedenje progresivnog poreznog ključa s kojim se ujedno pojavljuje i zahtjev, da se za obstanak potrebni najmanji dohodci oproste od oporezovanja. Taj porezni oprost je u prvom redu potreban correctivum prema dolje djelujućeg smjera potrošarinskih poreza i državnih monopola, u drugom je pak redu logična premissa progresivnog oporezovanja, izhodna točka progresivne škale.

To progresivno oporezovanje kao i oprost poreza od minimuma existencije neda se na žalost kod svake pojedine vrsti poreza provesti, jer kod svakog poreza od prihoda, dakle kod svakog stvarnog poreza kao i kod potrošarinskih poreza u samom poreznom predmetu — bez obzira na osobu, koja porez plaća — sadržana je i porezna obvezanost i mjera iste. Najmanji je posjed isto tako porezni predmet kao i najveće imanje, oba uz uporavu jednakog poreznog ključa.

Posve je drugi položaj kod dohodarine, kod koje ma iz kojega izvora dolazeći dohodak svakog pojedinog porezovnika sbrojeno, skupno dolazi pod oporezovanje pa se stoga, što mjesto poreznog objecta zauzimlje glavno mjesto porezni subject, može tako načelo minimuma existencije kao i načelo progresivnog oporezovanja najčišće ostvariti. Oba ova načela su kod zasnovane dohodarine provedena tako, da porezni ključ raste progresivno od 0·71% do 5% dočim se kod fizičnih osoba dohodak od 600 kruna oprašta od poreza. Veći minimum existencije nije se mogao za sada ustanoviti, jer će dohodci iz izravnih poreza u početku i onako pasti, ali se je kontingentiranjem pod reformu podpadajućih državnih izravnih poreza pobrinulo za to, da se od poreza oprošteni minimum existencije može povisiti u slučaju, ako primitak spomenutih poreza premaši do sada postignuti dohodak države tj. kontingentiranu svotu od 200 milijuna kruna, koju država neobhodno treba. U tom slučaju ima se višak upotriebiti na povišenje minimuma existencije.

Digitized by Google

Zasnovana dohodarina biti će porez, koji teorija nazivlje izjednačujućim i nadopunjujućim dohodarinskim porezom. Izjednačujućim porezom biti će u toliko, što će djelove dohodka, koji su jur oporezovani porezi od prihoda u drugoj liniji teretiti, te time izjednačiti nerazmjernost potonjih, dočim će nadopunjujućim porezom biti u toliko, što će teretiti one dielove dohodka, koji nisu porezom od prihoda oporezovani.

Onaj, koji podpada pod koju vrst poreza, plaćati će bezuvjetno i dohodarinu, ako mu dohodak minimum existencije premašuju, nu onaj, koji plaća dohodarinu nemora bezuvjetno pod drugi porez podpadati. Tu dakle neće biti kod svakog porezovnika drugim porezom.

Dohodci potičući iz službenog odnošaja i dielovi dohodka oprošteni od poreza od prihoda, podpasti će exclusivno pod taj porez. Subjecti dohodarine biti će i fizične i pravne osobe.

Prema zakonskoj osnovi podpada pod dohodarinu — kako jur spomenuto — svaki, ma kojem porezu podpadajući ili pako iz od poreza prostog izvora potičući ukupni porezu podvrženi dohodak porezovnika.

Porezu podvrženim dohodkom porezovnika imade se smatrati svaki dohodak u novcu ili u vriednosti makar iz kojeg vrela potiče, te mu faktično pritiče ili mu samo pripada, kojemu se imade priračunati vriednost stana, koji imade u vlastitoj kući ili ga imade u ime naplate ili bezplatno, nadalje novčana vriednost gospodarske, poslovne i ine robe, dobivene iz vlastitog imetka ili u ime naplate ili bezplatno. Dio koji ostane od ovog dohodka nakon dozvoljenih odbitaka, sačinjava čisti porezu podvrženi dohodak.

Darovana ili nasliedjena imovina i glavnice potičuće od osjeguranja života, mogu se samo u njihovom prihodu oporezovati. Sa ovog gledišta ima se prosudjivati i dobitak, koji potiče iz kupoprodaje nekretnina i inih imovinskih predmeta, izuzev, ako je ovakovo zanimanje u smislu zakona o običnoj tecivarini predmet poreza ili ako kupoprodaja imovinskih predmeta ima špekulativnu svrhu, u kojem se ali slučaju, ne samo dobitak već i možebitni gubitak imade u obzir uzeti.

Kod izračunavanja porezu podvrženog čistog dohodka, mogu se od brutto primitka odbiti sliedeće najglavnije stavke:

1. Sveukupni izdatci obračeni na nabavu, osjeguranje i uzdržavanje dohodka,

2. poslovni gubitci, premije za osjeguranje od štete, neizravni porezi, pristojbe i carine (izravni porezi ne) koje su u savezu sa tjeranjem posla,

3. redoviti godišnji odpisi u ime iztrošenja imovinskih predmeta,

4. izdatci, koji se temelje na zakonih glede osjeguranja radnika,

5. službene takse, prinosi za mirovinski fond, kamate od dugova, zakupnine i drugi privatni pravni tereti te konačno,

6. faktično plaćene pristojbe za osjeguranje života u koliko iste nenad-

Digitized by Google

mašuju kod jednog porezovnika godišnje 200 kruna odnosno kod onih, koji se u okviru zajedničkog kućanstva zajednički oporezivaju 400 kruna. Po reformi se naime dohodak svakog kućanstva kao gospodarstvena jedinica, kao zajednička cjelina imade oporezovati.

Kod procjena dohodka imadu se razlikovati sliedeća glavnija vrela dohodka :

a) uspjeh šumsko i poljsko-gospodarstvenog poslovanja,

b) porabna vriednost sgrada,

c) dohodak od obrta, trgovine, rudarstva i inog pod obću tecivarinu spadajućeg koristonosnog zanimanja,

d) dohodak poduzeća, obvezanih na javno polaganje računa,

c) dohodak od glavničnog imetka i inih primitaka, koji sačinjavaju predmet poreza na kamate od glavnica i renta,

f) beriva i obskrbe potičuće iz službovnog odnošaja.

Glavno stanovište jest u tom pogledu — kao što se i u obrazloženju zakonske osnove naglašuje — okolnost, da se pravi dohodak porezovnika po mogućnosti i prema faktičnim odnošajem ustanovi.

Prema tomu neće kod zemljištnog posjeda biti temeljem dohodarine t. zv. katastralni čisti prihod već pravi prihod gospodarenja kao dio dohodka.

Kod kućnog posjeda neće se od brutto dohodka odbijati 20, 25 odnosno 30% kao dosada u ime uzdržavanja sgrada, već na tom naslovu faktično nastali izdatak.

Kamati od vriednostnih papira, koji su prosti od poreza podpadati će dohodarini.

Dohodak potičući iz koristonosnog zanimanja, koji bude oporezovan obćom tecivarinom, povući će se u istoj svoti k temelju dohodarine.

Dioničari biti će dohodarinom oporezovani i od dividenda i tantiema.

Kod dohodaka potičućih iz službenih odnošaja uzeti će se kod oporezovanja u obzir i stanarina te se neće od poreznog temelja odbijati, kao što to danas kod tecivarine IV. razreda biva.

Dvostruko će se računati dohodak od zemljištnog ili kućnog posjeda onih vlastnika nekretnina, koji na području države neimadu stalnoga stana te na području države neborave barem četiri mjeseca u godini, koja se ali ustanova neodnosi ipak na članove vladarske kuće kao ni na one, koji su uredovno odsutni.

Kako jur spomenusmo povisuje se porezni ključ od dohodarine od 0.71% do 5%. Porez se ali u zakonskoj osnovi neizriče u postotcih već u stalnih stavka. Tako na primjer iznaša dohodarina

Digitized by Google

od	svote	preko	600	do	700	K	5 K
„	„	„	2.000	„	2.200	„	26 „
„	„	„	3.000	„	3.200	„	50 „
„	„	„	4.000	„	4.400	„	80 „
„	„	„	6.000	„	6.600	„	160 „
„	„	„	9.000	„	9.800	„	290 „
„	„	„	20.000	„	22.000	„	800 „
„	„	„	30.000	„	32.000	„	1.300 „
„	„	„	40.000	„	44.000	„	1.800 „
„	„	„	100.000	„	104.000	„	4.800 „
„	„	„	196.000	„	200.000	„	9.780 „

Iznad 200.000 kruna preko dižu se stepeni po 10.000 K, a porezna je stavka po stepenu 5%. Kod dioničkih družtava i udruga, koje se izključivo sa obrtom bave, ostaje porezni ključ nepromienjeno sa 3%. — Ako i izpod 600 kruna imade mjesta oporezovanju, umanjuju se stupnjevi od 600 K niže po 50 kruna a porezne stavke sa 40 filira.

Dohodcima će se na temelju valovanja porezovnika, na temelju podataka povjerenstva odredjenog za popis porezovnika i na temelju inih, financ. ravnateljstvu na razpolaganje stojećih podataka, prema načelom samooporezovanja po porez razpisujućih povjerenstvih ustanovljivati.

Oni porezovnici, kojih godišnji dohodak nepremašuje 2000 K dužni su podnieti valovnicu samo tada, kada ih na to financ. oblast posebice pozove. Tko svoju valovnicu za vremena nepodnese plaćati će 5% svoga poreza u ime nameta. Obvezanost na podavanje podataka proteže se na svakog faktičnog kućeposjednika (u pogledu stanara) na svaku glavu obitelji i na one, koji su obvezani na plačanje ma kakove službene pristojbe ili mirovinske obskrbe.

Što se uvida u poslovne knjige porezovnika tiče, to stoji i ovdje isto, što je jur kod obće tecivarine spomenuto, prema čemu porezovnici nisu dužni predočiti svoje poslovne knjige .

Spomenuto je jur, da će se beriva, koja potiču iz službenog odnošaja jedino sa dohodarinom oporezovati. Do sada su se ovi dohodci, bez obzira na tecivarinu I. razreda služinčadi, pomoćnika i dnevničara — tecivarinom IV. razreda i djelomice sa obćim dohodarinskim prirezom oporezovali. Obzirom na progresivni ključ tecivarine IV. razreda od 1% do 10% te na istu odpadajući obći dohodarinsdi prirez od 35%, iznašao je do sada porez od takovog dohodka u krajnoj granici 13½%. Pošto pako ova dva poreza prestaju, pak će se u govoru stojeći dohodci sa dohodarinom, koje se ključ samo do 5% povisuje, oporezovati, to bi naravski ti prihodi bili blažije oporezovani nego li je to do sada bivalo. S razloga toga odredjuje zakonska osnova, da oni, kojih službena beriva ili mirovinska obskrba nadmašuje

Digitized by Google

godišnjih 6.000 kruna, plaćaju od svih svojih, tečajem prvostepenog razpisa u račun uzetih beriva još posebni dohodarinski namet koji od 0.2% do 6% raste i to do 10.000 kruna do 0.7% a kod svote preko 10.000 do preko 40.000 kruna od 1% do 6%.

Prema tomu će iznašati porezni ključ dohodarine i dohodarinskog nameta u krajnoj granici 11% dakle ipak za 2½% manje, nego li do sada.

Pošto će se ali kod oporezovanja gornjih dohodaka i na stanarinu obzir uzeti, koja je do sada od poreza prosta bila, bio bi porez kod onih, kod kojih beriva do 10.000 kruna dosižu, veći od dosadanjeg. Da se ali tome doskoči, priračunati će se poreznom temelju stanarina kod svakoga u IX—VI. plaćevnog razreda spadajućega državnoga namještenika u onom iznosu, koji za IV. stanarinski razred odpada naime samo 50% od u Budimpešti sistemizirane stanarine.

Prema tomu biti će porez jedino kod dohodka od 1.700 kruna za 1 K kod dohodka od 3.000 za 2 K, a kod dohodka od 3.300 za 10 kruna veći, od dosadanjeg, dočim će kod ostalih biti ili kao dosadanji ili dapače manji.

Naravski, da će se porezni temelj kod onih državnih namještenika, koji izim svojih službenih beriva i drugih dohodaka imadu, sasma drugčije pokazati, pak će se kod ovih ćutiti progresivni ključ dohodarine, ali za temelj dohodarinskog nameta uzeti će se samo službena beriva.

Spomena je vriedno, da će se porez od mirovina — pošto umirovljenici stanarine neuživaju, znatno sniziti, tako će se na primjer od mirovine god. 10.000 kruna plaćati u buduće samo 386 kruna, dočim je do sele taj porez 553 K 50 fil., dakle za 167 K 50 fil. više iznašao.

Na dohodarinu nemože se nikakav bud državni, bud jurisdikcionalni, bud občinski namet nametnuti.

Glavna svota dohodarine ustanovljuje se za prvu godinu razpisa — bez dohodarine od službenih beriva i obskrbnina — sa 46 milijuna kruna, koja se svota predbježno kroz 10 godina godimice za 2% povisiti ima.

Ako godišnji rezultat prvostepenog razpisa zaostane izpod gornje svote, pa ako manjak iznaša 5% ili više, ima za tu godinu kod svakoga mjesta naknadnom propisu poreza, koji odredjuje ministar financija te ustanovljuje i jedinstveni postotak istog nakon što je glede toga saboru izvješće podnio, nu svota naknadnoga propisa nemože prekoračiti 40% temeljnoga poreza.

Kod dioničkih družtva i udruga, koja se izključivo obrtom bave neima mjesta naknadnomu porezu. U pogledu izračunanja glavne svote od 46 milijuna kruna pruža nam obrazloženje zakonske osnove sliedeće razjašnjenje: Godine 1906. bio je propisan obći dohodarinski prirez u iznosu od 38.5 milijuna kruna. Od ovoga propisa odpada okruglo 1 milijun na tecivarinu IV. razreda, kao na porezni temelj, ostaje dakle 37.5 milijuna kruna. Od tecivarine II. razreda, koja je iznašala 19.7 milijuna kruna, ostaje svota

Digitized by Google

od 8.5 milijuna kruna naime ona, koja se na temelju jur u kriepost stupivšeg zak. čl. V.: 1908. jošte kao prihod očekuje. Prema tomu će odpasti prihod od općeg dohodarinskog prireza u iznosu od 37.5 milijuna kruna i tecivarina II. razreda u iznosu od 8.5 milijuna kruna ukupno dakle 46 milijuna kruna, koja se svota dohodarinom pokriti mora.

Pod konac slobodan sam jošte da predočim vjerojatnu bilancu reforme.

Razpis na reformom ukinutim vrstim poreza iznaša za godinu 1906.:

1.	kod	teciv.	I.	raz.	okruglo	4	mil.	kruna
2.	„	„	II.	„	„	19·7	„	„
3.	„	„	III.	„	„	25·3	„	„
4.	„	„	IV.	„	„	7·7	„	„
5.	„	rudarskog poreza				0·5	„	„
6.	„	općeg dohod. prireza . . .				38·5	„	„
		ukupno . . .				95·7	mil.	kruna

Prema tomu iznaša pokriće:

a) kontingent dohodarine	46	mil.	kruna
b) dohodarina na stalna beriva . .	8·7	„	„
c) kontingent obće tecivarine . .	28·0	„	„
ukupno . . .	82·7	mil.	kruna

Manjak dakle iznaša 13 milijuna kruna a ako ovomu pribrojimo dalnjih 6.3 milijuna kruna, koja će svota odpasti uslied sniženja ključa poreza na kamate od glavnica i na rente, to se može cielokupni manjak sa okruglo 20 milijuna kruna uzeti i to u predmnjevi ako dohodarina cielokupni kontingenat, a reforma zemljarine i kućarine dosadanje prijetke osjegura.

Uzme li se ali u obzir, da naknadnom razpisu u svrhu osiguranja kontingenta ima samo tada mjesta, ako kontingentirani dohodak 5% ili više nadmašujući manjak bude pokazao i da naknadni razpis samo 40% prvobitno odmjerenog poreza može dosizati, može upitni manjak i 20 milijuna kruna nadmašiti.

Konačno mi je spomenuti, da forma zakonskih osnova nije novelarna već da za svaku poreznu vrst — izuzev na zemljarinu odnoseći se dio, sačinjava organičnu cielinu. U ove su dakle zakonske osnove uvršteni takodjer i oni zakonski dielovi i propisi, koji se odnose na naše, u obseg reforme uvučene izravne poreze, ali su nepromjenjeno ostavljeni; novo je sa starim pomiešano, ali je od staroga izpušteno sve ono, što se neda sa novim u organičku svezu dovesti.

Digitized by Google

Hrvatski sudci za nezavisnost sudaca (1906.—1907.) i utemeljenje zajednice hrvatskih sudaca.

(Svršetak.)

Članak 51. Zastara za službovne prestupke nastupa iza tri godine nu proti umirovljenom uredniku (čl. 1.) ne ima mjesta karnostnom postupku, a ni kazni karnostnoj.

Ad čl. 51. Ovaj članak zakona je sasma izpušten, a umetnut je članak 47. iz osnove sudaca, jer postojeći zakon ne poznaje zastare. Postojeći zakon i umirovljenike stavlja pod iztragu radi službenog prestupka, što nije nigdje. Tu je i proti umirovljeniku ostavljeno polje šikane. Ako je umirovljenik počinio čin kažnjiv po kaznenom zakonu, stižu ga posljedice istoga, a ne još i disciplinarne, jer disciplinarni zakon je specijalni zakon samo za aktivne činovnike, i ima svoj izvor u pravu nadzora države.

Gdje pak prestaje nadzor, prestaje i pravo kažnjenja radi prestupka, kojega se učin temelji na tom, i koji prelazi granice kaznenog zakona.

Članak 53. Ako okrivljenik bude po karnostnoj vlasti obnadjen krivim, može se podjedno osuditi i na nošenje troškova karnostnog postupka, bud cielog bud djelomičnog.

Ako ali bude obnadjen nekrivim, ima mu naknaditi kr. zemaljski erar troškove, koji su usliedkarnostnog postupka za njega nastali, koje mu ima karnostni sud obrediti i dopitati.

Ad čl. 53. Ovo je prema zakonu. Jedino je dodana ustanova, da se onom, koji bude riešen, naknade troškovi. Tako je u magjarskom zakonu, a to je pravedno.

Članak 56. Pravosudni činovnik, koji bude osudjen radi kakovoga zločinstva ili prekršaja, proiztičućega iz pohlepe za dobitkom, zatim, koji je jur prije odpušten iz službe državne, a nije uz izričnu dozvolu kralja opet primljen u službu, konačno pravosudni činovnik, koji padne pod stečaj, te bude osudjen, ima se bezuvjetno odpustiti iz službe.

Pravosudni činovnik, koji bude osudjen radi inog prestupka zakona na šest mjesečnu ili dužu kazan zatvora ili radi razsipnosti bude stavljen pod skrbničtvo, ima se umiroviti.

Odpust odnosno umirovljenje izriče u pogledu pravosudnih perovodnih činovnika nadležni karnostni sud, a u pogledu ostalih pravosudnih činovnika kr. zemaljske vlade, odjel za pravosudje.

Ad čl. 56. je kao u zakonu, jedino što je za šestmjesečni zatvor i razsipnost umirovljenje umjesto odpusta, jer to nisu difamirujući čini, i do čega

Digitized by Google

se može doći i silom okolnosti, a i slučajem, pak ne bi bilo humanitarno, da to i obitelj trpi.

Članak 59. Ako je pogibelj u odvlaci, može neposredni predstojnik i sucu predhodno zabraniti dalje vršenje službe, učiniv o tom u roku od tri dana prijavu na nadležni karnostni sud, koji ima o tom odluku izreči, ima li mjesta obustavi od službe i plaće.

Takova privremena odredba neposrednoga predstojnika nije skopčana s obustavom plaće.

Proti svakomu zaključku, koji se tiče privremene obustave i koji potječe od banskostolnoga, odnosno sudbenostolnoga sbora karnostnoga pristoji kao dotičnom suspendovanom tako i državnom nadodvjetniku, odnosno odvjetniku žaoba na stol sedmorice, odnosno banski stol, koja se ima uložiti za 8 dana iza kako bude o zaključku dotičnik obaviešten, — nu koja ne ima odgodne moći.

Ad čl. 59. je prema zakonu. Novo je samo o pravnom lieku jer se taj svagdje dozvoljava.

Članak 62. Izim slučajeva kazne i slučaja, gdje je to ustanovljeno promjenom u samom ustrojstvu sudova, ne mogu se sudci proti volji svojoj na ino mjesto službeno premjestiti.

Nu i tada se ne može premjestiti, nego ako nadležni karnostni sud izreče, da je nastala potreba premještenja.

Pravosudni perovodni činovnici sa odlučnim pravom glasa u gradjansko-pravnim poslovima ili kaznenim poslovima i mališni sudci mogu se premjestiti samo ako to silno iziskuje interes službe i karnostni sud to izreče.

S privolom njegovom može se svaki pravosudni činovnik premjestiti na ino službeno mjesto.

Ad čl. 62. je prema predlogu odbora, samo što je izpušteno: „nego onda, ako to silno iziskuje interes samog pravosudja".

Zatim dodana je druga alineja: Pravosudni perovodni činovnici sa odlučnim pravom glase itd. Dodatci su prema čl. 39. osnove sudaca.

U zadnjoj alineji umjesto svaki sudac, promienjeno je, svaki pravosudni činovnik, što sliedi iz gornjeg nadopunjenja tičućih se onih sa votumom.

Ovo su najglavniji uvjeti nezavisnosti i zahtjevi sudaca samih. Kod sudaca interes službe mora bezuvjetno izostati, ako se hoće imati nezavisne sudce. Toga ne ima nigdje. Ova ista garancija morala bi biti i za pomoćne sudce kao Einzelrichtere, nu mi takovih ne imamo, već pristave sa votumima,

Digitized by Google

a to je nešto srednjega, pak je stoga kod njih pridržan interes službe, ali se taj ima priznati po sudu samom. Kada bude kod nas uvedeno moderno sudovanje i Einzelrichteri, onda će ovo odpast, a tim sudcima dati podpuna nezavisnost kao pravim sudcima.

I po sadanjoj organizaciji ali ne ima opravdana razloga, da se barem za sada za suce same ne zajamči podpuna nezavisnost sa nepremještivošću i a onaj razpruživi interes službe da se izpusti. Čim se taj pridrži ne može biti govora o podpunoj nezavisnosti, kako je to u memorandumu sudaca i u novinama već obrazloženo; — i ciela ova zakonska osnova sa svim izpravcima je za nezavisnost samu od vrlo male važnosti, jer se njom onda ne zajamčuje podpuna nezavisnost.

Članak 64. Kada se radi o premještenju kojega sudca ili pravosudnog perovodnog činovnika, koji vrši samostalno sudovanje radi promjene u samom ustrojstvu sudova, a potonjega i radi interesa službe (čl. 62.) ima karnostni sud prije nego li što o tom zaključi dotičnomu one razloge, s kojih se ima premjestiti na ino službeno mjesto, priobćiti uz poziv da se o tom izjavi za četrnaest dana.

Odmah kako izmine ovaj rok ima karnostni sud izreči svoju odluku, proti kojoj ako ju je izrekao banski stol, pristoji uz osam dana pravo pritužbe državnom nadodvjetniku, i dotičnom.

Ad čl. 64. je kao u predlogu odbora, samo što je dodano glede onih, koji samostalno izvršuju sudstvo, jer sliedi iz članka 62.

Članak 65. prema predlogu odbora.

Članak 66. U svrhu zamjene ili pomoćnog službovanja mogu se sudci i pravosudni perovodni činovnici, koji vrše samostalno sudovanje privremeno odrediti i izaslati izvan svoga uredovnog sjedišta uz propisanu naknadu, nu proti njihovoj volji nikada ne dalje, nego tri mjeseca. Izpražnjena mjesta sudova imadu se popuniti sudcima sistematizovane kategorije najdulje za tri mjeseca.

Sudci nižih molba mogu vršiti sudstvo kod viših molba samo kroz vrieme od šest mjeseci. Sudac, koji je već uvršten u najviši plaćevni razred svoga čina do uključivo VI. činovnog razreda ima biti svake pete godine ureda radi unapredjen u plaći za 800 K, ako ne bi napredovao u činu, osim ako mu se to pravo karnostnom presudom pravovaljano odreče.

Ovaj dobni doplatak (kvinkvenal) sačinjava dopunidbeni dio plaće.

Digitized by Google

Ova ustanova vriedi i za sve ostale pravosudne perovodne činovnike tim, da do VIII. dnevnog razreda iznosi unapredjenje 400 K, a za VIII. dnevni razred i dalje 800 K godišnje. Prislušnicima daje se početna pripomoć u godišnjem iznosu od 1600 K, koja se pripomoć povisuje izpitanim prislušnicima u godišnjem iznosu od 2000 K, a nakon dovršene petgodišnje službe 2500 K.

Izvanredno može sudac napredovati u činu samo radi osobitih sposobnosti i zasluga za pravosudje, o čem odlučuju samo viši sudovi. I o redovitom avancementu odlučuju samo viši sudovi. Zapostavljenom imadu se na njegov zahtjev razlozi zapostavljenja saobćiti. Pravosudni perovodni činovnik ima pravo na vlastiti zahtjev nakon 35 godišnjega sveukupnoga svoga službovanja biti umirovljen sa podpunim iznosom posljednje svoje plaće.

Izim toga ima pravo na vlastitu molbu biti umirovljen sa navršenih 30 godina službovanja sa mirovinom, odgovarajućom njegovim službovnim godinama. Mirovina za pravosudnog perovodnog činovnika ima se odmjeriti za 10 službenih godina sa četrdeset postotaka uračunivih beriva, koja su temeljem mirovine, a za svaku daljnju godinu uračunive službe sa 2.4%.

Kod popunjavanja službe i avancementa, ne smije se izvješćivati niti tražiti mnienje o političkom vladanju, te se rubrika 8 sposobnika izpušta.

Ad čl. 66. je po predlogu odbora. Dodano je podkrižano iz osnove zakona o sudačkoj vlasti i nezavisnosti čl. 4., 5. i 7., te novele § 7. i jedne rezolucije (glede političkog ponašanja) sve to iz prestavke sudaca, kojom su ove osnove predložili.

Ove nekoje stvari ne bi strogo spadale u disciplinarni zakon, ali i sam zakon od 10. prosinca 1890. nije samo strogo disciplinarni zakon, već i „ob osobnih odnošajih", pak kada se taj krpa, ne ima razloga, da se i ovo ne doda. A to su nekoji glavni uvjeti sudačke nezavisnosti, i zahtjevi sudaca.

Obrazloženo je to u samoj skupštini sudaca i u novinama.

Članak 67. Pravosudni perovodni činovnici, državni nadodvjetnik, kr. državni odvjetnici, te njihovi zamjenici mogu se umir staviti proti svojoj volji:

Digitized by Google

1. ako promjene u ustrojstvu sudova zahtjevaju, da bude umirovljen nu i tada sa podpunim iznosom posljednje svoje plaće; a moraju se umiroviti.

2. ako je dotičnik navršio ili 65 godina života ili 40 godina službovanja;

3. ako radi tjelesnih ili duševnih mana postane trajno nesposoban za vršenje službe.

Ad čl. 67. je po predlogu odbora, izim što je promienjena prva alineja obzirom na prav. perovodne činovnike, kod kojih je tim zapriečeno, da ne mogu upravnim putem biti umirovljeni.

Izpuštena je posljednja alineja predloga odborova, jer je u sliedećem članku sadržana.

Nadalje je u slučaju reorganizacije, ako se umirovi, garantirana podpuna mirovina, što odgovara pravednosti.

Točka 2. je prema osnovi sudaca o sudačkoj vlasti i nezavisnosti čl. 7

Članak 68. Nastanu li ovi slučajevi predidućega. članka, a dotičnik, premda na to sa strane svoga neposrednoga predstojnika pismeno pozvan, ne zaište, za 14 dana iza kako mu bude ovaj poziv uručen da bude umirovljen, ima predstojnik slučaj taj prijaviti nadležnom karnostnom sudu.

Predsjedatelj karnostnog suda ima odrediti sudca, koji će izviditi točno odlučne momente, ako uztreba svjedoke i vještake preslušati, te preslušav napokon i dotičnika završene spise predložiti karnostnomu sudu.

Ad čl. 68. je onako kao u zakonu, izim što je početak promienjen umjesto „Nastane li treći slučaj" u „nastanu li ovi slučajevi", jer ove promjene logički sliedi iz gornjih izpravaka, budući da se i kod reorganizacije mora tražiti odluka karnostnog suda, koji će odlučiti, da li je reorganizacija takove ili da li je uslied iste potreba, da se dozvoli premještenje ili umirovljenje.

Inače bi mogla uprava na primjer kod partikularne kakove reorganizacije cieli zakon obići i amobilnost izigrati.

Članak 69. kao u predlogu odbora.

§ 2. kao u predlogu odbora.

§ 3. kao u predlogu odbora.

Zakon* od . . . . . , kojim se preinačuju neke ustanove zakona od 10. prosinca 1890. o osobnim odnošajima, uredovnim dužnostima i karnostnoj odgovornosti pravosudnih činovnika kraljevina Hrvatske i Slavonije (Sbornik broj 1., godina 1891.)

§ 1. Ustanove članka 1., 14., 23., 24., 26., 28., 29., 30., 31., 35., 42., 45., 46., 48., 56., 59., 62., 64., 65., 66., 67. i 69. zakona od 10. prosinca 1890. o osobnim odnošajima, uredovnim dužnostima i karnostnoj odgovornosti pra-

*) Ovaj zakon prihvaćen je ovako u saboru.

Digitized by Google

vosudnih činovnika kraljevina Hrvatske i Slavonije, preinačuju se, a iza čl. 31. dodaje se čl. 31. a) tako, da spomenuti članci imadu glasiti :

Članak 1. Činovnik pravosudni po smislu ovoga zakona je svaki perovodni i pisarnički činovnik, namješten kod koje kr. sudbene oblasti ili kr. kaznione.

Svaki pravosudni činovnik imade kod nastupa službe položiti prisegu. Suci polažu prisegu po obrascu I., ini pravosudni činovnici, koji izvršuju sudstvo po obrascu II., a svi ostali pravosudni činovnici po obrascu III. Odnosni obrazac prisege prileži ovom zakonu i sačinjava njegov sastavni dio.

Članak 14. Redne kazni jesu :

1. opomena ;

2. ukor.

Članak 23. Banu pristoji ustavni vrhovni nadzor nad sudovima i pravosudnim činovnicima, te po tom pravo činiti odredbe, da se opažene mane ili nedostaci uklone.

U ovo pravo nadzora ne spada pravo izricati kazni nad pravosudnim činovnicima.

Članak 24. Svaki na nadzor pozvani predpostavljeni ovlašten je izricati opomene i ukore.

Ovim načinom ne može se ipak izreći redna kazan protiv sudaca, a proti nikomu radi takova čina ili propusta, radi kojega je jur zametnut karnostni postupak (članak 34).

Članak 26. Proti odredbi redne kazni dozvoljena je pritužba na predsjednika višeg suda, a ako ju je odredio predsjednik stola sedmorice, na karnostni sud toga sudišta, koja se u roku od 8 dana ima pismeno izvesti.

Pritužba ima odgodnu moć.

Članak 28. Nadležni karnostni sudovi jesu :

a) karnostni sud stola sedmorice za vlastite činovnike, za predsjednika i viećnike banskoga stola, za predsjednike sudbenih stolova i za državnoga nadodvjetnika ;

b) karnostni sud banskoga stola za još nespomenute vlastite činovnike, za sve ostale kod sudbenih stolova i kot. sudova, te državnih odvjetničtva namještene perovodne činovnike, kao i ravnatelja zem. kaznione u Lepoglavi ;

c) karnostni sud sudbenoga stola za još nespomenute vlastite činovnike i za činovnike državnog odvjetničtva, koji nisu još gore navedeni, te za još nespomenute činovnike kot. sudova i u okolišu ležećih kazniona.

Članak 29. Karnostni sud stola sedmorice sastavljen je od predsjednika stola sedmorice i sistemizovanih viećnika stola sedmorice.

Digitized by Google

Članak 30. Karnostni sud banskoga stola sastavlja nakon cu godine za svakusliedeću godinu predsjednik banskoga stola iz desetorice viećnika, sistemizovanih kod banskog stola.

Ako je predsjednik banskog stola zapriečen, zastupat će ga po rangu najstariji karnostni sudac.

Članak 31. Karnostni sud sudbenoga stola sastavljen je od predsjednika sudbenog stola i četvorice sudaca, koje nakon cu svake godine imenuje predsjednik za sliedeću godinu i to iz sistemizovanih viećnika toga sudbenog stola, a eventualno iz okolišnih kotarskih sudaca.

Ako je predsjednik zapriečen, predsjeda po rangu najstariji član karnostnog suda.

Članak 31. a) Sastav karnostnoga zbora banskog stola i sudbenoga stola biva sredstvom žrieba.

Članak 35. Karnostna se istraga može odrediti proti sucima i proti pravosudnim činovnicima, koji izvršuju samostalno sudstvo, jedino zaključkom karnostnoga suda, čuvši državnoga nadodvjetnika, odnosno državnoga odvjetnika i okrivljenika. Zaključak mora potanko označiti osvadne točke.

Proti takvom zaključku nema pravnog lieka.

Članak 42. Slobodno je okrivljeniku poslužit se braniteljem iz reda onih, koji su ovlašteni na branitbu pred kaznenim sudovima, ili iz reda onih, koji su mu drugovi po stališu.

Ako okrivljenik premda pozvan, a ni njegov branitelj k ustmenoj raspravi ne dodju, tada može sud karnostni odrediti, da okrivljenik glavom dodje, te onda odgoditi raspravu.

Takovoj odgodi ima ipak samo jedanput mjesta.

Članak 45. Proti rješitbi karnostnog suda stola sedmorice i banskog stola kao druge molbe nema pravnog lieka.

Proti rješitbi karnostnog suda sudbenog stola i proti rješitbi, koju je banski stol, kao prvomolbeni karnostni sud izrekao, pristoji okrivljeniku i državnom odvjeniku dotično državnom nadodvjetniku pravo pritužbe pismene na viši karnostni sud u roku od četrnaest dana nakon dostave osude.

Članak 46. Obnadje li prizivni karnostni sud, da neposrednoj karnostnoj raspravi nikakovi važniji nedostaci postupka na putu ne stoje, o čemu se svakako ponajprije ima odluka izreći, ima predsjedatelj prizivnoga suda odrediti dan za karnostnu raspravu.

Digitized by Google

U pogledu daljneg postupka mjerodavni su propisi postojeći za postupak karnostni u molbi prvoj.

Članak 48. Svaka karnostna kazan i z i m o p o m e n e, ima se ubilježiti u osobnik.

Kada izmine tri godine može pravosudni činovnik, ako se je za to vrieme vladao bezprikorno, zaiskati, da se izbriše redna kazan, ubilježena u njegov osobnik. O tome odlučuje onaj, koji je kazan izrekao.

Članak 56. Pravosudni činovnik, koji bude osudjen radi kakova zločinstva ili prekršaja, proističućeg iz pohlepe za dobitkom, zatim, koji je jur prije odpušten iz službe državne, a nije uz izričnu dozvolu kralja opet primljen u službu, konačno, pravosudni činovnik, koji padne pod stečaj, te bude osudjen, ima se bezuvjetno odpustiti iz službe.

P r a v o s u d n i č i n o v n i k, k o j i b u d e o s u d j e n r a d i p r e s t u p k a z a k o n a n a š e s t m j e s e č n u i l i d u ž u k a z a n z a t v o r a, i l i r a d i r a s i p n o s t i b u d e s t a v l j e n p o d s k r b n i š t v o, i m a s e u m i r o v i t i.

Odpust o d n o s n o u m i r o v l j e n j e i z r i č e u p o g l e d u p r a v o s u d n i h p e r o v o d n i h č i n o v n i k a n a d l e ž n i k a r n o s t n i s u d, a u pogledu ostalih pravosudnih činovnika kr. zemaljska vlada, odjel za pravosudje.

Članak 59. Ako je pogibelj u odvlaci, može neposredni predstojnik i sudcu predhodno zabraniti dalje vršenje službe, učiniv o tom u roku od tri dana prijavu na nadležni karnostni sud, koji ima odluku o tom izreći, ima li mjesta obustavi od službe i plaće.

Takova privremena odredba neposrednoga predstojnika nije skopčana s obustavom plaće.

P r o t i v o v a k o v o g z a k l j u č k a, k o j i s e t i č e p r i v r e m e n e o b u s t a v e i k o j i p o t j e č e o d b a n s k o s t o l n o g o d n o s n o s u d b e n o s t o l n o g z b o r a k a r n o s t n o g a, p r i s t o j i k a k o d o t i č n o m s u s p e n d o v a n o m, t a k o i d r ž a v n o m n a d o d v j e t n i k u o d n o s n o o d v j e t n i k u p r i t u ž b a n a s t o l s e d m o r i c e, o d n o s n o n a b a n s k i s t o l, k o j a s e i m a u l o ž i t i z a o s a m d a n a, i z a k a k o b u d e o z a k l j u č k u d o t i č n i k o b a v i e š t e n, n u k o j a n e m a o d g o d n e m o ć i.

Članak 62. Izim slučajeva kazne i slučajeva, gdje je to ustanovljeno promjenom u samom ustrojstvu sudova, n e m o g u s e s u c i proti volji svojoj na ino mjesto službeno premjestiti nego onda, ako to silno iziskuje interes samoga pravosudja. Nu i tada se ne može premjestiti, nego ako nadležni karnostni sud izreče, da je nastala potreba premještenja.

S privolom njegovom može se svaki sudac premjestiti na ino službeno mjesto.

Digitized by Google

Članak 64. Kad se radi o premještenju kojega suca, ima karnostni sud prije, nego li što o tom zaključi dotičnomu sucu one razloge, s kojih se imade premjestiti na ino službeno mjesto, priopćiti uz poziv, da se o tom izjavi za četrnaest dana.

Odmah kako izmine ovaj rok, ima karnostni sud izreći svoju odluku, proti kojoj, ako ju je izrekao banski stol, pristoji uz osam dana pravo pritužbe državnom nadodvjetniku i dotičnom sudcu.

Članak 65. Niti u slučajevima članaka 62. i 63. ovoga zakona ne može se premjestiti sudac proti volji, nego na službeno mjesto takovo, s kojim je spojen isti rang i ista plaća, ter uz naknadu propisanih selitbenih troškova.

Članak 66. U svrhu zamjene ili pomoćnoga službovanja mogu se suci drivremeno odrediti i izaslati izvan svoga uredovnoga sjedišta uz propisanu naknadu, nu proti njihovoj volji nikada na dulje nego na tri mjeseca.

Članak 67. Pravosudni perovodni činovnici, državni nadodvjetnik i državni odvjetnici te njihovi zamjenici, mogu se u mir postaviti proti svojoj volji:

1. ako promjene u ustrojstvu sudova zahtievaju, da bude umirovljen;
2. ako je dotičnik navršio ili 65. godinu života ili 40 godina službovanja;
3. ako radi tjelesnih ili duševnih mana postane trajno nesposoban za vršenje službe.

U slučaju trećem može se samo zaključkom karnostnoga suda odrediti, da dotičnik bude umirovljen.

Članak 69. Karnostni sud ima zatim, saslušav državnoga nadodvjetnika izreći odluku o tom, da li se ima dotičnik u mir postaviti ili nema.

Pri tom ostaje prosto karnostnom sudu, prije nego izreče odluku, saslušati u sjednici kako dotičnika, tako i svjedoke i vještake.

Ako odluka potječe od banskog stola kao prvomolbenog karnostnog suda, tada pristoji proti istoj pravo pritužbe u roku od četrnaest dana i državnom nadodvjetniku i dotičnom sucu na stol sedmorice.

§ 2. Zakon ovaj staje na snagu danom proglašenja.

§ 3. Provedba ovoga zakona povjerava se banu kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Dalje sliede obrazci prisega, koje su prihvaćene, kako su po odboru za pravosudje predložene.

Digitized by Google

Postanak i vrijednost sada valjanih zakona o zadrugama u Hrvatskoj i Slavoniji.

Piše dr. Iv. Strohal.

(Nastavak).

Navedeno saslušavanje imade izaslanik kotarske oblasti dotično izaslanik zemaljske vlade obaviti u općinskom uredu upravne općine, pod koju dotična zadruga spada. Ako se podjedno sastavljaju novi gruntovni ulošci, ima kod tog saslušavanja izaslanik kotarske oblasti strankama razložiti, da će im se potajna dioba, besplatno gruntovno provesti, samo ako privole, da se ona provede prema faktičnom stanju posjeda, i ako se odreknu svakog prigovora proti toj diobi[69]. Ako li su ti ulošci već sastavljeni ili sastavljanje nije još ni počelo, ima vladin izaslanik za provadjanje potajnih dioba kod tog saslušavanja strankama priopćiti, da će se trošak, skopčan s ovim uredovanjem, razmjerno prema veličini posjeda rasporezati na sve pojedine potajno razdijeljene zadruge dotične porezne općine, za koje će se ovakovo uredovanje preduzeti[70]. — Prije toga ima si dotični izaslanik odnosno kotarska oblast od općinskog ureda pribaviti ureda radi popis svih potajno podijeljenih zadruga, koje se nalaze u poreznim općinama, za koje će se početi sastavljati novi gruntovnički ulošci, dotično provadjati potajne diobe[71]. — Nadalje ima si takav izaslanik odnosno kotarska oblast pribaviti opet ureda radi rodoslovlja odnosno izvatke iz pukopopisne listine za sve prijavljene potajno podijeljene zadruge, da uzmogne ustanoviti, tko je sve ovlašten na imovinu dotične zadruge i koji su sve predstavnici pojedinih porodica[72]. — Ovako pripravljeni izaslanik kotarske oblasti dotično izaslanik zemaljske vlade može na naprijed navedeni način u jedan dan saslušati i više zadruga, da li privoljuju, da se dioba provede prema faktičnom stanju posjeda ; ovako pripravljeni izaslanik može naime u jedan dan ustanoviti i glede više zadruga, da li postoje svi uvjeti, uz koje bi se mogla provesti dioba prema ovoj osnovi.

U drugi stadij diobnog postupka spada prema ovoj osnovi samo tehničko ustanovljivanje faktičnog stanja posjeda: izmjera dijeljenih čestica[73] i sastavljanje posjedovnih listova[74]. Ovaj posao obavljaju dakako mjernici: i to ako se podjedno sastavljaju novi gruntovni ulošci, pod nadzorom i ravnanjem povjerenika za sastavljanje gruntovničkih uložaka ; ako li su

[69] § 8. kasnije naredbe od 16. prosinca 1889. br. 47.318.

[70] § 18. iste naredbe.

[71] §§ 5., 17. i 23. iste naredbe.

[72] §§ 6., 17. i 23. iste naredbe.

[73] §§ 10., 19. i 23. iste naredbe.

[74] § 11. iste naredbe.

Digitized by Google

pak gruntovni ulošci već sastavljeni ili se još nije ni počelo sa sastavljanjem gruntovnih uložaka, tada pod nadzorom i ravnanjem vladinog izaslanika za provadjanje potajnih dioba. — Za svaku ovako podijeljenu zadrugu valja sastaviti posebni posjedovni diobni list. U tom posjedovnom listu valja redom navesti sve čestice, koje posjeduje jedna diobna stranka, zatim čestice, koje posjeduje druga diobna stranka i t. d. U opasci valja označiti osobu, koja se nalazi u posjedu prvoga dijela, koja u posjedu drugoga dijela i t. d., kao i sve terete, kojima su dotične nekretnine opterećene[75].

Posjeduju li koju česticu nerazdijeljeno sve diobne stranke, imala bi ta čestica po prvobitnoj osnovi i dalje ostati upisana na zadrugu. Imala bi pak ova čestica i dalje ostati upisana na zadrugu, koja se ima gruntovno raspisati i tako prestati, — samo radi toga, da se s jedne strane radi jedne ili dviju čestica, kod kojih se stranke momentalno ne bi mogle sporazumjeti, ne obustavi čitav ovaj skraćeni postupak, a da se ipak s druge strane ne dira u nadležnost upravnih oblasti glede razdiobe ovakovih čestica. — Kod toga dakako nije se pazilo, da ne valja ostaviti zadrugu glede jednog dijela njene nekadanje imovine i dalje postojati, dok je glede drugog dijela prestala postajati.

U treći konačno stadij spada ispitivanje i potvrdjivanje obavljene diobe dotično posjedovnog diobnog lista. Posao taj obavljaju kotarske oblasti kako u slučaju, ako je u drugom stadiju uredovao povjerenik za sastavljanje gruntovnih uložaka, tako u slučaju, ako je u drugom stadiju uredovao vladin izaslanik za provadjanje potajnih dioba. Propisno naime sastavljene posjedovne diobne listove dostavlja zajedno s drugim spisima, koji se tiču diobe, kako povjerenik za sastavljanje gruntovnih uložaka, tako i vladin izaslanik za provadjanje potajnih dioba nadležnoj kotarskoj oblasti[76]. Kotarska oblast imade za tim sve priposlane posjedovne diobne listove kroz 14 dana u svom uredu izložiti strankama na uvid, podjedno ima dati javno oglasiti, da se ti listovi stavljaju strankama na uvid. Unutar ovog 14-dnevnoga roka može svaka diobna stranka kod kotarske oblasti usmeno (u zapisnik) prigovoriti proti izloženim posjedovnim listovima. No prigovoriti može samo tomu, da je ova ili ona čestica pogrješno upisana na jednu mjesto na drugu diobnu stranku; a ne može prigovoriti takodjer i tomu, da potajna dioba nije pravedna, i zahtijevati da se sama potajna dioba ispravi. O podnesenim prigovorima ima odlučivati kotarska oblast. Ako su prigovori osnovani, imade kotarska oblast predloženi posjedovni list ispraviti.

Po izmaku navedenog 14-dnevnog roka imade kotarska oblast ustanoviti, na čije će se ime koji od dijelova upisati. Nakon toga imade kotarska oblast

[75] §§ 11., 19. i 23. iste naredbe.

[76] §§ 13., 19. i 23. iste naredbe.

Digitized by Google

posjedovne diobne listove odobriti i odrediti, na čije će se ime koji od dijelova upisati, te kako će se uknjižiti na pojedine dijelove stvarna prava u korist trećih osoba, koja su teretila nerazdijeljene zadružne nekretnine. Ovako odobreni diobni listovi imadu se zatim gruntovno provesti[77]. O konačnoj gruntovnoj provedbi ovih diobnih listova obavijestit će kotarska oblast sve pojedine diobne stranke[78].

Pored ovih glavnih ustanova ima u toj osnovi ustanova o tome, kako će si vladini izaslanici za provadjanje potajnih dioba pribaviti potrebne zemljišne mape, kako se ima razdijeliti posao, samog izmjerivanja zemljišta, kako li posao proračunavanja površina[79]. Konačno ima ustanova o nadzoru nad poslovanjem ovih povjerenika i izaslanika te njihovih mjernika i o njihovim poslovnim iskazima i dnevnicima[80].

Ovako izradjena ova osnova imala se je predložiti anketnom povjerenstvu, te je stavljeno posebno (XVI.) pitanje, da li anketa odobrava u toj osnovi predloženi postupnik za provadjanje potajnih dioba.

---

§ 24. Prvu sjednicu držalo je u tu svrhu sazvano anketno povjerenstvo 12. travnja 1888. Predsjednikom toga povjerenstva bio je sam ban grof Drag. Khuen Hedervary, a članovi bili su: predsjednik sabora Mirko Hrvat, narodni zastupnici dr. Ig. Brlić, dr. N. pl. Czernkovich, Imbro pl. Josipović, dr. Iz. Kršnjavi, dr. M. Mikulčić, dr. Fr. Spevec, Ljud. pl. Vukotinović i Tito pl. Ožegović, nadalje grof Teodor Drašković, turopoljski župan Stj. pl. Josipović, veliki župan M. Kasumović, odjelni predstojnici Dan. Stanković, dr. Stj. Spevec i Vjekoslav Klein, odjelni savjetnici dr. Ant. Stojanović, M. pl. Halper Sigetski i Mile Dautović, odjelni tajnik dr. Mil. vitez Cuculić, vijećnici stola sedmorice dr. Nap. Špun-Strižić i Branko Jovanović, župnik J. Zorić, trgovac Ur. Vurdelja i kao perovodja kr. kot. pristav Fr. pl. Žigrović-Pretočki.

Svega skupa držalo je to povjerenstvo 3 sjednice, i to: 12., 13. i 14. travnja 1888. Anketno se je povjerenstvo u glavnome ograničilo na raspravljanje pitanja uvrštenih u predloženi kvestionar. I to veći dio predloga sadržanih u stavljenim pitanjima usvojilo je anketno to povjerenstvo bez mnogo raspravljanja i bez svake promjene. Tako su napose bez svake debate usvojeni predlozi, da se uz privolu upisanih suvlasnika imadu nekretnine upisane u gruntovnici na pojedince kao suvlasnike putem ispravka pre-

[77] §§ 13., 19. i 23. iste naredbe.
[78] §§ 14., 19. i 23. iste naredbe.
[79] §§ 17., 21., 22. i 23. iste naredbe.
[80] § 26. iste naredbe.

Digitized by Google

nijeti na zadruge, ako su te nekretnine na suvlasnike upisane odmah prigodom osnutka gruntovnice ili naknadno uslijed diobe provedene na temelju zakona od 3. ožujka 1874. ili zakona od 29. prosinca 1876. Isto je tako bez debate prihvaćen takodjer i predlog, da se u buduće imadu diobne stranke, koje budu sastojale iz više porodica, smatrati zadrugama i da se njima dopitane nekretnine ne imadu upisivati na glave pojedinih porodica kao suvlasnike, nego na nove zadruge. Dalje prihvaćen je takodjer i predlog, da će se i u buduće smatrati razriješenom svaka zadruga, koja bude sastojala samo iz jedne porodice, ali da će u buduće u slučaju, ako u dotičnoj porodici ima odrasle djece, glava porodice imati samo dosmrtno uživanje, a da će tek njegova djeca imati pravo „razpolagati sa sučnošću bivšega zadružnoga posjeda". Samo je na predlog narodnog zastupnika dra. Fr. Spevca tom zaključku dodano jošte, da u buduće imadu biti ograničeni u raspolaganju dopitanim im zemljištem svi samovlasnici, koji budu to samovlasništvo stekli putem zadružne diobe. Kako se vidi, tim dodatkom bilo bi to navodno samovlasništvo glavara zasebnih (inokosnih) porodica još daleko više stegnuto, nego li prema vladinom predlogu. Po vladinom naime predlogu imalo bi biti to samovlasništvo ograničeno, samo ako dotični vlasnik ima odrasle djece; po ovom dodatku bilo bi ono ograničeno bez obzira na to, da li takav vlasnik ima odrasle djece ili ne ima. No do provedbe ovog dodatka nije nikada ni došlo; nije pak došlo do te provedbe, jer je sam zaključak, komu je taj dodatak bio dodan, bio tako nespretan, da se nije mogao uzakoniti; uzakonjenje takovog zaključka izazvalo bi u narodu samo nered i svadje.

Mnogo više se je raspravljalo o tome, imade li se odrediti neka najmanja zemljišna izmjera, ispod koje se ne bi smjela dozvoliti dioba zadružnih nekretnina. Vladin predlog, da se odredi takova najmanja zemljišna izmjera, imao je mnogo protivnika. Napose su se protivili takovom ograničivanju slobodnog dijelenja: dr. Stjepan i dr. Franjo Spevec, Imbro i Stjepan pl. Josipović, N. pl. Czernkovich i Ljud. pl. Vukotinović. Prigovaralo se je, da je narodom zavladala prejaka težnja za individualnim gospodarenjem, da je ponestalo one patrijarkalne sloge i osjećaja za zadružni život, da je sada nemoguće u zadrugama uzdržati mir i poredak, da se duh nove dobe protivi svim stegama, koje da zlo djeluju na ekonomičke, socijalne i obiteljske odnošaje. Prigovaralo se je nadalje, da sada ne ima više smisla postavljati neke stege, gdje su seljačka dobra već sasvim rascjepkana. Navodilo se takodjer, da duh vremena traži konačno razvrgnuće zadruga. — Špun-Stržić pristao je na predlog, da se odredi neka najmanja zemljišna izmjera, koja se dalje ne bi smjela cijepati; no on drži, da za tu svrhu ne bi trebalo podržavati uredbu zadruge, koja je preživjela, te predlaže, da se uvede uredba domaje,

Digitized by Google

koja bi sigurno stvorila jak i zdrav seljački posjed. — Kršnjavi opet želi, da se posebnim zakonom uredi nasljedno pravo za čitavo seljaštvo. — Mirko Hrvat predložio je, da se zabrani svaka dioba, dok se ne stvori novi zadružni zakon osnovan na konzervativnim temeljima. Drugi su opet na prosto zagovarali vladin predlog, da se odredi neka najmanja zemljišna izmjera, ispod koje se ne bi smjela dozvoliti dioba zadružne imovine. Medju ovima isticao se je osobito Zorić, zatim Brlić, Mikulčić, Jovanović i Vurdelja. — Konačno je anketno povjerenstvo zaključilo, da se zadruge, koje još postoje, imadu podržavati i u tu svrhu pooštriti dosadanje nedostatne stege slobodnom cijepanju nerazdijeljenoga zadružnog posjeda. Podjedno je ban razjasnio, da se sada ne radi o regulaciji cjelokupnog seljačkog posjeda već samo o uredjenju zadružnog prava. Odjelni pak predstojnik Stanković obećao je, da će doskora biti sastavljena osnova o regulaciji čitavog seljačkog posjeda; a odjelni predstojnik Klein izjavio je, da se to pitanje proučava i u pravosudnom odjelu. — U pogledu veličine najmanje zemljišne izmjere zaključilo je anketno povjerenstvo, da ta izmjera ima u nekadanjem gradjanskom području iznositi $^1/_4$ urbarskog selišta, kako je to bilo odredjeno u zakonskom članku V. od godine 1836.; dočim je glede područja nekadanje vojne Krajine zaključilo povjerenstvo, da imade visinu najmanje zemljišne izmjere odrediti vlada na temelju statističkih podataka.

Mnogo se je raspravljalo o pitanju, da li je za diobu zadruge nužna privola većine zadrugara i dozvola upravnog odbora dotične županije. Vladin predlog osobito je zagovarao župnik Zorić, koji je tumačio, kako je zlo djelovala ustanova, da se dioba ima dozvoliti na zahtjev svakog zadrugara, komu roditelji više ne žive. No bilo je takodjer i mnogo članova ovog povjerenstva, koji su se protivili ovomu predlogu. Ovi su dokazivali, da će za zadrugu biti samo dobro, ako se dioba dozvoli i na zahtjev nevrijednog zadrugara, jer da će se uslijed diobe zadruga toga člana najlaglje riješiti. Nadalje tvrdili su, da će biti teško pribaviti privolu većine zadrugara. Isticali su, da se time samo ograničuje individualna sloboda zadrugara, da im se ne daje pravo, da se od nevaljanih zadrugara odijele i t. d. Konačno je anketno povjerenstvo zaključilo, da je za diobu nužna i privola većine zadrugara i dozvola upravnog odbora dotične županije, ali je ipak konačna redakcija ovih odredaba prepuštena vladi.

Predlog vladin glede plemićkih zadruga prihvaćen je takodjer bez svake promjene. Pojedini članovi ovog povjerenstva razlagali su samo, kako je za plemićke zadruge zlo, što su podvrgnute skupocjenom sudbenom postupku i da bi bilo mnogo bolje, da budu za ove plemićke kao i za ostale zadruge nadležne upravne oblasti. Istaknuto je, da i same plemićke zadruge žele, da budu u tom pogledu izjednačene ostalim zadrugama. Konačno

Digitized by Google

je vladinom predlogu nadodano još, da samo plemići na plemićkom zemljištu mogu stvarati plemićku zadrugu.

Bez svake promjene i svakog dodatka prihvatilo je ovo povjerenstvo vladin predlog, da muškarac gubi ovlaštenje na zadružnu imovinu, kad se oženi izvan zadruge, a ženska takodjer i onda, kad se uda za zadrugara.

Isto tako prihvaćen je i predlog, da se u buduće ne će moći pojedini zadrugari otpravljati iz zadruge s otpravninom, kojom bi se povrijedili propisi o najmanjoj zemljišnoj izmjeri. — No prigodom raspravljanja o tom pitanju potaknuo je član povjerenstva dr. I. K r š n j a v i takodjer i pitanje, ne bi li se osobama, koje su po starijim krajiškim zakonima ovlaštene tražiti otpravninu, te osobama, koje su ovlaštene tražiti, da ih zadruga natrag primi, premda su uslijed svog zvanja prisiljene boraviti izvan zadruge, uskratilo to pravo na otpravninu dotično na povratak u zadrugu. O tom pitanju se je dosta mnogo raspravljalo. Mnogi članovi ovog povjerenstva držali su, da bi se dokinućem ovih prava oslabilo nastojanje u zadrugara, da si izvan zadruge pribave kakovo stalno zvanje ili zanimanje. Dalje tvrdili su, da ovakovo otpravljanje nije uništilo još ni jednu zadrugu, i da se narod ne tuži proti tomu otpravljanju. Nasuprot tome isticalo se je, da je nepravedno, da se ovakim osobama, koje za zadrugu nijesu ništa radile, i koje su se od ostalih zadrugara otudjile, dade pravo tražiti dio iz zadružne imovine. Konačno je anketno povjerenstvo ipak zaključilo, da ovakove osobe u buduće ne budu imale nikakvo pravo niti na otpravninu niti na povratak u zadružnu svezu.

Predlog vladin glede razrješivanja zadružne sveze uslijed toga, što je umro posljednji muški član zadruge, usvojilo je takodjer anketno povjerenstvo bez svake promjene, premda je K r š n j a v i isticao, da bi se zadružno svojstvo imalo uzdržati, dokgod bi bio na zadružnom zemljištu barem jedan budi muški budi ženski član zadruge.

Bez svake debate prihvaćen je takodjer i predlog, da se imadu kao sve ostale provesti takodjer i one potajne diobe, koje nijesu bile oblasti prijavljene unutar roka odredjenog u § 48. zakona od 14. travnja 1880., pak da u takovim slučajevima ne ima mjesta posebnom razrješivanju zadružne sveze. Isto je tako bez svake debate prihvaćen i predlog, da se u buduće imade vrijednost plodnih zemalja ustanovljivati prema čistom katastralnom prihodu.

Konačno je uz neke neznatne preinake prihvaćena takodjer i predložena osnova naredbe o provadjanju potajnih dioba. — Napose opazio je član anketnog povjerenstva Š p u n - Š t r i ž i ć, da ne mogu nerazdijeljene čestice i nakon provedene diobe ostati upisane na zadrugu, jer sama ova razdijeljena zadruga nakon gruntovne provedbe prestaje postojati. Nasuprot tome može se osnovati nova zadruga, koja može imati iste oznake,

Digitized by Google

koje je imala i ona, koja je prestala ; kad bi pak pojedine nerazdijeljene čestice ostale upisane na razdijeljenu zadrugu, mogla bi nastati najveća konfuzija, te se ne bi znalo, što je čije. Radi toga predložio je Špun-Štrižić, da se ovakove nerazdijeljene čestice imadu upisivati na one diobne stranke, koje su dotične čestice posjedovale, kao suvlasnike. Kod toga pretpostavljao je on, da bi upravne oblasti imale ostati nadležne i za diobu ovakovih suvlasničkih nekretnina. Na to pak, da bi ova gradjansko-pravna zajednica dobara mogla potrajati mnogo godina, te da bi pravo na pojedine dijelove ovih nerazdijeljenih čestica tečajem vremena moglo preći od prvobitnih suvlasnika na njihove budi univerzalne budi singularne sljednike, a da bi uslijed toga upravne oblasti kod razvrgavanja ovakovih zajednica imale rješavati prijepore, da li je ovaj ili onaj doista sljednik prvobitnog suvlasnika, nije niti Špun-Strižić niti koji drugi član ovog povjerenstva ni pomislio. Samo su neki članovi primijetili, da se nadležnost sudskih oblasti na upravne oblasti ne može prenijeti ovako jednostavnom naredbom, već da bi za to trebalo posebna zakonska ustanova. Pošto je ban obećao, da će u tom pravcu biti uvrštena posebna ustanova u novi zadružni zakon, prihvatilo je anketno povjerenstvo predlog Špuna-Strižića uz pretpostavu, da će uza sve to, što će se ove nerazdijeljene čestice upisivati na pojedine stranke kao suvlasnike, za razdiobu tih čestica ostati nadležna upravna oblast[81]. — Tako ne bi nikada za razvrgnuće ovakovih zajednica bile nadležne sudske oblasti, već uvijek upravne oblasti. Uslijed toga moglo bi se dogoditi, da i poslije 50 godina bude ništav cijeli diobni postupak proveden pred sudskom oblašću, samo radi toga, jer su nekretnine, kojih se taj postupak tiče, ostale nerazdijeljene prigodom provadjanja potajne diobe, premda sudska oblast nije morala ni znati, da su te nekretnine ostale nerazdijeljene prigodom provadjanja potajne diobe.

Još je na predlog Špuna-Strižića prihvaćen zaključak, da bi se u zadrugama, u kojima ima malodobnika sirota, mogla potajna dioba provesti po osnovi ove naredbe samo onda, ako bi na provedbu pristalo tutorstvo dotičnih malodobnika i ako bi nadležna nadtutorstvena oblast o toj provedbi dala svoje mnijenje. Prema tomu imao bi dotični izaslanik saslušavati ne samo zadrugare nego štitnike malodobnih sirota u zadruzi, da li privoljuju, da se dioba provede prema faktičnom stanju posjeda, i da li se unaprijed odriču svakog prigovora proti tom faktičnom stanju ; dočim bi se zapisnik o toj izjavi imao priposlati nadtutorstvenoj oblasti samo na mnijenje[82]. Privola nadtutorstvene oblasti ne bi bila nužna.

---

[81] §§ 11. i. f. i 20. kasnije naredbe od 16. prosinca 1889. br. 47.318. i § 57. kasnijeg zakona od 9. svibnja 1889.

[82] §§ 8., 9. i. f., 18. i 23. kasnije naredbe od 16. prosinca 1889. br. 47.318.

Digitized by Google

Kod pitanja, ne bi li se u području nekadanje vojne krajine i nelegitimovanoj nezakonitoj djeci dalo pravo, da mogu postati članovima zadruge njihove nezakonite matere, predložio je član anketnog povjerenstva Špun Štrižić, da bi se to pitanje promijenilo tako, da bi ustanove zakona od 14. travnja 1880. o nezakonitoj djeci vrijedile i za nekadanje gradjansko područje. Obzirom na taj predlog promijenila je vlada ovo pitanje još tečajem zasjedanja ovog povjerenstva. U novoj redakciji ovog pitanja pita vlada u prvom redu, ne bi li se ustanove zadružnog zakona od 14. travnja 1880. protegnule i na gradjansko područje; pored toga pita ona, ne bi li se tim ustanovama dodala ustanova, da je zadruga u slučaju diobe dužna nezakonitu djecu, koja se ne mogu smatrati članovima zadruge, za ono, što su za zadrugu radili, primjereno odštetiti, te ne bi bi li upravne oblasti imale presudjivati, koliko ima iznositi ova odšteta, ako se o visini te odštete ne bi mogle same stranke sporazumiti? Na ovako promijenjeno ovo pitanje odgovorilo je anketno povjerenstvo bez svake rasprave i bez svakog ispravka, da bi se prava nezakonite djece doista imala urediti, kako je u predlogu zasnovano. O tome pak, ne bi i nelegitimovana nezakonita djeca mogla postati članovima zadruge, kojoj je pripadala njihova mati, nije se ni raspravljalo.

Kako je rečeno anketno se je povjerenstvo ograničilo u glavnom samo na pitanja predloženog kvestionara. Samo gdjegdje spotaknuli su neki članovi toga povjerenstva takodjer i neka druga manje važna pitanja. Tako je član povjerenstva Mikulčić primijetio, da bi valjalo u novom zakonu jasno istaknuti, da su općinska poglavarstva uz pravo utoka na višu molbu dužna ispitivati zadružne kućne račune. Na to je odjelni predstojnik Stanković izjavio, da će se kod sastavljanja novog zakona u obzir uzeti takodjer i ova primjedba.

Član povjerenstva veliki župan Kasumović predložio je, da bi se imala ukinuti ustanova zakona od 14. travnja 1880., po kojoj se punodobni sinovi mogu odijeliti od svog oca, ako otac na diobu privoli[83]; on drži, da bi se dioba izmedju oca i sinova mogla dozvoliti samo u iznimnim slučajevima. Anketno je povjerenstvo nakon toga zaključilo, da se dioba medju ocem i sinovima imade bezuvjetno zabraniti.

---

§ 25. Kako je naprijed navedeno, kad je vlada sastavljala kvestionar za anketno povjerenstvo, nije ni mislila stvoriti zakon, kojim bi se nadomjestili svi dosadanji zadružni zakoni; već je mislila stvoriti zakon, kojim bi se ispravile samo pojedine ustanove starijih zakona. Kasnije ipak uvidjela je, da bi bilo bolje stvoriti novi zakon, kojim bi se nadomjestili svi stariji zakoni, nego

[83] § 18.

Digitized by Google

li pored mnogobrojnih starijih zakona stvoriti novi zakon, kojim bi se nadopunjivali svi ti stariji zakoni. Na tu misao potakla ju je činjenica, da su mnoge ustanove starijih zakona medjusobno posve suglasne. Dalje potakla ju je na tu misao činjenica, da bi se i onako novim zakonom imalo izmijeniti dosta mnogo ustanova sadržanih u starijim osnovama. — Radi toga odlučila je vlada stvoriti novi zakon, kojim bi se nadomjestili svi dosadanji zadružni zakoni, a u koji bi se imale iz starijih zakona preuzeti sve ove ustanove, glede kojih nije anketno povjerenstvo zaključilo nikakvu promjenu.

Obzirom na ta načela izradila je kr. zemaljska vlada, odio za nutarnje poslove, osnovu novoga zakona o zadrugama. Veći dio ustanova ove nove osnove preuzet je uz neznatne promjene iz zakona o zadrugama od 3. ožujka 1874[84]. Neke ustanove zakona od 3. ožujka 1874. promijenjene su u ovoj osnovi obzirom na zaključke anketnog povjerenstva[85]; druge su opet promijenjene obzirom na to, što bi ta osnova imala vrijediti takodjer i za područje nekadanje vojne Krajine[86]; neke su promijenjene obzirom na ustanove zakona od 5. veljače 1886. o upravnim odborima (glede molbenog tečaja zadružnim u stvarima)[87]; neke su nadopunjene s ustanovama iz provedbene naredbe zakonu od 3. ožujka 1874.[88]; najviše ih ipak ima, koje su samo stilistički promijenjene ili je promijenjen samo poredjaj riječi a koji puta i po-

[84] Tako § 1. (§ 1. kasnijeg zakona od 9. svibnja 1889.) = § 1. zakona od 3. ožujka 1874., § 3. (poslije § 3.) = § 3., § 4. (poslije § 4.) = § 4., § 8. (poslije § 8.) = § 5., § 9. (poslije § 9.) u glavnom = § 6., § 10. (poslije § 10.) u glavnom = § 7., § 12. (poslije § 20.) u glavnom = § 9., § 13. (poslije § 19.) u glavnom = § 10., § 14. (poslije § 21.) = § 11., § 16. (poslije § 29.) = § 12., 1. i 2. stavci, § 6. (poslije § 6.) donekle = § 12., 3. stavci, § 17. (poslije § 30.) = § 13., 1., 2. i 3. stavci, § 18. (poslije § 31.) u glavnom = § 13., 5. i 6. stavci, § 20. (poslije § 33.) = § 16., § 21. (poslije § 34.) = § 14., § 26. (poslije § 39.) u glavnom = § 17., § 27. (poslije § 40.) = § 18., § 28. (poslije § 41.) = § 19., § 29. (poslije § 42.) = § 20., § 31. (poslije § 44.) = § 21., § 32. (poslije § 45.) = § 22., § 34. (poslije § 47.) donekle = § 23., § 35. (poslije § 48.) = § 25., dio § 36. (poslije § 49.) = § 24., § 37. (poslije § 50.) donekle = § 27., § 40. (poslije § 53.) u glavnom = § 28., § 41. (poslije § 54.) = § 30., § 42. (poslije § 55.) donekle = § 31., § 43. (poslije § 56.) u glavnom = § 26., § 47. (poslije § 60.) = § 32., § 48. (poslije § 61.) u glavnom = § 33., § 49. (poslije § 62) u glavnom = §§ 34. i 35.

[85] Tako: § 6. (§ 6. kasnijeg zakona od 9. svibnja 1889.), § 13. (poslije § 19.), § 17. (poslije § 30.), § 18. (poslije § 31.), § 26, (poslije § 39.), § 27.(poslije § 40.), § 37. (poslije § 50.), § 42. (poslije § 55.), § 43. (poslije § 56.).

[86] Tako: § 1. sl. a. i donekle § 6.

[87] Tako: § 8. (§ 8. kasnijeg zakona od 9. svibnja 1889.), § 10. (poslije § 10), § 13. (poslije § 19.), § 27. (poslije § 40.), § 34, (poslije § 47.).

[88] Tako: § 26. (§ 39. kasnijeg zakona od 9. svibnja 1889.) iz § 13. provedbene naredbe od 30. travnja 1874.

Digitized by Google

redjaj ustanova ili su promijenjene samo pojedine riječi i nazivi[89]. Neke su opet ustanove zakona od 3. ožujka 1874. u novoj osnovi proširene i dosta opsežno protumačene[90]; no ima medju donekle promijenjenim ustanovama i takovih, koje su stvarno nadopunjene[91] i koje su stvarno ispravljene[92].

Osim ovih ustanova preuzetih iz zakona od 3. ožujka 1874. imade u toj osnovi ustanova preuzetih iz drugih zakona o zadrugama; tako iz zakona od 8. prosinca 1877., kojim se nadopunjuje zakon od 3. ožujka 1874. u pogledu razredjivanja sa zadružnim dijelovima za vrijeme nerazdijeljene zadružne zajednice[93]. Dalje imade ustanova preuzetih iz zakona o zadrugama od 14. travnja 1880. dotično iz zakona od 8. lipnja 1871[94]. Zatim imade ustanova, koje su uvrštene u ovu osnovu, da budu temelj ustanovama sadržanima već u provedbenoj naredbi zakonu od 3. ožujka 1874., a koje u samom tom zakonu nijesu imale pravoga temelja[95].

Posve nove su samo one ustanove, koje su uvrštene u ovu osnovu u smislu zaključaka anketnog povjerenstva, koje je vijećalo o preuredjenju zadružnih odnošaja[96]. Konačno imade ustanova, u kojima se napose ističu posljedice drugih ustanova[97].

[89] Tako: § 1. (§ 1. kasnijeg zakona od 9. svibnja 1889.), § 3. (poslije § 3.), § 4. (poslije § 4.), § 8. (poslije § 8.), § 9. (poslije § 9.), § 14. (poslije § 21.), § 16. (poslije § 29.), § 18. (poslije § 31.), § 20. (poslije § 33.), § 21. (poslije § 34.), § 26. (poslije § 39.), § 28. (poslije § 41.), § 29. (poslije § 42.), § 31. (poslije § 44.), § 32., (posl. § 45.), § 35. (poslije § 48.), § 41. (poslije § 54.), § 43. (poslije § 56.), § 47. (poslije § 60.).

[90] Tako: § 9. (§ 9. kasnijeg zakona od 9. svibnja 1889.) i § 13. (poslije § 19.)

[91] Tako: § 12. (§ 20. kasnijeg zakona od 9. svibnja 1889.) i donekle § 6. (poslije § 6.).

[92] Tako: u § 40. (§ 53. kasnijeg zakona od 9. svibnja 1889.) snižen je rok od 10 na 5 godina.

[93] Tako: § 5. (§ 5. kasnijeg zakona od 9. svibnja 1889.) = § 1. zakona od 8. prosinca 1837. nadopunjen dakako obzirom na ustanove zakona od 29. prosinca 1876. i zakona od 14. travnja 1880.

[94] Tako: § 19. (§ 32. kasnijeg zakona od 9. svibnja 1889.) = § 19. zakona od 14. travnja 1880., dotično = § 6., 2. stavka zakona od 8. lipnja 1871.; § 38. (poslije § 51.) = § 21. zakona od 14. travnja 1880., § 39. (poslije § 52.) = § 22. zakona od 14. travnja 1880.; § 6. poslije (§ 6.) donekle = § 31. zakona od 14. travnja 1880., dotično donekle = § 4. zakona od 8. lipnja 1871. i § 3. zakona od 29. prosinca 1876.; obzirom pak na §§ 20.—28. zakona od 14. travnja 1880. sastavljen je § 50. (§ 63. kasnijeg zakona od 9. svibnja 1889.).

[95] Tako: § 15. (u kasnijem zakonu od 9. svibnja 1889. nadomješten §§ 22.—28.) obzirom na § 8. provedbene naredbe od 30. travnja 1874.; § 30. (poslije § 43.) obzirom na §§ 15., 18.—21. provedbene naredbe od 30. travnja 1874.; dio § 36. (poslije § 49.) obzirom na § 38. provedbene naredbe od 30. travnja 1874.

[96] Tako: § 2. (§ 2. kasnijeg zakona od 9. svibnja 1889.), § 7. (poslije § 7.), § 11. (poslije § 11.), § 22. (poslije § 35.), § 23. (poslije § 36.), § 24. (poslije § 37.), § 25. (poslije § 38.), § 33. (poslije § 46.), § 44. (poslije § 57.) i § 46. (poslije § 59.).

[97] Tako: § 45. (§ 58. kasnijeg zakona od 9. svibnja 1889.), djelimice § 6. (poslije § 6.).

Digitized by Google

§ 26. Vlasnicom zadružne imovine ukazuje se i po ovoj osnovi zadruga kao posebna osoba[98], koju u pravnom saobraćaju s javnim oblastima i privatnim osobama zastupa posebni kuće gospodar[99]. Kuće gospodara biraju i mijenjaju natpolovičnom većinom glasova: svi muški članovi, koji su navršili 18. godinu, a od ženskih članica, koje su navršile 18. godinu, samo one, koje ne zastupaju ni muževi ni ocevi, t. j. koje ne imadu u zadruzi ni oca ni muža. Izbor ima se prijaviti općinskom poglavarstvu, koje ima kuće gospodaru izdati svjedodžbu, kojom se može iskazati kao kuće gospodar Ako se zadrugari ne bi mogli o izboru složiti, postavlja im kuće gospodara općinsko poglavarstvo. Kuće gospodar može biti svatko, svaki zadrugar), koji je po propisima općega gradjanskog zakonika sposoban i smije upravljati svojom imovinom. Ne ima li u zadruzi sposobnog muškarca, može biti kuće gospodarom izabrana takodjer i žena[100]; a ako ne ima u opće nikakvog zadrugara, koji bi bio dorastao upravljati[101] gospodarstvom, imenuje općinsko poglavarstvo kuće gospodarom štitnika dotično skrbnika zadrugara podvrgnutih štitništvu dotično skrbništvu; ako li ima više tih štitnika ili skrbnika, ima općinsko poglavarstvo imenovati kuće gospodarom jednoga izmedju njih[102]. — Nova je u toj osnovi ustanova, da se ima izabrati novi kuće gospodar, kad god dodje do parnice medju kuće gospodarom ili njegovom ženom ili njegovom djecom s jedne i zadrugom s druge strane[103].

Kako je istaknuto, kuće gospodar imade zadrugu zastupati pred vanjskim svijetom. Osim toga ima on upravljati sa zadružnom imovinom. No

[98] § 3.

[99] § 9.

[100] Prema samom slovu ove osnove mogao bi ženski član izabran biti kućegospodarom, samo ako ne ima sposobnog muškarca. No čini se, da sastavljač ove osnove nije ipak u tolikoj mjeri hotio ograničiti ženske članove u pravu postati kućegospodarom, već da je hotio odrediti, da se samo pravilno imadu u prvom redu birati sposobni muškarci, a da se samo iznimice mogu birati i ženske, dok imade mužkaraca. — Osim toga prema samom slovu ove osnove mogla bi biti kućegospodarom samo žena, a nikada djevojka. (U toj je osnovi napose zamijenjen naziv „ženska" iz zakona od 3. ožujka 1874. s nazivom „žena"). No čini se, da je sastavljač ove osnove pod nazivom „žena" razumijevao sve ženske članove.

[101] Prema smislu same osnove imale bi ovdje riječi „zadrugara dorastla upravljati gospodarstvom" značiti „zadrugara sposobna po načelima općega gradj. zakonika upravljati svojim imetkom", no obzirom na historički postanak ove ustanove čini se ipak da se s ovim „dorastao" hoće ovdje označiti zadrugar, koji je navršio 18. godinu, pošto je mjesto toga „dorastao" u zakonu od 3. ožujka 1874. stajalo „komu je prošla 18. godina".

[102] § 8.

[103] Sadržana je ta ustanova u § 9., no čini se, da s ovom ustanovom ide ova osnova ipak predaleko, jer ako je zadruga zadovoljna s ovakovim kuće gospodarom, ne bi morala postavljati drugog kuće gospodara, već bi bilo dovoljno, da odredi jednog zadrugara, koji će ju u parnici proti kuće gospodaru zastupati.

Digitized by Google

poslove, koji prelaze redovito gospodarenje, može on sklapati, samo ako ga je na to posebnim zaključkom ovlastila čitava zadruga. Napose potrebna je takova ovlast za sklapanje posala, kojima se zadružne nekretnine opterećuju, otuđuju, zamjenjuju ili kojima se inače dira u sućnost nepokretnog imetka, Nova osnova, kao i zakon od 3. ožujka 1874., veli medjutim, da je kod takovih posala potrebna privola većine zadrugara, kojima pripada pravo glasa, kao da je kuće gospodar jedini ovlašten sklapati pravne poslove glede zadružne imovine, a da je u tom pravu samo kod nekih posala ograničen time, što si mora pribaviti privolu većine zadrugara, koji imadu pravo glasa.

Ako ima u dotičnoj zadruzi članova, koji se nalaze pod štitništvom ili skrbništvom, treba kod posala, koji se tiču nekretnina, osim privole većine zadrugara, s pravom glasa još i potvrda nadtutorstvene oblasti. Osnova veli ovdje na prosto, da u takovom slučaju treba potvrda nadtutorstvane oblasti. Kod toga se ne zna, da li je nužna privola ili je dovoljna samo puka potvrda, ne zna se nadalje, da li je ta potvrda dotično privola nužna za sve štićenike i skrbljenike ili samo za one, koji imadu pravo glasa. — Ako je doista nužna za sve štićenike, tad je nerazumljivo, čemu se traži ovakova potvrda od nadtutorstvene oblasti za štićenike, koji niti sami, a niti njihovo tutorstvo ne imadu nikakvog prava glasa. Ako li se traži ta potvrda samo za one štićenike, koji imadu pravo glasa, tad se ukazuje cijelo to potvrdjivanje suvišnim. Osim toga ovdje se najbolje opaža, da nije bilo baš najpodesnije lišiti osobe ispod 18. godine svakog prava glasa.

Ako u dotičnoj zadruzi ima članova, koji su ovlašteno odsutni, a ne mogu se osobno preslušati, ima im općinsko poglavarstvo imenovati skrbnika na čin, koji se ima u ime svog skrbljenika očitovati, da li privoljuje na naumljeni posao. — Općinsko poglavarstvo ima izdati posebnu ispravu o tome, da li je većina zadrugara privolila na naumljeni posao. — Nova je u ovoj osnovi ustanova, da o prigovorima pojedinih zadrugara proti naumljenom poslu odlučuje općinsko poglavarstvo uz pravo utoka na kotarsku oblast[104].

Kuće gospodar dužan je nadalje po toj osnovi kao i po zakonu od 3. ožujka 1874. zadrugare obavještivati o svakom dohotku i trošku, a početkom svake godine i to do konca siječnja položiti račun o svojoj upravi tečajem minule godine. Ako zadrugari ne bi kuće gospodaru tog računa odobrili, ima ga on predložiti općinskom poglavarstvu. — U zakonu od 3. ožujka 1874. bilo je odredjeno, da se taj račun ima predložiti općinskom poglavarstvu na besplatno pregledanje. Obzirom na primjedbu dr. Mikulčića u anketnoj konferenciji, da je ta ustanova nedostatna, jer da se ne zna dosta sigurno, da li su obzirom na ovu ustanovu općinska poglavarstva

[104] § 10.

Digitized by Google

dužna takodjer i ispitivati te u prvoj molbi rješavati kućne račune, — nadopunjena je ova ustanova u novoj osnovi time, da općinsko poglavarstvo ima nakon provedene rasprave uz pravo utoka na kotarsku oblast odlučiti, da li je predloženi račun valjan ili su osnovani prigovori pojedinih zadrugara proti tom računu. — Ne ima sumnje, da je ova ustanova u novoj osnovi mnogo točnije izražena, nego li ista ustanova u zakonu od 3. ožujka 1874. No ni ovako nadopunjena ova ustanova ne ima mnogo vrijednosti, jer joj manjka glavni uvjet potpunosti, manjka joj izvršivost. Ne ima naime odredbe glede toga, što ima biti onda, ako je račun nevaljan, ako su prigovori proti položenom računu opravdani.

Dalje nadopunjene su ustanove o polaganju računa s odredbom, da je svaki zadrugar vlastan, ako kućegospodar ne bi tečajem mjeseca siječnja položio račun o svojoj upravi za prošlu godinu, tečajem dalnjih triju mjeseca, t. j. do konca mjeseca travnja tražiti, da kuće gospodar taj račun položi. Ako li unutar tih triju mjeseca nije nijedan zadrugar položenom računu prigovorio ili u opće nije zatražio, da kuće gospodar položi račun, držat će se, da je zadruga mučke odobrila račun za minulu godinu[105].

---

§ 27. Članom zadruge ima se po ovoj osnovi kao i po zakonu od 3. ožujka 1874. smatrati svaka osoba, koja je u nekadanjem gradjanskom području 1. travnja 1848. bila suposjednica zadružnog selišta. Toj ustanovi dodana je obzirom na to, što bi ova osnova imala vrijediti takodjer i za područje nekadanje vojne Krajine, još i ustanova, da se članom zadruge ima smatrat svaka osoba, koja je u području nekadanje vojne Krajine 7. svibnja 1850. bila suposjednica zadružnog selišta. Ispuštena je pak iz zakona od 3. ožujka 1874. odredba, da se od osoba, koje bi se imače imale smatrati zadrugarima, imade izuzeti služinčad. Ispuštena je ta odredba, pošto se služinče i onako ne bi ni inače moglo smatrati članom zadruge, jer se ne može smatrati suposjednikom.

Dalje odredjuje se u toj osnovi, da se zadrugarom imade smatrati osoba, koja se je kasnije t. j. iza 1. travnja 1848., dotično 7. svibnja 1850. rodila u zadruzi od zadrugara. Toj ustanovi sadržanoj već u zakonu od 3. ožujka 1874. nadodano je u ovoj osnovi, da ta osoba mora poteći iz zakonitog braka. Dopunjak ovaj dodan je obzirom na to, što su glede nezakonitè djece u tu osnovu uvrštene posebne ustanove.

Zatim su bez svake promjene iz zakona od 3. ožujka 1874. prenesene u ovu osnovu ustanove, da se zadrugarima imadu smatrati takodjer i osobe,

---

[105] § 13.

Digitized by Google

koje su se u zadrugu priženile ili udale, kao i osobe, koje su u zadrugu primljene osobitim ugovorom[106].

Pojedine pak osobe prestaju biti po ovoj osnovi kao i po zakonu od 3. ožujka 1874. članovima zadruge, ako su se svoje zadruge odrekle, ili ako su iz nje isključene; dalje prestaju takodjer i po toj osnovi biti članovima zadruge ženske, koje su se iz zadruge udale. Po zakonu od 3. ožujka 1874. prestao je muškarac, koji se je iz zadruge oženio, biti članom zadruge, samo ako se je priženio u drugu zadrugu. Ova ustanova proširena je u ovoj osnovi obzirom na zaključke anketnog povjerenstva, te je odredjeno, da svaki muškarac, koji se iz zadruge oženi, prestaje biti članom zadruge[107], bez obzira na to, da li se je oženio u drugu zadrugu ili nije.

Nasuprot tome ispuštene su u novoj osnovi ustanove, da pojedinci prestaju biti članovima zadruge, ako je i sama zadruga prestala postojati, budi uslijed diobe budi uslijed toga, što je na zadružnom selištu ostala samo jedna porodica ili samo jedna osoba[108]. Ispuštene su te ustanove, jer se samo po sebi razumijeva, da pojedinci prestaju biti članovima zadruge, kada je prestala i sama zadruga.

Po zakonu od 3. ožujka 1874. nije osoba, koja je jednom postala članom zadruge, mogla prestati biti članom te zadruge radi toga, jer je uslijed svog zvanja ili zanimanja bila prisiljena trajno izvan zadruge živjeti, i jer uslijed toga nije mogla zadovoljavati dužnostima spram svoje zadruge. Tako su po tom zakonu ostajale članovima zadruge takodjer i one osobe, koje su zadobile stalno namještenje kao činovnici, časnici i t. d. U zakonu od 14. travnja 1880., bilo je pak odredjeno, da se uzimlje, da su svojevoljno istupile iz zadruge sve one osobe, koje su stupile u svećenički stališ, koje su postale časnici ili činovnici ili su zadobile drugo koje mjesto, s kojim je spojena svojevremena opskrba, kao i sve one osobe, koje su samostalno nastupile kakav obrt ili drugo poduzeće, uz koje ne mogu zadovoljavati svojim dužnostima spram zadruge, i uz koje gube svojstvo pravih članova zadruge[109]. Ova ustanova proširena je u ovoj osnovi uz neke stilističke ispravke na čitav teritorij Hrvatske i Slavonije[110]. No po zakonu od 14. travnja 1880. imale su ovakove osobe uza sve to, što se je uzimalo, da su one iz zadruge istupile, poput drugih zadrugara pravo na otpravu iz zadružne imovine; one samo nijesu mogle uz druge zadrugare zadružnu imovinu uživati; njihovo pravo na otpravu gubilo se je, samo ako nijesu tu otpravu zatražile unutar nekog odredjenog roka. — Anketno je povjerenstvo zaključilo, kako je naprijed na-

[106] § 1.
[107] § 37.
[108] § 27. sl. e) i f) zakona od 3. ožujka 1874.
[109] § 21. zakona od 14. travnja 1880.
[110] § 38.

Digitized by Google

vedeno, da ovakove osobe ne budu u buduće imale niti pravo na otpravu niti pravo na povratak u zadrugu. Radi toga nije ovakovim osobama dano u novoj osnovi niti pravo na otpravninu niti pravo na povratak ; one imadu to pravo, samo ako su si ga sačuvale na temelju ustanova starijih zakona[111]. Prema tome ne imadu ovakove osobe, ako si nijesu već po starijim zakonima sačuvale kakovo pravo, po novoj osnovi nikakvo pravo na zadružnu imovinu, te se može uzeti, da one po novoj osnovi u opće prestaju biti članovima zadruge. No u novoj se osnovi ipak ne odredjuje, da ovakove osobe prestaju biti članovima zadruge ; već je u nju jednostavno preuzeta ustanova, da se uzimlje, da su ovakove osobe istupile iz zadruge, i da su izgubile svojstvo „pravih" članova zadruge, kao da njima i nadalje ostaje pravo tražiti iz zadruge otpravu. Preuzeta je ova ustanova u novu osnovu, jer se nije ni mislilo, koje značenje ima ona u zakonu od 14. travnja 1880.[112].

Kao što u zakonu od 3. ožujka 1874. nije bilo ništa odredjeno glede osoba, koje su uslijed svog zvanja ili zanimanja prisiljene trajno izvan zadruge živjeti, isto tako nije bilo ništa odredjeno ni glede osoba, koje su bile prisiljene samo privremeno izvan zadruge živjeti. Nasuprot tome bilo je u zakonu od 14. travnja 1880. odredjeno, da se djaci, naučnici i drugi, koji su od kuće odsutni u svrhu priprave i naobrazbe za buduće svoje zvanje, dalje oni, koji su u austro-ugarskoj vojničkoj službi, a pripadaju stališu momčadi, kao i oni, koji su u državnim ili drugim javnim službama ili kod privatnika samo privremeno namješteni, — smatraju pravim članovima dokgod ne stupe u takav položaj, uslijed koga su prisiljeni trajno izvan zadruge živjeti[113]. Ova ustanova zakona od 14. travnja 1880. preuzeta je u novu osnovu i tako proširena na čitav teritorij Hrvatske i Slavonije[114].

Posebne propise sadržaje ova osnova o načinu, na koji se može zadrugar odreći svoje zadruge i tako prestati biti članom te zadruge. Propisuje se naime u toj osnovi, kao i u zakonu od 3. ožujka 1874., da se zadrugar može odreći svoje zadruge, samo ako svoju volju o tome izjavi pred općinskim poglavarstvom, i ako općinsko poglavarstvo o tome sastavi zapisnik i kuće gospodaru izda o tome besplatno posebnu svjedodžbu. Kako se odatle vidi i po ovoj osnovi ne može se zadrugar jednostavno odreći svoje zadruge ; treba k tomu, da se ispune neke formalnosti. — No i po ovoj osnovi uzimlje se, da se je odrekao svoje zadruge onaj, koji je dulje vremena iz zadruge

[111] § 50. (§ 63. kasnijeg zakona od 9. svibnja 1889.).

[112] Kad je kasnije ova osnova postala zakonom, nastale su uslijed toga različne neprilike ; napose počeli su se razlikovati nekakvi pravioi nepravi članovi zadruge, a nije se znalo, u čem sastoje prava tih nepravih članova zadruge. Isporedi u tom pravcu Pilepićev Tumač k zakonu od 9. svibnja 1889. o zadrugah, str. 160.

[113] § 22. zakona od 14. travnja 1880.

[114] § 39.

Digitized by Google

neovlašteno odsutan, i to postavlja se u toj osnovi kao rok, iza koga se gubi članstvo uslijed neovlaštene odsutnosti, vrijeme od 5 godina, dočim je u zakonu od 3. ožujka 1874. rok taj iznosio 10 godina. Rok taj može se računati tek od navršene punodobnosti, dočim je svejedno, da li je taj rok (dotično ova odsutnost) nastupio prije, nego li bude ova osnova stupila na snagu[115].

Svaki zadrugar dužan je po ovoj osnovi kao i po zakonu od 3. ožujka 1874. raditi i sticati za korist zadruge, i u tom pravcu pokoravati se nalozima kuće gospodara Kuće gospodar dužan je takodjer obavljati poslove, koji spadaju na gospodarstvo, u koliko mu to dopuštaju poslovi s upravljanjem zadružne imovine. Pojedini zadrugari mogu uz dozvolu kuće gospodara raditi i sticati takodjer i za svoju vlastitu korist, a ono, što si oni nataj način privrijede, postaje njihovom posebnom imovinom (osebunjkom), kojom mogu slobodno raspolagati[116].

Pošto je svaki zadrugar dužan raditi i sticati za zadrugu, to se po toj osnovi takodjer i predmnijeva, da je sve, što je privrijedio, imovina zadruge, dokgod pred oblašću ne dokaže, da je ono, što je privrijedio, stekao svojom dopuštenom posebnom radnjom, svojim posebnim imetkom ili svojim osobnim pravom[117]. Ustanova ta bila je doduše i u zakonu od 3. ožujka 1874., no u tom zakonu vrijedila je ona samo za kuće gospodara[118]; u novoj osnovi vrijedi ona kako za kuće gospodara, tako i za svakoga drugog zadrugara.

Zadrugari, kojima predstavnici ne žive ili su inače prestali biti članovima zadruge, mogu doduše tražiti diobu zadružne imovine; no dok zadružna sveza postoji, ne može po toj osnovi kao ni po zakonu od 8. prosinca 1877. nijedan zadrugar niti s pravnim poslovima medju živima niti s pravnim poslovima za slučaj smrti raspolagati s dijelom, koji bi mu mogao pripasti iz zadružne imovine nakon provedene diobe. Dijelovi pojedinih zadrugara, koji bi im mogli pripasti nakon provedene diobe u pravima na nekretnine, ne mogu se, dok zadružna sveza traje, opterećivati niti njihovom privolom, a niti putem ovrhe. — Oporuke pojedinih zadrugara glede dijelova, koji su im prema zakonu od 8. lipnja 1871. pripadali iz zadružne imovine i prije provedene diobe, imadu se prosudjivati po zakonu od 8. lipnja 1871., samo ako je oporučitelj umro prije, nego li je na snagu stupio zakon od 14. travnja 1880., dotično zakon od 29. prosinca 1876[119].

---

§ 28. Kako je već rečeno, može po ovoj osnovi diobu zadružne imovine tražiti svaki muški i ženski član zadruge, komu predstavnik više ne živi ili je inače prestao biti članom zadruge; dočim je po zakonu od 3. ožujka

[115] § 40.
[116] § 14.
[117] § 12.
[118] § 9. zakona od 3. ožujka 1874.
[119] § 5.

Digitized by Google

1874. mogao to tražiti samo onaj muški ili ženski član, koji je bio samostalan, i komu u opće roditelj više ne živi. Nova je osnova u tome točnija, jer označuje, koji roditelj treba, da više ne živi; ona naime izriče, da predstavnik treba, da više ne živi. Pod predstavnikom pak razumijevala je ova osnova, kako se vidi iz kasnije provedbene naredbe, sve u zadruzi rodjene zadrugarove predje, t. j. u prvom redu oca, a ako je ovaj bio priženjen, tada mater, zatim u zadruzi rodjenog djeda, dotično babu i t. d.[120] S druge strane netočna je ova osnova u tome, što bi se iz nje moglo izvoditi, da može diobu tražiti takodjer i u zadrugu priudata žena, dok joj je muž živ, a po gotovo priudata udovica i priženjeni udovac. Sastavljač ove osnove pogrješio je, što je ispustio, da tu diobu može tražiti samo samostalni zadrugar; dok je bilo odredjeno, da može diobu tražiti samo samostalni zadrugar, moglo se je tumačiti, da žena ne može tražiti diobu, jer da nije takav samostalni član zadruge; sada ne ima mjesta ni takovom tumačenju. — Neograničeno pravo tražiti diobu zadružne imovine ima po ovoj osnovi kao i po zakonu od 3. ožujka 1874. samo onaj zadrugar-predstavnik, koji se ne nalazi niti pod štitništvom niti pod skrbništvom. Za one, koji se nalaze pod štitništvom ili pod skrbništvom, mogu tražiti diobu zadružne imovine samo njihovi štitnici ili skrbnici i to samo onda, ako postoje za to važni razlozi, i ako za to zna nadtutorstvena oblast[121]. Po zakonu od 3. ožujka 1874. trebali su štitnici i skrbnici još i posebnu dozvolu nadtutorstvene oblasti[122]. Po novoj osnovi dovoljno je, da nadtutorstvena oblast samo zna za to, da oni traže diobu zadružne imovine.

No ako i imadu po ovoj osnovi pravo tražiti diobu svi oni, koji su imali to pravo i po zakonu od 3. ožujka 1874., ipak nije to pravo po ovoj osnovi imalo one učinke, koje je imalo po zakonu od 3. ožujka 1874. Po zakonu od 3. ožujka 1874. imala se je dioba zadružne imovine na zahtjev ovakovog ovlaštenika takodjer dozvoliti i provesti. Po novoj osnovi ima se dioba dozvoliti i provesti na zahtjev ovakovog ovlaštenika samo onda, ako postoje još i drugi uvjeti. Napose dioba može se dozvoliti, samo ako većina zadrugara privoli na diobu zadružne imovine.

Iz pravne prirode zadruge kao jurističke osobe slijedi, da se dioba zadružne imovine može dozvoliti, samo kada čitava zadruga zaključi, da se zadruga ima razriješiti. Kako je naprijed istaknuto, vlada je, hoteći obustaviti preveliko cjepkanje zadružnog zemljišta, opazila, da bi se ovom posljedicom pravne prirode zadruge mogla poslužiti kao sredstvom, s kojim bi predusrela mnogoj diobi. Shvativši ona ovu posljedicu pravne prirode zadruge kao

[120] § 17. provedb. naredbe od 16. prosinca 1889. br. 22.403.
[121] § 16.
[122] § 12. zakona od 3. ožujka 1874.

Digitized by Google

sredstvo, kojim bi se zapriječilo cjepkanje zadružnog zemljišta, pazila je samo na one momente kod ovisnosti diobe o zaključku čitave zadruge, koji se na prvi pogled ukazuju kao neposredni uzrok tomu, što se ne može dozvoliti dioba. U tom pravcu pronašla je, da bi se mnoga dioba mogla zapriječiti, kad bi se jednostavno učinila zavisnom o privoli većine zadrugara. U tom pravcu stavila je vlada takodjer i pitanje na anketno povjerenstvo. U tom pravcu odgovorilo je takodjer to povjerenstvo na stavljeno pitanje. U tom pravcu odredjuje se konačno u novoj osnovi, da za diobu zadružne imovine treba privola natpolovične većine zadrugara s pravom glasa (t. j. svih muških članova, koji su navršili 18. godinu, i onih ženskih članova, koji su navršili 18. godinu, koje ne zastupa niti otac niti muž), a da samo iz važnih razloga može županijski upravni odbor (t. j. drugomolbena oblast u diobnim stvarima) dozvoliti diobu i na zahtjev manjine[128]. Ovako postavljena ova ustanova ukazuje se neosnovanim ograničenjem osobne slobode zadrugara, koji ima pravo tražiti diobu zadružne imovine. Ovako postavljena ova ustanova čini se, da ne ima nikakve pravne podloge ; čini se, da je zakonodavac s ovom ustanovom za volju neke opće koristi, grubo povrijedio subjektivna prava pojedinih zadrugara. Ta povreda ukazuje se tim jasnijom, što je zakonodavac sam u toj osnovi izrekao, da svaki zadrugar, komu predstavnik više ne živi, može tražiti diobu. Pa ipak navedena ustanova, kad bi bila inače formulirana, bila bi posve osnovana na pravnoj prirodi zadruge. Dakako, da se onda ne bi smjelo ni naprosto izreći, da svaki zadrugar, komu ne živi predstavnik, može tražiti diobu zadruge, kako je to bilo izrečeno u zakonu od 3. ožujka 1874., po kom se je na zahtjev takovog zadrugara u svakom slučaju dioba imala dozvoliti i provesti. Ovako ukazuju se pojedine ustanove ove osnove medjusobno protuslovne, a cijela osnova nedosljedno provedena.

Dalje oduzet je pravu tražiti diobu svaki učinak u slučajevima, ako na svaku diobnu granu ne bi otpala neka propisana izmjera u zemljištima. U takovim slučajevima ne smije se dozvoliti i provesti dioba zadružne imovine, makar su na diobu privolili i svi zadrugari. — Ustanova ova takodjer je barem donekle osnovana na pravnoj prirodi zadruge kao jurističke osobe. Zadružna imovina ne ima naime svrhu, da bude objektom neograničenog vlasništva sadanjih zadrugara, već ima svrhu, da bude trajnom podlogom za poljodjelsko gospodarstvo osoba, koje budu na tom zemljištu živjele. Ovoj pak svrsi ne će moći zadovoljavati ova imovina, ako se bude pocjepkala na sitne komade, i stoga nije baš posve neosnovana zabrana cjepkanja ovakovih dobara. — U novoj se dakako osnovi ova zabrana ukazuje dosta neopravdanom pored ustanove, da svaki zadrugar, komu ne živi predstavnik, može tražiti diobu zadružne imovine, kao da je obični suvlasnik, a ne samo član jurističke osobe.

[128] § 25.

Digitized by Google

Kao najmanja zemljišna izmjera, ispod koje se zadružno zemljište ne smije cijepati, odredjuje se za primorje površina od 3 jutra; za županiju ličko-krbavsku, modruško-riječku i varaždinsku površina od 4 jutra; za županiju zagrebačku i bjelovarsko-križevačku površina od 6 jutara; a za županiju virovitičku, požešku i srijemsku površina od 8 jutara[124].

Kao što se po toj osnovi ne smiju dozvoljavati i provadjati diobe, kod kojih ne bi na svaku diobnu granu otpala propisana najmanja zemljišna izmjera, isto je tako u toj osnovi zabranjeno svako odsvajanje pojedinih čestica, koje spadaju zadružnom selištu, ako površina zadružnog zemljišta nakon tog odsvoja ne bi više imala propisane najmanje zemljišne izmjere. Pojedine čestice zadružnog selišta mogu se po toj osnovi odsvajati samo uz potvrdu kotarske oblasti, da se tim odsvojem ne bi okrnjila propisana najmanja zemljišna izmjera[125]

(Nastavit će se.)

Proračun sudske uprave za kraljevine i zemlje zastupane na carevinskom vieću za god. 1908.

Priobćuje sudski savjetnik M. Obuljen iz Zadra.

Nakon više godina parlamentarnog nerada, ovoga se puta budgetni odbor zastupničke kuće potanko bavio proračunom sudske uprave, te je podnio kući baš ovih dana obširno izvješće[1].

Bit će valjda zgodno prikazati zanimanim krugovima u kratko sadržaj ovoga izvješća.

Proračun sudske uprave za svu državu popisan je u poglavlju 27. cjelokupnog državnog proračuna, a dieli se na sedam naslova.

Za godinu 1908. potrebita je ukupna svota od 86,048.911 K, i baš za preko 9 miljuna više, nego li za lanjsku godinu.

Usljed organizacije, provedene g. 1898., znatno je narastao ovaj proračun. God. 1897. bilo je za pokriće svih troškova potrebito samih 46 miljuna kruna, a evo sad nije dosta ni 86 miljuna.

I. Prvi naslov. Središnja uprava.

Za središnju upravu (ministarstvo) potrebita je svota od 848.790 kruna napram lanjskoj od 796.450. Povećan je proračun radi uredjenja činovničkih plaća i s razloga, što je za tekuću godinu p o p r v i p u t data ministarstvu

[124] § 22.

[125] § 11.

[1] Porazdieljeno zastupnicima pod 761. prilogom sten. izvješća zastupničke kuće. — XVIII-o zasjedanje 1908. — Budgetni je odbor ove godine vodio pravu parlamentarnu — skoro općenitu i odlučnu — razpravu vrhu cijeloga proračuna.

Digitized by Google

na raspoloženje svota od 15.000 kruna za pripomoći družtvima, koja se bave podpomaganjem odpuštenih kažnjenika.

Odborovo se izvješće obširno bavi zakonodavnim radom c. k. ministarstva te ističe, kako se ovo zadnje i poslje organizacije živo bavilo zakonodavnim radnjama. Izvješću je priložen popis ovih radnja, iz kojega proizlazi, da je u razdoblju od 1898.—1907. ovo ministarstvo izradilo i prikazalo na ustavno odobrenje 57 zakonskih osnova. Osim je toga isto ministarstvo sudjelovalo pri mnogobrojnim zakonodavnim radnjama ostalih ministarstva, pa je budgetski odbor došao do zaključka, da broj osoblja u zakonodavnom odsjeku ministarstva (svega 17 lica, uračunavši ove za statistične radnje i za pregledanje sudova) nije nipošto dostatan, te preporučuje povećanje broja ovoga osoblja, ističuć potrebu, da se pozovu na zakonodavni odsjek izkusne sile iz raznih pokrajina i da se ne zapusti nijedna narodnost.

U izvješću se suviše ističu neka viseća zakonodavna pitanja i baš:

Reforma neparbenog postupka. Ministarstvo se stara, da izradi osnovu za obćenitu i podpunu reformu ovog ostarjelog postupka. Medjutim je prikazalo osnovu za uredjenje postupka o zaprjeti[2].

Osim toga u noveli za djelomičnu reformu gradjanskoga zakonika predloženo je raznih promjena, koje zasijecaju i u neparbeni postupak. Predradnje su pak za obćenitu reformu ovog postupka dobro napredovale, te se u izvješću nabrajaju odnosna načela i baš: postupak s ureda, pospješenje i pojeftinjenje postupka, koje se ima osnivati na ustmenosti i neposrednosti, uredjenje posljedica za propust, uredjenje dokaznih sredstva, pojednostavljenje ostavinskih razprava, a u ovom pogledu oslobodjenje sudova od tudjih radnja, osobito pristojbenih, ustanove za diobu ostavština i osiguranje ostavština, koje su u pogibelji, da ne propanu. Prama ovim načelima potrebito je u prvom redu osigurati promjenu materijalnog prava.

Reforma stečajnog reda. Već je god. 1904. bila prikazana u gospodskoj kući vladina zakonska osnova o pozivu vjerovnika; ovo je zakonodavno tijelo sa nekim promjenama pristalo na osnovu, ali od svibnja 1905. zastupnička kuća nije ništa učinila, pa je osnova pala.

Medjutim su razni učenjaci, trgovačke komore i slični zanimani krugovi toliko predloga u ovom pogledu prikazali, da ministarstvo izradjuje novu osnovu na široj podlozi, glede koje nijesu potankosti poznate.

Zaštita djece. Kao što mnogo toga ide sporo, tako i glede zaštite djece radi se — već 15 godina. Do sada je ministarstvo na tom polju radilo najviše naredbenim putem. Naredbom 10. novembra 1893. br. 31 l. n. m. p. bilo je napomenuto sudovima, da se nemaju samo brinuti za imanje djece, već i za njihove osobne odnošaje. Zatim je opet sliedilo mnogo naredaba i

[2] Vidi „Mjesečnik" 1908. br. 2.

Digitized by Google

okružnica[3], od kojih je napomenuti ove: Naredbe 3. decembra 1899. br. 49, i 11. maja 1901. br. 13, te 23. jula 1904. br. 13. l. n. m. p., te sadrže propise za zaštitu djece i obranu od zapuštenosti. Naredbom 16. januara 1902., br. 4 l. n. m. p. priporučen je sudovima postupak glede izbora štitnika i osnutak popisa štitnika. Naredba 9. marča 1906., br. 7 l. n. m. p. propisuje olakšice i jednostavniji način za saobraćaj izmedju štitnika i suda, u svrhu da se olakoti štitnicima vršenje njihovih dužnosti. Naredba 13. maja 1901., br. 9478 preporuča, da se sudovi imaju na vrieme i na shodniji način starati za nezakonitu djecu. U naredbi 7. maja 1903., br. 14 l. n. m. p. obradjeni su svi propisi na osnovu kojih mogu mlada lica biti poslana i zadržana u popravilištima[4]. Na polju kaznenoga postupka bili su naredbom 25. novembra 1902., br. 51. l. n. m. p. izdani propisi za eventualna pomilovanja mladih osudjenika[5]. Naredbama 10. jula 1903., br. 22 i 23. maja 1905., br. 9 l. n. m. p. odredjeno je, što sudovi moraju da uzrade na zaštitu mladih obtuženika i osudjenika tekom kaznenog postupka.

Odpisom 1. februara 1907., br. 2801 upozoreni su sudovi na dužnost, da osobito paze, kad preslušavaju mlada lica kao svjedoke, e da ih očuvaju od krivog svjedočanstva. Naredbom 30. septembra 1905., broj 15. l. m.. p. bilo je uredjeno vršenje kazne udarene mladim osudjenicima u sudskim tamnicama i kaznionicama. Tom su se prigodom osnovali osobiti odsjeci za mlade osudjenike, gdje se na osobiti način pazi na njihov fizični i duševni uzgoj[6].

Naredbama 9. aprila 1904. br. 6. i 13. decembra 1904. br. 19 l. n. m. p. bili su izdati propisi glede obsežnog sabiranja statističnih podataka u pogledu mladih osudjenika, te će na skoro biti konačno obradjeni i izdati.

Ministarstvo je nastojalo i postiglo, da novi školski red (24. septembra 1905., br. 159 l. d. z.) bude na ruku sudovima u vršenju zaštite i nadzora nad djecom.

Veliku je brigu ministarstvo posvetilo razvitku i radu osobitih družtava osnovanih za zaštitu djece. I sudska je uprava direktno budila interes za ovaka društva, a njezini su organi bili u mnogim slučajevima promicatelji, kako budgetni odbor priznaje[7]. I u literaturi se znatno potakao interes u

[3] U Dalmaciji se takodjer zadnjih 10 godina znatno protegao rad sudova i glede ostavinskih rauprava i glede pupilarnih posala. Stajalo je to mnogo truda i rada, što se za vrijeme reorganizatornih radnja nije moglo uzeti u obzir, jer svi ovi čisto novi posli nijesu mogli biti statistički izkazani, kad ih nije bilo — pa s toga se i radi ovoga ćuti oskudica osoblja kod nekih sudova.

[4] Ovih žalibože u Dalmaciji nema; s ovoga razloga pupilarni sudovi imaju sa zapuštenom djecom velikih neprilika, jer im lijeka ne mogu naći.

[5] Vidi „Mjesečnik" 1903., str. 300. i 550. —

[6] Za Dalmaciju je osnovan ovaki odsjek u tamnicama okružnog suda u Šibeniku.

[7] U Dalmaciji su se do sada osnovala, usljed nastojanja sudskih organa sirotinjska družtva u Zadru, Spljetu, Dubrovniku i na otoku Braču.

Digitized by Google

ovom pogledu, a sudska je uprava uložila mnogo rada, da dodje do I. aust. kongresa na zaštitu djece, obdržana u Beču 1907. Sirotinjska će se družtva unaprijed i novčano podpomagati, te je zakonom 28. decembra 1907. br. 285 l. d. z. stavljena za tu svrhu ministarstvu na raspoloženje svota od K 500.000.

Osim ovih nastojanja ministarstvo je prikazalo zakonsku osnovu o kaznenom postupku proti mladim licima i o njihovoj kazneno-pravnoj zaštiti[8]. Suviše već spomenuta novela za reformu gradjanskoga zakonika sadrži raznih zakonskih ustanova na zaštitu djece, dok je izradjena zakonska osnova glede odgoja djece, a bit će prikazata netom se dovrše pregovori glede financijske strane osnove.

Zakon o razvlaštenju. U ovom je pogledu izradjena osnova za provedbu razvlaštenja na korist občina. Osnova je gotova.

Reforma kaznenoga zakona. Predradnje su bile zaključene sa razpravam, koje su lani u mjesecu maju bile provedene na ministarstvu uz sudjelovanje najboljih praktičara i teoretičara. Na osnovi sakupljenog materijala sad se u ministarstvu preradjuje prvobitna osnova te će se na svaki način i ovaj važni zakonodavni posao riešiti svom mogućom pospješnošću.

Zakon o financijskim prekršajima izradilo je ministarsvo financije, ali ministarstvo pravde ne može konačno pristati na osnovu, dok ne bude zagotovljena osnova kaznenog zakona, budući je jedan s drugim uzko skopčan.

Glede smrtne kazne kao u obće glede promjene pojedinih propisa kaznenog zakona drži odbor, da nije shodno sad išta preduzeti, pošto se radi na občenitoj reformi. Svakako se u izvješću opaža, da od 1875. do 1903. nije kazna smrti bila izvršena, već samo, kad se radilo o zločinu umorstva i to o najtežim slučajevima, a i to 3—4 slučaja popriječno na godinu. Medjutim od 1904. nije nitko bio obješen. „S toga — veli izvjestitelj — ne izgleda žurna potreba, da se sad ovo pitanje samcato rieši[9].“

Administrativno djelovanje ministarstva. Odborsko izvješće citira temeljno zakonsko načelo o neodvisnosti sudaca i hoće, da ovo načelo istakne napram pravu ministarstvena nadzora sudova, budući prošlih godina počeo politički elemenat uplivati na sudsku upravu, kad je jedno te isto lice imalo u rukama ministarstvo pravde i ministarstvo nutrašnjih posala[10]. Od toga doba uznemirilo se pučanstvo a i sudci, pa nemir neće da se utiša ; s toga odbor preporuča ministarstvu, da se okani svega, što bi

[8] U gospodskoj kući na 19. prosinca 1907.

[9] Iz odborova izvješća i baš iz načina, kako se je odbor, u očitom suglasju s vladom, izrazio — dalo bi se suditi, da se misli na ukinuće smrtne kazne.

[10] Za vrijeme ministra Körbera.

Digitized by Google

moglo dati povoda svakom daljnjem sumnjičenju. Osobito treba pazit, da sudski nadzornici ne budu ni iz daleka uplivati na sudačke posle, i treba da svrše razna dodijeljenja sudaca — sad amo, sad tamo. Osobito treba da prestanu dodijeljivanja prizivnih savjetnika na vrhovni sud, odnosno pokrajinskih savjetnika na prizivni sud. Je li potreba tih sila — tad neka se redovito poveća osoblje i odnosne sile stalne za odnosni sud imenuju, jer to zahtjeva načelo neodvisnosti i nepomičnosti sudaca. Načelo neodvisnosti može najviše da kompromitira briga pojedinih sudaca za svoje unapredjenje i činjenica što ih — kad su amo, tamo dodijeljeni — može ministarstvo u svakom času odalečiti, te im nanijeti štete.

Odbor preporuča, da se ozbiljno ispitaju želje prikazane od udruženja sudaca, koje idu za tim, da se utvrdi nezavisnost sudaca osobito sa odstranjenjem tajnih ocjena, sa pravom predloga za pokriće mjesta zaključkom senata itd[11].

Personalne prilike. Malo su se po malo ove poboljšale, kao općenito svih činovnika i sluga. Ali ipak nije dosta. U ovom pogledu preporuča odbor, što traži udruženje austrijskih sudaca, da se uvede u prvom redu automatično unapredjenje, a svakako da se medjutim poboljšaju prilike, osobito povećanjem broja mjesta VI. čina. Sad ima baš 6.500 sudaca i drž. odvjetnika, od kojih VI. ili veći čin nema ni punih 6.94% (452), na VII. čin odpada ih 24.5% (1597), u VIII. činu ima ih 20.19% (1329), a u IX. činu ima ih 30.12% (1955) — ostalih su 18.25% pomoćni sudci. Trebalo bi urediti proporcije kao u financijskoj konceptnoj službi. Medjutim se opaža i prenatrpanost sudaca u nekim pokrajinama, pa će biti potrebito povećanje osoblja; tom prigodom imale bi se poboljšati i prilike unapredjenja[12].

Izvješće napokon preporuča i kancelarijske činovnike te oficijante, a osobito sudske podvornike i jadne ključare.

Budgetni odbor ističe hvalevriedno nastojanje ministarstva za gradnje sudskih zgrada. Za tekuću godinu preliminirana su 3,995.380 K — za

[11] Zastupnici Dr. Slama i družina prikazali su u ovom pogledu, dok je budgetni odbor radio, u zastupničkoj kući zakonske osnove i baš prama br. 887. prilloga stenogr. izvj. zastupničke kuće XVIII. zasjedanje 1908. — ove: 1. glede pokrića izpražnjenih mjesta sudaca i kvalifikacija sudaca; 2. glede promjena propisa o dopustima; 3. glede promjene disciplinarnog postupka; 4. glede promjene §§ 12. i 13. statuta vrhovnoga suda i 5. glede promjene zakona o syndikatu. Iste su objelodanjene u „Mitteilungen der österr. Richtervereinigung."

[12] I u Dalmaciji se opaža kod nekih sudova prevelika prenatrpanost pojedinih sudaca; možda statistički podaci prama ostalim pokrajinam to ne kažu, ali je Dalmaciju više puta statistika grubo štetovala, pak se ne valja na istu puno oslanjati. Osim toga: vrst posala, način razpravljanja našega puka, komplicirani odnosi — nesretne komunikacije itd. — to sve u statistiku ne dolazi.

Digitized by Google

1,692.525 K više, nego lani. Odbor preporuča da se radnje vrše u godišnjim anuitetima, buduć se uredili odnosi novčanog tržišta i da se sudskoj upravi stavi na razpoloženje tehničkih organa[18].

II. Drugi naslov. Vrhovni sud.

Za vrhovni sud potrebito je 1,529.400 K. Ima pet godina, da se nije promienio broj vrhovnih sudaca, premda su prenatrpani preko svake mjere i načina, tako da posli zaostaju, što se u pokrajinama često osjeća.

Odbor se bavio kompliciranim pitanjem, koje se u zadnje doba u javnosti pokrenulo glede imenovanja odvjetnika za vrhovne sudce. U ovom pogledu odbor preporuča, da se uvaže načela iztaknuta od udruženja sudaca, koja su ovako formulirana: 1. odvjetnik može biti imenovan sudcem na osnovu mnienja odnosnog sudskog dvora prve i druge molbe; 2. a na vrhovni sud na osnovi predloga odvjetničke komore i vrhovnoga suda; 3. ta imenovanja ne smiju da budu na štetu unapredjenja sudaca; 4. neće se smjeti imenovati lica proglašena nesposobnim; 5. treba promjeniti § 6 odvj. reda, da bude naime svaki sudac (a ne samo savjetnik) moći poslje 5 godina postati odvjetnikom.

Bavio se odbor i u pogledu nadležnosti vrhovnoga suda i to namjerom, da sa ista suzi i po tom smanji broj posala; ali odbor smatra, da po svoj prilici na što takova nebi cijelo pučanstvo pristalo. (Slijedi.)

K pravu prekupa.

A. je prodao bio B-u. zemlju, pridržavši u pogodbi pravo prekupa. Kupac B. postigao je na temelju pogodbe prenos prava vlasništva zemlje na svoje ime, dočim se A. nije pobrinuo, da svoje pravo prekupa uknjiži. B. je kasnije prodao istu zemlju C-u, a da prije nije A-u. prekup ponudio. C. je stekao takodjer uknjiženje prenosa i zemlju zaposjeo.

A. ustane proti C-u. revindikatornom tražbom, navadjajući, da je C. stekao zemlju u zloj vjeri, poznavajući obstojnost njegova prava prekupa. Na ovu okolnost ponudio je dokaz po svjedocima, kao i po pogodbi iz zbirke zemljišnih isprava, koju da je, kao sastavni dio zemljišnika, C. imao prije kupnje pregledati i iz nje upoznati postojanje prekupa.

Sud prve molbe odbio je ponudjene dokaze i presudio, da se A-ova. tražba odbije. Na priziv tražiteljev, sud druge molbe ukinuo je presudu naredbom, da se izvedu od A-a. ponudjeni dokazi.

[18] **Što je u Dalmaciji absolutno potrebno, jer je inače svako nastojanje uzaludno, dok su državni inžiniri političke uprave i tako preko mjere prenatrpani poslima vlastite uprave, te im ne mogu odoljeti.**

*

Digitized by Google

Prama tome drugomolbeni je sud cienio, da je uspjeh ponudjenih dokaza odlučan za rješenje parnice, biva, kad bi uspjeo, da bi se tražba imala prihvatiti.

Ovo mišljenje ne odgovara zakonu. Pravo prekupa osobno je pravo i stvara samo obvezni odnošaj izmedju kontrahenata. Po § 1073. g. z. postaje ono „stvarnim", ako bude u zemljišnik uknjiženo. No ta njegova „stvarnost" mnogo je ograničenija od one inih stvarnih prava, koja djeluju absolutno i svakomu trećemu neprestano nameću propuštenje svega, što bi ih povriedilo. „Stvarno" pravo prekupa djeluje naprotiv samo jedanput i samo protiv one osobe, koja se umješa u stanoviti pravni odnošaj, dakle protiv stičatelja nekretnine, koji se na uknjiženo pravo prekupa ne obazre. Ovo je općenito načelo.

Sud druge molbe osnivao je svoje mišljenje po svoj prilici na jednoj analogiji. Brojna praksa bečkog vrhovnog suda ublažila je naime propis § 1500. g. z., po kome je fizični posjed doveden do dospjelosti, ako je bio u protivnosti sa pravilno stečenim zemljišnim posjedom, morao bezuslovno podleći. Vrhovno je sudište izreklo načelo, da je dosjelost fizičnog posjednika jači naslov stečenja od pravilnog pa i oneroznog tabularnog nasljedstva, ako je stjecatelj znao ili iz okolnosti mogao razabrati, da njegov tabularni prednik nije bio i fizični posjednik. Pitanje se dakle svadja na postojanje dobre ili zle vjere u stjecatelja. Ovo ublaženje zakona opravdano je, osim jakošću posjeda, i razlozima pravičnosti, jer bi inače fizični posjednik jednim mahom bio lišen probitačnosti svog dugog posjeda, a s druge strane ne nanosi se šteta tabularnom stjecatelju, koji, na očuvanje svog regresnog zahtjeva, može da predniku navjesti parnicu. Šteta snalazi samo prijašnjeg tabularnog vlasnika, koji je, zanemariv posjed, izazvao dosjelost, a ta je njegova šteta u zakonu opravdana.

Spomenuto stanovište vrhovnog suda otelo je u praksi maha, pa bi se htjelo proširiti i na analogne slučajeve, kao što bi bio i naš, radi, tako rekuć, fizičnog postojanja prava prekupa, koje bi odgovaralo u analogiji fizičnom posjedu.

Ali se ova analogija ne smije na naš slučaj primjeniti, jedno, jer je posjed, koji zakonik ubraja u stvarna prava, radi svoje prirode i vidljivosti, kud i kamo jači od prostog osobnog odnošaja, zatim, jer iztaknuti razlozi pravičnosti ne stoje, kad se prekupniku ne otima akcija osobna, a napokon, jer se iz propisa zakona, dade izvesti poseban propis, koji izključuje uporabu analogije, najpače analogije vrhovne rješitbe, a podpuno odgovara općim načelima o prirodi prava prekupa. U § 1079. g. z. sadržana je naime najprije odredba, po kojoj vlasnik nekretnine, obterećene „osobnim" pravom prekupa, jamči imaocu tog prava za svu štetu, što mu prouzroči, ako mu prekup ne ponudi. Akcija, koju taj odnošaj radja, jest dakle samo osobna. Zakon zatim na-

Digitized by Google

stavlja, da se, u slučaju postojanja „stvarnog" prava prekupa, otudjena nekretnina može od trećega revindicirati. Ako se argumentira a contrario, izlazi, da je stvarna revindikatorna tražba s a m o o n d a pripustljiva, kad je pravo prekupa bilo uknjiženo, što u našem slučaju nije.

A-u. preostaje dakle samo tražba za naknadu štete proti B-u., a pitanje dobre ili zle vjere bez ikakve je vrijednosti u ovakovoj parnici.

Dr. I v o M i l i ć (Skradin.)

PRAVOSUDJE.

A. Gradjansko.

Tumačenje § 858. *ogz.*

Kr. kot. sud u V. izrekao je u parnici A. L. iz N., tužitelja po odvj. dru. P. M. u V. proti L. C. iz N., tuženomu po odvj. dru. G. M. u V. na priznanje dužnosti pravljenja plota spp. dne 20. veljače P. 586—02/19 ovu osudu:

Tuženi L. C. dužan je izmedju čest. kat. br. 273/1 upisane u grt. ul. br. 263 opć. N., te kat. čest. br. 274/1 u grt. ul. br. 40 opć. N. sagraditi plot pravcem a—b u nacrtu A—I označenom, odnosno dužan je dozvoliti, da se takav plot o njegovom trošku sagradi pod prijetnjom ovrhe.

R a z l o z i: Medju strankama je neprijeporno, da je tužitelj pojednk i vlasnik čest. kbr. 274/1 grt. ul. br. 40 opć. N., a tuženi čest. kat. br. 2731 grt. ul. br. 263 opć. N.

Tužitelj tvrdi, da je medju tim dvim parcelama pravcem a—b, nacrta A—I opstojao plot, koji su gradili i uzdržavali prednici tuženoga G. M., a prije njega M., I., i J. K., pa jer se taj plot, gradjen od pletera, porušio i nestao, to je tuženi dužan opet podići ga, pa se u dokaz činjenice, da su plot označenim pravcem gradili G. M., a prije njega M. i dr. K., prednici tuženoga, poziva na svjedoka J. R., G. M. i J. M.

Tuženi poriče, da su njegovi prednici prijeporni plot gradili, no suglasnim iskazom po tužitelju ponudjenih svjedoka ustanovljeno je nedvojbeno, da su M. i dr. K. na medji medju gornjim česticama zasadili živicu u mjesto plota, a G. M. je sagradio faktično plot.

Time je tužitelj potpuno dokazao, da su prednici tuženoga pravcem a—b nacrta A—I plot gradili, pa traži opravdano, da i sljednik njihov taj plot, koji se medjutim porušio, opet podigne.

No osim toga poziva se tužitelj na svjedoka J. R. i J. M., da je u selu N. običaj, da svi posjednici gruntišta grade plot s lijeve strane od glavnog ulaza, kako se u dvorište unilazi, što tuženi poriče, pa se u dokaz svoje poreke poziva na svjedoke Stj. K., K. K., M. Č., A. N., V. C., J. H. T. i dr.

Preslušanjem svih po tužitelju i tuženomu ponudjenih svjedoka ustanovljeno je, da njeki od njih grade plot s desne a drugi s lieve strane glavnog ulaza, prema tomu, na kojoj strani tko kuće imade, stoga je sud preduzeo

Digitized by Google

očevid, prošav cijelo selo, te pitao vlasnike, s koje strane glavnog ulaza tko plot gradi, te ustanovio, da svi posjednici s južne strane sela grade plot s lieve strane glavnog ulaza, izuzev četiri nove kuće, nalazeće se na zapadu južne strane, koje grade plot s desne, a svi posjednici kuća sa sjeverne strane sela grade plotove s desne strane glavnog ulaza, izuzev kojih 15—20 kuća na istoku sjeverne strane, to je i s gledišta običaja osuda opravdana.

Napokon je uslied naloga kr. banskog stola sporazumom stranaka mjerničkim vještakom ustanovljeno, da se prijeporni plot nalazi od b—c nacrta A—I upravo na medji čestica, a od c—a na tuženikovoj čestici br. 473 ; pa je i tim polučen dokaz, koji opravdava osudu, budući se jedan dio priepornog plota nalazi na tuženikovoj čestici.

S ovih razloga drži sud osudu, kako je u dispozitivnom dijelu, opravdanom unatoč ustanove § 858. o. g. z., jer je tužitelj potpuno dokazao, da su prednici tuženoga prijeporni plot gradili, da je u onom dijelu običaj graditi s lijeve strane glavnog ulaza plot i napokon da se, ako i ne cijeli plot, to ipak jedan dio, odgovarajući jednoj trećini duljine, nalazi na tuženikovoj parceli, a ostali dio upravo na medji.

Kr. banski stol osudom od 3. lipnja 1904. br. 13511 potvrdio je u cijelosti gornju osudu.

Ustanova § 858. o. g. z. ne isključuje, da medju strankama može opstojati i drugi pravni odnošaj glede medjusobne medje i da ne mora vlasnik jedne čestice baš s desne strane svojeg glavnog ulaza svoj prostor ograditi i od susjedova prostora razlučiti, jer same okolnosti: kao mjesni običaj, naravni položaj zemljišta itd. odlučivati mogu o tom, da se od pravila, u zakonu postavljena, učini iznimka.

U nazočnom slučaju potvrdili su svjedoci J. R., J. M. i G. M., kojih zavržnost i sumnjivost tuženi nije dokazao, da je medju obim više pomenutim česticama opstojala ograda pravcem a—b nacrtu A—I, i da su ju podizali prednici tuženika M. I. i J. K., te G. M. ; — svjedoci J. R., J. M., R. K., I. B. i J. M., stanujući u N. oko samih stranaka potvrdiše pak, da se plotovi podižu s lijeve strane glavnog ulaza ; sudbenim očevidom ustanovljeno je nadalje, da se pače tragovi ograde nalaze na čestici tuženoga, ter da žitelji N. u onom kraju, u kojem se nalaze obje susjedne kuće stranaka na više pomenutim česticama, doista podižu svi plotove s lijeve strane glavnog ulaza.

Da je tužitelj, ili da su mu prednici kadgod ogradu medju obim susjednim česticama pravcem a—b A—I uzdržavali, nije tuženi ni tvrdio ni dokazao.

Za to, kao i s razloga prvomolbenih, valja priziv tuženoga otputiti, žaobu ništovnu njegovu u pomanjkanju razloga ništovnih zabaciti i napadnutu osudu potvrditi.

Kr. stol sedmorice vrhovnom osudom od 28. listopada 1904. br. 3252 potvrdio je u cijelosti suglasne niže osude.

Razlozi. Iz propisa § 858. o. g. z. proizlazi glavno to, da je volja zakonodavna bila, da svaki od susjednih posjednika imade jedan s jedne, a drugi s druge strane podignuti plot.

U zakonu se istina navadja, da svaki od susjednih posjednika imade ogradu s desne strane podići, no zakon ne zabranjuje protivno, a to tim manje, jer je u privatno-pravnim odnošajima u pravilu odlučna volja stranaka, kojoj se propis § 858. o. g. z. ne protivi.

Digitized by Google

Niži sudovi uzeli su prema sadržaju spisa pravilno dokazanim, da je u mjestu, u kojem upitni prostor leži, običaj, da svaki posjednik s lijeve, a ne s desne strane pravi ogradu, pa pošto prostor, na kojem se upitna ograda podignuti ima, na lijevoj strani nekretnine tuženoga leži, ukazuje se, da nema uvjeta § 335. gpp., pa se stoga izvanredni previd tuženoga L. C. po § 334. gpp. odpućuje. Priopćio J.

Preduzeće mesažerije jeli privatno preduzeće, koje preduzetnik tjera na svoje ime i za svoj račun, ili ga tjera na ime i za račun države, i prama tome ko odgovara za nezgode koje se dogadjaju pri vožnjama.

Dva oprečna vrhovna riješenja.

Na 19. prosinca 1902. na cesti Omiš-Zadvarje prevalila se je mesažerija te tužitelj M., koji je uslijed toga zadobio tjelesnih ozleda, utužio je za odštetu c. k. financijsko odvjetništvo u Zadru u zastupstvu poštanskog erara.

Zemaljski je sud u Zadru presudom 22. prosinca 1904. Cg. I. 58/4 odbio tužbu.

R a z l o z i. Prije nego se prosudi je li tužitelj uslijed sporne nezgode faktično pretrpio štetu za koju pita naknadu i kad bi se ona dokazala, koliko ta odšteta iznaša, treba riješiti pitanje, da li državni erar može da bude odgovoran u smislu §§ 1316. i 1317. o. g. z. i § 63. pošt. pravil. od 1. prosinca 1838. br. 312. kao onaj, koji vrši poštansku režiju i onda, kad se daje u zakup privatnim preduzetnicima poštanski prijenos, jer da, kako tvrdi tužitelj, država uvijek i isključivo vrši povlasticu ili regaliju poštanske službe i za to da je prama privatnicima odgovorna i za djela svojih zakupnika.

U tom pravcu opaža se:

Po čl. 1. zakona 31. ožujka 1861. br. 25. L. D. Z. ukinuta je povlastica prijenosa osoba po vodi i po kopnu pridržata državi s ograničenjem da toliko na poštanskim cestama, biva na onim cestama, na kojim postoje poštanske stanice, koliko na onim kojim se može voziti izbjegavajući poštanske stanice, zabranjeno je podignuti ili uzdržavati namještaj za prijenos putnika promjenom konja, koji se imaju uspregnuti na kočije, u kojima se putnici voze (Extrapost). A po čl. II. istog zakona, osnivanje ili vršenje privatnih preduzeća za periodični prijenos osoba po nutarnjim vodama, jarugama i po moru, podvrgnuto je postojećim obrtnim propisima, dotično pomorskim zakonima i prosto od ma koje obveze ili davanja prema pošti.

Utvrdjeno je sad ugovorom 4. listopada 1901. da na cesti Omiš-Zadvarje, koja nije poštanska cesta u smislu gore rečenog zakona, postoji vozna pošta, koja pripada ustanovama vožnja, koje uzdržavaju preduzetnici s kočijama u tu svrhu izrečno napravljenim, za otpremu pošiljaka, listovne i vozne pošte u interesu pošte, a u isto doba obično i za prijenos putnika na vlastiti račun preduzetnika, koji eventualno mogu da budu osobe tudje poštanskoj upravi, kako to proističe iz §-a 9. naputka za službu prijenosa na cestama od 30. lipnja 1884., da preduzetnicom takove vožnje na temelju gornjeg ugovora bijaše A. ud. K. i da u jednoj kočiji ove vozne pošte (mesažerije) putovaše tužitelj kad se je nesreća dogodila.

Digitized by Google

U nazočnom slučaju, da se prosudi pravni odnošaj koji u pogledu prijenosa putnika voznom poštom postoji izmedju K. i drž. erara te izmedju D. E. i putnika, osim zakonskih propisa na koje se je gore pozvalo, mjerodavan je i dotični ugovor 4. listopada 1901. sklopljen izmedju preduzetnice i D. E.

Iz skupa propisa sadržanih u tom ugovoru u svezi sa zakonskim propisima u tom pogledu postojećim, jasno ističe da prijenos putnika u kočijama vozne pošte, koje su odredjene za prijenos pošiljaka listovne i vozne pošte za račun poštanske uprave, jest preduzeće sasvim privatno koje tjera K. za svoj račun ; a to se razabire osobito iz čl. IX. i X. ugovora gore imenovanog, gdje je rečeno da će preduzetnica K. s voznom poštom prevažati i putnike uz dozvolu političke vlasti, i da se preduzetnica priznaje odgovornom za sve poštanske pošiljke povjerene joj za prijenos, da odgovara za svako oštećenje, pomanjkanje ili gubitak prouzrokovan ili pogodovan krivnjom ili nemarom njezinim ili u opće njezinih podredjenika, podvezujući se za to da će potpuno naknaditi svaku štetu u istoj mjeri u kojoj poštanska uprava odgovara prama pošiljačima, dočim kad bi postojala poštanska regalija za prijenos putnika te bi dosljedno poštanska uprava mogla da bude odgovorna za eventualne štete odnosno na takovu vrst prijenosa, nema dvojbe da bi u ugovor bio uvršten slični uglavak i za prijenos osoba kakav je u čl. IX. za pošiljke listovne i vozne pošte, pošto se ne može držati da je to mučke sadržano.

Takovom preduzeću ne može se pak pripisati drugi značaj različit u svojoj suštini, za to što su u ugovoru sadržani propisi o kočijama, koje imaju služiti za takovu službu, o prodaji i kontroli voznih karata i drugo što u svojoj neizvjesnosti moglo bi da se odnaša na službu prijenosa pošiljaka listovne i vozne pošte koliko na onu prijenosa putnika, jer je poštanska uprava odredila takove propise kao uvjet za prijenos pošiljaka listovne i vozne pošte jedino u interesu općinstva, koje putuje i u svrhu da bolje uredi privatnu službu prijenosa putnika spojenu s onom prijenosa pošiljaka listovne i vozne pošte

Preduzeće za prijenos, o kojemu je govor, ne bi se za stalno moglo smatrati preduzećem reserviranim poštanskom eraru krepošću poštanske regalije i vršenim od privatnika uslijed zakupa, jer ne samo da se tome protive jasni uglavci ugovora, nego i za to što ne postojeći poštanske regalije za takovu vrst prijenosa, D. E. ne bi mogao da prenese na drugoga i da dade vršiti od drugoga prava, koja mu ne pripadaju.

Temeljito se za to može zaključiti, da pošto ga D. E. za ništa ne ulazi u sporno prenosno preduzeće, D. E. ne može da bude zvan da odgovara za one čine, koji su se po samoj tvrdnji tužitelja zbili u preduzeću i koji bi bili prouzrokovali krivičnu nezgodu (§ 1313. o. g. z.).

Ne može se pripisati D. E. odgovornost ni s razloga navedenog od tužitelja, biva, da je bila dužnost poštanske uprave ne dozvoliti da 4 putnika sjednu u kočiju prepunu pošiljkama vozne pošte i novčanim listovima a uspregnutu ne dostatnim konjima, a pošto je tu dužnost zanemarila, da je u krivnji, jer, da bi to i istinito bilo, ne ima poštanska uprava da u privatnim prenosnim preduzećima nadzire da se preduzmu potrebite mjere, da se obezbjedi sigurnost osoba, nego je to dužnost političke vlasti.

Digitized by Google

Pošto je utvrdjeno, da D. E. ne može da odgovara za štetu kao onaj, koji vrši poštansku režiju, tužitelj je pogrešno istaknuo svoj zahtijev na naknadu proti D. E. te dosljedno trebalo je odbiti tužbu.

Priziv tužitelja, prizivni je sud u Zadru, riješenjem 28. ožujka 1905. br. I. 37/5 odbio i potvrdio presudu prvog stepena.

R a z l o z i. Zakonski propisi napomenuti u napadnutoj presudi, sadržaj ugovora 4. listopada 1901. sklopljenog izmedju poštanske uprave s jedne i poštarice K. s druge strane, i njegova interpretacija po sudu prvog stepena, potpuno opravdavaju presudu, koju tužitelj pobija, a razlaganja navedena u prizivu, da se pobiju razlozi na kojima se osniva napadnuta presuda, nipošto ne vrijede, te su oprovrgnuta samom presudom.

Tužiteljeva tvrdnja da se u nazočnom slučaju za cestu Omiš-Zadvarje ima primijeniti ograničenje sadržano u §-u 1. zakona 31. ožujka 1865. i da se za to prijenos osoba mesažerijom po onoj cesti ima smatrati da ga vrši poštanska režija uzdržana od D. E. putem preduzetnice poštarice K. oprovrgnuta je toliko n a r a v i ili v r s t i prenosnog sredstva koje se nazivlje m e s a ž e r i j a, koja se jasno tumači u §-u 39. naputka za prenosnu službu po cestama od 30. lipnja 1884. na koji se pozivlju prvi suci, koliko sadržajem gore imenovanog ugovora, proističući iz tog naputka i ugovora da grana prijenosa putnika na gore rečenoj cesti sačinjava isključivo privatno preduzeće poštarice K. različno od grane prijenosa pošiljaka listovne i vozne pošte, tim više što se u ugovoru u čl. X. izrečno spominje dozvola potrebita preduzetnici sa strane političke vlasti, za vršenje prijenosa putnika, koja dozvola doista ne bi bila potrebita da je prijenos vršio D. E. direktno ili preduzetnica K. za račun i u interesu D. E. i pod njegovu odgovornost, kako nije bila potrebita za granu prijenosa poštanskih pošiljaka.

U ostalom da cesta Omiš-Zadvarje nije poštanska cesta u smislu ograničljive odredbe §-a 1. zakona 31. ožujka 1865., ističe i po tom, što se na toj cesti drži vožnja poštanske mesažerije — dakle, kako se je reklo, preduzeće privatne naravi za prijenos osoba — koje ne bi bilo potrebito kad bi na toj cesti bilo poštanskih stanica, biva pravih poštanskih zavoda za prijenos, koji dotičnoj cesti davaju poštanski značaj.

Sva ona pačanja poštanskog erara pak u grani prijenosa osobe, koja se u prizivnom pismu nabrajaju a razabiru se iz ugovora 4. listopada 1901. u svrhu da se dokaže, e je rečena mesažerija bila i morala biti od svakoga držana javnom državnom ustanovom, ili u opće privatnim preduzećem ali vogjenim na ime i u interesu države, ne mogu ni najmanje da mijenjaju bitnost stvari, biva, da po onom ugovoru, prijenos osoba, imao se je vršiti ne na ime, za račun i u interesu poštanskog erara već isključivo na ime, za račun i u interesu preduzetnice grane prijenosa poštanskih predmeta. Pačanje poštanskog erara krepošću rečenog ugovora u granu prijenosa osoba, ograničuje se očito na to da prisili preduzetnicu da preduzme tu granu s dozvolom nadležne obrtničke vlasti i da nešto odredi za bolji tijek stvari u interesu putnika, ali nije takovo da bi se ikako moglo držati, e se prijenos osoba ima vršiti na ime, za račun i u interesu države i pod njezinu odgovornost.

Ima se još nadodati, da pri kraju ugovora, sadržan je naročit naputak o predaji i primanju pošte po kopnu koju ne prati poštar, a to se naravno odnaša samo na poštanske predmete u pravom smislu riječi, biva na poštanska pisma, pošiljke vozne pošte, novčane listove, dok nasuprot nema

Digitized by Google

nikakva naputka o grani prijenosa osoba ; po čemu se očito ima zaključiti, da je ona grana imala da sačinjava sasvim privatno preduzeće preduzetnice K.

Ne pomaže ništa tužitelju pozvati se na §. 63. poštanskog reda na potkrijepljenje svoje tvrdnje o odgovornosti države u konkretnom slučaju, jer u onom se §-u ne utvrgjuje odgovornost države u slučajevima u njemu naznačenim nego odgovornost poštara, a to očito jer obzirom na narav ustanove poštara, poštareva odgovornost za eventualne štete, koje bi mu se mogle slučajno u grijeh upisati, ne bi se uvijek mogla nametnuti poštanskoj upravi, a osobito ne doista u onim poslovima koje poštar preduzme na svoje ime i za svoj račun, a ne na ime i za račun poštanske uprave.

Ne stoji ni druga tužiteljeva tvrdnja, da i kad bi se moglo smatrati da je prijenos putnika mesažerijom privatno preduzeće dotičnog preduzetnika, ipak u nazočnom slučaju ne bi bila isključena svaka odgovornost države za nezgodu, u sporu. Ta se tvrdnja oslanja na to, da pošto si je poštanska uprava pridržala razna uplićanja ne samo u pogledu službe za prijenos poštanskih pošiljaka nego i u pogledu prijenosa putnika, da joj to namećaše dužnost da nadzire da preduzetnica točno vrši odnosnu opreznost u interesu putnika i da zanemarenje u tom pravcu nosi sa sobom, bar neizravno, odgovornost države za nezgodu u smislu §-a 1301. o. g. z. u vezi s poštanskim redom. U tom pogledu opaža se da odredjenje nekih propisa ili naputaka sa strane države, u svrhu da se na korist općinstva bolje obezbijedi i jamči redoviti tijek privatnih preduzeća, ne može da sadržaje preuzimanje odgovornosti za štete koje mogu da od tih preduzeća nastanu trećim licima, kad takova odgovornost nije utvrdjena posebnim propisima za osobite razloge ; i da s druge strane ne može da bude zadaća poštanske uprave da neprestano pazi da u službi prijenosa putnika, koju preduzetnici vrše za svoj račun, budu se opslužiti sve opreznosti u pojedinim slučajevima potrebite za sigurnost osoba, a još manje pod kaznu odgovornosti za štete koje bi mogle nastati. Za tako široku i neodredjenu odgovornost, trebalo bi da bude posebnih propisa, koji ali ne postoje. Putnici koji se služe prenosnim sredstvima privatnih preduzeća, moraju da sami razumiju da u slučaju zanemarenja i šteta mogu da pitaju naknadu u opće samo od dotičnog preduzeća, i za to imaju sami da se osiguraju proti štetama, koje bi im mogle nastati na način, što ga pružaju socijalne ustanove.

Za navedene razloge i za one prvih sudaca, na koje se izrečno prizivni sud pozivlje, bi odbiven priziv i potvrdjena napadnuta presuda.

Vrhovni je sud riješenjem 22. listopada 1905. br. 10.208. odbio reviziju tužitelja.

Razlozi. U koliko se revizija oslanja na revizijski razlog po br. 4. §-a 503. g. p. opaža se da je u napadnutoj presudi spor po pravu riješen. Jer obzirom na zakon od 31. ožujka 1865. br. 25. L. D. Z. kojim u načelu bi ukinuta poštanska režija za prijenos osoba po vodi i po kopnu, te pošto tužitelj nije dokazao e je cesta Omiš-Zadvarje sadržana u ograničenju čl. I. tog zakona i da se za to na nju ne primjenjuje ukinuće poštanske režije, ugovor što ga je poštanska uprava sklopila s ud. K. te se odnaša na vožnje s mesažerijom na toj cesti, prikazuje se kao ugovor vrhu usluga za plaću u smislu poglavlja 26. drugog dijela o. g. z. krepošću kojega je ud. K. na onoj cesti, uz dozvolu političke vlasti, preuzela posao da prenaša listove i poštanske pošiljke preduzećem prijenosa putnika.

Digitized by Google

Za ovaj posao ud. K., poštanska uprava nije ugovorom uzela na se ma kakvo jamčenje, kako proističe iz istog ugovora, niti je ona, uslijed pomenutog ukinuća poštanske režije dužna da po općim propisima zakona što jamči.

Za ove razloge isključeno je da je ugovor, o kojemu se radi, zakupni ugovor, pa i s okolnosti, da poštanska uprava ne samo da ne prima koju zakupnu cijenu, nego usuprot plaća ud. K. znatan iznos u ime nagrade za prijenos listova i poštanskih pošiljaka i za izvršenje ostalih obveza koje su joj nametnute.

Obveze, koje je poštanska uprava njoj kao vlasnici obrta prenašanja osoba nametnula, a tiču se vanjskog oblika kočija kojima se istodobno prenašaju listovi i poštanske pošiljke, broj mjesta u ovim kočijama, mundir kočijaša kao postiljona, dobnik vožnja, prodaja i kontrola prevoznih karata i t. d. nijesu okolnosti tako važne za smatrati da poštanskoj upravi pripada baš prijenos osoba na onoj cesti, a da ga je ona ustupila privatnom licu sa svojim solidalnim jamčenjem, nego su sve ove stvari, kako se je prije reklo, dijelom samo spoljašnosti koje smijeraju na jednoličnost, a djelomično odredbe koje ciljaju na interes prijenosa listova i poštanskih pošiljaka ili koje uredjuju i prijenos putnika skopčan s vožnjama mesažerije i podvrgavaju taj prijenos potrebitoj kontroli u svrhu da se ima javno povjerenje u takovu državnu ustanovu. Za to su ove mjere poduzete u opće u interesu općinstva koje putuje sadržane kao ugovorni uvjeti u ugovorima sklopljenim s pojedinim vlasnicima privatnog obrta, čime ali ne mijenja se gore naznačena bitnost ugovora, a država ne uzimlje na se nikakvo jamstvo za oštećenje putnika uslijed koje eventualne krivnje prenosnog preduzeća.

Prizivni je sud za to suglasno po presudi prvih sudaca pravom odbio tužiteljev zahtjev istaknut proti D. E. za jedno takovo oštećenje.

M. je onda utužio poštaricu K. za naknadu te je dotična parnica svršila nagodbom.

U noći izmedju 22. i 23. prosinca 1906. dogodi se druga nesreća istoj mesažeriji.

Putnik B. poučen gornjim vrhovnim riješenjem utužio je mil. K sina preminule poštarice K. za naknadu.

Tijekom parnice nije se sa strane tuženika ni isticalo da po ugovoru on ne bi bio odgovoran nego se je branio da s njegove strane nema krivnje.

Prvi sud primjenjujući analogno § 1316. o. g. z. osudio je tuženika na isplatu neke odštete, a da se nije ni bavio pitanjem ko je ugovorno odgovoran.

Uslijed priziva tuženika, prizivni je sud potvrdio u samoj stvari presudu prvog suda, ali ne za njegove razloge već po §-u 1295. o. g. z.

Ni prizivni se sud nije bavio pitanjem ko je ugovorno odgovoran kao ne istaknutim, a i po vrhovnom sudu već riješenim prigovorom.

Uslijed revizije tuženika, vrhovni je sud riješenjem 18. veljače 1908. br. 5763/7 odbio u cjelini tužbu, uzevši s u r e d a u obzir da p o u g o v o r u, p o š t a r i c a n i j e o d g o v o r n a p r a m a p u t n i c i m a n e g o p o š t a n s k i e r a r.

R a z l o z i. Revizija, koja se osniva na revizijskim razlozima po br. 3. i 4. §-a 503. g. p., opravdana je.

Digitized by Google

Tužba se osniva na to da je tužitelj u noći od 22.—23. prosinca 1906. putovao u jednoj poštanskoj kočiji iz Spljeta put Omiša i da se je na ovom putovanju uslijed toga što se je kočija prevalila, ozledio, te da se je ta nezgoda dogodila krivnjom poštanskog kočijaša i da je za to za tu krivnju po §§ 1315. i 1316. o. g. z. odgovoran tuženik jer da on tjera obrt prijenosa mesažerijom i postavlja postiljone.

Puštajući neopažen propis §-a 1316. o. g. z. koji, kako pravom opaža drugomolbeni sud, nije primjenljiv, nego kad se radi o oštećenju stvari, tužiteljev se zahtjev oslanja na propis §-a 1315. o. g. z. i baš samo na ovaj propis, jer tužitelj kad je putovao u poštanskoj kočiji, bio je prenesen od c. k. pošte, a ne od tuženika. Ovo se izvadja i od §§ 52. do 55. dvorske odluke 12. lipnja 1838. br. 230. (pravilnik za putnike s poštom) i odgovara ovomu pravnomu odnošaju i sadržaj tužbe. Medju parbenim strankama nema ma kakvog ugovornog odnošaja, a napose nikakvog ugovora vrh usluga za plaću, zbog česa je pogrešno protivno mnijenje prizivnog suda.

Čl. X. ugovora sklopljenog izmedju tuženika i poštanske uprave, uredjuje samo pravni odnošaj medju ugovarajućim strankama, a ne onaj izmedju c. k. pošte i putnika. Ovima pošta u smislu §-a 54. rečene dvorske odluke daje voznu kartu tako zvanu „kartu o prenotaciji", a kad tuženik usljed gornjeg ugovora daje te karte, daje ih za općinstvo na ime pošte, koja je po pravilniku za putnike poštom, prama publici preduzeće koje oprema prijenos osoba.

Pitanje za to, ako je tuženik obvezan da naknadi štetu, ne može se riješiti po propisima zakona o pogodbama.

Ne radi se o tome da li je onaj, koji se je primio naručene radnje — u nazočnom slučaju prijenosa tužitelja poštanskom kočijom do cilja u voznoj karti naznačenog — odgovoran putniku kao davaocu radnje, za krivnju svoje čeljadi, u koliko mu je potrebito da se š njom posluži. Nasuprot za stranke koje se danas pravdaju, mjerodajna su jedina pravila o dužnosti na naknadu koja ne potječe iz jednog ugovornog odnošaja. Punim se pravom za to tužba pozivlje na § 1315. o. g. z., a ne na § 1161. o. g. z.

(Sad se riješenje bavi ispitivanjem da li u nazočnom slučaju tužitelj može da od poštara K. išta pita po §-u 1315. o. g. z. i došavši do negativnog zaključka, tužba bi u cjelini odbivena.)

Saopćio D. M.

Kr. javni bilježnici imaju pravo na likvidiranje svojih troškovnika za zastupanje stranaka pred sudom, ako i nisu podjedno odvjetnici.

U molbenom predmetu B. B., kr. javnog bilježnika i odvjetnika u K., proti ostavini I. S., po očitovanom nasliedniku Ž. S., radi obredjenja troškovnika u zastupanju I. S. proti M. P. i drug. radi plateža kupovnine od 311 for. 60 nvč. spp., izdao je kr. kotarski sud u K sliedeću odluku ddto 16. studenoga 1907. br. 11156:

S razloga, što temeljem § 26. odvjetničkoga reda imaju pravo tražiti likvidiranje troškovnika za zastupanje stranaka pred sudom samo odvjetnici;

Digitized by Google

s razloga, što je molitelj B. B. imenovan odvjetnikom naredbom bana kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 25. studenoga 1905. br. 17. 291. ; dakle nakon vremena, u koje pada njegovo zastupanje pok. I. S. u parnici proti M. P. i dr. radi 311 for. 60 nvč. ;

s razloga, što se njegov zahtjev molbe kosi sa naredbom ministarstva pravosudja od 8. lipnja 1857. br. 113.

to se iz navedenih razloga odbija molitelj B. B., kr. javni bilježnik i odvjetnik u K., sa svojom molbom.

Povodom utoka kr. javnog bilježnika i odvjetnika B. B., izdao je kr. banski stol sliedeću svoju rješitbu od 30. prosinca 1907. br. 30182 :

uvaživ, da se javni bilježnici, i ako nisu podjedno odvjetnici, prema odpisu ministarstva pravosudja od 21. kolovoza 1851. br. 10351 u ustmenom postupku pripustiti imadu kao punomoćnici stranaka, u koliko je po § 31. grpp. dozvoljeno razpravljanje po punomoćnicima, koji nisu odvjetnici, te u koliko se tomu ne protivi položaj bilježnika kao javnog funkcionara ;

uvaživ, da § 6. bilježn. reda od 21. svibnja 1855., osim uredovnih djelatnosti, naznačenih u §§ 1. i 5., dozvoljava kr. jav. bilježnicima sastavljanje privatnih izprava i podnesaka u stvarima izvanparbenim, te u pogledu njihove plaće za takove poslove upućuje na propise, koji postoje za pristojbe odvjetničke ;

uvaživ prema svemu tomu, da ne može biti nikakova opravdanoga razloga, da se ovaj propis analogno ne upotriebi i na poslovanja kr. jav. bilježnika, koja kao punomoćnici stranaka u obsegu po zakonu dozvoljenomu obavljaju pred sudom, napose, kada se stranke tomu ne protive ; obnašao je kr. banski stol povodom pravodobno uloženoga utoka B. B., kr. javnog bilježnika, a sada podjedno i odvjetnika u K., napadnutu prvosudnu odluku kao na zakonu neosnovanuu kinuti, te prvomu sudu naložiti, da sa molbom utjecatelja postupa analogno §§. 26. i 27. odvjet. reda.

Tu rješitbu kr. banskog stola potvrdio je iz istih razloga i kr. stol sedmorice rješitbom svojom od 9. travnja 1908. br. 1670., zabaciv ništovnu žaobu Ž. S., te odputiv njegov predvidni utok. Priobćuje dr. V u k e l i ć.

K tumačenju § 8. ovršne novele od 17. prosinca 1876. g.

R. K., umirovljeni učitelj u B., zastupan po odvjetniku dru. M. L. u J., zatražio je molbom prim. 19. prosinca 1905. br. 0—524. kod kr. kot. suda u J. ovršnu parcelarnu dražbu nekretnina M. M. iz J., upis. u grunt. ul. br. 305. por. obć. M. H. i grunt. ul. br. 329 por. obć. J. radi 200 K spp.

Odlukom kr. kot. suda u J. od 29. prosinca 1905. br. 0—524. bila je odredjena dražba spomenutih nekretnina za dan 10. svibnja 1906. No prigodom razpisivanja dražbe previdjeno je, da se radi o parcelarnoj dražbi, te se u smislu § 8. ovršne novele od 17. prosinca 1876. nije odredilo predhodno ročište za saslušanje interesenata o shodnosti zamoljene čestične dražbe, te je tako dražba obavljena dana 10. svibnja 1906. prema predloženim dražbenim uvjetima i to parcelarna bez predhodnog preslušanja intresenata.

Odlukom kr. kot. suda u J. od 13. svibnja 1906. br. 4105 gr. odobren je dražbeni čin, obavljen dana 10. svibnja 1906. Proti toj odluci kr. kot. suda

Digitized by Google

u J., kojom je dražbeni čin odobren, podnio je ovršenik M. M. po odvjetniku J. P. u J. pravodobno svoj utok prim. 22. svibnja 1906. br. 4534 gr., te u tom utoku pobija ovršenik dražbeni čin kao ništetan, jer se je radilo o parcelarnoj dražbi, a u smislu § 8. ovršne novele od 17. prosinca 1876. g., imali su se prije dražbe saslušati svi intresenti o shodnosti zamoljene čestične dražbe.

Povodom tog utoka ovršenikovog priopćio je. kr. banski stol 17. kolovoza 1906. pr. 19.008 sljedeću rješidbu: Kr. kot. sudu u J.

Riešavajući izvješće od 20. srpnja o. g. br. 4534 gr., kojim taj kr. kot. sud podnosi spise u ovršnom predmetu R. K. iz B. po odvjet. dru. M. L. proti M. M. iz J. po odvjet. J. P. radi 200 K spp. usljed po ovršeniku pravodobno uloženog utoka proti odluci od 13. svibnja o. g. br. 4105 gr., kojom je odobren čin ovršne dražbe ovršenikovih nekretnina i to kat. č. br. 1046, 1047 i 1048, zatim 1138 i 1139 u gr. u. br. 305 obć. M. H. obavljene dne 10. svibnja o. g. kr. banski stol:

vidiv, da je odluka od 29. prosinca 1905. br. 0524—05, kojom su dražbeni uvjeti odobreni, postala pravomoćnom, a ovršenik, ako nije bio zadovoljan predloženim redom, kojim su se pojedine čestice imale prodavati, da je trebao u zakonitom roku poslužiti se pravnim lijekom,

vidiv, da ovršni čin nije sam po sebi već zato ništetan, što na dražbenu molbu nije po § 8. ovršne novele bilo odredjeno ročište za saslušanje intresenata, pošto se mora predmnjevati, da su intresenti sporazumni bili s predloženimi i sudbeno odobrenimi dražbenimi uvjeti,

vidiv, da je prvi sud postupao pravilno po § 11. ovršne novele, obnašao je uz odpućenje utoka potvrditi napadnutu odluku.

Proti spomenutoj rješidbi kr. banskog stola podnio je opet ovršenik M. M. iz J. po odvjet. J. P. u J. pravodobno izvanredni previdni utok prim. 21. rujna 1906. br. 7962 gr. Na ovaj izvanredni previdni utok priopćio je kr. hrv.-slav.-dalm. stol sedmorice 18. srpnja 1907. br. 2417 slijedeću rješidbu:

U ovršnom predmetu R. K. po odvjet. dru. M. L. proti M. M. radi 200 K spp., u kojem je kr. kot. sud u J. odlukom od 13. svibnja br. 4105 gr. odobrio dražbeni čin, obavljen dne 10. svibnja 1906. prisilnom prodajom nekretnina up. u grunt. ul. br. 329 obć. J. i br. 305. obć. M. H. a kr. banski stol povodom utoka ovršenika M. M. rješidbom od 17. kolovoza 1906. br. 19.008 uz odpućenje utoka potvrdio napadnutu odluku; kr. stol sedmorice:

vidiv, da je R. K. molbom de praes. 19. prosinca 1905. br. O-524 radi naplate tražbine od 200 K spp. tražio ovršnu čestičnu dražbu nekret. upis. u grunt. ul. br. 305. por. obć. M. H. i grunt. ul. br. 329 opć. J.;

vidiv, da sud prve molbe nije po propisu § 8. ovršne novele naredio predbježno ročište, ma da ima i suvlastnika, te inih hipotekarnih vjerovnika, već je odlukom od 29. prosinca 1905. br. 0524 dozvolio prisilnu prodaju cjelokupnih nekretnina;

vidiv, da je unatoč takove odluke glasom zapisnika depr. 10. svibnja 1906. br. 4105 gr. obavljena parcelarna dražba rečenih nekretnina, koje bijahu temeljem dražbenih uvjeta podieljene u pet skupina;

vidiv, da dražbi bijaše ponajprije izložena prva skupina, sastojeća se iz 3. čestice uz procjenbenu vriednost od 580 K, koje je dostao ovrhovoditelj R. K. za 1371 K, koja je skupina dovoljna za namirenje tražbine od 200 K spp. radi kojih se vodi ovrha;

Digitized by Google

vidiv, da ovršna dražba ne bijaše obustavljena, kako to odredjuje § 11. ovršne novele, već je dražbi podvrgnuta i druga skupina 2. čestice grunt. ul. br. 305. por. obć. M. H., procienjene na 250 K, koje je dostao takodjer ovrhovoditelj za 1771 K, pa onda tekar bude dražba obustavljena s razloga, jer je tražbina ovrhovoditeljeva, za koju se ovrha vodi, namirena;

vidiv, da je prema tome ovršna dražba dozvoljena i obavljena očitom povrijedom jasnih ustanova § 8. i 11. zak. od 17. prosinca 1876. g., pa se stoga ne može odobriti;

obnašao je usljed izvanrednog previdnog utoka ovršenika M. M. temeljem §§ 343. i 339. toč. 3. grpp. ukinuti obje napadnute odluke sa činom obavljene dne 10. svibnja 1906. prisilne prodaje čestica br. 1046, 1047 i 1048, zatim 1138 i 1139 upisanih u grunt. ul. br. 329., odnosno br. 305. por. obć. J., odnosno M. H. te odluku od 29. prosinca 1905. br. O-524 dozvoljujuću te naložiti sudu prve molbe, da povodom ovršne molbe de pr. 12. prosinca 1905. br. O-524. odredi ročište po § 8. ovršne novele, a zatim da po zakonu dalje postupa.

Trošak izvanrednog previdnog utoka u pomanjkanju uvjeta § 316. grpp. ima utjecatelj sam nositi. Priobćio: S. Balog.

B. Mjenbeno-trgovačko.

Odpremnik kao takav nije ovlašten na stjecanje vlasništva za svog opunomoćitelja. — Stečenje posjeda po odpremniku ne dostaje stoga za stečenje vlasništva za opunomoćitelje i za utemeljenje prava retencije za odpremnika iz njegovih tražbina proti opunomoćitelju.

U pravnoj stvari tvrdke A. proti odpremniku B. na izručenje obaju sanduka robe izrečeno je osudom c. k. kotarskog suda za trgovačke stvari u Beču, odio IV., dto 3. listopada 1907. g. z. C IV. 653—7 : 13.:

I. ustanovljuje se, da tuženom odpremniku za njegovu tražbinu proti C-u u iznosu od K 102·19 f sa 6% kamatima od 1. listopada 1906. pripada pravo retencije na obadva po tužitelju na bečkog trgovca C. poslana sanduka. II. Tužbeni se zahtjev na izručenje sanduka odbija. III. Tužitelj je dužan platiti tuženom odpremniku troškove.

Stanje stvari: Bivši bečki trgovac C. naručio je godine 1906. kod tužitelja 100 komada Velour-rubaca za ugovorenu cijenu. Tužitelj je C-u u dva sanduka dne 22. rujna 1906. poslao robu željeznicom, te mu vrhu nje pružio račun od 22. rujna 1906. C. je od željeznice dostavljenu mu avizu izmedju 30. rujna i 3. listopada uručio tuženom odpremniku, da taj robu sa željeznice preuzme, i njemu doveze. Odpremnik je robu sa željeznice podigao, pa je 4. listopada dao dovesti C-u. — Žena C-ova, koja je pri dovozu robe bila u poslovnom lokalu, rekla je odpremnikovom čovjeku, da se roba „momentano" ne prima, te je to napisala i na dostavnicu. — Tuženi odpremnik pohranio je tada robu u stovarište za C-a i uknjižio to za C-ovo ime u stovarištnu knjigu. — Račun, što ga je tvrtka tužiteljica poslala C-u, povratio joj je on natrag s olovkom napisanom opaskom: „Budući da ja svojih plaćanja ne mogu plaćati molim Vas da kod odpremnika vrhu gornje pošiljke raspolažete". 13. listopada 1906. otvoren je nad imovinom C-a stečaj. Stečajni upravitelj u stečaju C-a izjavio je, da nije stupio u

Digitized by Google

trg. posao glede Velour-rubaca, koji je prije otvorenja stečaja izmedju tvrdke tužiteljice i C-a sklopljen i storniran, pa da prema tome s njegove strane nema nikakove zaprijeke, izručenju robe. — Tužena tvrtka nije robu izručila A-u usprkos na nju urpavljena poziva, već je izjavila, da joj proti C-u za prije izvedene odpremnine pripadaju dospjele tražbine u iznosu od 102 K 19 f, zbog čega da robu retenira. —

Razlozi rješidbe: U ovom slučaju se radi o poslanim stvarima, glede kojih — kako je suglasnim iskazom stranaka ustanovljeno — adresat nije odredio, a ni odobrio kakav posebni način odpreme. — Prema čl. 1. tr. z. (§ 1. naš. t. z.) i § 429 o. g. z. smatraju se takove stvari predanima onda, kad ih primatelj primi. U času dakle, kad je posrednik tvrdke tužiteljice (željeznica) robu predao posredniku C-ovu (tuženoj tvrtki) i kad ju je tužena tvrdka od željeznice preuzela, stekao je C. po §§ 429. i 425. o. g. z. vlasništvo robe. — Ako se i uzme, da u predaji avize po C-u u svrhu podignuća robe nije bilo sadržano ovlaštenje za stečenje vlasništva, već samo ovlaštenje za stečenje posjeda; ipak dostaje i to stečenje posjeda, kao ustanovljenje faktičnog odnošaja vlasti nad stvarju, u svrhu da se s obzirom na postojeći dobavni ugovor (Lieferungsvertrag) postigne prenos vlasništva na C-a (§ 424. i 425. o. g. z.) Na račun stavljeno pismeno očitovanje C-a pak nema podnipošto, kako se iz ostalih okolnostnih činjenica vidi, značenje, da C. tradiciju robe otklanja; to očitovanje sadrži samo ponudu, da se od sklopljenog i sa strane tvrdke tužiteljice ispunjenog dobavnog ugovora dogovorno odustane. — Te spomenute okolnostne činjenice sastoje u tom: 1. da je C. učinio odredbu, kojoj je svrha podignuće robe (predaja avize tuženoj tvrdki). 2. Da je on primitak robe od tužene tvrtke samo momentano otklonio, a ne definitivno, pa da nije odredio, da tužena tvrtka robu za tvrtku tužiteljicu u svojoj pohrani pridrži. C. je prema tome poduzeo čine, koji su mu otvorili mogućnost, da s robom u svako doba i po miloj volji raspolaže, te da svakog drugog u tom zapriječi; on je dakle poduzeo čine, koji samo vlasniku pristoje (§ 354. o. g. z.). — U vrijeme dakle, kad je roba natrag prispjela u pohranu tužene tvrdke, bila je ona u smislu čl. 313. tr. zak. (§ 309. naš. t. z.) stvar (pokretnina naš. t. z.) njezina dužnika i prema tome objekt prava retencije. Pri tome ne može, kako iz čl. 313. stav. II. tr. z.. (§ 309. naš. t. z. 2. stavka) slijedi, ništa promijeniti ponuda C-ova tvrtki tužiteljici, da se kupoprodajni ugovor dokine. — Prije svega nije dokazano, da li je ta ponuda u vrijeme, kad je roba u pohranu tužene tvrtke opet dospjela, već došla u ruke tvrtke tužiteljice. Ali je posve sigurno, da tvrtka tužiteljica u tome, za dopustivost ovršenja pridržanog prava, odlučnom času još nije ponude primila. Tvrtka tužiteljica nije — kako se suglasnim iskazom stranaka ustanovilo — do 7. studenoga 1906. na ponudu C-a odgovorila.

Budući pak da se tu ne radi o ponudi u smislu čl. 323. trg. zak. (§ 320. naš. tr. g.), nema se šutnja smatrati prihvatom. Propustu odgovara ne može se pripisati ni po čl. 279. trg. zak. (§ 267. naš. t. z.) značenje i učinak prihvata ponude C-ove. Da je tvrtka tužiteljica htjela prihvatiti ponudu C-ovu, onda bi brizi uredna trgovca (čl. 282. trg. zak., § 271. naš. t. z.) i njezinom interesu odgovaralo, da se odmah popita za ime i za adresu pohranitelja robe, pa da odmah vrhu robe raspolaže. S time, što

Digitized by Google

je tvrtka tužiteljica to propustila, pokazala je jasno, da ne smatra robu za svoju stvar, te da ne će za nju da znade. —

Svejedno je, da li je tvrtka tužiteljica tako postupala zato, što je C-ovu dojavu nesposobnosti plaćanja smatrala izlikom za dokinuće pogodbe ili zbog drugog razloga. — Sigurno je, da tvrtka tužiteljica u vrijeme, kad se roba povratila u pohranu tužene tvrtke, još nije prihvatila ponude C-ove, pa da je prema tome roba još tada bila „stvar" (čl. 313. tr. zak., § 309. naš. t. z. „pokretnina") C-ova i baš zato objekt pridržnog prava za njegove vjerovnike.

Pridržno pravo tužene tvrtke na uparničenoj robi pravno dakle postoji.

Na priziv podnešen po tvrtki tužiteljici dao je c. k. trgovački kao prizivni sud u Beču s osudom od 18. studenoga 1907. Br. Bc IX. 205—7/2 mjesta prizivu i promjenio osudu prve inštancije ovako: Zahtijev tužene tvrtke, da se ustanovi, da joj na robi (Velour-rupci), što je tužiteljica u dva sanduka s računom od 22. rujna 1906. C-u, trgovcu u Beču poslala, pripada pridržno pravo za njenu tražbinu proti C-u u iznosu od 109 K 19 f zajedno sa 6% kamatima od 1. listopada 1906., odbija se. Tužena tvrtka je dužna izručiti tvrtki tužiteljici ili njenim punomoćnicima dva sanduka velour-rubaca, što se u njenoj pohrani nalaze, a koje je tužiteljica C-u u Beč poslala, te je dužna platiti na obredjenim troškovima, i to na troškovima prve instancije iznos od K 175·77 f, a na troškovima druge instancije iznos od 93 K 02 f.

Razlozi rješidbe: Nije ispravno mišljenje tužiteljice, da se već radi toga ima zahtjev tuženice na ustanovljenje odbiti i dati mjesta tužbenom zahtijevu, jer tuženica nije navela, kad je stekla pridržno pravo. Prije svega se ne smije prema čl. 313. i 314. trg. zak. (§ 309. al. 1. i 2. naš t. z.) postanak pridržnog prava zamijeniti s obavješću o vršenju toga prava, spomenutom u čl. 315. trg. zak. (§ 310. naš. t. z.) i s oživotvorenjem njegovim putem tužbe. Odlučan je za postanak pridržnog prava u slučaju čl. 313. i 314. trg. zak. (§. 309., al. 1. i al. 2. naš t. z.) momenat, u kojem je vjerovnik došao u posjed stvari svoga dužnika, odnosno u kojem je stvar, koja se nalazi u detenciji vjerovnika, postala vlastničtvo dužnika; u slučaju čl. 313. trg. zak. (§. 309., al. 1. naš t. z.) odlučno je još i vrijeme dospjelosti tražbine, s obzirom na koju se vrši priuzdržno pravo, a u slučaju čl. 314. trg. zak. (§. 309. al. 2. naš t. g.), kod nedospjele tražbine, još i vrijeme otvorenja stečaja, obustave plaćanja ili bezuspješnog provedenja ovrhe. Pridržno pravo postoji tada tako dugo, dok vjerovnik drži stvar u svojoj pohrani ili je još u stanju, da s njome razpolaže. U navodu tuženice, da je njena tražbina na 4. listopada 1906. dospjela, pa da je ova na temelju od Ca. dobivene željezničke avize robu dne 3. listopada 1906. digla sa željeznice za Ca., leži tvrdnja, da je pridržno pravo nastalo 4. listopada 1906. — To bi bilo ispravno, kad bi stajala pretpostavka, da je C. zazbilja postao vlastnikom. To se u pobijanoj osudi potvrdilo, i u tom leži (navedeni) ostvareni razlog priziva radi neizpravnog pravnog prosudjivanja stvari, jer upitna dva sanduka Velour-rubaca nisu nikada bila vlasničtvo Ca. U trgovačkom zakonu se ne normira prenos vlasničtva prodane stvari na kupca. I ako kod kupnje robe iz drugog mjesta (Distanzkäufe) čl. 344. trg. zak. (§. 343. naš trg. z.) prodavaoca obvezuje, da učini odredbu glede dopreme robe, te ako i po čl. 345. trg. zak. (§. 344. naš trg. z.) pogibao,

Digitized by Google

koja robu zadesi, nosi kupac od časa predaje robe vozaru, a ipak nije s time rečeno, da je u času prelaza pogibli na kupca i vlasništvo na njega predao. — Glede toga je po čl. 1. trg. zak. (§ 1. naš. t. z.) odlučan § 429. o. g. z. — Budući da nema odredbe (raspoložbe) ni odobrenja kakovog posebnog načina dopreme, imao bi C. steći vlasništvo tek onda kad bi primio predanu mu stvar, to jest kad bi postojala tradicija u zakonskom smislu. Ali po općenitom pravilu, izraženom u §§ 425., 428. i 1053. o. g. z. tradicija je dvostrani pravni posao, koji za stečenje vlasništva traži suglasnu volju vlasništvo odnosne stvari prenijeti i vlasništvo na njoj steći, tako da je predaja u pravnom smislu gotova tek onda, kad kupac stvar primi s voljom vlasništvo steći. Mogućnost raspolaganja vrhu robe ili stečenje puke detencije na njoj ne uzrokuje još prelaz vlasništva, već samo izričita ili mučke izražena volja kupca, da steče posjed u pravnom smislu, čemu je prema § 309. o. g. z. potrebna volja, da stvar drži kao svoju. Ta volja mora da je u pravilu kod stjecatelja vlasništva, dok se apprehenzija posjeda može dogoditi i po zastupniku ; te volje u C-a ne bijaše. Glede toga može se u obzir uzeti samo predaja željezničke avize tuženici u svrhu, da robu od željeznice preuzme i C-u doveze.

No u tome se ne može nazrijevati C-ovo očitovanje volje mučke u smjeru, koji se traži. C. nije znao, što je sadržaj dvaju sanduka, pa je po čl. 346. trg. zak. (§ 345. al. 1. naš. t. z.) bio obvezan na preuzeće robe u svrhu ispunjenja pogodbe tek onda, kad je bio u stanju, da se osvjedoči o ugovorenoj ili zakonitoj kakvoći robe. — U tu je svrhu roba morala doći istom u njegovu detenciju. S druge strane morao je on opet, kad nije htio robe primiti kao ispunjenje, svejedno da li opravdano ili neopravdano, u smislu čl. 348. trg. zak. (§ 347. al. 1. naš. t. z.) pobrinuti se za njezinu privremenu pohranu. Nalogu C-ovu na tuženicu može se dati samo taj smisao, da je on htio prije svega doći do detencije robe, a da može odlučiti, hoće li je kao ispunjenje i s time u vlasništvo preuzeti. Kad je tuženica robu sa željeznice 2. listopada 1906. podigla, nije C. očitovao volju, da na njoj steče vlasništvo, već baš protivno. Njegova žena je bo kod pokušane dostave usmeno i pismeno izjavila dne 4. listopada 1906. „Momentano se ne prima", a račun vrhu robe je najkasnije 3. ili 4. listopada 1906. povraćen tužiteljici s pismenom opaskom : „Budući da ja svojih plaćanja ne mogu plaćati, molim Vas da vrhu gornje pošiljke kod opremnika raspolažete". S time je stečenje vlasništva otklonjeno i roba tužiteljici kod odpremnika stavljena na raspolaganje. Proti tomu se ne da prigovoriti, da se očitovanje na računu kao unutarnji akt izmedju C-a i tužiteljice s obzirom na tuženicu ne može uzeti u obzir. Za prosudjenje prelaza vlasništva baš je to očitovanje C-ovo relevantno. U tom navedenom očitovanju C-a na računu ne može se prema tome u konkretnom slučaju nazirati nikakova ponuda, koja bi se morala odmah prihvatiti, jer u protivnom slučaju gubi krjepost ; u tom leži samo očitovanje C-a, da su s obzirom na svoju nesposobnost plaćanja otklanja stečenje vlasništva pa da roba stoji kod odpremnika tužiteljici na raspolaganje. Budući da poslana roba nije prešla u vlasništvo C-ovo neima tuženica prava radi toga, što joj proti C-u pripada tražbina, u svrhu realiziranja pridržnog prava po čl. 313. i 314. trg. zak. (§ 309. al. 1. i al. 2. naš. t. z.,) uskratiti predaju robe tvrtki tužiteljici, jer pridržno pravo pripada jednom trgovcu proti drugom trgovcu samo na stvarima dužnika, a ne na stvarima

Digitized by Google

trećih osoba. — Tuženica ne može razložno ni ovlast raspolaganja tužiteljice poreći, jer joj je na zahtjev tužiteljice upravitelj stečajnine u stečaju C-ovu izjavio, da stečajna masa nije stupila u posao te da s njezine strane ne može biti prigovora izručbi upitne robe tužiteljici.

Po tuženici podnesenu reviziju nije c. k. vrhovno sudište s osudom od 15. siječnja 1908. G. Z. Ro 1 6—8/1 uvažilo, te je osudilo tuženicu, da naknadi tužiteljici na 65 K 30 f obredjene troškove odgovora na reviziju.

Razlozi: Revizija, koja se osniva na § 503. t. 4. gr. p. p., je neosnovana. Prva stavka §-a 429. o. g. z. ne sadrži nikakove iznimke od zahtjeva predaje kod stečenja vlasništva. Riječi „ako ih primalac prihvati" nemaju se prema tome shvatiti, da dostaje puki akt uzeća u posjed, nego je kao uopće kod tradicije potrebna posjedovna volja. U tom smislu nije C. od tužiteljice poslanu mu robu primio, jer ne stoji, da je on tuženici kao svome odpremniku dao nalog, da podigne robu sa željeznice, u toj nakani, da je pridrži kao svoju. Puko uzeće u posjed sa strane odpremnika nije dakle dostajalo za stečenje vlasništva C-a. Kasnije pak otklonio je on to stečenje vlasništva naročito, pa je stavio robu tužiteljici na raspolaganje.

Petentica revizije je djelomice neispravno prikazala konsekvencije, koje proizlaze iz tog i po prizivnom sudištu zastupanog mijenja, a djelomice nisu te konsekvencije kadre pokazati neispravnost toga mijenja. — Kod nedostataka, koji se ne mogu odmah zapaziti redovno je kupac već preuzeo poslanu mu robu sa zahtjevanom posjedovnom voljom. Neće dakle biti sumnje, da je pravo vlastništva na kupljenoj stvari na njega prešlo. Kod očitih nedostataka može on svakako odmah uskratiti preuzeće, te robu staviti prodavaču na raspolaganje, u kome slučaju ne stječe vlasništva na njoj. — U tom nema ništa neobična, jer nitko ne može kupca prisiliti na prihvat robe, već samo na platež kupovnine. — Obveza na platež ovisi samo o tom, da li je uskrata preuzeća bila u smislu čl. 316. trg. zak. opravdana ili ne. — Rješidba se prizivnog sudišta, na čije ispravno obrazloženje se u ostalom upozoruje, ne osniva prema tome na neispravnom pravnom prosudjivanju predmeta. Pr. Dr. R. Walter.

Iz upravne prakse.

U zadruzi rodjena ženska glava, koja je izudajom iz nje izišla, može takodjer da bude i posljednji predstavnik, na koga se imadu zadružne nekretnine ureda radi upisati kao samovlastnika (§ 5. zakona od 30. travnja 1902.)

U zadruzi I., kbr. 60. iz S., živio je Andro I. sa ženom Anom i s kćerima Katom rodj. 1852. i Marom rodj. 1860. — Andro I. umro je god 1874., dočim se je njegova kći Kata već god. 1873. iz zadruge izudala u kuću Š. Tako su poslije smrti Andrine u zadruzi ostale udova Ana i kći Mara. Mara izudala se je god. 1877. u kuću G., dočim je Ana udova ostala u posjedu zadružne imovine sve do god. 1895. God 1895. umrla je Ana udova I.; sada je stala obradjivati i uživati zadružne nekretnine Mara udata G., koja je inače ostala u kući G.

Poslije nekog vremena stala je Kata udata Š. tražiti dio iz zadružne

Digitized by Google

imovine, dočim je Mara udata G. uslijed toga zatražila razlaz ove zadruge i upis zadružnih nekretnina na sebe kao samovlasnicu.

Kr. je kotarska oblast u G. odlukom od 19. rujna 1907. br. 6911. odbila kako Katu I. izudatu Š. tako i Maru I. izudatu G., jer da su kako jedna tako i druga sa svojom izudajom izgubile pravo na zadružnu imovinu. Podjedno je ureda radi odredila razlaz ove zadruge i upis zadružnih nekretnina na Andru I., kao posljednjeg predstavnika u ovoj zadruzi. — Kr. je županijska oblast u B. odlukom od 3. studenoga 1907. br. 21756. odbila utok Mare rodj. I. udate G. i potvrdila prvostepenu odluku.

Proti toj drugostepenoj odluci podnijela je Mara rodj. I. udata G. utok na kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vladu, odio za nutarnje poslove. Kr. zem. je vlada odlukom od 26. ožujka 1908. br. 14485. utok Mare I. udate G. uvažila; drugostepenu odluku potvrdila samo u onom dijelu, u kom se ureda radi odredjuje razlaz ove zadruge; dočim ju je preinačila u onom dijelu, u kome se odredjuje upis zadružnih nekretnina na Andru I. i odredila, da se zadružne nekretnine imadu upisati na Maru I. sada izudatu G., pošto je ona poslije smrti svoga oca Andre u smislu § 18. provedbene naredbe bila predstavnica obitelji u ovoj zadruzi; i to bila je jedina predstavnica, jer se je njezina sestra Kata još prije smrti Andre I. iz zadruge izudala. Njihovoj pak materi Ani udovi I. pripadalo je do njezine smrti u smislu § 5. posl. stavke zakona od 30. travnja 1902. pravo doživotnoga uživanja, te se je tek sada poslije smrti Ane udove I. imao ureda radi odrediti razlaz ove zadruge i upis zadružnih nekretnina na posljednjega predstavnika u ovoj zadruzi.

Priopćio: S t r o h a l.

Izbor zastupnika za krajiške imovne općine može se obaviti u sjednici općinskoga odbora, u kojoj je prisutna nadpolovična većina svih općinskih odbornika pravoužitnika, (Prilog k tumačenju §-a 41. zak. čl. XVI: 1879. „ob uredjenju občina i trgovišta, koja neimadu uredjenoga poglavarstva.“

Zak. čl. XVI.: 1870. „ob uredjenju občina i trgovišta, koja ne imadu uredjenoga magistrata“ odredjuje u §-u 41., da za stvaranje valjana zaključka občinskoga odbora treba da bude prisutna nadpolovična većina u k u p n i h odbornika.

Od toga pravila ne ima u spomenutom zakonu ustanovljene iznimke.

Sliedeći primjer iz prakse dokazuje medjutim, da postoji jedna iznimka od pravila.

Kr. županijska oblast u B. izdala je sliedeće riešenje od 24. listopada 1907. broj 19383:

„Utok S. Š. i drug. iz Gj. proti zaključku občinskog odbora u Gj. od 24. rujna 1907. br. 141., kojim su dr. A. P. i dr. izabrani za zastupnike odnosno zamjenike zastupnikâ Gj. imovne občine, odpućuje se, a izborni čin ovime se odobrava iz sliedećih razloga:

Utjecatelji prigovaraju, da je spomenuti izbor obavljen u sjednici, u kojoj nije bila prisutna nadpolovična većina ukupnih odbornika, kojih upravna občina Gj. broji 18, pa da je time povriedjen propis §. 41. zak. čl. XVI.: 1870. „o uredjenju občina i trgovišta“.

Digitized by Google

Valja medjutim uvažiti, da kod izbora zastupstva imovne občine, prema §. 1. zakona od 11. srpnja 1881., kojim se razjašnjuju, odnosno preinačuju neke ustanove zakona od 15. lipnja 1873. o imovnim občinama u hrvatsko-slavonskoj vojnoj krajini, aktivno i pasivno izborno pravo samo takovim občinskim odbornicima pripada, koji u dotičnoj imovnoj občini uživaju pravo služnosti. Sljedom toga se u broj občinskih odbornika kod odnosnoga izbora samo broj odbornika p r a v o u ž i t n i k a ubraja, a prema tomu dovoljan je broj za izborni taj čin nadpolovična većina svih občinskih odbornika p r a v o u ž i t n i k a.

U napomenutoj sjednici bilo je prisutno osam odbornika pravoužitnika, dočim su u svemu petnaest odbornika upravne občine Gj. pravoužitnici.

Prema tomu participirala je nadpolovična većina odbornika pravoužitnika kod izbora, pa kako je isti i inače u redu obavljen, ne ima zakonitoga razloga, da se uništi".

To riešenje kr. županijske oblasti u B. potvrdjeno je vrhovnim rješenjem kr. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 22. travnja 1908. broj 20.990. Priobćio dr. F. B o š n j a k.

Zakonarstvo.

Revizija autorskog prava u Rusiji.

Ruski list „Novoje Vremja" u svom broju od 7./20. travnja ove godine donosi, da je jedna od komisija Dume prihvatila zakonsku osnovu o autorskom pravu, koja će naskoro tad postati i zakonom.

Ta zakonska osnova ima u svemu 71 paragraf, od kojih je novih samo 21, a ostali su stari s redakcionim izmjenama. Sadašnje rusko autorsko pravo niz je pojedinačnih ustanova iz godina 1828., 1830. i 1857. Nova zakonska osnova jest sistematski zakon, koji svestrano obuhvata autorsko pravo, razumijevajući pod tijem literarno, umjetničko i muzičko vlasništvo.

Najaktuelnije pitanje u autorskom pravu Rusije jest pravo prevadjanja djela inostranih pisaca na ruski jezik. Od sadašnjeg ruskog zakona o autorskom pravu priznata sloboda prevadjanja bez svakih obaveza u korist stranih autora, veoma se ozbiljno osporava težnjom, da se liše strani autori zaštite ruskog zakona, da se dalje ruska literatura puni rdjavim prijevodima i u vezi s time ponižavanje vještine prevadjanja i što sa Zapada okrivljuju Rusiju zbog književne kradje, što je nedostojno za veliku državu.

No sa druge strane u korist dosadašnjeg sistema ističu se kao ozbiljni razlozi: ogromno vaspitno značenje prijevoda, osobito specijalnih ogranaka nauke, vrsnoća slobodne utakmice (konkurencije) u tijem specijalnim ograncima nauke nad monopolom pojedinih prevodilaca, poteškoća i dugotrajnost u saobraćaju s autorima iz udaljenih mjesta, koji žive u inostranstvu i neophodnost raditi na razvitku svake vrste literarnog rada u Rusiji.

Prema svemu tome nova zakonska osnova stavlja se na pomirljivu tačku posmatranja. Prema § 33. ove zakonske osnove djela inostranih podanika, koja su izdana u inostranstvu, mogu biti prevedena u Rusiji na ruski i druge jezike, ako to nije u opreci s naročitim ugovorima s inostranim drža-

Digitized by Google

vama. Tako novi zakon priznaje u principu bez svake zapreke pravo prevadjanja inostranih djela, no ostavlja slobodan put djelomičnim ograničenjima od strane književnih (literarnih) konvencija. Ovo posljednje osobito je važno obzirom na najnovije ruske ugovore s Njemačkom 1904. god., s Francuskom 1905., a s Austro-Ugarskom 1906., u kojima je Rusija izrazila, da je spremna u toku dalje 3 godine ući u pregovore s ovijem državama o uzajamnoj zaštiti autorskih prava. Novi zakon ne će biti u opreci s konvencijama, zadržavajući ipak snagu za one zemlje, s kojima nijesu zaključene konvencije.

Naprotiv djelima, čiju slobodu je još moguće štititi u interesu raširenja inostranih djela u Rusiji, preštampavanje literarnih djela u Rusiji, izdanih u inostranstvu, ne dopušta nova zakonska osnova bez pristanka autorova. Ta ustanova je novina u ruskom autorskom pravu i objašnjava se težnjom, da se očuvaju čisto ekonomski interesi stranih pisaca u onijem slučajevima, gdje njihova isključiva prava ne idu na uštrb interesa ruske prosvjete.

Autorsko pravo prema novoj zakonskoj osnovi ostaje vezano za rok, ostavljajući predjašnji rok od 50 godina. Taj rok ostavljen je jedno za to, da se ne mijenja stari rok, na koji su zainteresovani već navikli, a drugo i obzirom na strane države. Osim Meksika, gdje autorsko pravo ostaje vječnim, svuda je ono ograničeno na odredjen rok. Najmanji je rok u Švedskoj i Rumunjskoj, naime 10 godina, najveći u Španiji i Kolumbiji, naime 80 godina, dok uopće prevladjuje rok od 30—50 godina, kao što je taj rok od 50 godina u Rusiji uzakonjen 1857. godine.

Novom zakonskom osnovom proširuje se autorsko pravo na fotografije i na proizvode slične fotografijama, te se s malim izuzecima fotografski proizvodi isporedjuju s umjetničkim.

U ovoj osnovi dalje sistemizovane su ustanove dosadašnjeg zakona o izdavačkoj pogodbi. Izdavač je dužan izdati izdanje u toku od 5 godina, računajući od dana, kada je pogodba sklopljena, osim ako nije sklopljen s autorom naročiti ugovor o roku. Izdavaču zabranjuje se dalje unositi samovoljno izmjene u djelo, koje izdaje, ograničava se pravo na izdavanje drama i opera, zabranjuje preradjivanje beletrističkih proizvoda u dramatski oblik i obratno.

Na završetku osnova se zaustavlja na kaznenim ustanovama dosadašnjeg zakona o kaznama i novoga kaznenog zakona, izmjenjujući odnosne paragrafe u vezi s tekstom novog zakona o autorskom pravu.

I tako nam se ova nova zakonska osnova prikazuje kao sistematski i cjelokupan zakon o autorskom pravu.

Milan Popović.

Digitized by Google

SVAŠTICE.

Novo uredjenje činovničkih plaća u Bosni i Hercegovini.

Plaće i doplatci aktivnih činovnika zemaljske uprave Bosne i Hercegovine ustanovljene su previšnjim riešenjem od 5. lipnja 1908. kako sliedi:

Činovni razred	Promaknuće nakon	Stepen plaće	Doplatak za Sarajevo 100%, za okružna mjesta 80% a za ostala 70%
III.	5 god.	18.000 K 16.000 K	6.000 K 16.000 K (za gradjanskog doglavnika)
IV.	5 god.	16.000 K 14.000 K	6.000 K
V.	10 god. 5 god.	14.000 K 12.000 K 10.000 K	2.000 K
VI.	13 god. 10 god. 5 god.	8.800 K 8.000 K 7.200 K 6.400 K	1.840 K
VII.	13 god. 10 god. 5 god.	6.400 K 6.000 K 5.400 K 4.800 K	1.610 K
VIII.	13 god. 10 god. 5 god.	4.800 K 4.400 K 4.000 K 3.600 K	1.380 K
IX.	12 god. 9 god. 6 god. 3 god.	3.600 K 3.400 K 3.200 K 3.000 K 2.800 K	1.200 K
X.	9 god. 6 god. 3 god.	2.800 K 2.600 K 2.400 K 2.200 K	960 K
XI.	9 god. 6 god. 3 god.	2.200 K 2.000 K 1.800 K 1.600 K	720 K

Digitized by Google

Činovnicima IX., X. i XI. činovnog razreda uračunava se u mirovinu nakon provedenih u istom činovnom razredu 16 službovnih godina godišnjih 200 kruna dobnog službenog doplatka, a nakon provedenih 20 službovnih godina u istom činovnom razredu još daljih 200 kruna.

Službovno vrieme, provedeno u stanovitom činovnom razredu prije nego li na snagu stane ovaj zakon, koje se imade uračunati u stepen plaće, uračunava se u stepene plaće i po ovom zakonu.

Osobni i plaćevni doplatci imadu se uračunati u nove stepene plaće. Kada se promakne u viši činovni razred činovnik, koji se nalazi na najvišem stepenu plaće, imade mu se uračunati vrieme, provedeno na ovom najvišem stepenu plaće za postignuće drugog stepena plaće u novom činovnom razredu.

Ovaj zakon staje na snagu sa 1. srpnjem 1908.*

KNJIŽEVNOST.

Dr. Hugo Werk: Sistem austrijskog ovršnog reda. Drugi svezak, 1. dio: Ovrha na pokretne tjelesne stvari. Zadar 1907.

Kako smo našim čitaocima saobćili u „Mjesečniku" god. XXXI. na str. 862., kada je izašao prvi svezak, naš je revni suradnik i marljivi pregalac na polju hrvatske pravne znanosti dr. Hugo W e r k stao isistematski obradjivati austrijski ovšrni postupak. U prvom je svezku obradio obći dio i ovrhu na nepokretni imetak, a u drugom svezku, koji je kanio takodjer publicirati kao cjelinu, mislio je obraditi ovrhu na pokretne tjelesne stvari, ovrhu na tražbinska prava i nauku o osiguranju taržbina, te mu nadodati stvarno kazalo i kazalo pravnih navoda.

Pisac ove svoje namisli glede izdanja drugoga svezka kao cjeline nije mogao izvesti, poglavito radi nedostatka vremena, jer je obterećen službenim poslovima. Ponukan sa raznih strana, da nastavi izdavanje, odlučio se, da razdieli drugi svezak u tri diela, te je prvi dio, obsižući ovrhu na pokretne tjelesne stvari, izašao prošle godine.

Marnom našem drugu i suradniku želimo, da što prije dovrši ovo tako važno i za sve naše pravnike, najpače one iz Cislitave, a u prvom redu slušače prava, kojima je poglavito i namienjeno. tako važno i upravo neobhodno nuždno djelo. Našim ga pravnicima, napose sve-

---

* Na crnoj ploči našega sveučilišta pribit je oglas zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 9. svibnja 1908. br. 71.504, kojim se raspisuje natječaj za v i š e p r i s l u š n i č k i h mjesta sa godišnjom adjutumom od 1600 kruna. Traže se položeni sudstveni i državo-znanstveni teoretički državni ispit; ali se primaju svršeni pravnici i samo sa sudstvenim ispitom, ako se obvežu, da će državoznanstveni položiti u roku od godine dana.

Mi upozorujemo naše mlade pravnike na ovaj oglas držeći, da je u interesu naroda našega u onim zemljama, da ta mjesta zaposjednu naši ljudi. U drugu ju ruku materijalni položaj činovnika u Bosni i Hercegovini znatno bolji nego li u banovini, jer primjerice auskultant, čim postane pristavom, dolazi u IX. činovni razred i imade plaću i doplatak od 4000 kruna, kako se to iz ovog zakona razabire. Ur.

Digitized by Google

učilištnoj omladini najtoplije preporučamo. Djelo je pisano skroz sustavno i pregledno, pisac se pomno obazire na literaturu i razna mnienja kod pojedinih spornih pitanja, te svagdje precizno izrazuje svoje stanovište. Kad djelo u cielosti izadje, doniet ćemo o njem strukovnu ocjenu, dok sada samo ponovno upozorujemo na nj. Bilo bi upravo žalostno, kad bi zapeo ovaj svake hvale vriedan rad i nastojanje mladog pisca radi pomanjkanja odziva sa strane naših pravnika. Šilović.

Mibo Obuljen, c. k. pokrajinski savjetnik: *Družtva s ograničenim jamčenjem po zakonu od 6. ožujka 1906.*, sistematski obradio i uz dodatak zakona i provedbenih naredaba izdao. — Zadar 1908.

Potrebe društvenoga i gospodarskoga života, koje prije više godina bijahu povodom osnutku nove vrsti trgovačkih društava u Njemačkoj, nisu mogle ostati bez utjecaja i na druge države. Prva se je za Njemačkom povela Austrija, a ne ima sumnje, da će se doskora i kod nas doći do novoga zakona o tim novim zajednicama, nazvanim imenom društava s ograničenim jamstvom; pa kako su te potrebe života više manje jednake i u nas kao što u Njemačkoj i Austriji, te kako se i naše pozitivno trgovačko pravo osniva više manje na jednakim temeljima kao što i austrijsko odnosno njemačko, koje je uglavljeno na nürnberškoj konferenciji, to je sigurno, a dokazuju to već i izradjeni nacrti, da će i naš budući zakon o društvima s ograničenim jamstvom biti u glavnom suglasan s austrijskim zakonom od g. 1906. odnosno s njemačkim od g. 1892. — Kad nebi bilo drugoga razloga, već ovaj bi bio dostatan, da zadovoljstvom pozdravimo gornju monografiju vrijednoga i zaslužnoga pokrajinskoga savjetnika Obuljena, koji je tako odlučno i s punom spremom stupio u kolo i onako rijedkih radnika na polju trgovačkoga prava.

Bilo bi pogrješno Obuljenovu monografiju htjeti prosudjivati s gledišta, s kojega se redovito prosudjuju knjige naučne ili spisi znanstveni; jer pisac ako i jest odličan sudac, ako je u svom spisu i dokazao, da stručnu literaturu s razumjevanjem prati u punoj mjeri, ipak nije teoretičar po zanatu; njemu je kako veli u uvodu svoje knjige, bilo samo do toga, da prikaže „ocrt velikoga materijala, koji se u proučavanju ovog novog oblika trgovačkoga društva sakupio". Svrha radi koje se je pisac latio ovoga posla bila je po njegovom vlastitom priznanju praktična; on je držao kako je zgodno razložiti ustanove novoga zakona o društvima s ograničenim jamstvom „jer je skrajni čas, da se domaći kapital udruži za tjeranje svakovrsnih kod nas potrebitih poduzeća prije, nego li strani kapital poplavi Dalmaciju, te ju konačno — ne dao Bog — upropasti". Ovoj je svrsi pisac zadovoljio uza sve neke nedostatke izmedju kojih mi se čini najvažnijim onaj, da u svom razlaganju nije navadjao one paragrafe zakona, na koje se to razlaganje proteže; ovo je bilo tim potrebitije, jer se pisac i onako nije držao onoga sustava, po kojem su nanizani pojedini paragrafi samoga zakona. Tim bi postala uporaba njegove knjige ne samo za sudca i odvjetnika, nego i za svakoga člana ovoga novoga društva daleko boljom i zgodnijom. Pisac je doduše u dosta opsežnom kazalu kod svake riječi naveo paragraf zakona, u kojem se o dotičnom predmetu raspravlja; ali tim nije taj nedostatak odklonio, jer će čitatelj čitajući razlaganje piščevo morati svaki čas čitanje

Digitized by Google

prekinuti, da na temelju kazala potraži odnosne zakonske ustanove. Ovakav postupak biti će bez dvojbe u prilog onima, koji hoće da se u opće upute o sadržaju zakona, ali će smetati onima, koji žele da zakon prouče, te da se s njim u praksi i posluže. A njima je ipak, kako se iz svega vidi, pisac punim pravom svoju knjigu i namijenio.

Pogledom na navedenu svrhu radi koje se je pisac podvrgao trudu, da protumači propise zakona o društvima s neograničenim jamstvom nebi bilo uputno da ispitujem: je li zgodan sustav, na kojem je pisac svoj rad osnovao; je li ispravna njegova definicija o trgovačkom društvu u opće, a onom s ogračenim jamstvom napose; je li opravdano, da on manjinu društvenih članova smatra nekom vrsti društvenoga organa, te nebi li prema naravi društvenih organa bilo uputno, da je razlikovao one organe, koji imadu pravo poslovodstva i pravo zastupstva? Ova i ovim slična pitanja, jer su više naravi teoretične, posve su nuzgredna kod ocijenjivanja piščeve knjige; moram ipak naglasiti, kako mi se čini, da bi za razumjevanje same stvari bilo nuždno, da je pisac jasnije i potanje označio razliku izmedju osnovnoga uložka i poslovnoga dijela. Jer ako i jest istina, da poslovni dio odgovara skupu koristi i prava, koja pojedinomu članu, ili kako pisac veli družinaru, pristoje prema iznosu osnovnoga uložka, na koji se dotičnik obvezao; te premda taj poslovni dio odgovara donekle i pojmu akcije; to je ipak ovo shvaćanje odviše subtilno za svakoga, tko nije potanje upućen u juristične tančine kad n. pr. čita u zakonu, a po njem i u razlaganju piščevu, da društvo nesmije sticati ni u zalog primati vlastite društvene poslovne dijelove, te da ono može poslovne dijelove družinaca stjecati samo ovršnim putem u svrhu, da naplati vlastite društvene tražbine napram družinarima itd. Kad je već pisac posve dobro opazio, da poslovni dio donekle odgovara pojmu akcije, tada je mogao za korak dalje poći te spomenuti, kako i prema tomu pojmu poslovni dio znači prije svega dio na imovini društvenoj, a ne samo na osnovnoj glavnici, zatim skup prava, koja pripadaju pojedinomu družinaru u omjeru osnovnoga uložka, te kako poslovni dio samo u prvom smislu može biti predmetom prenosa, zaloga, nasljedstva itd. Na temelju ovomu dale bi se mnoge odredbe zakona koje se tiču poslovnog dijela razložiti i prikazati daleko preglednije i jasnije nego je to učinjeno. Isto tako bilo bi u veliku korist knjige, da je pisac na pojedinim mjestima iscrpio sve zakonske odredbe, koje se tiču stanovitoga pojma ili koje uredbe, koja se na pojedinom mjestu razlaže a da ih nije naprosto prešao ili razložio istom na drugom mjestu. Tako se n. pr. na str. 46 spominje, da ima u zakonu mnogo detaljnih propisa, da se zaprieče eventualne zloporabe i da se ne umanji temelj društvenoga kredita, a bilo bi potrebno i odgovaralo bi i samoj svrsi knjige, da su navedeni ti detaljni propisi. Na strani 48. ističe se, da poslovodje odgovaraju i kaznenim putem, ali se te odredbe ne spominju ovdje, gdje bi bilo najzgodnije, nego istom na str. 93. — Ovakovih mjesta imade u samoj knjizi više.

Naravno je, da ove moje primjedbe vrijednost piščeve radnje ne umanjuju. Pisac je potpuno upućen u sam predmet, kako dokazuje i njegov opsežan književni pregled, u kojem makar samo s nekoliko riječih priopćio i svoj sud u svakoj navedenoj knjizi, on jasno i razgovetno razlaže pojedine zakonske ustanove, gdje treba uzima obzir i na pojedine rješidbe vrhovnoga suda.

Digitized by Google

Vrlo je zgodno pisac na str. 20. i sl. razložio svoje misli o eventualnim primjenama ovoga novoga zakona na domaća parobrodarska poduzeća, pri čem napose ističe, kako ovakova poduzeća nastaju u Dubrovniku. I moje je mnenje kako ne stoji ništa na putu, da se ustanove zakona u društvima s ograničenim jamstvom primjene i na ova parobrodarska poduzeća, te kako pisac u svojoj patriotičnoj brizi punim pravom naglasuje, da ovaj zakon sadržaje veoma koristne porezne pogodnosti za poduzeća osnovana pod ovim novim oblikom trgovačkoga društva, pak da bi po parobrodarska poduzeća moglo biti i kasno i štetno, kad se nebi uredila po ovom zakonu već kad bi čekala na posebnu kodifikaciju pomorskoga privatnoga prava.

U drugom dijelu svoje monografije otisnuo je pisac doslovce tekst ne samo zakona od 6. marta 1906. o društvima s ograničenim jamstvom nego i sve pojedine naredbe, koje se tiču provedbe ovoga zakona, i time u velike poslužio praktičnoj svrsi, kojoj je njegova knjiga namjenjena.

Ja se nadam, da će pisac i u napredak svojim radom obdariti našu stručnu knjigu, njegovu pako radnju preporučam što toplije ne samo čitateljima preko Velebita, za koje vrijede odredbe ovoga zakona, nego i pravnim te trgovačkim krugovima s ovu stranu Velebita, jer kako spomenuh, nije daleko vrijeme, kad ćemo i mi doći do ovakove vrsti trgovačkog društva.

Na kraju još jednu ne samo na adresu gospodina pisca oglašene monografije, nego i svih radnika na polju pravo i državoslovne knjige. Stranac, koji je naučio hrvatski te čita knjige i rasprave naše struke naći će izmedju knjiga pisanih ovkraj i onkraj Velebita napose u tehničkim izrazima tolike razlike kao da te knjige nisu pisane jednim jezikom. Tako će n. pr. od naših pravnika ovkraj Velebita jedva koji znati što je to „zapelica“ ; a naši slušatelji, koji vazda čuju i čitaju o članovima trgov. društva, koji znadu razliku izmedju udruge, društva i zadruge jedva će shvatiti, što je to družinar. Ovakovi pojavi u jednu ruku ruše jedinstvo hrvatske knjige, a u drugu otegoćuju njezinu porabu. Ja dopuštam, da mnogi tehnički izrazi u pravo i državoslovnoj literaturi ne odgovaraju duhu hrvatskoga jezika ; ali ne valja zaboraviti, da su se oni tako udomili, da ih pojedini pisac nebi smio po svojoj volji mijenjati. Doći će vrijeme kad će se i u tom pogledu mnogi nedostatci ispraviti. Pravničko društvo već je u tom smjeru pokušalo nešto učiniti, pak ako je njegov rad zapeo, nije na njemu krivnja ; dok taj rad ne bude dovršen, neka se ostane kod dosadanjih izraza, neka se bez osobite nužde ti izrazi ne mijenjaju, jer će nastati takova zbrka i pomutnja pojmova, kakova bi bila nastala, da je u promet došao prijevod Dernburgovih pandekta, kako ga je bio spremio g. Lazo Kostić. Zemlja je za taj prijevod potrošila desetke hiljada kruna, a napokon se je cijela naklada morala baciti u peć. Dok se nomenklatura ne promjeni u suglasju svih nadležnih faktora, dotle neka se rabe izrazi kakovi su dosada u običaju, te kakovima se služe profesori i docenti na hrvatskomu sveučilištu. Na ovo bi morala paziti napose ona gospoda, kojima je u Austriji povjerena zadaća, da za državni list prevadjaju na hrvatski jezik pojedine zakone i naredbe. To od njih punim pravom traže i oni zavičajnici iz Dalmacije, koji na hrvatskom sveučilištu slušaju pravo i državoslovne nauke.

Dr. Fran Vrbanić.

Digitized by Google

Propisi o crkvenoj gradjevnoj dužnosti, to jest o dužnosti graditi i popravljati župne crkve, dvorove i gospodarske zgrade i o postupku pri crkvenim gradnjama u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji. (*Propisi o crkvenim gradjevinama.*) — Sabrao, obradio odnosno protumačio dr. Milan Novak, tajnik kr. hrv. slav. dalmat. zemaljske vlade. — Zagreb. Tisak kr. zemaljske tiskare. 1.908. Str. VIII. + 305.

Izvješćuje dr. Ignjat Valenčić.

Tko je god imao prilike, da izbliže upozna uredovanje upravnih oblasti, kad se radi o gradnji ili o popravcima crkvi i crkvenih zgrada, mora da je opazio onu, da tako reknem, pravnu nesigurnost, koja pri tome izbija, a odrazuje se iz svake gotovo rješidbe.

Razlog ovoj pojavi leži u tom, što manjkaju jedinstveni propisi za prosudjivanje t. zv. crkvene gradjevne dužnosti (Kirchliche ili Kultus-Baulast ili Baupflicht), t. j. o tom, tko je dužan namirivati troškove za crkvene gradjevine i u kojem razmjeru; nadalje u tom, što i oni propisi, koji postoje, nijesu uvijek jasni, a osim toga su i teško razumljivi, jer su većinom pisani kurijalnom latinštinom; konačno u tom, što su se ti propisi danas već i preživjeli, pa poradi toga i poradi promijenjenih prilika izgubili mnogo od svoga ugleda. Lako je to razumjeti, ako se misli na to, da većina tih propisa potječe još iz 18. i 19. vijeka.

Ima li se na umu još i to, da nije uvijek lako odrediti, koji propis (reskript, rezolucija, intimat) još danas ima obveznu snagu, ako se nijesi upravo potanje proučavanjem tih propisa bavio, onda nije čudo, ako vlada u postupanju upravnih oblasti ona nesigurnost, koju sam pomenuo.

Još je gore, ako se misli, da pri tom i ne pada krivnja na oblasne urednike, koji ni uz najbolju volju nijesu mogli da prouče ili da uvijek ispravno shvate sve odnosne propise, budući da nijesu nigdje do danas bili sustavno poredani i protumačeni.

Poznavanje propisa o crkvenoj gradjevnoj dužnosti crpilo se većinom iz pojedinih vladinih rješidbi, koje takodjer nijesu nigdje sabrane, a mislim da je lako razumjeti, ako kažem, da znanje, koje se na ovaki način stiče, ne može da bude potpuno, jer pojedine rješidbe imadu vazda pred očima samo stanoviti konkretni slučaj.

Osim toga mogu da na takav način kraj pomanjkanja zbirke ovakovih rješidbi budu u pomenute propise upućeni samo stariji upravnici i to oni, koji su tečajem godina sebi spravljali pojedine rješidbe, dočim mladji urednici treba tek da istim poslom otpočnu i da u praksi kroz dul'e vremena upravo kao i njihovi stariji drugovi upoznadu propise, što postoje.

Knjiga je dra. Novaka zato ispunila veliku prazninu u praktičnoj našoj pravnoj knjizi, a golemi upliv, što će ga vršiti na upravnom području, pokazat će se doskora. Da je ta knjiga došla u pravi čas, dokazuje i činjenica, što je prvo izdanje upravo razgrabljeno u kratko vrijeme, te je već izašla i druga naklada, a to je doista kod nas rijetkost.

Djelo sadrži i materijalno i formalno pravo o crkvenim gradjevinama. U prvom se dijelu raspravlja o materijalnom pravu, t. j. o crkvenoj gradjevnoj dužnosti i to iznajprije po općem crkvenom pravu, a zatim po našemu partikularnom pravu.

Nema sumnje, da su se iznajprije i kod nas upotrebljavalj za rješavanje pitanja o crkvenoj gradjevnoj dužnosti propisi kanonskoga prava (jus commune) kao što i u Austriji, dok još ni u doba Karla VI. nijesu oblasti imale

Digitized by Google

nikakovih stalnih partikularno-pravnih principa za rješavanje praktičnih slučajeva.[1]

Tek Marija Terezija i Josip II. započeše znatnijim reformama izdajući mnogobrojne naredbe, pa se tako počelo sve više razvijati partikularno crkveno gradjevno pravo.

U istom razmjeru, u kom se to partikularno pravo razvijalo, gubilo je kanonsko pravo svoju primarnu obveznu snagu, te zadobivalo karakter prava, što vrijedi supsidiarno. Ovu supsidiarnu valjanost ima to pravo i danas, pa ga zato i praktični jurista treba da poznaje.

Zato se i ne može mimoići prikazivanje normi toga općega prava, ako se hoće, da djelo o crkvenoj gradjevnoj dužnosti bude potpuno. Tako rade i austrijski pisci[2], pa je i naš dr. Novak dobro učinio, da je u kratko iznajprije izložio načela općega crkvenoga prava.

Izlaganje je samo jasno i pregledno, jer nam na pukih 10 stranica pruža načela općega prava o crkvenoj gradjevnoj dužnosti, kako danas postoji na temelju ustanova tridentskoga sabora, stvorenih u sesiji XXX. cap. 7. de reformatione.

Dakako, da se pisac pri tom nije mogao osvrtati na historijski razvoj toga prava, ali to zapravo i nije trebao da učini, jer je svrha njegovu djelu da pruži praktičnim pravnicima priručnu knjigu, kojoj se time povećaje uporabljivost, ako se prikazuje samo d a n a š n j e pravo, koje će eventualno valjati u konkretnom slučaju i uporavljivati.

Jedva da će se desiti slučaj, da praktičnoga pravnika ne će zadovoljiti ovaki kratki dogmatski prikaz, nego da će tražiti historijsko prikazivanje.

U ostalom, desi li se i to, lako će se pomoći, jer o općem pravu ima djela u literaturi na pretek.

Više nas medjutim zanima ostali sadržaj prvoga dijela, u kom se prikazuje crkvena gradjevna dužnost po hrv. partikularnom pravu.

U tom se prikazivanju odrazuju rezultati mnogogodišnjega neumornoga rada piščeva. Ako se praksa u pogledu prosudjivanja crkvene gradjevne dužnosti tek u novije doba ustalila, dok najzad ne postane posve dosljedna, kako to pisac na str. 87 čedno ističe, onda je to u prvom redu njegova zasluga, koji je kao referent kod vrhovne upravne oblasti imao ne samo prilike, nego i sposobnosti i volje, da je u pravu kolotečinu svede i da joj ne da, da zastrani.

U ovom je odsjeku pisac prikazao detaljno, kako se crkvena gradjevna dužnost razvila u bivšem hrv. slav. gradjanskom području t. zv. provincijalu, u jednu ruku, te u području bivše hrv. slav. Vojne Krajine u drugu ruku.

Navedavši literaturu, koliko je za predmet imade, prelazi na to, da prikaže izvore našega partik. prava o gradjev. crkvenoj dužnosti, koji su priopćeni doslovno u Dodatku knjige, a zatim razlaže pravnu vrijednost i tumačenje naših propisa.

---

[1] Isp. D a s K i r c h e n p a t r o n a t r e c h t und seine Entwicklung in Oesterreich von Dr. Ludwig W a h r m u n d II. Die staatliche Rechtsentwicklung. Wien 1896. Pag. 165. i sl. („Die Baupflicht").

[2] Isp. n. pr. M. P e r m a n e d e r: Die Kirchliche Baulast etc. München 1893.; Dr. Paul Gabr. Schmitt: Die Kultus-Baulast etc. Regensburg 1888 i t. d.

Digitized by Google

Ovo je razlaganje osobito zgodno, jer odmah u početku omogućuje dublji pogled u stvar, koja se prikazuje, te tako olakšava razumijevanje daljega razlaganja.

Odredjujući pojam našega partikularnoga prava, ističe pisac, da to pravo čini skup propisa, izdanih o crkvenoj gradjevnoj dužnosti za zemlje ugarske krune, a u opreci prama općem crkvenom pravu, koje vrijedi za cijelo područje katoličke crkve, te ga dijeli prema tome, ima li vrijediti u svim župama zemalja ugarske krune ili samo u pojedinim vrstama župa, na opće pravo (ius commune) i na posebno (iznimno, ius particulare).

Pisac hoće[3], da prikazuje h r v a t s k o partikularno pravo o crkvenoj gradjevnoj dužnosti, i on to doista i čini, ali pojam toga prava, što ga pruža, ne samo da je preširok, nego, može se reći, nije ni ispravan.

Ako se naime po našem shvaćanju i može govoriti o partikularnom pravu zemalja ugarske krune o crkvenoj gradjevnoj dužnosti dotle, dok je za cijelo ovo područje izdavala propise jedna te ista zajednička oblast, ne može se o tom pravu govoriti naročito od časa, kad je kraljevina Hrvatska i Slavonija, imajući potpunu autonomiju na bogoslovnom polju, stala izdavati posebne propise za svoje područje.

U Novakovoj se knjizi prikazuje hrv. partikularno pravo do najnovijega doba, pa je zato po našem mišljenju trebalo i označiti pojam toga prava tako, da obuhvata sve pravo do danas.

Mora se priznati, da je g. pisac s velikim marom razložio norme o crkvenoj gradjevnoj dužnosti u bivšem provincijalu i u području bivše Vojne Krajine. Razlaganje teče glatko, a sustav, u koji je pisac sveo različite odredbe naših propisa, olakšava u velike posao onome, koji se u te odredbe hoće da uputi.

Kako je naš pisac nastojao, da izloži i protumači ne samo pravne propise, nego i put, kojim je praksa udarala, pa je u tu svrhu i pojedine važnije i načelne vladine rješidbe dao otisnuti, lako se dogodilo, da je samo prikazivanje izašlo gdjegdje opširnije, nego li bi bilo poželjeno. Izporedi n. pr. u tom pravcu str. 88., pa 116. i 117.

Naš pisac kao da je to i sam osjećao, pa je zato u Glavi V. §-u 10. priopćio Pregled n a č e l a o crkvenoj gradjevnoj dužnosti, koja u nas sada vrijede.

Nema sumnje, da će ovaj pregled, koji u kratkih 18 paragrafa, navodi načela o crkvenoj gradjevnoj dužnosti i u provincijalu i u bivšoj vojnoj Krajini, osobito dobro doći u praksi, koja nema vremena da ispituje, kako su pojedine norme nastale, već treba da aplicira da tako reknem gotovo pravo. To pak gotovo pravo na okupu je u pomenutom Pregledu. —

Odličan doprinozbeni faktor kod crkvenih gradjevina jest patron.

Historijski partikularno pravni razvoj patronatskoga instituta pokazuje očitu tendenciju, da povisi terete patronove, a olakša nadarbenikove.

Patronove su se gradjevne dužnosti sve više raširivale, pa su naročito u Austriji protegnute ča i na groblja, koja općepravna nauka smatra pertinencijom crkve, i na mrtvačnice.

U tom smjeru nije ni konkordat učinio nikakove promjene, što više, on je pače obvezao u čl. XXVI. patrone, da poboljšaju župnu kongruu.

[3] Isp. str. V. Gl. II., str. 30 i dr.

Digitized by Google

Ovu je oštrinu praksa ipak interpretacijom ublaživala.

Tako je naročito biskupska konferencija 1856. istakla, da je poradi rasterećenja zemljišta postulat pravičnosti, da se patronatski tereti bar za jednu trećinu dosadanje visine snize.[4] A ista ova misao nalazi se već i u Uredovnom naputku od g. 1855., ako i ne tako precizirana, kako ćemo odmah pokazati.

U novije se doba dakle uvidjela nepravičnost ovakova postupka, pa je već i pomenuti naputak c. kr. hrv. slav. namjesništva od 3. ožujka 1855. br. 3965 izrekao načelo, da patronat valja šteditì, i to ne samo javni, nego i privatni već s razloga pravednosti i da treba s obzirom na velike promjene, nastale zemaljskim rasterećenjem. koliko moguće nastojati, da općine uzmu na sebe razmjerno veći doprinos, nego li su ga do sele bile po zakonu dužne davati ili da se sklonu na dobrovoljne prinose." (Str. 184.)

Već se u tom naputku obećaje reforma patronat. instituta i veli, da se već nalazi „na visokome mjestu" u raspravi odnosna zakonska osnova.

Kako je patron, gdje ga ima, odličan doprinosbeni faktor pri crkvenim gradjevinama, nema sumnje, da će reforma patronatskoga instituta odlučno uplivisati na crkvenu gradjevnu dužnost, a za cijelo prouzročiti i reformu našega partikularnoga prava o toj dužnosti.

Da se pak s reformom patronatskoga instituta uopće, a napose s reformom patronat. gradjevne dužnosti ne će moći dugo otezati, dokazuje i to, što se u posljednje vrijeme opetovano i s nadležnoga mjesta naglašavala i obećavala ta reforma, pa se u istinu u zadnje doba, koliko je nama poznato, na njoj živo i radi. I dr. Novak je uvjeren o potrebi te reforme kao što i o tome, da patrone treba odteretiti. (Str. 144.) Dakako, da će onda morati drugi faktori pridonositi razmjerno više za pokriće troškova oko crkvenih gradjevina. Pri tom se samo pita, koji su to faktori, kojima treba nametnuti nove ili veće terete ?

Naš se pisac bavi ovim pitanjem u §-u 13. „Zaglavne opaske" str. 142. do 151., te dolazi do zaključka, da bi djelomično odterećenje patrona imalo ići na račun župljana, dočim bi podjedno valjalo pritegnuti i župnika da pridonosi za gradnju i popravak župnih gospodarskih zgrada i župnoga dvora, razmjerno prema svome dohotku.

No zato se opet hoće tačno poznavanje župnikova dohotka. Ustanovljivanje toga dohotka od slučaja do slučaja nije uvijek lako, a ni pouzdano, kad se ad hoc ustanovljuje, a povrh toga je kadro otegnuti doprinosbeni postupak.

Zato je neophodan novi popis nadarbinskih dohodaka (conscriptio proventuum). Posljednji se put obavio taj popis kod nas g. 1802. (u provincijalnom dijelu senjske biskupije izmedju 1856.—61.) Podaci, što ih taj popis s obzirom na visinu dohodaka sadrži, nemaju danas, kako je lako razumljivo, nikakova temelja, jer su se nacionalno-ekonomske prilike od onda bitno pro-

[4] Isp. o tom Dr. L. Wahrmund, l. c.: Patroni su plaćali i pristojbe za punciranje crkv. sudja, za čišćenje župnih dimnjaka i t. d. i to bez razlike, bio patronom privatnik ili vjerozak. zaklada.

Zgodno primjećuje Wahrmund, da ovakav razvoj pokazuje shvaćanje, koje u patronu gleda „beiläufig ein Lastthier, dem man eben aufbürdert, was kein anderer tragen kann oder mag."

Digitized by Google

mijenile. Taj je popis, u kratko da reknemo, zastario, pa je zato isključeno, da podaci, što ih on pruža, služe podlogom za odredjivanje doprinosbene dužnosti beneficijatove.

Trebat će dakle obaviti novi popis nadarbinskih dohodaka i to s tim prije, što je on potreban ne samo za prosudjivanje doprinosbene crkvene gradjevne dužnosti, nego što će pružiti temelj i za druga važna pitanja, koja se pojavljuju na polju bogoštovne uprave.

Tako je tačan popis nadarbinskih dohodaka pretpostavkom uredjenju t. zv. luknarskoga pitanja, što osobito u novije doba sve više sili na rješenje, koje će odgovarati današnjim prilikama i duhu vremena.

S tim u savezu pretpostavkom je popis dohodaka i valjanom rješenju kongrualnoga pitanja, kojega je luknarsko pitanje i onako samo jedan dio i koje se takodjer ne će moći na dugo odgadjati.

Novi će popis dohodaka ustanoviti izvan svake sumnje pravni temelj, na kome se župna podavanja osnivaju, pa će tako u velike olakšati postupak upravnim oblastima, jer ni onaj pravni temelj, koji je ustanovljen g. 1802. ne mora danas više postojati, naročito, ako mislimo, na dopustivost običajnoga prava, na mogućnost nagode izmedju beneficijata i župljana itd. Uvažimo li još, da će i druge važne podatke sadržavati popis dohodaka, (n. pr. o misnim zakladama) onda možemo pojmiti, kolika mu je važnost, te kako je prijeko potrebno, da se tomu poslu čim prije pristupi.

I doista, kako nam je poznato, radi naša vrhovna bogoštovna upravna oblast najozbiljnije o tom, da sporazumno s nadležnim crkvenim faktorima taj novi popis dohodaka provede, pak ima opravdane nade, da će to nastojanje imati i uspjeha.

Pomenutim „Zaglavnim opaskama", u kojima je pisac nanizao svoje misli o tom, u kom bi se pravcu imala kretati reforma crkvene gradjevne dužnosti, završuje prikazivanje materijalnoga prava, a s njime i prvi dio knjige.

Sustavno, lako prikazivanje Novakovo omogućit će svakome, da s malo truda upozna propise o crkv. gradj. dužnosti. Poznavanje pak tih propisa mora povoljno uplivisati na praksu pospješujući postupanje i predupredjujući materijalno-pravno neispravne rješidbe, kojih na žalost danas još ima na pretek. Koliku će pak korist otale crpsti i javna uprava i crkva i interesovane stranke, držimo, da ne treba napose obrazlagati.

Drugi je dio knjige komentar „Naputka c. kr. hrv. slav. namjesništva" od 3. ožujka 1855. br. 3965. glede postupka, kad treba s pomoću doprinosa što graditi ili popravljati oko rimo-katoličkih i grčko-katoličkih župnih crkvi, dvorova i gospodarskih zgrada, te škola ili što nabaviti za uredjenje tih zgrada.

Istaknuvši u uvodu u kratko, kako nije bila namjera c. kr. hrv. slav. namjesništva, da se tim naputkom izda apsolutno obvezna forma, nego se htjelo da se dade tek neka uputa (Belehrung) oblastima i uredima, kako to sam taj naputak pominje, upozoruje g. pisac ipak, kako je praksa propise toga naputka uvijek smatrala strogim ravnalom, kojega se i oblasti i stranke moraju držati.

Gosp. je pisac zgodno raščlanio tekst naputka u paragrafe i stavio k pojedinim odsjecima zgodne naslove, uslijed čega postaje sam naputak pregledniji. Pojedine ustanove naputka koncentriraju se poglavito s obzirom na rezultate, do kojih je došla praksa, te se ondje, gdje po mišljenju piščevu

Digitized by Google

praksa ne postupa ispravno, takav postupak podvrgava kritici. Tako se zgodno ističe, da bi valjalo izmijeniti formulare gradjevnoga ugovora, što postoje, jer ne navode stranke, s kojom poduzetnik ugovor sklapa.

Opravdano se nadalje prigovara, što se kao drugi kontrahent navodi katkada kr. kot. oblast, kr. župan. oblast ili crkvena općina, što sve nijesu subjekti u priv. pravnom smislu, a onamo je u drugu ruku jasno, da je taj drugi kontrahenat erar (koliko se ne radi o kojoj javnoj zakladi.)

Kao što materijalno pravo o crkvenoj gradjevnoj dužnosti ište reformu, tako ju ište i formalno. G. je pisac i ovdje iznio neke misli o reformi doprinosbenoga postupka, ističući, kao glavna načela toga postupka pospješnost i jeftinoću.

Naročito je vrijedno upozoriti na to, kako bi po mišljenju piščevu valjalo odustati od provodjenja doprinosbene rasprave u nekim slučajevima, kao n. pr. onda, kad su svi prinosi već u času, kad se njihova potreba pojavi, osigurani — osim ručnih i voznih težaka, ili ako se radi o popravcima na crkvi, a trošak se može podmiriti iz crkv. blagajne.

Danas se u praksi u svakom slučaju provodi doprinosbena razprava, premda je više puta jasno, da vrijeme i danguba, pa povjerenstveni trošak često nadmašuje iznos, o pokriću kojega se radi.

Isto bi tako i po našemu mišljenju zgodno bilo, da se zastupanje župljana povjeri opć. zastupstvu ondje, gdje je žiteljstvo pretežno katoličko, jer bi se tako izbjeglo izboru zastupnika župljana ad hoc, za koji u ostalom držimo, da nije uopće zgodan, jer uzrujava pobudjujući u neupućenih uvjerenje, da će se moći otresti svakoga doprinosa, ako se samo izabrani zastupnici prigodom doprinosbene rasprave budu „dobro držali."

Gosp. piscu od srca čestitamo na uspjehu, koji je ovim svojim djelom polučio.

Mjesečna skupština „Pravničkoga družtva" u Zagrebu.

Dne 27. lipnja održana je pod predsjedanjem predsjednika dra. Franje J. Spevca redovita mjesečna skupština pravničkog društva, na kojoj je član g. dr. Ladislav Polić držao predavanje „O povjesti modernog izbornog zakonodavstva Hrvatskoga". Kako je predavanje bilo vrlo zanimivo, tako je s velikom pomnjom i saslušano; na slušateljima se cijelo vrijeme vidio živ interes. Glavne misli predavanja, koje ćemo u narednom broju u cijelosti donesti, jesu:

Predavač želi ovim predavanjem pridonijeti prilog aktuelnom pitanju o izbornoj reformi. Poznavanje historije našega izbornog zakonodavstva potrebno je za namjeravanu izbornu reformu, jer se samo tako mogu upoznati i nedostaci dojakošnjih izbornih redova i dosadašnji pokušaji, kako bi se ti nedostatci uklonili. Sav naš zakonodavni materijal od posljednjih 60 godina o tom pitanju prikazat će se juristički i ocijeniti s gledišta imanentne, ne političke kritike. Orijentacije radi izlažu se osnovni pojmovi izbornoga zakonodavstva.

Ponajprije se prikazuju izborni redovi od god. 1848. na osnovi još neobjelodanjenih materialia, koja je predavaču blagohotno ustupio presv.

Digitized by Google

g. Vladimir Mažuranić. Prvi naš moderni izborni red, koji je osnovan na ideji reprezentacije, jest banska naredba izradjena u banskoj konferenciji od mjeseca svibnja 1848. Ta je naredba gotov revolucionarni čin, jer se njom naprosto ukida staleški, a uvodi reprezentativni sistem. Izbornim redom od 1848. udaren je temelj modernom ustrojstvu hrvatskoga sabora, po kojem je od onda sastavljen od izabranih narodnih zastupnika i od virilaca. Aktivno izborno pravo jest ograničeno, nevezano na porezni census, jednako, direktno u gradovima i njima izjednačenim općinama, a indirektno u županijama i krajiškim pukovnijama, uza to javno. Najsličnija je banska naredba češkom izbornom redu od g. 1848. — Zatim se juristički obradjuje zakonska osnova neumrloga Ivana Mažuranića o saboru. Osnova bazira na ideji austrijske federacije, a uvodi za izbore u naš sabor umjerenim poreznim censusom ograničeno, jednako, sasvim indirektno i javno izborno pravo uz skrutinij liste. Sabor je prema belgijskom sistemu podijeljen u dvije demokratske kuće; to je prvi moderni pokušaj da se u nas uvede bikameralni sistem. I inače se u osnovi opaža veliki utjecaj belgijskog ustava od 1831. — Historijska znamenitost izbornih redova od g. 1848. stoji u tome, što su ovi povjesni temelj čitavomu poznijemu našem izbornom zakonodavstvu, koje jedva pokazuje kakav napredak.

Sabor od g. 1861. sazvan bi na prijedlog banske konferencije na osnovi izbornoga reda od g. 1848., ali prije dospio stvoriti nov izborni red. No bilo je zanimljivih prijedloga o tim pitanjima. Tako je Svetozar Kušević predložio, da se imperativni mandati dani zastupnicima proglase neobveznima, ali da se izbornicima ipak prizna pravo opozvati zastupnika. Ivan Vončina podnio je osnovu zakona o saboru, koji treba da bude uredjen prema austrijskom „Interessenvertretung". Jaćim Pavletić izradio je vrlo demokratičke osnove članka o zemaljskoj vladi i članka o saboru, pa želi u nas uvesti opće izborno pravo, a k tome još stegnuti broj virilaca na jednu petinu broja sviju narodnih zastupnika. Prema tim dvjema osnovama izradio je saborski administrativni odbor zakonsku osnovu o saboru, ali sabor nije dospio ni da je pretrese.

I sabor od g. 1865.—67. sastao se po prijedlogu banske konferencije opet na osnovi izbornog reda od g. 1848. Budući da dvorska kancelarija unatoč obećanju nije saboru podastrla osnovu izbornog reda, sam je sabor iz svoje inicijative izradio takovu osnovu, kojom se umaljuje i broj izabranih zastupnika i broj virilaca, a vodjenje izbora povjerava županijama i gradskim zastupstvima. Ali ta je osnova povraćena saboru nepotvrdjena sa zahtjevom, da promijeni one točke, do kojih je saboru bilo najviše stalo. Sabor je te zahtjeve otklonio i u sjednici od 28. prosinca 1866. svečano protestovao protiv svakoga oktroia, a protest još jednoglasno ponovio u sjednici od 11. svibnja 1867.

Sabor od g. 1868. morao je odmah s početka reći svoju o privremenim zakonima od 20. listopada 1867. o uredjenju sabora i o izbornom redu, jer im je kao oktroiranima tadašnja opozicija osporavala zakonitost. Sabor u svojoj adresi od 23. siječnja 1869. nije ih izrijekom priznao zakonima, nego se protiv njih u načelu ogradio. Razlaže se pitanje o octroi-u. Vlada je na poziv sabora predložila zakonske osnove o uredjenju sabora i o izbornom redu, koje se gotovo sasvim podudaraju s pomenutim privremenim zako-

Digitized by Google

nima ; a sabor ih je prihvatio. Tako su postali prvi konačno potpuno ustavno doneseni zakoni o uredjenju sabora i o izbornom redu.

Pitanje o reformi izbornog reda potaknuo je istom u saboru od g. 1875. Mirko Horvat, predloživši novelu, kojom želi ispraviti nedostatak tadašnjega izbornog reda, medju koje on broji ponajprije organizaciju izbornih odbora, a onda to, što ni izborni kotari ni birališta nisu bila naznačena samim zakonom. Sabor je tu osnovu primio uz neznatne promjene, zabacivši ća i prijedlog Mrazovićev o sniženju censusa i ne uvaživši opasku tadašnjeg župana turopoljskoga Stjepana pl. Josipovića, koji je želio, da kod izbora uopće svaki census prestane. Novela je dobila previšnju sankciju tek, pošto je ponovno promijenjen pasus o Rijeci.

U saborskom periodu od 1875.—78. nije bilo prijedloga o izbornoj reformi. U idućem saborskom periodu od 1878.—1881. predložio je Ivan Maršo već g. 1879. osobite sankcije za slučaj, ako se izborne deputacije krate da obave za vremena zakonom propisani izbor narodnih zastupnika. Nato je vlada predložila g. 1880. malu izbornu novelu, kojom se tumače neka sporna pitanja o censusu, zatim donose sankcije slične Maršovljevu prijedlogu i napokon se vladi podjeljuje judikatura u vrhovnoj molbi o reklamacijama protiv izbornih listina. Sabor je ovu osnovu, naročito posljednju ustanovu, zabacio i izabrao odbor petorice, da izradi nov izborni red. Odborska osnova sadrži ove glavne novote: napušta se dosadašnja organizacija izbornih odbora, koja je bila recipirana iz ug. zak. čl. 33.: 1874. ; uvode se stalne izborne listine, koje se tek svake godine revidiraju ; povjerava se rješavanje reklamacija protiv izbornih listina u drugoj i posljednoj molbi kr. stolu sedmorice. U saborskoj debati o toj osnovi podneseno je više zanimljivih prijedloga. Dr. Ante Starčević preporuča sistem proporcionih izbora ili barem zastupstvo manjina. Josip Lehpamer postulira odredbe za zaštitu slobode izbora, kakve je na koncu debate i predložio dr. Fran Vrbanić. Dr. Lovro Vidrić traži sniženje censusa. Dr. Luka Marjanović predlaže, da se ženama prizna aktivno izborno pravo, što bi ga vršile po punomoćnicima. A Fran Folnegović traži, da se barem fakultativno uvede tajno glasanje. Osnova je konačno u saboru prihvaćena i nakon previšnje sankcije postala zakonom od 15. srpnja 1881., koji u glavnom i danas vrijedi.

U idućem predavanju nastavit će se prikazivanje izbornoga zakonodavstva do današnjega dana.

Na koncu predavanja bio je predavač pozdravljen od skupštinara sa srdačnim „Živio !"

Predsjednik se nakon predavanja u ime skupštine zahvalio g. predavaču, vrlom i revnom članu pravničkog društva, na vrlo uspjelom predavanju, obradjenu velikom stručnom spremom, koje će, kako je osim toga aktuelno, zainteresovati sve krugove i moći poslužiti i najširim krugovima, jer je i u ovima, kako je poznato, danas vrlo živ interes za ovakova pitanja. Ponovno se zahvaljuje predavaču i zaključuje skupštinu. (Živio !).

Digitized by Google

VIESTNIK.

(Previšnje priznanje.) Njegovo cesarsko i kraljevsko apostolsko Veličanstvo blagoizvoljelo je previšnjim riešenjem od 6. lipnja t. g. premilostivo odobriti, da se viećnik kr. stola sedmorice dr. Uroš Čučković stavi u trajno stanje mira, te preblagostivo dozvoliti, da mu se ovim povodom za njegovo mnogogodišnje vjerno i uspješno službovanje izrazi previšnje priznanje.

(Sa hrvatskog sveučilišta.) Njegovo cesarsko i kraljevsko apostolsko Veličanstvo blagoizvoljelo je previšnjim riešenjem od 17. svibnja 1908. profesoru šumarske akademije u Zagrebu, dru. Otonu Frangešu, premilostivo podieliti naslov i značaj izvanrednog sveučilištnog profesora.

(Družtvo za podupiranje odpuštenih kažnjenika.) Dne 25. lipnja o. g. u 5 sati poslije podne održana je u maloj dvorani kr. sudbenog stola redorita godišnja skupština hrvatskog družtva za podupiranje odpuštenih kažnjenika. Predsjednik družtva g. D. Gjuričić pozdravio je sakupljene i u prvom se redu sjeća preminulog družtvenog podpredsjednika Gjure Stj. Deželića, koji je bio vrlo zaslužan za družtvo. (Slava mu!) Družtveni tajnik Leon Kaurić izviestio je po tom o radu družtva, te naglasio, da potrebe sve više rastu, a članova biva sve manje, pa će se morati nešto poduzeti, da se poveća broj članova. Osobito ne bi smio biti nijedan pravnik i sudac, koji ne bi bio članom družtva. Svima je liepo primjerom zaprednjačio preuzv. gospodin ban Pavao barun Rauch, koji je postao utemeljiteljnim članom družtva. (Živio!) Blagajnik Mirko Kaufmann čita blagajničko izvješće, iz koga se razabire, da je u godini 1907. nadieljeno 99 odpuštenih kažnjenika ukupnim iznosom od 2159 K. Družtvena se glavnica povećala utemeljiteljnom svotom od 100 K od preuzv. gosp. bana baruna Raucha, te legatom od 300 K iz ostavine pokojnog L. Schwarza. Družtvenih članova izstupilo je 13, i to baš takovi, koji bi mogli i tri puta toliko doprinositi za družtvo; umrla su 4 člana, a novih pristupilo 4. Družtveni imetak iznosi u vriednostnim papirima 27.800 K, u štedioničkim knjižicama 12.778 K i u gotovini 788 K 33 fil. Ciela dakle imovina iznosi 41.366 K 33 fil., te se je prema godini 1906. povećala za 911 K 27 fil. U eksekutivni je odbor per acclamationem izabran sveuč. prof. dr. Josip Šilović; u veliki odbor drž. odvjetnik Milan Akurti, a u revizionalni odbor Ivo pl. Mrzljak, račun. savjetnik kr. zem. vlade. Nakon debate o pojedinim predlozima skupština je zaključena.

(† Kornel pl. Festetić.) U Bjelovaru je umro nakon duljeg poboljevanja Kornel pl. Festetić, predsjednik tamošnjeg kr. sudbenog stola, u 58. godini života. Pokojnik se je rodio u Virovitici, gdje je odpočeo i svoju javnu službu, svršivši pravne nauke u Pečuhu. Služio je nadalje u Osieku, Varaždinu, Petrinji, Zagrebu i Bjelovaru, te se je svagdje iztaknuo kao vješt pravnik, savjestan sudac, značajan muž i dobar drug. U Bjelovaru kao i svagdje gdje je služio, uživao je obće simpatije gradjanstva. Bio je članom našega družtva od godine 1877. pak neprekidno do svoje smrti, a bio je i revan družtveni povjerenik. Lahka mu zemlja i trajan spomen!

(† Franjo pl. Werowski.) U Osieku umro je 12. lipnja o. g. nestor tamošnjih odvjetnika i kraljevinski sudac Franjo pl. Werowski u 87. godini. Pokojnik uživao je u Osieku velik ugled i poštovanje. Pokojnik je pokopan na groblju u tvrdjavi, a nad grobom se s njim oprostio drug mu i prijatelj g. Vaso Gjurgjević. Počivao u miru!

(Imenovanja.) Njegovo cesarsko i kraljevsko apostolsko Veličanstvo blagoizvoljelo je previšnjim riešenjem od 26. svibnja 1908. premilostivo imenovati sa sustavnim berivima državnog odvjetnika u Požegi Franju pl. Dominića sudbenim viećnikom

Digitized by Google

I. razreda za sudbeni stol u Bjelovaru i naslovom državnog odvjetnika snabdjevenog zamjenika državnog odvjetnika I. razreda, te upravitelja državnog odvjetničtva u Osieku dra. Viktora Alexandra državnim odvjetnikom u Osieku; nadalje preblagostivo podieliti zamjeniku državnog odvjetnika I. razreda i upravitelju državnog odvjetničtva u Varaždinu Dragutinu Rehmanu naslov državnog odvjetnika.

Ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije imenovao je dra. Milana Kostića, upravitelja kr. zem. kaznione u Mitrovici u IX. činovnom razredu, upraviteljem iste kaznione u VIII. činovnom razredu sa sustavnim berivima, Dinka Ružića, pravnoga vježbenika kod kr. sudbenog stola u Zagrebu, prislušnikom u obsegu kr. ban. stola, dra. Ivu Roića, pravnoga vježbenika kod kr. kotarskoga suda I. u Zagrebu, imenovati prislušnikom u obsegu kr. banskoga stola, kr. županijskog perovodju kod kr. županijske oblasti u Bjelovaru dra. Teodora Bošnjaka, zatim kr. kotarskog pristava II. razreda, dodieljenog na službovanje predsjedničtvu kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Milana Kranjčića, te kr. sudbenog pristava II. razreda, dodieljenog na službovanje odjelu za bogoštovlje i nastavu rečene kr. zemaljske vlade, dra. Milorada Stražnicky-a, perovodjama nižeg razreda iste zemaljske vlade u IX. činovnom razredu sa sustavnim berivima, Augusta Šustika, bivšeg odvjetničkog perovodju, prislušnikom u obsegu kr. banskoga stola, Stjepana Zlatarića, sudbenoga pristava II. razreda kod kotarskoga suda u Požegi, zamjenikom državnoga odvjetnika II. razreda u Osieku, svršene pravnike Milana Maljkovića, Ivana Banovca, Danu Tomičića i Juraja Gjurina perovodnim vježbenicima u obsegu kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Stanka Franka, pravnoga vježbenika kod kr. sudbenog stola u Zagrebu, prislušnikom u obsegu kr. banskoga stola.

Kr. ug. ministarstvo financija imenovalo je Teodora Bugarskog, svršenog pravnika, kr. financ. perovodnim vježbenikom kri kr. financ. ravnateljstvu u Zagrebu u privremenom svojstvu, dra. Nikolu Franju Petrovića, kr. financ, perovodnog vježbenika kr. financ, perovodjom pri ogulinskom kr. financ. ravnateljstvu u definitivnom svojstvu.

(U Dalmaciji.) Ministar je pravde imenovao sudskog pristava dra. Mihajla Poduje u Šibeniku zamjenikom državnog odvjetnika u Zadru.

(U Bosni i Hercegovini.) C. i kr. zajedničko ministarstvo je naimenovalo sudskog pristava Ivana Bernadzikowskog u kotarskom sudu u Sarajevu i Nathana Schattnera u kotarskom sudu u Foči sudskim tajnicima.

Poglavica zemaljske vlade naimenovao je sudskog pristava u pravosudnom odjeljenju zemaljske vlade Sigmunda Pordesa vladinim perovodjom u pravosudnom odjeljenju zemaljske vlade, a vladina perovodju u kotarskom sudu u Srebrenici Julija Čecha sudskim pristavom; dalje privremenim sudskim pristavima auskultante Milana Neferovića u kotarskom sudu u Kotor-Varoši, dra. Eduarda Kobercza u kotarskom sudu u Zvorniku, Matiju Vedrišа u kotarskom sudu u Derventi i to potonjeg premjestivši ujedno k okružnom sudu u Banjaluci, dalje auskultante Tanasiju Ikonića u vrhovnom sudu u Sarajevu i Gustava Rijačeka u kotarskom sudu u Cazinu; svršene pravnike Ambroza Dražića i Uroša Ivanišević privremenim auskultantima, i to prvog za okružni sud u Travniku, a potonjeg za onaj u Mostaru, privremenog perovodnog vježbenika u kotarskom uredu Mustaj bega Muteveliča privr. auskultantom za okružni sudu Sarajevu, svršenog pravnika Josipa Sümegha privrem. perovodnim nim vježbenikom za okružnu oblast u Mostaru.

(Premještenja.) Njegovo cesarsko i kraljevsko apostolsko Veličanstvo blagoizvoljelo je previšnjim riešenjem od 16. svibnja 1908. premilostivo dozvoliti premještenje sudbenog viećnika I. razreda dra. Ladislava Baloga od sudbenog stola u Požegi iz službenih obzira k onom u Gospiću.

Digitized by Google

Njegovo cesarsko i kraljevsko apostolsko Veličanstvo blagoizvoljelo je previšnjim riešenjem od 26. svibnja 1908. premilostivo odobriti, da premješteni budu iz službenih obzira sudbeni viećnici Angjeo Glavan, od kotarskog suda u Zemunu k sudbenom stolu u Mitrovici, a na vlastitu molbu sudbeni viećnici Josip Tarabochia i dr. Sigsmund Fink od sudbenog stola u Gospiću, odnosno u Požegi k onomu u Zagrebu.

Njegovo cesarsko i kraljevsko apostolsko Veličanstvo blagoizvoljelo je previšnjim riešenjem od 16. lipnja 1908. premilostivo dozvoliti, da se podžupan županije sriemske Josip Subotić na vlastitu molbu dodieli na službovanje kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljskoj vladi.

Ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije premjestio je na vlastitu molbu kr. kotarskog predstojnika Antuna Kolmanića od kr. kotarske oblasti u Grubišnompolju k onoj u Kostajnici, a iz službenih obzira kr. kotarskog predstojnika Ljudevita pl. Barabaša od kr. županijske oblasti u Požegi kr. kotarskoj oblasti u Klanjcu, kr. kotarskog predstojnika dra. Vjekoslava Mundorfera od kr. kotarske oblasti u Dugomselu k onoj u Grubišnompolju, kr. kotarskog predstojnika Vladimira Derkosa od kr. kotarske oblasti u Klanjcu k onoj u Dugomselu, kr. kotarskog predstojnika Matiju Čordašića od kr. kotarske oblasti u Dvoru k županijskoj oblasti u Vukovaru i kr. kotarskog pristava I. rareda Milana pl. Špišića od kr. kotarske oblasti u Kostajnici k onoj u Dvoru, povjerivši mu upravu ove kr. kotarske oblasti, iz službenih obzira kr. kotarskog predstojnika Edu pl. Mrzljaka od kr. županijske oblasti u Bjelovaru kr. kotarskoj oblasti u Gračacu, a ureda radi kotarskog pristava Pavla Solarića od kr. kotar. oblasti u Gračacu k onoj u Klanjcu, iz službenih obzira sudbene pristave: Vladislava Kolića, kod kotar. suda u Rumi, k onomu u Senju; Zvonimira Lopašića, kod kotarskoga suda u Vinkovcima, k onomu u Perušiću; i Matu Čanića, kod kotarskoga suda u Gospiću, k onomu na Udbini, — povjerivši podjedno rečenoj trojici upravu spomenutih kotarskih sudova, iz službenih obzira kr. županijskog tajnika Ladislava pl. Labaša od kr. županijske oblasti u Vukovaru k onoj u Zagrebu, kr. sudbenog pristava II. razreda kod kr. kotarskog suda u Koprivnici Dušana Rogulju dodieliti na službovanje kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljskoj vladi, odjelu za unutarnje poslove, zatim prem estiti uslied vlastite molbe kotarske sudce: Dmitra Konjevića, kod kotarskog suda u Karlovcima, k sudbenomu stolu u Požegi; Jovana Jovanovića, kod kotarskog suda u Rumi, k onomu u Zemunu; Matiju pl. Vučetića kod sudbenog stola u Osieku, k onomu u Varaždinu; Josipa Vlahovića, kod kotarskog suda na Udbini, k onomu u Rumi, te Gjuru Laloša, kod kotar. suda u Perušiću, k onomu u Karlovcima, iz službenih obzira Josipa Sikutrića, sudbenoga pristava kod kotarskog suda u Sisku, k onomu u Slunju, iz službenih obzira kr. kotarskog predstojnika Matiju Vuksana od kr. kotarske oblasti u Delnicama k onoj u Gjurgjevcu, a kr. kotarskog predstojnika Emila Buljana od kr. kotarske oblasti u Gjurgjevcu k onoj u Delnicama, uslied vlastite molbe Ivana Otovčevića, sudbenog pristava kod kr. kotarskog suda u Sv. Ivanu Zelini, k onom u Koprivnici, iz službenih obzira dra. Josipa Tučkorića, sudbenog pristava kod kotarskog suda u Delnicama, k onomu u Sisku.

(U Bosni i Hercegovini.) C. i kr. zajedničko ministarstvo stavilo je kotarskog predstojnika II. razreda u Rogatici Kostu Ćukovića u privremeno stanje mira.

Poglavica zemaljske vlade premjestio je političkog pristava I. razr. i kotarskog upravitelja u Čajnici Ibrahim bega Defterdarovića ka kotarskom uredu u Rogatici, povjerivši mu upravu istog, a političkog pristava I. razr. i upravitelja ispostave u Bos. Šamcu Rudolfa Hochetlingera ka kotarskom uredu u Čajnici, povjerivši mu upravu istog, dalje političkog pristava II. razr. Emiliana Blažekovića od kotarskog ureda u Sanskom Mostu ka kotarskoj ispostavi u Bos. Šamcu povjerivši mu upravu iste, iz služ-

Digitized by Google

benih obzira političkog pristava I. razr. Alojzija Gromovića od kotarskog ureda u Ljubuškom u Kulen-Vakuf, povjerivši mu upravu tamošnje ispostave, naizmjence auskultante Gjorgja M. Martinovića u okružnom sudu u Mostaru i Cvjetana Spužević a u okružnom sudu u D. Tuzli, razriješio je auskultanta u kotarskom sudu u Sarajevu dra. Mehmeda Spahića na njegovu molbu od daljeg službovanja u ovijem zemljama. Za tijem je premjestio sudske pristave Hasima Badnjevića-Pašalića od okružnoga suda u Banjaluci ka kotarskom sudu u Ljubuškom, Gustava Kohna od kotarskog suda u Ljubuškom k onom u Kladnju, postavivši ga ujedno predstojnikom toga kotarskog suda, Franju Lekicsa od kotarskog suda u Kladnju k onom u Maglaju, postavivši ga ujedno predstojnikom toga kotarskog suda i Petra Ćeranića od kotarskog suda u Banjaluci k okružnom sudu u Sarajevu; dalje auskultante dra. Mehmeda Spahića od okružnog suda k kotarskom sudu u Sarajevu, Petra Mitrovića od okruž. suda u D. Tuzli ka kotarskom sudu u Foči, dra. Huga Holzmanna od okružnog suda u Mostaru ka kotarskom sudu u Derventi, Marka Kraljevića od okružnog suda u Travniku k tamošnjem kotarskom sudu, Nikolu Frkovića od okružnoga suda u D. Tuzli k tamošnjem kotarskom sudu i Stevana Mandića od kotarskog suda u D. Tuzli k onom u Banjaluci, razriješio je privremenog političkog pristava II. razreda grofa Ivana Szembeka na njegovu molbu od daljeg službovanja u ovijem zemljama; isto je i privremenog perovodnog vježbenika Eugena Bugela kotarskom uredu u Brčkom na njegovu molbu razriješio od daljeg službovanja u ovijem zemljama, razriješio je auskultanta u okružnom sudu u Banjaluci dra. Božidara Božića na njegovu molbu od daljeg službovanja u ovijem zemljama; dalje je razriješio auskultanta u kotarskom sudu u Sarajevu Vitu Alkalaya na njegovu molbu od daljeg službovanja u ovim zemljama, a premjestio je sudskog pristava Miroslava Bosanca od okružnog suda k kotarskom sudu u Sarajevu, razriješio je privremenog perovodnog vježbenika Fridrika Wilhelma u seoskom kotarskom uredu u Mostaru na njegovu molbu od daljeg službovanja u ovijem zemljama.

(Pravo odvjetovanja.) podijelio je ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije dru. Vilimu Graberu, umirovljenom tajniku kr. zemaljske vlade, u obsegu kr. banskoga stola sa sjedištem u Zagrebu, Antunu Kranjčeviću odvjetničkom perovodji, u obsegu kr. banskoga stola sa sjedištem u Zagrebu, dru. Nikoli Gjuričić-Biorcu, odvjetničkom perovodji, u obsegu banskoga stola sa sjedištem u Doljnjem Miholjcu, dru. Gligoriju Aranitzkomu, odvjetničkom perovodji, u obsegu banskoga stola sa sjedištem u Mitrovici, dru. Franji Benešiću, odvjetničkom perovodji, u obsegu kr. banskoga stola sa sjedištem u Iloku, dru. Josipu Krameru, odvjetničkom perovodji, u obsegu kr. banskoga stola sa sjedištem u Novskoj, dru. Stanislavu Ghudobi, odvjetničkom perovodji, u obsegu kr. banskoga stola sa sjedištem u Senju.

(U Bosni i Hercegovini.) C. i kr. zajedničko ministarstvo financija naimenovalo je advokatskoga kandidata Ivana K. Ostojića advokatom za Bosnu i Hercegovinu s uredovnim sjedištem u Bos. Novom.

(Novi kr. javni bilježnici.) Ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije imenovao je dra. Nikolu Gjuričić-Biorca, odvjetnika u Doljnjem Miholjcu, kr. javnim bilježnikom u obsegu kr. sudbenoga stola u Osieku sa sjedištem u Doljnjem Miholjcu, dra. Josipa Kramera, odvjetnika u Novskoj, kr. javnim bilježnikom u obsegu kr. sudbenog stola u Požegi sa sjedištem u Novskoj.

(Promjena boravišta.) Ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije obnašao je premjestiti uslied vlastite molbe kr. javnog bilježnika u Novskoj, Milana Gašparića, te ga imenovati kr. javnim bilježnikom sa sjedištem u Senju.

Digitized by Google

Stečaji.

Prezaduženik	Stečajna oblast	Stečajni povjerenik	Dan i broj odluke	Stečajni upravitelj	Zamjenik	Rok prijavni do	Ročište
Andrija Borovečki krojački obrtnik u Zagrebu	kr. sudbeni stol u Zagrebu	Pavao Pavešić kr. sudbeni vićnik	14. lipnja 1908. Br. 19.515/gr.	Dr. Samuel Singer odvietnik u Zagrebu	A. Barković odvjetnički perovodja u Zagrebu	23. srpnja 1908.	23. srpnja 1908.
Trg. tvrdka **H. Friedmann** sada ostavina **Hermana Friedmanna** u Zemunu	kr. kotarski sud u Zemunu	Bogdan Gjukić kr. sudbeni pristav	21. lipnja 1908. Br. 14.280/gr.	Dr. Milivoj Babić odvjetnik u Zemuuu	Dr. Živko Bertić odvjetnik u Zemunu	30. srpnja 1908.	18. kolovoza 1908.
Eugen Wesel nepr. trgovac u Belovaru	kr. sudbeni stol u Belovaru	Stevan Bubić kr. sudbeni pristav	19. lipnja 1908. Br. 4385 gr.	Dr. Pero Belobrk odvjetnik u Belovaru	Dr. Ivan Supilo odvj. perov. u Belovaru	10. kolovoza 1908.	21. kolovoza 1908.
Alexander Ebenšpanger prot. trgovac koža u Zagrebu	kr. sudbeni stol u Zagrebu	Pavao Pavešić kr. sudbeni vićnik	24. lipnja 1908. Br. 20.730/gr.	Dr. M. Herzog odvjetnik u Zagrebu	Dr Josip Schmerz odvj. perov. u Zagrebu	24. kolovoza 1908.	11. rujna 1908.

Digitized by Google

Povijest modernoga izbornoga zakonodavstva hrvatskoga.

Predavao na mjesečnoj skupštini pravničkoga društva dne 27. lipnja 1908. dr. Ladislav Polić.

Slavna skupštino!

Tkogod je pratio predavanja u našem pravničkom društvu za posljednjih dviju godina, opazio je, da se ona bave gotovo samim aktualnim temama. U potvrdu tome dovoljno je podsjetiti na prerazlične priloge reformi općega gradjanskog zakonika. Mislim pak, da za unutrašnji naš javni život nema možda aktualnijega pitanja nego što je izborna reforma. Toj reformi želim pridonijeti čedan prilog ovim prikazom o povijesti modernoga izbornog zakonodavstva u Hrvatskoj.

Sve se bojim, da će koji tvrdokorni pozitivista reći: koja korist za tu reformu od historije izbornog sistema, kojemu se što prije zatrla i sama spomen? I onda će još pogotovu pitati, kako može takovo historijsko razlaganje da bude ća i aktualno.

Tim se prigovorom ne dam zavesti na metodološku raspravu o odnosu historijske spram državne nauke, tek ne mogu propustiti da ne navedem ovu značajnu izjavu jednoga od najnovijih metodika državoznanstvenih Mauricea Deslandresa[1] o potrebi ustavnohistorijskih ispitivanja: „Ce sont donc des études d' histoire constitutionelle, que j'appelle de tous mes voeux, et vers lesquelles je voudrais orienter ceux qui comprennent que la science politique est faite pour la vie. Car l' histoire, c' est la science de la vie et c'est l'élément solide, sans lequel la science politique ne peut être que fragile et hasardeuse." Ele, o teoretskoj važnosti ustavnohistorijskih studija ne može biti sumnje, pa i ja potpisujem za državno pravo onu: coeca sine historia jurisprudentia. No vratimo se radije na praktično polje.

Protiv ovakovih i sličnih prigovora moglo bi se zgodno upotrebiti ona rečenica Leonarda da Vincia: „Per amare ed odiare una cosa prima condizione è conoscerla". Tko dakle hoće reformirati naš izborni red, treba najprije da ga pozna od početka. Zaista, ne mogu si zamisliti trijeznoga zakonodavca, koji ne bi vodio računa o tome, kako su u povijesti domaćega zakonodavstva rješavana ona pitanja, koja on želi urediti. Pa ako to i ne bi ozbiljno

[1] La crise de la science politique et le problème de la methode, str. 256.

Digitized by Google

činio, a ono elegancija, da ne rečem pristojnost, moderne zakonodavne tehnike traži, da se uredjivanje ovakih ustavnih pitanja obrazloži i sa historijske strane. Taj posao omogućiti zakonodavcu plemenita je dužnost državne znanosti, pa to neka bude, recimo čedno, prva svrha ovoga predavanja.

Svakoga će misaonog rodoljuba za cijelo u ovaj par zanimati evolucija političkih ideja u Hrvatskoj. Svatko je rad znati, što su o izbornim pitanjima mislili naši predci, kad su uvodili reprezentativni sistem ; kako se ta uredba u nas dalje razvijala ; kako se vršila recepcija zapadnjačke konstitucione doktrine, a kako su naše narodne osobine reagirale na to neprestano pritjecanje stranih idejnih struja ; i napokon kako je upravo došlo, da je opće izborno pravo u nas postalo općeni narodni zahtjev ? Ovakovo ispitivanje može nas naučiti i čemu drugome nego „stare super antiquas vias".

No ovakova ustavnohistorijska studija izlazi praktički najznatnijom po tome, što se njom pribira političko iskustvo : vidi se jasno, koji su se nedostaci u prošlosti najbolnije osjećali, te zahtijevaju osobito energičnu i oštru remeduru.

Najzad kako dragocjen materijal za političku psihologiju hrvatskoga naroda daje baš povijest izbornog našeg zakonodavstva ! Ali na žalost nemamo Boutmya da je piše !

Uostalom tko se ne zna služiti historijom, neka je pusti, jer kako je zgodno rekao francuski filozof Joseph de Maistre, kratkovidni neka ne čitaju historije, oni samo trate vrijeme.

Još ću samo nešto napomenuti o objektu i smjeru ovoga predavanja. Bavit ćemo se, kako rekoh, poviješću m o d e r n o g a izbornog zakonodavstva u Hrvatskoj. Zato se ne možemo osvrtati na izbiranje pod staleškim sistemom do g. 1848., koje si pridržavamo za posebnu studiju. Nastojat ćemo obraditi čitav naš zakonodavni materijal o ovom pitanju za posljednjih 60 godina, da ponajprije juristički prikažemo pravnu idejnu sadržinu različnih zakonskih prijedloga, a onda da ih u glavnom promotrimo s gledišta i m a n e n t n e kritike t. j. kakovu su svrhu pojedine najznatnije uredbe trebale da postizavaju po namjeni svojoj, a kako su bile podobne da tome udovoljavaju ; pri tom će nas voditi komparativna metoda, da nam pokaže svezu naših uredbi s istodobnim institucijama drugih civilizovanih naroda. Potpuna objektivnost jest dašto i za nas kao i u svakom naučnom ispitivanju bezuvjetna pretpostavka.

No prije prelaska na samu historiju želim u kratko razložiti neke osnovne pojmove izbornoga zakonodavstva tek, koliko je potrebno za orientaciju u ovom predavanju.

Izborni zakoni, mislim zakoni za saborske izbore, odlučuju o sastavu naroda kao aktivne sastavine države, bilo da se narod shvati kao državni organ (J e l l i n e k) ili kao osoba (nation-personne, D u g u i t) ; a po tome i o sa-

Digitized by Google

stavu sabora, samo što za potonje dolaze u račun i druge norme. Upravo zato promatrat ćemo povijest izbornog našeg zakonodavstva poglavito s prvog gledišta, a na sastav sabora obazirat ćemo se pripadom, koliko je kad u svezi s izbornim sistemom.

Svaki izborni zakon krije u sebi veliko mnoštvo preraznih pravnih problema, koji se ipak mogu svrstati u izvjesne skupove. Za osnovu predavanja uzet ćemo po mogućnosti ovu shemu : I. Aktivno izborno pravo ; II. Direktan ili indirektan način biranja ; III. Pasivno izborno pravo ; IV. Izborni kotari ; V. Izborni postupak i način glasanja ; VI. Izbor zamjenika i naknadni izbori ; VII. Primanje izbora ; VIII. Nagrada narodnim zastupnicima ; IX. Verifikacija.

Nije ovdje mjesto, da se opširno teoretski raspravi svaki od tih publicističkih pojmova, nego će se izložiti po mogućnosti communis opinio o tim pitanjima i to samo toliko, koliko je potrebno za orientaciju u idućem historijskom razlaganju.[1]

Najznatniji je pojam aktivnoga izbornog prava. Birati u državopravnom smislu znači imenovati državnoga organa ili uopće organa neke zajednice s pomoću mnoštva pojedinačkih volja, iz kojih po pravnim pravilima izlazi jedna jedinstvena volja.

O pravnoj prirodi aktivnog parlamentarnog izbornog prava imaju u glavnom tri mišljenja. Po jednom mišljenju aktivno izborno pravo je pri-

[1] Literatura o izbornom pravu uopće golema je, pa će se napomenuti tek neka najznatnija djela iz najnovijega doba :

Georg Meyer, Das parlamentarische Wahlrecht, 1901. — Sadrži najpotpuniji zakonodavni materijal i literaturu o svim pitanjima izbornoga prava, uz to i kritičku ocjenu tih pitanja.

Adolf Menzel, Die Systeme des Wahlrechts, 2. izd. 1906. — Vrlo poučan pregled o izbornim sistemima sa zdravom kritikom.

Emil Schwarz, Das Volksstimmenhaus, članak u Grünhutovu Zeitschrift für das Privat- und öff. Recht der Gegenwart, sv. 33. od g. 1906. — Obiluje literaturom, ali iznosi vrlo čudne prijedloge.

Benoist, De l' organisation du suffrage universel, niz članaka u Revue des deux Mondes od g. 1895. i 1896. — Jasan pregled izbornih sistema i novi prijedlozi u smjeru profesionalnoga zastupstva.

Curti und Giesen, Das Wahlrecht, Geschichte und Kritik, 1908. — Ekskurzi o izbornim pitanjima uoči pruske izborne reforme.

Pyfferoen, L' électorat politique et administratif, 1903.

Villey, Législation électorale comparée des principaux pays d' Europe. 1906.

Ova dva potonja djela u stvari su ekscerpti iz modernog izbornog zakonodavstva

Osim toga valja napomenuti naročito Marquardsenov Handbuch des öffentlichen Rechts, gdje su prikazani ustavi pojedinih država.

Pitanja o izbornom pravu raspravljaju se u svim udžbenicima državnog prava, medj kojima se u tome osobito odlikuje :

Esmein, Élements de droit constitutionnel français et comparé, 4. izd.

Digitized by Google

rodjeno pravo pojedinoga čovjeka, te pripada svakom čovjeku. Na toj se osnovi u francuskoj konstituanti od g. 1789. tražilo, a u konventu od g. 1793. i uvelo opće izborno pravo. Danas se takovi argumenti u nauci više ne čuju. — Po drugom je mišljenju izborno pravo prosto javna funkcija[3], koja stoji u odredjivanju državnih organa (détermination des organes, kako bi rekao Orlando); pače izborno pravo i nije nikakvo subjektivno u javnom interesu zasnovano pravo, nego tek refleks ustavnih propisa o postupku pri stvaranju sabora[4].

Po trećem[5] posrednom mišljenju izborno je pravo podjedno i javna funkcija i subjektivno pravo. Izbornik glasanjem vrši javnu funkciju, jer time sudjeluje kod imenovanja državnoga organa, člana parlamenta. Zato izborno pravo, kakogod se to paradoksno činilo, ne stoji u pravu birati, nego u pravnom zahtjevu izbornika, da bude priznat državnim organom i da mu se osigura pravna mogućnost izbora na pr., da bude unesen u izborne listine, da bude slobodno pušten k izbornom činu.[6]

Pri tom valja još razlikovati[7] izborno ovlaštenje t. j. pravo učestvovati u izvjesnom izboru, od izborne sposobnosti, koja je tek pasivna kvalifikacija, pa znači skup pravnih svojstava, što ih iziskuje objektivno pravo, te se zbog njih može tražiti priznanje individualnoga izbornog ovlaštenja.

Aktivno izborno pravo dijeli se u općenito i ograničeno. Po prvom sistemu pripada ono uz neke za sada po sebi razumljive uvjete (punoljetnost, duševno zdravlje, muški spol, neporočnost) svakomu državljaninu tako, da namjerice nije isključena nijedna klasa pučanstva, a naročito ni radništvo Po drugom sistemu (sistemu censa[8]) traže se još neki dalji uvjeti, kao: dokaz imovine odredjenog mnoštva ili odredjene vrste (zemljišni posjed); pla-

[3] Mohl, Staatsrecht Völkerrecht, Politik, sv. II. str. 21., sv. III. str. 715.; Bluntschli, Allgemeines Staatsrecht str. 70.

[4] Laband, Staatsrecht des deutschen Reichs, 4. izd. I. str. 306. i sl.

[5] Tako naročito Jellinek, System der subjektiven öffentlichen Rechte, 2. izd., str. 159. i sl.; Duguit, Manuel de droit public français I. Droit constitutionnel 1907. str. 91. Slično i drugi najodličniji francuski pisci kao Esmein, Élements de droit constitutionnel français et comparé, 4 izd. str. 268.; Hauriou, Droit administratif, 5. izd. str. 49.

[6] Ako se izborno pravo motri sa sociološkoga stajališta, moglo bi se nazvati „selekcijom najsposobnijih" u političkom smjeru, kako misli Orlando: „L' élection politique n'est donc pas autre chose qu une désignation des capacitès", pa on naziva izbor „sélection des plus capables" (članak: De la nature juridique de la représentation politique, u Revue du droit public et de la science politique od g. 1895. b 1. str. 32. i 36.). — Slično veli i Chimienti, da politički izbori ulaze u pravno područje samo kao „scelta di capaci" (Archivio giuridico, vol. 78. fasc. 1. str. 159.). — Donekle i Sidgwick, The Elements of Politics, 2. izd. str. 378.

[7] Jellinek, System, str. 164.

[8] Menzel, Die Systeme des Wahlrechts, 2. izd., str. 3. i 4.

Digitized by Google

ćanje izravnih poreza uopće ili u izvjesnom iznosu ; dokaz obične ili više školske obrazovanosti ; vlastito ognjište. Porezni i obrazovni census mogu se različno — i alternativno — kombinovati. Sistem censa vrlo je elastičan, pa može ovdje stvoriti privilegij malene socijalne grupe kao u Francuskoj za burbonske restauracije od g. 1815.—1830., a ondje može se sasvim približiti općemu izbornom pravu kao u Italiji, gdje je dovoljna svjedoždba o polasku pučke škole, ili u Danskoj i u engleskim gradovima, gdje bira, tkogod ima vlastito ognjište. Pravi porezni census postoji još samo u Ugarskoj, Španiji i u nekim srednjim njemačkim državama, pa u Hrvatskoj, gdje je još oteščan time, što se pored censa traži takodjer i pripadnost izvjesnim kategorijama tako, da na pr. književnik i radnik, makar i plaćao porezni census, ipak nema kao takav pravo glasa.

Karakter glasanja kao javne funkcije najjače izbija, kad se izborno pravo prometne u izbornu dužnost, koju valja vršiti pod prijetnjom kazne. Izborna je dužnost uvedena[9] u nekim švajcarskim kantonima, pa u Belgiji po reviziji ustava od g. 1893. Po novom austrijskom izbornom redu od 13. veljače 1907. za carevinsko vijeće (§ 4. al. 3) može zemaljsko zakonodavstvo odrediti, da oni, koji u dotičnoj zemlji imaju izborno pravo, budu dužni kod izbora članova zastupničkoga doma vršiti aktivno izborno pravo. Tom se ovlašću i poslužio donjoaustrijski sabor (zakon donjoaustrijski od 13. veljače 1907. d. z. l., br. 17).

Izborno je pravo zatim jednako ili nejednako. Jednako je onda, ako svi oni, kojima pristoji izborno pravo, jednakim načinom sudjeluju kod izbora tako, da svaki izbornik ima po jedan glas. Nejednako je, ako jednomu dijelu izbornika pripada pretežnost u glasovima nad drugim izbornicima Nejednakost se može udesiti ili tako, da se izbornici svrstaju u razne skupove bilo po staležima ili po poreznim klasama ; ili da velika masa birača ima po jedan glas, dok neki privilegovani birači imaju po više glasova (pluralno izborno pravo) ; ili napokon da pored zastupnika, koji su izabrani općim izborima, ima još zastupnika, koje izbiraju izvjesni redovi pučanstva

Grupiranje po staležima, t. zv. historijsko zastupstvo interesâ, nadovezuje na stare staleže, koji su bili privilegovane klase i korporacije — plemstvo, svećenstvo i gradovi — s pravom sudjelovati s vladarom u zakonodavnim i upravnim poslovima. Kad je uveden reprezentativni sistem, promijenjen je u velike staleški princip, ali izbornici su svrstani u kurije po staležima, redovno : u kuriju plemstva ili velikoga posjeda, u kuriju gradova, u kuriju seoskih općina i u kuriju trgovačkih i obrtničkih korporacija. Na takovom kurijskom principu bili su sazdani pojedini njemački ustavi od g. 1815—1848., pa austrijski carevinski ustav do nedavna i ustavi austrijskih krunovina do danas. — Od ovoga historijskoga zastupstva interesâ

[9] Meyer, Das parlamentarische Wahlrecht, str. 654.

Digitized by Google

u velike odvajaju noviji sistemi t. zv. idealnoga zastupstva interesâ ili organičkoga izbornog prava. Ovi sustavi doduše zabacuju stariju razliku staleža, jer se ne poklapa više s modernom ekonomskom organizacijom, ali prigovaraju današnjem „mekaničkom" jednakom izbornom pravu, što ignorira sociološku spoznaju, da narod nije masa atomiziranih individua, nego skup socijalnih grupa. Zato mnogi noviji publiciste kao Mohl,[10] Schäffle,[11] Benoist[12] traže, da moderno narodno zastupstvo bude osnovano na modernim staležima po zvanju i na skupinama ekonomskih interesa.

Grupiranje po poreznim klasama najčišće je oživotvoreno u Pruskoj,[13] gdje se birači po porezu njihovu dijele u tri odjela tako, da na svaki odio otpada trećina čitavog iznosa poreza, pa svaki odio izbira po trećinu izbornika, a ovi narodnog zastupnika.

Razlozi, na kojima se osniva pluralnost glasa, različiti su: starija dob, viša obrazovanost, viši porez, očinstvo i drugi.[14]

---

[10] Isp. Staatsrecht, Völkerrecht, Politik, I. str. 367. i sl. Mohl hoće da kombinuje organizaciju zastupstva po grupama po zvanju s lokalnim zajednicama. Narodno zastupstvo treba da bude sastavljeno od posebnih zastupstava pojedinih najznatnijih socijalnih krugova, a ovamo idu: 1. Krugovi, kojima središte stoji u materijalnom interesu, kao veliki i mali posjed, obrt i trgovina, radništvo; 2. krugovi, koje sastavlja neki duševni interes, kao što su crkve, znanost, umjetnost; 3. općine kao nosilice lokalnih interesa.

[11] Isp. Kern- und Zeitfragen, str. 132. Tu je ocrtan još kompliciraniji sistem zastupstva profesionalnoga.

[12] Isp. L' organisation du suffrage universel u Revue des deux mondes sv. 130.—136. osobito sv. 134. str. 593. i sl., sv. 135. str. 576. i sl.; sv. 136. str. 520.

Benoist predlaže, da bi se prema razultatima popisa pučanstva obrazovalo 7 do 8 grupa pučanstva i te grupe uzele za osnovku izborima narodnih zastupnika. Takove su grupe: poljodjelstvo, industrija, trgovina, prijevoz, pošta i brzojavi, javna uprava, liberalna zvanja, glavničari. S tim grupiranjem po zvanju spaja se teritorijalni princip na ovaj način. Zastupnička mjesta, koja se na pojedine departemente podijele prema broju izbornika, neka se porazdijele na socijalne grupe prema njihovu razmjerju. Ako na pr. jedan departement treba da bira 10 zastupnika, a izbornika poljodjelaca ima polovinu svega broja izbornika u departementu, to će 5 mandata pripadati izbornicima poljodjelcima. Ako jedna socijalna grupa ne dosegne dovoljan broj izbornika (izborni količnik), da može za se tražiti jednoga zastupnika, spojit će se s najsrodnijom, da dobije jednoga zastupnika. O tom Benoistovom prijedlogu u djelu „La crise de l' état moderne" isp. Menzel l. c. str 34. i sl.

[13] Isp. Curti-Giesen, Das Wahlrecht, gdje se napominje (str. 28) ova Bismarckova izjava o pruskom izbornom pravu: „ein widersinnigeres, elenderes Wahlrecht ist nicht in irgend einem Staate ausgedacht vorden."

[14] U Belgiji je pluralni votum uveden revizijom ustava od g. 1893. Jedan glas ima svaki Belgijanac, koji je navršio 25 godina i stanuje već godinu dana u dotičnoj općini. Još jedan glas ima onaj, koji je: 1. ili navršio 35 godina, pa je ili oženjen ili udovac, te ima zakonitih potomaka i plaća 5 franaka osobnog poreza na godinu; 2. ili je pak navršio 25 godina i ima zemljište u vrijednosti od 2000 franaka ili dobija godišnju rentu od 200 franaka iz belgijskih državnih papira ili iz opće štedionice. Tri glasa pripadaju onima, koji ili imaju

Digitized by Google

Po nekim ustavima dodaju se zastupnicima izabranim u općim izborima još neki drugi elementi. Posebno se zastupstvo naročito daje veleporeznicima, kao u Braunschweigu i u nekim türinškim državama, a tako i po Derenčinovoj osnovi izbornoga reda. Pravo uzevši, idu ovamo i virilci našega sabora.

Izborno je pravo ili neposredno, gdje izbornici namah biraju narodne zastupnike, ili posredno, gdje birači biraju posrednike, izbornike, a ovi istom biraju narodnoga zastupnika, kao što sada kod nas biva u seoskim općinama.

Pasivno izborno pravo nije nikakvo pravo, nego ono prosto znači izberivost t. j. skup pravnih svojstava, koja netko treba da ima, te bi mogao da bude valjano izabran narodnim zastupnikom. Od neizberivosti valja razlikovati inkompatibilnost, pod koju na pr. po raznim ustavima pada položaj javnog činovnika, vojnika, svećenika, duhovnika i predstojnika velikih prometnih preduzeća, što prave poslove s državom. Izbor neizberive osobe je ništav, dok je izbor osobe, čiji se položaj drži inkompatibilnim, doduše valjan, tek ona treba da se riješi, hoće li zadržati dosadašnji svoj položaj i otkloniti mandat ili opet primiti izbor a odreći se dosadašnjega položaja.

Izborni kotar je teritorij, u kojem treba da izbornici izaberu zakoniti broj zastupnika. U jednom se izbornom kotaru može da bira jedan zastupnik (pojedinačan izbor) ili više zastupnika (izbor listinama). Od izbornoga kotara valja razlikovati glasački kotar. Izborni se kotar glasanja radi može razdijeliti u više teritorijalnih odjeljenja, koja se redovno u načelu poklapaju s teritorijem političkih općina. Kod indirektnoga izbora svrstani su samo birači u izborna odjeljenja radi izbora izbornikâ, ali izbornici svagdje biraju zastupnike na jednom mjestu. Kod direktnih izbora obično su veliki izborni kotari razdijeljeni u nekoliko izbornih odjeljenja ; tek treba da se onda pored izbornih odbora za pojedina izborna odjeljenja postavi još i bilo kakvo središnje izborno povjerenstvo, koje će utvrditi rezultat glasanja za čitav izborni kotar.

Izborni postupak obaseže čitav niz preraznih pravnih i tehničkih akata i oblasti i pojedinaca, počevši od priprava za izbore pa sve do predaje vjerodajnice izabranomu zastupniku. Tuj se mogu izložiti tek neki pojmovi.

Izborne su listine autoritativni popisi izbornika (i birača) redovno s tom pravnom snagom, da samo onaj može birati, koji je u listine upisan. One su ili stalne, ostajući postojano na snazi, te se ili in continuo ispravljaju ili

diplom koje visoke škole ili su svršili potpunu srednju školu ili vrše neke u zakonu naznačene službe.

Prvi odbor austrijske gospodske kuće za izbornu reformu htio je uvesti pluralnost po dobi, dajući dva glasa onim izbornicima, koji su navršili 35 godina, ali gospodska kuća nije taj predlog prihvatila. Isp. K e l s e n, Kommentar zur oesterr. Reichsratswahlordnung str. 47.

Digitized by Google

redovno, one se revidiraju u odredjene rokove, ponajviše svake godine; ili se sastavljaju ad hoc za pojedine opće izbore, pa vrijede još najviše kroz godinu dana. Ispravnosti izbornih listina služi reklamacioni postupak, kojemu nije samo svrha, da pruži zaštitu subjektivnomu pravu pojedinoga gradjanina, nego takodjer da dade jamstvo za objektivno ispravan iskaz izbornikâ.

Glasanje može da bude javno ili tajno. Javno je redovno usmeno, a tajno redovno pismeno. Javno se glasa ili aklamacijom (dizanjem ruku ili dovikom) ili dajući usmeno glas u zapisnik ili predavajući glasovnïce potpisane od izbornika. Tajno se glasa redovno tako, da se predaje pisana ili mekanički umnožena glasovnica, ali tajno se može glasovati i na drugi način na pr. balotažom. Danas se svagdje glasuje tajno, jedini[15] su izuzetak Ugarska i Hrvatska.

Kod izbora odlučuje većina, te se izabranim drži onaj kandidat, koji dobije većinu glasova. Po načelu apsolutne većine treba da je kandidat dobio natpolovičnu većinu sviju predanih glasova, a po čistom načelu relativne većine drži se izabranim onaj kandidat, koji je od sviju kandidata dobio najviše glasova bez obzira na broj danih mu glasova. Dobije li više kandidata jednak broj glasova, drži se izabranim stariji (u Francuskoj i Belgiji) ili opet odlučuje ždrijeb. Kod načela relativne većine donosi već prvi izbor vazda konačan posljedak. Kraj principa apsolutne većine često ostaje prvi izbor bez uspjeha, te se konačni posljedak može postići istom ponovnim izborom. To biva na dva načina. Ili se ne ograniči broj izberivih kandidata, pa kod drugoga izbora odlučuje reletivna većina; ili se opet ograniči broj izberivih kandidata tako, da najzad ulaze u izbor samo dva kandidata (uži izbor).

Kadšto se pored zastupnika biraju i zamjenici njihovi, koji ulaze u sabor, ako su zastupnici spriječeni u vršenju svoje funkcije ili ako zastupnici prestaju biti članovima sabora. Inače se u takvim dogadjajima odredjuje naknadni izbor. Institucija zamjenika održala[16] se danas još u Reussu starije loze, u Norveškoj i Belgiji, a uvedena je lani i u Austriji za one kotare, gdje se u jedamput biraju dva zastupnika za jedan kotar (§ 36. austrijskog izbornog reda od 1907.).

Poslije izbora treba da izabranik — redovno u izvjesnom roku — izjavi, prima[17] li izbor. U starim staleškim državama, pa u staroj Engleskoj bio je izabranik dužan primiti mandat, danas takova dužnost postoji samo još u Švedskoj i Norveškoj. U drugim zemljama može izabranik slobodno odlučiti o primanju izbora.

[15] Meyer, l. c. str. 544. napominje još i Dansku, ali i tamo se sprema izborna reforma; uostalom i danas je ondje glasanje u zapisnik tek izuzetno.

[16] Meyer, l. c. str. 668.

[17] Meyer, l. c. str. 660.—665.

Digitized by Google

Verifikacija[18] narodnih zastupnika jest ispitivanje o tome, da li je koji zastupnik valjano izabran. Takovo ispitivanje sadrži u istinu dvoje: ovamo priznanje i zasvjedočenje, da je izbor izvršen u skladu s objektivnim pravom, a onamo priznanje izabranika za člana komore. Gdje su postavljena osobita izborna sudišta, ta se kompetencija i spolja dijeli na dvoje, jer o zakonitosti izbora sudi sabor, a o pravu izabranika izborno sudište; dašto, i sudište i komora dolaze često u položaj, da incidentaliter sude i o drugim prejudicijalnim pitanjima. U pogledu kompetencije za verifikaciju imaju dva sistema. Po francuskom sustavu, koji je vrlo raširen, vrši verifikaciju sam sabor. Sabor verificirajući vrši sudsku[19] funkciju, zato je strogo vezan na zakonske propise; a ne drži li se zakona, onda je to „parlamentarno kabinetsko sudovanje", kako ga je zgodno okrstio Jacques. Po engleskom[20] pak sistemu sude o osporenim izborima redovni sudovi, dok komora ex officio odlučuje vazda o izberivosti svojih članova. Tako je u Ugarskoj[21] zakonskim člankom XV: 1899. preneseno na kr. kuriju za 8 godina, računajući od zaključka sabora 1896/901 sudjenje o izborima, koje mogu izbornici osporiti pritužbom zbog razloga ništetnosti navedenih u tome zakonu. U drugim slučajevima odlučuje o zakonitosti i valjanosti izbora zastupnička kuća, koja vazda sudi o izberivosti narodnih zastupnika.

Članovi sabora dobijaju u nekim zemljama nagradu iz državnih sredstava ili razne polakšice, kao naknadu za troškove, koji su skopčani s njihovim parlamentarnim radom. Ta im se nagrada daje u javnom interesu, pa zastupnici redovno ne mogu je se odreći. Nikakve nagrade ne dobijaju zastupnici na pr. u Engleskoj, Španiji i Italiji.

Osobitu pažnju zaslužuju moderni prijedlozi[22] o zastupstvu manjina i o proporcionim izborima već zbog silne agitacije, kojom se nastoji da iz-

[18] Jellinek, System, str. 167. i sl.; Ein Verffassungsgerichtshof für Oesterreich, 1885. — Jacques, Die Wahlprüfung in den modernen Staaten und ein Wahlprüfungsgerichtshof für Oesterreich. 1885.

[19] Duguit, l. c. str. 836.: „La chambre va donc exercer véritablement une fonction jurisdictionnelle: il ya là un cas nettement déterminé de jurisdiction objective."

[20] Hatschek: Englisches Staatsrecht I., str. 300.—302. U smislu zakona od g. 1868., 1879. i 1881. sude o osporenim izborima dva sudca iz „Kings Bench Division", koji je odjeljenje High Court of Justice.

[21] Kmety, A magyar közjog tankönyve, 3. izd. str. 297.

[22] Literatura o zastupstvu manjina i o proporcionim izborima je ogromna, spomenut ćemo neka djela:

Naville, La question électorale en Europe et en Amérique 1871.

d' Hondt, Exposé du systeme pratique de représentation proportionelle 1885.

Vernes, La représentation proportionelle, Études de législation et statistiques comparées 1888.

Hagenbach-Bischoff, Die Frage der Einführung einer Proportionalvertretung 1892.

Digitized by Google

vojšti njihova pobjeda. Glavno sredstvo agitacije stoji u nepravdama, koje donosi današnje osnovno izborno načelo, načelo većine. Može se dogoditi i dogodilo se, da stranke, kako postoje u narodu, nisu u saboru zastupane prema svome značenju, pače — u vrlo nepovoljnoj konstelaciji — da ona stranka, koja je kod izbora dobila većinu izborničkih glasova, ima u saboru manjinu.[23] Ukloniti te nedaće majoritarnog principa, svrha je pomenutim sistemima.

Sistemi zastupstva manjina ne idu za načelnim rješenjem ovoga pitanja, već smjeraju samo na to, da u pojedinim izbornim kotarima pomognu manjini i pored većine do zastupstva. Dva glavna tipa izmišljena su i primijenjena za zastupstvo manjina: sistem ograničenoga glasa (vote limité) i sistem gomilanja glasova (vote cumulatif).

Po sistemu ograničenoga glasa smije izbornik u kotarima, gdje se bira više zastupnika, glasati samo za manji dio kandidata, na pr. samo za trojicu od 4 kandidata. Sistem je vrijedio[24] donekle u Engleskoj od g. 1867. do 1885. i u Italiji od 1882.—1895., a vrijedi još u Španiji, Portugalu, nekim švajcarskim kantonima i sjeveroameričkim državama, pa u Braziliji.

Gomilanje glasova stoji u tome, što izbornik u kotaru, gdje se bira više zastupnika, može sve svoje glasove dati jednomu kandidatu. Sistem je našao malenu praktičnu primjenu,[25] tek u državama Illinois i Michigan u Sjevernoj Americi. Dovoljno je još napomenuti sistem jedinoga glasa Emila Girardina i sistem rangovnoga broja od Burnitza i Varrentrappa.

Sistemi proporcionih izbora ne smjeraju samo na to, da uklone nepravde majoritarnog načela u pojedinim izbornim kotarima kao pomenuti čisto empirički sistemi zastupstva manjina, već nastoje oko sasvim novoga, racionalnoga uredjenja izbornoga postupka s toga načelnoga gledišta,[26]

Rosin, Minoritätenvertretung und Proportionalwahl 1892.

Siegfried, Die Proportionalwahl, 1898.

Jellinek, Das Recht der Minoritäten, 1898.

Geyerhahn, Das Problem der verhältnismässigen Vertretung 1902.

Bernatzik, Das System der Proportionalwahl, u Schmollerovim „Jahrbücher für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft, sv. 17.

Saripolos, Da démocratie et l' élection proportionelle, 2 sv. g. 1899. Osobito se preporučuju Saripolosova, Rosinova i Bernatzikova radnja i udžbenik Esmeinov i poznato djelo G. Meyera.

[23] U ostalom to se može dogoditi i kod proporcionih izbora, ako su ispravne vijesti nekih novina, da je kod posljednjih srpskih izbora opozicija dobila na svojim listinama znatno glasova više nego dotadašnja vladajuća stranka, koja je pri istom izboru ipak dobila većinu u saboru.

[24] G. Meyer, l. c. st. 628.

[25] G. Meyer, l. c. st. 629.

[26] To je načelo sadržano u ovoj izjavi glasovitoga Mirabeaua u konstituanti: „Les assemblées sont pour la nation ce qu' est une carte réduite pour son étendue physique;

Digitized by Google

da svaka stranka ima u saboru dobiti toliko zastupnika, koliko je u razmjerju spram drugih stranaka dobila glasova kod izbora. Za sve ove sisteme najznatniji je pojam izbornoga količnika, koji znači onaj broj glasova, što ga treba da postigne jedan zastupnik, da bude izabran ili jedna stranka, da dobije jednoga zastupnika. Količnik se najlakše izračunava tako, da se broj predanih glasova podijeli s brojem zastupnika (točnije još, + 1), što se imaju izabrati. Ti se sistemi vrstaju u dvije skupine prema tome, da li proporcionaliste uzimaju za osnovku pojedinačni izbor ili izbor listi nama.

Na pojedinačnom se izboru osniva sistem T o m e H a r e a,[27] po kojem se cijela država uzima za jedan izborni kotar. Broj predanih glasova podijeljen brojem zastupnika čini izborni količnik, te se izabranim drži svaki kandidat, koji dostigne taj broj. Svaki izbornik glasa za jednoga kandidata na prvom mjestu, a iza toga može in eventum naznačiti na glasovnici toliko kandidata, koiiko treba da se izabere zastupnika. Sistem je uveden u Costar ici i Tasmaniji. Sličan sistem uveden je po prijedlozima matematika i ministra Andraea u dansko izborno zakonodavstvo g. 1855.

Drugi sistemi uzimaju u račun izbore listinama, gdje svaki izbornik glasa za čitavu listinu od toliko kandidata, koliko treba da se izabere zastupnika. Listina je ili vezana, kad izbornik može da bira samo jednu od predloženih listina, ili slobodna, kad izbornik može ili da glasa za jednu od predloženih listina ili da s jedne listine pojedina imena briše i drugima izmijeni ili napokon da sastavi („panašira") iz raznih listina svoju vlastitu. Sistemâ ima sva sila, i vrlo duhovitih i zato vrlo komplikovanih. Najglasovitiji je sistem Belgijanca Viktora d' H o n d t a,[28] koji je uz neke mo-

soit en partie, soit en grand, la copie doit toujours avoir les mêmes proportions que l'original."

[27] M e y e r, l. c. str. 632.—634.

[28] Po tom sistemu glasovi se broje s jedne strane za listine, s druge strane za kandidate. Svaka listina dobija toliko zastupnika, koliko je puta izborni količnik sadržan u broju glasova, što ih je postigla. Izborni se količnik izračunava tako, da se broj glasova, što ih je dobila pojedina listina, podijeli najprije s 1, onda s 2, onda s 3 itd., dok se ne postigne broj zastupnika, i onda se tako dobiveni rezultati svrstaju po veličini. Onaj broj, koji po svome redu odgovara broju zastupnika, čini količnik. Na pr. valja izabrati 4 zastupnika i predložene su četiri listine. Listina A dobila je 1200, listina B 1008, listina C 612, a listina D 360 glasova. Ti brojevi

podijeljeni sa 1 daju	1200;	1008;	612;	360;
„ „ 2 „	**600**;	504;	306;	180;
„ „ 3 „	400;	336;	204;	120;
„ „ 4 „	300;	252;	153;	30;

Red tih brojeva jest po veličini 1200; 1008; 612; 600. Posljednji broj dolazi na četvrtom mjestu, zato je količnik. Prema tome dolaze na listinu A dva zastupnika, na listine B i C po jedan, a na listinu D nijedan zastupnik. Pošto bude ustanovljen broj mandata. koji

Digitized by Google

difikacije primljen u belgijskom izbornom redu od 29. prosinca 1899. I u Würtembergu[29] uveden je sistem proporcionih izbora zakonom od 16. srpnja 1906. uz razdiobu mandata po d' H o n d t o v u sistemu. U Finskoj[30] je pred dvije godine primljena proporciona reprezentacija. U Hamburgu je kod posljednje revizije ustava (1905.) zaveden proporcioni izbor za jedan dio izbora u gradjanstvo (Bürgerschaft, donekle donja kuća). U Srbiji[31] postoji takodjer proporcioni sistem. Vrlo zanimljiva primjena tih ideja nalazi se u t. zv. moravskoj[32] nagodi od g. 1905. Ponajprije su za Čehe i za Nijemce organizovana odjelita narodna izborništva u kurijama gradova i seoskih općina, pa u kuriji općega prava glasa tako, da je u tim kurijama isključeno majoriziranje narodnih manjina; zatim je u kurijama velikoga posjeda i trgovačkih i obrtničkih komora uveden proporcioni izbor po sistemu, kako je uveden g. 1855. u Danskoj; napokon je taj sistem primljen i unutar svake izborne kurije i za izbore zastupnika ili saborskih članova, što ih sabor izbira. Rastavljena narodna izborništva za kuriju općega prava glasa uzdržana su i za izbore u carevinsko vijeće po § 1. al. 3. austrijskog izb. reda od g. 1907. Taj novi austrijski izborni red zaveo je za seoske općine u Galiciji sasvim osobito [33] zastupstvo manjina, kakovoga inače nigdje nema. U svakom od tih kotara izbiraju se po dva zastupnika, pa se izabranim drži ponajprije onaj kandidat, koji je dobio više od polovice sviju predanih valjanih glasova, a pored ovoga još i onaj kandidat, koji je postigao više od četvrtine predanih glasova.

I. Izborni red od god. 1848.

Godine 1848. udareni su temelji, na kojima je gradjeno a i razgradjivano naše moderno ustrojstvo, pa ćemo se njome ovdje baviti i više, nego što bi u prvi mah odgovaralo ekonomiji ovoga predavanja.

Prvi naš moderni izborni red, koji je osnovan na načelu reprezentacije jest „Naredba o pozivanju i zastupanju sabora kraljevina Dalmacije, Hr-

otpada na svaku listinu, onda se ti mandati porazdijele na pojedine kandidate prema razmjeru glasova, što su ih dobili.

Uostalom, ima neki humor u tome, da je i ovaj sistem nesavršen, pače matematički netočan, kako dokazuje matematik L a C h e s n a i s u Revue scientifique od 16. veljače 1907. str. 199.

[29] S c h o l l, Würtembergisches Wahlrecht.

[30] v. W e r d t, Das Proportionalswahlrecht in Finnland.

[31] J o v a n o v i ć, Osnovi javnoga prava kraljevine Srbije, I. knjiga: Ustavno pravo, str. 88. i sl.

[32] G e y e r h a h n o v članak „Minoritätenvertretung und Proportionalwahl" u Mischler-Ulbrichovu „Oesterr. Staatswörterbuch" 2 izd.

[33] Z w e i g, La reforme électorale en Autriche str. 45., veli, da je to zastupstvo manjina u galičkim seoskim općinama udešeno prema prijedlozima P f i z e r o v i m za izbornu reformu Njemačkoga Carstva.

Digitized by Google

vatske i Slavonije imajućeg se držati dana 5. i sliedećih mjeseca lipnja 1848., izradjena u banskoj konferenciji dne 8. i idućih dana mjeseca svibnja 1848. Ban Jelačić sazvao[34] je naime za početak svibnja notable iz provincijala i iz granice u bansku konferenciju, da u dogovoru s njima izradi privremeni zakon o narodnom zastupanju. Ban je htio da na mjesto dosadašnjeg staleškog sabora (Inclyti Status et Ordines) sazove moderan reprezentativan parlamenat, kako je već i narodu bio objavio u jednom svom proglasu[35]: „da na temelju narodnog zastupanja onako bude (narodni sabor) sastavljen, da se po njem i krozanj uzmože pojaviti prava volja svega naroda, bez razlike. staleža". I rodoljubi dohrliše u velikom broju u bansku konferenciju. O sjednicama te banske konferencije ustupio mi je odlični predsjednik kr. banskoga stola Vladimir Mažuranić poznatom svojom grandseigneurskom ljubaznošću djelomičan prijepis zapisnika, koji je nadjen u ostavštini Dragojla baruna Kušlana.

U tom se zapisniku najprije azbučnim redom navode imena onih „domorodnih muževah, koji se sposobnostju izkustvom i popularnostju sugradjana svojih odlikuju", te ih je ban Jelačić sazvao u bansko vijeće „za imati podporu u savjetu vèrlih domorodacah u poslu upravljanja naše domovine, utverdjenja mira i poredka životnih pitanjah tičućih se kraljevinah Dalmacije, Hérvatske i Slavonije i potriebnih o tom osnovah za nastojeći sabor kraljevinah ovih". Nadalje se navodi, kako je ban, pozdravivši vijeće patriotskim govorom pozvao ga, da se ponajprije posavjetuje o idućem saboru i o načinu zastupstva saborskoga. Prije nego što se ban udaljio iz vijeća predavši predsjedništvo slavnom Janku Draškoviću, još je vijeće upozorio, neka u tom poslu na to obzir uzme, da se ničija prava ne povrijede, nego da se uz štednju stečenih prava uredi način zastupanja za idući sabor na što širem i liberalnijem temelju. Nakon vijećanja složilo se vijeće u ovim načelima:

1. „Da operat o uredjenju sabora našeg u slied 7. članka 1845. pismih dèržavnih za temelj sadašnjem poslovanju služi, te na zastupničtvo puka se takav obzir uzme, da zastupnici puka prevagnu one u znamenitom broju, koji će se banskimi listi u sabor pozvati.

2. Da ovo vieće vlast neima nikomu prava ona uzimati, koja je tko dosad uživao, budući da to pravo samo saboru pripada.

3. Da će ovaj zaključak vieća imati samo provisornu jakost za dojdući sabor, koj će se baviti ex professo s izradjenjem zakona o zastupničtvu.

4. Da se ovaj posao s kim prije dovèrši i tako uredi, da ne bude zaprieka tomu da se sabor najdulje za miesec danih dèrži."

[34] Vidi Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske od 4. svibnja 1848.

[35] ibid. od 27. travnja 1848. br. 40.

Digitized by Google

Da izradi tu osnovu o sastavu sabora, izabran bi odbor, kojemu je bio predsjednik barun Franjo Kulmer, perovodja Ivan Mažuranić, a ostali članovi Mojsija Baltić, Josip Bunjik, Dr. Ljudević Gaj, Ivan Kukuljević, Metel Ožegović, Ljudevit Vukotinović, Dimitrija Vuković i Franjo Žigrović. Osnovu, kao god i sve najvažnije državne akte od g. 1848., izradio je potonji ban neumrli Ivan Mažuranić, a ban Jelačić ju naredbom proglasio kao privremeni izborni red.

Tako je mislio ban Jelačić udesiti prijelaz od staleškoga na reprezentativni sistem, kako se u isto doba izvršio i u Ugarskoj i u Austriji i u mnogim njemačkim zemljama. To je najrevolucionarniji naš čin g. 1848., jer reprezentativni parlamenat najveća je opreka staleškomu saboru. Staleži[36] su, uzevši tipičnu zato nigdje potpuno vjernu sliku, odredjene klase pučanstva — svećenstvo, plemstvo, gradjanstvo i gdjegdje seljaštvo — koje po vlastitom pravu daju vladaru u općim državnim poslovima savjet (consilium) ili privoljenje (consensus). Kralj i staleži, svaki za se, nosioci su odjelitih pravnih sfera, sasvim samostalni i neodvisni pravni subjekti; tako je u slaleškoj državi jedinstvena državna ličnost razderana medju dva osobita subjekta javne vlasti, te jednomu i drugomu pristoji po komad državne vlasti poput patrimonijalnog individualnog prava: to je onaj srednjevjekovni dualizam izmedju kralja i naroda, rex et regnum. Staleži su prave korporacije, sastavljene od samostalnih pravnih subjekata a ne od državnih organa, koje zastupaju svoje vlastito pravo, svoj interes, koje s vladarom kao s drugim samostalnim subjektom sklapaju ugovore ili vode ratove; koje pače imaju svoju posebnu vojnu, upravnu i financijsku organizaciju. Staleži su skup individua s odredjenim statusom, koji ne zastupaju nikoga, a najmanje narod: staleži su sami narod (populus). Izvan toga naroda živuca neka bespravna masa, kojom narod gospoduje, a kadšto je i zaštićuje. Izmedju staleškog i reprezentativnog sistema pukao je nepremošljiv jaz. Dok su staleži skup privilegovanih klasa, koje sudjeluju u javnim poslovima po individualnom pravu i za individualne interese, a ne izvode svoje pravo ni od koga, pa ni od neke više organske cjeline, koja bi i njih obuhvatala; a ono su moderna narodna zastupstva pravi državni organi i to sekundarni, izvodeći svoje pravo na organstvo od primarno ovlaštenog organa — čitavog i jedinstvenog naroda, — koji može svoju volju redovno očitovati samo po svojim predstavnicima, a opet se volja sabora smatra neposredno voljom čitavoga naroda tako, da izbornici ne mogu dati zastupnicima naputaka, niti ih mogu zvati na odgovornost ili ća opozvati, jer se i pojedini

[36] Vidi moju radnju: Zakon i sankcija str. 66.—69. (preštampano iz Mjesečnika od g. 1903.) i tamo navedenu literaturu.

Digitized by Google

zastupnik drži reprezentatom čitavoga naroda (Jellinek). Vidjet ćemo, koliko su ideje o reprezentaciji i doista u nas provedene g. 1848.

Izborni red od g. 1848. sastoji se od 16 paragrafa podijeljenih u pet poglavlja. U prvom se poglavlju radi o sastavu sabora. Sabor se sastoji od banskih pozvanika[37] t. j. virilaca, koji su već otprije imali mjesto i glas u saboru; i onda od izabranih zastupnika. Pravo pošiljati zastupnike imaju: a) ponajprije županije u načelu po jednoga zastupnika od svakoga njihova kotara ili distrikta; b) krajiške regimente, svaka po 4 zastupnika; c) slobodni i kraljevski gradovi, slobodni privilegovani kotari, pa varoši, slobodna poveljena trgovišta i općine budi provincijalne budi krajiške s vlastitim uredjenim magistratom, napokon sva štopska mjesta po pukovnijama i onakve poveće općine u Slavoniji, koje se odlikuju svojim pučanstvom, trgovinom i inteligencijom žitelja — prema broju pučanstva po jednoga do četiri zastupnika; d) svaki kaptol ili konzistorija jedne i druge crkve po jednoga zastupnika, a pravoslavni manastiri, koji imaju imanja, svi skupa jednoga zastupnika; e) napokon zagrebačka akademija znanosti jednoga zastupnika Izabrana narodna zastupnika bila su 192, dakle za 102 više nego u današnjem saboru.

Odatle se vidi, da je g. 1848. udaren osnov modernom ustrojstvu hrvatskoga sabora, po kojem je on sastavljen od izabranih narodnih zastupnika i banskih pozvanika, koji su neki surogat gornje kuće. Zanimljivo je i to, da se pravo pošiljati zastupnike u sabor ne pripisuje kao danas izbornicima izravno, nego županijama i drugim komunama, ili uopće samoupravnim tijelima (dodavši kaptole i akademiju). Bit će da je to reminiscencija iz predjašnje staleške epohe, kad su županije i gradovi kao plemićke i gradjanske komune pošiljale zastupnike u sabor. Tako je bilo negda i u Ugarskoj[38] pa i u samoj Engleskoj parlamenat se sve do najnovijega vremena držao repre-

[37] Ovamo idu: a) Karlovački mitropolit i ovih kraljevina vladike iliti biskupi jedne i druge crkve, koliko diecezanski toliko naslovni. b) Potkapetan ovih kraljevina. c) Svi u kraljevinama ovim prebivajući ili imanja posjedujući, zakonom medju sinove ove domovine uvršteni punoljetni velikaši, t. j. knezovi, grofovi i baruni. d) Gubernator riječki. e) Svi veliki župani ili županske časti namjesnici trojedne kraljevine. f) Komorskih imanja oba upravitelja u Zagrebu i Rijeci. g) Podban, prabilježnik i prisjednici banskog stola. h) Predsjednik sudb. stola kraljevina ovih u Zagrebu, tako isto i predsjednici sudova mjembenih u Karlovcu i Rijeci i) Župan Turopoljski.

Ovdje se ne napominju više medju banskim pozvanicima kraljevski i dvorski savjetnici (consiliarii) ni komornici (camerarii), premda su se i oni do g. 1848. obično u sabor pozivali per literas banales, kako nam svjedoči Ožegović u svojem spisu „Refutatio opusculi de jure voti nobilibus in regnorum D., C. et Sl. congregationibus competentis, od g. 1844., sl. 10. i 11.

[38] Pravo pošiljati zastupnike u sabor (Követküldési jog) imale su županije, kr. slobodni gradovi i slobodni kotari.

Ferdinandy, Magyarország közjoga str. 321. i 451.

Digitized by Google

zentantom sviju komuna kraljevine t. j. naroda, kako je organizovan u komunama, pa je zastupanje komuna prestalo istom u povodu Gladstone-ove izborne reforme od 1886. (Redistribution of Seats act), po kojoj je čitava zemlja razdijeljena u izborne kotare prema broju pučanstva. Iz članka XII. sabora od g. 1848. o podnesenom djelu verifikacionalnom vidi se pače, da se pošiljanje zastupnika držalo za javnopravnu dužnost komuna, jer se tuj pod točkom 4. odredjuje komisarska provedba izbora u gornjem varošu osiječkom, a pod točkom 5. zaključuje sabor, da se grad Rijeka s kotarom, kaptol riječki i vojnička općina Petrovaradin, koje u saboru nisu zastupljene, odmah pozovu, neka opredieljeni im broj zastupnika pošalju i uzrok dadu, zašto to već do onda nisu učinili.

Da vidimo, koliko je pošlo za rukom uvesti reprezentativni sistem. U § 1. doduše se odredjuje, da banski pozvanici treba da dodju lično, a ne po kredencionalistama, pa u § 13. naročito se negira grupiranje sabora po staleškim kurijama. Ali već odredba § 14., da zastupnici glasaju po svojem unutarnjem uvjerenju u svakom onom slučaju, gdje ne bi imali osobita naloga, ta odredba pokazuje, da je pridržana mogućnost naputka ili imperativnog mandata, koji se nipošto ne slaže s idejom moderne reprezentacije. Pa i zastupnici su u tom saboru dobijali plaću od komitenata,[39] a ne iz državnih sredstava ; i to je staleški rudimenat. Prema tome nije još sasvim uspio prvi pokušaj, da se uvede reprezentativni sistem.

Sve ove odredbe trebale su se protezati i na Dalmaciju, ako tamošnji žitelji budu htjeli da se posluže svojim pravom već na ovom saboru. Način izbiranja sasvim im je pušten na volju, baš kao što se poslije odredjivalo za Rijeku ; čini se da je to neka diplomatska formula. Za tadašnje revolucionarno vrijeme, zadahnuto slavenskom idejom, značajna je odredba § 8., da će se dati pristojno mjesto zastupnicima kojegod austrijansko-slavjanske pokrajine, ako bi sabor hrvatski htjeli ukrasiti svojom nazočnošću ; pa se iz saborskog članka X. doista vidi, da su Česi pozdravili naš sabor po svojim poslanicima Dušanu Lamblu i Jaromiru Erbenu.

Aktivno izborno pravo nije izrijekom ni normirano, jer po shvaćanju ovoga izbornog reda ne biraju zastupnike izbornici, već samoupravna tijela. O aktivnom izbornom pravu može se nešto naći tek medju recima poglavlja o načinu izbora (§§ 9—11) : kao da je to zakonska potvrda Labandovu mišljenju, po kojem aktivno izborno pravo uopće nije subjektivno pravo, nego tek refleks ustavnih propisa o postupku pri stvaranju sabora. Razbira se, da se izborno pravo vršilo direktno i indirektno ; u gradovima i njima izjednačenim općinama (§ 4.) samo direktno, u županijama (§ 2.) i u krajiškim regimentama (§ 3.) samo indirektno. U županijskim izbornim kotarima izbiraju

[39] Kako je dugo trebalo, dok su nagrade zastupnicima stale plaćati državne blagajne, a ne više izbornici, isp. G. Meyer, l. c. str. 500. i sl.

Digitized by Google

starješine ili gospodari kućni u svakoj općini ili sučiji po jednoga ili dva izbornika prema razmjerju veličine te općine, a ovi izbornici za izborni kotar po jednoga zastupnika; o izbornom pravu vlastele i honoratiora ne govori se, ali se ono po sebi razumije, jer su ga već otprije uživali u županijskim skupštinama. U Krajini se pukovnijski zastupnici biraju tako, da svaka kumpanija sazove sve područne kućne gospodare, te oni od svakih 500 duša izbiraju po jednoga izbornika, a izbornici kod štopa izbiraju za svaku pukovniju po 4 zastupnika. U gradovima i njima izjednačenim općinama imaju izborno pravo samo oni stalni stanovnici, koji u onom mjestu imaju kakvu nekretninu, ili uživaju pravo gradjanstva, zatim u onom mjestu stalno nastanjeni diplomatici i javni činovnici. Ukratko, u čisto seoskim izbornim kotarima imaju izborno pravo posjednici ili točnije kućegospodari zadruga, a u gradskim i sličnim kotarima inteligencija i posjednici, a da nije ustanovljen nikakav izvjestan census. Inače je izborni postupak slabo ili nikako normiran, tek je odredjeno, da se izbor u kotarima ima izvršiti pod nadgledanjem županijskog poglavarstva; nema izbornih listina, pače nije ni rečeno kakova većina odlučuje, ni da li se glasa javno ili tajno, jer se naprosto muče pridržavaju dotadašnji običaji. A ipak su izbori sasvim glatko i uredno izvršeni, biti će valjada „po načelih prava naravskoga", kako veli naš gradjanski zakon.

Pasivno izborno pravo (§ 12.) ima bez razlike roda ili staleža svaki domovine ove sin jedne ili druge crkve, samo ako je pismen i ako je navršio 24 godine. Odredba je dosta površno stilizirana, jer se po sebi razumije, da nijesu mogli biti birani ljudi poročni, pod skrbništvom, prosjaci, premda o tome izborni red ništa ne govori. Vidi se pak, da nisu bili izberivi ni protestanti ni Židovi.

Verifikacija narodnih zastupnika nije bila uredjena nikakvim propisom ali se iz saborskog članka VIII. vidi, da je za taj posao bio izabran osobit odbor, kojega je operat inartikuliran u članku XII. Jasno je, da je sabor postupao po općim konstitucionim načelima ili pravije po razvitoj već onda i iz Francuske recipiranoj konstitucionoj doktrini,[40] koja još i danas čini neko supsidijarno pravno vrelo, u istinu pak naravsko pravo, ma koliko se tome neki otimali.

Resumirajući moglo bi se reći, da je ovim izbornim redom u nas uveden eprezentativni sistem s ograničenim, na neodredjenom censusu imovine, ali ne poreza i na inteligenciji osnovanim, koje direktnim koje indirektnim jednakim izbornim pravom uz javno glasanje.

[40] Ta se konstituciona nije razvila samo iz parlamentarne prakse engleske i franceske, nego znatnim dijelom i iz naučnih teorija uplivnih publicista, naročito engleskoga filozofa Jeremije Benthama i francuskog politika i pisca Benjamina Constanta. Isp. Jellinek, Das Recht des modernen Staates, I. str. 338. bilj. 1.

Digitized by Google

Zanimljivo je isporediti ovaj naš izborni red s drugim izbornim zakonima, koji su takodjer izdani burne godine 1848., da se vidi, koji je izborni zakon utjecao na sastav hrvatskog privremenog zakona. U prvom redu dolaze austrijski izborni zakoni i ug. izborni zakoni iz toga vremena. Ponajprije bi se moglo misliti, da se sastavljač našega izbornog reda ugledao na ug. zak. čl. V.: 1848. o izboru saborskih zastupnika na osnovi narodnoga zastupstva, koji je izdan prije našega, bivši sankcioniran već 11. travnja 1848. Isporedivši ova dva zakona, može se samo to reći, da se slažu u tome, što oba čuvaju t. zv. stečena prava, što oba podjednako uvode ograničeno, jednako i javno izborno pravo, ali u Hrvatskoj vrijedi u glavnom indirektan, a u Ugarskoj samo direktan način biranja; no u detaljima se nimalo ne poklapaju. Zato se može reći, da ugarski izborni zakon nije služio kao uzor hrvatskomu.

Ni prvi austrijski reprezentativni ustav od 25. travnja 1848. t. zv. Pillersdorffov ustav nije mogao služiti uzorom već zato, što su odredbe o izborima pridržane za poseban provizoran izborni red (§ 37.), pa što se u tom austrijskom ustavu kanda već (§ 36. al. 2.) preludira potonjemu zastupstvu interesâ po staleškim kurijama. Naš se izborni zakon ne može isporediti ni s austrijskim izbornim redom od 8. svibnja 1848. (br. 57 Politische Gesetzsammlung), ni s onim od 30. svibnja 1848. (br. 75. P. G. S.), jer oni uvode gotovo opće izborno pravo, isključujući samo radnike uz nadnicu i nedjeljnu plaću, pa služinčad i osobe, koje uživaju potporu od javnih dobrotvornih zavoda.

Još najbliži mi se čini češki[41] izborni red od g. 1848., kako je nacrtan u previšnjem kabinetskom pismu od 8. travnja 1848., koje je izdano na peticiju Čehâ. Tu kralj odobrava na ponovnu molbu petenata, da na idućem češkom saboru imadu sudjelovati ovi narodni zastupnici:

a) oni, koji su do onda uživali pravo članstva u saboru, s promjenama, koje se tiču kraljevskih gradova, tako da je

b) kraljevski glavni grad Prag vlastan izabrati 12 zastupnika iz gradjanskog staleža, svaki od ostalih kraljevskih gradova po 1 zastupnika.

c) a svaki drugi zemaljski grad, koji broji barem 4000 duša, po jednog zastupnika.

c) Koji zemaljski grad ima barem 8000 duša ili više, onaj može pošiljati po 2 zastupnika u češki sabor.

e) Praško sveučilište zastupa rektor magnifik, i k tome još svaki fakultet i tehniku po 1 zastupnik.

f) Poradi zastupanja svih ostalih pučkih klasa, koje nisu već sadržane u gornjim točkama, šalje svaki vikarijatski kotar po 2 zastupnika.

[41] Vidi članak: Böhmen u Mischler-Ulbrichovom Oesterreichisches Staatswörterbuch, 2. izdanje, str. 541. i sl.

Digitized by Google

Na selu je vlastan birati svaki državljanin, koji plaća bud kakav porez, u gradovima svaki gradjanin. Osim toga traži se za aktivnu izbornu sposobnost navršena 25. godina života, a za pasivnu dob od 30 godina i zemaljska pripadnost. Ove odredbe imaju vrijediti samo dotle, dok se inače konačno ne zaključi ustavnim putem. Češki je sabor sazvan presidijalnim gubernijskim dekretom od 18. svibnja 1848. br. 4173 na dan 7. lipnja te godine, ali se na žalost nije sastao. Presidijalnim dekretom od 6. svibnja 1848. oktroiran je za češki sabor izborni red, kojim su potanje izvedene odredbe kabinetskog pisma od 8. travnja 1848.

Kraj tadašnjeg živahnog saobraćaja naših Iliraca s Pragom nema sumnje' da je taj češki rudimentarni izborni red od 8. travnja 1848. bio dobro poznat[42] članovima banske konferencije, ali mi na žalost nisu poznati pozitivni podaci, da su se oni u nj ugledali. Svakako je istina, da se i naša banska naredba i to kabinetsko pismo osnivaju na jednoj istoj misli vodilji naime, da bi se staleški sabor preobrazio u jednodomno narodno zastupstvo tako, da dotadašnjim članovima sabora, koji i nadalje ostaju, pristupe izabrani zastupnici naroda. Naše je zakonodavstvo pridržalo tu misao za sastav sabora sve do današnjega dana, dok je češki sabor prekrojen već šezdesetih godina prošloga vijeka prema austrijskoj osobini zastupstva interesâ.

Banska konferencija bila je u pitanju izbornoga reda uopće dosta konzervativna, pa se nije dala zanijeti tadašnjom radikalnom doktrinarnom strujom, koja je u Francuskoj nakon veljačke revolucije iznijela opće izborno pravo,[43] pa ga pronijela kroz Švajcarsku, Njemački Rajh, Austriju, Prusku i Dansku. Naš je izborni red od prilike na onom stepenu, gdje su u to doba[44] sustale demokratske reforme u Belgiji, Luksemburgu i Sardiniji, kojima je uvedeno umjereno ograničeno, ali jednako bez ikakih staleških razlika izborno pravo. U okviru tih općenih ideja naš je izborni red dosta samostalan i dosta nacionalan. Dovoljno je podsjetiti na sastav sabora, na zastupanje samoupravnih tijela, na posebne kvalifikacije za aktivno i pasivno izborno pravo.

* * *

[42] Pogotovu kad znamo, da je i sam hrvatski sabor u članku X. „O uzajamnosti slavjanskoj i izboru poklisara na slavjanski kongres i češki sabor" odlučio poslati od strane naroda hrvatsko-slavonskoga poslanike na sabor češki, koji bi se imao u Zlatnom Pragu održavati, i kao takove opunovlastio Dragutina Kušlanda, Maksimilijana Pricu, Josipa Prausa i Stanka Vraza, koji su se za onda i onako nalazili u Pragu kao poklisari na slavjanskom kongresu.

[43] G. Meyer, l. c. str. 156. i sl.

[44] ibid. str. 224. i sl.

*

Digitized by Google

Još po jednom velikom državničkom djelu znatan je za nas hrvatski sabor od g. 1848. Mislim tuj osnovu[45] članka o saboru, koja je u njemačkom prijevodu priopćena u Pejakovićevim Aktenstücke zur Geschichte des Kroatisch-slavonischen Landtages und der nationalen Bewegung vom Jahre 1848., Beč. 1861. (str. 153 i sl.).

Sabor naš od g. 1848. izabrao je prema članku XV.„O državnih odborih"[46] osam odbora „radi unapredjenja i uskorenja djela saborskih za izradjenje naznačenih im predloga". Tako je izradba buduće vlade trojedne kraljevine, uredjenja sabora i zastupanja povjerena onom istom odboru, koji je člankom VIII. sabora imenovan za ispitivanje vjerodajnih pisama narodnih zastupnika i za izradjenje osnova budućega postojanja i odnošenja spram Ugarske i Austrije, a posao o uredjenju županija predan odboru sedmomu. Čini se medjutim, da su ti saborski odbori drukčije podijelili posao izmedju sebe, kako razbiram iz „Zapisnika godine 1848. dana 13. i sliedećih lipnja mieseca u glavnom i kr. slobodnom gradu Zagrebu u dèržavnoj kući dèržanih pod predsiedom presvietloga g. Mirka Lentulaja, županije varaždinske upravitelja i banske časti namiestnika odborskih sjednicah". Sa dubokom zahvalom i opet spominjem, da mi je odlomak toga zapisnika blagohotno uručio Vlad. Mažuranić. Taj se odbor podijelio u četiri pododbora, kojih prvi će izraditi osnovu o ustrojenju domaće vlade, drugi osnovu za uredjenje sabora i zastupstva pučkoga, treći osnovu za uredjenje županija, a četvrti osnovu za uredjenje gradova, slobodnih kotara i općina ; dok je prema saborskom članku XV. trebalo da dvije potonje osnove izradi sedmi državni odbor. Svaki je pododbor dobio od centralnog odbora naputak za svoj rad. Tako se veli u § 3. toga zapisnika : „Budući pak da mnogovèrstni interesi domovine naše zahtievaju da se noviji zakoni ugarski, kao takove kraljevine s kojom ćemo mi u odnošenju političkom, makar i kao susjedna dèržava ostati, u shodni obzir uzmu i iz njih sve ono upotrebi što bi nami na korist biti moglo, zato se za upotrebljenje od rečenih članakah preporučuju sliedeći :

a) Pododboru za ustrojenje domaće vlade članci 3., 6., 28. i 29.

b) Pododboru uredjujućem sabor članci 4., 5. i 7."

Vidjet ćemo, koliko se pododbor za uredjenje sabora držao tih ugarskih zakona od g. 1848.

Osnovu članka o saboru izradio je Ivan Mažuranić, čije nam djelovanje u ovoj burnoj godini izazivlje sliku velikog engleskog pjesnika i političara iz prve engleske revolucije Johna Miltona. Da je on doista autor osnove, vidi se iz raznih brouillona a naročito iz vlastoručnog koncepta, što mi ga je dao za upotrebu Vlad. Mažuranić. Kako je ova osnova vrlo zanim-

[45] Kako ova osnova nije, koliko znadem, priopćena hrvatskim jezikom, priopćit ćemo je u dodatku u cijelosti prema tadašnjem pravopisu.

[46] Šulek, Naše Pravice, str. 263.

Digitized by Google

ljiva, a nije još juristički obradjena, to ćemo je malo podrobnije analizirati. Osnova je sastavljena od 87 paragrafa, pa se dijeli u uvod i četiri poglavlja, te prvo govori o načinu izbora i vlastitostima izbornika i zastupnika, drugo o sastavu sabora, treće o poslovanju saborskom, a četvrto o potvrdjenju zakona.

U uvodu se ponajprije izriče, da zakonodavnu vlast ima kralj s narodom zakonito sakupljenim na saboru državnom (§ 1.), a narod ima svoj utjecaj u zakonodavstvo kroz izabrane svoje zastupnike (§ 6.). Time su enuncirana načela konstitucione monarhije i reprezentativnog sistema, rekao bih, prema tipu, gdje je sabor ravnopravan faktor vladaocu; no ne traži se, da bude zakonodavac kralj zakonito krunjen, kao u glasovitom čl. XII: 1790/91. ugarskog sabora. Sabor se sastaje ex lege svake godine u prvi ponedjeljak svakoga mjeseca prosinca u Zagrebu (§ 4.), kao što se po § 70. belgijskoga ustava od g. 1831. belgijski parlamenat sam sastaje svake godine na drugi utorak mjeseca studenoga. Po ovom pravu sabora, da se sam sastaje (Selbstversammlungsrecht), u velike je ograničena kraljevska prerogativa, a još više odredbama, da sabor otvara, odgadja i samo kad se poslovi svrše, zatvara ban, koji može i izvanredni sabor sazvati: time se spor o pravu banovu sazvati sabor, koje je u povijesti hrvatskoj često osporavano bilo, htio riješiti u prilog banskoj vlasti.[47] — Vrlo je za-

[47] Nema sumnje, da su sabore hrvatske od davnine sazivali i kraljevi i banovi, potonji često na osobit nalog kraljev. Kralj Maksimilijan II. htio je sebi pridržati pravo sazivati hrvatski sabor, kako je činio i u Ugarskoj, ali je na predstavku staleža popustio i obećao, da će banove uzdržati u starom običaju, po kojem su dosada sazivali sabor, samo treba da ga banovi o tom unaprijed obavijeste i prijave, radi kojih se poslova ima sabor sazvati. (Kukuljević, Jura regni II. str. 45.: zaključci hrv. sabora od 1567.). Poslije je u zak. čl. 58.: 1790./91. odredjeno, da se hrvatski sabor ima držati „cum praevio annutu Regio". — Poznato je previšnje ručno pismo iz Innsbrucka od 29. svibnja 1848. na bana Jelačića, kojim se na 5. lipnja od bana sazvani sabor proglašuje nezakonitim i zaključci njegovi ništetnima, jer nije po zak. čl. 58.: 1790./91. sazvan uz prethodnu dozvolu kraljevu (Pejaković Aktenstücke str. 21.). Na to je banska konferencija izdala banu dne 2. lipnja 1848. svečanu izjavu, kojom ne priznaje osnovanim navode toga prev. ručnog pisma s ovih razloga. Bez obzira na to, što je Njeg. Veličanstvo još mjeseca travnja 1848. u ručnom pismu upravljenom na banske časti namjesnika biskupa Haulika dopustilo, da se sabor drži, i prepustilo biskupu da odredi potrebiti rok, vazda je ban imao pravo, da sazove staleže u sabor, a onaj u prev. ručnom pismu navedeni zak. čl. 58.: 1791. ne samo da je unesen u zakonik bez privole hrv. slavonskih staleža, nego je pače kod proglašenja njegova u idućem hrv. slav. saboru, koji je držan 7. lipnja u Zagrebu, uložen protest u zapisnik; zato banska konferencija ne priznaje taj članak u tom pogledu obveznim. (Pejaković, l. cl str. 22. do 24.). No taj čin bana Jelačića, što je sazvao i držao sabor bez prethodne dozvole kraljeve, spomenut je kao razlog skidanju Jelačića s banske časti u kraljevskom manifestu na stanovnike kraljevina Hrvatske i Slavonije od 10. lipnja 1848., kojim se Jelačić skida s banske časti, a podmaršal Hrabovszky odredjuje za kraljevskog komesara u istrazi protiv njega (Pejaković, l. c. str. 88.). No kralj je konačno ipak taj sabor priznao, kad je ća i patentom od 7. travnja 1850. išao potvrdjivati njegove zaključke.

Digitized by Google

nimljiva odredba § 2. o ovlasti saborskoj, koja se proteže na sve unutrašnje poslove trojedne kraljevine, kamo ide i prvo konačno ustanovljenje odnosa ovih kraljevina prama ukupnoj monarhiji austrijanskoj, a tako i svaka promjena, koja bi se unapredak imala učiniti u tom odnosu, kako bude ustanovljen medjusobnim sporazumkom ovoga naroda s Austrijom. No glede svih onih poslova, koji se tiču ukupne monarhije, podvržena je trojedna kraljevina, u smislu ustava uvedena s privoljenjem svih naroda austrijanskih za ukupnu monarhiju, zaključcima općega sveaustrijanskog sabora, kojemu će i središnji ministerij glede naredaba svojih pod odgovorom biti.[48] Osnova dakle stoji na stanovištu cjelokupne monarhije,[49] ali ne centralističke nego federativne (Bundesstaat), bez ikakove bliže sveze s Ugarskom. Ideja, da se odnosi monarhije ne mogu urediti bez privole hrvatskoga sabora, provlači se kroz sve rasprave hrvatskoga sabora od g. 1861—68, te je našla izražaja najprije u glasovitom zak. čl. 42 : 1861 i onda u § 4. hrvatsko-ugarske nagode od g. 1868., gdje Hrvatska naknadno priznaje za se kreposnom i

Godine 1861. i opet se hrv. sabor vratio na ovo pitanje u svojoj adresi od 24. rujna, gdje ističe kao povredu starodavnoga ustava, što je Njegovo Veličanstvo u prev. kralj. prijedlogu od 26. veljače 1861. obavijestilo sabor, da je odredilo saziv sabora na osnovi za čl. 58. od 1790./91. (Šulek, Naše Pravice, str. 420.). Na to odgovara Njeg. Veličanstvo u prev. reskriptu od 8. studenoga 1861., da se ta saborova opaska osniva za zabludi, jer ne samo da se protivi pravilu : lex posterior derogat priori, nego se ne slaže ni s jasnim zadržajem ovoga novijeg zakona (t. j. čl. 58. : 1790./91.). Vidi : Šulek, l. c. 451.

I sabor od g. 1865.—67. potaknuo je to pitanje u § 1. zakonske osnove o uredjenju sabora : „Njegovo Veličanstvo kralj ili njegov namjesnik ban, sazivlje sabor trojedne kraljevine svake godine u Zagreb". Ova je elastična stilizacija po priznanju samoga izvjestitelja Ivana Perkovca zato odabrana, jer se nije htjelo potanko precizirati, da li ban ima sazvati sabor po nalogu kraljevu. Unatoč zgodnim opaskama Dra. Napoleona Špuna sabor je ipak tu stilizaciju prihvatio (Dnevnik Sabora 1865./67. str. 272. i 273.). Ta je osnova povraćena saboru nepotvrdjena, pa je hrv. dvorska kancelarija tražila od sabora prihvat ove stilizacije § 1. : „Njegovo Veličanstvo kralj sazivlje sabor trojedne kraljevine svake godine, ako se drugčije ne odredi, u glavni zemaljski grad Zagreb". Sabor je pristao na to da se ispusti umetak, „ili njegov zamjesnik ban", jer je „držao za zakonito i pravedno i opstojećemu napretku legislativnom u cijeloj Europi suglasno da se Njegovu Veličanstvu podijeli isključivo pravo sazivanja, odgodjivanja i takodjer raspusta sabora." Time je u prilog kraljevskoj perogativi konačno riješen ovaj spor, koji je danas gotovo nerazumljiv, a razlog će mu biti s jedne strane staleško shvaćanje o privilegijskom karakteru javnog prava, a s druge strane posebne prilike, pod kojima se morao sazvati sabor od 1848.

[48] Doista je sabor u članku XI. odabrao Ljudevita Vukotinovića, Ivana Kukuljevića, Mojsiju Georgievića i Josipa Žuvića za poslanike na bližnji sabor ukupne austrijske monarhije, pa je to i kralju priopćio u adresi od 10. lipnja 1848. (Šulek, Naše Pravice, str. 309.).

[49] Isp. pobliže Memorandum o državopravnim odnosima kraljevina Hrvatske i Slavonije spram Austrije, gdje se pače govori o pošiljanju zastupnika u kromjeriško konstituantu i o provedbi izbora za taj sveaustrijski sabor i to po razmjeru, da jedan zastupnik dodje na 100.000 stanovnika, (Pejaković, Aktenstücke, str. 148. i sl.)

Digitized by Google

obveznom t. zv. austro-ugarsku nagodu od g. 1867. Vrijedno je napomenuti, da je i češki sabor vindicirao sebi isto pravo, kad je u glasovitim fundamentalnim člancima od 1871. tu austro-ugarsku nagodu sa svoje strane valjanom priznao i naknadno joj pristupio ; pa zato izdavač zbirke austrijskih ustavnih zakona prof. Bernatzik[50] vrlo zgodno na tom mjestu upućuje na § 4. hrv.-ugarske nagode od 1868. Zanimljiva je i odredba § 3., da kralj ne može odrediti darova i izvanrednih penzija iz blagajnice trojedne kraljevine bez privoljenja sabora.

U prvom se poglavlju nalazi izborni red. Aktivno je izborno pravo samo indirektno. Izbori su naime dvostruki : jedni izvorni iii kotarski, drugi okružni. U kotarskim se izborima biraju izbornici, a u okružnim zastupnici (§ 8.) Trojedna se kraljevina dijeli na izborna okružja, a svako okružje na izborne kotare ; svako okružje ima najmanje 50.000 duša, a izbornih kotara u svakom okružju treba da bude toliko, koliko zahtijevaju mjesne prilike općina, no u jednom okružju ne smije biti manje od pet ni više od 10 kotara (§ 7.) U kotarskim se izborima izbira na svakih 500 duša po jedan izbornik; ako se ukupni broj duša onoga kotara ne da razdijeliti sa 500 bez ostatka, izbirat će se i za takav ostatak još po jedan izbornik, ako takav ostatak bude veći od 250 (§ 16.).

Za izvorne ili kotarske izbiratelje (danas birače) traže se ova svojstva. Svaki gradjanin trojedne kraljevine bez razlike vjere ima pravo izbirati : a) ako je gospodar kuće ili ako nemajući kuće plaća izravnog poreza 6 forinti srebra, ili pak podnosi drugi kakav javni teret od iste vrijednosti ; b) ako je punoljetan ; c) ako je pri zdravu razumu ; d) ako uživa sva gradjanska i politička prava ; e) ako nije u službi tudje države, dokle god bude u takovoj službi ; f) ako nije pod zaglavnim istraživanjem ili zatvorom sudbenim, doklegod se sudbeno za pravična ne očituje ; g) ako nije pod sekvestrom, doklegod mu se sekvestar ne digne ; h) ako nije pod kridom, doklegod se sudbeno od svake krivnje falimenta ne odriješi (§ 9.) Aktivno se izborno pravo opet sasvim gubi : a) kad se tko osudi na tjelesnu kazan ili na zatvor zbog prestupka kriminalnog ; b) kad se tko u tudjoj državi za uvijek nastani, ili tamo steče pravo gradjanstva ; c) kad se tko naročitom sudskom osudom osudi na gubitak svih političkih prava, ili samo na gubitak izbornoga prava ; d) kad se kome putem zakona dokaže, da je glas za svoj izbor od koga kupio, ili pak da je glas svoj kome prodao, ili najposlije da je u više nego jednom izboru za idući sabor glasao (§ 10.) Ukratko za aktivno izborno pravo traži se uz ostale gotovo evidentne uvjete umjereni census po imovini ili porezu bez obzira na inteligenciju, koju nije htio uvažiti ni belgijski ustav od 1831. (§ 47.), ni fancuska Charta od 1814. (§ 40.)

[50] Oesterreichische Verfassungsgesetze str. 733. bilj. 3.

Digitized by Google

U izborima kotarskim može da bude izabran za izbornika, tkogod ima svojstva propisana u § 9. za izbiratelja (§ 18.).

Pasivno izborno pravo za donju kuću ima svaki gradjanin ovih kraljevina: a) ako je ime njegovo upisano u popisu izbiratelja ma kojega kotara; b) ako je kojegod vjere, primljene zakonom u ovim kraljevinama; c) ako je navršio 30 godina; d) ako umije barem čitati i pisati; e) ako plaća izravnoga poreza u Krajini 6, a u provincijalu 25 forinata, ili ako je javni državni činovnik, ili pak ako ima diplomu budi advokatsku, budi kojega sveučilišnog fakulteta (§ 23.). Za gornju pak kuću može biti izabran svaki onaj gradjanin ovih kraljevina, koji može biti zastupnik u donjoj kući: a) ako je navršio 40 godina; b) ako plaća izravnog poreza u Krajini 10, u provincijalu 40 forinata srebra (§ 24.) Prema tome ta osnova odvaja od svekolike naše tradicije, da se za pasivno izborno pravo traže — bar u ekonomskom pogledu — lakši uvjeti, nego za aktivno.

Sam izborni postupak dosta je točno opisan (§ 12.—21.) Izborne listine ad hoc — za svaki pojedini opći izbor — sastavlja kotarsko poglavarstvo. Za reklamacije ustanovljene su tri instancije: kotarsko poglavarstvo, okružno poglavarstvo i napokon extra possessorium sam sabor, što je nešto sasvim vanredno. Na osnovi izbornih listina vrši se kotarski izbor i to svagda prvih dana mjeseca listopada pod rukovanjem kotarskoga poglavarstva. Zanimljiva je odredba, da izbor ne vrše izbornici kao pojedinci, kao što biva danas, nego izborna skupština, premda je u osnovi napuštena ustanova banske naredbe od 1848., po kojoj pripada pravo pošiljati zastupnike samoupravnim tijelima. Tako izborna skupština kotarska izbira tajnika, vrši eventualno izbor aklamacijom, stavlja opaske na izborni zapisnik i o stavljenim opaskama odlučuju tamquam unum corpus. Jednako i u kotarima izabrani izbornici konstituiraju pod predsjedanjem okružnoga izbornog poglavara okružnu izbornu skupštinu, koja se drži svagda prvih dana mjeseca studenoga. Okružna izborna skupština verificira izabrane izbornike, odobrava skupštinski zapisnik, što ga potpisuju predsjednik i tajnik i svi čitanju i pisanju vješti izbornici, izbira tri zastupnika i to za donju kuću dvojicu, a za gornju jednoga. To nas nekako podsjeća na stare engleske[51] izbore, gdje je grofovijska skupština birala zastupnike, a izbornici ovjerovljivali izborni zapisnik.

Vlast zastupnika i za jednu i za drugu kuću traje tri godine. Svake je godine dužna odstupiti jedna trećina zastupnika i ta se trećina ima svake godine iznovice izabrati. Ta se djelomična obnova sabora vrši tako, da se svaka kuća ždrijebom na koncu svakoga sabora, za koji su se iznovice izabrali

[51] Hatschek, Englisches Staatsrecht, I. sv. str. 280.—1. Od toga su još danas ostala ona dva stadija izbornog postupka: nomination (imenovanje kandidata) i poll (glasanje).

Digitized by Google

svi zastupnici, razdijeli na tri kategorije, od kojih će prva odstupiti na kraj prve, druga na koncu druge, a treća na koncu treće godine (§ 26.) Slično po belgijskom ustavu od 1831., gdje se zastupnička kuća napola obnavlja svake druge godine, a senat svake četvrte godine (§§ 51. i 55. belgijskog ustava). Za cijelo je iz belgijskog ustava recipirano i načelo, da po svom rodu, staležu, časti ili službi, ako naročito nije izabran za narodnog zastupnika, nije nitko članom sabora, nego se svi članovi i gornje i donje kuće izbiraju i to od istih izbornika jedni i drugi (isp. § 53. belgijskog ustava).

I deklaracija § 27. osnove, da zastupnik izabran za sabor, nije samo zastupnik onoga okružja, gdje je izabran, nego svekolike domovine, sasvim odgovara francusko-belgijskom konstitucionalizmu (francuski ustav od 3. rujna 1791., Titre III., ch. I., sect. 3., Art. 17. i § 32. belgijskog ustava od 25. veljače 1831.) Iz toga reprezentativnog karaktera narodnog zastupnika izvodi se taj posljedak, da narodni zastupnik ima dobivati naknadu za svoj trud i dangubu ne iz okružne pjeneznice, kao doslije, nego iz državne, i to za sada 400 for. srebra godišnje osim troška za vožnju na sabor i natrag.

Ali druga konsekvencija reprezentativnog sistema, da narodni zastupnici nisu vezani za instrukcije izbornika, koji nemaju pravo odazova, provedena je i ovdje tek djelomice, jer se, istina, narodni zastupnik proglašuje slobodnim od naputaka svojih izbornika, ali dužan je saboru priopćiti želju svojih izbornika; ako li pak to ne učini, vlasne su dvije trećine njegovih izbornika odazvati ga (§ 27. l. o.)

Općena karakteristika ovoga izbornog sistema može se historijski ispravno samo onda dati, ako se on isporedi sa tadašnjim izbornim zakonima civilizovanih naroda.

Vidjeli smo, da je izborno pravo naše osnove ograničeno censusom, jednako, sasvim indirektno i javno uz skrutinij liste.

Census je dosta umjeren, od prilike onakav, kako je u mnogim državama snižen[52] u povodu francuske veljačke revolucije od 1848., na pr. u Bavarskoj, Saskoj, Würtenbergu, Badenu, u Ugarskoj, Sardiniji. Osnova je zatim potpuno prihvatila načelo francuske revolucije, po kojem se narod smatra državljanskim društvom, osnovanim na načelno jednakoj pravnoj sposobnosti, zabacivši stališku organizaciju izbornika, koja je obilježavala njemačke[53] ustave, no koju su ti ustavi pod utjecajem francuske veljačke revolucije gotovo sasvim napustili. Isto je daleko naša osnova od t. zv. zastupstva interesa, na kojem su do nedavna bazirali svi austrijski izborni zakoni počevši od carskog patenta od 9. svibnja 1848. o provizornom izbornom redu za prvo austrijsko

[52] G. Meyer, l. c. str. 189. i sl.; Brusa, Das Staatsrecht des Königreichs Italien str. 122.

[53] G. Meyer, l. c., str. 108. i sl.

Digitized by Google

carevinsko vijeće[54] i od prvog izbornog reda, izdanoga naredbom c. kr. ministarstva za unutarnje poslove od 30. svibnja 1848. (§ 2.) Čudim se ipak umjerenosti našega sabora, što se nije poveo za drugim savremenim ustavima, koji su po primjeru francuske veljačke revolucije uveli opće izborno pravo. Ća u Austriji uvedeno je pomenutim carskim patentima gotovo opće izborno pravo.

Umjerenost, pače plahost naše osnove vidi se i u sistemu posrednih izbora, koji su se vazda smatrali nekom preprekom protiv prevelikoga demokratizovanja izbornoga prava. Bit će da je sastavljač osnove preuzeo tu uredbu iz savremenih austrijskih izbornih redova, premda joj je korijen još u francuskom ancien régime-u. I u tom se vidi konzervativnost osnove, što nije — baš kao ni ug. zak. čl. V : 1848. — uvela tajno glasanje, koje se baš ove godine iz Francuske raširilo ća i u Austriji.

Prema tome se vidi, da je naša osnova vrlo daleka srodnica ugarskom izb. zakonu od g. 1848. Pače one najkarakterističnije ustanove ugarskoga izbornog reda o središnjem izbornom povjerenstvu za čitavu županiju, pa o povjerenstvima za konskripciju izbornika i za sabiranje glasova kod izbora, nema ni spomena u našoj osnovi. A baš u tome se kriju praznine naše osnove. Jer nikako nije jasno, tko i na koji način ustanovljuje izborna okružja i onda ih dijeli u izborne kotare. Svakako još je nedostatak osnove, što nema propisa za čistoću izbora, ako se odbije odredba § 10. toč. d) o kazni izbornika, koji je glas kupio ili prodao ili dva puta glasao.

Politički realizam sastavljača osnove vidi se i u tome, što nije gradio izborni red odmah i za Dalmaciju kao ona banska naredba od g. 1848.

Drugo poglavlje (§§ 31.—45.) uredjuje sastav sabora, koji se dijeli u dvije kuće. Istina, već je u prošlosti hrvatskoj godina 1621. i 1709. bilo pokušaja,[55] da se velikaši odvoje od plemstva u gornju kuću, ali te historijske reminiscencije za cijelo nijesu inspirirale sastavljača osnove, jer je iz sabora isključio prelate i velikaše kao takove ; već je on preuzeo bikameralni sistem naprosto iz belgijskog ustava, po kojem su obje komore jednako demokratične bez ikake aristokratske primjese.

Donja kuća ima potpunu slobodu samoorganizacije, dok predsjednikom gornje kuće treba da ex lege bude ban ili njegov namjesnik, kako je ban i u prošlosti bio predsjednik sabora, a tako još i poslije sve do privremenog zakona o uredjenju sabora od 20. listopada 1867. (§ 6.). Zanimljivo je, da je nekadašnji svestrani djelokrug banov stegnut u glavnom — mimo neke feudalno-staleške rezidue — na položaj konstitucionog odgovornog ministra

[54] Tako veli § 18. : „Die Kammer der Abgeordneten besteht aus 383 Mitgliedern, die Wahl derselben beruht auf der Volkszahl und auf der Vertretung aller staatsbürgerlichen Interessen".

[55] Smičiklas, Povijest Hrvatska, II. sv., str. 134. i str. 294.

Digitized by Google

s više lisnica tek zakonom od 28. veljače 1874. o predsjedništvu kr. stola sedmorice, kojim mu je oduzeto predsjedništvo stola sedmorice.

Članovima sabora osigurana je u smislu francusko-belgijskog konstitucionalizma potpuna neodgovornost (imunitet) za izjave u saboru (§ 43), a tako i kriminalna neprogonjivost bez privole sabora (inviolabilitet § 41). U istom je duhu satvorena i odredba, da se novomu izboru ima podvrći zastupnik, koji u vrijeme svoga zastupništva dobije od vlade državnu službu ili pak imajući je već, dobije veću (§ 37.). Vrijedno je spomenuti, da je osnovi dobro poznat pojam godišnjih sesija, — koje se u osnovi zovu godišnje sjednice — kao umjetnih cezura u saborskom periodu, s pomoću kojih se saborski poslovi umjetno svršavaju, a bira se u svakoj sesiji nov saborski bureau (§ 5. u svezi s §§ 35. i 49.), dok je počevši od g. 1861. pa sve do danas sve više blijedjela razlika izmedju saborskih odgoda i zaključka godišnjih sesija.[56]

U trećem se poglavlju uredjuje saborsko poslovanje. Ima tuj propisa, koji se ne bi mogli brojiti u poslovnik, kao odredba o pravu inicijative (§ 47), o autentičkoj interpretaciji zakona (§ 70.). Poslovnik je, može se reći, stari engleski poslovnik preinačen po francuskoj recepciji, kao i drugdje na kontinentu. Da istaknemo ipak neke zanimljive stvarce! Propis § 48., da se kraljevski prijedlozi uzimaju prije svega u pretres, sjeća nas na ustanove staleških sabora, a tako i našega i ugarskoga, da kraljevske propozicije dolaze prije staleških postulata i gravamina. Quorum od dvije trećine članova za valjan saborski zaključak odaje naivnu vjeru u marljivost ogromne većine parlamentaraca. Kao iz neba dolazi odredba § 69., da su dvije trećine glasova u svakoj kući potrebne za promjenu ustava ili domaćeg upravljanja, kao da smo mi imali rigidni ustav, u formalnom smislu. Patriotski je i za onda vrlo znamenit propis, da se svi zakoni i odluke sabora izdaju jedino u narodnom jeziku. Kako je pak sabor htio stegnuti utjecaj eksekutive, vidi se najbolje iz § 82., po kojemu prije prihvata proračuna za iduću godinu ne može ni kralj ni ban sabora ni zatvoriti, ni raspustiti; slično po § 6. ug. zak. čl. IV: 1848., koji je upravo zato morao biti preinačen g. 1867.

Posljednje poglavlje uredjuje sankciju i publikaciju zakona. I tu ima nekih osobina. Tako se u § 84. odredjuje, da se osnova zakona, prihvaćena od obiju kuća, ima pročitati u zajedničkoj sjednici i iz te sjednice pod državnim pečatom poslati kralju na potvrdu, upravo tako, kako nam i Virozsil[57] opisuje postupak obiju kuća ug. sabora u tom pogledu. Potvrdjeni

[56] Tako se na pr. u § 34. zakona od 10. siječnja 1874. o odgovornosti bana još razlikuje odgoda i zaključak sabora; u § 5. zakona od 17. svibnja 1875. o propisu, kako se imadu sastavljati porotnički imenici za sudove tiskovne, govori se o trajanju „sjedidbe". Bio bi zahvalan predmet posebne monografije proučiti ovo pitanje s gledišta naše parlamentarne prakse.

[57] Das Staatsrecht des Königsreich Ungarns III. sv., str. 53.

Digitized by Google

zakon ima se postaviti u službene novine vlade i proglasiti narodu putem dotičnih poglavarstava, pa staje na snagu za mjesec dana, računajući od dana potvrdjenja kraljeva; kako se vidi, još nije sasvim proveden princip formalne publikacije u službenom listu s presumpcijom, da je već po uvrštenju u službene novine svakome poznat sadržaj zakona.

Pošto je prikazana sadržina ove vrlo zanimljive osnove, treba još da joj prema najmarkantnijim njenim obilježjima odredimo mjesto u historijskom razvijanju modernoga ustava.

Sabor od g. 1848. sasvim je nešto drugo nego što su bili naši dotadašnji, staleški sabori. Sabor od g. 1848. nastao je revolucionarnim putem, jer bi po strogom načelu pravnoga kontinuiteta bilo trebalo, da je staleški sabor zaključio svoju preobrazbu u moderan reprezentativan parlamenat, kako se to u ono doba desilo u Ugarskoj. Prema tome je naš sabor od g. 1848. naprosto konstituanta, koja se pače sastala protiv kraljeva naloga i vijećala u prvi mah protiv volje vladarove. Odatle još nipošto ne izlazi, da bi taj sabor bio protuzakonit; jer konstituante uopće padaju izvan dotadašnjega pravnog okvira. Već zbog postanja našega sabora od 1848. ne bi se ustav, što ga je sabor želio dati domovini, mogao svrstati u onaj tip, kojemu je najizrazitija predstavnica francuska charta od g. 1814., osnovana na t. zv. monarhičkom principu,[58] po kojem vladar dariva iz punoće svoje kraljevske vlasti narodu ustav, te je vladar i dalje jedini zakonodavac, pa zbog opsežnih svojih prerogativa sasvim ima sabor u svojoj ruci. Pod utjecajem te charte stvoreni su ponajviše njemački ustavi od 1814—1848., a tako i nizozemski Grondwet od 1815., španjolski ustav od 1834. i naročito Statuto Fondamentale sardinske kraljevine.

Već godina postanja našega modernog sabora upućuje na drugu stranu, na belgijski ustav od 1831., na koji su se ugledali i sabori i konstituante od g. 1848. Dovoljno je spomenuti narodne skupštine i sabore u Frankfurtu, Berlinu, u Beču poslije u Kromjerižu, ug. sabor od 1848., francusku konstituantu iste godine. I doista već smo mogli konstatovati, da su propisi o organizaciji sabora u dvije demokratske kuće, o parcijalnoj obnovi sabora, o sastajanju sabora itd., uzeti iz belgijskoga ustava. Zato ova osnova nije nikakva kopija ugarskih zakona od 1848., premda je odbor uputio sastavljača, da se tih zakona drži; nego je ona tim zakonima samo zato slična, što i ona i ugarski zakoni crpu iz istoga vrela, iz francusko-belgijskog konstitucionalizma. Ali temeljno načelo belgijskoga ustava o narodnoj suverenosti nije se usudio izrijekom proklamirati nijedan sabor u monarkiji. Poznato je, da su se u konstituanti bečkoj od 1848. javili takovi prohtjevi, ali ona je od toga odustala. (Friedjung, Oesterreich von 1848. bis 1860. sv, I. str. 151). Ni u ug. zakonima od 1848. nije to načelo inartikulirano,

[58] Jellinek, Das Recht des modernen Staates, tr. 511. i sl.

Digitized by Google

a tako ni u našim tadašnjim saborskim zaključcima. Ni inače nije osnova tako radikalno doktrinarna, kao mnogi onovremeni ustavi. Tako se u nas ne uzakonjuju ni t. zv. temeljna prava, ni opće izborno pravo, niti se vladarsko sudjelovanje u zakonodavstvu steže na puki suspenzivni veto. Pače ni ono potpuno isključenje aristokratskih elemenata iz gornje kuće nije možda konsekvencija radikalnog doktrinarizma, nego je, čini se, smišljena odmazda za političko držanje tadašnje aristokracije.

Sve o sve uzevši, ova je osnova jedan od najzanimljivijih državničkih akata iz novije naše povijesti, ali ima tek naučnu vrijednost, jer nije ni pretresena u saboru, nekmoli sankcionirana.

Privremeni pak izborni red, izdan iz banske konferencije, sabor je doduše odobrio člankom III.: 1848., kojim su odobrene i potvrdjene sve privremene banske naredbe, ali taj izborni red nije ipak zadobio previšnju sankciju, te se ne može držati zakonom u formalnom smislu. U kraljevskom naime otpisu od 7. travnja 1850., kojim se uz mnogo laskavih riječi rješavaju zaključci hrvatskoga sabora od 1848., nema spomena o sankciji kakvog izbornog zakona, već si Njegovo Veličanstvo naročito „pridržava, po privremenom izbornom redu, koji će se doskora imati izdati, sazvati nov zemaljski sabor" t. j. pridržava si pravo oktroiranja. Taj novi izborni red nije medjutim ni izdan, a ne bi bio ni od potrebe u novoj apsolutističkoj eri.

Najzad, ako s izbornih redova od g. 1848. svrnemo oko na sve potonje izborne zakone, moramo na žalost vidjeti, da naše izborno zakonodavstvo nije kroz čitavo to vrijeme učinilo nijedan odlučan korak naprijed, a nekoliko puta po više koraka natrag. U svoj poznijoj povijesti izbornog zakonodavstva samo tri su svijetle točke: organizacija izbornih odbora od g. 1875., kompetencija stola sedmorice u poslovima izbornih listina po zakonu od 1881. i napokon zakon za zaštitu slobode izbora od prošle godine.

II. Sabor od godine 1861.

Listopadskom diplomom od g. 1860. povraćen je i Hrvatskoj stari ustav. Da bi se zakonitost i ustavnost naša što prije u život postavila, naložilo je Njegovo Veličanstvo banu Šokčeviću previšnjim ručnim pismom od 20. listopada 1860., da sakupi oko sebe notable, pa da se svjetuje s njima o formi i o sastavu sabora, koji bi se imao što prije sazvati. I doista dne 26. studenoga sastala se banska konferencija[59], te odmah u prvoj sjednici izabrala odbor, koji će izraditi osnovu izbornog reda za sabor, a članovi odbora bili su: Strossmayer, Ivan Kukuljević, Julije grof Janković, Ivan Mažuranić, Mirko Bogović, Ljudevit Vukotinović, Avelin Ćepulić, Koloman Bedeković, Makso Prica, Dragutin

[59] O vijećanju ove banske konferencije isp. Saborski spisi od g. 1861., svez. I., str. VI. i sl.

Digitized by Google

Jelačić i Miroslav Kraljević. Ovaj je odbor jedanaestorice doista izradio osnovu izbornoga reda, no Mirko je Bogović predložio u VII. sjednici banske konferencije od 15. siječnja 1861., da se prosto odstrani osnova[60] izbornoga reda, koju je izradio odbor jedanaestorice, pa da se sabor sakupi na temelju izbornoga reda godine 1848., po kojemu i vojnička krajina treba da bude zastupana na saboru. Konferencija je zaključila, da se Njegovo Veličanstvo zamoli, da izvoli sabor što prije sazvati na temelju izbornoga reda od g. 1848· uzevši obzir na novoustrojenu županiju riječku i na Medjumurje tim većma, što je člankom 35. taj sabor samo odgodjen bio; osim toga konferencija očekuje, da će i čitava Krajina biti zastupana na saboru na osnovi slobodnih izbora. Kao razloge[61] tome zaključku napo-

[60] Tu osnovu, za koju se veli, da ju je izradio odbor jedanaestorice, spominje Mirko Bogović u svom govoru od 15. siječnja 1861. u banskoj konferenciji ovako: „Ja sam doduše jučer primio jedan litografirani eksemplar „osnove privremenog zakona saborskoga", što ju izradio jedan član naše konferencije, nu iskreno ispovjediti moram, da se nipošto s tom osnovom ne slažem a to jedino stoga, što je — makar Bog zna kako točno izradjena bila — ipak oktroirana". (Pozor od 17. siječnja 1861.) Nije mi nikako pošlo za rukom da nadjem tu osnovu, premda sam pretražio saborske spise od 1861. i „Narodne Novine" i „Pozor" i „Agramer Zeitung" od god. 1860. i 1861.

Zanimljivo je „Mnijenje glede zakona izbornoga za sabor kraljevina Hrvatske i Slavonije" (carsko kraljevske službene „Narodne Novine" od 28. i 29. studenoga 1860.), u kojem jedan anonimni pisac izlaže svoje misli o novom izbornom redu. Pisac ponajprije bezuvjetno postulira i za budući sabor izborni red od g. 1848., ali ga popraćuje vrlo zgodnim opaskama. Ističem ponajprije njegove historijske napomene o virilcima, pa promjene u izbornim kotarima radi potonjih novih upravnih reorganizacija. Vrijedno se osvrnuti i na prijedloge, kako bi u sabor došlo više vještaka. Zato predlaže, da bi i novoustrojene trgovačke komore u Zagrebu, Rijeci i Osijeku pošiljale po jednog zastupnika, a hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo dva zastupnika i to jednoga za Hrvatsku, a drugoga za Slavoniju. Pisac bi želio organizirati i zastupanje nastavničkoga staleža. Profesori visokih i srednjih škola bili bi zastupani tako, da bi zastupnike zagrebačke akademije znanosti imali birati ne samo direktor i profesori pravoslovlja, nego i direktori i profesori zagrebačkih gimnazija skupa s pojedinim zastupnicima, koje bi u tu svrhu svaka hrv. slav. gimnazija otpravila u Zagreb. Poradi zastupanja vještaka pučke odgoje trebalo bi svim normalnim i realnim gradskim školama dopustiti, da izaberu preko svojih zastupnika, koji bi se imali sastati u Zagrebu, s tamošnjim direktorom i profesorima normalne i realne škole pod rukovodstvom mjesne direkcije jednoga zastupnika za sabor.

Napokon iznosi one iste nedostatke i praznine izbornog reda od g. 1848., što sam ih i ja u tekstu spomenuo, ne poznajući još to mnijenje, na ime: kako nije u tom redu izrije kom ni normirano aktivno izborno pravo, pa kako nema govora o izbornom pravu vlastele i honoratiora, koji su ga za cijelo g. 1848. ipak vršili; kako nema spomena o izbornim listinama; kako nije odredjen način glasanja itd. Pisac ća predlaže tajno glasovanje, ako većina izbornika zahtijeva, i to ovim načinom, da se postave dvije posude s natpisom imena kandidata, svakom izborniku dat će se zatim jedan znak, da ga stavi u posudu onoga, kojega želi. Dakle od prilike neka balotaža kuglicama kao danas u Grčkoj.

[61] Bit će, da se naša konferencija u tome povela za madžarskom konferencijom u Ostrogonu, koja je u svojem zaključku od 18. prosinca 1860. takodjer zahtijevala, da se

Digitized by Google

minje banska konferencija u predstavci na Njegovo Veličanstvo, zaključenoj u IX. posljednjoj svojoj sjednici od 17. sječnja 1861., što izborni red od g. 1848. ima dva svojstva, kojima se preporuča da bude opet oživotvoren: jedno što je zadobio sankciju samom upotrebom i historijom, te po tome unišao i proniknuo u svijest naroda, a drugo što potpuno odgovara zahtjevima i potrebama vijeka. I doista bude previšnjim otpisom od 21. veljače 1861. izdan za idući sabor privremeni izborni red, koji se u glavnom podudara s izbornim redom od g. 1848., samo što je iz njega ispušteno sve što se tiče Krajine, Dalmacije i zastupnika austrijansko-slavjanskih, a od virilista su izbačeni gubernator riječki, komorskih imanja oba upravitelja u Zagrebu i na Rijeci, predsjednik sudbenoga stola u Zagrebu i predsjednici mjenbenih sudova u Karlovcu i na Rijeci.

Izbori su izvršeni i historijski sabor od g. 1861. sastao se dne 15. travnja. O njegovu ćemo radu samo toliko raspravljati, koliko je u svezi s izbornim pitanjima. Već u sjednici od 18. svibnja podnio je Svetozar Kušević prešan prijedlog[62], u kojem izvodi, da je davanje naputaka narodnim zastupnicima od strane županija protivno i duhu vremena i običaju inih ustavnih zemalja, a i samoj naravi zastupstva, pa stoga predlaže, da se svi narodni zastupnici, koji su možda dobili slične naputke, takovih naputaka odriješe zaključkom sabora, a pošiljateljima prosto ostavi, da protiv svoga zastupnika, koji zlo radi, u slučaju, ako to činom zasluži, izraze svoje nepovjerenje, a i podijeljenu mu vjerodajnicu opozovu. Imali su se dakle proglasiti neobveznima napuci, kao što su u francuskoj konstituanti[63] nakon historijske kraljevske sjednice od 23. lipnja 1789. cahiersi izrijekom ukinuti dekretom od 22. prosinca 1789. Ali još ni sada nije prodrla čista ideja reprezentacije, jer se izbornicima ipak dopušta pravo opoziva. Prešnost predmeta je priznata i prijedlog predan u odsjeke. No taj Kuševićev prijedlog smjerao je tek na djelomičnu reformu. Potpuni prijedlog[64] o reorganizaciji sabora i izbora iznio je Ivan Vončina u 18. saborskoj sjednici od 1. lipnja 1861. u formi osnove privremenog zakona o saboru kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske, ali bez obrazloženja.

Vončinova je osnova razdijeljena u VIII. glava, ali ovdje nas zanimaju samo glava I. o sastavu sabora, glava II. o izbornicima i o izboru za-

izbori za ugar. sabor obave na osnovi izbornog reda od g. 1848. (Vidi „Narodne Novine" od 20. i 21. prosinca 1860.). Ipak se mora priznati, da je jedan odličan anonimni pisac u svom „Mnijenju glede zakona izbornoga sa zabor kraljevina Hrvatske i Slavonije" već u broju „Narodnih Novina" od 28. studenoga 1860. postulirao izborni red od g. 1848. upravo s istih razloga, kao poslije i banska konferencija.

[62] Dnevnik sabora od 1861., str. 104. i Spisi saborski svez. I., str. 70.

[63] Isp. Seidler, Ueber den Gegensatz des imperativen und freien Mandates der Volksvertreter, u Grünhutovu Zeitschriftu, sv. XXIV., str. 125., bilj. 5.

[64] Dnevnik sabora, str. 146. — Spisi saborski, svez. II. br. 111, str. 106.

Digitized by Google

stupnika i glava III. o izberivosti i o trajanju zastupničkoga zvanja. Pravo članstva u saboru izvršuje se ili po osobnom dostojanstvu ili putem zastupstva. No nigdje se u osnovi na napominje, kome pripada virilno pravo glasa u saboru. Zastupnike za sabor izbiraju: I. županije; II. slobodni i kraljevski gradovi; III. hrvatsko-slavonska vojna Krajina; IV. vlastela, po županijama, koja plaćaju najviši porez t. j. preko 500 forinata izravnoga poreza.

Zastupnika trebalo je da bude 140. Prema tome bi sabor bio kao neki austrijski „Interessenvertretung": županije reprezentiraju seljački stalež, gradovi gradjanski, a vlastela interese velikoga posjeda. — Aktivno izborno pravo ograničeno je censusom i inteligencijom, ali nije vjeroispoviješću; uz to je ono za čudo i u seoskim općinama direktno, ali nejednako je, jer vlastela biraju za se posebne zastupnike. Pasivno izborno pravo, tako reći, je opće za svakoga hrvatskog pripadnika, koji umije hrvatski čitati i pisati. Izborni je postupak osnovan na pomisli, da se priprave za izbore i sami izbori imaju prepustiti u djelokrug županijskim i gradskim skupštinama, dotično po njim odabranim odborima; čudno je, kako se ta ustanova, koja nam je po historijskom razvijanju, tako reći, zajednička s Ugarskom, nije mogla kod nas održati. I ovdje se javlja misao, da izbornici čine skupštinu, pa se zato dopušta ona prastara forma glasanja konklamacijom.[65] Vončinov je prijedlog priznan prešnim i dodijeljen odsjecima.

Namah u idućoj saborskoj sjednici od 12 lipnja 1861. predložio je Jaćim Pavletić s drugovima, medju njima i jedan Franjo Rački, članak o zemaljskoj vladi i članak o saboru[66]. Vrijedno je istaknuti ovu osnovu poradi njena krajnjeg demokratskog duha, koji se u naših Primoraca spasao od g. 1848. i preko apsolutističke ere. Tako veli § 1.: „Narodni je sabor jedna od najstarijih i najsvetijih ustanova u kraljevini. On je zakonita volja svega naroda hrvatskoga, te zakonito sakupljen, po svojih velikaših i zastupnicih, ima jedini vlast zakonotvornu"; a § 2. dodaje: „Tko se držanju i slobodnoj radnji sabora protivi, izdajica je naroda i domovine". Zanimljivo je, da je Pavletić prvi u nas želio uvesti opće izborno pravo, dajući ga „svim narodnim državnim gradjanima", koji su punoljetni i neporočni (§ 3.); a a kraj toga stegnuti broj velikaša na jednu petinu sviju narodnih zastupnika, priznajući virilno pravo samo onim crkvenim i svjetskim velikašima,

[65] Isporedi opis starog načina izbora u Engleskoj do Ballot acta od 1872. u Hatschek a, Englisches Staatsrecht I., str. 281. Najprije bi razni izbornici na tribinama živahnim govorima preporučali svoje kandidate, a kandidati bi držali programne govore. Nato je činovnik, koji je vodio izbor (returning officer), pozvao izbornike, da se ustajanjem ili dizanjem ruku (show of hands) izjave za jednoga ili drugoga kandidata, i od oka — kako veli stari pravnik Coke — prosudio, koji je kandidat izabran. Ako li je koji izbornik osporio rezultat izbora i tražio poimenično glasanje, onda se istom morao odrediti poseban dan za javno glasanje poimence (poll).

[66] Dnevnik saborski, str. 148. — Spisi sab. II., br. 112, str. 113—119.

Digitized by Google

koji imaju svojstva propisana za zastupnika, a vuku na godinu najmanje 12.000 forinti čistoga dohotka (§ 9.). Sabor se djelomice obnavlja (§ 12.). Čitavom osnovom provijava neki demokratski patos, kao da je predložena u francuskoj konstituanti od g. 1789.

Medjutim je na sabor stigao previšnji reskript[67] od 30. srpnja 1861., u kojem se sabor medju ostalim poziva, da zaključke o budućem ustrojstvu sabora — u smislu kraljevskog reskripta od 14. rujna 1845. br. 14.930, kojim je ustrojenje sabora pridržano kraljevskoj sankciji — podnese u svoje vrijeme kraljevskom odobrenju. Taj je reskript pročitan u 60. saborskoj sjednici od 13. kolovoza 1861. i predan na pretresanje administrativnomu odboru.

Prema Vončinovoj i Pavletićevoj osnovi izradio je saborski administrativni odbor zakonsku osnovu[68] o saboru trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske, koja se u glavnom drži Vončinove osnove, tek je u koječem popunjuje. Istaći mi je, da se sada istom potpuno odbija misao o imperativnom[69] mandatu i o odgovornosti i opozivu narodnih zastupnika (§§ 55. i 64.).

Ta se osnova imala tiskati, medju članove sabora razdijeliti i u svoje vrijeme na dnevni red metnuti ali ipak nije u plenumu raspravljena, a prema tome ni od vladara sankcionirana, jer sabor nije na to dospio zbog prijekog raspusta kraljevskim reskriptom od 8. studenoga 1861. Šteta je i politička i naučna, što nismo o ovom pitanju mogli čuti izjava ovoga sabora, u kojem se krilo toliko spremnih ljudi i političkih talenata, kao ni u jednom saboru hrvatskom.

III. Saborski period od 1865.—1867.

Četiri je godine sabor praznovao. Tek početkom g. 1865. upravilo je Njegovo Veličanstvo previšnje ručno pismo[70] od 17. siječnja 1865. na bana baruna Šokčevića, u kojem izjavljuje svoju nakanu sazvati hrvatski sabor idućega proljeća, pa zato upućuje bana, da radi viječanja o novom opet provizornom redu za nastajni sabor sazove po starodavnom zakonitom običaju zemlje bansku konferenciju, kojoj će predložiti ova pitanja:

---

[67] Spisi saborski, III. sv., br. 249., str. 82—83.

[68] Spisi saborski, od 1861., svez. III., br. 216., str. 1 i sl.

[69] Kako je t. zv. slobodni mandat fikcija i u samoj Engleskoj, svjedoče nam ove riječi duhovitog engleskog publiciste Sidney Low-a: „Član parlamenta se izbira za to, da glasa za izvjesno ministarstvo ili protiv njega. On je delegat svojih izbornika ili, pravije, onoga aktivnog skupa izbornika, koji ravna mjesnim političkim prilikama.....

Oni ga ne šalju u parlamenat, da tamo pokaže svoju samostalnost; oni bi se vrlo ljutili, kad bi on to činio; pa oni budnim očima prate njegovo glasanje, da ga uzmognu odmah i sans gêne pozvati na odgovor, ako u tome pokaže ma kakav opasan prohtjev".

(Die Regierung Englands, 1908., str. 61.)

[70] „Narodne Novine" od 21. siječnja 1865. br. 17.

Digitized by Google

I. Imadu li se velikaši pozvati na sabor osobno ili pak putem zastupnika izabranih bud po staležu njihovu bud po velikom posjedu? Od kojih vlastitosti ima visjet u prvom slučaju virilni glas njihov, u drugom izborno pravo?

II. Kako i u kojoj mjeri bi se, s obzirom na znatne i onako troškove sabora a tako i s obzirom na olakoćenje i uredjenje vijećanja u saboru, imao umaliti broj zastupnika povećih općina? i kako i kojom bi se mjerom imao broj zastupnika pravednije porazdijeliti po mjerilu pučanstva i po mjerilu poreza?

III. Kako se ima točnije ustanoviti broj izabranih izbornika za svaku općinu i naznačiti i osigurati poglavarstveno nadziranje izbora po županijama i gradovima?

Što je bila prava namjera toga previšnjeg otpisa? Možda se ciljevi toga državnog akta mogu razabrati iz komentara bečkih novina, kojima su popratile to previšnje ručno pismo. Po njihovu mišljenju izbija iz onih triju pitanja ponajprije misao o zastupstvu interesa, zatim misao o indirektnim izborima barem za seoske općine i to tako, da bi hrvatski izborni red u bitnim crtama odgovarao izbornom redu austrijskih pokrajina.[71]

Na osnovi toga reskripta urekao je ban Šokčević bansku konferenciju na dan 4. i dalje mjeseca veljače 1865. Konferencija je doista vijećala od 4.—11. veljače uz mnoge apstinencije, naročito hrvatskih velikaša, osobito iz Slavonije, koji su podnijeli adresu[72] na Njegovo Veličanstvo, u kojoj očituju, da su pripravni od svoga virilnog prava žrtvovati, no da mogu samo ustavnim putem dati ono, što se od njih traži. Konačno je konferencija prihvatila[73] od dra. Subotića izradjeni operat posebnog odbora, te je svoje prijedloge izložila u adresi[74] na Njegovo Veličanstvo. Konferencija polazi s načela, da se, budući da ustavnim putem stvorenoga izbornog reda nema, uzme za ishodište izborni red, koji bijaše Njegovo Veličanstvo g. 1861. ad hoc potvrdilo, pa da se u tom izvedu samo prijeko potrebne promjene. Na prvo kraljevo pitanje odgovara konferencija, da se velikaši na sabor osobno pozovu, a odslije samo oni, koji su zakonom medju indigene primljeni i punoljetni, pa u ovim kraljevinama stalno prebivaju i imaju imanje, s kojim je do g. 1848. bilo skopčano vršenje jurisdikcije. Za drugo pitanje predlaže se, da se broj županijskih zastupnika umali od 58 na 49, broj zastupnika pojedinih općina od 50 na 21. O trećem se pitanju predlaže, da bi na 500 birača došao jedan izbornik. Napokon se izražava nada, da će i Krajina i Dalmacija biti pozvane na sabor.

[71] „Narodne Novine" od 24. siječnja 1865. br. 19.

[72] ibid. od 14. i 15. veljače 1865.

[73] O tečaju tih konferencija isp. „Narodne Novine" od 23. veljače 1865.

[74] Adresa priopćena u „Nar. Novinama" od 27. veljače 1865. br. 47.

Digitized by Google

Nato je Njegovo Veličanstvo previšnjim otpisom[75] na bana Šokčevića od 24. svibnja 1865. odlučilo izborni red „bivši propisan rješenjem kraljevskim od g. 1861. za sabor iste godine, odobriti za sastanak predstojećega sabora", no s dvostrukim ogradama: ovamo, da se izborni red od 1861. ne može držati ni zakonom, ni zakonitim običajem; onamo, da se iz ponovnog izdanja izbornog reda od g. 1861., i za ovaj sabor nemaju unapredak izvoditi nikakvi posljeci, koji bi ograničivali pravo krune izdati opet izborni red, ako taj predmet ne bi bio riješen na idućem saboru. U kratko kruna si opet pridržava pravo oktroiranja. Podjedno se nalaže dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoj dvorskoj kancelariji, da izda naputak potreban za jednoličnо vršenje ovoga izbornog reda. Taj je naputak dvorska kancelarija izdala naredbom[76] od 25. svibnja 1865., kojom želi popuniti praznine izbornoga reda osobito, što se tiče izbornoga postupka. U tome se taj naputak drži osnove saborskoga administrativnog odbora od g. 1861., ali donekle je mijenja, kako se jasno vidi iz propisa o sastavu raznih izbornih povjerenstava.

Previšnjim reskriptom[77] od 27. svibnja 1865. sazvan bi sabor na 17 srpnja 1865. i podjedno odredjeno, da se izbori u Krajini izvrše po starom izbornom redu, no krajiški će zastupnici imati dio u saboru samo pri vijećanju o državopravnim pitanjima. Ali sabor je opet previšnjim[78] rješenjem od 7. srpnja 1865. odgodjen na 28. kolovoza, a rješenjem[79] od 15. kolovoza na 9. listopada i napokon se ipak sastao dne 12. studenoga 1865. U previšnjem reskriptu od 2. studenoga 1865., kojim je sabor otvoren, ističe se, da će sabor nakon rješenja državopravnih pitanja moći da predje na pravi zakonodavni rad, kamo u prvom redu ide pitanje o uredjenju sabora. Sabor je ovaj otpis primio na znanje bez protesta, pače bez ikakve primjedbe.[80]

No dvorska kancelarija nije predložila saboru osnovu zakona o ure-

[75] Vidi „Narodne Novine" od 3. lipnja 1865. br. 127.

[76] „Narodne Novine" od 7. lipnja 1865. br. 129.

[77] ibid. od 3. lipnja 1865.

[78] ibid. od 10. srpnja 1865.

[79] ibid. 17. kolovoza 1865.

[80] „Previšnji ovaj otpis bude stojećke saslušan i do znanja primljen". Zapisnik druge dne 24. studenoga 1865. držane saborske sjednice. Dnevnik sabora 1865.—67., str. 21. — Za verifikacije se vrlo živahno pretresalo o pravu prisjednika banskog stola, da budu članovi sabora. (Dnevnik str. 41. i sl.). Zanimljivo je kod verifikacije i to, da je sabor uveo praksu da se mjesto narodnoga zastupnika, koji svoj mandat položi, pozove u sabor njegov zamjenik, premda ta praksa nije bila osnovana ni na izbornom redu ni na saborskom poslovniku. Sabor je u 72. sjednici od 9. svibnja 1867. tu praksu ukinuo. Još i g. 1867. birali su se zamjenici, ali sabor je pri verifikaciji nar. zastupnika donjomiholjačkoga Antuna Jesenkovića u sjednici od 16. siječnja 1868. izrekao, da nema mjesta biranju zamjenika. (Dnevnik sabora 1868., str. 24.—26.).

*

Digitized by Google

djenju sabora na ustavno pretresanje, premda je pod prijašnjim pročelnikom njezinim bila, kako sam čuo, prigotovljena takova osnova. Medjutim je saborski odbor za uredjenje sabora priredio osnovu zakona o uredjenju sabora i osnovu zakona o izbornom redu. Te su osnove[81] stavljene na dnevni red u 28. saborskoj sjednici od 15. veljače 1866., a generalna debata[82] o njima povedena je i zaključena sutradan u idućoj saborskoj sjednici. U generalnoj je debati govorio jedino izvjestitelj Ivan Perkovac, razlažući misli vodilje tih osnova. Istaknuo je ponajprije, da je vladi bilo zazorno samostalno pregnuće sabora i „zato mora svakako da bude svih nas briga, da pokvarimo vrlo dobru volju vlade, oktroirati nam nov izborni red“ ; — i nije se na žalost u tome prevario ! Dvije su glavne točke, veli Perkovac, u izbornom redu : izborno pravo i utjecaj vlade na izbore. Aktivno izborno pravo udešeno je po sistemu, po kojem je sastavljeno zastupstvo županijsko. Pasivno izborno pravo treba da bude što šire. Utjecaj vlade i birokracije na izbore ima se ukloniti, te se vodjenje izbora ima povjeriti županijama i gradskim zastupstvima. Povrh toga treba iz razloga štednje ograničiti broj saborskih članova, kako izabranih tako i virilnih. Broj izabranih zastupnika ustanovljen je tim načinom, da se u županijama uzima na 20.000 ljudi po 1 zastupnik, a u gradovima jedan na 8.000 ljudi. Zastupnika iz provincijala trebalo je da bude 55 (poslije promijenjeno u 66), a iz Krajine 23. Zato su i od dotadašnjih virilaca eliminirani veliki župani i slični nominalni dostojanstvenici kao podban i potkapetan kraljevstva, zatim izaslanici kaptola, konzistorija ; a od prelata su pridržani samo nadbiskup zagrebački i mitropolit karlovački, pa i biskup bosansko-srijemski. Propisi o izbornom postupku recipirani su ponajviše iz pomenutoga naputka dvorske kancelarije od 25. svibnja 1865.

U saborskoj sjednici od 17. veljače 1866. započela se specijalna debata o zakonskoj osnovi o uredjenju sabora, iz koje ćemo saopćiti one rasprave, koje su u svezi sa sastavom sabora. U debati se nisu skobile velike ideje, nazori govornika su dosta liberalni, ali zanose na onaj liberalismus vulgaris. Ipak je izneseno dosta zanimljivih prijedloga. K § 4. osnove, gdje se govori o sastavu sabora, podneseni su mnogi amendementi, na primjer : da se dade virilan glas svima biskupama (kardinal Haulik) i kaptolima (Dr. Petrović), velikim županima (Miroslav Kraljević), pravoslovnoj akademiji (Dr. Muhić) ; da se osiguraju tri zastupnička mjesta trgovačkim komorama po primjeru Schmerlingova izbornog reda u Austriji (Jakić). Primljen je samo onaj amendement, da se svim biskupima prizna virilno pravo. Bez uspjeha je predlagao Avelin Ćepulić, da se oduzme virilno pravo velikašima, pa dade devetorici veleposjednika ; ili barem

[81] Dnevnik sabora str. 257.

[82] Dnevnik sabora str. 267. i 268.

Digitized by Google

da samo onomu velikašu pristoji izborno pravo, koji plaća 1000 for. izravnoga poreza (Ivan Kukuljević). Na § 9. o pasivnom izbornom pravu predložio je kardinal Haulik, da zastupnikom može biti samo sin trojedne kraljevine „jedne i druge crkve", čime bi se isključili protestanti i židovi ali sabor to nije prihvatio. Ivanu Vončini nije se svidjalo, da bi t. zv. politički zločinac mogao biti izabran zastupnikom. Zanimljiv je prijedlog Politov (str. 311. Dnevnika): „Činovnici, kako kraljevski tako i županijski, mogu biti narodni zastupnici, te se po sebi razumije, da im se u svrhu izvršivanja mandata od pretpostavljene oblasti dopust podijeliti mora. No županijski suci ne mogu biti izabrani u svom kotaru ili srezu". Vanredan je § 13. osnove: „Budući da je u smislu temeljnih zakona, naročito članka 12. godine 1790.—91., zakonska (sc. zakonodavna) vlast podijeljena medju zakonito krunjenim kraljem i zakonito zastupanim narodom, to sabor trojedne kraljevine sudjeluje kod zakonarstva u smislu zakona i zakonitog običaja u svih državnih poslovih, na koliko svoje zakonarske vlasti ne podijeli s drugim kojim zakonarskim tijelom". Ovo pozivanje na ugarski zakon čudno kontrastira sa člankom 42. hrvatskog sabora od 1861., kako je odmah istaknuo narodni zastupnik dr. Napoleon Špun. Ali nema sumnje, da tome smjeru državopravnoga mišljenja i osjećanja odgovara § 69. hrvatsko-ugarske nagode od 1868., ma što se o tome govorilo.

Specijalna debata o osnovi izbornoga reda započela se u sjednici od 22. veljače 1866. Najprije se zametnulo cjenkanje o broju zastupnika; odvratna pojava, po kojoj parlamenat postaje luogo di traffico, kako je to nedavno najljepše ilustrirala debata o izbornoj reformi u Austriji. Kod § 12. o neposrednom aktivnom izbornom pravu vrijedno je pribilježiti, da se ća od inteligencije tražio još i census, pa to je branio Mirko Hrvat ovako: „osobito je mislio odbor metnuti census stoga, što se boji, da u prelazno doba ne bi bilo sasvim shodno staviti se na novi demokratički temelj, gdje množina u izbore upliva, i katkada svaki slobodni izbor osujeti („Dnevnik, str. 365.). Doista ni buržoazija pod Louis Philippom u Francuskoj nije mogla biti purgarskija!

U sjednici od 28. veljače 1866. primljene su obje osnove u trećem čitanju. Ali osnove nisu zadobile previšnju sankciju nego su saboru nepotvrdjene vraćene kraljevskim reskriptom[83] od 20. listopada 1866. br. 511. Pr., gdje se podjedno priopćuju potrebne preinake, kako ih je učinila dvorska kancelarija, i napokon se izražava nada, da će sabor skorim sporazumljenjem omogućiti, da se zakonodavni ustroj dovrši prema odnosima vremena i potrebama zemlje. Te se preinake nalaze u dopisu[84] dvorske kancelarije od 26. listopada 1866. na sabor; podjedno su osnove prema tim preinakama

[83] Dnevnik sabora, str. 517.

[84] Vidi „Narodne Novine" od 20. i 21. studenoga 1866., br. 267. i 268.

Digitized by Google

prestilizirane. Ovo su najznatnije promjene. Dvorska se kancelarija očito ispriječila namjeri sabora, da umali broj virilaca, pa opet umeće medju virilce priora vranskoga, sve velike župane i župana turopoljskoga, hoteći da bi broj virilaca dostigao ako i ne prestigao broj izabranih članova. Broj izabranih zastupnika iz provincijala snizuje se za 10, a iz Krajine za 3. Pasivno se izborno pravo opet znatno ograničuje, pa je još uže nego aktivno izborno pravo, jer se traže suviše još neki drugi uvjeti; u istom § 10. briše se kod riječi „zločin" pridjev „prosti", a za pravo se ukida kategorija političkih zločinaca. Od velikaša se ne traži viša dob od 30 godina, a ni boravak u domovini (k § 11. zak. osnove o uredjenju sabora).

U osnovi zakona o izbornom redu promijenjeni su u § 1. brojevi zastupnika (u korist Slavonije), pa oduzeto pravo zastupstva svim trgovištima osim Starom i Novom Vukovaru. U interesu javnoga reda traži se, da predsjednik središnjega izbornog odbora bude podžupan, dotično u gradovima načelnik (§ 5.). Kod neposrednoga izbornog prava povisuje se census za riječku županiju i za prekokupske kotare zagrebačke županije od 10 na 20 for. (ad § 12.). U § 13. ustanovljuje se census od 5 for., dok se po saborskom odboru zahtijevao samo ili posjed nekretnina ili zanat. U § 15. izjednačuje se census posjednika s censusom obrtnika. Najznatnija je promjena predložena k § 23., po kojoj u posljednoj molbi odlučuje o izbornom listinama zemaljska oblast.

Saborski odbor za uredjenje sabora i za izborni red uzeo je u pretres previšnji reskript zajedno s primjedbama dvorske kancelarije, te je opet predložio donekle preradjene osnove, o kojima se započela ponovna debata u 63. saborskoj sjednici od 29. prosinca 1866. Debata je bila vrlo kratka, pa se može reći, da sabor nije prihvatio vladinih promjena ni o sastavu sabora ni o pasivnom izbornom pravu, ni o djelokrugu sabora. U § 11. o velikašima dodano je, da ima pravo virilno ne samo kao indigena u zakonik uneseni nego i „u zemlji rodjeni" knez, grof ili barun, zatim da onaj, koji unapredak zakonitim načinom postane velikašem, ima pravo glasa na saboru samo onda, ako mu to pravo bude podijeljeno posebnim zakonom. Medjutim je u toj sjednici od 29. prosinca 1866. barun Drag. K u š l a n od straha pred oktroiranjem i u oči traženih preinaka, „na koje nijedan slobodan narod pristati ne bi mogao", predložio i sabor zaključio: „Zakonito u ovom saboru sakupljeni narod trojedne kraljevine proti svakomu jednostranomu, po kruni izvest se imajućemu, uredjenju sabora trojedne kraljevine i uvedenju izbornoga za nju reda svečano prosvjeduje, očitujući: „da donle, dok se ujedinjenom voljom naroda i svijetle krune zakonitim načinom sabor trojedne kraljevine ne uredi i za nju izborni red ne uvede, narod trojedne kraljevine i njegova kralja veže i vezati ima jedino zakoniti izborni red od g. 1848., koga su ne samo narod, već i Njihova Veličanstva kralj Ferdinand V.

Digitized by Google

i sada sretno vladajući Franjo Josip I. primili, i na kojega temelju saborovali su sabori od godina 1848., 1861. i 1865./6., te svoje znamenite po narod naš odluke i zakone stvarali; napokon da će narod naš samo onaj trojedne kraljevine sabor za zakonit priznati, koji će se na predidućem temelju sazvati."

Za osnovu o izbornom redu provedena je debata u 64. saborskoj sjednici od 31. prosinca 1866., pa su glasanjem odbite glavne vladine preinake o broju zastupnika i o izbornim kotarima, o predsjednicima središnjih izbornih odbora, o vlasti vladinoj nad izbornim listinama, dok su u glavnom prihvaćeni vladini prijedlozi o censusu.

Obje osnove primljene su po odborovu prijedlogu u trećem čitanju s ogromnom većinom glasova, ali nisu postale zakonima.

Još jedan sudbonosan čin učinio je ovaj sabor. U 73. sjednici od 11. svibnja 1867. jednoglasno je sabor zaključio, da ne će vijećati ni glasati ni o kakovom prijedlogu, dok ne bude potvrdjen članak o imunitetu, i podjedno jednoglasno prosvjedovao protiv svakoga izbornog reda, koji bi se bez zakonitog sudjelovanja naroda stvorio. Medjutim je članak o nepovredljivosti i neodgovornosti saborskih članova sankcioniran previšnjim rješenjem od 16. svibnja 1867., ali sabor bude već kraljevskim otpisom od 25. svibnja 1867. raspušten, a da medjutim nije stiglo previšnje rješenje na zakonske osnove o uredjenju sabora i o izbornom redu.

IV. Saborski period od 1868.—1871.

Medjutim je 8. lipnja 1867. obavljeno kraljevo krunjenje i potvrdjen zak. čl. XII.: 1867. ugarskoga sabora. Došao je red, da se urede odnosi izmedju Ugarske i Hrvatske. U tu je svrhu valjalo sazvati hrvatski sabor Kako nije bilo zakona ni o uredjenju sabora ni o izbornom redu, po kojima bi se mogli izbori provesti i sabor sastati; to je Njegovo Veličanstvo izdalo u tom poslu dne 20. listopada 1867. previšnji otpis[85] na tadašnjega kraljevskoga časti banske namjesnika, gdje se veli: „Pošto prema navedenim odnošajem ne može biti dvojbe, da su se svi iza novoga preustrojnoga doba godina 1848., 1861. i 1865. sazvani sabori sastajali samo na način, koji je svagda ad hoc, to jest jedino za dotični slučaj odobren bio; mislimo ipak milim nam kraljevinam Hrvatske i Slavonije nov dokaz Naše kraljevske prijazni pružiti time, što pronadjosmo dotične po saborskom zastupstvu godine 1866./7. izradjene i Nam podastrte predloge, izuzam onih nekoliko ustanova, koje se očito protive valjano stečenim historičkim i ustavnim pravom i povlastim, primiti i kano temelj za predstojeći sabor providiti privremenom krepošću zakonskom" t. j. „za sada i dotle — kako se kaže na koncu — dok ne bude zakonitim ustavnim putem drugačije šta utanačeno."

[85] Vidi Dnevnik sabora, 1868., str. 32.

Digitized by Google

Konačno se banske časti namjesnik poziva, da dade ovaj previšnji reskript proglasiti i odmah zatim izvršiti izbore za sabor, kojemu se pri njegovu otvorenju ovaj previšnji otpis skupa s prilozima t. j. s privremenim zakonom o izbornom redu za sabor trojedne kraljevine i s privremenim zakonom o uredjenju sabora trojedne kraljevine ima proglasiti.

Privremeni zakon od 20. listopada 1867. o uredjenju sabora prislanja se u glavnom na osnovu zakonskog članka, kako ju je primio sabor g. 1866., ali je uveo neke znatne promjene. Ponajprije se znatno povećava broj virilnih članova time, što se u § 5. umeću prior vranski, veliki župani i upravitelji županija i župan turopoljski. Za velikaše se ne traži dob od 30 godina ni boravak u domovini, niti se unapredak za nove velikaše članove sabora traži poseban zakon (§ 11.) Iz § 10. eliminiraju se politički zločinci. Te sve promjene poklapaju s onim preinakama, što ih je dvorska kancelarija g. 1866. tražila od sabora, a sabor ih ipak odbio. Napokon se umeće poseban § 12. za quorum pri stvaranju saborskih zaključaka.

Privremeni zakon od 20. listopada 1867. o izbornom redu takodjer se prislanja uz osnovu zakonskog članka o izbornom redu, kako ju je sabor g. 1866. prihvatio, ali i tu se uvode znatne promjene. Ponajprije se u § 1. povisuje broj županijskih zastupnika od 42 na 43, a broj gradskih suzuje od 24 na 23. Provedba izbora predana je sasvim u ruke vladi tim, što župan imenuje županijske središnje izborne odbore, a ovi opet izborne deputacije za izborne kotare. Census za neposredno aktivno izborno pravo u županijama sniżen je od 50 na 30 for., u županiji riječkoj od 20 na 15 for.; a za posredno izborno pravo ukinut je privilegij sniženog censusa u županiji riječkoj. Napokon je opet uvedena vlada kao posljednja instancija u poslovima izbornih listina.

Pomenuti previšnji reskript od 20. listopada 1867., kojim su uvedeni privremeni zakoni o uredjenju sabora i o izbornom redu, proglašen je u drugoj saborskoj sjednici od 15. siječnja 1868. uz jednoglasan zaključak, da se taj reskript zajedno s reskriptom o otvorenju sabora ima predati odboru ad hoc od 9 lica, koji će ih uzeti u pretres i o njima svoje mišljenje izraziti, te saboru prijedlog podnijeti.

No prije još nego što je previšnji reskript o uredjenju sabora i o izbornom redu u saboru pročitan, podnio je dr. Jovan Subotić s četrnaestoricom drugova — medju njima jedan Rački, Derenčin, Polit — prijedlog, da sakupljeni staleži i narodni zastupnici prije svega izreknu: da se propisani previšnjim otpisom od 20. listopada prošle godine izborni red i uredjenje sabora primiti i na temelju tom zakoniti sabor konstituirati ne može, nego neka se putem previšnje reprezentacije Njegovo ces. kr. apostolsko Veličanstvo premilostivi kralj naš u ime naroda zamoli, da bi blagoizvolio ovu skupštinu raspustiti, a zakoniti sabor trojedne kraljevine ili na

Digitized by Google

temelju onom sazvati, na kom je sabor od g. 1865.—67. sazvan bio ili pak na temelju onoga izbornoga reda i ustrojenja sabora, koji je Njegovu Veličanstvu po saboru od g. 1865.—67. preponizno podnesen, podijelivši mu previšnju kraljevsku sankciju po cijelomu nepromijenjenomu sadržaju". Taj je prijedlog S u b o t i ć popratio poduljim govorom, u kojem nastoji dokazati nezakonitost izbornog reda od 1867. kao oktroiranoga. U tu svrhu ponajprije dokazuje, da se privremeni zakoni o izbornom redu i o uredjenju sabora ne mogu smatrati zakonima prihvaćenim od sabora i sankcioniranim od kralja, jer su u tekstovima bez privolje sabora učinjene poznate promjene. Dopušta, da je kruna i za g. 1848., 1861. i 1865. uvijek uredbe ad hoc donijela, ali donijela je svagda izborni red, što ga je narod zahtijevao; no stanje se stvari poslije znatno promijenilo, jer je prošli sabor u dva maha svečano protestirao protiv svakoga daljeg oktroiranja. — Jedanaest je zastupnika u posebnoj predstavci, koja je pročitana u 4. saborskoj sjednici od 23. siječnja 1868., još potanje svoje stanovište obrazložilo i uložilo prosvjed protiv sabora i njegova djelovanja.

Na ovo nabačeno pitanje o legalnosti izbornoga reda i uredjenja sabora odgovorio je sabor u glasovitoj adresi od 29. siječnja 1868. pod točkama 16—19. Ponajprije sabor izjavljuje, da ne može mukom mimoići privremenu naredbu — ne zove je dakle zakonom — o izbornom redu i o uredjenju sabora, jer zakon o izbornom redu i o ustrojenju sabora sačinjava stožerno pravo svakoga ustava. Zato mora sabor da se protiv jednostranoga izvršivanja toga stožernog prava i uopće svakoga ustavnog prava u načelu ogradi. Što se pak na temelju privremenoga izbornog reda sazvani ovaj sabor očitovao pripravnim za rad, na to ga nukaju viši obziri i prijeka nužda. To je stanovište izbliže još razložio izvjestitelj adresnoga odbora Jovan Ž i v k o v i ć u šestoj saborskoj sjednici od 28. siječnja 1868. Dakle i ovaj se sabor, makar samo i u načelu ogradio protiv zakonitosti pomenutoga izbornoga reda.

Što nam je o ovome itanju suditi sa čisto pravnog stajališta? Da rekapituliramo ukratko historijske činjenice.

Izborni red od 1848. htio je po vlastitim riječima (§ 16.) da vrijedi samo za idući sabor. Sabor od g. 1848. odobrio ga je člankom III., alí bez dodatka, da ima vrijediti pro futuro. Njegovo Veličanstvo u svojem otpisu od 7. travnja 1850. ne odobrava izborni red od 1848., nego si dapače naročito pridržava pravo oktroiranja. Na prijedlog banske konferencije izdao je kralj previšnjim rješenjem od 21. veljače 1861. izborni red gotovo suglasan s onim od 1848., ali opet samo privremeno za idući sabor. Na sličan način izdan je izborni red od 1861. i za sabor od 1865. Sabor od 1865.—7. izradio je iz vlastite inicijative osnovu izbornoga reda, ali ona mu je vraćena nepotvrdjena uz promjene, koje sabor nije htio prihvatiti, nego je pače u dva maha žestoko

Digitized by Google

protestirao protiv svakoga daljeg oktroiranja. Uza sve to je izdan dne 20. listopada 1867. privremeni zakon o izbornom redu.

Iz ovoga se jasno vidi, da se nijedan od tih izbornih redova ne može zvati zakonom, jer nijedan nije saglasna volja vladara i sabora, niti je izdan u svečanoj formi zakona. To vrijedi i za posljednji izborni red, jer je elektivna sankcija postojala samo u staleškoj državi. Ne može se opet ni reći, da je izborni red od g. 1848. stekao obveznu snagu kao ustavno običajno pravo, kad ga onaj drugi ustavni faktor, vladar, nije nikad htio priznati valjanim pro futuro. Dakle, kakova pravna konstrukcija još preostaje? Nezaboravni naš Pliverić objasnio nam je to pitanje u saborskom svom govoru[86] od 25. kolovoza 1897. tako, da u nestašici zakona ima kruna jače pravo, pa da kruna već po starom hrvatsko-ugarskom pravu ima pravo oktroirati, gdje zakona nema.

Meni se čini, da se ovdje ne može govoriti o octroi-u u pravom smislu, kako je na primjer kralj Ljudevit XVIII. oktroirao francuskom narodu ustavnu chartu kao definitivan čin; jer vladar nije g. 1867. htio hrvatskom narodu nametnuti izborni red kao zakon, koji će zbog svoga podrijetla definitivno unapredak vrijediti i bez privole sabora. Ne može se ni govoriti ni o naredbi za nuždu, jer nema pretpostavaka za to. Nije to ni nešto slično talijanskomu „decreto-legge“[87], jer se za privremeni izborni red od g. 1867. nije ni mislilo tražiti ad hoc naknadno odobrenje sabora. Moglo bi se možda reći, da taj privremeni izborni red nije ništa drugo nego proglas o izbiranju konstituante, koja će urediti odnose Hrvatske i prema vani i unutri, kao što je sam Jovan Živković[88] jednom nazvao hrvatski sabor od 1868. konstituantom. Na koji se način takova konstituanta ima izabrati i sazvati, o tome ne može biti propisa, pa to biva jedanput ovako, a drugi put onako. Postupak od 1867. upravo je naličje onome od g. 1848. Te je godine banska konferencija odredila sastav i saziv sabora bez odobrenja kraljeva, a g. 1867. odredio je to sam vladar. Kako je za sastav sabora od g. 1848. nastala norma odozdo, tako je g. 1867. nastala odozgo. Možda bi se jedno i drugo moglo zvati, kako bi Stammler[89] rekao, „originäre Rechtsentstehung“.

Pošto su bile dovršene nagodbene rasprave s Ugarskom i ugarsko-hrvatska nagoda zadobila zakonsku moć, dao se hrvatski sabor na zakonodavni posao, te je u 32. sjednici svojoj od 15. ožujka 1869. izabrao poseban odbor, da izradi zakonske osnove o izbornom redu i o uredjenju sabora. Taj je odbor vijećao 4. i 5. listopada i napokon zaključio predložiti saboru, da

[86] Stenografički zapisnici sabora 1892.—97., sv. I., str. 560.

[87] Brusa, Das Staatsrecht des Königreichs Italien, str. 186.

[88] Dnevnik sabora 1872.—75., str. 1834.

[89] Systematische Rechtswissenschaft str. XXVI. u Hinnebergovoj Zbirci „Die Kultur der Gegenwart“.

Digitized by Google

pozove bana, neka takove osnove podnese saboru u idućem zasjedanju[90]. Vlada se tome pozivu odazvala, te u 60. saborskoj sjednici od 26. travnja 1870. predložila saboru zakonske osnove[91] o izbornom redu i o uredjenju sabora. Vladine su osnove prosto prepisane iz privremenih zakona od 20. listopada 1867. o izbornom redu i o uredjenju sabora, a promjene su neznatne, i za te promjene je teško reći, da li su in melius učinjene. Tako je broj zastupnika poveljenih kotara i trgovišta povišen od 23 na 24 (§ 1. osnove o izb. redu). Izostavljena su birališta. Mjesto „sin sjedinjenih kraljevina" veli se „koji je u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji rodjen ili u savez koje općine istih kraljevina kao zavičajni pripadnik primljen".

Nakon zaključenih rasprava po saborskim odsjecima podnio je osrednji odbor svoj izvještaj o obim vladinim osnovama u 75. saborskoj sjednici od 13. srpnja 1870., ističući, da je vladine osnove ostavio u glavnom nepromijenjene, dok su promijenjeni tek neki paragrafi (§§ 2., 3., 6., 8. i 9.), a umetnut je poseban § 10. o načinu izbora u Turopolju. Promjene su ponajviše čisto stilističke. No ipak treba napomenuti, da je odbor povisio census za županijske izbornike posjednike na 50 for., ukinuvši podjedno privilegij sniženoga censusa za županiju riječku (§ 8. toč. a). Za županijskoga birača traži se, da baš u dotičnom izbornom kotaru posjeduje nekretninu i da na njoj živi (§ 8. al. 2., toč. a). Jednako se za izbornike u gradovima i u trgovištima s uredjenim magistratom traži, da živu u onom mjestu i tamo posjeduju nekretninu (§ 9. toč. b). Jedino za Turopolje snižen je census na 15 foriniti.

Generalna debata o zakonskoj osnovi izbornog reda započeta je i dovršena u idućoj saborskoj sjednici. Na višem niveauu stoji jedino govor dra. Ignjata Brlića, koji traži da se u nas recipiraju liberalne ideje ug. zak. čl. V.: 1848.; iz njegova se razlaganja vidi, da pozna strane izborne zakone i literaturu, pa citira i prijedlog J. St. Milla o zastupstvu manjina. Kako je uostalom Brlić konzervativan, razbira se odatle, što on vrlo energično zabacuje „suffrage universel", jer vidi „da se u despotičkoj ruci takovo sredstvo zlo rabi"; pri čem za cijelo misli na savremene plebiscite Napoleona III. Zatim ističe slabe po njegovu mišljenju strane ove osnove, kamo broji naročito previsok census, vlast vlade nad izborima, neoznačivanje birališta, pasivno izborno pravo sviju činovnika. — I kod drugih zastupnika naišla je osnova na oštru kritiku. Tako veli Jovan Živković, da se njome „uprav faktično bespravno stanje u našoj zemlji rekao bih perpetuira"; i onda opet: „da smo mi g. 1865. učinili korak naprijed, a danas činimo dva koraka natrag". Ljudevit Vukotinović tvrdi: „Ova osnova zakonska ima nadalje karakter strančanoga izbornog reda na sebi t. j.

[90] Dnevnik sabora 1868., str. 697.

[91] Tekst priopćen u broju „Narodnih Novina" od 27. i 28. travnja 1870.

Digitized by Google

stvorena je onako, da prija sada vladajućoj stranki i vladi, koja je na čelu zemlje". Pače i unionista nad unionistama Aurel K u š e v i ć ne prima osnovu za podlogu specijalne debate, jer ne može dopustiti, „da sadašnja vlada traži od ovoga sabora još veću vlast".

Specijalna debata o ovoj osnovi započela je u 76. a dovršena u 77. saborskoj sjednici. Poveća se rasprava povela o §§ 2. i 3. osnove, pa je naročito Jovan Ž i v k o v i ć tražio, da se uredjenje izbornih kotara opet prepusti županijskim skupštinama, a da se u zakonu izbroje birališta. Taj § 2. osnove pobudio je dr. Antuna S t o j a n o v i ć a na izjavu: „ako se ovaj § primi, onda bi sve druge ustanove izbornoga reda izostati mogle, nego samo neka se kaže: „vlada imenuje zastupnike za sabor, i ovi su nepogrješivi". Svi §§ odborove osnove prihvaćeni su gotovo bez promjene, tek je kod § 8. primljen prijedlog Josipa T o m a š i ć a, da se u županiji riječkoj i u prekokupskim stranama županije zagrebačke snizi census za izbornike na 30 for.

Zakonska osnova o uredjenju sabora primljena je u specijalnoj debati uz neznatne promjene u 78. saborskoj sjednici od 19. srpnja 1870.

Obje su osnove zadobile previšnju sankciju. Po tome su članak II.: 1870. sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije o uredjenju sabora istih kraljevina i članak III.: 1870. sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije o izbornom redu za sabor istih kraljevina prvi definitivni ustavno doneseni zakoni, kojima je u Hrvatskoj konačno uveden reprezentativni sistem; u tome stoji — bez obzira na njihov sadržaj — pravna važnost njihova.

V. Sabori od 1871.—1875.

Prvi nagodbeni sabor bi zaključen dne 8. siječnja 1871. previšnjim reskriptom od 29. prosinca 1870. Novi bi sabor sazvan previšnjim reskriptom od 31. ožujka 1871. na dan 1. lipnja 1871., ali po više puta bi odgodjen, dok se napokon ipak sastao dne 15. siječnja 1872., samo što je odmah nakon konstituiranja dne 19. siječnja 1872. raspušten kraljevskim reskriptom od 11. siječnja 1872.

Nakon novih izbora opet se sastao sabor dne 15. lipnja 1872. na osnovi kraljevskog reskripta od 11. lipnja 1872. Već je u tome reskriptu pozvan sabor, da povodom reinkorporacije bjelovarske Krajine odluči, što je potrebito. Zato je vlada predložila saboru dopisom od 25. kolovoza 1873. br. 16.645/509 osnovu zakona o preinaci odnosno popunjenju § 1. zak. članka III.: 1870. ob izbornom redu za sabor. Sabor je ovu osnovu kojom se hoće broj zastupnika povisiti od 67. na 77, prihvatio[92] s tim dodatkom, da se provedba zakona povjerava banu. No vlada je dopisom od 24. prosinca 1873. br. 15.759 povratila saboru tu osnovu s napomenom, da je ne bi mogla pod-

[92] Dnevnik sabora 1872.—75., str. 822. i 837.

Digitized by Google

nijeti previšnjemu mjestu radi potvrde, a da ne istakne, kako je sadržaj vraćenog članka pogrješan i nepotpun[93]. Nato je zakonodavni saborski odbor pretresao te vladine opaske i predložio saboru, neka ne uzme u iznovični pretres taj zakonski članak, već neka javi vladi, da je suvišno donijeti predloženi zakon, jer je sve to već sadržano u zakonskom članku o uzakonjenju previšnjih naredaba od 8. lipnja 1871. glede razvojačenja nekih dijelova vojne Krajine. I doista je sabor u 56. sjednici od 10. siječnja 1874. prihvatio taj odborov prijedlog. Sabor je mogao ići i dalje, te uputiti vladu, da ona nije vlasna saboru vraćati od sabora konačno prihvaćene zakonske osnove, već je dužna bezodvlačno ih podnositi Njegovu Veličanstvu, jer vlada nije po ustavu nikakav zakonodavni faktor: zakonodavni su faktori u konstitucionoj monarhiji samo kralj i sabor. Kralj ima t. zv. pravo veta, ali ga nema vlada, a takovo si pravo prisvaja, kad vraća saboru osnovu. Uostalom mi je iz osamdesetih godina poznat još jedan sličan praecedens.

Pitanje o izbornom pravu nije ni u ovom saboru mirovalo. U 99. saborskoj sjednici od 6. siječnja 1875. podnio je Mirko Hrvats desetoricom drugova zakonsku osnovu[94] o preinaci zakonskoga članka III.: 1870. o izbornom redu, zatim zakonskog članka od 30. prosinca 1873. o uzakonjenju previšnjih odredaba od 8. lipnja 1871. Ovom se novelom htjelo ukloniti najosjetljivije nedostatke tadašnjega izbornog zakona. Medju takove nedostatke broji tadašnji saborski izvjestitelj Josip Muzler i sam otac osnove Mirko Hrvat ponajprije to, što u tadašnjem zakonu samom nisu bili točno naznačeni ni izborni kotari, ni birališta, već je naznačivanje njihovo bilo prepušteno središnjim izbornim odborima; sada treba da se to zakonom utvrdi. Drugu manu, da je na ime izbor bio sasvim u rukama vladinih ljudi, hoće predlagači da radikalno isprave tako, da bi sve članove središnjih izbornih odbora i sve članove izbornih deputacija izbirale županijske (ispravljeno: podžupanijske) skupštine i gradska zastupstva; dok je po dotadašnjem izbornom redu sve stajalo do velikog župana. Napokon je odlučivanje o reklamacijama protiv izbornih listina oduzeto vladi. K tome još dolazi, da su novijim zakonima činovnici isključeni iz sabora, jer su upravni činovnici proglašeni zakonom od 15. studenoga 1874. o ustroju političke uprave u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji (§ 9) neizberivima, a suci zakonom od 28. veljače 1874. o vlasti sudačkoj (čl. 3.) inkompatibilnima.

Tu je osnovu pretresao zakonodavni saborski odbor i primio uz neke preinake. Tako su §§ 3., 4. i 5. prestilizirani zbog novoga upravnog razdijeljenja zemlje u podžupanije. U §§ 8. i 9. dodana je nova kategorija izbor-

[93] Vlada navodi kao pogrješku, što se u § 1. osnove nazivaju razvojačene pukovnije belovarska i gjurgjevačka i što se u § 2. veli, da je bivša vojna općina Sisak gradu Sisku jur utjelovljena.

[94] Dnevnik sabora 1872.—75., str. 1817. i 1851.

Digitized by Google

nika: „javni članovi trgovačke ili obrtničke tvrtke, u koliko na svakoga pojedinoga otpada najmanje 15 for. izravnoga poreza". Napokon su dodana tri paragrafa (19—22.), koji rade o provedbi izbora.

Generalna debata o osnovi provedena je u 103. saborskoj sjednici od 12. siječnja 1875. Osim govora sastavljača Mirka Hrvata i izvjestitelja Josipa Muzlera valja još spomenuti jetku kritiku narodnog zastupnika dra. Milana Makanca, koji naziva osnovu krparijom, pače povredom domovine, jer se isključuju Krajina i Dalmacija. U specijalnoj debati (103. i 104. sab. sjednica) vodila se ogorčena, danas nam sasvim nerazumljiva, rasprava o izbornom kotaru za Turopolje, koju su neki po četiri puta iznova započimali. Kod § 4. primljen je vrlo važan amendement Bartola Smaića, da predsjednikom središnjeg izbornog odbora bude podžupan u podžupanijama, a načelnik u gradovima. Kod § 8. primljeni su amendementi Antuna Jakića, da se izborno pravo dade činovnicima tečevnih društava i umirovljenim časnicima. Čudna je opet strašna konzervativnost ovoga sabora, koji nije htio prihvatiti sniženje censusa, što ga je predlagao Matija Mrazović. Pri tom je pala ova zanimljiva — možda frondeurska — izjava tadašnjega župana turopoljskoga Stjepana Josipovića: „Unapred ću izjaviti, da meni ne zadovoljuje niti predlog desetorice, dotično predlog zakonodavnoga odbora, niti predlog g. Mrazovića, pošto bi najvolio i želio, da kod izbora uopće svaki census prestane, da svaki svijestan sin domovine svoje pravo brani, jer često siromak ima mnogo više interesa za domovinu nego bogataš". Osnova je prihvaćena u trećem čitanju u 105. saborskoj sjednici od 14. siječnja 1875.

No ova osnova nije postala zakonom, kako se moglo već unaprijed vidjeti iz odgovora vladinoga zastupnika Jovana Živkovića[95] na interpelaciju, koju je dr. Milan Makanec podnio u 108. saborskoj sjednici od 31. svibnja 1875. o ingerenciji ugarskog ministarstva na autonomne poslove Hrvatske. Tuj izjavljuje Živković, da je izborna novela zapela na riječkom pitanju: „Rijeka, veli on, imade po zakonu birati u naš sabor dva zastupnika, to stoji, no ova novela odredjuje ujedno izborne kotare; sada se dakle glede Rijeke prigovara, da mi radi postojećeg na Rijeci provizorija to činiti ne možemo, nego da to grad Rijeka odrediti mora". I doista ta osnova nije dobila previšnju sankciju, već je vraćena saboru vladinim dopisom od 9. lipnja 1875. s molbom, da prihvati ove preinake: I. U § 2. osnove neka se ispuste točke šesta i sedma, a namjesto njih neka se metne u istom §-u pretposljednja alineja ovoga sadržaja: „Grad Rijeka s kotarom bira i unapredak dva zastupnika; način izbora, i da li će birati skupa ili razdijeljen na dva kotara, odredjuje grad sam". — II. U § 6. osnove neka se

[95] Saborski dnevnik 1872—75., str. 1936.

Digitized by Google

na kraju prve alineje jednostavno izbrišu riječi: „Ter u opsegu kraljevina Hrvatske i Slavonije stalno prebiva".

Sabor je na prijedlog zakonodavnog odbora primio predložene ispravke u generalnoj i specijalnoj debati u 117. sjednici od 12. lipnja, a u trećem čitanju u 119. sjednici od 13. lipnja 1875. Rasprava se sva vrtjela oko Rijeke. Strašne je riječi Makanec dobacio tadašnjoj narodnoj stranci: „Eto napuštate sve, daleko smo došli; vi ste se madžaronom narugivali: izdajice! a sami madžaroni nisu tako daleko došli kao što ste vi, da ustupe grad Rijeku". Ni dr. Mijo Posilović nije blaži: „Visoki sabore! Ja ću u kratko kazati, da je ovaj sabor zbilja nakloniji prema Madžarom nego li prijašnji. Zakonski članak III. od g. 1870. o izbornom redu kasnije je izašao i kasnije je proglašen, nego li, zlosretna nagodba g. 1868. sa svojim § 65. (valjda: § 66.). Ipak sabor od 1870. znao se je ukloniti tomu, da položi kapitulaciju pred Madžari. Ovaj ispravak, koji se sada donosi, mislim, nije ništa drugo nego kapitulacija". Vladin zastupnik Jovan Živković priznaje, da je vlada u pogledu Rijeke u velikom tjesnacu i neugodnom položaju, pa tumači, kako je glavnoj namjeri ove novele — da razdijeli zemlju u izborne kotare — na putu riječki provizorij; zato je kazano, da grad odredi, hoće li u jednom ili dva kotara birati. Budući da je i dotada tako bilo, ne nalazi Živković u novom ispravku nikakovo napuštanje prava.

Napokon je ta novela ipak postala zakonom od 6. srpnja 1875. (Zbornik. 1875., kom. XXXV., br. 82.).

VI. Sabori od 1875.—1881.

U saborskom periodu od 1875.—1878. nije bilo prijedloga o izbornoj reformi, kako je i razumljivo, jer je u prošlom periodu istom provedena takva reforma.

Znatniji je za nas saborski period od 1878.—1881. Već u 40. saborskoj sjednici od 31. srpnja 1879. podnio je narodni zastupnik Ivan Maršo s desetoricom drugova prešan prijedlog[96], da bi se u § 5. izbornoga reda kao posljednja alineja dodala ova odredba:

„Ako podžupanijske dotično gradske skupštine ne bi htjele u §§ 4. i 5. ovoga zakona naznačene bud središnje odbore, bud izborne deputacije izabrati, ili ako izabrani bud središnji odbori, bud izborne deputacije ne bi htjele koje u §§ 4., 5., 11., 12., 13., 14., 15., 16. i 17. ovoga zakona navedene poslove obaviti, ovlašćuje se kr. zemaljska vlada, odjel za unutarnje poslove, da imenuje središnji odbor, dotično izbornu deputaciju, i to za cijelu saborsku periodu. — Za slučaj onaj ipak, ako bi se tečajem saborske periode bud podžupanijska bud gradska skupština promijenila, pripada njoj pravo izabrati središnji odbor i izborne deputacije".

[96] Dnevnik sabora 1878.—1881., str. 428. i 438.

Digitized by Google

Prijedlog ovaj ide zatim, da ukloni anomaliju, koja se pokazala u tome, što neke izborne deputacije — u tovarničkom i vukovarskom kotaru —, pozvane po vladi više puta, ipak nisu htjele za vremena da obave zakonom propisani izbor narodnih zastupnika. Vidjet ćemo do kakvih je posljedica dovelo to neshvaćanje samouprave u nekih izbornih deputacija.

Zatim je u 74. saborskoj sjednici od 11. rujna 1880. dr. Ante Jordan s drugovima podnio neznatan prijedlog, neka se u § 8. sl. a) izbornoga reda od 6. srpnja 1875. umetne, da neposredno biraju narodnoga zastupnika i u izbornom kotaru ozaljskom (§ 2. br. 21.) žitelji općina Ozalj i Lipnik, koji uz gornje uvjete plaćaju najmanje 30 for. izravnoga poreza.

Medjutim se i vlada osjećala dužnom, da predloži reformu izbornoga reda, pa je u 83. saborskoj sjednici od 16. listopada 1880. podastrla malu zakonsku osnovu[97] od 6 paragrafa. Predložene promjene nisu baš znatne, ali nagoviještaju buduću sliku izbornoga reda. Prve se promjene tiču § 6. zakona od 6. srpnja 1875., pa se najprije predlaže s obzirom na zakon od 30. travnja 1880. o uredjenju zavičajnih odnošaja u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, da se riječi prve alineje: „koji je u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji rodjen ili u savez koje općine kao zavičajni pripadnik primljen" — zamijene s ovima: „koji je polag ustanova zakona od 30. travnja 1880. o uredjenju zavičajnih odnošaja u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji stekao zavičajno pravo u kojoj općini kraljevina Hrvatske i Slavonije". Zatim se sasvim zgodno briše druga alineja toga § 6.: „Pravo izbora može svatko vršiti samo u onom izbornom kotaru, u kojem redovito stanuje". In pejus se predlaže, da se kod obrtnika i trgovaca može u census računati samo onaj porez, što ga oni plaćaju kao obrtnici ili trgovci, a ne i porez od nekretnina (§ 2. osnove). Posebna odredba § 4. osnova predvidja donekle u smislu malo prvo pomenutoga Maršovljeva prijedloga slučaj, ako središnji odbor ili izborna deputacija ne će da za vremena vrše zakonite dužnosti u izbornom poslu. U § 5. izbija opet ona ustanova, da vlada rješava u vrhovnoj molbi reklamacije protiv izbornih listina.

U idućoj saborskoj sjednici od 21. listopada 1880. izabran je odbor devetorice ad hoc za raspravu ove vladine osnove. Ovaj je odbor podnio saboru svoj izvještaj u 90. saborskoj sjednici od 6. studenoga 1880., ali već u idućoj sjednici od 8. studenoga predložio je narodni zastupnik Bartolović, da se ovaj izvještaj skine s dnevnoga reda, pa da se izabere odbor petorice, koji treba da saboru još ovog saborskog perioda podnese prijedlog, kako bi se ispravili nedostaci zakonskoga članka III.: 1870. o izbornom redu i zakona od 6. srpnja 1875. Taj je prijedlog prihvaćen, premda su čla-

[97] Osnova s obrazloženjem otisnuta je u 243. broju „Narodnih Novina" od 22. listopada 1880.

Digitized by Google

novi opozicije, naročito dr. Kosta Vojnović, izjavili sumnju, kao da se hoće ovom reformom opet uskrisiti utjecaj vlade na izbore, pače i na sam sastav izbornih listina. U tome ih je nastojao umiriti Josip Mišković dokazujući, kako su bojazni neopravdane, jer čitav sabor osudjuje § 5. vladine osnove o judikaturi vlade nad izbornim listinama, te ga se pače i sama vlada odrekla.

Odbor petorice izradio je po nacrtu svoga izvjestitelja dra. Stjepana Spevca osnovu[98] zakona o izbornom redu. U svome izvještaju od 26. lipnja 1881. razlaže odbor misli vodilje te osnove. Odbor je najprije mislio da mu je predložiti osnovu cjelovitoga zakona o izborima, da ne budu izborni propisi rastrkani u 4 zakona. Za izborne kotare predlažu se sitne promjene. Census je pridržan isti, tek su razjašnjene neke sumnje o uračunavanju poreza kod posjednika, pa kod obrtnika i trgovaca; zato je odbor promijenio §§ 5., 6. i 7. izbornoga zakona, koji se tiču aktivnoga izbornog prava, tako da se u porezne svote imadu računati sve vrste izravnih poreza. U poglavljima III. o sastavljanju listina birača i izbornika, IV. o reklamacijama, V. o reviziji izbornih listina i VI. o izboru narodnih zastupnika nalazimo najviše novih propisa. Ovo su glavne novote: najprvo stalne izborne listine, koje se tek svake godine revidiraju; i onda rješavanje reklamacija protiv izbornih listina u drugoj i posljednjoj molbi po kr. stolu sedmorice.

O ovoj se osnovi započela i svršila generalna debata u saborskoj sjednici od 1. srpnja 1881. Odmah prvi govornik dr. Ante Jordan ističe, da je odbor ad hoc u svome izvještaju prešutio najveću novotu, koja stoji u tome, što ova osnova opet daje vladi veći utjecaj na izbore, pače veći nego li ga je imala po zak. čl. III.: 1870. Sve niti izbornog postupka, veli Jordan, leže u rukama upravnih organa: općinska poglavarstva pod neposrednim nadzorom podžupanijskog izaslanika (§§ 9. i 10.) sastavljaju izborne listine; podžupanijski izaslanik s dvojicom općinskih zastupnika rješava reklamacije (§§ 13. i 20.), rukovodi izbor izbornika (§ 15.) i ravna izborom narodnoga zastupnika. Vlada (ne središnji odbor, kojega i nema) odredjuje dane za izbor narodnih zastupnika. Prema tome je osnova odnemarila, veli Jordan, liberalna načela ugarskog zak. čl. 33.: 1874., koja su bila recipirana u našem zakonu od 9. srpnja 1875., a prihvatila načela, primljena u izbornim redovima od g. 1861. za austrijske pokrajine. Na taj navod Jordanov primjetiti mi je, da je začetnik izbornog zakona od 1875. Mirko Hrvat u saborskoj sjednici od 1. srpnja 1881. svečano izjavio, da do onda toga ugarskog zakona nije ni čitao. Prkos nekih izbornih deputacija, konačno veli Jordan, koji se mogao skršiti sankcijama poput

[98] Osnova je otisnuta u „Narodnim Novinama" od 28. i 30. lipnja i od 1. srpnja 1881.

Digitized by Google

§§ 90.—106. ug. zak. čl. 33.: 1874., ne smije služiti izlikom, da se ukine sudjelovanje samoupravnih organa u izbornom postupku.

Narodni zastupnik dr. Fran Vrbanić otklanja osnovu, tražeći, da se s izbornom reformom počeka do reinkorporacije Krajine, koja je i onako blizu, a kad se to zbude, trebat će da se stvori novi izborni zakon. Na obranu vladina utjecaja na izbore po odjelnom predstojniku Jovanu Živkoviću odgovara dr. Vrbanić: „Ako pak po teoriji presv. gospodina ima vlada stvarati ustavnu vladu i većinu, onda je drugo. Ali ja opet pitam presv. gospodina, onako kao što on pita g. Jordana, gdje je on tu teoriju naučio?"

Vrlo je zanimljiv govor narodnoga zastupnika dra. Ante Starčevića. On nam ponajprije pokazuje neke očite nepravde i nepodopštine, što ih kad i kad donosi načelo većine kod izbora tako, da znatne manjine mogu ostati nezastupljene ili opet da manjina izbornika može dobiti većinu zastupnika. „A ja želim, veli Ante Starčević, i da mogu načinio bih izborni zakon, po kojem bi se imalo urediti pravo, iskreno, slobodno zastupstvo naroda, po kojem bi ne samo takodjer znatne manjine bile zastupane, nego bi svaka stranka bila zastupana po razmjerju svoje brojne snage„. Dakle dr. Starčević preporuča sistem proporcionih izbora ili barem zastupstvo manjina.

Narodni zastupnik Josip Lehpamer ističe kao nedostatak osnove, što ona nema nikakih ustanova za zaštitu izborne slobode, naročito protiv terora i podmićivanja i zloporabe uredovne vlasti.

Iz specijalne rasprave, koja se držala u saborskoj sjednici od 2. srpnja 1881. i dalje, istaknut ćemo neke znatnije momente. Kod razdiobe izbornih kotara (§ 2. osnove) predložio je narodni zastupnik dr. Fran Vrbanić ispravak, da se u drugom retku stavke o Rijeci poslije riječi „izbora" ima izostaviti slovo „i" i namjesto toga staviti „to jest". Tim se ispravkom htjelo jasno i nedvoumno izreći, da Rijeci ne pripada pravo normirati čitav izborni postupak, nego samo to, da može birati u jednom ili u dva kotara, kako je to razložio još g. 1875. prigodom slične rasprave sam vladin zastupnik Jovan Živković. Sabor je prihvatio stilizaciju od g. 1875. nakon nerazumljivog mi obrazlaganja izvjestiteljeva.

Interesan je prijedlog dra. Frana Vrbanića k § 3.: „pravo izbora ima svatko, koji je u kraljevini Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji rodjen ili u savez koje općine kao zavičajni pripadnik primljen"; jer ide zatim, da se osigura u nas izborno pravo Dalmatincima, kako je i bivalo šezdesetih godina.

K § 6. podnio je narodni zastupnik dr. Lovro Vidrić prijedlog, da se census snizi na 30 dotično 15 forinti. Nato je ustao da brani dotadašnji vrlo visoki census sam odjelni predstojnik dr. Marijan Derenčin i narodni zastupnik dr. Lavoslav Šram.

Digitized by Google

Na razmišljanje pobudjuje prijedlog dra. Frana Vrbanića, da bi se senat stola sedmorice, koji će rješavati reklamacije protiv izbornih listina, izbirao skrutinijem iz glavne sjednice u mjesecu siječnju i to unaprijed za čitavu godinu.

Vrlo je zanimljiv ispravak dra. Luke Marjanovića k § 46. izborne osnove: „Žene glasuju po svojih punomoćnicih". Želi dakle, da se u nas aktivno izborno pravo podijeli ženama i za saborske izbore, kao što im je već bilo dano za gradske izbore. Pri tom se poziva naročito na J. St. Milla, koji je bio vatreni pobornik ženske ravnopravnosti. Ali u nas nema još ni danas suffragettesa.

Nadalje je k tome § 46. predložio narodni zastupnik Fran Folnegović, da se uvede barem fakultativno tajno glasanje.

Pod konac specijalne debate podnio je narodni zastupnik dr. Fran Vrbanić prijedlog za zaštitu slobode izbora od 11. paragrafa, da se spriječe zloupotrebe kod sastava izbornih listina, nasilja i makinacije kod izbora, korupcija kod kortešovanja. Prijedlog je uzet iz Derenčinove osnove kaznenog zakona, ali je zabačen iz formalnih razloga.

Osnova je prihvaćena u trećem čitanju u saborskoj sjednici od 7. srpnja 1881., te je po previšnjoj sankciji postala zakonom od 15. srpnja 1881. (Zbornik 1881., komad XII., br. 43.), koji donekle još i danas vrijedi.

Pokazali smo mnogobrojne pokušaje oko rješenja problema o izbornom redu, koji bi nama pristajao. Dopustite na koncu, da važnost ovoga problema još jednom osvijetlim ovom prispodobom talijanskog državoslovca Chimientia izmedju izbornoga reda i mlinskog žrvnja: „Za cijelo će mlinski žrvanj izmljeti redovno onakovo brašno, kakovo je žito, koje dademo mlinaru; ali ako je žrvanj pokvaren ili loše udešen, on će sam pokvariti žito, i ako je bilo dobro".

(Svršit će se.)

O časovni meji izvršbe.

V nasprotju s starimi počasnimi in dolgotrajnimi pravdnimi postopki stremijo novodobni zakoni za tem, da je pravdni postopek koliko mogoče kratek, priprost in cen.

Napetost, nepretrganost in brezmudrost so glavne zakletve vsakemu pravnemu postopku, in pred vsem tudi zahteve gospodarstvenosti.

Dolga pravda — slaba pravda; lahko oškoduje ali celo ugonobi obe stranki.

Naš novi civilno-pravdni red kaže v tem oziru nasproti staremu sodnemu redu uzorno napredovanje.

Digitized by Google

Nasproti civilnemu pravdnemu zakonu pa mora biti — izvršilni red, ki je takorekoč posledica civilnopravdnemu redu, ki je bil v starem sodnem redu — tudi del civilnopravdnega zakona, — še krajši, še preprostejši in še cenejši. —

Če pa hoče zakon res doseči kratkotrajni postopek, mora mu določiti, — razum pospeševalnih splošnih načel: neposrednosti, ustnosti — vsaj vglavnih obrisih časovno trajanje odnosno časovne omejitve že naprej.

Take omejitve je možno misliti na ta način, da določi zakon izvršbi, že s prva najdaljšo — maksimalno dobo, — kar pa je pri izvršbenem pre„ stopku glede na zapletenost osebnih in stvarnih odnošajev pač jako težavno ali celo nemogoče.

Ali pa zakon veže posamezne čine na določene časovne presledke, in odrejuje neodvisnost izvršbenega postopka od strank deloma ali popolnoma.

I.

Kaj toraj o časovnih omejitvah izvršbe določa naš izvršilni, od civilnopravdnega zakona ločeni, samostojni zakon? (avstrijski z dne 27/5 1896. št. 79 d. z.)

On v nekterih slučajih določa časovno dobo, pred pretekom ktere se ne sme izvršiti kak izvršbeni čin (negativna meja). Pri premičninski izvršbi mora biti med rubežem in dražbo najmanj presledek treh tednov (§ 273 i. z.). Pred pretekom te dobe se dražba, — razun izjeme §-a 266 i. z. glede pokvarljivih reči — nesme vršiti, pač pa se mora nemudoma vršiti po preteku treh tednov, če je že predlagana.

Enako se določuje pri nepremičninski dražbi, da je dražbeni narok odrediti na eden ali dva mesca naprej (toraj ne poprej!), in da mora biti med dovolitvijo dražbe in dražbenim narokom presledek najmanj treh mescev (§ 166^2 i. z.). Seveda je tudi v tem slučaju po preteku treh mescev odrediti dražbeni narok čim prej.

Tudi glede razdelilnega naroka zahteva zakon, da ga je odrediti n a j k a s n e j e po položitvi oziroma sploh poravnavi največjega ponudka § 209^1 i. z., in dalje zopet določuje, da m o r a b i t i m e d d o l o č i t v i j o razdelitnega naroka in narokom samim najmanj presledek 14 dni (§ 209^4 i. z.). Primerjaj tudi §§ 116, 301. i. z. i t. d.

Z določitvijo negativne omejitve pa je zakon ob enen posredno določil t u d i p o z i t i v n e roke; določajoč ob enem, da je izvršbo opravljati b r e z z a m u d e (§§ 16, 68 i. z. § 379^1 sodnega poslovnika).

Za pospešitev v izvršbenem postopku dovoljuje in odrejuje zakon t u d i z v e z o v e č i h p r e d l o g o v, rešljivih ali istočasno — takoj, ali drug za drugim — v eni vlogi: rubež in prodajo § 264^2, i. z.; rubež in preodkaz § 303^2, i. z.; § 14 i. z.

Digitized by Google

II.

Izvršilni zakon je upliv strank na tok izvršbe omejil, določivši **uradno opravo izvršbe** (§ 16 i. z., celo uradno ustavitev §§ 39[1]—[5], [8], 129, 145, 151 i. z. i t. d.)

Stem je zakon načeloma izključil mogočnost strankinega zadrževanja izvršbe. Zakon je osobito preprečil staro sistovanje izvršbe na kratek čas, in nje poljubno ponovitev, določivši, da mora trajati vsako odnehanje izvršbe na strani izvršitelja najmanje pol leta (§§ 145, 151, 200[3], 282 i. z. i t. d.)

Zakon je toraj omejil razpolago strank glede izvršbene oprave posameznih izvršbenih činov kakor tudi glede vstavljanja in nadaljevanja izvršbe.

In kjer je zakon pustil strankam, osobito izvršitelju kak vpliv na tok in trajanje izvršbe, je ta vpliv časovno omejil, določujoč **izključitve** (**prekluzije**) za mudne predloge ali mudno vdeležbo.

Po § 56. i, z. neprihod strank k ustni razpravi ali k zaslišanju — ne ovira razprave in sodnega odločevanja.

Neprišlece in mudnike je smatrati pritrjujočimi, če se pri razpravi ali zaslišanju gre za rešitev kakega predloga.

Po §-u 74[2] je končne stroške predložiti v odmero tekom enega mesca po vstavitvi ali dognatvi izvršbe v ogib izključitve.

Pri prisilni upravi se izvršba vstavi uradoma, če izvršitelj ne da potrebnih in zahtevanih predplačil (§ 129[2] i. z.).

Enako izključitev določa § 145 i. z. pri nepravočasni predložitvi dražbenih pogojev (vstavitev); enako vstavitev določa § 188[2] i. z., če se tekom 1 mesca po odreki domika ne predlaga novi dražbeni narok; v tem smislu je primerjati vstavitve po §§ 151, 188[4], 193, 200 [1], [2], [4]; 39 [2]—[5], [8], potem 328[2], 396 i. z.

V slučaju § 256 i. z. ugasne rubež in sploh cela izvršba, če izvršitelj tekom enega leta po opravi rubeža ni redno nadaljeval izvršbe, predlagavši tudi prodajo.

Zakon ne more izvršitelju ukazovati, marveč mora prepustiti njegovi poljubnosti, če in kdaj naj izvršbena sredstva, — enotne izvršbe ali posamezne izvršbene stopinje predlaga. To je stvar proste izvršiteljeve razpolage.

Kadar pa je izvršitelj enkrat kako posebno izvršbeno sredsto vpredlagal, tedaj mu ukazuje zakon, da ukrene tudi vse drugo potrebno brez zamude, kar je za redno nadaljevanje izvršbe bivstveno.

Pri nepremičninski enostavni in enotni dražbi mora izvršitelj predložiti dražbene pogoje, sicer se oprava izvršbe (dražbeni narok) ne more vršiti, in je izvršbo vstaviti (§ 145 i z.).

Pri premičnniski izvršbi je prodaja drugi — samostojni korak. Predlaganja prodaje zakon izvršitelju ne more vspešno ukazovati, pač pa ga

Digitized by Google

k temu predlogu sili posredno — s stvarno prekluzijo §-a 256 i. z. — s pretečo ugasnitvijo rubeža in cele izvršbe.

Rubež globoko seza v gospodarske odnošaje izvršenca. Po dolgem času se vrednost in kakovost premičnim premeni, pri živini z doraslostjo zviša, — pri pridelkih, ki so podvrženi pokvari, — pride na nič. Zato je popolnoma pravilno, da zakon izvršitelja s izključitvijo sili k rednemu nadaljevanju izvršbe, in redno nadaljevanje zahteva.

Sicer je pa redno nadaljevanje izvršbe daljnja posledica uradne izvršbene oprave, ker se najbolj vidi pri enostavnih izvršbah (§ 145 i. z).

III.

In vendar — vkljub navedenim odnošajem se nahajo v zakonu nektere izvršbe, pri kterih zakon ni določil nobenega končavnega roka, pa tudi sicer nobene izključitve ali ugasnitve.

Take odnošaje nahajamo pred vsem pri takozvani terjatveni izvršbi §§ 290 in dr. i. z.

Tudi pri izvršbi s prisilno osnovo in v knjižbo zastavne pravice § 87 i. z. dd. imamo enak slučaj izvršbe.

Tukaj traja izvršba — rubež in preodkaz terjatve, — prisilna zastavna pravica lahko in perpetuum, — zakaj?

Če natančno opazujemo bivstvo izvršeb, najdemo pred vsem dve vrsti izvršbenih učinkov.

1. Nektere izvršbe imajo takorekoč zgolj p r a v n i u č i n e k, ki zabranjuje izvršencu samo kvarno razpolaganje z izvršbenim predmetom.

Ta učinek je tako rekoč za druge neviden, obstoji včasih več ali manj samo iz abstraktne prepovedi glede razpolage z izvršilnim predmetom.

Izvršba s prisilno osnovo in vknjižbo zastavne pravice se ne loti tvarine zemljišča same tako, da bi bil izvršenec dejansko oviran, marveč je samo vknjižena v zemljiški knjigi, da kot izvršilna zastavna pravica čuva prednost izvršiteljeve terjatve. Sicer pa neda nikomur pravice — ceniti zemljišče izvršenčevega gospodarstva in ga tudi ne ovira v pravni razpolagi z zemljiščem.

Enako — še bolje razvidno zgolj pravno nasledico izvršbe nahajamo, pri rubežu nevknjižene terjatve. Vsa izvršba obstoji v prepovedi razpolage — na izvršenca in v prepovedi izplačila na izvršenčevega dolžnika.

Ta izvršba je za nevdeležence nevidna.

Izvršba s prisilno zastavno pravico (§ 87 i. z.) je za nevdeležence vidna samo vsled posebnih pravdnih odnošajev javne zemljiške knjige. Zaradi enostavnosti te izvršbe zadostaje prvi in edini izvršilni predlog.

Izvršba po § 290 i. r. dd. pa ni enostavna, marveč se lahko predlaga drugi korak — preodkaz — posebej, in ta preodkazni predlog ni vezan na

Digitized by Google

nobeno časovno mejo, je odvisen samo od izvršiteljeve poljubnosti in razpolage, in zakon v tem slučaju tudi ni stavil izvršitelju nobene negativne meje, — izključitve, kakor pri primičninski izvršbi (§-a 256 i. z.) bodi si za predlaganje preodkaza bodi si za veljavo dosedanjih izvršbenih činov.

Rubež terjatve, in prisilna zastavna pravica traja toraj tudi kot učinek, — zgolj pravni učinek dosedanjih vspehov izvršbe — in perpetuum naprej.

Za časovno omejitev takim izvršbam je toraj iskati, — razun seveda izvršiteljevega ali morebiti tudi izvršenčevega vspešnega predloga na vstavitev, — sredstev izven izvršilnega postopka, v določilih materijalnoga prava, — zastaranja (§ 1479 o. d. z. i t. d.).

Zastaranja terjatev je uveljavljati potom ugovora (ope exeptionis) ali pa, kakor posebno pri v knjiženih terjatvah po tom (opozicijske) tožbe in se z tožbenim zahtevkom združi ob enem predlog na vstavitev izvršbe (§ 35 i. z. obrazec 95, član XXVIII. uvodnega zakona k i. z., §§ 128, 165, 213 i. z.) Razlago za to prikazen nahajamo, kakor se je že povdarjalo v zgolj pravnem, formalnem učinku teh izvršiteb in izvršbenih stopinj.

Ta pravni učinek se kaže na zunaj pred vsem kot učinek z a v a r o v a l n o s t i, in vse predmetne izvršbe imajo v prvi vrsti smoter in nalogo, zavarovati izvršiteljevo denarno terjatev ali drugo terjatveno pravico proti samolastni izvršenčevi odtujitvi; one imaju nalogo, zasačiti in zasačenim držati izvršenčevo zaseženo premoženje, — dokler se ne doseže o m o g o č i t e v — ali se izkaže p o t r e b a za realizoval na izvršbena sredstva (likvidacijo).

Naravno je toraj, da izvešbeni čini teh izvršeb trajajo tako dolgo, dokler ni ugasnil izvršbeni vir (izvršljiva terjatev) bodi si iz subjektivnih razlogov plačatve ali plačatvenega nadomestka od strani izvršenca, ali iz objektivnih razlogov zastaranja.

Pri nekterih izvršbah nehajo izvršheni čini takoj, ko je ugasnila izvršljiva terjatev (naslov), na pr. pri rubežu nevknjižene trjatve. Če je izvršenec izvršiteljevo izvršljivo terjatev plačal, nehajo ipso jure et facto izvršbeni čini, — to je neha rubež in preodkaz v poteg — sine-facto hominis.

Pri vknjiženih terjatvah je stvar drugačna. Tukaj je treba še izknjižnega čina, treba je še formalne razveljavitve izvršbenih činov (§§ 39. i. r.) 469, 1446 o. d. z.; 4 a zemlj. z.)

Stvarno toraj iz tega dejanskega položaja izhaja, da izvršilna (zemljeknjižna) zastavna pravica § 87. i. r. traja tako dolgo, kakor v knjižba te pravice.

In ne more biti toraj res, da bi bila ta izvršba dognana že s knjižnim vpisom marveč je s k n j i ž n i m v p i s o m t a i z v r š b a š e l e o p r a v l j e n a, njeni izvršbeni in zemljeknjižno zavarovalni čini pa trajajo naprej.*)

* V tem smislu prav: o. 19./4 1899. št. 5803. I. gl. št. 38 ex 1899.; nasprotno pomotno. lo. 24./10. 1899. št. 14260 G. U. 1899. št. 52.; H. Sturm. v Slov. Pravniku št. 1—2/1904.

Digitized by Google

To velja se veda v enaki meri in še jasneje glede izvršilne (zemljeknjižne) nadzastavnepravice, ker se preodkaz (vpoteg ali na mesto plačila) lahko predlaga kot nedvomni nadaljnji izvršbeni čin — poznej posebej.

Izvršilni zakon res ščiti izvršenca pred prenapetim zaseganjem izvršitelja (omejitev stvarnega obsega) in pred neomejenostjo izvršbenega trajanja (časovna omejitev) toda samo tam, kjer je to res potrebno, kjer se iz dolgega trajanja izvršbe izvršenčev — osobito gospodarski položaj poslabša — ali z naraslostjo neprimernih stroškov ali z dejansko gospodarsko stisko.

V pričajučih slučajih pa niti ne naraščajo novi stroški. niti se ne godi izvršencu nobena druga škoda in stiska, in toraj zgolj pravni učinki izvršbe kot zavarovalni lahko trajajo naprej.

2. Pri nekterih izvršbah opazujemo razun zgolj pravnih, do edaj opazovanih — zavarovalnih učinkov, še tudi druge učinke, — dejanske in stvarne posledice za tvarino izvršbenega predmeta; — učinke, ki globoko segajo v dejanske razmere izvršenca, in ga spravljajo v večjo ali manjšo gospodarsko stisko.

Tako mora izvršenec pri prisilni dražbi nepremičnim dopustiti — ne samo knjižno zaznambo dražbenega postopka, am pak tudi obhod, pregled-incenitev zemljišča (§ 140. i. z. dd.); mora dopustiti prevzetev zemljišča strancu (§ 200[1]); ius offerendi drugega knjižnega upnika (§ 200.[1]); uvedbo začasne uprave (§§ 158.—161. i. z.) i t. d.

Pri premičninski izvršbi je zrubežem lahko združena posebna cenitev, odvzetev (hranba) zaseženih stvari (§§ 275[a], 259. i. z.)

Pri prisilni upravi nahajamo dejanske posledice v odzetvi gospodarstva in razpolago o pridelkih v prilog upravniku.

Tukaj gre izvršba takorekoč v tvarino izvršbenega predmeta, ali vsaj v tvarino prirastkov (pridelkov) izvršbenega predmeta, in v končni posledici tvarino izvršencu odtuji (odvzame).

Pri takih izvršbah je že iz stvarnih razlogov potrebno, da dejanske izvršbene posledice ne smejo dolgo-predolgo trajati, sicer se ali tvarina izpridi, ali izvršbeni predmet sploh razvrednosti in pride v škodo.

Ob dražbi zemljišča izvršenec često obdelovanje opušča; izostajajo potrebni popravki; posekuje se les i t. d., poide živež za živino itd. Take neugodne premenitve razvredijo zemljišče, odvračajo kupce in niso na korist ne izvršencu in ne izvršitelju.

Pri izvršbah z dejanskimi gospodarskimi učinki mora toraj vsak dober izvršilni zakon skrbeti za stvari primerne časovne meje. Ravno dejanski učinki silijo zakon k temu, da uredi izvršilni postopek kakor najkrajšim-razun osebnih ozirov na izvršitelja in izvršenca.

K temu pridejo oziri izven izvršbe in strank, namreč javnopravni oziri.

Izvršba je poraba državne sile zoper mudnega izvršenca — državljana.

Digitized by Google

Z izvršbo se omejujejo osebne pravice in osebno blagostanje državljana — izvršenca in njegove rodbine.

Izvršenčeva sila se ne sme potrajniti, ker bi sicer potrla gospodarske moči izvršenca za dalje časa, nego je potrebno.

Zato zakon omejuje izvršbo v stvarnem obsegu določujoč: nezasegljivost nekterega premoženja (§§ 251., 290., 330. i. z.); omejujoč obseg stvarne izvršbe samo na mero potrebnosti (§ 14., 27., 41., 96., 279. i. z.).

Enako mora toraj zakon staviti tudi časovne meje izvršbi in sicer glede na mero potrebnosti.

Posebno zakon izključuje vsako neprilikovanje izvršenca, kar povdarjajo „nagibi" na mnogih mestih, in toraj zakon ne more trpeti neprilikovanja v časovnem oziru.

3. Pa idimo še jeden korak naprej. Dosedaj smo se ozirali samo na take slučaje, kjer gre izvršba na ravnost na izvršenčevo imovino, ali da jo zavaruje, ali da jo tira k likvidaciji, imajoč toraj več ali manje zgolj pravne, ali pa tudi dejanske nasledke.

Nahajamo pa tudi izvršbena sredstva, ktera ali sploh ne gredo zóper izvršenčevo imovino, marveč samo z o p e r i z v r š e n č e v o o s e b o, ali razun na imovino tudi na izvršenočevo osebo.

Taka izvršbena sredstva so: globa, zapor (osebni) in razodetna prisega, varščina, naložena predplačitev za napravo kakega dela (§§ 353. dd. i. z.)

Le — te izvršbe so v knjigi in praksi dosedaj najmanj obdelane in tudi najmanj poznane. Nekteri celo oporekajo ali vsaj dvomijo o tem, da bi ta izvršbena sredstva bile prave izvršbe, ktero oporekanje pa je neplodno že zaradi tega, ker zakon te izvršbe dejansko ima.

Sicer pa je vsaka izvršba pred vsem odvisna od izvršilnega naslova, — od judikatne obsodbene (kondemnativne) obligacije.

Izvršba se vodi v zadostilo judikatni obligačiji zoper mudnega izvršitelja, toraj: pri judikatni obligaciji na plačilo gotovine — „v izterjanje izvršljive terjatve po — — —". Pri judikatni obligaciji na storitev kakega nenadomestljivega dejanja (nastop opernega pevca), na obveznost dopustov ali opustov — se dovoli na enak način izvršba v dosego nenadomestljivega dejanja (§ 354. i. z.), dopustov ali opustov. (§§ 355. i. z. dd.) s sredstvom: globe, zapora, razodetne prisege: v dosego razkritja zavezančevega premoženja ali kake vrnitvene premičnine (§ 47. i. z. dd.) i t. d.

Ni toraj dvoma, da bi se tukaj ne šlo za prave izvršbe.

Izvršbe: z globo, zaporom, razodetno prisego, varščino in predplačatvijo stroškov izdelka, pri tem niso nemara stopinje kake izvršbe, pač pa čestokrat pridejo v poštev in rabo kot d o d a t n e izvršbe.

Vsčasih namreč v dosego izpolnitve judikatne obligacije ne zadostuje ena sama izvršba, am pak še le skupina večih izvršeb (premičninska, in ne-

Digitized by Google

premičninska, terjatvena); za to dovoljuje zakon komulacijo izvršeb § 14. i. z.). Take združitvene izvršbe so tudi naše osebne izvršbe z globo, zaporom in razodetno prisego, varščino, predplačatvijo stroškov izdelka. Le-te izvršbe so posebno umestna izvršbena sredstva za prehod iz premoženjske izvršbe v osebno izvršbo in narobe; izvršenca, pri kterem se ni našlo nič premoženja v imovinski izvršbi, se žene na razodetno prisego, in potem zaseže s prisego razodeto imovino; ali pri izvršbi v dosego nadomestljivih dejanj se naloži predplačilo za izvršitev dela § 353. i. z. in zaradi mudne plačatve vodi izvršba v premoženje i t. d.

Pri teh osebnih izvršbah je zakon določil nektere stvarne meje izvršbi, pred vsem na ta način, da je prepustil sodnikovi določbi, uvažujoči vse okolščine, določitev predplatkov, globe, varščine, zapora; potem na ta način, da je postavil objektivno mejo za naložitev globe § 355[2] i. z. = enkratna zagrožena globa ne sme presezati 4000 K., § 354[2] i. z. skupina vseh naloženih glob ne sme presegati 20.000 K); enako glede trajanja zapora (§ 361. i. z. = vsakokratna odredba ne sme presegati dobe 2 mescev, skupnost vseh odredb pa ne dobe 6 mescev § 354. i. z.)

Pač določa tudi naš izvršitni zakon, daje pri določbi in naložitvi varščine ob enem določiti ne samo visokost, način varščine, am pak tudi čas, tekom kterega naj varščina jamči.

Vendar pa izvršilini zakon — kakor pri takozvani zavarovalni izvršbi (§ 87., 290. i. z.) tudi pri osebni izvršbi ni določil izrečno, kako dolgo ima trajati, odnosno do kdaj se ima dokončati izvršba, pač pa je določil objektivne gori navedene omejitve, ktere so pri zaporu iz stvarnih ozirov posredno obenem tudi časovne omejitve.

Po § 354. i. z. je osebne izvršbe ob dovolitvi izvršbe samo zagroziti, in se ima oprava izvršiti še le na zopetni — novi predlog (izjema § 16. i. z.).

Pa tudi tukaj zakon v časovnem oziru ni izrečno določil. do kedaj ima, izvršitelj predlagati opravo izvršbe po njeni dvolitvi. Ali more izvršitelj opravo predlagati brez časovnih mej, še le več let po dovolitvi ? !

Iz tega položaja bi se lahko izvajalo (in se tudi izvaja), da more izvršitelj predlog za opravo izvršbe staviti u poljubnem, neomejenem času.

Vendar to naziranje nikakor ne more biti skladno s smjerjo zakona (ratio legis) in ne more in ne sme obveljati.

Mislimo samo na slučaj, da bi izvršitelj mogel v neomejenem času predlagati zapor zoper opernega pevca.

Če bi bil izvršitelj v tem oziru neomejen, mogel bi izvršenca gospodarsko do cela ugonobiti. On bi mogel predlagati zapor nalašč v takem času, ko bi izvršenec mogel kaj za se in svojo rodbino gospodarsko pridobiti; nasprotno bi pa takrat nalašč zapora ne predlagal, kadar izvršenec nima zasluška itd. — brez konca.

Digitized by Google

Videli smo, da se pri izvršbah po § 87, 290 i. z. z dolgim trajanjem izvršbe ne godi nobena stiska izvršencu.

Videli smo pa tudi, da izvršilni zakon izvršenca ščiti in dejansko silo časovno omejuje pri izvršbi z dejanskimi posljedicami stem, da nektero premoženje kod nezasežno izloči §§. 250., 251., 290., 291., 292. i. z. §. 330. i. z.); da izvršbe ne pusti (s sistovanjem) zavleći: §§. 282, 200[a] i. z.); da izvršbo časovno konča in ugasne: (§. 256 i. z.).

Videli smo slednjič, da je izvršilna stiska pri osebnih izvršbah največja.

Nagibi na večih mjestih povdarjajo, da se posebno osebna izvršba (z razodetna prisega) ne sme zlorabiti v neprilikovanje izvršenca.

In pri vsem tem, naj bi bila osebna izvršba časovno brez omejitve? In zakon, ki zahteva redno nadaljevanje izvršbe pri imovinski izvršbi, najbi rednega nadaljevanja ne zahteval pri osebni izvršbi, kjer se oporavlja najhujša državna sila zoper državljana — izvršenca?

Treba je tukaj še posebej zopet opozarjati, da zakon že ob začetku izvršbe, pri nje dovolitvi zahjeva ščitenje izvršenca in omejitev obsega izvršbe, če že iz položaja samega jasno izhaja, da zadostuje izvršba že glede jedne imovine ali vsaj jedne vrste imovine (§ 14., 41., 96., 263. i. z.).

Časovna omejitev in ugasnitev izvršbe po § 256. i. l. se je že večkrat naglasala.

Ni toraj misliti, da bi izvršitelj po izposlovani dovolitvi osebne izvršbe mogel in smel opravo dovoljene izvršbe poljubno in časovno neomejeno odlagati in predlagati in stem potrajniti ne samo dejansko ampak tudi osebno stisko izvršenca.

Dokler je izvršilni naslov veljaven in dokler izvršitelj ni plačan, on na primeren način in v primernem obsegu in času lahko ponovi enkrat iz objektivnih ali subjektivnih razlogov vstavljeno izvršbo (§§ 145, 151, 200[a] i t. d. i. z.)

Knjiga in praksa se je s časovno omejitvijo izvršbe — osobito osebne izvršbe pečala prav malo.

Vendar se dajo nekteri sledovi najti že v knjigi in rabi.

Neumann (komentar stran 233) izvaja, da v dosego razodetne prisege dovoljenega zapora ni — kar tako (ohne weiters) dovoliti, če je izvršitelj pustil daljšo dobo (morda več kot znaša skupna doba zapora, ... po §. 48[a] i. z. 6 mescev) preteči, predno je dal zapor izvršiti,** čeprav v §-u 48 i. z. ni določen rok, do kterega je zapor opraviti; kajti posledice izvršenčeve nevbogljivosti ne morejo trajati brez vse časovne meje, osobito, ker so se izvršenčeve razmere lahko spremenile in je izvršenec sedaj morda pripravljen prisego priseči brez sile.

** to je: predno je predlagal opravo zapora (§ 354-a i. z.).

Digitized by Google

Iz prakse navaja Fellner-Ohmeyer št. 153 odločbo:

Sklep na zapor, — vsled dejstva, da se oprava zapora ni mogla izvesti, ker se izvršenca ni moglo najti — ne izgubi svoje veljave.

Kot razlog bi bilo tukaj navajati, da je izvršitelj tukaj opravo zapora predlagal in toraj započeto izvršbo redno nadaljeval, in da tedaj ni njegova krivda, če se oprava predlagane zaborne izvršbe ni mogla izvesti.

Fellner-Ohmeyer pa navaja še eno zanimivo odločbo — št. 154: Pač pa (zgubi zaporna dovolitev svojo veljavo stem) da je od dovolitve zapora pa do zaporne oprave pretekla znatna doba (ein bedeutender Zeitraum).

Vpričujočem slučaju je pretekla doba skoraj dveh let, ne da bi izvršitelj predlagal opravo zapora; sodišče je predlog kot zapoznel zavrnilo

Razlogi navajajo: Če prav u §-u 48 i. z. ni določenrok, v kterem je dovoljeni zapor opraviti, bi bilo vendarle smotru tega prisilnega sredstva neprimerno, da bi trajala vsled izvršenčeve nevbogljivosti nastala posledica brez vse časovne meje.

Eden slučaj iz svoje prakse sem navajal v razpravi: O dopustnosti in pravočasnosti izvršilne razodetne prisege po § 47 i. z., ki jo prinese Slov. Pravnik.*

Toliko se toraj v knjigi in praksi splošno občuti, da je z načeli izvršil, nega reda neskladno, da bi posledice osebne izvršbe trajale brez vsake časovne meje. Neumann misli, da je oprava osebne izvršbe (zapor) nedopustna, če se več kakor 6 mescev ni predlagala. Vdrugem slučaji se je sodišče negativno izreko, da je nadenoletna doba (skoraj dveh leta) že taka, da se oprava dovoljenega zapora ne more več izvesti.

Neumann kakor navedena odločba toraj terja, — čeprav se ne imenuje. pravi razlog, — da mora izvršitelj tudi pri osebni izvršbi izvršbo redno nadaljevati, sicer je njegov predlog prekludovan, izključen.

Povdarja se to navzlic dejstvu, da zakon izrečno ne določuje nobenega končnega roka. Na drugi strani pa se zopet opušča izkati končni rok v zakonu na latentni način.

Latentno pa je najti časovno mejo tudi pri osebni izvršbi v sledečih določbah:

Izvršilni red zahteva predložitev končnih izvšlinih stroškov tekom mesečne dobe po vstavitvi ali dognatni izvršbe § 74-a i. z.

Tudi osebna izvršba po § 47, 353, 354, 355 i. z. mora toraj imeti svojo dognatev, ker bi sicer za mesečni rok §-a 74-a i. z. ne bilo prostora.

Za mudnega izvršitelja pa je določil zakon v § 256 i. r. zakonito dognatev po preteku enega leta po opravljenem rubežu, če izvršitelj

* Tam se je predlagala razodetna prisega skoraj 6 let po brezvspešnem rubežu, sodišče jo je odklonilo iz razloga nerednega nadaljevanja izvršbe, in preteka več kakor enoletne dobe.

Digitized by Google

ni predlagal prodaje in če prodajnega postopka ni redno nadaljeval. Zakon je tukaj pustil mudnemu izvršitelju eno leto časa, — in po tem brezvspešno preteklem času ugasnil celo izvršbo.

Na drugi strani zopet povdarja zakon, da je pod rednim nadaljevanjem časovno umevati tisto dobo, v kteri se izvršenčeve razmere nisopremenile. Vtem oziru dovoli zakon podlagovzetje cenilnega zapisnika kake prejšnje cenitve, če od le — te cenitve ni preteklo več kakor eno leto, in če se položaj zemljišča ni bivstveno premenil (§ 142 i. z.) Opremenitvi izvršenčevih razmer govori tudi § 49-1, 2 i. z.

Izvajati nam je toraj: Če zakon ni izrečno določil časovne meje za dognatev osebnih izvršeb, iščimo to mejo latentno.

Iz gornjih navedeb pa je sklepati dalje:

Če izvršilni zakon določuje časovne meje izvršbi že tedaj, če izvršba za izvršenca nima samo pravnih, marveč tudi dejauske posledice; in če so izvršbene posledice pri osebnih izvršbah ne samo pravne in dejanske, marveč tudi osebne; tedaj mora zakon osebni izvršbi določiti najmanj tiste časovne meje, ktere je odločil stvarni izvršbi z dejanskimi posledicami. Tedaj pa najmanj mora časovna meja §§-ov 142, 256 i. z. veljati tudi za izvršbe zoper izvršenčevo osebo, namreč doba enega leta od izvršbene dovolitve.

Po naših izvajanjih ima toraj izvršitelj po dovolitvi izvršbe v svrho storitev kakega nenadomestljivega izvršenčevega djanja predlagati opravo osebne izvršbe: z globo, zaporom i t. d. vsaj tekom enega leta po dovolitvi te izvršbe, sicer se izvršba ne more smatrati redno nadaljevanoj in umestnoj, ter se ima oprava izvršbe odkloniti.

Izvršba z razodetno prisego se mora predlagati tekom enoletne dobe od brezvspešne oprave predhodne izvršbe, sicer izvršba ni v enakih odnošajih in pravočasno nadaljevana, in je poznejši predlog zavrniti.

IV.

Pregledno toraj nahajamo v zakonu tri vrste izvršeb.

Prvič izvršbena sredstva: izvršbe, izvršbene stopinje, ki imajo namen izvršenčevo premoženje zasačiti in ga zasačenega držati tako dolgo, da se doseže omogočitev — ali izkaže potreba drugih realizovalnih izvršbenih sredstev. To so izvršbe z zgoljpravnimi nasledki, z ohranitvijo iz vršbenega predmeta (salva rerum sabstantia).

Potem izvršbena sredstva: — izvršbe in izvršbene stopinje, kterim je namen zasačeno izvršenčevo premoženje realizovati, tvarino izvršbenoga predmeta izvršencu odtujiti, in vdenariti ali odvzeti, ter pripomoči izvršitelju do obvezne gotovine, ali kake druge dajatve, — izvršbe z dejanskimi nasledki in končno likvidacijo.

Digitized by Google

Slednjič izvršbena sredstva, ki ne za sačijo ne izvršenčevega premoženja, niti ne zgolj pravno, niti dejansko, — ga toraj tudi nerealizujejo, — tedaj sredstva, ki sploh ne zasegajo izvršenčevega premoženja — marveč samo izvršenčevo osebo ali zasegajo poleg izvršenčevega premoženja tudi njegovo osebo.

Prvonavedena izvršbena sredstva kot več ali manj zgolj pravna izvršenčevega gospodarskega gibanja dejansko ne ovirajo, — zato zakon nima posebnega povoda omejiti njihove veljave na določen čas, ampak prepušča zgolj izvršencu samemu, da skrbi za potrebna sredstva, in se — ugodivši izvršbenemu naslovu, reši izvršbe.

Druga izvršbena sredstva pa gospodarsko gibanje izvršenca ne samo močno ovirajo, ampak, največkrat celo onemogočujejo, — in najmanj spravljajo izvršenca v gospodarsko stisko.

Umevno je tukaj, da se izvršenčeva gospodarska stiska nesme potrajniti, in da zakon mora skrbeti za njene časovne meje: izrečno kakor v § 256 i. z. ali po sestavitvi izvršbenega postopka § 129, 209 i. z.

Tretja izvršbena sredstva pa prozročijo razun morebitne istočasne ali vsaj predhodne gospodarske stiske tudi še osebno stisko. In če zakon stavi že gospodarski stiski izvršenca časovne meje, — mora jih staviti tem bolj osebni stiski, — in sicer n a j m a n j enake meje, k a k o r jih stavi gospodarski stiski izvršenca; kajti osebna stiska je že sama ob sebi tudi gospodarstvena stiska izvršenca. Mnogokrat pa je gospodarstvena stiska obdolženca celo predhodna in predpogojna za osebno izvršbo, ki ima že sama na sebi neugodne gospodarstvene nasledke za izvršenca (zapor).

Taka združena stiska izvršenčeva, gospodarstvena, osebna in zopet gospodarstvena, — ne more in nesme biti neomejena, odvisna od poljubnosti in razpolage izvršiteljeve, nesme se potrajniti, ampak mora imeti zakonite časovne meje.

Umevno je toraj, da Neumann misli celo na omejitev na 6 mescev.

Mogoče je pa tudi, da je osebna izvršba sploh že po stvarnem položaju samem omejena samo na kak določni čas. Na pr. operni pevec se je zavezal nastopiti določenega dne,*) pa odpove brez vzroka. Trajanje take izvršbe je toraj čestokrat stvarno omejeno, in se izvršenčeva stiska sploh ne da podaljšati. Vtakih slučajih pa zakonu ni bilo treba določevati časovne meje posebejin izrečno. — Od škodni ni za neizpolnitev dogovorjenega dela pa daje § 368 i. z. prosto pot tožbe. Dr. F r a n M o h o r i č.

* pri jubileju X.

Digitized by Google

Postanak i vrijednost sada valjanih zakona o zadrugama u Hrvatskoj i Slavoniji.

Piše dr. Iv. Strohal.

(Nastavak).

§ 29. Glede pitanja, na koji su dio zadružne imovine ovlaštene pojedine diobne stranke, dotično glede pitanja, po kojim se načelima imade dijeliti zadružna imovina, uzdržane su u toj osnovi nepromijenjene ustanove starijih zakona. Pošto su se glede tog pitanja kod nekretnina razlikovale ustanove starijih krajiških zakona od ustanova starijih zakona za gradjansku Hrvatsku, prenesene su i u novu osnovu dvovrsne ustanove. Jedne vrijede za zadružne nekretnine u nekadanjem gradjanskom području, ili kako se u samoj toj osnovi veli, za urbarska i urbarskima srodna zadružna selišta ; druge pak vrijede samo za nekretnine u nekadanjem području vojne Krajine, ili kako se u samoj toj osnovi veli, za nekadanji krajiško-obvezni zadružni posjed.

Zadružne nekretnine u nekadanjem gradjanskom području dijele se (po ovoj osnovi kao i po zakonu od 3. ožujka 1874.) na loze, kojima su predstavnici bili na životu 1. siječnja 1837. Onaj, koji je bio u zadrugu primljen nakon toga, dobiva ono, što se je ugovorilo, kad ga je zadruga primila ; a ako nije bilo ništa glede toga ugovoreno, dobiva jednak dio sa svakom lozom, koja je postojala onda, kada je bio u zadrugu primljen. Ako se ne može ni tako ništa ustanoviti, tada dobiva uzadruženik jednak dio sa svakom lozom, koja postoji u vrijeme diobe. Po ovim pravilima dijeli se zadružna imovina takodjer i onda, ako je iza 1. travnja 1848. primljena u zadrugu cijela obitelj[126].

Udovica bez djece, koja je priudajom došla u zadrugu, ima po toj osnovi kao i po zakonu od 3. ožujka 1874. pravo uživati zadružnu imovinu, kao i svi drugi zadrugari ; a ako se zadruga dijeli dobiva ona jednu četvrtinu dijela njezinog pokojnog supruga. Što ima biti s ostalim trim četvrtinama dijela njezinog supruga ; imadu li te tri četvrtine pripasti svim ostalim zadrugarima zajedno ili samo blizim rodjacima, ne odredjuje se u ovoj osnovi, kao ni u zakonu od 3. ožujka 1874.

Ono, što vrijedi, za priudate udovice bez djece, vrijedi i za obudovjele priženjenike bez djece[127]. Razlika postoji samo u tome, što mogu ostali zadrugari, kako u nekadanjem gradjanskom području tako i u nekadanjoj vojnoj Krajini priudatim udovicama bez djece, kao i svim drugim zasebnim ženskim članovima njihov dio isplatiti u novcu prema propisno obavljenoj procjeni[128] dočim obudovjelim priženjenicima bez djece mora se njihov dio dotično jedna četvrtina dijela njihove pokojne supruge uvijek u zemljištu otcijepiti, ako

[126] § 17.
[127] § 18.
[128] § 21.

Digitized by Google

postoje za to i drugi uvjeti (privola većine zadrugara i propisana najmanja zemljišna izmjera).

Sve ove ustanove preuzete su skoro doslovce iz zakona od 3. ožujka 1874. Povrh toga odredjuje se u ovoj osnovi, da se priudata udovica bez djece kao i obudovjeli priženjenik bez djece imade uvijek priključiti kojoj drugoj diobnoj grani. O tome, kojoj se grani takova udovica ili udovac imade priključiti, odlučuje u prvom redu sporazumak medju samim strankama ; ako se glede toga stranke ne bi mogle sporazumiti, tada ima o tom odlučiti kotarska oblast. Priudata udovica bez djece ima se ovako priključiti dakako samo onda, ako ostali zadrugari nijesu zaključili, da joj se njezin dio imade isplatiti u novcu.

Osim toga je medju ove ustanove obzirom na zaključke anketnog povjerenstva uvrštena odredba, da ženska glava gubi, ako se uda u zadruzi za zadrugara, ona prava, koja joj pripadaju kao predstavnici. — Nasuprot tome ispuštena je u toj osnovi ona ustanova zakona od 3. ožujka 1874., u kojoj se odredjuje, da priudatoj udovici s djecom pripadaju glede uživanja sva prava njezinog pokojnog muža, a da kod diobe imadu za nju i za njezinu djecu vrijediti ustanove gradjanskog zakonika.

Zadružne nekretnine u nekadanjoj vojnoj Krajini dijele se po broju muških i ženskih članova zadruge. Ustanova ta preuzeta je u ovu osnovu iz zakona od 14. travnja 1880., dotično iz zakona od 8. lipnja 1871., ; a u novoj osnovi dodano je toj ustanovi, da se broj članova u slučaju diobe odredjuje po danu, kada je dioba zatražena. Dalje je obzirom na ustanove zakona od 14. travnja 1880. odredjeno u toj osnovi, da se dioba dozvoljena predstavniku obitelji proteže takodjer i na njegovu ženu i djecu. U skladu pak s ustanovama, koje su u toj osnovi postavljene za nekadanje gradjansko područje, te obzirom na ustanove zakona od 14. travnja 1880. odredjuje se nadalje, da se oni članovi zadruge, koji ne pripadaju nijednoj obiteljskoj svezi (tako udovci i udovice bez djece), imadu priključiti jednoj od diobnih stranaka ; a ako se diobne stranke same ne bi mogle sporazumiti o tome, kojoj da se priključe ovakovi zasebni zadrugari, imade takav prijepor riješiti kotarska oblast[129]. Ženskim članovima mogu osim toga ostali zadrugari njihov dio u nekadanjoj vojnoj Krajini kao i u nekadanjem gradjanskom području isplatiti u novcu.

Zadružne pokretnine dijele se po ovoj osnovi kao i po zakonu od 3. ožujka 1874. medju članove zadruge, koji su navršili 16. godinu, na jednake dijelove, dočim članovi ispod 16 godina dobivaju samo polovicu dijela, koji bi otpao na člana, koji je 16. godinu već navršio[130]. Ova ustanova protegnuta je u ovoj osnovi i na nekadanju vojnu Krajinu, u kojoj su se po starijim zakonima pokretnine dijelile kao i nekretnine.

[129] § 19.

[130] § 20.

Digitized by Google

§ 30. Sam diobni postupak uredjen je u ovoj osnovi u glavnome upravo onako, kao i u zakonu od 3. ožujka 1874., samo je tom osnovom protegnut taj postupak takodjer i na nekadanju vojnu Krajinu.

Napose imade po toj osnovi u diobnim stvarima u prvom redu postupati općinsko poglavarstvo. Kod općinskog poglavarstva imade se napose zatražiti dioba i to ili pismeno ili usmeno. Molitelj imade po toj osnovi svojoj molbi priložiti gruntovni izvadak i katastralni posjedovni list zadružnih nekretnina. Općinsko pak poglavarstvo imade ureda radi povodom takove molbe u nekadanjem gradjanskom području dobaviti zadružno rodoslovlje, a u nekadanjoj vojnoj Krajini izvjesnicu odnosno izvadak iz pukopopisne listine za dotičnu zadrugu. Zadružna rodoslovlja dotično izvjesnice o stanju duša u odnosnoj zadruzi imadu župski uredi dotično parohijska zvanja na poziv općinskog poglavarstva izdavati besplatno.

Nakon što je općinsko poglavarstvo sakupilo navedene isprave, imade ono saslušati o diobnoj molbi sve zadrugare, dotično njihove zastupnike, štitnike i skrbnike. Kod toga ima se ponajprije osvjedočiti, da li većina zadrugara pristaje na diobu zadružne imovine, i da li će na svaku diobnu granu otpasti propisana najmanja zemljišna izmjera. Ako doista na diobu privoljuje većina zadrugara i ako doista na svaku diobnu granu otpada propisana najmanja zemljišna izmjera, ima se medju diobnim strankama pokušati nagoda. — Dodje li pred općinskim poglavarstvom do potpune nagode, valja tu nagodu zapisnički ustanoviti i predložiti kotarskoj oblasti na potvrdu. — Ne privoli li većina zadrugara na diobu zadruge ili ne može li na svaku diobnu granu otpasti propisana najmanja zemljišna izmjera ili ne nagode li se diobne stranke glede razdiobe cjelokupne zadružne imovine, — imade općinsko poglavarstvo molbu za diobu zadruge i sve ostale spise predložiti kotarskoj oblasti[131].

Predloži li općinsko poglavarstvo na potvrdu nagodu o razdiobi zadružne imovine, imade se kotarska oblast ponajprije osvjedočiti, da li je nagoda sklopljena privolom svih ovlaštenika, dalje nijesu li ovom nagodom povrijedjena prava malodobne siročadi, skrbljenika i ovlašteno odsutnih, zatim da li je svakoj dobnoj stranci pripala u nekretninama propisana najmanja zemljišna izmjera, konačno da li su kod razdiobe nekretnina održana načela narodno-gospodarstvena, a kod razdiobe zgrada propisi redarstveni. Ako predložena nagoda budi u kom pravcu ne valja, imadu se učinjene pogrješke ukloniti i zatim izreći konačna odluka[132].

Ne uspije li nagoda pred općinskim poglavarstvom, imade diobnu raspravu provesti sama kotarska oblast, koja imade takodjer izdati i konačnu odluku zajedno s diobnim listom, u kom ima biti točno označeno, kojoj diobnoj

[131] § 26.
[132] § 27.

Digitized by Google

stranci imade koja nekretnina pripasti. Ako je medju strankama glede nekih stvari uspjela nagoda, imade se kotarska oblast kod daljnjeg raspravljanja i izdavanja diobnog lista uvijek obazirati na taj djelomični sporazumak stranaka[133].

Zadružna imovina imade se dijeliti po vrijednosti. Vrijednost pak zadružne imovine ustanovljuje se u toj osnovi na dva načina: — Vrijednost plodnih zemalja imade se ustanoviti po čistom zemljarinskom prihodu, kako je to zaključilo već anketno povjerenstvo, koje je bilo sazvano, da vijeća o regulaciji zadružnih odnošaja. Točnijih ustanova o tome, kako se imade vrijednost plodnih zemalja ustanovljivati po čistom zemljarinskom prihodu, ne ima u toj osnovi. U njoj se zemaljska vlada, odjel za nutarnje poslove, samo općenito ovlašćuje, da za pojedine predjele ustanovi prema prometnoj vrijednosti zemljišta stalni postotni ključ. — Vrijednost pak zgrada, kućišta i pokretnina imade se po toj osnovi ustanovljivati onako, kako se je i do tada ustanovljivala, t. j. procjenom. Procjenu tu imadu obaviti gospodarski vještaci, procjenitelji, koje izabiru diobne stranke dotično imenuje kotarska oblast[134].

Dalje imade se kod diobe zadružne imovine paziti na to, da se diobom ne pokvari porabna svrha razdijeljene stvari. Napose ne smiju se u naravi dijeliti zgrade, ne smiju se u naravi dijeliti pojedine pokretnine ; već se takova stvar imade uvijek dopitati u cijelosti jednoj diobnoj grani, dok se drugoj dopituje mjesto dijela od te stvari koja druga stvar, ili ako drukčije ne ide, dopituje joj se naknada u novcu[135].

Kod razdiobe nekretnina imade se paziti na to, da nekretnine dopitane istoj diobnoj grani budu uvijek što više u svezi. Ako bi se pojedine nekretnine morale cijepati, imadu si diobne stranke izabrati mjernika ; a ako se u izboru mjernika ne bi mogle složiti, imade im mjernika imenovati sama kotarska oblast[136].

Ako su pojedine diobne stranke ovlaštene na jednake dijelove iz zadružne imovine, mogu se po toj osnovi kao i po zakonu od 3. ožujka 1874. one same sporazumiti, kojoj će koji od tako ustanovljenih dijelova pripasti. Ako se ne mogu sporazumiti, može se to pitanje riješiti ždrijebom. Ako ne bi stranke htjele, da se to pitanje riješi ždrijebom, imade kotarska oblast odlučiti, komu imade koji dio zadružne imovine pripasti[137].

Ako zadruga ima uknjiženih dugova, imadu se po toj osnovi takodjer kao i po zakonu od 3. ožujka 1874. saslušati dotični vjerovnici, kako žele, da im se uknjižene tražbine isplate ili osiguraju nakon provedene diobe[138].

[133] § 28.
[134] § 7.
[135] § 30.
[136] § 29.
[137] § 31.
[138] § 32.

Digitized by Google

Obzirom na zaključak anketnog povjerenstva prigodom raspravljanja o naredbi za provedbu potajnih dioba, da se kod provadjanja potajnih dioba, ako u dotičnoj zadruzi imade malodobnih sirota, imade tražiti privola odnosnih štitnika kao i mnijenje nadštitničke oblasti, — uvrštena je i u ovu osnovu ustanova, da se u takovim slučajevima imade i kod redovne diobe poslati čitava diobna rasprava nadštitničkoj oblasti na mnijenje. Kotarska ipak oblast nije vezana na takovo mnijenje nadštitničke oblasti, no konačna odluka i diobni list imade se kako ostalim diobnim strankama dostaviti tako i nadštitničkoj oblasti time, da se proti toj odluci može poslužiti pravnim lijekom utoka[139].

U konačnoj diobnoj odluci imadu se takodjer obrediti svi diobni troškovi ; ove troškove imadu stranke nositi u razmjerju dopitanih im dijelova[140].

Proti odluci kotarske oblasti mogu se stranke poslužiti pravnim lijekom utoka na županijski upravni odbor, a proti odluci županijskog upravnog odbora na kr. zemaljsku vladu, odio za nutarnje poslove. Ovi utoci imadu se po toj osnovi kao i po zakonu od 3. ožujka 1874. podnijeti unutar roka od 30 dana iza urudžbe prvo- dotično drugostepene odluke ; i to imadu se podnijeti kod kotarske oblasti, koja je izrekla diobnu odluku u prvoj molbi, a mogu se podnijeti usmeno ili pismeno. Stranke imadu se uvijek u odluci napose podučiti, da imadu proti dotičnoj odluci pravo poslužiti se s utokom[141].

Čim postane diobna odluka pravomoćnom, imade po toj osnovi kotarska oblast uputiti općinsko poglavarstvo, da pojedine dijelove preda strankama u posjed i da kod cijepanih nekretnina postavi medjaše. O toj predaji pojedinih dijelova zadružne imovine diobnim strankama u posjed imade općinsko poglavarstvo sastaviti posebni zapisnik, i taj zapisnik predložiti kotarskoj oblasti. Nakon toga imade kotarska oblast zatražiti kod nadležne gruntovne i kod nadležne porezne oblasti, da dotičnu diobu provedu i u svojim knjigama[142].

Dijelovi, koji su u nekretninama diobom dopitani pojedinim diobnim strankama, imadu se po toj osnovi obzirom na zaključke anketnog povjerenstva upisati u vlastovnici gruntovnih napisnika dotično uložaka na nove zadruge u slučajevima, ako sastoje iz više porodica ili iz više osoba, od kojih svaka predstavlja po jednu porodicu, ili iz porodica i takovih osoba zajedno[143]. Sastoji li koja diobna stranka samo iz jedne porodice ili samo iz jedne osobe, imade se dio nekretnina, dopitan ovakovoj porodici ili osobi upisati, na predstavnika dotične porodice odnosno na samu tu osobu.

---

[139] § 33.
[140] § 35.
[141] § 34.
[142] § 36.
[143] § 23.

Digitized by Google

U svezi s time odredjuje se dalje u toj osnovi obzirom na zaključke anketnog povjerenstva, da se imade ureda radi odrediti ispravak zemljišnog upisa, te upis zadruge kao vlasnice u slučajevima, ako je u zemljišniku upisana kao vlasnica gradjansko-pravna zajednica stvorena putem diobe, provedene po zakonu od 3. ožujka 1874. ili po zakonu od 29. prosinca 1876. Dalje ima se tako ispraviti zemljišni upis vlasnika, ako su dotične nekretnine odmah prigodom osnivanja gruntovnice upisane budi na gradjansko-pravnu zajednicu, budi na obitelj kao vlasnicu. No u svim tim slučajevima mora da takov ispravak zatraže sporazumno svi uknjiženi vlasnici; osim toga mora da na takov ispravak privole i drugi interesenti, koji su stekli stvarna prava na dotičnim nekretninama[144].

---

§ 31. Posebnu vrstu diobnog postupka odredjuje ova osnova za slučajeve, kada se ima dio koga zadrugara izlučiti radi njegovih dugova. — Kako je već navedeno po samoj ovoj osnovi ne mogu pojedini zadrugari raspolagati s dijelovima, koji bi im mogli pripasti iz zadružne imovine nakon provedene diobe. Pojedini članovi zadruge u opće ne imadu, dok zadružna sveza traje nikakvo pravo na odredjeni dio zadružne imovine. Po nekim ipak starijim zakonima mogli su pojedini zadrugari na dijelove, koji bi im iz zadružne imovine pripali nakon provedene diobe, praviti dugove, napose mogli su praviti zajmovne dugove. Za dugove, dotično kako se veli u toj osnovi, za zajmove i štete, koje je učinio koji zadrugar prije, nego li bude na snagu stupila ova osnova, može i po ovoj osnovi vjerovnik dotično oštećenik, ako zadruga ne bi htjela preuzeti isplatu dotičnog duga, tražiti, da se za namirenje njegove tražbine izluči iz zadružne imovine dio dotičnog zadrugara, koji je njemu dužan. Za dugove pojedinog zadrugara, koji budu nastali iza kako bude na snagu stupila ova osnova, ne će više njegov vjerovnik moći tražiti, da se njegov dio izluči iz zadružne imovine. Samo za namirenje kaznenih troškova i kaznenih odšteta, nastalih i dosudjenih, nakon što bude ova osnova stupila na snagu, može država dotično oštećenik, ako zadruga ne bi hotjela preuzeti isplatu tih troškova, tražiti, da se iz zadružne imovine izluči dio dotičnog zadrugara. — U svakom slučaju izlučuje se dio dotičnog zadrugara samo u novcu, a nikada ne izlučuje se taj dio u naravi ; i to izlučuje se u nekadanjem gradjanskom području dio, koji otpada na čitavu porodicu, kojoj je dotični zadrugar predstavnikom ; u nekadanjoj pak vojnoj Krajini izlučuje se samo onaj dio, koji otpada na njegovu osobu. Uslijed takovog izlučenja prestaje dotični zadrugar u nekadanjem gradjanskom području zajedno s cijelom svojom porodicom, a u nekadanjoj vojnoj Krajini samo za svoju osobu, biti članom zadruge, iz koje je njegov dio izlučen. — Ako

[144] § 24.

Digitized by Google

pak zadruga preuzme dug ovog ili onog zadrugara, pak zatim isplati taj dug vjerovniku, ima se kod diobe zadružne imovine isplaćena svota uračunati dotičnom zadrugaru u dio[145]. — Kako se iz navedenog vidi, čitavo ovo izlučivanje sastoji u tome, da se nošenje takovog duga nametne do vrijednosti dijela, koji otpada na dotičnog zaduženog zadrugara, čitavoj njegovoj zadruzi uz uvjet, da dotičnik uslijed toga prestaje biti članom zadruge.

Posebne ustanove sadržaje ova osnova glede dioba, koje su zadrugari samovlasno bez dozvole i znanja oblasti izveli prije, nego li bude na snagu stupila ova osnova. Ustanove ove preuzete su u glavnom iz zakona od 3. ožujka 1874. Po tim ustanovama imade takove potajne diobe provadjati kotarska oblast; i to ima ih provesti prema faktičnom stanju posjeda bez obzira na to, da li svaka diobna stranka imade propisanu najmanju zemljišnu izmjeru. Potajna dioba imade se ispraviti s novom razdiobom, samo ako nezadovoljna stranka dokaže, da je potajna dioba izvedena nasilno i da se je ona pred oblasti pritužila proti izvadjanju te diobe. Nadalje ima se ta potajna dioba ispraviti, ako nezadovoljna stranka dokaže, da je potajna dioba izvedena bez njezina znanja ili dok je ona bila odsutna. Ipak se ne ima potajna dioba ispraviti u navedenim slučajevima, ako je dotična stranka naknadno pristala uz diobu, koju su ostali zadrugari izveli proti njezinoj volji ili bez njena znanja. Osim toga imade se potajna dioba ispraviti, ako su njome prikraćeni u svojim pravima zadrugari podvrgnuti štitništvu ili skrbništvu. Konačno ima se potajna dioba ispraviti, ako su potajnom diobom počinjene u redarstvenom obziru takove pogrješke, koje se moraju ispraviti. Radi toga pak, jer kod potajne diobe nijesu održana načela narodno-gospodarstvena, t. j. jer su kod potajne diobe pojedine čestice cijepane ispod najmanje izmjere, koja je propisana u provedbenoj naredbi zakonu od 3. ožujka 1874., — ne imade se potajna dioba ispraviti. Tako je načelo, koje je bilo izrečeno već u osnovi naredbe za provadjanje potajnih dioba, da se naime ne ima potajna dioba ispravljati, ako su povrijedjena samo načela narodno-gospodarstvena, primljeno takodjer i u osnovu samoga zakona. — Osim toga po ovoj osnovi ne ima se potajna dioba u navedenim slučajevima kao po zakonu od 3. ožujka 1874. nadomjestiti s novom diobom, već se ima samo ispraviti, i to tako, da se ispravak ograniči na što manji broj parcela. — Ako u dotičnoj zadruzi ima zadrugara podvrgnutih štitništvu ili skrbništvu, imade se prije izdanja konačne odluke i diobnog lista čitav diobni spis predložiti nadštitničkoj oblasti, da o toj diobi dade svoje mnijenje. — Pojedini dijelovi u nekretninama imadu se kod provadjanja potajne diobe upisati na faktične posjednike, dotično na predstavnike pojedinih diobnih stranaka, a na zahtjev tih stranaka mogu se ti dijelovi upisati takodjer i na zadruge[146].

[145] § 6.

[146] § 43.

Digitized by Google

Ako su pojedine čestice ostale nerazdijeljene, i nakon što se je zadruga glede ostale imovine samovlasno razdijelila, imade oblast, koja provadja potajnu diobu, obzirom na zaključak anketnog povjerenstva dotične čestice upisati na diobne stranke, koje ih posjeduju, kao suvlasnike. Sve to naravno samo onda, ako se stranke ne bi glede razdiobe tih čestica nagodile ni prigodom provadjanja potajne diobe. Za naknadnu razdiobu ovih čestica nadležne su, kako je zaključilo anketno povjerenstvo, upravne oblasti i poslije gruntovnog raspisa dotične zadruge[147]. — Upravne oblasti nadležne su prema tome i za provadjanje dioba medju suvlasnicima, ako je suvlasništvo nastalo uslijed toga, što su prigodom provadjanja potajne diobe ostale neke nekretnine nepodijeljene.

U buduće zabranjuje ova osnova zadrugarima svaku samovlasnu diobu bez dozvole i znanja oblasti. Diobe, koje budu stranke bez oblasne dozvole izvele, nakon što bude ova osnova stupila na snagu, imadu se po toj osnovi smatrati nezakonitima[148].

Diobe, koje su započete prije nego li bude ova osnova stupila na snagu, ma du se provadjati po starijim zakonima samo onda, ako je već izdana konačna diobna odluka i diobni list, dotično ako je diobna nagoda ili povjerenstveni predlog već odobren. Za sve ostale diobe, koje se nalaze u tečaju, ima vrijediti novi zakon[149].

Osobe, koje se po ovoj osnovi ne mogu smatrati članovima zadruge, a koje su po zakonu od 14. travnja 1880. imale pravo na otpravu, mogu tu otpravu tražiti, samo ako su si pravo na nju sačuvale prema propisima zakona od 14. travnja 1880. Dalje ipak imade se i kod otpravljanja postupati po propisima ove osnove[150].

---

§ 32. Kako je već naprijed istaknuto, zaključak, što ga je stvorilo anketno povjerenstvo glede zadruga, koje su spale samo na jednu porodicu ili samo na jednu osobu, nije bio nikako provediv. Po tom naime zaključku imale bi se razriješenima smatrati sve zadruge, koje sastoje samo iz jedne porodice ili samo iz jedne osobe; no ako bi predstavnik takove porodice imao odrasle djece, imao bi taj predstavnik po tom zaključku nad imovinom razriješene zadruge samo doživotno uživanje, a njegova djeca imala bi tek pravo raspolagati „sa sučnošću bivšega zadružnog posjeda“ ; tomu zaključku dodan je još nadopunjak, da u buduće imadu biti ograničeni u raspolaganju sa dopitanim im zemljištem svi samovlasnici, koji budu to samovlasništvo stekli putem zadružne diobe. Posve je prirodno, da se ovakav zaključak

[147] § 44.
[148] § 45.
[149] § 49.
[150] § 50.

Digitized by Google

nije mogao provesti. Iz tog se napose zaključka ne zna, tko bi imao postati vlasnikom, dotično tko bi imao pravo raspolagati „sa sučnošću bivšega zadružnog posjeda“ ; ne zna se, da li samo odrasla djeca, da li samo muška djeca, da li samo muška djeca i neudate kćeri, da li samo već rodjena ili takodjer i ona djeca, koja još nijesu rodjena i t. d.? Dalje bilo je nerazumljivo, zašto bi baš djeca morala imati pravo raspolagati „sa sučnošću bivšega zadružnog posjeda“, zašto se to pravo ne bi dalo unučadi ili praunučadi i t. d., i t. d.?

Obzirom na to nije vladi kod sastavljanja nove osnove ništa drugo preostalo nego jednostavno preći preko tog zaključka anketnog povjerenstva, kao da ga nije nikada ni bilo. Vlada je to i učinila ; ona nije pače glede ovakovih zadruga stvorila nikakvu novu ustanovu ; već je jednostavno uz neke neznatne promjene u novu osnovu uvrstila ustanovu zakona od 3. ožujka 1874. o razriješenju takovih zadruga. Po toj naime osnovi imade se, ako na zadružnome selištu ostane samo jedna porodica ili samo jedna osoba, na zahtjev stranke ureda radi brisati zadružno svojstvo i upisati predstavnik dotično zadnji član zadruge kao vlasnik dotičnih nekretnina[151]. Na prvi mah čini se, da je ta ustanova sama u sebi protuslovna, kad veli, da se ovakovo brisanje ima ureda radi odrediti na zahtjev stranke. No vlada je s time htjela ustanoviti, da se brisanje imade odrediti doduše samo na zahtjev stranke ; ali kad je stranka jednom zatražila, ima se na njezin zahtjev dalje ureda radi postupati, t. j. ne ima se stranci najprije izdavati svjedodžba, na temelju koje bi ona mogla tražiti brisanje zadružnog svojstva kod nadležne zemljišne oblasti, već ima kotarska oblast na temelju odluke, kojom se odredjuje brisanje zadružnog svojstva kod zemljišne oblasti sama zatražiti, da se to brisanje i preuknjižba u zemljišnim knjigama provede.

Glavna bila je ovoj osnovi svakako svrha, da što više zapriječi cjepkanje zadružnih dobara. No osnova držala je, da se cjepkanju seljačkih dobara može predusresti jednostavno tako, da se zabrani svaka dioba zadružne imovine, ako ne postoje neki odredjeni uvjeti. Istina je doduše, da bi se tim sredstvom doista moglo zapriječiti cjepkanje zadružnih dobara, kad bi se uza to upotrebljavala i druga sredstva ; istina je, da suse takodjer i stariji (krajiški) zakoni uz druga sredstva služili s tim sredstvom No nova osnova nije držala, da su pored tog sredstva nužna još kakova druga sredstva, pomoću kojih bi se moglo zapriječiti cjepkanje zadružnih dobara. Ova je samo uz put preuzela iz provedbene naredbe zadružnom zakonu od 3. ožujka 1874. ustanovu, da se prekršaji kućnoga zapta kao i sve zadružne razmirice imadu rješavati političkim postupkom, i da u tim stvarima imade općinsko poglavarstvo odlučivati u prvoj molbi[152]. Dalje se ipak ne odredjuje, kako bi se ti prekršaji

[151] § 42.

[152] § 15.

Digitized by Google

imali „rješavati" političkim postupkom, i koji su to prekršaji, koje bi općinsko poglavarstvo imalo „rješavati" političkim postupkom. U provedbenoj naredbi zadružnom zakonu od 3. ožujka 1874. veli se barem, da se ti prekršaji imadu kazniti i to po ustanovama carske naredbe od 20. travnja 1854.[153]. Po novoj osnovi imadu se ti prekršaji samo „rješavati". Pa ipak zadružnom zakonu od 3. ožujka 1874. bila je svrha, da se zadružna dobra, što brže podijele; a novoj osnovi je svrha, da se diobe zapriječe, i radi toga ova osnova u nekim slučajevima diobu jednostavno zabranjuje. Ustanovama, što ima biti onda, ako se s jedne strane dioba ne bi mogla dozvoliti, a s druge strane zadrugari ne bi mogli nikako još i dalje u zajednici živjeti, — ne ima u toj osnovi ni traga. Na te slučajeve nije onda nitko ni mislio.

Položaj nezakonite djece u zadruzi uredjen je u toj osnovi onako, kako je zaključilo anketno povjerenstvo, da se taj položaj uredi. U prvom redu odredjuje se u toj osnovi, kao i u zakonu od 14. travnja 1880., da nezakonita djeca mogu samo pozakonjenjem (u smislu § 160. i 161. o. g. z.) postati članovima zadruge. Dalje odredjuje se, da je zadruga, kojoj je pripadala mati nezakonitog djeteta, kad se je ono rodilo, dužna uzdržavati to dijete, ako toj dužnosti ne mogu zadovoljiti osobe, koje su na to pozvane po ustanovama općega gradjanskog zakonika. Ova dužnost prestaje, kad se zadruga razdijeli. Zadruga dužna je ipak prigodom diobe ovakovu nezakonitu djecu primjereno odštetiti za trud, uložen u zajedničku privredu. Visina ove odštete ustanovljuje se sporazumkom stranaka, a ako ne bi došlo do sporazumka, ima ju ustanoviti upravna oblast[154]. — O tome, do kada je dužna uzdržavati zadruga ovakovo dijete, ako ne dodje do diobe, i kako ga može od kuće otpraviti, ne ima u toj osnovi nikakve ustanove.

(Nastavit će se.)

Proračun sudske uprave za kraljevine i zemlje zastupane na carevinskom vieću za god. 1908.

Priobćuje sudski savjetnik **M. Obuljen** iz Zadra.

III. Treći naslov. Sudska uprava u kraljevinama i zemljama.

Cjelokupna redovita potreba iznaša 72,844.900 K, a od ovih odpada na Dalmaciju 2,479.494 i baš u pogledu ove zadnje potrošak je ovako proračunan:

[153] § 8.
[154] § 2.

Digitized by Google

1. plaće činovnicima	1,082.783
2. osobni doplatci činovnicima	—.—
3. plaće podvornicima	129.400
4. doplatci podvornicima	13.233
5. funkcijonarni doplaci činovnicima	4.000
6. aktivitetni doplatci činovnicima	202.184
7. aktivitetni doplatci podvornicima	38.820
8. službeni doplatci činovnicima	9.000
9. osobni doplatci podvornicima	584
10. adjutum	44.500
11. stipendije pravnim vježbenicima	2.520
12. trošak za kanc. oficijante (126) i oficijantkinje (3)	172.240
13. trošak za kanc. pomoćnike	52.500
14. trošak za privremene podvornike i ključare	39.000
15. doprinosak za kotarske bolestničke blagajnice	800
16. za najmove zgrada	120.500
17. trošak za paušal, komisije i slično	116.000
18. za remuneracije i podpore	8.100
19. za uniforme podvornicima i ključarima	5.000
20. za troškove u kaznenim poslima	397.000
21. nagrade zastupateljima drž. odvj. kod kotarskih sudova	5.400
22. zdravstveni troškovi	6.000
23. za straže u tamnicam	3.900
24. za tjeranje obrta u tamnicam	11.000
25. razni troškovi	30
26. za uzdržavanje zgrada	15.000
ukupno	2,479.494
odbiv interkalar od	38.594
redovita potreba	2.440.900

Budgetni se odbor bavio radom sudova te izvješće sadrži vrlo zanimivih statističkih podataka iz pojedinih kraljevina i zemalja, ali se njima, po mojem mnijenju osnovanu na dugogodišnjem upravnom izkustvu ne može dati velike komparativne važnosti. Budgetni je odbor grupirao poslove u četiri geografske skupine i baš na one iz alpinskih, sudetskih i karpatskih zemalja, pa na one na južnom kršu. Zgodna je ova namisao s obzirom na srodnost odnosnog pučanstva pa po tomu odnosni zaključci odgovaraju bolje, nego li je do sada obično bilo, kad bi uzporedjivali izkaze pojedinih pokrajina.

Digitized by Google

Od svakih 100 parnica, koje su stigle do vrhovnog suda u godinama 1901.—1905. bilo ih u svim trima stepenim riješeno ovako:

u zemljama	alpinskim,	sudetskim,	krševitim,	karpatskim
do 6 mjeseca	30.4	25.4	17.4	8.6
od 6 mje. do 1 godine . . .	60.1	62.6	59.0	56.2
od 1 god. do 2 godine . . .	8.7	10.8	20.4	30.6
kroz više od 2 godine . . .	0.8	1.2	3.2	4.6

Po tom je Galicija i Bukovina na najgorem mjestu, ali treba priznati, da tu fali još mnogo sudova a još više personala.

Godine 1905. bilo je u Austriji kod kotarskih sudova prikazano 467.162 tužaba u gradjanskim poslima, a od tih je bilo 300.007 kroz istu godinu riješeno i baš 85.8% kroz 1 mjesec, 11.8% u razmaku od 1—3 mjeseca, 1.9% u razmaku od 3—6 mjeseci a 1.6% kroz više od 6 mjeseci.[1]

Kaznenih prijava bilo je u Austriji kod kotarskih sudova godine 1905. ukupno 710.663 javnih a 387.085 privatnih[2].

U pogledu sudskih dvorova prve molbe iz izvješća je zgodno iztaknuti, da je bilo prikazano u svoj Austriji 52.825 tužaba u gradjanskim poslima, od kojih je bilo iste godine riješeno 47.141 i baš presudom ili nagodbom 20.107. Postotni razmjer trajanja gradjanskih parnica u prvom stepenu za svu Austriju bio je ovaj: do 1 mjeseca 42.4%; od 1—3 mjeseca 39.4%; od 3—6 mjeseci 13.8%; od 6 mjeseci od 1 godine 3.8%, a preko 1 godine 0.6%[3]

U kaznenim poslima (1904.) riješilo se u Austriji ukupno 91.282 procesa nadležnosti sudskih dvorova prvoga stepena, a 57.407 priziva u prekršajnim poslima.

U Dalmaciji je bilo riješeno 2944 slušajeva prve vrsti, a 2976 druge vrsti; slični se razmjer opaža samo u jednom dijelu Galicije, dočim svuda inače ima puno manje priziva u prekršajnim poslima.

Na koncu preporuča odbor opet, da se što brže poboljšaju prilike sudaca i to tim više što u mnogim pokrajinama nema dovoljnog podmladka, pa tomu treba uspješno doskočiti.

Izvješće se takodjer bavi i pitanjem jezika po sudovima u Českoj i preporuča uredjenje.

---

[1] U Dalmaciji je bilo tužaba 10.991, a riješenih 7.108; glede trajanja postupka bio je odnosni razmjer ovaki: 72.5%; 11.8%; 4.5% i 1.6% i baš žalibože najgori od svih ostalih pokrajina, dočim je najbolji razmjer u Salzburškoj: 91.8%; 6.4%; 1.8%; 0.4%.

[2] U Dalmaciji 15.406, odnosno 10.228.

[3] U Dalmaciji je odnosni postotni razmjer bio: 28.1; 42.3; 19.5; 8.4; 1.7. — U ovom pogledu je gori rezultat u Galiciji i Bukovini, a najbolji u Voralbergu, gdje se kroz 1 mjesec riješe 65.1% svih parnica u prvom stepenu, dok su se i ostale skoro sve riješile kroz tri mjeseca.

Digitized by Google

Na kraju su popisane resolucije i predlozi pojedinih zastupnika — odbornika za razne potrebe njihovih pokrajina.[4]

Osim svota doznačenih za pojedine kraljevine i zemlje pod ovim trećim proračunskim naslovom, ostaju na razpoloženje ministarstva razne svote za sve pokrajine, još ovi iznosi:

a) 100.000 K za unapredjenje kancelarijskih činovnika;
b) 13.000 K za povišenje osoblja za vodjenje zemljištnika u Galiciji;
c) 24.000 K za nove uprave tamnica;
d) 45.000 K za nova mjesta čuvarica pritvorenih žena;
e) 430.000 K za osnivanje zemljištničkih knjiga;
f) 80.000 K za nove sudove i promjene u personalu;
g) 375.000 K za popravak zemljištnika u Galiciji.

Pod ovim naslovom ustanovljeni su iznosi za interkalare na činovničkim plaćama. Ukupno je odredjena u ovu svrhu za svu Austriju svota od 1,262.563 K, od kojih za Dalmaciju 38.594. — Ovim se pitanjem odbor, koliko iz izvješća proizlazi, nije bavio.

IV. Četvrti naslov. Nove zgrade.

Za ove je potrebita ukupna svota od 3,557.380 K, od kojih za Dalmaciju samo 34.764 i to 10.000 za Spljet, 5000 za Imotski, a 19.764 za Knin.

V. i VI. Peti i šesti naslov. Kaznionice i nove zgrade za iste.

Za prve je potrebito svega 6,758.400 K, a za druge 458.000 K. Od ovoga za Dalmaciju ništa.

Odbor opaža, da je vršenje kazni u Austriji prilično slabo razvijeno, pa da u istinu, dok se ne promijeni materijalno pravo — neće biti znatnog boljitka, i ako se uprava za to stara što bolje i više može.

Tužba je na zgrade kaznionica, tamnica i zatvora — pa tomu treba znatnim sredstvima doskočiti.[5]

U izvješću se hvali kaznionica u Zenici, u Bosni, sa svojim ustanovam i uredbama, od kojih se može koješta naučiti.

Treba iztaknuti, da je proračunano, da će iz kaznionice država utjerati od kaznioničkih radnja 2,692.882 K.

VII. Sedmi naslov. Viši konzularni sud u Carigradu.

Za ovaj je sud potreba 52.071 K, a potanje se o njem u izvješću ništa ne kaže.

---

[4] Žalibože glede Dalmacije, gdje ima toliko potreba i visi toliko pitanja — nema ni jedne resolucije ili kakvog predloga...

[5] U Dalmaciji bi se moglo brzo i jeftino pitanje izvršenje kazne podpuno i zgodno samo onda riješiti, ako se ustanovi potrebita kaznionica ili centralna tamnica za svu Dalmaciju — kod Biograda. Na tomu se radi.

Digitized by Google

Željeti je, da se i u buduće bude zakonodavno tijelo ovako i još temeljitije baviti sudskom upravom, jer t istoj može da bude samo od koristi, I tu osobito u odborima neka zastuonici j a v n o budu izstupali, ako hoće koristiti općoj stvari, dok bi inače odaje ministarstva pravosudja morale biti zatvorene za česte privatno-zastupničke intervencije, koje više puta ruše ugled sudske uprave, a slabe bćenite koristi nose.

Mitrovačka kazniona.

U vrlo uvaženom magjarskom stručnom listu „Jogtudományi Közlöny" (broj 20.), objelodanjena je pod gornjim naslovom rasprava iz pera I. R a p o c h a. Sveučilišni docenat Rustem V á m b é r y posjetio je naime za vrijeme uskrsnih raznika o. g. sa svojim slušačima segedinsku, beogradsku i mitrovačku kaznionu. Na temelju utisaka, stečenih prigodom ove naučne ekskurzije napisao je I. R a p o c h gornju raspravu, kojoj evo donosimo prevod :

Mitrovačka kazniona (ne možemo ju nazvati robijom, jer ovaku vrst kazni ne poznaje austr. kazn. zakon, koji je na snazi u Hrvatskoj), jest najnoviji i najmoderniji pritvorni zavod u Hrvatskoj. Sagradjena je od 1899.—1890. (!) (Sigurno tiskarska pogreška) po prilici za 1000 ljudi, a služi u prvom redu za svrhu u Slavoniji izrečenih kazni slobode, koje su dulje od šest mjeseci.

U Hrvatskoj ovršuje se takodjer kazan slobode, odredjena radi zločina prema principu t. zv. progresivnog sustava, uz koji sustav pristaju nepokolebivo od vremena Taufferova domaći poenološki stručnjaci.

U duhu ovog sustava i prema njegovim ciljevima sagradjen je i mitrovački zavod, koji u mnogom pogledu može biti uzorom zavoda takvog sustava. Odgovarajući načelima progresivnog sustava, dijeli se zavod i prostorno na dva dijela : na kaznionu u pravom smislu riječi i od ove na 16 kilometara protežuću se Novoselsku pustaru, koja služi kao posredujući zavod. U samom zavodu podpunoma je odijeljen odio malodobnih od onog odraslih, u kojem su smještene kuća ćelija, zajednička spavaona, crkva, bolnica, radiónice i gospodarske zgrade. Medju ovim dvjema grupama zgrada proteže se posredujući zavod malodobnih, nekoliko spoljašnjih gospodarskih zgrada, stan za ravnateljstvo i osoblje itd.

Novo-selska pustara jest zakup od po prilici 700 jutara, gdje se osudjenici, poslani u posredujući zavod, bave vrlo intenzivno sa gospodarskim radom. Osim strogo poljodjelskim poslom bave se vinogradarstvom, vrtljarstvom, voćarstvom, pčelarstvom, gojenjem rogate marve i svinja. Osim gospodarskih zgrada služi jedna dugačka prizemna zdrada za smještenje amo po-

Digitized by Google

slanih, pa su u njoj uredjene dvorane sve po 30 kreveta u tu svrhu. Sa gledišta izgradnje tamnice i hygiene, jest mitrovački zavod bez prigovora, Ne mogu se smatrati gradjevnom pogreškom velike zajedničke spavaone, jer kod njihova uredjenja došli su više u obzir financijalni razlozi; nasuprot najveće pohvale je vrijedno izvrsno riješenje pitanja o kući ćelija, u koju uslijed ventilacije na stropu dolazi obilno i svjetlo i svjež zrak. Pojedine ćelije, kao i druge zgrade odgovaraju takodjer sve zahtjevima zdravstva i cijelishodnosti. Osobito zaslužuju spomen pojedine radione, koje su zračne, prostrane i u ničemu ne sliče nezdravim prostorijama pojedinih naših magjarskih zavoda (Szegedin). Uz zdrave zgrade, uz čistoću, koja se odsjeva u svakom dijelu zavoda, izvrsnu i strogo nadgledanu koštu nije teško postići povoljne zdravstvene prilike, što takodjer sjajno dokazuje zdravstvena statistika zavoda. Što se tiče karnosnih odnošaja mitrovačkog zavoda, to nije samo zadovoljujuće, već vrijedno osobitog priznanja. Povoljnim karnostnim odnošajima podaje posebnu važnost nadzorno ustrojstvo. Dok kod nas dolazi na 6—7 ljudi po jedan stražar, dotle ondje jedan dolazi na deset do dvanaest. Uslijed susretljivosti ravnatelja mogu spomenuti, da je na dan našeg dolazka, 14. aprila, u čitavom zavodu 30 stražara obavljalo službu ! Unatoč tome ne pojavljuju se češće karnosni prekršaji kao kod nas, a još nije bilo primjera brojnoj neposlušnosti ili tumultu. Uskočenja pojavljuju se takodjer u većem broju samo u posredujućem zavodu novoselskom, čemu se ima tražiti uzrok osim onog, što ćemo niže spomenuti, i u blizini srbske granice. Mitrovačko iskustvo dokazuje takodjer, što potvrdjuju i toliki podaci iz poenološke historije, da zavodska disciplina nije toliko rezultat uporabljene oružane sile, nego više skupno psyhološka činjenica ispletena iz vrlo različitih činbenika, koju bismo možda mogli nazvati učinkom discipline tamničkog zraka. Baš zato nije slobodno prosudjivati način ovršenja kazni nekog zavoda iz podataka disciplinarnih prekršaja. Pitanja individualiziranja, radnog sistema i moralnog utjecaja imadu u prvom redu važnost. I ako u ovom pogledu uredjenje mitrovačkog zavoda nije bez prigovora, to nije toliko pogrješka vodstva zavoda, koliko više kaznenog sistema, koji je ondje u snazi. Svaki kaznionički sustav nužno se gradi na temelju jedne jedinstvene svrhe ; kazneno pravo pako, ne brine se zato, da li se ova svrha može kod svakog kažnjenika oživotvoriti, upućuje mirne duše u okrug jednog zavoda svakog osudjenika na temelju vanjskog kriterija stanovitog vremenskog trajanja kazni. Na taj način dolaze skupa u jednom zavodu oni, koji spadaju u najrazličitije kaznene kategorije, prema sistemu kojega zavoda odredjena svrha ili se u obće ne može oživotvoriti ili samo vrlo nesavršeno.

Na to se može svadjati vrlo rasprostranjen skepticizam ravnateljâ kazniona glede mogućnosti postignuća svrha kazni kao i činjenica, da oni svoju

Digitized by Google

djelatnost obraćaju radije samo na uzdržanje vanjske discipline i postignuće povoljnih financijalnih uspjeha. Odkada se produkcija udomila u kaznionama, trajna je borba u literaturi i u praksi o sukobima, koji nastaju izmedju moralno popravnog uredjenja ovrhe kazni i izmedju ustrojstva lukrativnoga rada. Pa dočim je teorija gotovo jednoglasno lomila koplje za prvo (stanovište), praksa, videći neuspjeh popravnih pokušaja, isto tako jednodušno, ako i ne rječju, a ono činom — pristala je uz drugo stanovište. I ako ne promatramo to pitanje kroz očale teorijske pristranosti, kod današnjih prilika moramo dati pravo ljudima prakse, koji uslijed razboritog financijalnog vodstva kaznione barem to sprečavaju, da država još više novca zaludu ne izda.

Objektivno prosudjenje onog, što se je u ovom pogledu u mitrovačkom zavodu iskusilo, učinilo je nužnim, da smo ovo gore spomenuli. Mitrovica je takodjer noviji dokaz za bezvrijednost t. zv. razrednog (individualizirajućeg) sustava. Zaludu se trudi ravnatelj uz pisaći stol, da nužnom brižljivošću odmjerene kategorije oživotvori, zalud uvrštuje u 8 velikih spavaona po 50 kaznenika prema dobi, zločinu, motivu, priupadništvu: uvrštenje u ove kategorije dogadja se kod velikog broja uznika samo po izvanjskim oznakama, a dnevni rad od 12 sati — zahtjev svrsishodnog uredjenja rada — kvari i ovo manjkavo individualiziranje. Čitavo, vrlo problematičke vrijednosti individualiziranje, postalo bi suvišnim, kad bi se mjesto u velike spavaone sa 50 kreveta, uznici preko noći zatvarali u ćelije. Onda bi barem u noći bili sami, mogli bi nesmetano čitati, nadziranje u moralnom pogledu putem službenih posjeta moglo bi se barem s više nade pokušati, dok ovako preko noći u jednu dvoranu 50 ljudi zatvorenih, medju kojima nema nijednog stražara, tim radije upotrebljuje u druge svrhe ove satove nekontrole, koje svrhe ne osujećuju samo podpunoma svaku cijel kazni, već i uništuju takodjer podpunoma strogost i ozbiljnost kazni. Još je gorji položaj u spavaonama posebne zgrade za malodobnike, gdje radi prostorne uskoće stoje po 2 kreveta neposredno jedan pokraj drugoga, što obzirom na dobu osudjenika, samo graduira težinu pogriješke. Stanovište produktivnog rada i lukrativnog uredjenja inače takodjer živo zasjeca u ovrhu kazni.

Prema proipsniku mora osudjeni, koji započinje kazan barem tri mjeseca probaviti u samotnoj ćeliji — ali faktično drže ga samo 8 tjedana zasebno zatvorena, prem ima 117 ćelija na raspolaganje. Ovih 8 tjedana jedva je dovoljno, da djelulu na dušu osudjenoga, na potaknuće untarnjeg preokreta, što se takodjer u mnogo slučajeva zaludu pokušava. Nakon 8 tjedana zaposle osudjenoga u zajedničkim radionicama, pa se njegovo duševno i moralno djelovanje od tog vremena steže na crkvu, na posjećivanje svećenika, eventualno na školu. Nakon proteknuća $^3/_8$, odnosno $^1/_2$ kazni, može se uznik u smislu propisa pustiti u posredujući zavod, a ova i onako vrlo

Digitized by Google

dalekosežna uredba propisnika upotrebljuje se vrlo živo. Za obradjivanje 700 jut. zemlje potrebno je mnogo ljudi, pa se sigurno često mora i takovog pustiti, koji za ovu blagodat nije još dozrio. Na ovaj način postulati prakse opet ruše ustaljene principe teorije ; stupnjevi progresivnog sistema, koji su prema teriji sa nutarnjim preokretom skopčane etape i stepenice povratka u društvo, slijede upravo automatički jedan za drugim nakon izmaka stanovitog vremena. Veliki razmjer uskočenja iz posredujućeg zavoga nema sumnje, da ima osim blizine srpske granice, u ovome glavni uzrok. Svaki pojedini uskok dokazuje to, da još nije dozrio za posredujući zavod.

Ustrojstvo rada medjutim u istinu je začudno. Gotovo zaboravljamo, da smo u tamnici, tako vlada svagdje ozbiljan, maran rad. Unutra u radionicama, kao da smo došli u koloniju jednog cvatućeg industrijskog poduzeća, vani u gospodarstvu pako, prikazuje nam se pred očima pravo uzorno gospodarstvo. Od udomljenih industrijskih grana u zavodu u najvećoj mjeri goji se užarstvo ; osim toga stolarstvo ; pravljenje kovčega, pletenje košara i pravljenje kefa. Za prve tri grupe postoji ugovoreni poduzetnik, dočim se pletenje košara i pravljenje kefa, kao i ine manje industrijske radnje obavljaju u vlastitoj režiji. Postolari, krojači, zidari rade samo za zavod, dočim se u drugim industrijskim granama želi na taj način iskorjeniti konkurenciju, na koju se industrijalci tuže, da se je poduzetnike obvezalo na odpremanje robe u inozemstvo. Za karakteriziranje rentabiliteta radnje želim samo to spomenuti, da jednogodišnji čisti dobitak iznosi 120.000 kruna ! Ovom sjajnom gospodarskom uspjehu dolično bi odgovarao i poenološki rezultat takodjer, kad bi se za kratko vrijeme oživotvorio nov sistem individualiziranja, koji ne ide za tim, da unutar jednog zavoda posebice razdijeli različne elemente, već za tim, da u jednom zavodu smjesti samo u velikom konformne elemente. Prvi korak ovog sistema već je oživotvoren u Mitrovici. Ispod 20 g. osudjeni malodobnici do 24 godine drže se u podpunoma odijeljenim zgradama od odraslih, gdje idu u školu, a zatim dolaze u poseban posredujući zavod. Izvrsni rezultati, postignuti sa malodobnicima s pravom potiču glavu hrv. kazniona, nadzornika dra. Ogorelicu , oduševljenog i odličnog nasljednika Taufferova, da ustroji u Mitrovici i za priupadnike poseban odio sa posebnom zgradom i posebnim radionicama. Tim bi se samo moglo stati na put velikoj pogriješki, koja i u zavodima Mitrovici sličnim čini tako teškim poenološke uspjehe. Kako lijepe uspjehe može se postići pomoću progresivnog sustava kod onih elemenata, koji se mogu socijalizirati, to je pokazao sa malodobnicima odlični upravitelj dr. Kostić. Ako se u skoroj budućnosti i priupadnici posebno odijele, bit će puno više nade u uspješan rad, onda će u istinu biti Mitrovica ono, na što ju sve predestinira : uzor zavoda za one, koji se dadu popraviti. Preveo dr. Andres.

Digitized by Google

PRAVOSUDJE.

A. Gradjansko.

Ženi dosudjena alimentacija ; premda je zlobno ostavila muža, jer se izjavila spremnom vratiti se k mužu

Kr. sudbeni stol u Z. je osudom od 30. listopada 1907. br. 26.818 gr. sudio :

Tužiteljica B. V. odbija se sa svojim zahtjevom, da joj je tuženi M. V. dužan platiti u ime supruškoga uzdržavanja i to naknadno za vrijeme od 1. kolovoza 1892. do konca kolovoza 1903. ukupni iznos od 2128 K sa 6% kamati od dana tužbe do plateža, u roku od 14 dana pod prijetnjom ovrhe, za buduće pako od 1. rujna 1903. pa do smrti jednoga ili drugoga supruga po 16 K mjesečno i to svakoga mjeseca unapred, najdulje do svakoga petoga dana u mjesecu takodjer pod prijetnjom ovrhe — dok se parbeni trošak medju se prebija, i to iz ovih r a z l o g a :

Tužiteljica je, kako se iz odluke kr. kot. suda u Z. od 21. siječnja 1908. br. 56.719 gr. vidi — zamolila već tada alimentaciju od svoga supruga, za vrijeme, dok se svrši odnosna brakorazvodna parnica, — s kojom je ali molbom odbita s razloga u istoj odluci navedenih.

Proti toj odluci nije se tužiteljica poslužila pravnim lijekom te je po tom odluka pravomoćnom postala, a time je sama priznala, što je ovom odlukom dokazano.

Sve što je ovom odlukom kao dokazano uzeto, dolazi u ovoj parnici — po tom bi se mogao sam prigovor tuženikov rei judicatae uvažiti.

Bez obzira na taj prigovor — zahtjev se tužiteljičin ukazuje neosnovanim i to :

Tužiteljica zahtjeva naknadu za uzdržavanje za vrijeme, kako je počela rastavljeno od tuženog živjeti, t. j. od 1. kolovoza 1892. do pravomoćnosti osude u brakorazvodnoj parnici, zatim dalnje uzdržavanje.

Odlukom kr. kot. suda u Z. od 21. siječnja 1898. br. 56.719 gr. (1—II), kojom je izrečeno, da tužiteljica nema pravo od tuženog tražiti nužno uzdržavanje za vrijeme, dok se ne svrši brakorazvodna parnica, riješen je prvi zahtjev tužiteljičin konačno i pravomoćno.

Osudom duhovnoga stola od 9. rujna 1901. 6r. 293 (B—I) dokazano je, da je tužiteljica sa svojom tužbom na rastavu od stola i postelje odbijena i to s razloga, što je za vrijeme, dok je svoga supruga ostavila, bila u griješnom odnošaju s nekim S. C. i s razloga, što je povod odlasku tužiteljice bio njezin odnošaj sa pomenutim C., a ne zlostavljanje sa strane supruga.

Ovu činjenicu valja uvažiti, što se tiče potraživanja dalnjeg uzdržavanja.

Dužnosti supruga u smislu § 91. o. g. z. — naime, da je dužan ženi davati pristojno uzdržavanje po svojoj imovini — odgovara s druge strane dužnost žene, da i ona vrši svoje obveze kao žena, jednako one u § 92. o. g. z. posebne obveze žene, kao i one zajedničke obim ženitbenim drugovima.

Rastavljeni muž dužan je uzdržavati svoju ženu, nu samo onda, ako

Digitized by Google

je ona dobila od vlasti dozvolu rastavljenog obitavanja, zakon ali nema ustanove, po kojoj bi muž bio dužan ženu uzdržavati, koja ga svojevoljno ostavlja za ljubav drugomu.

U tužbi navodi sama tužiteljica, da ona od 1. kolovoza 1892. sama za sebe i svoje uzdržavanje skrbi i to kako je prilogom 1—II dokazano, sastoji se to u tomu, što služi imajući osim ostalog mjesečno 5 for.

Ako se sada uvaži dohodak tuženog — koji jedino iz mjesečne imovine od 48 K sastoji, a da je tuženi 64 godine star i iznemogao u teškoj oružničkoj službi te prema tomu ništa više zaradjivati ne može — prema dohodku tužiteljice, koja je — mladja i zdrava, te si svoje uzdržavanje zaraditi može — svoga supruga t. j. tuženog zlobno ostavila, kako je dokazano raspravom — tad se dohodak tužiteljice razmjerno većim ispostavlja, nego ga tuženi uživa, pa se u tom slučaju i za to ne može tužbovni zahtjev opravdanim smatrati, pa je valjalo suditi kako gore.

Glede parbenog troška § 573. gpp.

Osuda se podjedno glede troška tim opravdava, što je taj prepor izmedju muža i žene, kojih materijalno stanje nije osobito, a uz to se nije stekla nijedna od pretpostavaka navedenih u § 573. gpp., da se ne bi smjela naknada troškova sudbenih oprostiti stranci nadvladanoj.

Na priziv tužiteljice primlj. 16. studenoga 1907. br. 30.007 gr. je kr. banski stol osudom od 31. prosinca 1907. br. 27.583 gr. sudio:

Tuženi M. V. dužan je tužiteljici B. V. u ime supruškog uzdržavanja počam od 16. kolovoza 1907. plaćati svakoga 16-tog dana u mjesecu u naprvo mjesečno 10 K slovom deset kruna pod prijetnjom ovrhe sve do svoje ili njene smrti. Odbija se tužiteljica sa zahtjevom, da joj je tuženi dužan naknadno platiti za uzdržavanje za vrijeme od 1. kolovoza 1892. do 16. kolovoza 1907. Parbeni se troškovi prebijaju. To iz ovih r a z l o g a:

Nepreporno je dokazano osudom nadležnog duhovnog suda, da je tužiteljica sa svojom tužbom za rastavu od stola i postelje odbijena i to iz razloga, što je dokazano, da je ona svoga muža ostavila bivši u griješnom odnošaju s drugim mužem.

Tim kao i odlukom kr. kotarskog suda u Z. od 21. siječnja 1898. broj 56.719 gr., kojom je izrečeno, da ona ne ima prava na primjereno uzdržavanje, osnovano je, da se ona odbije sa svojim potraživanjem za vrijeme proteklo prije podignuća ove parnice. U pomenutoj osudi duhovnoga suda od 21. siječnja 1898. savjetuje se obim suprugom, da bračnu zajednicu nastave.

Postoje dakle od toga časa za svakog bračnog druga one dužnosti, koje im zakon nalaže.

Nepreporno je ali da ni tužiteljica nije k tuženom natrag došla, a ni ovaj nju uzdržavao, dakle da ni jedno ni drugo nisu svojim dužnostima udovoljavali.

Tek 16. kolovoza 1907. je pred sudom tuženi odlučno odbio izjavu tužiteljice, da je voljna k njemu u bračnu zajednicu se povratiti. Tim je tuženi onemogućio tužiteljici ispunjenje njene obveze i pošto on i ne navodi, da je sa svoje strane zatražio rastavu krivnjom tužiteljice, to tim časom pada na njega dužnost, da svojoj supruzi daje primjereno uzdržavanje. Zahtjev tužiteljice u iznosu od 16 K mjesečno nije pretjeran, nu obzirom na neznatan dohodak tuženog i okolnost, da i tužiteljica zaslužuje, ukazuje se

Digitized by Google

iznos od 10 K primjerenim, pak joj valja takov i dosuditi i to počam od 16. kolovoza 1907., jer za vrijeme do toga dana nije dokazano, da je krivnjom tuženog bivala van bračne zajednice. Prebroj troška opravdava ustanova §-a 576. grpp.

Na previd tuženoga primlj. dne 24. siječnja 1908. br. 2440 gr. je kr. stol sedmorice osudom od 1. svibnja 1908. br. 1720 uz otpućenje previda potvrdio osudu kr. banskog stola iz ovih razloga:

Što se tiče ponajprije onog dijela banskostolne osude, kojim je B. V. odbijena sa njezinim zahtjevom na podavanje alimentacije počam od 1. kolovoza 1892. pak do 16. kolovoza 1907. i to u suglasju sa prvosudnog osudom, to ne ima nikoje od predpostava § 335. gpp., a isto to valja i glede iznosa alimentacije, dosudjene tužiteljici po banskom stolu počam od 16. kolovoza 1907., preinakom prvosudne osude na njezinu korist, pa valja stoga izvanredni previd tužiteljice uperen proti tom dijelu osude po § 334. gpp. kao nedopustiv odputiti.

Banskostolna osuda je nadalje opravdana po zakonu i stanju spisa u dijelu osudjujućem tuženog na podavanje alimentacije počam od 16. kolovoza 1907., pošto je tuženi, kako je to i banski stol istaknuo, uskratio tužiteljici povratak u bračnu zajednicu, akoprem se je ona po savjetu duhovnog stola na to pripravnom izjavila.

Nazor prvog suda, da tuženi nije bio dužan tužiteljicu k sebi primiti, jer da je tužiteljica sa njezinom tužbom na rastavu od stola i postelje po duhovnom stolu odbijena iz razloga, što da je, kada je tuženog ostavila, bila u griješnom odnošaju sa nekim S. C. i što da je ona radi tog odnošaja otišla od tuženog, — nije osnovan, jer ako bi tužiteljica i bila počinila preljubstvo sa drugim, to bi tuženi bio ovlašten tužiti ju na rastavu od stola i postelje, a nije mogao tužiteljici uskratiti povratak u bračnu zajednicu u pomanjkanju dozvole razlučenog stana u smislu § 107. o. g. z., dok ne bude ishodio osudu na rastavu od stola i postelje.

Prema tomu valja uz otpućenje previda tuženog banskostolnu osudu u napadnutom dijelu potvrditi.

Trošak previdnog protuizvedenja ima tuženi sam nositi, pošto nije za podnešenje takovog imao opravdanog razloga.

Priopćio Dr. M. K.

Načelo nulli res sua servit vrijedi i u slučaju da je na poslužnom dobru drugi kmet nego li je na povlasnom,

Ima se prosuditi iz kmetskog odnošaja ako vlasnik može da prisili jednog kmeta da dozvoli prolaz drugomu kmetu preko zemlje od njega držane na kmestvu.

(Vrhovno riješenje od 11. veljače 1908. br. 16231/7.)

Vlasnik i kmet zemlje *a* ustali su proti kmetu zemlje *b* istog vlasnika da se utvrdi da kmet zemlje *a* ima pravo prolaska preko zemlje *b* da pristupi na svoju zemlju *a*

Prvi je sud udovoljio tužbi.

Prizivni je sud u S. preinačio tu presudu i odbio tužbu.

Vrhovni je sud to riješenje potvrdio.

Digitized by Google

R a z l o z i. Koli iz povijedanja tužbe, toli iz tužbovnoga zahtjeva ističe nedvojbeno, da tužiteljica zahtjeva od tuženika priznanje služnosti prolaska i gonjenja živine, koja pripada n j o j, tužiteljici, na čest. 1289. G. O. T. na korist čest. 1288. iste porezne općine. Ovaj zahtjev, koji se, pošto se odnaša na poslužno i povlasno dobro, ima smatrati da je upravljen samo na priznanje zemljišne služnosti (§ 473. gr. z.) — morao se je odbaciti, jer je služnost po pojmu pravo na tudjoj stvari (§§ 472. i 526. gr. z.), i jer ne postoji iznimni slučaj predvidjen u zadnjem stavku § 526. gr. zak.

Može li tužiteljica iz kmetskog odnošaja prama tuženicima od ovih da zahtjeva, da oni dozvole tužite.jičinim kmetima na čest. 1288 slobodan pristup na ovaj dio zemlje, ima se da presudi iz kmetskog odnošaja, na što se pak tužiteljica nije pozvala. Jeli ili nije li se pokušalo spornu, pravno neshvatljivu služnost unijeti u zemljištnik, pravno je bez važnosti; — isto je tako nemoguće prama sadržaju tužbe rastaviti tačke III. i IV. zahtjeva od onih u tačkama I. i III. pošto su one njihova logična posljedica.

Pri ovakovom stanju stvari ne samo da ne postoji revizijski razlog br. 4 § 503. gr. z. pošto ali se s obzirom na nevažnost dokaznoga predmeta nema pretresati niti revizijski razlog br. 3 (za pravo br. 2) § 503. gr. post. po kojem bi prizivni sud na nedopušteni način bez ponavljanja dokaza bio odstupio od ustanovljenja kotarskoga suda. S a o p ć i o D. M.

Iz upravne prakse.

Mogu li se krajiške imovne občine — zatim zemljišne zajednice te zadruge za uzajamnu pripomoć — smatrati korporacijama u smislu § 29. al. 2. zak. čl. XVI.: 870. — nadalje imadu li činovnici kotarske oblasti — kotarskoga suda, pučki učitelji te šumari imovnih občina aktivno i pasivno izborno pravo za izbor občinskog zastupstva.

Povodom jednog konkretnog slučaja izdala je kr. zem. vlada, odiel za poslove unutarnje odpisom od 31. ožujka 1908. broj 70878. kr. županijskoj oblasti u B. sljedeće riešenje:

Riešavajuć utoke i to:

1. Tome J.-a proti onomu dielu tamošnje drugomolbene odluke od 15. listopada 1907. br. 2030, kojom je uz odputu utjecateljevih prigovora odlučeno, da imadu u listini najvećih porezovnika u občini za izbor občinskoga zastupstva u Gj-u ostati imovna občina Gj-a i zemljištna zajednica Gj-a; a u listini birača I. V. F. F. dočim je podjedno povodom utoka I. S.-a kr. kot. pristava i Dr. B. odredjeno, da se u listinu birača imadu naknadno uvrstiti činovnici kr. kot. oblasti i kr. kot. suda, zatim J. M. šumar imovne občine Gj-e te pučki učitelji Lj. L. M. P. i St. E.

2. M. S-a i druga proti onom dielu napomenute odluke, kojom je odlučeno uz odputu prigovora utjecatelja, da imadu u listini najvećih porezovnika u občini ostati zadruga za uzajamnu pripomoć u Gj-u; — obnalazi kralj. zemaljska vlada, odiel za poslove unutarnje davši u cielosti mjesta utoku M. S-a i drugova, a dielomično utoku Tome J-a, napadnutu odluku preinačiti te odlučiti, da se imadu imovna občina Gj-a, zatim zemljištna zajednica Gj-i zadruga za uzajamnu pripomoć u Gj-u brisati iz listine najvećih porezovnika u občini, p o š t o n i j e d n a o d n j i h n e s p a d a

*

Digitized by Google

u red korporacija u smislu §. 29. al. 2. zak. čl. XVI.: 870. nadalje izreći, da se činovnici kot. oblasti i kot. suda u Gj-u, zatim šumar imovne občine Gj-a te pučki učitelji ne imaju uvrstiti u listinu birača za izbor obć. zastupstva u Gj-u; pošto svi spadaju u red občinara navedenih u §. 4. sl. d) pozvanoga zakona, kojim obzirom na ustanovu §. 6. i 29. rečenoga zakona nepripadaniactivnoni pasivno pravoizborauobćini.

Priopćio dr. J. Hoholač, kr. žup. tajnik.

Ne može se zahtjevati uplata pristupnine od onog ovlaštenika, koji je stekao ovlašteničtvo u zem. zajednici prije odobrenja Pravilnika.

(Prinos tumačenju §. 18. zakona od 25. travnja 1894. o uredjenju zem. zajednica.)

(Rješitba kr. zem. vlade, odjela za unut. poslove od 13. veljače 1908. br. 6215).

Usljed predstavke V. N. i dr. iz D., ukida se ureda radi zaključak gl. skupštine zem. zajedince D. od 10. kolovoza 1907., kojim se naseljenicima, koji steknu urbarsko pravo u zem. zajednici D., brani uživanje tog prava, dok ne uplate pristupninu, koja je pravilnikom ustanovljena, dosljedno ukida se i taj zaključak potvrdjujuća odluka kr. kot. oblasti u Č. od 2. rujna 1907. br. 9952, i to iz razloga, jer ustanove Pravilnika stupaju u kriepost tek onim danom, kojim dobiju potvrdu kr. zem. vlade, stoga se i Pravilnikom odmjerena pristupnina može zahtjevati tek nakon odobrenja Pravilnika po kr. zem. vladi.

Koji je dakle ovlaštenik stekao ovlašteničtvo prije odobrenja Pravilnika po kr. zem. vladi, od toga zem. zajednica ne može zahtjevati uplatu pristupnina, bio on starosjedioc ili doseljenik. Dr. A. Goglia.

KNJIŽEVNOST.

Milan Smrekar: Priručnik za političku upravnu službu.

„Juridičeski Pregled“ donaša u broju 5. od 15. svibnja 1908 iz pera Stjepana S. Bobčeva sliedeću ocjenu „Priručnika za političku upravnu službu od Milana Smrekara“:

Ne samo jugo-slavenska pravna književnost, nego u obće jedva da ima i druga koja slavenska pravna književnost, koja bi se mogla pohvaliti sa ovakvim djelom, kakovo je napisao hrvatski neumorni autor „Priručnika za političko-upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji“. Milan Smrekar je izvršio jedan cio podvig. On je počeo svoj Priručnik izdavati još god. 1899. i završio ga je god. 1906. Ovo djelo sastoji iz pet knjiga, a svaka knjiga iznosi 1.000.—1.300 stranica.

Osim toga imade posebna knjiga, koja služi kao kazalo za sadržaj; Abecedno kazalo k Priručniku (245 str.).

Meni je mnogo stalo do toga, da dadem podpuni referat za ovu cjenjenu knjigu gosp. Smrekara, odsječnog savjetnika kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, jer zaista ovo djelo to i zaslužuje. Ono zaslužuje obširno tumačenje

Digitized by Google

i najtopliju preporuku. Mi ćemo se sada ograničiti samo na kratku ocjenu, da svratimo pozornost na ovo djelo, i da ju preporučimo najviše onima, koji bi htjeli da se zanimaju i upoznaju sa političko-administrativnom upravom u bratskoj nam kraljevini Hrvatskoj.

Sadržaj ovih 5. ogromnih knjiga obuhvaća sve grane političke administrativne službe.

Prva knjiga počinje sa jednim uvodom, u kojem je opisano naučno-popularno:

1. Pojam upravnog i administrativnog prava.
2. Povjest hrvatske uprave od 1848. do danas.
3. Izvori.
4. Sistem rada toga.

Djelo je točno sistemski uredjeno. Cieli priručnik se dieli na dva glavna diela. Prvi dio tiče se ustrojstva eksekutivnih oblasti, t. j. uredovanje administrativnih organa i njihov djelokrug, zatim oblik organizacije i vršenje službe.

Zato je ovaj dio opravdano nazvan formalnim, dielom, pošto se odnosi na formalno pravo uprave.

U ovom dielu sretamo osobit pregled ne samo specijalno prema autonomiji kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, već i u zajedničkim odnošajima prema kraljevini Ugarskoj i konačno kakovo mjesto zauzima Hrvatska ne samo u zemljama krune sv. Stjepana, već i u cieloj Habsburžkoj monarkiji. Zato i jeste ovaj dio razdieljen u dva diela. U prvom se govori o organizaciji autonomne uprave, a u drugom o organima obće zajedničke uprave.

Drugi glavni dio „Priručnika" sadržaje sve one naredbe, koje se odnose na pojedine grane uprave, t. j. materijalne naredbe, koje pobliže opredieljuju mnogostranu upravu, koja može biti predmet rečenih organa. Zato je ovaj dio i nazvan materijalnim dielom, pošto govori o materijalnom administrativnom pravu. Ovaj materijalni dio dieli se na dva djela.

Prvi dio obuhvaća norme, koje sadržaju hrvatski ustav, koje sastavljaju zakonodavna tiela, a drugi dio pak sve one norme, koje se tiču uprave u Hrvatskoj i Slavoniji i tako sačinjavaju administrativno zakonodavstvo.

Izradba nacrta sistema po skrojenom planu dotjerana je do savršenstva.

Prva knjiga obuhvaća formalni dio I. Organizacije autonomne uprave, organe ove uprave: administrativni, občinski, službeni, kazneni i dr.

Druga knjiga (991 str.) govori o organima oblasti i njihovim odnošajima glede imenovanja, premještenja i umirovljenja i t. d.

II. Organi zajedničke uprave, isto tako govori o občim organima ciele monarkije i občim organima sa kraljevinom Ugarskom.

U drugoj knjizi se već pristupa k materijalnom dielu, koji obuhvaća konstitucijono i administrativno zakonodavstvo.

Treća knjiga govori dalje o istom zakonodavstvu. Ovdje imademo uredjenje gradjanskih prava, redarstvo, zdravstvo.

Četvrta knjiga (1316 str.) daje potanko razjašnjenje o obć. redarstvu i govori više o crkvenim stvarima i oružničtvu.

Posebni dio posvećen je narodno-gospodarstvenoj upravi (poljodjelstvu, vinogradarstvu, voćarstvu, svilogojstvu, lovu, veterinarstvu, šumarstvu, vodnom pravu, opetov. školama i t. d.).

Ovdje je jedan dio posvećen uredjenju agrarno-pravnih odnošaja i vrlo interesantno govori o zakonu seoskih zadruga.

Digitized by Google

Ovdje se govori i o komasaciji.

Peta knjiga, kojom završuje ovo kapitalno djelo gosp. Smrekara (1191 str.), govori i završuje o hrv. administr. zakonodavstvu.

U kratko rečeno, ovdje se govori prije svega o ekonomskoj upravi: glava treća o obrtu, radničtvu i zaštiti obrtničkih proizvoda, o industrijalnim markama, o putujućim obrtnicima, statistici obrtničtva, o mjeri i utezima, o sajmovima, o novcu, drž. papirima.

Glava IV. govori o prometnim sredstvima.

Šesti i zadnji dio pete knjige odnosi se na bogoštovlje i nastavu.

Tako je završeno ovo grandiozno, po svojoj ideji izpunjeno, savršeno djelo. Ovo je plod 15-godišnjeg silnoga rada, kako je to i sam autor u petoj knjizi spomenuo.

Abecedno stvarno kazalo je prekrasno olakoćujuće sredstvo, da se može naći ono, što čitatelja intresira.

Mi ne poznajemo još ni jedno ovako kapitalno djelo, kakovo je napisao gosp. Smrekar, osim jednog njemačkog „Mayerhoffer: Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst", koje je poznato ne samo u Austriji, nego i izvan nje.

Gosp. Smrekar je učinio ogromnu uslugu svojoj domovini, što je napisao ovo djelo. Još nešto više, on je doprinjeo veliku uslugu obćoj slavenskoj pravnoj književnosti. Njegova knjiga je zaista jedan neobhodno potreban priručnik za svakoga, koji želi, da se upozna sa gospodarstvenim i upravnim prilikama u Hrvatskoj i sa funkcionarnim organima svih grana uprave.

Mi djelimo radost sa svojim hrvatskim bratom gosp. Smrekarom povodom ovoga velikoga i monumentalnoga djela.

Daj bože, da se autor u snazi uzdrži, pa da uzmogne objelodaniti i drugo djelo, koje obećaje.

A u njegovom uzvišenom radu neka ga prate naše najsrdačnije simpatije i poštovanje.

Dr. Eduard Volčić: *Zakoni o javnih knjigah.* Naklada družtva „Pravnik" Ljubljana 1908. osmina XII. knjiga u dva diela, ukupno 618 strana; ciena K 5.60, u platno vezana K 6.—

Nisu prošle dvie godine što je pisac izdao u „Sbirci austrijskih zakona u slovenskom jeziku", koju izdaje slovensko družtvo „Pravnik", sbirku civilno-pravnih propisa (Ocienjena po prof. dru. J. Šiloviću u Mjesečniku god. 1907. str. 466), — pa opet je povećao slovensku pravnu literatru novim dielom, o kojem ćemo govoriti.

Zakoni o javnih knjigah, jest V. svezak spomenute sbirke. Ta knjiga sastoji se iz dva diela.

I. Dio imade naslov: Občni zemljiško-knjižni zakon zdne 25. srpnja 1871. drž. zak. št. 95. in drugi zakoni, ukazi in razpisi, tikajoči se avstrijskega prava o zemljiških knjigah, z odločbami najvišega sodišča do najnovejše dobe ter stvarnim kazalom v hrvatskem in slovenskem jeziku. U tom dielu nalazi

Digitized by Google

se: I. obći gruntovni zakon. II. Naputak za provedbu općeg grunt. zakona. (Naredba ministarstva pravde do 12. siečnja 1872. br. 5. III. Dodatak onih zakonskih propisa, (gradj. parb. postupnika, ovršnog reda, zakona o ustrojstvu sudova itd.), koji se spominju u prva dva diela. IV. Propisi o postupku kod gruntovne diobe nekretnine (zakon od 6. veljače 1869.), odieljivanja zemljišta za javne ceste i putove te za u javne svrhe poduzete naprave, za dovodnju ili odvodjnu voda zakon od 11. svibnja 1894.). V. zakon od 7. srpnja 1896. o nuždnim putovima.

Tu pisac upućuje na hrvatski zakon od 6. travnja 1906. „o nuždnim prolazima" VI. zakon od 25. srpnja 1871. dz. 96. o postupku prigodom sastavljanja, popunjenja, uzpostave i promjene grunt. i rudnih knjiga u svrhu njihovog izpravka. VII. Propisi o sastavljanju novih gruntovnih knjiga za vojvodinu Korušku, poknežene grofovije Goricu i Gradišku, grofoviju Istru, vojvodine Kranjsku i Štajersku.

II. Dio imade naslov: Zakon o zeleznišk ih knjigah z dne 19. svibnja 1874. in drugi zakoni, ukazi in razpisi, tikajoči se avstrijskega prava o rudniških knjigah ter napravah, ki so v zvezi z javnimi knjigami, z odločbami najvišega sodišča do najnovejše dobe.

U tom dielu nalaze se: I. Propisi o gruntovnici željeznica. (Zakon od 19. svibnja 1874.). II. Propisi o rudnim knjigama. III. O konverziji hipotečnih tražbina (zakon od 22. veljače 1907.; zakon od 24. travnja 1874. d. z. 49.; zakon od 5. prosinca 1877. d. z. 111. IV. Zakon od 6. srpnja 1896. d. z. 144. o zajmovima, koji se uzimlju u svrhu poboljšanja tla i provedbena naredba tom zakonu V. Propisi o pristojbinskim i drugim polakšicama prigodom gruntovnih upisa. — VI. O realnim obrtima VII. O crkvenim dobrima obzirom na javne knjige, VIII. Propisi o diobi ostavine kod seljačkih posjeda srednje veličine. IX. O razdielbi zajedničkih zemljišta i uredjenje dotičnih skupnih užitnih prava. X. O komasaciji zemljišta.. (Državni zakon od 7. lipnja 1883. d. z. 92. te zemaljski zakoni za Kranjsku i Korušku). XI. Zakon od 7. lipnja 1883. d. z. 93. glede ostranjenja enklava u šumskom zemljištu i arondiranja šumskih medja. XII. Ovo poglavje sadržaje obrazac glede molba upisa odluka gruntovnih. XIII. Biljegovine i pristojbe u gruntovnim stvarima. XIV. Razni propisi, tičući se gruntovnih knjiga i hipoteka. XV. Dodatak agrarnim zakonima.

Iz ovdje predočenog sadržaja vidi se, da je ovo djelo sbirka svih propisa, koji se tiču javnih knjiga i onih, koji su s njima u savezu; osim toga sadržaje gotovo sve agrarne zakone za Kranjsku i Korušku te propise o konverziji novčanih tražbina. — Materijal je pregledno razvrstan po skupinama pravnih instituta, čime je povečana priručnost knjige.

U tekstu knjige su izpod pojedinog paragrafa manjim slogom štampani stranom u cielosti stranom u izcrpivom izvadku svi propisi, koji se na dotičnu ustanovu odnose odnosno označena je strana knjige, gdje se nalazi otisnut odnosni propis; nadalje navedene su važne rješitbe vrhovnog sudišta; napokon u mnogim mjestima upozorava pisac na odgovarajuće propise, valjane u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji.

Propisi su u uredovnom slovenskom prevodu. Pisac u predgovoru spominje, da o propisima do god. 1871. ne ima nikakovih ili bar ne valjanih

Digitized by Google

prevoda, za to ih je morao sam načiniti. To vriedi osobito za zakon od 6. veljače 1869. (I. poglavje VI.).

Svakomu dielu dodana su posebna izcrpiva stvarna kazala po abecednom redu, u kojima se nalaze i oni hrvatski strukovni izrazi, koji u slovenskom jeziku glase sasvim drugčije. Po mnienju pisca bit će to koristno po oba naroda, jer se namjerava I. dio sbirke prirediti i u hrvatskom jeziku. — Napokon imade i pregled propisa po vremenu (kronološko kazalo).

Tisak i oprema knjige su veoma ukusni, a i uvez, koji je učinjen po uzoru „Manzove sbirke".

Ovdje iztičemo, da je sbirka sastavljena velikom vještinom i trudom, pa da sačinjava podpunu cielinu odnosnog zakonodavstva i judikature, pa ju najtoplije preporučamo i hrvatskim pravnicima. Dr. A. Goglia.

„Tumač i Rječnik" uredovnoj zbirki zakona i propisa o biljegovini i pravnoj pristojbi. Napisao Samuel Kocian, viećnik kr. ug. upravnoga sudišta.

Primili smo djelo pod gornjim naslovom, koje preporučamo osobitoj pažnji naših čitaoca a naročito svim oblastima, uredima, općinama i gradovima, družtvima, novčanim zavodima, trgovcima itd., jer je pisano ne samo za zvaničnike, koji ureduju u toj grani financijalne struke, nego i za šire občinstvo, naime ne samo strogo strukovno, nego i popularno, lahko shvatljivo, protumačeno načelnim rješitbama, primjerima, uputama i uz to pregledno providjeno „Rječnikom" od preko 10.000 naglasnih rieči.

Učeni pisac ovoga obsežnoga i pravnički obradjenoga djela, presvietli g. Samuel Kocian poznat je hrvatskomu občinstvu po svojim prijašnjim strukovnim radnjama. Od njega imademo „Financijalno Zakonoslovlje", zatim „Priručnik za izravne poreze", „Priručnik za biljegovine i pristojbe", „Porez na vino" itd., njega možemo nazvati utemeljiteljem financijalne strukovne literature, uz to sadanji njegov položaj i zvanje, gdje ima prilike proniknuti i u najtajnovitije tančine ovih najzamršenijih od svih zamršenih fin. zakona, jamči nam za vrstnost i podpunost i ovoga novoga djela.

Izašla je samo prva knjiga „Tumač" na 760 stranica velikog kvart formata. Pridržajuć si detaljnu ocjenu, za sada se ograničujemo samo na obilježbu structure djela, te obilnost i podjelbu gradje.

U prvom redu iztičemo, da je tekst zakona i propisa autentičan, jer je složen po najnovijem nacrtu uredovne zbirke, koja je izradjena u ministarstvu financija. Mi u Hrvatskoj još od godine 1882., dakle punih 26 godina nemamo novijeg izdanja uredovne zbirke, pa ipak je kroz taj dugi niz godina uvedeno toliko reforma, učinjeno toliko promjena, da je preko polovice uredovne zbirke zastarjelo.

Kako je težko i samo uredovanje na temelju zastarjele zbirke i samim zvaničnicima, to oni najbolje znadu, a kolikim je neugodnostima izloženo kroz to občinstvo, koje se još teže može orientirati glede toga: što vriedi i što više nije na snazi, ne trebamo dokazivati. Pisac već time služi javnom interesu, što nam daje novu — podpuno preradjenu — zbirku, uz to još sa „Tumačem". Pisac je pridržao red §§-a i tarifnih članaka uredovne zbirke, jer smo toj razdiobi već privikli. Pod crtom — neposredno iza autentičnog teksta zbirke, dodaje pisac obširan i vrlo praktično uredjen tumač, naime u tekstu zakona i propisa kod svake pojedine važnije rieči malenim brojkama

Digitized by Google

označuje odnosnu točku tumača, što je vrlo zgodno i olahkoćuje porabu. Još nam jedna velika — praktična — prednost pada u oči: svaka važnija rieč, koja ima osebujnog znamenovanja, tiskana je cursivnim slovima, a osobito važne rieči ili cieli stavci, kao novčane svote, rokovi, kazne itd., tiskane su debelim slovima. To je u toliko zgodno, da preletiv slog, važnije ustanove padaju u oči. Toliko glede tehničke obradbe.

Osim toga je pisac — što je takodjer vrlo zgodno — sav novo uvršteni tekst, koji nije sadržan u staroj uredovnoj zbirci, dao tiskati posebnim slovima i pod posebnim znakom, tako, da lahko razpoznajemo, što je preuzeto iz stare zbirke, a što je novo.

Tumač je gradjen u prvom redu na temelju decizija i načelnih rječitaba upravnoga sudišta. Ima takovih preko 3000, osim toga je pisac još preko 3000 inih važnijih rješitaba i primjera uvrstio, naročito sva važnija rješenja, koja su usliedila u čisto hrvatskim poslovima. Pisac se ali nije ograničio na financijalno-strukovnu obradbu tumača, naročito se nije ograničio na tumačenje čisto konkretnih slučajeva, nego je sve važnije partije obradio exegetički, naročito je uzeo obzir na naše osebujne zakone pravosudne u obće, a naročito na proceusalne. Pri tome je — kako razabiremo — imao na umu, da ni svaki činovnik, a kamo li tko iz občinstva, nema pri ruci odnosnih pravosudnih zakona, zato je svagdje, gdje se je upustio u pravničko razlaganje, uvrstio i odnosne ustanove obćeg gradj. zakonika, parbenih i inih postupnika, obilježiv svagdje pravni pojam i pravnu narav svakog pravnog posla. Zaista velik, ali zato koristan rad.

Koli je obilna gradja, koja je piscu služila podlogom tumača, navesti nam je, da osim ogromnog broja načelnih rješitaba i promjena, tumač sadržaje u izvadku do 1500 raznih ministarskih naredaba, a uvrštene su i odnosne naredbe kr. zem. vlade. Osim ovog obilja gradje upisujemo piscu u zaslugu njegovo nastojanje, da svagdje pokazuje na dosadanje pogrješke, kriva shvaćanja, krivu praksu, svagdje upozoruje, poučava, a naročito ističe ono, što je za stranke koristno, gdje smo dosele više podmirivali i gdje nas je nevine stizavala kazna, sve iz neznanja ili krivog shvaćanja. U takovim odlomcima izrazuje se piščeva težnja koristiti narodu.

Pristojbeni zakoni gradjeni su, od ustavne ere ovamo, na temelju odnosnih procesualnih zakona ugarskih. G. Kocian podvrgao se je mukotrpnom poslu, da sve odnosne ustanove sravni i u sklad dovede s našim posebnim zakonima, obilježiv razlike i shodno primjeniv odredbe fin. zakona na naše. U predgovoru sam veli, da je kod togg posla imao svladati silnih potežkoća.

Imade odlomaka u knjizi, u kojima pisac pojedina važnija pitanja posebno obradjuje. To su formalne rasprave, n. pr. o pravnim liekovima u poreznim i pristojbenim poslovima, gdje stranke poučava, kako imadu braniti svoja prava, u čemu obično griješe itd. Osobito su važni: razprava o naknadi kamata, u kojoj pisac dosadanju krivu i za stranke štetnu praksu upravo ruši, zatim razprava o zastari, o biljegovanju priziva, utoka i ništovnih žaoba u parbenom postupku, razprava o stečajnom postupku, o pristojbenom jednačku itd. Sve su te razprave pobilježene na str. XXII

U obće nastoji pisac biti poučani induktivan. Ne zadovoljava se konkretnim tumačenjem, nego nam daje i genezu stvari. To je važno.

Digitized by Google

jer konkretan slučaj i primjer pruža nam izlaz u novom konkretnom slučaju, eksegetičan tumač ali stabilizira shvaćanje i čuva nas od priupada, a što je glavno, za financijalne i sudstvene organe od velike je važnosti znati pravne temelje porietla zakona, odnosno pojedinih ustanova.

Toliko o „Tumaču",. Ne možemo ali preći „Uvod" knjige i „Codex". Oba su odlomka od velike vriednosti. U historičkom uvodu pisac predočuje nam potanko razvitak svih biljegovnih i pristojbenih podavanja, pravne pojmove te bitnost njihovu. U predgovoru pisac ovaj dio svoga djela osobito preporuča, a punim pravom, jer kako zgodno primjećuje „upoznajmo prošlost, da razumijemo sadašnjost".

„Codexom" t. j. dvoslovčanim tekstom zakona udovoljava pisac gorućoj potrebi. Tko ima danas pri ruci zbornike zakona? Ta ne imadu ih ni uredi! Tekst je zakona podpun, te su one ustanove, koje nisu više na snazi, tiskane — za razliku — sitnijim slovima, a svagdje je naznačeno, kojim kasnijim zakonom je jedna ili druga ustanova van snage stavljena ili samo promienjena.

Osim toga naznačeno je kod svakog §-a i svake alineje, gdje je sadržana u „Zbirki", pa tamo nalazimo i tumač.

Djelo je vrlo obsežno — jer želi biti podpuno. Prva knjiga sastoji iz „Uvoda", „Codexa", te iz „Uredovne Zbirke" sa tumačem, a zbirka se opet dijeli na „Općeniti dio" (§§-i 1—286) i na „Tarifu" (članci 1—105).

Obsežna djela imadu redovito tu lošu stranu, da ih laik težko rabi. Ne zna se snaći u preobilnosti materijala. To je osjećao i pisac, zato je dodao kao „Knjigu drugu" „Monografije" za razne struke i stališe, i to u obliku „Biljegovnika i Pristojbenika". A. Za postupak pred sudom. 1. U redovitom i ovršnom postupku. 2. U izlučnim parnicama. 3. U mandatnom postupku na temelju javnih i legaliziranih izprava. 4. U mandatnom postupku na temelju bilježničkih izprava. 5. U mjenbenom postupku. 6. U parnicama o smetanju posjeda. 7. U parnicama iz uporabnih pogodaba. 8. U ženitbenim parnicama. 9. U postupku pred mjestnim sudom. 10. U stečajnom postupku. 11. U bagatelnom postupku. 12. U uzazivnim, usmrtbenim i računskim parnicama. 13. U syndikatnom postupku. 14. U gruntovnim parnicama. 15. U gruntovnom postupku. 16. U ostavinskom postupku. B. „Biljegovnik i Pristojbenik" za družtva, novčane zavode i vjeresijske udruge. C. „Biljegovnik i Pristojbenik" za trgovce i obrtnike. D. Pristojbeni jednačak. E. Obćine i gradovi u pristojbenom rukovanju.

Osim tih monografija sadržavat će knjiga druga „Rječnik" odnosno „Lexicon" od preko 10.000 naglasnih rieči, uz kratak odgovor ili uputu, te naznačenje stranice, gdje je tumač. Time omogućuje i laiku porabu knjige

A da djelo bude što savršenije, na koncu dodaje pisac sliedeće skrižaljke:

I. Skrižaljka za parbeni, ovršni i stečajni postupak. II. Skrižaljka za „Mjestne sudove". III. Skrižaljka za vanparbeni, gruntovni i upravni postupak. IV. Skrižaljka za družtva, novčane zavode i vjeresijske udruge. V. Skrižaljka za trgovce i obrtnike. VI. Skrižaljka za pravne poslove, ostavine itd. VII. Ljestvice I., II. i III. Napokon: VIII. Rokovnik i kaznena skrižaljka.

U obće želi g. Kocian dvie svrhe postići svojim djelom. Jedna da ga uspješno mogu rabiti oni, koji se „moraju" ili „žele" intenzivnije baviti sa strukom (činovnici, državni, obćinski i gradski, odvjetnici, kr. javni bilježnici), zato je djelo tako obsežno i zato je pridržao oblik i red §§-a ure-

Digitized by Google

dovne zbirke. D r u g a je, da ga unatoč obsežnosti, ipak i obćinstvo može rabiti, a to je moguće samo onda, ako lahko i brzo nadjemo ono, što trebamo Zato služi Rječnik i Lexicon sa preko 10.000 rieči. U Rječniku je obradjena sva gradja svih zakona i propisa, svih ministarskih naputaka, naredaba i okružnica, te decizija i načelnih rješitaba upravnoga sudišta.

Preporučujući ovo koristno djelo bilježimo još, da će druga knjiga izaći mjeseca rujna i da će se odmah razaslati svim naručiteljima, dočim se prva knjiga već razašilja.

Ciena za obadvie knjige, zajedno sa skrižaljkama 20 *K*, naručuje se kod pisca, Budimpešta, II., Sigmundova ulica broj 1.

SVAŠTICE.

Zajednička ili samostalna banka

U sjednici bankovnog odbora zajedničke zast. kuće od 13. lipnja o. g. priobćio je predsjednik odbora, da su hrvatski stručnjaci gg. Vlad. K r e š i ć, ravnatelj hrv.-slav. zem. hipotekarne banke, i Milivoj C r n a d a k, ravnatelj prve hrvatske štedionice, podnieli svoje mnienje o bankovnom pitanju z a j e d n i č k i pismeno. To mienje glasi:

Uslied častnoga za nas poziva slavne bankovne komisije visokog sabora čast nam je glede osnutka posebne ugarske banke izraziti sliedeće naše mnienje:

Prije svega moramo naglasiti, da posve puštamo na stranu državopravno pitanje, da li bi posebna novčana banka bila zajednička i kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji i kakvi bi se u tom pogledu morali stvoriti zakoni po zajedničkom, odnosno hrvatskom saboru, pa se ograničujemo lih na narodno-gospodarstvenu i financijalnu stranu toga pitanja.

Izvan svake je sumnje, da je za svaki narod poželjno, da postigne gospodarsku samostalnost. Prema tome je sasma razumljivo i naravno nastojanje, koje se u tom smjeru sada pokazuje u Ugarskoj, tim više, što bi zemlje krune sv. Stjepana po svojoj veličini i svojim prilikama imale podduno pravo, da za gospodarskom samostalnošću teže i da ju izvojšte.

Jedan od prvih uvjeta za gospodarsku samostalnost jedne države je samostalna banka. Takova pako banka ne može se, kako danas internacijonalne novčane prilike stoje, zamisliti drugačije, nego kao zavod, koji bi svoja plaćanja obavljao u gotovom. A to uvjetuje, da kod osnutka takove banke budu osigurani preduvjeti za uvedenje zlatne vriednote.

To vriedi obćenito za sve države i zemlje, pa ako s toga gledišta promotrimo posebne prilike u zemljama krune sv. Stjepana, to moramo iztaknuti, da i kod osnutka posebne ugarske banke moraju neki bezuvjetno nuždni preduvjeti biti izpunjeni, ako ne ćemo, da ta banka urodi upravo protivnim posljedicama od onih, za kojima se njenim osnutkom teži.

Ove preduvjete za osnutak samostalne ugarske banke razdielili bismo poglavito u dvije grane, i to u tehničke i u gospodarske preduvjete. Kao bezuvjetno nuždne t e h n i č k e p r e d u v j e t e smatramo:

1. Da se najprije prikupi ona svota zlata, koja je nuždna, da ta osnovat se imajuća banka može nastupiti kao zavod sa plaćanjima u gotovom.

Digitized by Google

Da se to postigne, nuždno je, da ta samostalna banka, ako već nema veće pokriće, imade barem toliko pokriće u kovinama za svoje banknote, koje sada izkazuje zajednička austro-ugarska banka. Samo tako bi banknote, koje bi izdala samostalna banka, mogle imati istu vriednost, kao one banknote, koje bi izdala austrijska banka, odnosno koje sada izdaje zajednička austro-ugarska banka. Jedino time bi se moglo zapriečiti, da te ugarske banknote ne dobiju disagio prema banknotama austrijskim.

Razmjer kolanja banknota u zemljama, zastupanim u carevinskom vieću, prema kolanju banknota u zemljama krune v. Stjepana nije doduše poznat i ne može služiti za temelj prosudjivanja prilika, ali se može uzeti, da od sveukupnog kolanjabanknota austro-ugarske banke dvije trećine odpadaju na Austriju, a baremjedna trećina na Ugarsku.

Ako uvažimo, da je prosječno stanje zalihe u dragim kovinama austro-ugarske banke u godini 1907. iznosilo 1.448,161.000 K, to bi prema spomenutom razmjeru samostalna banka prigodom njenog osnutka morala posjedovati zalihu kovina od okruglih 482,000.000 K, ako bismo htjeli, kako spomenusmo, da njene banknote imadu istu tečajnu vriednost, kao banknote austro-ugarske banke.

2. Moralo bi već unapred biti za to skrbljeno, da bude dovoljna količina zlata u javnom prometu.

Tu možemo za temelj našem prosudjivanju uzeti primjer izmedju zlata, koje leži u zalihi kod banaka, i izmedju zlata, koje se nalazi u javnom prometu u najvažnijim onim državama, koje su već uvele plaćanja u gotovom, t. j. Velika Britanija, Njemačka i Francezka. Dakako, da to prosudjivanje i uzporedjivanje radi nejednakog razvitka kreditnih surogata i u obće kreditnog gospodarstva u pojedinim zemljama može biti tek približno.

Po E. Biedermannu (Geldwesen- und EdelmetallStatistik) iznosio je koncem godine 1904. posjed zlata u ovim zemljama u milijunima maraka, kako sliedi:

	u bankama:	u javnom prometu:
u Velikoj Britaniji	816	1430
u Njemačkoj	827	2900
u Francezkoj	2180	1710

Tražimo li razmjer izmedju zlata u bankama i zlata u javnom prometu, to dobivamo:

u Velikoj Britaniji 816 : 1430 = 1 : 1.75,
u Njemačkoj 827 : 2900 = 1 : 3.50,
u Francezkoj 2180 : 1710 = 1 : 0.79,

u svemu 3 : 6.04, ili prosječno 1 : 2, t. j. u zemlji, koja imade banku sa plaćanjima u gotovom, treba da bude po prilici dva put tolika svota zlata u prometu, koliko je kod banaka u zalihi.

Po istoj Biedermannovoj statistici nalazimo, da je u austro-ugarskoj monarhiji, koja još nije uvela plaćanja u gotovom, koncem godine 1904. bilo zlata u milijunima maraka u bankama 1010, a u javnom prometu 273, što daje razmjer od 1 : 0.27.

Sliedi dakle, da bi i za osnutak samostalne ugarske banke bilo poželjno, da u zemljama krune sv. Stjepana prema razmjeru od 1 : 2, i uzev u obzir, da bi zaliha kovina te samostalne ugarske banke morala iznositi najmanje

Digitized by Google

K 482,000.000, moralo najprije biti u javnom prometu zlata u iznosu od oko K 964,000.000.

Uzmemo li pako, da prema prije iztaknutoj bazi od sveukupnih novčanih vriednosti u monarhiji odpada na Ugarsku barem jedna trećina, to prema tome od zlata, koje se nalazi u javnom prometu, na ugarsku polu od pada samo K 91,000.000, koji su ovdje u kolanju. Da se zadovolji dakle potrebi na zlatu u javnom prometu, kao preduvjetu za osnutak samostalne banke, trebalo bi da taj javni promet ima zlata za cirka K 873,000.000, ako hoćemo imati sigurnost, da zlato ne će izlaziti iz zemlje.

Prema izloženome izkazuje se za osnutak samostalne ugarske banke potreba od K 482,000.000 zlata kao zaliha i K 873,000.000 zlata za javni promet. Odbijemo li pako od ove prve svote ukupni iznos deviza u zlatu, zatim kolajuće srebrne i ostale sitne kovinske novce od K 114 milijuna, to ostaje potreba od K 368,000.000 i K 873,000.000, ili ukupno K 1.241,000.000.

Ako od ove tako izračunate potrebe zlata još odbijemo neki postotak, koji baš ne bi bio neobhodno potreban za uvedenje zlatne vriednote i osnutak samostalne ugarske banke, to bi ipak trebalo nabaviti toliku silnu svotu zlata, da je sasma razumljivo, kako se može, ako je čovjek makar samo približno upućen u prilike oko dobave zlata, sigurno predmnievati, da se ta potrebna silna svota ne dade nabaviti u nekom stanovitom vremenu, kao što je rok do 1. siečnja 1911., t. j. za vrieme od dvije i pol godine.

U predjašnjem smo iztakli tehničke preduvjete, koji su nuždni za osnutak samostalne ugarske banke, pa treba da spomenemo samo još ne manje važne gospodarske preduvjete.

Obzirom na to, što su zemlje krune sv. Stjepana u gospodarskom pogledu u najtjesnijem saobraćaju sa zemljama zastupanim u carevinskom vieću, to nema sumnje, da je za osnutak samostalne banke jedan od najvažnijih preduvjeta taj, da Austrija, odnosno sveukupni njeni gospodarski faktori imadu barem dobru volju, da sa svoje strane to nastojanje Ugarske za gospodarskom samostalnošću ne smetaju, ili da prema tome nastojanju barem budu indiferentni. Ali kako danas prilike stoje, ne može se ta dobra volja ili barem indiferentnost u austrijskoj poli predpostaviti, nego naprotiv moramo računati sa upravo protivnim razpoloženjem — kako je to u malome pokazala nedavna prošlost — a to nas sili, da u slučaju gospodarskog odieljenja Ugarske od Austrije posve sigurno računamo s gospodarskom borbom Austrije proti zemljama krune sv. Stjepana.

Kako je danas Austrija gospodarski mnogo jača, nego zemlje krune sv. Stjepana, to svršetak ovakove gospodarske borbe nije ni malo dvojben, nego se može nasuprot sa posvemašnjom sigurnosti proricati. Ova borba svršila bi posvemašnjim gospodarskim podjarmljenjem zemalja krune sv. Stjepana pod nerazmjerno jaču Austriju. Dok nasuprot postoji gospodarska zajednica sa Austrijom, dotle je takovo posvemašnje podjarmljenje posve izključeno, dapače kroz jednakost valute, koja je zakonom zajamčena, i time, što se samo po sebi prednosti zajedničkog gospodarskog razvitka protežu i na Ugarsku, to se zemlje krune sv. Stjepana u toj zajednici gospodarski konstantno jačaju. Najbolji dokaz za to je vrlo liep razvitak trgovine i industrije i bezdvojbeno i svakome vidljivo gospodarsko ojačanje Ugarske u zadnjim desetljećima.

Gospodarska borba sa Austrijom imala bi medju inim takodjer i tu posljedicu, da bi se Ugarskoj povratile one mnoge stotine milijuna ugarskih

Digitized by Google

vriednostnih papira, napose založnica ugarskih zavoda, koje su sada u Austriji smještene, što bi kraj siromaštva na privatnim kapitalima, prouzročilo takovu devalvaciju u vriednosti ovih papira, da bi to za naše gospodarske prilike bila upravo kobna opasnost.

Za ovu našu tvrdnju imademo siguran dokaz iz nedavne prošlosti. Uslied zadnje novčane krize, koja je proizašla iz Amerike i koja je prouzročila toliku oskudicu gotovog novca, počele su se zemljama krune sv. Stjepana vraćati založnice, izdane po ovostranim zavodima. Ukupna svota tih založnica, koje su se tom prilikom vratile, bila je neznatna prema iznosu ukupnih emisija na založnicama ugarskih zavoda, pa ipak je bila nastala situacija, koja je sve zavode, koji podjeljuju jeftine hipotekarne zajmove, upravo prisilila, da podjeljivanja takovih zajmova mal ne posve obustave, dapače da od podjeljivanja zajmova uz niski kamatnjak posve odustanu, a za ono malo zajmova, što su ih ipak podjeljivali, da ustanove viši kamatnjak i da znatno snize dobrojne tečajeve. Pa ipak je svota u jeseni prošle godine vraćenih ugarskih vriednostnih papira bila malenkost naprama onoj svoti, koja bi se povratila u zemlju u onom času, kad bi razvrgnuće zajedničke banke bila gotova stvar i začela gospodarstvena borba sa Austrijom. I tu se naravno pod Austrijom nema razumievati država sama, nego sveukupnost svih gospodarskih faktora, prema kojima su naravno event. odredbe vlade bezkriepostne, ako se ne baziraju na obćem javnom mnienju.

Povrat ugarskih vriednostnih papira iz Austrije uzsliedio bi tim sigurnije, što je reciprocitet pupilarne sigurnosti ugarskim papirima u Austriji prema pupilarnoj sigurnosti austrijskih papira u Ugarskoj priznat samo pod uvjetom, da Ugarska pristane na obnovu bankovnog privilegija, te traje samo do izminuća toga ugovora. Onim danom dakle, kada bi zajednička banka bila razvrgnuta, prestalo bi to pravo reciprociteta i sve austrijske štedionice, banke, poduzeća i oblasti, koje danas posjeduju ugarskih papira, bile bi prisiljene te papire prodati, t. j. baciti ih na tržište, što bi neminovno prouzročilo silan pad tečaja tih papira.

Posve je pako jasno, što bi značilo za gospodarske prilike zemalja krune sv. Stjepana, ako bi se za hipotekarne zajmove na temelju kojih se izdaju založnice, uobičajeni kamatnjak od 4 do 5% morao dignuti na 6 do 7% i ako bi se u savezu s tim kamatnjak za trgovačka i industrijalna poduzeća još više digao. Ako bi se izdavanje jeftinih zajmova moralo u obće što više stegnuti, jer bi se od založnica na temelju tih zajmova izdanih, mogle smjestiti u vlastitoj zemlji samo minimalne svote, i ako bi se obzirom na pomanjkanje dostatnog novca u zemlji podieljivanje svake vjeresije moralo stegnuti na posve riedke slučajeve, te ni posjednici zemlje, ni trgovci, ni industrijalna poduzeća ne bi više kao do sada bila u stanju, da si u obće pribave nuždna novčana sredstva, — bilo bi to razsulo do sada kroz desetljeća velikim naprezanjem stvorenog; značilo bi to umanjenje vriednosti zemljišta na bezcienu, posvemašnje potiskivanje sada napredujuće trgovine i uništenje domaće industrije, koja sada pokazuje toli uspješan razvitak.

Kako bi dakle god bio poželjan osnutak samostalne banke za zemlje krune sv. Stjepana, to ipak na temelju spomenutih razloga, koje smo ovdje iztaknuli i utvrdili, moramo doći do zaključka, da se taj osnutak za sada ne može poduzeti, jer za uspješno djelovanje takove banke fale svi preduvjeti.

Digitized by Google

Ne možemo s toga prešutiti, da je po našem skromnom mnienju posve neopravdano, kada i mjerodavni faktori, kojima su spomenute potežkoće posve poznate, ipak široke slojeve naroda uzbudjuju idejom o samostalnoj banci, a ne kažu tim slojevima naroda i potežkoće, koje su sa ostvarenjem te ideje skopčane.

Morali bi dakle prije svega svi pozvani faktori svojski uzraditi na tome, da se stvore najprije ti nuždni preduvjeti i kad će jedan put biti u zemlji dani svi ti preduvjeti, onda će se sigurno moći misliti na ostvarenje ove svakom patrioti sigurno simpatične i zamašne ideje o samostalnoj banci.

Pod današnjim prilikama bio bi osnutak samostalne ugarske banke financijalno i gospodarsko samoubojstvo, koje bi time na sebi počinila Ugarska, a s njome i kraljevina Hrvatska i Slavonija, radi čega se mi moramo odlučno izjaviti proti ostvarenju samostalne ugarske banke u godini 1911.

Prema tome ne ulazimo ni u potanje izpitivanje stavljenih nam pitanja, koja se odnose na osnutak posebne banke, pa molimo slavnu bankovnu komisiju, da ove naše obćenite opazke, koje su učinjene iskrenim domoljubnim osjećajem, izvoli blagohotno uzeti do znanja i uvažiti.

Mjesečna skupština „Pravničkoga družtva" u Zagrebu.

Dne 18. srpnja o. g. održana je pod predsiedanjem predsjednika dra. Franje Spevca redovita mjesečna skupština „Pravničkoga družtva u Zagrebu", u kojoj je član g. dr. Ladislav Polić nastavio svoje predavanje „O poviesti modernoga izbornoga zakonodavstva hrvatskoga", čiji prvi dio u cielosti donosimo u ovom broju, a ovaj ćemo u narednom.

Predavač započeo je svoje predavanje sa saborskim periodom od godine 1881.—1884., u koji pada sjedinjenje vojne krajine. Prvi izbori u sjedinjenoj vojnoj krajini izvršeni su na osnovi naredbe bana kao kraljevskoga povjerenika u poslu sjedinjenja Krajine od 3. siečnja 1883. Protiv toga octroia sabor je prosvjedovao, ali vrlo mlako, i napokon uzakonio pomenutu bansku naredbu o privremenom izbornom redu za bivšu Krajinu.

U saborskom periodu od g. 1884.—1887. bilo je mnogo govora o izborima, ali ne o reformi izbornoga zakona, već o načinu, kako su provedeni posljednji izbori. Tek je nar. zastupnik Tadija Smičiklas uzalud predložio bio osnovu zakona o zastupanju Žumberka i Marindola na hrv. saboru. Pod konac ovoga zasiedanja stvoren je nakon burnih debata zakon od 24. travnja 1887., kojim se zakonski period od tri godine produljuje na pet godina po primjeru zakonskog članka I.: 1886. zajedničkoga ug.-hrv. sabora.

U idućem saborskom periodu od god. 1887.—1892. vlada je nakon mnogih saborskih rezolucija predložila osnovu zakona o preinaci izbornoga zakona od 15. srpnja 1881. Tom se noveiom hoće da stvori ustavnim putem jedinstveni izborni red za cielu zemlju nakon reinkorporacije Krajine, pošto su izpunjeni uvjeti za riešenje toga zadatka. Zakonom od 5. veljače 1886. položena je naime politička uprava u oba diela zemlje na jednake temelje, a zakon. čl. XXVII.: 1886. zajedničkog sabora izjednačen je i porezni sustav u cieloj zemlji. Medju najznatnije predložene primjene ide sniženje broja izbornih kotara od 112 na 90. Zatim se mienja način izbora, te

Digitized by Google

se neposredno bira samo u gradovima i u trgovištu Rumi, a ne više u svim trgovištima. Census u krajiškim gradovima povišen je od 10 na 15 for. Census za direktno pravo glasa u seoskim kotarima ustanovljen je jedinstveno na 30 for. spram prijašnjih 50, dotično 30 for. u provincijalu, a spram prijašnjih 25, dotično 20 for. u Krajini.

U odborskim razpravama dodana je ovoj osnovi još toliko pobijana ustanova o izbornom pravu zajedničkih ugarsko-hrvatskih činovnika i bez obzira na zavičajnost. Zanimljivo je iz saborske razprave to, da su narodni zastupnici dr. Ante Starčević i dr. Milan Amruš s pravim zanosom zastupali ideju općega prava glasa. Osnova je u saboru primljena s malim preinakama i po dobivenoj previšnjoj sankciji postala zakonom od 29. rujna 1888. To je naš pozitivni izborni zakon, koji vriedi evo već punih 20 godina. U kratko mogao bi se obilježiti ovako: Zakon taj uzakonio je ograničeno, na census i inteligenciju vezano, jednako, koje posredno, koje neposredno, javno pravo glasa uz ingerenciju upravnih oblasti na izborne listine i kod provedbe izbornog čina. Census je za naše prilike previsok, pa još i komplikovan time, što se pored izravnog poreza traži još i pripadanje izvjestnoj zakonskoj kategoriji. Propisi o izbornom postupku su mršavi i primitivni. U kratko, izborni naš red silno je zastario, te iziskuje što skoriju reformu, jer je daleko zaostao za modernim izbornim redovima bilo kojeg civilizovanog naroda. — Drugim zakonom od 29. rujna 1888. preinačen je zak. čl. II.: 1870. o uredjenju sabora tako, da je broj virilaca snižen uvedenjem imovinske kvalifikacije, pa da je ustanovljena maksimalna granica za broj virilaca.

U saborskom periodu od g. 1892.—1897. nije predložen nikakav formalni predlog ili osnova o izbornom pravu, tek su pojedini zastupnici kao dr. Milan Amruš, Evgenij Kumičić i dr. Josip Frank branili ideju općega izbornoga prava.

Idući saborski period od god. 1897.—1902. najznatniji je u poviesti našega izbornoga zakonodavstva. On stoji pod signaturom izborne reforme na osnovi općeg prava glasa. Hrvatski pokret za izbornu reformu nije sasvim samonikao, nego je odjek ideja, koje su u to doba strujale javnim životom Austrije i Ugarske. Dok se je u Austriji nastojalo oko proširenja izbornoga prava, koje je i provedeno Badenievom reformom od 1896., u Ugarskoj se je smjeralo na etiziranje izbornoga sistema, da se uguši izborna i parlamentarna korupcija. Posljedak hrvatskoga pokreta je Derenčinova osnova za izbornu reformu, predložena u saborskoj sjednici od 16. siečnja 1899. i Derenčinova osnova zakona o sudbenosti na pritužbe protiv valjanosti izbora narodnih zastupnika, predložena u idućem saborskom periodu u sjednici od 30. siečnja 1904.

Derenčinova osnova o izbornom redu predlaže temeljitu reformu našeg izbornog zakonodavstva u materijalnom i formalnom pogledu, pače i reformu uredjenja samoga sabora. Ponajprije se točno fiksira broj saborskih članova na 120, dok je sadašnjim zakonom ustanovljen tek broj biranih zastupnika na 90, a broj virilaca samo maksimalno na 45. U donekle nove kategorije vrstaju se članovi sabora ovako: a) petnaestorica po podrietlu, b) desetorica po dostojanstvu i službi; c) desetorica, koju imenuje Njegovo Veličanstvo; d) pedeset i pet zastupnika, koje biraju svi izbornici; e) trideset zastupnika,

Digitized by Google

koje biraju izbornici po porezu. Za virilce predlažu se ove glavne promjene: Broj velikaša steže se na petnaestoricu; od dosadašnjih članova po dostojanstvu ili službi eliminuju se veliki župani i župan turopoljski, a kao novi virilci primaju se predsjednik kr. stola sedmorice, rektor sveučilištni i predsjednik jugoslavenske akademije; napokon uvode se doživotni članovi po primjeru Austrije i Ugarske.

Najznatnije u čitavoj osnovi je III. poglavlje o aktivnom izbornom pravu. Aktivno je izborno pravo općenito, te pripada svim mužkim samostalnim pripadnicima kraljevina Hrvatske i Slavonije, koji su navršili 24 godine, ako najmanje 6 mjeseci prebivaju u istoj općini, pa ako nisu naročito izključeni odredbama §§ 13. i 14. Pod pripadnošću razumieva se zavičajnost, a traži se zavičajnost od 4 godine. Samostalnost odredjuje se negativno, te se ne drže samostalnima osobe pod skrbničtvom, osobe podupirane iz javnih zaklada ili iz zavoda za siromahe, te služinčad. Nov je za nas zahtjev polugodišnjeg političkog domicila, koji u osnovi nije baš sretno stilizovan.

Istina, izborno je pravo općeno, ali nije jednako, jer pored izbornika po općem pravu glasa biraju još napose 30 zastupnika oni, koji plaćaju najmanje 400 kruna bilo kakvog državnog poreza. Tim posebnim zastupnicima namienjen je zadatak, da temperiraju onu struju, na koju će zastupnici, izabrani po općem pravu glasa, htjeti da navrnu sabor. Derenčin je volio odabrati tu kuriju porezovnikâ, nego prihvatiti drugu vrstu nejednakoga izbornog prava t. zv. p l u r a l n i v o t u m, dok o trećoj vrsti t. j. o grupiranju izbornika po poreznim klasama i po staležima i ne govori. Derenčinova kritika pluralnog izbornog prava podpuno se podudara s novijom kritikom jednoga od prvih njemačkih državoslovaca Gjure Jellineka. Predavač ne drži tu kuriju porezovnika za naše prilike zgodnom, pa upozorava na moderne predloge o prizivanju stručnih elemenata u parlament.

I z b o r n i j e p o s t u p a k takodjer temeljito promienjen. Ponajprije se sastavak i revizija izbornih listina, pa rješavanje reklamacije sasvim izuzimlju ispod ingerencije upravnih oblasti. Reklamacioni se odbori ukidaju a rješavanje reklamacija povjerava sudbenim stolovima, dopuštajući protiv njihovih presuda ništovnu žaobu na stol sedmorice, baš kao i po belgijskom zakonu od 12. travnja 1894. — Izborni kotari po općem pravu glasa diele se u izborna odieljenja, kojima su u načelu baza teritoriji upravnih općina. Po primjeru njemačkog izbornog zakona uvodi se nova za nas institucija i z b o r n o g a p o v j e r e n i k a, koji prima kandidature i rukovodi središnje izborno povjerenstvo za čitav kotar. Kandidati se ne postavljaju kao dosada ustmeno na biralištu, već 12 izbornika treba da 5 dana prije izbora predloži kandidata izbornom povjereniku pismenim ovjerovljenim podneskom. Odbori za izbore su dvovrstni. I z b o r n i o d b o r za pojedino izborno odieljenje, a predsjeda mu jedan sudac kao u Belgiji; s r e d i š n j e i z b o r n o p o v j e r e n s t v o, koje ima ustanoviti konačan posljedak izbora za čitav izborni kotar. Sam čin izbora normiran je prilično prema talijanskom zakonu. G l a s a n j e j e t a j n o, a biva glasovnicama od bielog papira bez ikakvog vanjskog znaka, na kojima treba da bude napisano ili naštampano ime i prezime kandidata. Derenčinove odredbe za zaštitu tajnosti danas se čine već ponešto zastarjelima kraj novijih sistema njemačkih, belgijskih, australskih i američkih. Derenčin pridržava načelo absolutne većine, a zabacuje dobro mu poznate sisteme zastupstva manjina i proporcionog zastupstva. Predlozi

Digitized by Google

o kaznenim i disciplinarnim odredbama služili su uzorom za zakon od 1. ožujka 1907. za zaštitu slobode izbora.

Derenčin je želio uvesti obće, nejednako, izravno i tajno pravo glasa. Proveo je to na način, kojim bi se mogli podičiti i najnapredniji narodi. Ali kolikogod se ugledao na strane svjetle uzore, ipak nije zaboravio, da pripravlja zakon za naš narod i za hrvatske prilike, te nije za volju racionalnoj blistavoj teoriji odnemario zahtjeve našega narodnog bitka. Stilizacija je bezprikorna, a legislativna tehnika uzorna. Nema sumnje, da će Derenčin biti „magna pars" naše buduće izborne reforme.

Druga Derenčinova osnova je dobrim dielom recepcija ugar. zak. članka XV.: 1899. o kurijalnoj sudbenosti u izbornim stvarima.

Nijedna od ovih Derenčinovih osnova nije razpravljena ni u odborima, a kamo li u saboru.

I saborski period od god. 1906.—1908. stoji pod signaturom izborne reforme. U previšnjem reskriptu od 3. svibnja 1906., kojim je otvoren sabor, obećaje se reforma izbornoga reda u naprednom pravcu bez pobliže oznake, ali uz junctim s izbornom reformom u Ugarskoj.

Odmah nakon ponovnog sastanka sabora predložila je vlada osnovu zakona za zaštitu slobode saborskih izbora. Najvažnija razlika spram Derenčinovih predloga stoji u tome, što se po ovoj osnovi kažnjiva djela progone ureda radi, dok po Derenčinovoj osnovi može takav progon zahtievati ne samo državni odvjetnik, nego i svaki izbornik. Sabor je osnovu prihvatio uz više promjena, od kojih je najznatnija, da se odredbe ovoga zakona protežu i na izbore za županijske skupštine.

Nar. zast. dr. Ivan Lorković predložio je u sjednici od 13. studenoga 1906., da se izabere odbor od 15 lica, koji će proučiti pitanje izborne reforme na osnovu obćega, jednakog, izravnog i tajnog prava glasa. Već u idućoj sjednici podnio je nar. zast. dr. Živko Petričić gotovu osnovu zakona o izbornom redu, koja preuzima ustanove o izbornim kotarima iz zakona od g. 1881. dotično iz banske naredbe od god. 1883., a ustanove o izbornom postupku iz Derenčinove osnove. O obim se predlozima vodila debata, u kojoj je nar. zast. Frano Supilo nabacio pitanje o zaštiti manjine, koju su pobijali nar. zast. dr. Ivo Elegović, dr. Vladimir Frank i dr. Josip Frank.

Medjutim je nar. zast. dr. Andrija Peršić predložio noveluosniženju censusa na 10 K.

Odbor za izbornu reformu održao je samo dvije sjednice, pa je ustanovivši plan za svoj postupak, dospio tek da raspravi neka načela o aktivnom izbornom pravu.

Na to je odjelni predstojnik dr. Vl. Nikolić priredio u duhu Peršićeva predloga zakonsku osnovu, kojoj je bila svrha, da medjutim, dok se ne svori zakon o obćem pravu glasa, snizi census na takav iznos, te bi i dosadašnji birači postali izbornicima, a porsredno bi biranje sasvim prestalo. Podjedno se izpunjuju najznamenitije praznine današnjega izbornog zakona.

Sabor se u prosincu 1907. opet sastao, ali isti dan bi raspušten. U previšnjem reskriptu od 28. veljače 1908., kojim je otvoren novi sabor, opet se obećaje izborna reforma.

U konačnom resume-u dolazi predavač do zaključka, da u Hrvatskoj vriedi danas skučenije izborno pravo nego li pred šestdeset godina.

Digitized by Google

Učeni predavač završio je svoje krasno predavanje riečima Hipolita Taine-a, koji je raspravljajući o francezkom ustavu kazao: „Mislio sam, da treba kuću graditi ne radi nje same, ni za arhitekta, nego za stanare. Stanar u mojem slučaju je francezki narod.“ Na to je nadovezao g. predavač svoju želju, neka i gradietlji našega budućega izbornoga zakona drže svedjer na pameti potrebe svoga stanara, potrebu hrvatskoga naroda!

Skupština je pozorno pratila ovo zaista zanimivo predavanje, te je na koncu g. predavaču ponovnim srdačnim „Živio!“ pozdravila, a predsjednik mu na predavanju zahvalio.

Već iz samog kratkog izvadka ovoga kao i s tim saveznog prošlog predavanja razabire se, kako je g. predavač s velikim trudom i zamjerno podpunom stručnom spremom prikupio i pomno proučio vrlo veliko, donekle do sada još i neobjelodanjeno gradivo, koje je kritički obradio i komparativno vješto ocienio. Za to rado čestitamo povodom ove razprave umnom g. predavaču, pouzdano nadajući se, da će nam državnopravnu našu literaturu obogatiti još mnogim ovako vriednim radnjama.

Pošto povjest modernoga našega izbornoga zakonodavstva do u ove razprave nigdje u jednoj preglednoj cjelini prikazana nije, — to će izvrstno kritički obradjena ova znanstvena razprava vrlo dobro doći svim onima, koji se ozbiljno interesiraju za izborne reforme tako, da bi svakomu rodoljubu našemu dobro poslužiti mogla. S tih razloga preporučamo g. predavaču, da ovu svoju liepu razpravu, koju je s tolikom ljubavi i marom izradio, ne ograniči samo na publikaciju u „Mjesečniku“ već da ju izda i u posebnoj knjizi, da se njome okoristiti može svaki, koji se zanima i za kod nas nedvojbeno predstojeću toli željkovanu izbornu reformu.

VIESTNIK.

(Upravni odbor pravničkoga društva) održao je svoju redovitu sjednicu dne 18. srpnja o. g., u kojoj su primljeni ovi novi članovi: Dr. Franjo Poljak tajnik gospodarskoga društva u Zagrebu, dr. Rudolf Blühweiss, odvjetnički perovodja u Varaždinu, dr. Ivan Andres, kr. sudbeni pristav u Zagrebu, dr. Mirko Derenčin, odvjetnik u Zagrebu, dr. Ante Makale, odvjetnički kandidat u Spljetu, dr. Dragutin Petrić, odvjetnički perovodja u Zagrebu, dr. Dragan Novosel, odvjetnik i kr. javni bilježnik u Slunju. Glede Ferde Šaja, odvjetnika u Zagrebu konstatovano je, da nije koncem prošle godine istupio iz društva, već da je to samo pomutnjom odboru saobćeno. Odbornik dr. Goldman javlja, da je utjerao starijih tražbina u iznosu od 131 krunu 30 filira, na čemu mu bude izrečena zapisnički hvala.

Konačno je primljeno izvješće blagajnika o stanju blagajne kao i to, da je nabavio jednu $4^1/_2\%$ založnicu I. hrv. štedionice, serija II. br. 1053. glaseću na 200 kruna za 200 kruna i 28 filira.

(Previšnja odlikovanja). Njegovo cesarsko i kraljevsko apostolsko Veličanstvo blagoizvoljelo je previšnjim riešenjem od 24. lipnja 1908. banu kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije Pavlu barunu Rauchu premilostivo podieliti dostojanstvo pravog tajnog savjetnika uz oprost pristojba.

Digitized by Google

Njegovo c. i kr. apostolsko Veličanstvo previšnjom odlukom od 29. lipnja o. g. premilostivo se udostojalo udijeliti dvorskom savjetniku kod namjesništva u Zadru Josipu Tončiću naziv i karakter namjesničtvenog podpredsjednika.

(Imenovanja.) Njegovo cesarsko i kraljevsko apostolsko Veličanstvo blagoizvoljelo je previšnjim riešenjem od 24. lipnja 1908. kr. županijske tajnike Julija Höckera i Svetozara Grubića te tajnika kr. hrv.-slav. dalm. zemaljske vlade dra. Eduarda Križa premilostivo imenovati kr. podžupanima županije bjelovarsko-križevačke, odnosno sriemske i požeške, sa sustavnim berivima.

Ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije obnašao je kr. kotarske predstojnike: Janka pl. Labaša u Požegi, Milana Radančevića u Glini, Mihajla Makaya u Daruvaru, Augusta Sedlanića kod kr. županijske oblasti u Ogulinu, Dragutina Prikrila u Jaski, Aleksandra Benaka u Križevcima i Stjepana pl. Peičića u Varaždinu imenovati kr. županijskim tajnicima u VII. činovnom razredu sa sustavnim berivima, te podjedno premjestiti Janka pl. Labaša u Varaždin, povjerivši mu upravu ondješnje kr. kotarske oblasti, Dragutina Prikrila kr. županijskoj oblasti u Osieku, Aleksandra Benaka kr. županijskoj oblasti u Vukovaru i Stjepana pl. Peičića kr. županijskoj oblasti u Požegi, a ostale ostaviti na mjestima sadašnjeg službovanja.

Ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije obnašao je Milovana Zoričića pravnoga vježbenika kod kr. sudbenog stola u Zagrebu, Ranka Vorkapića, pravnoga vježbenika kod kr. sudbenog stola u Mitrovici i Ivana Tunkovića, pravnoga vježbenika kod kr. kotarskog suda u Samoboru, imenovati prislušnicima u obsegu kr. banskoga stola; kr. sudbenog pristava II. razreda Zdenka pl. Chavraka-Letovanićkoga kr. kotarskim pristavom sa sustavnim berivima, te ga dodielio na službovanje kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vladi, odjelu za unutarnje poslove, svršenog pravnika Andriju pl. Plemića bezplatnim perovodnim vježbenikom u obsegu kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Ignjata Kolandera, pravnoga vježbenika kod kr. kotarskog suda I. u Zagrebu, prislušnikom u obsegu kr. banskoga stola.

Kr. ug. ministarstvo financija imenovalo je Janka Kovačevića, kr. financ. tajnika i zamjenika financ. ravnatelja, kr. financ. savjetnikom, povjeriv mu i nadalje poslove zamjenika financ. ravnatelja kod osječkog kr. financ. ravnateljstva.

(U Dalmaciji.) Njegovo se c. i k. apoštolsko Veličanstvo, previšnjom odlukom 4. srpnja o. g. premilostivo udostojalo imenovati kr. kotarskog poglavara dra. Luja viteza pl. Kamlera, dodieljena ministarstvu trgovine, namjesničtvenim savjetnikom kod namjesništva u Zadru, te udieliti kotarskim poglavarima u Zadru: Martinu conte Viscovichu i Stjepanu Szilvi de Szilvas naziv i karakter namjesničtvenog savjetnika.

Namjestnik je dalmatinski imenovao namjesničtvene koncepiste Savu Boškovića u Imotskome i Josipa Harvatika u Šibeniku kotarskim komesarima i namjesničtvene konceptne vježbenike Ivana Borti i Josipa Tolentina u Zadru namjesničtvenim koncepistima.

Prizivni sud dalmatinski imenovao je pravnog vježbenika Antuna Šulića u Dubrovniku prislušnikom u svom području.

(U Bosni i Hercegovini.) Poglavica zemaljske vlade naimenovao je okružnoj oblasti u Mostaru na službovanje dodijeljenog privremenog financijalnog perovodju Nikolu Kondića privremenim političkim pristavom II. r. i dodijelio ga seoskom kotarskom uredu u Mostaru na službovanje, a naimenovao je sudskog auskultanta Slavka Gjurocija privremenim perovodnim vježbenikom i dodijelio ga kotarskom uredu u Višegradu na službovanje, svršenog pravnika Maksimilijana Mišulina privremenim perovodnim

Digitized by Google

vježbenikom za kotarski ured u Derventi, privremenog sudskog pristava u okružnom sudu u D. Tuzli Marina pl. Curinaldi-a privremenim financijalnim perovonim vježbenikom u okružnoj oblasti u Mostaru, svršenoga pravnika Adama Krtalića privremenim financijalnim perovodnim vježbenikom u financijalnom nadzorništvu u Banjaluci, a sudskog pristava u kotarskom sudu u Fojnici dra. Rista Božića sudskim tajnikom u okružnom sudu u Bihaću.

(Premještenja.) Njegovo cesarsko i kraljevsko apostolsko Veličanstvo blagoizvoljelo je previšnjim riješenjem od 24. lipnja t. g. iz službenih obzira premilostivo odobriti premještenje kr. podžupana Franje Malvića od županije požežke u istom svojstvu u županiju modruško-riječku.

Njegovo cesarsko i kraljevsko apostolsko Veličanstvo blagoizvoljelo je previšnjim riješenjem od 8. srpnja 1908. preblagostivo dozvoliti, da iz službenih obzira premješteni budu kotarski sudci Milan Ugarković od kotarskog suda u Krapini k onomu u Otočcu i Antun Kovačić od kotarskog suda u Slunju k sudbenom stolu u Osijeku.

Ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije premjestio je iz službenih obzira kr. kotarskog predstojnika Josipa Viraga od kr. kot. oblasti u Vukovaru k onoj u Osijeku; kr. kot. predstojnika Matiju Babića od kr. kotarske oblasti u Bjelovaru k onoj u Požegi; kr. kotarskog predstojnik Aurela Šenou od kr. župan, oblasti u Varaždinu kr. kotarskoj oblasti u Bjelovaru; kr. kotarskog pristava I. razreda dra. Ernesta Spiesa od kr. kotarske oblasti u Virovitici k onoj u Vukovaru; kr. kotarskog pristava I. razreda Ivana Mahina od kr. kotarske oblasti u Križevcima k onoj u Jaski i kr. vladnog perovodju nižeg razreda Ivu pl. Mraovića kr. kotarskoj oblasti u Virovitici, te konačno na vlastitu molbu kr. kotarskog pristava I. razreda Aleksandra pl. Mraovića od kotarske oblasti u Djakovu k onoj u Križevcima, povjeravajući svima upravu dotičnih kotarskih oblasti, uslijed vlastite molbe Petra Škreblina, sudbenog pristava kod kotar. suda u Vrginmostu, k onomu u Čazmi, iz službenih obzira sudbene pristave Vladimira Buzadžića, kod sudbenog stola u Osijeku, ka tamošnjem kotarskom sudu, te Franju Weinerta, kod kotarskog suda I. u Zagrebu, k onomu u Požegi, umirovljenog kr. kotarskog pristava I. razreda Vatroslava pl. Bunjika na vlastitu molbu reaktivirati te mu povjeriti upravu redarstvene izpostave u Topuskom, dra. Milana Dittmayera, sudbenog pristava kod kotarskog suda u Osijeku uslijed vlastite molbe k sudbenom stolu u Varaždinu, Josipu Sikutriću sudbenom pristavu kod kotarskog suda u Slunju, povjeriti upravu rečenoga kotarskoga suda, a prepremjestiti iz službenih obzira Adalberta Plešnika, sudbenog pristava kod kotarskog suda u Ivancu, k onomu u Dvoru, povjeriv mu podjedno upravu rečenog kotarskog suda, Matu Babića, sudb. pristava kod kotarskog suda u Zlataru, uslijed vlastite molbe k sudbenom stolu u Zagrebu, dodijeliv ga podjedno na službovanje k tajničtvu banskog stola, iz službenih obzira dra. Ivana Packa, sudbenog pristava u službovanju kod tajničtva banskog stola, k ovdješnjem kotarskom sudu II., iz službenih obzira Savu Stojanovića, sudbenoga pristava kod sudbenoga stola u Zagrebu, ovdješnjem kr. kotarskom sudu I., Tomislava Mifku, sudbenog pristava kod kotarskog suda u Čazmi, iz službenih obzira k sudbenom stolu u Gospić, uslijed vlastite molbe kotarske sudce Ljudevita Gjurašina, kod kotarskoga suda u Dvoru, k onom u Gjurgjevcu, te Josipa Manzonia, kod kotarskoga suda u Gjurgjevcu, k onom u Krapini.

(U Bosni i Hercegovini.) C. i kr. zajedničko ministarstvo dodijelilo je državnom odvjetništvu u Banjaluci dodijeljenog sudskog tajnika dra. Josipa Schöna mjesto okružnom sudu u Mostaru onom u Banjaluci, a premlestilo je sudskog tajnika Au-

Digitized by Google

gusta Anderluha od kotarskog suda u Gackom k okružnom sudu u Mostaru, vladina tajnika Aranju Šutu od pravosudnog odjelenja zemaljske vlade k okružnom sudu u Banjaluci,

Poglavica zemaljske vlade premjestio je šerijatske sudije Smail ef. Bukvicu od kotarskog suda u Foči k onom u Tešnju, Sejd ef. Softića od kotarskog suda u Bijelini k onom u Foči, Mustafa ef. Čokića od kotarskog suda u Bos. Petrovcu k onom u Bijeljini, Husein Saib ef. H. Simitčića od kotarskog suda u Bos. Gradišci k onom u Bos. Petrovcu i Mustafa ef. Mujezinovića od kotarskog suda u Gacku k onom Bos. Gradišci, političkog pristava I. raz. u službenom dodjelenju u okružnoj oblasti u Mostaru Methoda Krejči-a na njegovu sopstvenu molbu u privremeno stanje mira, sudske pristave Josipa Havliček a od kotarskog suda u Mostaru k onom u Sarajevu, Zvonimira Pajka od kotarskog suda u Vlasenici k onom u Bijeljini i Gjura Šajatovića od kotarskog suda u Bijeljini k onom u Vlasenici, postaviv potonjeg predstojnikom istoga suda; dalje je premjestio auskultante dra. Josipa Laufera od okružnog suda u Mostaru ka kotarskom sudu ondje, Milana Babića od okružnog suda u Sarajevu ka kotarskom sudu u Sarajevu i Rafaela Saloma od okružnoga suda u Sarajevu ka kotarskom sudu u Čajnici, političkog pristava II. raz. Andriju Paczowskog od zemaljske vlade ka kotarskom uredu u Bos. Krupi, a političkog pristava II. r. dra. Majera Gottesmanna k zemalj. vladi na službovanje, naizmjence šerijatske sudije Sejd ef. Smail-begovića u kotarskom sudu u Rogatici i Ibrahim ef. Lemeša u kotarskom sudu u Čajnici, naizmjence sudske pristave Antuna Sikića u okružnom sudu u Bihaću i Bogdana Huzara u okružnom sudu u Banjaluci.

(Pravo odvjetovanja.) podijelio je ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije dru. Nikoli Solariću, odvjetničkomu perovodji, u obsegu banskoga stola sa sjedištem u Glini, dru. Draganu Novoselu, odvjetničkom perovodji, u obsegu kr. banskoga stola sa sjedištem u Slunju, Bogdanu Barbotu, odvjetničkom perovodji u obsegu banskoga stola sa sjedištem u Krapini, dru. Srećku Kohnu, odvjetničkom perovodji, u obsegu banskoga stola sa sjedištem u Virovitici i Josipu Matici, odvjetničkom perovodji, u obsegu kr. banskoga stola sa sjedištem u Zagrebu

(Novi kr. javni bilježnici). Ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije imenovao je dra. Viktora Ruppa, odvjetnika u Staroj Pazovi, kr. javnim bilježnikom u obsegu kr. sudbenoga stola u Mitrovici sa sjedištem u Staroj Pazovi. i dra. Dragana Novosela, odvjetnika u Slunju, kr. javnim bilježnikom u obsegu kr. sudbenoga stola u Ogulinu sa sjedištem u Slunju.

(Sbornik zakona i naredaba valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju) komad III. god. 1908. izdan je i razposlan dne 27. lipnja 1908., te sadržaje:

pod brojem 14. naredbu kr. ug. ministra trgovine od 19. ožujka 1908. broj 18.217 izdanu sporazumno sa banom kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, kojom se uredjuje polaganje strukovnih izpita za baždare u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji;

pod brojem 15. naredbu kr. ug. ministra trgovine od 19. ožujka 1908. broj 22.491, izdanu sporazumno sa banom kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, kojom se uredjuje baždarenje bačava u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji;

pod brojem 16. naredbu kr. hrv. slav. dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 21. ožujka 1908. broj 14.537 glede priredjivanja i prometa ljekovitih specijaliteta i tajnih ljekova;

pod brojem 17. naredbu bana kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, od 31. ožujka 1908. broj 2.418, kojom se uredjuje obseg izraelitskih bogoštovnih občina;

Digitized by Google

pod brojem 18. naredbu kr. hrv. slav. dalm. zemaljske vlade, odjela za pravosudje od 17. travnja 1908. broj 4.777, kojom se ustrojava novo mjesto kr. jav. bilježnika sa sjedištem u Cirkvenici;

pod brojem 19. naredbu kr. hrv. slav. dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 25. travnja 1908. broj 20.833, kojom se objavljuje prestanak sadanje upravne občine Jalžabet sa sjedištem u Šemovcu, te ustrojenje dviju novih upravnih občina Jalžabet i Šemovec u kotaru i županiji varaždinskoj;

pod brojem 20. naredbu kr. hrv. slav. dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 2. svibnja 1908. broj 22i315, kojom se obznanjuje, da je sa prelazom iz ugarskoga u koje tudje državljanstvo spojen gubitak uživanja mirovine na teret autonomnoga budgeta kraljevina Hrvatske i Slavonije;

pod brojem 21. naredbu bana kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 5. svibnja 1908. broj 1.726 prs. o redovitim četvrtgodišnjim statističkim izvidima, o broju radnika namještenih kod rudničkih i talionskih podhvata, te kod tvornica i obrtnih posaonica u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji;

pod brojem 22. naredbu kr. hrv. slav. dalm. zemaljske vlade, odjela za pravosudje od 17. svibnja 1908. broj 8.233, kojom se ustrojava novo mjesto kr. javnog bilježnika sa sjedištem u Našicama;

pod brojem 23. naredbu kr. hrv. slav. dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove i pravosudje od 29. svibnja 1908. broj 8.896, kojom se odredjuju neke promjene u broju, sjedištu i teritorialnom obsegu mjestnih sudova;

podbrojem 24. naredbu kr. hrv. slav. dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove sporazumno sa odjelom za bogoštovje i nastavu, od 11. lipnja 1908. broj III, A 72/1 ex 1907., kojom se ustanovljuju izpitni propisi za one kandidate, koji se žele osposobiti za učitelje na ratarnicama, te vinogradarskim i voćarskim školama;

pod brojem 25. naredbu kr. hrv. slav. dalm. zemaljske vlade, odjela za pravosudje od 19. lipnja 1908. broj 10.372, kojom se ustrojava novo mjesto kr. javnog bilježnika sa sjedištem u Dolnjem Miholjcu;

pod brojem 26. naredbu kr. hrv. slav. dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 16. lipnja 1908. broj 1255, kojom se uredjuju pristojbe občinskih organa za zamjenično zastupanje kr. financijalnog erara, pred sudovima.

Stečaji.

Prezaduženik	Stečajna oblast	Stečajni povjerenik	Dan i broj odluke	Stečajni upravitelj	Zamjenik	Rok prijavni do	Ročište
Ema Fluger iz Vukovara	kr. kotarski sud u Vukovaru	Vasa Sladojević kr. sudbeni pristav	14. lipnja 1908. br. 13.241/gr.	Zador pl. Kelecseny odvjetnik u Vukovaru	Mato Ivakić odvj. perovodja u Vukovaru	4. srpnja 1908.	16. srpnja 1908.

Digitized by Google

Prezaduženik	Stečajna oblast	Stečajni povjerenik	Dan i broj odluke	Stečajni upravitelj	Zamjenik	Rok prijavni do	Ročište
Herman Stern trgovac u Petrinji	kr. sudbeni stol u Petrinji	Oto Potočnik kr. sudbeni vićnik	30. lipnja 1908. br. 2630/gr.	Dr. Josip Nemec odvjetnik u u Petrinji	Simon Krunić odvj. perov. u Petrinji	25. kolovoza 1908.	17. rujna 1908.
Marko Oswald trg. tvrdka u Zagrebu	kr. sudbeni stol u Zagrebu	Pavao Pavešić kr. sudbeni vićnik	2. srpnja 1908. br. 21.736/gr.	Dr. Stjepan Posilović odvjetnik u Zagrebu	Dr. Maravić odvj. perovodja u Zagrebu	20. kolovoza 1908.	21. rujna 1908.
Franjo Sigrist mesar u Osieku	kr. sudbeni stol u Osieku	Ladislav Bauer kr. sudbeni vićnik	3. srpnja 1908. br. 10.607/gr.	Dr. Dragutin Neumann odvjetnik u Osieku	Dr. Ivan Sauter odvjetnik u Osieku	3. rujna 1908.	24. rujna 1908.
Ljubomir Drapčinski trgovac u Petrinji	kr. sudbeni stol u Petrinji	Oto Potočnik kr. sudbeni vićnik	14. srpnja 1908. br. 2903 gr.	Dr. Dušan Peleš odvjetnik u Petrinji	Dr. Josip Nemec odvjetnik u Petrinji	7. rujna 1908.	24. rujna 1908.
Aleksa Penić u Zagrebu	kr. sudbeni stol u Zagrebu	Pavao Pavešić kr. sudbeni vićnik	20. srpnja 1908. br. 23.969/gr.	Antun Kranjčević odvjetnik u Zagrebu	Josip Domines odvjetnik u Zagrebu	31. kolovoza 1908.	28. rujna 1908.

Digitized by Google

Povijest modernoga izbornoga zakonodavstva hrvatskoga.

(Svršetak.)

Predavao na mjesečnoj skupštini pravničkoga društva dne 18. srpnja 1908. dr. Ladislav Polić.

VII. Sabori od 1881.—1892.

Pravo je rekao u prošlom saborskom periodu narodni zastupnik dr. Fran Vrbanić, da će odmah nakon reinkorporacije Krajine biti posla s izbornim redom. Već kod rasprave o osnovi zakona o uzakonjenju previšnjih naredaba od 15. srpnja 1881. izdanih u poslu razvojačenja Krajine[99] traži narodni zastupnik Matija Mrazović, da se rasprava o ovoj zakonskoj osnovi odgodi dotle, dok bivša Krajina ne bude u saboru zastupana. Na to mu odgovara vladin zastupnik Jovan Živković,[100] da valja istom stvoriti izborni red za Krajinu i time pružiti pravnu mogućnost, da krajišnici dodju u sabor, a za taj posao treba vlada vremena, dok ga izradi, kako bi ga mogla predložiti saboru. No vlada se nije držala toga obećanja, nego je tadašnji ban kao kraljevski povjerenik u poslu sjedinjenja hrvatsko-slavonske krajine izdao na osnovi previšnjega rješenja od 22. prosinca 1882. naredbom od 3. siječnja 1883. predsj. broj 5338 (Zb. 1883., br. 3.) privremeni izborni red za bivšu Krajinu. U toj se naredbi ponajprije naznačuju načela za razdiobu izbornih kotara. Zanimljivo je, da su izborni kotari primarno gradski, jer gradske općine, koje imaju do 10.000 i više stanovnika, čine samostalne izborne kotare, a gradske općine s manje stanovnika čine izborne kotare zajedno s dodijeljenim seoskim općinama. Zatim se izbrajaju izborni kotari s biralištima. Za izborni postupak vrijede propisi zakona od 15. srpnja 1881. uz neke promjene. Tako je census za izbornike gradskih općina snižen od 15 na 10 forinta izravnoga poreza. U seoskim općinama takodjer je snižen census i to za izbornike posjednike od 50 i 30 for. na 25 i 15 for., za izbornike obrtnike od 30 na 20 for. izravnog poreza, a za birače posjednike od 5 na 3 for. izravnoga poreza.

Istina, sabor je protiv toga oktroiranja prosvjedovao. Verifikacioni odbor bio je predložio ovako formulovani prosvjed: „Sabor izriče svoju

[99] Dnevnik sabora 1881.—1884., str. 356.

[100] Dnevnik istog sabora, str. 359.

Digitized by Google

ogradu proti oktroju izbornoga reda za zadnje izbore krajiške uporabljenom"; no sabor je ipak prihvatio ovaj ispravak Jovana Živkovića u 63. sjednici od 30. prosinca 1883.: „Sabor žaleći, da su se izbori u bivšoj vojnoj krajini na temelju oktroiranoga izbornog reda obaviti morali...". Podjedno je sabor pozvao vladu, da predloži novi izborni red za cijelu sada sjedinjenu kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, u kojem će se po prijedlogu dra. Franje Markovića nalaziti i kaznene ustanove za zaštitu slobode izbora.[101] I doista je narodni zastupnik Zorić s desetoricom drugova u 116. saborskoj sjednici od 28. kolovoza 1884. podnio osnovu[102] zakona za zaštitu slobode izbora, kojom je naprosto ponovljen Vrbanićev prijedlog o zaštiti slobode izbora iz prošlog saborskog perioda. Ali Zorićev prijedlog nije više izišao na svjetlo iz saborskoga odbora za pravosudje i za unutarnju upravu.

Vlada ipak nije podnijela osnovu o novom jedinstvenom izbornom redu za cijelu zemlju, nego je u 110. sjednici od 23. kolovoza 1884. predložila saboru na ustavno pretresanje osnovu zakona o uzakonjenju naredbe bana kao kraljevskoga povjerenika u poslu sjedinjenja Krajine od 3. siječnja 1883. o izbornom redu za Krajinu. Sabor je tu osnovu prihvatio bez ikake promjene u 116. sjednici od 28. kolovoza 1884.; zabacivši Barčićev protuprijedlog, koji je smjerao na to, da se pomenutoj banskoj naredbi prizna provizorna zakonska snaga samo još za izbore za iduci saborski period, i odbivši temeljito obrazloženi prijedlog narodnoga zastupnika Nikole Badovinca, da bi Žumberak i Marindol birali jednoga zastupnika za hrvatski sabor. Ali zato je sabor prihvatio načelni prijedlog, kojim se poziva vlada, da osnovu zakona o izbornom redu za cijelu, sada ujedinjenu kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, što prije podnese budućemu saboru i tom prilikom Žumberku i Marindolu zastupanje na saboru kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije osigura. Na žalost, to je još i danas ostalo neostvareno načelo. Izborni red za Krajinu uzakonjen je zakonom od 9. rujna 1884.

U saborskom periodu od g. 1884.—1887. bilo je, istina, mnogo govora o izborima, ali ne o reformi izbornoga zakona, nego o načinu, kako su provedeni skorašnji izbori. Tek je narodni zastupnik Tadija Smičiklas s drugovima u 5. saborskoj sjednici od 7. listopada 1884. predložio osnovu zakona o zastupanju Žumberka i Marindola na saboru kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Odbor za unutarnju upravu, kojemu je taj prijedlog predan, predložio je, a sabor u 120. sjednici od 9. ožujka 1887. prihvatio, da se prijedlog zastupnika Smičiklasa i drugova zabaci, a kr. zemaljska vlada pozove, da kod mjerodavnih faktora ishodi što skorije rješenje pendentnoga državopravnog pitanja o pripadnosti Žumberka i Marindola.

---

[101] Dnevnik istog sabora, II., str. 875.

[102] Dnevnik istog sabora II., str. 1697. i 1712.

Digitized by Google

Pod konac ovoga saborskog perioda predložila je vlada zakonsku osnovu, kojom se odredba § 2. zakonskog članka II : 1870. o uredjenju sabora preinačuje tako, da se zakonarski period ustanovljuje na 5 godina, računajući od idućega saborskog perioda, baš kao što je i člankom I : 1886. legislaturni period zajedničkoga sabora produljen na 5 godina. Sabor je tu osnovu prihvatio nakon vrlo burne debate, u kojoj je zastupnik vlade Danilo Stanković obećao, da će vlada s novim izbornim redom zajedno predložiti kaznene ustanove protiv izbornih zloporaba. Podjedno je sabor prihvatio i prijedlog saborskoga odbora za unutarnju upravu, kojim se vlada poziva, da što prije podnese saboru osnovu zakona o uredjenju sabora i osnovu zakona o jedinstvenom izbornom redu za cijelu zemlju. Tako je postao zakon od 24. travnja 1887. (Zb., br. 32.)

Idući saborski period od g. 1887.—1892. donio je opet jedan novi izborni red. Vlada je dopisom od 11. lipnja 1888. dostavila saboru na ustavno pretresanje osnovu zakona o preinaci nekih ustanova zakona od 15. srpnja 1881. o izbornom redu za sabor kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, pa i osnovu zakona, kojom se preinačuju nekoje ustanove zakonskoga članka II : 1870. o uredjenju sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Već u sjednici od 21. lipnja 1888. podnio je odbor za unutarnju zemaljsku upravu saboru svoj izvještaj o tim osnovama, pa se odmah o prvoj osnov počela generalna debata.

Izbornom se novelom hoće da stvori ustavnim putem jedinstveni izborni red za cijelu zemlju nakon reinkorporacije Krajine, pošto su ispunjeni uvjeti za rješenje toga zadatka. Zakonom od 5. veljače 1886. položena je naime politička uprava u oba dijela zemlje na jednake temelje, a zakonskim člankom XXVII : 1886. zajedničkoga sabora izjednačen je i porezni sustav u cijeloj zemlji. Kako izborni zakon od 15. srpnja 1881. po mišljenju vladinu odgovara u temeljnim svojim ustanovama potrebama zemlje, to se podvrgavaju reviziji samo one ustanove toga zakona, koje prema stečenomu iskustvu trebaju reforme, pa i one ustanove, koje se moraju preinačiti ili prama novoj organizaciji uprave ili u interesu jedinstva izbornoga reda. Zato se mijenjaju §§ 1., 2., 5., 6., 10., 13., 22., 23., 29., 31., 35., 36., 39., 40., 41., 50., 54. i 55 izbornoga reda od g. 1881. Spomenut ćemo najznatnije promjene.

Ponajprije se broj izbornih kotara od 112 snizuje na 90. I kotari su na novo razdijeljeni prema broju pučanstva tako, da bi u načelu na kotar došle 22.000 stanovnika, ali treba još uzeti u račun iznos poreza i konfiguraciju tla. Zatim se mijenja način izbora, te se neposredno bira samo u gradovima i u trgovištu Rumi, uredjenu poput gradskih općina, a ne više u trgovištima uopće. Census je u svim gradovima ustanovljen na 15 for., prema tome u krajiškim gradovima povišen od 10 na 15 for. Census u seoskim kotarima za direktno pravo glasa ustanovljen je jedinstveno na 30 for. spram prijašnjih

Digitized by Google

25 dotično 20 for. u Krajini. Ostali paragrafi promijenjeni su zato, da izborni red bude u skladu sa zakonom od 5. veljače 1886. o ustroju županija i uredjenju uprave u županijama i kotarima. Žumberku i Marindolu nije bilo moguće, kako veli vlada u obrazloženju, osigurati u ovom zakonu zastupstvo u saboru.

Saborski odbor za unutarnju zemaljsku upravu, kojemu je ta osnova predana, prihvatio je neke znatnije promjene. Najprije treba da se u § 3. doda: „Zajednički ugarsko-hrvatski činovnici, namješteni u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, imadu pravo izbora, ako i nisu stekli zavičajno pravo u kojoj općini ovih kraljevina". U gradovima je uzeto aktivno izborno pravo mjesnim gradjanima, a dano odgovornim urednicima časopisa i svim onima, koji su stekli diplom na učevnim zavodima, koji su ravnl sveučilištu, pa im to pravo pristoji i u seoskim kotarima.

Generalna se debata o izbornoj noveli vodila u saborskim sjednicama[103] od 21. i 22. lipnja 1888. Ponajprije je izvjestitelj nar. zast. Nikola pl. Czernkovich izložio glavne crte ove osnove, dodavši, da u njoj nema novoga načela. Pa ni dodatak k § 3. o izbornom pravu zajedničkih ugarsko-hrvatskih činovnika nije nov, nego je tek inartikulacija dotadašnjega sudjenja kr. stola sedmorice u stvarima izbornih listina. O izbornom redu od g. 1870. izjavio se izvjestitelj ovako: „Vi dobro znate, kako je izborni zakon od g. 1870. svu vlast koncentrirao u ruku vlade, te je falilo samo, da vlada imenuje zastupnike i narod je birao opoziciju".

Narodni zastupnik dr. Milan Amruš prigovara osnovi, što je povisila census u Krajini, što je gradovima oduzela prastaro pravo da izbiraju svoje posebne zastupnike, i naročito što je zaokružila izborne kotare bez kakvoga principa, a s mnogo primisalja. Amruš s pravim zanosom ispovijeda ideju općega izbornog prava, ali je teoretski krivo obrazlaže s gledišta naravnoga prava, kako mu je to izvjestitelj poslije prigovorio. Dodatku k § 3. prigovara ovako: „Po nagodbi izrično je priznato, da smo jedan politički narod na vlastitom teritoriju. A što je sabor? Sabor nije ništa drugo, nego reprezentacija političkoga naroda dotične države, pa je naravski, da pravo izborno ne može nitko drugi imati, nego samo član onoga naroda, kojega je reprezentant ovaj visoki sabor... Oni (sc. ugarsko-hrvatski činovnici) zadrže po zakonu svoje domovine pripadnost k svomu političkom narodu madžarskom. A kad se radi o našem političkom narodu, o našem saboru, ovakov činovnik je tudj, on nije naš".

Dalji govornik dr. Ante Starčević govorio je kratko, ali, kako je kazao, na svaki način više nego li je vrijedno. I on se obara na census i na privilegije, pa traži opće izborno pravo. „Jer tko ima dužnosti, morao bi imati i prava".

[103] Stenografski zapisnici sabora 1887.—1892., II. sv. str. 172. i sl.

Digitized by Google

Narodni zastupnik dr. Fran Vrbanić čudi se, što vlada predlaže ovako važnu osnovu na pretres bez ikakvih podataka, pa osvjetljava izbornu geometriju u zaokruživanju izbornih kotara i ističe, da osnova ne sadrži nikakih ustanova za zaštitu izborne slobode. O javnom i tajnom glasanju izjavljuje se ovako: „Ja znam, da ima dosta razloga, koji se navode za tajno glasanje i proti njemu, ali ja znam i to, da je istina nepobitna, da javno glasovanje ima mjesta samo uz apsolutnu pretpostavu, da postoji neograničena pravednost i nepristranost; ja znam, da javnomu glasovanju može biti mjesta samo ondje, gdje vlada potpuna sloboda izbora, dočim ondje, gdje se ne prihvaća načelo, da je kažnjiv svaki protuzakonit i nepravedan upliv na izbornike, došao ma s koje strane, tamo javno glasovanje nije opravdano".

Narodni zastupnik dr. Josip Frank na široko dokazuje nezrelost osnove i žurbu u raspravi, pa u ime čitave opozicije predlaže, da se osnova za sada skine s dnevnoga reda i uputi natrag odboru za unutarnju zemaljsku upravu.

U specijalnoj debati podneseno je više ispravaka, od kojih ćemo napomenuti tek najznatnije. K § 5. primljena su tri razna ispravka narodnih zastupnika dra. Pavelića, Pintarića i Ćirića, po kojima je priznato neposredno izborno pravo još i predstojnicima samostana, kr. javnim bilježnicima, pa profesorima autonomnih vjeroispovjednih srednjih i učiteljskih škola, ako su javne.

Osnova izborne novele prihvaćena je u trećem čitanju u 40. saborskoj sjednici od 23. lipnja 1888. i po dobivenoj previšnjoj sankciji postala zakonom od 29. rujna 1888. (Zb. br. 65.) Provedbena naredba kr. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 18. prosinca 1891. br. 58.048 (Zb. 1892. br. 1.) sadrži detaljne odredbe.

To je uz nepromijenjene odredbe zakona od 15. srpnja 1881. naš pozitivni izborni zakon,[104] koji vrijedi evo već punih 20 godina. Sadašnji izborni red mogao bi se obilježiti u kratko ovako: njime je uzakonjeno ograničeno, na census i inteligenciju vezano, jednako, koje posredno koje neposredno javno pravo glasa uz ingerenciju upravnih oblasti kod sastavljanja i revizije izbornih listina, pa i kod provedbe izbornoga čina. Census je za naše prilike dosta znatan, pa još i komplikovan time, što se pored plaćanja izravnog poreza traži još i pripadanje izvjesnoj zakonskoj kategoriji; zato je i broj izbornika u nas razmjerno niži, nego igdje na svijetu. Propisi o samom izbornom postupku dosta su mršavi i primitivni, te nije ustanovljen ni rok za uže izbore, ili za obustavljene izbore, o kojima nema u zakonu ni spomena; napokon nema u tom zakonu ustanova za zaštitu slobode izbora. Premda je

[104] Vrlo bistar i praktičan komentar ovomu izbornomu zakonu napisao je anonimni „Naprednjak" pod natpisom „Naš izborni red" g. 1903.

Digitized by Google

teško reći, da bi ovaj zakon pokazivao kakav napredak prema prijašnjim našim izbornim redovima, ipak valja priznati, da stupa istim utrenikom. Pa kakogod je možda u svoje vrijeme odgovarao aktualnim potrebama i stajao barem od prilike na niveau-u izbornih redova u ostalim zemljama naše monarhije, danas je već silno zastario, te iziskuje što skoriju reformu, jer je daleko zaostao za modernim izbornim redovima bilo kojega civilizovanoga naroda.

Druga zakonska osnova, o uredjenju sabora, po vladinom obrazloženju je korolar one prve osnove o izbornom redu. Sniženje broja izbornih kotara. od 112 na 90 učinilo je potrebnim, da se i broj virilaca od 56 snizi srazmjerno i to tako, da se uvede imovinska kvalifikacija. Po prijašnjem se zakonu od velikaša tražilo bez obzira na iznos poreza da je vlastnik dobra, s kojim je do g. 1848. bila skopčana jurisdikcija, a po namjeravanom zakonu treba da su velikaši vlasnici takova zemljišnog posjeda ili posjednici takova obiteljskog povjerbinskog dobra, kojega državna zemljarina, ustanovljena na temelju novoga zemljarinskog katastra, skupa s razrednom kućarinom od zgrada, sagradjenih na tim zemljištima za stanovanje i za gospodarstvo, za g. 1885. iznosi najmanje 1000 forinata. Podjedno se ustanovljuje nepomična maksimalna granica za broj virilaca tako, da ukupni broj virilaca ne smije prekoračiti polovicu broja biranih narodnih zastupnika. U drugim se odredbama osnova u velike povodi za zak. čl. VII : 1885. o uredjenju velikaške kuće zajedničkoga sabora.

Osnova je u odboru primljena bez promjene. U saborskoj raspravi[105] od 23. lipnja 1888. prihvaćen je vrlo važan amendement narodnoga zastupnika Dragutina Pisačića, po kojem treba da velikaši budu vješti hrvatskom jeziku. Osnova je zadobila previšnju sankciju i postala zakonom od 29. rujna 1888. (Zb. br. 66.). Tu još valja napomenuti zakon od 9 siječnja 1891. o provedbi § 10. zakona od 29. rujna 1888., kojim se preinačuju nekoje ustanove zakonskoga članka II. : 1870. o uredjenju sabora kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije (Zb. br. 91.). Tim su zakonom inartikulirana imena velikaških porodica, kojima su članovi dotada uživali pravo glasa u saboru, a podjedno učinjene odredbe za evidenciju o članovima tih porodica.

VIII. Sabori od g. 1892.—1906.

U saborskom periodu od g. 1892.—1897. nije predložen nikakav formalni prijedlog a ni zakonska osnova o izbornom pravu. Ne može se ipak reći, da se ne bi bilo raspravljalo i o tim pitanjima; tek je to bilo manje ili više pripadom. Naročito su zastupnici tadašnje miniaturne opozicije Eugenij

[105] Stenograf. zapisnici sabora 1887.—1892., sv. II. str. 237.

Digitized by Google

Kumičić (u sjednici od 21. prosinca 1893.), dr. Josip Frank[106] i dr. Milan Amruš[107] po više puta krepko isticali potrebu, da se uvede opće izborno pravo ili barem da se cenzus znatno snizi, a naročito da se garantira sloboda izbora. Osim toga se mnogo raspravljalo[108] o pitanju oktroiranja izbornih redova od g. 1848. do 1867., ali teško je u političkim debatama uloviti naučnu jezgru.

Saborski period od g. 1897.—1902. najznatniji je u povjesti modernoga našeg izbornog zakonodavstva. On stoji pod signaturom izborne reforme na osnovi općega izbornog prava.

Hrvatski pokret za izbornu reformu nije sasvim samonikao, nego je odjek ideja, koje su u to doba strujale javnim životom Austrije i Ugarske.

U Austriji[109] se oko g. 1890. razmahala živahna borba za izbornu reformu, koja je ća i Taaffeovo ministarstvo pobudila, da je u listopadu g. 1893. iznijelo u carevinskom vijeću zakonsku osnovu o izbornom redu. Taaffeova osnova ne dira ni u zastupstvo interesa ni u izborne kurije, tek hoće, da u kurijama gradova i seoskih općina uvede izborno pravo, koje se u velike približava općemu izbornom pravu. Carevinsko vijeće nije osnovu prihvatilo i zato je Taaffeovo ministarstvo palo. Ni Windischgrätzov kabinet, koji se izjavio solidarnim s nacrtom osnove, što ju je izradio saborski pododbor o uvedenju posebne pete radničke kurije, nije se mogao održati, jer ni odbor za izbornu reformu, ni carevinsko vijeće nijesu prihvatili taj prijedlog. Istom ministru predsjedniku Badeniu pošlo je za rukom proturati izbornu reformu[110] zakonom od 25. siječnja 1896., kojim je zastupnički kuća pomnožana za 72 člana izbirana od kurije općega prava glasa.

Tadašnji pokret u Ugarskoj udario je drugim pravcem. Dok se u Austriji nastojalo oko proširenja izbornoga prava, u Ugarskoj se smjeralo na etiziranje izbornog sistema, da se uguši izborna i parlamentarna korupcija Plodovi toga Széllova nastojanja jesu[111] zakonski članak XV.: 1899. o kurijalnoj sudbenosti u izbornim stvarima i zak. čl. XXIV.: 1901. o inkompatibilnosti.

U nas su započeli akciju hrvatski radnici. Josip Engel i 800 drugova

---

[106] Stenograf. zapisnici sabora 1892.—1897., na pr. II. sv. str. 279. III. sv. str. 954. i 1886.

[107] Stenograf. zapisnici istoga sabora, svez. II. str. 719.

[108] Na pr. Dr. J. Frank, Stenograf. zapisnici, sv. II. str. 291. i Dr. Nikola Tomašić, II. str. 304.

[109] Isp. članak Starzynskoga „Reichsratswahlordnung" u Mischler-Ulbrichovom „Oesterreichisches Staatswörterbuch", 1. izd. — Onda Seignobos, Histoire politique de l' Europe contemporaine, 2. izd., str. 522.

[110] Ulbrich, Das oesterreichische Staatsrecht, 3. izd. str. 38.

[111] Ferdinandy, Magyarország Közjoga, str. 528. i 470.

Digitized by Google

podnijeli su saboru peticiju[112] za uvedenje općega izravnog i jednakog prava glasa. Peticiju je krepko podupro narodni zastupnik dr. Josip Frank, pa predložio, da se ova peticija preda izvan reda odboru za unutarnju zemaljsku upravu, a ne odboru za peticije i pritužbe; ipak je peticija predana potonjemu odboru i tamo zakopana. Medjutim su pojedini govornici i bez podloge kakova konkretna prijedloga raspravljali zanimljiva pitanja izbornoga prava. Spominjem naročito Pliverićeva[113] razmatranja o oktroiranim izbornim redovima od 1861.—1867. i o odredbama naših izbornih redova za Rijeku; tumačenja dra. Šime Mazzure[114] o tim stvarima. Bilo je i zamašnih interpelacija[115]. Te se interpelacije tiču sastavka izbornih listina, u čem je cijela tadašnja opozicija nalazila najteža gravamina. Kako bi se te nepodobštine uklonile, predložio je narodni zastupnik dr. Fran Vrbanić[116] prijedlog, da vlada u interesu nepristranoga sastavka izbornih listina izda u tu svrhu potrebite naredbe, dok se o tom ne stvori novi izborni zakon.

U istoj sjednici od 16. siječnja 1899. predložio je narodni zastupnik dr. Marijan Derenčin svoju epohalnu osnovu[117] zakona o saboru kraljevine Hrvatske-Slavonije-Dalmacije i izborima za sabor, i popratio je jezgrovitim govorom. To je historijski dan za našu izbornu reformu. Osnovu je sabor u idućoj sjednici od 17. siječnja 1899. predao odboru za zemaljsku upravu unatoč prijedlogu dra. Bresztyenskoga i drugova, da bi se ta osnova predala posebnomu odboru od 11 lica.

Tako je osnova skinuta s dnevnoga reda u saboru, ali pravo je rekao Derenčin, da se pitanje o izbornoj reformi ne će više skinuti s dnevnoga reda javnoga mišljenja. I doista potkraj g. 1899. učestale su širom domovine skupštine[118], u kojima su zaključivane peticije na sabor ne samo za financijsku samostalnost i za novi tiskovni zakon, nego i za izbornu reformu u smislu općega izbornog prava. Derenčin bijaše duša toga pokreta, kojemu je htio udariti ovo značenje: „Današnja kraljevina Hrvatska i Slavonija treba da dokaže, kako je ona voljna i sposobna, da oko sebe skupi rastrgana uda Hrvatstva, a tu svoju volju, tu svoju sposobnost ne može dokazati drugačije, nego li tako, da jur sjedinjenom dijelu Hrvatske zajamči slobodu i ostale uslove kulturnoga i materijalnoga razvitka. Današnja Hrvatska, financijalno samostalna, s pravim zastupstvom naroda, sa slobodom štampe,

[112] Stenograf. zapisnici sabora 1897.—1902. I. 1., str. 405.

[113] Stenograf. zap. sabora 1897.—1902., sv. I. 1. str. 557. i sv. IV. I. str. 462.

[114] Stenograf. zap. istoga sabora, sv. I. 1. str. 698.

[115] Stenograf. zap. istoga sabora, sv. II. 1., str. 644.

[116] Stenograf. zap. istoga sabora, sv. III. 1., str. 167.

[117] Stenograf. zap. sabora 1897.—1902., svez. III. 1., str. 174 i sl.

[118] Isp. o ovom skupštinskom pokretu nekrolog Dru. Marjanu Derenčinu u jutarnjim listovima „Obzora" od 17. i 18. travnja 1908. br. 107. i 108.

Digitized by Google

bit će onaj magnet, koji će k sebi većom snagom privlačiti ostale hrvatske zemlje, nego li to može biti u današnjim prilikama". Na te se peticije sakupila 51.000 potpisa.

Na to su Derenčin i drugovi u sjednici[119] od 22. veljače 1900. podnijeli prešni prijedlog o reformi političkoga izbornog prava, u kojem se traži, da se s obzirom na brojne peticije iz sviju krajeva zemlje ipak izabere odbor jedanaestorice, jer saborski odbor za unutarnju zemaljsku upravu nije ni uzeo Derenčinovu osnovu u pretres. Prešnost je zabačena, a prijedlog upućen odboru za unutarnju zemaljsku upravu.

Jedini pozitivni rezultat ovoga sabora u pogledu izbornoga zakonodavstva jest zakon od 26. ožujka 1900., kojim se preinačuje § 2. zakona od 29. rujna 1888. o preinaci nekih ustanova zakona od 15. srpnja 1881. o izbornom redu (Zb. br. 37). Tim se zakonom porezne općine Lašćina i Žitnjak, koje su Zagrebu pripojene na temelju zakona od 11. travnja 1899. o raširenju teritorijalnoga opsega glavnoga grada Zagreba, odcjepljuju od izbornoga kotara dugoselskoga i pridjeljujui zbornom kotaru 3. sa biralištem u Zagrebu.

Saborski period od g. 1902.—1906. nije iznio nikakvu novu zakonsku osnovu o čitavom izbornom redu, jer je poslije Derenčinove osnove teško bilo predlagati drugu kakovu. Nastojanje tadašnje opozicije išlo je za tim, da uzdrži budnim interes za pitanja o izbornoj reformi, pa zato je ona više puta poticala takova pitanja, premda se nije nadala neposrednomu posljetku od svoga naprezanja. Tako je narodni zastupnik dr. Fran Vrbanić u 17. saborskoj sjednici od 18. siječnja 1902. obnovio[120] svoj prijedlog, što ga je u prošavšem saborskom periodu iznio poradi nepristranoga sastavljanja izbornih listina. I taj je prijedlog dijelio sudbinu ostalih reformnih prijedloga.

U 32. saborskoj sjednici od 17. veljače 1902. podsjetio je Derenčin, da se o njegovu prijedlogu o izbornoj reformi nije u prošlom periodu držala a ma baš nijedna sjednica odbora za unutarnju zemaljsku upravu, pa zato je opet predložio, da se njegova osnova preda odboru ad hoc od 11 lica, koji bi trebalo izabrati. Premda su politički drugovi Derenčinovi u idućoj sjednici od 18. veljače 1902. poduprli taj prijedlog, ipak je bilo uzalud, jer su svi ti prijedlozi ipak ustupljeni odboru za unutarnju zemaljsku upravu.

U ovom je periodu prvi put u nas podnesen prijedlog o t. zv. Kanzelparagraphu. Saborski odbor za verifikaciju i imunitet predložio je u 35. saborskoj sjednici od 20. siječnja 1902. svoj izvještaj[121] o verifikaciji izbora Bresztyenszkova i podjedno prijedlog, neka sabor pozove vladu, da pod-

[119] Stenograf. zap. sabora 1897.—1902. IV. 1., str. 919. i 955.

[120] Stenograf. zap. sabora 1901.—1906., sv. II. 1., str. 48.

[121] Stenograf. zap. sabora 1901.—1906., svez. II. 1., str. 549.

Digitized by Google

nese saboru osnovu zakona o kaznenim odredbama protiv onih, koji upotrebljavaju vjeru, crkvu i crkvene institucije kao sredstvo izborne agitacije. Odborski izvjestitelj dr. Aleksandar Egersdorfer obrazlaže svoj prijedlog s toga načelnoga stajališta, što ne drži crkvu faktorom koordiniranim državnoj vlasti, nego misli, da je zadatak države zakonima urediti ne samo državljanske, već i staleške dužnosti svećenstva. Jasno je, da se pri tom ne bi ni radilo o staleškim dužnostima svećenstva, nego o kaznenoj represiji čina, koje bi državna vlast naprosto proglasila pogibeljnima. Izvjestiteljevo shvatanje nije prihvatio ni drugi govornik dr. Nikola pl. Tomašić, pobijajući taj prijedlog više s formalne strane, a ni tadašnji ban, zabacujući t. zv. zakone od zgode (lois d'occasion); pače u čitavom saboru nije nitko ustao za taj prijedlog.

Pokret[122] za izbornu reformu nije medjutim mirovao. U mnogobrojnim javnim skupštinama u proljeću i jeseni g. 1903. traže se neprestano ustavna prava, a naročito opće izborno pravo. U tom je pokretu osobito živo sudjelovao Marijan Derenčin. Njega nije smeo časovit parlamentarni neuspjeh njegove osnove o izbornoj reformi, pače je pregnuo, da započeto djelo nastavi i popuni. Tako je u 77. saborskoj sjednici od 30. siječnja 1904. predložio osnovu[123] zakona o sudbenosti na pritužbe protiv valjanosti izbora narodnih zastupnika u sabor kraljevine Hrvatske-Slavonije-Dalmacije, o preinaci nekih ustanova zakona o izbornom redu i o kažnjivim djelima, što se odnose na saborske izbore. Taj je prijedlog Derenčin obrazložio poduljim govorom u nastavljenoj popoldašnjoj sjednici[124]. Potrebu te osnove dokazuje u jednu ruku vrlo živahnim skupštinskim pokretom za izbornu reformu, a u drugu ruku neprestanim tužbama čitave opozicije na vladina bezakonja u izbornim stvarima. Priznaje, da je osnova dobrim dijelom recepcija ugarskoga zak. čl. XV.: 1899. o kurijalnoj sudbenosti u izbornim stvarima, naročito o sudbenosti na pritužbe protiv valjanosti izbora. U pohvalu tome engleskom sistemu, po kojemu sudovi sude o valjanosti osporenih izbora, pozivlje se i na Pliverićev essai o verifikaciji. No neke ustanove ugarskoga zakona nije Derenčin, kako naročito ističe namjerice prihvatio, a to su t. zv. Kanzelparagraph, koji se Derenčinu čini prije jakobinskim nego liberalnim, i onda ustanova, po kojoj je svaki izbor ništav, u kojem je tko razdraživao protiv jedinstva madžarske države. U dio III. ove osnove „Promjene i dopunjci zakona o izbornom redu" uzeo je ponajviše odredbe X. poglavlja svoje izborne osnove („Osobite odredbe, da se zajamči izborna sloboda"); a dio IV. i V. ove osnove o kaznenim i disciplinarnim ustanovama sasvim su isto-

[122] Isp. o tom pokretu nekrolog Dr. Marijanu Derenčinu u jutarnjem listu „Obzora" od 18. travnja 1908. br. 108.

[123] Stenograf. zap. sabora 1901.—1906., sv. IV. 1., str. 265. i 310. i sl.

[124] Stenograf. zap. istoga sabora sv. IV. 1., str. 291. i sl.

Digitized by Google

vetne s istoimenim XI. i XII. poglavljem njegove osnove o izbornoj reformi. I ova je osnova otpućena odboru za unutarnje poslove.

Zanimljiva je predstavka[125] senjske trgovačke i obrtničke komore za zagovor prijedloga trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu o zastupanju trgovačko-obrtničkih komora u saboru. Prijedlog je zavrijedio, da se o njem razmišlja i kraj općega izbornog prava, ne sa gledišta zastupstva interesa ili staleškoga zastupstva, već zato, što naš sabor treba gospodarskih stručnjaka.

U 128. saborskoj sjednici od 20. studenoga 1905. predložili su dr. Aug. Harambašić[126] i drugovi, da se izabere odbor od 11 lica s uputom, da još za ove saborske sjedidbe izradi osnovu zakona o saborskim izborima, kojom će se uvesti opće, jednako, izravno i tajno pravo glasa i donijeti ustanove, podobne da zajamče slobodu biranja, a nar. zastupnici dr. Josip Frank, dr. Mile Starčević i Dragutin Pisačić predložili su neka se vlada pozove, da što prije podnese ovakovu zakonsku osnovu[127].

Na prijedlog dra. Franje Spevca upućeni su Harambašićev i Frankov prijedlog zajedno s Derenčinovim osnovama kombinovanomu odboru za unutarnje poslove i pravosudje, u kojem će biti nazočni i predlagači Derenčin i Harambašić.

Jedini pozitivni rezultat ovoga sabora u izbornom poslu bio je zakon od 19. ožujka 1904., kojim se preinačuje § 2. zakona od 29. rujna 1888. o preinaci zakona od 15. srpnja 1881. o izbornom redu za sabor kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, tako, da se upravna općina Banija odcjepljuje od izbornoga kotara draganićkoga i privaljuje izbornom kotaru karlovačkomu. (Zb. br. 12.)

IX. Derenčinova osnova o izbornoj reformi.

Derenčinova je osnova[128] zavrijedila, da se njome napose i izbliže zabavimo. To će nam biti s tim lakše, što je Derenčin svoje prijedloge s klasičnom jasnoćom formulirao, a još iskrenije i potpunije ih obrazložio, kako na žalost rijetko biva u obrazloženjima naših zakonskih osnova.

Osnova predlaže temeljitu reformu našega izbornog zakonodavstva. Potreba takove reforme opravdava se velikim nedostacima pozitivnoga izbornog zakona i u materijalnom i u formalnom dijelu, koje će reći, kako u onim zakonskim odredbama, koje kažu, tko ima pravo da bira, tako i u onima, koje kažu, kako će se birati.

Najveći nedostatak materijalnoga dijela nalazi Derenčin u tome, što je Hrvatska pravi unicum u pogledu razmjerja izbornika spram broja

[125] Stenogr. zap. sabora 1901.—1906., sv. IV. 2., str. 666.

[126] Stenogr. zap. istog sabora, sv. V. 2., str. 661.

[127] Stenogr. zap. istog sabora, sv. V. 2., str. 620.

[128] Uzimam za podlogu posebno izdanje: Dr. Marijan Derenčin: Izborna reforma, god. 1899.

Digitized by Google

pučanstva, jer je u nas — po D e r e n č i n o v u računu — dolazilo na stotinu stanovnika tek 2.09 izbornika, ako se uzme, da je g. 1899. Hrvatska i Slavonija imala 2,350.000 stanovnika, a za opće izbore g. 1892. bilo 49.268 upisanih izbornika. Prema tome ima naša domovina razmjerno manje izbornika, nego ikoja zemlja na bijelom svijetu, pa zato je i „izborno naše tijelo krupna anomalija, krživljav stvor." Drugi su nedostatak posredni izbori, koji su tako udešeni, da na jednu tisuću neposrednih izbornika dolaze trojica, najviše petorica izabranih izbornika, zato je i „institucija posrednih izbora kod nas posve suvišna komedija", a i Bismarck ju je nazvao „eine Fälschung der Wahlen, der Meinung der Nation."

Što se tiče formalnog dijela, nalazi Derenčin najveću manu našega izbornog zakona u prevelikoj ingerenciji upravnih organa na izbore, pa zato nastoji, da je, koliko je iole moguće, ukloni, ne zaboravivši pritom, da čistoću izbora valja čuvati spram sviju faktora, ne samo, kako se veli, prama gore, nego i prama dolje.

Pošto je utvrdio potrebu izborne reforme, otkriva nam Derenčin misli vodilje svoje osnove. Znajući dobro, kako nijedno čovječje djelo ne može da bude savršeno, ipak se nada, da će zemlji dati zastupstvo, koje će biti vjerno ogledalo svih živih sila narodnih i koje će narod poštivati kao izraz svoje volje (str. 50). U tu je svrhu proučio sve moderne izborne zakone, pa je opazio, da ih ima od dvije ruke. Neka su zakonodavstva, povodeći se za novim teorijama, prekinula s prošlošću i apstrahovala od socijalnih prilika, na koje je trebalo da se zakon primijeni ; dok su druga s većom ili manjom srećom udarila srednjim putem, ne žrtvujući ni realnost smionim težnjama, a ni načela ukočenoj nepomičnosti. Ovim potonjim putem udario je i naš Derenčin, imajući naročito još pred očima ovo četvoro :

Prvo : da se ne smije naprečac presijeći lanac, koji sadašnjost spaja s prošlošću ;

drugo : da će onaj najspretnije riješiti problem izbornoga reda, koji će pronicavo shvatajući sve prilike odabrati put, na kojem mogu tradicija i znanost uporedo koračati ;

treće : da nema nikakve općeno priznate teorije o izborima, pa da se zato i ne dadu a priori ustanoviti načela dobroga izbornog reda ;

četvrto : da nema izbornoga zakona, koji bi logičnom konsekvencijom provodio izvjesna naučna načela, nego da je onaj izborni red najbolji, koji, u jednu ruku čuva temelje, na kojima počiva društveni red, a u drugu ruku otvara vrata parlamenta svim idejama, koje se u narodu javljaju (str. 51).

Zaista mislim, da u nas nije nitko ni bolje ni ljepše izrekao načela, kojih bi se hrvatski zakonodavac trebao da drži, ne samo gradeći izborni zakon, već i stvarajući bilo kakav zakon. Kako po današnjem shvatanju nema apsolutno najbolje države, tako nema ni apsolutno najbolje državne forme, ni apso-

Digitized by Google

lutno najboljega ustava, ni pravnog poretka, već je ona državna forma, onaj ustav, onaj pravni poredak najbolji, koji se najbolje prilagodjuje historijskim, socijalnim i kulturnim prilikama, i potrebama pojedinoga naroda u izvjesno vrijeme. Već netom citirane riječi Derenčinove ovlašćuju ga na počasni pridjev „politician and lawyer", kojim Anglosasi kite pravnika visoke kulture i širokoga pogleda.

Derenčin je sazdao osnovu u 150 paragrafa svrstanih u XIII. poglavlja. Ta bi se poglavlja mogla sistematski svrstati u dvije velike kategorije: prva tri govore o sastavu sabora i izbornoga tijela, a ostalih deset o izbornom postupku.

Derenčin je dobro shvatio, da se izborna reforma ne da provesti bez promjena u samom sastavu sabora. Zato ponajprije točno fiksira broj saborskih članova na 120, dok je po sadašnjem zakonu od 29. rujna 1888. ustanovljen tek broj biranih zastupnika na 90., a broj virilaca samo maksimalno na 45. Zatim stvara nove kategorije, u koje se saborski članovi vrstaju ovako:

a) petnaestorica po podrijetlu;
b) desetorica po dostojanstvu ili službi;
c) desetorica, koje imenuje Njegovo Veličanstvo;
d) pedesetipetorica, koje biraju svi izbornici;
e) tridesetorica, koje biraju izbornici po porezu (§ 1.).

Nato se odmah ustanovljuje kvalifikacija, koja se traži od svakog saborskog člana: a) dob od 30 godina; b) pripadnost kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji najmanje kroz 8 godina; c) izborna sposobnost; d) znanje hrvatskoga službenog jezika (§ 2.). No pasivno izborno pravo odriče se svim javnim činovnicima, razumijevajući i učitelje srednjih i pučkih škola, pa i umirovljenim javnim činovnicima diurnistama tako, da mogu biti izabrani u sabor samo ban, odjelni predstojnici vladini i sveučilišni profesori.

Derenčin vidi, da u nas nema dosta prikladnih elemenata za gornju kuću, pa zato pridržava historijskom tradicijom posvećeni naš jednodomni sabor, tek hoće da u njem osigura utjecaj i onom konzervativnom elementu, koji u zemljama s bikameralnim sistemom pripada u gornju kuću. Ti konzervativni naši elementi, virilci, ponešto su drugačije u osnovi rasporedjeni nego po sadašnjem zakonu, po kojemu se ovamo broje prelati jedne i druge crkve, veliki župani i župan turopoljski, pa velikaši. Po osnovi se virilni članovi vrstaju ovako: 1. virilci po rodu t. j. velikaši; 2. virilci po dostojanstvu ili službi, kamo idu prelati jedne i druge crkve, pa predsjednik kr. stola sedmorice, rektor sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu i predsjednik jugoslavenske akademije umjetnosti i znanosti; 3. doživotni članovi, koje imenuje kralj na prijedlog banov izmedju hrvatsko-slavonskih pripadnika zaslužnih za prestolje i za domovinu. — Za velikaše predlažu se prema dosadašnjem zakonskom stanju tri znatne promjene: ponajprije se traži

Digitized by Google

i za njih kao i za ostale članove sabora dob od 30 godina, zatim zavičajnost u kojoj hrvatsko-slavonskoj općini i napokon se broj velikaša steže na petnaestoricu. — Od dosadašnjih članova po dostojanstvu i službi ispadaju župan turopoljski, pa veliki župani, koji su i u Ugarskoj već z. čl. VII : 1885. isključeni iz ug. velikaške kuće ; dok se kao novi virilci primaju predsjednik stola sedmorice, rektor sveučilišta i predsjednik jugoslavenske akademije. Pitanje je, ne bi li se zakonom priznatog pariteta radi imalo dati mjesto po službi i po jednom predstavniku evangeličke i izraelitske vjeroispovijesti, kako je dano u Ugarskoj evangeličkoj crkvi reformiranoga i augzburškoga vjeroispovijedanja (§ 4. toč. B. l. c) z. čl. VII : 1885). — Sasvim nova kategorija virilaca su doživotni članovi, kakovih ima i u ugarskoj velikaškoj i u austrijskoj gospodskoj kući. — Prema tome je reforma virilaca vrlo umjerena, pa se u glavnom ograničuje na eliminiranje velikih župana, za koje ne bi doista bilo zgodnije zamjene nego što bi bila Derenčinova aristokracija uma i duha. Ipak bi trebalo promisliti, bi li kraj naših prilika bilo zgodno da se predsjednik stola sedmorice i rektor sveučilišta bace u politički vrtlog.

I za birane zastupnike predlažu se znatne promjene. Ponajprije se broj njihov umaljuje od 90 na 85, a onda se oni dijele u dvije vrste : jedne biraju svi izbornici, a druge izbornici po porezu. Tim potonjim zastupnicima namijenjen je zadatak. da temperiraju onu struju, na koju će zastupnici izabrani po općem pravu glasa htjeti da navrnu sabor. Članovi sabora, koji će poteći iz izbora većih porezovnika, prestavljat će po sastavljačevoj namisli elemenat, koji bi mogao uspješno posredovati izmedju struje konzervativne, koju će predstavljati virilci, i izmedju one struje, koja će poteći iz općega prava glasanja (str. 54). Ovakvom se odredbom ne bi iz novoga zakona sasvim brisao census, koji je temelj sadašnjemu izbornom zakonu, pa zato ne bi ni prijelaz na sistem općega prava glasa bio tako nagao. O toj veleporezničkoj kuriji govorit će se poslije više, ali već sada se može izreći sumnja, hoće li ta institucija ikoga zadovoljiti zbog njezina eminentno plutokratskoga značaja.

Kod opće kvalifikacije za saborsko članstvo imao bih primjetiti samo to, da dosadašnje iskustvo ne opravdava povišicu dobi od 24 na 30 godina s tim manje, što se i onako rijetko dešava, da ljudi ispod 30 godina dodju u sabor.

Za pasivno izborno pravo mislim, da bi se izberivost ipak mogla priznati barem gradskim načelnicima, ako nisu državni činovnici na dopustu ili izvan službe, a iz državopravnih razloga postuliram, da se izrijekom zajamči izberivost hrvatskog ministra, dašto ako je hrvatski zavičajnik.

Najznatnije u čitavoj osnovi je poglavlje treće, kojim se uredjuje aktivno izborno pravo.

Aktivno je izborno pravo općeno, te pripada (§ 11.) svim mužkim samostalnim pripadnicima kraljevina Hrvatske i Slavonije, koji su navršili 24. go-

Digitized by Google

dinu vijeka svoga, ako najmanje šest mjeseci prebivaju u jednoj istoj općini, pa ako nijesu isključeni odredbama §§ 13. i 14. od vršenja izbornoga prava. Prema potonjim odredbama ne mogu vršiti izborno pravo oni, koji su pod stečajem, dok stečaj traje, ni oni, koje zakon od 10. lipnja 1890. o posljedicama kaznenih osuda i kazni lišava aktivnoga izbornoga prava s razloga, što su pravomoćnom osudom osudjeni zbog djela kažnjiva po kaznenom zakonu, dok traje vrieme, za koje to pravo ne mogu vršiti; napokon izbornik ne može vršiti svoje izborno pravo ni za vrijeme, dok vrši prezentnu vojničku službu ili dok služi u straži, koja je na vojničku ustrojena, uzdržavala ju autonomna, zajednička ili općinska uprava.

Pod pripadnikom kraljevine Hrvatske-Slavonije razumijeva se onaj, koji je stekao zavičajno pravo u kojoj općini prema odredbama zakona od 30. travnja 1880. o zavičajnim odnosima. Tko je pak postao pripadnikom time, što je iz druge zemlje primljen u zavičajnu svezu koje ovozemne općine, može vršiti izborno pravo tek četiri godine, iza kako bude primljen u občinsku svezu, a članom sabora može postati tek osam godina iza toga roka. Derenčin uzima zavičajnost kao bitnu predpostavku za vršenje najeminentnijeg političkog prava, izbornoga prava, shvatajući zavičajnost kao pripadnost političkomu narodu kraljevina Hrvatske i Slavonije, kojega je eksistencija svečano priznata u § 59. ugarsko-hrvatske nagode od g. 1868.; tek je pitanje, ima li se za aktivno izborno pravo tražiti zavičajnost od barem četiri godine, a za pasivno izborno pravo zavičajnost od barem osam godina.

Tko se ima držati „samostalnim", odredjuje se negativno tako, da se samostalnim ne drži onaj:

a) Koji stoji pod skrbništvom;

b) Koji je u posljednjoj godini pred izborom primio potporu iz javnih zaklada ili iz zavoda za siromahe;

c) koji bez vlastitoga ognjišta služi kao sluga drugome ne samo za plaću, nego i za hranu i stan.

No već je G. Meyer[130] zgodno primjetio, kako je frankfurtski „Vorparlament" uveo u svoj nacrt izbornoga reda termin „samostalnost", a da mu nije precizirao sadržaj kraj tako mnogostrukog značenja njegova. Ni u ovoj osnovi nije pojam samostalnosti dovoljno odredjen, jer prema stilizaciji njezinoj može nastati sumnja, da li su nesamostalni, nad kojima je produljena očinska vlast ili štitništvo, da li su pak samostalni obični prosjaci, koji nisu primali potporu ni iz javnih zaklada ni iz zavoda za siromahe; što li je s onima, koji su dobili potpore iz bolesničkih blagajnica, rente u nesrećama, u starosti ili nemoći, besplatnu opskrbu u javnim bolnicama, oprostenje školarine, besplatna učila ili stipendije, a tako i pripomoći u općoj

[130] l. c., str. 177.

Digitized by Google

nevolji? Zato kud i kamo bolju stilizaciju samostalnosti nalazimo u § 8. austrijskoga zakona od 26. siječnja 1907. o izboru članova zastupničkoga doma carevinskoga vijeća.

Ne čini mi se sretnom ni stilizacija t. zv. političkoga (izbornoga) domicila prema osnovi. Za aktivno izborno pravo traži se neprekidno prebivanje u jednoj istoj općini, baš kao i po austrijskom[130] zakonu od 14. lipnja 1896., kojim je uvedena opća izbornička klasa. Za političko prebivalište uzima se ono mjesto, gdje izbornik obično stanuje sa porodicom svojom. No izbornik, koji je prenio svoje prebivalište u drugi izborni kotar, može zahtijevati, da bude unesen u listinu toga izbornog kotara samo onda:

a) ako na novom svome prebivalištu stanuje barem šest mjeseci;

b) ako dokaže, da se očitovanjem pred načelnikom općine, koju je ostavio, odrekao političkoga prebivališta u onoj općini;

c) ako molbu za uvrštenje u listinu drugoga kotara, obloženu takvim očitovanjem (toč. b.) podnese općinskomu poglavarstvu novoga prebivališta prije godišnje revizije izbornih listina (§ 12.).

Istina, zahtjev poduljeg stalnog prebivališta opravdava se tijem, što se hoće da spriječi korteško seljenje izborničkih masa u izvjesne odabrane izborne kotare, što Amerikanci zovu „gerrymandering", a znadu i praktici-rati; ali ne smije se prešutjeti, da se time kadšto s nekim primisaljem želi mnogim radnicima, koji sele za zaradom, opet oduzeti izborno pravo, koje im se in thesi daje, kako se to pripovijedalo za zahtjev jednogodišnjega domicila po novoj austrijskoj[131] izbornoj reformi. To za cijelo nije bilo Derenčinu na pameti. No čitava ta uredba po njegovoj osnovi drži u sebi dosta netočnosti, pače i protivurječja. Ponajprije se pita, da li se čas, od kojega se unatrag računa rok od 6 mjeseci, računa od dana izbora ili od dana sastavka ili revizije izbornih listina? Čini se, da se ima računati od sastavka dotično revizije izbornih listina. Ele, onda onaj izbornik, koji prenese svoj politički domicil makar i uz opreze § 12. u drugi izborni kotar pod kraj godine, gubi svoje izborno pravo, jer se u listinama predjašnjega prebivališta mora brisati, kad tamo više ne boravi šest mjeseci računajući od vremena revizije izbornih listina (polovica siječnja slijedeće godine, § 43.), a ne može se unijeti u listine novoga prebivališta, jer tamo ne boravi još šest mjeseci. Dopuštam i znam, da se to doista i hoće. No uzmimo, da izbornik preseli u drugi izborni kotar dne 1. listopada ove godine, a izbor se obavi dne 1. prosinca slijedeće godine, taj izbornik ne može nigdje da bira, premda u novom

[130] Ulbrich, l. c., str. 270. — U Francuskoj se traži domicil u smislu članka 102. i sl. Code civile-a ili u nestatku domicila boravak u općini od šest mjeseci. Isp. Esmein, l. c. str. 728.

[131] Uvjetom jednogodišnjega domicila isključuje se u samom Beču ča 5% punoljetnih gradjana od izbornoga prava. Zweig, l. c. str. 33.

Digitized by Google

izbornom kotaru prebiva pače već četrnaest mjeseci. Dakle, ili se mora prebivanje računati od dana izbora unatrag, što se ne može složiti sa stalnim izbornim listinama, nego samo s listinama ad hoc za pojedine izbore kao u Austriji, ili se mora dopustiti, da se izborne listine nadopunjuju tečajem čitave godine, što opet nije predvidjeno u osnovi. Neprilika je još i veća, što nema odredbe za slučaj, ako izbornik preseli u drugu općinu istoga izbornog kotara ili u drugi odjeljak grada, koji je razdijeljen u više izbornih kotara. Sve su te neprilike po mome mišljenju nastale zato, što je sastavljač preuzeo u § 12. osnove odredbu članka 13. talijanskoga izbornog zakona (Testo unico odobren kraljevskim dekretom od 20. ožujka 1895.), premda je talijanska ustanova osnovana na sasvim drugim pretpostavkama. Tako se po talijanskom zakonu ne traži domicil od 6 mjeseci, već prosto domicil i to ne u općini nego u izbornom kotaru. Zatim po članku 24. al. 8. talijanskog izbornog reda ne nastaje nikakva promjena u izbornim listinama, osim ako izbornik sam predloži očitovanje po § 13., dok kod nas izbornik prosto gubi izborno pravo u kotaru, gdje više ne prebiva šest mjeseci. Napokon odredba § 12. Derenčinove osnove, po kojoj izbornik mora istom zahtijevati da bude unesen u listine novoga prebivališta, ne slaže se s odredbom osnove, da se listine sastavljaju ureda radi (§ 20. al. 2.), dok se slična odredba § 13. talijanskog zakona sasvim poklapa s talijanskim izbornim sistemom, po kojem moraju izbornici pod izvjesnim uvjetima tražiti unos u izborne listine.

Kako se vidi, po Derenčinovoj osnovi ne pripada izborno pravo svakomu punoljetnom, neporočnom hrvatskom zavičajniku, jer je isključena službinska klasa ; a ipak Derenčin naziva to izborno pravo općim. I s pravom je to mogao učiniti, jer treba znati, da se pojam općega izbornog prava i ne da točno definirati, te opće izborno pravo znači u svakoj zemlji nešto drugo, kako je zgodno napomenuo Ignazio Tambaro.[132]

Kako god osnova uvodi opće izborno pravo, ona ne ustanovljuje jednako izborno pravo, jer pored izbornika po općem pravu glasa porezovnici još napose biraju 30 zastupnika. U toj porezovničkoj kuriji biraju (§§ 15. i 16.) oni pripadnici kraljevine Hrvatske i Slavonije, koji osim svojstava, što se traže za opće pravo glasa, još plaćaju u ime državnoga poreza ma koje vrste najmanje 400 kruna ukupno. U porez supruga ili oca računa se i porez žene i malodobne djece, ako dotični upravlja imutkom žene ili djece. Porez, što ga tko

[132] Isp. članak njegov: Il principio organico della costituzione politica, u Archivio giuridico vol. 78. fasc. 2. str. 331., gdje se veli; „La legislazione elettorale è tuttora un materiale di difficile sistemazione scienfitica. Gli scrittori della materia credono di avere in parte risoluta tale sistemazione con l' invenzione delle due grandi categorie del suffragio universale e del suffragio ristretto. Ma basta una semplice osservazione per convincersi come questa classifica zione sia niente altro che un convenzionalismo dottrinale e come fra quelle due categorie non esista una vera linea di demarcazione, ma un semplice rapporto di gradazione".

Digitized by Google

plaća kao član javnoga trgovačkoga društva ili kao unutarnji član komanditnog društva, ima mu se računati u ostali porez. Inteligenciji računa se porez dvostruko. Zanimljivo je, da osnova daje izborno pravo u toj kuriji i jurističkim osobama — kao i po austrijskom izbornom redu za carevinsko vieće od 2. travnja 1873. (§ 13.) i po pojedinim zemaljskim izbornim redovima od 26. veljače 1861. (§ 11. dotično 10. ili 12.) — zatim seljačkim zadrugama, akcionarnim društvima i zadrugama u smislu trgovačkoga zakona, ako plaćaju propisani porez. Odredba je juristički interesantna, ali politički opasna, ako se ne doda, da to pravo pripada samo ovozemnim jurističkim osobama.

Vrlo je poučno promatrati, kako Derenčin u obrazloženju (str. 64—77.) brani opće, ali ipak nejednako izborno pravo. Ponajprije odbija poznate prigovore protiv općega prava glasa. Tako neki tvrde, da se opće pravo glasa može opravdati samo poznatom Rousseauvljevom teorijom o narodnoj suverenosti, koja dolazi od prirodne jednakosti sviju ljudi, ali ne da se složiti s monarhičkim ustavom. Derenčin pobija tu političku teoriju, u koju ni mnogi republikanski pisci, kao na pr. Francuz Duguit, pravo ne vjeruju, pa veli, da čovjek može zabacivati tu doktrinu, a ipak prianjati uz opće pravo glasa, čemu je najbolji primjer autoritarac Bismarck, koji je za sjeveronjemački sabor uveo opće izborno pravo. Dalje pobija i taj prigovor, da svi državljani ne bi bili sposobni izbirati članove zakonodavne skupštine, pa naprotiv dokazuje, da se ni po sadašnjim uvjetima ograničenoga izbornog prava, po censusu i inteligenciji, ne može za svakoga izbornika pod sigurno utvrditi politička njegova zrelost. Napokon ne vjeruje, da bi se pod vlašću općega glasanja mogla razmahati veća korupcija nego kod ograničenoga izbornog prava. S pozitivne strane opravdava opće izborno pravo time, što ono bolje odgovara načelu pravde i pravice nego i jedan drugi način biranja; jer svi državljani plaćaju porez, koji kraj današnjega sistema neizravnih poreza više tereti neimućnike, nego posjednike, jer svi državljani plaćaju porez krvi u službi za domovinu. Naročito ističe, kako je opće izborno pravo snažno sredstvo moralnoga i političkoga odgoja, jer u svim državljanima budi zanimanje i čuvstvo suodgovornosti za javne poslove domovine.

Ali glavni razlog zaboravio je Derenčin spomenuti, a to je socijalni momenat: sve širi društveni slojevi, osobito radništvo, dolaze zbog napretka materijalne i duševne kulture do svijesti o svome stanju i o svome pozivu, pa traže, da se ne odlučuje o njima, a bez njih. Upravo u razvijanju izbornoga prava vidi se ona evoluciona korelativnost, kako bi rekao Talijanac Chimienti, izmedju pravnih institucija i ekonomskih i općih socijalnih prilika. Samo sudjelovanje širokih slojeva može sa zakonodavstva skinuti sumnju, kao da se zakoni stvaraju u interesu izvjesnih klasa; samo takovo sudjelovanje može poticati na potrebne socijalne reformne, koje utiru put postepenoj evoluciji. U ostalom opće izborno pravo osvojilo je već gotovo

Digitized by Google

sve civilizovane zemlje, pa se ni naša domovina ne može za dugo oteti svesilnom duhu vremena.

Napomenuli smo prije, da Derenčin već lakšega prijelaza radi na nov sistem izbornoga prava preporuča ublaženje općega prava glasa kurijom porezovnika. Derenčin je volio odabrati tu kuriju, nego prihvatiti drugu vrstu nejednakoga izbornoga prava t. zv. pluralni votum, dok o trećoj vrsti nejednakoga izbornog prava, o grupiranju izbornika po poreznim klasama i po staležima i ne govori. Derenčin zabacuje pluralno izborno pravo, premda se za nj vatreno zauzeo jedan John Stuart Mill, a prihvatio ga i belgijski zakon od g. 1894. ; jer je uvjeren, da ni veća dob, ni imutak, ni inteligencija ne dokazuju veću političku zrelost, pa zato i ne opravdaju privilegij pluralnosti, pogotovu, kad je gradacija njezina osnovana na sasvim inkomensurabilnim pretpostavkama, te je po tome proizvoljna. K tome još dodaje Derenčin, da se pluralnošću može pravo običnih izbornika učiniti sasvim iluzornim. Derenčinove se misli o pluralnom izbornom pravu potpuno podudaraju s poznijom kritikom jednoga od prvaka njemačkih državoslovaca Gjure Jellineka.[133]

Da iskreno kažem, ta mi se Derenčinova kurija porezovnika ne čini za naše prilike zgodnom. Abstrahujući sasvim od načelnoga prigovora, da je ona sasvim plutokratska, ne mislim, da bi ona mogla kod nas valjano funkcionirati. Pomislimo samo na županiju ličko-krbavsku ili uopće na one krajeve, gdje je već sada census snižen ; kako će u tim krajevima ta poreznička izborna tijela biti miniaturna, gotovo smiješna ! A za druge krajeve ne će li ti porezovnički izborni kotari možda davati dosta prilike jetkim antisemitskim napadajima? Nije mi ovdje ni zadatak, a ni namjera, da iznesem kakove prijedloge de lege ferenda, pa ću samo za slučaj, ako bi se kod nas i uz instituciju virilaca još svakako htjelo uvesti nejednako izborno pravo, nabaciti misao o tome, kako bi se ta poreznička kurija mogla zamijeniti modernijom institucijom. Ne bi li se, velim, moglo djelomice primijeniti zastupstvo na osnovi modernih staleža po zvanju u svezi s lokalnim zajednicama, ili još radije, ne bi li se stručne organizacije, kao što su na pr. gospodarska društva, trgovačke i obrtničke komore, obrtni zborovi, zbor liječnika, društvo inžinira i slične mogle ovlastiti, da šalju zastupnike u sabor, s tom legislativnom svrhom, da dadu saboru ekonomskih i tehničkih stručnjaka, kojih nam na žalost u saboru silno nedostaje. Dopuštam, da će se kome ova misao činiti apsurdnom,

[133] Das Pluralwahlrecht und seine Wirkungen, 1905. — Isp. još temeljitu kritiku belgijskog pluralnog votuma i pruskoga „Dreiklassen-Wahlrecht" u Curti-Giesen l. c., str. 40. i sl., 47. i sl.

Digitized by Google

ali ona je već donekle ostvarena u Španiji.[134] Po članku 20. španjolskog ustava od 30. lipnja 1876. sjede u senatu ne samo članovi po rodu i dostojanstvu i od kralja imenovani doživotni članovi, nego i izabrani senatori. Takove senatore izbiraju medju ostalima i svaka od šest akademija; svako od deset sveučilišta u izborništvima, kojima su članovi rektor i profesori i imatrikulirani doktori sveučilišta, pa ravnatelji područnih srednjih i stručnih škola; napokon i ekonomska društva prijatelja zemlje (Sociedades economicas de Amigos del Pais). Pače i kod izbora u donju kuću sudjeluju na osobit način sveučilišta, ekonomska društva prijatelja zemlje, pa komore trgovačke, obrtničke i poljodjelske. Istim idejama o prizivanju stručnih elemenata u parlamenat zadahnuti su i prijedlozi duhovitoga engleskog publiciste Sidney Lowa[135] o pojačanju gornje kuće stručnim elementima. Tako on predlaže, da bi se imenovali doživotnim peerima predsjednici liječničkih učenih društava (Royal College of Surgeons i Royal College of Physicians), izabranici sveučilišta i predstavnici drugih obrazovnih centara, zatim odaslanici trgovačkih komora i banki i najodličnijih organizacija obrtnih i trgovačkih; pače da bi i radnička udruženja (trades unions) mogla odašiljati u gornju kuću nekoliko najsposobnijih svojih činovnika. Svakako, takove ideje o nejednakom izbornom pravu nalaze najviše odziva u modernoj državnoj nauci.

U četvrtom se poglavlju normira sastavak i revizija izbornih listina. Priopćit ćemo tek najznačajnije odredbe. Izborne su listine stalne i obuzimlju obje kategorije izbornika, pa se svake godine revidiraju tako, da se u nje unose novi izbornici, a brišu oni, koji su umrli ili izborno pravo izgubili. Sastavak i revizija izbornih listina, pa rješavanje reklamacija sasvim su izuzeti ispod ingerencije političkih oblasti. Temeljne izborne listine za gradove sastavlja odbor od šest članova, biran od gradskoga zastupstva, a za seoske općine osobiti odbor, kojemu je predsjednik općinski načelnik, a članovi tri izaslanika izabrana od općinskoga zastupstva iz njegove sredine, katolički i grčko-istočni župnik (paroh) na sjedištu općinskoga poglavarstva, dotično njihovi zakoniti zamjenici (§ 19.). Svakome se osigurava pravo zagledati u izložene izborne listine i prepisati ih bez prethodne dozvole, pače i naštampati i raspačavati.

Reklamacioni postupak znatno je promijenjen. Ponajprije su ukinuti reklamacioni odbori, a rješavanje reklamacija protiv izbornih listina povjereno je sudbenim stolovima, dopuštajući protiv njihovih presuda ništovnu žaobu na stol sedmorice; baš kao što i u Belgiji[136] po zakonu od 12. travnja 1894.

[134] Isp. Benoist, l. c. sv. 136. od g. 1896., str. 588.—590. — Torres Campos Das Staatsrecht des Königreichs Spanien, str. 25.

[135] l. c. str. 233.—234.

[136] G. Meyer, l. c. str. 695.

Digitized by Google

čl. 54—135. sudi o reklamacijama apelacioni sud, a protiv njegovih je osuda dopušten kasacioni rekurs. Postupak pred sudbenim stolovima i pred stolom sedmorice normiran je u osnovi prema načelima javnosti i neposrednosti sudskih rasprava, kako ih provodi naš kazneni postupnik. Na godišnju reviziju izbornih listina primjenjuju se ista pravila kao i za sastavak temeljnih listina. Kao osobitu garanciju valja navesti, da odbor za reviziju listina ima smjesta pismeno obavijestiti izbornika, kojega je brisao iz listine, i priopćiti mu razloge, s kojih je brisan, pa dodati, da mu je prosto reklamirati protiv brisanja.

Na ove odredbe osnove tek nam je nešto primjetiti. Je li doista potreban svake godine tolik posao oko revizije permanentnih listina, ako rješavanje reklamacija ostane povjereno nezavisnim sudovima, pa ne bi li uz tu pretpostavku i uz strogo propisane rokove dostajalo da se listine sastavljaju za pojedine opće izbore kao u Ugarskoj i u Austriji? Zatim u osnovi nema sankcije za slučaj, ako općinsko zastupstvo ne izabere ili bar ne u pravo vrijeme odbor za sastavak ili reviziju izbornih listina; kako je pak potrebna takova sankcija, pokazuje nam iskustvo s izbornim zakonom od g. 1875. Napokon nije, mislim, potrebno opterećivati vladu sa silnim ali jednostavnim poslom oko sastavka popisa izbornika za svaki pojedini izborni kotar na osnovi konačno ustanovljenih izbornih listina (§ 37.), već bi taj posao mogle izvršiti županijske oblasti, dotično gradska poglavarstva u gradovima neposredno podredjenima kr. zemaljskoj vladi.

Peto poglavlje radi o izbornim kotarima. Za izbore po općem pravu glasa prepušta se omedjašenje izbornih kotara osobitomu poznijemu zakonu, tek je postavljeno načelo, da će na svaki izborni kotar doći od prilike 40.000 duša, dakle bez obzira na prostranstvo i porez. Razumijem dobro, da se Derenčinu nije računio taj posao. Za kuriju porezovnika ustanovljeni su izborni kotari u samoj osnovi. Za izbore po općem pravu glasa uvode se s pravom jednoimeni kotari, gdje se bira samo po jedan zastupnik, jer skrutinij liste nema smisla za mnogobrojno izborno tijelo, ako se podjedno ne organizira zastupstvo manjina ili proporcioni izbor. Za kuriju porezovnika opet je zgodno odabran skrutinij liste uz županiju kao redovni izborni kotar, jer nije vrijedno cijepati i onako relativno malena porezovnička izborna tijela u minuskulne izborne kotare. Izborni kotari po općem pravu glasa dijele se u izborna odjeljenja, kojima su baza teritoriji upravnih općina, ali tako, da samo ona općina, koja nema ni više od četiri stotine ni manje od dvije stotine upisanih izbornika, tvori jedno izborno odjeljenje, te u sjedištu njezinu biraju njezini izbornici, a općine, koje nemaju ni 200 upisanih izbornika, spajaju se s odjeljenjem susjedne općine; dok se općine, koje imaju više od 400 upisanih izbornika, cijepaju u toliko odjeljenja, koliko ih treba, da ni u jednom ne bude više od 400 ni manje od 200 upisanih izbornika. Teritorijalni opseg izbornih odjeljenja, koja obuhvataju više op-

Digitized by Google

ćina ili u koja je jedna općina razdijeljena, pa i mjesta dotičnih birališta ustanovljuju u gradovima gradska zastupstva, a u ostalim općinama županijski upravni odbori.

U šestom se poglavlju po primjeru njemačkoga izbornog zakona za Reichstag uvodi u nas nova institucija izbornoga povjerenika. Vlada imenuje izbornoga povjerenika i zamjenika njegova za svaki pojedini izborni kotar na čitav saborski period izmedju lica, koja ne vrše ni državnu ni općinsku službu. Služba izbornoga povjerenika je počasna. Izborni povjerenik polaže prisegu pred velikim županom (dodaj: ili pred gradskim velikim županom ili pred vrhovnim načelnikom). Djelokrug izbornoga povjerenika točno je opisan, te se u glavnom proteže na primanje kandidatura, na odredjivanje izbornih prostorija i na predsjedanje i vodjenje povjerenstva, koje ima ustanoviti sveukupni posljedak izbora u svim izbornim odjeljenjima za čitav izborni kotar. Izborni povjerenik po namisli sastavljačevoj treba da bude neki centralni organ s oblasnim značajem, a dovoljno samostalan i neodvisan od vlade. Čini mi se, da takova institucija ne bi u nas nikoga zadovoljila, ni sabor ni vladu. Možda bi bilo bolje, da se za svaki izborni kotar namjesto izbornoga povjerenika postavi središnje izborno povjerenstvo, što bi ga izbiralo za gradske municipije gradsko zastupstvo, a za ostale izborne kotare županijska skupština. I središnjim izbornim povjerenstvima za izborne kotare i izbornim odborima za izborna odjeljenja trebalo bi još pridijeliti po jednoga od vlade imenovanoga izbornoga povjerenika kao čuvara zakona sa zadatkom, da nadgleda strogo vršenje izbornoga zakona, stavljajući s gledišta zakona na čine i odluke povjerenstva i odbora svoje prigovore, o kojima mora izborno povjerenstvo izreći svoje u izbornom zapisniku evidentirane odluke tako, da sabor pri verifikaciji ili izborno sudište može imati vjernu sliku o zakonitosti izbornoga čina. Taj položaj izbornih povjerenstava i izbornih odbora odgovarao bi duhu ugarskoga izbornog zakona i našega izbornog zakona od g. 1875., a djelokrug izbornoga povjerenika bio bi u glavnom udešen prema novom austrijskom izbornom zakonu.

U sedmom poglavlju uvode se takodjer neke novote. Kandidati se ne postavljaju kao dosada usmeno na samom biralištu uoči samoga izbora, već dvanaest izbornika treba da pet dana prije izbora predloži kandidata izbornomu povjereniku pismenim i od njih potpisanim podneskom. Prijedlog treba da potpiše i sam kandidat s očitovanjem, da kandidaturu prima. Potpisi predlagača i kandidata treba da budu ovjerovljeni od kr. javnog bilježnika ili od bilo koje sudske oblasti prve molbe ili od županijske ili kotarske oblasti ili od općinskoga poglavarstva. Kandidatura, postavljena u propisnom roku i u propisnoj formi, ovlašćuje kandidata, da imenuje po dva odbornika za svaki izborni odbor izbornoga kotara, u kojem kandidira;

Digitized by Google

osim toga kandidatura u izborima po općem pravu glasa donosi tu pravnu posljedicu, da su valjani samo oni glasovi, koji budu na izboru dani kojemu od oglašenih kandidata. O tome, da li je izabrani kandidat bio izberiv, odlučuje, kako se po sebi razumije, jedino sabor (§ 69.). Taj novi način kandidiranja može se potpuno odobriti, tek mi je napomenuti, da u osnovi nema odredbe za slučaj, ako kandidat odustane od kandidature posljednja četiri dana prije izbora ili kod izbora samoga, ili ako kandidat u to vrijeme umre.

U osmom se poglavlju ustanovljuje organizacija izbornih odbora. Članovi izbornoga odbora jesu osim predsjednika i bilježnika: a) dva odbornika ili njihova zamjenika, koje imenuje izborni povjerenik; b) odbornici ili njihovi zamjenici, koje su imenovali kandidati (§ 71.), Članovi izbornoga odbora mogu da budu samo izbornici uvršteni u popis dotičnog izbornog odjeljenja, koji znadu čitati i pisati, a ne služe ni u jednoj grani državne ili općinske uprave. Predsjednici izbornih odbora jesu po belgijskom uzoru suci. Upućujem na ono, što sam rekao raspravljajući o izbornom povjereniku, pa dodajem, da bi namjesto onih dvaju odbornika po § 71. toč. a) mogao općinski odbor dotično gradsko zastupstvo birati po dva odbornika.

U devetom se poglavlju normira sam izbor narodnih zastupnika prilično prema talijanskom izbornom zakonu. Izbori zastupnika, koje izbiraju svi izbornici, treba da se izvrše u jedan isti dan u svim izbornim kotarima i to u nedjelju, a izbori porezovničke kurije takodjer u jedan isti dan, ali barem tri dana poslije općenih izbora. Izbori imadu se obaviti bar deset dana pred danom, koji je odredjen za otvorenje sabora (§ 78.); tek ne znam, kako se s time slaže odredba, da se izbor obustavljen u jednom izbornom odjeljenju ima nastaviti u roku od 14 dana (§ 118.) ili da se uži izbor može odrediti u roku od 14 dana (§ 114.). Zato bi trebalo ovaj § 78. stilizirati tako, da se vidi jasno, kako se svi izbori u svim izbornim kotarima, računajući ovamo i uže i nastavljene izbore, imaju obaviti barem 10 dana prije sastanka sabora. Zanimljive su neke spoljašnje tehničke odredbe za sigurnost i valjan tečaj izbornog čina. Ovamo ide propis, da prostorija za glasanje mora imati poseban ulaz i izlaz; da se oko izbornoga lokala ima vidljivim načinom omedjiti posebna okolina, u koju smiju unići samo izbornici i kandidati (možda bi trebalo dodati i novinari) — što se po priznanju sviju faktora pokazalo vrlo zgodnim kod posljednjih austrijskih izbora; da rednici, urešeni hrvatskim bojama a odabrani iz sviju stranaka, čuvaju red i mir na biralištu.

Najznatnija uredba izbornoga postupka u osnovi jest tajno glasanje glasovnicama od bijeloga papira, na kojima treba da bude napisano, naštampano ili inače reproducirano ime i prezime kandidata. Izbornik ima izbornu cedulju, na kojoj ne smije biti nikakih spoljnih znakova, saviti tako, da se ime, koje je na njoj napisano ili naštampano može čitati samo onda, ako se cedulja razvije. Predsjednik izbornoga odbora ne smije rasklopiti cedulju

Digitized by Google

već uvjerivši se, da mu je predana samo jedna od bijeloga papira i bez spoljnih znakova, metnut će je u posudu od bistra stakla. Nakon proglasa izbora odredjuje predsjednik izbornoga odbora, da se smjesta javno spale sve glasovnice, koje se nemaju priložiti izbornomu zapisniku; no ako barem deset izbornika na samom biralištu odmah poslije svršetka skrutinija prosvjeduje protiv izbornoga čina, imaju se sve glasovnice predati izbornomu povjereniku, da ih čuva na raspolaganje saboru. Isto tako ima izborni povjerenik sve izborne zapisnike i spise odaslati vladi, koja će ih predložiti saboru. Derenčin priznaje, da tajno glasovanje nije idealan način biranja, ali ipak veli, da javno mnijenje u Hrvatskoj bezuvjetno traži, da se uvede tajnost glasanja, jer ga je gorko iskustvo uvjerilo o potrebi toga bitnoga jamstva za izbornu slobodu (str. 102.). Medjutim odredbe ove osnove o tajnosti izbornoga prava prilično su primitivne, ako se promotre noviji[137] načini, koji kud i kamo bolje garantiraju tajnost glasanja Ovamo idu n. pr. australske glasovnice (bulletins australiens); zatim omoti, koje predsjednik izbornoga odbora daje izborniku da u nje stavi svoju glasovnicu povukavši se u tu svrhu u posebnu odijeljenu prostoriju (isoloir); onda glasanje kuglicama; napokon američko glasanje udaranjem u tipke odredjenih mašina.

Derenčin je naprosto pridržao načelo apsolutne većine, ne mareći za moderne prijedloge o zastupstvu manjina i o proporcionim izborima, premda su mu ti sistemi, kako se vidi iz obrazloženja, prilično poznati. Sama činjenica, da jedan Derenčin ne prihvaća proporciono zastupstvo, mora svakoga misaonog čovjeka pobuditi na ozbiljno razmišljanje. Budući da su pristaše različnih stranaka naših branili taj sistem, a razni pristaše iste stranke sad branili, sad pobijali ga, ima nade, da se to važno pitanje ne će u nas rješavati sa stranačkoga, već sa općega narodnog gledišta.

Sasvim nove su za nas odredbe X. poglavlja, da se zajamči izborna sloboda. Tu bi se moglo istaći, da se za izborno vrijeme ne smije protiv izbornika ovršiti ni jedna kazan slobode izrečena upravnom presudom, tako ni kazan slobode izrečena sudskom presudom radi nekih političkih delikata; da se ni jedan izbornik, dok teče izbor, ne smije pritvoriti prije nego je glasao, van da bude zatečen u činu, koji se može kvalifikovati kao zločinstvo; da je za izborno vrijeme slobodno bez oblasne dozvole ustrajati društva za preporučanje kandidata.

Na poglavlje XI i XII. o kaznenim i disciplinarnim odredbama osvrnut ćemo se, raspravljajući o zakonu za zaštitu slobode izbora.

Osnova se svršava nekim općenim ustanovama prijelaznoga karaktera.

Da još jednom svrnemo pogled na osnovu kao cijelost. Derenčin je želio uvesti opće, nejednako, direktno i tajno pravo glasa. Proveo je to na način,

[137] Esmein, l. c. str. 748.—752. — G. Meyer, l. c. str. 547. i sl.

Digitized by Google

kojim bi se mogli podičiti i napredniji narodi, nego što je naš. Ali kolikogod se on ugledao na svijetle uzore velikih naroda, ipak nije zaboravio, da pripravlja zakon za svoj narod i za hrvatske prilike. Zato je gradio na historijskom temelju, ne rušeći historijskih tvorevina za volju blistavoj racionalnoj teoriji, jer je dobro znao, kako se Englezi, taj najustavniji narod, još i danas diče, da su nelogičan narod. Zato se on najviše upro, da ukloni one stare nevolje, koje su nas najviše tištale. Zato je napustio mnogu modernu ideju, koja se našim ponekuda primitivnim prilikama ne može prilagoditi. A svaki svoj prijedlog motivirao je s tolikom naučnom spremom, da se njegovo obrazloženje može nazvati pravom riznicom političkoga znanja. Stilizacija je besprikorna, legislativna tehnika upravo uzorna. Iz svake rečenice izbija snažan duh, obrazovan najistančanijom kulturom i izoštren najsolidnijom pravničkom erudicijom. Stoga mislim, da se u nas nitko razborit ne bi usudio sastavljati osnovu izbornoga reda, a da ne uzme za temelj ovu Derenčinovu osnovu uza sve njezine ocrtane nedostatke; pače da bi morao temeljito obrazlagati, zašto zabacuje ovu ili onu Derenčinovu ideju. Derenčinov rad nije bio uzaludan, kako se on bojao, pače on će biti za cijelo budućega našeg izbornog reda magna pars. Kad je Derenčin podnio saboru ovu svoju osnovu, našlo se realnih politika, koji su se podsmijevali uzaludnoj raboti toga idealiste. Ali i tu se obistinilo, što je rekao veliki njemački historik Lamprecht: „Idealisten sind Arbeiter de longue haleine; sie sichten weite Ziele".

X. Saborski period od g. 1906.—1907.

I ovaj saborski period stoji pod signaturom izborne reforme. Već u izbornu borbu ulazile su sve stranke s više ili manje izrazitim geslima o općem izbornom pravu.

U previšnjem reskriptu od 3. svibnja 1906., kojim je otvoren ovaj sabor, obećaje se reforma izbornog reda u naprednom pravcu bez pobliže naznake, ali uz junctim s izbornom reformom u Ugarskoj: „Tako će se, čim u Našoj kraljevini Ugarskoj izborna reforma provedena bude, po vladi našoj i Vjernostim Vašim shodna zakonska osnova pretresivanja radi predložiti, kako da mile nama kraljevine Hrvatska i Slavonija budu dionikom napredne reforme u tom važnom pitanju". Nato je u 6. saborskoj sjednici od 12. studenoga 1906. izjavio tadašnji ban dr. Teodor grof Pejacsevich u svome programnom govoru, da će vlada „prema previšnjem kraljevskom otpisu, kojim je ovaj visoki sabor otvoren, podnijeti na ustavno pretresivanje novi izborni zakon za sabor u duhu modernih načela općega prava glasa, te će sakupljati za to potrebiti materijal".[138] I tu se vlada obvezuje, da će do-

[138] I odjelni predstojnik Dr. Vladimir Nikolić-Podrinski izjavio je u svome govoru o proračunu za g. 1907.: „da će podnijeti i novi izborni zakon za sabor u duhu modernih načela općega prava glasa" (Stenogr. zap. sabora 1906.—1911., sv. II. 1. strana 848.).

Digitized by Google

nijeti opće izborno pravo, ali se ne izjavljuje izrijekom, hoće li to opće izborno pravo biti i jednako, direktno i tajno; rok, kada će se predložiti zakonska osnova, dovoljno je označen pozivom na previšnji reskript od 3. svibnja 1906., u kojem je odredjen poznati junctim.

Medjutim već u 5. saborskoj sjednici od 17. svibnja 1906. podnio je narodni zastupnik dr. Edo Lukinić prešan prijedlog za obezbijedjenje čistoće saborskih izbora, neka bi se pozvala kr. zemaljska vlada, da bezodvlačno uputi svekoliko autonomno činovništvo i službenike, naročito one upravne struke, da pod prijetnjom najstrože odgovornosti ne smije ni kod idućih naknadnih, ni uopće kod budućih saborskih izbora ni na koji način utjecati u izbore, kojim bi po svom službenom položaju djelovati moglo na slobodno i neprisiljeno vršenje izbornoga prava svakoga pojedinog izbornika. Budući da je u istoj sjednici pročitan previšnji reskript od 15. svibnja 1906., kojim je sabor do dalje odluke odgodjen, to je predlagač dospio obrazložiti svoj prijedlog istom u saborskoj sjednici od 12. studenoga 1906., ali onda je izjavio, da ga povlači natrag zato, što će vlada u najskorije vrijeme donijeti zakonsku osnovu o čistoći izbora.

Kr. je zemaljska vlada tome očekivanju odmah udovoljila, podnesavši pod br. 17.223 od g. 1906. osnovu[139] zakona za zaštitu slobode saborskih izbora. Ova se osnova u glavnom podudara s XI. i XII. poglavljem poznate nam Derenčinove osnove o izbornoj reformi, ali donekle je promijenjena prama istodobnoj analognoj austrijskoj osnovi i prema ugarskom kaznenom zakonu i prema nekim drugim zakonima. Ovo su glavne razlike izmedju tih dviju osnova: po vladinoj se osnovi nijedan izborni delikt ne kvalificira kao zločin, dok se u Derenčinovoj osnovi ustanovljuje više takovih zločina (§ 127—130); po ovoj se osnovi kažnjiva djela progone ureda radi, dok po Derenčinovoj osnovi može takav progon zahtijevati ne samo državni odvjetnik nego i svaki izbornik. Druge su promjene neznatnije.

Kombinovani odbor,[140] sastojeći se iz odbora za pravosudje i odbora za poslove unutarnje zemaljske uprave, raspravio je tu osnovu u sjednicama svojim od 14. i 15. studenoga 1906., pa ju predložio saboru na prihvat uz neke promjene, što ih je ponajviše potaknuo sam odjelni predstojnik dr. Badaj. Spomenut ću tek najznatnije promjene. Ponajprije se odredbe namjeravanoga zakona protežu i na izbore za županijske skupštine. Zatim se umeće osobita kaznena ustanova protiv zlonamjernoga javnog širenja lažnih vijesti o mjestu ili vremenu izbora, o odstupu kojega kandidata ili o drugoj kojoj okolnosti (§ 5). Napokon se izborne skupštine stavljaju pod sankciju kaznenog zakona (§ 8.; k tome § 142. Derenčinove osnove).

---

[139] Vidi prilog 10. k stenogr. zap. sabora 1906.

[140] Vidi izvješće toga odbora u prilogu 15. k stenogr. zap. sab. 1906.

Digitized by Google

U saborskoj generalnoj debati[141] razložio je izvjestitelj dr. Dušan Popović u poduljem govoru temeljna načela osnove i pri tom naročito istakao, da je ta osnova temelj, na kojem će se docnije sazdat sve ustavne reforme.

Narodni zastupnik dr. Fran Vrbanić pozdravlja osnovu kao čovjek, koji je već toliko puta u saboru dizao glas za zaštitu slobode izbora, pa veli da će kod nove izborne reforme svakako trebati da se ovakove odredbe uzmu ponovo u pretres i onda ustanove izdašnije sankcije protiv terora odozdo.

Narodni zastupnik dr. A. Horvat takodjer prihvaća osnovu u ime svoje stranke, pa izjavljuje svoje tvrdo uvjerenje, da nepatvoreni izražaj narodne volje može dati samo što prije podneseni zakon o općem jednakom pravu glasa s tajnim glasanjem.

U specijalnoj debati[142] predloženo je više ispravaka. K § 2. primljen je ispravak narodnoga zastupnika dra. Pere Magdića, po kojem se kažnjava i onaj, koji ne unese u izbornu listinu izbornika, kad mu je konačno t. j. rješidbom stola sedmorice u povodu reklamacije priznato pravo glasa. Na upit narodnog zastupnika Ivana Peršića, da li se u § 3. pod „imovinskom korišću" ima razumijevati i gošćenje izbornika vinom i mesom, odgovorio je odjelni predstojnik dr. Aleksandar Badaj, da je ovakvo tumačenje isključeno. Primljen je i prijedlog narodnoga zastupnika dra. Augusta Harambašića, kojim se paragrafi 9. i 11. osnove kontaminuju u jedan § tako, da svako utjecanje javnih urednika zloupotrebom službenoga položaja bude kriminalno kažnjivo, a ne tek disciplinarno kao u izvjesnim dogadjajima po § 11. odborove osnove.

Kod trećega čitanja[143] predložio je narodni zastupnik Juraj Tomac, da se k riječi „banu" u posljednjem §-u zakonske osnove doda „kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije". Pošto se vlada izjavila sporazumnom s tim dodatkom, sabor ga je prihvatio. Tako je osnova u idućoj[144] saborskoj sjednici po drugi put pročitana u trećem čitanju i sada konačno primljena, pa nakon previšnje sankcije postala zakonom[145] od 1. ožujka 1907. za zaštitu slobode izbora. (Zb. br. 16.). U provedbenoj naredbi od 5. lipnja 1907. br. 18.332 naredjeno je još, da se ovaj zakon imade prije svakoga izbora za sabor ili županijsku skupštinu zajedno s izdanjem izbornoga oglasa običajnim načinom objaviti u svakom mjestu izbornoga kotara.

---

[141] Vidi stenograf. zap. sabora 1906., str. 451.—459.

[142] Stenogr. zap. sabora 1906., str. 481.—505.

[143] U 19. saborskoj sjednici od 5. prosinca 1906. (Stenogr. zap. sabora 1906., str. 516.)

[144] U 20. sab. sjednici od 6. prosinca 1906. (Stenogr. zap. sabora 1906., str. 550.).

[145] Isp. Šoški Luka, Zakon za zaštitu slobode izbora, g. 1907., II. svezak poučne knjižnice hrv. pučke napredne stranke. — To je priručno izdanje zakona s vrlo praktičkim komentarom za najširu publiku i sa saborskim materijalom.

Digitized by Google

Još prije rasprave o zakonskoj osnovi za zaštitu slobode izbora zametnula se u saboru živahna rasprava o izbornoj reformi u povodu prijedloga, što ga je narodni zastupnik dr. Ivan Lorković iznio već u 7. saborskoj sjednici od 13. studenoga 1906. Lorković je predložio, da se izabere poseban saborski odbor od 15 lica, koji će trebati da pitanje izborne reforme na temelju općega, jednakoga, izravnoga i tajnoga prava glasa prouči sa strane sabora, sabere potreban materijal i sa strane sabora učestvuje u cijelom nastojanju vlade oko što skorijega provedenja izborne reforme u označenom pravcu, da se tako postigne potpun sklad izmedju zakonodavnoga tijela i izvršne vlasti i time rješenje ovoga vrlo važnoga pitanja pospješi. Predlagač je u idućoj[146] saborskoj sjednici obrazložio svoj prijedlog oduljim govorom, u kojem ponajprije ističe, da sabor ne može prekrštenih ruku čekati, dok vlada iznese prijedlog o izbornoj reformi, nego i sabor mora vladi u tom pogledu da pomogne. Zatim dokazuje potrebu izborne reforme već time, što tek 1.8% pučanstva ima u nas izborno pravo; pa u kratko opravdava svoj zahtjev, da se uvedu načela općega, jednakog, izravnog i tajnog prava glasa. Govornik očekuje od uvedenja općega i jednakog izbornog prava čitav prekret u političkom mišljenju, da će narod biti zreliji, ali i odgovorniji za svoju sudbinu i kritičkijim okom prosudjivati ono, što mu se donosi. On se nada, da će tada cjelokupna naša politika dobiti sadržinu socijalnu, ekonomsku, kulturnu, koja je do onda bila zanemarena po zastranjenoj našoj politici.

Već u idućoj saborskoj sjednici od 17. studenoga 1906. stigao je prešan prijedlog[147] dra. Petričića i drugova, da bi se po njima predložena osnova zakona o općem, jednakom, izravnom izbornom pravu s tajnim glasanjem uputila onomu odboru, koji će biti izabran na prijedlog narodnoga zastupnika dra. Lorkovića, a da se rasprava o prešnosti spoji s raspravom o Lorkovićevu prijedlogu. U svome govoru razlaže predlagač, kako je njegova osnova prožeta duhom ustavnosti i potpunog slobodoumlja, pa napominje, da je podjela kotara (112) osnovana na starom izbornom redu od g. 1881.' pa da se osnova donekle prislanja na poznatu Derenčinovu osnovu. U daljem toku svoga govora potanko navodi, kako su zastupnici tadašnje njegove stranke dr. Josip Frank i Evgenije Kumičić još g. 1893. i 1894. zahtijevali opće izborno pravo. O ovoj osnovi govorit ćemo napose više.

U daljoj debati o Lorkovićevu i Petričićevu prijedlogu razlaže narodni zastupnik Frano Supilo, kako pitanje izborne reforme nije samo životno pitanje u našoj domovini, nego je odjek velikih narodnih ideja i demo-

[146] U 8. saborskoj sjednici od 14. studenoga 1906. (Stenogr. zap. sabora 1906., strana 136. i sl.

[147] U 9. saborskoj sjednici od 17. studenoga 1906. — Isp. Stenograf. zap. sabora 1906. str. 149. i sl.

Digitized by Google

kratskih pokreta, koji su sa zapadne Evrope preko Njemačke, Italije, Austrije ća i u Rusiju prodrli, te je naša domovina u tome kao neka sporedna snaga, koja računa s modernim zahtjevima narodnoga žića. Napokon Supilo nabacuje pitanje o zaštiti manjina i tako nadovezuje na misli, koje je prvi u našem saboru iznio dr. Ante Starčević; i ne znajući možda, da ih je već Starčević izrekao.

Narodni zastupnik dr. Karlo Bošnjak pobija neke navode Lorkovićeva govora o svojoj stranci u pitanju izborne reforme.

Nato narodni zastupnik dr. Edo Lukinić izbraja nedostatke Petričićeve osnove. Ponajprije joj prebacuje, što nije dovoljno zajamčila tajnost glasanja, ali zapravo ti jetki prigovori idu Derenčinovu osnovu, iz koje su odredbe o načinu glasanja prosto recipirane. Zatim citira neke qui pro quo u pogledu rokova u §§ 6., 8., 9., 23. i 61. Onda prigovara sastavu reklamacionih povjerenstava i izbornih odbora, koji su ostali onakovi, kaki su u dosadašnjem zakonu; a najpače zabavlja razdiobi izbornih kotara, koja je, veli, vrlo nespretno udešena prema starom političkom razdjeljenju zemlje.

Narodni zastupnik dr. Ivo Elegović bavi se naročito pitanjem o zastupstvu manjina, za koje neispravno veli, da je jedino zakonarstvo Srbije prihvatilo ovaj sistem. S praktične pak strane nabacuje pitanje, kojoj manjini u Hrvatskoj treba zaštite?

Narodni zastupnik Svetozar Pribičević veli, da Petričićeva osnova nije drugo nego neozbiljna kompilacija zakona od 15. srpnja 1881. i Derenčinove osnove. Brani princip zaštite manjina, pa tvrdi, da Srbi ne trebaju tu zaštitu za se, kako im se to prebacilo; već taj se sistem traži uopće zato, kako bi u saboru moglo da bude zastupano svako političko stanovište svako strujanje javnoga mišljenja.

Narodni zastupnik dr. Vladimir Frank opravdava neke omaške Petričićeve osnove, koje su se potkrale u brzini, pa onda opširno raspravlja o načelu zastupstva manjina, izlažući njegovo značenje i prikazujući neke sisteme osnovane na tom načelu. Ponajprije pokazuje, kako taj sistem nije prihvaćen ni od kojega velikog naroda i kako se protivi najstarijem demokratskom načelu o gospodstvu većine. Napokon navodi praktičan primjer, iz kojega bi se moglo vidjeti, kako bi uz taj sistem mogle hrvatske stranke doći u saboru u manjinu.

Narodni zastupnik Frano Supilo brani svoje riječi o zaštiti manjina od raznih nesporazumaka. Naročito ističe, da je on htio ustati samo protiv svemoći načela: polovica više jedan, i potaći sabor na razmišljanje o takovu izbornom sistemu, po kojem bi svaka čest i svaki sloj našega društva bilo kojega imena, plemena, staleža ili vjere mogao biti zastupan u saboru prema svojoj jakosti u zemlji; to vrijedi osobito za radnike, koji su raspršeni

Digitized by Google

po čitavoj zemlji, a nema radničkih centara, koji bi činili isključive njihove izborne kotare.

Nakon što je narodni zastupnik Stjepan Zagorac pozvao zastupnike, da učine jednom kraj neplodnoj debati, prozborio je narodni zastupnik dr. Josip Frank podulji govor, u kojem ponajprije opravdava poznate nedostatke Petričićeve osnove. Onda pobija princip zastupstva manjine tim razlogom, da taj princip obara načelo jednakosti izbornoga prava. Pripadom napominjem, da taj argumenat nije osobito jak, kako se vidi već po tome, što sistem proporcionih izbora vrijedi i uz jednako izborno pravo, kao na pr. u nekim švajcarskim kantonima, i uz nejednako pravo glasa, kao na pr. u Belgiji.

Uz najbolju volju nisam iz te dugačke rasprave mogao priopćiti više izjava o izbornom pravu, jer se ona ponajviše vrtjela oko drugih pitanja, kao što je riječka i zadarska rezolucija, pa onda, da li vlada ili ova ili ona stranka ozbiljno misli s izbornom reformom. Pravo je rekao Leonardo da Vinci: „Dove si grida, non è vera scienza".

Napokon je u 11. saborskoj sjednici od 20. studenoga 1906. izabran odbor ad hoc od 15 lica o Lorkovićevu i Petričićevu prijedlogu o općem, jednakom, izravnom i tajnom pravu glasa.[148]

* * *

Petričićeva osnova zakona o izbornom redu za sabor kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije ima 63 paragrafa, a podijeljena je u sedam poglavlja sasvim prema sistemu današnjega pozitivnog izbornog zakona.

Od toga su §§ 1. i 2. osnove preuzeti iz zakona od 15. srpnja 1881. o izbornom redu i iz naredbe bana kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije kao kraljevskoga povjerenika za sjedinjenje Krajine od 3. siječnja 1883. br. 5338; paragrafi pak 3., 26. i 36.—58. iz Derenčinove osnove o izbornoj reformi; ostali paragrafi iz pozitivnog našeg izbornog zakona. U istinu je nova — pored nekih sitnica — odredba § 30. al. 2., po kojoj se izbor narodnih zastupnika obavlja u općinama, kao i u Srbiji, a tako i odredba § 31. al. 1., da izborom ravna odbor, koji se ima ustrojiti za svaku pojedinu općinu. Ne ću da ispitujem, nijesu li velike općine prevelike za jedan glasački kotar, a male općine za oto premalene; još se onda ipak pita, što je s onim velikim gradskim izbornim kotarima?

O odredbama, koje su preuzete iz današnjega izbornoga zakona, nije

[148] I u svojoj adresi od 14. veljače 1907. na Njegovo Veličanstvo izjavio se sabor za opće izborno pravo pod toč. 8.: „... da novim izbornim zakonom u duhu modernih načela općega prava glasa i oni slojevi naroda, koji dosada nisu mogli pristupiti na biralište, budu mogli sudjelovati kod izbora narodnoga zastupnika".

Digitized by Google

potrebno ovdje govoriti. Zanimljivije je, kako je izvršena recepcija Derenčinove osnove.

Derenčin mijenja sastav sabora, Petričić u to ne dira. Derenčinova osnova uvodi opće, izravno i tajno ali nejednako izborno pravo, ova pak osnova opće, izravno, tajno i jednako izborno pravo. Za aktivno izborno pravo traži se po ovoj osnovi tek zavičajnost i punoljetnost, a ne traži se ni pôgodišnji domicil, ni samostalnost, kao po Derenčinovoj osnovi. Dalje, ne navode se ni razlozi, koji isključuju od izbornoga prava, tako, da bi po ovoj osnovi imali izborno pravo ća i prosjaci; pače bi i u nas časnici i vojnici pod zastavom smjeli vršiti izborno pravo, kad u osnovi nije suspendirano njihovo izborno pravo.

Iz Derenčinove su osnove ponajviše preuzete odredbe o izbornom postupku, ali pri toj se recepciji desilo nekoliko nesporazumaka. Tako se u §§ 26., 37. i 49. ove osnove napominje izborni povjerenik, koji nam je dobro poznat iz Derenčinove osnove; a ni prije toga ni poslije nigdje se ne spominje, tko imenuje izbornoga povjerenika? Po drugoj alineji § 40. ove osnove može glasati i onaj, koji doduše nije uvršten u izbornu listinu, ali predloži rješidbu stola sedmorice, baš kao što se kaže i u § 97. Derenčinove osnove; samo što ta rješidba po Derenčinovoj osnovi pretpostavlja ništovnu žaobu na stol sedmorice protiv konačno već redigovanih izbornih listina, a u ovoj osnovi te institucije uopće i nema, već usuprot izbor se ima obaviti po § 27. ove osnove na temelju konačno ustanovljenih izbornih listina, protiv kojih nema daljega pravnog lijeka. U §§ 51. i 57. govori se o izbornim odjeljenjima baš kao i u analognim §§ 111. i 118. Derenčinove osnove, ali u ovoj osnovi nije nigdje ustanovljen pojam izbornoga odjeljenja. U §§ 51.—58. govori se o nekom djelokrugu sviju predsjednika izbornih odbora dotičnoga kotara, a ne veli se, da bi to imalo biti neko središnje kotarsko povjerenstvo, niti se odredjuje, u kojem se lokalu ti predsjednici sastaju, tko tim sastancima predsjeda, tko ih vodi?

Tako bi se znalo desiti, da bi se po ovoj osnovi teško mogli izbori provesti. Kakogod se sastavljaču mora bezuvjetno priznati najbolja patriotska volja i potpuna ozbiljnost u ovome poslu, čini se, da nam kratkoća vremena, u kojem je ta osnova sačinjena, dopušta da rečemo u pohvalu njezinu samo: in magnis et voluisse sat est.

* * *

Pregled o zakonodavnom nastojanju ovoga sabora u izbornim poslovima ne bi bio potpun, kad ne bismo još spomenuli malu osnovu[149] novele izbornom zakonu, koju je u 19. saborskoj sjednici od 5. prosinca 1906. predložio nar. zastupnik dr. Andrija Peršić. Osnovica ima četiri paragrafa, a naj-

[149] Stenograf. zap. sabora 1906., str. 515.

Digitized by Google

glavniji je § 1., koji glasi: „Neposredno biraju svi u § 5. i 6. rečenoga (t. j. izbornoga) zakona navedeni izbornici, koji plaćaju najmanje deset kruna izravnoga poreza. Posredno biraju svi punoljetni birači, navedeni u § 6. t. 1. i 2. bez obzira na iznos poreza". Predlagač u svome obrazloženju[150] pokazuje, kako je izborni census za naše prilike previsok, pa zato predlaže, da se census znatno snizi i tako izborno pravo u velike proširi. No kako i predlagač prianja uz opće i jednako izborno pravo, to želi, da bi predloženo proširenje izbornoga prava bilo samo privremeno, naime do onoga časa, kad će se uvesti opće i jednako izborno pravo, te bi ova novela bila samo priprava za opće pravo glasa. Predlagač misli, da bi odmah, ako se prihvati njegov prijedlog, došlo do izbornoga prava na tisuće seljaka i malih obrtnika neposredno, a radnici posredno. Za radnike čini mi se da se predlagač nalazio u zabludi, jer oni ne bi k a o t a k o v i po toj reformi stekli ni direktno ni indirektno izborno pravo, jer ne pripadaju ni u jednu od onih kategorija, u koju treba da tko pripada po §§ 5. i 6. izbornoga zakona, ako hoće da bude izbornik ili birač. Peršićev je prijedlog upućen odboru za poslove unutarnje zemaljske uprave, a ne onomu odboru ad hoc za pretresanje Lorkovićeva i Petričićeva prijedloga o izbornoj reformi.

Taj se odbor petnaestorice sastao[151] u prvu sjednicu istom dne 21. siječnja 1907. pod predsjedanjem dra. F r a n a V r b a n i ć a. Predsjednik ponajprije konstatuje, kako je sabor dao odboru stalnu direktivu, da ima proučiti izbornu reformu po načelima općega, jednakog, izravnog i tajnog prava glasa; i onda predočuje odboru sve one probleme, koji se imaju riješiti u svezi s izbornom reformom. Ovamo ide pitanje o uredjenju sabora, o sudbenosti u osporenim izborima, a saborskom poslovniku, o zaštiti slobode izbora i o imunitetu saborskih članova. Da se sva ta pitanja, a k tome i pitanja o podjeli izbornih kotara, o potrebi domicila, o pismenosti izbiranja uzmognu valjano proučiti, prijeko je potrebno sabrati obilnu gradju. Predsjednik napokon poziva odbor, da se izjavi o odnosu svom spram vlade.

Odjelni predstojnik dr. V l a d i m i r N i k o l i ć P o d r i n s k i izjavljuje, da vlada kani saboru podastrijeti izbornu reformu u sasvim modernom duhu, pa kako je vlada poprimila inicijativu, tako je kani i zadržati. Prema tome bi bio zadatak ovoga odbora, da ustanovi načela, na kojima treba da se osniva reforma, a vlada će čuvši mišljenje odborovo sama izraditi zakonsku osnovu. No kako bi se ogroman posao s izbornom reformom mogao i preko očekivanja da zategne, ne bi se vlada protivila ni prijedlogu dra. Peršića, da bi se dotle, dok novi zakon ne bude gotov, od sadašnjih birača stvorili izbornici i tako učinio neki blagotvorni prijelaz, koji bi pripravio

[150] Stenograf. zap. sabora 1906., str. 549.

[151] Isp. popodnevni list „Obzora" od 22. siječnja 1907.

Digitized by Google

sve slojeve za izbornu reformu.[152] Odbor je napokon iza dulje debate zaključio, da ustanovi načela za osnovu, a samu će zakonsku osnovu izraditi vlada.

Radi prevelikoga posla u saboru mogao je odbor nastaviti[153] svoj rad istom dne 13. ožujka 1907. U toj je sjednici, kojoj je predavač prisustvovao kao vladin referent, ponajprije zaključeno, da izvjestitelj dr. Ivan Lorković ima da referira odboru o pojedinim načelima izbornoga prava, a odbor će o njima raspravljati i zaključivati. Odmah se prešlo na raspravu o aktivnom izbornom pravu, te su nakon kratke debate prihvaćena za opće izborno pravo ova načela: 1. Izborno pravo uživaju samo hrvatski zavičajnici. 2. Oni, koji stalno prebivaju barem pet godina u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, te su barem prediduće godine stekli zavičajnost. 3. Samo muškarci, koji su prediduće godine navršili 24. godinu života. 4. Izlučeni su: aktivni vojnici, slaboumnici, osobe pod skrbništvom, osobe pod stečajem, osobe osudjene radi difamirajućih čina i oni, koji žive od milostinje iz javnih sredstava. O pismenosti, o znanju hrvatskoga jezika i o osobama u službinskom odnosu imalo se odlučiti u idućoj odborskoj sjednici, ali do nje nije više došlo.

Odmah poslije ove odborske sjednice dao je odjelni predstojnik Nikolić prirediti novelu izbornom zakonu u duhu i smjeru poznatoga Peršićeva prijedloga, hoteći odmah provesti znatno sniženje censusa za ono vrijeme, dok željkovani zakon o općem pravu glasa ne stane na snagu. Dr. Nikolić je tu osnovu objelodanio u prilogu jutarnjega Obzora od 12. ožujka 1908. Njome bi se imale nadopuniti, a i preinačiti ustanove §§ 2., 4., 5., 6., 29., 39., 40., 41., 42., 43., 45—50. i 54. zakona od 15. srpnja 1881. o izbornom redu, preinačenoga zakonom od 29. rujna 1888. Svrha je osnovi, da snizi census na takav iznos, te bi i dosadašnji birači postali izbornicima, a posredno bi biranje sasvim prestalo. Podjedno se u izbornom redu izvode promjene, koje se pokazuju potrebnima zbog velikoga porasta izbornika, a uz to se ispunjuju neke praznine današnjega zakona.

---

[152] Podjedno je odjelni predstojnik Nikolić priopćio neke podatke za namjeravanu izbornu reformu. — Po statističkim podacima (prije g. 1907.) uživalo je do tada u Hrvatskoj i Slavoniji samo 1.8% žiteljstva pravo glasa, dok bi ga prema statističkim izvidima u buduće kraj općega prava glasa dobilo 20%. Prema rezultatima pučkoga popisa od god. 1900. imademo 545.966 muških žitelja preko 24 godine, a bez općina Sošice i Kalje 543.925. Od toga je po materinskom jeziku 467.274 ili 85.91% Hrvata ili Srba, 22.434 ili 4.12% Madžara, 30.341 ili 5.58% Nijemaca, dok ostale ostale narodnosti iščezavaju. Po vjeroispovijesti ima: 389.940 ili 71.69% rimokatolika, 136.485 ili 25.09% pravoslavnih, 10.000 ili 2% evangelika i 5285 ili 1% židova. Po pismenosti ima 256.095 ili 51.95%, koji ne znaju ni čitati ni pisati. Po zavičajnosti ima 490.376 ili 90.15% iz Hrvatske i Slavonije, 33.920 ili 6.24% iz Ugarske, te 19.432 ili 3.57% iz drugih zemalja.

[153] Vidi „Narodne Novine" od 14. ožujka 1907., br. 61.

Digitized by Google

Aktivno se izborno pravo proširuje u gradovima tako, da se census za izborničke kategorije navedene u § 5. izbornoga zakona snizuje na 10 Kruna; u gradovima pak Zagrebu, Osijeku, Varaždinu i Zemunu daje se izborno pravo još i svakomu punoljetnom zavičajniku, koji plaća 10 Kruna izravnoga poreza na godinu, makar i ne pripadao u koju od tih kategorija. U svim ostalim općinama snižen je census na 10 dotično 6 Kruna za sve kategorije tako, da bi svi dosadašnji birači postali izbornicima.

Budući da bi se po osnovi popeterostručio broj izbornika, te ne bi tolike izborničke gomile mogle glasati na jednom mjestu u svakom izbornom kotaru, trebalo je izborne kotare podijeliti na izborna odijeljenja tako, da bi na svaki glasački kotar došlo od prilike 1000 izbornika. Teritorije izbornih odijeljenja odredjuju na pet godina u gradovima neposredno podredjenim kr. zemaljskoj vladi gradska zastupstva, inače županijske skupštine. U izbornim kotarima s više izbornih odjeljenja trebalo je postaviti za svako odjeljenje po jedan izborni odbor, a za čitav kotar jedno središnje izborno povjerenstvo, koje treba da ustanovi konačni posljedak izbora u čitavom izbornom kotaru. Članove izbornoga odbora izabira za čitav saborski period županijska skupština, a u gradovima neposredno podredjenima kr. zemaljskoj vladi gradsko zastupstvo izmedju pismenih izbornika, koji nisu javni činovnici; time se uspostavljaju samoupravne tradicije našega izbornog zakona od g. 1875., koji je u tome sasvim srodan s ugarskim zakonodavstvom. K svakom izbornom odboru odredjuju županijske oblasti, a u gradskim municipijima gradska poglavarstva po jednoga izbornog povjerenika, koji s jedne strane treba da bude čuvar zakona, a s druge strane da uzdržava mir i red kod izbora. Prema tome je djelokrug izbornoga povjerenika nešto drukčije ustanovljen nego u Derenčinovoj osnovi, a dosta nalik na austrijski izborni zakon od g. 1907.

Podjedno su ispunjuju najosjetljivije praznine sadašnjega izbornoga reda. Tako je sam izborni čin točnije opisan. Odredjeno je, tko ima razpisati uži izbor i kada, pa što biva, ako dva kandidata dobiju jednak broj glasova. Napokon je normirana odgoda i obustava izbora.

Budući da bi izborni red bio sav ispromienjen i rastrkan u tri zakona, to je po talijanskom primjeru uvedena uredba t. zv. jedinstvenog teksta (testo unico), po kojem bi ban imao proglasiti jedan tekst izbornoga reda in continuo, uvaživši sve promjene izvedene raznim zakonima.

U kratko, osnova bi donijela od prilike onakovu djelomičnu izbornu reformu, kakova je izvršena austrijskim zakonom[154] od 4. listopada 1882. d. z. l. br. 142, dotično od 5. prosinca 1896. d. z. br. 226., koliko je svim općinarima u kuriji gradskih i seoskih općina priznato izborno pravo, ako plaćaju 5 dotično 4 forinta izravnoga poreza (Vierguldenmänner).

[154] Isp. Paul conte Scapinelli, Das allgemeine gleiche und directe Wahlrecht, 1907., str. VII.

Digitized by Google

Medjutim je rad saborskoga odbora za izbornu reformu bio prekinut odgodom sabora, a poslije i promjenom političkih prilika. Čim se sabor dne 12. prosinca 1907. opet sastao, predložio je odmah narodni zastupnik Svetozar Pribičević s drugovima prešan prijedlog, da odbor, koji je izabran na prijedlog dra. Ivana Lorkovića i drugova za rješenje izborne reforme na temelju općeg, jednakog, izravnog i tajnog prava glasa ima odmah nastaviti svoj rad i samostalno i bez vlade podnijeti saboru izvještaj sa gotovom zakonskom osnovom. I dr. Vladimir Franks drugovima podnio je takodjer prešan prijedlog, da se još u ovoj istoj sjednici izabere odbor od jedanaest lica, koji imade u roku od četrnaest dana predložiti saboru na pretresanje gotovu zakonsku osnovu, kojom se za izbor narodnoga zastupstva to jest sabora kraljevine Hrvatske, uzakonjuje sveopće pravo glasa. Na isti su dan i deputacija kršćanskih socijala i deputacija socijalno-demokratske stranke predale predsjedniku sabora peticije za sveopće pravo glasa. No ovaj sabor bi isti dan raspušten.

Novi je sabor otvoren na dan 12. ožujka 1908. previšnjim reskriptom od 28. veljače 1908. U tom se reskriptu veli: „imat će ta vlada predložiti Vam zakonsku osnovu o izbornoj reformi". Prema tome nije tu naznačen duh i smjer obećane izborne reforme. No sabor je dne 14. ožujka 1908. prije konstituiranja odgodjen previšnjim reskriptom od 3. ožujka 1908. do dalje odluke.

XI. Pogled na cjelokupni razvitak.

Moderno izborno pravo pojavilo se u Hrvatskoj burne godine 1848. kao ograničeno, jednako, u gradovima i većim mjestima direktno a na selima indirektno, izborno pravo uz javno glasanje. Aktivno je izborno pravo bilo od iskona vrlo široko, naročito nije bilo vezano ni na kakav porezni census te je u glavnom pripadalo svakomu domaćemu posjedniku nekretnina, mjesnomu gradjaninu i svakom obrazovanom sinu domovine; ovako prostrano nije ni danas. Hrvatska je dakle jedina zemlja na svijetu, gdje danas vrijedi skučenije izborno pravo, nego li pred šezdeset godina. Ta nam činjenica odaje i glavni smjer, kojim je udarilo poznije naše zakonodavstvo; udarilo je unatrag. Ta se reakcija počinje god. 1866., donle je naime vrijedio izborni zakon od 1848. Već u saborskoj osnovi od 1866. silno je povišen census i to po porezu, a ta je povišica uz neznatne varijacije prema gore i dolje ostala sve do dana današnjega. A što je u toj osnovi bilo još dobro, to su privremeni zakon od 1867. i izborni zakon od 1870. uklonili iz izbornoga postupka, ukinuvši staru organizaciju izbornih odbora i izbrisavši iz zakona birališta. Ispravak izbornoga postupka u zakonu od god. 1875. trajao je tek šest godina. Izborni zakon od god. 1881. vraća se opet na tradicije utjelovljene u zakonu od 1870., ali ipak uvodi sudbenost stola sedmorice u reklamacijama

Digitized by Google

protiv izbornih listina, a zakon od 1. ožujka prošle godine traži jamstva za zaštitu slobode izbora. Dodamo li jošte, da je izborno pravo kroz čitavo to vrijeme udilj ostalo jednako i javno i koje direktno koje indirektno, resumirali smo sveopći sud o historiji modernoga našeg izbornog zakonodavstva.

Ovaj povjesni pregled o evoluciji ili možda bolje involuciji našega izbornog zakonodavstva kanda tjera u laž Goetheovu rečenicu: „Das Beste, was wir von der Geschichte lernen, ist der Enthusiasmus, den sie erregt". Doista ne bih znao, što bi nas u cijeloj toj povjesti moglo oduševiti. Ipak ima nešto, samo što to nije još izraženo u pozitivnom zakonu: to je — bez razlike stranaka — rad onih ljudi, koji su uvjerili čitav narod o zastarjelosti sadašnjega izbornog reda i osvojili ga za moderna izborna načela; koji su pokazali putove željkovanoj izbornoj reformi.

Zaista, čudnovata je jednodušnost našega javnog mišljenja o pravcu buduće izborne reforme. Svi predlagači i sve stranke do sada ištu opće jednako, izravno i tajno prava glasa, tek Derenčin je predložio opće, direktno i tajno ali nejednako izborno pravo. Osim toga svi pripisuju vanrednu važnost tajnom glasovanju.

Na koncu, dopustite, da citiram, što je rekao Hipolit Taine raspravljajući o francuskim ustavima: „Mislio sam, da treba kuću graditi ne radi nje same, ni za arhitekte, nego za stanare. Stanar u mojem slučaju je francuski narod". Neka i graditelji našega budućega izbornog zakona drže na pameti potrebe stanara, potrebe hrvatskoga naroda![155]

DODATAK.

Mažuranićeva osnova: Članak o saboru.

§ 1. Zakonotvornu vlast u trojednoj kraljevini ima kralj s narodom, zakonito sakupljenim na saboru dèržavnom.

§. 2. Vlast sabora ovoga proteže se na sve predmete, koji se tiču unutarnjih poslovah trojedne kraljevine. Amo spada i pèrvo konačno ustanovljenje odnošenja ovih kraljevinah prema ukupnoj monarkii austrianskoj, kao i svaka promiena koja bi se u odnošenju tom, ustanovljenom na medjusobnom naroda ovoga s Austriom sporazumljenju, makar kad u napredak imala uči-

[155] U prilogu jutarnjega „Obzora" od 12. ožujka 1908. priopćeni su ovi podaci iz izborne naše statistike: Prema izbornim listinama za g. 1907. bila su u čitavoj zemlji 47.982 izbornika. Prema zasnovanoj reformi o sniženju censusa bilo bi 250.139 izbornika, te bi se broj izbornika povećao za 202.157 izbornika ili za 421%. Kraj žiteljstva od 2,388.929 prema popisu od 1900. iznosi broj izbornika g. 1907. tek 2% čitavoga žiteljstva, a prema novoj reformi iznosio bi 10·47% čitavoga žiteljstva, dakle više nego peterostuko.

Vidi i „Zvono" tečaj II. br. 1. str. 6 i br. 6. str. 1.

Digitized by Google

niti. A glede svih onih posalah koji se tiču ukupne monarkie, podvèržena je trojedna kraljevina, u smislu ustava, uvedena s privoljenjem svih narodah austrianskih za ukupnu monarkiu, zaključkom obćega sveaustrianskoga sabora, kojemu će i središnji ministerij glede naredbah svojih pod odgovorom biti.

§. 3. Darovah i izvanrednih penziah iz blagajne trojedne kraljevine, kralj bez privoljenja sabora nikomu odrediti ne može.

§ 4. Sabor se ima dèržati svake godine, i otvara se svagda bez svakoga pozivnoga lista na pèrvi ponedieljak svakoga prosinca (dec.) mieseca, u miestu gdie stoluje domaće upravljanje trojedne kraljevine.

Ako pak bude potriebno, sazvat će ban sabor izvanredni i u drugo doba.

§ 5. Sabore otvara, odgadja i samo, kad se poslovi svèrše, zatvara ban.

§ 6. Narod ima upliv svoj u zakonotvorstvo kroz izabrane svoje zastupnike.

I. O načinu izbora i vlastitostih izbornikah i zastupnikah.

§ 7. Trojedna kraljevina dieli se na okružja izborna a okružje svako na izborne kotare. Svako okružje ima imati najviše 50.000 dušah, a kotarah u svakom okružju ima bit toliko koliko zahtievaju miestne okolnosti obćinah. Nego u jednom okružju manje od pet a više od deset kotarah biti nikako nesmije.

§ 8. Izbori su dvostruki: jedni izvorni ili kotarski, drugi okružni. U kotarskih izborih biraju se izbornici, a u okružnih zastupnici naroda.

§ 9. Vlastitosti izvornih iliti kotarskih izbirateljah jesu sliedeće:

Svaki gradjanin trojedne kraljevine bez razlike viere ima pravo izabirati

a) ako je gospodar od kuće, ili ako, neimajući kuće, platja izravnoga danka šest forintih srebra ili pak podnosi drugi kakav javni teret od iste vriednosti;

b) ako je punolietan;

c) ako je pri zdravu razumu;

d) ako uživa sva gradjanska i politička prava;

e) ako nije u službi tudje dèržave, doklegod u takovoj službi bude;

f) ako nije pod zaglavnim iztraživanjem ili zatvorom sudbenim, doklegod se sudbeno za pravična neočituje;

g) ako nije pod sekvestrom, doklegod mu se sekvestar nedigne;

h) ako nije pod kridom doklegod se sudbeno od svake krivnje falimenta neodrieši.

§ 10. Pravo izabiranja sasvim se gubi:

a) kad se tko osudi na tielesnu kaštigu ili na zatvor zaradi prestupka učinjena suprot zakoniku zaglavnom;

b) kad se tko u tudjoj dèržavi za uviek nastani ili tamo pravo gradjanstva dobije;

Digitized by Google

c) kad se tko naročitom sudbenom osudom osudi ili na gubitak svih političkih pravah ili samo na gubitak izbornoga prava ;

d) kad se komu putem zakona dokaže, da je glas za svoj izbor od koga kupio, ili pak da je glas svoj komu prodao, ili najposlie da je u više nego jednom izboru za predstojeći sabor glasovao ;

e) kad tko učini kridu svojom osobnom krivnjom.

§ 11. Oni koji imaju imanja u više kotarah izbornih, glasuju u onom gdie ponajviše i obično stanuju.

§ 12. Svako kotarsko poglavarstvo dužno je točno popisati u području svom sve one koji razložene u § 9. izbirateljske vlastitosti imadu, i popis takav 14 danah pred izborom kod dotičnoga poglavarstva javno dèržati se ima, da svaki može vidieti, je li upisan ili izpušten ? Ako tko u njem ne bi bio upisan, taj se ima najmanje osam danah prije izbora, javiti izbornomu poglavarstvu da ga upiše, jerbo drugčije u predstojećem izboru nebi udioničtvovati mogao.

Ako se pak koji izbiratelj iz takova popisa osviedoči da je tko upisan, komu po §§ 9. i 10. pravo izbirateljsko nepripada, dužan je to dotičnom poglavarstvu izbornom u kotaru prijaviti, da se stvar takova iztraži i ako je istinita, popravi. A suprot presudi takovoj vlastan je onaj komu se čini da mu se učinilo krivo, uteći se putem molbenice dotičnom poglavarstvu okružnom, a odatle, izvan posiedovanja, dèržavnom saboru.

§ 13. A i u obće, ako se zametne u kotaru kakova razpra, ima li tko pravo izbirateljsko, neimali ? razpru takovu presudjuje dotično poglavarstvo kotarsko. A suprot presudi takovoj otvoren je onom komu se čini da mu je krivo, put molbenice na dotično poglavarstvo okružno i sabor dèržavni kao u § 12. —

§ 14. Izvorni iliti kotarski izbori obavljaju se svagda pèrvih danah mieseca listopada (oktb.). A pèrvo nego se izbori takovi počmu, ima predsiednik ili tajnik izborni pročitati javno zakon o izabiranju i glasovanju izbornom.

§ 15. I u izborih kotarskih i u okružnih, glasuje se samo glavom, a nipošto po punovlastju.

§ 16. U izborih kotarskih izabire se na svakih 500 dušah onoga izbornoga kotara po jedan izbornik. Ako se broj dušah onoga kotara ukupni sa 500 bez ostanka neda razdieliti, izabirat će se i za takav ostanak još po jedan izbornik samo onda, ako ostanak takav bude veći od 250 dušah. Od ostanka pak, iznosećega 250 dušah i niže, neizabire se izbornik nikakav.

§ 17. Izbori izvorni iliti kotarski obavljaju se ovako :

a) kad se prepisani u § 12. popis izbirateljah dogotovi, dužan je dotični izborni poglavar kotarski u smislu § 14. za pèrve dane listopada mieseca

Digitized by Google

poimence dan i miesto izbora uročiti i rok takav po kotaru svom, kako treba, razglasiti. Rok takav od četiri dana kratji biti nemože.

b) na uročen dan i miesto sastanu se svi oni od kojih je prepisani u § 12. popis napravljen, i tù pod predsiedom dotičnoga izbornoga poglavara kotarskoga izaberu većinom glasovah tajnika, koji će u izboru takovu perovodja b'ti.

c) tad se pročita zakon o izabiranju i glasovanju izbornom, kako prepisuje § 14.

d) zatim je dužan predsiednik skupštini kazati, koliko je izbornikah taj kotar po § 16. izabrati vlastan ?

e) ako se izbor jednoglasno nedovèrši, dužan je predsiednik onim redom kojim su popisani, pozvati poimence jednoga izbiratelja za drugim da po svojoj volji, bez svakoga predloga, imenuje onoliko ljudih koliko jih je taj kotar izabrati vlastan i za koje bi dotični glasovatelj rad da budu izbornici onoga kotara. Tajnikov je posao sva imena takova uz ime dotičnoga glasovatelja točno i savjestno ubilježiti.

f) kad svi izglasuju, imadu se odmah ondie, na oči svoj skupštini, glasovi točno izbrojiti i kod svakoga za koga se je glasovalo, broj ukupni pripadajućih mu glasovah zabilježiti. Po tom se sastavi redom brojevah naravnim, silazeći s većega broja na manji, imenik svih onih za kojih se je glasovalo, i oni koji imaju najviše glasovah, proglase se odmah po predsiedniku za izbornike onoga kotara.

g) vèrhu tako obavljena izbora ima se u istoj izbornoj skupštini s podpisom dotičnoga predsiednika i tajnika napraviti i skupštini proglasiti točan i vierodostojan zapisnik, koji se dotičnom izbornom poglavarstvu okružnom u osam danah odpraviti ima. Prigodom proglašivanja zapisnika toga u skupštini kotarskoj, na volji stoji svakom izbiratelju vèrhu sadèržaja i sastavka njegova opazke svoje odmah ondie u skupštini javno predložiti, a skupština je vlastna vèrhu opazke takove zaključak svoj izreći i ako se opazka za temeljitu pronadje od predsiednika i tajnika zahtievati da se zapisnik onako popravi, kako to većina skupštine za dobro i pravo nahodi.

§ 18. U izborih kotarskih izabran za izbornika može biti svaki, koji prepisane u § 9. izbirateljske vlastitosti imade.

§ 19. Izbori okružni obavljaju se svagda pèrvih danah mieseca studenoga (nov.). A miesto i dan dužan je naznačiti po imence dotični izborni poglavar okružni najmanje osam danah u napried po svem svojem okružju izbornom.

§ 20. Na uročen dan i miesto sastanu se pod predsiedom dotičnoga izbornoga poglavara okružnoga svi oni koji su u kotaru za izbornike izabrani i izabravši većinom glasovah tajnika koji će izboru perovodja biti, pročita se ponajprije zakon o izboru i preduzme se odmah posao verifikacie.

Digitized by Google

Ako se tù zametne kakovo pitanje o kom izborniku, da li je zbilja izabran za izbornika, da l' nije? ili je li on taj koga zapisnik kotarski piše, nije li? pitanje takovo riešit će sva izborna skupština većinom glasovah i suprot presudi takovoj otvoren je put molbenice na sabor.

§ 21. Kad se skupština okružna osviedoči da su svi oni koji se tù kao izbornici sastaše, zbilja izbornici i da su u glavu oni isti za kojih izborni zapisnik piše da su u kotaru izabrani, onim istim redom i načinom kako piše § 17. pod d) e) f), izabere slobodnom voljom i većinom glasovah kad se izabire vas sabor, tri zastupnika ; i to :

a) za dónju kuću dva zastupnika i

b) za gornju kuću jednoga zastupnika.

A drugčije prigodom izborah dielnih, izabire skupština okružna toliko zastupnikah koliko se stolicah zastupničkih za ono izborno okružje izprazni, i za onu kuću u kojoj su se stolice takove za ono okružje izpraznile.

§ 22. I vèrhu izbora okružnoga ima se napraviti točan zapisnik, i kad se u skupštini proglasi i odobri, podpisan po predsiedniku, tajniku i svih onih izbornicih koji umiju štiti i pisati, ima se kod dotičnoga izbornoga poglavarstva okružnoga u shranu uzeti, da se odatle, kadgod i komugod uztreba, vierodostojno odpraviti može. Kad se zapisnik takav u skupštini izbornoj okružnoj proglašuje, ima i svaki član skupštine i sva skupština, ista ona prava koja su za skupštine i izbiratelje kotarske u § 17. pod g) uzakonjena.

§ 23. Zastupnik za dónju kuću može biti svaki gradjanin ovih kraljevinah

a) ako je u kojem kotaru izbornom ime njegovo upisano u popisu izbirateljah kotarskih ; k tomu

b) ako je kojegod viere, primljene zakonom u ovih kraljevinah ;

c) ako je navèršio trideset godinah ;

d) ako umije barem čitati i pisati ;

e) ako platja izravnoga danka u krajini 6 forintih, a u provincialu dvadeset forintih, ili ako je javni činovnik dèržavni, ili pak ako je providjen diplomom, budi advokatskom, budi kojega fakulteta sveučilišnjega.

§ 24. Izabran za gornju kuću može biti svaki onaj gradjanin ovih kraljevinah koji može biti zastupnik u dónjoj kući

a) ako je navèršio četrdeset godinah ;

b) ako platja izravnoga danka u krajini deset forintih, a u provincialu 40 forintih srebra.

§ 25. Kad se izbor dovèrši, ima se dati svakom zastupniku vierodajni list, podpisan od dotičnoga izbornoga predsiednika i tajnika, da se zastupnik njim kod sabora kao takav opravdati može. U listu tom ima se naročito napomenuti, ima li zastupnik vlastitosti dotičnoj kući potriebne? i koju je imao prigodom izbora većinu glasovah?

Digitized by Google

§ 26. Vlast zastupnika i za jednu kuću i za drugu, traje tri godine. Svake godine dužna je odstupiti od zastupničtva jedna tretjina zastupnikah svake kuće i ta se tretjina svake godine iznovice izabirati ima. U tu svèrhu razdielit će se svaka kuća putem ždriebanja na svèrsi svakoga sabora za koji su se iznovice izabirali svi zastupnici, na tri kategorie, od kojih će pèrva odstupiti od zastupničtva na kraj pèrve godine, druga na svèrsi druge, a tretja na koncu tretje godine, od dotičnoga izbora računajući.

§ 27. Zastupnik izabran za sabor, nije samo zastupnik onoga okružja gdi je izabran, nego svekolike domovine. I odtud sliedi:

a) da naputka ili tako zvane instrukcie prilikom glasovanja nije dužan dèržati ako se ne sudara š njegovim mnjenjem osobnim. Nego mora želju svojih izbornikah saboru priobćiti, što ako neučini, vlastne su ga dvie tretjine izbornikah sa zastupničke stolice odazvati;

b) da mu se trud njegov i danguba ima nadoknaditi iz pieneznice, ne okružne, nego dèržavne, i to mierom jednakom, bio on zastupnik u kući dónjoj, bio u gornjoj. Za sad se u tu svèrhu opredieljuju svakom zastupniku na dan četiri forinta srebra, osim troška za vožnju na sabor i natrag.

§ 28. Po svom rodu, stališu, časti ili službi, ako nije naročito izabran kao zastupnik puka, neima na saboru, budi u kući gornjoj, budi dónjoj, miesta ni glasa nitko. Izuzimaju se jedini dèržavni viećnici, kojim se u smislu zakona „o vieću dèržavnom" na saboru dopušta miesto i govor, nego pravo glasovanja nedopušta, ako ne budu izabrani kao zastupnici puka, i u onoj kući za koju su izabrani.

§ 29. Ako tko za vrieme zastupničtva svoga izgubi vlastitosti, zastupničtvu za dotičnu kuću potriebne, tako zastupničtvo njegovo prestaje.

§ 30. Zastupnik može prigodom svakoga novoga izbora iznovice biti izabran za zastupnika.

II. O sastavu sabora.

§ 31. Sabor se dieli na dvie kuće: dónju i gornju.

§ 32. Donja kuća ima dvaput toliko izbornikah (čitaj: zastupnika koliko gornja.

§ 33. U gornjoj kući predsieduje ban ili u zapriečenju njegovu namiestnik banski. A u pomanjkanju bana ili namiestnika njegova, izabire predsiednika gornja kuća većinom glasovah tajno. Istim tim načinom izabire ova kuća u svakom slučaju podpredsiednika, tajnika i ostale potrebite kući činovnike.

§ 34. Predsiednika, podpredsiednika, potrebiti broj tajnikah iliti bilježnikah, kao i reditelje i ostale potrebite činovnike izabire za se dónja kuća sama, i to tajno savèršenom većinom glasovah.

§ 35. Predsiednici, podpredsiednici i drugi činovnici, kako jedne tako

Digitized by Google

i druge kuće, izabiru se u početku svakogodišnje siednice i služba njihova traje za sve vrieme sabora one godine.

§ 36. Ako koji zastupnik ostavku dâ, ili umre, ili se miesto njegovo drugim kojim uzakonjenim načinom izprazni, predsiednik dotične kuće ima tad narediti da se za tri nedielje drugi zastupnik na miesto njegovo izabere.

§ 37. Kojigod zastupnik u vrieme svoga zastupničtva dobije od vlade dèržavnu službu, ili pak, imajući je, dobije veću, ima se podvèrći novom izboru.

§ 38. Kralj jedne kuće bez druge nikako razpustiti nemože. Nego može razpustit na jedanput obie. I u tom se slučaju imadu novi izbori obaviti za šest nedieljah danah od razpusta sabora računajući. Novi pak zastupnici imadu se na svaki način pozvati i sastati u sabor, u tri mieseca od razpusta sabora priašnjega računajući.

§ 39. Ako se koji zastupnik miesec danah bez dopusta od sabora udalji, smatra se miesto njegovo za prazno i ima se naredit i učinit izbor novi. U tom slučaju gubi zastupnik takav svaku naknadu trošakah i dangube za ono vrieme koje je daleko od sabora preboravio.

§ 40. Zastupnik miesto sebe drugoga zastupnika postaviti nemože.

§ 41. Osoba zastupnika jest neuvriedljiva. Odtuda izhodi:

a) da se zastupnik, osim kad se zateče u činu (u kom slučaju zastupnik biti prestaje) bez dopuštenja dotične kuće zaglavnom postupku podvèrći nemože.

b) samo dotična kuća je vlastna zaključiti da se zastupnik stavi pod tužbu.

c) nego kad se sabor svèrši, onda se zastupnik za prestupke, učinjene u vrieme sabora, po dotičnom sudu pod tužbu staviti može.

§ 42. Zastupnik po dotičnoj kući radi uvriedjena veličanstva, izdaje domovine, uvriedjena sabora ili makar kojega drugoga prestupka radi pod tužbu postavljen, podleži svom nadležnom običnom sudu.

§ 43. Sloboda mnjenja političnoga na saboru tako je neomedjašena, da zastupnik puka za mnjenje svoje političnо, izraženo na saboru, nije dužan nikom i nikada odgovarati, ni na saboru ni izvan sabora.

§ 44. Dotična kuća ima vlast sa dvie tretjine glasovah izključiti iz kruga svoga članove, koji se nepoštenim svojim ponašanjem visoke zastupnika časti nevriedni ukažu. Ako pak zastupnik koji u poslovanju saborskom samo nepristojnost kakovu ili učini ili izreče, toga ima predsiednik vlast na red pozvati.

§ 45. Suprot viećniku tužbu odrediti vlastan je samo vas sabor, to jest u suglasju kuća i jedna i druga.

Digitized by Google

III. O poslovanju saborskom.

§ 46. Dotični predsiednici imadu vlast siednicu otvoriti, zatvoriti i na tri dana odgoditi.

§ 47. Iniciativu ima ne samo kralj nego i kuća i jedna i druga.

§ 48. Prije svega uzimaju se na saboru u pretres predlozi kraljevski.

§ 49. Svaki se predmet i u jednoj i u drugoj kući, obširnoga pretresa radi, ima preduzeti najprije u odboru dotičnom, na koje se svaka kuća odmah u početku svakogodišnje siednice razrediti imade.

§ 50. Odbore potrebite izabire, ne sam predsiednik, nego sva dotična kuća većinom glasovah.

§ 51. U odboru ima se svaka stvar posve izcèrpiti i potrebite k tomu predstave i poruke dogotoviti i dotičnoj kući podnieti.

§ 52. Da kuća koja bude sposobna zaključke valjane praviti, valja da budu u dotičnoj siednici njezinoj bar dvie tretjine svih njezinih članovah.

§ 53. Dopust za udaljenje od sabora podieljuje zastupniku dotična kuća.

§ 54. Siednice su javne i u jednoj kući i u drugoj. U dvoranu ipak, gdie se vieća, nesmije doći nitko već koji je zastupnik puka. A na galeriju mogu doći samo oni, koji dobiju od odbora na to odredjena, tomu potrebiti biljet. Predsiednikov će posao biti na to imati brigu da na galeriu nitko pod oružjem ne dodje.

§ 55. U siednice odborske, osim odbornikah, neima pristupa nitko.

§ 56. Galeria ima mirno slušati i nesmije u obziru viećanja saborskoga izraziti ni pohvale ni ukora. U protivnom će je slučaju predsiednik shodnim načinom izprazniti. Predsiednik može, izpraznivši galeriu, siednicu ili nastaviti ili odgoditi.

§ 57. Ako najmanje deset zastupnikah zaište, može se galeria izprazniti i dèržati siednica otajna. Nego na zahtievanje većine glasovah, može se taj predmet poslie i javno pretresati.

§ 58. Svaka kuća za se izabire odbor verifikacionalni, koji izviestje svoje dotičnoj kući podnieti, a ova predložena pitanja riešiti ima. Odbor ovaj ima:

a) paziti ima li zastupnik list vierodajni?

b) pregledati tužbe položene suprot izboru.

§ 59. Od siednice do siednice ima se voditi dnevnik, napisan po bèrzopiscih i po odboru, izaslanom od dotične kuće razsudjen i uvierodostojan.

§ 60. Svaka kuća ima vlast dnevnik svoj na štampu dati. Osim toga nemože se prepriečiti da se viećanje saborsko u novinah priobći.

§ 61. Svaki zastupnik ima pravo zahtievati, da se glas njegov poimence u dnevnik upiše.

Digitized by Google

§ 62. Predlozi se čine pismeno. Kad se predlog koji učini, odpravi se na dotični odbor pretresanja radi samo onda, ako dobije za se većinu glasovah. Drugčije se predlog takav ima smatrati kao propao.

§ 63. Predlog koji propane, one se godine više preduzeti nemože. To isto biva, ako se poslie dvie poruke i odporuke, kuće u jezgri predloga medju se neslože.

§ 64. Ako su pak kuće u pripadnih predloga pitanjih ili u sastavku njegovu raznoga mnjenja, ima se pokušat sporazumljenje kućah putem odbora, izaslanoga jednakim brojem od kuće jedne i druge. Dva ova odbora stope se u jedno tielo i viećaju o načinu, kojim bi se kuće sporazumiti mogle. Izvjestje o poslovanju odbora miešovitoga daje svaki posebni odbor svojoj dotičnoj kući.

§ 65. Svaki zastupnik ima pravo o svakom pitanju dvaput govoriti.

§ 66. Predsiednik skèrbi da bude red u viećanju i da je svakomu slobodno svoje mnjenje izraziti.

§ 67. Pisani se govori zabranjuju.

§ 68. Kroz punovlastje zastupnik glasovati nemože.

§ 69. Za preinačiti ustav ili domaće upravljanje naše potriebne su valjanosti zaključka u svakoj kući dvie tretjine glasovah.

§ 70. Zakon kakav autentično protumačiti vlastan je samo kralj sa saborom.

§ 71. U glasovanju o izborih makar kojih, koji se čine u kući jednoj ili drugoj, odlučuje većina savèršena (absolutna) prisutnih u siednici glasovah; a u svakom drugom pitanju obična većina, osim gdi je ili savèršena ili druga koja većina uzakonjena.

§ 72. Kad se ustajanjem i siedanjem zastupnikah većina potrebita dobro razabrati nemože, tad ima predsiednik pozvati redom azbučnim po imence svakog zastupnika, a zastupnik po imence pozvan, dužan je ustati i glas svoj bez svakoga drugoga govora riečju „pristajem“ ili „nepristajem“ ili drugim kojim jasnim i kratkim izrazom („da“ ili „ne“) izraziti.

§ 73. Ako bude broj glasovah s jedne i s druge strane jednak, glasovat će se još jedanput tajno. Ako li bude broj i opet jednak, pitanje takovo propada.

§ 74. Predsiednik ima paziti da se dèrži danovnik (danji red) i na koncu svake siednice ima kazati što će se sliedeće siednice pretresivati.

§ 75 Kad predsiednik zaključak izreče, o onoj se stvari više govorit nesmije.

§ 76. Predmeti svèršeni u odboru, imadu se naštampati i razdieliti medju zastupnike. Izmedju pretresivanja odborskoga i pretresivanja saborskoga ima biti dovoljno vremena da zastupnici stvar zrelo promisliti mogu.

§ 77. Kad jedna kuća što dovèrši, ima poslat na pretresivanje drugoj. Ova je dužna pretresivat predmete onim redom, kojim joj se od druge pošilju.

Digitized by Google

I ima vlast svaki članak zakona ili predložen dodatak razdieliti, preinačiti, popraviti ili posve odbaciti.

§ 78. Tužbe, prošnje i predlozi zakonah predaju se saboru samo putem kojega zastupnika.

§ 79. Tužbe i prošnje predate saboru, imadu se odpraviti na dotični odbor koji će mnjenje svoje i izradak svoj o tom predati kući. S predlozi pak, priobćenimi saboru putem kojega zastupnika, postupa se po prepisu § 63.

§ 80. Interpelacija svaka mora:

a) predati se u saboru pismeno;

b) doći u danovnik.

§ 81. Viećnik nije dužan na položenu interpelaciu odmah u onaj dan odgovoriti. Nego na svaki način dužan je to učiniti za 14 danah, od položene interpelacie računajući.

§ 82. U svakom se saboru imaju pretresti računi dèržavni za prošastu godinu i urediti i odobrit osnutak troškovah, i dohodakah deržavnih za godinu buduću. I prije nego se bar drugi ovaj posao ne dovèrši, niti kralj niti ban sabora zatvoriti ni razpustiti nemože.

§ 83. Svi se zakoni i odluke sabora izdaju jedino u narodnom jeziku ovih kraljevinah.

IV. O potvèrdjenju zakona.

§ 84. Kad se obie kuće medju se u čem slože, sastanu se u jedno pod presiedom gornje kuće predsiednika, i iz te siednice pošlje se osnova zakona s podpisom predsiednika gornje kuće i onoga tajnika, koji je u siednici toj vodio pero, pod pečatom dèržavnim kralju za potvèrdjenje.

§ 85. Kad se zakoni potvèrde, imadu se postaviti u službene novine vlade i proglasiti narodu putem dotičnih poglavarstvah, i dobivaju svoju kriepost miesec danah, od dana potvèrdjenja kraljeva računajući.

§ 86. Kad kralj zakona neodobri, može sabor vèrhu uzrokah neprimljena po kralju zakona iznovice viećati i, ako se razlozi zadovoljni nenadju, saboru ovlast ostaje, isti predlog opet kralju za potvèrdjenje podnieti.

§ 87. Kralju se za potvèrdjenje podnieti nemora:

a) da se kuće za otvorene proglase.

b) da se izabrani od dotične kuće predsiednici, podpredsiednici, tajnici i drugi saborski činovnici potvèrde.

c) da se vierodajni listovi zastupnikah primu ili odbace.

d) da se razpre o izboru zastupnikah presude.

e) da se kuće za potrebito vrieme odgode.

f) da se viećnici od sabora pod tužbu postave.

Digitized by Google

Postanak i vrijednost sada valjanih zakona o zadrugama u Hrvatskoj i Slavoniji.

Piše dr. Iv. Strohal.

(Nastavak).

Posebne ustanove sadržaje ova osnova o plemićkim zadrugama. Po toj je osnovi obzirom na zaključke anketnog povjerenstva nadležnost upravnih oblasti protegnuta i na provadjanje dioba u plemićkim zadrugama, koje žive na plemićkom zemljištu. Upravne te oblasti imadu kod provadjanja kako redovnih tako i potajnih dioba držati se propisa ove osnove, samo se zadružne nekretnine ne imadu dijeliti, dotično ne ima se ovlaštenje pojedinih diobnih stranaka prosudjivati po ustanovama, koje vrijede za druge zadruge, nego po ustanovama općega gradjanskog zakonika i po pravnim običajima, koji postoje za plemićke zadruge. Osim toga dioba plemićke zadruge može se dozvoliti i provesti, makar i ne otpada na svaku diobnu granu propisana najmanja zemljišna izmjera i makar ne privoljuje većina zadrugara s pravom glasa na diobu zadruge. Dalje su na plemićke zadruge protegnute takodjer i ustanove o upravi i zadružnom zaptu Nasuprot tome ostale ustanove ove osnove ne bi imale vrijediti za plemićke zadruge[155]; tako: ustanove o tome, tko se ima smatrati članom zadruge, ustanove o tom, kako se prestaje biti zadrugarom, ustanove o nezakonitoj djeci, o tome, da zadruga postoji spram trećih osoba, samo ako je u zemljišniku upisana kao zadruga. Ne bi imala vrijediti za plemićke zadruge ustanova, da pojedini zadrugar ne smije sa dijelom zadružne imovine, koji bi mu mogao pripasti prigodom diobe, raspolagati ni s pravnim poslovima medju živima ni s pravnim poslovima za slučaj smrti. Ne bi pače imala za plemićke zadruge vrijediti ni ustanova o odredjivanju vrijednosti plodnih zemalja, kao ni ustanove o izlučivanju idealnih dijelova pojedinih zadrugara. Ne bi konačno za nje imala vrijediti ni ustanova, da se zadruga razriješuje, ako je na zadružnom zemljištu ostala samo jedna porodica ili samo jedna osoba.

Kako se vidi, mnoge ustanove ove osnove ne bi imale vrijediti za plemićke zadruge. No kako se čini, sastavljač ove osnove nije si bio potpuno svijestan, koje sve ustanove prema njegovoj odredbi ne bi imale vrijediti za plemićke zadruge, jer ne ima sumnje, da nije imao ozbiljnu nakanu izuzeti n. pr. ustanovu, da zadruga postoji spram trećih osoba, ako je u zemljišniku upisana kao zadruga, ili opet ustanovu, da zadruga prestaje, ako na zadružnom zemljištu ostane samo jedna osoba ili samo jedna porodica.

Osim toga odredjuje se u toj osnovi, da za odnošaje, za koje ne ima

[155] § 46.

Digitized by Google

u toj osnovi posebnih ustanova, imadu za zadruge vrijediti ustanove drugih zakona i propisa[156], i da su zadruge vlasne sticati svaku vrstu pokretne i nepokretne imovine[157].

---

§ 33. Glavna pogrješka ove nove osnove sastoji svakako u tome, što su pored novih ustanova, kojima je glavnom svrhom, da se obustavi cjepkanje seljačkih dobara, — ostavljene skoro posve nepromjenjene ustanove starijih zakona, napose zakona od 4. ožujka 1874., koji je išao za tim, da se zadružna dobra što prije podijele i pocjepkaju. Radi toga nije u ovoj osnovi nijedna misao dosljedno provedena. Radi toga se ni ne zna, što je sastavljač hotio s ovom osnovom postići.

Pored ustanove, da je svaki zadrugar, komu ne živi predstavnik, ovlašten tražiti diobu, odredjuje se u toj osnovi, da se dioba može dozvoliti, samo ako na svaku diobnu granu otpada propisana najmanja zemljišna izmjera, i ako na diobu privoljuje većina zadrugara s pravom glasa.

S ustanovama, da se dioba ne smije dozvoliti, ako na svaku diobnu granu ne otpada propisana najmanja zemljišna izmjera, i ako nije na diobu privolila većina zadrugara, — sili ova osnova članove pojedinih zadruga, da žive u zadruzi, makar se i medjusobno ne mogu podnositi i makar je zajednički život posve nemoguć. S druge pak strane ne ima ova osnova nikakvih ustanova o tome, kako bi se u ovakovim zadrugama, u kojima se ne može dozvoliti dioba, predusrelo svakom zahtjevu za diobu, te kako bi se predusrelo svadjama i razmiricama. Ne ima ustanove o tome, što bi imalo biti onda, ako bi bilo nemoguće u ovakovoj zadruzi uzdržati mir i red. Mjesto toga sadržaje ova osnova ustanovu, da se prekršaji zadružnog zapta imadu rješavati upravnim postupkom i da se sve potajne diobe izvedene, nakon što bude ova osnova na snagu stupila, imadu smatrati nezakonitima.

Pored ovakovih ustanova morala bi zadruga postati leglo neprestanih svadja i nemira, kojima ne bi bilo kraja, dok ne bi ustrajniji i nasilniji elementi popustljivije i mirnije iz zadruge istisnuli. Uz ovakove pak svadje morala bi cijela zadruga sve više propadati. Uz ovakove svadje zadrugari bi sve manje nastojali za dobro cijele zadruge, a sve više bi nastojali osigurati si kakovo drugo vrelo dohotka. Uslijed toga moralo bi poljodjelstvo, a po tome i blagostanje čitavog naroda sve više propadati.

Zlo je bilo takodjer, što se pored ove osnove nastavlja lučenje dviju vrsta seljačkih dobara, premda takovo lučenje nije u pravnoj svijesti naroda imalo nikakvog oslona. Uz ovakove umjetne razlike mora narod početi gubiti svako pouzdanje u oblasti, koje iste odnošaje različno prosudjuju.

---

[156] § 47.

[157] § 4.

Digitized by Google

§ 34. Nakon što je ova osnova zadobila vladarevu predsankciju[158], predložila ju je uz posebno obrazloženje kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada saboru kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije u sjednici od 27. lipnja 1888. na raspravljanje. U obrazloženju tome razlaže se u kratkim crtama historički postanak ove osnove; osim toga tu se napose obrazlažu pojedine ustanove sadržane u toj osnovi. Tako se obrazlažu ustanove o najmanjoj zemljišnoj izmjeri, o plemićkim zadrugama obzirom na odgovore prispjele na stavljena pitanja ; druge opet ustanove obzirom na ustanove starijih zakona i t. d.

Predsjednik sabora predložio je, da se izabere posebni odbor od 11 lica, koji bi imao raspravljati o predloženoj osnovi. Dne 30. lipnja izabran je taj odbor ; a izabrani su u taj odbor narodni zastupnici : I g. B r l i ć, A l. E g e r s d o r f e r, J o s. F r a n k, G j. G j u r k o v i ć, I m b r o J o s i p o v i ć, I s o K r š n j a v i, M a r k o L o n č a r e v i ć, M. M i k u l č i ć, J o s. M i š k a t o v i ć, i veliki župani B u d e B u d i s a v l j e v i ć i L a z o D a v i d o v i ć.

Prije nego li je taj odbor počeo vijećati, odlučila je vlada glede dviju točaka, kojih se tiče saboru predložena osnova, provesti neke točnije izvide. Odlučila je naime izviditi, kako bi se imale urediti plemićke zadruge, i kako bi se imao ispraviti zemljišni upis vlasnika, ako je odmah prigodom osnivanja zemljišnika bilo upisano više suvlasnika ili ako je bila kao vlasnica upisana obitelj.

U pogledu plemićkih zadruga pozvala je zemaljska vlada, odjel za pravosudje, već godine 1878. sve podžupanijske oblasti[159], da joj odgovore na neka pitanja. Napose pitala je ona, koliko imade u kojoj podžupanij plemićkih zadruga. Dalje pitala je, kada i kako su seoskom plemstvu izdane plemićke povelje ; zatim kako su te zadruge uredjene, kako je uredjeno pitanje o mirazu djevojaka, koje se iz zadruge izudavaju, te kakova prava imadu priudate žene i priženjeni muškarci. Zatim pita ona, što biva s udovom, ako ima djece, što li, ako ne ima djece, te da li se mogu u plemićke zadruge uzadružiti stranci, da li i neplemići? Pita takodjer, kako bi se imale provadjati potajne diobe, te kako sami plemići prosudjuju svoje ovlaštenje na zadružne nekretnine?

Tečajem godina 1879.—1881. stigli su i odgovori na ova pitanja. Iz ovih odgovora razabire se, da ima najviše plemićkih zadruga u podžupaniji sisačkoj (u Turopolju), zatim u podžupaniji jastrebarskoj (u mjestima Cvetkoviću, Domagoviću, Hrašću, Gorici, Velikoj, Pisarovini, Topolovcu, Dvorancu, Selima, Podgorju, Lukinić brdu, Žužić brdu, Središkom, Zdenčini, Repišću, Popovdolu, Bedru, Kupincu, Bratini, Jamnici i Desincu), u podžupaniji

[158] Previšnjim riješenjem od 25. lipnja 1888.

[159] Naredbom od 14. svibnja 1878. br. 3645.

Digitized by Google

križevačkoj (u mjestima gradečkom Pavlovcu, sv. Heleni, Erdovcu, Dijankovcu, Lemešu, doljnoj Brckovčini, Bojnikovcu, Visokom, Viničnom, Radešiću, Sudovcu, Drobkovcu, Bogačevom, Voljavcu, Barlabaševcu, Nemčevcu, Vukšincu, Kolarcu, Fodrovcu, sv. Petru, Vinarcu, Seljancu, Zamladincu, Hrgovcu, Potoku, Popovcu, Zaistovcu, Orehovcu, Hižanovcu, Mrazovcu, Vukovcu, Vojnovcu) i u podžupaniji varaždinskoj (u mjestima Kapeli, Rakovcu, Čurilovcu, Pišćanovcu, Madjarevu, Remetincu i Ivancu). Osim toga ima plemićkih zadruga u podžupaniji zlatarskoj (u mjestima Martincima, Ladislavcu, Brestovcu, Žitomiru, Bedenici, Boleslavcu, Završju belečkom i Prepuštovcu), u podžupaniji karlovačkoj (u mjestima Lazini, Mrzljacima, Bencetićima, Rečici, Glavici, Tomašićselu i Zdihovu), u podžupaniji zagrebačkoj (u mjestima Žlebcu, Bijeloj Gorici, Novacima, Medvedskom bregu, Novoselcu, Trnavi, Sesvetama, Črncu, Rugvicama, Strmcu, Obreži, Otoku, Maloj Mlaci i Prikraju), u podžupaniji krapinsko-topličkoj (u upravnim općinama sv. Križu, Klanjcu, Velikom Trgovištu i Krapinskim Toplicama), u podžupaniji koprivničkoj (u mjestu velikom Otoku i Kuzmincu), u podžupaniji križkoj (u mjestu Jalševcu), konačno u podžupaniji virovitičkoj (i to samo doseljene plemićke zadruge u Kozicama).

Veći dio ovih zadruga zadobio je plemstvo u novijoj dobi, napose u 18. i 19. vijeku, te je kod nekih jako sumnjivo, da li se u opće mogu smatrati plemićima. Najstarijih plemićkih zadruga imade u varaždinskoj županiji, neke od njih imadu diplome navodno iz 11. vijeka, izdane još na Kalniku. Vrlo su stare takodjer i turopoljske zadruge.

Kako je navedeno veći dio tih zadruga zadobio je plemstvo tek u novijoj dobi. Uslijed toga postoje u takovim zadrugama isti odnošaji, i isto pravno shvaćanje kao i u drugim zadrugama, koje nijesu zadobile plemstva, dotično koje su sve do godine 1848. bile podvrgnute vlasti zemaljske gospode. U drugim opet plemićkim zadrugama uvriježilo se je tečajem vremena onakovo pravno shvaćanje, kakovo je postojalo i kod neplemićkih zadruga. Radi toga je do godine 1879. nestalo skoro svake razlike izmedju plemićkih i neplemićkih zadruga. U tom smislu stigli su takodjer i odgovori od pojedinih podžupanijskih oblasti na daljna pitanja zemaljske vlade.

Tako je napose veći dio podžupanijskih oblasti odgovorio, da djevojke, koje se iz plemićke zadruge izudavaju, imadu samo pravo na dosta neznatan miraz, koji im obično imadu dati roditelji ; a osim toga da im zadruga imade dati prigodom udaje samo običajan pir. Nakon izudaje ne imadu ovakove izudate zadrugarke, makar su se izudale i u koju plemićku zadrugu, nikakvog prava na zadružnu imovinu. Samo iz podžupanije zlatarske, zagrebačke, sisačke, krapinsko-topličke dolaze odgovori, da izudate plemkinje imadu nakon smrti svojih roditelja, napose ako su se udale za plemića, pravo na dio iz zadružne imovine. Podžupanijska oblast sisačka sazvala je takodjer u

Digitized by Google

posebnu sjednicu turopoljskog župana Stjep. pl. Josipovića[160] i 7 nepismenih plemića, te je saslušala njihovo mnijenje o stavljenim pitanjima. Saslušani plemići, medju kojima je svakako glavnu riječ vodio Stjep. pl. Josipović, izjavili su, da zadrugarka, koja se je udala za plemića, doista ima pravo na dio iz zadružne imovine nakon smrti svojih roditelja, i to od zgrada i pokretnina dio u novcu, a od nekretnina dio u zemljištu ; samo od onih prikupljenih nekretnina ne dobivaju one dijela, kod kojih je u fasiji bilo napose izrečeno, da su od nasljedstva isključeni ženski potomci. No ovi plemići izjavili su takodjer, da su potajne diobe u plemićkim zadrugama izvadjane po ustanovama općega gradjanskog zakonika, po kojima bi i izudate kćeri imale jednako pravo na zadružnu imovinu sa sinovima, koji su ostali na zadružnom zemljištu ; — dočim je općenito poznato, da su kod tih potajnih dioba u Turopolju dobivali dio iz zadružnih nekretnina samo oni, koji su na zadružnom zemljištu ostali, a čitavom pravu izudatih plemkinja na dio iz zadružne imovine ne ima ni traga.

Dalje izr če se u tim odgovorima, da se zadružna imovina kako nekretna tako i pokretna dijeli po lozama, a ne po glavama i to po lozama, koje se izvode od zajedničkog pradjeda, a ne po lozama, kojima su predstavnici živjeli 1. siječnja 1837. Zatim veli se u tim odgovorima, da su priženidbe u plemićke zadruge dosta rijetke, a uzadruženja skoro ni ne ima. Priudata udova ima u plemićkoj zadruzi jednak položaj položaju udove priudate u koju drugu zadrugu. Priudajom stiče žena sva prava zadrugara, makar po svom rodu i nije bila plemkinja. Položaj kuće gospodara u tim plemićkim zadrugama takodjer je jednak položaju kuće gospodara u svakoj drugoj zadruzi. Napose mora i kuće gospodar takove zadruge polagati zadrugarima račune o svojoj upravi.

Konačno se iz ovih odgovora razabire, da plemići ne bi imali ništa proti tomu, da i dalje budu nadležni za provadjanje dioba u plemićkim zadrugama sudovi, samo žele, da se za tu svrhu stvori jednostavniji postupak ; napose protive se postupku odredjenom u gradjanskom parbenom postupniku.

Nakon što su ovi odgovori stigli zemaljskoj vladi, odlučila je ona, kako je već istaknuto regulirati pravne odnošaje čitavog seljačkog stališa ; i tako nije došlo do posebnog zakona za plemićke zadruge, komu bi ovi odgovori služili podlogom. Godine 1888. držalo se je medjutim, da ovi odgovori nijesu dostatni, te je zemaljska vlada, odjel za nutarnje poslove, izaslala svog tajnika d r. M. v i t. C u c u l i ć a, da izvidi pravne običaje, koji postoje kod dioba u plemićkim zadrugama. On je imao te običaje izviditi u kotaru križevačkom (prije podžupaniji križevačkoj), kotaru velikogoričkom (t. j.

[160] Isti Stjep. pl. Josipović sudjelovao je kod stvaranja zakonskog članka IV. od god. 1870., kao i u anketi sazvanoj, da raspravlja o reformi zadružnog zakona, te se je svakom prigodom pokazao odlučnim protivnikom zadruga.

Digitized by Google

Turopolju), i kotaru novomarofskom (prije podžupaniji varaždinskoj). I to je imao napose izviditi, kako se u plemićkim zadrugama dijele starinske (donacijonalne), kako li prikupljene nekretnine, kako opet pokretnine. Zatim imao je izviditi, kako se postupa s članovima, koji su u zadrugu primljeni bez osobitog ugovora, kako li (u slučaju diobe) s udovicama i domazetima bez djece. Dalje imao je izviditi, da li plemkinje izudate iz svoje zadruge pridržavaju pravo na očinstvo i nakon svoje izudaje. Konačno imao je izviditi, ne postoje li još kakovi običaji u tim plemićkim zadrugama.

Vladin izaslanik držao je u navedenim trim kotarima s pojedinim plemićima ankete, pa je te plemiće o stavljenim pitanjima ispitivao. Doskora je o uspjehu ovog izvidjanja podnio vladi izvještaj.[161] Isporedi li se taj izvještaj s rezultatima anketne konferencije, koju je preduzela podžupanijska oblast sisačka sa turopoljskim županom Stj. Josipovićem i sa drugih 7 turopoljskih plemića vidja se, da je i ovaj put na rezultat ovog izvidjanja u znatnoj mjeri utjecao Stj. pl. Josipović.

U tom izvještaju veli se, da seljačko plemstvo od starine dijeli donacijonalni nepokretni i sav pokretni imetak po lozama bez razlike medju muškim i ženskim zadrugarima (valjda potomcima). Prikupljene nekretnine dijele se onako, kako glase fasije. Dalje veli se, da kod plemićkih zadruga ne ima mjesta uzadruživanju. Udovica i domazet bez djece imadu pravo uživanja na dijelu svog pokojnog supruga (jus vid ale) ; nakon smrti ili izudaje (dotično kod domazeta ženidbe) priraštava dio takove udovice dotično domazeta opet zadruzi. Plemkinje ne gube uslijed izudaje pravo na dio od očinstva, dotično materinstva, povrh toga dužna im je zadruga dati pir, a roditelji ili bliži rodjaci miraz. U Turopolju ipak dobivaju ženski članovi dio iz pokretnina samo u novcu, dočim od dvornog mjesta ne dobivaju nikakovog dijela već samo odštetu u drugim zemljištima.

U pogledu zemljišnih upisa pojedinih zadrugara kao suvlasnika bilo je vladi poznato, da su se u nekim kotarima napose u onim dijelovima srijemske županije, koji su neko vrijeme pripadali srpskoj vojvodini, prigodom osnivanja zemljišnika pojedini zadrugari upisivali kao suvlasnici. Dalje bilo joj je poznato, da narod nije s tim upisima zadovoljan. U tom pravcu uvrstila je takodjer u svoju osnovu ustanovu, da se u takovim slučajevima imade ureda radi odrediti ispravak gruntovnog upisa, ako to zatraže svi upisani vlasnici, i ako na to privole drugi interesenti, koji su stekli stvarna prava na dotične nekretnine.

Sada je naknadno odlučila zemaljska vlada izaslati savjetnika Ant. Stojanovića u kotare, u kojima su se zadružne nekretnine upisivale budi na suvlasnike budi na obitelji (i to rumski, vukovarski, iriški, iločki i

[161] 26. rujna 1888.

Digitized by Google

šidski kotar), da se točno uputi o stanju stvari. — Izaslanik taj doskora[162] je podnio izvještaj, da su doista u tim kotarima zadružne nekretnine upisane na pojedine zadrugare kao suvlasnike, i da se za tim suvlasnicima povadjaju ostavinske rasprave na temelju općega gradjanskog zakonika, i tako se broj suvlasnika sve više množa, a mnogi od njih (izudate kćeri) ne nalaze se u suposjedu tih navodno zajedničkih nekretnina. Inače uživaju i obradjuju zajedničke nekretnine ovi suvlasnici kao zadruga, te imadu, samo jednu poreznu knjigu. Narod se tuži na ostavinske rasprave, koje da su skupocjene, te ima nade, da će vrlo rado prihvatiti ustanovu o ispravljanju gruntovnih upisa.

---

§ 35. Saborski odbor za pretres osnove zakona o zadrugama započeo je raspravljati o predloženoj osnovi u sjednici od 2. studenoga 1888. — Već u prvoj odborskoj sjednici predložio je član odbora dr. Is. Kršnjavi posebnu protu-osnovu.

Osnova ova mnogo je opsežnija od vladine osnove[163], osim toga ona je mnogo dosljednije provedena nego li vladina osnova. Ono, što je u vladinoj osnovi na pola izvedeno, u toj je osnovi do kraja provedeno. Kršnjavi je uvidio, da ne ima smisla praviti razlike izmedju zadruga i inokoština, gdje narod tih razlika ne poznaje, i gdje je samo slučajem došlo do toga, da se je zadružni zakon stegnuo samo na ona dobra, na kojima zajednički živi više porodica. On je imao dovoljno odvažnosti, da svoje mnijenje javno izjavi, i da prema tome stvori osnovu u prkos nauku, da duh današnje dobe ide za individualizacijom, i da se zadruga protivi modernomu duhu. On se pače nije ni ispričavao radi svojih predloga u korist zadruge s navodima, da bi prebrzo razrješivanje zadruga moglo naškoditi narodu, koji nije naučen na individualno vlasništvo; već je imajući pred očima odnošaj ljudi, koji na nekom zemljištu žive i to zemljište obradjuju, spram samog tog zemljišta, izravno zagovarao, da se zadružno pravo protegne na sva seljačka dobra ako bi to dotični ovlaštenici tražili. Osim toga on je u svojoj osnovi postavio definiciju zadruge, po kojoj je zadruga juristička osoba, premda se je nauka o primitivnoj zajednici svih dobara odlučno protivila tomu, da bi zadruga bila juristička osoba.

Prema toj osnovi zadruga je juristička osoba, koju može sačinjavati više porodica, a može ju sačinjavati i više članova samo jedne porodice[164]. Zadruga može po toj osnovi sastojati i samo iz jedne osobe; zadružno dobro pridržava zadružno svojstvo, makar na njem živjela samo jedna jedina osoba. No ako je taj jedini član zadruge muškarac ili u zadruzi rodjena žena,

[162] 28. listopada 1888.

[163] Ova obuhvata 111 §§.

[164] § 1. stavka 2.

Digitized by Google

može on sa zadružnom imovinom raspolagati, kao da ni ne ima zadruge. Ako je pak taj posljednji član žena, koja je u zadrugu stupila priudajom, imade ona samo pravo raspolagati s plodovima i dohocima zadružne imovine, dok sama zadružna imovina ima čitava ostati[165].

Dalje bitno je za zadrugu po toj osnovi, da njezini članovi zajedničke nekretnine pod jednim kuće gospodarom takodjer i zajednički obradjuju (teže). Nije nužno, da svi zadrugari stanuju u istoj zgradi ; nije ni nužno, da zajednički uživaju plodove svoga rada ; nužno je samo, da imadu zajedničku imovinu, da zajednički rade i zajednički stiču[166]. Pojedine porodice, a i pojedini članovi zadruge mogu si dakle sagraditi na zadružnom zemljištu posebne zgrade za stanovanje, a da ipak radi toga sama zadruga ne prestaje postojati[167].

Nasuprot tome zadrugari dužni su poštivati kućegospodara i pokoravati se njegovim nalozima, te obavljati poslove, koje im je on odredio[168]. Zadrugari dužni su živjeti medjusobno u miru i slozi[169]. — Kad ne ima u zadruzi za kog zadrugara nikakvog posla, može ga kućegospodar poslati na zaslužbu izvan zadruge, ali u korist zadruge[170]. Zadrugari imadu pravo na stan, na hranu, odjeću i obuću prema mjesnom običaju, dalje na liječničku pomoć i bolju hranu u slučaju bolesti i nemoći ; za djecu, koja polaze pučku školu, dužna je zadruga podmirivati školske troškove, zadruga dužna je starati se za siročad i udovice, mora se starati i za ženu i djecu opravdano odsutnog zadrugara[171]. Žene trudne mjesec dana pred porodom ne smiju se siliti na teški posao. Porodu mora se prizvati ispitana primalja, a 14 dana nakon poroda ne smije zadruga od rodilje tražiti, da obavlja kućne poslove, već joj mora davati kao i bolesniku bolju hranu[172].

Zadruga kao juristička osoba nosilac je čitave zadružne imovine[173]. Samo zadruga kao juristička osoba vlasna je odsvojiti pojedine čestice zadružnog dobra[174]. Dok zadruga traje ne ima nijedan član pravo na suštinu zadružnog imetka, te ne može raspolagati niti medju živima niti za slučaj smrti s onim dijelom, koji bi mu iz zadružne imovine mogao pripasti, kad se

[165] § 8. ; ova ustanova najboljim je dokazom, kako je Kršnjavi dobro shvatio pravnu prirodu zadruge ; mjerodavni faktori nijesu onda htjeli prihvatiti ovu ustanovu ; no nekoliko godina kasnije bili su prisiljeni, da je prihvate, premda su je prije toga otklonili

[166] § 1. stavka 1. i 3.

[167] § 43.

[168] § 39.

[169] § 41.

[170] § 40.

[171] § 42.

[172] § 49. c.

[173] § 1. i. f.

[174] § 59.

Digitized by Google

zadruga razvrgne. Ovakovi se dijelovi ne mogu opterećivati niti privolom niti proti volji zadrugara, niti se oni mogu prodavati radi zadrugarovih dugova[175].

Zadružnom se imovinom imade smatrati sve, što zadruga imade od starine (djedovine), i sve, što su zadrugari stekli. U zadružnu se imovinu ne računa osebina pojedinih zadrugara[176]. Zadružne nekretnine dijele se na „stežer" ili temeljnu imovinu i suvišpolje[177]. Suvišpolje može da bude samo ono, što prelazi najmanju zemljišnu izmjeru ; ostalo smatra se temeljnom imovinom. Najmanja izmjera temeljne imovine ima iznositi u županijama požeškoj, virovitičkoj i srijemskoj za dvije do pet duša 6 jutara oranica i 2 jutra livada, a za svakih pet duša više ima iznositi za isto toliko jutara više. U županijama ličko-krbavskoj, modruško-riječkoj i varaždinskoj ima ta izmjera za dvije do pet duša iznositi 4 jutra, za svakih 5 duša više ima iznositi za 4 jutra više. U županijama zagrebačkoj i bjelovarsko-križevačkoj ima ta izmjera iznositi za dvije do pet duša 6 jutara, a za svakih 5 duša više opet po 6 jutara više. U primorju ima ta najmanja izmjera iznositi za dvije do pet duša 3 jutra, a za svakih 5 duša više po 3 jutra više[178]. Osim toga spada temeljnoj imovini kuća, dvorište, gospodarske zgrade, primjereni broj tegleće marve, plugova i drugog gospodarskog orudja.[179] Suvišpolje je samo ono, što ima zadruga preko ove najmanje izmjere. Ne dosižu li zadružne nekretnine propisane najmanje zemljišne izmjere, imade se čitava zadružna nekretna imovina smatrati temeljnom imovinom ; isto tako imadu se temeljnoj imovini priklopiti i sve one nekretnine, koje zadruga naknadno steče, dokgod ne dostigne propisane najmanje zemljišne izmjere[180].

Prema navedenome najmanja je izmjera za temeljnu imovinu promjenljiva ; ako se broj zadrugara poveća, veća se i najmanja zemljišna izmjera. Nasuprot tome ako se broj zadrugara umanjuje, ne umanjuje se najmanja izmjera za temeljnu imovinu ; samo županijski upravni odbor može u takovim slučajevima, ako ne ima nade, da će se broj članova unutar pet godina opet povećati, dozvoliti, da se primjereni dio iz temeljne imovine izluči i prenese u suvišpolje, s kojim može zadruga po volji raspolagati[181]. Temeljna se imovina ne može niti u cijelosti niti u komadima niti odsvojiti, a niti opteretiti ; svi ugovori, koji idu za odsvojem ili opterećenjem temeljne imovine, smatraju se ništetnima[182]. Temeljna se imovina ne može radi zadružnih

[175] § 44. i § 77., stavka 2.
[176] § 9.
[177] § 10.
[178] § 11.
[179] § 15., stavka 2.
[180] § 12.
[181] § 13.
[182] § 15., stavka 1.

Digitized by Google

dugova niti zaplijeniti, niti prodati; a na plodove temeljne imovine može se ovrha voditi samo do polovice[183]. Samo radi dužnog poreza može se ovrha voditi i na temeljnu imovinu, ako zadruga ne ima suvišpolja[184]. Ovoj ustanovi dodano je, da se i za tražbine nastale iz kažnjivih djela može voditi ovrha na temeljnu imovinu; razumijevati se pak ima, da se ovrha može voditi za tražbine iz kažnjivih djela pojedinih zadrugara, za koje odgovara cijela zadruga. Suvišpolje može se u cijelosti i u komadima odsvajati i opterećivati; na suvišpolje može se i ovrha voditi[185]. Kotarska oblast mora kod odsvoja samo potvrditi, da se namjeravanim odsvojem ne krnji propisana najmanja zemljišna izmjera[186]. — Uz dozvolu županijskoga upravnog odbora može zadruga temeljnu imovinu u cijelosti ili pojedine komade te temeljne imovine zamijeniti za drugo dobro dotično za druge komade, ako je to drugo dobro dotično taj drugi komad jednak zamijenjenom i po veličini i po valjanosti. U zamjenu dobiveno zemljište stvara opet temeljnu imovinu zadruge[187].

Zadruga ima ipak sva prava jurističke osobe, samo ako je zadružna imovina upisana u zemljišniku na zadrugu[188]. No ako se članovi koje obitelji jednoglasno slože, da se njihove nekretnine upišu na zadrugu, ima se to besplatno učiniti[189]. Pobliže se doduše ne odredjuje, koji se članovi te obitelji imadu u tome složiti; iz daljne se ipak ustanove razabire, da se imadu složiti punoljetni članovi te obitelji. Pored toga imadu se i po ovoj osnovi ureda radi brisati gradjansko-pravne zajednice dobara i upisati zadruge u slučajevima navedenima u vladinoj osnovi i to uz one iste uvjete, uz koje se ima to činiti i po vladinoj osnovi[190].

---

§ 36. Članovima zadruge smatraju se po ovoj osnovi ponajprije osobe, koje su bile zadrugari u nekadanjem gradjanskom području 1. travnja 1848., a u nekadanjoj vojnoj Krajini 7. svibnja 1850.[191]. — Kršnjavi ne će da postavi uvjetom članstvu suposjed tih osoba u navedeno vrijeme, jer drži, da je jedina vlasnica, a po tome i jedina posjednica zadruga kao juristička osoba, a pojedini zadrugari ne imadu i nijesu imali nikakvog suvlasništva ni suposjeda. — Dalje su članovi zadruge svi oni, koji su se kasnije u zadruzi

[183] § 16.
[184] § 17.
[185] § 18.
[186] § 59.
[187] § 19.
[188] § 1., stavka 2.
[189] § 2.
[190] § 3.
[191] § 4., sl. a.

Digitized by Google

od zadrugara rodili i to u zakonitom braku, i koji su kasnijim brakom svojih roditelja (zadrugara) pozakonjeni. Isto tako smatraju se zadrugarima osobe, koje su se u zadrugu priudale ili priženile ili su napose u zadrugu primljene[192].

Posebne ustanove ima ova osnova glede primanja u zadrugu. Prema tim ustanovama nuždan je za primitak u zadrugu jednoglasni zaključak svih punoljetnih zadrugara. Taj zaključak mora se očitovati pred kotarskim sudom, a u Turopolju pred županijskim turopoljskim sudom. Ova ustanova ima vrijediti i za starije primanje u zadrugu. Osobe, koje u zadruzi žive, a da nijesu na taj način u zadrugu napose primljene, kao n. pr. sluge, ne mogu nikada postati članovima zadruge. U zadrugu primljene i priženjene osobe primaju za se i za svoju djecu prezime zadruge[193]. Glede nezakonite djece usvojio je Kršnjavi ustanove, uvrštene u vladinu osnovu. Samo je tim ustanovama dodao, da se nezakonito dijete može uzadružiti u materinu zadrugu kao i svaka druga strana osoba, te da u slučaju diobe prelazi dužnost uzdržavanja takovog dijeteta s matične zadruge na onu diobnu granu, koja je dijetetu po majci najbliža[194]. Nezakonita djeca imadu se upisati na ime zadruge, kojoj pripada nezakonita mati; djeca udate žene, kojima materin suprug prigovara nezakonitost poroda, imadu se upisati na ime matere[195].

Po ovoj osnovi prestaju biti članovima zadruge oni, koji se zadruge odreknu, zatim oni, koji su iz zadruge zakonito isključeni, zatim muškarci, koji se ožene u drugu zadrugu, i ženske, koje se iz zadruge udadu, konačno svi oni, koji prelaze u drugu zadrugu[196]. Kako se vidi, ove ustanove o tome, kako se prestaje biti članom zadruge, dosta su suglasne s ustanovama vladine osnove. Samo je gubitak članstva uslijed toga, što se je muškarac oženio izvan zadruge, stegnut opet na slučaj, ako se je dotičnik priženio u drugu zadrugu. S druge pak strane dodano je, da zadrugarom prestaje biti onaj, koji prelazi u drugu zadrugu, dočim vladina osnova pretpostavlja, da se to samo po sebi razumijeva.

Premda je u navedenoj ustanovi ova osnova taksativno nabrojila sve slučajeve, na koje može netko prestati biti članom zadruge, ipak navodi ova osnova kao i vladina osnova još i druge načine prestanka. Napose veli se i u toj osnovi, da osobe, koje su prešle u koji drugi stališ s trajnom opskrbom te koje su uslijed toga prestale raditi za zadrugu, prestaju biti članovima svoje prijašnje zadruge i ne imaju nikakvog prava na otpravninu. Samo ženske, koje su otišle u službu, mogu se vratiti kući i u zadruzi ostati sve

---

[192] § 4., sl. b.—c. i § 47.
[193] § 5.
[194] § 6.
[195] § 7.
[196] § 69. i § 47.

Digitized by Google

do svoje smrti[197]. Glede djaka, naučnika, vojnika i onih, koji se izvan zadruge pripravljaju za svoje buduće zvanje ustanovljuje se u toj osnovi isto, što i u vladinoj osnovi ; samo se tomu dodaje još, da ovakove osobe, ako bi kasnije htjele iz zadruge istupiti, ne imadu pravo na otpremninu, ako je zadruga trošila za njihovu naobrazbu[198].

Osim toga može iz zadruge istupiti svaki punoljetni zadrugar. Oženjenog slijede kod istupa žena, malodobna neoženjena djeca i punodobne a neudate kćeri, no ove posljednje samo onda, ako to zahtijevaju. Udate žene mogu samo zajedno sa svojim mužem iz zadruge istupiti[199]. Otpremninu mogu pak tražiti punoljetni muški članovi, koji istupaju privolom ostalih zadrugara. Za zadrugare, koji su podvrgnuti štitništvu ili skrbništvu, mogu tražiti otpremninu njihovi štitnici i skrbnici samo onda, ako je istup iz zadruge za dotične štićenike i skrbljenike koristan. Konačno otpremnina ima se dati takodjer i zakonito isključenima. Udovice, koje udajom prelaze u drugu zadrugu ne imadu pravo niti na otpremninu, niti na opremu, niti na svadbeni trošak, one gube svako pravo na imovinu zadruge, iz koje su se izudale. Djevojci, koja se iz zadruge udaje, mora zadruga dati u ime otpremnine običajnu opremu (prčiju) i svadbeni trošak. Svadba ne smije trajati dulje od jednog dana. Nekretnine ne mogu se dati u prčiju[200]. Po samom slovu ove osnove ima se ova otpremnina tako računati, da bi se njome opteretila samo trećina zadružne imovine, kad bi se svi zadružni članovi najednom otpremili[201]. Kako se čini htio je time Kršnjavi reći, da u ime otpremnine mogu pojedini zadrugari dobiti samo trećinu od onoga, što bi otpalo na njih kod redovite diobe. Glede odreknuća preuzeo je Kršnjavi doslovce ustanove, sadržane u vladinoj osnovi, t. j. i po njegovoj osnovi može se odreći ili izričnom izjavom pred općinskim poglavarstvom ili neovlaštenim odsućem preko 5 godina[202].

Posebnu ustanovu sadržaje ova osnova o isključivanju. Po toj naime osnovi, ako je koji zadrugar svadljivac, ili ako njegova žena sije razdor u kući, može tog zadrugara zadruga jednoglasnim zaključkom ostalih zadrugara uz privolu kotarske oblasti prisiliti, da odijeljeno stanuje ; ako li je lijenčina, raspikuća ili zločinac, može ga ona takodjer i isključiti uz otpremninu[203].

Posebne ustanove sadržava ova osnova takodjer i o tome, što biva onda, ako koji zadrugar umre. Napose veli se tuj, da u zadrugama nasljedstva ne ima, pa

[197] § 67.
[198] § 68.
[199] § 66.
[200] § 70.
[201] § 72.
[202] § 71.
[203] § 65.

Digitized by Google

da radi toga smrt zadrugara ne mijenja stanje zadruge, a ni njezine imovne odnošaje[204]. Ostavinskih rasprava iza pojedinih zadrugara ne ima[205]. Umre li koji zadrugar umnožava se doduše pravo ostalih zadrugara nad zadružnom imovinom, no to umnoženje ne postaje osebinom ostalih zadrugara[206]. Samo ako svi zadrugari umru, otvara se nasljedjivanje po općem gradjanskom zakoniku[207]. Pobliže se ipak ne odredjuje, za kim se u takovim slučajevima otvara nasljedjivanje. Za posljednjom priudatom udovicom, čini se s jedne strane, da se ne bi imalo otvarati nasljedjivanje, jer ona po toj osnovi ima samo pravo na plodove i dohotke zadružne imovine. S druge opet strane čini se, da bi se imalo otvoriti nasljedjivanje upravo za posljednjim zadrugarom bez obzira na to, da li je taj zadrugar stupio u zadrugu priudajom ili je u njoj rodjen. U tu je naime osnovu preuzeta ustanova carskog riješenja od 19. travnja 1862., po kojoj ako ne bude više u zadruzi muškaraca, prelaze sva zadružna prava na žene, koje spadaju dotičnoj kući. Ove žene mogu po toj osnovi zadružni život nastaviti, a mogu si priženiti ili privesti koga muškarca, samo ne smiju zadružnu imovinu dijeliti. Prema tome mogli bi se po ovoj osnovi kao i po starim krajiškim propisima takodjer i priudatim udovicama priženiti stranci, a mogle bi ovakove udovice primiti u zadrugu stranca. Kršnjavi propušta kod toga odrediti, koja od ovakovih zadrugarica imade prednost u pravu priženiti si ili primiti stranca ; a previdja takodjer, da su ustanove carskog riješenja od 19. travnja 1862. na bolje ispravljene u zakonu od 14. travnja 1880. — Glede oporučnih odredaba o idealnim dijelovima pojedinih zadrugara, učinjenih po propisima zakona od 8. lipnja 1871., ustanovljuje se u toj osnovi isto, što i u vladinoj osnovi[208].

---

§ 37. Zadrugu zastupa po ovoj kao i po vladinoj osnovi kućegospodar, koga Kršnjavi zove „kućni starešina". Što god ovaj kućegospodar kao kućni starešina s trećim osobama zakonito uglavi, vrijedi za cijelu zadrugu; iz ugovora, koje je sklopio kućni starešina, nastaju za zadrugu prava i dužnosti. Što starešina samo u svoje ime ugovori s trećim osobama, ne veže zadrugu. Starešina ne smije od zadružnog dobra za se više trošiti, nego li za ostale zadrugare. Ako je starešina što god ugovorio s trećom osobom na štetu zadruge, pa ako je to krio pred svojom zadrugom, ne vrijedi dotični ugovor za zadrugu, samo ako je dotična treća osoba za sve to znala, i ako joj zadruga može to dokazati[209]. Dalje se u toj osnovi pretpostavlja, da neke poslove

[204] § 75.
[205] § 76.
[206] § 77, stavka 1.
[207] § 80.
[208] § 79.
[209] § 50.

Digitized by Google

može starešina u ime zadruge sam praviti (glaviti), a druge opet da ne može ; no koje poslove može on sam glaviti, koje li ne može, to se ne odredjuje. Za one poslove, koje može starešina sam glaviti, može si on odrediti i zamjenika i to ili suzadrugara ili stranca[210]. Nastane li parnica izmedju zadruge i njenog starešine, ima se izabrati drugi starešina[211]. Ono, što je starešina za zadrugu valjano uglavio, veže zadrugu, makar se je starešina i promijenio[212]. — Inače je Kršnjavi u svoju osnovu preuzeo iz vladine osnove ustanove o tome, kako ima kuće gospodar zadrugare obavještivati o svakom dohotku i trošku, te o tome, kako i kada ima on polagati račun o svojoj upravi[213].

Starešina je po Kršnjavijevoj osnovi obično najstariji muški član zadruge, koji ostaje starešinom dotle, dok zadrugari uz privolu općinskog ureda ne izaberu drugog starešinu. Biraju pak starešinu svi muški zadrugari, koji su navršili 18. godinu, i sve ženske zadrugarice, koje su navršile 18. godinu, a ne zastupaju ih njihovi muževi ni oci. Izbor ima se uviek priopćiti općinskom poglavarstvu, koje ima izabranom starešini izdati svjedodžbu, da je starešina. Ako se zadrugari ne bi mogli kod izbora složiti, postavlja im starešinu općinsko poglavarstvo[214]. Starešinom ne može biti onaj, koji po načelima općega gradjanskog zakonika ne može ili ne smije upravljati svojom imovinom. Ako ne ima u zadruzi sposobnog muškarca, može se za starešinu izabrati takodjer i ženska glava ; ali se takovoj zadruzi mora postaviti još posebni štitnik, koji kod svih važnijih posala, napose posala, kojima se odsvajaju nekretnine, mora svojom privolom nadopuniti odluku ženskoga starešine. Ako ne ima u zadruzi nijednog sposobnog člana, koji je navršio 18. godinu, postavlja takovoj zadruzi posebnog skrbnika općinsko poglavarstvo[215]. Ako je kuće gospodar kroz dulje vremena od kuće odsutan, a u kući ne ima drugoga sposobnog muškarca, može ga zamjenjivati i uglavljivati sve manje važne poslove takodjer i žena[216].

Općinsko poglavarstvo može skinuti starešinu, i odrediti izbor novog starešine, ako to zadrugari jednoglasno zaključe, ili ako općinsko poglavarstvo (općina) samo opazi, da je starešina lijenčina, pijanica, rasipnik ili da ne će da pokaže račune ili da u opće ne će da vrši svojih dužnosti, kako bi trebalo. Općinsko poglavarstvo može takovog starešinu takodjer i kazniti za štetu, koju je nanio zadruzi, odgovara kućni starešina sa svojom osebinom[217].

---

[210] § 53.
[211] § 51.
[212] § 52.
[213] § 60.
[214] § 54.
[215] § 55. i § 30.
[216] § 29.
[217] § 57.

Digitized by Google

U koliko dozvoljavaju upravni poslovi, dužan je i starešina raditi, kao i drugi zadrugari[218].

Posebni položaj u zadruzi zaprema po ovoj osnovi takodjer i kućna gospodarica. Kuće gospodarica (gazdarica) upravlja s kućnim poslovima u užem smislu i naredjuje red medju ženskima, koliko to ne čini sam starešina. Ona ima o svem, što uradi, račun polagati starešini; inače obavlja sve poslove kao i druge ženskinje. Ako nije običaj, da ima biti žena starešine podjedno kućna gospodarica, ima biti kućnom gospodaricom najstarija žena ili udova. Ako je ta najstarija žena ili udova već stara i nemoćna ili rasipnica, ima se birati druga gospodarica. Kuće gospodarica bira se pak isto onako kao i kuće gospodar[219].

(Nastavit će se.)

Ribarstvo — njegovo znamenovanje i uredjenje.

Napisao dr. Hohelač, kr. žup. tajnik.

Kako je ribarenje jedna od glavnijih grana narodne privrede — i kako se je toj grani upravo kod nas sve do najnovijega doba slabi mar posvećivao, nakanio sam ovdje da nekoliko riječih ob istom progovorim — te možda koji kamečak k tomu doprinesem, da se naši gospodarski krugovi stanu tom granom narodne privrede više zanimati — te time doprinijeti, da se naše ribogojstvo što više razširi i time omogući siromašnijemu sloju pučanstva krijepka i zdrava hrana.

Što razumijevam pod ribarenjem? Pod ribarenjem razumjevam ne samo lovljenje riba, već i drugih koristnih vodnih životinja.

Ribarenje je kao i pravo lova sačinjavalo najstariju privrednu granu čovjeka, a sačinjava to i danas kod mnogih naroda, koji se tek u razvitku nalaze. Dokaz tomu jesu razna orudja još iz kamenog doba.

Ribarenje je dvovrstno. Ono je ili: 1. n a r a y n o ili 2. u m j e t n o.

N a r a v n o r i b a r e n j e je običajnije, te nije ništa drugo, nego okupacija u naravnim vodama nalazećih se slobodnih životinja; dočim se — u m j e t n o r i b a r e n j e reducira lih na umjetno u tu svrhu pripremljene ribnjake i kanale, gdje je prema tomu izmjena riba iz jedne vode u drugu onemogućena.

Mi ćemo ovdje najprije progovoriti o naravnom ribarenju a nakon toga preći na umjetno, a konačno osvrnuti se na to, da li i u koliko državna vlast upliva na pravo ribarenja — te kako su pojedine države u tom pogledu svoju zadaću shvaćale.

[218] § 58.
[219] § 56.

Digitized by Google

A) Naravno ribarenje.

Naravno ribarenje — za koje smo rekli, da nije ništa drugo, nego okupacija u naravnim vodama nalazećih se slobodnih životinja možemo dijeliti u dvoje i to:

1. obzirom na obseg izvršivanja;
2. obzirom na način toga izvršivanja.

Ad 1. Naravno ribarenje obzirom na obseg izvršivanje može biti opet trovrstno i to:

a) ribarenje na otvorenom moru;
b) obalno ribarenje;
c) ribarenje u sladkima vodama.

Pod r i b a r e n j e m n a o t v o r e n o m m o r u, razumjevamo ono, koje se izvršuje 3 morske milje od obale računajuć — te po medjunarodnom pravu pripada svim narodom.

O b a l n o r i b a r e n j e izvršuje se unutar granice trijuh morskih milja od obale računajuć, te pripada redovito stanovnikom dotične morske obale.

R i b a r e n j e u s l a d k i m v o d a m a obsiže ribarenje u našim rijekama i potocima, te pripada sad državi, sad općinam, stanovnikom obale — a i mnogim privatnim osobama — koje su to pravo stekle bud od države il općina temeljem raznih povlastica ili temeljem zakupa.

Ad 2. N a r a v n o r i b a r e n j e o b z i r o m n a n a č i n i z v r š i v a n j a možemo dieliti na troje i to

a) n a s l o b o d n o i l i d i v l j e r i b a r e n j n e, gdje dakle može svaki pojedinac ribu loviti;

b) z a j e d n i č k o r i b a r e n j e, gdje više ribara može to pravo vršiti zajedno u istoj vodi;

c) p r a v o o b a l n i h p o s j e d n i k a (adjecenata), koje oni izvršuju do polovice korita odnosnoga vodotoka.

Ribarenje zajedničko, gdje najme više ovlaštenika to pravo vrši zajedno u istoj vodi, kao i ribarenje po posjednicih obala — štetno je po ribarstvo i ribogojstvo stoga, što je broj ovlaštenika prevelik, a objam vode premalen; gdje dakle pojedini ovlaštenici mogu da love na kratkom potezu vodotoka.

Usljed toga nastoji svaki pojedini da se što obilnijim lovom okoristi, nemareć nit najmanje za pomladak riba, jer nijedan neće, da u tu granu narodne privrede što investira, a to stoga — jer nije sjeguran, da će kraj velike konkurencije bud ikakovu korist od uložene investicije imati.

Isto tako je štetno i individualno ribarenje malih ovlaštenika — pa stoga se takovo sve to više zabranjuje — i time dovodi do ustrajanja ribarskih udruga. Te udruge jesu u prvom redu d o b r o v o l j n e — koje se ustrajaju

Digitized by Google

dogovorom interesenata — a može to nastati i p u t e m p r i s i l n i m, specijalno ondje — gdje se je prekomjerno razvilo individualno štetno ribarenje.

Ribarenje u j a v n i m v o d a m a postalo je u većini evropskih država r e g a l n i m p r a v o m — koje pravo se je posve slično razvilo kao i pravo lova, najme tako, da su zemaljska gospoda mnoge javne vode proglasila z a š t i t n i m a upravo onako kao i šume, te si pravo ribolova lih za svoju osobu i svojtu svojatala.

Kasnije je to pravo usljed raznih povlastica prešlo i na privatne osobe — pojedine korporacije — a daje se većim dijelom u zakup.

B) Umjetno ribarenje.

Za ovo smo kazali, da se obavlja u umjetno zato uredjenim ribnjacima.

Ribnjaci su pako stojeće vode, koje možemo po volji vodom napuniti te opet odpustiti.

Ribnjaci dobivaju potrebnu vodu bud iz rijeka i potoka, koji ih protiču ili sa kojima se pomoćju izkopanih graba i kanala stavljaju u doticaj ili konačno koji dobivaju potrebnu vodu iz raznih izvora ili usljed oborina.

Umjetno ribarenje počelo se je već za rana razvijati specijalno u Šlezkoj, Moravskoj i Českoj, a protezalo se je na odgoj krapova.

Za gojenje riba umjetnim načinom potrebna su najmanje četiri ribnjaka razne dubiljine i širine.

Jedan od njih ima da služi za mrijestenje riba, t. zv. p l o d i š t e. Ovakov ribnjak mora da bude malen, plitak i topao, pun sitnih vodenih životinjica — koje imadu da služe hranom budućim mladim ribicam.

Krapovi, koji imadu služiti u razplodne svrhe — ne smiju biti težji od 2 do 3 kg. — mora da budu dobro izrašćeni te zdravi.

Ovakovi krapovi napuste se, kada je već voda topla u ribnjake t. zv. plodišta — te se jednoj ženki prida jedan mužjak iste veličine a osim toga još jedan manji kao podbadač.

Jedna oplodjena ženka izlegne tada do 300.000 jaja — koja se tada priliepe na vodenim biljkama diljem vode.

Životinjice se tada izlegu obično za 8 dana.

Od izlegnutih jaja jedne ženke ostaje do jeseni na životu 700—1500 komada mladih ribica.

Te male ribice se tada u jesen — odpustom vode — poberu — te premjeste u drugi dublji ribnjak, koji im imade služiti z a z i m s k i p r e n o ć a j.

Budućega proljeća polove se te ribice — te se ovakovi jednogodišnji krapići stavljaju opet u treći plitki i topao ribnjak (300—800 komada na 1 Hektar) gdje do jeseni narastu 0.25—0.50 kg.

Digitized by Google

U jeseni se opet polove, te premjeste u ribnjak za zimovanje, da se opet u proljeću kao dvogodišnjaci premjeste u ribnjak za razvoj (200—400 kom. na 1 Hektar) gdje do jeseni postignu težinu 0.60 do 0.90 kg.

Sledeće jeseni nastaje ista procedura te se u proljeće kao trogodišnjaci stavljaju opet u poseban ribnjak, gdje sada i preko zime ostaju, te u kojem za godinu dvije, postignu težinu od 1—1·5 kg. Kao hrana za bolji razvitak krapova upotrebljava se kuhani krumpir, repa, droždje, kuhana krv, sirutka, puževi, gliste, hruštevi itd.

Ovakav način umjetnog odgajanja riba biva ondje, gdje mriještenje riba pada u proljetne mjesece, dočim za one ribe, koje se mrijeste u zimskim mjesecima treba, ako želimo intenzivniji razvoj, posebnih aparata, o kojima neću da ovdje govorim, jer to zasjeca više u strukovni dio ribogojstva, a ovo što sam ovdje o umjetnom ribogojstvu samo letimice napomenuo, smatrao sam upravo za nuždno, da se vidi razlika izmedju naravnoga i umjetnoga ribogojstva.

Spomenuv ovo, prelazim na treći dio razprave najme:

C) Kakov upliv izvršuje državna vlast na razvoj ribarstva.

Zavirimo li u literaturu susjednih država, to ćemo opaziti, da su sve države ribogojstvu posvećivale manje više svoju pazku — te izdavale razne propise glede ribogojstva i prava ribarenja. Neću ovdje, da pojedine zakone i naredbe u tom pogledu izdane na dugo razvlačim, već ću jednostavno štovanoga čitatelja uputiti na odnosni zakon i naredbu, a njemu će biti po volji, bude li ga predmet pobliže zanimao, da uzme uvid u nj, pa da se snjime pobliže upozna.

I. Početi ćemo sa Njemačkom. Ovdje nalazimo naposeb u Pruskoj zakon od 30. svibnja 1874. sa novelom od 30. ožujka 1880.

U Bavarskoj postoji vladina naredba od 4. listopada 1884.

U Saskoj postoji zakon od 15. listopada 1868. te novela od 16. srpnja 1874.

U Würtemberžkoj postoji zakon od 27. studenoga 1865. sa dodatkom od 7. lipnja 1885. te provedbena naredba od 1. lipnja 1894.

U Badenskoj postoji zakon od 10. travnja 1848. koji dokida feudalna ribarska prava, te zakon od 29. ožujka 1852. kojim se pravo ribarenja na novo uredjuje. Specijalno dokida se ribarsko pravo adjecenata na korist države i občine.

U Elsasu i Lotaringiji stupio je na snagu, mjesto starijih u tom pogledu postojećih zakona, zakon od 2. srpnja 1891. sa provedbenim naredbama od 29. travnja; 13. svibnja; 29. lipnja i 31. srpnja 1892.

Ribarenje sa udicom dozvoljeno je načelno svakomu, gdje pravo ribarenja pripada državi.

Digitized by Google

II. U Belgiji podieljeno je pravo ribarenja zakonom od 19. siečnja 1883. u brodivim vodama i kanalima državnim, a u drugima adjecentom.

III. U Danskoj ravna se pravo ribarenja prema vlastničtvu obale, te pripada sad državi, sad občini, sad privatnikom, do polovice rijeke.

IV. U Franceskoj je ribarstvo regulirano zakonom od 19. travnja 1829., te novelami od 6. lipnja 1840.; 31. srpnja 1869.; 10. kolovoza 1875.; 18. svibnja 1878. i 1. veljače 1890.

Pravo ribarenja pripada u javnim vodama državi, u svih drugim vodama adjecentom do polovice korita, a u kanalima, vlastnikom istih. Pravo ribarenja uključuje u sebi i pravo loviti i druge vodene životinje.

V. U Italiji postoji zakon od 4. ožujka 1877. sa provedbenom naredbom od 14. svibnja 1884. Po tomu zakonu zabranjeno je priečiti slobodan prolaz riba mrežami, ribarenje u blizini splavi, mlinova te ribarenje sa praskavim, otrovnim i omamljivim tvarima.

VI. U Nizozemskoj nije ribarenje uredjeno specijalnim zakonom, već zemaljskim pravom. Po tom pravu ovlašten je na ribarenje u obće vlastnik dotičnoga vodotoka. — Prema tomu u javnim vodama izvršuje to pravo država a u privatnim občine i privatnici.

Pravo adjecenata u toliko se priznaje, u koliko su vlastnici obala.

VII. U Švedskoj regulira pravo ribolova zakon od 29. lipnja 1852. te kraljevska naredba od 10. siečnja 1880.

VIII. U Švicarskoj postoji zakon od 21. prosinca 1888.

IX. U Velikoj Britaniji ne postoji za izvršivanje ribolova jedinstven zakon, već postoje pojedine odredbe glede lovljenja pojedinih vrsta riba.

X. U Rusiji postoji glede ribarstva više zakona tako za bijelo more i za rieke, koje utiču u sjeverni ocean, zakon od 6. siečnja 1870. i 28. travnja 1881.

Za rijeku Savir (izmedju jezera Onega i Ladoga) zakon od 22. travnja 1835.

Za Nevu i Finski zaljev zakon od 11. prosinca 1719.; 28. veljače 1752.; 7. ožujka 1763.; 21. travnja 1785. i 29. studenoga 1817.

Za Peskovsko i Čudsko jezero zakon od 12. listopada 1864.

Za Tubensko jezero zakon od 5. prosinca 1866.

Za vode nalazeće se u predjelu donskih kozaka zakon od 26. svibnja 1895.

Za vode u predjelu kubenskih kozaka zakon od 29. siečnja 1880.

Za ribolov u Kaspijskom moru zakon od 25. svibnja 1865.; 22. svibnja 1884.

Za vode oko Urala zakon od 1. studenoga 1846. · 25. prosinca 1850.; 16. siečnja 1856. i 22. veljače 1860.

Digitized by Google

Za predjel prekokavkažki zakon od 18. ožujka 1880.; 26. kolovoza 1883. i 20. prosinca 1884.

XI. U Austriji (Cislajtanija) dokinuto je slobodno ribarenje zakonom od 25. travnja 1885. uz odštetu te pripada u umjetno načinjenim vodama (ribnjaci) dotičnim posjednikom, a unaravskim vodama onima, kojima bude po zemaljskim zakonima podieljeno.

U pojedinima krunovinama postoje sljedeći specijalni zakoni:

a) u Galiciji zakon od 31. listopada 1887.;

b) u Kranjskoj zakon od 18. kolovoza 1888.;

c) u Salzburžkoj zakon od 25. veljače 1889.;

d) u Vorarlberžkoj zakon od 27. listopada 1889.;

e) u Dolj. Austriji zakon od 26. travnja 1890.

U ostalim krunovinama postoje provizorni zakoni od godine 1880. i 1883.

XII. U Ugarskoj postoji zakon od 14. lipnja 1888., te po ovom zakonu pripada pravo ribolova — posjedniku zemljišta.

Nastaje konačno sada pitanje kako je u tom pogledu kod nas u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji?

Dosada nije kod nas ribarstvo bilo uredjeno zakonom, već nam je u tom pogledu služila vladina naredba od 9. travnja 1894. broj 8000, koja je odredjivala vrieme lovostaje, zabranu prodaje izpod najmanje duljine, zabranu ribolova u poplavljenim poljima, koja je ali sada zamjenjena zakonom od 6. travnja 1906. pod naslovom: „Zakon o ribarstvu u sladkim vodama u kraljevina Hrvatskoj i Slavoniji“ sa kojim ćemo se ovdje pobliže pozabaviti.

Zakon taj sadržaje 74 paragrafa a razpada se u VII. poglavlja.

I. poglavlje (§§ 1.—14.) sadržaje ustanove o pravu ribolova, koje je u nas dosta zapleteno, jer su vrlo razni pravni naslovi, na temelju kojih se to pravo sada vrši.

Ustanovljuje se stoga u tom poglavlju, da se imade zavesti ribolovni katastar, a prvi unosi, da imadu tu usljediti na temelju prijave interesenata po odluci ustrojiti se imajućih povjerenstva.

Za prijavu interesenata, daje zakon rok od dvije godine.

U tom roku moraju se javiti svi interesenti, koji se mogu izkazati, da su bud kojim načinom stekli to pravo. Pošto je ali to pravo, kako već gore spomenuh zapleteno, te se je bojati, da će biti interesentima težko u danom roku dokazati kojim načinom su isto stekli, to im zakon ide u §-u 5. u susret, te ustanovljuje daljnji rok od godine dana u kom se imadu javiti i oni koji su faktično posjednici ribolovnoga prava, te su to pravo vršili neprekidno kroz vrieme od 10 godina.

Digitized by Google

Nejavi li se u trogodišnjem roku na koji vodotok nijedan interesent, tada se ima u ribolovni katastar unieti kao ribolovni vlastnik ona upravna občina, u području koje odnosna voda leži odnosno teče. Katastar taj morao se je centralizirati kod kr. zemaljske vlade, jer se ribolovno pravo može protegnuti na više kotara pače i na više županija, nadalje, jer može da je vodotok jednog ovlaštenika vrlo dug, koji obsiže više kotara i napokon, jer će se tako postići točan pregled o ribolovnim prilikama u Hrvatskoj i Slavoniji, te će vlada laglje moći izdavati odredbe za promicanje ribogojstva.

Prve unose u ribolovni katastar te prepore nastale prigodom prvog uredjenja u pogledu ovlaštenja i izvršivanja ribolovnoga prava riješava u I. molbi županijsko povjerenstvo za uredjenje ribolovnih pravą; a u drugoj i posljednoj molbi kr. zemaljsko povjerenstvo u Zagrebu.

Članove prvoga povjerenstva imenuje ban, a članove drugog povjerenstva Njeg. c. i kr. Apost. Veličanstvo (§ 10.).

Proti rješitbama povjerenstva ne ima nipovrate u prijašnje stanje ni uporabe čl. 11. zakona od 28. veljače o sudačkoj vlasti.

II. poglavlje obsiže §§ 15. do uključivo 23. te sadržaje ustanove o tom, kako se može i smije izvršivati pravo ribolova, te su u tom poglavlju kao i u sljedećem III-ćem, koje govori o zabranama ribolova, sadržane sve odredbe upravne i policajne, koje su nuždne za omogućenje racionalnoga ribarstva i za promicanje ribogojstva.

IV. poglavlje (§§ 35.—53.) govori o ribarskim udrugama te ustanovljuje kada i kako se te udruge imadu ustrajati.

U tom poglavlju provedeno je konsekventno načelo, da se imadu poštivati stečena prava i da se nedira u pravo trećih osoba. Kane li ribolovni ovlaštenici stvoriti udrugu, imade upravna oblast I. molbe na zamolbu stranaka bud ureda radi (§ 19. toč. b) sastaviti izkaz o obsegu odnosnoga vodišta i o njegovim ovlaštenicima.

Čim je to učinjeno, valja sve učestnike sazvati u glavnu skupštinu, da se konstituira (§ 35.) Udruga se smatra tek onda ustrojenom, kad joj kr. zem. vlada potvrdi pravila (§ 36.).

U skupštinama vrši se pravo glasovanja prema interesu, kojim tko učestvuje u skupštini, pa stoga valja pravilima ustanoviti najmanju mjeru interesa, koja daje pravo na jedan glas. Nijedan učestnik ne može da sam imade preko polovice svih glasova u udrugi (§ 38.).

Glavnu skupštinu valja sazvati barem jedanput u godini (§ 40.). Glavnoj skupštini pripada zaključivati o sljedećem:

1. ustanoviti ili promjeniti pravila;
2. izabrati, odpustiti i svrgnuti predsjednika i odbor;

Digitized by Google

3. izpitati račune;
4. ustanoviti ribarsku gospodarstvenu osnovu i proračun;
5. sklopiti zajam;
6. odlučiti, kako da se uloži pričuvna zaklada i gotovina;
7. odlučiti, da se udruga razvrgne ili spoji sa drugom.

Da se sklopi zajam, treba da je na to pristala absolutna većina svih učestnika; dočim da se udruga razvrgne treba uvijek privole dvijuh trećina svih učestnika (§ 42.).

Zaključci glede točaka 1., 7. kao i o sastavku ribarske gospodarske osnove postizivaju pravnu moć tek nakon odobrenja po kr. zem. vladi.

Ribarske udruge nadzire kr. zem. vlada putem svoga povjerenika, kojemu pripada pravo sudjelovati kod razprava, a može uložiti i utok proti pojedinim zaključkom s odgodnom moći u roku od 8 dana na kr. zem. vladu.

Ne rieši li se utok u roku od 30 dana računajuć od dana predloženja smatra se kao da nije uložen (§ 51.).

V. poglavlje (§§ 54.—63.) odstupa djelomice od načela, da se imadu poštivati štečena prava i da se ne dira u pravo trećih osoba, jer se tu ustanovljuje mogućnost prisilne izvlastbe.

Za racionalno ribogojstvo najme od neobhodne je potrebe uredjenje plodišta, jer se znade, da mrijestenje riba ne biva u tekućim i dubokim vodama.

Dok rieke nisu uredjene, dok ima rukava, poplavišta i plitkih obala, dotle neće biti tako nuždno uredjenje posebnih plodišta, nu, što bude više uredjenih rijeka i što se bude više racionalno ribarstvo tjeralo, morati će se uz takove vode, koje same po sebi ne imadu prikladnih plodišta osnovati posebna plodišta.

U tu svrhu moći će se prikladna vodišta i vodom pokrivene površine izvlastiti, te će ribolovni interesenti morati uz podpunu odštetu vlastnika, ove površine odkupiti.

Poglavlje peto ustanovljuje podjedno postupak kod te izvlastbe analogno postupku kod izvlastbe za željeznice i ceste.

U plodištima zabranjeno je ribariti, loviti, voziti se čamcima, kupati se, vaditi šljunak i mulj, u obće sve, što bi spriečavalo mrieštenje i razplodjivanje riba, pa stoga valja granice plodišta označiti tablama (§ 62. i 63.).

VI. poglavlje (§ 64.—73.) sadržaje kaznene ustanove, a poglavlje VII. (§ 74.) zaglavnu ustanovu i provedbu zakona.

Globe variraju izmedju 5—1000 kruna, te teku polovicom u zemaljsku gospodarsku zakladu a drugom polovicom u korist obćine u koje području

Digitized by Google

je počinjen kažnjiv čin i to u smislu § 3. zakona od 13. ožujka 1897. o promicanju gospodarstva u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji.

Neutjerive globe zamjenjuju se zatvorom, i to tako, da se računa za svakih 10 kruna jedan dan zatvora.

Iztraga i kazna sbog prekršaja ribarskog zakona zastaruje sbog i to: prekršaja navedenih u § 64. zakona na ime:

1. tko u ribarstvu odstupa od ribarske gospodarske osnove ili prieči ribarenje polag te ustanove;

2. tko prieči, da se ribe iz vodâ koje su poplavile zemljište vrate u korito odnosne vode:

3. tko u otvorenim vodama omamljivim — otrovnim ili razprsnjivim tvarmi ribari

u roku od šest mjeseci, a sbog svih ostalih prekršaja u roku od tri mjeseca računajuć od dana, kada je prekršaj počinjen. Zastara neriešava prekršitelja dužnosti odštete.

Glede svih prekršaja ovoga zakona sudi kot. oblast (gradsko poglavarstvo) u I., kr. žup. oblast u II., a kr. zem. vlada u III. molbi. dotično kod gradova navedenih u § 1. zakona od 21. lipnja 1895. ob ustroju gradskih občina u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji u II. i posljednoj molbi kr. zem. vlada, odjel za poslove unutarnje.

Glede prekršaja spomenutih u § 65. i 66. zakona nema mjesta utoku proti drugomolbenom riješenju kojim se potvrdjuje presuda prve molbe.

Završiv ovako svoj zadatak pripomenuti mi je ovdje, da sam se kod izradbe ove razpravice poslužio člankom „Die Fischerei“, koji je napisao dr. Buchenberger predsjednik bademskog ministarstva financija u Karlsruhu, zatim razpravom dra. Miroslava Strižića, odvjetnika i kr. jav. bilježnika u Bjelovaru, koju je ovaj držao u saboru kraljevina Hrvatske i Slavonije prigodom pretresa osnove toga zakona, kao glavni referent u toj stvari, te će mi biti milo, ako sam ma išto doprineo samoj stvari, ne bi li bilo to pobudom, da se i u nas ribogojstvo popne na onaj stepen, na kojem se nalazi u drugim susjednim nam državama pa da nam bude jedno od glavnijih vrela narodne privrede.

„Jus fortioris“ u Vrbovcu god. 1835.

Napisao dr. **Rudolf Horvat**, profesor u Zagrebu.

Malo je komu poznato, da je u Hrvatskoj sve do godine 1848. u pogledu posjedovnih odnošaja nad redovitim putem zakona vladala sila, t. j. jus fortioris. Zanimiv slučaj takove sile opisuje nam Ljudevit Vuko-

Digitized by Google

tinović medju svojim bilješkama, koje se čuvaju u arkivu jugoslavenske akademije. Ovaj slučaj dogodio se Vrbovcu, i to godine 1835., dakle na početku ilirskoga preporoda. Stvar je tako zanimiva, da bi kojemu od naših romanopisaca mogla poslužiti kao gradivo za roman.

Na proljeće godine 1835. umrla je grofica Eleonora udova Patačić. S njom je izumrla obitelj slavnih i bogatih grofova Patačića, te je posve prirodno, da će sada nastati velika jagma za njenim imanjima. Patačići naime posjedovahu u zagrebačkoj županiji veliko dobro Novigrad, u varaždinskoj županiji Martijanec i Vidovec, a u županiji križevačkoj velika imanja Rakovec i Vrbovec.

Brzo se našlo više obitelji, koje najaviše svoje pravo na baštinu grofova Patačića. Najviše je ta imanja svojatala obitelj grofova Sermage, koja bijaše po tankoj krvi u srodstvu s izumrlom obitelju grofova Patačića. Ne čekajući kakove sudbene odluke, požurila se obitelj Sermage, da oživotvori svoje pravo, te se faktično stavi u posjed. Zauzevši sva imanja Patačićeva, izjavila je obitelj Sermage, da je voljna raspravljati i nagoditi se sa svima, koji bi možda imali kakvo pravo ili kakve tražbine „intra dominium".

Ova se izjava u prvom redu ticala „kraljevskoga fiska", t. j. državnoga odvjetnika kao zastupnika erara. Nekada su naime na obitelj grofova Zrinjskih spadala imanja Vrbovec i Rakovec sa svojim pripadcima (cum suis apertinentiis): Dianeš, Dvorišće, Gjurgjišće i Vrh. Kada je ono kralj Leopold zatro obitelj Zrinjsku radi „veleizdaje" bana Petra Zrinjskoga, zaplijenio je sva imanja grofova Zrinjskih, te ih prodao ili poklonio drugim velikašima. Vrbovec i Rakovec poklonio je god. 1710. grofovima Patačićima, ali samo muškoj lozi njihovoj. Pošto je dakle grofica Eleonora Patačić umrla bez izravnoga potomka, smatrao se kraljevski fiskus baštinikom imanja Rakovec i Vrbovec.

Naskoro se kr. ugarska dvorska komora pobrinula, da svome pravu na Rakovec i Vrbovec dade izražaja. Najprije uloži komora svoj prosvjed proti nezakonitoj okupaciji grofova Sermage. Zatim je kr. fiskus izjavio, da će on obitelji Sermage, kao neovlaštenim baštinicima, oduzeti imanja Vrbovec i Rakovec „cum apertinentiis". U tu svrhu morao se kr. fiskus predbježno, — dok se ne riješi parnica, — poslužiti silom. U Vrbovcu je naime, kao u sijelu i obitavalištu pokojne grofice Eleonore Patačić, sjedio vlastelinski odvjetnik Hugo Trstenjak. Ovaj se u dvorcu osigurao četom oboružanih „slobodnjaka", jer je na imanju Vrbovec bilo nekoliko stotina kuća slobodnjaka. Ako dakle kr. ugarska dvorska komora hoće, da se domogne Vrbovca, mora iz dvorca istisnuti odvjetnika Trstenjaka i njegove slobodnjake.

Mjeseca svibnja godine 1835. dodje iz Budima u Križevce kraljevski odvjetnik Josip Hollósy. Posjetivši podžupana Nikolu Zdenčaja, predstavi mu se Hollósy kao izaslanik ravnatelja „causarum regalium". Hollósy

Digitized by Google

najavi Zdenčaju, da u Vrbovcu želi provesti čin „reoccupatije". Za takav čin tražio je ondašnji zakon „testimonium legale", t. j. prisutnost velikoga i maloga suca, koji će s kraljevskim odvjetnikom sudjelovati kod pregledavanja, popisa i procjene čitavog imanja. Pošto su pak imanja Rakovec i Vrbovec bila prostrana, zamolio je Hollósy podžupana Zdenčaja, neka mu dade dva velika i dva mala suca. Zdenčaj se po svojoj dužnosti odazove tomu zahtjevu, pa kraljevskomu odvjetniku pridijeli velike suce: Šandora Zdenčaja i Dragutina Koritića, te male suce: Ljudevita Vukotinovića (koji se tada jošte zvao Farkaš) i Marka Hadrovića.

Teže bijaše kraljevskomu odvjetniku doći do oružane sile, s kojom će Trstenjaka istisnuti iz Vrbovca. U ono naime vrijeme nije Hrvatska jošte poznavala žandare. Ovi su k nama doprli istom godine 1850. kao čedo Bachovog apsolutizma. Nije tada kod nas bilo ni stalne vojske, jer se ova nalazila smještena po tvrdjavama talijanskim. Ako dakle Hollósy hoće, da dobije oružanu silu, mora ju stvoriti sam. On se u tu svrhu obrati na zagrebačkoga biskupa, koji je u križevačkoj okolici imao veliko imanje Gradec. Na tome imanju bijaše mnogo biskupovih slobodnjaka, te je biskup kr. odvjetniku dozvolio, neka sebi od njih stvori potrebitu četu. Hollósy doista izabere i oboruža 20 slobodnjaka, kojima prida i stalnoga časnika biskupova. Obećavši ovim „vojnicima" svojim, da će dobivati po vojnički obračunavane dnevnice, krene s njima i sa sucima prema Vrbovcu.

Ranom zorom — oko 4 sata — dovezlo se čitavo povjerenstvo u Vrbovec. Naprvo se u četveroprežnoj karuci vozio kraljevski fiskus Hollósy, a za njim na posebnim kolima po dva velika i mala suca. Okolo karuca i kola jašilo je 20 oboružanih slobodnjaka.

Dvorišna vrata grada vrbovačkoga bijahu zatvorena i čuvana po nekolicini stražara. Prema uputi kr. fiska sadje nekoliko slobodnjaka sa svojih konja, te nasilno udare na vrata i otvore ih. Drugi slobodnjaci nahrupe kroz vrata u dvorište, pa otisnu uplašene gradske stražare, kojima su još oči bile zastrte snom. Nato pojuri u dvorište karuca s Hollósyjem, a za njim odmah kola sa županijskim sucima. Sišavši iz karuca, stupi kraljevski odvjetnik Hollósy pred velike i male suce, te pred njima — kao predstavnicima sudačke vlasti županije križevačke — glasno progovori ove riječi: „Ego Josephus Hollósy, advocatus et plenipotentiarius excelsae camerae regio hungarico aulicae, nomine fisci regii occupo dominia Verbovec et Rakovec cum omnibus apertinentiis et juribus regalibus, super quo solemni actu expeto mihi extradandas litteras testimoniales."

Kako se iz ovih riječi razabire, kraljevski je fiskus oružanom rukom zaposjeo imanja Vrbovec i Rakovec, i to za kraljevsku ugarsku dvorsku komoru. Županijski suci morali su o tomu činu izdati samo službenu svjedodžbu.

Digitized by Google

Posve je naravno, da je ovakav način okupacije prouzročio znatnu buku u dvorištu grada vrbovačkoga. Ova buka probudi vlastelinskoga odvjetnika Trstenjaka, koji je dotle nesmetano spavao u svojoj sobi. Otvorivši prozor, protura Trstenjak na polje svoju glavu, te zapita, kakva je to vika u dvorištu. Na ovo pitanje dobije odgovor, neka se odmah obuče i spremi za put, jer da je već kraljevski fiskus zaposjeo imanje Vrbovec i Rakovec; pošto je pak kr. odvjetniku pri ruci oružana sila, ne preostaje Trstenjaku drugo, nego li da se pokori gotovomu činu. Trstenjak to i učini. Obukavši se, sadje dolje u dvorište, gdje mu županijski suci opširnije ispripovijede, što i kako se dogodilo. Nato se Trstenjak bez oklijevanja zaputi u Zagreb, dočim je povjerenstvo kroz više mjeseci obavljalo pregledavanje, popis i procjenu imanja Vrbovec i Rakovec.

Obitelj grofova Sermage podnijela je tužbu protiv ove okupacije. Parnica je trajala vrlo dugo, a svršila se tako, da je kraljevski fiskus isplatio obitelji Sermage neke tražbine. Ova bi svota bila znatno veća, da se odvjetnik Hollósy nije poslužio opisanim načinom okupacije (jus fortioris). Uz to bi obitelj grofova Sermage sve do svršetka parnice uživala dohotke s imanja Vrbovec i Rakovec, što je kroz to vrijeme naravno pobirala kraljevska komora. Ovakav postupak nije u današnje vrijeme naprosto ni moguće provesti; ali po shvaćanju tadašnjih ljudi bijaše taj čin okupacije posve zakonit.

Još o ovrsi na idealne djelove pokretnina.

U raspravici u broju 11. „Mjesečnika“ god. 1907., iznio je potpisani mnijenje, da na idealne djelove pokretnina nije pripustljiva ovrha plijenitbom, pohranom i prodajom po općim propisima § 249. i slj. O. R., već da u takovim slučajevima treba postupati po propisima o ovrsi na imovinska prava po § 331. i slj. O. R.

U broju 6. „Mjesečnika“ g. 1908., priobćio je D-ć riješenje od 21.-I.1908. bečkog vrhovnog suda, koje se je zbilja postavilo na protivno stanovište.

Premda to riješenje sadrži dobrih razloga, nije opet uspjelo, da preinači mišljenje potpisanoga.

Osnov razlaganju vrhovne riješidbe jest tvrdnja, da je suvlasništvo ipak stvarno pravo pa da se zato ovrha ima upraviti na stvar a ne na pravo.

Pošto je svrha ovrsi postignuće naplate a ne stvari same a kod suvlasništva stvar i pravo pojmovno odijeljeni mogu da postoje, ne može biti zaprijeke, da se ovrha provede na pravo, kad će već ona biti samo preduvjet potraživanju stvari. Tako se postupa i pri potraživanju obvezanikove stvari, koju drži treća osoba i ako se ovrha konačno ima da upravi na stvar.

Digitized by Google

Osim ovih teoretičnih tančina, rekbi da se i pozitivni zakon protivi stanovištu vrhovne riješidbe. Ako se naime priznade, da se ovrha na suvlasnički dio pokretnine ima da vodi po propisima § 249. i slj. O. R., tad se vjerovniku ne može oteti pravo, da zapita i postigne pohranu zaplijenjene stvari, što mu izrično dozvoljava § 259. O. R. No predati u pohranu dio tvarno nerazdijeljive stvari isto je tako prirodno nemoguće, kao što je zakonski nedopušteno lišiti porabe njihova dijela ostale suvlasnike, proti kojima se ovrha ne vodi, ako bi se htjela cijela stvar na pohranu predati.

Odredjuje zatim § 278. st. 2. O. R. da najviši nudilac imade odmah preuzeti od ovršnog organa kupljenu stvar, očito za to, da dostalac predajom zadobije vlastnost stvari. Bez sumnje zakon ovdje ne misli na simboličnu predaju niti se takova predaja prilagodjuje. Ako se pak kupljena stvar ima da materijalno predade, nadolazi ista nemogućnost, da se odredba zakona izvrši kao i kod pohrane.

Pa ako zakon dopušta i simboličnu predaju, a ono svakako, po propisu O. R., stvar, koja se prodaje, treba da bude na mjestu, gdje se dražba obdržava. Ali time bi se opet oduzelo nedužnim suvlasnicima nepreporno njihovo pravo, da svoju stvar rabe po volji, osobito, ako su nedužni suvlasnici svojim djelovima u većini.

Kako se vidi, ovrha po § 331. i slj. O. R. dovodi do cilja a ne nailazi na spomenute zakonske zapreke. I. Milić, — Pula.

PRAVOSUDJE.

A. Gradjansko.

Ako tužitelj postigne proti tuženomu, prebivajućemu u Bosni i Hercegovini, pravomoćni platežni nalog, koji ali tamo ovršiv nije, može tužitelj izbodili na temelju iznovične tužbe proti tuženomu osudu, koja je i u Bosni i Hercegovini ovršiva, te ne prieči donešenju takove osude prigovor rei judicatae.

(Plenarna riešitba kr. stola sedmorice od 6. lipnja 1908. br. 2205.)

U ustmeno razpravljenoj parnici Prve hrvatske štedione u Z., po odvj. dru. Ž. Š., proti dru. I. P., okružnomu liečniku u B. i L. F. u D. T., po odvj. dru. I. J., radi plateža mjenbene svote od 900 K spp., izdao je kr. sudbeni stol, kao trgovačko-mjenbeni sud u Z. sliedeću osudu ddto 18. siečnja 1908. br. T. 1906./349.:

Tuženi dr. I. P. kao izdatnik i naledjnik mjenice, a L. F. kao naledjnjik mjenice, izdane u Sarajevu dne 10. orujka 1902. na 6 mjeseci, koja je dospjela dne 10. ožujka 1903., dužni su solidarno izplatiti tužiteljici Prvoj hrvatskoj štedionici u Z. dužnu mjeničnu glavnicu od 900 K sa 6% kamati od 10 ožujka 1903. do isplate; trošak prosvjeda od K 6, 20 f.; trošak notifika-

Digitized by Google

cije od 2 K 35 f., 1/8% u ime providbe, te parbeni trošak u iznosu od 85 K, sve to u roku od 3 dana pod prietnjom ovrhe.

Razumjevanja radi valja iztaknuti, da je ista tužiteljica na temelju iste mjenice proti istim dužnicima jur izhodila kod kr. sudb. stola u Z. platežni nalog dne 12. lipnja 1903. T. 834/1. ex 1903. Taj platežni nalog postao je proti tuženima pravomoćan. No pošto u Bosni i Hercegovini nije platežni nalog ovršiv, to je tužiteljica sada ponovno proti svojim dužnicima podigla gornju tužbu, te tražila izdanje sudske izreke u formi osude. Tečajem parnice stavili su tuženi sliedeće prigovore: 1. da sudbeni stol u Z. nije u ovom parbenom predmetu nadležan; 2. da je ova stvar već presudjena platežnim nalogom od 12. lipnja 1903. T.834/1 ex 1903.; 3. da je utužena mjenica A-I. već zastarjela, i 4. da su tuženi izgubili pravo regresa protiv svojih prednika, jer je mjenbeno pravo zastarjelo.

U obrazloženju svoje osude reagirao je prvomolbeni sud glede ovih prigovora na sliedeći način:

ad 1. Prigovor nenadležnosti ovog suda ne stoji, jer je mjenica A-I. plativa u Zagrebu;

ad 2. Prigovor rei judicatae nije uvaživ, jer taj prigovor predpostavlja naproti tuženoj stranci ovršivost rješitbe, a to u nazočnom slučaju ne postoji, jer odnosni platežni nalog na području Bosne i Hercegovine ovršiv nije;

ad 3. Prigovor zastare nije uvaživ, jer je mjenica u zakonitom roku protestirana i utužena, kako to dokazuje odnosni platežni nalog od 12. lipnja 1903. T. 834/1. ex 1903.;

ad 4. Prigovor, da su tuženici izgubili regresno pravo, pošto je mjenbeno pravo zastarjelo, nije uvaživ, jer su oni mogli pravodobno sačuvati svoje regresno pravo, nu oni su to propustili, te prema tomu imadu sami nositi posljedice svoga propusta.

Uslied priziva tuženih dra. I. P. i L. F. preinačio je kr. banski stol osudom od 26. veljače 1908. br. 4412. napadnutu prvomolbenu osudu i sudio:

Tužiteljica Prva hrvatska štediona u Z. odbija se sa svojom tužbom i u istoj stavljenim tužbovnim zahtjevom de praes. 24 prosinca 1906. br. 28.404., a parbeni se troškovi medjusobno prebijaju.

Razlozi: Prigovor nenadležnosti suda doduše nije osnovan, kada je utužena mjenica A ad I. domicilirana u Zagrebu kod same tužiteljce, a što tužba nije upravljena baš izrično trgovačko-mjenbenom sudu, nego gradjanskom sudu, to u ovom slučaju, gdje su oba ta suda jedan te isti sud, ništa ne smeta, samo kada je osuda po trgovačko-mjenbenom sudu izrečena.

Ali su osnovani ostali prigovori tuženika i zato se njihov priziv mora uvažiti.

Dana 10. ožujka 1903. dospjela je mjenica A ad I., naime utužena je ovom tužbom de praes. 24. prosinca 1906. br. 28.404. gr. proti dru. J. P. kao izdatniku i naledjniku, te proti L. F. kao naledjniku uz izrični zahtjev povedenja mjenbenog postupka (§ 9. mjenb. post.), premda je tužiteljica na temelju te iste mjenice već izhodila na svoju tužbu pod F ad VIII. platežni nalog od 12. lipnja 1903. T. 834/1-1903., a pošto je poslje vidila, da na ovaj platežni nalog proti tuženicima u Bosni ne može voditi ovrhu, podigla je ponovno ovu drugu tužbu, u kojoj se ona ništa ne obazire na spomenuti platežni nalog, kao da ga nikada nije ni bilo.

Očito dakle postoji res judicata, jer sudbeni stol na ovu prvu mjenbenu

Digitized by Google

tužbu F. ad VIII. nije imao nikakva razloga, da razbira, kako će tužiteljica platežni nalog ovršiti, nego ga je sasvim pravilno po zahtjevu tužbe izdao, a tužiteljica je već unapried imala voditi brigu i uputiti se o eventualnom ovršenju platežnog naloga, pa kada se u Bosni ne dozvoljuje ovrha na platežne naloge ovozemaljskih sudova, a proti čemu nema nikakve pomoći, osim retorzije po § 554. grpp., onda je ona trebala odmah izprva podnieti takvu tužbu, kao ovu sada po drugi put, što joj je već i onda slobodno bilo (§ 9. mjenb. post.), ili pak, kada to već nije učinila, tuženike tužiti kod suda njihovog prebivališta (§ 13. gr. sud.), gdje platežni nalog F ad VIII. ništa ne vriedi.

Ovako pak imala bi tužiteljica kao mjenbeni vjerovnik u rukama dva judicata, i mogla bi u slučaju, da se tuženi mjenbeni obvezanici presele iz Bosne na ovozemaljsko područje, radi jedne te iste mjenbene tražbine proti njima dvaput voditi ovrhe, naime jedanput na temelju platežnog naloga, koji faktično nije ničim izvan krijeposti stavljen, i jedanput na temelju osude na ovu drugu tužbu, a što bi opet dovelo do dalnjih nepotrebnih komplikacija, pa zato prvomolbeni sud ne može osnovano obzirom na tužiteljicu svoj vlastiti platežni nalog niti indirektno smatrati kao da pravno više ne postoji i tuženički prigovor rei judicatae jednostavno odbaciti samo za to, što taj platežni nalog na području Bosne i Hercegovine nije ovršiv.

No i ako bi se najpovoljnije po tužiteljicu uzelo, da prigovor rei judicatae nije osnovan, a iz čega bi nepobitno sliedilo (§ 105. grpp.), da platežni nalog F ad VIII. pravno više ne postoji, a logično po tome i to, da svi prijašnji čini tužiteljice ovdje dalje ne dolaze u obzir, onda se pogledom na ustanovu § 85. t. 1. m. z. prigovor zastare ničim oboriti neda, nego posve osnovanim ukazuje, jer s jedne strane reći toliko, kao da platežni nalog više ne egsistira, a s druge strane opet reći, da se prigovor zastare ne može uvažiti pozivom na taj isti platežni nalog, to nikako ne ide.

Ovom se tužbom od 24. prosinca 1906. br. 28.404 gr. utužuje mjenica A ad I., i zahtjeva se izdanje osude bez ikakva spomena o prijašnjoj tužbi na temelju iste mjenice, na koju je izdan platežni nalog F ad VIII., a utužuje se ta mjenica sada samo proti girantima, dočim se prihvatnik I. S. P., koji je valutu primio i medjutim umro, od tužbe izrično izuzima.

Opravdano pak prigovaraju već u razpravi, a i žale se proti osudi tuženi giranti, da su oni u tom slučaju uslied zastare mjenbenog prava izgubili pravo regresa, dočim se od njih zahtjeva platež mjenbene svote, a sigurno je, da im to pravo ne može propasti samo za to, što tužiteljica nije odmah u početku pazila, kako će svoju tužbu i njezin tekst udesiti, pa stoga ne moraju oni štetne posljedice toga nositi, nego tužiteljica.

Ne može se dakle ni u kojem slučaju tužbovnom zahtjevu mjesta dati, nego se isti mora u preinačenju prvomolbene osude odputiti, dočim je preboj parbenih troškova opravdan već i po tome, što i tužiteljica ima za sebe jednu povoljnu osudu.

Protiv te osude kr. banskoga stola uložili su tuženi poradi izreke o parbenim troškovima izvanredni previd, a tužiteljica opet previd poradi glavne stvari.

Kr. stol sedmorice izdao je na to sliedeću de dato 6. lipnja 1908. br. 2205. plenarnu osudu:

Digitized by Google

Izvanredni previd tuženih dra. I. P. i L. F., uložen u pogledu parbenih troškova, odpućuje se, a povodom previda tužiteljke Prve hrvatske štedionice u Z. glede glavne stvari preinačuje se napadnuta osuda kr. banskoga stola i potvrdjuje ona suda prvoga, time, da se parbeni troškovi u svim trim molbama medju strankama prebijaju.

R a z l o z i. Previd tuženih, uložen u pogledu parbenih troškova, ukazuje se izvanrednim, jer je napadnuta osuda kr. banskoga stola za nje povoljnija od prvosudne, pa ga valja u pomanjkanju uvjeta § 335. gr. p. p. po § 334. gr. p. p. odputiti.

Što se tiče glavne stvari, to je prvosudna osuda opravdana. U pogledu stavljenog po tuženih prigovora zastare, primjećuje se, da je ista prekinuta sa podnešenom po tužiteljki tužbom primlj. 9. lipnja 1903. T. 834/1-03., na koju je izdan platežni nalog prvog suda od 12. lipnja 1903. T. 834/1-03. (§ 87. mjenb. zakona).

Prigovor rei judicatae nije osnovan. Budući, da sudbene oblasti Bosne i Hercegovine ne provadjaju ovrhe na temelju platežnih naloga tuzemnih sudova, to je tužiteljica bila prisiljena, ma da je jur izhodila pravomoćni gornji platežni nalog proti tuženim prebivajućim u Bosni i Hercegovini, podići iznovičnu tužbu u svrhu, da izhodi osudu, koja je tamo ovršiva. Doduše radi se tu o istoj tražbini medju istimi strankami i na istom pravnom razlogu, te je o istom predmetu dva put sudjeno, ali to ipak ne utemeljuje prigovor rei judicatae, jer pravo dosudjeno prije platežnim nalogom, a kašnje sudbenom osudom, je jedno te isto, pa jedno drugo ne izključuje, samo da platežnom nalogu manjka ovršivost, koju podaje kašnje izhodjena osuda, pa je prema stanju spisa jasno, da ne bi ni mogla tužiteljica na temelju dvih ovršnih naslova ovrhu voditi, a da to i pokuša, mogla bi ju ipak samo jednom realizovati, jer bi se tuženi oprli tomu na temelju § 444. i 445. gr. p. p.

Valja s toga uslied previda tužiteljke glede glavne stvari preinačiti napadnutu osudu kr. banskoga stola i potvrditi onu suda prvoga.

Parbeni troškovi su u svih trih molba medju strankama prebiti, jer imadu tuženi glede merituma za se povoljnu bansko-stolnu osudu.

P r i o b ć u j e dr. V u k e l i ć.

Posmrtni kvartal nije za to da se podmire troškovi zadnje bolesti i pogreba, nego je pomoć udovici dotično djeci koja su izgubila onoga koji ih je uzdržavao — Prema tome ako je ko treći podmirio troškove zadnje bolesti i pogreba nema pravo da pita isplatu od udovice koja je primila posmrtni kvartal.

(Vrhovno riješenje od 12. veljače 1908. br. 15.760/7.)

Udovici činovnika N. bio je od nadležne vlasti isplaćen posmrtni kvartal (K 550).

Pošto je pokojnik živio rastavljen od žene, sve je troškove od bolesti i pogreba u iznosu od K 869.74 podnio pokojnikov sin (od prve žene).

Pokojnik nije ostavio nikakva imetka.

Ustaje sada pokojnikov sin proti svojoj maćuhi za isplatu K 550.

Prvi je sud prihvatio tužbu jer da se s posmrtnim kvartalom imaju platiti troškovi zadnje bolesti i pogreba, pak da je osnovana na §-u 1042 o. g. z.

Uslijed priziva tuženice prizivni je sud u S. preinačio presudu i odbio tužbu.

Digitized by Google

Vrhovni je sud tu presudu prizivnog suda potvrdio.

Razlozi: Troškovi zadnje bolesti ostavioca nasljedstva, a koji nijesu još isplaćeni, jesu dugovi pokojnika sklopljeni dok je još bio na životu: ovi za to prelaze na njegove nasljednike. Isto vrijedi i za troškove pogreba, koji po propisu §-a 549. o. g. z. spadaju na teret nasljedstva. Nema li nasljedstva dosljedno ni nasljednika, te troškove treba da subsidijarno podmire ona lica, koja su dužna da davaju izdržavanje i baš po redu kako su to dužna: dakle u prvom redu pokojnikova djeca, koja mu na taj način iskazuju zadnje djelo tjelesne brige i pieteti.

To je tužitelj i učinio prigodom smrti svog oca. Ali bi on sad htio da vrši regres prama pokojnikovoj udovici.

Nesporno je a i dokazato je priloženom uredovnom svjedočbom, da je tuženici po nalogu c. k. zemaljskog financijalnog ravnateljstva u Zadru isplaćen posmrtni kvartal. Nije moguće staviti u suglasje s ovom činjenicom navod jtužitelja, da se je brak tuženice rastavio uslijed njezine krivnje, jer bi ona bila onda po br. 2. §-a 17. zakona od 14. svibnja 1906. broj 14 L. D. Z. izgubila pravo na posmrtni kvartal.

Ali da je tuženica za to, što je primila posmrtni kvartal takodjer dužna da u granicama istoga, prinosi isplati troškova bolesti i pogreba nije opravdano, pače može se protivno dokazati iz povjesti postanka tog zakona.

U vladinoj osnovi zakona (br. 1393 priloga stenografskih zapisnika carevinskog vijeća XI. zasjedanje 1896.) bijahu sadržane riječi: „da se podnesu zadnji troškovi bolesti i pogreba". Ove su riječi pak u posebnoj raspravi carevinskog vijeća bile izbrisane, i baš — kako proističe iz stenografskih zapisnika XI. zasjedanja 1896. str. 24.178 — s razloga, da se po smrtni kvartal doista po predaji tako nazivlje, ali faaktično — u koliko se ne radi o trećim licima nego o preostalim u životu — bez obzira na to, da li je bilo i u kojemu iznosu troškova bolesti pogreba, daje se kao opremnina za jedanput, da se ublaži pogoršanje ekonomičnih prilika udovice odnosno djece, koje je nastalo uslijed gubitka onoga, koji ih je uzdržavao.

Kako je dakle i prizivni sud sasvim ispravno istaknuo, posmrtni se kvartal ima smatrati kao beneficij odredjen iskjučivo na personalnu korist udovice, ili kad nje ne bi bilo, na korist zakonite djece, a ne kao beneficij na korist nasljedstva.

Predloženoj actio funeraria fali s toga bitni uvjet §-a 1042. o. g. z. biva onaj, da bi tuženica bila po zakonu dužna, da uzdrži onaj trošak, naknad se kojega sad traži do iznosa posmrtnog kvartala.

Nije se za to moglo udovoljiti reviziji. Saopćio D. M.

Iz upravne prakse.

Odnošaj krajiškoga pravoužitničkoga prava filijalnih crkvi, kapela prema župniku.

(Rješitba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 30. lipnja 1908. broj 31.335 upravljena na žup. upravni odbor u V.)

Povodom utoka gospodarstvenoga ureda petrovaradinske imovne općine, preinačuje se drugostepena odluka upravnog odbora od 16. ožujka

Digitized by Google

1908. broj 905, te se potvrdjuje odluka gospodarstvenoga ureda od 3. prosinca 1907. broj 3511 iz slijedećih r a z l o g a:

Za krajiške župnike, koji ne dobivaju ogrijevna drva kao lukno od svojih župljana, već od imovne općine, točno je odredjena kompetencija na tom drvu i to u količini, da župniku dostaje za potrebe kućanstva i gospodarstva. Ako su dakle pored matične crkvene općine, ili ispravnije župne nadarbine, u pravoužitnički katastar imovne općine unesene takodjer i njezine filijalne crkve ili kapele, nema to utjecaja na dotaciju župnika već se odnosi samo na potrebe dotične filijalne crkve. Te su potrebe u pravilu samo gradjevne, pošto župnik u filijalu ne stanuje, pa ondje niti nema stanbene zgrade, za koju bi trebalo ogrijevnih drva. U koliko župnik, boraveći u filijalu radi duhovnoga posla, treba loženu sobu a ta mu ne bi bila po filijalistima već osigurana, mogao bi titulo ovlašteništva ove filijalne crkve tražiti od imovne općine za tu svrhu potrebna drva.

Z—ski župnik priznaje, da nije nigda dobivao ogrijevno drvo kao lukno, On drvo ne dobiva niti od imovne općine, jer glasom izvješća gospodarstevnog ureda petrovaradinske imovne općine u M. od 28. lipnja 1907. broj 858 grad Z. ne spada u pravoužitnička mjesta. No kad bi z—ski župnik i dobivao ogrijevno drvo od imovne općine, to na stvari ne bi ništa mijenjalo s obzirom na razloženi odnošaj pravoužitničkoga prava filijalnih crkvi prema župniku.

U nazočnom slučaju župnik tvrdi, da zalazeći po duhovnom poslu u filijalu S., ondje treba loženu sobu, No kako iz spisa proizlazi takovu mu sobu po običaju davaju sami njegovi S—ski filijalisti, pa ne ima potrebe. da župnik u to ime traži od imovne općine vršenje njezine dužnosti.

P r i o b ć i o: Fr. H a l a d i.

Vrijeme službovanja sprovedeno u gradsko-redarstvenoj službi imade se prigodom prosudjivanja prava obskrbnine udove uračunali u ostalu gradsku službu.

Stjepan J. bio je na osnovu § 8. statuta ob ustroju redarstvene straže slobodnog i kr. grada B. i na temelju zaključka gradskoga zastupstva od 3. srpnja 1890. § 108. imenovan gradskim redarstvenim stražarom I. razreda.

Po § 26. statuta osjegurano mu je pravo na mirovinu i svu obskrbu nakon 10-godišnjega neprekidnoga službovanja u redarstvenoj službi, računajuć to vrijeme od dana položenje službene prisege.

Po § 27. statuta dužan je bio isti od dana imenovanja kroz cijelo vrijeme aktivne službe u obskrbnu zakladu plaćati 5% od svoje plaće, a povrh toga imao je isti ako je oženjen odmah pri nastupu službe, inače pako prigodom ženitbe uplatiti 40 kruna.

U tom svojstvu službovao je sve do 16. srpnja 1896. dokle nije bio na temelju § 56. zakona od 21. lipnja 1895. ob ustroju gradskih općina u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji i na temelju odpisom kr. zemaljske vlade odijela za unutarnje poslove od 11. svibnja 1896. broj 22.666 odobrenog statuta slob. i kr. grada B. po gradskom zastupstvu u sjednici od 9. srpnja 1896. pod točkom 115. izabran gradskim podvornikom sa godišnjom plaćom od 600 kruna — a uz to dobivao je odijelo i stan u naravi poput gradskih redarstvenika.

Digitized by Google

U tomu svojstvu službovao je Stjepan J. sve do 19. svibnja 1898., kojega dana je preminuo ostaviv iza sebe suprugu udovu Anu, sa kojom se je bio vjenčao dne 22. studenoga 1891. dakle još u aktivnoj redarstvenoj službi. Prema tomu službovao je u svemu kao gradski redarstvenik i gradski podvornik 7 godina 10 mjeseci i 16 dana.

Dne 24. lipnja 1898. podnijela je spomenuta udova na gradsko poglavarstvo u B. molbu, da joj kao zakonitoj njegovoj supruzi na temelju zakona ob obskrbi službeničkih udovica i sirota dopita gradsko zastupstvo mirovinu, koje je molbu zaključkom svojim od 5. kolovoza 1898. § 102. odbilo — te odredilo, da se moliteljici polag § 46. zakona od 10. ožujka 1892. ob umirovljenju i obskrbi zemaljskih urednika i službenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, dade jedna četvrtina pokojnikove plaće u iznosu od od 150 kruna kao konačna odpravnina jedanput za uvjek, odpravninu je ista — kao zakonom nevješta i primila.

Da se tom odpravninom nije zadovoljila vidi se odatle, što se je sljedeće godine najme 1899. obratila molbom na preuzvišenog gosp. bana — za dopitanje mirovine — koju je kr. zem. vlada odijel za poslove unutarnje odpisom od 25. svibnja 1899. broj 35.060 dostavila gradskom poglavarstvu u B. na daljnje propisno uredovanje.

Gradsko poglavarstvo u B. mjesto da je u stvari podnijelo kr. zem. vladi propisano izvješće — odputilo je moliteljicu pozivno na gore spomenuti zaključak gradskog zastupstva od 5. svibnja 1898. § 102. — odpraviv ju sa odpravninom od 150 kruna jedanput za uvjek.

Predmet taj stajao je u tom stadiju sve do 19. listopada 1907. — kadno je Ana udova J. kod kr. županijske oblasti u B. obnovila ponovno molbu glede svoje mirovine.

Tu njezinu molbu ustupila je kr. žup. oblast u B. gradskom poglavarstvu u B. uz poziv, da molbu Ane udove J. iznese ponovo pred gradsko zastupstvo, koje imade glede njezine molbe obzirom na § 32. zakona od 10. ožujka 1892. ob umirovljenju i obskrbi zemaljskih urednika i službenika, donijeti ponovni zaključak, te ob istom moliteljicu ponovno obavjestiti.

Gradsko zastupstvo u B. pretresav molbu Ane udove J. u sjednici svojoj od 17. veljače 1908. toč. 6., stvorilo je zaključak, da se Ana udova J. odbija sa molbenim zahtjevom, s razloga — što da se je zadovoljila sa zaključkom gradskog zastupstva od 5. kolovoza 1898. toč. 102. primiv odpravninu sa 150 kruna jedanput za uvjek — i što joj ne pripada pravo na mirovinu u smislu § 34. gl. 2. zakona od 10. ožujka 1892. već samo odpravnina u smislu § 46. istoga zakona.

Povodom po Ani udovi J. protiv toga zaključka uloženoga utoka donio je upravni odbor županije B. dne 16. ožujka 1908. odluku, kojom se zaključak gradskog zastupstva od 17. veljače 1908. toč. 6. dokida, te Ani udovi J. dopituje godišnja mirovina od 200 kruna i to temeljem § 32. i 34. al. 2. zakona od 10. ožujka 1892. i to iz sljedećih r a z l o g a:

Stjepan J. bio je glasom dekreta od 4. srpnja 1890. broj 3060 i to na temelju zaključka gradskoga zastupstva od 3. srpnja 1890. § 108. imenovan gradskim redarstvenim stražarom I. razreda sa godišnjom plaćom od 480 kruna, te da bi bio kao takov na temelju § 26. statuta ob ustroju grad. redarstvene straže imao pravo na mirovinsku obskrbu, kad bi u toj službi ostao bio deset godina.

Digitized by Google

Medjutim je ali Stjepan J., a da službovno vrijeme prekinuo nije, imenovan dekretom od 16. srpnja 1896. broj 4214 po gradskom zastupstvu u sjednici od 9. srpnja 1896. pod točkom 115. gradskim podvornikom sa godišnjom plaćom od 600 kruna.

Vidiv, da je Stjepan J. i po § 35. statuta slob. i kr. grada B. slovećem ob uredjenju gradske uprave bio namješten doživotno kao gradski podvornik;

vidiv nadalje, da prema § 32. zakona od 10. ožujka 1892. ob umirovljenju i obskrbi zemaljskih urednika i službenika imade pravo na trajnu obskrbu samo ona udovica, koje je suprug u času smrti imao uračunive službe barem pet godina.

vidiv nadalje, da je pok. Stjepan J. neuračunajuć ovamo i godine aktivne vojničke službe, već samo one koje je služio kao redarstveni stražar I. razreda i kao gradski podvornik, dakle počam od 4. srpnja 1890. do 19. svibnja 1898., služio u svemu 7 godina 10 mjeseci i 16 dana, to se je moralo Ani udovi J. odmah već temeljem njezine prve molbe od 22. lipnja 1898. dopitati mirovinu u smislu druge alineje § 34. zakona od 10. ožujka 1892. najme jedna trećina uračunivih posljednjih beriva pokojnoga joj supruga, dakle u konkretnom slučaju 200 kruna, dočim je po gradskom zastupstvu votirana u smislu § 46. spomenutoga zakona odpravnina sa svotom od 150 kruna, posve protuzakonito i protupravno dopitana, pa se stoga morao i jedan i drugi zaključak, pošto se protivi zakonskim propisom pogledom na ustanovu § 91. zakona od 21. lipnja 1895. ob ustroju gradskih občina dokinuti.

Protiv ove rješitbe uložilo je gradsko zastupstvo slob. i kr. grada B. utok na kr. zem. vladu odjel za poslove unutarnje iztičući da se Ani udovi J. mirovina dopitati ne može iz razloga toga, što Stjepan J. nije imao pravo na mirovinu ni po § 26. statuta ob ustroju redarstvene službe, pošto pokojnik u toj službi nije sproveo 10 godina, a niti je mogao steći pravo na mirovinu po zakonu ob ustroju gradskih občina odnosno po zakonu ob umirovljenju i obskrbi zemaljskih urednika, pošto je kao redarstvenik službovao tek 5 godina 11 mjeseci i 12 dana, a kao gradski podvornik 2 godine i 4 dana, pa da dosljedno tomu, kad on nije imao pravo na mirovinu, takovo pravo ni njegova supruga imati ne može.

U riješenju toga utoka izdala je kr. zem. vlada odjel za poslove unutarnje odpisom svojim od 29. svibnja 1908. broj 24.926 sljedeće riješenje:

„Utok zastupstva slob. i kr. grada B. podnešen temeljem zaključka od 31. ožujka 1908. broj 45 proti odluci upravnog odbora županije B.-K., kojom je dokinut zaključak spomenutoga zastupstva od 17. veljače 1908. broj 6, te odlučeno, da Ani J. udovi iza dne 19. svibnja 1898. u B. preminuloga gradskoga podvornika Stjepana J. pripada prema ustanovi §§ 32. i 34. al. 2. zakona od 10. ožujka 1892. ob umirovljenju i obskrbi zemaljskih urednika i službenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, te njihovih udova i sirota godišnja mirovina od 200 kruna, odpućuje se, pa se napadnuta presuda u cijelosti potvrdjuje iz razloga u njoj navedenih jer je spomenuta udova svjedočbom gradskoga poglavarstva u B. od 25. travnja 1908. broj 135 dokazala, da je udovoljila i uvjetima toč. 4. i 5. § 33. spomenutoga zakona.

Digitized by Google

Utočni se navod nije mogao uvažiti, jer po § 26. statuta o ustroju redarstvene straže u slob. i kr. gradu B. pripada obskrba udovam stalno namještenih članova redarstvene straže prema § 53. zakona od 28. siječnja 1881. ob ustroju gradskih občina u Hrvatskoj i Slavoniji, koja je ustanova suglasna sa stavkom 7. § 56. zakona od 21. lipnja 1895. ob ustroju gradskih občina u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, pa okolnost, da je Stjepan J. izstupio iz gradsko-redarstvene službe i prešao neposredno u gradsku podvorničku službu ne može povlačiti za sobom gubitak prava obskrbe za njegovu udovu, jer su obje spomenute službe „gradske", pa se je stoga moralo vrieme, što ga je Stjepan J. u gradskoj redarstvenoj službi proveo neposredno prije nastupa gradske podvorničke službe, kod prosudjenja prava obskrbnine Ani udovi J. uračunati".

Priopćio: dr. J. Hoholač.

KNJIŽEVNOST.

E. Smirić, c. k. namjestništveni savjetnik u Zadru. *Talijanska — Srpska ili Hrvatska — Njemačka službena terminologija* — Zagreb, 1904. Tisak Mile Maravića. Nakladna knjižara E. pl. Schönfeld u Zadru; uvezano 8 Kr., broširano 7 kruna.

Na osnovi prevoda državnih zakona i naredaba kakve objelodanjuje c. k. vlada u istu državnih zakona i naredaba, što izlazi u Beču, namij. savjetnik E. Smirić kroz više godina rada sakupio je sve raznovrstne izraze te urediv̌ši tu ogromnu sbirku, netom je bio službeno pozvat, priredio je istu za izdanje. Po nalogu bečke vlade osnovala se jedna revizijska komisija u Dalmaciji pod predsjedanjem sadašnjeg c. k. namjestnika (a onda dvorskog savjetnika) Preuz. N. Nardelli, dok su sudjelovali razni stručnjaci i lifolozi.

Uži odbor sastavljen u Zadru redigirao je konačno cijelo djelo, uz sudjelovanje c. k. fin. nadsavjetnika P. Bučića, prof. M. Kušara, sudskih savjetnika: D. Mandolfa, dra. Stj. Metličića i dra. A. Verone.

I privolom, pače naredbom vlasti, izdala se cijela radnja kao „službena terminologija". — Ima u njoj 911 stranica sa mnogo hiljada izraza, strogo alfabetski poredanih. Na prvom je mjestu izraz talijanski, pa hrvatski, zatim njemački n. pr. „socio = drug, družinar, = Gesellschafter, Kompagnon". I ovo je prvi dio ogromne radnje, dok mi je poznato, da je g. Smirić spravio drugi dio, u kojem je njemački izraz na prvom mjestu, onda hrvatski pa talijanski. Ovaj drugi dio bit će obsegom malne dvostruk, jer njemački jezik ima silu složenih izraza, koje treba uvažiti. Isti gospodin auktor bio bi spravan izdati i treći dio, u kojem bi hrvatski izraz bio u prvom mjestu. Treba istaknuti hvalevriednu požrtvovnost gosp. Smirića, koji je dugi niz godina posvetio ovom radu velikom marljivošću a izglednom tačnošću. Stalno — ova radnja može služiti u velike konačnoj redakciji hrvatske pravne terminologije, koju sam u svakoj prigodi u našem pravničkom društvu zagovarao, jer je neobhodno potrebita.

O. M.

Digitized by Google

K Jowanowitsch: Die Heimstätte oder die Unangreifbarkeit des ländlichen Grundbesitzes eine sozialökonomische Studie; Tübingen, 1908., str. 123.

Izvješćuje dr. I. Strohal.

Autor ove studije odlučni je protivnik ne samo domaje nego i svakog posebnog seljačkog prava. Napose dokazuje on, da nije nužno uvadjati kakovo posebno seljačko pravo; dokazuje, da se sa zakonima o eksemciji domaje od ovrhe nikako ne bi postigao željeni uspjeh. Zakoni bi se ti obilazili te bi narod uvijek morao lihvarima još napose plaćati za vješto, a koji puta i pogibeljno obilaženje zakona.

U tome se s autorom slažemo, da ne bi mogli narodu koristiti zakoni, s kojima se slobodna volja naroda ograničuje. Zakoni mora, da u samome narodu niknu; a ne valja narodu nametnuti budi kakav tudji zakon, s kojim se vrijedja njegova pravna svijest i njegova slobodna volja, da si sam odredi put života.

No ne valja ovu slobodu, da si narod sam odredjuje put života miješati sa slobodom, kako se ona obično shvaća. U tom pravcu, čini se, da naš autor griješi poput većine svojih sumišljenika. U kulturnim je narodima sloboda, kako se ona danas obično shvaća, upravo nemoguća. Čovjek, u kulturnoj državi, u kulturnome narodu, na tisuće je strana vezan, i to vezan vezama najrazličnijih vrsti. On se iz tih veza ne može istrgnuti, a da ne postane potpunim divljakom. A čim je kultura veća, postaju te veze mnogobrojnije i jače.

Istina je doduše, da se ovakove veze mijenjaju. Mijenjanje je njihovo obično polagano, postepeno; no dogadja se, da se takove veze i radikalno promijene. Obaraju se sve dotadanje vrijednosti sva dotadanja načela, a dolaze nove vrijednosti, nova načela. Napose dogadja se to, ako se je stara društvena konstalacija oslanjala i podržavala znatnom fizičkom snagom. U takovom se slučaju sukob izmedju starog i novog svijeta samo odgadja; a čim se on dulje odgadja, tim je žešći, kad konačno provali. Kod ovako žestoke provale dogadja se, te budu povrijedjene i one veze iz starog režima, koje se nikako ne protive novim idejama, pače povrijede se i takove veze, na koje se provala novih ideja upravo oslanja.

Osobito žestoki sukob izmedju starog i novog svijeta javlja se u t. zv. francuskoj revoluciji. Ona je buknula pod devizom slobode, i pod tom devizom osudila je mnogo toga, što je u pravnoj svijesti naroda zahvatilo već duboke korijene. Francuska revolucija išla je u prvom redu za tim, da oslobodi narod spram zemaljske gospode, spram privilegovanih stališa, — i u tom pravcu raskinula je sve stege, sve veze podanika spram zemaljske gospode. Pri tome kidanju nije pazila na mnoge druge veze, napose veze spram porodice, veze spram društva itd. Francuska revolucija mislila je samo na slobodu i pravo glavara porodice, ali prava ostalih članova porodice ona je skoro posve s vida pustila; ona je u prvom redu tražila slobodu pojedinca, a nije pazila, ne bi li se ovakova sloboda morala grubo kositi s interesima društva. Pod starim režimom štitio je zemaljski gospodar u vlastitom interesu barem u nekoj mjeri takodjer i interese porodice i interese društva. Čitavo društvo bilo je tako uredjeno, da je interes zemaljskog gospodara obično bio vezan s interesom porodice njegovog podanika kao i s interesom društva. Zemaljskom gospodaru bilo je

Digitized by Google

do toga, da si uzgoji produktivne podanike, a ne do toga, da uzgoji ljude, koji bi nad povjerenim im zemljištem imali potpuno „ius utendi et abutendi".

U prvim momentima oduševljenja za toliko očekivanom slobodom nije se ni opazilo, kako su tom slobodom glavara porodice u mnogome povrijedjena prava ostalih članova porodice i prava čitavog društva. Trebalo je preko pol vijeka, dok se je počelo uvidjati, da ustanove Napoleonovoga gradjanskog zakonika, koji je bio sazdan na tim principima slobode, ne odgovaraju uvijek pravnoj svijesti naroda. Bilo je ljudi, koji su tada počeli tražiti pače i povratak starog režima. Bilo je ljudi, koji su stali dokazivati, kako je seljaku bilo bolje pod tutelom zemaljskog gospodara, nego li sada, kad je mogao, kako je htio raspolagati s tobože svojom imovinom. Dakako da su ovi bili suzbiti, jer žele uspostaviti nešto, što je za uvijek propalo.

Ali potreba, da se zaštite interesi porodice i interesi društva nasuprot gruboga „ius utendi et abutendi" glavara porodice, sve se više i više osjeća. No oni, koji to osjećaju, ne vole izravno dolaziti s predlogom, da se toj potrebi zadovolji: ovakovi predlozi, čini se, išli bi za ograničenjem osobne slobode, išli bi za uspostavom starog režima. Tek prikriveno daje se oduška tome osjećaju i to s predlozima, da se uvede pravo domaje, koje postoji u zemlji slobode, Americi, a s kojom se barem u nekoj mjeri zadovoljava napred istaknutoj potrebi. Pri tome dokazuje se obično, da bez posebnih eksemcija mora seljaštvo propasti; te se bez obzira na porodične i društvene interese traži posebno seljačko pravo u interesu samoga seljaštva.

Tu se vode opet protudokazi, da pogibelji, da će seljaštvo posve propasti, u opće nema. U vodjenju tih protudokaza ističe se i naš autor. Po njegovom nazoru nazadak agrikulturnog gospodarstva, koji se je opažao u početku druge polovice prošloga vijeka, posljedica je agrarnih kriza, što su stigle srednju Evropu uslijed konkurencije s vanjskim agrikulturnim zemljama, napose s Amerikom. Od onda, dokazuje autor na temelju statističkih podataka, agrikulturne su se prilike u srednjoj Evropi poboljšale: malenih seljačkih dobara ima više; dobra su ta s manje dugova opterećena.

Statistika je lijepa stvar; ali nije se s njome tako lahko služiti. Ne valja iz pukih brojeva odmah stvarati zaključke. Treba račun voditi o svim momentima, koji su na te brojeve utjecali. Iz same činjenice, što se je pomnožao broj malenih seljačkih dobara, ne mora se izvoditi, da je seljaštvo napredovalo; nasuprot tome, u takovome cjepkanju može se nazrijevati samo osobiti znak propadanja. Isto se tako iz činjenice, da su seljačka dobra s manje dugova opterećena, može izvoditi, da je seljaštvo izgubilo realni kredit.

No kad bi se i moglo iz ovakovih podataka izvoditi da seljaštvo ne propada, ili da, kako to naš autor čini, seljaštvo napreduje, još nikako ne bi slijedilo, da nijesu potrebne nikakve reforme. Može seljaštvo i napredovati, a uza to ipak stradati ne samo interesi porodice, nego i interesi društva. Može imovinsko stanje porodičnih glavara rasti na štetu prava podredjenih članova porodice, na štetu porodičnog i ćudorednog života; a isto tako i na štetu društva. Pa ako općeno uzeto i ne stradaju uz pomenuti „ius utendi et abutendi" interesi porodice i interesi društva, ipak u pojedinim slučajevima, kojima nema traga u statističkim podacima, koje donosi naš autor, mogu prava podredjenih članova porodice

Digitized by Google

i prava društva biti grubo povrijedjena. A pravna država ne smije ni te pojedine slučajeve s vida pustiti. O tome pak nema nikakve sumnje, da u pojedinim slučajevima mogu uz neograničeno „ius utendi et abutendi" porodičnog glavara biti grubo povrijedjena prava podredjenih članova porodice, koja se oslanjaju na pravnu svijest čitavog naroda. Uz to pravo može glavar porodice lišiti podredjene članove porodice imovine, koju je ova porodica kroz vijekove već uživala ; pače može ih lišiti i plodova njihova vlastita rada. — U ostalom moguće je, da je taj autorov tobožnji napredak seljaštva u posljednje doba samo posljedica toga, što se porodični glavari ne služe s podijeljenim im „ius utendi et abutendi" ; moguće je, da je taj tobožnji napredak samo posljedica toga što načela, koja donosi pravna svijest naroda, prevladjuju nad svim pisanim zakonima. Napose cjepkanju seljačkih dobara predusreće se u mnogim krajevima s pravom prvorodstva, koje živi u običajnom pravu naroda kroz vijekove i vijekove u prkos svih pisanih zakona. Predusreće se tom cjepkanju testamentima itd. ; a ako već drukčije ne ide predusreće se s nastojanjem roditelja, da ne uzgoje više od jednoga ili dvoje djece. — Ovako postupa veći dio seljaštva. Ali pojedinci okorišćuju se sa svojim „ius utendi et abutendi", i tako stradaju prava podredjenih članova porodice.

Nikako ne stoji nazor autorov, da je vezanost pojedinca spram svoje porodice i spram svoje općine uslijed napretka, diobe rada, intenzivnosti u radu itd. postala nesnosnom paočinom, i da se je uslijed tog napretka pojedincu moralo dati pravo posve slobodnog raspolaganja sa svojom imovinom. Napredak taj traži ne samo diobu rada nego i asociaciju radnih sila; a „ius utendi et abutendi" čini nemogućom i temeljnu asociaciju unutar jedne porodice. Radne sile, koje pruža porodična zajednica, ne mogu se nadomjestiti tako lako s vanjskim silama. Osim toga takovo nadomještanje radja uvijek s odnošajima sličnima ropstvu, te današnji socijalni pokret ide za tim, da takovih odnošaja nestane, i da se svigdje razviju udruge, u kojima nema sluge i gospodara, u kojima su svi ravnopravni. — U ostalom sam autor dokazuje, da u zadnje doba ima sve manje radnih sila, koje se nalaze u takovom podredjenom položaju. Dakle ili te vezanosti spram svoje porodice nije nestalo, te je prevladalo običajno pravo ili je seljaštvo nazadovalo, jer je nestalo svakog zajedničkog rada, koji je za napredak bezuvjetno nuždan?

Radi toga držimo, da su reforme u tom pravcu svakako nužne, makar se i slažemo s autorom, da uvadjanje neprirodnog prava domaje ne će tu ništa koristiti, već nasuprot tome još više škoditi. U potanje razlaganje autorovih prigovora proti samom pravu domaje, ne ćemo se upuštati, pošto smo se s tim poslom opsežnije bavili na drugom mjestu[1].

Glavnu pažnju posvećuje autor Francuskoj, Njemačkoj, te dakako, kao ishodištu svim osnovama i predlozima o pravu domaje, Sjedinjenim državama Amerike. Agrarnim prilikama u slovjenskim zemljama posvećuje vrlo malo mara. O agrarnim prilikama u Rusiji citira samo djela pisana francuskim i njemačkim jezikom (str. 28. i d.). Djela pisana srpskim jezikom

[1].) Isp.: moj članak „Pravo domaje u Francuskoj", priopćen u Mjesečniku, 1907. str. 653. i d.

Digitized by Google

citira u njemačkom jeziku; pri tome često ni ne naznačuje, da je dotično djelo napisano srpskim jezikom. Slovjenska vlastita imena piše njemačkim pravopisom, n. pr. „Maximowitsch", s druge ipak strane piše „baština" (str. 32.). Zanimljiv je citat na str. 33. „In der Militärgrenze (einige serbische Gegenden in Ungarn) teilt man die Grundstücke ähnlich in ererbte und erworbene, ..." Kad ovako piše Srbin iz Beograda, ne smijemo se više čuditi, kad Nijemac Meitzen piše o zadruzi „Subocka", koja da se nalazi u selu „Ilija Herceg".

Bibliografija.*)

PRIKAZ JURIDIČKE LITERATURE GODINE 1907.

I.

Obća pravna pitanja.

Ле-Бонъ, Г. Психологія соціализма. Изд. 2-е. Спб. Ц. 60 — Потаповъ, С Научныя основы права. I. Формула права, какъ явленіе дѣйствительности. Спб. Ц. 75 к. — Риккертъ, Г. Философія исторіи. Пер. С Гессена. Спб. Ц. 75 к. — Якушкинъ, Е. Обычное право. Вып. III. Спб. Ц. 2 р. 50 к.

Andrich, G. Introduzione allo studio del diritto italiano, ad uso degli studenti delle scuole medie e delle persone colte. Milano. l. 1.50. — Aveburg, L. Les villes et l'État contre l'industrie privée. Traduit de l'anglais par Robert Ellissen. Paris. fr. 5. — Barker, J. British socialism. An examination of its doctrines, policy, aims, and practical proposals. London. 10/6. — Bridel, L. Encyclopédie juridique. Paris. fr. 6. — Cammeo, F. L'interpretazione autentica. Torino-Roma. — Colomb, P. La liberté du travail et le collectivisme. Paris. — Compiled Statutes of the United States. Supplement 1907. Embracing the Statutes of the United States of a general and permanent nature enacted since March 4, 1901, and in force March 4, 1907. Compiled by J. Mallory. St. Paul. D. 7.50. — Cottin, P., le C.-te. Positivisme et Anarchie (Doctrine, méthode, consequences sociales et sa critique). Paris. 2 fr. — Dürr, B. 176 Zitate über die Presse oder die Macht und Bedeutung der Presse im guten und schlechten Sinne. Linz. —.50. — Eleutheropulos, A. Soziologie. 2-te umgearbeit. Aufl. Jena. M. 4. — Eleutheropulos, A. Rechtsphilosophie, Soziologie und Politik. 2 Abhandlungen. Innsbruck. 1.50. — Eleutheropulos, A. Soziologie. 2., erweiterte u. umgearb. Aufl. Jena. M. 4. — Festschrift für Karl v. Amira. Zu seinem 60 Geburtstage gewidmet von seinen Schülern. Berlin. 8. — Festgabe der Kieler Juristen-Fakultet Albert Hänel dargebracht zum 50-jährigen Doktor-Jubiläum am 28/12 1907. Kiel u. Leipzig. 12. — Glock, A. u. Kloss, K. Das im Kgr. Sachsen geltende Reichs- und Landesrecht in übersichtlicher Zusammenstellung. Nachtrag auf den Stand von 1/1 1908 mit vollständigem Register. Karlsruhe. 1.80. — Geffcken, G. Das Gesamtinteresse als Grundlage des Staats- und Völkerrechts. Prolegomena eines Systems. Leipzig. 1.20. — Gilbert, P. La valeur de la

*) Iz „Журнала Министерства Юстиціи". sv. 6. god. 1908.

Digitized by Google

science sociale. Paris. — Grabowsky, A. Recht und Staat. Ein Versuch zur allgemeinen Rechts- und Staatslehre. Berlin. 2. — Greef, G. La structure générale des Sociétés. Tome I. La loi de limitation. Bruxelles. fr. 5. — Hompel, A d. Der Verständigungszweck im Recht. Berlin. — Kohler, J. Prof. Einführung in die Rechtswissenschaft. 3-te verbess. Aufl. Berlin. M. 6. — Krückmann, P. Spruchrecht. Ausgewählte höchstrichterliche Entscheidungen in der Systematik des BGB. Zur Einführung in das Rechts- und Wirtschaftsleben herausgegeben. 1 Heft. Köln. 2.50. — Mazzarella, J. Les types sociaux et le droit. Avec nombreux tableaux dans le texte. Paris. fr. 5. — Meili, F. Bluntschli und seine Bedeutung für die moderne Rechtswissenschaft. Zürich. M. 1. — Michels, R. Il proletariato e la borghesia nel movimento socialista italiano: saggio di scienza sociografico-politica. Torino. — Pelletier, Dr. Madeleine. La femme en lutte pour ses droits. Paris. fr. 1. — Preuss, A. The fundamental fallacies of socialism; an exposition of the question of landownership. St. Louis. 1. — Puntschart. „Pfandrechte zu eigener Sache" nach deutschem Reichsrecht, und Abhandlungen zur deutschen Rechtsgeschichte von Bartsch, Doublier, Goldmann, Schwerin. Berlin. — Reichesberg, N. Das Recht auf Arbeit in der Schweiz. Bern. 80. — Schlossmann. Willenserklärung und Rechtsgeschäft. Leipzig. — Secrétan, Ch. Le droit de la femme suivi des études sociales. 5 éd. Paris. fr. 3.50. — Strecker, R. Demokratie und Sozialismus. Eine Auseinandersetzung mit Herrn Prof. Biermer, Giessen, Darmstadt. 40. — Thaller, E. La vie juridique du Français. Paris. fr. 7.25. — Travaux juridiques et économiques de l'université de Rennes. T. I, fasc. 1. Rennes. — Van-Othalom, A. Ehre und Ehrenschutz. Wien. M. 3. — Villiers, Br. The socialist movement in England. London. 10/6. — Werner, G. Le secret professionnel. Genève.

Brugi, B. Eguaglianze di diritto e diseguaglianza di fatto (Riv. Ital. di sociologia, gennaio-febbraio). — Cornelissen, Chr. Ueber die Evolution des Anarchismus (Arch. f. Soz.-Wiss. Bd. 26, Hft. 2). — Damme. Sachverständige Gerichte oder gerichtliche Sachverständige? (D. J.-Z. 7). — Von Frankenberg. Sozialpolitik und Gesetzgebung (D. J.-Z. 9.). — Kulemann. Zur Begriffsbestimmung der Jugendlichen (D. J.-Z. 9). — Lacombe, P. Les théories de Taine sur l'instinct social, l'esprit d'indépendance et de solidarité (R. parlem. No. 166, T. LVI). — Larcher, E. Des effets juridiques du changement de religion en Algérie (J. d. dr. int. priv. N III—IV). — De Niem. Wahrheit und Dichtung. Ketzerische Gedanken eines Richters (D. J.-Z. f. 8). — Schneider. Gesetz und Richter. (D. J.-Z. 10). — Simmel, G. Ueber das Wesen der Sozial-Psychologie (Arch. f. Soz.-Wiss. Bd. 26, Hft. 2). — Smith, G. Of Logic and its Uses; a lowyer's view (Amer. L.-Rev. Vol. XLII, No. 2). — Sombart, W. Karl Marx und die soziale Wissenschaft. Zum 25. Todestage (14 März 1883) (Arch. f. Soz.-Wiss. Bd. 26, Hft. 2). — Taudière, H. La Révolution et les libertés (R. cath. d. inst. d. dr. No. 5). — Tönnies, F. Soziologie und Politik (Z. f. Polit. Hft. 2).

Digitized by Google

II.

Pravna poviest. Izdanja pravnih spomenika.

Карѣевъ, Н. Западно-европейская абсолютная монархія XVI, XVII и XVIII в.в. Спб. Ц. 2 р. 25 к. — Качкачевъ, А. Всемірная исторія рабства. М. Ц. 1 р. — Корфъ, С. бар. Исторія русской государственности. Т. I. Спб. Ц. 2 р. 50 к. — Люблинскій, П. Страница изъ исторіи англійскаго правосудія. Спб. Ц. 50 к. — Новгородцевъ, П. Конспектъ къ лекціямъ по исторіи философіи права. Спб. Ц. 1 р. 25 к. — Хвостовъ, В. Исторія римскаго права. Изд. 4-е, испр. и дополн. Спб. Ц. 2 р. 50 к.

Acta borussica. Denkmäler der preuss. Staatsverwaltg. im 18 Jahr. Hrsg. v. d. kgl. Akademie der Wissenschaften. IV Bd. u. IX Bd. Berlin. M. 20. — Brunner, H. Grundzüge der deutschen Rechtsgeschichte. 3 Aufl. Leipzig. 6.80. — Chalmers, D. Students' Guide to Roman law (Justinian and Gaius). London. — Deutsch, J. Geschichte der österreichischen Gewerkschaftsbewegung. Die sozialistischen Gewerkschaften von ihren Anfängen bis zur Gegenwart. (Mit einem Vorwort von Victor Adler). Wien. 4. — Eckstein, G. Die Entwicklung des japanischen Familienrechts. Stuttgart. (Ergänzungshefte zur Neuen Zeit No. 2). — Esmein, A. Précis élémentaire d'historie du droit français. Révolution, Consulat et Empire. Paris. fr. 8. — Frenzel, G. Die Vorstellung vom Eigentum in den römischen Juristen, psychologisch entwickelt. Königsberg. 3.50. — Gaston, J. Une paroisse parisienne avant la Révolution. Paris. — Gourg, R. William Godwin. Sa vie, ses oeuvres principales. La „Justice politique". Paris. fr. 6. — Grasset. J. Les projets de réforme hypothécaire depuis le code civil. Étude historique et critique. Paris. fr. 8. — Hazeltine, H. Die Geschichte des englischen Pfandrechts. Breslau. M. 12. — Hope, J. A history of the 1900 Parliament. Vol. 1. Edinburgh and London. — Horster, P. Die Entwicklung der sächsischen Gewerbeverfassung. Heidelberger Diss. Crefeld. — Kritsky, M. L'évolution du syndicalisme en France. Paris. fr. 4. — Künnsberg, von, E. Über die Strafe des Steintragens. (Untersuchungen zur deutschen Staats- u. Rechtsgeschichte, hrsg. v. Gierke, Hft. 91. Breslau). — Lahnsen, J. Zur Entstehung der Verfassung bairisch-österreichischer Städte. Berlin. 1.60. — Mispoulet, J. Le régime des mines à l'époque romaine et au moyen-age d'après les tables d'Aljustrel. Paris. fr. 5. — Mitton, F. Tortures et supplices à travers les âges. Paris. — Mommsen, Th. Le droit pénal romain. Tome III. Fontemoing. fr. 10. — Pissard, H. Les questions préjudicielles en droit romain. Paris. fr. 5. — Saché. Les principes de la constitution. Une lettre des députés de Maine-et-Loire (1790). Angers. — Salvioli, G. Trattato di storia del diritto italiano dalle invasioni germaniche ai nostri giorni. Torino. — Sella, P. Legislazione statutaria biellese. Milano. L. 5. — Scritti varii di Ercole Vidari, pubblicati per il 45°. anno del suo insegnamento nella università di Pavia. Milano. — Theilhaber, R. 100 Jahre beyerischer Wahlrechtsentwicklung, 1808—1908. Ein Beitrag zur wissenschaftlichen Politik. München. M. 2. — Tixerant, J. Le Féminisme à l'époque de 1848 dans l'ordre politique et dans l'ordre économique (thèse). Paris. — Trumpler, Dr. Die Geschichte der römischen Gesellschaftsformen. Berlin. M. 2.25. — Un-

Digitized by Google

derwood, Jos. Harding. The distribution of ownership. New-York The Macmillan Company. — Walter, J. Geschichte des Bauernstandes. Budweis. M. 1. — Zechbauer, Fr. Das mittelalterliche Strafrecht Siziliens mit einem Exkurse über Herkunft und Wesen des sizil. Inquisitionsverfahrens. München.

Doerr, Fr. Der Prozess Jesu in rechtsgeschichtlicher Beleuchtung. Ein Beitrag zur Kenntnis des jüdisch-römischen Provinzialstrafrechts (Arch. f. Str. R. 55 J. 1 u. 2 Hft.). — Günther, L. Prof. Hermann Knapps „Zenten des Hochstifts Würzburg" (L. Liszt, 28 Bd. 6 Hft.). — Hamilton-Grierson, P. An example of legal make-believe I. (Jurid. Rev. Vol-XX, No. 1). — Luzzato, G. La proprietà fondiaria nell'epoca precomunale (Riv. Ital. di Sociologia, gennaio-febbraio). — Wahl, A d. Die französische Revolution und das neunzehnte Jahrhundert (Z. f. Polit. Hft. 2). — Wheeler, G. Etude sur l'Histoire primitive du Droit international (R. d. dr. int. No. 1).

III.

Gradjansko i trgovačko pravo i postupak.

Арцыбашевъ, М. Нашъ бракоразводный процессъ. Спб. Ц. 30 к — Баронъ, Ю. Система римскаго гражданскаго права. Вып. второй, Кн. II. Владѣніе. Кн. III. Вещныя права. Пер. Л. Петражицкаго. Изд. 3-е. Спб. Ц. 1 р. — Рудинъ, С. Задачи межеванія въ трудахъ по преобразованію межевой части. Спб. Ц. 3 р.

Вольманъ, И. Къ вопросу о совершеніи купчихъ крѣпостей (Право 13). — Каминка, А. Подсудность производства дѣлъ о расторженіи браковъ лицъ православнаго исповѣданія вслѣдствіе прелюбодѣянія или неспособности къ брачному сожитію. (Право, 14). — Каминка, А. Контокурентный свѣтъ (Право, 17). — Полымовъ, Н. Претензіи кредиторовъ, обезпеченная залогомъ недвижимости. (Право, 18).

Apicella, G. Il procedimento civile sommario. Commento alla legge 31 marzo 1901, n. 107 ed al regolamento 31 agosto 1901, n. 413. Milano. L. 4. — Apt, M. Scheckgesetz v. 11/3 1908. Textausgabe mit Anmerkungen. Berlin. M. 1.50. — Bechmann, A. Der Kauf nach gemeinem Recht. 3 Teil 2 Hälfte: System des Kaufs. 2 Abt. 2 Hälfte. Aus dem Nachlass des Verfassers herausgeg. nebst Sach- u. Quellenregister zum Gesamtwerk, von P. Oertmann. Leipzig. 8. — Beven, T. Negligence in law. 3d ed. 2 vol. London. Sh. 70. — Breit, J. Pflichten und Rechte des Bankiers unter dem neuen Scheckgesetz. Leipzig. M. 1.60. — Briffaut, M. Etude sur les biens cultuels familiaux en pays d'Annam. Paris. — Cartault, M. De la date certaine dans les actes sous seing privé (thèse). Laval. — Chabaud, G. Le droit d'auteur des artistes et des fabricants. Paris. fr. 4.50. — Chatel, M. Du neantissement des obligations de sociétés non placées. Paris. fr. 4. — Chevalier-Marescq. Nouvelle législation du mariage. Commentaire de la loi du 21 juin 1907. 2-e édition. Paris 1 fr. 50. — Chollet, M. et G. Hamon. Du droit des obligataires en cas de faillite, liquidation judiciaire, liquidation volontaire. Paris. — Claus, R. Das russische Bankwesen. (Staats- und sozialwissenschaftl. Forschungen, Hft. 131). Leipzig. M. 4. — Codowilla, E. Le denunzie di nuova opera

Digitized by Google

e di danno temuto. Torino. L. 6. — Cramer, Th. Der Einfluss des Anerbenrechts auf Verschuldung und Besitzerhaltung. Nach den Grundakten von 23 Dörfern des Reg.-Bez. Stade bearbeitet. Berlin. 4. — Dernburg, H. Das bürgerliche Recht des Deutschen Reichs und Preussens. Sechster (Schluss-) Band. 1 Abt. Halle. M. 6. — De Pietri Tonelli, A. Il diritto ereditario. Saggio espositivo e critico sulle basi storico-materialistiche e psicologiche della trasmissione dei beni mortis causa. Venezia. — Di Guyanga, A. Sul diritto di modificare un disegno artistico. Roma. — Di Franco, L. Se il diritto di firmare i singoli esemplari del libro spetti all'autore anche quando non sia stato preveduto e consentito nel contratto di edizione. Roma-Torino. — Dittenberger, H. Entwurf eines Gesetzes betreffend Aenderungen des Gerichtsverfassungsgesetzes, der Zivilprozessordnung, des Gerichtskostengesetzes und der Gebührenordnung für Rechtsanwälte. Mit kritischem Kommentar. Halle. M. 1.50. — Drathen. Der Rechtsschutz des bildenden Künstlers. Leipzig. M. 1.40. — Dubarle, R. De la faculté d'élire dans les testaments français (thèse). Paris. — Dufour, H. Des Chambres des notaires. Lille. — Egger, A. Prof. Der Rechtsschutz des Kindes im Entwurf des schweiz. Zivilgesetzbuches. Vortrag. Zürich. — Egger, A., Escher, A., Reichel, A. Wächter, H. und Wieland, C. Kommentar zum schweizerischen Zivilgesetzbuch. IV. Band. Das Sachenrecht. 1-te Liefg. Zürich. fr. 3.60. — Enneccerus, L. Lehrbuch des bürgerlichen Rechts. 1 Bd. Einleitung, Allgemeiner Teil, Schuldverhältnisse. 5 Lief. 3 Aufl. Marburg. 5.50. — Falkmann, R. Die Anfechtung von Rechtshandlungen durch die Gläubiger ausserhalb des Konkurses. 2 Aufl. Berlin. 3. — Falkmann, R. Die Zwangsvollstreckung mit Ausschluss der Zwangsvollstreckung in das unbewegliche Vermögen. 2 Aufl. 4 Lief. Berlin. 4 — Finger, R. Die Kunst des Rechtsanwalts. Ausgewählte Kapitel. Berlin. M. 5. — Fitzner, R. Die türkische Bergverordnung vom 14 Sefer 1324 oder 26 März 1322 (1906). Herausgegeben. Berlin. 1. — Foligno, A. Sulla validità della licenza per finita locazione notificata alla moglie dell' inquilino; sui danni per esecuzione data a sentenza, provvisoriamente eseguibile. Firenze. — De Gregorio, G. Manuale per l'esecuzione delle operazioni ipotecarie. Torino. — Gerhard, S. u. H. Doeberitz. Kommentar zum Deutschen Reichsgesetz über den Versicherungs-Vertrag. Berlin. M. 18.50. — Gerhard, St. Praxis des Privat-Versicherungsrechts. Eine Sammlung von Gerichtsentscheidungen. 1 Bd. Berlin. 9. — Grünberg, S. Der Entwurf eines Handlungsgehilfengesetzes. Wien. M. 0.85. — Hallbauer, M. Das deutsche Hypothekenrecht. Ein Leitfaden. 2 Aufl. Leipzig. M. 4. — Hansen, F. Das Urheberrecht in der Praxis der Postkarten-Industrie. Nach einem Votrage. Berlin. — 75. — Hebbing, P. Der Scheck-Verkehr nach dem neuen Recht. Gemeinverständlich dargestellt u. erläutert. Stuttgart. M. 1. — Hemmant, D. The companies act, 1907. Annotated, with notes on practice, by Herbert W. Jordan. 5-th edition. London. 2/6. — Henschel, A. Scheckgesetz v. 11/3 1908. Textausg. mit erläuternden Anmerkungen. Berlin. 1.20. — Hurry, A. Manual of Small debt procedure. Edinburgh. 4 s. nett. — Illemann, W. Haftpflicht der Post- und Telegraphenverwaltung und ihrer Beamten für Postsendungen. Telegramme und Ferngespräche im Inlands- u. Auslandsverkehr. Leipzig. 2.40. — Joulhiet, Ed., H. Rollet,

Digitized by Google

M. Kleine. Les tribunaux pour enfants aux Etats-Unis, en France, en Allemagne, en Angleterre. Paris. fr. 3.50. — Kaufmann, E. Handelsrechtliche Rechtsprechung. Nach dem System der Gesetze bearbeitet und zusammengestellt. 8. Bd. (Rechtsprechung u. Literatur des Jahres 1907). Hannover. 6.80. — Kleinfeller, G. Beiträge zur Reform des Zivilprozesses. Kiel. M. 1.60. — Kloeppel, E. Patentrecht und Gebrauchsmusterrecht. Kurzes Handuch zur Einführung in dieses Rechtsgebiet für jüngere Juristen. Berlin. 4. — Koellunter, O. Ein Beitrag zur Würdigung des englischen Zivilprozesses. Berlin. M. 2.50. — Krasnopolski, H. Die Aenderung und Ergänzung einiger Bestimmungen des allgem. bürgerl. Gesetzbuches. Regierungsvorlage. Wien. 85. — Krückmann, P. Spruchrecht. Ausgewählte höchstrichterliche Entscheidungen in der Systematik d. BGB. hg. 2 u. 3 Heft. Köln. 2.50. — Kuttner, G. Die privatrechtlichen Nebenwirkungen der Zivilurteile. (Abhandl. z. Privatrecht u. Zivilprozess des Deutschen Reiches, 16. Bd. 2. Heft.). München. M. 10. — Laubic, J. Les attachés commerciaux. Paris. fr. 4. — Lescure, J. Le marché à terme de bourse en Allemagne. Titre IV de la loi du 22 juin 1896. Paris, Fr. 7. — Lewinsky, K. Der Postsparkassencheck. Eine finanz- und rechtswissenschaftliche Studie. Wien. M. 1.40. — Luzzati, C. Appunti sulla nuova legge germanica 9 gennaio 1907, concernente il diritto d'autore sulle opere delle arti figurative e di fotografia in relazione con la legislazione artistica italiana. Milano. — Luzzato, R. La comproprietà nel diritto italiano. Torino. L. 5. — Lyon-Caen, Ch. et L. Renault. Traité de droit commercial. Tome II. Des societes. 4-e édition. 2 vol. Paris. — Martin, A. Prof. Loi fédérale sur la poursuite pour dettes et la faillite. Genève. — Mathews, G. A short treatise on the law of wills. London. 7, 6. — Merkel, J. Die Justinianischen Enterbungsgründe (Untersuchungen z. deutschen Staats- u. Rechtsgeschichte, 94 Heft.). Breslau. 4.40. — Merzbacher, S. Scheckgesetz v. 113 1908 samt den Bekanntmachungen v. 193 1908. Textausg. mit Anmerk. München. 1.20. — Mitteis, L. Der Entwurf einer Novelle zum allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch. Wien. M. 1. — Montagnier, J. De la lettre missive en droit privé. Etude de doctrine et de jurisprudence. 2 édition. Paris. fr. 5. — Müller, H. Die Verträge der Post, ihre Erfüllung und die Rechtslage des Empfängers unter der Wirkung eines zwischen Empfänger und Post abgeschlossenen Abkommens auf Ueberlassung eines Postschliessfachs. Leipzig. M. 3.50. — Nagórski, S. Das Rechtsverhältnis des unehelichen Kindes zu seinem Erzeuger nach deutschem und französischem Recht. Zürich. M. 3.60. — Nussbaum, A. Die Prozesshandlungen, ihre Voraussetzungen und Erfordernisse. (Abhandl. z. Privatrecht u. Zivilprozess des Deutschen Reiches, 17. Bd. 1 Heft.). München. M. 6.50. — Oertmann, P. Prof. Bürgerliches Gesetzbuch. I. Allgemeiner Teil. 2-te umgearb. Aufl. des Kommentars von K. Gareis. Erste Hälfte. Berlin. M. 6.50. — Oser, H. Prof. Der Dienstvertrag im schweiz. Zivilgesetzbuch. Berlin. — Osterrieth, A. Lehrbuch des gewerblichen Rechtsschutzes. Leipzig. 11.25. — Ottolenghi, E. Lo stato e il contratto di trasporto ferroviario. Torino. L. 4. — Pavlíček, A. Der neueste Entwurf eines Scheckgesetzes für das Deutsche Reich. Wien. — Perels, L. Die Seestrassenordnung vom 5/2 1906 und die ihr verwandten Vorschriften bearb. (Das allgemeine öffentliche Seerecht im Deutschen Reiche. 2 Erg.-Bd.).

Digitized by Google

Berlin. 1.50. — Péret, R. et Rondelet, J. La réforme du mariage. Commentaire théorique et pratique de la loi du 21 juin 1907 à l'usage des parquets, greffes et mairies. Paris. fr. 2. — Persico, G. Inammissibilità della compensazione fra il debito dell'operaio per spese giudiziali e l'indennità per l'infortunio. Roma. — Pichat, G. Le contrat d'association. Paris. fr. 5. — Pinot, P. Essai d'une théorie du droit de rétention au point de vue législatif (thèse). Paris. — Planck, G. Bürgerliches Gesetzbuch nebst Einführungsgesetz erläutert. Bd. 5, Lief. 3. 3 Aufl. Berlin. 6.50. — Planck, H. u. Kettnaker, M. Die Führung des Grundbuchs. Für die Praxis in Beispielen dargestellt und erläutert. Stuttgart. 6.60. — Praxis des Privat-Versicherungsrechts. Eine Sammlung von Gerichtsentscheidungen. Herausgeg. im Auftrage des Deutschen Vereins für Versicherungs-Wissenschaft, von St. Gerhard. 1 Bd. Berlin. M. 7.50. — Prelle, A. De la conversion de la séparation de corps en divorce (thèse). Lyon. — Reis, Th. Zeichnung und Übernahme von Aktien. Berlin. M. 2.40. — Riesser, J. Bemerkungen zum „Vorläufigen Entwurf eines deutschen Scheckgesetzes" unter besonderer Berücksichtigung der Herbeiführung eines einheitlichen Scheckrechts in Deutschland, Österreich u. Ungarn. Berlin. — Rundstein, S. Tarifrechtliche Streitfragen. Tübingen. — Ruppel, W. Kleine Reichsbanknoten. Das deutsche Banknotengesetz von 1906 im Lichte der Geschichte und Theorie des Banknoten- und Papiergeldwesens. Leipzig. 4.50. — Salmond, J. The Law of Torts: A treatise on the english law of liability for civil injuries. London. 18 s. nett. — Sauter, K. Betrachtungen über das Verfahren in bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten und Vorschläge zu dessen Aenderung. Karlsruhe. 60. — Schall, W. Das Privatrecht der Arbeiterverträge. Jena. — Schneider, H. v. Gesetz über die Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit v. 17. V. 1898. Textausgabe mit Anmerkungen. 3 Aufl. bearb. unter Mitwirkung von J. Kessler. München. 2.80. — Schneidler, K. Das gesamte württembergische Landesprivatrecht im Anschluss an die einzelnen Paragraphen d. BGB., HGB. usw., systematisch dargestellt. Stuttgart. 8.50. — Schück, R. Zivilrechtspraktikum. Zum Selbststudium und zum Lehrgebrauche. 2 Aufl. Berlin. M. 3. — Schultz, K. Die privatrechtliche Stellung der Ehefrau nach zürcherischem Recht und nach dem schweizerischen Zivilgesetzbuch, Diss. (Zürcher Beiträge zur Rechtswissenschaft 21.). Zürich. 3.20. — Schupfer, F. Il diritto privato dei popoli germanici con speciale riguardo all' Italia II. Possessi e dominii. Roma. L. 12. — Schweizerisches Zivilgesetzbuch v. 10. XII. 1907. Mit Inhaltsverzeichnis und alphabet. Sachregister. Bern. 3. — Scioloja, A. Le fonti e l' interpretazione del diritto commerciale. Perugia. L. 3.50. — Staudinger, J. Kommentar z. BGB und dem Einführungsgesetz hg. von Th. Loewenfeld, E. Rieszler u. a. 3/4 Aufl. Bd. 2 Lief. 2. Recht der Schuldverhältnisse. Allgem. Teil erläutert v. L. Kuhlenbeck; Spezieller T. erläutert von K. Kober. München. 8.50. — Strahan, J. The law of wills. London. Sh. 7/6. — Strauss, M. Die Miete nach dem Bürgerlichen Gesetzbuch. Leipzig. — Swan, K. The law and commercial usage of patents, designs and trade marks. London. Sh. 6. — Sydow, R. Gebührenordnung für Notare v. 25. VI. 1895 in der Fassung v. 6. X. 1899 nebst den einschlägigen Vorschriften des preuss. Gerichtskostengesetzes. Textausg. mit Anmerkungen. 3 Aufl. bearb. v. J. Rausnitz.

Digitized by Google

Berlin. 1.60. — Till, E. Der Entwurf einer österr. Zivilgesetznovelle vom Jahre 1907. Vortrag. Wien. M. 75. — Todara, L. Condizione giuridica dei sindicati industriali nel diritto positivo italiano. Palermo. — Vidari, E. Corso di diritto commerciale. 5 edizione migliorata ed accresciuta. Vol. IX (ultimo). Milano. L. 12. — Vidari, E. Scritti varii pubblicati per il 45° anno del suo insegnamento nella università di Pavia. Milano. L. 15. — Volkmar, E. Reformvorschläge zum Gerichtsverfassungsgesetz. Gesetzentwurf nebst Begründung. Hannover. M. 1. — Winiker, V. Die Fischereirechte am Vierwaldstättersee. (Historischdogmatische Studie.) Mit 2 Karten. Bern. — Ziino, M. La rivendicazione nel fallimento. Millano. L. 4. — Zitelmann, E. Artikel 7 bis 31 des Einführungsgesetzes zum bürgerlichen Gesetzbuch für das Deutsche Reich. Nebst sämtlichen Entwürfen. Leipzig. 2.80. — Zur Revision des schweizerischen Obligationenrechts. Anträge der vom Parteitag der schweizer. sozialdemokrat. Partei gewählten Kommision zum bundesrätlichen Gesetzesentwurf vom 3 März 1905. Zürich. — Zur Frage der Berufsvormundschaft. Berichte der 2 Tagung deutscher Berufsvormünder in Eisenach 17. u. 18 September 1907 hg. vom ständigen Ausschuss. Dresden. 2.40.

Bachmann, G. Die Bilanzvorschriften des schweiz. Obligationenrechts (Schweiz. Jur.-Z. Hft. 20). — Bekker. Die Erbschaften als Einnahmequelle des Deutschen Reiches. (D. J.-Z. 7). — Bendix, Z. Der sogenannte Verzicht auf das Eigentum an Grundstücken nach bürgerlichem Rechte (Arch. f. Bürg. R., Bd. 32, Hft. 1). — Bernstein, O. Das Börsenprivatrecht nach der Novelle von 1908 (Z. f. Handlsr. 62 Bd. 1 u. 2 Hft.). — Bouvier-Bangillon, A. prof. Commentaire de la loi des 17—20 avril 1907 concernant la sécurité de la navigation maritime (L. Nouv. No 7). — Brecht. System der Vertragshaftung (Unmöglichkeit der Leistung, positive Vertragsverletzungen u. Verzug) (Jahrb. f. Dogmat. d. bürg. R. II F. Bd. XVII, Hft. 1—4). — Busch. Wesen der öffentlichen Beglaubigung. Gesetzliche Behinderung der Urkundsperson. (D. J.-Z. 9).

(Nastavst će se.)

VIESTNIK.

(Sahrvatskog sveučilišta.) Njegovo cesarsko i kraljevsko apostolsko Veličanstvo blagoizvoljelo je previšnjim riešenjem od 14. kolovoza 1908. profesora zagrebačke realne gimnazije i privatnog docenta dra. Josipa Florschütza premilostivo imenovat javnim izvanrednim profesorom indoevropejske komparativne filologije na mudroslovnom fakultetu previšnje ime nosećeg sveučilišta u Zagrebu sa sustavnim berivima.

(Previšnja odlikovanja.) Njegovo cesarsko i kraljevsko apostolsko Veličanstvo previšnjom odlukom 4. kolovoza o. g. premilostivo se udostojilo udieliti namjestničtvenom savjetniku kod namjestničtva u Zadru Gustavu Rubelli pl. Sturmfestskom naziv i karakter dvorskog savjetnika uz oprost od odredbina. — Njegovo ces. i kralj. apostolsko Veličanstvo previšnjom odlukom 24. srpnja o. g. premilostivo udostojilo podieliti sudskim pristavima Stjepanu Buzoliću u Zadru i dru. Franu pl. Ohmučević-Grguriću-Bizzarru u Stonu naziv i karakter sudskog tajnika.

Digitized by Google

(† Dr. Ante vitez Tajčević.) Prošlog mjeseca umro je ovdje nakon kratke bolesti viećnik kr. banskog stola dr. Ante vitez Tajčević. Pokojnik se je rodio dne 13. rujna 1852. u Osieku, te je nakon svršenih pravnih nauka postao god. 1876. sudbenim vježbenikom, nekoliko mjeseci kasnije prislušnikom, a god. 1877. pristavom, u kojem je svojstvu službovao kod c. kr. kot. sudova u Vinkovcima, Brodu, Petrinji, Vukovaru, Gospiću, Virovitici i Bošnjacima. God. 1892. postao je kotarskim sudcem u Bošnjacima, god. 1894. dodieljen je sudbenom stolu u Bjelovaru, a god. 1897. premješten je u istom svojstvu u Osiek, G. 1898. imenovan je Tajčević viećnikom I. razreda kod kr. sudbenog stola u Osieku, a 6. svibnja god. 1903. dodieljen je u svojstvu pomoćnog izvjestitelja kr. banskomu stolu. Previšnjim riešenjem od 8. listopada god. 1905. imenovan je pokojnik viećnikom kr. baskog stola, gdje je službovao sve do svoje smrti. Tajčević je vršio svoje dužnosti savjestno i sdušno, te je uživao simpatije onih, koji su ga poznavali. Lahka mu zemlja!

(Imenovanja.) Njegovo ces. i kralj. apostolsko Veličanstvo blagoizvoljelo je previšnjim riešenjem od 2. srpnja 1908. imenovati financijalnoga savjetnika Ferdinanda Hrvata ravnateljem kod financijalnoga ravnateljstva u Požegi. — Njegovo cesarsko i kraljevsko apostolsko Veličanstvo blagoizvoljelo je previšnjim riešenjem od 15. srpnja 1908. viećnika kr. hrv.-slav.-dalm. stola sedmorice Vilima Crlenjaka premilostivo imenovati članom, a viećnika stola sedmorice Dragutina Markovca te odsječnog savjetnika kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade Franju Haladi-a članovima zamjenicima zemaljskog komsacionoga povjerenstva.

Ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije imenovao je kr. županijskog tajnika kod kr. županijske oblasti u Požegi dra. Milana Brezinšćaka tajnikom kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade u VII. činovnom razredu sa sustavnim berivima, kr. kotarskim predstojnicima u VIII. činovnom razredu sa sustavnim berivima kr. županijskog perovodju i upravitelja kr. kotarske oblasti u Čabru Mirka Kršnjavi-a; kr. kotarskog pristava I. razreda i upravitelja kr. kotarske oblasti u Novskoj Ivana Kadića; kr. kotarskog pristava I. razreda i upravitelja kr. kotarske oblasti u Novoj Gradiški dra. Ivana Güthnera i kr. kotarskog pristava I. razreda i upravitelja kr. kotarske oblasti u Vukovaru dra. Ernesta Spiesa, ostavljajući ih i nadalje na mjestu dosadašnjeg službovanja; nadalje kr. kotarskog pristava I. razreda i upravitelja kr. kotarske oblasti u Vojniću Pavla Stojanovića, premjestivši ga kr. kotarskoj oblasti u Iloku; kr. županijskog perovodju u Rumi Edvina Aneta, premjestivši ga podjedno kr. kotarskoj oblasti u Otočcu; kr. kotarskog pristava I. razreda u Sisku Ivana pl. Ožegovića, premjestivši ga podjedno kr. kotarskoj oblasti u Ludbregu, i konačno kr. kotarskog pristava I. razreda u Zemunu Maksu Graffa, dodielivši ga podjedno na službovanje kr. županijskoj oblasti u Zagrebu, Ivana Jeličića, pravnoga vježbenika kod kr. kotarskog suda u Cirkvenici, Isidora Kramera, pravnoga vježbenika kod kr. kotarskog suda u Karlovcu, Josipa Šporera, pravnoga vježbenika kod kr. kotarskog suda u Delnicama, prislušnicima u obsegu kr. banskoga stola, svršenog pravnika Josipa grofa Draskovicha ml., bezplatnim perovodnim vježbenikom u obsegu kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Ignjata Kolandera, pravnoga vježbenika kod kr. kotarskog suda I. u Zagrebu, prislušnikom u obsegu kr. banskoga stola, svršenog pravnika Antuna Zavišku, bezplatnim perovodnim vježbenikom u obsegu kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Miroslava Gorjanovića, pravnoga vježbenika kod kr. sudbenoga stola u Zagrebu, bivšega odvjetničkog perovodju dra. Ozrena Subotića i Vladimira Horvata, pravnoga vježbenika kod kr. kotarskoga suda II. u Zagrebu, prislušnicima u obsegu kr. banskoga stola.

Digitized by Google

Kralj. ugar. ministarstvo financija imenovalo je Ivana Spevca svršenog pravnika, bezplatnim kr. pravnim vježbenikom pri kr. ravnateljstvu erarijalnih pravnih posala.

(U Dalmaciji.) Njegovo cesarsko i kraljevsko apostolsko Veličanstvo previšnjom odlukom 28. srpnja o. g. premilostivo se udostojilo imenovati zemaljskog savjetnika Marina Silobrčića u Spljetu predsjednikom okružnog suda u Šibeniku.

Ministar pravde imenovao je za zemaljskog savjetnika sudskog tajnika, snabdjevena nazivom i karakterom zemaljskog savjetnika dra. Antuna Lubina u Spljetu za Kotor odredivši da služi u Spljetu, za zemaljske savjetnike i glavare kotarskog suda sudske tajnike: Vladislava Tripkovića u Kotoru za Perast, Dominika Barbieri u Dubrovniku za Korčulu i Romea Baricha u Spljetu za Hercegnovi; za sudske tajnike: kotarskog sudca Marina Bulata u Hercegnovome za Dubrovnik i sudske pristave: dra. Egidija Rovaro-Brizzi u Biogradu za Kotor, Viktora Orebicu u Spljetu za Spljet dra. Jerolima Dujmovića u Hercegnovome sa službom odredjenom za Sinj, za Šibenik, Mateja Čipčića-Bragadina u Spljetu za Kotor, dra. Rikarda Barića u Kninu, dra. Šimuna de Grazio u Zadru i dra. Gjorgja Lucicha u Supetru za Spljet, dra. Ignacija Katalinića u području prizivnog suda u Zadru za prizivni sud u Zadru, napokon za sudske pristave prislušnike: Mihovila Borovicha za Imotski, ds. Božidara Štambuka za Drniš, dra. Edvarda Jedlowskog za Skradin; Petra Derado i Zvjezdana Čulića za područje prizivnog suda u Zadru, Ivana Marovića za Supetar Antuna Damiani za Vrgorac i Trifona Lanzu za Knin.

Minister je financija imenovao kod financijskog odvjetničtva u Zadru pristava financijskog odvjetničtva dra. Josipa Cortellazza tajnikom financijskog odvjetničtva i koncepistu financijskog odvjetničtva dra. Petra Tamina pristavom financijskog odvjetničtva.

Prizivni sud dalmatinski imenovao je pravne vježbenike Hektora Meichsnera pl. Meichsneau, Petra Giuppanovicha, Ivana Secco, Nikolu Krekića, Josipa Portadu, Huga Baumeistera, Nikolu Oluicha i Riharda Alborghetti prislušnicima u vlastitom području.

(U Bosni i Hercegovini.) Njegovo ces. i kralj. apostolsko Veličanstvo je previšnjom odlukom od 16. srpnja 1908. blagoizvoljelo najmilostivije naimenovati sa naslovom i karakterom vladina savjetnika odlikovane vladine tajnike Ljuboja Dlustuša i Miecislava viteza Jelita-Madurowicza u zemaljskoj vladi u Sarajevu, kao i kotarskog predstojnika I. razreda Gezu pl. Szirmaya od Szirma-Bessenyö-a u Kotor-Varoši vladinim savjetnicima u VI. dnev. razredu sa sistemizovanim berivima.

C. i kr. zajedničko ministarstvo naimenovalo je političkog pristava I. razreda i kotarskog upravitelja u Glamoču Romana Stiasnya kotarskim predstojnikom II. razreda u VIII. dnevnom razredu.

Poglavica zemaljske vlade naimenovao je sudskim pristavima auskultante Josipa Hofmanna u kotarskom sudu u Sanskom Mostu, Stevana Mandića u kotarskom sudu u Banjaluci i Antuna Malbašu u kotarskom sudu u Županjcu i to premjestiv zadnjeg ka kotarskom sudu u Prozoru i postaviv ga predstojnikom toga kotarskog suda; najzad je naimenovao svršenoga pravnika Ivana Šajnovića privremenim auskultantom za okružni sud u Dol. Tuzli, pristava II. raz. u kotarskom uredu u Brčkom dra. Siegfrieda Umlaufa privremenim političkim pristavom I. raz. u IX. dnev. razredu, a političke perovodne vježbenike Norberta viteza Jedinu u kotarskom uredu u Ključu i dra. Rudolfa

Digitized by Google

Nestlanga u okružnoj oblasti u Banjaluci privremenim političkim pristavima II. razreda u u X. dnev. razredu, svršenog pravnika Matiju Jankača privremenim auskultantom u okružnom sudu u Banjaluci, svršenoga pravnika Gustava Vonašeka privremenim auskultantom za okružni sud u Banjaluci, svršenog pravnika Franju pl. Galliufa privremenim perovodnim vježbenikom za kotarski ured u Bos. Krupi.

(Premještenja.) Ban kraljevina Hrvatske i Slavonije i Dalmacije premjestio je iz službenih obzira kr. kotarskog predstojnika Vilima Šuberta od kr. kotarskog oblasti u Perušiću, kr. županijskoj oblasti u Požegi, a kr. kotarskog pristava I. razreda Radoslava Durbešića od kr. županijske oblasti u Požegi, kr. kotarskoj oblasti u Perušiću, povjerivši mu podjedno upravu te kr. kotarske oblasti, Josipu Sikutriću, sudbenom pristavu kod kotarskog suda u Slunju, povjerio je upravu rečenoga kotarskoga suda, a obnašao je premjestiti iz službenih obzira Adalberta Plešnika, sudbenog pristava kod kotarskog suda u Ivancu, k onomu u Dvoru, povjeriv mu podjedno upravu rečenog kotarskog suda, Matu Babića, sudb. pristava kod kotarskog suda u Zlataru, uslied vlastite molbe k sudbenom stolu u Zagrebu, dodieliv ga podjedno na službovanje k tajničtvu banskog stola, iz službenih obzira dra. Ivana Packa, sudbenog pristava u službovanju kod tajničtva banskog stola, k ovdješnjem kotarskom sudu II., iz službenih obzira sudbene pristave II. razreda, i to: Josipa Johanidesa kod kr. kotarskog suda u Zemunu uk onomu u Požegi i Franju Weinerta kod kr. kotarskog suda u Požegi k kr. sudbenom stolu u Zagrebu, iz službenih obzira: kr. kotarske predstojnike Milana Kramarića od kr. kotarske oblasti u Krapini k onoj u Djakovu; Dušana grofa Rittberga od kr. kotarske oblasti u Zemunu k onoj u Krapini; Edmunda Mušića od kr. kotarske oblasti u Mitrovici k onoj u Pakracu; dra. Viktora pl. Vukovića od kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade kr. kotarskoj oblasti u Mitrovici; Luku Lešića od kr. kotarske oblasti u Iloku k onoj u Zemunu; Petra Juzbašića od kr. kotarske oblasti u Ludbregu kr. županijskoj oblasti u Ogulinu; kr. županijskog perovodju Vjekoslava Hinterhobera od kr. županijske oblasti u Ogulinu kr. kotarskoj oblasti u Vojniću, povjerivši mu upravu te kotarske oblasti, a kr. županijskog perovodju Filipa Šestića od kr. kotarske oblasti u Otočcu kr. kotarskoj oblasti u Koprivnici.

(U Dalmaciji.) Ministar pravde je premjestio: zemaljskog savjetnika i glavara kotarskog suda Ivana Policha iz Korčule u Zadar; zemaljskog savjetnika Ivana Velzeka iz Šibenika u Zadar; zemaljskog savjetnika i glavara kotarskog suda Frana Graovca Brunelli iz Knina u Šibenik; kotarskog sudca dra. Ivana Bielića iz Metkovića u Starigrad; sudskoga tajnika Milana Bogdanovića iz Šibenika na pokrajinski sud u Zadar; sudbene pristave: Uga Nonveillera iz Korčule u Spljet, Josipa Flärera iz Tijesna u Šibenik, Fridrika Heina iz Knina u Biograd, Špiridiona Vallesa, iz Imotskoga u Sinj, Tomu Medića iz Supetra u Zadar i Rafajla Marića iz Vrgorca u Tijesno; podielio je mjesta sudskih pristava u odredjena službovna mjesta sudskim pristavima u području prizivnog suda u Zadru Emilu Delfinu u Kninu i Arturu pl. Saraca u Hercegnovome, odredivši da služe u Sinju.

(U Bosni i Hercegovini.) C. i kr. zajedničko ministarstvo premjestilo je kotarskog predstojnika II. razreda dra. Heinriha baruna Ferstela od seoskog kotarskog ureda u Mostaru k administrativnom odjelenju zemaljske vlade u Sarajevu, kotarskog predstojnika I. razreda Artura pl. Marczella od Kisudvarnoka od kotarskog ureda u Nevesinju k seoskom kotarskom uredu u Mostaru, a kotarskog predstojnika II. razreda dra. Hermanna Van-Zela d'Arlona od kotarskog ureda u Stocu ka kotarskom uredu u Nevesinju.

Digitized by Google

Poglavica zemaljske vlade premjestio je iz službenih obzira političkog pristava I. razreda i upravitelja ispostave u Bos. Kostajnici Muhamed bega Kulinovića ka kotarskom uredu u Brčkom, a političkog pristava I. razreda dra. Aleksandra Thrumicsa od istoga ureda ka kotarskoj ispostavi u Bos. Kostajnici, povjerivši mu upravu iste ispostave, iz službenih obzira vladinog podtajnika dra. Antuna Neuga od zemajske vlade k okružnoj oblasti u Mostaru, političkog pristava I. razreda i upravitelja kotarske ispostave u Grahovu Kazimira Rožalovskog ka kotarskom uredu u Travniku, a političkog pristava I. razreda Jaka pl. Kuglera od kotarskog ureda u Travniku ka kotarskoj ispostavi u Grahovu, povjerivši mu upravu tamošnje ispostave, razriešio je auskultanta u kotarskom uredu u Čajniću Rafaela Saloma na njegovu molbu od daljeg službovanja u ovijem zemljama, a sudskog pristava dra. Mavra Ruckensteina od kotarskog suda u Stocu premjestio k onom u Gračanici.

(Pravo dvjetovanja) podielio je ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije dru. Petru Majeru, branitelju u kaznenim stvarima i odvjetničkom kandidatu u obsegu kr. banskoga stola sa sjedištem u Gjurgjevcu, dru. Dragutinu Petriću, odvjetničkom perovodji u obsegu kr. banskoga stola sa sjedištem u Bošnjacima, dru. Ivanu Franku, odvjetničkom perovodji u obsegu kr. banskog stola sa sjedištem u Zagrebu i dru. Ivi Elegoviću odvjetničkom perovodji u obsegu kr. banskog stola sa sjedištem u Brodu.

(Novi kr. javni bilježnik.) Ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije imenovao je dra. Viktora Ruppa odvjetnika u Starof Pazovi, kr. javnim bilježnikom u obsegu kr. udbenoga stola u Mitrovici sa sjedištem u Staroj Pazovi.

Stečaji.

Prezaduženik	Stečajna oblast	Stečajni povjerenik	Dan i broj odluke	Stečajni upravitelj	Zamjenik	Rok prijavni do	Ročište
Viktor Mayer iz Temešvara	Kr. sudbeni stol u Mitrovici	Josip Sarić kr. sudbeni vićnik	16. kolovoza 1908. Br. 5688/gr.	Ljubomir Korać odvjetnik u Irigu	Dr. Giga Aranicki odvjetnik u Mitrovici	13. rujna 1908.	15. rujna 1908.
David Rosenberg trgovac u Brodu	Kr. kotarski sud u Brodu	Janko Barč kr. sudbeni pristav I. r.	22. srpnja 1908. Br. 13.983 gr.	Dr. Svetimir Korporić odvjetnik u Brodu	Dr. Želimir Mažuranić odvj. perov. u Brodu	24. kolovoza 1906.	24. rujna 1908.

Digitized by Google

Prezaduženik	Stečajna oblast	Stečajni povjerenik	Dan i broj odluke	Stečajni upravitelj	Zamjenik	Rok prijavni do	Ročište
Ferdinand Strmecki ml. u Zagrebu	Kr. sudbeni stol u Zagrebu.	**Pavao Pavešić kr. sudbeni viećnik I r.**	**5. kolovoza 1908. Br. 25852/gr.**	**Dr. Bogdan Stojanović odvjetnik u Zagrebu**	**Dr. Srgjan Budisavljević odvjet. perov. u Zagrebu**	**4. listopada 1908.**	**5. listopada 1908.**
Trg. tvrdka **M. Krammer** u Zagrebu	Kr. sudbeni stol u Zagrebu	**Pavao Pavešić kr. sudbeni viećnik I. r.**	**19. kolovoza 1908. Br. 27.574/gr.**	**Dr. Ilija Prica odvjetnik u Zagrebu**	**Ćurčić odvjetnički perovodja u Zagrebu**	**24. rujna 1908.**	**6. listopada 1908.**
Trg. tvrdka **S. Marković** u Zagrebu Nikolićeva ul. 5	Kr. sudbeni stol u Zagrebu	**Pavao Pavešić kr. sudbeni viećnik I. r.**	**21. kolovoza 1908. Br. 27.770/gr.**	**Dr. Hinko Hinković odvjetnik u Zagrebu**	**Josip Matica odvjetnik u Zagrebu**	**21. rujna 1908.**	9. listopada 1908.
Fran Horvat i Josip Horvat na Plešivici	Kr. sudbeni stol u Zagrebu	**Pavao Pavešić kr. sudbeni viećnik I. r.**	**1. kolovoza 1908. Br. 25.468/gr.**	**Dr. Gustav Gaj odvjetnik u Jaski**	**Dr. Josip Schmerz odvj. perov. u Zagrebu**	14. rujna 1908.	12. listopada 1908.
Centralna dvorana pokućtva Schwarz i drug u Osieku	Kr. sudbeni stol u Osieku	**Petar Trbojević** kr. sudbeni viećnik	**30. srpnja 1908. Br. 12.145/gr.**	**Dr. Franjo Papratović odvjetnik u Osieku**	**Dr. Vjek. Hengl odvjetnik u Osieku**	**30. rujna 1908.**	**15. listopada 1908.**

Digitized by Google

Valtazar Bogišić.

Piše dr. Ivan Strohal.

Rad i ideje Valt. Bogišića stvaraju upravo osnovu i početak čitavoj nauci o pravu i pravnim načelima u slovjenskih naroda, kao posebnoj grani pravne znanosti. U tome, što je Valt. Bogišić ovu granu pravne znanosti, može se reći, upravo zasnovao, nalazi se njegova najveća zasluga; radi te već njegove zasluge ime se njegovo ne će izgubiti, dok bude Slovjena. Ako će se s vremenom i pronaći možda, da ima u radu i idejama V. Bogišića ovo ili ono, što ne stoji onako, kako je to Bogišić prikazao, zasluga njegova, da je stvorio nauku o pravu slovjenskih naroda kao nauku o jedinstvenoj grupi pravnih načela i uredaba, ostat će ipak neizbrisiva. Svaki je početak težak, u početku lako se posrne; pa zato ne će se ni V. Bogišiću moći zamjeriti, ako je gdjegdje i posrnuo.

Istina je doduše, da je već prije Bogišića postojala teorija o posebnim svojstvima slovjenskih naroda, i teorija o nekim specijalno slovjenskim pravnim uredbama, u kojima da se ova svojstva i cijela ćud i narav slovjenskih naroda manifestiraju. No s tim teorijama bavili su se prije Bogišića manje više samo nepravnici. Sa strogo pravničkoga gledišta nije se s pravom slovjenskih naroda kao s jednom cjelinom prije Bogišića nitko bavio. Radi toga može se reći, da je on nauku o pravu slovjenskih naroda kao posebnu granu pravne znanosti upravo zasnovao.

Bogišić je dalje velik ne samo, jer je, kako je rečeno, upravo zasnovao posebnu granu pravne znanosti, on je velik i radi toga, jer je sa svojim radom i s uspjesima svoga rada došao do svjetskoga glasa. — Slovjeni u opće ne imadu pravnika u užem smislu, koji bi kao takov došao do svjetskoga glasa. Lelewel i Maciejowski bili su u prvom redu samo historičari; Mickiewicz pjesnik i kulturni historičar; Herceni Bakunin socialisti; a od novijih su opet Kovalevskii i Novikov u prvom redu sociolozi. Pravnik u užem smislu tek je Bogišić. On je za pravo jedini slovjenski pravnik u užem smislu, koji je došao do svjetskoga glasa.

Bogišić je velik i u tome, što je pravo i pravne uredbe stao proučavati nezavisno od pisanih zakona. Njemu nijesu vrelom svemu pravu samo pisani zakoni; on traži pravo i izvan tih zakona. On je bio na ovo traženje

Digitized by Google

izvan pisanih zakona donekle upravo prisiljen, jer ono, što je on želio pronaći, t. j. ono, što je zajedničko u pravima svih slovjenskih naroda, i u čem se odrazuje narav slovjenskih naroda, nije mogao tako lako naći u pisanim zakonima. Tih pisanih zakona nije bilo mnogo, a koliko ih je bilo, bili su preuzeti od zapadnih naroda, pa nije došlo u njima do izražaja ono, u čemu se razlikuje pravo slovjenskih naroda od prava zapadnih naroda.

Da upozna pravo, koje živi u narodu nezavisno od pisanih zakona, obratio se je Bogišić s pitanjima o tom pravu na sam narod. On je doduše u duhu tadanje pravne nauke, koja je izvan zakona znala samo za pravne običaje kao vrelo pravu, tvrdio, da ispituje pravne običaje; te se je doista mnogo i često gubio u istraživanju raznih narodnih navika, koje s etnografskog gledišta mogu biti vrlo značajne, no koje za samo pravo ne imadu skoro nikakve vrijednosti. Ali Bogišić je pri tome često duboko ušao i u samu stvar. On je ispitivao takodjer bez obzira na budi kakove običaje, što drži narod, da je u ovome ili onome slučaju pravo, što li nepravo; kako u narodu živi ovo ili ono subjektivno pravo, ova ili ona pravna uredba; u čemu po shvaćanju naroda sastoji ovaj ili onaj pravni posao, te kakovim posljedicama radjaju pojedini pravni poslovi. — Sve se je to do Bogišića vrlo slabo ili nikako ispitivalo. Sam Nijemac Hellwald priznaje[1], da se Bogišić ima smatrati osnovateljem one škole, koju u Njemačkoj zastupa glasoviti Post, a koja se nazivlje etnološkom jurisprudencijom. Mnogo prije, veli Hellwald, nego li su se pojavila prva Postova djela već je Bogišić opisao po istim načelima običajno pravo u slovjenskih naroda.

Vrijedno je stoga, da se pobliže upoznamo sa životom i radom tog velikog muža.

V. Bogišić rodio se je 7. prosinca 1834. u Cavtatu. Porodica Bogišićeva, vele, da je podrijetlom iz Konavla, iz sela Mrcine. U Cavtat doselio se je tek djed našega Bogišića: Baldo Bogišić. Ovaj Baldo imao je četvero djece, od koje je najmladji Vlaho još za očeva života, kad je ovaj oslijepio, preuzeo gospodarstvo u roditeljskoj kući. Kuća ta bila je bogata, imala je mnogostrano gospodarstvo. Vlaho sin Baldov bio je otac našeg Valtazara, po dubrovačkom narječju Balda. Osim Balda imao je Vlaho još i jednu kćer. U porodu ove kćeri umrla je Baldova mati, a otac Vlaho oženio se je poslije njene smrti po drugi put; no s drugom ženom nije imao djece. Tako je uz našega Balda ostala samo jedna sestra.

Iza svršene osnovne škole polazio je naš Bogišić neku privatnu školu kod jednog nekadanjeg pomorskog kapetana. Ova privatna škola odgovarala je donekle današnjim gradjanskim školama i nautikama; učila se je u njoj osobito matematika, fizika, astronomija i nautika. S navršenom 12. go-

[1]) Die menschliche Familie, str. 501., bilj. 1.

Digitized by Google

dinom svršio je naš Baldo i ovu školu. Iza toga polazio je privatnu školu kod cavtatskoga župnika-dekana I. Zafrona. Ovaj mu je izdao i neku privatnu svjedodžbu za prva četiri razreda gimnazije. Baldo je želio položiti ispit takodjer i na državnoj gimnaziji u Dubrovniku, a iza toga nastaviti nauke na visokim školama. No otac njegov bio je proti tome; on je želio, da mu sin ostane kod kuće, da poslije njegove smrti preuzme njegovo gospodarstvo, i zato, makar je i želio, da mu se sin naobrazi, nije pustio, da ide na nauke izvan Cavtata. — U Cavtatu još naučio je Baldo od liječnika Messi-a francuski; osim toga učio je i njemački. Talijanski bio je pak nastavni jezik u pomenutim privatnim školama. Tako je naš Bogišić već kao dječak od 14—15 godina poznavao tri jezika, a osim toga znao je i nešto njemački. Kod Zafrona naučio je takodjer čitati i pisati ćirilicom.

Dok je još u Cavtatu bio, kao mladi dječak, sastavljao je za djeda i oca različne isprave o pravnim poslovima, koje su ovi sklapali s drugima, a znao ih je zastupati i pred sudom. Osim toga putovao je u različnim trgovačkim poslovima po Dalmaciji, a i izvan Dalmacije. Pri tome upoznao se je s mnogim znamenitim ljudima iz one dobe. U Trstu upoznao se je s biskupom Dobrilom i s historičarom Kandlerom; upoznao se je i s Iv. Kukuljevićem. Od djetinjstva pak bio je najbolji prijatelj s knezom Nikolom Velikim Pucićem. U Dubrovniku, upoznao se je i s knezom Medom Pucićem, Perom Budmaniem, I. Kaznačićem, Perom Franasovićem i s drugima.

Kada je Dubrovčanin knez Lukša Gučetić dao raspisati nagradu za najbolji prijevod Tacitove „Vita Agricolae", natjecao se je medju ostalima i naš Bogišić, te je njegov prijevod iza nagradjenog Pavlovićevog prijevoda priznat drugim najboljim, dok prijevodi drugih starijih književnika (medju njima prijevod Stj. Ljubiše) nijesu dobili tog priznanja.

Godine 1849. umro je djed, a godine 1856. otac Bogišićev. Uz mnogo gospodarskih posala bila je sada našemu Bogišiću prva briga, da dodje u svijet na visoke škole. Zato je u prvom redu nastojao upotpuniti svoje znanje, i učiniti ispit zrelosti za gimnaziju. Školske godine 1858./9. dozvoljeno mu bje da polazi na državnoj gimnaziji u Mlecima predavanja za VIII. razred gimnazije, te je mjeseca srpnja 1859. položio na liceju „S. Catterina" u Mlecima ispit zrelosti.

Svršivši ovako gimnazijske nauke ode na visoke nauke u Beč. Najprije htjede na filozofski fakultet, da sluša filozofiju, filologiju i historiju. Poslije odluči se ipak za juridički fakultet. U Beču upoznao se je s Miklošićem, koji je u velikoj mjeri utjecao na dalji tečaj Bogišićevog života.

Digitized by Google

Prva dva semestra slušao je Bogišić u Beču; treći semestar slušao je u Berlinu, četvrti u Münchenu a posljednja četiri opet u Beču. Izmedju trećeg i četvrtog semestra pošao je u Pariz. Slušao je, kako je već rečeno pravo i državoslovne nauke; no pored toga slušao je na filosofskome fakultetu ne samo filozofiju, nego i historiju i filologiju. Kako se vidi iz njegovih kasnijih djela, osobito se je bavio studijom rimskoga i pandektarnoga prava; slušao je skoro sve najznatnije profesore rimskoga i pandektarnoga prava iz sredine prošloga vijeka, tako napose: Arndtsa (u Beču), Rudorfa (izdavača Puchtinih Institucija, u Berlinu), Windscheida (u Münchenu), osim toga uz put Iheringa (u Giessenu) i Vangerowa (u Heidelbergu). S Arndtsom i s Iheringom takodjer se je i osobno upoznao. Dalje slušao je Ungera, Glasera, Siegela, Steina, Neumanna (u Beču), Stahla, Gneista, Beselera, Richtera (u Berlinu) te Bluntschlia (u Münchenu), a od nepravnika slušao je Jägera, Sieckela, Aschbacha, Miklošića, Vahlena (u Beču), Boppa i Droysena (u Berlinu). Osim toga putovao je mnogo po Njemačkoj i Francuskoj; upoznao je mnogo svijeta, spoznao se s mnogim glasovitim muževima one dobe, napose — s glasovitim Slovjenima.

Tako se je upoznao s Vukom St. Karadžićem, M. F. Rajevskim, Met. barunom Ožegovićem, Josipom i Hermegildom Jirečekom, A. Mussafiom i s mnogim drugima.

Još prije svršenih sveučilišnih nauka promaknut bje na temelju disertacije „Ueber die Ursachen der Niederlagen des deutschen Heeres im hussitischen Kriege" na sveučilištu u Giessenu, god. 1862. na čast doktora filozofije. — Skoro pak iza svršenih nauka promaknut bje god. 1864. u Beču na čast doktora prava. — God. 1869. zadobio je na sveučilištu u Odesi honoris causa još i treći doktorat javnoga prava.

Oko Uskrsa godine 1863. dobio je Bogišić nakon svršenog sedmog semestra na preporuku Miklošićevu i Ožegovićevu mjesto kolaboratora u dvorskoj biblioteci u Beču. Do te dobe bio je u toj biblioteci namješten za slovjensku književnost profesor Miklošić. Pošto on nije mogao više obavljati te službe pored drugih posala, to je ostavio tu službu, i na njegov predlog dobio je to njegovo mjesto naš Bogišić.

U dvorskoj toj biblioteci imao je Bogišić prilike upoznati sve, što je do onda o Slovjenima napisano. I on je tu priliku u obilnoj mjeri izrabio — U toj biblioteci upoznao se je osim toga s mnogim znamenitim ljudima Upoznao se je napose s činovništvom ove biblioteke, u koje su spadali upravo znameniti književnici i učenjaci. Upravitelj biblioteke bio je glasoviti njemački pjesnik barun Münch-Bellinghausen (poznat pod pseudonimom Halm). Medju činovništvom ove biblioteke nalazio se je tada još mladi, naprijed spomenuti, Fr. Hellwald.

Digitized by Google

U biblioteci upoznao se je i s drugim znamenitim muževima, koji su u ono doba pohadjali ovu biblioteku. Tako se je upoznao s N. Tomaseom, Maciejowskim, Hubeom, Sreznjevskim, Fr. Račkiem, Gj. Daničićem, V. Jagićem, J. Tkalcem, St. Novakovićem, V. Gjorgjevićem, J. Gavrilovićem, N. Popovom i s mnogim drugima.

Upoznavši u pomenutoj biblioteci sve, što se je do onda o Slovjenima i njihovim pravnim običajima pisalo, poduzeo je skoro, kako je stupio u tu biblioteku, da napiše djelo o pravnim običajima u Slovjena. No doskora uvjerio se je, da ono, što je o Slovjenima napisano, sadržaje malo ili skoro ništa o njihovim pravnim običajima. Za to već se je u tom prvom znamenitijem djelu poslužio usmenim ispitivanjem o tim običajima. Pri tome su mu napose pomogli: prijatelj još iz djetinjstva knez Nikola Pucić (za dubrovačku okolicu, navlastito za Konavlje), S. Milinović (kasnije nadbiskup barski, za okolicu sinjsku), P. Odžakov (za Bugarsku), V. Ivanov-Želudkov (za Rusku), St. Gj. pl. Belošević (pravnik u Beču, za hrvatsko Zagorje), Marin Lucijanović (bogoslov u Beču, za Lastovo), Ignjat Orožen (svećenik u Štajerskoj, za slovenske krajeve), Jos. Vukelić (bogoslov u Senju, za hrv. primorje i vojnu krajinu), Al. Sandić (profesor u Novom Sadu, za Srijem i Banat), M. F. Rajevski (za ruske krajeve), Iv. pl. Maršo (koncipista kr. dvor. kancelarije u Beču, za Hrvatsku) i t. d.

Rezultat ovog sabiranja donosi Bogišić u djelu „O važnosti sakupljanja narodnih pravnih običaja kod Slavena". Djelo to otisnuto je u zagrebačkom almanaku „Književnik" god. 1866. i god. 1867., a kasnije još i napose pod natpisom „Pravni običaji u Slavena."

Istodobno mislio je na to da sastavi čitavi zbornik o običajnom pravu (barem) u južnih Slovjena. U tu svrhu sastavio je posebni „naputak za opisivanje pravnijeh običaja, koji živu u narodu." Tu je napose naveo 347 pitanja, na koja bi valjalo sabrati odgovore, da bude moguće opisati pravne običaje u narodu. Godine 1867. otisnut je taj naputak u zagrebačkom „Književniku", a osim toga napose i latinicom i ćirilicom. Naputkom tim obratio se je Bogišić na sav narod, napose na inteligentnije slojeve, da mu pomognu kod istraživanja običajnoga prava u južnih Slovjena, da mu dadu podatke, gradivo, na kom da sagradi nauku o tom običajnome pravu.

God. 1863. osnovano bje u Beču društvo „Slovanska Beseda" kao društveno središte svih Slovjena u Beču. Predsjednikom tog društva bio je Čeh grof E. Černin, a u upravni odbor bio je izabran medju ostalima i naš Bogišić. Uz Bogišića bili su u upravnom odboru Ogn j. Utiešenović, Fedor Demelić, glasoviti poljski slikar Grotgier, pomenuti već Rajevskij, Iv. Golovacky i drugi. Bogišić je napose uredio

Digitized by Google

društvenu biblioteku, te je već god. 1865. tiskano od njega „izvješće o slovenskoj biblioteci u Beču za god. 1865." u godišnjem izvještaju pomenutog društva „Slovanska Beseda."

Mislima o nekom središtu za sve slovjenske narode daje Bogišić oduška i u članku „словенски музеум" otisnutom u novosadskom srpskom letopisu za god. 1867.

Istodobno napisao je za bečki „Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen" historičku raspravu „sull' epistolario di Stefano Gradi" (knj. XXVIII. god. 1867.) Ova je rasprava neki uvod za publikaciju korespondencije Gradićeve, koju je Bogišić tek god. 1906. odlučio se publicirati i u tu svrhu odaslao ju jugoslavenskoj akademiji u Zagrebu.

Bogišiću je u to vrijeme ponovno bilo ponudjeno, da se dade birati za narodnog zastupnika u dalmatinski sabor. No on je te ponude otklonio, samo da političkim djelovanjem ne bude zapriječen u svom znanstvenom radu. God. 1867. bio je pozvan takodjer i na etnografsku izložbu u Moskvu; uslijed različnih zapreka nije mu ipak bilo moguće, da se tom pozivu odazove.

Godine 1868. preuredjeno bje školstvo u hrvatskoj i ugarskoj vojnoj Krajini; napose odredjena su bila dva školska savjetnika, koji su imali nadzor voditi nad svim školama u vojnoj Krajini. Jedan od tih imao je nadzor voditi nad svim školama u hrvatsko-slavonskoj Krajini sa sjedištem u Zagrebu; drugi imao je taj nadzor voditi nad svim školama u banatsko-srijemskoj vojnoj Krajini sa sjedištem najprije u Temišvaru zatim u Petrovaradinu. Školskim savjetnikom za hrvatsko-slavonsku Krajinu bio je imenovan svećenik i ravnatelj senjske gimnazije Stj. Sabljak, školskim savjetnikom za banatsko-srijemsku vojnu Krajinu bio je imenovan naš Bogišić.

U novome svome zvanju dao se je Bogišić odmah na posao; te je pripravivši se najprije dobro poduzeo inspekcijono putovanje. O toj inspekciji podnio je opsežan izvještaj. Pošto se je i opet radilo o reorganizaciji školstva u vojnoj Krajini, to bje Bogišić pozvan u Beč, da sudjeluje u komisiji, koja se je bavila reorganizacijom školstva. Nakon dvomjesečnog boravka u Beču povratio se je opet, ali ne više u Temišvar nego u Petrovaradin.

U Petrovaradinu upoznao se je sa svećenikom i književnikom I l. Okrugićem; u Novom Sadu pak s književnikom Svetićem; u Beogradu opet upoznao se je s Daničićem, J. Šafařikom, M. Banom, Novakovićem te B. Kallayem. — Kao školski savjetnik imao je prilike doći u uži doticaj s narodom tako velikog teritorija, kako je bila banatsko-srijemska vojna Krajina; tako je i neposrednim ispitivanjem naroda mnogo toga doznao o običajnome pravu u narodu.

Digitized by Google

God. 1869. nakon što su bili usvojeni zakonski predlozi o preustrojstvu školstva u vojnoj Krajini, odrekao se je Bogišić službe školskog savjetnika. Istodobno dobio je ponudu, da zauzme novo osnovanu katedru slovjenske pravne povjesti na sveučilištu u Odesi ; i on je tu ponudu prihvatio. Podjedno podijelilo mu je sveučilište u Odesi honoris causa naslov doktora javnoga prava, te ga je, pošto je stavljenu ponudu prihvatio, imenovalo javnim redovitim profesorom slovjenske pravne povjesti.

Koncem godine 1869. krenuo je Bogišić na put u Odesu. Put je taj bio vrlo tegotan, jer nije bilo još željeznica, već se je moralo s kolima putovati. Na putu se je Bogišić prehladio, te je dulje vremena bolovao. Ipak već mjeseca ožujka 1870. držao je inauguralno predavanje „о научной разработкѣ исторіи славянскаго права“ ; ovo predavanje bilo je kasnije još i napose otisnuto. — Predavanje ovo po opsegu ukazuje se dosta neznatnim, no znamenito je ono radi misli, koje su u njemu istaknute. Bogišić već u ono doba, pred skoro četrdeset godina, prigovara pravnoj znanosti, da se previše bavi samo s pukim mrtvim slovima zakona, a da se na pravni život naroda ne obazire. Zakoni se izdavaju, prigovara on, bez obzira na pravni život i potrebe naroda. On drži, da se imade pravni život naroda, ili kako se on izražava pravni običaji, ponajprije opisati, zatim isporediti s običajima drugih naroda i konačno da se prema tome tek imadu stvarati zakoni. Historička škola, drži on, da je u tom pravcu već nešto učinila ; ali on se s onim, što je historička škola učinila, nikako ne zadovoljava. — U tome predavanju ističe takodjer, kako su se praksa i teorija prava daleko razišle.

U prvo vrijeme svog boravka u Odesi imao je Bogišić mnogo posla sa svojim novim zvanjem. Ruski jezik doduše je već od prije poznavao, ali govorio ruski nije skoro nikada ; radi toga imao je u prvo vrijeme mnogo poteškoća s jezikom. Dalje imao je predavati skoro posve novu nauku. Maciejowski napisao je doduše već pred više godina pravnu historiju slovjenskih naroda, ali ne može se reći, da je sa svojim djelom uspio. Bio je to više neki pokus u doba, kad još nije bila skoro nikako ispitana ni pravna povjest pojedinih slovjenskih naroda. — U doba, kad je Bogišić zauzeo stolicu pravne povjesti slovjenskih naroda, bila je takodjer još slabo poznata pravna povjest ruskoga, poljskoga i češkoga naroda ; a o pravnoj povjesti ostalih slovjenskih naroda tek se je počelo pisati. — Bogišću je pri tome osobito dobro došlo znanje, što si ga je prikupio u bečkoj dvorskoj biblioteci. U Beču već upoznao je mnogo toga, što se je ticalo pravne povjesti pojedinih slovjenskih naroda, a to mu je dobro došlo u njegovom novom zvanju.

Pored posla skopčanog sa zvanjem sveučilišnog profesora nastavio je Bogišić i u Odesi proučavanje običajnoga prava u južnih Slovjena. U Odesi našao je opet mnogo ljudi, kojima su običaji i pravno shvaćanje u južnih Slovjena bili vrlo dobro poznati. Našao je tu napose glasovitog vodju

Digitized by Google

hercegovačkih ustaša vojvodu Luku Vukalovića, Lukina sina Bogdana Vukalovića te Miloša Sredanovića. Ovi su mu dali mnogo podataka o pravnim običajima u Hercegovini i u Katunskoj nahiji u Crnoj Gori. Našao je tu zemljaka Pavla Maguda pomorskog kapetana iz Dubrovnika, koji mu je opet dao mnogo podataka o običajnom pravu u Konavlju. Upoznao je tu popa Marka Pejovića iz Crne Gore, koji mu je dao podatke za Crnu goru. Upoznao je i pravnika Marka Marinovića, koji mu je opet dao podatke za Makarsko primorje u Dalmaciji.

Osim toga putovao je Bogišić istodobno i u Kavkaz i ovdje upoznao se je s pravnim običajima u primitivnih kavkazkih plemena. Ovdje napose hotio je da nadje embrione pojedinih pravnih uredaba i da tako isporedjivanjem dodje do razjašnjenja mnogih pravnih uredaba u Slovjena. No došao je do uvjerenja, da tu postoji posve drugi društveno-pravni svijet. Uza sve to on si je obzirom na taj drukčiji društveno-pravni poredak sastavio nova pitanja, te je na ta pitanja, kako sam izvješćuje u pristupu k „zborniku sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena“ (str. XLIX.), na Kavkazu i kasnije medju Arbanasima sabrao mnogo materijala, s kojim da bi se mnogo toga moglo popuniti i popravit u pomenutome zborniku. On je odlučio taj materijal objelodaniti. Do toga žalibože nije ipak došlo.

Još kao djak mislio je Bogišić, kako bi se sastavio neki sveslovjenski muzej i biblioteka, kako bi se u taj muzej i biblioteku sabralo sve, što bi doprinijelo tome, da se slovjenski narodi medjusobno upoznaju. O tome je on već godine 1867. u Beču napisao raspravicu pod natpisom „**словенски музеум**“. Ali ta raspravica i njegove želje nijesu naišle nikakov odziv. — Sada u Odesi stao je razvijati iste misli; napose držao je, da bi takovu biblioteku i muzej moglo osnovati slovjensko dobrotvorno društvo u Odesi. U tom pravcu napisao je god. 1870. raspravicu „**Объ устройствѣ Славянской Библіотеки при одесскомъ Слав. Благотвор. Обществѣ**“. Bogišićev prijedlog doista je slovjensko dobrotvorno društvo u Odesi prihvatilo i tako bje osnovana slovjenska biblioteka u Odesi. Bogišić napisao je god. 1871. takodjer i štatut za ovu biblioteku „**Уставъ Славянской Библіотеки**“. On je prve dvije godine upravljao s tom bibliotekom, te je o njezinom napretku i djelovanju svake godine sastavio izvještaj „**отчетъ о состояній у дѣятельности слав. Библіотеки въ Одессѣ**“.

Bogišić bavio se je već prije nego li je došao u Odesu ne samo sa sakupljanjem pravnih običaja, koji danas u slovjenskih naroda žive, nego i s pravnom historijom slovjenskih naroda. Već u prvoj knjizi rada jugoslavenske akademije nalazimo od njega objelodanjen jedan „spomenik narodnoga običajnoga prava iz 16. vijeka“; a odmah u trećoj knjizi rada jugosl. akademije nalazimo dva priloga za pravnu historiju južnih Slovjena i to: „**1. Преписка**

Digitized by Google

лажнога цара Стјепана малога с Дубровачком републиком (1771.—1773.); 2. Арапско званично називље почасно за краљеве српске и бугарске“. U petoj knjizi rada jugosl. akademije dolazi s povećom raspravom „Glavnije crte obiteljskoga pisanoga prava u starom Dubrovniku.“

U jednoj od prvih sjednica jugoslavenske akademije prihvaćen bje B o g i š i ć e v predlog, da akademija preuzme izdavanje pravnih spomenika u južnih Slovjena. Akademija povjerila je B o g i š i ć u da izradi program, po kom bi se ti spomenici imali izdavati. B o g i š i ć se je već godine 1867. u Beču prihvatio izradjivanja tog programa. Napose naumio je bibliografički popisati čitav materijal, koji se tiče toga predmeta. Počeo je sa zakonima, što su ih izdavale državne vlasti. U bečkoj dvorskoj kancelariji mogao se je lako informirati o čitavom tom materijalu, te je posao dosta brzo išao. Kad je istupio iz bečke dvorske biblioteke, mislio je taj posao nastaviti i napisati djelo, u kome bi bio opisao sav taj materijal. No u Odesi nije mogao da nastavi započeti posao onako točno i potpuno, kako je to naumio ; zato je odlučio da se otisne barem ono, što je već u Beču prikupio, i poslao je to akademiji, a ona je izdala god. 1872. pod natpisom : „Pisani zakoni na slovenskom jugu ; bibliografski nacrt dr. V. Bogišića : I. Zakoni izdani najvišom vlašću u samostalnim državama.“

Jugoslav. akademija u Zagrebu odlučila je takodjer po osnovi B o g i š i ć e v o j izdavati zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovjena. Akademija je i sama nastojala, da se sabere, što više odgovora na pitanja, koja je B o g i š i ć razvrstao u svom „naputku za opisivanje pravnijeh običaja, koji živu u narodu.“ Ona je taj naputak otisnula i razaslala ga u narod. Doista iz mnogih krajeva stigli su odgovori na stavljena pitanja. O uspjehu sakupljanja tih odgovora podnio je B o g i š i ć akademiji 4 izvještaja, te su svi izvještaji otisnuti u 1., 5., 11. i 19. knjizi rada jugoslavenske akademije.

Raznim zvaničnim poslovima opterećen, a zaokupljen i s drugim radom nije dospio, da redakciju prispjelih odgovora dovrši prije godine 1874. Tek početkom god. 1874. konačno je uredio ove odgovore. Još iste godine izdala je jug. akademija ovako redigirani ovaj materijal zajedno sa pristupom, koji sam obuhvaća LIX strana. Materijal taj razvrstan je kao odgovor na 352 (prvobitno 347) pitanja. Sabrani su tu odgovori, koji su pismeno podneseni ; no ima mnogo takovih, koje je sam B o g i š i ć pobilježio ispitujući pojedine osobito dobre poznavaoce običajnoga prava. Ovi usmeni odgovori redovito su mnogo bolji od pismenih. B o g i š i ć dobivao je odgovore iz različnih krajeva. Iz mnogih krajeva dobio je odgovore i od više ljudi, pak je takove odgovore iz istog mjesta ili iz istog kraja često spajao u jedno, no često navodio je jedne pored drugih. Tako je svrstao ukupno 42 grupe odgovaralaca na stavljena pitanja. — Na neka pitanja nije u opće dobio iz

Digitized by Google

manjih mjesta nikakvog odgovora. Tako n. pr. iz Novoga nije dobio nijednog odgovora na pitanja, koja su se ticala zadruge, jer da tobože u Vinodolu nema zadruge. Odgovori pak na pitanja, koja se tiču zadruge (oko 85), obuhvataju veliki dio čitavog sakupljenog materijala.

Bogišić sam nije držao, da bi sakupljeni materijal stvarao gotovi zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovjena. On je držao, da bi taj materijal mogao služiti samo kao podloga sistematično obradjenom zborniku. Radi toga nosi i taj materijal u izdanju jugoslav. akademije natpis „zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovjena: knjiga prva: gragja u odgovorima iz različnih krajeva slovenskoga juga." Čitava ova prva knjiga zbornika zajedno sa kazalom srpsko-hrvatskih i bugarskih riječi obuhvata 714 stranica.

Kako se čini, naumio je Bogišić na temelju ovog materijala izraditi potpuni sustav običajnoga prava u južnih Slovjena. No do toga nije došlo. Sistematski obradjeni zbornik pravnih običaja u južnih Slovjena imalo bi biti 11 godina kasnije na njemačkom jeziku izišlo djelo dr. Fr. S. Kraussa pod natpisom „Sitte und Brauch der Südslaven", koje se u mnogom pogledu oslanja na Bogišićevu gragju.

Pošto je Bogišićevo djelo većini učenjaka, koje zanima pitanje o običajnome pravu u južnih Slovjena, radi jezika nepoznato, služe se oni s ovim Krausseviim djelom; te su pravni običaji u južnih Slovjena stranomu svijetu poznati tek preko Kraussa. Zato i ne leži krivnja, da strani svijet imade o tim običajima vrlo zle nazore, toliko na Bogišiću koliko na Kraussu.

Sam Bogišićev zbornik nije preveden na nijedan strani jezik. Samo je Fedor Demelić na temelju tog zbornika napisao na francuskom jeziku kratak nacrt običajnoga prava u južnih Slovjena pod natpisom „Le droit coutoumier des Slaves méridionaux d'aprés les recherches de M. Bogišić". Nacrt taj otisnut je u „Revue des législations anciennes et modernes" god. 1876., a god. 1877. još i kao posebna knjižica. Nacrt taj preveo je V. Gecević na ruski jezik pod natpisom „**Обычное право южныхъ Славянъ по изслѣдованіямъ д-ра Богишича**" god. 1878. Po tom Demelićevom nacrtu napisao je i oxfordski profesor H. Sumner-Maine raspravicu „The South Slavonians and Rajapoots" u časopisu „Ninetenth Century" god. 1878. Ova raspravica izišla je kasnije i na francuskom jeziku pod natpisom „De l' organisation juridique de la famille chez les Slaves du Sud et chez les Rajapoots" u časopisu „Revue générale du droit" god. 1879. Obzirom na Bogišićev zbornik napisao je i Klun raspravicu „Das Gewohnheitsrecht der Südslaven" u časopisu „Ausland" god. 1874. Kroz Demelićev nacrt običajnog prava u južnih Slovjena upoznali su napose Francuzi Bogišićev zbornik, pak se mnogi Francuzi bave s običajnim

Digitized by Google

pravom u južnih Slovjena. Tako napose glasoviti Le Play u trećoj svesci svojih „Ouvriers Européens." O običajnom pravu u južnih Slovjena piše na temelju Bogišićevog zbornika takodjer i Dora d' Istria pod natpisom „The condition of the South Slavonian women" u američkom časopisu „Penn Monthly" god. 1878. u broju za mjesec siječanj, te u francuskom časopisu „Revue Britanique" za mjesec ožujak 1878.

Bogišićev zbornik ocjenili su napose profesor na zagrebačkom sveučilištu dr. J. Hanel i znameniti ruski pravni historičar Leontovič, koji se je osobito bavio s pravom južnih Slovjena, a napose s pitanjem o zadruzi, no kome je zadruga bila neka općina s mnogo članova.

Hanelova ocjena otisnuta je u radu jugoslav. akademije, knjizi 32., pod natpisom „Kritički pogled na djela o slavenskom pravu: I. Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena od V. Bogišića". Hanel prigovarao je zborniku poglavito samo s gledišta forme, dočim je samu publikaciju pohvalio. Na ocjenu Hanelovu odgovorio je Bogišić u pravničkom časopisu „Pravo", koji no je izlazio pod red akcijom Šimunićevom u Splitu, god. 1877. pod natpisom „Na ocjenu Zbornika sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena."

Leontovič ocjenio je mnogo nepovoljnije Bogišićev zbornik u **„Журналу Мин. Нар. Просвѣщенiа"** god. 1878. (u broju za mjesec srpanj) pod natpisom **„Замѣтки о разработкѣ обычнаго права"**. Na ovu ocjenu odgovorio je Bogišić u istome časopisu god. 1880. pod natpisom **„По поводу статы г. Леонтовича: Замѣтки о разработкѣ обычнаго права"**.

O Bogišićevom istraživanju običajnoga prava u južnih Slovjena pisao je i F. Hubad u „Magazin für die Literatur des Auslandes" g. 1873. pod natpisom „Bogišić's Forschungen über slavisches Gewohnheitsrecht."

U radu jugoslav. akademije nalazimo od Bogišića iz ove dobe još dvije književne obznane, i to obznanu knjige **„Протокол Шабачкога магистрата од 1808. до 1812. године; Београд 1868."** i obznanu knjige „O znaczeniu prawa rzymskiego i rzymsko-byzantyńskiego u narodów słowiańskich; wyłożił, objaśnił i wydał R. Hube. Warszawa, 1868."

U ovu periodu Bogišićevog književnog rada spada i ocjena pravije samostalno historičko djelo (obuhvata 247 str.) **„Разборъ сочинения Н. А. Попова: Россiя и Сербiя."** Ovdje je sabrao Bogišić sav materijal, što se nalazi u petrogradskim arhivima o srpskome ustanku; pa zato je to djelo za svakoga koji se bavi srpskom historijom vrlo znamenito. S tim djelom služi se na mnogim mjestima takodjer i Kallay u svojoj historiji srpskoga naroda.

Digitized by Google

Dok je još Bogišić bio profesorom u Odesi stizale su mu ponude od različnih sveučilišta, da primi katedru budi rimkoga prava budi pravne povjesti slovjenskih naroda. Napose dobio je vrlo povoljnu ponudu varšavskog sveučilišta. No on je sve te ponude odbio.

Već prije nego li je stigla ova ponuda od varšavskoga sveučilišta, obratio se je crnogorski knjaz Nikola, kome je bio poznat Bogišićev znanstveni rad, na cara osloboditelja Aleksandra II., da pošalje Bogišića u Crnu goru, da sastavi gradjanski zakonik prema običajima i potrebama naroda. Pod konac god. 1872. stigao je Bogišiću carski nalog, kojim mu se povjerava sastav gradjanskog zakonika za knjaževinu Crnu goru, i u tu svrhu podijeljuje mu se dopust na neodredjeno vrijeme.

Posao oko kodifikacije gradjanskog zakonika započeo je Bogišić god. 1873. Pošto za tu svrhu nije bilo nužno, da ostane u Crnoj gori, preselio se je god. 1874. u Pariz, gdje se je stalno nastanio. U Parizu bile su mu naime pri ruci biblioteke, s kojima se je morao služiti pri sastavu imovinskog zakonika za knjaževinu Crnu goru.

Bogišić držao je, da će s kodifikacijom imovinskog zakonika za Crnu Goru biti mnogo brže gotov, nego li je doista bio. Mislio je za koju godinu vratiti se u Odesu i nastaviti svoje studije na Kavkazu. Tek kasnije uvidio je, kako je to za jednog samog čovjeka ogroman posao. Ipak već godine 1880. držao je prvo čitanje svoje osnove. A 25. ožujka 1888. proglašena je Bogišićeva osnova kao „opšti imovinski zakonik za knjaževinu Crnu goru."

Za vrijeme rusko-turskoga rata 1877. bio je Bogišić pozvan, da se pridruži glavnom štopu ruske vojske u Bugarskoj; Bogišić bio je dodijeljen civilnoj kancelariji. S glavnim štopom išao je on kroz Rumunjsku i Bugarsku. Došao je sve do Plevne, i ovdje sastavio je prvi projekat za sudsku organizaciju u Bugarskoj. U mjesecu rujnu 1877. isposluje si, te bude riješen službe u civilnoj kancelariji glavnog štopa ruske vojske, pa se je odmah iza toga povratio u Pariz.

Kad je god. 1874. bilo otvoreno sveučilište u Zagrebu, ponudjena bje ovdje Bogišiću katedra pravne povjesti. No on je bio tada najviše zaokupljen s kodifikacijom crnogorskog imovinskog zakonika, pa je stavljenu ponudu otklonio. Istu ponudu dobio je, kad se je god. 1882. katedra pravne povjesti u Zagrebu ispraznila; no i ovaj put nije primio stavljenu ponudu. — Osim toga bila mu je god. 1875. ponudjena katedra rimskoga prava u Odesi, pa je nije primio. Prigodom otvorenja velike škole u Beogradu bila mu je i na ovoj školi ponudjena katedra slovjenske pravne povjesti, no on nije ni ove ponude prihvatio.

Iza kako je god. 1888. njegova osnova crnogorskog imovinskog zakonika postala zakonom, pošao je Bogišić u Petrograd, da uredi svoj službeni položaj. Tu mu je bila ponudjena katedra rimskoga prava u Moskvi.

Digitized by Google

No na savjet liječnika, zbog narušenog zdravlja otklonio je on ovu ponudu, te zatražio mirovinu, koju mu je ruska vlada takodjer i dala. Tako umirovljen povratio se je ponovno u Pariz.

Najznamenitije djelo iz ove periode Bogišićevog rada svakako je sam „opšti imovinski zakonik za knjaževinu Crnu goru". Znamenitost tog zakonika stoji u tome, što nije poput ostalih uzet iz drugih zakonika, već je uzet iz samog naroda i iz običajnog prava, koje živi u narodu. Radi tog već svojstva svratio je taj zakonik na se opću pozornost učenog svijeta. Dosele je preveden taj zakonik u 5 jezika ; i to : francuski pod natpisom „Code général des biens pour principauté de Monténégro ; traduit par R. Dareste, membre de l' Institut, conseiller à la cour de cassation et A. Riviere, ancien magistrat, Paris 1892." ; zatim na njemački pod natpisom : „Allgemeines Gesetzbuch über Vermögen für das Fürstenthum Montenegro ; übersetzt von A. Shek ; Berlin, 1893." ; na španjolski pod natpisom „Código civil de Montenegro ; trad. par Gust. Iglesias ; Madrid, 1891." ; na talijanski pod natpisom „Codice civile del principato del Montenegro ; trad. da A. Martecchini ; Spalato, 1900." ; na ruski pod natpisom : **„Общій имущественный законникъ для княжества Черногорскаго ; год. 1901."** u prijevodu Kusakova pod redakcijom V. D. Spasoviča.

O tome zakoniku raspravljalo se je u mnogim učenim društvima po čitavom svijetu ; tako napose u ovima :

U „Academie des sciences morales et politiques (Institut de France)", gdje no je predavao član akademije R. Dareste u sjednici od 12. svibnja 1888. Referat taj otisnut je pod natpisom „Le nouveau code civil de Montenegro". Prevod tog referata donio je i naš „Mjesečnik" iz pera dr. G. Avakumovića, god. 1890., str. 20. i d.

U berlinskom „Juristen-Verein-u" izvjestio je o tom zakoniku u sjednici od 9. veljače 1889. sudac Dickel.

Istoga dana izvjestila je o tom zakoniku petrogradsko **„Юридическое общество"** A. Jevreinova.

U sjednici jugoslavenske akademije od 9. ožujka 1889. predavao je o tom zakoniku K. knez Vojnović ; to je predavanje otisnuto u 96. knjizi rada jugoslav. akademije pod natpisom „Opšti imovinski zakonik za Crnu Goru obzirom na ostalo crnogorsko zakonarstvo."

U sjednici pravničke jednote u Pragu od 21. ožujka 1889. povela se je o tom zakoniku čitava rasprava, u kojoj su sudjelovai Randa, Trakali Ružička.

U moskovskome pravničkom društvu izvjestio o tom zakoniku u sjednici od 17. travnja 1889. prof. A. V. Filipov.

Digitized by Google

U ljubljanskome pravničkome društvu izvjestio je o tom zakoniku dr. Majaron.

U „Académie de législation de Toulouse" izvjestio je o tom zakoniku god. 1891. prof. Brissaud.

U „Le jeune barreau d' Anvers" predavao je o tom zakoniku 9. prosinca 1894. Van Zuilen.

Još god. 1897. držao je o tome zakoniku predavanje A. Zocco-Rosa u „Istituto di storia del diritto romano" u Kataniji, te napose posljednji razdio tog zakonika prispodabljao s posljednjim titulom Justinianovih Digesta „de diversis regulis iuris" (50. 17.)

Po gotovo mnogo imade pismenih ocjena i izvještaja o tome zakoniku u različnim stručnim a i nestručnim (napose političkim) časopisima. Mi ćemo ovdje navesti samo neke glavnije od tih ocjena i izvještaja:

U „Mjesečniku" našega društva već je u lipanjskom broju god. 1888. sam urednik dr. Bl. Lorković donio vijest, da je imovinski zakonik za Crnu goru proglašen; podjedno je donio i proglas, kojim knjaz Nikola „aj zakon proglašuje. U srpanjskom pak broju iste godine donio je „Mjesečnik" prilično opsežan izvještaj o tome zakoniku od prof. dr. K. Vojnovića. Ovaj Vojnovićev izvještaj preštampan je iste godine u ljubljanski „Slovenski Pravnik." U broju 8. god. 1888. javlja uredništvo „Mjesečnika", da su izvještaj o tome zakoniku donijele „Juristische Blätter", a kratku bilješku takodjer i politički časopis „Neue Freie Presse." U broju 8. god. 1889. izvještuje opet uredništvo „Mjesečnika" o Vojnovićevom izvještaju o tom zakoniku u jugoslavenskoj akademiji u Zagrebu. — Godine 1889. predavao je, kako je već spomenuto, o tome zakoniku Vojnović takodjer i u jugoslavenskoj akademiji. — Iste godine donosi izvještaj o tome zakoniku takodjer i Grlovićeva „Smotra" u travanjskom broju. — Od dnevnih hrvatskih političkih listova donosi izvještaj o tom zakoniku „Obzor" i to odmah prigodom proglašenja u brojevima od 11. i 12. svibnja 1888. te u broju od 13. srpnja 1888., i kasnije opet u broju od 13. ožujka 1889.

U srpskom pravničkome časopisu „Браничу" izvještuje o tome zakoniku A. Gjorgjević u br. 15.—22. god. 1888. Izvještaj taj preštampan je kasnije i u naš „Mjesečnik", (listopadski broj god. 1888.) — M. R. Vesnić izvještuje pak o tome zakoniku u „Годишњици Н. Чупића" godine 1891. knj. 12. Od Vesnića nalazimo malen člančić o tom zakoniku u pravničkom časopisu „Правник" od god. 1892. (br. 10.) — Osim toga donose izvještaj o tome zakoniku drugi različni srpski časopisi; tako novosadski „Браник" u brojevima od 20., 23. i 25. listopada 1888., a i prije toga već u brojevima od 14. i 28. srpnja 1888.; budimpeštanski „Српски дневник" u brojevima od 15. svibnja i 13. lipnja 1888; cetinjski „Глас Црногорца" u br. od 1. srpnja 1888. (od L. Kostića) te opet u brojevima od 15. srpnja

Digitized by Google

i 10. rujna 1888., zatim opet u broju od 17. ožujka 1890., zatim u 12. i 13. broju od god. 1891., konačno u 10. i 33. broju od 1893.; novosadsko „Наше Доба“ u brojevima od 11. i 25. svibnja, te 26. lipnja 1888.; zadarski „Српски лист“ u brojevima od 16. i 23. svibnja 1888.; beogradski „Одјек“ u broju od 5. kolovoza 1888.; novosadska „Застава“ u broju od 23. svibnja 1888.; ista novosadska „Застава“ donosi o tom zakoniku god. 1890. opsežniju raspravicu pod natpisom „Николин Законик“ (br. 46., 48., 51., 55., 57., 61. i 62.); te još godine 1893. maleni članak u broju 120.

Na slovenačkom jeziku izišla je u „Slovenskom pravniku“ obzirom na taj zakonik i djelovanje Bogišićevo od samog urednika Majarona rasprava „K slovenski pravni terminologiji“ (u brojevima 11. i 12. od god. 1891). — U istome časopisu dolazi god. 1894. rasprava dr. Supana „O suponi in spregi po novem obč. imov. zakoniku za kneževino Črnogoro.“ Osim toga nalazimo u 8. broju god. 1893. istog časopisa još jedan kratak članak o tome zakoniku. — Od slovenačkih političkih časopisa donosi izvještaj o tome zakoniku „Slovenski Svet“ u broju od 10. srpnja 1888. (od Podgornika.)

Bugarsko „Юридическое Списание“ donosi izvještaj o tome zakoniku od I. J. Dančova u brojevima za mjesec travanj, svibanj i lipanj 1889. Osim toga donosi kratke člančiće o tome zakoniku isti taj časopis u brojevima za mjesece ožujak i lipanj 1889.

Mnogo se je pisalo o tome zakoniku u Rusa. Odmah godine 1888. javlja se Zigel s povećom raspravom „Общій имущественный законникъ для черногорскаго княжества дра Богишича“ u moskovskom časopisu „Юридическій Вѣстникъ“ (str. 49.—76.). God. 1889. izvještuje opet V. G. Spasovič o tome zakoniku u „Вѣстникъ Европы“ pod natpisom „Черногорія и имущественный законникъ Богишича“. God. 1890. izvještuje o tom zakoniku neki I. V. u „Журналъ Минист. Народ. Просвѣщенія“ (u broju za mjesec siječanj) pod natpisom „О черногорском гражд. уложеніи, его направленіи и методѣ его составленіи“. Veću raspravu napisao je o tom zakoniku god. 1892. P. A. Rovinjskij takodjer u moskovskom „Юридическій Вѣстникъ“ (br. 10. i 12.) pod natpisom „Имущественный законникъ Черногоріи 1888 года и его отношеніе к народной жизни и обичному праву“. — Osim toga imade bezbroj manjih članaka o tome zakoniku u različnim ruskim časopisima; tako donose članke o tome zakoniku: „Варшавскій Дневникъ“ u broju od 8./20. srpnja 1888.; „Новое Время“ u broju od 11./23. i 12./24. svibnja te 16./28. srpnja 1888.; „Судебная Газета“ u broju od 14. kolovoza 1888.; „Славянскія Извѣстія“ u broju od 12./24 ožujka 1889. (od P. A. Matvejeva); „Русскій Вѣстникъ“ u broju za mjesec lipanj 1889.; „Всемирная Илустрація“ u broju 24. god. 1889.; „Новости“ god. 1889.;

Digitized by Google

„Сын Отечества“ god. 1889.; „Новое Время“ god. 1889.; „Журналъ гражданскаго и уголовнаго права“ u broju za mjesec ožujak 1889.; „Русскія Вѣдомости“ u broju od 1. svibnja 1889.; „Русская Мысль“ u broju za mjesec svibanj 1889.; „Русскій Вѣстникъ“ u broju za mjesec lipanj 1889.; „Трудъ“ u broju od 1. kolovoza 1889.; „Вѣстникъ Европы“ u broju za mjesec kolovoz 1889.

Kratak izvještaj o tome zakoniku nalazi se i u rusinskome (lavovskome) „Часопису Правнича“ od god. 1894. (1. četvrtgodištu.)

Na češkom jeziku imademo jednu ocjenu tog zakonika u časopisu „Osveta“ od g. 1889. (str. 112.—147.) od dr. Jos. Trakala pod natpisom „Černa Hora a jeji najnovější zákonodárstvi“ i drugu u pravničkome časopisu „Pravník“ od god. 1889. (br. 12 i 13.) od Jana Ružičke pod natpisom „Obecný majetkovy zakonnik pro Knežectvi Černé Hory“ Isti Ružička napisao je u istome časopisu još jedan članak god. 1891. (br. 28.) — Od političkih českih časopisa su „Narodny Listy“ odmah 25. svibnja 1888. javili, da je proglašen opšti imovinski zakonik za Crnu Goru, skoro zatim donio je taj isti časopis podulji članak o tome zakoniku od Jos. Holečeka (u broju od 12. srpnja 1888.)

Na poljskome jeziku imademo ocjenu od poznatog pravnog historičara R. Hubea priopćenu u časopisu „Atheneum“ u broju za mjesec ožujak god. 1889. Ova ocjena prevedena je kasnije i na ruski jezik. — Osim toga imade na poljskom jeziku manje znamenit izvještaj o tome zakoniku priopćen u petrogradskome poljskome časopisu „Kraj“ od god. 1889.

Nijemci su se dosta malo bavili s tim zakonikom. Najznatniji izvještaj, što ga je o tome zakoniku sastavio pravi Nijemac, jest već spomenuto predavanje u berlinskome „Juristen-Verein-u“ Karla Dickela, koji je svoju ocjenu izdao kao posebnu brošuru pod natpisom „Ueber das neue bürgerliche Gesetzbuch für Montenegro, und die Bedeutung seiner Grundsätze für die Kodifikation im allgemeinen“. Raspravu tu preveo je na francuski Brissaud u časopisu „Révue générale de droit, de la législation et de la jurisprudence“, a na srpski V. S. Maksimović (u pravničkome časopisu „Право“ od god. 1891.) Kasnije je u XI. godište „Zeitschrifta für vergleichende Rechtswissenschaft“ isti taj Dickel napisao još raspravu „Aus dem Montenegrinischen Sachenrechte.“

Osim Dickela pisali su na njemačkome jeziku pojedini slovjenski pravni učenjaci, kojima je bilo do toga, da i zapadni svijet upoznaju s tim zakonikom. Tako je pisao spomenuti češki učenjak Trakal u „Centralblatt für die Rechtswissenschaft“ god. 1893. izvještaj pod natpisom „Gesetzbuch über das Vermögen für das Fürstenthum Montenegro“; a Srbin Milan Jovanović u „Allgemeine Juristen Zeitung“ izvještaj takodjer pod natpisom „Allgemeines Gesetzbuch über Vermögen für des Fürstenthum Montenegro.“

Digitized by Google

Obzirom na to ne može se nipošto reći, da ima pravo pisac članka „Das bürgerliche Gesetzbuch Montenegro's und die deutsche Kritik" u „St. Petersburger Herold" od 27. studenoga (9. prosinca) 1889., kadno veli, da se nigdje nije toliko pisalo o tom zakoniku, koliko u Njemačkoj ; u tome članku iznosi kratak sadržaj Dickelovog izvještaja. Taj članak preveo je na hrvatski Šilović u 2. broju „Mjesečnika" od g. 1890. — Isti časopis („St. Petersb. Herold") donio je već polovicom godine 1889. kratak članak o tome zakoniku pod zvučnim natpisom: „Die neuen Siegestrophäen des Fürsten Nikolaus von Montenegro" ; a početkom godine 1889. od I. Vaclika članak : „Der neue Civil-Codex für Montenegro" ; ovaj Vaclikov članak preštampan je i u prašku „Politik" od god. 1889. (br. 52. i 53.)

Kratke članke o tom zakoniku donijeli su takodjer: budimpeštanski „Pester Lloyd" u broju od 7. srpnja 1888. ; bečki „Juristische Blätter" u broju od 15. srpnja 1888. ; „Allgemeine Zeitung" u brojevima od 22. lipnja i 11. srpnja 1889. ; spomenuti već „St. Petersburger Herold" u broju od 19./31. kolovoza 1888. ; berlinska „Die Post" u broju od 11. veljače 1889. ; berlinska „Norddeutsche allgemeine Zeitung" u broju od 14. veljače 1889. ; pa opet petrogradski „Herold" u broju od 4./16. veljače 1889. ; praška „Politik" u broju 53. od god. 1889. (ovaj članak preštampan je opet u petrogradski ‚Herold" u broju od 20. ožujka / 1. travnja 1889.) ; „Centralblatt für die Rechtswissenschaft" u listopadskom broju god. 1889. ; „Beiträge zur Erläuterung des deutschen Rechts" u 2. svesci g. 1889. ; „Archiv für das Strafrecht" u 5. svesci g. 1889. ; „Zeitschrift für vergl. Rechtswissenschaft" god. 1893. ; „Archiv für öffentl. Recht" god. 1893. ; „Allgemeine österr. Gerichts-Zeitung" u broju 52. god. 1893. (od M. Zobkowa) ; „Juristisches Literaturblatt" u broju od 1. prosinca 1893. ; „Zeitschrift für internationales Privat- und Strafrecht" god. 1893.

Mnogo više nego li na njemačkome, pisalo se je o tomu zakoniku na francuskom jeziku. Spomenuli smo već predavanje R. Darestea (u Parizu), Brissauda (u Toulosi) i Van Zuilena (u Anversi).

Osim toga ima drugih dosta velikih i vrijednih rasprava o tom zakoniku, tako: Od Gabriela Ardenta „Une nouvelle méthode de codification du droit civil" (u časopisu „Reforme sociale", broju od 16. svibnja 1888., dakle odmah iza proglašenja tog zakonika) i „La famille yougoslave au Monténégro d'après la nouvelle codification" (u istom časopisu, broju od 16. listopada 1888.) Prvi od tih članaka preveden je i na srpski od arhimandrita Dučića. Dalje imademo na franceskom jeziku raspravu od Alb. Toubeaua „La propriété et la famille au Monténégro d'après le nouveau code civil" (u časopisu „Nouvelle Revue historique de droit français et étranger" u broju od 1. srpnja 1888.) Zatim imademo od nepoznatog pisca raspravu „Le code civil au Monté-

Digitized by Google

négro" (u časopisu „L' Autriche slave et roumaine", broju od 16. svibnja 1888.) Imademo raspravu od Dequillebeca „M. Bogišić et le code Monténégrin" (u časopisu „Revue bleue", broju od 4. kolovoza 1888.) Dalje je tu rasprava od A. Rivièrea „Le nouveau code civil de Monténégro" (u časopisu „Samedi-Revue", broju od 4. kolovoza 1888.) Nešto kasnije dolazi i poznati pravni historičar Paul Viollet sa „Étude sur le nouveau code civil du Monténégro" (u „Revue critique d'histoire et de littérature", broju 40. od god. 1891.) Imademo još i raspravu od L. Thereau-a „Code général des biens pour la principauté de Monténégro" u časopisu „Journal des économistes"" (u broju od 29. rujna 1893.) te pod istim natpisom raspravu od nepoznatog pisca u časopisu „Gazette des Tribunaux" (takodjer u broju od 29. rujna 1893.) Osim toga izvještuje F. Daguin o Dickelovoj ocjeni tog zakonika po prevodu Brissaudovom u časopisu „Bulletin des législations comparées" (u broju od 4. travnja 1891.) O zadruzi prema tome zakoniku piše A. Jannet u srpanjskom „Bulletin littéraire" prilogu časopisa „La correspondence" god. 1890.

Osim toga donose manje članke o tom zakoniku: „Le Matin" u broju od 16. svibnja 1888. ; „Le Figaro" u broju od 10. srpnja 1888. ; „Journal de St. Pétersbourg" u broju od 6./18. srpnja 1888., od 9./21. veljače 1889. i od 11./23. siječnja 1890. ; „Comptes rendus de l'Académie des sciences morales et politiques" god. 1892. ; „Journal de Gèneve" u broju od 11. svibnja 1893.

Znatno manje se je pisalo o tom zakoniku na engleskom jeziku. Ipak i na engleskom jeziku izišao je dosta opsežan izvještaj o tom zakoniku od F. Pollocka u časopisu „The law quaterty Rewiew" (u listopadskoj svesci god. 1888.) pod natpisom „The Montenegrin Code of the law of property" ; a oglašen bio je taj zakonik u istome časopisu već mjeseca srpnja iste godine ; te još jednom godine 1893. — Osim toga napisao je i J. Pavlović kratak izvještaj o tome zakoniku u časopis „The academy" (u broj od 9. ožujka 1889.) Časopis „Times" izvjestio je o tom zakoniku odmah 9. svibnja 1888.

Na talijanskom jeziku izišlo je naprijed već spomenuto predavanje od A. Zocco-Rose pod natpisom „Il codice civile del Montenegro e il diritto romano, con speciale riguardo al titolo dei Digesti „de diversis regulis juris" Osim toga donosi o tom zakoniku izvještaj tršćanski „Il Mattino" već u broju od 11. prosinca 1888. od Giac. Chiudine pod natpisom: „Il nuovo codice del Montenegro". Dalje donosi o tome zakoniku izvještaj časopis „Rassegna Napolitana" god. 1894. pod natpisom „Il più recente codice civile". Kratke izvještaje donose tadodjer puljski „Il diritto croato" u broju od 29. siječnja 1890. i rimski „Osservatore romano" u broju od 6. srpnja 1894.

Na španjolskome jeziku izišla je obzirom na taj zakonik posebna rasprava o zajedničkom vlasništvu po crnogorskom zakoniku od R. Alta-

Digitized by Google

mire u časopisu „Revista de derecho internacional" pod natpisom „La propriedas comunal en le nuevo Código de Montenegro" i to odmah god. 1888.

Prigodom drugog ispravljenog i nadopunjenog izdanja crnogorskog opšteg imovinskog zakonika opet je o tome zakoniku izišlo mnogo izvještaja i ocjena.

U našem „Mjesečniku" donio je izvještaj o tom drugom izdanju imovinskog zakonika K. Vojnović u lipanjskom broju god. 1898. — U beogradskome „Браничу" donio je pak izvještaj o tom drugom izdanju M. R. Vesnić u 6. i 7. svesci god. 1898. — Osim toga izvjestili su o tome drugome izdanju „Глас Црногорца" u broju od 7. ožujka 1898.; beogradska „Српска Застава" u broju od 20. ožujka 1898.; dubrovački „Dubrovnik" u br. 13. od god. 1898.

Na ruskom jeziku izvjestio je o tom drugom izdanju crnogorskog imovinskog zakonika Zigel u političkom dnevniku „Варшавскый Дневникъ" u broju od 21. rujna 1898., te sam M. Kovalevski u pol. časopisu „С. Петербургскія Вѣдомости" u broju od 16. srpnja 1899.

Na češkom jeziku izvjestio je o drugom izdanju tog zakonika K. Kadlec u „Osvěti" god. 1898. str. 1011. i d.

Osobito mnogo pisalo se je o drugom izdanju tog zakonika na francuskom jeziku. Tu imamo izvještaj od samog René Wormsa u njegovoj „Revue internationale de sociologie" u srpanjskom broju god. 1898. Dalje imamo izvještaj od F. Daguina u „Bulletin de la société des législations comparées" u 4. i 5. svesci od god. 1898.; te izvještaj od M. F. Preuxa u „Revue de droit international et de législation comparée" u 7. svesci od god. 1898. God. 1899. izišao je u „Moniteur des juges de paix" od L. Picot-a članak „Le justices de paix de l' Étranger", u kom se govori o tome zakoniku. Osim toga izvjestili su o drugom izdanju tog zakonika mnogi drugi francuski časopisi, tako na pr. „Le Nord" u broju od 9. travnja 1898.; „L' exportateur" u broju od 3. svibnja 1898.; „Revue diplomatique" u broju od 15. svibnja 1898.; „Reforme sociale" u broju od 1. lipnja 1898.; „La Revue encyclopedique" u broju od 18. lipnja 1898.

Na taljanskom jeziku izišao je izvještaj o drugom izdanju tog zakonika u „Rivista italiana per le scienze giuridiche" god. 1898.

Svi ovi izvještaji hvale kako sam taj zakonik, tako i njegovog autora Bogišića. Kao osobitost ističu, što je tako veliki zakonik sastavio jedan sam čovjek. Dalje ističu originalnost i nove ideje, koje je Bogišić pokazao pri sastavljanju tog zakonika. Ističu, kako je Bogišić u prvome redu pazio, da uzakoni pravo, koje u narodu doista živi, a pri tome nije s vida pustio ni ono, što pravna znanost uči; dočim se drugi zakonici ukazuju obično samo kao rezultat pravne znanosti dotične dobe bez svakog obzira na pravo, koje u narodu živi.

Digitized by Google

Uza sve to, što bi za samo sastavljanje takovog zakonika, kao što je opšti imovinski zakonik za knjaževinu Crnugoru, trebalo više ljudi, a sastavio ga je sam B o g i š i ć, dospio je on, te je pored toga u isto doba pisao i druge stvari.

U vrijeme, kad je počeo da sastavlja ovaj zakonik, dovršio je tek svoj zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovjena. Još iste godine (1874.) napisao je u stutgartski časopis „Ausland" raspravicu „Die slavisirten Zigeuner in Montenegro".

Sastavljajući imovinski zakonik za Crnu goru, opazio je da u južnih Slovjena još uvijek nema stalnog stručnog nazivlja, pa je o tome pitanju, napisao više rasprava. God. 1876. napisao je u splitski pravnički časopis „Pravo" raspravu „Stručno nazivlje u zakonima". Ova rasprava preštampana je godine 1877. u „Mjesečnik" str. 19. i d., a god. 1880. u biogradski pravnički časopis „Porotu" str. 15. i d. Dalje napisao je na ruskom jeziku o tom pitanju raspravicu „О техничкихъ терминахъ въ законодательствѣ"; ova je raspravica na ruskom jeziku otisnusa tek god. 1890. No preveo ju je arhimandrit D u č i ć još iz rukopisa i priopćio ju god. 1887. u beogradskom časopisu „Браничу" pod natpisom: „Технички термини у законодавству". Ova je raspravica prevedena i na slovenski, a preveo ju je S c h e k i na njemački zajedno sa samim opštim imovinskim zakonikom za Crnu goru. Konačno je o tom pitanju B o g i š i ć neposredno u naš „Mjesečnik" napisao raspravicu „I opet o stručnim izrazima u zakonima" g. 1900. str. 321. i d. — S druge je strane A. G j o r g j e v i ć pobilježio u beogradskome „Браничу" g. 1888. br. 15—22. sve tehničke termine, koji dolaze u crnogorskome opštem imovinskom zakoniku, i prispodobio je te termine s latinskim, njemačkim i francuskim terminima. Taj popis preštampan je u našem „Mjesečniku" godine 1889., 10. br.

God. 1877. izišla je opet od njega u „Гласнику српског ученог друштва" rasprava „Станак", koja je prevedena u J a g i ć e v „Archiv für slavische Philologie". God. 1878. izdao je opet nakladom srpskog učenog društva „Народне пјесме из старијих највише приморских записа".

U francuski „Revue historique du droit français et étranger" napisao je god. 1879. pregled djela pisanih o ruskom običajnom pravu „Aperçu des travaux sur le droit coutoumier en Russie". Ovaj pregled preveo je na hrvatski A n t. Š i m u n i ć i priopćio u svom časopisu „Pravo" god. 1880. O tom pregledu napisao je izvještaj A. P i t z k e r u češki „Právník" g. 1879., str. 673 i d.

Sastavljajući B o g i š i ć opšti imovinski zakonik za Crnu goru, došao je do toga, da nema pravne razlike izmedju inokosne i zadružne kuće. To je iznio u raspravi „de la forme dite Inokosna de la famille rurale chez les Serbes et les Croates", priopćenoj u bruseljskoj „Revue de Droit international et de législation comparée" god. 1884. Ovu raspravu je još iste godine J o v.

Digitized by Google

Aćimović preveo na srpski i štampao ju pod naslovom: „О облику навваном Инокоштина у сеоској породици у Срба и Хрвата"; a god. 1886. prevedena je i na ruski pod naslovom „О несложной сельской семѣ у Сербовъ и Хорватовъ"; priopćena u „Журналу Мин. Нар. Просвѣщенія". O toj raspravi napisao je Paul Viollet izvještaj u „Revue critique d'histoire et de littérature", 1885., str. 505. i d., P. L. Lucas u „Bulletin critique", 1885., str. 402. i d. i König u „Centralblatt für die Rechtwissenschaft", 1885., str. 274.

Posebnu raspravu napisao je o principima i metodi, koje se je držao pri sastavljanju opšteg imovinskog zakonika za Crnu goru, pod naslovom: „A propos du code civil de Monténégro; quelques mots sur les principes et la méthode adoptés pour sa confection". Ova je rasprava najprije otisnuta (od. 1886.) u bruseljskoj „Revue de droit international et la législation comparée", a zatim uz neke promjene kao posebna brošura. Dvije godine kasnije opet uz neke promjene otisnuta je ta razprava u „Bulletin de la société de législation comparée". Ova rasprava prevedena je skoro na sve slovjenske jezike.

Uz to nije ni sada napustio izdavanje spomenika iz slovjenske povjesti. Upravo iste godine, kad je proglašen opšti imovinski zakonik za Crnu goru, izdao je nakladom jugoslavenske akademije znanosti i umjesnosti „Acta coniurationem Petri a Zrinio et Francisci de Frankopan nec non Francisci Nadasdy illustrantia, e tabulariis gallicis desumpta", podjedno je sastavio dugačak predgovor (na 39. str.) toj zbirci. — O toj kolekciji izvjestio je napose arhimandrit Dučić u beogradskom „Колу" god. 1890. str. 175.

God. 1892. napisao je u beogradski pravnički časopis „Правник" raspravu „О положају породице и наслеђству у правној системи". — O toj raspravici izvjestio je Kadlec u českom „Právníku" god. 1894., str. 253. i d., te str. 284. i d. U ovoj raspravi dokazuje Bogišić, da bi obiteljsko i nasljedno pravo valjalo izlučiti iz gradjanskoga prava kao posebnu skupinu.

Iste godine izišao je u beogradskoj „Отаџбини" jedan članak Bogišićev, u kom upozoruje Srbe i Hrvate, kako bi im valjalo što više proučavati zadrugu i zadružno pravo.

Već u to doba mislio je Bogišić na to, da izda dubrovački statut, o kome je, kako je već naprijed istaknuto, pisao već god. 1868.; pa je god. 1893. opisao taj statut u „Nouvelle revue historique de droit français et étranger" pod naslovom „le statut de Raguse; codification inédite du XIII. siècle" O tome je izvjestio Kadlec u českom „Právníku" god. 1894. str. 217. i d.

Jedanaest tek godina poslije toga (t. j. god. 1904.) izdao je Bogišić u društvu s Konst. Jirečekom, a nakladom jugoslav. akademije znanosti i umjetnosti kao 9. knjigu „Monumenta historico-juridica Slavorum meridio-

Digitized by Google

nalium" „Liber statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272. cum legibus aetate posteriore insertis atque cum summariis, adnotationibus et scholiis a veteribus iuris consultis Ragusii additis". O izdanju toga statuta i zvjestio je R. Dareste u pariškom „Journal des savants" već god. 1904. str. 597. i d. te str. 684. i d. i u „Nouvelle revue historique de droit français et étranger" god. 1905. str. 293.—316. i K. Kadlec u dubrovačkom „Srdju" od god. 1907., str. 320.—326.

Po podacima Bogišićevima izdao je neki R. u dubrovačkome kalendaru „Dubrovnik" za god. 1898. „Zbirku slovenskih inkunabula."

God. 1898. došlo je, kako već spomenusmo do drugog izdanja opšteg imovinskog zakonika za Crnu goru. U tome novome izdanju neke su ustanove donekle promijenjene. O tim promijenama govori on u raspravi „Modifications introduites dans la nouvelle édition du code civil du Monténégro". Tu raspravu publicirala je „la société de législation comparée."

God. 1900. donio je Bogišić u „Споменику српске кр. академије" takodjer i raspravu „Српски уметци у италијанским писмама XVII. стољећа".

U francuskom časopisu „Mélusine" napisao je istodobno raspravu „De l' importance des usages populaires juridiques". Misli sadržane u toj raspravi iznio je ponovno u raspravi „О сабирању правних обичаја", koju je izdao kao poslanicu na omladinu u pravničkome društvu na beogradskoj visokoj školi. — U časopisu „Mélusine" donosi god. 1901. takodjer i „publication et enquête de proverbes en Russie."

U zadnje vrijeme bavio se je ispitivanjem pravnih običaja napose kod ženidbe u Francuskoj, te je u sjednici društva „société des excursions scientifiques" 5. prosinca 1901. držao predavanje pod naslovom „Piecés de mariage".

Još u beogradskom „Архиву за правне и друштвене науке" god. 1906., str. 393. i d. i 489. i d. objelodanjuje i tumači neke isprave iz Paštrovića pod naslovom „Десетина судских записа из Паштровића". — O tome izvještuje A. Vučetić u dubrovačkome „Srdju" god. 1906. str. 396. i d. God. 1906. sakupio je i predao jugoslav. akademiji u Zagrebu „Korespondenciju Gradićevu", da je izda u svojim publikacijama.

Kad je Bogišić svršio s kodifikacijom opšteg imovinskog zbornika za knjaževinu Crnu goru, i stupio u mirovinu, naumio se je baviti u većoj mjeri izdavanjem starih pravnih spomenika. U tu svrhu proučio je neke mletačke arhive, zadarski i dubrovački arhiv, te arhive nekih manjih dalmatinskih gradova. Napose u Omišu našao je mnogo isprava iz XVI.—XVIII. vijeka pisanih ćirilicom; te isprave sadržaju korespondenciju izmedju mletačkih proveditura i susjednih turskih oblasti.

God. 1893. primio je Bogišić na molbu knjaza Nikole ministarstvo pravde u Crnoj gori, i ostao je crnogorskim ministrom pravde sve do 22. ve-

Digitized by Google

ljače (6. ožujka) 1899. U to vrijeme došlo je i do drugog izdanja opšteg imovinskog zakonika (god. 1898.)

Od godine 1899. živio je B o g i š i ć opet u Parizu. Tek ove godine, kad je počeo nešto pobolijevati odlučio je u proljeće na jug u svoje rodno mjesto Cavtat i Dubrovnik. Na putu svratio se je u Beč i tu je prijatelju K. J i r e č e k u razvijao još velike planove o svom budućem radu. Napose mislio je u skoro vrijeme izdati dubrovački „liber croceus." U Beču se je podjedno kod učenih liječnika popitao o svom zdravlju. Ovi su mu kazali istinu, da je s njegovim zdravljem vrlo zlo. U posljednjem razgovoru s J i r e č e k o m izjavio je, da od svih onih planova, što ih je nedavno razvijao, ne će biti ništa, jer da mu više nema dugog života. I on se je otputio dalje na jug. Došao je do Rijeke i ondje ga je 24. travnja 1908. zadesila nemila smrt.

Mrtvo tijelo preneseno mu je u rodno njegovo mjesto i ovdje sahranjeno.

Pokojnik bio je pravi član jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, pravi član srpske akademije u Beogradu, član dopisnik „Instituta de France" u Parizu, član društva za komparativno zakonodavstvo (société de législation comparée), član internacijonalnog instituta za sociologiju (institut intercionale de sociologie) i drugih učevnih zavoda i društava, a bio je i članom našeg pravničkog društva, od kako to društvo postoji.

Kako se vidi iz ovog životopisa, rad B o g i š i ć e v bio je vrlo mnogostran. Pisao je u pet jezika (hrvatsko-srpski, njemački, francuski, ruski i latinski.) Bavio se je historijom, etnografijom, no najviše ipak s pravom. Na pravnom polju bavio se je osobito s ispitivanjem prava, koje u narodu živi bez obzira na zakone, na pisano pravo ; no bavio se je uza to i pravnom historijom, napose bavio se je s izdavanjem starih pravnih spomenika.

U svom radu uza sve to, što je bio vrlo savjestan, i što mu je uvijek bilo najviše do istine, ipak je uvijek bio Slovjen. Njemu je Slovjenstvo kao i starim Dubrovčanima bilo jedinstvena cjelina. Pa ako i nije u svim svojim djelima pisao o svim Slovjenima, već je stegao svoje opise samo na južne Slovjene, nije bilo tome razlogom, što bi on možda držao, da postoji kakova osobita razlika izmedju južnih i drugih Slovjena. On je stegnuo svoje istraživanje na južne Slovjene samo zato, jer mu ostali nijesu za njegovo istraživanje bili tako pristupni.

Smatrajući Slovjene jednom cjelinom, držao je, da ti Slovjeni imadu takodjer samo jedno pravo : ne doduše jedno pisano pravo, već jedno pravo, koje u narodu živi. U pojedinostima postoje dakako, držao je, neke razlike ne samo medju pojedinim narodima i državama, nego i medju pojedinim krajevima, plemenima itd. Ali glavne ideje, glavni momenti prava zajednički su u svih slovjenskih naroda. Dopuštao je, da su u nekih slovjenskih naroda ove ideje ovi momenti uslijed tudjeg, vanjskog utjecaja dosta zastrti, u neku

Digitized by Google

ruku već i posve izbrisani. Pojedine slovjenske pravne uredbe, držao je, istisnute su ovdje ili ondje s tudjinskim uredbama. Nekoč ipak postojale su u svih slovjenskih naroda jednolične uredbe, koje su se do danas usčuvale u naroda, koji nijesu u tolikoj mjeri izvrgnuti bili tudjinskom utjecaju.

U doba, kad je B o g i š i ć došao na visoke škole, počelo je već jenjati ono prvo oduševljenje za sveslavenske teorije, i ideale. Mjesto toga počela se je u sve većoj mjeri tražiti realna podloga tim teorijama. Neke pravne uredbe odavna su se tumačile kao osobite manifestacije posebnih slovjenskih ideja, posebne naravi slovjenskih naroda, koja je zajednička svim Slovjenima. Ove uredbe, držalo se je, da su prvobitno postojale kod svih slovjenskih naroda. B o g i š i ć dao se je u prvom redu na proučavanje takovih uredaba.

Pitanje o posebnom pravu slovjenskih naroda kao jedinstvenoj cjelini danas još nije riješeno. Toliko se ipak danas već sigurno znade, da one pravne uredbe, koje su se isticale kao osobite manifestacije slovjenske miroljubive ćudi, nijesu onako specijalno slovjenske uredbe, kako se je to u prvome zanosu držalo, nijesu one niti neposredni produkat ćudi slovjenskih naroda. — Nije se doduše mogla uzdržati niti protivna teorija, da se ove uredbe javljaju samo kod naroda na najnižem stupnju kulture, koji stupanj da su zapadni narodi već odavna svladali. No može se dokazanim uzeti, da su stanovite okolnosti, stanoviti uzroci i u drugih neslovjenskih naroda izazvale ako i ne iste to barem posve slične uredbe. Vjerojatno je doduše, da je i sama ćud slovjenskih naroda utjecala na razvitak ovih uredaba ; a još je vjerojatnije, da je ćud slovjenskih naroda vrlo važan faktor za podržavanje ovih uredaba. Nema sumnje, da u narodu, u kome postoji porodična imovinska zajednica ili opet u kome postoji zemljišna zajednica s periodičkim prerazdijeljivanjem, mora da su altruistička čuvstva spram drugih članova ovakovih zajednica dosta jaka, da svladaju egoizam, koji se protivi takovim zajednicama. U takovih naroda mora da je altruizam u nekoj mjeri jači od egoizma. Radi toga su slavenofilski učenjaci toliko slavili miroljubivost i sklonost k mirnome društvenome životu slovjenskih naroda ; radi toga su ti Slavenofili isticali, kako se ta svojstva slovjenskih naroda manifestiraju u pomenutim uredbama. No Slavenofili pogriješili su u tome, što su tu svoju teoriju spojili sa starim pričama o zlatnoj prvoj dobi, gdje nije bilo egoizma. I to su protivnici panslavizma dobro upotrebili i postavili teoriju, da se ovakove uredbe javljaju kod svih naroda na najnižem stupnju kulture, a da se individualizam (pravije egoizam) razvija porastom kulture. Posve je prirodno, da se ovakova apsurdna teorija nije mogla trajno uzdržati. Inače morali bismo doći do zaključka, da su bezobzirni, okrutni divljaci, koji žive od dana u dan, koji se ni na koga ne obaziru, koji su podvrgnuti samo momentalnim utiscima, koji su do skrajnosti sebični i samovoljni najveći altruiste ; a da su ljudi naobraženi, kod kojih je dioba rada do skrajnosti provedena, koji jedan

Digitized by Google

bez drugoga ne bi mogli živjeti itd., najveći egoiste. Danas kad je i egoizam a s njime opet druga vrsta „statusa naturae", našao u filozofu Nietzscheu osobitog zagovornika i štovatelja, pojavila se je nova pangermanska teorija (Woltmann, Wilser, Reimer itd.), koja uči, da su plavokosi dugoglavi Germani (Nijemci) po svojoj naravi egoistički nadljudi, kojima je sudjeno, da vladaju nad kratkoglavim altruističkim Slovjenima.

Obzirom na to ne može se reći, da teorija o posebnom pravu slovjenskih naroda nema nikakve podloge. Samo ta specijalnost slovjenskoga prava ne će toliko sastojati u tome, da Slovjeni imadu posebne pravne uredbe, kakovih drugi narodi ne imadu, koliko u tome, da uredbe, koje postoje i u drugih naroda, imadu u slovjenskih naroda svoj posebni altruistički značaj i tako koji puta postaju donekle posebnim uredbama, koje su samo slične uredbama u drugih zapadnjačkih naroda.

Kako je već spomenuto, Bogišić je hotio, da istraži pravo slovjenskih naroda kao posebnu cjelinu. U tome nije se mogao osloniti niti na pisane zakone, niti na ono, što je već o tome bilo napisano, već je bio upravo prisiljen, da se sam izravno dade na proučavanje pravnog života u slovjenskih naroda. Tako je došlo do toga, da je Bogišić otvorio novi put u pravnoj znanosti. Počeo se je baviti proučavanjem pravnog života u narodu, a napustio suhoparno tumačenje mrtvog slova zakona.

No Bogišić bio je još učenik Arndtsa, Rudorrfa, Windsheida. A utjecaj njihov na Bogišića i ugled njihov u ono doba bio je tolik, da se Bogišić nije mogao oteti teorijama pozitivističke struje, koju su ovi glasoviti romaniste zastupali. Uslijed toga i njemu je skup nekih norama „prius", iz koga tek potječe pravni život. Zato je i Bogišiću, kao što Savignyu i Puchti običajno pravo jedina još izlika, uz koju može pravni život promatrati nezavisno od državnih zakona. I on se je tom izlikom poslužio upravo u obilnoj mjeri. Njemu je ime „običajno pravo" doista samo izlika. Pače on ide tako daleko, da svoje promatranje pravnog života ni ne nastoji da prekrije s tom izlikom zvanom „običajno pravo." On ne pita više, da li se je tu razvila ova ili ona norma običajnoga prava, iz koje potječu odredjene posljedice u pravnome životu, po gotovo ne pita on, da li ta norma ima ona svojstva, koja Puchta traži za običajno pravo. Pače on ne ispituje, da li su odnošaji, koje opisuje, uredjeni kakovim državnim zakonom. On obično izravno ispituje, kakova subjektivna prava ima čovjek, koji se nalazi u ovome ili onome položaju ; on izravno ispituje, s kakovim posljedicama radja ovaj ili onaj pravni odnošaj, ovaj ili onaj pravni posao ; a pri tom ne obazire se niti na norme običajnog prava niti na norme pisanog zakona, s kojima se ti odnošaji uredjuju.

Digitized by Google

Tako je Bogišić pred trideset godina nehotice u praksi zastupao one misli, koje danas u teoriji zastupa škola slobodnoga prava. I to je ono, što njegov prijatelj nepravnik Hellwald ističe kao osobitu zaslugu. Bogišić se je pri tome dakako još uvijek služio izlikom, da on ispituje samo običajno pravo; ali doista ispitivao je on, kako bi rekao novi Gnaeus Flavius, slobodno pravo, t. j. pravni život, koji postoji u narodu nezavisno od državnih zakona i od t. zv. norama običajnoga prava.

Premda je Bogišić u običajno pravo samo izlika, ipak teorija o običajnom pravu radja u njemu predrasudama, kojih možda ne bi bilo, da nije bio preokupiran s tom teorijom. Tako po toj teoriji o običajnom pravu, mora se norma običajnog prava, da postane takovom, kroz dugo vremena vršiti; t. j. kroz dugo vremena moraju se ponavljati čini, u kojima se sastoji tobožnje vršenje takove norme. Radi toga mora se takodjer uzeti, da sve uredbe, koje su tobože uredjene s normama t. zv. običajnoga prava, postoje već odavna, da su one isto tako postojale već u davnoj prošlosti. Do toga zaključka morao je i Bogišić doći, kad se je već poslužio izlikom običajnoga prava i kad je već prihvatio teoriju o običajnom pravu. Bogišić ne drži doduše poput Majewskoga i poput sastavljača kraljičino-dvorskog i zelenogorskog rukopisa, da su pojedine pravne uredbe u slovjenskih naroda uredjene bile već u nekom svetom zakoniku, koga su praoci današnjih Slovjena donijeli iz Indije.

U opće mora se s pohvalom priznati, da se Bogišić nije mnogo obazirao na kraljičino-dvorski i zelenogorski rukopis, koji je drugima u ono vrijeme bio najjači argumenat za starost pojedinih pravnih uredaba. Bogišić kao da je već pred četrdeset godina slutio, da je taj rukopis prosti falsifikat. — Bogišić drži ipak, da su uredbe, koje danas žive u narodu bez obzira na zakonske propise, postojale već u davnoj prošlosti. U tom nazoru potkrijepljuje ga to, što su onda svi učili, da su ove uredbe postojale u dalekoj prošlosti, i to ne samo kod pojedinih nego kod svih slovjenskih naroda. U toj pretpostavci nalazi on takodjer i neki argumenat, da je pravo slovjenskih naroda jedinstvena cjelina. Konačno u tom nazoru potkrijepljuju ga priče o zlatnoj prvoj dobi, u kojoj još nije bilo egoizma, nije bilo individualnog vlasništva.

Ne možemo ovdje da se upustimo u potanje analaziranje Bogišićevih misli i pojedinih njegovih djela. O njegovim djelima i onako sastavljene su već premnoge ocjene i izvještaji, a donio je neke od tih izvještaja i ocjena i naš „Mjesečnik." Istaknut ćemo ovdje samo neke od posljedica, s kojima radja nazor Bogišićev, da neke specijalno slovjenske pravne uredbe, napose zadruge, postoje već od davnine.

Bogišić uza sve to, što je držao zadrugu tako prastarom uredbom, imao je ipak bistar pogled u pravni život naroda i dobro je shvatio mnogo

Digitized by Google

toga, što njegovi savremenici nijesu ni iz daleka tako dobro shvaćali. Tako n. pr. po njegovom je nazoru zadružna imovina „condominium ne samo sadanjijeh članova obitelji nego i budućijeh, a pojedine nijesu nego kao po redu dolazeći uživaoci (usufructuarii)" te imovine (Pravni običaji u Slovena, str. 30.) Prema tome smatrao je on zadrugu juristićkom osobom, a zadrugare nekom vrstom destinatara. S druge strane njemu, kao dobrom romanisti, bilo je vrlo dobro znano, da se juristička osoba javlja samo uz visoki stupanj pravnog i kulturnog razvitka. Pa ipak je tvrdio, da su zadruge, dakle juristićke osobe, postojale u davnoj prošlosti. Ovo očito protuslovlje nastoji B o g i š i ć poput mnogih drugih prekriti time, da neće izravno već samo na pomenuti način, neizravno da označuje zadrugu juristićkom osobom.

B o g i š i ć pozivlje se doduše u dokaz, da je zadruga postojala u davnoj prošlosti na J i r e č e k a, Š a f a ř i k a, pače i na P r o k o p i j a (dočim se ne pozivlje na kraljičino-dvorski i zelenogorski rukopis); no svi ovi njegovi dokazi ne vrijede ništa; glavno je, da je B o g i š i ć iz pomenutih već razloga bio prisiljen uzeti, da je zadruga postojala u davnoj prošlosti.

Teorija običajnoga prava nepovoljno je djelovala na B o g i š i ć a i u tome, što je već radi naziva „običaj" previše se bavio istraživanjem kojekakvih običaja, u kojima ne sastoji pravni život, pače koji na pravni život ni ne utječu. Tako na daleko i široko opisuje običaje kod ženidbe. — Ovakovo pak opisivanje dovodi strani svijet samo na misao, da narod, čiji pravni običaji se ovako opisuju, ne zna još razlikovati pravo od morala i od pravila pristojnosti, da su kod tog naroda sve ove norme još pomiješane. Dalje izvodi se iz takovih opisa, da se kod takovog naroda čitavo pravo gubi u suvišnim formama, kao kod najprimitivnijih naroda. — Istina je doduše, da Bogišić nije propustio istraživati ni bitnih momenata u pravnome životu. No istraživanje ovih bitnih momenata mnogo gubi uslijed istraživanja nebitnih momenata.

Kako je B o g i š i ć prvi u istraživanju pravnog života nezavisno od državnih zakona (i norama običajnoga prava) morao si je sam konstruirati takodjer i metodu takovog istraživanja. Njegova metoda sastoji u tome, da si je sastavio najprije pitanja o pojedinim odnošajima, pravima, pravnim poslovima itd. ili kako bi on sam rekao o pojedinim običajima, a zatim je tražio odgovore na ta pitanja. Pitanja ova stvarala su uslijed toga ne samo program nego upravo skelet njegovom istraživanju. Ona su opisivača u velikoj mjeri ograničivala. Gdje je kod odgovaranja posredovao sam B o g i š i ć, nije ipak to ograničivanje toliko škodilo. Mnogo je više škodilo ono kod odgovora, gdje on sam nije posredovao, kod t. zv. pismenih odgovora. — Stavljena pitanja ograničavala su odgovaraoce ne samo u tome, što na ono, što nije bilo u pitanju, nijesu u opće odgovarali, nego i u tome, što su htjeli poslužiti s čim boljim odgovorom;

Digitized by Google

a u tu svrhu obično su u svojim opisima pretjerivali; isticali su ono, što se iznimno dogadja; a propuštali istaknuti ono, što se obično dogadja, držeći, da to nije vrijedno opisivati, da to svatko znade.

No takovim posljedicama bilo je teško predusresti. Do onda nije se pravni život naroda u znanstvene svrhe nikako proučavao. Trebalo je tu otvoriti novi put. A B o g i š i ć otvorio je put, na kom ga slijede učenjaci svjetskoga glasa poput P o s t a, K o h l e r a i drugih. Pače K o h l e r, P o s t i drugi mjesto da su u tom načinu spram B o g i š i ć a uznapredovali, oni za njim daleko zaostaju. Kod njih se još više vidi, kako je odgovaralac bio sa stavljenim pitanjem preokupiran. Osim toga ako je odgovaralac nešto slobodniji, ili ako ne daje onakav odgovor, kakav se u pitanju želi postići, običaje K o h l e r još napose tumačiti takav odgovor i dati mu drugo značenje, nego li je odgovaralac htio. — Boljeg pak načina za istraživanje pravnog života u nekom narodu nije nitko našao. Kod B o g i š i ć e v o g istraživanja bilo je i to dobro, što je on narod, čiji je pravni život istraživao, u dušu poznavao. Tako da, makar je i bio preokupiran s različnim predrasudama, ipak nije mogao nikada predaleko zastraniti. P o s t, K o h l e r i mnogi drugi istražuju pravni život u narodu, koji im je posve nepoznat.

Žalibože bio je Bogišić preokupiran s mnogim za samo istraživanje štetnim predrasudama. Spomenusmo već predrasudu, da se sav pravni život, koliko se ne oslanja na pisane zakone, oslanja na neke norme običajnoga prava, koje su se razvile u dalekoj već prošlosti. Uslijed toga drži on, da sve, što nema oslona u novijim pisanim zakonima, postoji u narodu već mnogo i mnogo vijekova; a propušta ispitivati uzroke, koji su doveli narod do takovog shvaćanja, do takovog pravnog života. Nasuprot tome nastoji dokazivati, da se to shvaćanje, koje je već tako staro počimlje gubiti. (Posve prirodno: ono, što je već tako staro, mora jednom da izgine). Radi toga opaža se kod njega ona težnja, da s dokazivanjem, kako nestaje starih dobrih običaja, dokaže, kako se u narodu gubi pravni život, koji bi odgovarao njegovom shvaćanju, u opće kako se u narodu gubi svaki pravni život.

Posve je prirodno, da ovakovo dokazivanje samoj stvari mnogo škodi; a škodi i narodu, kod koga se ovako tobože svaki samostalni pravni život gubi. Stranci, koji čitaju ovakovo opisivanje i dokazivanje, dolaze i nehotice do uvjerenja, da se tu radi o narodu, koji kroz vijekove i vijekove u kulturi nije ni za korak odmaknuo, koji treba iz vana ljude, da ga prosvijetle, Ovakav narod, čini se, da treba strane prosvjetitelje, da ga trgnu iz njegova mrtvila i da zavladaju nad njime.

Kako je već rečeno, B o g i š i ć je tražio posebno pravo slovjenskih naroda. Da takovo konstruira, trebao je naći neke osobite razlike izmedju prava slovjenskih naroda i prava drugih naroda. A kad je tobožnje te razlike našao, nastojao ih je prikazati većima, nego li doista jesu. U tome dakako slijedio

Digitized by Google

je on samo slavenofilsku školu. Pače on je u tim opisima daleko manje pretjerivao nego li drugi Slavenofili.

Tako je n. pr. polazio on s predrasude, da zadruga mora sastojati iz više obitelji. (Sastoji li zadruga iz jedne obitelji činilo se starim Slavenofilima, nema razlike izmedju zadruge i obitelji u drugih naroda. Osim toga kad je zadruga tako stara, a nedijeliva je, mora da sastoji iz više obitelji i mnogo članova.) Stavio je na čelo svog zbornika 1. pitanje: „je li u vašemu mjestu ili okolici običnije da ljudi živu u obitelji sastavljenoj iz više užijeh familija ili naprotiv, da svaki oženjeni čovjek napose živi i sam svojom ekonomijom upravlja?" Ako je iz koga mjesta dobio na ovo pitanje odgovor, da u tome mjestu običnije svaki oženjeni čovjek napose živi i sam svojom ekonomijom upravlja, držao je riješenim, da u tome mjestu nema zadruga, pak odgovaralac iz takovog mjesta nije na sva ostala pitanja o zadruzi ništa trebao odgovoriti. Pošto je ovako već u samom prvom pitanju odredio, da zadruga mora sastojati iz više porodica, posve je prirodno, da i prema odgovorima na to pitanje mora zadruga sastojati iz mnogo porodica.

Isto tako pretpostavljao je i B o g i š i ć poput ostalih Slavenofila, da se zadruga nikad ne dijeli. Kad bi se dijelila, ne bi mogla sastojati iz toliko članova; kad bi se dijelila, ne bi bila ništa osobita spram obitelji u drugih naroda; kad bi se dijelila, ne bi mogla biti tako stara, kako je Slavenofili žele prikazati, ona bi se onda u najboljem slučaju kod svake diobe obnavljala. Pri tome nijesu niti B o g i š i ć niti drugi Slavenofili htjeli pogledati u starije krajiške zakone, da se osvjedoče o starosti i nedijeljivosti tih zadruga. Mjesto toga pitao je B o g i š i ć „ima li tako velikijeh zadruga, da bi cijelo selo ili općinu sačinjavale i kako se nazivlju ta sela: da li prezimenom zadruge kako li?"

Kasnije doduše uvidio je B o g i š i ć, da zadruga ne mora sastojati niti iz više obitelji, niti ne mora ona biti nedijeliva. Uvidio je da nema razlike izmedju zadruge i inokoštine. Došao je do toga, da naziv „zadruga" ne živi u narodu, da se njime označi ono, što s tim nazivom označuju Slavenofili. Sve je on to razložio u pomenutoj raspravi „de la forme dite Inokosna de la famille rurale chez les Serbes et les Croates." No ta rasprava tumačila se je, kao da je B o g i š i ć pored zadruge našao još jednu vrstu obitelji „inokoštinu", koja se razlikuje kako od zadruge tako i od obične gradjanske obitelji.

B o g i š i ć, kako se iz pomenutoga vidi, nije se zadovoljio samo s time, što je na pomenuti način proučio pravni život naroda. On je pošao i dalje, pa je obzirom na rezultat tog proučavanja sastavio osnovu, koja je postala zakonom. Zakon taj zadivio je svojom originalnošću čitav naobraženi svijet, koji do onda nije bio naučan da se zakoni na ovakav način stvaraju. Radi toga i pisalo se je toliko o tome zakoniku na svim skoro jezicima većih naroda. Pisalo se je o tom zakoniku, koliko o rijetko kom drugome zakoniku.

Digitized by Google

Povodom smrti Bogišićeve donijeli su mnogi pravnički a i nepravnički časopisi dulje ili kraće članke o njegovom životu i radu. Osobito lijepi članak donijela je „Revue de droit international et de législation comparée" od M. R. Vesnića. Vesnić veli u tome članku: pravna znanost izgubila je s Valt. Bogišićem jednog od najboljih radnika, slovjenski svijet jednog od najslavnijih svojih reprezenatanta, a starodrevna dubrovačka republika sina, s kojim se je s punim pravom mogla ponositi. Djela njegova preživjet će ga, i on će ostati u uspomeni i časti svojih sunarodnjaka uz bok velikog Dubrovčana XVIII. vijeka — R. Boškovića.

Dosta opsežan životopis V. Bogišića donio je S. S. Bobčev u svom „Юридически прѣгледъ" str. 257.—263. O smrti V. Bogišića obavjestio je i naš „Mjesečnik"; srpski „Архив за правне и друштвене науке" (str. 327.); češki „Právník" (str. 312.) i „Slovenski pravnik". O pogrebu V. Bogišića i o govorima prigodom pogreba, osobito je opsežno izvjestio dubrovački „Srđ". — O djelatnosti V. Bogišića kao školskog savjetnika za banatsko-srijemsku krajinu donijele su povodom Bogišićeve smrti podulji članak (u dva broja) naše „Narodne Novine".*

Nadzor nad mjestnim sudovima i disciplinarna vlast proti organima mjestnog suda.

Priobćuje **Eduard Šmit, kr. kot. predstojnik.**

U koliko sam god došao kotara, našao sam, da su koli izaslanici kotarskih oblasti, toli i oni od županijskih oblasti pregledavali, ili kako se kaže, inspicirali mjestne sudove.

Kad sam upitao ove izaslanike, kako dolaze do toga, da inspiciraju mjestne sudove, što temeljem zakonskih i naredbenih propisa činiti ne smiju, odgovoriše mi, da je dužnost upravnih oblasti, da pregledavaju mjestne sudove, jer, ako imadu disciplinarnu vlast, dapače i predložiti mjestnoga sudca na imenovanje, to valjda da upravne oblasti imadu i nadzornu vlast.

Ovi me odgovori potaknuše, da o tom svoju reknem.

Nadzor i disciplinarna vlast dvije su posve raznovrstne uredbe, koje bi morale biti posve razdijeljene.

Kod sudbenih je oblasti u istinu posve razdijeljena disciplinarna vlast od prava nadzora i to u svim inštancijma, nasuprot kod uprave većinom se u istoj osobi odnosno oblasti nalazi i pravo nadzora i disciplinarna vlast.

Usljed toga teško je upravnom činovniku, da se snadje u tom, da bi razdijeljen bio nadzor i disciplinarna vlast, pa drži, da onaj, koji imade disciplinarnu vlast, imade i pravo nadzora.

*) Ovaj članak donosimo u ovom broju u „Svašticama" Ur.

Digitized by Google

Dapače jedan mi je upravni izaslanik, kad sam ga upozorio na postojeće zakonske i naredbene propise, jednostavno rekao: „Jest, kr. kot. sudac imade dužnost pregledati sudovanje mjestnoga suda, a ne uredovanje, već to pravo pripada upravnim oblastima".

Kad sam spomenuo, da se u sudovanje mjestnoga suda nitko miješati ne smije, već da on samostalno sudi, a tko je nezadovoljan sa osudom imade pravo pritužbe na kotarski sud, koji konačno osude izriče — tad mi odgovoriše, da to ne stoji.

Ovo je po mom nazoru skroz pogrešno mnijenje, što kanim ovim dokazati.

Zakon o mjestnih sudovih od 3. listopada 1876. u §-u 80. veli doslovce: „N a d z o r n a d m j e s t n i m s u d o m v r š i p r e d s t o j n i k o n o g a k r. k o t. s u d a, u o b s e g u k o j e g a u r e d u j e m j e s t n i s u d".

Akoprem je ova ustanova jasna, dovela je ipak na temelju gore izrečenih predpostava, da su si upravni činovnici prisvajali pravo nadzora nad mjestnim sudovima

Usljed toga izdala je kr. zemaljska vlada, odjel za pravosudje, naredbu od 31. kolovoza 1877. broj 5071, koja doslovce glasi:

„Pošto kr. kotarski sud vrši nadzor nad mjestnim sudovima, koji uređuju u njegovom okolišu, to će mjestni sudac naputke i naloge kotarskih sudaca, tičuće se načina uredovanja, točno, obdržavati i ako kotarski sudac ili izaslanik njegov dodje, da sud pregleda, pokazati mu uredovnu knjigu i u obće obavjestiti ga o djelovanju mjestnoga suda. (§ 58. naputka za uredovanje mjestnih sudova.)

Po § 80. zakona od 3. listopada 1876. o mjestnih sudovih predstojnici kr. kotarskih sudova vrše nadzor nad mjestnim sudovima svoga područja. Prema ustanovi spomenutoga paragrafa odredjuje odjel kr. zemaljske vlade za pravosudje, da predstojnici kr. kotarskih sudova imadu svake godine i to onom prigodom, kada zapriseže članove mjestnih sudova, uredovanje istih što potanje izpitati, te shodnim ustmenim naputcima ako uztreba i pismenim naredbama opažene mane i nedostatke odstraniti.

Osim ove redovite godišnje vizitacije, predstojnici kr. kotarskih sudova imadu svaki put, kada obavljajući ina uredovna povjerenstva dodju na sjedište mjestnoga suda, ugledanjem njegove uredovne knjige, uvjeriti se o redovitu tečaju njegova uredovanja. Iznimno i samo uslijed obrazložena izvješća o potrebi izvanredne vizitacije kojega mjestnoga suda, ovlastiti će odjel kr. zemaljske vlade predstojnike kotarskih sudova, da ju obave.

Odnosni putni troškovi imadu se namirivati iz odnosne naklade, te je predstojnicima kr. kotarskih sudova strogo zabranjeno pobirati iz občinskih blagajna ma kakove pristojbe za rečena putovanja."

Digitized by Google

U toj naredbi je i opet jasno izraženo, da samo kotarski sudac imade, ne samo pravo već i dužnost nadzora nad mjestnim sudovima, a o nadzoru sa strane upravnih oblasti ne ima ni riječi, a ko premjeovana redba izdana sporazumno izmedju kr. zemaljske vlade, odjela za pravosudje i kr. zemaljske vlade odjela unutarnjega.

Pošto je opet došlo do nesporazumka glede nadzora, izdala je kr. zemaljska vlada odio za pravosudje ponovno naredbu od 18. listopada 1895. broj 10.780, u kojoj veli opet doslovno:

„Što se tiče pregledanja mjestnih sudova upozoruju se kotarski sudovi na naredbu ovoga vladinoga odjela za pravosudje i vladinoga odjela za unutarnje poslove od 31. kolovoza 1877. broj 5071, po kojoj se redovita vizitacija mjestnih sudova ima obavljati onom prigodom, kada se u sjedištu mjestnoga suda zaprisežu članovi mu, po kojoj osim toga bagatelni sudci treba da pregledaju mjestni sud i prigodom inoga povjerenstvenoga uredovanja u sjedištu mjestnoga suda, dočim se izvanredne vizitacije i u tu svrhu posebna povjerenstvena putovanja mogu predlagati samo u iznimnih vanrednih slučajevih. Ob uspjehu vizitacije te eventualnih odredaba imati će se svaki put podnijeti izvješće kr. zemaljskoj vladi, odjelu za pravosudje."

Dakle zakonska ustanova u §-u 80. o mjestnom sudu, a i sve u tom pogledu izdane naredbe kr. zemaljske vlade odredjuju, da imade kr. kotarski sudac vršiti nadzor nad mjestnim sudom, a nigdje ne vele, da bi to pravo pristojalo izaslaniku ma koje upravne oblasti.

Toliko o pravu nadzora.

Drugo je glede disciplinarne vlasti i prava predloga po upravnim oblastima ob imenovanju mjestnih sudaca i zamjenika.

Istina, da se po §-u 7. zakona o mjestnim sudovima od 30. listopada 1876. potvrdjuje izbor mjestnoga sudca na predlog političke oblasti, dakle, da upravne oblasti imadu upliv na imenovanja mjestnih sudaca.

Istina je i to, da zakon o mjestnim sudovima nigdje ne govori o disciplinarnoj ovlasti nad osobljem mjestnoga suda, nu kr. je zemaljska vlada izdala u tom pogledu sliedeću naredbu od 2. studenoga 1881. broj 8989,:

„Zakon o mjestnih sudovih ne sadržaje propisa o karnostnoj odgovornosti mjestnih sudaca i zamjenika im, nu pošto su oni občinski činovnici, koje potvrdjuje ban, to će odgovarati s jedne strane službenomu njihovomu svojstvu, s druge strane pako vlasti podijeljenoj banu, da njihov izbor potvrdi, ako se na nje budu uporavljivale ustanove § 39. zakonskoga članka XVI.: 1870. ob uredjenju občina, tičuće se občinskih načelnika s tim dodatkom, da se kazan odpusta, izrečena proti mjestnomu sudcu ili zamjeniku mu ima vazda putem odjela za pravosudje podnijeti banu na odobrenje.

Digitized by Google

S razloga, što ban potvrdjuje izbor mjestnih sudaca i zamjenika im, ne odgovara zakonu, kad podžupanije odredjuju konačno u vlastitom djelokrugu suspenzije mjestnih sudaca i zamjenika im, već odgovarati će zakonu, budu li podžupanije, kada god obnadju, da je nuždna suspenzija mjestnoga sudca ili zamjenika mu, odnosni obrazloženi predlog podnijele banu putem odjela za pravosudje. Ako bi se suspenzija u interesu službe imala neodvlačno izvesti, mogu podžupanije to učiniti, nu podjedno u obrazloženom izvješću učinjenu odredbu opravdati, te dalje postupati prema ovostranim nalogom.

Ako usljed suspenzije ili inih razloga nastane nužda, da se mjestnomu sudcu ili zamjeniku mu, imenuje substitut, imadu podžupanije na bansku potvrdu putem odjela za pravosudje, predložiti substituta i to, da se očuva zborni značaj službe, ako je ikako moguće, izmedju prisežnika mjestnoga suda. U slučaju skrajne nužde, mogu podžupanije i same postaviti substituta, nu podjedno u obrazloženom izvješću učinjenu odredbu opravdati i zamoliti naknadno bansku potvrdu naredjenoga substituta. U ostalom primjećuje se, da uredovanje naredjenih substituta ne ima trajati preko stroge nužde i da valja nastojati, da se što prije obavi zakonom propisani izbor mjestnoga sudca ili zamjenika mu, kada god se koje od tih mjesta izprazni.

Nalaže se podžupanijama, neka se u pitanju suspenzije i substitucije mjestnih sudaca i njihovih zamjenika ne samo odsele strogo drže načela gore razloženih, već neka prema istim zaištu naknadno bansku potvrdu onih jur učinjenih odredaba, za koje je banska potvrda nuždna u smislu ove naredbe. Prepis ove naredbe dostavljen je svim kotarskim sudovima s uputom, da na zamolbu podžupanija propisno zaprisegnu substitute mjestnih sudaca i zamjenika potvrdjenih po banu , kao i onih substituta, koje će podžupanije u slučaju skrajne nužde postaviti."

Po tom je mjestni sudac občinski činovnik, pa se u slučaju neurednosti imade na nj uporaviti § 39. zakl čl. XVI. : 1870. ob uredjenju občina, koji veli : „Svaki je činovnik i službenik občinski u izpunjenju dužnostih svojih odgovoran občinskomu odboru, koji je vlastan proti občinskim činovnikom i službenikom izim občinskoga sudca (kneza) iztragu odrediti, te krivca budi ukorom, budi globom od 1 do 10 for., a službenika i odpustom od službe kazniti" ; odnosno § 39. zakona ob uprav. odborih od 5. veljače 1886. koji opet nalaže :

„Upravni odbor nadležan je u prvoj molbi u karnostnom postupku i proti občinskim načelnikom, bilježnikom, blagajnikom i občinskim šumarom, kad se radi ob odpustu njihovom iz službe."

Usljed toga imade u slučaju neurednosti kod mjestnoga suda, ako se ne radi ob odpustu, suditi občinsko zastupstvo, a u slučaju, da se radi o takovim neurednostima, koje bi imale za posljedicu odpust, upravni odbor.

Digitized by Google

O kakvoj disciplinarnoj vlasti bilo kojih drugih upravnih oblasti zakoni naredbe ni riječi ne spominju, pa usljed toga kr. kotarske oblasti i kr. županijske oblasti nad mjestnim sudovima ne imadu niti nadzornu, a niti disciplinarnu vlast.

Upravni odbor može ili kr. županijsku oblast ili kr. kotarsku oblast u slučaju nadjenih neurednosti opunovlastiti, da provede disciplinarnu iztragu, koju će onda konačno riješiti ili županijski upravni odbor ili občinsko zastupstvo.

Prigovoriti će možda koji, da kotarski sud imade pravo disciplinarne vlasti, jer mu pristoji pravo globiti u slučaju neposluha, neurednosti i t. d. mjestnoga sudca.

Na prvi pogled moglo bi se reći, da prigovaratelj imade pravo, jer naredbom od 15. travnja 1879. broj 5973 ovlaščuje se kotarski sud, da imade pravo globiti, nu naredba glasi ovako:

„U riješenju tamošnjeg izvješća dostavlja se naslovu prepis okružnice kr. vladnoga odjela za pravosudje od 24. studenoga 1877. broj 6843 u pogledu vršenja disciplinarne vlasti proti organom mjestnih sudova po predstojećoj dotičnim občinam političkoj oblasti. Ova karnostna vlast političke oblasti naproti organom mjestnih sudova nedolazi u sukob sa nadzorom, što ga polag § 80. zakona od 3. listopada 1876. o mjestnih sudovih vrše kotarski sudovi nad mjestnim sudovima, niti samom ustanovom toga zakona, polag koje kotarski sudovi i mjestni sudci mogu izricati **redovnu kaznu**, i to prvi proti mjestnim sudcem, a potonji proti prisežnikom, i polag koje kotarski sudovi mogu takodjer suditi na naknadu prouzročene štete, ako po nemarnosti mjestnoga sudca ili kojega prisežnika nebi bilo moguće držati sjednice (§ 20.).

Po tom i ne postoji potreba, da se § 80. rečenoga zakona tako tumači, da se pod riječju „nadzor" ne ima razumijevati, „disciplinarna vlast".

Iz ovoga se vidi, da je to redna globa, a nije disciplinarna, jer disciplinarna globa mora slijediti na temelju disciplinarne iztrage, dočim redna globa se propisuje, ako se stanovitoj odredbi kr. kotar. suda ne udovolji.

Ako sve, što je prije navedeno, sakupimo u jedno, stoji na temelju postojećih zakona i naredaba:

1. da nadzornu vlast nad mjestnim sudovima imade samo kotarski sudac odnosno njegov zamjenik;
2. da kotarski sudac imade pravo izreći rednu globu;
3. da disciplinarnu vlast nad članovima mjestnoga suda imade občinsko zastupstvo, odnosno županijski upravni odbor, a
4. da kotarska oblast imade samo pravo predloga za imenovanje mjestnoga sudca.

Digitized by Google

Nadležnost suda u pobojnim parnicama.

(Dva oprečna riešenja kr. stola sedmorice.)

Priobćuje **Ignjo Wagner.**

Nad imetkom t. t. C. i K. u O. otvoren je 4. listopada 1906. stečaj, pa pošto je mjeseca rujna 1906. provedeno bilo više ovrha proti toj tvrdci, podnio je upravitelj stečajnine temeljem zaključka vjerovničkog odbora i po § 148. toč. 1. steč. zak. uslijedivšem odobrenju stečajnog suda pobojne tužbe.

Od tuženih stavili su samo A. M. iz M. i K. i drug iz B., oba po jednom te istom odvjetniku zastupani, prigovor nenadležnosti sudbenog stola u O.

A. M. iz M: naveo je u svojim prigovorima sliedeće: Moj redoviti domicil nalazi se u M. i s toga je tužba morala biti podnešena redovitom osobnom mojem sudu.

Nema nikakvog zakonskog razloga, da se tužba podnese ovom sudu, napose pobojni zakon nigdje ne sadržaje nikoje ustanove, kojom bi u pogledu nadležnosti bile izvan kreposti stavljene ustanove sudovnika.

U našoj judikaturi opetovano je izrečeno i presudjeno, da u pogledu pobojnih tužba vrijedi obćenita nadležnost sudovnika, t. j. osobna podsudnost, jer pobojni zakon nije statuirao nikoje posebne ustanove te nadležnosti, kojom bi se derogirala nadležnost sudovnika.

Upravitelj stečajnine replicirao je na ovaj prigovor: Zakon temeljem kojeg je podnešena nazočna pobojna tužba, jeste autonomni hrvatski zakon, te se imade razpraviti i riješiti stvar po autonomnom hrvatskom sudu, jer prepustiti razpravu i rješitbu poboja nastavšeg po hrvatskom autonomnom zakonu, inostranom naime austrijskom ili ugarskom sudu, bila bi silna anomalija.

Pošto se dakle poboj osnovan na hrvatskom autonomnom zakonu, razpraviti i riješiti imade izključivo pred hrvatskim sudcem, to se ukazuje protivnički prigovor nenadležnosti hrvatskog suda neosnovanim.

Pitanje, koji je pako hrvatski sud nadležan u stečajnom postupku za riešenje pobojnih parnica, razlaže upravitelj ovako: ako po § 162. do 164. st. zak. razlučni vjerovnik dražbenu molbu upraviti imade proti upravitelju stečajnine, a diobu kupovnine polučene ovom prodajom, provesti imade onaj sud, kod kojeg je sjedište stečajnog povjerenika, te ako je dopušteno pri ovoj diobi staviti pobojne prigovore, koje imade riješiti isti taj sud, onda je očito, da pobojnu parnicu u stečajnom postupku riješiti imade samo onaj sud, kod kojeg je sjedište stečajnog povjerenika.

Nakon alegovane drugotnice, zaključnice i protuzaključnice, u kojima su bila gornja razlaganja obširnije razpravljena, donio je kr. sudbeni stol slijedeću riješitbu:

Digitized by Google

Vidiv, da je tuženi prigovorio nenadležnosti ovoga suda navodeć, da je imala tužba biti podnešena redovitom osobnom sudu, vidiv da zakon o pobijanju pravnih djela glede imovine insolventnih dužnika ne ima nijedne ustanove glede nadležnosti suda u pobojnim parnicama, pa da i u pogledu nadležnosti suda glede pobojnih parnica vriede ustanove sudovnika, vidiv da se u upitnoj pobojnoj parnici radi o tom, da se izrekne, da pravo zaloga tuženoga izhodjeno na pokretnine prezaduženoga ne ima pravne moći proti stečajnim vjerovnikom stečajnine C. i K., dakle se radi o stvarnom pravu na stvari pokretne, vidiv da se po § 52. sudovnika imadu tužbe, kojim je predmet stvarno pravo na pokretnosti podnieti ili kod osobnog suda, ili kod suda u kotaru kojeg leži odnosna stvar pokretna, dakle realnog suda, vidiv da ovaj sud nije ni osobni sud tuženog prebivajućeg u M., ni realni sud, pa da prema tomu nije nadležan za razpravu upitne pobojne tužbe, te se dosljedno tome daljni postupak obustavlja.

Upravitelj podnio je protiv ove rješitbe utok, u kojem navodi: „Naše pobijanje ne ide za tim, da se poruši i u obće ukloni cijelo djelo, ono se u obće ne brine za odnošaj, što je nastao medju njegovim subjektima, već je pobijanje napereno samo protiv jednog učinka toga djela, naime prikraćenja stečajničkih vjerovnika, i to prikraćenje hoće da se osujeti, i omogući stečajnim vjerovnicima, da upotrebe za namirenje svojih tražbina ono, što bi inače po pobijanom djelu bilo oteto tom namirenju.

Što se tiče odnošaja izmedju subjekta pobijanog pravnog djela, i odnošaja izmedju dužnika i onoga, s kojim je dužnik sklopio pravni posao, ili u čiji prilog inače razpoložio bude aktivno ili pasivno, to naše pobijanje nije napereno direktno protiv toga odnošaja, njemu nije u prvom redu do toga, da se taj odnošaj razvrgne, ono hoće samo to, da pravnom djelu oduzme učinak s obzirom na vjerovnike, a kako će to utjecati na odnošaj izmedju dužnika i druge stranke, za to se ne brine naše pobijanje.

Iz toga slijedi, da pobijanje ne dira u odnošaj dužnika i vjerovnika, ni u njihova stvarna prava na stvar pokretnu, nego samo u pravnu moć pravnoga djela, pa da pravo pobijanja nije ovisno o naravi pobijanog pravnog djela.

A pošto se nazočna pobojna tužba osniva na hrvatskom pobojnom zakonu, po § 44. p. z. pako pobojne se parnice razpraviti imadu po gradjanskom parbenom postupku, te je očito, da za ovu parnicu nadležan može biti samo hrvatski sud, a to opet samo ovaj sudbeni stol, ne samo jer pri istom stečaj teče, nego i stoga što bi tuženik s razloga što predmet parnice 1000 K nadmašuje, podpadao podsudnosti ovog sudbenog stola, kad bi u O. stanovao, pa bi time i §-u 52. sudovnika udovoljeno bilo."

Na ovaj utok donio je banski stol sliedeću rješitbu: „Uvaživ, da o nadležnosti suda za parnice o pobijanju, ne sadržaje zakon o pobijanju posebnih propisa, načelno dakle vrijede obćenite norme nadležnosti, a p o š t o

Digitized by Google

je pravo pobijanja neovisno o naravi pobijanog pravnog djela, ne radi se dakle ovdje niti o kauzalnoj niti o realnoj podsudnosti, već odlučuje obćenita podsudnost tuženika, obnašao odputivši utok potvrditi napadnutu odluku.

Proti ovoj drugomolbenoj rješitbi uložio je upravitelj stečajnine slijedeći izvanredni previdni utok i ništovnu žalbu :

Prvo i drugomolbeni sud osnovali su svoje rješitbe o nenadležnosti ovoga suda na propisu § 52. sudovnika.

Pošto se ali u predležećem slučaju ne radi o stečenju ili uništenju stvarnog prava na stvar pokretnu, to ovaj § nikako nije uporabiv na ovu parnicu.

Kad bi nazor prvo i drugomolbenog sudišta stajao, onda bi se naš autonomni pobojni zakon izigrao i iluzornim učinio pram vjerovnikom stanujućim izvan Hrvatske, to pako nije mogla biti, a nije ni bila intencija našeg autonomnog zakonodavstva, koje je pobojni zakon stvorio za očuvanje prava ovozemnih stanovnika protiv ovo i inozemnih vjerovnika, protiv kojih postoje uvjeti pobijanja po našem autonomnom pobojnom zakonu.

Ako se uvaži, da pitanje, o kojem se pri pobijanju radi, valja riješiti prema naravi pobijanog pravnog djela, čiji učinak za imovinu dužnikovu hoće da ukloni pobijanje, onda se imade pitanje o stečenju prava vlastničtva ili inih stvarnih prava na pokretne stvari prosudjivati u smislu § 300 o. g. z., po onom pravu, koje vredi za osobu vlastnika i to dužnika (ne stečnika, pobijanoga).

Pošto ali § 300. o. g. z. propisuje, da su stvari nepokretne podložene zakonom onog kotara u kojem leže, a sve ostale stojesa osobom svoga vlastnika pod jednakim zakonom, u predležećem slučaju zaplijenjene stvari jesu vlastnost protokolirane t. t. C. i K., koja u O. stanuje, i pošto ta t. t. podpada sudbenosti sudbenog stola u O., koji je i stečaj nad imovinom ove tvrdke otvorio, to je očito da se ova parnica razpraviti, prosudjivati i riješiti imade po onom sudu i po onim zakonima, kojima podpada t. t. C. i K., a to je bezuvjetno sudbeni stol u O.

Rješitbom od 13. ožujka 1908. br. 1297. izrekao je stol sedmorice, da se žaoba ništovna tužeće stečajnine C. i K. u pomanjkanju uvjeta § 339. pgp. zabacuje a izvanredni previdni utok iste obzirom na razloge prvosudne po § 318. gpp. odpućuje.

U drugoj uvodno napomenutoj pobojnoj parnici stečajnine C. i K. proti K. i druga iz B. zastupane po istom odvjetniku, koji je zastupao i A. M. iz M., stavio je taj zastupnik takodjer prigovor nenadležnosti, te je razprava glede ovog prigovora skoro doslovce ista, kao kod pobojne parnice kod A. M. iz M.

Nakon usklade donio je kr. sudbeni stol u O. osudu, te je prigovor nenadležnosti odbio iz slijedećih razloga :

Digitized by Google

Prigovor nenadležnosti suda neuvaživ je iz razloga, što je tuženičina tražbina utužena i pobijano pravo izhodjeno baš kod ovoga suda, a i zaplienjene pokretnine se nalaze u obsegu ovog suda, te što je ovaj sud i stečajni sud, to se nadležnost ovoga suda temelji na § 52. sudovnika, per analogiam § 70. sudovnika i § 447. gpp.

Proti ovoj rješitbi podnio je zastupnik tužene tvrdke K. i drug iz B. slijedeći utok: Napadnuta osuda doduše muče dopušta, da sa pobojnim zakonom nisu uvedene nikoje nove ustanove glede nadležnosti, te da prema tomu u tom pogledu imadu vrijediti propisi sudovnika.

Ali napadnuta osuda uzima, da postoji nadležnost po istom sudovniku i to po § 52. i per analogiam § 70. sudovnika i § 447. gpp.

Ovo pravno mnijenje ne ukazuje se izpravnim. Uporabi § 52. sudovnika nema ovdje mjesta, jer se ovdje radi o zapljenjenim pokretninama, dakle bi mogao samo kotarski sud biti nadležan, a ne sudbeni stol.

A analogia po § 70. sudovnika nije dopustiva, jer se tu ne radi o obustavi ovrhe ni o ukinuću kakovog ovršnog čina, nego samo, da je pravo zaloga nekrepostno prema stečajnim vjerovnikom.

Tako isto nema analogije po § 447. gpp. jer izlučba predpostavlja, da je tužitelj svoje tobože povredjeno pravo jur prije provedbe ovrhe imao, a ne da ga je tek poslije ovrhe zadobio, kako što u predležećem slučaju stečajnina pravo pobijanja.

Držimo prema tome, da je nenadležnost ovog suda očita, i da je samo osobna podsudnost po § 13. sudovnika u zakonu osnovana.

Banski stol potvrdio je prvosudnu rješitbu i to glede prigovora nenadležnosti iz slijedećih razloga: ne zaslužuju uvažanja tegobe tuženice glede prigovora nenadležnosti prvog suda za rješenje ove parbe, jer je nadležnost opravdana temeljem §§ 52. i 70. sudovnika.

Proti ovim dvim jednoglasnim osudam, uložio je zastupnik tuženog K. i druga slijedeći izvanredni previd i ništovnu žaobu:

Uzvišena druga molba glede nadležnosti u kratko spominje samo to, da je utemeljena u §§ 52. i 70. sudovnika.

Nema pako dvojbe, da je to očevidno pogrešna uporaba zakona. § 52. sudovnika se ovdje principijelno uporabiti ne može, jer taj glede pokretnina statuira nadležnost kotarskog suda, a ne sudbenog stola.

§ 70. sudovnika takodjer nije uporabiv, jer se ovdje ne radi o utrnuću ovršnog prava.

Prvomolbeni sud se je pozvao još na analogiju § 447. gpp.; kojoj pako ovdje ne ima mjesta, jer je stečaj otvoren i pravo pobijanja nastalo tek poslije provedbe ovrhe, dočim § 447. gpp. predpostavlja, da je pravo, kojim se ovrha pobija, ekzistiralo već prije ovrhe.

Digitized by Google

Nadležnost kr. sudbenog stola po nikojoj zakonskoj ustanovi opravdana nije, te imademo ništetnost, jer je osudu izrekao sud nenadležan, ulažemo ovaj pravni liek, jer želimo očuvati principijelno stanovište naše.

Stol sedmorice odputio je rješitbom od 11. lipnja 1908. br. 2868 ovaj pravni lijek, te je potvrdio osude nižih sudova, razloživ glede pitanja nadležnosti svoju rješitbu ovako: Ako se i ne može na nazočni slučaj uporabiti § 70. sudovnika, to je ipak nadležnost ovoga suda opravdana po § 52. sudovnika, pa valja zato žalbu ništovnu tužene tvrdke kao neosnovanu zabaciti.

Iz gore razloženoga proizlazi, da su pri jednom te istom sudu, vrhu jednog te istog pravnog pitanja, temeljem istovjetnih alegata i razprava po istim zastupnicima vodjene dvije parnice, pa da je u jednoj od tih parnica dekretirana nenadležnost kroz sva tri sudišta, po § 52. sudovnika, a temeljem istog § priznata je u drugoj parnici nadležnost takodjer kroz sva tri sudišta.

O izlučenju zločinaca.

Saopćuje Dr. Fran S. Gundrum-Oriovčanin.

Niti kod nas, a niti kod još mnogih naroda nije uvedeno, da se zločini i prekršaji proučavaju; kriminologija je za pravo reći tek u začetku svome, a živo su sa njome započeli u Buenos-Ayresu. Taj će pothvat jamačno brzo naći oponašatelja. Pa i treba i nastat će sasvim drugi odnosi, što će duboko zasjeći u pravosudje i u čovječanstvo; pravosudju će se stvari olakotiti, a čovječanstvo će biti srećnije, jer jamačno ne će biti toliko zla, koliko danas, kad se sad još ne zna za sve prave razloge zločina i prekršaja, a ne zna se, jer se biće zločina nije proučavalo ili nikako ili tek površno.

Danas se sve mora analizovati, razuditi. Nije samo kemičareva, da koju smjesu analizuje na njezine sastojine, niti je samo liječnikova, da razudjuje tijelo, pa da znade iz čega sastoji; nego danas treba; da se analizuje svaki čin, svaki dogadjaj, kako će se iz njegovih sastojina zaključiti na impuls, koji je bio djelotvoran, da se čin počinio.

Ovaj je postupak baš kod zločina to poželjniji, to važniji, što se dogadjaju katkad užasne nesreće, te što bi se ipak moglo doći do zaključka, da se neki osebujniji, medjusobno vrlo slični zločini donekle dadu spriječiti. A time će biti mnogo koristi.

Ono, što se za pravo reći ima u tom pogledu učiniti, tek je u porodjaju, a valjda će se roditi zdrav plod. No to će istom biti; ali danas treba računati sa vrlo važnim činjenicama, da naime ima jako mnogo zločinaca.

Digitized by Google

A da se ovdje ne upustim u navadjanje najrazličnijih uzroka zločina, htio bi se taknuti u glavnome samo zločinaca, koje bi vrstao u dvije glavne vrste i to: 1. u z d r a v e i 2. u b o l e s n e. Možda će tkogod reći, da se onaj, koji je kao bolestan počinio nešto, što stoji u opreci sa zakonom — nebi smio zvati zločinac, kao što ni njegovo djelo — zločin. U pravom smislu nebi, no ja ću si dozvoliti, da ga zovem zločinac.

Ima ih, koji će inače posve zdrave zločince, ako počine užasne zločine stavljati takodjer u red bolesnih, jer tvrde, da nije moguće, da čovjek zdrava uma i čiste pameti može, samo onako, recimo ubiti koju osobu ili počiniti nešto drugo nečuveno, strašno. I odista se dogadja, da branitelji traže, da se zločinac, prije nego će osuda puknuti, liječnički pregleda, da li je optuženi možda umobolan ili mu je možda um bio poremećen, kad je zločin počinio ? ! Često uspije branitelj, ali katkad ne, kao što je i sasvim prirodno; pa je broj „zdravih" zločinaca odista vrlo velik.

Meću je u kaznione, da tamo okajavaju grijeh, a onaj, koji je jako sagriješio mora kidisati na život ! Tako je kod nas. U drugim je državama drugojače, jer si misle, da uze nijesu shodno mjesto za zločinca; da se u njima ne može postići ono, što bi se htjelo, pa se u nekim državama to pitanje donekle riješilo d e p o r t a c i j o m, a to će reći: progonstvo i naseljivanje zločinaca u onakvijem krajevima, koji su daleko od domovine.

Posve je prirodno, da se o deportaciji u pravom smislu riječi može govoriti samo u onizijem državama, koje posjeduju kolonije i spram toga su deportaciju u svoj zakonik uvrstile neke evropske države, kao R u s k a, P o r t u g a l s k a, E n g l e s k a, T u r s k a i F r a n c u z k a. Engleska se i Ruska služe deportacijom tako, da su neke prije neobitavane krajeve napučili kažnjenicima i time te krajeve kulturi priveli, dok Francuzka više manje nazrijeva samo čisti sistem kazne u deportaciji gotovo tako, kao što u novije doba pokušava I t a l i j a, da anarhiste goni na puste otoke...

P o r t u g i ž a n i kao da su prvi, koji su uveli deportaciju. Godine 1484. otišlo je, a pod zapovjedničtvom D i e g o C a o - a nekoliko portugiških brodova na trošak kralja I v a n a II., da otkrivaju nove zemlje. Ovoj ekspediciji bijaše dodijeljen Nijemac M a r t i n B e h a i m, znamenit učenjak, astronom i kosmograf. I on je napisao djelo, što je u N ü r n b e r g u izašlo, gdje se u odjelu „I n s e l n P r i n c i p e u n d S t. T h o m a s" — čita medju inijem ovo: „Diese Inseln wurden gefunden mit den Schiffen, die der König aus Portugal ausgeschickt zu diesen Parten des Mohrenlandes A. 1485. Da war eitel Wildniss und keinen Menschen funden wir da, dann Wald und Vögel, da schieckte der König aus Portugal nun jährl. sein Volk dahin, d a s s o n s t d e n T o d t v e r s c h u l d e t h a t, m a n (M ä n n e r) u n d F r a u e n, und gibt ihnen damit sie das Feld bauen und sich nehren, damit dieses Land von den Portugalesen bewohnt wurde"...

Digitized by Google

Iz toga je jasno, da je državna vlast one osobe — muškarce i ženskinje — koje su bile na smrt osudjene, slala na ove otoke, da su dakle bili deportovani.

Sa pitanjem se deportacije bave u najnovije doba stručnjaci i u Austriji. Tako i praški profesor dr. Gross, koji živo preporuča, da se deportuju naročito degenerovani, oni, koji su se izrodili, pa često padaju iz jednog zločina u drugi.

Degeneracija je zlo, i tomu se zlu mora naći uzrok, postanje, pa zato se valja i ovdje obazrijeti na prirodni odgojni nadzor, po kojemu od novo nastalih varijeteta obično one ostanu, koje se znadu prilagoditi vanjskim odnosima i zato se mogu naslijediti i nasljedjuju se bolja svojstva.

Ali ni selekcija ne zaostaje; ona se brine, da se sve ono odstrani, što svrsi svojoj ne odgovara, sve, što je slabašno i nepotrebno. Grabežljiva zvijer, što dobije matežne zube; ptica, koja bi se iz jajeta izvaljala kao albino, pa bi se vrlo lako zamijetiti mogla; svaka životinja, koja bi postala umobolna, duševno abnormalna ili koja bi imala neobične, neumjesne nagone, ona bi, pa i mnoge druge životinje, koje bi radjale degenerovane životinje — rano i brzo propale, a svakako obično još prije dobe, nego li bi se mogle rasplodjivati. Ovo nam dozvoljava, da ustvrdimo, da u prirodi nema ništa degenerovano.

O degenerovanima bi mogli reći, da su individua, koja posjeduju takva svojstva, što se mogu naslijediti i koja svojstva oteščuju njima i njihovim potomcima borbu za opstanak ili je čine posve nesposobnima za borbu. No to možemo primijeniti samo divljim zvjerima; jer domaću, pitomu zvijer nećemo zbog možda kakve manje mane utamaniti, nego ćemo ju štititi i uzdržati, da se njome ipak nekako poslužimo, koristimo. Ako takvu životinju upotrijebimo za rasplod, onda time počinje degeneracija rase. Katkad pače i hotimice gojimo neke neobičnosti, koje bi priroda odmah utamanila. Tako gojimo bijela goveda; goveda bez rogova, koja se u slobodnoj prirodi ne bi mogla braniti; debele svinje, koje bi u prirodi brzo propale baš tako, kao što i mršavi konj za utrke itd.

Kod ove naročne degeneracije postizavamo neku stanovitu svrhu; mi možemo individua štititi i uzdržati, a to i činimo, jer otuda crpemo neku korist i probit; ali priroda toga ne će da učini, priroda uništuje sve, što u normalnim i običnim odnosima ne može da bitiše.

Za koliko je jače nastojanje čovjeka, da uzdrži ono, što ne odgovara posvema? !... Naša je dužnost, da svaku nakazu čovjeka, da najbolesnije, najkržljavije, najadnije dijete štitimo, jer ga ne smijemo utamaniti poput starih Grka. Sva moguća sredstva, koja su katkada vrlo skupa, moramo upotrijebiti, da ta jadna kreatura bude, kako mu drago sposobna za život. Znanost je pronašla najrafiniranija sredstva i načine, da se ova svrha po-

Digitized by Google

stigne ; različnih ima zavoda, koji mnogo, vrlo mnogo stoje i sve se upriličuje, sve ide za tijem, da se radi protiv prirode, da se takva individua ne samo uzdrže, nego da se učine kakogod sposobna za rasplod, kojih bi se individua priroda znala vrlo birzo lišiti . . .

Ovakvi su, da se tako izrazim, spašeni stvorovi rijetkokad „antisocijalni", a obično zbog toga, jer su odviše slabi, da uopće postanu opasni; ali zato ipak stupaju u brak, kad ponarastu. Ako je druga bračna polovica običnoga, normalnog sustava, onda priroda kuša, da djeluje selekcijonistički — naturam expellas furca, tamen usque redibit — pa bračni par ne će biti plodan. Ali ako je suprug onoga individua, koji je teškom mukom od prirode uščuvan, donekle krepak, naći ćemo odista čudnovatu i čestu pojavu, da su djeca prirodno normalna, ali da su ipak sa nekim manjkom providjena i sada se počinje degeneracija u jačoj ili slabijoj mjeri očitovati. Ne znamo, kako daleko siže ; takodjer ne znamo, kako će se očitovati, ali je posve shvatljivo, da može zauzeti najraznovrsniji oblik, jer je i manjkavost praroditelja mogla biti različne vrsti.

Mnogo nam je sudbenih dogadjaja omogućilo, da proučavamo ono, što je degenerovano, manje vrijedno. Degenerovani za pravo reći nije bolestan, nego u neku ruku kržljav i gotovo je nemoguće, da sve potepuhe, pa one, koji iz običaja čine zlo ; neke, koji su perverzni i one, koji nam predstavljaju kriminalistične tipove degenerovanih, doživotno zatvorimo (Gross). Ta su individua proizvodi naše kulture i zbog toga nebi bilo drugojače — jer su našemu društvu pogibeljni i jer mu padaju na teret i jer se na drugi način ne dadu odstraniti i jer se protiv potomaka degenerovanih takodjer ništa drugo ne dade poduzeti, nego odstraniti uzrok, povod zla, a to je kultura — već prepustiti je prirodi, nek ona selekcionistički djeluje, a to će reći, da degenerovane treba deportovati.

Ljudi su ovo već odavna znali, po prilikama i po nagonu, te su mnoge nevaljance, koji se ne htjedoše popraviti i dobro činiti, poslali preko mora, gdje su ili brzo propali — čime čovječanstvo baš ništa nije izgubilo — ili su pomoću sile života u prirodi postali sasvim ili na pô uporabiva bića.

Australija nam to najbolje dokazuje. Na tisuće je onamo zločinaca najgore vrsti dopremljeno ; mnogo ih je ponestalo, pomrli su ; nešto bolji odgojili su se teškim i napornim poslom u slobodnoj prirodi; njihova djeca ne bijahu, kao što je to obično kod degenerovanih, posve degenerovana ; ali oni, koji bijahu degenerovani, propali su za rana, već u ranoj mladosti. Normalniji su se u teškom prirodnom odgoju posve dobro razvili; a ako bi se koji degenerovani opet vremenom rodio, ne bijaše ljudma moguće, da ga odgoje i zbog toga ima danas u Australiji odista vrlo čvrsti sloj normalnih ljudi, čiji su pradjedovi bili ponajviše vrlo degenerovana individua, najveći lopovi, obješenjaci, hajduci, ubojice . . .

Digitized by Google

Posve je prirodno, da ne valja velikih rpa zločinaca na jedamput deportovati, jer je onda nadgled manjkav, a u početku treba i hranu davati. Shodno je započeti sa onima, koji bi se svojevoljno javili za deportaciju. Mnogi misle, da bi u drugim krajevima svijeta, poslom itd. ipak mogli postati još posve uporabiva bića i u čovječanskom društvu; ali ne valja deportovati na neko vrijeme, nego za uvijek. Svuda je trajna deportacija kazna, a doživotna manje osjetljiva odredba. Degenerovanoga ne treba kazniti; od njega se smijemo štititi samo shodnim odredbama. Inače deportacija ne postizava cilja. Ako je tkogodj zatočen recimo na 15 godina, to će on ipak već od prvoga dana brojiti godine, kada će se vratiti; u novoj se postojbini ne će nikada snaći, kao kod kuće, a domovinu će tek donekle zaboraviti i tako će biti nesrećan...

Bude li pako znao, da mu u novoj postojbini valja ostati do konca života, onda će se nakon valjda vrlo užasne bure, što se u njegovoj duši radja u početku zatočenja, radije priučiti na odnose, on će raditi, a morati će raditi, da ne propadne; posao će ga uzgajati, tjerati će ga; on će svoju novu postojbinu obljubiti, ona će mu postati nova domovina, na koju će sve više i više misliti, a više, nego na svoju pravu domovinu, koju zbog „kulture" nikada shvatio nije...

Ako ćemo neke degenerovane vrstati medju zdrave, imalo bi zatočenje odista veliki smisao; no **bolesnoga** zatočiti ne smijemo, jer to ne dozvoljava — čovjekoljublje; njega po današnjim nazorima o čovjekoljublju moramo inače držati.

Zdravi se kažnjenici kod nas skupa sa manje ili jače degenerovanima, koji su osudjeni, meću u jednu rpu, dodju u kaznionu i tamo okajavaju grijeh.

Drugojače je sa onima, koji su **bolesni,** čiji je um bolestan, pa valja od kriminalnih umobolnih i od umobolnih kriminalnih opčuvati čovječanstvo.

Netko počini zločin; sud ga osudi; on okajava čin i nakon nekog se vremena dokaže, da je umobolan. Sad valja sa njime postupati kao sa umobolnim. Velik je broj takvih nesrećnika. Sa zdravim zločincima ne smiju ostati; jer tko bi mogao preuzeti odgovornost za sve ono, što bi mogli u času jačeg nastupa ludila na sebi ili drugima počiniti?! U Engleskoj i Americi imadu osebnih zavoda za umobolne zločince, a negdje prigrade za nje zgrade uz kaznione ili uz javne zavode za umobolne.

U Njemačkoj su oba zadnja načina shodno složili. Vrijedno je, da se time malko pozabavimo.

Prvi njemački zavod za umobolne kažnjenike uredjen je 1865. u Bruchsalu, a drugi 1876. u Waldheimu (Saska), dok je treći podignut u Moabitu 1888. To je pruska središnja stanica; no danas ih ima u Pruskoj šest i to u: Breslavi, Grandenzu, Halle, Kölnu, Moabitu i Münsteru, a svrha im je strogo ograničena, koja se sastoji u tomu, da

Digitized by Google

prime one kažnjenike iz kazniona i zatvora, koji su se za ispunjenja kazne duševno razbolili, da se liječe i opažaju, a napokon im je i svrha, da opažaju, proučavaju duševno stanje onih, koji su još u istražnom zatvoru.

Promatranje ne smije duže trajati nego pô, a tek u vrlo rijetkim slučajevima jednu godinu. Prodje li to vrijeme, onda neizlječive bolesnike i one, čije se duševno stanje ne dade znatnije popraviti predaju kojem javnom zavodu za umobolne, a kazna se oprosti. Javni su dakle zavodi za umobolne, koji u zadnjem redu imadu posla sa duševno invalidnim zločincima. Ali u novije se vrijeme uz neke državne zavode dogradilo shodnih prostorija, u koje primaju umobolne zločince. U Pruskoj ima takvih **„feste Häuser"**, kako je zovu, u Durren, Neu-Ruppin, Neustadt u Holsteinu, Nietleben i Plagwitzu, a domala gradit će se u Göttingenu.

Time se psihiatriji na ovaj način otvara sasvim novo polje, neobradjeno, te je posve prirodno, da će tek mnogogodišnja praksa pokazati, da li je taj put, kojim su udarili odista najshodniji. Bilo je i bit će dosta razočaranja. Htjelo se ovijem „čvrstim kućama" dati značaj bolnice. Ali što se dogodilo? Razbijalo, bježalo, uništavalo, bunilo se itd. svaki dan sve to jače. Zbog toga zgražanje općinstva, a ni novine nijesu šutjele; opća sigurnost je trpjela — iz Bucha-a uteklo je tečajem jedne godine preko 50 — pa su već zahtijevali, da se država kani takvih novotarija, te da umobolne kažnjenike opet strpa u — kaznione. Ali upriličit će se, da se zbog sigurnosnih odnosa „čvrste kuće" malko približe tipu kazniona, pa će uz odista čvrstu gradju biti dosta stanica i omanjih prostora za spavanje. Ozbiljno, povjerljivo osoblje i strogi kućni red radit će zajednički onamo, da se željna svrha postigne. Ne treba napominjati, da je liječnička služba takva, kako je stupanj znanosti zahtijeva, a u prvom redu humana; takodjer se nastoji, neke bolestne zabaviti sa različnim poslovima.

Ovaj se način u cijelosti ima smatrati kao izlučivanje, a u prenesenom smislu kao uništenje umobolnih zločinaca iz društvenoga tijela. Žrtve su velike, ogromne, Tako stoji „čvrsta kuća" u Neustadtu oko 180.000 maraka; k toj se svoti imadu pridodati tekući troškovi oko uzdržanja svega, što je u njoj, a u nju jedva stane 40 bolestnika!

Ove se velike, bolje reći ogromne žrtve uzimaju od narodnoga blaga, te se žrtvuju za izgubljene sinove puka. Ogromne su svote i gotovo kao kazna, što općinstvo plaća, da se onemogući društveni izrod! Ali gdje nema troška, nema ni dobiti, koristi; izdaci su potrebni, a jamačno ne će dugo trajati, pa će se i u tom pogledu konstatovati poboljšanje.

Zlo je i naopako, gdje nema sredstava, da se što radikalno poduzme. Pa kakvoj je opasnosti izvrgnuta javnost? Znam za čovjeka, umobolna, koji se i rado napije, odnosno, dadu mu piti „ljudi dobra srca", pa mu se

Digitized by Google

smiju, kad pjeva koju pjesmu erotičnog sadržaja. Taj je čovjek nekog tjelesno teško već ozlijedio; napadao je i napada maloljetne djevojčice — jednu sa 5 godina — da sa njima spolno opći, da je siluje; živi u jami, koju si je u šumi sam iskopao i — slobodno hoda; čini, što ga je volja; za njega se nitko ne brine, jer je tobože lud!... Sve me je strah, da će taj siromak počiniti veliko čudo, strašno zlo, a sve to bi se dalo spriječiti...

Svatko nastoji, da i sa manjim žrtvama postigne izvrsne uspjehe. Rasipnost se osvećuje, pa se i u našem pitanju koješta predlagalo; jer su troškovi n. pr. „čvrstih kuća" vrlo veliki.

Zanimiv je **ženidbeni** zakon, koji dosta dugo postoji u Ohiu i na temelju kojega umobolni, idijoti i padavičari ne smiju stupiti u brak. Ovaj zakon nema druge svrhe, nego da se već u zametku spriječi postajanje neotpornih osoba.

Za uspjehe se doduše još ne zna; treba godina i godina, dok se bude moglo nešto izvjesno reći; no držim, da će se ovom odredbom cilj donekle postići.

Kod nas je sasvim drugojače. Roditelji nastoje na svaki mogući način, kako da manje otpornu, degenerovanu, umobolnu, padavičavu djecu žene ili udadu. Naročito se za padavicu malo mari, jer si mnogi misle, da će brak možda popraviti bolesti ili je posve izliječiti!...

U tom su pogledu siromašni jednaki bogatima, ali oba su sloja, ako tako rade, povod velikoj bijedi, preveliku, nepredvidivu zlu, što vrlo zasijeca u bitnost čovječanskoga društva i što može imati nedoglednih posljedica. Zbog jedne osobe, kojoj se iz „ljubavi" hoće dobro, stradaju katkada pokoljenja. A to valja spriječiti.

Još je zanimiviji zakon o **kastraciji,** škopljenju u državi Indiana, koji je u život stupio 9. ožujka 1907. Zakon se ovaj sastoji u bitnosti u tomu, da svaki javni zavod, kojemu je povjerena njega nepopravljivih zločinaca, tupoglavih, slaboumnih i silovača imade pravo odrediti, da se smije poduzeti škopljenje — kastracija — po „najsjegurnijem i najdjelotvornijem načinu i to onda, kad se na temelju zaključka, prosudjenja kolegija strukovnjaka, u kojem kolegiju moraju biti i dva kirurga i na temelju odredbe upravnog vijeća nije našlo shodno, da se dozvoli plodjenje i kad nema nikakve vjerojatnosti, da bi se duševno stanje dotičnoga štićenika moglo popraviti"...

Svakako drakonski zakon! — jer zloporaba nije isključena; a kad ne bi bilo mogućnosti zloporabe, onda će jamačno svatko taj zakon smatrati shodnim, jer škopljenje, sama operacija po sebi, nije danas apsolutno ništa opasno i protiv toga se jamačno nebi nitko protivio, kao što se ne protivi protiv zakona i odredaba, što je imademo za očuvanje od kužnih bolesti i protiv zakona za cijepljenje boginja i protiv velike moći redarstva.

Digitized by Google

Ovu će zakonsku novotariju mnogi smatrati kao nešto nečuveno, ali svaki, ma i najhladniji skeptičar mora priznati, da si bez praktičkih pokusa nije ni jedna radikalna novotarija, bila ona kako mu drago plemenita — odmah put utrla.

Dobro je imati obzira sa takvim bijednicima i plemenito je, da se sa njima humano postupa; ali kad postaju opasni svome iskrnjemu, čovječanstvu, onda nek se upotrebe najradikalnija sredstva, da se zlo otkloni.

Prepriječiti zlo, — to je dužnost svakoga nas; ta i onako nas bije sa svake strane. A ipak se još ne otvaraju oči onima, koji bi neka zla vidjeti, zamijetiti morali. Da ne spomenem drugo, podsjetit ću samo na ishodište neizmjernog zla u čovječanskom društvu, a to je alkoholizam. Pa što se protiv njega kod nas i u nekim drugim državama poduzima? Naredbe su štampane, objelodanjene i — to je sve!...

Veseljem moramo popratiti svako nastojanje i pothvat onih, koji rade oko umanjenja zla i izlučenja opasnih individua iz čovječanskoga društva.

Postanak i vrijednost sada valjanih zakona o zadrugama u Hrvatskoj i Slavoniji.

Piše dr. Iv. Strohal.

(Nastavak).

Kako je već rečeno, svi zadrugari dužni su raditi i sticati po odredbi starešine na korist cijele zadruge. Radi toga smatra se takodjer i sve ono, što je zadrugar stekao, zajedničkim zadružnim dobrom[220]. Ni muški ni ženski zadrugari ne imadu sami po sebi pravo, da si svojim trudom steku osebinu. To pravo može imati samo onaj zadrugar, komu ga zadruga napo e podijeli, i to može ga imati samo pod odredjenim uvjetima. Samo ono, što si koja djevojka ili žena izradi ruha i nakita, smatra se njezinom osebinom i bez posebne dozvole ostalih zadrugara[221]. — Ne smatra se osebinom ni ono, što koji zadrugar slučajno nadje ili dobije; već se i to nadjeno i dobiveno pribraja zadružnoj imovini, no zadruga s druge strane nosi i štetu od nesreća, koje pojedine zadrugare zadese[222]. Ono ipak, što koji zadrugar dobije na dar ili u nasledje, postaje njegovom osebinom, ako se ne pokaže, da je darivalac ili ostavitelj imao nakanu, da darovano ili ostavljeno ostane čitavoj zadruzi. Ruho i nakit, koje žena prigodom udaje donese u zadrugu, ostaje njezinom posebnom imovinom. Njezinom osebinom ostaje i sve drugo, što je ona prigodom udaje sa sobom u zadrugu donijela[223].

[220] § 25.
[221] § 26. i § 22.
[222] § 27.
[223] § 28. i § 22.

Digitized by Google

Osebinom ili osebunjkom u opće smatra se ona posebna imovina pojedinog zadrugara, koju on ima zasebice odijeljeno od zadružne imovine[224]. Osebinom smatra se i ono, što koji zadrugar ima za svoju posebnu porabu, tako ruho, ženski nakit, prostirka, preobuka, sukno, platno i t. d.[225]. Punodobni zadrugari mogu sa svojom osebinom posve slobodno raspolagati, no udata žena, ako nije što drugo uglavljeno, može sa svojom osebinom raspolagati samo uz privolu muževu, ipak s ruhom, nakitom i sličnim stvarima može i žena po volji raspolagati[226]. Zadrugar može sa svojom osebinom postati i vjerovnik (dužitelj) pram zadruge, a može se i kod zadruge zadužiti[227]. Kod bezoporučnog nasljedjivanja na ovakóvu osebinu imadu uvijek prednost oni ostaviteljevi rodjaci, koji su u zadruzi, pred onima, koji su izvan zadruge, makar bili ovi potonji u bližem srodstvu od prvih ; pače i u zadrugu primljeni ima prednost pred vanjskim rodjacima[228].

Za dugove pojedinih zadrugara, učinjene bez ovlasti starešine, odgovara samo dotični zadrugar, koji je dug napravio. Zadruga odgovara za takove dugove, samo ako i koliko je ona od tog duga imala koristi. Dužitelj (vjerovnik) može za ovakav dug pojedinog zadrugara voditi ovrhu samo na osebinu dotičnog zadrugara ; nikada pak ne može tražiti, da se izluči idealni dio dotičnog zadrugara iz zadružne imovine[229].

Dug, koji je član zadruge napravio u kakovoj nevolji, a sam ga ne može isplatiti, mora namiriti zadruga, ako je taj član radio za zadrugu, kada je dospio u nevolju[230]. Za štetu, koju je počinio koji zadrugar, odgovara takodjer samo on sa svojom osebinom[231]. U nekim ipak slučajevima odgovara zadruga za štete, koje je počinio koji zadrugar. Tako odgovara ona, ako je šteta učinjena u svezi sa zadružnim poslom ili u obrani zadružne imovine, ili ako je zadruga (t. j. svi članovi) udioništvovala kod djela, koje je uzrokovalo štetu ; dalje odgovara zadruga za ovakvu štetu, ako je mogla zapriječiti djelo, koje je štetu donijelo ; konačno odgovara ona za štetu, ako je djelo, koje je donijelo štetu, nehotično počinjeno[232]. No u svim tim slučajevima odgovara zadruga za štete, koje je počinio koji njezin zadrugar, samo ako taj zadrugar ne ima dovoljno osebine, da se iz nje počinjena šteta naknadi, i to zadruga ima naknaditi tu štetu tek nakon što je to kotarska oblast od-

[224] § 20.
[225] § 21.
[226] § 24.
[227] § 23.
[228] § 78.
[229] § 31.
[230] § 32.
[231] § 34.
[232] § 35.

Digitized by Google

redila[233]. Ako svota, koju je zadruga isplatila za štetu, koju je počinio koji zadrugar, iznosi toliko, koliko bi bio vrijedan dio dotičnog zadrugara, kad bi se dozvolila dioba, gubi taj zadrugar u nekadanjoj vojnoj Krajini za svoju osobu, a u nekadanjem gradjanskom području za se i za svoju porodicu svako daljne pravo na zadružnu imovinu. Ako li je ova isplaćena svota manja od vrijednosti čitavog dijela dotičnog zadrugara, ima se isplaćena svota odračunati od dijela dotičnog zadrugara kod konačne diobe[234]. — Ista pravila vrijede i za štete, koje je počinio starešina (domaćin)[235].

Ako se koji zadrugar bavi trgovinom, pa ono, što tom trgovinom privrijedi, priklapa zadružnoj imovini, a kuće gospodar (domaćin) znade za tu trgovinu, onda zadruga odgovara nezlomišljenom (u dobroj vjeri) vjerovniku (dužitelju) za dugove ovakovog zadrugara bez obzira na to, da li taj zadrugar ima osebinu ili ne ima. Tužitelj mora dakako dokazati, da je domaćin znao za to trgovanje. Ako li zadrugar trguje na svoju ruku, tada odgovara on za dugove, nastale iz te trgovine, samo sa svojom osebinom. Ako li uza to zanemaruje poslove zadružne (dužnosti spram svoje zadruge) prestaje biti članom zadruge[236].

Kao u vladinoj osnovi tako se i u toj osnovi izriče, da će se prekršaji kućnoga zapta, kao i sve kućne razmirice rješavati upravnim postupkom, i da će općinsko poglavarstvo postupati u prvoj molbi[237]. No u toj se osnovi odredjuje ipak, kako će općinsko poglavarstvo rješavati te prekršaje. Napose veli se, da će općina (umjesto općinsko poglavarstvo) one, koji budu počinili kakav prekršaj kućnoga zapta kazniti ; i to kazniti će ih ili globom od 1—10 for. ili prisilnom radnjom do osam dana. Općinsko poglavarstvo može ovakovom prekršitelju naložiti takodjer, da izvrši ovu ili onu radnju. Radnje imadu se odrediti ili u korist zadruge, kojoj pripada dotični prekršitelj ili u korist općine. Prisilna radnja ima trajati 10 sati na dan a ima se odrediti u dogovoru sa starešinom tako, da ne bude zadruga imala radi toga štete. Kažnjenika mora hraniti zadruga, koja mu mora dati takodjer i orudje[238] Ako općinsko poglavarstvo pronadje, da nije za koji prekršaj kućnoga zapta dovoljna ona kazna, koju mu ono može odrediti, ili ako je dotični zadrugar bio već kažnjen radi lijenosti, nepokornosti ili nemira, pa se nije popravio, imade se dotičnik prijaviti kotarskoj oblasti, koja ga ima osjetljivije kazniti, koja napose može dotičniku dosuditi dulju ili težu radnju. Proti odlukama (valjda presudama) općinskog poglavarstva u stvarima kućnoga zapta ne ima

[233] § 36.
[234] § 38.
[235] § 37.
[236] § 33.
[237] § 61.
[238] § 62.

Digitized by Google

mjesta prizivu[239]. — Ako je zadrugar zlobom ili nemarom prouzročio štetu na zadružnoj imovini, može zadruga jednoglasno uz privolu kotarske oblasti prisiliti dotičnog zadrugara, da tu štetu naknadi iz svoje imovine[240].

Posebne ustanove ima ova osnova o tutorstvu nad malodobnim članovima zadruge. Napose se u toj osnovi izriče, da je starešina zakoniti tutor (dotično kurator) sve u zadruzi rodjene malodobne djece, kojoj roditelji ne žive, zatim svim slaboumnima, slijepima, gluhonijemima i rasipnim zadrugarima. Starešina upravlja takodjer i osebinom takovih djelatno nesposobnih zadrugara, dok sami ne postanu sposobnima upravljati sa svojom imovinom. Dok zadruga postoji ne može zadrugarima i u zadruzi rodjenoj djeci nitko drugi biti tutorom, nego starešina[241]. Juristički plodovi osebine ovakovih skrbljenika imadu se priklopiti osebini; dočim potrošivi plodovi ovakove osebine postaju vlaštinom (objektom vlasništva) zadruge, koja je dužna paziti, da se osebina ovih skrbljenika ne pokvari. Starešina nije dužan polagati račun o upravi s imovinom ovakovih skrbljenika. Promijeni li se starešina prelazi i tutorstvo na novog starešinu[242]. Starešina ne može se u nijednom slučaju odreći zadružnog tutorstva, no oblast može u izvanrednim slučajevima postaviti i kog drugog zadrugara za tutora[243].

---

§ 38. Kako je već istaknuto, Kršnjavi drži, da nije za zadrugu bitno, da zadrugari zajedno stanuju i da zajednički troše plodove svoga rada i zadružne imovine. Bitno je samo, da oni zajednički obradjuju zajedničke nekretnine. — Radi toga takodjer dozvoljava se u toj osnovi odraslim muškim zadrugarima, da se kućom odijele od ostalih zadrugara; dozvoljava im se, da za sebe žive i uživaju „plodove zadružnoga života". Takovim odijelenjem ne mijenjaju se pravni odnošaji dotičnih odijeljenika spram njihove zadruge; takovo odijelenje u opće ne smatra se diobom[244]. Pojedine porodice mogu si uvijek na zadružnoj potkućnici graditi posebne kiljere[245].

Od tog odijeljivanja razlikuje Kršnjavi redovnu diobu. Diobu mogu tražiti samo punodobni muški zadrugari, koji su u kući rodjeni; a dioba može se dozvoliti, samo ako postoje drugi uvjeti, i to napose samo ako na diobu pristaje barem jedna trećina punoljetnih muških u zadruzi rodjenih članova. Iz važnih razloga može županijski upravni odbor dozvoliti diobu

[239] § 63.
[240] § 64.
[241] § 81.
[242] § 82.
[243] § 83.
[244] § 84.
[245] § 43.

Digitized by Google

i na zahtjev manjine[246]. — Nadalje mora svaka diobna stranka dobiti propisanu najmanju zemljišnu izmjeru ; isto tako mora biti diobnoj grani, koja izlazi, osigurana gradnja kuće[247]. — Nejaka djeca ne mogu nikada za sebe stvarati posebnu diobnu granu, već se njihov dio imade pripojiti dijelu one diobne grane, kojoj su ona po srodstvu najbliža[248].

Ustanove o mjerilu, po kom se imadu dijeliti zadružne nekretnine u nekadanjem gradjanskom području, kao i ustanove o mjerilu, po kom se imadu dijeliti zadružne pokretnine, u toj su osnovi skoro posve istovetne s ustanovama u vladinoj osnovi[249]. U Kršnjavijevoj osnovi novo je samo to, da udovicu imade preuzeti ili ona diobna grana, koja je po rodbini njezinom pokojnom suprugu bila najbliža, ili ona, koja je dragovoljno primi[250]. Dalje novo je i to, što se u toj osnovi ne odredjuje, koliki bi dio iz zadružnih nekretnina imao pripasti udovici bez djece. Konačno novo je i to, da se pokretnine koje spadaju naredu za obradjivanje (fundus instructus), imadu dijeliti onako, kako i nekretnine, i da svaka diobna stranka mora dobiti dovoljno mnogo tog nareda[251].

Ustanove o mjerilu, po kome se imadu dijeliti zadružne nekretnine u nekadanjoj vojnoj Krajini, sadržane u ovoj osnovi razlikuju se od ustanova sadržanih u vladinoj osnovi u tome, što se po toj osnovi ne imadu nekretnine dijeliti po broju muških i ženskih članova zadruge, već samo po broju muških članova i to samo onih muških članova, kojima roditelji više ne žive[252]. Kršnjavi je tom ustanovom hotio izravnati razliku izmedju diobnog mjerila za nekadanje gradjansko područje i mjerila za nekadanju vojnu Krajinu, i to u prilog prvoga, pošto je držao, da „jedino dioba po lozama odgovara duhu zadruge".

Ustanove o diobnom postupku skoro su doslovce iz vladine prenesene u ovu osnovu[253]. Nova je u taj osnovi ustanova, da je mjernik dužan najdulje za mjesec dana obaviti svoj posao i da je odgovoran za svaku štetu, koja je za zadrugu nastala uslijed toga, što nije obavio svoj posao valjano i u propisano vrijeme[254]. Novo je i to, da se nove kuće imadu sagraditi na zajednički trošak svih zadrugara i da zgrade imadu ostati zajedničke svim diobnim strankama, ako se one ne bi mogle složiti glede razdiobe tih zgrada[255].

[246] § 85.
[247] § 86., stavka 2.
[248] § 87.
[249] §§ 88., 90. i 91. = §§ 17., 18. i 20. vladine osnove.
[250] §§ 90. i 46., stavka 2.
[251] § 91.
[252] § 89.
[253] §§ 92.—102. = §§ 26.—36. vladine osnove.
[254] § 95., stavka 2.
[255] § 96. i. f.

Digitized by Google

Nova je konačno ustanova, da u trećoj molbi imade diobne stvari presudjivati posebni upravni sud za zadružne poslove, koji bi se imao ustrojiti posebnim zakonom[256], a ne kao u vladinoj osnovi zemaljska vlada; u prvoj molbi imadu i po toj osnovi presudjivati ove stvari kotarske oblasti, a u drugoj županijski upravni odbori.

Vrijednost zadružne imovine imade se prigodom diobe i prigodom ustanovljivanja otpremnine odredjivati po ovoj osnovi onako kao i po vladinoj osnovi. Vrijednost naime nekretnina odredjuje se po čistom zemljarinskom prihodu. Vrijednost pak kućišta, zgrada i pokretnina odredjuje se procjenom, koju obavljaju posebni procijenitelji kao gospodarski vještaci[257].

Posve je nova u ovoj osnovi ustanova, da se dijelovi, koji su pojedinim diobnim strankama pripali u nekretninama, imadu uvijek upisati na nove zadruge bez obzira na to, da li dotična diobna stranka sastoji iz više porodica ili samo iz jedne porodice[258].

Ustanove o potajnim diobama takodjer su skoro doslovce prenesene iz vladine u ovu osnovu[259]. Preuzeta je pače i ustanova, da su upravne oblasti nadležne i za naknadnu razdiobu nekretnina, koje su prigodom provadjanja potajne diobe ostale u gradjansko-pravnom suvlasništvu pojedinih diobnih stranaka[260]; — preuzeta je i ustanova, da se sve diobe, koje budu stranke samovlasno izvele, nakon što bude ova osnova na snagu stupila, imadu smatrati nezakonitima[261]. Promijenjena je samo ustanova, da se dijelovi pripali pojedinim diobnim strankam u nekretninama imadu pravilno upisati na nove zadruge a samo na zahtjev stranaka na faktične posjednike[262], dočim bi se po vladinoj osnovi ovi dijelovi pravilno imali upisivati na faktične posjednike, a tek na zahtjev stranaka na zadruge.

Iz vladine osnove preuzete su u ovu osnovu takodjer i ustanove o plemićkim zadrugama[263], kao i prelazne i provedbene ustanove[264]. Samo se po ovoj osnovi ne imadu njezine ustanove kao po vladinoj osnovi popunjivati s ustanovama ostalih zakona i propisa, već se imadu popunjivati s običajnim pravom[265].

---

[256] § 100.
[257] § 73.
[258] § 86., stavka 1.
[259] §§ 103.—105. = §§ 43.—45. vladine osnove.
[260] § 104.
[261] § 105.
[262] § 103., pretp. stavka.
[263] § 106. = § 46. vladine osnove.
[264] §§ 108.—111. = §§ 48.—51. vladine osnove.
[265] § 107. i § 106., stavka 2.

Digitized by Google

§ 39. Kako se već iz navedenog sadržaja ove osnove vidi, spada ta osnova medju bolje osnove zakona o zadrugama ; napose ova je osnova svakako bolja od istodobne vladine osnove. Ona je izradjena dosta jedinstveno, a nije puka nesredjena kompilacija različnih medjusobno protuslovnih zakona i zaključaka. Kao osobita vrlina ove osnove ističe se to, što je u njoj točno označena pravna priroda zadruge. Dalje osobita vrlina ove osnove sastoji u tome, što bi ona imala vrijediti za sva seljačka dobra, i što se u njoj dokida razlika medju zadrugom i inokoštinom. Konačno dobra je strana ove osnove to, što se ona u prvom redu bavi s pravnim odnošajima u zadruzi, dok postoji, a tek uzgredice s odnošajima, koji nastaju uslijed toga, što je zadruga prestala postojati, dočim se druge osnove i zakoni u prvom redu bave s diobom zadružne imovine, te se uslijed toga ukazuju kao osnove dotično kao zakoni o diobi zadruga ili o diobi seljačkih dobara.

No uza sve to ima i u toj osnovi dosta mana i nedostataka. Napose ne ima ni u toj osnovi valjanih ustanova o tome, kako da se uzdrži red i mir u zadrugama, koje se ne mogu dijeliti, jer ne otpada na svaku diobnu granu propisana najmanja zemljišna izmjera. No ipak nastoji ova osnova trajnim zadružnim razmiricama predusresti time, što pojedinim porodicama dozvoljava, da si sagrade posebne kiljere i da za sebe uživaju plodove zadružnoga života ; traži pak od njih samo, da zajednički obradjuju zajedničke nekretnine. Osim toga dozvoljava ova osnova u svakom slučaju istup iz zadruge uz otpremninu. — Istina je doduše da sva ta sredstva ne mogu mnogo koristiti. S otpremninom rijetko bi se koji zadrugar htio zadovoljiti, jer otpremnina iznosi samo jednu trećinu dijela, koji bi zadrugaru kod diobe pripao ; osim toga ta otpremnina davala bi se samo u novcu. Ako bi se pak pojedini zadrugari odijelili u uživanju plodova zadružnoga života od ostalih zadrugara, tada bi skoro svako daljne zajedničko privredjivanje i gospodarenje bilo nemoguće. Uza sve to vidi se ipak, da je Kršnjavi uvidjao, da je nuždan neki izlaz iz stanja, koje bi nastalo uslijed toga, što bi se zabranilo cijepanje zadružnih dobara ispod neke najmanje izmjere. On je pokušao otvoriti taj izlaz. Vlada u svojoj osnovi nije ni pokušala taj izlaz otvoriti ; ona je jednostavno držala, da je dovoljno zabraniti diobu zadružnih dobara ispod neke najmanje zemljišne izmjere, a dalje ne brinuti se, kako će ljudi na tim dobrima živjeti.

S druge se opet strane s ustanovama, da se zadružne nekretnine imadu u nekadanjem gradjanskom području dijeliti po lozama, a da su, dok zadruga traje, svi zadrugari jednako ovlašteni na zadružnu imovinu, — potiču se ovi zadrugari takodjer i u Kršnjavijevoj osnovi na to, da traže diobu isto tako kao i u vladinoj osnovi. S takovim ustanovama potiču se oni na svadje i nemire, takodjer i unutar same zadruge ; jer onaj, koji imade u slučaju diobe pravo na veći dio zadružnih nekretnina, hoće, da i uživa veći dio plodova zadružne imovine, dok zadružna sveza traje.

Digitized by Google

Daljna dosta znatna pogrješka sastoji u tome, što se u toj osnovi ne odredjuje, koje pravne poslove može obavljati sam kuće gospodar, a koje li može samo čitava zadruga, dotično za koje se traži privola ostalih zadrugara. Osim toga ima u toj osnovi još mnogo drugih dosta znatnih pogrješaka. Tako sadržaje ova osnova mnoge ustanove, koje ne spadaju u u zakon, i koje su neprovedive. Mnoge se opet ustanove ponavljaju, a mnoge su sasma suvišne, jer se ono, što je u njima sadržano može izvoditi iz drugih.

---

§ 40. Kako je navedeno ovu osnovu predložio je K r š n j a v i već u prvoj sjednici odbora za pretres osnove zakona o zadrugama. Sam odborski izvjestitelj dr. A l. E g e r s d o r f e r prihvatio je za podlogu specijalne debate vladinu osnovu ; no podjedno je izjavio, da bi se neke ustanove sadržane u toj osnovi imale ispraviti obzirom na predloge dr. Kršnjavija. Nakon toga obrazlagao je Kršnjavi svoju osnovu. U tom obrazlaganju dolazi on najednom s izjavom, da naše seljaštvo nije još doraslo slobodi, jer da je u stanju za časoviti užitak sve žrtvovati i jer da je u materijalnim pitanjima još potpuno dijete. Da se uzdrži domaći živalj treba, da se stvore neke stege, koje će ga ograničivati kod raspolaganja sa svojom imovinom. Tu svrhu ima i vladina osnova, no on drži, da se ta svrha s vladinom osnovom ne će postići, s toga predlaže posebnu svoju osnovu, po kojoj može svatko svoje dobro upisati na zadrugu i time podvrći ga zadružnom zakonu.

Nakon toga razložio je ban D r a g. g r o f K h u e n - H e d e r v a r y, da i po njegovom mnijenju imade zadruga doskora posve nestati, no on drži, da se s dokidanjem zadruga ne smije prenaglo ići. Nakana je vladinoj osnovi, da raspadanje zadruga, koje još postoje, sustavi, i da se od zadruga uzdrži ono, što je moguće još uzdržati. Osim toga ide vladina osnova za tim, da se što brže provedu potajne diobe, koje su već odavna izvedene, a još uvijek nijesu gruntovno provedene. — Dalje su u generalnoj debati govorili još : odjelni predstojnik S t a n k o v i ć, narodni zastupnici dr. M i k u l č i ć, Gj. G j u r k o v i ć, vel. župan B. B u d i s a v l j e v i ć, I m. p l. J o s i p o v i ć i dr. J o s. F r a n k, a ponovno govorili su još izvjestitelj E g e r s d o r f e r i ban.

Iza toga prihvaćena je vladina osnova s većinom glasova za podlogu specijalne debate. Za osnovu dr. K r š n j a v i j a glasovao je osim predlagača samo još Gj. G j u r k o v i ć.

Prigodom specijalne debate tražio je dr. K r š n j a v i, da se u osnovu uvrsti definicija zadruge, i to definicija, po kojoj bi zadruga bila juristička osoba. Odjelni predstojnik S t a n k o v i ć prigovorio je, da u zakon ne spadaju definicije i radi toga se je usprotivio ispravku dr. Kršnjavija. Odjelnom

Digitized by Google

predstojniku pridružio se je i narodni zastupnik Frank i sam izvjestitelj, te je većina odbila Kršnjavijev ispravak.

Dalje je sam izvjestitelj Egersdorfer kod raspravljanja pitanja, tko se sve ima smatrati članom zadruge, primjetio, da ne valja reći, da se članom zadruge imade smatrati osoba, koju je u nekadanjem gradjanskom području zatekao 1. travanj 1848., a u nekadanjoj vojnoj Krajini 7. svibanj 1850. „kao suposjednicu" na zadružnom selištu. Ne valja tako reći, drži on, jer zadrugar ne ima posjeda kao ni vlasništva, već ima samo pravo i posjed prava nad stvarima, koje spadaju u zadružnu imovinu. Prigovor ovaj bio je posve umjestan, jer je samo zadruga kao posebna osoba posjednica zadružne imovine, a pojedini zadrugari su samo članovi ove zadruge. Ustanova, da su sami zadrugari suposjednici zadružne imovine, preuzeta je iz zakona, koj' u neku ruku smatra zadrugu običnom gradjansko-pravnom zajednicom dobara, a zadrugare običnima suvlasnicima. — Saborski odbor zaključio je ipak, da se ostavi ova ustanova onako redigirana, kako je predloženo u vladinoj osnovi. (Nastavit će se.)

PRAVOSUDJE.

A. Gradjansko.

„I. Ustanova §. 145. al. 1. gruntovnog reda ne isključuje u gruntovnom postupku izvanredni previdni utok proti suglasnim odlukama nižih molba u onom slučaju, ako su tim odlukama povriedjeni gruntovni postupovni propisi, i time počinjena ništetnost u postupku. II. Propis posliednje stavke § 71. gruntov. reda, tumačit se ima u savezu sa paragrafima 161. i 61. gruntov. reda, pak stoga molbi za uknjižbu ili predbilježbu ima mjesta takodjer proti onomu, koji na temelju ranije podnešene, a još ne riešene molbe ovlaštene ma i treće osobe, ima tek biti kao vlastnik dobra ili kao vjerovnik uknjižen u istom gruntovnom uložku. Nu u ovakovom slučaju ima gruntovna oblast postupati po propisu § 161. grunt. reda, te kasniju molbu riešiti tek poslije ranije podnešene savezne molbe, ili barem istodobno sa ovom.

(Plenarna rješidba kr. stola sedmorice od 6. lipnja 1908. br. 2078.)

Na molbu ostavine M. G. iz S. proti B. G. iz S., za ovršnu uknjižbu prava vlastničtva na dio nekretnina protivničkih, upisanih u grunt. ul. br. 444. obć. S. i u grt. ul. br. 2537. obć. O. izdao je kr. kot. sud u O. slijedeću odluku od 26. kolovoza 1902. O. 627/8.-02.:

Na temelju ovosudne osude od 15. veljače 1902. P. 34/5.-02., potvrdjene rješidbom kr. banskog stola od 30. travnja 1902. br. 8616., dozvoljava se ovršna uknjižba prava vlastničtva na polovicu nekretnina grt. ul. br. 444. obć. S. i 2357. obć. O. upisane na ime B. G., a prije na ime i korist M. G.

Digitized by Google

opet na ime i korist M. G. te se za obavu ove uknjižbe umoljava kr. sudbeni stol, kao grunt. oblast u O. tim, da po obavljenoj uknjižbi spise u svrhu dalnje ubavijesti stranaka, amo povratiti izvoli.

Molbom de pr. 9. studenoga 1907. br. 5192. zamolila je B. G. ispravak pogriješno provedene gore rečene zamolnice kr. kot. suda u O. od 26. kolovoza 1902. O. 627/8.-02. onamo, da ona bude natrag upisana, kao u jednoj polovini suvlastnica nekretnina grt. ul. br. 2537. obć. O. zatim, da se odpiše čestica kat. br. 852. A. II. iz uloška br. 117. obć. S., te ista upiše u novi grt. ul. na njeno ime, kao samovlastnicu, te konačno, da na preostale čestice grt. ul. br. 117. obć. S. ona bude upisana kao suvlastnica u jednoj polovini.

Na tu molbu bude odredjeno ročište na 5. prosinca 1907. pred kr. sudbenim stolom u O. za preslušanje vjerovnika kr. drž. erara, za teretni ili besteretni odpis čest. br. 852. iz grt. ul. br. 117. obć. S.

Medjutim zamolila je hrv. eskomptna banka u Z. k a s n i j o m molbom de pr. 3. prosinca 1907. br. 5541/z. proti B. G. udatoj K. radi mjenbene tražbine od 6000 K. spp. medju ostalim takodjer i predbilježbu prava zaloga, na dijelove istih nekretnina, koji se na temelju gori spomenute ranije molbe (dpr. 9. studenoga 1907. br. 5192/z) imadu putem gruntovnog ispravka upisati na ime B. G.

Na tu molbu izdao je kr. sudbeni stol, kao gruntovna oblast u O. odluku ddto 7. prosinca 1907. br. 5541. slijedećeg sadržaja.:

Na temelju izvorne dospjele mjenice od 12. lipnja i prosvjednice od 22. listopada t. g. te zapisnika od 14. listopada 1896., dozvoljuje se predbilježba prava zaloga na nepokretnosti M. G. grt. ul. br. 2537. obć. O. i 117. obć. S. što će ih B. G. naslijediti iza pok. M. G. za glavnicu od 6000 K. sa 6% kamati od 20. listopada 1907. $^1/_3$% providbe, troška prosvjeda 7 K 95 fil., i troška notifikacije 2 K 35 fil. i slučajnimi troškovi utjerivanja u najvišem iznosu od 500 K., na korist hrv. eskomptne banke u Z. nu sa ograničenjem § 74. reda. Obava se nalaže grunt. uredu.

Molbenica sa punomoći ostaje u spisih, a o s t a l i z a h t j e v i s t e o d b i j a s e, j e r B. G. j o š t e n i j e u p i s a n a k a o s u v l a s t n i c a u s p o m e n u t i m u l o ž c i m a (§ 71. grt. reda.)

Proti toj odluci uložila je hrv. eskomptna banka utok na kr. banski stol, koji je rješidbom svojom od 13. veljače 1908. br. 3570.:

uvaživ, da je napadnuti dio odluke opravdan razlogom za nj navedenim, jer izim slučaja u § 74. grunt. reda navedenoga, ne može vjerovnik svoju tražbinu pravom zaloga osigurati na nekretninah, koje bi imale tek uslijed povedenoga postupka po gruntovnom redu na ime dužnika upisane biti;

vidiv, da ustanova § 61. grunt. reda u prilog služi samoj stranci, u čiju korist upis uslijediti imade, a ne trećim osobama: — utok rečene banke odputio, te potvrdio odluku prvog suda.

Dok je ovaj utok bio na rješenju kod kr. banskog stola, rješio je konačno kr. sudbeni stol u O. onu prvu molbu B. G. de pr. 9. studenoga 1907. br. 5192/z. za ispravak gruntovnog unosa, te je odlukom svojom od 14. prosinca 1907. br. 5566/z. molbi u cjelosti udovoljio.

Proti odluci pako kr. banskog stola od 13. veljače 1908. br. 3570, uložila je hrvatska eskomptna banka izvanredni previdni utok na kr. stol sedmorice, koji je na to u tom predmetu izdao sliedeću svoju plenarnu rješitbu od 6. lipnja 1908. br. 2078.:

Digitized by Google

Kr. stol sedmorice: Vidiv, da po § 71. grunt. reda uknjižbi ili predbilježbi ima mjesta ne samo proti onomu, koji je u vrijeme podnešene molbe već uknjižen ili predbilježen kao vlastnik dobra ili kao vjerovnik, nego i proti onomu, koji kao takav barem u isto doba uknjižen ili predbilježen bude;

vidiv, da se iz izraza „barem" rabljenoga u posljednjoj stavci § 71. gr. reda izvoditi mora, da zakon tim više dozvoljava uknjižbu ili predbilježbu takodjer proti onomu, koji na temelju već p r i j e predane molbe bude uknjižen ili predbilježen kao vlastnik dobra ili kao vjerovnik.

vidiv, da § 71. gr. reda ne odredjuje, da bi oba uknjižbena zahtjeva staviti morala ista osoba, da dakle obe uknjižbene molbe mogu biti predane i od raznih za to ovlaštenih osoba;

vidiv, da sa § 71. gr. reda u savezu i skladu stoji ustanova § 161. gr. reda, prema kojoj se kod riješavanja gruntovnih komada, odnosećih se na isti gruntovni uložak, ima obzir uzeti na gruntovne komade ranije podnešene, — kao i § 61. gr. reda, po kom gruntovni upisi zadobivaju svoju krijepost od onoga časa, kojega po propisu uredjena prošnja stigne u uručbeni zapisnik;

vidiv, da je B. G. kao ovlaštena za to osoba, sa molbom de pr. 9. studenoga 1907. br. 5192/z. zamolila ispravak pogrješno provedene zamolnice kr. kot. suda u O. od 26. kolovoza 1907. O. 627/8-02. onamo, da ona bude natrag upisana kao u jednoj polovici suvlastnica nekretnina grt. ul. br. 2537. obć. O. zatim, da se odpiše čestica kat. br. 852. A. II. iz uložka br. 117. obć. S. te ista upiše u novi grt. uložak, na njeno ime kao samovlastnicu, te konačno, da na preostale čestice grt. ul. br. 117. obć. S. ona bude upisana kao suvlastnica u jednoj polovici;

vidiv, da je hrv. eskomptna banka u Z. sa kasnijom molbom de pr. 3. prosinca 1907. br. 5541/z. zamolila proti B. G. sada udatoj K. radi tražbine od 6.000 K. spp., medju ostalim takodjer predbilježbu prava zaloga na dijelove istih nekretnina, koji se na temelju gori spomenute ranije molbe B. G. imadu putem ispravka upisati na ime B. G.;

vidiv, da je gruntovničar u odnosnom nalazu pregleda doduše upozorio sudca, da p[illegible]oj na iste uložke odnoseća se već prije podnešena, a konačno ne riješena molba br. 5192/z.-07., ali da postupajući sud proti propisu § 161. gr. reda nije prigodom riješavanja molbe hrv. eskomptne banke u Z. br. 5541/z. uzeo obzira na ranije predanu, a tada još konačno neriješenu molbu B. G. br. 5192/z.-07., te da je kasniju molbu br. 5541/z. riješio prije, nego li je konačno riješena bila molba B. G. br. 5192/z. — prem se obe molbe odnose na isti grunt. uložak, a kasnija molba po svom sadržaju i zahtjevu stoji u nerazdruživom savezu sa molbom ranije podnešenom;

vidiv, da je tim povrijedjen bitni postupovni propis § 161. gr. reda, uslijed česa nije bilo moguće predmet temeljito prosuditi, pak time počinjena niština označena u § 16. izpp. u savezu sa § 339. toč. 3. gpp.,

obnašao je: povodom izvanrednog previdnog utoka hrv. eskomptne banke u Z. po § 16. izpp. u savezu sa § 343. gpp. ureda radi ukinuti onaj dio napadnute prvomolbene odluke od 7. prosinca 1907. br. 5541/z. kojim je moliteljica odbijena sa zahtjevom svoje molbe za dozvolu predbilježbe prava zaloga radi 6.000 K spp. i na one dijelove nekretnina up. u grt. ul. br. 2537. obć. O. i br. 117. obć. S., koji su prvobitno upisani bili na ime B. G., te koji se imadu putem ispravka pod br. 5192/z.-07. opet na nju kao su- odnosno sa-

Digitized by Google

movlastnicu upisati, kao i taj dio prvosudne odluke potvrdjujuću napadnutu rješidbu kr. banskog stola, te u prvoj molbi postupajućem sudu naložiti, da spomenuti dio molbe hrv. eskomptne banke u Z., de pr. 3. prosinca 1907. br. 5541/z. ponovno u pretres uzme i mimo neosnovanoga odbitnoga razloga svoje napadnute odluke uvaženjem propisa §§ 161. gr. reda riješi i da zatim dalje po zakonu postupa. Priobćuje: Dr. Vukelić.

Može li uživatelj jednog idealnog djela neke stvari pitati, da se stvar razdieli u svrhu, da mu se doznači na uživanje pripadujući mu dio?

(Vrhovno riješenje od 19. veljače 1908. br. 6456.)

Na osnovu dosudnice s kojom je tužiteljici pridržano doživotno plodo- uživanje polovice cijele ostavštine, plodouživateljica je ustala tužbom i pred- ložila ovaj tužbeni zahtijev:

I. Da se ostavština pok. P. P. sastoji od slijedećih nepokretnina i pokretnina (2 konja, 5 goveda, 5 svinja, 15 gučića);

II. Da se u roku od 14 dana ima odcijepiti polovica gornjih nepokretnina i pokretnina, a to po sudskom izaslaniku uz dva vještaka, što će ih sud imenovati, te da se ova roba ima predati tužiteljici na plodouživanje do njezine smrti;

III. Da tuženici imaju ostaviti na slobodno raspoloženje tužiteljice onu polu gornjih nepokretnina i pokretnina što joj sudsko povjerenstvo doznači, te da se ne smiju u tu polu pačati.

Prvi je sud prihvatio tužbu.

Uslijed priziva tuženika prizivni je sud u S. potvrdio prvomolbenu presudu.

Vrhovni je sud nasuprot prihvatio reviziju tuženika i odbio tužbu.

Razlozi: Postoji isticani revizijski razlog pogriješnog pravnog prosudjenja stvari.

Po § 532. o. g. z. pravo nasljedstva je isključivo pravo uzeti u posjed svukoliko ostavštinu ili prema cjelini odredjeni dio iste, dakle steći na temelju valjana naslova vlaštinu cjel ne ili dijela.

Predmet prava namijenjenog tužiteljici nije vlaština ostavštine nego samo uživanje iste.

Tužiteljici pristoji dakle samo pravo uživati polovicu ostavštine bez svakog ograničenja čuvajući suštinu iste (§ 509. o. g. z.)

Pravo uživanja dijela baštinstva sastoji dakle samo u uživanju alikvotnog dijela ostavinske imovine ali ne fizičnog odredjenog dijela samih ostavinskih stvari. Osobito pravo uživanja isključuje pravo raspolaganja suštinom stvari. A u koliko nazočna tužba traži da se tužiteljici ustupe fizični dijelovi ostavinskih stvari ona ide za tim da bude raspoloženo suštinom cvih stvari, a ne samo uživanjem istih. Već je stoga dakle tužbeno traženje neosnovano.

Do istoga se rezultata dolazi i ako se tužba uzme u obzir kao tužba za diobu. Tužiteljičino pravo uživanja nije baštinstvo već zapis (§ 535. o. g. z.)

Tužiteljica ne stječe dakle pravo na ostavštinu izravno (§ 684. o. g. z.) već su baštinici dužni da joj osnuju stvarno pravo na istu (§§ 481. i 1126. o. g. z.)

Digitized by Google

— S obzirom na to ne postoji izmedju tužiteljice i tuženika pravna zajednica u pogledu ostavinske imovine, a to tim manje, što ista pretpostavlja, da jedno i te isto pravo, dakle baštinstvo kao suvlaština, zajednički pripada nekolicini lica.

Takova pravna zajednica bitna je pretpostavka tužbe za diobu (§ 825. o. g. z.), te tužiteljica, pošto nema ove pretpostavke ne može da traži diobu. Pošto tužba za diobu, kako se je već reklo, ide za tim, da bude raspoloženo suštinom stvari, na što uživalac nema prava, ne bi se mogao, s obzirom na sasvijem različiti pravni osnov ni po analogiji primijeniti propis § 830. o. g. z. u pogledu razvrgnuća zajednice.

Ne gledajući na to, tužiteljica traži izmedju ostaloga i tvarnu diobu ostavinskih stvari, i to na način, da se čini kao da bi se pojedini imovinski dijelovi imali tvarno dijeliti. Izmedju istih ima zgrada i živina, a ovih i u lihom broju. Po tom je tužbeno traženje djelomice pravno ne moguće s obzirom na zakon 30. ožujka 1875. br. 50. l. d. z., a djelomice tvarno nemoguće.

Stoga se presudno riješenje prizivnoga suda, kojim je potvrdjena bila presuda I. stepena kojom je udovoljeno bilo tužbi, osniva na pogriješnom prosudjenju stvari.

Valjalo je odbiti prvo tužbeno traženje jer se istim nije pitalo utvrdjenje pravnog već samo činjeničnog odnošaja (§ 228. g. p.)

Saopćio **D. M.**

B. Kazneno.

Dnevničar suda — neposredni počinitelj zločinstva zloporabe vlasti uredovne, odvjetnički pisar — sukrivac zloporabe vlasti uredovne. K tumačenju § 101. k. z.

(Rješitba kr. hrv.-slav.-dalm. stola sedmorice, kao suda kasacionog od 11. srpnja 1908. br. 2819.)

Osudom kr. sudbenoga stola u V. od 9. travnja 1908. br. l. 537./37. 1907., proglašeni su Franjo S., bivši dnevničar kod kr. kotarskoga suda u Z. i Franjo B., odvjetnički solicitator u Z., krivima, i to:

1. Franjo S., — A) što je tiekom godina 1901. do inclusive 1906. i početkom godine 1907., bivši kod kr. kotarskog suda u Z., namješten kao sudbeni dnevničar, dakle kao javni urednik u sudbenom svom uredu, kojim bijaše obvezan, a davši se zanieti koristoljubljen, povjerenu mu vlast zloupotriebio time, što je pod izlikom, da će uložiti pravne liekove, primao novčane nagrade od stranaka, koje su imale nastupiti pravomoćno dosudjenu kazan, a odnosne kaznene spise, koji su se ticali takovih predmeta, odnio iz sudnice i sakrivao ih kod sebe u kući, hoteći tako riešiti osudjenike pravomoćno dosudjene im kazni, pa je na takav način sakrio sliedeće kaznene spise:

a) spis II. 176-01. proti T. H. i drug. radi prekršaja § 460. kz., primivši od F. J. nagradu od 10 K;

b) spis II. 1072-01. proti A. V. radi prekršaja § 496. kz., primivši od A. V. takodjer neku nagradu;

c) spis II. 1072-03. proti L. B. i dr. radi prekršaja § 460. kz., primivši zajedno sa drugo-obtuženim Franjom B. od G. K. novčanu nagradu od 40 K;

Digitized by Google

d) spis II. 735-04. proti A. M. radi prekršaja § 411. kz., primivši od istog nagradu od 8 K ;

e) spis II. 878-04. proti D. i J. K. radi prekršaja § 468. i 496. kz., koji je spis predao drugoobtuženom Franji B., s kojim je podielio novčanu nagradu od 40 K, koju im je predao D. K. ;

f) spis II. 727-05. proti P. B. i dr. radi prekršaja § 496. kz., primivši od P. B., nagradu od 10 K 30 f. ;

g) spis II. 800 i 801-04. proti I. M. radi prekršaja § 411. kz., primivši od istog nagradu od 2 K 20 f. ;

h) spis II. 956 i 943-04. proti T. V. i dr. radi prekršaja § 496. kz., primivši od M. V. nagradu od 10 K ;

i) spis II. 1034-05. proti K. C. radi prekršaja § 314. kz., primivši od F. C. nagradu od 8 K ;

j) spis II. 689-06. proti M. i S. V. radi prekršaja § 460. kz., primivši od M. V. nagradu od 10 K ;

B) zatim, što je nadalje godine 1903. u svojstvu pod A. naznačenom, na nagovor drugoobtuženog Franje B. uzeo u uredovnici sa pisaćeg stola kr. kotarskog sudca spis VII. 128-1899. proti Franji B. radi nadripisarstva, te ga kod kuće sakrio, hoteći time zaustaviti dalnji postupak proti Franji B. radi nadripisarstva ;

C) što je konačno u svojstvu pod A. i B) naznačenom, a davši se zavesti koristoljubljem, odnio na nagovor drugoobtuženog iz sudnice gradjanski spis P. 127-03. proti A. S. radi priznanja očinstva, a nagradu od 20 K podielio sa drugoobtuženim Franjom B., hoteći time zaustaviti realiziranje mldb. F. S. dosudjene alimentacije ;

2. Franjo B., što je čin pod B) uveo naputom, nagovorivši Franju S., da iz uredovnice kr. kotarskog suda u Z. uzme spis proti njemu (Franji B.) radi nadripisarstva pod oznakom VII. 128-1899. ;

što je nadalje uveo naputom čin pod A)-e), nagovorivši Franju S., da neka si prisvoji kazneni spis proti D. i J. K. radi prekršaja § 468. i 496. kz., II. 878-04., koji si je spis Franjo S. zbilja prisvojio i predao ga Franji B., a dobivenu nagradu od 40 K medjusobno si porazdieliše ;

što je uveo naputom i podpomagao čin pod C), nagovorivši Franju S., da neka si prisvoji i njemu predade spis proti A. S. radi priznanja očinstva P. 127-03., te si je Franjo S. taj spis zbilja prisvojio i predao ga Franji B., koji je spis kod sebe uslied uzsliedivšeg dogovora sakrivao, dočim je A. S. predao Franji S. svotu od 20 K, i konačno, što je Franjo B. kod čina pod 1. A) c) navlaš dao povoda, izjavivši prema Viktoriji V., da ne treba apelacije, nego da bu on sa svojim kumom govoril, a da bu spis odnešen, kam su i drugi, ali da mu za to mora dati 20 K, pa tako posredovao izmedju Viktorije V. i obtuženog Franje C., te je uslied savjeta njegovog predala Viktorija V. Franji S. 40 K, a sve su to Franjo S. i Franjo B. učinili u nakani, da državu oštete u pripadajućem joj pravu na nepristrano sudovanje, odnosno i u interesu na ovršenje pravomoćno dosudjenih kazna, pa su time počinili i to : Franjo S. činom A. (a—j), zatim B., C., a Franjo B. činom ad 2., zločinstvo zloporabe vlasti uredovne, označeno u § 101. kz., i to : prvi kao neposredni počinitelj, a potonji kao sukrivac u smislu § 5. kz., te se toga radi osudjuju po § 103. kz., i to : Franjo S., uporabom §§ 54. i 55. kz. na težku tamnicu u trajanju od četiri mjeseca, pooštrenu jednim postom svakih

Digitized by Google

14 dana, a Franjo B., uporabom § 54. kz., na težku tamnicu od pet mjeseci. Žaobu ništovnu, uloženu po obtuženim Franji S. i Franji B. zabacio je kr. hrv.-slav.-dalm. stol sedmorice, kao sud kasacionalni.

Razlozi. Obtuženici Franjo S. i Franjo B. napadaju prvosudnu osudu kao ništetnu, pozivom na toč. 5., 9. sl. a) i 10. § 277. kp., navodeći, da je izreka suda o odlučnom činu glede kvalifikacije delikta nerazgovjetna i nepodpuna, a po tom da je inkrimirani čin krivo kvalificiran, jer da nije obtuženomu Franji S. dokazano, da je on bio u vrieme čina „bud državni, bud občinski činovnik", i da je njemu u pogledu otudjenih uredovnih spisa „povjerena bila kakva oblast", da on tim spisima na bilo koji način razpolaže, pa da nije on stoga takovu oblast niti zlorabiti mogao u smislu § 101. kz., a povodom tim, da bi se njemu u grieh upisani čin, kako ga sud dokazanim uzimlje, mogao kvalificirati samo prekršajem po §u 460. i 461. kz., a isto tako i drugoobtuženomu Franji B. sukrivnja istih prekršaja kradje i prevare po § 5. kz. — Osim toga iztiče drugoobtužnik, da se obrazloženje osude glede 3. i 4. njemu u grieh upisanoga fakta nalazi u protuslovlju sa dokazanim činjenicama, jer da u slučaju S. nije ustanovljeno, da je Franjo S. odnosni spis ukrao po njegovoj uputi, što da se iz njegove izjave: „Vrag ti j... fiškala. Daj momu kumu S. 10 rajnčkih, pak bu on tu stvar razpravil", ne da izvoditi, da mu je on kakovu uputu za taj čin dao, a izkaz Viktorije V., da je u protuslovju sa dokazanim činjenicama, jer da je njezin priziv u istinu izveden u kancelariji odvjetnika dra. V., u kojoj je on tada solicitatorom bio.

Nu ovi razlozi ništovne žaobe nisu osnovani. Presudni bo sud uzimlje po svom slobodnom uvjerenju (§ 249. kp.) dokazanim, da su odnosni po obtuženomu Franji S. iz pisarne kr. kotarskoga suda u Z. nepovlastno odnešeni i sakriveni uredovni spisi, navedeni u dispozitivnom dielu napadnute osude, bili njemu povjereni kao zakletomu pisaru kod istoga kr. kotarskog suda, i da mu je nad istima povjerena bila stanovita uredovna oblast, po kojoj je mogao u tom svom svojstvu sa tim spisima razpolagati, pa ako se u razlozima napadnute osude potanko ne iztiče, u čemu je sastojala ta njegova uredovna oblast nad tim otudjenim spisima, to proizlazi takova povjerena mu oblast iz vlastitoga priznanja obtuženog Franje S., učinjenog na glavnoj razpravi, da je on u većem dielu tih spisa imao obavljati prepisivanje stanovitih sudskih odluka, i da su odnosni spisi njemu povjereni i pristupnima učinjeni bili samo kriepošću njegovog urednovnog položaja, pa da je on kao takav dobro znao, da te uredovne spise iz uredovne pisarne odnieti, odnosno otudjiti ne smije, a da je to ipak proti svom boljem znanju i uvjerenju, te proti svojoj uredovnoj prisegi učinio priznatom po njemu nakanom, da pogoduje u dispozitivnom dielu osude navedenim strankama, dielom da ne moraju nastupiti pravomoćno dosudjene kazne osude; dielom, da se ne može proti njegovom prijatelju i ortaku suobtuženomu Franji B. provesti i dovršiti karnostni postupak radi nadripisarstva, i dielom da se ne uzmogne provesti ovrha radi mldb. Franjici S. dosudjene alimentacije, zatim da je obtuženik (Franjo S.) sve to učinio iz koristoljublja, a ujedno nakanom, da ošteti državu u njezinom pravu na pravilno vršenje pravosudja, to je inkrimirani čin pravilno po zakonu kvalificiran zločinstvom zloporabe uredovne vlasti po §-u 101. kz., jer se obtuženomu Franji S. ne može poreći svojstvo javnoga urednika prema §-u 101. kz. u tom svom makar

Digitized by Google

i ograničenom djelokrugu kod obavljanja sudstvenih poslova vlade, — a pošto presudni sud uzimlje po svom slobodnom, te valjano i u podpunom skladu sa spisima obrazloženom uvjerenju (§ 249. kp.) dokazanim, da je drugoobtuženi Franjo B. prvoobtuženika Franju S. naputio na izvedenje inkrimiranih čina pod A) c) i e), te B) i C) osude, poznavajući dobro njegov uredovni položaj kod istoga suda, te je tako ova kažnjiva djela uveo svojim naputkom, to se mora i on u smislu § 5. kz. smatrati krivcem istoga po prvoobtuženiku počinjenoga zločinstva zloporabe uredovne vlasti, označenog u §-u 101. kz.

Stoga ne ima kod nijednoga od obtuženika budi manjkavog i sa spisima protuslovnoga obrazloženja osude, niti je inkrimirani čin po krivom tumačenju zakona podvrgnut takovoj ustanovi kaznenoga zakona, koji se na isti uporaviti ne može; pa zato ne ima razloga ništetnosti po toč. 5., 9. sl. a) ili 10. § 277. kp., te valja ništovne žaobe obtuženih kao neosnovane po § 282. stav. IV. sl. b) kp. zabaciti.

Priziv obtuženih, kao i kr. drž. odvjetničtva glede odmjere kazni valja po §-u 291. kp. odputiti, jer je obtuženicima kazna njihovoj krivnji primjereno odmjerena. Priobćio D r a g u t i n R e h m a n.

C. Mjenbeno-trgovačko.

Član javnog društva, koji ne udioničtvuje faktično pri vodjenju posla, ne može postaviti si u svrhu obave posala naznačenih u §-u 83. trg. zak. punomoćnikom osobu, koja je konkurent toga družtva. — K tumačenju §-a 83. trg. zakona.

Molbom, primlj. 19. rujna 1907. br. 17.399 gr. zamolili su M. ud. K. i drugovi po odvjetniku D. M. u K. kao nasljednici H. K. suvlastnika trg. tvrdke S. i H. K. proti S. K. poslovodji i suvlastniku trg. tvrdke S. i H. K. po dru. I. J. u Z. kod kr. kotarskog kao trgovačko-mjenbenog suda u K., da se S. K-u. naloži pod prietnjom §. 19. izpp., da je dužan moliteljima kao suvlastnicima trg. tvrdke S. i H. K. i kao nasljednicima suvlastnika H. K. u svako doba dozvoliti, da njihov punomoćnik O. F. u svrhu odredjenu u §. 83. trg. zak. može doći u poslovne prostorije, razgledati trgovačke knjige i spise družtva i na temelju ovih sastaviti inventar i bilancu u svrhu njihove ubavjesti o poslovanju i stanju tvrdke, ter odrediti ovršno uvedenje tog punomoćnika.

Tu molbu obrazlažu ovako:

Prema ugovoru od 13. veljače 1901., glasom koga su S. K. i pokojni H. K. osnovali trg. tvrdku „S. i H. K.“, ovlašten je S. K. kao suvlastnik te tvrdke na vodjenje iste, a prema točki 3. tog ugovora, pošto je suvlastnik H. K. umro, ovlašteni su molitelji kao nasljednici ovoga, postaviti si zajedničkog punomoćnika u svrhu obave posala naznačenih u §-u. 83. trg. zak. i zahtjevati od S. K., da im svake godine dostavi bilancu. Pošto S. K. nije htio izdati bilancu, utužili su ga molitelji glasom spisa T. 199-07., a k tome im onemogućuje vršenje prava §-a. 83. trg. zakona, odnosno ona §-a. 3. ugovora B.

Zajedničkim punomoćnikom postaviše O. F., koji bi imao u mjesto njih pravo u svako doba doći u poslovne prostorije, razgledati trgovačke

Digitized by Google

knjige i spise družtva i na temelju istih sastaviti bilancu za ubavjest molitelja. Razlog zašto si izabraše punomoćnikom O. F. jest taj, što je on u K., a tako i u cieloj okolici jedini stručnjak, koji pozna sve grane poslovanja trg. tvrdke S. i H. K.

Da im krati poslužiti se gornjim pravima, dokazuju spisom T. 295-06.

Na odredjenom ročištu u svrhu preslušanja stranaka, protivio se je S. K. zahtjevu molbe, navadjajuć izmedju ostalog sliedeće:

Prema ugovoru imadu molitelji samo pravo, da njihov zajednički punomoćnik može ugledati u trgovačke knjige i zahtjevati, da im se svake godine pismeno priobći bilanca, — a nipošto nemaju prema ugovoru i ona prava, koja daje članu §. 83. trg. zakona — dakle ne pripada im pravo uvida u spise, u korespondenciju, a još manje inventiranje i pregledanje robe.

Protivi se osobi zajedničkog punomoćnika O. F. s razloga toga, što se O. F. bavi u K. istim poslom, kojim i trg. tvrdka S. i H. K., ter je kao takav najžešći konkurent te tvrdke, pak prema tome prieti ogromna šteta poslovanju, kad bi se takvoj osobi dozvolio uvid u knjige i spise iz kojih bi saznao za razne mušterije, ciene i doznao ine tajne tvrdke, koju štetu bi osjećao ne samo on, već i molitelji kao suvlastnici tvrdke.

Kr. kotarski kao trgovačko-mjenbeni sud u K. izrekao je na to odluku od 28. listopada 1907. br. 19.966 gr., kojom se molitelji sa gornjom molbom odbijaju iz sliedećih razloga:

Molitelji dokazuju ovosudnim spisom reg. oznaka T. 295-06., da se S. K. protivi njihovom punomoćniku, te mu krati obaviti one čine, na koje su ga molitelji ovlastili, t. j. uvid u knjige, bilansiranje, inventarizaciju radi obavjesti molitelja. Time, da im prieti pogibao i šteta, jer ne znadu i ne mogu znati stanje poslovanja, u kome su znatno angažirani — a lišeni su prava, koje im daje zakon i družtveni ugovor. — S. K. priznaje moliteljima, da im po družtvenom ugovoru pripada pravo postaviti si zajedničkog punomoćnika, ali jedino u svrhu uvida u knjige, — dok tome punomoćniku po ugovoru ne pripada pravo uvida u spise, korespondenciju, a još manje pravo inventure, pregledanje robe i t. d. — Prema ugovoru jest S. K. izključivi poslovodja. — M. ud. K. i drugovom ne pripada pravo služiti se i ugovorom i zakonom (§. 83. t. g.), već bud ugovorom, bud zakonom. Dakle po ugovoru imade punomoćnik pravo j e d i n o uvid u knjige, a §. 83. t. z. izključuje punomoćnika, te govori samo o suvlastnicima.

S. K. se protivi osobi punomoćnika O. F., jer da je ovaj brat, odnosno sin članova i suvlastnika trg. tvrdke F. F. u. K., koja je konkurentica t. t. S. i H. K. — ma da nije sam u toj firmi.

Kada bi O. F. uvidjao u knjige t. t. S. i H. K., saznao bi za poslovne tajne i tako mogao nanieti štetu, ako bi poslie opet postao knjigovodja firme F. F., što je i prije bio.

Nepreporno je medju strankama, da moliteljima pripada prema družtvenom ugovoru (A-I.) postaviti si punomoćnika, koji može uviditi u knjige trgovačke firme S. i H. K.

S. K. tvrdi, da ovome punomoćniku pripada jedino pravo uviditi u knjige i ništa više. Ne pripada mu uvid u družtvene spise, korespondenciju, bilansiranje i inventuru.

Promotri li se družtveni ugovor A-I. u cjelini, uvaži li se svrha, radi koje je ugovor sačinjen, te naročito ustanova ugovora, koja se odnosi na

Digitized by Google

prava preživjeloga člana, odnosno na prava nasljednika umrloga člana — izvan svake sumnje jest, da je nakana stranaka, koje su ugovor sklopile, t. j. S. i pok. H. K. bila ta, da preživjeli član vodi poslove firme samostalno, dok nasljednici umrlog sučlana nemaju nikakove ingerencije u poslovanje družtva, ali da im je ugovorom pridržano pravo kontrole.

Ugovor je sačinjen, da se zaštite interesi obiju stranaka. Jedna od ovakih kautela jest pravo uvida u knjige po punomoćniku nasljednika preminuloga člana.

Pita se, što znači ustanova točke 3. ugovora pri kraju, da li osigurava nasljednikom j e d i n o pravo uvida u knjige i ništa više, kako to S. K. tvrdi.

Pročita li se čitav ugovor, a ponajpače točka 3., mora se zaključiti, da navod S. K. ne stoji. U toj točki veli se, da nasljednici nemaju ingerenciju u poslovodstvu.

Tom ustanovom htjelo se reći, da nasljednici pok. sučlana nemaju sudjelovati u poslovodstvu firme, nasuprot da im pripada pravo ubavješćivati se o stanju poslovanja, kontrolirati rad preživjelog sučlana i štititi svoje interese, što ih imadu kao suvlastnici firme.

Puki uvid u knjige, koji im S. K. priznaje, biti će od slabe ili nikakve koristi, bez uvida u odnosne spise, priloge i korespondencije pak, da si molitelji mogu pribaviti znanja o poslovanju firme — potrebno je, da im pruži i sredstva, da to postignu, a ta su knjige, spisi, inventura i t. d.

Uvaživ, da nije porečeno, da je O. F. sin jednoga, a brat drugog suvlastnika t. t. F. F., uvaživ, da je prigovor konkurencije odlučan po riešenje pitanja glede osobe punomoćnika, vidiv, da po analogiji §. 212. gpp. svakoj stranci pripada pravo prigovora proti po drugoj stranci predloženom kojem vještaku, uvaživ, da iz spisa pod oznakom T. 295-06. proizlazi, da se trgovac F. F. doista u nekim poslovima prema t. t. S. i H. K. može smatrati konkurentom, pa da je stoga prigovor molitelja opravdan, dok na stvari ne mienja ništa ta okolnost, što su protivnici podneskom pr. 2. srpnja 1907. br. 12.782 gr. sudu prijavili, da O. F. od 1. srpnja 1907. nije više knjigovodja t. t. F. F., jer nije izključena mogućnost, da bi O. F. obzirom na rodbinske odnošaje i obzirom, što je on bez dvojbe višegodišnji knjigovodja kod F. F., dapače potrebit za istog, nakon obavljenog uvida i sastava bilance opet stupio u službu F. F., vidiv, da O. F. nije obvezan na nikakvu dužnost čuvanja tajne glede onoga, što je kod pregledanja trgovačkih knjiga i cielog posla t. t. S. i H. K. saznao, te nije stoga izključena mogućnost, da ono, što bi doznao on, dodje do znanja i spomenutom konkurentu, čime bi bez dvojbe mogla trpiti štetu t. t. S. i H. K.

Vidiv dakle, da je ovaj prigovor S. K. temeljit, valjalo je molitelje s njihovom molbom odbiti.

Usljed pravodobno podnešenog utoka obih stranaka kr. banski stol riešitbom svojom od 18. ožujka 1908. br. 6115 vidiv, da molitelji u svojoj molbi primlj. 19. rujna 1907. br. 17.399 gr. zahtjevaju, da je protivnik njim kao suvlastnicima t. t. S. i H. K. dužan u svako doba dozvoliti da njihov zajednički punomoćnik u svrhu odredjenu u §. 83. trg. zak. može doći u poslovne prostorije, razgledati trgovačke knjige i spise družtva i na temelju njihovu sastaviti inventar i bilancu u svrhu njihove obavjesti; uvaživ, da protivnik tomu zahtjevu prigovor stavlja, da moliteljima po zadnjoj stavci

Digitized by Google

točke 3. ugovora A. pripada samo pravo trgovačke knjige razgledati i da im se svake godine imade godišnja bilanca pismeno priobćiti;

uvaživ, da poglavje drugo trg. zakona, koje normira medjusobna prava družtvenih članova u §. 83. trg. zakona svakom članu družtva, ako i neudioničtvuje faktično pri vodjenju posla, daje stanovita prava glede razgledanja trgovačkih knjiga i spisa, te stavka bilance, nu da druga stavka tog §-a. izrično dopušta, da se tomu protivno može uglaviti, ali da to gubi valjanost samo u slučaju, kada se dokazati može nepoštenost u vodjenju posla;

uvaživ daklem, da družtveni članovi mogu prava §. 83. trg. zak., koja se odnose na kontroliranje vodjenja družtvenih poslova, stegnuti te ograničiti na takove čine, koje smatraju, da su dostatni za kontrolu i obavjest ostalih članova neudioničtvujućih faktično pri vodjenru posla;

uvaživ, da je stoga prigovor protivnika stavljen protiv prvom zahtjevu molitelja opravdan, jer po ugovoru protivnicima pripada jedino pravo ugledati knjige družtvene i tražiti, da im se pismeno dostavi svake godine godišnja bilanca;

uvaživ, da prvosudna odluka, koja molitelje sa svojim prvim zahtjevom posvema odbija, nije u zakonu osnovana, jer je trebao tom molbenom zahtjevu udovoljiti u koliko je isti opravdan posebnim uglavljenjem sklopljenim ugovorom A.;

uvaživ, da je prvosudna odluka u dijelu, kojim molitelje odbija sa zahtjevom, da se po njima označeni O. F. imade smatrati kao njihov zajednički punomoćnik i eventualno ovršno uvesti, iz razloga za to navedenih opravdana;

obnašao je usljed po obim strankama pravodobno podnešenih utoka napadnutu pravosudnu odluku od 28. listopada 1907. br. 19.966 gr. preinačiti te izreći, da je protivnik dužan dozvoliti moliteljevom zajedničkom punomoćniku o s i m O. F. uvid u trgovačke knjige trg. tvrdke S. i H. K., te njima svake godine bilancu godišnju pismeno priobićiti pod prietnjom posljedica §. 19. izpp. dočim se molitelji odbijaju sa svojim ostalim zahtjevom.

Usljed utoka obih stranaka obnašao je kr. stol sedmorice svojom vrhovnom riešitbom od 2. srpnja 1908. br. 2824 potvrditi riešitbu kr. banskoga stola iz razloga u njoj navedenih. Priopćio: Z u v i č i ć.

Iz upravne prakse.

Počinja se niština, kada preduzme očevid općinski odbor za uredjenje prolaza, koji se sastoji samo iz dvaju članova.

Gradsko poglavarstvo u P. presudom od 16. prosinca 1907. broj 4517. izreklo je, da imade M. Č. dozvoliti, da se za česticu kat. br. 3218/2. odredi nužni prolaz kolnik, koji se imade upriličiti preko čestice kat. broj 328/1. tako, da će se spojiti sa javnim putem, s razloga, jer da je očevidom općinskog odbora za uredjenje prolaza od 11. rujna 1907. ustanovljeno, da kat. čestica broj 3218/2. nema putnu svezu sa javnim putem, a da je takovom najprikladnija sveza preko čestice 3218/1.

Priziv M. Č. odbio je upravni odbor županije Z. presudom od 16. svibnja 1908. broj 8114.

Digitized by Google

Kr. hrv. slav. dalm. zemaljska vlada, odjel za unutarnje poslove presudom od 14. srpnja 1908. broj III/D 1237/2. ukinula je obje presude nižih molba sa čitavim postupkom s razloga ništine, jer je očevid od 11. rujna 1907 obavljen sudjelovanjem dvojice članova općinskog odbora za uredjenje prolaza proti jasnim ustanovama alineja 1, 2 i 6 §. 13. zakona od 6 travnja 1906. o nužnim prolazima, po kojim se taj odbor sastoji iz triju članova ter je pravnovaljano uredovanje samo ono, koje takav odbor od trojice, članova preduzima.

Podjedno je odredjeno, da se imade iznovice u stvari postupati samo, ako takav zahtjev stavljen bude po stranci na to ovlaštenoj, pošto nije stranka podpisala zapisnik od 29. kolovoza 1907. koji sadrži zahtjev, da se provede postupak po ustanovama zakona u nužnim prolazima.

Priobćio Guido Špigelski, kr. kot. predstojnik.

KNJIŽEVNOST.

Hrvatski pravno-povjestni riečnik od dra. Vladimira Mažuranića.

Ocienio dr. Ivan Ružić.

Malo koje književno djelo hrvatsko imade toliku literarnu vriednost kao Mažuranićev pravno-povjestni riečnik. Za pravnika Hrvata u obće, a za pravnika historika napose, ne ima u hrvatskoj pravničkoj literaturi knjige, koja bi dosegla njegovu vriednost.

Kad je blagopokojni stric našega pisca, Antun Mažuranić u „Kolu" god. 1843. iz arkiva kapitula Moduškoga u Novom priobćio Zakon Vinodolski, dodao je „niekoliko rieči, koje bi mogle biti čitatelju manje poznate". „Kolo" izlazilo je za vrieme hrvatskog preporoda, kada se je nastojalo tek probuditi zanimanje za hrvatsku knjigu. Ako se k tomu uoči, da Ante Mažuranić nije bio pravnik, niti je pisao svoj maleni riečnik za pravnike: onda se nije od toga riečnika moglo očekivati, da će razjasniti pravne pojmove u Zakonu Vinodolskom.

Tu zadaću preduzeo si je Vatr. Jagić kad je priredio novo izdanje Vinodolskog Zakona sa ruskim prevodom — „kritečeskimi zamječanijami (opazkami) i objasnjenijami". U Monumenta historico-juridica priredio je Jagić takodjer novo izdanje Poljičkoga statuta, te je uz F. Rački-a i J. Črnčića složio i riečnik za „Hrvatski pisane zakone". Jagić se bavi izključivo jezikoslovnom naukom, što se o Račkomu i Črnčiću ne može reći, pa se je za to očekivalo, da će nam objasniti barem pravi smisao rieči — ako i ne smisao pravnih institucija u hrvatskih pravnih spomenicih. Na žalost, tomu očekivanju nije proslavljeni filolog Jagić nipošto udovoljio; ali za to pomaže on Niemcem stvarati bosanski jezik i bosanski narod, te se vazda nalazi uz bokonih, koji — na temelju nazovi znanstvenog aparata — pobijaju prave narodne predaje Slovjena. Tako on sa Gebauerom, Gollom, Knieschekom i Masařykom nastoji proti Hanky, Šafařiku, Palackyu, Jirečeku, Jungu, Tomeku, Flajšhansu, Hanělu i drugima autoritetima obarati dragocjeni spomenik Rukopisa Kralodvorskoga i druge spomenike. O tom ću posebno govoriti drugom prigodom.

Digitized by Google

Tim ugodnije se dojimlje svakog pravog Hrvata, kada primi u ruke označeno djelo Vlad. Mažuranića, u kojem se temeljito objasnjuju pravni stari spomenici hrvatski.

Novoj struji u našem javnom životu ne prija ništa, što se osniva na drevnoj prošlosti, pa bilo to i u korist naroda. Pristaše te nove struje vole oponašati tudje misli, bile one i zatorne za naš narodni razvoj.

No — veli naš neumrli Kurelac u svojoj Brojanici — „ti preziratelji starine ne domišljaju se, da stara pećina drži, staro vince kriepi, u starih rieči striele i gromovi, stari zakoni — stare pravice njim se klanjamo, njih poštivamo. Možebit je komu dosadilo, da pored tolikoga uzprega novotarije boga bogom zovemo.... Kad ga preuzela i premogla umjetljivost tudja i svekolike misli tudje, tad on svojim duhom robuje... sve za onimi zagleda kojih kašu kusao.... Pouznesti glavu, upirati oči u milo sunce narodne slave, narodne starine: ne smije, sunce mu trišti. Sretan narod, nadje li se junak, koji se obazre na vjekove, koji protekli — ne na one robije i tudjinstva, nego na one, u kojih ima nada, ima ocila, ima kova, iz kojih jezik da utvoriš i okuješ gvozden i stanovit, iz kojih možeš izkopati zlata, na kojem da se prosunča sila narodnoga uma i govora, iz njega da nam se zaljesti prsten naše sloge i našega jedinstva".

Takove dične starine iznaša Vlad. Mažuranić u svojem pravno-povjestnom Rječniku. To je prava riznica sabrana u dragocienom rudniku hrvatskih pravnih spomenika.

Uzmimo samo prvu rieč „bajanje" — punu znamenovanja juridičkoga. Premda bi se pod tom rieči mogla razjasniti i suznačna rieč „v u h v o s t", „vuhovanje", nadam se, da će naš umni pisac o njoj jošter prigodice govoriti. Ova rieč je veoma riedka, ali ju ne možemo mimoići, kad dolazi u spomenicima. Medju dubrovačkim spomenicima nalazi se od god. 1501. opomena Ahmet paše Dubrovčanima, da plate godišnji tribut samostanu Hilandarskom i Sv. Pavla na Atosu. U tom spomeniku se veli: „jedna zla žena njekojim v u h o v s t v o m jest toj smela, i nijeste im dali togaj". U članku 20. Dušanova zakonika (po novom izdanju Novakovićevom) odredjuje se, da plati selo vraždu kad se „ljudije sa v u h o v s t v o m uzimlju iz grobov, tere ih sažižu". U smislu bajanja ili čaranja dolazi glagolj vuhvovati, vuhlovati i u starih hrvatskih pisaca.

Na najvišji ponosite
Vrh od crkve tu stavi ga,
A pak ove v u h o v i t e
I nesviesne sviete riga:
Ako si ti sin vječnoga.
Palmotić.

V u h o v i t e ima oči
I prihvata tudje lade (gospodje)
Od tebe se noćno krade
Kad se s kojom drugom roči.
Čubranović.

Da mu srce v u h o v i t o (daemonicus)
Razkinemo u sto diela.
Palmotić.

Digitized by Google

Rieč v l h v a, v u h v a dolazi u Mon. Serb., te znači i vates, magus, incantator, veneficus.

Č a r o b n i k (magus, uročnik, bahor, bajac, čarnik, gatar, vražalac, vjedogonja, vrač, vračar) i o t r o v n i k (veneficus, šatrenik, otravnik, zatravnik, urecitelj — vilenik i vj. štica, „Vilenika roditelja — Vještieu joj mater glase, Gundulić) bijahu napose kažnjeni u Dušanovom zanoniku (čl. 109. po novom izdanju Novakovićevu): „M a g j i n i k i o t r o v n i k koji se najde oblično, da se kaže po zakonu svetih otac". U sintagmi Matije Vlastara govori se o „vlvah učiteljnih (občiniti, počiniti, fascinare), bajalnicjeh, ješte — že zvjezdaslovcch, obavnicjeh, n' ubo i čarodjejeh, otravnicjeh i navezateljih". Magjinik se kaznio smrću mačem. Za ženu vračaru davalo se mužu pravo, da se može s njome razpustiti. Otrovniku je dopadala kazan propisana za ubojicu.

U savezu sa bajanjem je „b a b u n s k a r i e č", koju spominje Dušanov zakon u članku 85. (po nov. Novak). „Kto reče babunsku reč, ako bude vlastelin, da plati 100 perper . . . ." — B a b u n i pako bili su isto što i Bogomili, kako to čitamo u Nomokanonu od god. 1262.: „O Masalijanjeh iže sut ninja glagolajemi B o g o m i l i, B a b u n i".

Ovo spominjem zato, što u inače bogatom riečniku našega pisca te rieči ne dolaze, premda se on poziva i na Dušanov zakon kao izvor.

Spomenuo sam članak 109 Duš. zak. koji glasi: „Magjinik i otrovnik, koji se najde o b l i č n o . . . .". Rieč „o b l i č n o" (ruski: poličnoje od uličat, uličit kogo na djelje) znači dokaz, da je zatečen na činu, da je obličen. U istom smislu rabi se rieč u č. 5., 149., 150 i 154. Duš. zak. U članku 92. Duš. zak. pako spominje se „l i c e pod človekom", što znači stvarni dokaz ili samu stvar ukradjenu kao što je konj, t. j. „lice pod človekom". U Dogovoru Dubrovnika sa kraljem srbskim od god. 1387. u čl. 8. govori se izrično o k o n j u l i č n j e m, t. j. o konju, kojega je gospodaru nestalo, pa ga je on opet našao.

U Ruskoj Pravdi napose u čl. 31. i 35. dolazi l i c e takodjer kao corpus delicti.

J a g i ć i J. P r e u x, tumačeć rieč „l i č b a" u Vinodolskom zakonu tvrde, da se pod tom rieči imade razumievati isto što l i č n j i k o n j (kao u Dogovoru Dubrovnika).

Naš pisac bio je veoma oprezan, pa je kod rieči „b i l j e g" dao „ličbi" obćenito znamenovanje.

No Jagićevo tumačenje rieči „ličba" nije utemeljeno.

Čudnovato bi bilo, kad bi se prema članku 39. Vin. zak. platilo za ukradenog konja samo 6 libar — bez razlike, dali u noći ili po danu, dali knezu, kmetu ili kneževom čovjeku; — a po čl. 8. Vin. zak. imade tat da plati 50 libar i dvostruku odštetu, ako je u noći ukrao „niki skot" t. j. bud koje marvinče ili živinče, ili sa gumna žito, ili med iz ulišta.

U susjednom Vrbniku vriedio je istodobno i u istom duhu kao i u Vinodolu zakon ili štatut Vrbanski (a donjekle i svega Krčkoga otoka) od god. 1388., koji u članku 2. „zapovida, da svaki, ki k o n j a u k r a d e jezdnoga, da ima platiti 60 l i b a r . . ." Ne može se dakle razborito pomisliti, da se pod utjecajem Frankapana u jednom — Vinodolskom zakoniku zaprietuje kazan za ukradenog konja najviše od 6 libar, a po drugom takodjer pod utjecajem Frankapana — susjednom Vrbanskom zakonu — da se plati za ukradenog konja 60 libar, t. j. 10 puta više nego u Vinodolu.

*

Digitized by Google

U Kastvu, koji je također u susjedstvu Vinodola, odjedjuje se u članku 12. Kastavskog statuta ovo: „Ki bi ukral na kuntrade (cesti) k o n j a ili vola, gre mu za ž i v o t".

Naši predji najoštrije kazniše kradju, pa se ne može pomisliti, da bi u Vinodolu tata, zatečena u kradji konja, kaznili najviše sa 6 libar.

Prema tomu ne može biti izpravno tumačenje Jagićevo glede rieči „ličba" i savez te rieči sa ukradenim konjima, te nam je pokušati, da nadjemo smisao toj rieči, ako ne ćemo „l i č b u" u Vinod. zak. tumačiti sa i n c a n t o, e d i c t u m i slično.

Kurelac u svojoj Brojanici veli, da se u našem narodu mogu čuti, kad se koga tresne, ove rieči: „A on njega šakom u glavu l i k!" Odtud glagolj l i k n u t i n. pr. „Ali ga je nemilice l i k n u o, odma se palica na njem skršila". Od l i k n u t i postalo l i č i t i, schlagen n. pr. „i z l i č i l o ga jedva ostao živ".

Prema tomu značilo bi l i k n u t i isto što i talijanski c o l p i r e, odatle c o l p o, francuzki c o u p e r i c o u p, udariti, udar, ali takav udarac, koji ostavlja za sobom vidljivi znak (biljeg), modricu. Hrvatski stariji jezik u Vinod. zak. rabio je za takov udar rieč l i č b a.

U Vrbanskom statutu od god. 1388. u čl. 25. veli se: „ako bi njeki človik dal p o l i č n i c u (zaušnicu) njekomu vjećniku, plati (za bol i sramotu) 50 libar. Ako li bi njekomu inomu človiku takoje dal p o l i č n i c u, plati libar 25".

U čl. 16. Veprinačkoga statuta stoji udarac sa dlanom 5 maraka, a udarac kamenom ili pestju, ili inače po čl. 14.: „ki bi do krvi udril", kazni se sa 1 markom (t. j. 5—8 libar.).

U Trsatskom statutu, koji izhodi iz Vinod. zakona, veli se u čl. 17. ovo: „Ako bi ki koga bil, tukal, porazil do krvi, gre gospodinu libar 6".

Ta kazan odgovarala bi propisanoj kazni u čl. 39. Vinod. zak. za „l i č b u". Ta ličba ne smije biti sramotna po oštećenoga, za to nije onako visoka kazan kao u Vrbanskom statutu za „p o l i č n i c u" (zaušnicu).

U čl. 61. Vinod. zak. sadržan je način dokazivanja za l i č b u t. j. za udarac, od kojega potiče znamen sa modricom i slično. Po tom članku ne treba najme drugog dokaza, van da oštećeni pokaže znamen od udara pred knezom i pred „vsakim njega oficijalom, i pred satnikom i takoje pred njega ženu, ako bi satnik onde ne bil".

U Ruskoj Pravdi imademo jednaku ustanovu. U čl. 2. i 28. Akademičkog izdanja ili t. z. male R u s k e P r a v d e, te u čl. 24. Troičkog izdanja veli se: „Iže pridet k r o v a v (krvav) muž na dvor ljubo s i n j (sa modricom), to ne iskati jemu vidoka (posluha, svjedoka)". Čovjeku okrvavljenu ili modrimi znakovi od udara nije potrebno pred dvorom (sudom) drugog dokaza. Tako i po čl. 61. Vinod. zakona.

Ovo sam iznesao za to, da ponukam našeg odličnog pisca — ako ništa drugo — na razmišljanje o smislu rieči „ličba", o kojoj će on prigodice pobliže svoj sud izreći.

Osvrnuti mi se sada na rieč „b a n" i njezino značenje.

Prokop (god. 552.), po njemu car Mavrikije (582.—602.) i car Lav Mudri (886.—911.) vele, da Hrvati (u V. i VI. vieku) nisu imali samo jednoga vladalca, komu bi se pokoravali, već da imahu mnogo vlastodržaca — πολλῶν ῥηγῶν. Oni nisu pod tim imenom razumievali kakove kraljeve, već upra-

Digitized by Google

vitelje u svomu dohvatu, ili kako bi mi danas kazali: poglavice, starešine, župane. Pojedini izmedju njih postali su ugledniji, što su se odlikovali bud u sukobu sa vanjskim svietom, bud po svom odličnijem plemenu ili rodu, bud svojim vrlinama. Povodom velikih dogodjaja stupa on na površinu, da zastupa i ostala plemena naspram vani.

Tim se on ističe pod imenom bana, koje ime stoji svakako u svezi sa imenom župana. Ban je prvi medju jednakim t. j. županima ili je upravljao sa više županija. Po Konstatinu Porfirogenitu upravljao je ban nad trim županijama: nad krbavskom, ličkom i gackom.

Po predaji popa Dukljanina moralo je biti više banova. To potvrdjuje i listina (povelja) Petra Krešimira, kao i listina na kvieru u svetištu spljetskoga kaptola. Prema ovoj listini bijaše sedam banova: ban od S l a v o n i j e, ban od P o ž e g e (svakako izvan Slavonije, u današnjoj Srbiji, o čem drugom zgodom), ban P o d r a m s k i (od P o d r a m l j a), ban A l b a n i j e i ban S r i e m a. Od XII.—XIV. vieka nazivlju se vladaoci Bosne velikim banovima bosanskim.

Pop Dukljanin tumači naslov bana za dux („banum, id est ducem"). Prema svemu ovomu sudim, da je bio b a n ili p a n viši stepen vlasti izmedju župana, pa da se njegovo znamenovanje ne ima tražiti u perzijsko-avarskom „b a j a n u".

U ugovoru od 15. junija 1253., kojim Dubrovčani sklapaju savez sa bugarskim knezom proti Srbiji, podpisuje se Martol Gudjerivić „b a n od kneza dubrovačkoga i od vse općine grada dubrovačkoga".

U izpravi od 22. maja 1254. prisegom se Dubrovčani i župan Humski obvezuju, da će čuvati medjusobni mir. Tu se „Martol b a n Vrsajković klel na vse vlasteli dubrovačke".

U tom pravcu želim, da naš pisac izpravi pogrešni svoj citat glede bana dubrovačkoga prema Miklošićevim Monumentama, koje je ovaj pribrao iz Spomenika P. Karano-Tvrtkovića.

U Dubrovniku — kako vidimo — bio je ban glavni predstavnik občinske vlade — uz kneza, t. j. u onom smislu, u kojem su u ono doba banovi hrvatski bili namjestnici, predstavnici i vojvode kraljevski.

Čast banska potječe još iz predkršćanske dobe, kako svjedoče iz iste dobe narodne pjesme sa pripjevom: „ajme bane" — „kuku bane" — „lele bane".

Glavni predstavnik hrvatske države bijaše najprije „dux Chroatorum" sve do X. vieka, a kasnije „rex Chroatorum" i „rex Chroatorum et Dalmatinorum". Hrvatski naslov latinske rieči „dux" glasio je „k n e z". Ova rieč udomila se kod svih Slovjena, pa ju za to smatram pravom slavenskom rieči, a nipošto pozajmljenom od germanskog „kuninga" — „chuninga", got, „kuni", kako hoće Miklošić.

Ime „k n e z" (ruski: knjaz, — češki: kniže, — poljski: książe) kod starih Slovjena značilo je prvobitno takovog starešinu ili poglavicu u rodu i plemenu, koji je obavljao ujedno i službu svećeničku ili vjersku. U vjerskim stvarima bijahu oni jedini čuvari pismenih znakova, kojima bijaše vjersko naučanje predajom njima povjereno. Time bijaše ujedno njima podana veća moć u narodu i u njegovu vieću. Stoga rieč „knez" kod Slovjena stoji u svezi sa svećenikom i knjigom. Češki: „kněž" = svećenik, „kněži" = svećenički i kneževski, onda „kniže" knez i „kniha". Poljski: „ksiądz" svećenik i knez (u starije doba), „książe" (knez), „księga" (knjiga), „książka" (tiskana knjiga).

Digitized by Google

Tumačenje rieči „baština“ u Rječniku odgovara više novijoj dobi. U starije doba je baština zajednička imovina obitelji ili roda, te je prelazila na potomstvo bez ikakove posebne odredbe. Baština nije bila nikakovo posebno ili privatno vlastničtvo niti kakav posebni posjed. U baštinu pripadaju ona zemljišta, koja je rod zaposjeo, obradjivao i koja su tako postala njegovim vlastničtvom i neotudjivom imovinom.

Ostala zemljišta kao šume, pašnjaci, lugovi, ledine, pustare, vode itd. bila su obćenita svim rodovima u susjedstvu i nisu sačinjavala baštine. Samo ono, što je koji rod od ovih zemljišta izkrčio, postalo je njegovim vlastničtvom i njegovom baštinom.

Svaka obitelj nastanila se, gdje njoj se svidjalo, te je toliko zemljišta prisvojila si i obradjivala, koliko je mogla i koliko je trebala. U prostranim ravninama i na plodnim brežuljcima imala je po volji na izbor zemlje. Oko osamljenog dvora i kuće imala je svoje vrtove, oranice, livade i sve kuda je plug i kosa udarala. Uz selište jedne obitelji nizalo se selište druge obitelji. To je bila njezina baština, stožer, akar, meteh, ili djedina (djedovina, djedinstvo).

Po svećenstvu bijaše u pogledu baštine prokrčen put rimskom pravu time, što su svećenici sklonuli najviše glavu roda ili obitelji, da je u nabožne svrhe i za crkve darovao pojedina zemljišta, a kasnije namienio i ostavio baštinu komu drugomu. Time je prvobitna baština ili djedina dobila znamenovanje kao nasljedna imovina. To je dalo takodjer medju članovima obitelji povoda, da se je baština stala dieliti.

Do tada nije se poznavala niti oporuka niti ina odredba sa negibućom imovinom pa se je nasljedno pravo ograničilo samo na gibuću imovinu pojedinog člana u obitelji, t. j. na onu pokretnu imovinu, koju je stekao izvan obitelji.

U tom duhu glasi i Poljički štatut, kad veli: „Ča je stara bašćina, ka je ošasta (ostala) od prvih, oni tko ju drži, ima ju radovati i uživati i ob njoj živiti, (dakle ne razpolagati s njome), da nije podobno (justus), da ju kamo strati ni obrati brez velike nevolje, nego kako veli stari zakon i običaj: da ju ondi oide (relinquit, mittit), gdi je i zastao (invenit). — Da ča godi čovik prinajde i pribavi ali prikupi ali izdvori (serviendo percipit), ali inako kakogodi dostigne sobom i svojim trudom ča bi prinašao, toj svaki zakon hoće, da je tim voljan i slobodan u smrt i u život, ili mu za put ili za dušu ili ča mu godi ugodno od togaj učiniti, rekući onoj ča je on osobito našao i dobio ili pribavio posli dila s kim dio ima u plemenšćini“.

U najstarijim spomenicima ne ima govora o nasljedstvu niti ob oporukah, što dokazuje, da je postojala porodična zajednica sa neotudjivom zajedničkom imovinom.

Kako rekoh, samo pod uticajem rimskoga prava i svećenstva, koje se ravnalo pretežno po rimskom pravu, razpolagali su pojedini članovi porodične zajednice — zadružne svojte — sa svojim dielovima, te su je darivali crkvi, samostanu ili u koje druge nabožne svrhe.

Češka kneginja Libuša pred sakupljenim narodom u pravdi medju braćom Klenovici radi djedine izjavi: „Po zakonu věkožizných (vječnijeh) bogóv budeta im oba vjedno vlasti (u zajednici), či se rozdělita

Digitized by Google

rovnu měru". Ta zajednica odgovara: „po z a k o n u s v a t u, juže prinesechu, otci naši v seže žirne vlasti pres tri réky t. j. iz zemlje — kako kaže kronika Dalémilova — „ježto C h a r v a t i jest imie".

B a š t i n a ili djedina potječe od zajedničkoga praotca ili pradjeda po otcu (b a š t i, b a t i, b a ć i; češki u Kraljodvor. ruk. i u Dalémilovoj kron.: b a t j a, b a t i a, — ruski: b a t j a, b a t j a v k a, b a t j a n a, b a t k a, b a t j u š, b a t j u š k a).

B a š t i n a nije isto što i p l e m e n š t i n a — kako to misli ugledni pisac. Ova imade šire značenje nego li b a š t i n a, što se razabire iz Poljičkog štatuta.

Predaleko bi zašao upuščajuć se u razpravljanje pojedinih rieči. To bi bio opet „prinos" k „prinosu za hrvatski pravno-povjestni Rječnik".

Mimogred samo opazit ću, da je naš pisac uz mnoge protumačene tudje rieči mogao spomenuti primjerice i ove: „a d a l e t" (arap. pravda, pravica, u Radu I. str. 186), „a d e t" (običaj), „a d o v", „a d s k i" (u Srp. Monum. 26, 196.), „alija" (državna zemlja), „asol" (dobit, što ju daje kmet gospodaru) itd.

Svakako bi bilo uputno, da se u Rječniku spomenu i rieči „a k a r" (stožer, meteh, t. j. zemlja okolo kuće u Hercegovini i Bosni), „apta" (megjnik, biljeg na megji).

*

Veliki narodi ne mogu se pohvaliti ovakovom radnjom, kao što je hrvatski pravno-povjestni Rječnik od Vlad. Mažuranića; a naša mala i prezrena Hrvatska ponosi se, što se je našao umni pregalac, koji pokazuje naprednom svietu, da je hrvatski narod uz svoju čvrstu desnicu imao jaka prava na svoj državni i privatni život. Ako je bio sposoban i kadar dati pravni pravac tomu životu u prošlosti, dužnost je potomcima slavnih hrvatskih predja, da uzpostave u duhu novog vremena onaj samosvojni upravni život. Za to nam je Vlad. Mažuranić podao „Prinos", kojim nam se treba zahvalom okoristiti.

(„H r v a t s k a".)

Dr. Emil Spira: Die Wahlfälschung in Theorie und Legislation. Mit Berücksichtigung des neuen österreichischen Wahlschutzgesetzes. Wien, 108. 8°. 114.

Ova je studija izašla u Grünhutovom: Zeitschrift für das Privat- und öffentliche Recht der Gegenwart, sv. XXXV., odakle je napose otisnuta.

Radi zanimivosti studije i radi važnosti predmeta, o kojem radi s obzirom na reformu našega izbornoga reda, pozabavit ćemo se pobliže sa nazori učenoga pisca.

Odmah spominjemo, da je pisac ove studije, koji je profesor na sveučilištu u Ženevi, Čeh, te da ne samo razumije nego i govori i piše hrvatski, te bi bio ove godine držao dva predavanja u našem pravničkom društvu, da nije na našu žalost bio bolešću zaprečen. Čvrsto se nadamo i molimo ga, da svoje obećanje iskupi, čim mu bude moguće.

Žao nam je, da se g. pisac u ovoj svojoj studiji nije obazreo na hrvatski zakon od 1. ožujka 1907. za zaštitu slobode izbora. Sigurno mu nije bio poznat. Čim smo njegovu studiju primili i vidjeli, da se na naš zakon ne oba-

Digitized by Google

zire, poslali smo mu treće izdanje kaznenog zakona, u kom je taj zakon u cijelosti otisnut, pak smo uvjereni, da će u prvom prilikom i na ovaj naš zakon obazrieti i ocieniti ga. A sad na stvar.

Najprije govori pisac o pojmu i bitnosti krivotvorenja izbora. Tuj kritizuje moderne zakone, što no ustanovljuju izborne delikte, napose delikt krivotvorenja izbora, te kaže, da im je glavna pogreška napadno pomanjkanje jasnoga i obsežnoga obćenitoga pojma. Dva se protivna stanovišta opažaju kod raznih zakona, koja oba vode do iste pogreške. U jednu ruku osobito moderna zakonodavstva nastoje onemogućiti sve poznate protupravne napadaje na izborno pravo kazuistikom. Ovaj je put pogrešan i pogibeljan, jer je svaki ovakav zakon manjkav. Najbolji je dokaz tomu francesko zakonodavstvo, koje imade toliko novela, da se u njima i sam vješt praktičar teško snadje, pak ipak nije kadro stati na put svim protupravnim napadajima na izborno pravo. Druga zakonodavstva za zaštitu izbora padaju u protivnu pogrešku, kada nastoje, da budu što kraća, te ne postavljaju izcrpivoga pojma ovoga delikta. Ovaj potonji sustav još je gori od prvoga, jer ne obuhvaća niti najobičnijih napadaja na slobodu izbora. Ako hoće zakonodavac da na ovom polju zadovolji svojoj svrsi, mora da što bolje pojmovno generalizuje sve učine, što su služili podlogom poznatim kaznenim slučajevima prakse. Prije svega valja biti na čistu o tom, na koji se način napada izborno pravo krivotvorenjem izbora ; ili bolje, koji su atributi izbornog prava izvrgnuti tim napadajima. Jednodušnost vlada medju teoretičarima glede toga, da valja tražiti opravdanost kažnjivosti izborne prevare u činjenici, da uslied nje ne dolazi do izražaja prava volja izbornika. Ali time još nije riešeno pitanje, čime se razlikuje krivotvorenje izbora od drugih izbornih delikata. I doista vlada u pravnom prosudjivanju bitnosti krivotvorenja izbora u literaturi podpuno nesuglasje. Tako misli M i t t e r m a i e r, da je krivotvorenje izbora delikt protiv iskrenosti izbora onda, kada neizbornik glasuje ili izbornik više puta glasuje, a protiv čistoće izbora onda, kada je izražaj volje izbornikove proizveden nedozvoljenim sredstvima. M. E. M a y e r dieli izborne delikte prema objektu napadaja u delikte protiv slobode, poštenja i zakonitosti izbora. Ovu razdiobu nalazimo i kod francuskih teoretičara. Niti jedna od ovih razdioba nije ispravna. Sve polaze sa krivoga ishodišta, jer mjesto da se obaziru na uspjeh kod prosudjivanja svakog pojedinog krivotvorenja, uzimaju u obzir njihov upliv na rezultat cjelokupnog glasovanja. Zabranom krivotvorenja ne štiti se samo rezultat glasovanja, nego i pravo očitovanje volje svakog izbornika.

Prema tome je delikt krivotvorenja izbora jedan put delikt protiv legaliteta glasovanja, a drugi put delikt protiv njegove istinitosti.

Pisac si je u ovoj studiji postavio zadaću, da na sustavnoj podlozi ustanovi narav delikta krivotvorenja izbora, te razpravlja o spotvaranju izbora kao napadaju na legalitet glasovanja uvedenjem zakonito nedozvoljenih glasova i izključenjem zakonito dozvoljenih glasova. Za tim govori o krivotvorenju izbora kao napadaju protiv istinitosti izbora krivotvorenjem predanih glasova, budi pojedince, budi u njihovoj cjelokupnosti, i o krivotvorenju glasova, koji se imadu istom predati, prevarom izbornika.

I. S p o t v a r a n j e i z b o r a k a o n a p a d a j n a l e g a l i t e t i z b o r n o g p r a v a.

A. P r e d p o s t a v k e l e g a l n o s t i i z b o r n o g p r a v a.

Digitized by Google

Od vajkada se je izborno pravo činilo odvisnim od odredjenih činjenica, koje se moradoše steći u osobi ovlaštenikovoj. Ovi zahtjevi izviru iz javnopravne naravi izbornog prava. Kada izbornik sudjeluje kod stvaranja obće volje, zastupa državu. Njemu se onda povjerava državna funkcija, koja se obavlja u javnom interesu. Tako on stupa spram države u odnošaj dužnosti. Njegova je dužnost, ako glasuje, da sudjeluje kod stvaranja obće volje na način odredjen u zakonu očitovanjem svoje prave, poštene, neiznudjene volje. Znamenito bi se oštetili interesi obćenitosti, kada ne bi funkcija izbornika bila vezana na neobhodno nuždne preduvjete. Ovamo spada prije svega duševni i fizički razvoj izbornika. Interesi države ne mogu se povjeriti čovjeku, koji nije kadar voditi niti svojih privatnih posala. I moralno osposobljenje je nuždan preduvjet za ovu tako važnu funkciju. Tko hoće da sudjeluje u državnim poslovima, mora da ima prije svega čiste prste. Još se smatra preduvjetom i neko socijalno i ekonomsko uporište, koje je mjerilo interesa za javne poslove i za neodvisnost suda. Izborno pravo sadržaje u sebi ne samo veliku idealnu, nego često i praktičku vriednost. Savjestno njegovo vršenje u službi obćenitosti, traži napose ono idealno shvaćanje. Bilo bi veoma pogibeljno dati izborno pravo onome, za koga ono nema nikakove vriednosti. Čim širi slojevi pučanstva uvedenjem obćeg prava glasa ulaze u javni život, tim jačih garancija treba, da se ova prerogativa zaštiti od svake zloporabe; tim se jače valja držati onih preduvjeta, od kojih ga imamo učiniti ovisnim. Pitanje obćeg prava glasa, je pitanje moći i premoć broja stoji spram težine glasa. I spram ovom pritisku premoći broja jeste izključenje nesposobnih i nevriednih najmanja mjera zaloga, da se institut obćega izbornoga prava ne će povlačiti u blato. Svakako ne smiju ti preduvjeti biti takovi, da bi oteščavali izborno pravo širokim masam naroda. Nadalje moraju ti preduvjeti biti u zakonu posve jasno ustanovljeni, da se onemogući svaka samovolja. Iz toga sliedi, da ti preduvjeti moraju biti takovi, da bude svakome moguće izpuniti ih. Za to je neopravdan zahtjev censusa ili veće naobrazbe. Razlozi nesposobnosti moraju biti precizno, taksativno u zakonu navedeni. Za to je neopravdana ustanova danskoga ustava, koji odredjuje, da mora onaj, koji hoće da bude izbornik, uživati dobar glas.

Osim toga ustanovljuje zakon način, kako se ima vršiti pravo glasa. Inače bi mogao onaj, koji ima pravo glasa, glasovati više puta, a mogao bi ga i prenjeti na drugoga, čime bi se lahko pravile nepodobštine. Za to se i dozvoljuje samo jednokratno osobno glasovanje.

Na žalost dogadja se u svim zemljama, da se ove ograde legalnosti izbornog prava probijaju time, što himbeno dolaze do izborne žare osobe, koje nemaju glasa, a u drugu se ruku odbijaju od izborne žare osobe, kojima to pravo pripada. Protiv ovakovih napadaja treba zakonitost izbornoga prava kaznenopravne zaštite.

Zahtjevi, što ih država postavlja na izbornika dadu se razvrstati u četiri grupe. Oni se odnose:

1. na smisao za javne poslove
2. na interes za nje;
3. na ćudorednu sposobnost;
4. na vlastitu gospodarsku podlogu

Digitized by Google

1. Političko shvaćanje.

a) Doba.

Sudjelovanje u javnom životu zahtjeva stanoviti stepen praktičkog iskustva, koje se stiče punoljetnošću. Njekoja zakonodavstva daju i nepunoljetnim gradjanom izborno pravo, ako su oženjeni. Tako imadu u Portugalu oženjeni gradjani izborno pravo sa navršenom 21. godinom života, a neoženjeni sa 25. U Boliviji i u Peru se za oženjene ne postavlja nikakva dobna granica. I ovo shvaćanje imade svoju dobru stranu. Osobito kriminalist imade mnogo razloga uvažavati ženidbu. Najbolje nam dokaze pruža kriminalna statistika, kako je važan faktor ženidba kod prevencije protiv zločina. I kod izbornih delikata davaju neoženjeni mužkarci daleko veći postotak od oženjenih, već radi nestalnijega načina života i radi neograničenoga uživanja slobode. Dade li se u obće tvrditi, da brak moralizuje, vriedi to još više s obzirom na politički život. Vez normalnoga braka uzdiže duh od egoističkog materijalnog nastojanja k višemu, nesebičnomu, idealnomu. Sviest dužnosti oca obitelji, koji si je usljed brige za uzdržavanje obitelji prisvojio nuždnu ozbiljnost, vodi do ozbiljnijega razmatranja u javnim poslovima. Smisao oženjenog čovjeka za red, oca obitelji za disciplinu, promišljeni sud brižnoga hranitelja biti će od upliva i kod vršenja gradjanskih dužnosti. K većoj bojazni oženjenog čovjeka od posljedice kazni pridružuje se dakle jošte i upliv braka na iskustvo. Iznimka od više dobe dala bi se jošte opravdati za one mlade ljude, koji su prije tog doba udovoljili svojoj vojnoj dužnosti. Osim punoljetnosti zahtjevaju mnoga zakonodavstva neobhodnu minimalnu naobrazbu. Već je Stuart Mill tražio znanje čitanja, pisanja i prvih osnovnih pravila računanja. Najmanje što se može tražiti od izbornika kao dokaz njegove intelektualne zrelosti jest, da bude kadar sam napisati izbornu cedulju. Za to se mora smatrati teškom pogreškom podjeljenje izbornog prava analfabetima svagdje ondje, gdje ne postoji obća obvezna dužnost polaziti školu, već barem jedan ljudski viek.

Prema tomu bi se i po piščevom nazoru u Hrvatskoj pravo glasa imalo dati i analfabetima, jer kod nas ta dužnost već i dulje postoji. A bilo bi po našem mnienju i vrlo nepravedno, i po obći interes zlo, kad bi se kod nas uzkratilo pravo glasa analfabetima, jer bi se ovo uzkratilo upravo starijim, iskusnijim ljudima, koji nisu imali prilike polaziti školu, i naučiti čitati i pisati.

b) Muški spol.

Pisac smatra velikom nepravednošću izključenje žena od izbornoga prava. Za modernu vrlo razvijenu pravnu sviest žalostna je činjenica, da je polovina ljudskoga roda izključena od izbornoga prava upravo tako, kao i zločinci i nedorasli. Moralo bi se naći sredstvo, da se tom poniženju doskoči. Donekle bi tome odmoglo dvostruko pravo glasa suprugovo, koje bi se moglo opozvati na zahtjev žene, dok se ne uvede neposredno pravo glasa žene.

Nama se čini, da je glavni razlog protiv dozvole prava glasa ženama, bojazan, da bi time trpio obiteljski život. Ta se bojazan ne čini piscu opravdanom.

Digitized by Google

2. Interes za javne poslove.

a) Državljanstvo.

Dosta je spomenuti, da bi bilo absurdno dati inozemcima pravo glasa, dakle posrednu ingerenciju na zakonodavstvo, dok se snaga zakona u svakom pogledu na nje ne proteže, jer primjerice ne vrše obranbene dužnosti.

b) Boravak kroz stanovito vrieme u mjestu prebivališta.

Sasvim je opravdano, što ustavi daju veću važnost kod sastavka zastupstva stalnom pučanstvu, nego li nestalnom. Stalno ima veći interes u javnim poslovima ; kod njega se dade bolje kontrolirati, da li postoje preduvjeti izbornoga prava. Ovaj je zahtjev ujedno dobra preventivna mjera protiv izbornih delikata.

3. Ćudoredna sposobnost.

Možda je najvažnija garancija protiv poniženja izbornog prava, izključenje ćudoredno nevriednih ljudi od izbora. Ne radi se tu samo o osobnoj sferi interesa izbornikovih, već se daje u obćem interesu mandat gradjanima, da izaberu najsposobnije članove zakonodavnoga tiela. Za taj mandat nije sposoban onaj, komu su pravomoćnom osudom dokazane činjenice, usljed kojih se može opravdano podvojiti u njegovo poštenje. Samo sudskim riešenjem ustanovljena povrieda gradjanskog poštenja može nekoga učiniti nevriednim izbornog prava. To riešenje može proizaći od kaznenog i od gradjanskog suca.

a) Kaznenom osudom ustanovljeno pomanjkanje ćudoredne sposobnosti.

U prvom je redu opravdano oduzeti izborno pravo onomu, koji je osudjen radi kažnjivog djela proiztičućeg iz koristoljublja. I doista nema izbornog zakona, koji ne bi spajao gubitak izbornog prava sa osudom radi prostoga zločina. Ovdje podupire zakonodavca i javno mnienje, jer izbornicima nije svejedno, da li će nekadanji zločinac s njima zajedno sudjelovati kod stvaranja narodne volje. I sreća je, da je tako. Štovanje izbornog prava vazda je čvrsto jamstvo političkog gradjanskog ponosa.

Ova se posljedica ima spojiti obligatorno sa osudom radi zločina, proiztičućega iz pohlepe za dobitkom, fakultativno kod drugih zločina i kod izbornih delikata.

Nikada ne smije trajati kroz cieli život, već se ima ograničiti na stanovito vrieme. Relativno trajanje vremena ima se predpostaviti absolutnomu. Svakako je bolje odnosne ustanove uvrstiti u kazneni zakon, nego li u izborni zakon.

b) Gradjanskom osudom ustanovljeno pomanjkanje ćudoredne sposobnosti.

Najmanja mjera altruizma, koja se od svakoga tražiti mora, jest briga oca obitelji za svoju porodicu. Tko se nije pokazao vriednim očinske vlasti nad svojom djecom, tako da mu se je ta vlast morala sudbeno oduzeti, tome se ne čini krivo, ako mu se uzkrati pristup k izbornoj žari.

Pomanjkanje ćudoredne zrelosti dokazuje i ona rasipnost, protiv koje se mora uzazvati sudska pomoć. Za to je opravdano izključenje od izbora i onih, koji su sudbeno proglašeni rasipnicima, jer su time dokazali veliki stepen svoje lahkoumnosti.

Digitized by Google

c) Pomanjkanje javnoga pouzdanja uslied otvorenja stečaja.

Tko nije kadar da uzdrži povjerenje svojih poslovnih prijatelja, niti da vodi svoje poslove bez štete za svoje sugradjane, još je manje kadar, da se brine za javne poslove obćenitosti. U oči briga i poteškoća, što no ih uzrokuje danas više nego igda prije teška borba, da se uzmogne pošteno živiti, nije nikakvo čudo, da društvo dvoji u poštenju onoga, koji nije kadar da namiri svoje vjerovnike, tim manje, što ima bezdušnih ljudi, koji u nastojanju, da se na nepošteni način obogate, rade sustavno oko otvorenja stečaja. To nepovjerenje ide tako daleko, da se od njega ne izuzimaju ni oni, koji su nesrećom pali pod stečaj. Pisac misli, da u ovom potonjem slučaju ne bi kridatar imao izgubiti izborno pravo, jer tom gubitku nije ovdje razlog pomanjkanje gospodarske samostalnosti, nego sakrivljen gubitak javnog povjerenja. Nama se čini, jer je ovdje razlogom gubitak javnog povjerenja, koji postoji kod svakog kridatara, da je posve opravdano, da ovdje zakon ne učini nikakve iznimke, tim manje, što bi inače izgubili izborno pravo samo oni prezaduženici, koji su kazneno osudjeni radi kulpoznog stečaja po § 486. k. z., a drugi niti jedan, premda su i drugi izgubili javno povjerenje svojih sugradjana i premda su i drugi dokazali, da nisu kadri voditi ni svojih posala valjano, kamo li da će valjano sudjelovati u javnim poslovima.

4. Gospodarska podloga.

Gospodarska odvisnost ne može biti razlogom izključenja od izbornoga prava. U protivnom slučaju morali bi se izključiti sinovi, koji žive zajedno s roditeljima, premda su već davno u muževnoj dobi, što bi kod nas u Hrvatskoj značilo izključiti velik dio gradjana. Unatoč odvisnosti zaslužuju sve ove osobe svoj kruh poštenom zaradom, pa ma bilo njihovo zvanje još kako skromno.

Izključiti se moraju od izbornog prava samo oni, koji ne žive od vlastite zarade, već padaju na teret javnoj dobrotvornosti, jer se samo kod ovih može suponirati, da će prodati svoj glas, da utaže tešku svoju bjedu i nevolju.

Mnoga zakonodavstva izključuju od izbornoga prava i služinčad, tako Ugarska, Pruska, Saska, Portugal, Rumunjska i Chile. Ovo stanovište nije izpravno. Nije opravdana bojazan, da se ne može očekivati od služinčadi, koja stanuje sa gospodarima pod istim krovom, da će slobodno glasovati. Socijalno-ekonomski problem odnosa izmedju gospodara i služinčadi doveo je jedne spram drugih u takovu opreku, koje gospodari ne će htjeti još povećati time, da uplivaju na političko uvjerenje svoje služinčadi. Nasuprot bi uskraćenje izbornog prava slugama još povećalo opreke izmedju njih i gospodara i urodilo još većim ogorčenjem na strani sluga.

B) Formalni zahtjevi vršenja izbornog prava.

Oblast ima da izpituje, dali su se kod pojedinoga gradjana stekli preduvjeti izbornoga prava. Onomu komu to pravo pripada, ne stavlja zakon glede njegovoga vršenja nikakovih zapreka. Od toga sačinjava jednu jedinu iznimku zabrana, da izbornik ne smije sa svojim glasom, tjerati odvratne trgovine.

U dvojakom pravcu normira zakon formalan način vršenja izbornog prava. U prvom redu odredjuje zakon, da se izborno pravo imade vršiti osobno. Razlog je tomu u jednu ruku, što zakon hoće time da sprieči gla

Digitized by Google

sovanje neizbornika i glasovanje pod tudjim imenom, a u drugu ruku, da zaštiti izbornika od nedozvoljenog uplivisanja i zastrašivanja.

S obzirom na zakonito statuiranje jednakosti izbornog prava ne daje se nijednom izborniku više, nego jedan glas.

C) Delikti protiv zakonitosti izbornog prava.

Zakoniti preduvjeti izbornog prava mogu se povrieditи na dva načina.

1. Može se koji glas krivo uvesti, premda nema za to zakonitih preduvjeta, to jest spotvaranje glasa odnosno glasovanja.

2. Može se onoga, koji ima pravo glasa, krivo izključiti od glasovanja, to jest krivo isključenje glasa.

1. Spotvaranje glasa, odnosno glasovanja.

a) Bitnost ovoga delikta.

Ovo je glavni delikt protiv zakonitosti izbornog prava. Njemački mu kazneni zakon u kratko ovako označuje pojam: „Herbeiführung eines unrichtigen Ergebnisses der Wahlhandlung".

Ovoj definiciji njemačkoga kaznenoga zakona opravdano prigovara pisac, da nije pogodila pravi objekt napadaja. Predmetom spotvaranja nije uspjeh izbora, već sam zakoniti izbor. Zakonito provedenje glasovanja je objekt spotvaranja i to bez obzira na uspjeh izbora, bez obzira na razmjer glasova, dapače i bez obzira na sve ostale glasove. Glasovanje se spotvara, kada uslied varke glasuje neizbornik, odnosno izbornik po drugi put, bez obzira na dalje posljedice. Ovamo spada i svaki prokriomčareni glas, makar se prokriomčario i prije izbora, primjerice potajnim prepariranjem žare; upotrebljavale su se već za to i žare sa dva dna. Modernog je američkog izvora varka sa dvostrukim ceduljama, od kojih se jedna kod predaje ne vidi. Ovamo spada i onaj slučaj, kada tko vrši izborno pravo za drugoga bez njegove privole.

b) Krivo prokriomčarenje izbornog prava za neizbornika.

Najpogibeljnije djelo izborne prevare sačinjava proizvedenje krivoga unosa neizbornika u izborne listine i vršenje izbornoga prava na osnovu krivih izbornih dokumenata.

Ovdje valja da je zakonodavac osobito oprezan s obzirom na razmak vremena izmedju krivog polučenja unosa u listine i izmedju glasovanja.

Novi austrijski izborni zakon odredjuje u tom pogledu: „Tko hotice proizvedenjem bludnje glede svog izbornog ovlaštenja.... vrši izborno pravo, koje mu ne pripada,... kazni se radi prestupka".

Ova stilizacija nije sretna, jer bi se moglo uzeti, da je po njoj nekažnjiv onaj, koji je izhodio krivo unos svoj u izborne listine, a nije doista i glasovao, što nikako zakonodavac nije mogao htjeti. Nije ovo samo nekažnjivi pripravni čin, već je barem kriminalno relevantni pokušaj. Da se zaprieči nekažnjivost ovakovoga djela, može se poći dvojakim putem. Ovo bi se moglo samostalno normirati kao poseban delikt protiv zakonitosti izbora. Kad bi onaj, koji na takav način izhodi, da bude unesen u izborne listine i glasovao, imali bismo stečaj dvaju delikata. Bolji je drugi način, to jest, da se smatra prokriomčarenje krivog unosa u izborne listine samo pokušanim spotvaranjem glasovanja. To je hotio, kako se vidi iz obrazloženja i austrijski zakonodavac, samo se je nespretno izrazio.

Digitized by Google

c) Upotrebljenje sa pometnje usliedilog unosa u izborne listine sa strane onoga, koji nema pravo glasa.

U ovom slučaju se obično uzima, da je onaj, koji, na osnovu tom glasuje, nekažnjiv. Njemačko pravosudje polazi tuj sa posve formalnog stanovišta, pak kaže, da kazneni zakon štiti samo formalnu zakonitost izbora, nipošto pako i njegovu materijalnu izpravnost. Tko nije unesen u izborne listine, ne smije glasovati, makar imao i sve preduvjete za to. Dok nasuprot može glasovati onaj, koji je unešen i onda, kada mu manjka koji od preduvjeta, a on to i znade.

Pisac je protivnoga mnienja, a imade i pravo. Čim netko vrši izborno pravo, a znade da mu ne pripada, da je samo uslied bludnje došao u izborne listine, služi se bludnjom oblasti, da sa svoje strane zavede u bludnju, odnosno u bludnji uzdrži izborno povjerenstvo.

Ako je i formalno ustanovljeno ovlaštenje unosom u izborne listine, ne dobiva još time krivi unos snage, da osnuje ovlaštenje materijalno neosnovano. Po toj nauci mogao bi i najprostiji zločinac, koji još nije ni nastupio svoje kazni, na oči suca, koji ga je osudio, glasovati, ako pometnjom nije izpušten iz izborne listine, na osnovu pravomoćne osude. Jasno je, da se ne može više tjerati mak na konac, nego kada se oblastnoj bludnji hoće da pripiše moć, da može nepravo učiniti pravom.

Radi toga žali pisac, što austrijski zakonodavac nije podvrgao kazni hotomično upotrebljenje s pometnje usliedilog unosa u izborne listine.

2. Krivo izključenje glasa.

Kao što kod krivoga unosa, tako se i ovdje varkom postizava, da izbor ne odgovara pravoj volji gradjana, ovlaštenih na izbor: I ovdje kao i ondje je varka bitni kriterij spatvaranja izbora.

U naravi je ovog delikta, da ovlaštenik ne može biti u pravilu počinitelj njegov, jer ovlašteniku ne treba varkom iznuditi brisanje iz izborne listine, pošto, ako ne će, ne mora glasovati. Pak kad bi u to i učinio, ne bi bio kažnjiv, jer se to njegovo djelo ne bi moglo smatrati ničim drugim, nego napuštanjem ovlaštenja, da glasuje; naravno, ako se u njegovom djelu ne bi sticala obilježja drugoga kojega kažnjivoga djela, primjerice prevare krivotvorenjem javne izprave. Kad bi odredio zakon, da svaki izbornik mora glasovati, onda bi mogao ovaj delikt počiniti i sam ovlaštenik. Uzrokovanje krivoga izključenja ovlaštenika nije identično sa spotvaranjem glasovanja, jer do glasovanja ovdje po ovlaštenome nije ni došlo. Za to valja normirati za ovo djelo poseban delikt neopravdanog izključenja ovlaštenikova. I tuj je austrijski zakon manjkav, jer nema analogne ustanove.

II. Krivotvorenje izbora, kao napadaj na istinitost glasovanja.

Izborno bi pravo bilo jedno ovlaštenje, kada bi bilo izcrpljeno sa pravom glasovati. Kakovu bi vriednost imao idealni osobni interes, koji teče uporedo sa javnim interesom, kad bi ga sa glasovanjem nestalo, kad ne bi bio izbornik uvjeren, da će njegov glas doista svoj dio doprinjeti k rezultatu izbora, te da ne će pasti žrtvom izkrivljenja. Samo će onda gradjanin biti prožet uvjerenjem o važnosti misije, povjerene mu po općoj volji, kada zakon njegov glas zaštiti od svakog prevarnog izkrivljenja.

Digitized by Google

Već i prije predaje glasovnice može volja izbornika izražena u njoj biti predmetom himbenog napadaja. To će biti lahko osobito kod izbornika analfabete, koji mora dati glasovnicu izpuniti po drugome i kod sliepog izbornika.

Na taj način može napadaj na istinitost glasovanja biti dvojak:

1. Krivotvorenje predanih glasova;

2. Krivotvorenje glasova, koji se imadu istom predati, t. j. podmitanje glasova.

1. Krivotvorenje predanih glasova ili krivotvorenje glasova.

Više nego kod svakog drugog učina, valjati će napustiti kod ovoga delikta sadanje zakonodavstvo. Sadanja pravna znanost luči spotvaranje glasova, pod kojim razumjeva proizvadjanje krivoga uspjeha glasovanja, i krivotvorenje rezultata glasovanja krivim brojenjem itd. Razna mnienja vladaju o tome, kojim momentom se može počiniti ovaj potonji delikt, da li od momenta zaključenog izbora ili već prije, nadalje o tome, da li je djelo dovršeno samo krivim konstatovanjem u službenoj formi, ili dali je neovisno od sastavka izbornog zapisnika i valjanog zaključka izbornoga vremena. Na taj način postoje mnoge nesuglasice glede sadržajnoga i vremenoga razlikovanja izmedju spotvaranja glasova i krivotvorenja rezultata. Već znatan napredak u tom pogledu pokazuje obrazloženje austrijske osnove. Po njoj imamo krivotvorenje rezultata u svakom djelu, kojim se uspjeh izbora mienja ili krivo prikazuje, bez obzira na to, da li je već taj uspjeh ustanovljen ili nije. Ovamo spadaju uništenje ili krivotvorenje predanih glasovnica, krivotvorenje listine o glasovanju, i slična djela, u koliko se ne radi o zloporabi uredovne vlasti, počinjene po uredniku.

Ovim potonjim dodatkom je jasno izrečeno, da ovaj delikt može počiniti ne samo urednik, nego i svaki drugi.

Ovdje je pogrešno, što se traži za učin ovoga delikta, da bude rezultat izbora preinačen ili krivo prikazan. Na taj način ostaju nekažnjivi mnogi slučajevi kazne vriedni. Moralo bi biti dovoljno, da se preinači ili krivo prikaže predani glas. Tako bi na mjesto nepouzdanoga pojma „krivotvorenja uspjeha izbora", došao precizan pojam „krivotvorenja glasovanja ili glasova". Uzmimo, na primjer, jedan član izbornog povjerenstva korigira izbornu cedulju, koja glasi na Petrovića, na Pavlovića, drugi član izbornog povjerenstva to vidi, pak korigira drugu izbornu cedulju, koja glasi na Pavlovića, na Petrovića. Jedan i drugi krivotvorili su glasove, a da se time uspjeh izbora nije ni malo promjenio.

Krivotvorenje glasova može biti dvojako: kvalitativno ili brojevno. Kvalitativno je krivotvorenje onda, kada se preinači sadržina predane glasovnice. Time se naime ukupni broj predanih glasova ne mienja. Brojevno ili kvantitativno je krivotvorenje glasova onda, kada se njime mienja brojevna ocjena sviju glasova, kada se dakle budi prije budi nakon zaključka glasovanja predane glasovnice odstrane ili unište, ili se nakon zaključka glasovanja u žaru uvrste nove glasovnice.

Krivotvorenje glasova može nadalje biti stvarno i enuncijativno. Stvarno je onda, kada se sadržaj glasovnica mienja, ili se koja glasovnica uništi, odnosno neopravdano uvrsti. Enuncijativno je onda, kada se rezultat glasovanja

Digitized by Google

krivo prikaže, dakle krivo pročita ili izbroji. Ono se može počiniti i prije skrutinija odnosno proglašenja rezultata izbora ; tako krivotvorenjem izbornoga zapisnika, ako ne potiče od urednika, jer bismo imali zločin zloporabe uredovne vlasti. Enuncijativno krivotvorenje može biti ne samo brojevno, nego i stvarno, što će biti primjerice onda, kada se mjesto imena napisanog na glasovnici pročita drugo ime.

Enuncijativno krivotvorenje glasova spada medju najžalostnije pojave krivotvorenja izbora. Subjektivno je vrlo pogibeljno za pravnu sigurnost, jer ga redovito počinjaju osobe, koje imadu službeni značaj, te se uslied djela javnog čovjeka uzdrmava pouzdanje u cielo izborno povjerenstvo. Ovo krivotvorenje odkriva osobitu drskost počinioca, jer se sbiva u oči pouzdanika političkih stranaka, te je kadro baciti odium i na nje. Ono je i objektivno zamašno. Bilo bi lažno nazvati izborno pravo obćim, kad ne bi svaki predani glas i brojio, a bilo bi ruglo izborne slobode, kad bi se glas dan jednome kandidatu pribrojio drugome.

2. Krivotvorenje glasova, koji se imadu istom predati.

O ovom krivotvorenju govorimo onda, kada se glasovnica primjerice za sljepca ili za analfabetu krivo ispuni, ili kada se himbeno zamjeni jedna glasovnica sa drugom. Ovi se slučajevi ne dadu subsumirati pod učin spotvaranja glasova, jer ne udaraju na zakonite preduvjete izbornoga prava. Ovdje počinilac ne uvodi glas neovlaštenoga izbornika, već uvodi glas, koji se protivi volji izbornika. Za to ovaj čin sačinjava delikt protiv istinitosti glasovanja, a ipak se razlikuje od krivotvorenja glasovanja, jer se ovdje napadaj na očitovanu volju izbornika u glasovnici dogodio istom nakon glasovanja, a ondje prije glasovanja. Radi toga je nuždno, da se za ove slučajeve ustanovi poseban delikt.

Novi austrijski zakon normira taj delikt veleći, da mu je kriv, tko hotice krivo izpuni glasovnicu predanu mu u svrhu, da u nju uvrsti ime kandidata.

Pisac prigovara ovoj stilizaciji, jer je preuzka, pošto ne obuhvaća primjerice slučaja, ako ostavi cedulju izbornu praznom, ako samo prekriži ime, napisano na glasovnici, a drugoga ne napiše itd. Nadalje joj prigovara i radi toga, jer se iz nje jasno ne vidi, kada je ovaj delikt dovršen, da li već sa krivim izpunjenjem glasovnice, ili istom sa glasovanjem s njome.

I ovdje je potrebna himbenost, odnosno namjera na varanje. Za to ne će biti ovoga učina onda, kada je trebalo izborniku samo da baci oko na glasovnicu, pak bi bio vidio, da je krivo izpunjena. Ovim se deliktom prema tome štite samo analfabete i sliepci.

Mjesto austrijske stilizacije valjalo bi kazati, da počinja ovaj delikt svaki, koji krivotvori glasovnicu, prevarivši izbornika.

IV. Kvalificirani učin krivotvorenja izbora.

Austrijski zakon u opreci sa većinom modernih zakona nema posebnih ustanova za kvalificirane učine, t. j. za izborne zloporabe činovnika i drugih funkcionara, sudjelujućih kod izbora. On drži, da je protiv ovakovih zloporaba dovoljna zaštita zločin zloporabe uredovne vlasti.

Ovom propustu opravdano prigovara pisac, jer se u mnogim slučajevima ne da čin subrumirati pod učin ovoga zločina, pak se onda jasno u sviesti naroda pokazuje nemoć zakona. Nadalje prigovara pisac stilizaciji § 13.

Digitized by Google

austrijskoga zakona, po kojoj uživa izborno povjerenstvo u vršenju svojih funkcija zaštitu, što ju kazneni zakon daje poglavarstvenim osobama. Po ovoj stilizaciji izgledje kao da je izborno povjerenstvo ovom ustanovom samo privilegovano, a do podjedno i ne odgovara po kaznenom zakonu radi zločina zloporabe uredovne vlasti kao i ine poglavarstvene osobe.

Kad ove ustanove ne bi bilo, bilo bi jasno, da izborno povjerenstvo odgovara i uživa zaštitu kaznenoga zakona, jer vrši poglavarstveni nalog, a ovako izgledje da ga ovaj posebni zakon hoće samo da privilegira, dakle da ga izuzima od veće odgovornosti. Kako rekosmo, ustanova kaznenoga zakona o zloporabi uredovne vlasti nije dovoljna zaštita protiv zlorabe funkcionara, kojima je povjereno provadjanje izbora. Kako je poznato, § 101. k. z. traži namjeru, da se nekome nanese šteta. Uzima se doduše sasvim korektno, da se ovdje nanosi šteta državi u njenom interesu, da se zakonodavno tielo stvori na zakoniti način, ali se namjera na nanos ove štete državi ne će redovito dati dokazati. U drugu ruku se kod cielog niza povreda dužnosti po izbornom povjerenstvu ne će dati ustanoviti kriterija zločina zloporabe uredovne vlasti. A ipak je kao na dlanu jasno, da valja strože kazniti svaku zlorabu osoba, kojima je ma u kojem pravcu povjerena provedba izbora, nego li drugih lica, jer se ovim zlorabama pravna sigurnost daleko jače uzdrmava. Uzmimo, da primjerice koji član izbornoga povjerenstva kupuje glasove ili da krivo izpuni glasovnicu, danu mu u tu svrhu, da na njoj napiše ime kandidata itd.

Medju svim izbornim deliktima najteži je delikt krivotvorenje počinjeno po osobama, kojima je službeno povjereno provadjanje izbora. Ono je daleko pogibeljnije od izborne korupcije, dapače i od samoga zastrašivanja. Kupovanje glasova baca svoje tamne sjene samo na družtvene nazore, dok krivotvorenje izbora po službenim osobama dovodi ad absurdum prerogativu općeg izbornoga prava; ono vriedja ovo ustavom dano pravo u njegovoj bitnosti. Ono ne mora da vriedja pravo mnienje izbornika, dok ovo himbeno izkrivljuje slobodno političko shvaćanje izbornika. Podmićivanje kod izbora traži svoje političke žrtve u svim političkim strankama, dok se krivotvorenje izbora po službenim osobama stavlja redovno u službu vladajuće stranke; ono se ograničava na ekonomski slabe, dok nije nitko siguran protiv napadaja ovoga. Protiv nedozvoljenoga zastrašivanja može se izbornik za vremena braniti, a protiv ovoga se ne može. Svako drugo krivotvorenje boji se svietla dana; samo ovo se pokriva sa plaštem zakonitosti i presumirane objektivnosti.

Zato je nužno, da zakonodavac donese posebne ustanove za zaštitu izbora i protiv napadaja sa strane službenih osoba, ako ne će da se izvrgne prigovoru, da je zanemario zaštitu izbornoga prava u jednom od najvažnijih smjerova.

U drugu se ruku ne može poreći, da je kod mnogo delikata, što ih počine funkcionari kod izbora, pretežka kazna, odredjena za zločin zloporabe uredovne vlasti, te da ne odgovara pravnoj sviesti naroda. Uzmimo slučaj, da predsjednik izbornog povjerenstva na svoj način smota glasovnicu, da kod skrutinija nezakonitio vidi, kako je taj izbornik glasovao; netko glasuje za drugoga s njegovom privolom, a jedan član povjerenstva izbornoga to znade i ne ustane protiv toga. Svakako ne odgovara pravnoj sviesti naroda, da se ovi delikti kazne kao obični zločin zlorabe uredovne vlasti, Nuždno

Digitized by Google

je dakle, da se ustanovi teža kazan za sve izborne delikte, što ih počine funkcionari izborni, u koliko tim njihovim činom nije počinjeno djelo, koje je po kaznenom zakonu teže kažnjivo.

U zaključnoj rieči ističe pisac, da je poželjno jasnije ustanoviti u teoriji pojam krivotvorenja izbora, a u zakonodavstvu jednostavnije učine delikata, koji se odnose na nj, u svrhu bolje zaštite izbora. Svrha ovoj studiji jest, da se ovo dvoje potakne. Bitnost krivotvorenja izbora sastoji po mnienju piščevu u tome, da počinitelj u prevarnoj namjeri budi protiv zakonitoga sabiranja glasova, budi protiv istinitog prosudjivanja njihovog poduzme djelo, uslied kojega izbor ne pokazuje zakonitu i pravu volju izbornika. Učin ovoga delikta počinja se svakim prevarnim napadajem na zakonito sabiranje glasovnog materijala ili na istinito prosudjivanje one volje, koju hoće da izrazi izbornik predajom svoje glasovnice. Na taj način sadržaje učin krivotvorenja izbora:

1. Krivo postignuće zakonito nedozvoljenoga glasa;
2. krivo izključenje zakonitoga glasa;
3. izkrivljenje postignutog glasovnog materijala budi pojedinih glasova, budi njihove ukupnosti;
4. izkrivljenje glasova, koji se imadu istom predati.

Svrha je ovome prikazu upozoriti čitaoce „Mjesečnika“ na ovu studiju, jer je učenom piscu pošlo po našem mnienju za rukom u ovoj kontraverznoj materiji pronaći i iztaknuti pravu jezgru i uputiti zakonodavca, kojim mu je putem udariti, ako hoće da valjano zaštiti izborno pravo protiv najraznovrstnijih napadaja. Šilović.

Zakonarstvo.

Zakonska osnova o nadopunjenju i preinaci kaz. zakonika i postupnika u Ugarskoj.

Postulati moderne kaznenopravne znanosti krče si sve to više put u zakone sviju kulturnih država. Dokazom tome služi nam i gornja zakonska osnova u Ugarskoj. Tamo je na snazi kazneni zakon iz god. 1878. (z. čl. 5.), koji nosi naslov: ug. kazneni zakon o zločinima i prestupcima (büntettekröl és vétségekröl). Godine 1879. izašao mu je dodatak u z. čl. XL. pod naslovom: ug. kazneni zakon o prekršajima (a kihágásokról). Oba ova zakona recepcija su njemačkog, austrijskog i talijanskog zakonodavstva; jedino u sistemu ovršenja kazni slobode razilazi se ug. kazneni zakonik od svojih uzora. Gornja zak. osnova ne zadire u sam sustav obstojećeg kaz. zakonika, nego novelarnim putem uvadja neke važne nove uredbe i norme, koje se novote dadu u glavnom stegnuti u sliedećem:

1. uvadja se t. zv. uvjetno sudjenje (feltételes elitelés), bolje rekući uvjetna obustava (suspenzija) ovrhe kazni;
2. stavljaju se izvan krieposti ustanove kaz. zakonika, koje se odnose na malodobnike, te se mjesto ovih postavljaju nove;
3. modificiraju se neke ustanove obstojećeg kaz. zakonika, koje govore o kradji i prekršaju suprot vlastnosti;
4. nova zak. osnova sadržaje ustanove, kojima se želi stati na put u Ugarskoj vanredno raširenoj sramotnoj trgovini s djevojkama (traite des blanches, leánykereskedés).

Digitized by Google

Sudjenje sa uvjetnom ovrhom dosudjene kazni (bedingte Verurteilung, condamnations conditionnelles, Sursis à l' exécution, sospensione della pena, probation system, feltételes itélet), jest u najnovije doba i u znanosti i u praksi vrlo preporučena institucija, koja ide za tim, da kazneni sudovi mogu, kod sudjenja još nekažnjenih osoba na manje kazni, u osudi odredit, da kazan predhodno ostaje neovršena, te da će biti podpuno odpuštena, u koliko (osudjeni) unutar stanovitog vremena (Bewährungsfrist) ne bude osudjen radi kojeg novog kažnjivog čina. U slučaju počinjenja novog kaž. čina stizava osudjenog stara kazan zajedno sa novom. Temeljna misao ova uredbe ide za tim, da spoji kaznenopravnu represiju sa prevencijom, pošto za jedan dio delikvenata znači već puko osudjenje vrlo osjetljivu represiju, s druge pak strane uvjetna realna pretnja naknadne ovrhe kazni sadržaje u sebi vanredan motiv za odvraćanje od budućih kažnjivih čina. Prototip uvjetnog sudjenja (uvjetnih osuda) nailazimo u anglo-amerikanskom pravu u t. zv. sistemu stavljanja na pokus (probation system), koji je sistem najprije god. 1869. uveden u Bostonu za mladenačke zločince.

Zakonom od 31. svibnja 1888. uvedeno je sudjenje sa uvjetnom ovrhom dosudjene kazni u Belgiji, a još god. 1887. u Englezkoj; zakonom od 27. ožujka 1891. (loi Bérenger) u Francezkoj, god. 1893. u Portugalskoj, od god. 1894.—1900. kodificirano je uvjetno sudjenje u više kantona švicarskih, god. 1904. u Italiji, a 1905. u Danskoj. Izmedju 1894.—1897. uvedena je ta institucija u pojedinim državama njem. carstva. U Austriji i Grčkoj pako živo se radi na zakonskim osnovama, koje rade o tom vrlo važnom predmetu.

Uspjeh postignut s uvjetnim sudjenjem, podpuno zadovoljava. U prvih 15 godina uporabe u Englezkoj, smanjio se je broj uznika od 30.000 na 15.000. Belgijski ministar pravde Le Jeune i francezki ministar Monis, kao i glasoviti socijolog Tarde, nastojali su dokazati, da se začudno padanje priupadničtva u 90-tim godinama prošlog stoljeća ima svesti na blagotvorno djelovanje uvjetnog sudjenja. Posljedak tomu bio je taj, da su u Francezkoj uveli tu uredbu dapače i u vojnički zakon.

Pozitivno pravo poznaje dva modusa, kojima dovodi u život uvjetno sudjenje. Prvi se način udomio u području anglo-američkog prava, a drugi preko Francezke i Belgije u državama evropskog kontinenta. Anglo-američko pravo ne izriče u obće osude. Posebna komisija (probation officer) izpituje potanko prije sudbene razprave predživot okrivljenika. Ako na temelju izvješća ove komisije, drži sud nadu u moralni popravak okrivljenika opravdanom, odredjuje pokusno doba unutar kojeg imade okrivljeni, stojeći pod budnim nadzorom da opravda nadu suda. Za to pokusno doba obustavlja se izrečenje osude. Ako okrivljeni bezprikorno provede to pokusno vrijeme, oslobadja se ipso facto od kaznenopravnih posljedica svog djela, a postupak se u njegovoj kaznenoj parnici obustavlja. Prema francezko-belgijskom sistemu izriče sud u svakom slučaju osudu protiv okrivljenog. Ujedno medjutim, ako obstoje in lege ustanovljene okolnosti, odgadja sud na stanovito pokusno doba ovrhu izrečene kazni. Ugarska zak. osnova sliedi francezko-belgijski sistem.

Prije nego se upustimo u potanko prikazivanje pojedinih ustanova gornje zak. osnove, moramo spomenuti, koje vrsti kazni poznaje ug. kazneni zakonik, pod kojim imenom razumjevamo: zakon o zločinima i prestupcima

Digitized by Google

i zakon o prekršajima (z. čl. V : 1878. i XL : 1879.). Činimo to zato, jer se u nazočnoj osnovi češće spominju pojedine vrsti kazni.

Z. čl. V. : 1878. govori u § 20. o vrstama kazni (a büntetések nemei), za zločine i prestupke. Te vrsti jesu : 1. kazan smrti (halálbüntetés), 2. robija (fegyház), 3. državna uza (államfogház), 4. tamnica (börtön), 5. uza (fogház), 6. novčana kazan (pénzbüntetés). Vrsti kazni pod 1, 2 i 4 odnose se jedino na zločine, pod 5. jedino na prestupke (§ 20., al. 2.). Državna uza, ako je izpod 5 godina, ima se aplicirati kod prestupka, ako je iznad 5 godina kod zločina. Novčana kazan (od 2 do 8000 K §. 26), kao samostalna kazan ima se isključivo samo kod prestupaka aplicirati, kao nuzkazan i kod zločina i kod prestupaka. Robija traje doživotno ili na odredjeno vrieme. U potonjem slučaju traje najdulje 15 godina, a najkraće 2 godine (§ 22.). Državna uza traje najdulje 15 godina, najkraće 1 dan (§ 23). Tamnica traje najdulje 10 godina, a najkraće 6 mjeseci (§ 24.). Uza može trajati do 5 godina ; najkraće pako 1 dan (§ 25.). Za prekršaje obstoje samo dvie vrsti kazni (§ 15. z. čl. XL : 1879.), i to : 1. zatvor (elzórás) i 2. novčana kazan. Najdulje traje zatvor 2 mjeseca, najkraće 3 sata. Najveća novčana kazan iznosi 600 kruna, najmanja 1 krunu.

Spomenuvši tako vrste kazni ug. kaznene zakonika, s kojima se susrećemo u nazočnoj zak. osnovi, prelazimo na potanko prikazivanje njezinog sadržaja.

Prvo poglavlje (§ 14.) govori o uvjetnoj suspenziji kazni (a büntetés feltételes felfüggesztése). § 1. glasi : Sud može iz razloga, koji zaslužuje osobito uvaženje, obustaviti ovrhu kazni uza, koja ne nadilazi 1 mjesec i ovrhu novčane kazni, ako od toga, uzevši u obzir individualitet, životne prilike osudjenog i sve ine okolnosti slučaj, očekuje povoljan utjecaj na ponašanje osudjenog. Moć obustave proteže se i na novčanu kazan, koja je kao nuzkazan odredjena ; naprotiv ne proteže se na ine odredbe osude".

§ 1. podaje direktivu, kada i pod kojim uvjetima može se suspendirat ovrha dosudjene kazni, i to ne samo kazni slobode, već i novčane kazni. Suspenziji nema mjesta : 1. ako je kazan odredjena radi takog čina ili pokušaja takog čina, za koji zakon ustanovljuje robiju ili tamnicu, zatim 2. ako je osudjeni prije toga bio radi zločina pravomoćno osudjen ili, ako je unutar 10 godina bila pravomoćno izrečena proti njemu uza ili zatvor, koji nadilazi 1 mjesec i 3. ako je osudjeni počinio djelo iz nizkih motiva (§ 2. osnove). Učinak, koji za sobom povadja suspenziju kazni, jest taj, da se suspendovana kazan ne može ovršiti, ako se protiv osudjenog unutar pokusnog doba (próbaidö) od tri godine, računajući od dana pravomoćnosti osude ne provede kazneni postupak (§ 3. osnove).

§§ 4. i 5. normiraju nastanak i posljedice gubitka pogodnosti suspenzije kazni. Ako se naime prije proteknuća pokusnog doba povede novi kaz. postupak protiv osudjenog radi djela počinjena za vrieme pokusno, te ako ga tekom novog postupka osudi sud radi zločina ili radi doloznog prestupka sa državnom uzom, treba ovršiti i suspendovanu kazan, bez da se odredi t. zv. skupna kazan. Skupna kazan (összbüntetés § 96. čl. V : 1878.) izriče se kod stečaja zločina (bünhalmazat). O tom govori naš kaz. z. u § 34. Izrečenju t. zv. skupne kazni ima mjesta :

1. ako je unutar pokusnog vremena bio u tečaju protiv osudjenog postupak radi takog djela, koje je počinjeno još prije pravomoćnosti uvjetovane osude, a sud izreče kazan slobode, i

Digitized by Google

2. ako unutar pokusnog vremena dodje sudu do znanja, da je osudjeni već prije bio pravomoćno osudjen na kazan slobode, koju još treba ovršiti. Zak. osnova dozvoljava, da se i ovako odredjena skupna kazan smije suspendovati.

Princip uvjetne obustave kazni uveden je nazočnom osnovom i kod prekršaja (§ 8. osnove). Sud može naime kazan zatvora (elzárás), koji ne nadilazi 1 mjesec, kao i novčanu kazan suspendirati na pokusno vrieme od 1 godine. Vidi se dakle, da je kod prekršaja, kao manje kažnjihih čina smanjeno vrieme kušnje. Paragrafima 9—14 osnove upodpunjuju se ustanove ug. kaznenog postupnika (z. čl. XXXIII : 1896.). Suspenziju izriče sud bilo na molbu stranke, bilo ureda radi. U obrazloženju osude imadu se točno označiti razlozi radi kojih je ova iznimna ustanova aplicirana. Kod proglašenja osude mora se osudjenog upozoriti na posljedice, koje donaša počinjenje novog zlodjela (§ 9.). U pitanju suspenzije može se u korist osudjenog poslužiti prizivom kako osudjeni, tako i njegov branitelj, a na štetu osudjenog samo kr. drž. odvjetničtvo. U onom slučaju, kad upravna oblast kao redarstveni kazneni sud izriče uvjetovanu osudu, valja ju ureda radi u svrhu preizpitanja podastrieti drugomolbenoj oblasti (§ 11. osnove). Uvjetovane osude imadu se u evidenciji održati. Formu vodjenja evidencije ustanoviti će naredbenim putem ministar pravde sporazumno s ministrom nutarnjih poslova (§ 14. osnove).

Drugo poglavlje (§ 15.—34.) sadržaje ustanove, koje se tiču malodobnika (fiatalkoruak). Jedno od najtežih pitanja kriminalne znanosti jest, kako je poznato, pitanje kažnjivosti nedoraslih i malodobnika. Osobito je težko fiksirati vremensku granicu u ljudskom životu, od koje počevši postaje čovjek kaznenopravno odgovornim. Zakonodavstva povadjaju se za raznim teorijama i principima. Poznato je, kakve ustanove ima naš kaz. zakon glede nedoraslih i malodobnika (§ 2., sl. d), § 237. i 269. k. z.). Ug. kazneni zakon o zločinima i prestupcima (z. čl. V : 1878.) govori u § 83, 84, 85 i 86. o kažnjivosti nedoraslih i malodobnika. Po § 83. ne podpada pod kazn. odgovornost onaj, koji u doba počinjenja bilo zločina bilo prestupka nije navršio 12-stu godinu. Tko je u doba počinjenja navršio 12-tu godinu, ali ne još 16-tu, pak nije u doba počinjenja posjedovao nužno razpoznavanje (szükséges belátast) kažnjivosti svog čina, ne podpada pod kazan. Ipak se ovakav malodobnik može osuditi na popravni odgoj (§ 84.). U § 85. fiksirane su kazni, kojima se mogu kazniti oni malodobni individui, koji su u doba počinjenja djela bili sposobni upoznati kažnjivost svojih čina.

Kako se vidi iz tog, ug. kazn. zakon od 1878. kodificirao je načelo dvojbene sposobnosti ubroja, po kojem u pojedinom slučaju sud odlučuje, da li je malodobni delinkvenat bio sposoban za ubroj ili ne. Na takom ograničenom principu sposobnosti razpoznaje (Unterscheidungsvermögen) stoji i njemački kazneni zakon, dočim, kako je poznato, franc. Code pénal nepoznaje vremensku granicu, do koje je nedorasli absolutno nesposoban za ubroj (Livre II. Chap. unique § 66. : lorseque l' accusé aura moins de seize ans, s' il est decidé qu' il a agi s a n s d i s c e r n e m e n t, il sera acquitté . . . .). Ug. zakonska novela, o kojoj razpravljamo, ostavila je dvanaestu godinu kao dob, do koje se ne može nedorasli (gyermek) povući na kaznenopravnu odgovornost (§ 15. nov.). U slučaju, da nedorasli (diete) počini zločin ili prestupak, podpada kućnoj ili školskoj pedepsi. Potonja sastoji se u ukoru

Digitized by Google

i školskom zatvoru. Ako je nedorasli u svom dosadanjem milieu-u izvrgnut moralnoj ruini, odlučuje tutorska oblast o njegovom popravnom odgoju (javitó nevelés — bolji izraz od njem. Zwangserziehung — hrv. prisilan odgoj). Što se tiče dobi dvojbene sposobnosti ubroja, novela je svakako jedan melius prema z. čl. V: 1878., jer se ta dob proteže do navršenja 18-te godine. Doba od 12-te do navršenja 18-te godine naziva novela malodobnošću (fiatalkor).

Za zločin ili prestupak, počinjen unutar tog vremenskog razmaka (od 12—18 god.) ne odgovara malodobnik, ako mu manjka odgovarajuća intelektualna i moralna razvijenost. U takom slučaju obustavlja sud postupak. I protiv takog malodobnog delinkventa može ali sud odrediti popravni odgoj (§ 16.). Ako malodobni delinkvenat posjeduje dovoljnu intelektualnu i moralnu razvijenost, stoje sudu po § 17. novele sliedeće odredbe na dispoziciju: 1. ukor, 2. pokusno puštanje na slobodu, 3. popravni odgoj, 4. kazan uze (§ 17. nov.). Od tih četiriju sredstava odabire sud ono, koje u konkretnom slučaju smatra shodnim. Glede sredstva pod 2. veli § 21. novele, da pokusno vrieme traje 1 godinu, a § 22., da se ima nadzor za to vrieme nad malodobnim delinkventom točno voditi. Ako se za vrieme pokusno ponovno ogriješi o kazneni zakon, osudjuje ga sud na popravni odgoj (do 20 godina) ili na kazan uze, ovršivu u posebnom odjelu kaznione; inače se kaz. postupak obustavlja. I nakon ovršenja kazni uze može malodobni delinkvenat biti predan na popravni odgoj (§ 28. nov.). Nakon ovršenja dviju trećina kazni, može biti malodobni delinkvenat pušten na uvjetan dopust (feltételes szcbadság § 29. nov.), ako se je pokazao marljivim i pružio opravdanu nadu, da će se popraviti. Netom prikazane ustanove, koje vriede za slučaj, ako malodob. delinkvenat počini zločin ili prestupak, vriede po § 32. nov. i u onom slučaju, ako počini prekršaj, s tom iznimkom, da se mjesto uze izriče kazan zatvora, koji može najdulje trajati 2 mjeseca. Jedino radi prekršaja § 62. zak. čl. XL.: 1879. (to je paragraf protiv skitnica — csavarogok) ne može se, ako taj prekršaj i malodobni delinkvenat počini, uporabiti ukor ili pokusno puštanje na slobodu. Isto tako može i radi počinjena prekršaja odrediti nadležni sud, da se malod. delinkvenat preda u popravni zavod na popravni odgoj. Pošto se nazočnom novelom želi na široj bazi kodificirati princip dvojbene sposobnosti ubroja, to se § 33. novele derogira ustanova § 360. ug. k. postupkika (z. čl. XXXIII.: 1896. dio III. o dokaznom postupku i postavljanju pitanja na porotnike). Ima se naime na porotnike posebno pitanje staviti, da li je okrivljeni bio u doba počinjenja sa gledišta intelektualnog i moralnog toliko razvijen, da se radi svog djela može pozvati na kaznenopravnu odgovornost. U slučaju negativnog odgovora, obustavlja sud k. postupak, a u obratnom slučaju postupa sud u smislu § 17. nov.

Treće poglavlje (§§ 35.—37.) sadržaje ustanove, koje se tiču obćenito nuzkazni i konfiskacije.

Četvrto poglavlje (§§ 38.—42.) sadržaje ustanove, koje se odnose na pojedine zločine, i to na svodstvo (trgovina s djevojkama) i kradju u širem smislu. Strogo oživotvorenje moralnih principa zahtjevalo bi, da se svaki kazni, koji bilo posredno, bilo neposredno ima svoj udio kod moralne propasti žene, a napose bi zahtjevalo, da žensko tielo ne bude uz nikakve uvjete predmetom prometa. Tako daleko ne ide nijedno zakonodavstvo, pa isto

Digitized by Google

tako niti ug. novela. Po § 38. nov. počinja prestupak svodstva (keritės) onaj, koji si poštenu ženu iz vlastite koristi za drugoga namjerice pribavi ili nastoji pribaviti u svrhu vanbračnog spolnog općenja ili bludnosti, ako žena nije navršila 20-tu godinu života. Kazneni postupak može se injicirati jedino uslied privatnog predloga ; nu kada je jedanput predan, ne može se više opozvati. Isto tako čini prestupak svodstva onaj, koji poštenu ženu hotice nagovori, da u svrhu u § 38. ustanovljenu stupi u bludilište ili slično mjesto. U ovom slučaju ima se pokušaj kazniti (§ 39. nov.). Ako oštećenica nije navršila u potonjem slučaju 20-tu godinu života, djelo je zločin, kao i u onom slučaju, ako tko ženu iz kojeg god razloga proti njezinoj volji pridrži u bludilištu ili sličnom mjestu. (§ 39. nov. in fine.)

Bez obzira na dob i moralitet oštećenice, postaje svodstvo zločinom, ako ga počinitelj počini načinom prevarnim, silovitim ili prietnjom, zatim na svom zakonitom ili nezakonitom ženskom djetetu, ženi, sestri ili ženskom čeljadetu, povjerenom mu na odgoj, poduku ili nadzora radi, te konačno ako se svodstvom obrtimice bavi, ili je bio već jedanput kažnjen radi svodstva, a od ovršenja kazni nije proteklo 10 godina (§ 40. nov.). U § 41. nov. odredjene su kazni za pojedine slučajeve svodstva. Prestupak kazni se sa uzom do 2 godine, a zločin tamnicom do tri godine.

Ako oštećenica nije navršila 20-tu godinu života, kazan je zločina svodstva robija do tri godine.

Tko počini zločin iz pohlepe za korišću, ima se kazniti uz kazan gubitka slobode i novčanom kaznom, i to kod prestupka od 100—2000 K, a kod zločina od 400—4000 K. Tko ženu u svrhu smještenja u bordel ili u slično mjesto odpremi ili dade odpremiti u inozemstvo, ima se kazniti robijom do 5 godna i novčanom kaznom od 1000—5000 K ; ako se pak time obrtimice bavi, ili ako je počinitelj bio već jedanput kažnjen radi istog zločina, a od ovršenja kazni nije još prešlo 10 godina, ima se kazniti robijom od 5—10 godina i novčanom kaznom od 2000—8000 K. Zločin i prestupak svodstva povadja za sobom gubitak javne službe kao i suspenziju vršenja političkih prava (§ 42. nov.).

Konačno se § 43. i 44. nov. derogiraju §§ 334. i 340. ug. k. z. (z. čl. V : 1878.). Po § 334. ug. k. z. imademo zločin kradje, ako vriednost ukradjene stvari iznosi preko 100 K. Kao vriednost stvari uzima se ona vriednost, koju je stvar u vrieme počinjene kradje imala. Novela u § 43. statuira, da je kradja onda zločin, kad vriednost stvari nadilazi 200 K ; inače je prestupak. Vriednost ustanovljuje se po starom načelu. § 44. nov. odredjuje kazan zločina kradje, te modificira § 340. z. čl. V : 1878. i to in peius. (Redovita je kazan po noveli, tamnica do 5 godina, a ako je vriednost stvari preko 4000 K, ili se tat bavi obrtimice kradjom, onda je kazan — robija do 10 godina.) § 45. bavi se prekršajem suprot vlasnosti (tulajdon ellen kihágás), te modificira § 126. ug. k. z. o prekršajima (z. čl. XL : 1879.) u toliko, što vriednost ukradjene, pronevjerene li protupravno prisvojene stvari, nužne za pokriće životnih potreba, povisuje na 10 K, ostavljajući istu kvalifikaciju i kazan kao u z. čl. XL : 1879. Provedbena klauzula sadržana je u § 46. nov. Provedba povjerena je ministru pravde i nutarnjih posala.

Spomenuti ću još, da je nazočna zak. osnova ovog ljeta primljena sa neznatnim modifikacijama u ug. zastupničkoj kući. Velikaška kuća prihvatila je prije ljetnih praznika nepromienjeno novelu. Kad sam već napisao

Digitized by Google

ovo razpravljanje, čitao sam ovih dana u „Budapesti Közlöny-u", da je novela zadobila previšnju sankciju. Kao zakon nosi naslov: z. čl. XXXVI. od 1908. o nadopunjenju i preinaci k. zakonika i postupnika u Ugarskoj.

Priobćio: dr. I. Andres.

SVAŠTICE.

Dr. Valtazar Bogišić kao krajiški školski savjetnik.)*

(Crtica iz bivšega krajiškoga školstva.)

Prije nego što navedem ovdje nešto o radu dra. Bogišića na polju pučkoga školstva, prikazat ću u kratko, kakvu su zadaću imale prve krajiške škole za vladanja carice Marije Terezije (1740.—1780.), a onda i nadzor pučkih škola u pedagožko-didaktičkom pogledu sve do naimenovanja c. kr. školskih savjetnika.

Carica Marija Terezija izdala je 11. listopada 1755. nekoje odredbe za bivši varaždinski generalat. U jednoj točki, gdje se govori o promaknuću domaćih sinova na viša i niža častnička mjesta, ističe se kao bitna potreba za ta promaknuća: čitanje i pisanje. U istoj točki iza tih zahtjeva dolaze rieči: „So haben Wir das in eurer Gräniz befindliche Closter Marcha (Marča) denen P. P. Piarum Scholarum, wie Ihr Uns selbst darum allerunterthänigst belanget, mit allen Dependenzien, und Zugehörungen zu ihrem Gebrauch, und nöthigen Unterhalt einraumen lassen werden auch ferners ihnen gnädigst dahin verhilflich seyn, dass sie an einem bequemen Orth in dem Generalat ein tühtiges Gebäu zu Haltung deren Schulen anlegen, und darinn eure Jugend sowohl Römisch-Catholisch als Grichischer Religion nach Christlichen Gebrauch unterrichten mögen".

Godine 1764. izašla je pako naredba, da se u svakom mjestu ili bar u svakoj kumpaniji osnuje škola i namjesti učitelj („Schulmeister") njemačke narodnosti za popravak toga još surovoga krajiškoga puka i za odgajanje podčastnika za vojsku.

Naše su škole u bivšoj Krajini ozbiljno počeli eto osnivati u prvom redu za vojničke svrhe, a u drugom i poradi nas samih, da nas tobože uljude učitelji iz njemačkih krajeva. Kakovi su ti učitelji bili, prikazao sam prije na drugom mjestu. Slabo su oni koristili našemu narodu. To se je osjetilo, pa se onda reklo, da se domaći sinovi odgajaju za učitelje.

Vrhovni nadzor nad školama u pedagožko-didaktičkom pogledu vršili su izprva u nekim krajevima svećenici, a u nekim opet svjetovnjaci, i to pod imenom ravnatelja ili nadučitelja kao ravnatelja. Tek u početku prošloga stoljeća dobiše svi ti poglavari častno ime ravnatelja, školskoga ili krajiškoga školskoga ravnatelja, onda zemaljskoga škol. ravnatelja, vojnoga krajiškoga škol. ravnatelja. Tako su ih zvali. Sielo im bijaše u mjestu brigade, jer je i brigadir bio član školske komisije.

Godine 1862. reducirana su krajiška školska ravnateljstva na tri, a dotle ih je bilo više. O tim sam stvarima takodjer govorio na drugom mjestu.

*) Da bude slika o životu i radu slavnog pokojnika podpunija i jasnija, prenosimo iz „Nar. Nov." ovu crtu iz njegovog života. Ur.

Digitized by Google

Gimnazije i vojničke škole nisu bile podčinjene tim nadzornim organima premda su nekoć i nekoji od njih i u tim stvarima imali odlučnu rieč.

Naredbom od 20. veljače 1868. presid. broj 120. obustavili su djelovanje školskih ravnatelja, a odredili, da škole u buduće nadziru školski savjetnici i pukovnijski nadučitelji (Reskript vojnoga ministarstva od 14. veljače 1868. broj 393.).

Taj je reskript zatekao u službi tri ravnatelja, a to su bili: a) Franjo Unterweger za srbsko-banatsku Krajinu, kojoj je pripadala i bivša petrovaradinska pukovnija, a sielo ravnatelja bijaše u Pančovi; b) Ferdinand Stumpe sa sjedištem u Vinkovcima za bivšu brodsku i gradišku; te dvie varaždinske pukovnije; c) Stjepan Miholek sa sjedištem u Karlovcu za dvie banske pukovnije i za bivši karlovački generalat.

Ravnatelj Stumpe rodio se 1820. u Orlatu, u nekadašnjoj sedmogradskoj Krajini; danas živi kao krepak starac u Zagrebu, a na školskom polju prestao je djelovati god. 1868.

Školskim savjetnikom u području hrvatsko-slavonske Krajine bijaše imenovan 1868. svećenik i ravnatelj senjske gimnazije Stjepan Sabljak, te dodieljen glavnome zapovjedničtvu u Zagrebu.

Školskim savjetnikom za srbsko-banatsku Krajinu, kojoj je pripadala i petrovaradinska pukovnija, kako je spomenuto, imenovaše dra. filozofije i sviju prava i kolaboratora na c. kr. dvorskoj biblioteki Baltazara Bogišića i dodieliše glavnome zapovjeđničtvu u Temišvaru.

Krajina je onda imala samo ta dva glavna zapovjedničtva.

U spisu, kojim se školama u petrovaradinskoj pukovniji priobćuje naimenovanje Bogišićevo, stoji: „Dr. der Philosophie und sämmtlicher Rechte und Collaborator an der k. k. Hofbibliothek."

Školski savjetnici nadzirali su sve škole u generalatu izuzevši samo vojničke škole, a nadučitelji nadzirali su glavne, trivijalne, njemačko-obćinske i nacionalne škole u dotičnoj pukovniji, u kojoj su službovali.

Ako je u kojoj pukovniji bila koja vojna obćina (Communität) sa glavnom školom, onda je nadučitelj te glavne škole inspicirao mjestne škole. Ove dakle škole nisu spadale pod nadzor pukovnijskoga nadučitelja, koji je stanovao u mjestu, gdje i pukovnik dotične pukovnije dakle u štopskom mjestu („Stambsort").

Premda su Srbi imali svoga škol. ravnatelja „National-Schulen-Direktor", to su i sve srbske škole u dotičnoj pukovniji spadale pod nadzor pukovnijskoga, odnosno batalionskoga (za titeljski batalion) nadučitelja. Oni su dakle nadzirali sve škole bez obzira na jezične i konfesijske odnošaje, koji su u njima vladali. Kao školski savjetnik inspicirao je dr. Bogišić god. 1868. škole u petrovaradinskoj pukovniji. O tom inspiciranju podnio je izvješće glavnome zapovjedničtvu u Temišvaru, koje je na temelju toga još iste godine dostavilo pukovniji odpis, u kojem su bila navedena važnija opažanja školskoga savjetnika.

Ovdje ću navesti nekoje stvari iz toga odpisa za učitelje i prijatelje pučke prosvjete, da vide, u kakvom su stanju bile te škole u ono doba, kako je dr. Bogišić bio zauzet ne samo za materijalni položaj pučkoga učitelja i ugled njegov, nego i za samostalnost pučkoga učitelja pri obavljanju učiteljskih dužnosti. Napokon ćemo vidjeti i to, koliko se tražilo od pučke škole, kad je

Digitized by Google

dr. Bogišić bio savjetnikom, a koliko onda, kad se je tek počelo nešto ozbiljnije misliti o osnivanju škola u hrvatsk'm krajevima.

Na prvom se mjestu ističe sa zadovoljstvom, da je polazak glavne i djevojačke škole u Mitrovici u obće dobar, a uspjeh u nastavnim predmetima dovoljan, ili, kako se ondje veli, „befriedigend". Od učiteljskoga osoblja spominje se samo podučiteljica Franciska Čičerić kao radina i vješta učiteljica, te joj se izriče priznanje od glavnoga zapovjedničtva. U pogledu polazka škole i uspjeha u nastavnim predmetima ocienjene su trivijalne škole u Starom Slankamenu, Staroj Pazovi i Moroviću sa „ziemlich befriedigend". Trivijalnome učitelju T. preporučuje se, da se trsi, da mu bude metoda više racionelno-zorna, te da se odstrani uobičajeni mekanizam. Trivijalne škole u Šimanovcu i u Kupinovu ocienjene su gledom na uspjeh sa „weniger als mittelmässig". Polazak škola tih i broj učenika nije ga baš zadovoljio.

Glavne škole i trivijalne škole bile su nekoć dika i ponos pukovnijâ. No kako se ovdje čita, nekoje od tih škola nisu bile na diku pukovnije, jer u nekima nisu imali učenici ni pojma o zemljopisu, a nije bilo ni potrebitih zemljovida. U srbskoj dječačkoj školi u Mitrovici ocijenjen je polazak a i uspjeh u nastavnim predmetima u obće sa „sehr befriedigend". Učitelju Jovanu Popoviću kao osobito radinu i vrstnu učitelju izrečena je pohvala u ime glavnoga zapovjedničtva. Spominje se pako, da kateketa ciele godine nije dolazio u školu. Dosta se slabo izkazala učiteljica sa svojom školom, pa se opominje na vršenje dužnosti.

Iza ovoga dolaze u odpisu na red nationalne škole, t. j. škole, u kojima je podjeljivana obuka u materinskom jeziku. O njima se veli, da ih je većina u žalostnom stanju, „in einer traurigen Verfassung". Gledom na polazak škole kao i s obzirom na uspjeh u nastavnim predmetima stajale su te škole, kako se ondje čita „weit unter der Mittelmässigkeit". Ima ih priličan broj i sve su poimence navedene. Opažene su u njima i znatne mane i na školskim stvarima, n. pr. na klupama, pločama itd. Opazilo se i to, da nekoje nemaju dovoljno prostora, da se učenici smjeste.

U odpisu se nadalje preporučuje, da se u Ladjarku namjesti još jedan učitelj ili bolje učiteljica. Ta je škola imala znatan broj polažajnika, u zgradi je bilo dovoljno prostora. Odavle vidimo nešto, na što se je dosele slabo mislilo, naime to, da je dr. Bogišić još prije 40 godina zagovarao, da se i na selima postavljaju učiteljice.

U brodskoj pukovniji namještena je prva učiteljica na selu baš god. 1868. Umrla je prije dvlje godine u svome zavičaju, a podosta daleko od mjesta, gdje je odpočela službovati.

Sad dolazi u odpisu 11 nationalnih škola, medju njima dvie slovačke i dvie njemačke, (njemačka u Golubincima i njemačko-evangelička u Bežaniji), koje su bile bolje od prije spomenutih nationalnih škola. S nekima je bio savjetnik dapače podpuno zadovoljan, ali je i ovdje opazio mnogostruke mane i nedostatke, što se je moralo odstraniti.

S obukom u kršćanskom nauku nije bio zadovoljan. Ta je obuka bila mjestimice skroz zanemarena. Pukovnija je imala shodnim putem pozvati svećenstvo na vršenje dužnosti u tom pogledu. Nadalje je dobila pukovnija nalog, da se sve škole, koje nemaju nuždnih učila (spominju se ovdje i slike za zornu obuku) i potrebitoga namještaja, obskrbe tim stvarima i da se nabave, gdje fale, ili su iztrošene, slike Isusa Hrista i Njeg. Veličanstva.

Digitized by Google

Gradnja novih školskih sgrada i proširenje te popravak starih, preporučuje se takodjer skrbi pukovnije.

A sada dolazi ono, što je žalostno u školskom životu i što muči učenike baš upravo bezkoristno, a to je mekanizam. Svi učevni predmeti, od vjerouke počevši, skoro bez iznimke predavani su samo mekanički. Kod obradjivanja učevnoga gradiva, kod vježbanja djece u čitanju, pisanju i računanju vladao je puki mekanizam. Nije se držalo za važno, da se pomoću sadržaja štiva djeluje na ćudoredno obrazovanje djece, da se djeca potiču na mišljenje, akoprem, kako se tamo veli, upravo u tom leži prava svrha pučke škole i pučkoga obrazovanja.

Što se pako tiče takozvanih realija, kao poviesti, zemljopisa, naravoslovlja, prirodopisa i dietetike (Diätetik), opazilo se je, da učenici u obće o tim stvarima ni pojma nemaju. I s obukom u voćarstvu, svilogojstvu i pčelarstvu nije bio savjetnik zadovoljan, jer se je tim predmetima bavilo vrlo malo učitelja s nekim samo uspjehom.

I sa gimnastikom nije bio zadovoljan, jer se je taj predmet udomio bio tek samo u nekim školama, premda je bio propisan za sve pučke škole. O gimnastici veli, da se je opazilo, da učenici u onim školama, gdje se taj predmet revno i uspješno obradjuje, marljivo polaze školu i bolje uče ostale predmete. S toga se preporučuje, da se tomu predmetu što više, dapače najveća pomnja posveti. Vrlo je zanemarena bila i opetovna obuka, pa se preporučilo oblastima, da ju od propasti spase i da joj opet vriednost pribave.

Iz ovoga vidimo, koliko se je sada tražilo od škole, a koliko prije, kad se je odpočelo s osnivanjem škola. Što pako uspjeh nije bio onakav, kakav bi trebao da bude, tomu će biti doista uz druge faktore krivi i nekoji učitelji, — učitelji, koje nije vezala ljubav sa školom, nego sila. Takovi učitelji mogu biti i u školi, ali nikada ne će raditi za školu, kao oni, koji su zavoljeli svoje zvanje, koje veže u prvom redu samo ljubav sa školom. Tko je sve prije, nego li učitelj, tomu nema mjesta medju valjanim učiteljima. Nije svaki učitelj, koji se učiteljem zove.

Priznati se mora iz navedenoga, da je dr. Bogišić, kao c. kr. školski savjetnik shvatio zadaću pučke škole baš onako kako treba. Nije hvale sipao, a nije ni mane sa zlobnom namjerom odkrivao, nego je to činio jedino radi toga, da se učiteljstvo prihvati ozbiljno posla i da se podigne pučka prosvjeta, pa da tim poraste i učiteljski ugled. Evo i zato dokaza:

U dopisu glavnoga zapovjedničtva nalaže se oblastima pukovnije, da nadzor škola (više lokalni) i uprava njihova budu valjani, da se po mogućnosti uškolovaju sva za školu sposobna djeca, a pri ovome da se strogo zaprieči svaki odpor i svaka blagost, — popuštanje u vršenju tih dužnosti, — koli od strane pojedinih organa, toli od strane podčinjenih oblasti, da se poboljša materijalno stanje občinskoga učiteljstva.

Da se pako podigne ugled učiteljskoga staleža, koji se, kako to izkustvo dovoljno dokazuje, smatra i poštuje kao zadnji stalež, imaju oblasti protiv tih krivih nazora raditi tako, da se učiteljstvo u svome djelokrugu i u vršenju svojih zvaničnih dužnosti čuva od uplitanja nepozvanih organa, — organa, koji se bez potrebe miešaju u učiteljski posao, — da oblasti svakim povodom i u svakoj zgodi postupaju s učiteljstvom primjerenim poštovanjem i da mu čuvaju ugled.

Digitized by Google

Na koncu dopisa veli se doslovno:

„Das General-Commando kann schliesslich nicht umhin den unbefriedigenden Zustand des Schulwesens und die dringend gebotene Verbesserung und Belebung desselben dem Herrn Regiments-Commandanten ganz besonders an's Herz zu legen, dessen besondere und erhabene Aufgabe es ist, alle einer wahrhaften Volksbildung entsprechend stehenden Hindernisse endlich zu bewältigen und alle zur Förderung des Zweckes dienlichen Mittel zur Geltung und Anwendung zu bringen".

Školski savjetnici radili su u sedmom odjelu kod glavnoga zapovjedničtva i bili su prvi uz predstojnika odjela. U njihov djelokrug spadale su sve stvari pedagožko-didaktičke naravi, spadalo je, jednom rieči, sve, što je zasiecalo u život školâ i učiteljâ. Oni su o tom odlučivali; njihovo se mnienje u tom nije mienjalo, nije se smjelo raditi protiv toga bez odluke vojnoga ministarstva. Ako bi možda u kojoj stvari nastupilo nesporazumljenje izmedju predstojnika odjela i savjetnika, onda je doduše mogao zapovjedajući general nešto i na svoju ruku, po svom mnienju odrediti, ali je s mjesta morao podnieti vojnome ministarstvu obrazloženu prijavu.

Evo ovako je u glavnom bilo stručno nadziranje škola u Krajini do god. 1871., kadno na snagu stupi krajiški školski propis.

Ova pako crtica o kratkom djelovanju pokojnoga dra. Bogišića na polju pučkoga školstva neka svjedoči potomcima, kako je njemu na srcu ležala ta prosvjeta, a s njom i pučko učiteljstvo u jednom dielu naše hrvatske domovine.

Konačno neka bude ovdje spomenuto još i to, da je školski savjetnik Sabljak imao godišnju plaću u iznosu od 1800 for., a dr. Bogišić 1400 for. Možda mu ta plaća nije prijala, a jamačno je i duh njegov tražio za rad šire polje, na kojem bi se ogledao, pa je s toga brzo zapustio tu službu, makar da je bila skopčana s velikom vlašću. — Svojim radom proslavio je i svoje ime i svoju domovinu: Slava mu! Ivan Martinović.

VIESTNIK.

(Sa hrvatskog sveučilišta.) Njegovo cesarsko i kraljevsko apostolsko Veličanstvo blagoizvoljelo je previšnjim riešenjem od 18. kolovoza 1908. perovodju hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade i privatnog docenta dra. Ladislava Polića premilostivo imenovati izvanrednim javnim profesorom obćega i hrvatsko-ugarskoga državnog prava te medjunarodnoga prava na pravo- i državoslovnom fakultetu previšnje ime nosećeg sveučilišta zagrebačkoga sa sustavnim berivima. — Njegovo cesarsko i kraljevsko apostolsko-Veličanstvo blagoizvoljelo je previšnjim riešenjem od 8. rujna 1908. vježbenika arkivalnoga odsjeka Széchenyi-eve zemaljske knjižnice narodnoga muzeja u Budimpešti, dra. Milana pl. Sufflay-a, na mudroslovnom fakultetu previšnje ime nosećeg sveučilišta u Zagrebu premilostivo imenovati javnim izvanrednim profesorom za pomoćne znanosti poviesti s osobitim obzirom na domaću poviest sa sistemizovanim berivima. — Ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije obnašao je imenovati namjestnoga učitelja kr. realne gimnazije u Bjelovaru dra. Franju Fanceva pristavom II. razreda u kr. sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu sa sustavnim berivima, a podielio je na predlog profesorskoga zbora bogoslovnoga fakulteta kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu dru.

Digitized by Google

Ivanu Angelu Ruspini-u, svećeniku biskupije djakovačke i profesoru crkvenoga prava i crkvene poviesti u djakovačkom biskupskom sjemeništu, zamoljenu dozvolu predavanja (veniam legendi) iz crkvenoga prava na bogoslovnom fakultetu kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, te je obnašao na temelju § 7. zak. čl. sabora kraljevine Hrvatske Slavonije i Dalmacije od 5. siečnja 1874. o ustrojstvu kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu imenovati pravoga učitelja u kr. višem gospodarskom učilištu i predstojnika zemaljskog agrikulturno-kemijskog zavoda u Križevcima dra. Milana Metelku uz podjeljenje naslova profesora i uz promaknuće u VIII. činovni razred učiteljem u kr. šumar. akademiji, prislonjenoj uz mudroslovni fakultet rečenog sveučilišta sa sustavnim berivima.

(Previšnje odlikovanje u Dalmaciji.) Njegovo se c. i k. apostolsko Veličanstvo, previšnjom odlukom od 23. rujna o. g. premilostivo udostojalo udieliti kotarskom poglavaru u Zadru Ivanu Tichy naziv i karakter namjesništvenog savjetnika.

(U Bosni i Hercegovini.) Njegovo c. i k. apostolsko Veličanstvo je Previšnjom odlukom od 16. kolovoza 1908. blagoizvoljelo najmilostivije podieliti vladinu tajniku dru. Aloisu Pobudkiewiczu, koji je na svoju molbu premješten u trajno stanje mira, naslov i karakter vladina savjetnika.

(† Dr. Franjo Tonković.) U Zlataru izvršen je 16. rujna o. g. grozan zločin, kome je pao žrtvom ondješnji odvjetnik i kr. javni bilježnik dr. Franjo Tonković, koji je bio član našega društva od. g. 1891. pa neprekidno do svoje smrti, a član hrvatske grupe medjunarodne kriminalističke udruge od njenog postanka. O tom zločinu javlja se: Kao obično, tako se je dr. Tonković i te večeri vratio izmedju 11 i 12 sati iz svratišta, gdje je večerao, kući, koja se nalazi usred Zlatara. U prizemlju ove kuće nalazi se Tonkovićeva pisarna, a u prvom katu njegov stan, sastojeći od predsoblja, jedaće i spavaće sobe. Kad je dr. Tonković, unišavši u jedaću sobu, stupio na prag spavaće sobe, zaskočiše ga u tmici lupeži, koji su se bili još u večer uvukli u stan i sakrili pod krevet, te su ga iz zasjede nekoliko puta udarili sjekiricom po glavi takovom žestinom, da je dr. Tonković od zadobivenih smrtonosnih ozleda na mjestu ostao mrtav. Lupeži, kojima su Tonkovićeve prilike morale biti dobro poznate, oduzeli su po svoj prilici žrtvi listnicu, u kojoj je dr. Tonković obično imao poveću svotu novaca, te su netragom nestali.

Dvorkinja dra. Tonkovića koji je bio udovac i samac, našla je u jutro svoga gospodara, na pragu jedaće i spavaće sobe mrtva u mlaci krvi. Na lice mjesta došlo je odmah povjerenstvo i ustanovilo, da je na dru Tonkoviću izvedeno grabežno umorstvo. Uapšeni osumnjićenici Josip Svibenj, pisar i Ivan Pazić, sin zlatarskog kovača, priznali su da su oni umorili i orobili dra. F. Tonkovića, a N. Budjan, šegrt, da je na ulici stražio, dok su oni delikt izvršavali.

Viest o Tonkovićevoj tragičnoj smrti pobudila je ogromnu senzaciju i u Zagrebu i u cieloj zemlji. Pokojni dr. Tonković bio je rodom iz Sv. Jurja kod Senja, te mu je bilo 48 godina. On bijaše čovjek veoma obrazovan i vrlo dobar pravnik. Našem društvu bio je odan dušom i tielom, te je malo ne na svaku mjesečnu skupštinu dolazio iz Zlatara ovamo, a kao revan član hrvatske grupe medjunarodne kriminalističke udruge polazio je na udrugine kongrese, te je bio i na kongresu u Petrogradu. Bijaše dobar drug i riedak prijatelj.

Laka mu zemlja i častna uspomena!

(Imenovanja.) Ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije imenovao je svršenog pravnika Stjepana Biničkia perovodnim vježbenikom u obsegu kr. zemaljske vlade, Jurja Barbota, pravnoga vježbenika kod kr. kotarskoga suda u Krapini, prislušnikom u obsegu kr. banskoga stola, , sudbenim pristavima I. razreda sudbene pristave II. razreda: Adama Mataića kod kr. kotarskog suda u Dugomselu, dra. Josipa Belobrka kod kr. sudbenog stola u Zagrebu, dra. Otokara Kondrata kod kr. kotar

Digitized by Google

suda u Vukovaru, a Petra Radeka, kod kr. kotarskog suda u Petrinji, za kr. kotarski sud u Vukovaru, i to ovoga extra statum i Svetozara Tomića, zamjenika državnoga odvjetnika II. razreda u Osieku, zamjenikom državnog odvjetnika u IX. činovnom razredu, ostavljajuć ostale urednike na mjestu njihovog dosadašnjeg službovanja, sa sustavnim berivima; nadalje sudbenim pristavima II. razreda extra statum izpitane prislušnike: dra. Ladislava Lutilsky-a kod kr. kotarskog suda u Otočcu, Franju Orbana kod kr. kotarskog suda I. u Zagrebu, Vladoje Hocka kod kotarskog suda u Slatini, Ljudovita pl. Kosa kod sudbenog stola u Zagrebu za kr. kotarski sud u Zlataru, Božidara pl. Gaja kod kr. kotarskog suda I., a u privremenom službovanju kod kr. državnog odvjetničtva u Zagrebu, dra. Vladimira Šibenika kod kr. kotarskog suda u Zlataru, Petra Petranovića kod kr. kotarskog suda II. u Zagrebu za kr. sudbeni stol u Bjelovaru, Zdenka Novaka kod kr. kotarskog suda u Šidu, Branislava Tuškana kod kr. kotarskog suda u Vukovaru za isti kotarski sud; napokon dra. Zvonimira Šintića kod kr. kotarskog suda u Karlovcu za isti kotarski sud, ostavljajući i ostalu šestoricu na mjestu njihovog dosadašnjeg službovanja.

(U Bosni i Hercegovini.) Poglavica zemaljske vlade naimenovao je vladina perovogju na upotrebi u kotarskom sudu u Bijeljini Stjepana Vračuna sudskim pristavom; dalje je naimenovao sudskog pristava u kotarskom sudu u Glamoču Josipa Babića vladinim perovogjom u pravosudnom odjeljenju zemaljske vlade, svršenog pravnika Vukana Krulja privremenim auskultantom za okružni sud u Sarajevu i svršenog pravnika Karla Wozniaka privremenim auskultantom za okružni sud u Travniku, svršenog pravnika Vasa Ruda privremenim auskultantom za okružni sud u Travniku, a odvjetničkog kandidata Karla Zistlera privremenim auskultantom za okružni sud u D. Tuzli.

(Premještenja.) Ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmac je obnašao je premjestiti kr. kotarskoga sudca Josipa Goršića uslied vlastite molbe od kr. kotarskoga suda u Grubišnompolju kr. sudbenomu stolu u Ogulinu, a kr. sudbenoga pristava I. razreda dra. Luku Vrkljana od kr. kotarskoga suda u Gjurgjevcu kr. kotarskomu sudu u Grubišnompolju iz službenih obzira, povjerivši mu ujedno upravu toga suda, kr. kot. sudca Andriju Smokvinu uslied vlastite molbe od kr. kotarskoga suda u Brinju kr. sudbenom stolu u Bjelovaru, a kr. sudbenog pristava I. razreda Vasu Sladojevića iz službenih obzira od kr. kotarskoga suda u Vukovaru kr. kotarskomu sudu u Brinju, povjerivši mu ujedno upravu toga suda, sudbene pristave: Hinka Vukovića, kod kotarskog suda u Pregradi, uslied vlastite molbe k onomu u Novoj Gradiški, a Dimitriju Travica, kod sudbenog stola u Požegi, ka kotarskomu sudu u Pregradi iz službenih obzira.

(U Bosni i Hercegovini.) Poglavica zemaljske vlade premjestio je iz službenih obzira: kotarskog predstojnika I. razr. Josipa barona Flucka od kotarskog ureda u Žepču ka kotarskom uredu u Stocu, političkog pristava I. razr. i upravitelja kotarske ispostave u Goražđi Zoltana Marczella od Kisudvarnoka ka kotarskom uredu u Žepču, povjerivši mu upravu istog, političkog pristava II. razr. Jakšu Sedmaka od kotarskog ureda u Zenici ka kotarskoj ispostavi u Goražđi, povjerivši mu upravu ispostave a perovodnog vježbenika Eduarda Sonenfelda od zemaljske vlade ka kotarskom uredu u Zenici, sudbenog pristava Josipa Kvapila od kotarskog suda u Ljubuškom k onom u Glamoču, postaviv ga ujedno predstojnikom toga kotarskog suda, sudskog pristava Oskara Bertossi-a od kotarskog suda u Gacku k onom u Ljubuškom, auskultanta Eduarda Dohnáleka od okružnoga suda u Travniku ka kotarskom sudu

Digitized by Google

u Županjcu, najzad auskultanta Ivana Hengstera od okružnoga suda u Sarajevu ka kotarskom sudu u Čajniču, a razriješio je auskultanta u okružnom sudu u Bihaču Dušana Ivaniševića na njegovu molbu od daljeg službovanja u ovijem zemljama.

(Pravo odvjetovanja.) Podielio je ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije dru. Savi Stojakoviću, odvjetničkom perovodji, u obsegu banskoga stola sa sjedištem u Zemunu, dru. Gjuri Topaloviću, odvjetničkom perovodji, u obsegu kr. banskoga stola sa sjedištem u Vinkovcima, Aleksandru Loschitzu, odvjetničkomu perovodji, u obsegu banskog stola sa sjedištem u Zagrebu, dru. Leopoldu Brandeisu, odvjetničkom perovodji, u obsegu banskoga stola sa sjedištem u Zemunu ; dru. Kosti Radosavljeviću, umirovljenom kr. domobranskom satniku vojnom sudcu i izpitanom odvjetniku, u obsegu kr. banskoga stola sa sjedištem u Zagrebu.

(Sbornika zakona i naredaba valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju), godina 1908. komad IV. izdan i razposlan je dne 7. rujna 1908., te sadržaje

pod brojem 27. naredbu kr. hrv.-slav.-dalmat. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 16. lipnja 1908. broj 23.877, kojom se proglašuje novo zaokruženje upravnih občina Graduša i Pračno ;

pod brojem 28. naredbu kr. hrv.-slav.-dalmat. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 10. srpnja 1908. broj 35.636, kojom se proglašuje novo zaokruženje upravnih občina Gola i Hlebine ;

pod brojem 29. naredbu kr. hrv.-slav.-dalmat. zemaljske vlade, odjela za pravosudje od 11. srpnja 1908. broj 11.756, kojom se odredjuje dan za predaju novo sastavljenih gruntovnih uložaka kr. sudbenom stolu u Zagrebu i Varaždinu, te kr. kotar. sudovom u Bošnjacima, Brinju, Jaski, Krnjaku, Križevcima, Kutini, Novskoj, Novom Marofu i Stubici, ter ujedno ustanovljuje rok za provedenje izpravnog postupka ;

pod brojem 30. naredbu kr. hrv.-slav.-dalmat. zemaljske vlade, odjela za pravosudje i unutarnje poslove od 13. srpnja 1908. broj 11.319, kojom se promjenjuje teritorialni obseg mjestnih sudova ;

pod brojem 31. naredbu kr. hrv.-slav.-dalmat. zemaljske vlade, odjela za pravosudje od 15. srpnja 1908. broj 11.965, kojom se ustrojava novo mjesto kr. javnog bilježnika sa sjedištem u Slunju ;

pod brojem 32. naredbu kr. hrv.-slav.-dalmat. zemaljske vlade, odjela za pravosudje od 3. kolovoza 1908. broj III. B 2022/17 izdanu skladno sa naredbom gospodina kr. ug. ministra poljodjelstva od 17. srpnja 1908. broj 55.517 III. 3 ;

pod brojem 33. naredbu bana kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 6. kolovoza 1908. broj 2915 prs. glede ograničenja uvoza golubova ;

pod brojem 34. naredbu kr. hrv.-slav.-dalmat. zemaljske vlade, odjela za pravosudje od 8. kolovoza 1908. broj 13.235, kojom se broj prisežnika za mjestni sud Jakšić povisuje ;

pod brojem 35. naredbu kr. hrv.-slav.-dalmat. zemaljske vlade, odjela za pravosudje, od 8. kolovoza 1908. broj 13.645, kojom se odredjuje promjena u teritorialnom obsegu mjestnih sudova u Hlebinama i Goli ;

pod brojem 36. naredbu kr. hrv.-slav.-dalmat. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 19. kolovoza 1908. broj 45.530, kojom se odredjuju putne pristojbe občinskih činovnika i službenika.

Digitized by Google

Stečaji.

Prezaduženik	Stečajna oblast	Stečajni povjerenik	Dan i broj odluke	Stečajni upravitelj	Zamjenik	Rok prijavni do	Ročište
Trg tvrd. **K. Marković** u Zagrebu	Kr. sudbeni stol u Zagrebu	Pavao Pavešić kr. sudbeni vićnik I. r	14. rujna 1908. Br. 30.726/gr.	Dr. Hinko Hinković odvjetnik u Zagrebu	Josip Matica odvjetnik u Zagrebu	2. listopada 1908.	9. listopada 1908.
A. Ebenspanger vlastnik trg. tvrd. A. Ebenspangera nasljednik u Novom Marofu	Kr. sudbeni stol u Varaždinu	Samuel Spiller kr. sudbeni vićnik II. r.	5. rujna 1908. Br. 10.027/gr.	Dr. Vladimir Sachs odvjetnik u Varaždinu	**Gustav** Breitenfeld odvjetnik u Varaždinu	31. listopada 1908.	16. studenoga 1908.
Joh. Friedmann kitničarka u Zemunu	Kr. kotarski sud u Zemunu	Valentin Tomić kr. sudbeni pristav	16. rujna 1908. Br. 24.43/gr.	Dr. Vladimir Nikolić odvjetnik u Zemunu	Dr. Sava Stojaković odvjetnik u Zemunu	2. studenoga 1908.	18. studenoga 1908.
Ivan Aničić i **Gjuro Roški** krojači u Osieku	Kr. sudbeni stol u Osieku	Stjepan Milošević kr. sudbeni vićnik	18. kolovoza 1908. Br. 13.509/gr.	Dr. Ante Pinterović odvjetnik u Osieku	Dr. Vjek. Heugl odvjetnik u Osieku	30. listopada 1908.	20. studenoga 1908.
Henrietta Ebenspanger, posjednica u Novom Marofu	Kr. sudbeni stol u Varaždinu	Samuel Spiller kr. sudbeni vićnik II. r.	19. rujna 1908. Br. 10.580/gr.	Gjuro Sl. pl. Belošević odvjetnik u Varaždinu	Dr. Marko Breyer odvjetnik u Varaždinu	24. studenoga 1908.	7. prosinca 1908.
Dane Katalinić nepr. trgovac u Otočcu	Kr. sudbeni stol u Gospiću	Antun Anger kr. sudbeni vićnik	5. rujna 1908. Br. 44.58/gr.	Dr. Jovan Polovina odvjetnik u Otočcu	Dr. Jovan Jovanić odvjetnik u Gospiću	26. studen. 1908.	16. pros. 1908.

Digitized by Google

Neka pitanja o reformi pravo- i državoslovnog studija.

Piše dr. Milivoj Maurović.

(Nastavak.)

Pogjimo sa stanovišta, da stoji nepobitno načelo, da valja početi sa strukama, koje su početniku bliže i shvatljivije.[39] Pitamo, koje su to struke našega studija ?

Prilično se općenito drži, da u prve semestre spadaju historijski predmeti, pa je to posvuda na evropskom kontinentu u pravnim školama i provedeno. Drži se, da valja najprije proučiti pravo, koje je vrijedilo, a za tim ono, što se je iz starijega razvilo. Profesor G i r a u l t, koji, kako sam naveo zove prijelaz abiturienta na juridički fakultet s k o k o m u n e p o z n a t o, naročito naglasuje, da valja paziti, da se u prvu godinu stave predmeti shvatljiviji za početnika, pa nabrajajući te predmete počima sa rim. pravom, za koje veli, da mu po svom historijskom karakteru pripada n a t u r e l l e m e n t mjesto u prvoj godini.[40] Je li i to zbilja tako prirodno ? Je li i rim. pravo i pravna historija, jesu li historijske struke u opće laglje shvatljive za početnike, nego li pozitivno pravo ? Držim, da nisu, te mislim, da nije opravdano, da se baš historijske struke stavljaju u početak pravnoga studija.

Sa gimnazije nije donio jurista početnik stručnoga znanja o pravu ; on znade doduše iz historije nešto o ustavima različitih država u različito vrijeme, o stališkim borbama i t. d. ali ne ima nikakvoga sustavnoga znanja, ni o državnom pravu. Ne može se nipošto ni to reći, da pozna životne prilike naroda, kojim je učio historiju, pače ni istih Grka i Rimljana, kojima se je najviše bavio. Svakako pozna zreli mladić mnogo bolje životne prilike dobe, u kojoj živi, nego li one drevne i najdrevnije prošlosti, o kojim je slušao predavanja i čitao u knjigama. Baš zato će i laglje shvaćati pravo

[39] Prigovoriti bi se dalo jedino, što prigovara I g n o t u s cit. vidi gore primjedba 20.

[40] „Les causes qui empechent de porter la licence á quatre ans s'opposant egalement a la creation d' une anne préparatoire correspondant au P. C. N. (naravoslovni pripravni tečaj) et passée á la faculté des lettres il faut prendre garde á ne mettre en premiére année que des cours accessibles aux debutants. L e d r o i t r o m a i n e t a n t d o n n é s o n c a r a c t e r e h i s t o r i q u e s e p l a c e n a t u r e l l e m e n t d a n s c e t t e c a t e g o r i e". G i r a u l t cit. pag. 11.

Digitized by Google

svoje dobe, nego li pravo starih Rimljana, Germana i Slavena. U pravu naime dolaze do izražaja životne prilike dobe, u kojoj se je ono razvilo, pa što bolje ove poznamo, to ćemo laglje shvaćati i njezino pravo; zato će i početnik bez svake sumnje laglje shvaćati pravo svoje dobe, nego li pravo starih naroda. S otim je u najužem savezu sa pedagogijskoga gledišta vrlo važna okolnost, da početnik ne može imati ni toliko interesa za ono staro pravo, koliko ga ima za moderno pravo, u kom živi.

Danas mora mladi pravnik najprije na rimske očale zagledati u pravni život. Okružuje ga najživahniji politički život; sabori, meetingi, množina novina raspravljaju neprestano najaktuelnija državopravna i socijalna pitanja. Zreli mladić prati to sve sa najvećim interesom — posve prirodno, on živi u tim prilikama. Nešto shvaća prispodabljajući moderne borbe sa onim što je učio o državnom životu različitih naroda — osobito Grka i Rimljana; — došao je na sveučilište tim željniji, da uči razumijevati moderne javno pravne i socijalne prilike, a mi mu najprije opetujemo i proširujemo ono, što je o rimskoj državi učio u gimnaziji — a uz to ga hranimo starim germanskim i slavenskim državopravnim uredbama, franačkim ustavom itd. Uzmemo li još u obzir, da k tomu dolazi teška i za početnika posve prirodno vrlo suhoparna fontologija rimska, franačka, njemačka i slavenska, to moramo uvidjeti, da je uvod u fakultetski studij tako udešen, da u početnika ne može pobuditi baš nikakvoga interesa za pravnu nauku.[41] Još gore je sa privatnim pravom, koje mu je iz škole posve terra incognita; znade o njem samo toliko, koliko ga može shvaćati iz savremenoga života. Djak gleda živim očima privatopravni promet, a mi ga u početku studija te struke bacamo u drevni Rim. Svaki dan je on i njegovi su u privatopravnom saobraćaju sa državljanima, kojim se načelno (bar za područje privatnoga prava) priznaje ravnopravnost, a mi ga uvodimo u studij općega pravnoga položaja naukom o rimskom statusu, razlikujući slobodne i neslobodne, gradjane i različite vrsti negradjana, homines sui et alieni juris. Pojam svojine razjašnjujemo mu razlikovanjem dominii ex jure Quiritium i bonitarnoga vlasništva; za pravne poslove, koje neprestano i sam sklapa temeljna mu je forma prastari gestum per aes et libram, a da dobije prve pojmove o na-

[41] Vrlo dobro veli Mitteis, da je cijela historija vrela za početnika prava zagonetka; vrijedi to za rimsku, koju još najglaglje razumije, a po gotovo za njemačku i kanonsku. „Darum treffen die germanischen Volksrechte, der Sachsen und Schwabenspiegel, die diversen Reichsabschiede, die vorgratianischen Sammlungen und die Päpste Gregor IX. und Bonifaz VIII. und alle diese Dinge und Persönlichkeiten im Kopf der Studenten keinen Bewusstseinsinhalt, an den sie anknüpfen könnten, und bleiben einfach toter Schall; ebenso werden die meisten Institutionen des deutschen und kanonischen Rechtes einem erst dann verständlich, wenn er ihre modernen Entwicklungsformen kennen lernt: die Geschichte will die Gegenwart nicht blos beleuchten, sondern auch von ihr nach rückwärts beleuchtet worden. Vidi gore prim. 24. Oest Rundschau I. pag. 132.

Digitized by Google

sljednom pravu, mora učiti nasljedno pravo zakona XII. ploča, vrlo teški odnošaj hereditatis i bonorum possessionis, mora se protući kroz darmar kasnijih ustanova rimskoga nasljednoga prava i proučiti zakučasti sistem nuždnoga nasljednoga prava.

U kratko pravnik ide za tim, da znanstveno prouči pravni poredak životnih prilika, jurisprudencija je nauka o socijalnom životu; a mi začinjemo pravni studij posve ignorirajući godinu dana i više životne prilike, koje okružuju mladića. Znam, da imadu prispodobe — a pogotovo u takovim pitanjima — svoju slabu stranu, ali namiće mi se jedna, kojom se je poslužio profesor rimskoga prava B l u m e u svojoj kritici zaključaka eisenaške konferencije. Obrazlagajući svoju tvrdnju, da bi studij imao početi sa postojećim pravom. Pita: Zar začima obuka u prirodopisu sa prikazivanjem darvinističke teorije o razvitku vrsti? Najprije sistematsko prikazivanje a zatim predavanja o njemačkoj i rimskoj pravnoj historiji. Onda ćemo u djacima naći i ljubav za historijska predavanja te pravo historijsko shvaćanje, što danas redovito zaludu tražimo.[42] Možda bi bila zgodnija prispodoba, da je današnja naša osnova pravnoga studija kao da bi medicinari dvije prve godine isključivo učili, kako su liječili Grci i Rimljani a zatim sredovječni narodi. Ali pustimo prispodobe; imadu i svoju slabu stranu. Navesti ću ragje još neka od poznatih mi mnijenja stručnjaka proti današnjoj osnovi.

Profesor S t i e r S o m l o veli: Sveučilište baš za prvih semestara razočaruje mladića, na koga navaljuju životni dogagjaji. Za rimskom pravnom historijom dolaze inače neobhodno potrebne temeljne crte rimskoga privatnoga prava. Ne bi li bilo pedagogičnije, da se začne sa takovim materijama (ili da se bar preporuči savremeno slušanje), koje su mu bliže po svagdanjim raspravama u novinama, da se začme sa kaznenim pravom i procesom, kriminalnom politikom. Djak čuje svaki dan o osudama o porotničkim i prisežničkim sudovima o egzekucijama kazna. Zašto ne bi

[42] B l u m e, Zur Reform der juristischen Vorbildung, deut. J u r i s t e n z e i t u n g 1896. pag. 291. Proti njemu brani L e n e l postojeći sustav; veli da je posve prirodno, da se sa historijom začima. Kada bi bila metoda, što ju Blume preporuča opravdana, morali bi cijelu historiju natraške predavati. I b i d e m p a g. 390. B l u m e odgovara, da L e n e l zaboravlja, da sistematska predavanja prikazuju pravo u odredjenom času, a ne u razvitku (u gibanju) I b i d e m pag. 453. M i t t e i s cit. po više puta ističe, kako se pravna historija ne može razumjeti bez nekoga znanja pozitivnoga prava (vidi napose pag 131, 132 i 135. I on misli, da pravna historija u prvim semestrima ubija interes za studij. Ich habe — veli — als Student verschiedene gekannt, die von ihrem zweiten Semester ab sich den Hörsaal abgewöhnten, weil sie es zwecklos fanden Tag für Tag durch Jahre hindurch blos von der Vergangenheit reden zu hören . . . . . D e r s c h l e c h t e K o l l e g i e n b e s u c h d e r o e s t e r r e i c h i s c h e n J u r i s t e n s t a m m t g r o s s e n t e i l s d a h e r, d a s s d e r S t o f f d e r e r s t e n b e i d e n J a h r e w i r k l i c h u n v e r d a u l i c h i s t. Cit. pag 134.

Digitized by Google

umah začeli sa temeljnim crtama ustavnoga prava Njemačke (Reich) i Pruske, te prikazali razvitak njemačkoga državnoga jedinstva u 19. stoljeću, zašto se ne bi razlagali barem u glavnim crtam socijalni i politički zakoni te razjašnjivala njihova znamenitost? ... „Kada bi se ovako upotriebio postojeći faktično (u djaka) interes, kada bi bio ovako udaren prijelaz iz konkretnih životnih prilika u školu — onda doista nebi bilo teško djaka osvjedočiti, da se sve naše pravo dade samo historijski razumjeti, i da je zato nužno znanje rimske i njemačke pravne povjesti.[43]

Prof. Löffler veli: „Tečajem prvoga odlomka studija odaljuje se umjetno mladi jurista od savremenoga života; ako se zanima za nacijonalnu ekonomiju ili pozitivno kazneno pravo, to mu baš nije zabranjeno slušati, kao što može slušati asirologiju ... Mladoga jurista hranimo tečajem 4 semestra isključivo pravnom historijom, tim gubi predmet svaki aktuelni interes ... Mjesto da se pokaže mladiću, koji je došao sa gimnazije, da je jurisprudencija nauka o socijalnom životu, tjera se umjetno život iz auditorija, pa juristerija nije u početku drugo, nego nastavak historijskih školskih studija ... Ako ne poznamo instituciju, kako bi nas mogla zanimati njezina historija? ... kako se može razvitak sa interesom pratiti, kada neznamo, kuda vodi, kada neznamo, koja je ideja postala temelj moderne uredbe, a koje je posve nestalo, tako da imade danas samo antikvarnu vrijednost. S tim će biti u savezu, što se sve više dižu tužbe, da je znanje na historijskom državnom ispitu samo vanjsko, da je ono teškom mukom izvedeno djelo memorije posve bez razumijevanja stvari.[44]

Citirani već Ignotus prem silno zagovara temeljiti historijski studij rimskoga prava, ipak tvrdi, da ne spada u početak studija. Svaki učitelj prava — veli on dobro — koji nije okorjeli romanista mora sam sažaljevati slušače prvoga semestra, kada im razlaže prastare pravne institute Rimljana, koji su davno izašli iz porabe, kada im tumači nexum, mancipatio, stipulatio i literarum obligatio; kasnije bi učili te institute sa interesom i razumijevanjem, ali u početku je to izgubljeni trud i vrijeme. Osobito duhovito prikazivanje moglo bi možda već sada probuditi interes — ali na to ne smijemo računati kod svakoga učitelja. Učitelji prava a la Thibaut i Savigny, Vangerow i Wächter vrlo su rijetki! ... Rimsko pravo valja premjestiti u kasnije semestre, početi treba sa današnjim pravom — ili se bar ne smije siliti slušača, da se već u prvim semestrima bavi rimskim pravom.[45]

---

[43] Stier-Somlo, Die Ausbildung der höheren Verwaltungsbeamten, Berlin 1906. pag. 69 et. sq.

[44] Löffler u „Neue freie Presse" 22. Febr. 1907.

[45] Ignotus cit. pag 15. et sq.

Digitized by Google

Proti rimskom pravu kao sredstvu elementarne pravne obuke izjavio se Krückmann[46] i bečki profesor Sperl. Potonji reče u predavanju, što ga je držao 3. svibnja prošle godine u pravničkom društvu u Gracu megju ostalim slijedeće: Neka se kultivira, promiće i još udubljuje studij pravne historije, biti će to kako je i dosada bilo, silni dobitak za razvitak pravne znanosti i za poznavanje historije čovječanstva." Ali ne valja, misli Sperl, da tražimo od velike mase djaka obligatno toliko historije, neka se ne bave njom mal ne isključivo 2 godine i to prve najvažnije godine i neka se toliko iz nje ne ispituje. Silimo djake, da svladaju taj ogromni opori materijal, koji se teško pamti, jer je tugj našem životu — a umah zatim učimo ih u kolegijima o modernom pravu, da je to sada sve drukče .... Za mladoga juristu nastaje sada zadaća, da odstrani iz svojih predstava o pravu i pravnom poretku rezultate dosadašnjega teškoga rada, jer treba da sada recipira novi, još opsežniji, nužniji materijal: moderno živo pravo, koje će trebati u životnom zvanju. Kako teško mu je sada uvijek razlikovati, što je vrijedilo i što sada vrijedi! Gotov metež u pameti, križanje pojmova, krive nepraktične predstave! Lijepo ističe dalje predavač, da se prva studija najdublje utisnu i uvijek kasnije djeluje. Djak je učio, da su čiste i jasne forme rimskoga prava i plodovi rimsko-njemačke pravne historike da su stari ti pravni instituti i da je učenje starih jurista od neprolazne vrijednosti ne spoznavši umah u početku, da sve to za nas imade samo pravno historijsku vrijednost. Nužna je posljedica, da pravnik hoće da nagje u današnjim pravnim sistemima konstrukcije izvedene iz historijskih prava. Otuda krivo izjednačivanje; jedno jer mjeri živo pravo mjerilom mrtvoga, a drugo jer drži, da se današnje pravne ideje nalaze već u prošlim vremenima. Često se pravnik više za cijela života ne može riješiti toga nehistorijskoga rezultata historijskoga pravnoga studija. Sperl naročito ističe, da ne će nipošto ograničiti pravnu historiju navlastito rimsko pravo na „tihu rolu" strogo naučnoga studija, već bi mu samo htio odrediti drugu zadaću u obligatnom općem pravnom studiju, drugo mjesto u grupiranju kolegija i ispitnih predmeta, kako je propisano za masu djaka. Dosadašnju svoju zadaću, da uvodi djaku u jurisprudenciju imalo bi rimsko pravo po Sperlovom mnijenju ustupiti dogmatici modernoga privatnoga prava.[47]

Od Francuza navodim Esmeina, koji ističe, da pravna historija kao i komparativna jurisprudencija pretpostavlja poznavanje prava; tim

[46] Krückmann, Eignet sich das römische Recht zum Unterricht im I. Semester. Archiw für bürg. Recht, Band XIX. pag 1. et sq.

[47] Sperl, Eine Studienordnung für die Rechtsfakultäten. Vortrag gehalten am 3. Mai 1907. pag 15. i 16.

Digitized by Google

se disciplinama usavršuje jurista.[48] I slavenski pravni historik Kadlec misli, da pravna historija spada u više tečajeve. Pozitivno pravo mnogo nam je bliže i laglje ga shvaćamo, nego li rimsko i staronjemačko, koja su se razvila u posve drugom, nama tugjem kulturnom životu... Pravnik neka najprije upozna, što je pravo u vlastitoj državi, a tek kada ovo znade, neka mu se razlaže, da je prije u drugim socijalnim gospodarskim i kulturnim prilikama vrijedilo drugo pravo... Pošto historijske discipline samo udubljuju pravni studij, imadu mu biti svršetkom, krunom, a ne početkom.[49]

Nema sumnje, sve više se širi shvaćanje, da pravne historijske struke ne spadaju u početak pravnoga studija,[50] ali ipak još prevlagjuje mišljenje, da one baš tamo spadaju. Najprije treba da proučimo historijske temelje a onda ono, što je na njima gragjeno; hoćemo li razumjeti pozitivno pravo, treba da poznamo starija prava, iz kojih se je ono razvilo. Ovako se obično opravdava stara naučna osnova sa pravno historijskim strukama u početku studija. Nego osvrnuti ću se još na neka od poznatih mi mnijenja odličnih stručnjaka, koji navode posebne razloge za staru naučnu osnovu.

Stammler, koji se je, kako sam istaknuo, mnogo bavio pitanjem uvoda u pravni studij, zagovara u novije vrijeme stari položaj rimskoga prava u naučnoj osnovi, dočim je prije bio takogjer mnijenja, da bi se imalo započeti institucijama postojećega prava.[51] Znameniti taj učitelj prava veli sada,

[48] Il est du droit comparé comme de l'histoire du droit pour faire ou suivre l'histoire d'un droit quelconque comme pour compredre le droit comparé, il faut d'abord être plus on moins juriste et l'est par cette nouvelle etude que l'on devient un juriste complet. Esmein u članku: Le droit comparé et l'enseignement du droit publiciranom u: Nouvelle revue historique du droit XXIV. (1900.).

[49] Kadlec, O reformě pravnickich studii Osvěta 1907. pag. 299. i sl.

[50] I u profesorskomu zboru pravo- i državoslovnog fakulteta ima pristaša toga mnijenja. Bečki „Zeit" priopćio je izjavu profesora Mengera o reformi studija, iz koje navodimo slijedeće: Eine wesentlich andere Frage ist die der Reihenfolge der einzelnen Fächer insbesondere die Frage ob zunächst Vorträge über das moderne Recht (das bestehende) sich als zweckmässig erweisen würden, die historischen Rechtstudien aber erst hierauf, zum Zwecke der Vertiefung des so gewonnenen Wissens zu folgen hättan. Der gegenwärtigen Reihenfolge des Rechtsstudiums wird vielfach zum Vorwurf gemacht, dass das historische Recht (das römische Recht, das deutsche Recht und das Kirchenrecht) den jungen Juristen wegen der wesentlich verschiedenen Lebensverhältnisse, deren Kenntniss es Voraussetzt, nur schwer verstandlich ist und in vielen Fällen vom Rechtsstudium sogar abschrecke, während das Studium des historischen Rechtes für jenen, der bereits eine eingehendere Kentniss der bestehenden, leicht verständlichen, der lebendigen Rechte habe, das Verständnis desselben aber vertiefen will, an Interesse und Bedeutung gewinne. Viele erwarten von dieser Art des Rechtsstudium einen grossen Aufschwung der Frequenz des Kollegienbesuches und des Eifers der jungen Juristen in Aneignung auch des historischen Rechtsstoffes. Diese Frage dürfte indes diesmal noch nicht zur Lösung gelangen, da die bisherigen Gewohnheiten und Lehrmethoden einer Lösung im angedeutetes Sinne zu sehr widersprechen. (Zeit 23. Feb. 1907. pag. 2.).

Digitized by Google

da je došao do uvjerenja, da je upravo rimsko privatno pravo najbolji uvod u pravni studij, jer sačinjava zaokruženi sistem sa stalnim pravnim pojmovima, u njihovoj se sintezi pokazuje formalna metoda i naših pravnih predstava. Rimsko pravo pruža zgodu da proučavamo pravo u dugom historijskom razvitku, a njegov je sistem akcija najbolja škola oštroga jurističkoga razmišljanja i obrazlaganja ono nas upoznaje sa klasicima sudovanja kojim je uporaba prava ars boni et aequi. Nego Stamler ipak dopušta, da učenje toga predmeta u početku studija čini velike teškoće, jer je djacima nešto posve nova, nepoznata, — zato da treba predavanjima rim. prava u prvom semestru posvetiti osobitu pažnju.[52]

Sa počitanjem iznosimo to mnijenje odličnoga učenjaka i akademijskoga učitelja, pa tko išto pozna rimsko pravo, a objektivno sudi, potpisati će bez rezerve ono, što je rekao o edukatornoj njegovoj vrijednosti. Ali odatle ne slijedi, da je ono najbolji uvod u pravni studij. Zašto da baš početnici uče rim. pravo, kada to njima i učiteljima zadaje toliko teškoće, a može se uvod laglje udesiti ? Edukatorna vrijednost mogla bi se bez sumnje još bolje iscrpiti sa djacima, koji su već u studiju napredovali. To je naše mnijenje — mimogred budi rečeno, da smo uvjereni, da Stammler dobro i vrlo dobro upotrebljuje rimsko pravo i kao uvod u studij — ali Stammlera nema mnogo.

Profesor Bülow misli, da je izučavanje vrela rimskoga prava najbolje sredstvo, da svladamo teškoću uvoda u pravni studij, kojoj je razlogom apstraktna forma modernoga zakonskoga prava ; studijem vrela rimskoga prava najbolje se obraćamo od deduktivne metode, što no prevlagjuje u modernoj teoriji prava. Ne sumnjamo o tom, da nam rimska jurisprudencija pruža nedostignuti uzor uporabe induktivne metode ; ali nije nas ni Bülow uvjerio o tom, da zato treba začeti pravni studij sa izučavanjem rimskih vrela. Nasuprot on sam veli, da je to za početnika vrlo teško, da nas iskustvo uči, da će jurista tek kasnije prokuhati, što je u prvim semestrima učio, kada dogje do zrelijeg shvaćanja, kada se studij privatnoga prava popuni studijem javnoga prava. Dapače Bülow ističe, da ne smijemo misliti, da već u prvim semestrima možemo iscrpiti korist, koju pruža rimsko pravo.

[51] Stammler, Die Behandlung des röm. Rechts in dem jurist. Studium nach Einführung des deut. Reichscivil gesetzgebung 1885.

[52] Stammler, Das Recht 1902. Nro. 11. pag 280.

(Nastavit će se).

Digitized by Google

Postanak i vrijednost sada valjanih zakona o zadrugama u Hrvatskoj i Slavoniji.

Piše dr. **Iv. Strohal.**

(Nastavak).

Član ovog odbora dr. J. F r a n k predložio je opet, da se zadrugarom ima smatrati svaki, koji se je nakon 1. travnja 1848. dotično 7. svibnja 1850. u zadruzi rodio, a ne samo onaj, koji se je rodio u zakonitom braku. Frank je naime htio, da se imadu smatrati zadrugarima ne samo zakonita djeca pojedinih zadrugara, nego i njihova nezakonita djeca, ako su rodjena u zadruzi. Prema samom slovu ustanove sadržane u toj osnovi o nezakonitoj djeci, koja je ustanova preuzeta iz zakona od 14. travnja 1880., ne bi nezakonita djeca u opće nikako drukčije mogla postati članovima zadruge, u kojoj su rodjeni, osim uslijed pozakonjenja. Uslijed uzadruženja ne bi ovakovo dijete moglo postati zadrugarom, jer zakon od 14. travnja 1880. u opće ne pozna uzadruživanja. Po novoj osnovi može stranac postati članom zadruge takodjer i uslijed uzadruženja ; ne ima s toga razloga, zašto ne bi uslijed uzadruženja moglo postati članom zadruge takodjer i nezakonito dijete ovog ili onog zadrugara. Radi toga čini se, da je čitava ustanova, da nezakonito dijete može postati zadrugarom samo uslijed pozakonjenja, za nezakonitu djecu nepravedna. Taj momenat istaknuo je Frank, obrazlažući svoj predlog, da se članovima zadruge imadu smatrati u opće sva nezakonita u zadruzi rodjena djeca. — Saborski odbor nije prihvatio Frankovog predloga ; no obzirom na prigovore proti ustanovi, da nezakonita djeca mogu postati članovima zadruge samo uslijed pozakonjenja, zaključio je taj odbor, da se ova ustanova imade ispraviti tako, da po njoj mogu nezakonita djeca pored drugih načina postati članovima zadruge takodjer i uslijed pozakonjenja[266].

K r š n j a v i je opet predložio, da se točno odredi, kako se mogu stranci ugovorom primati u zadrugu. Po njegovom predlogu može se novi član uzadružiti samo uz jednoglasnu privolu svih zadrugara i uz potvrdu kotarske oblasti. U prilog svog predloga naveo je Kršnjavi, da će se uz ove uvjete predusresti lakoumnom uzadruživanju, a time i mnogim svadjama i nemirima, koji nastaju uslijed lakoumnog uzadruživanja. Saborski je odbor nakon duljeg raspravljanja ovaj Kršnjavijev predlog prihvatio, i u tom pra cu ispravio vladinu osnovu[267]. — Isto tako usvojio je ovaj saborski odbor i daljni Kršnjavijev predlog o tome, što ima biti s nejakim nezakonitim dijetetom onda, ako se zadruga podijeli. U vladinoj se osnovi jednostavno izriče, da

[266] § 2., stavka 1.

[267] § 1., posl. stavka.

Digitized by Google

uslijed diobe prestaje dužnost zadruge, kojoj je pripadala mati nezakonitog dijeteta, da ovakovo dijete uzdržaje, ako ga ne mogu uzdržavati one osobe, koje su za to pozvane po ustanovama općega gradjanskog zakonika. Ova ustanova vladine osnove svakako je manjkava, te je Kršnjavi predložio, da se još odredi, da ova supsidijarna dužnost uzdržavanja nezakonitog dijeteta prelazi u slučaju diobe na onu diobnu stranku, koja je po rodbinstvu njegovoj nezakonitoj materi najbliža[268]. Saborski je odbor ovaj Kršnjavijev predlog, kako je već rečeno, prihvatio.

Kako je već ponovno istaknuto, od kako su zavedene u nekadanjem gradjanskom području zemljišne knjige, mogli su vrijediti propisi posebnih zadružnih zakona samo za ona seljačka dobra, koja su bila u zemljišniku upi sana na zadrugu. U tom smislu prenesena je iz zakona od 3. ožujka 1874i u vladinu osnovu novoga zakona ustanova, da spram trećih osoba postoji zadruga samo onda, ako su (njezine) nekretnine u zemljišniku upisane na zadrugu kao vlasnicu.

Kako je već istaknuto, ova ustanova zakona od 3. ožujka 1874. preuska je, jer zadruga, koja nije u zemljišniku upisana, za zadružni zakon u opće ni ne postoji. Izvjestitelj saborskog odbora Egersdorfer shvatio je medjutim ovu ustanovu posve doslovce, a nije pazio na to, da se po toj osnovi gradjansko-pravno porodica razlikuje od zadruge samo u tome, što su nekretnine kod jedne upisane na glavara porodice, a kod druge na zadrugu kao posebnu osobu ; a nije mislio ni na to, da je ova ustanova temelj čitavoj umjetno skovanoj razlici izmedju zadruge i gradjansko-pravne seljačke zajednice dobara dotično gradjansko-pravnog seljačkog samovlas ništva. S druge strane izvjestitelj Egersdorfer znao je, da zemljišni upisi u Hrvatskoj ne odgovaraju uvijek pravnomu stanju, pak je radi toga držao, da bi se i ustanova, da zadruga spram trećih osoba postoji samo onda, ako je je u zemljišniku upisana, imala proširiti i na slučajeve, ako je treća osoba znala, da zadruga postoji. Egersdorfer nije kod toga pobliže označio, kako bi ta treća osoba mogla znati, da postoji zadruga. Što se ima razumijevati pod zadrugom, nije nigdje u vladinoj osnovi izrečeno. Sam izvjestitelj usprotivio se je predlogu, da se u zakon uvrsti kakova definicija. — Proti predloženom ispravku izjavili su se članovi ovog odbora dr. Brlić i dr. Frank, a kasnije je od tog ispravka odustao i sam predlagač Egersdorfer.

Mnogo se je u tom odboru raspravljalo o načelima, po kojima bi se imala provadjati dioba zadružne imovine. — Napose je narodni zastupnik Gjurković predlagao, da bi imala vrijediti ista načela za diobu nekretnina u nekadanjem gradjanskom području i za nekadanju vojnu Krajinu ;

[268] § 2., posl. stavka.

Digitized by Google

a to da bi se imalo provesti tako, da se ili diobni ključ, koji je vrijedio za nekadanje gradjansko područje, protegne i na područje nekadanje vojne Krajine, ili da se diobni ključ, koji je vrijedio za nekadanju vojnu Krajinu, protegne i na gradjansko područje. K r š n j a v i je, opet predlagao da se odredi, da se u nekadanjoj vojnoj Krajini zadružne nekretnine imadu dijeliti samo po broju muških zadrugara, a ne po broju kako muških tako i ženskih zadrugara. — Ostali članovi ovog odbora opirali su se kako predlogu zastupnika Gjurkovića tako i predlogu zastupnika Kršnjavoga, navodeći, da se je narod u nekadanjem gradjanskom području priučio već na diobu po lozama, dočim narod u nekadanjoj vojnoj Krajini na diobu po glavama. Ovako su napose izvedene sve potajne diobe. — Konačno odbijen je kako predlog zastupnika Gjurkovića tako i predlog zastupnika Kršnjavoga.

Proti ustanovi, da je svaki muški i ženski punoljetni zadrugar, kojemu predstavnik ne živi ili je prestao biti članom zadruge, ovlašten tražiti diobu zadružne imovine, prigovorio je zastupnik B r l i ć, da bi se ženskim članovima imalo uskratiti pravo tražiti diobu. Svoj prigovor obrazlaže Brlić pravnom prirodom zadruge i čitavom tendencijom ove osnove, koja ide za tim, da sačuva zadrugu od prevelikog cjepkanja. — Na ovaj prigovor pristali su kako zastupnici zemaljske vlade tako i narodni zastupnici, te je prema tome ispravljena ustanova o pravu tražiti diobu i to tako, da je iz te ustanove brisano, da to pravo imadu i „ženski" punoljetni članovi, kojima predstavnik ne živi.

---

§ 41. Vrlo se je mnogo raspravljalo o pitanju, imade li se zabraniti dioba zadružne imovine, ako na svaku diobnu granu ne otpada propisana najmanja zemljišna izmjera. Bilo je narodnih zastupnika, koji su se odlučno protivili svakom uvadjanju najmanje zemljišne izmjere, ispod koje se ne bi smjela dozvoljavati dioba zadružne imovine. Tako su napose narodni zastupnici I m b r o pl. J o s i p o v i ć i dr. J o s. F r a n k te veliki župan B. B u d i s a v l j e v i ć dokazivali, da uvadjanje ovakovih stega ne bi nipošto dobro djelovalo na gospodarstveni razvitak i napredak naroda.

S druge opet strane drugim su se narodnim zastupnicima ustanove o najmanjoj zemljišnoj izmjeri, sadržane u vladinoj osnovi, činile nedostatnima. Napose držali su, da nije dovoljno odrediti, da ima za sve zadruge iste županije vrijediti ista najmanja zemljišna izmjera; držali su, da najmanja zemljišna izmjera mora biti u razmjerju sa brojem zadrugara tako, da za zadruge s većim brojem zadrugara bude i veća najmanja zemljišna izmjera. Prema tomu ne bi bilo stalne najmanje zemljišne izmjere, već bi se ta izmjera mijenjala prema broju zadrugara. Napose su zagovarali ovako promjenljivu najmanju zemljišnu izmjeru izvjestitelj E g e r s d o r f e r

Digitized by Google

te narodni zastupnici Kršnjavi, Gjurković i Brlić. — Na to je saborski odbor pozvao ove zastupnike, da točno formuliraju propise, koji bi se prema njihovoj želji imali umetnuti u vladinu osnovu. Izvjestitelj Egersdorfer doista je sastavio 6 novih §§-a, koji bi se imali umetnuti u vladinu osnovu. No u tim §§-ima ne odredjuje se ništa o tome, da se najmanja zemljišna izmjera ima ravnati po broju zadrugara. Mjesto toga sadržane su u tim §§-ima ustanove o odsvajanju najmanje zemljišne izmjere u cijelosti, o opterećivanju najmanje zemljišne izmjere, o vodjenju ovrhe na tu najmanju zemljišnu izmjeru i o otpremnini.

U prvom redu odredjuje se to, da se najmanja zemljišna izmjera smije samo u cijelosti prodati i to samo uz jednoglasni zaključak svih zadrugara i uz privolu kotarske oblasti. — Zatim odredjuje se, da se pojedini komadi zadružnih nekretnina smiju zamijeniti samo uz dozvolu kotarske oblasti. Svi kupovni i zamjenbeni ugovori učinjeni proti propisima ove osnove smatraju se ništetnima. Dajle sadržavaju ovi §§-i ustanove o tome, u koliko i kako se može najmanja zemljišna izmjera opteretiti sa zajmovima. Napose odredjuje se to, da se zemljište, koje premašuje najmanju zemljišnu izmjeru, može opteretiti bez svake stege. Dalje odredjuje se, da se najmanja zemljišna izmjera smije opteretiti s anuitetnim zajmovima, samo ako godišnji iznos tih anuiteta ne nadmašuje polovicu čistoga katastralnog dohotka. S neanuitetnim zajmovima može se najmanja zemljišna izmjera opteretiti, samo ako zajmovna glavnica nenadmašuje deseterostruki iznos čistoga katastralnog dohotka. I to smije se s ovakovim neanuitetnim zajmovima opteretiti najmanja zemljišna izmjera samo uz dozvolu kotarske oblasti. Unutar ovih granica može se najmanja zemljišna izmjera opteretiti takodjer i s više zajmova[269].

Za zajmove, koji su nastali unutar ovdje odredjenih granica može se voditi ovrha takodjer i na najmanju zemljišnu izmjeru[270]. Osim toga može se voditi ovrha na najmanju zemljišnu izmjeru za porez i druga javna podavanja, dalje za realne terete, kojima su zadružna zemljišta opterećena. Konačno za troškove i odštete, koje proističu iz kažnjivih djela pojedinih zadrugara, i radi kojih se može izlučiti idealni dio dotičnog zadrugara u novcu, dotično radi kojih se može zadruzi nametnuti nošenje takovih troškova i odšteta do vrijednosti onog dijela zadružne imovine, koji tom zadrugaru pripada[271]. Ako tražbina, radi koje se može voditi ovrha na najmanju zemljišnu izmjeru, nadmašuje dvostruki iznos čistoga katastralnog dohotka, može se tražiti odmah ovršna prodaja zadružnog zemljišta. Ako li ta tražbina bez kamata i troškova ne nadmašuje dvostruki iznos čistoga

[269] § 12. osnove ovoga odbora.

[270] § 13., t. 4. iste osnove.

[271] § 13., t. 1.—3. iste osnove.

Digitized by Google

katastralnog dohotka, mora se, ako se ne radi o utjeranju državnog poreza, tražiti najprije ovršna sekvestracija zadružnog zemljišta. Ovršna prodaja može se tražiti samo onda, ako se vjerovnik nije ni nakon dvogodišnje ovršne sekvestracije naplatio za svoju tražbinu[272]. Pored ovršne sekvestracije nad zadružnim nekretninama mora ipak zadrugarima uvijek ostati neokrnjeno pravo uživanja nad zadružnim zgradama, dvorištem i potkućnicom.[273] Na zemljište, koje prelazi propisanu najmanju zemljišnu izmjeru, može se ovrha voditi bez svake stege ; isto tako može se ovrha voditi bez svake stege takodjer i na najmanju zemljišnu izmjeru, ako je ovrha započeta već prije nego li bude ova osnova na snagu stupila[274].

Pored toga umetnuo je izvjestitelj Egersdorfer zajedno s ovim ustanovama još i ustanovu, da se pojedinim zadrugarima može iz zadruga, kod kojih ne bi na svaku diobnu granu otpala propisana najmanja zemljišna zmjera, dati otpravnina (u novcu) ; s tim otpremninama ne može se ipak najmanja zemljišna izmjera opteretiti preko one mjere, koja je ustanovljena za opterećivanje sa zajmovima[275].

Ustanova sličnih ovima koje je predložio izvjestitelj Egersdorfer, imade i u Peyrerovoj osnovi zakona o nasljedjivanju u seljačka dobra za zemlje zastupane u carevinskom vijeću[276]. S ovakovim se ipak ustanovama ne može postići željena svrha, jer se u njoj posve općenito zabranjuje opterećivanje i vodjenje ovrhe, dočim se samo zaduživanje nigdje ne zabranjuje. Uslijed toga stradaju vjerovnici, kod kojih se ovakove zadruge zadužuju, a po tome strada i javni kredit čitavog domaćeg seljaštva ; dočim se zadruge potiču na to, da kod lakovjernih vjerovnika prave dugove, kojih nikada ne misle a niti ne mogu isplatiti. Ako pak seljački stališ izgubi svaki kredit, može mu to pomanjkanje kredita mnogo više škoditi, nego li dozvola vodjenja ovrhe i opterećivanja njegovih nekretnina. — Glede ustanova o otpremnini anketno je povjerenstvo, koje je vijećalo o reformi zadružnih zakona, napose zaključilo, da se te ustanove ne imadu preuzeti iz zakona od 14. travnja 1880. ; saborski pak odbor sada najednom ovu otpremninu u posebnom §-u uspostavlja.

Saborski je odbor ustanove, koje je predložio izvjestitelj Egersdorfer, prihvatio bez svakog daljeg ispravka.

---

[272] § 14. iste osnove.

[273] § 15. iste osnove.

[274] § 16. iste osnove.

[275] § 17. iste osnove.

[276] Napose iz §§ 28.—33. ove osnove ; isp. K. Peyrer K. von Heimstätt: Denkschrift betreffend die Erbfolge in landwirtschaftliche Güter und das Erbgüterrecht (Heimstättenrecht) nebst einem hierauf bezüglichen Gesetzentwurf (Wien 1884.), str. 169. i d.

Digitized by Google

Samo je K r š n j a v i k ovim predlozima ponovno primetnuo predlog, da se odredi, da ima barem kod odsvajanja i opterećivanja zadružnih nekretnina najmanja zemljišna izmjera stajati u razmjerju sa brojem zadrugara. Napose predložio je, da se ta najmanja zemljišna izmjera ima tako proračunavati, da u vladinoj osnovi odredjena (jednostruka) izmjera ima vrijediti samo za zadruge, koje imadu 2—6 duša, dočim da se za svakih 6 duša više ima ista izmjera priračunati. Ovako imade se ipak proračunavati najmanja zemljišna izmjera samo kod odsvajanja i opterećivanja te ustanovljivanja otpremnine. Kod diobe ima uvijek vrijediti samo jednostruka najmanja zemljišna izmjera[277]. Ovako ponovljeni Kršnjavijev predlog usvojio je saborski odbor u cijelosti.

---

§ 42. Mnogo se je raspravljalo o izlučivanju dijelova pojedinih zadrugara iz zadružne imovine. I to raspravljalo se je napose o izlučivanju takovih dijelova radi dugova nastalih prije nego li bude ova osnova stupila na snagu, napose opet o izlučivanju tih dijelova radi kaznenih troškova i odšteta dosudjenih, nakon što bude ova osnova stupila na snagu. U pogledu izlučivanja dijelova pojedinih zadrugara radi dugova (dotično kako je u samoj osnovi rečeno radi zajmova i šteta), učinjenih prije krijeposti ove osnove, — upozorio je narodni zastupnik B r l i ć na to, da se po dosadanjem zadružnom zakonu za vojnu Krajinu može tražiti izlučenje idealnog dijela koji pripada iz zadružne imovine pojedinom zadrugaru, samo onda, ako taj zadrugar ima pravo na otpravu. Obzirom na to ispravljena je ova ustanova tako, da se za ove starije dugove može tražiti izlučenje dijela dotičnog zadrugara, samo ako je vjerovnik po starijim zakonima imao pravo zahtijevati isplatu dotično odštetu.

Osim toga predložio je veliki župan B u đ i s a v l j e v i ć, da se u slučajevima, ako se radi o izlučenju dijela radi dugova nastalih prije, nego li bude stupila na snagu ova osnova, zadruzi ostavi na volju, hoće li idealni dio dotičnog zadrugara isplatiti u novcu ili hoće li, da se taj idealni dio otcijepi u naravi, — dočim se je prema vladinoj osnovi za ovakove dugove kao i za kasnije kaznene troškove i odštete moglo tražiti samo izlučenje dijela u novcu. Uz taj predlog je nered, koji je vladao u predloženoj osnovi samo još povećan. Vlada, kada je predložila, da se taj dio može izlučiti samo u novcu htjela je predusresti prevelikom cjepkanju seljačkih dobara, ona nije htjela, da se s izlučivanjem idealnih dijelova pojedinih zadrugara okrnji propisana najmanja zemljišna izmjera. Sada bi se najednom prema predlogu Budisavljevićevom mogla okrnjiti ta najmanja zemljišna izmjera. Osim toga prema Budisavljevićevom predlogu moglo bi se za starije dugove provesti i izlučenje u naravi, dočim za kasnije kaznene troškove i odštete moglo bi se

[277] § 18. osnove ovoga odbora.

Digitized by Google

provesti samo izlučenje u novcu. Time bi se stvorila suvišna kazuistika, koja bi provedbi ove osnove samo smetala. No uza sve to saborski je odbor Budisavljevićev predlog prihvatio i u tom pravcu ispravio predloženu vladinu osnovu.

U pogledu izlučivanja dijela radi kasnije dosudjenih kaznenih troškova i odšteta razlagao je član odbora K r š n j a v i, da se u opće ne bi imalo dozvoliti izlučivanje dijela pojedinog zadrugara radi kaznenih troškova i odšteta dosudjenih nakon što bude ova osnova stupila na snagu, a napose ne u onim slušajevima, u kojima dotično seljačko dobro ne ima propisane najmanje zemljišne izmjere. Razlagao je, da bi uslijed ovakovog izlučivanja trpili suzadrugari, koji dotični zločin nijesu počinili. S Kršnjavijem slagali su se narodni zastupnici G j u r k o v i ć, B r l i ć i E g e r s d o r f e r. — Ban K h u e n - H e d e r v a r y izjavio je naprotiv tome, da bi se time, što se ne bi dozvolilo izlučivanje idealnih dijelova radi kaznenih troškova i odšteta pomoglo samo zločincu, a to bi zlo djelovalo na javni moral. — Konačno je saborski odbor zaključio, da se dozvoli izlučivanje idealnih dijelova radi kasnije dosudjenih kaznenih troškova i odšteta, kako je predloženo u vladinoj osnovi.

S druge strane predlagao je K r š n j a v i, da se iz njegove osnove prime one ustanove, u kojima se odredjuje, u kojim slučajevima odgovara zadruga za štetu, koju su počinili pojedini zadrugari. Kršnjavijevom predlogu pridružio se je i zastupnik M i k u l č i ć, dočim su se odjelni predstojnik S t a n k o v i ć i narodni zastupnik F r a n k usprotivili tomu predlogu, jer da su slučajevi, u kojima jedna osoba odgovara za štetu, koju je počinila druga osoba, dovoljno predvidjeni u §§ 1038., 1041. i 1045. o. g. z., pa da bi suvišno bilo ponavljanje ovih ustanova u zadružnom zakonu. — Saborski odbor odbio je predlog Kršnjavijev i ostao je kod vladine osnove. — Tek kasnije, kad je ova osnova stupila na snagu, opazilo se je, da manjkaju ustanove o tome, kada zadruga odgovara za štete, koje su počinili pojedini zadrugari. Taj manjak opazio se je tim prije, jer su, k a k o se općeno priznaje, i ustanove općega gradjanskog zakonika, u tom pogledu nedostatne, i jer su u tom pravcu posebne ustanove potrebne već obzirom na pravnu prirodu same zadruge.

---

§ 43. U pogledu osnivanja novih zadruga uslijed diobe zaključio je saborski odbor, da se nove zadruge imadu osnivati ne samo onda, ako koji dio iz zadružnih nekretnina pripadne diobnoj stranci, koja sastoji budi iz više porodica, budi iz više osoba, od kojih svaka predstavlja posebnu porodicu, budi iz porodica i takovih osoba, — nego i onda, ako taj dio pripadne diobnoj stranci, koja sastoji samo iz jedne porodice. U tom potonjem ipak

Digitized by Google

slučaju ima se osnivati nova zadruga samo onda, ako dotična porodica napose traži, da se njoj dopitane nekretnine upišu na zadrugu[278].

Rok, unutar koga se može proti diobnoj odluci budi prve budi druge molbe utok podnijeti, skraćen je na predlog zastupnika B r l i ć a od 30 na 15 dana[279].

Ustanovama o zadružnim kućnim računima dodano je na predlog odjelnog predstojnika S t a n k o v i ć a, da kuće gospodar ne može za razdoblje, kroz koje nije položio računa, ništa zahtijevati od svoje zadruge[280]. Po svoj prilici mislio je Stanković, da kuće gospodar ne može tražiti nikakvu naknadu za štetu, koja je navodno za nj nastala u vrijeme, za koje on nije ostalim zadrugarima položio računa. Misli te nije ipak valjano izrazio.

Kako navedosmo, u vladinoj se osnovi zabranjuje dioba zadružne imovine, ako na svaku diobnu granu ne može otpasti propisana najmanja zemljišna izmjera, dalje zabranjuje se dioba zadružne imovine, ako na diobu ne pristaje polovica zadrugara s pravom glasa. Tim načinom sili ova osnova ljude, koji se medjusobno ne mogu podnositi, da žive i gospodare u zadruzi ; dalje se pak ova osnova malo briži o tome, kako će ti ljudi u zadruzi živjeti, i kako će se medju njima moći uzdržati red. — Tu nebrigu opazio je i saborski odbor. Napose opazio je, da uz ovakove zabrane nije dovoljno na prosto odrediti, da će se prekršaji kućnoga zapta kao i sve kućne razmirice rješavati, ako ne spadaju pod nadležnost suda, upravnim postupkom, i da će općinsko poglavarstvo odlučivati u prvoj molbi[281]. Saborski je odbor držao, da bi se u novi zakon imale uvrstiti barem ustanove zakonskog članka IV. od godine 1870. o kućnome zaptu. U tom pravcu predložio je saborski odbor vladi, da uvrsti u novu osnovu ustanove zak. čl. IV. od god. 1870. o kućnome zaptu i zadružnim razmiricama.

Zemaljska je vlada tim povodom doista sastavila 7 novih §§-a o kućnome zaptu i zadružnim razmiricama. U tim se §§-ima u prvom redu točnije odredjuju neka prava i dužnosti zadrugara i kuće gospodara. Odredjuje se napose, da su zadrugari (kućani) dužni poštivati kuće gospodara i pokoravati se njegovim nalozima. S druge pak strane kuće gospodar dužan je prema sredstvima zadruge nabavljati zadrugarima (kućanima) redovitu i običnu odjeću i obuću, pribavljati bolesnim zadrugarima liječničku pomoć i dvorbu, paziti, da uškolovana djeca uredno polaze pučku učionu. Osim toga dužan je kuće gospodar paziti na sve kućane i skrbiti se, da svaki od njih uživa pravednom mjerom koristi zadružnog dobra[282]. Sve što preteče

[278] § 36., posl. stavka osnove ovoga odbora.

[279] § 47. iste osnove.

[280] § 19. i. f. iste osnove.

[281] § 15. vladine osnove.

[282] § 22. osnove ovoga odbora = § 10. i djelimice § 11. zak. čl. IV. od god. 1870.

Digitized by Google

na koncu godine na plodinama i drugim zadružnim dohocima, ima se upotrebiti onako, kako odluči većina zadrugara[283].

Dalje odredjuje se tu, da je kuće gospodar dužan neposlušne i nepokorne zadrugare (kućane), ako su punoljetni, ponajprije opomenuti i ukoriti, ako li su maloljetni, primjereno pokarati i kazniti (tjelesno). Tek ako ovakove opomene i ukori ne bi koristili, može kuće gospodar ovakovog zadrugara prijaviti općinskom poglavarstvu (općini), koje ga ima kazniti[284]. Ako kućani prijave, ili ako općinsko poglavarstvo (općina) samo opazi, da je kuće gospodar lijenčina, pijanica, raspikuća ili da u opće zlo ili sebično upravlja sa zadružnom imovinom, ima ga najprije opomenuti, a ako to ne koristi, ima ga skinuti s kuće gospodarstva, a prema potrebi takodjer i primjereno kazniti[285]. Općinsko poglavarstvo (općina) može prekršitelje kućnoga zapta kazniti zatvorom u općinskoj kući u trajanju od 12 sati do 8 dana. Zatvor može se odgoditi, ako su upravo u doba, kad se ima nastupiti, započeli poljski poslovi. U zatvoru ima se krivac hraniti iz vlastite imovine, a ako ne ima vlastite imovine, hrani ga zadruga. Kazneno-opskrbni trošak ustanovljuje i utjeruje općinsko poglavarstvo[286]. Proti presudi općinskog poglavarstva, ima osudjenik pravo priziva u roku od tri dana na kotarsku oblast. Proti presudi kotarske oblasti ne ima mjesta daljnemu prizivu[287]. Kao zadružne razmirice ima općinsko poglavarstvo u prvoj molbi, a kotarska oblast u drugoj molbi rješavati uvrede poštenja i lake tjelesne povrede nastale medju zadrugarima[288].

Saborski je odbor ovako sastavljene ove ustanove o podržavanju zapta u zadruzi prihvatio. Samo je na predlog zastupnika Kršnjavoga dodao, da se zatvor, koga može dosuditi općinsko poglavarstvo radi povrede kućnoga zapta, smije pretvoriti i u prisilni rad u korist općine. Dalje dodano bje, da priziv u ovim stvarima ne ima odgodne moći. Proti tom dodatku prigovarali su narodni zastupnici Frank i Lončarević, dočim su ga drugi članovi ovog odbora zagovarali kao sredstvo za podržavanje strogog reda i mira, a po tom kao sredstvo za podržavanje same zadruge.

Razmjerno se je vrlo mnogo raspravljalo o plemićkim zadrugama. Već prije nego li se počelo raspravljati pitanje o plemićkim zadrugama, ispravila

---

[283] § 23. osnove ovoga odbora = § 13., 1. dio zak. čl. IV. od god. 1870.

[284] § 24. osnove ovoga odbora = § 23. zak. čl. IV. od god. 1870.

[285] § 25. osnove ovoga odbora = § 24., 1. stavci čl. IV. od god. 1870.

[286] § 26. osnove ovoga odbora sličan §. 25. zak. članka IV. od god. 1870.; sva razlika izmedju nove osnove i zak. članka IV. od 1870. sastoji u tome, da nova osnova ne pozna kazne globom od jednog do deset stotinjaka, koju zak. čl. IV. od god. 1870. postavlja alternativno uz kaznu zatvora.

[287] § 27. osnove ovoga odbora.

[288] § 28. iste osnove.

Digitized by Google

je vlada glede plemićkih zadruga svoju prvobitnu osnovu. Po novoj osnovi dijeli se starinska nepokretna i sva pokretna imovina po lozama. Prikupljene nekretnine dijele se po razmjerju odredjenom u ispravi (fasiji), kojom su one prikupljene. Naslijedjene nekretnine dijele se po pravu nasljedstva (valjda po načelima općega gradjanskog zakonika o nasljedjivanju). — Zadrugarka ne gubi prava na zadružnu imovinu, ako se iz zadruge uda, a isto tako ne gubi ona to pravo ako se u zadrugu uda za zadrugara. Muškarac, koji se je oženio iz zadruge, takodjer ne gubi svoga prava na zadružnu imovinu. Udovici i domazetu bez djece pripada doživotno uživanje dijela njihovog supruga, a poslije njihove smrti priraštava taj dio zadruzi. Ako se je zadruga prije smrti dotične udovice ili domazeta razdijelila, dobiva vlasništvo nad tim dijelom onaj član zadruge, koji bi ženidbenog druga dotične udovice ili domazeta po propisima općega gradjanskog zakonika naslijedio. Dijelove, koji pripadaju ženskim članovima zadruge, može zadruga namiriti u gotovom novcu; kod toga može takovoj ženskinji u dio uračunati sve ono, što joj je dala u ime miraza. Pir daje plemićkoj djevojci zadruga, a miraz (opremu) roditelji, a ako ne ima roditelja bliža rodbina. Oporuke sastavljene prije nego li bude na snagu stupila ova osnova prosudjuju se po starijim zakonima, ako je oporučitelj umro prije nego li bude na snagu stupila ova osnova. Prava pak diobnih stranaka na zadružnu imovinu imadu se prosudjivati po starijim zakonima, samo ako je prije, nego li bude na snagu stupila ova osnova, izrečena pravomoćna osuda. — Inače imadu i za plemićke zadruge vrijediti one ustanove, koje vrijede za neplemićke zadruge[289].

U samoj sjednici saborskog odbora razložio je ponajprije tajnik Cuculić, zašto je bilo nužno, da se i nakon izvida, koje je proveo godine 1878. vladin odio za pravosudje, provedu ponovni izvidi. Obzirom na ove izvide ispravila je zemaljska vlada ustanove o plemićkim zadrugama. — Zastupnik Mikulčić, koji je onda bio podjedno odvjetnik u Velikoj Gorici (t. j. Turopolju) predložio je, da se sve posebne ustanove o plemićkim zadrugama iz osnove izostave i da se dokine svaka razlika izmedju plemićkih i drugih zadruga. Ban Khuen-Hedervary razjasnio je samo, kako bi za plemićke zadruge bilo vrlo dobro, kad bi se one podvrgle nadležnosti upravnih oblasti te kratkom i brzom upravnom postupku. Turopoljski pak župan Stjep. pl. Josipović razlagao je, da su razlike izmedju plemićkih i ostalih zadruga u predloženoj osnovi valjano istaknute, i da se ne imadu ove razlike jednostavno dokinuti. — Saborski je konačno odbor prihvatio predložene ustanove o plemićkim zadrugama; podjedno je ipak odlučio, da se poredjaj ovih ustanova ima donekle promijeniti.

[289] § 59. osnove ovoga odbora.

Digitized by Google

Ostale ustanove sadržane u vladinoj osnovi prihvatio je ovaj odbor uz posve neznatne stilističke promjene. — Znatnija se promjena tiče samo ustanova o tome, po kojima se zakonima prosudjuju prava diobnih stranaka u slučaju ako bude diobni postupak zametnut prije nego li bude na snagu stupila nova osnova; te je na predlog velikog župana Budisavljevića zaključeno, da se po starijim zakonima imadu ta prava prosudjivati, ako su pojedini dijelovi sastavljeni prije nego li bude na snagu stupila nova osnova[290]; dočim bi se prema vladinoj osnovi imala ta prava prosudjivati po starijim zakonima, samo ako bi bila izrečena prvostepena odluka prije, nego li bude na snagu stupila ova osnova.

U vrijeme, dok je zasjedao ovaj odbor, t. j. 3. studenoga 1888. držao je u pravničkome društvu prof. Fr. Spevec posebno predavanje o novoj osnovi zadružnog zakona. U tom predavanju dokazuje on, da zadruga nije juristička osoba. Napose vidja on, da zadruga nije juristička osoba u tome, što po narodnome shvaćanju može svaki zadrugar tražiti diobu zadružne imovine. Radi toga predlaže on takodjer, da se svakom zadrugaru ostavi pravo tražiti diobu; a protivi se onim ustanovama nove osnove, u kojima se to pravo steže. Napose prigovara ustanovama o najmanjoj zemljišnoj izmjeri i o privoli većine zadrugara na diobu zadruge. Veli, da ne valja zadruge na silu podržavati. Zadrugar ne traži diobu iz objesti, često je on upravo prisiljen tražiti diobu, a nova osnova uskraćuje mu to pravo.

---

§ 44. Ovako preradjenu osnovu predložio je odbor za pretres osnove zakona o zadrugama u sjednici od 12. studenoga 1888. saboru kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije na prihvat.

Saborska rasprava o toj osnovi započela je 19. studenoga 1888. Izvjestitelj bio je dr. Al. Egersdorfer. Egersdorfer polazi s ishodišta, da je zadruga stara slavenska uredba, a zagovara tu uredbu, jer drži, da je naš narod u kulturi zaostao za drugim narodima, i jer tobože znade, da će naš narod, ako otvorimo širom vrata borbi za opstanak s pripadnicima drugih naroda, u toj borbi podleći. Svi narodi, drži Egersdorfer, koji se nalaze u prilično primitivnom stanju kulture, štite se kadkada prisilnim sredstvima u borbi za opstanak, spram pripadnika drugih kulturnih naroda. Ovako se štiti napose trgovina, ovako se štiti obrt; ovako nastoji se i u drugim zemljama zaštititi i seljaštvo. Ne ima razloga, s kog se ne bismo smjeli s takovom zaštitom poslužiti takodjer i mi.

Iza izvjestitelja govorio je odjelni predstojnik Stanković. Stanković u svom govoru ističe glavne razlike izmedju ove osnove i starijih za-

---

[290] § 62. iste osnove.

Digitized by Google

kona, te obrazlaže, zašto su ustanove starijih zakona u toj osnovi promijenjene. Napose izriče on, da se ova osnova razlikuje od starijih zakona navlastito od zakona od 3. ožujka 1874. u prvom redu u tome, što ova osnova polazi s ishodišta, da je zadruga uredba, koja sadržaje sve uvjete za uspješno seljačko gospodarstvo. Ističe, da je nužno zaštititi naše seljaštvo u utakmici sa stranim elementima, a drži, da je od svih sredstava, koja za tu svrhu postoje, najpravednije naša zadruga.

Narodni zastupnik P i s a č i ć otklanja predloženu osnovu obzirom na svoje oporbeno stajalište i traži, da vlada umjesto ove osnove osnuje hipotekarnu banku, koja će seljacima davati jeftine zajmove. Inače drži, da zadruga više ne ima.

Narodni zastupnik dr. F. S p e v e c dokazuje i opet, da zadruga nije juristička osoba, ali sada ne veli, da je zadruga condominium sui generis, već na prosto veli, da je zadruga zajednica, communio. Obzirom na to protivi se on svim onim ustanovama, kojima se zabranjuje sloboda diobe. Napose protivi se ustanovama, po kojima se dioba ne može dozvoliti, ako na svaku diobnu granu ne otpadne propisana zemljišna izmjera ; protivi se i ustanovi, da se dioba zadruge smije dozvoliti, samo ako na diobu privoli većina zadrugara. Inače priznaje, da je zakon od 3. ožujka 1874. imao pogrješaka, napose da je taj zakon bio manjkav u tome, što je zabranio osnivanje novih zadruga. Konačno traži on zakon, kojim bi se uredio nezadružni seljački posjed. Uza sve to prihvaća predloženu osnovu za podlogu specijalne debate, a pridržava si pravo podnijeti glede pojedinih ustanova posebne ispravke.

U saborskoj sjednici od 20. studenoga 1888. nastavljena je generalna debata o toj osnovi. Govorio je proti osnovi narodni zastupnik dr. A n t e S t a r č e v i ć. On je proti osnovi, jer osnova pretpostavlja malene zadruge, kakove si on ne može ni zamisliti. Po njegovom nazoru mora zadruga imati mnogo, barem 20 jutara zemljišta. On drži, da u zadruzi ne ima nijedan zadrugar posebnog imetka, pa da se s toga ne bi smjelo dozvoliti ni izlučivanje idealnog dijela. Protivi se tomu, da se traži od kuće gospodara polaganje računa. Protivi se osebunjcima, protivi se tomu, da kuće gospodar može, kako mu se svidi, pojedinim zadrugarima dozvoljavati, da idu na posebnu zaradu. Protivi se tomu, da svaki zadrugar može tražiti diobu zadruge. Veli, da je zlo, što je tjelesna kazna dokinuta.

Osim Starčevića govorio je u toj sjednici dr. I s o K r š n j a v i. U svom govoru polemizira sa Spevcem i dokazuje, da je zadruga juristička osoba. Inače drži, da ova osnova ne će moći mnogo koristiti, jer se u njoj ne dozvoljava novo osnivanje zadruga. Ograničiti seljaka u slobodi raspolaganja sa svojom imovinom, drži, da je nužno s narodno gospodarstvenih obzira. Isto tako drži, da je potrebno predusresti cjepkanju zemljišta. On vidja u

Digitized by Google

predloženoj osnovi početak zakonarstva, koje hoće štititi seljaštvo, i kao obročnu otplatu tog zakonarstva prima osnovu za podlogu specijalne debate.

U sjednici od 21. studenoga 1888. nastavljena je generalna debata o toj osnovi. Prvi je govorio narodni zastupnik Stevan Simonović. On drži, da su zadruge postojale u vrijeme Avrama, Izaka i Jakova. Dalje drži, da je austrijska vlada zadruge u Krajini pod silu podržavala. Kao u svom odgovoru na spomenicu o regulaciji seljačkog posjeda, tako i ovdje ukazuje se on odlučnim protivnikom zadruga, te drži, da narod bolje uspijeva ondje, gdje ne ima zadruga, i gdje se seljačka dobra posve slobodno cijepaju. Potajne diobe, drži on, dokazuju, da narod ne voli zadruga. Ističe, da nije pravedno, što mora radi toga, jer je jedan zadrugar nevaljan, stradati cijela zadruga. Uza sve to prihvaća predloženu osnovu za podlogu specijalne debate.

Zastupnik dr. Mikulčić zagovara predloženu osnovu. On se protivi osnivanju novih zadruga, kako to želi Kršnjavi, no protivi se i slobodi cjepkanja zadružnih dobara. On vidja u slobodi dijelenja slobodu propadanja, a tomu propadanju valja predusresti; za tom pak svrhom ide predložena osnova.

Zastupnik dr. Jos. Frank odlučni je protivnik zadruga, on odlučno zagovara individualno vlasništvo. Ističe, da su se zadruge uvijek samo silom podržavale, a čim je te sile nestalo, zadruge su se počele dijeliti. Uzrok tomu, što je naš narod osiromašio, ne nalazi se u propadanju zadruga; uzroka tomu imade više, koji ne stoje u svezi s propadanjem zadruga. On drži, da je prvobitno svigdje postojalo zajedničko vlasništvo, a da se tečajem vremena razvija individualno vlasništvo. Veli, da zadruga kod nas više ne ima, i da je predložena osnova, koja hoće zadruge silom podržavati, prekasno došla, te da ne će imati uspjeha.

Iso Ćirić takodjer je protivnik zadruga, jer se protive modernim pravnim načelima i modernom radu. Ali ipak zagovara predloženu osnovu, jer ta osnova oteščava suvišno i naglo gibanje posjeda i jer drži, da zadruga nije još sasma nestalo.

Generalna debata o ovoj osnovi nastavljena je opet u sjednici od 22. studenoga 1888. Narodni zastupnik dr. M. Amruš drži, da su zadruge potrebne i korisne za narod, te otklanja predloženu osnovu upravo radi toga, jer ona nije u stanju uzdržati zadruge. Napose prigovara tome, što se u toj osnovi ne dozvoljava osnivanje novih zadruga. Dalje drži, da se ne bi smjeli ljudi siliti, da žive u zadruzi radi toga, jer nije svakoj diobnoj grani osigurana propisana najmanja zemljišna izmjera. Prigovara tome, što je po toj osnovi sudovanje u zadružnim stvarima predano upravnim oblastima.

Narodni zastupnik Gj. Gjurković ističe, da je zadruga narodna slavenska uredba, koju da spominju već stara slavenska pravna vrela. Razlaže, kako se u drugim zemljama ograničuje sloboda raspolaganja sa seljačkim

Digitized by Google

dobrima, i kako se zabranjuje cjepkanje tog zemljišta. On drži, da je zadruga juristička osoba. Sa predloženom osnovom nije posve zadovoljan, jer se po toj osnovi ne mogu slobodno osnivati nove zadruge. No ipak drži, da predložena osnova pokazuje veliki napredak i prima je za podlogu specijalne debate.

Dr. Iv. Banjavčić je poput Amruša prijatelj zadruge, no drži, da se uz predloženu osnovu zadruga ne će uzdržati i za to ne prima ovu osnovu za podlogu specijalne debate. Ističe, da nije dobro, što po predloženoj osnovi ne može i jedna samo porodica stvarati zadrugu. Prigovara što za diobe u nekadanjem gradjanskom području vrijede druga načela nego li za diobe u nekadanjoj Krajini. On sam je više sklon diobi na glave.

Narodni zastupnik Jos. Miškatović protivnik je zadruga, a zagovara predloženu osnovu samo radi toga, jer se njome zaustavlja prenaglo gibanje seljačkih dobara i jer se ne dozvoljava slobodno osnivanje novih zadruga. On drži, da je zadružni sustav kao negacija individualnog vlasništva postojao samo kod varvarskih naroda. Kasnije je umjetnim načinom podržavao zadrugu feudalni sustav. Čim je nestalo kmetstva, rodio se je u narodu osjećaj za individualno vlasništvo. Po njegovom mnijenju zadruga se ne može više uzdržati.

U sjednici od 23. studenoga 1888. nastavljena je generalna debata o ovoj osnovi. Odjelni je predstojnik Starković u kratko reasumirao prigovore oporbenih zastupnika proti predloženoj osnovi, te je predloženu osnovu branio proti tim prigovorima. Isto tako branio je predloženu osnovu proti prigovorima pojedinih zastupnika izvjestitelj Egersdorfer. Konačno govorio je o toj osnovi sam ban grof Khuen-Héderváry. On se je u svom govoru takodjer ograničio na pobijanje prigovora, koje su stavili pojedini narodni zastupnici. On drži doduše, da je zadruga stara uredba, koja se gubi, gdje dolazi u sukob sa zapadnom kulturom. No uza sve to drži, da bi se mogla uzdržati zadruga, koja zna računati sa zapadnom kulturom.

Nakon toga je predložena osnova većinom glasova prihvaćena za podlogu specijalne debate.

---

§ 45. Specijalna debata započela je već u istoj sjednici od 23. studenoga a svršila se je u sjednici od 24. studenoga 1888.

U toj specijalnoj debati prihvaćeno je tek nekoliko dosta neznatnih ispravaka. Tako je prihvaćen ispravak zastupnika N. pl. Czrnkovicha, da se izlučenje idealnog dijela pojedinog zadrugara ima dozvoliti ne samo za „zajmove" i štete učinjene prije nego li bude ova osnova stupila na snagu, nego za sve „obveze iz pogodaba" i štete učinjene prije, nego li bude

Digitized by Google

ova osnova stupila na snagu[291]. Time je misao, koja se je htjela izreći već u predloženoj osnovi, tim ispravkom samo jasnije izražena.

Vrlo važnim čini se ispravak prihvaćen na predlog zastupnika Fr. Spevca, po kom imadu pravo tražiti diobu zadružne imovine ne samo punoljetni muški zadrugari, kojima predstavnik ne živi ili je inače prestao biti članom zadruge, nego i ženski takovi zadrugari[292]. Ispravak taj ne ima u ostalom skoro nikakvog učinka, jer ženski članovi, pošto pravilno postaju članovima zadruge tek priudajom, i onako ne imadu pravo tražiti diobu.

Mnogo veći učinak imade daljni ispravak, koji je prihvaćen na predlog zastupnika Czrnkovicha, a po kom se dioba ima dozvoliti, ako polovica, a ne tek većina zadrugara s pravom glasa privoli na diobu, te po kom kod tog privoljivanja imadu pravo glasa oni zadrugari, koji imadu pravo tražiti diobu, a ne oni, koji imadu pravo birati kućegospodara[293].

Konačno prihvaćen je još ispravak N. Czrnkovicha, koji se tiče ustanove, da se nekretnine pripale potajnom diobom pojedinoj diobnoj strani imadu samo na zahtjev stranaka upisati na faktične posjednike kao vlasnike, a inače na nove zadruge. Po ispravku Czrnkovichevom imadu se te nekretnine upisati na faktične posjednike takodjer i na zahtjev vjerovnika i oštećenika[294].

Osim ovih prihvaćenih ispravaka bilo je predloženo mnogo ispravaka, koje sabor nije prihvatio. Tako je Kršnjavi predložio, da se odredi, da se zadrugarima imadu smatrati takodjer i oni, koji se budu privolom interesenata naknadno upisali kao zadruga. Time je Kršnjavi hotio, da se dozvoli osnivanje novih zadruga. Izvjestitelj Egersdorfer otklonio je taj ispravak, jer da ne spada u ovaj zakon, u kom se uredjuju samo zadruge, koje postoje.

Fr. Spevec predložio je opet, da se ustanovi, da iz zadruge, koja ne ima više od propisane najmanje zemljišne izmjere, može svaki zadrugar istupiti po propisima ove osnove o diobi. On je taj svoj predlog obrazložio time, da se takovim odijeljenjem i onako ne krnji najmanja zemljišna izmjera, koja je okrnjenja već prije toga. Izvjestitelj Egersdorfer otklonio je taj predlog, jer bi se po tom predlogu i onako već maleno zadružno dobro moglo još više cjepkati.

Dalje predložio je Fr. Spevec, da se posve ispusti ustanova, po kojoj bi se dioba zadružne imovine mogla dozvoliti, samo ako na diobu privoljuje većina zadrugara. Smatrajući zadrugu pukom zajednicom (com-

[291] § 6.
[292] § 29.
[293] § 38.
[294] § 56.

Digitized by Google

munio) tvrdi on, da se ova ustanova protivi pravnoj prirodi zadruge. Dokazuje, da pojedinac, kad traži diobu, vrši samo svoje pravo, a ne steže druge zadrugare u njihovim pravima.

Zatim je Fr. Spevec predložio, da se u slučajevima, ako kod redovne diobe koja diobna stranka sastoji iz više porodica ili više osoba, od kojih svaka predstavlja posebnu porodicu, tim porodicama dotično osobama na volju prepusti, hoće li da se njihove nekretnine upišu na zadrugu, a da se ne izreče, da se u takovim slučajevima imadu dotične nekretnine upisati na novu zadrugu bez obzira na volju interesenata. Ovaj ispravak predložio je samo u svrhu, da bude ovakovim porodicama moguće dopitane im nekretnine i naknadno medju sobom dijeliti, makar i ne bi na svaku od njih otpala propisana najmanja zemljišna izmjera. Izvjestitelj Egersdorfer istaknuo je, da bi se s predloženim ispravkom samo otvorio put, kojim bi se obilazio zakon, komu je svrha zapriječiti cjepkanje seljačkih dobara.

Konačno predložio je Fr. Spevec, da se ustanova, koliko ima iznositi najmanja zemljišna izmjera uvrsti medju ustanove o slobodi odsvajanja i opterećivanja zadružnih nekretnina, a briše izmedju ustanova o diobi. Sabor nije medjutim prihvatio ni ovog Spevčevog ispravka.

Nadalje predložio je dva ispravka narodni zastupnik dr. Mil. Amruš. Po jednom od tih ispravaka gubili bi svećenici, činovnici, i oni, koji bi stekli koje mjesto, s kojim je spojena svojevremena opskrba, te oni, koji su samostalno nastupili kakav obrt ili trajno poduzeće, svojstvo pravih članova zadruge, samo dok su tim načinom opskrbljeni. Drugi od tih ispravaka ide za tim, da bi se iznimno takodjer i zgrade i pokretnine smjele dijeliti u naravi, pa da bi se samo u načelu zabranila takova dioba u naravi. Sabor je odbio i jedan i drugi ispravak.

Narodni zastupnik Pisačić predložio je opet, da se odredi, da se dio pojedinog zadrugara može izlučiti samo u novcu, a da se ispusti ustanova, da se za starije dugove može taj dio po volji zadruge izlučiti ili u novcu ili u naravi. Dalje predložio je Pisačić, da bi se vrijednost zemalja imala proračunavati po čistom prihodu one godine, koje se provadja dioba ili izlučuje dio jednog zadrugara. Oba ova predloga sabor je odbio.

U sjednici od 26. studenoga 1888. prihvaćena je predložena osnova u trećem čitanju.

Skoro zatim predložena je ova osnova na previšnju sankciju, te je sankcijonirana kao zakon od 9. svibnja 1889.

---

§ 46. Tečajem godine 1889. izradjena je takodjer provedbena naredba zakonu od 9. svibnja 1889., te je pod br. 22.403 izdana 16. prosinca 1889. kao naredba bana kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, kojom se izdaje

Digitized by Google

provedbeni naputak zakonu od 9. svibnja 1889. o zadrugama. — Provedbena ta naredba izradjena je u glavnom po uzorku provedbene naredbe od 30. travnja 1874. zakonu od 3. ožujka 1874., te su neke ustanove skoro doslovce preuzete u novu naredbu iz naredbe od 30. travnja 1874. U toj se naredbi u glavnome kao i u naredbi od 30. travnja 1874. tumače samo pojedine ustanove sadržane u samom zakonu, a poglavito tumače se ustanove o diobi zadruge. — Radi toga se ova naredba razlikuje od provedbene naredbe od 30. travnja 1874. toliko, koliko se razlikuje zakon od 9. svibnja 1889. od zakona od 3. ožujka 1874.

Na početku ove naredbe navodi se kao i na početku provedbene naredbe od 30. travnja 1874., kako sve može zadruga biti sastavljena. No dok se je po naredbi od 30. travnja 1874. zadruga mogla sastojati samo iz više porodica, ili iz više osoba, od kojih je svaka predstavljala po jednu porodicu, ili iz porodica i takovih osoba, može po novoj naredbi zadruga pored toga sastojati i samo iz jedne porodice ili samo iz jedne osobe, ako dakako dotična porodica ili osoba nije zatražila, da se zemljište, na kom ona živi upiše na predstavnika dotične porodice odnosno na samu takovu osobu kao samovlasnicu. Daljni je rekvizit zadruge po toj naredbi kao i po naredbi od 30. travnja 1874., da dotične porodice odnosno osobe žive pod jednim kućegospodarom na nekom zemljištu (posjedu). No dok je po naredbi od 30. travnja 1874. taj posjed mogao biti samo urbarski ili urbarskom srodan, može on po novoj naredbi biti takodjer i predijalan, jer je i takav po ustanovi §-a 4. car. patenta od 2. ožujka 1853. stajao u podaničkoj svezi ; dalje mogu taj posjed stvarati zemljišta, koja su do dokinuća vojne Krajine bila krajiško-obvezana ; konačno može taj posjed biti takodjer i prostoplemićki. Plemićkom se zadrugom ima smatrati samo ona zadruga, koja sastoji iz plemića i živi na plemićkom zemljištu.

Posebnih ustanova ima u toj naredbi o uzadruživanju ; kod toga razilazi se ona donekle od samoga zakona. Po toj naime naredbi potrebna je za uzadruženje samo privola onih zadrugara, koji imadu pravo birati kućegospodara (t. j. muškaraca, koji su navršili 18. godinu, i ženskinja, koje su navršile 18. godinu, a ne zastupaju ih njihovi ocevi ni muževi), dočim bi po samom zakonu bila za uzadruženje potrebna privola svih zadrugara. Ovi zadrugari, koji su navršili 18. godinu, imadu svoju nakanu, da žele novoga člana uzadružiti, očitovati budi pismeno budi usmeno pred nadležnom kotarskom oblasti. Kotarska oblast ima o tom stranke saslušati i sastaviti zapisnik ; ako stranke nijesu doprinijele već gotovu ispravu o uzadruženju ; u taj zapisnik imadu se uvrstiti takodjer i uvjeti uzadruženja. Zapisnik taj ima se kod oblasti pokazati, a strankama ima se izdati o tome uredovna potvrda. U nekadanjoj vojnoj Krajini ima se podjedno odrediti

Digitized by Google

ispravak pukopopisnih listina[295]. — Kako se vidi, čitavo uzadruživanje vezano je na stroge forme, s kojima se želi narod prisiliti, da ne sklapa ovakove ugovore lakoumno. Inače su ove ustanove dosta nejasne; napose se iz njih ne razabire, mora li svaki zadrugar svoju privolu na uzadruženje očitovati usmeno pred kotarskom oblasti, ili može li on tu privolu dati i pismeno: jednom se veli doduše, da može dati i pismeno, no drugi put se veli, da kotarska oblast ima stranke u zapisnik saslušati.

Za odreknuće odredjene su posebne forme već u samomu zakonu. U toj se naredbi određuje samo, kakav ima općinsko poglavarstvo sastaviti zapisnik o odreknuću. — Dalje se ipak u toj naredbi, kao i u naredbi od 30. travnja 1874. odredjuje, da se neovlašteno odsutnim smatra svaki onaj, koji se je iz zadruge udaljio bez znanja i privole kućegospodara, kao i onaj, koji izbiva dulje, nego li mu je dozvolio kuće gospodar. Da se uzmogne znati, da li je koji zadrugar otišao iz kuće s privolom kućegospodara, odredjuje se u toj naredbi da ima kotarska oblast prije, nego li izda zadrugaru putnu iskaznicu, službinsku knjigu i t. d., dati saslušati kućegospodara o tome, da li dotični zadrugar odlazi njegovim znanjem i privolom ili ne[296].

U slučaju, ako postoje uvjeti za pozakonjenje uslijed vjenčanja roditelja nezakonitog djeteta, može prema toj naredbi stranka tražiti ispravak župnih matica kod kotarske oblasti, koja će taj ispravak putem županijske oblasti ishoditi kod zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu. Ako je u tečaju dioba zadruge, imat će se ona obustaviti, dok se ne ispravi župna matica. — Podjedno je u toj naredbi razjašnjeno, da se nejakim smatra dijete do 14 godine[297].

Kuće gospodar mora da je navršio 24. godinu, ili da je sudbeno proglašen punoljetnim, a ne smije da stoji pod skrbništvom. Ako ne ima takovog muškarca, može se izabrati za kuće gospodara takodjer i žena, koja ima takova svojstva. Ako li ne ima ni takove žene, imenuje općinsko poglavarstvo za kuće gospodara štitnika ili skrbnika onih zadrugara, koji se nalaze pod štitništvom ili skrbništvom, dotično imenuje takovim jednog od tih štitnika ili skrbnika. — Prije nego li općinsko poglavarstvo izda kuće gospodaru svjedodžbu, da je doista kuće gospodar, ima o tome saslušati sve zadrugare s pravom glasa[298]. — Isto tako ima općinsko poglavarstvo prije, nego li izda potvrdu o privoli zadrugara na odsvoj, opterećenje ili zamjenu zadružnih nekretnina, saslušati sve zadrugare s pravom glasa kao i skrbnike ovlašteno odsutnih zadrugara, da li privoljuju na naumljeni odsvoj, opterećenje

[295] § 1.
[296] § 54
[297] § 2.
[298] § 6.

Digitized by Google

ili zamjenu. Ovlašteno odsutnim smatra se onaj, koji je odsutan uz privolu kuće gospodara ; dalje ovlašteno su odsutni vojnici, dok traje djelatna služba. Ovlašteno odsutni mogu svoju privolu očitovati takodjer i pismeno, a mogu se saslušati i preko svoje nadležne oblasti. Ako se ne zna za boravište takovog odsutnika, ima mu općinsko poglavarstvo imenovati posebnog skrbnika i zatim tog skrbnika pozvati na raspravu[299].

Namjerava li zadruga odsvojiti koju česticu, koja spada zadružnom dobru, ima kotarskoj oblasti pridonijeti gruntovni izvadak nekretnina na nju upisanih kao i katastralni posjedovni list. Na temelju tih isprava ustanovit će kotarska oblast, da li se naumljenim pravnim poslom krnji propisana najmanja zemljišna izmjera ili ne, prema tome izdat će takodjer svoju zaporku. Gruntovna pak oblast ne smije nijedan ugovor, u kom se raspolaže sa zadružnim nekretninama, provesti, ako ne ima ove zaporke[300].

Napose tumači se u ovoj naredbi, što se sve razumijeva pod zadružnim razmiricama, te se veli, da se pod tim razmiricama razumijevaju svi posjedovni prepori medju zadrugarima, kako u nerazdijeljenim, tako i u potajno razdijeljenim zadrugama. Dalje razumijevaju se pod tim razmiricama uvrede poštenja i laglje tjelesne povrede[301].

---

§ 47. Glavne su u toj naredbi kao i u starijim provedbenim naredbama ustanove o diobnom postupku. Ponajprije tumači se to, tko je vlastan tražiti diobu, te se veli, da je vlastan tražiti diobu samo onaj muški ili ženski član zadruge, koji je navršio 24. godinu ili je sudbeno proglašen punoljetnim, a ne stoji pod skrbništvom, ako su mu otac, djed ili pradjed dotično u zadruzi rodjena mati, baba ili prababa već umrli ili inače prestali biti članovima zadruge. Ako je otac priženjenik a mati u zadruzi rodjena, ne imadu djeca prije njezine smrti pravo tražiti diobu. — O tome, da li imadu pravo tražiti diobu takodjer i zadrugari, kojima otac-priženjenik još živi, ne veli se u toj osnovi ništa ; iz riječi zakona, po kojima imadu zadrugari, kojima predstavnik ne živi, uvijek pravo tražiti diobu, moglo bi se izvoditi, da oni, kojima živi u zadrugi priženjeni otac, dakle ne predstavnik, doista imadu to pravo ; no iz riječi ove naredbe, po kojima u opće zadrugar, dok mu otac, djed ili pradjed živi, ne ima pravo tražiti diobu, moglo bi se opet izvoditi, da oni tog prava ne imaču.

Dalje se u toj naredbi točno razlaže, u kojim slučajevima mogu štitnici i skrbnici tražiti diobu za svoje štićenike i skrbljenike. Štitnici i skrbnici mogu tražiti diobu, ako se u zadruzi tako zlo gospodari, da dolazi u pogibelj

---

[299] § 7.
[300] § 8.
[301] § 16

Digitized by Google

imetak njihovih štićenika i skrbljenika; dalje mogu oni tražiti diobu, ako se s njihovim štićenicima i skrbljenicima tako zlo postupa, da nastaje pogibelj za njihov život i zdravlje. Diobu mogu tražiti štitnici i skrbnici takodjer i za to, da omoguće bolji odgoj ili opskrbu svojih štićenika i skrbljenika ili da im namaknu kakovu korist ili odvrate od njih kakovu štetu[302].

Posjeduje li koja zadruga nekretnina i u nekadanjem gradjanskom području i u nekadanjoj vojnoj Krajini, imadu se i jedne i druge dijeliti ili po lozama ili po glavama prema tomu, gdje ima dotična zadruga svoje stalno obitavalište[303], a ne imadu se jedne dijeliti ovako, a druge onako.

Udovica i priženjenik (pravije bi bilo priudate i priženjene osobe) bez djece ne imadu pravo tražiti diobu zadruge. Priženjenik ima to pravo samo onda, ako je prigodom uzadruženja napose ugovoreno, da može tražiti takodjer i diobu zadružne imovine. Priženjenom udovcu i priudatoj udovici bez djece može zadruga njihov dio isplatiti u novcu. Ako zadruga tog ne bi htjela, imadu se ovakovi udovci dotično udovice pridružiti jednoj od diobnih stranaka, s kojom stvaraju tad jednu zadrugu. U plemićkim zadrugama imadu ovakovi udovci i udovice pravo na doživotno uživanje čitavog dijela njihovog pokojnog supruga, dočim vlasnost nad tim dijelom pripada onim zadrugarima, kojima pripada pravo nasljedstva za pokojnim ženidbenim drugom[304].

Kod ustanovljivanja, da li je većina zadrugara za diobu ili je proti diobi, broje se glasovi svih onih zadrugara, kojima pripada aktivno diobno pravo bez obzira na to, da li su malodobni ili nijesu. Svaki štitnik ili skrbnik ima toliko glasova, koliko zastupa štićenika dotično skrbljenika. — Na zahtjev manjine može županijski upravni odbor dozvoliti diobu, samo ako medju zadrugarima vlada neodoljiva mržnja, ili ako se u zadruzi neuredno gospodari, napose ako se kroz dulje vremena nemarno plaćaju porezi i druge javne daće[305].

Sam diobni postupak ima se zametnuti pred općinskim poglavarstvom. Općinsko poglavarstvo imade medju zadrugarima pokušati nagodu. No prije toga ima se ono uvjeriti, da je svakoj diobnoj stranci osigurana najmanja zemljišna izmjera, da na diobu privoljuje natpolovična većina dotično prema samom zakonu barem polovica zadrugara, koji mogu tražiti diobu zadruge, ili da je županijski upravni odbor dozvolio diobu zadruge na zahtjev manjine. Konačno ima se općinsko poglavarstvo prije, nego li počme raspravljati o samoj diobi uvjeriti, da u dotičnoj zadruzi ne ima odsutnika nepoznata boravišta. Nakon što se je općinsko poglavarstvo uvje-

[302] § 17.
[303] ç 18., 1. stavka.
[304] § 19.
[305] § 23.

Digitized by Google

rilo, da postoje svi ti uvjeti, ima medju strankama pokušati nagodu. Posljedak pokusa ima se zapisnički ustanoviti[306].

Kod samog nagadjanja ima se paziti na to, da se sve nagodbene točke točno uvrste u zapisnik. Dalje ima se paziti, da budu osigurana prava malodobnika ili skrbljenika. Dioba nekretnina mora odgovarati propisima zdravstvenima, redarstvenima i narodnogospodarstvenima[307]. Dvorišta i kućišta moraju biti tako osnovana, da bude što manje pogibelji od požara. S toga mora svaka diobna stranka po mogućnosti dobiti barem 400 četvr. hvati za kućište. Kućište ima da bude što bliže javnoj cesti ili barem lako pristupačno[308]. Staje, koci, mlake gnjojišta ne smiju se smjestiti preblizu zgrada za stanovanje, u opće mora se paziti, da ne budu na štetu zdravlja i čistoće[309]. Iz narodnogospodarstvenih obzira ima se paziti na to, da se pojedine čestice ne cijepaju ispod odredjene neke najmanje izmjere. U županijama ličko-krbavskoj, modruško-riječkoj, zagrebačkoj i varaždinskoj ima ta najmanja izmjera iznositi za oranice i sjenokoše 400 četvr. hv., za vinograde 200 četvr. hv., za šume 800 četvr. hv.; u županijama bjelovarsko-križevačkoj, požeškoj, virovitičkoj i srijemskoj ima ona iznositi za oranice 1200 četvr. hv., za sjenokoše i pašnjake 800 četvr. hv., za vinograde 200 četvr. hv., za šume 1600 četvr. hv. Ako nakon cijepanja koje čestice ne bi pojedini dijelovi ove čestice imali propisanu najmanju zemljišnu izmjeru, ima se dotična čestica u cijelosti dopitati jednoj diobnoj stranci, a druga diobna stranka ima se odštetiti u drugoj čestici ili u novcu[310].

Ako se stranke pred općinskim poglavarstvom nagode o razdiobi čitave zadružne imovine, ima općinsko poglavarstvo prema toj nagodi sastaviti diobni list, prikladan za gruntovnu provedbu. Ako se pojedine čestice cijepaju, ima se spisu priklopiti nacrt cijepanih čestica; nacrte ovakove smiju sastavljati samo ovlašteni tehnici[311]. — U diobnom listu imadu se iskazati sve služnosti, koje već postoje, a isto tako i one služnosti, koje se moraju osnovati uslijed same diobe. Nove služnosti imadu se osnovati samo ako su prijeko nužne[312]. — Općinsko poglavarstvo ima se pobrinuti, da se dioba provede takodjer i u narodnom popisu; nadalje ima se pobrinuti, da uslijed diobe novo podignute kuće dobiju kućne brojeve[313].

Ako se zadrugari ogluše pozivu općinskog poglavarstva za pokušaj nagode, ili ako ima u zadruzi nepoznato odsutnih, ili ako nagoda samo djelo-

[306] § 25.
[307] § 26., t. a., b. i c.
[308] § 28.
[309] § 29.
[310] § 30.
[311] § 26.
[312] § 31.
[313] § 32.

Digitized by Google

mice ili nikako ne uspije, imade općinsko poglavarstvo čitav diobni spis sa svim prilozima podnijeti kotarskoj oblasti[314]. Isto tako ima općinsko poglavarstvo i onda, ako uspije nagoda u cijelosti, čitav diobni spis predložiti kotarskoj oblasti.

Kotarska oblast ima, ako je nagoda uspjela, izvidjeti, da li je zadovoljeno svim zakonskim propisima, dalje ima izvidjeti, da li se i općinsko poglavarstvo držalo propisa uvrštenih u samu ovu osnovu. Prema tome ima sklopljenu nagodu potvrditi ili ne potvrditi. Nije li došlo do nagode ili ne može li se potvrditi predložena nagoda, imade dalje postupati sama kotarska oblast. Kotarska oblast ima kod toga postupati inkvizitorno. O raspravama pred kotarskom oblasti imadu se voditi zapisnici. U zapisnik ima se uvrstiti samo ono, što voditelj rasprave smatra, da je u dotičnom predmetu odlučno. Postupak je usmen, te se ne smiju od stranaka primati pismene izjave[315].

Kad kotarska oblast primi diobni spis, ima izviditi, da li su u spisu sve potrebne isprave (rodoslovlje, dotično izvjesnica o stanju duša i izvadak iz pukopopisne listine, — gruntovni izvadak i katastralni posjedovni list). Manjka li koja od tih isprava, ima tu ispravu uredovno pribaviti.

Sam diobni postupak pred kotarskom oblasti dijeli se po ovoj naredbi i po naredbi od 30. travnja 1874. u dva stadija. U prvom stadiju rješava se pitanje o ovlaštenju, u drugom stadiju pitanje o samoj razdiobi. Ne nastane li prijepor o ovlaštenju može se odmah na prvom ročištu pristupiti razdiobi zadružne imovine. Nastane li prijepor o ovlaštenju imade kotarska oblast taj prijepor rješiti posebnom odlukom. Proti toj odluci imadu stranke pravo utoka na više oblasti, kao i proti konačnoj diobnoj odluci[316].

Nakon što je riješila pitanje o ovlaštenju, imade kotarska oblast ustanoviti vrijednost plodnih zemalja. Vrijednost ta ustanovljuje se po čistom zemljarinskom prihodu na temelju katastralnog posjedovnog lista. I to ima se po tom posjedovnom katastralnom listu ponajprije izračunati čista zemljarina. Nakon toga ima se po toj čistoj zemljarini posebnim množidbenim ključem ustanoviti vrijednost dotičnih zemalja[317]. Vrijednost kućišta, zgrada i pokretnina ustanovljuje se procjenom. Oni, koji traže diobu, biraju si jednog, a svi ostali ovlaštenici biraju si drugog procjenitelja ; ako traže diobu svi ovlaštenici imenuju svi zajedno dva procjenitelja. Ne mogu li se stranke u izboru procjenitelja sporazumiti, ima im procjenitelja imenovati kotarska oblast. Procjenitelji biraju si pročelnika, a ne mogu li se u izboru složiti, imenuje im pročelnika kotarska oblast. Procjenitelji i pročelnik ne smiju da budu

[314] § 27.
[315] § 33.
[316] § 35.
[317] § 5.

Digitized by Google

sa strankama niti u rodu niti u tazbini[318] ; osim toga oni moraju biti nepristrani i pošteni, te točno upućeni o mjesnim odnošajima. Izabrani procjenitelji imadu se kotarskom predstojniku zavjeriti, da će procjenu obaviti po svom najboljem znanju i savjesti. Kotarski predstojnik može ipak zavjerenje procjenitelja i njihovog pročelnika povjeriti općinskom načelniku[319].

Nakon obavljene procjene provadja se pred kotarskom oblasti rasprava, na kojoj se imadu sastaviti pojedini dijelovi. Na tu raspravu imadu se uz ovlaštenike pozvati takodjer i procjenitelji, da u slučaju potrebe razjasne i opravdaju pojedine stavke procjenbenog zapisnika, i da prema potrebi kao gospodarski vještaci dadu mnijenje o razdiobi pojedinih predmeta. Kod sastavljanja dijelova u nekretninama ima se paziti na to, da sve nekretnine, koje imadu pripasti jednoj diobnoj stranci, budu što više u svezi ; dalje valja paziti na to, da svaka diobna stranka dobije razmjerno jednaki dio s drugim strankama ne samo u sveukupnim nekretninama nego napose i porazmjerno jednaki dio u oranicama, livadama, pašnjacima, šumama i vinogradima ; paziti valja i na to, da svaka diobna stranka dobije porazmjerno jednaki dio od slobodnih zemalja i od zemalja podvrgnutih kakovoj posebnoj daći[320]. Pokretnine imadu se opet tako podijeliti, da bude svakoj diobnoj stranci moguće voditi dalje gospodarstvo. Ako li koja diobna stranka drži, da je koja pokretnina prenisko procijenjena, može se glede dotične stvari medju strankama povesti dražba, i dopitati ta stvar onoj stranci, koja za nju najviše nudi[321]. Ako su dijelovi pojedinih stranaka jednaki, može se i ždrijebom odlučiti, kojoj od stranaka imade koji dio pripasti[322].

Ako je prijeko potrebno, ima se odrediti očevid na licu mjesta ; na tom se očevidu imadu sastaviti dijelovi. Ako se imadu pojedine čestice cijepati, mora kod tog očevida prisustvovati mjernički vještak.

Ako li ima na zadružnim nekretninama uknjiženih vjerovnika, imadu se ponajprije saslušati same stranke, kako žele, da se namire ovi uknjiženi vjerovnici ; da li su naime one voljne odmah isplatiti ove dugove, ili vole, da i dalje ostanu solidarno obvezane, ili konačno želi li koja od diobnih stranaka, da sama preuzme nošenje uknjiženih dugova. O toj izjavi imadu se preslušati njihovi vjerovnici. Ako vjerovnici privole na predlog diobnih stranaka, ima se prema tomu učiniti takodjer odredba u diobnom listu. Ako li vjerovnici na taj predlog ne pristanu, imadu njihove tražbine ostati uknjižene na svim dijelovima u cijelosti i to na jednom dijelu kao glavna a na ostalima

[318] § 36.
[319] § 37.
[320] § 38.
[321] § 39.
[322] § 40.
[323] § 41.

Digitized by Google

kao nuzgredna hipoteka. Ako koji vjerovnik nije pristupio na ročište odredjeno u svrhu, da se izjavi o predlogu diobnih stranaka, a niti nije dao pismeno očitovanje o tom predlogu, uzimlje da na stavljene predloge nije pristao.[323]

Ako zadruga ima uknjiženih poreznih zaostataka, ima kotarska oblast nastojati, da se ti zaostaci namire prije konačne razdiobe. Ne bude li uza sve to zadruga tih zaostataka podmirila, ima se kotarska oblast glede budućeg osiguranja tog duga obratiti na kr. ravnateljstvo erarijalnih pravnih posala u Zagrebu. Ako je zadruga došla do tih zaostataka uslijed osobitih nezgoda, može kotarska oblast staviti ravnateljstvu erarijalnih pravnih posala posebni predlog glede razdiobe ovih zaostataka medju pojedine stranke kao što i glede obročnog otplaćivanja tih zaostataka[324].

Po dovršenoj razpravi ima kotarska oblast čitav diobni operat dostaviti nadležnoj gruntovnoj oblasti ; ova pak ima taj operat isporediti s gruntovnim stanjem, te izjaviti, da li je taj operat gruntovno provediv, eventualno imade priopćiti, s kojih sve razloga nije taj operat gruntovno provediv[325].

Na rasprave, koje odredjuje kotarska oblast, imadu se sve stranke dotično štitnici i skrbnici osoba podvrgnuti štitništvu ili skrbništvu osobno pozvati. Ne dodje li koja stranka na prvo ročište, ima se pozvati na drugo ročište pod globom od 1 do 20 for.; ne dodje li ni na drugo ročište, ima se ta globa dotičnoj stranci nametnuti i podjedno proti njoj za treće ročište izdati dovedbena zapovijed. Odsutnim predstavnicima poznata boravišta, ako ne imadu valjano opunomoćenog zastupnika, a isto tako i odsutnim predstavnicima nepoznata boravišta postavlja i zavjeruje kotarska oblast posebnog skrbnika za čin, koji ih ima u dotičnoj diobnoj stvari zastupati[326].

Na temelju diobne rasprave ima se sastaviti diobni list ; diobni list ima se dostaviti strankama posebnom odlukom. Imade li koja diobna stranka odštetiti drugu u novcu, ima se ta odšteta u diobnoj odluci ispostaviti kao likvidna tražbina ; podjedno ima se odrediti, da se ta tražbina ima s pravom zaloga osigurati na dijelu one stranke, koja ima tu tražbinu isplatiti, ako njezina pokretna imovina ne pruža dovoljno sigurnosti za namirenje ove tražbine. U nikojem slučaju nijesu upravne oblasti nadležne, da utjeruju ovakove tražbine, već ih imadu utjerivati samo sudske oblasti[327].

Proti pojedinim odredbama kotarske oblasti, kao ustanovljivanju vrijednosti plodnih zemalja, imenovanju procjenitelja itd. ne ima mjesta utoku. Ako je koja stranka nezadovoljna s tim odredbama može proti njima prigovarati tek u utoku proti konačnoj odluci[328].

[324] § 42.
[325] § 44.
[326] § 34.
[327] § 46.
[328] § 47.

Digitized by Google

Iznese li utjecatelj u svom utoku novih okolnosti, ima kotarska oblast prije, nego li podnese utok na riješenje višoj molbi izviditi vjerodostojnost i istinitost utočnih navoda[329].

Diobne troškove imadu u razmjeru sa svojim dijelovima (u nekretninama) nositi sve stranke[330].

---

§ 48. Potajna dioba ima se provesti na zahtjev budi koje diobne stranke (potajno odijeljenog zadrugara). Onaj, koji moli, da se provede potajna dioba, mora doprinijeti rodoslovlje (dotično izvjesnicu o stanju duša u njegovoj zadruzi i izvadak iz pukopopisne listine), gruntovni izvadak i katastralni posjedovni list. Kotarska oblast ima, — nakon što se je osvjedočila, da potajnom diobom nijesu povrijedjena prava štićenika i skrbljenika, i da ne ima krupnih pogrješaka proti redarstvenim i zdravstvenim propisima, — izdati strankama diobni list sastavljen prema faktičnom stanju posjeda[331]. Prema tomu po toj se osnovi imade potajna dioba ispravljati u mnogo rjedjim slučajevima, nego li po samom zakonu. Mnogi uzroci ispravljanju u toj su osnovi posve eliminirani.

Posebnih ustanova ima ova osnova takodjer i o izlučivanju idealnih dijelova pojedinih zadrugara radi starijih dugova, nastalih iz ugovora, i radi novijih dugova, nastalih iz kažnjivih čina. Napose odredjuje se tuj, da ima onaj, koji traži izlučenje idealnog dijela pojedinog zadrugara doprinijeti pravomoćnu osudu, kojom je dotični zadrugar osudjen, da ima ispuniti obvezu iz ugovora ili naknaditi štetu. Dalje ima onaj, koji traži izlučenje, doprinijeti svjedodžbu općinskog poglavarstva, da zadruga ne će da preuzme tog duga na se. Općinska pak poglavarstva dužna su na zahtjev vjerovnika preslušati zadrugu (ne veli se, da li kuće gospodara ili sve zadrugare s pravom glasa), da li je voljna preuzeti dug svoga zadružnog člana, i na temelju toga izdati dotičnom vjerovniku svjedodžbu[332].

Župni uredi (parohijalna zvanja) dužni su za tu svrhu izdavati besplatna rodoslovlja i izvjesnice o stanju duša, a općinska poglavarstva izvatke iz pukopopisne listine. Rodoslovlja mora da su izvedena do predstavnika pojedinih loza, koji su umrli prije 1. siječnja 1837[333].

Kako je navedeno, dužne su upravne oblasti po zakonu od 9. svibnja 1889. na zahtjev stranke ureda radi odrediti, da se briše zadružno svojstvo i da se na zadružnim nekretninama upiše kao samovlasnik predstavnik porodice, dotično posljednji član zadruge, ako je na tim nekretninama ostala

[329] § 48.
[330] § 49.
[331] § 57.
[332] § 4.
[333] § 24.

Digitized by Google

samo jedna porodica ili samo jedna osoba. Po toj pak naredbi ima stranka, koja to traži, sama doprinijeti gruntovni izvadak i rodoslovlje (a u nekadanjoj Krajini izvjesnicu o stanju duša i izvadak iz pukopopisne listine). Kotarska oblast imade na takovu molbu odrediti posebnu raspravu. Koju svrhu ima ta rasprava i tko se na nju ima pozvati, to se iz same te osnove ne razabire. Konačno ima kotarska oblast, ako postoje svi zakonski uvjeti, zamolnim putem odrediti zatraženi ispravak ; gruntovne pak oblasti dužne su ovakovoj odredbi zadovoljiti. O konačnoj odluci gruntovne oblasti ima se obavjestiti stranka[334]. — Tomu, da bi se prije gruntovne provedbe o tom brisanju zadružnog svojstva imao budi tko obavjestiti, ne ima u toj osnovi ni traga.

Glede plemićkih zadruga tumači se u toj osnovi, što se ima razumijevati pod starinskim, što li pod prikupljenim, što li pod naslijedjenim nekretninama. Starinskim nekretninama imadu se smatrati sve nekretnine, za koje nije dokazano, da su naknadno prikupljene. Prikupljene su samo one nekretnine, koje su prikupili pojedini članovi zadruge. Pod naslijedjenim nekretninama imadu se razumijevati samo osebunjci pojedinih zadružnih grana, koje su te grane naslijedile od svojih predja, ili kod kojih se nezna, kako je dotična grana došla do posjeda nad njima. Porodi li se prijepor o pravnoj prirodi plemićkih nekretnina, valja taj prijepor riješiti zajedno s prijeporom o ovlaštenju[335].

Oprema, koju djevojka dobiva prigodom izudaje, ima se zatražiti prije udaje. Prema tome ne zatraži li djevojka prije svoje udaje ovu opremu, nakon izudaje ne može je ni tražiti. Po zakonu pak može ju tražiti samo prigodom udaje. Uz ovakove ustanove može zadrugarka, ako nije vanredno oprezna, vrlo lako biti lišena svake opreme. U plemićkim zadrugama daje po toj naredbi pir (gozbu) cijela zadruga, a opremu (miraz) daju u prvom redu roditelji ; ako ne ima roditelja, tad bliža rodbina, a ako i ove ne ima, tad cijela zadruga[336]. Ako se u plemićkoj zadruzi isplaćuje izudati ženski član, ima ma se uračunati u dio takodjer i ono, što je primio kao miraz[337].

Konačno su toj naredbi kao i starijim provedbenim naredbama zakonima o zadrugama dodani formulari za pojedine vrste zapisnika, odluka, svjedočaba, potvrda, diobnih listova i različitih isprava, koje prema zadružnom zakonu i toj naredbi imadu sastavljati različne oblasti.

Istodobno s provedbenom naredbom zakonu od 9. svibnja 1889., t. j. 16. prosinca 1889., izdala je kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada, odio za unutarnje poslove, sporazumno s vladinim odjelom za pravo-

[334] § 56.
[335] § 60.
[336] § 55.
[337] § 21.

Digitized by Google

sudje pod br. 47318. naredbu, kojom se proglašuje naputak za provedbu potajno razdijeljenih zadruga. U naredbi toj ispravljena je osnova[338] predložena anketnom povjerenstvu, koje je mjeseca travnja 1888. vijećalo o preuredjenju zadružnih propisa. I to ispravljena je ta osnova samo obzirom na zaključke toga anketnog povjerenstva, kako je to već naprijed istaknuto[339].

§ 49. Zakon od 9. svibnja 1889. stupio je na snagu 1. siječnja 1890.[340]

Zakonu tomu bila je glavna svrha da zapriječi daljne raspadanje zadruga. U tom pravcu postavljene su u tom zakonu ustanove, kojima se u nekim slučajevima zabranjuje svaka dioba zadruge. Dalje ipak ne ima u tom zakonu baš mnogo ustanova o tome, kako će zadrugari živjeti u zadruzi, koja se ne može razvrgnuti, jer na svaku diobnu granu ne otpada propisana najmanja zemljišna izmjera. Ustanove ovoga zakona o kućnom zaptu i zadružnim razmiricama nikako nijesu dostatne, da se uzdrži red i mir u ovakovim nedijelivim zadrugama. Po tim ustanovama može općinsko poglavarstvo onoga, — koji se s ostalim zadrugarima svadja i koji samovlasno izvadja diobu zadružne imovine usuprot zakonskim ustanovama, koje zabranjuju diobu u dotičnoj zadruzi, — kazniti sa zatvorom od 12 sati do 8 dana. Posve je prirodno, da ovakova kazna ne može biti sredstvo, kojim bi se zadrugari, koji se medjusobno ne mogu podnositi, prisilili, da složno u zajednici rade i da zadružne imovine ne cijepaju. — Što se uslijed toga mora dogadjati? Dogadja se, a i mora se dogadjati, da zadrugari ovakove nedijelive zadruge zadružnu imovinu medju sobom cjepkaju usprkos svih zatvora, s kojima ih općinsko poglavarstvo od vremena do vremena kažnjiva. Dalje dogadja se, da ovaj ili onaj od tih podijeljenika zlo gospodari, ne plaća poreze i t. d.; pošto pak zadruga nije podijeljena, može uslijed toga doći do prodaje cjelokupne zadružne imovine. Osim toga dogadja se, da se ovakav loši gospodar, nakon što je protepao sve, što je mogao protepsti, pozivlje na zakonsku ustanovu, koja proglasuje ovakove diobe nezakonitima, i traži, da oblasti prisile ostale podijeljenike, da vode s njime zajedničko gospodarstvo. — Dogadja se, da jači i nasilniji zadrugari slabije i popustljivije posve istjeraju iz zadruge bez svake odpravniue.

Dalje drži se ovaj zakon, poput starijih zadružnih zakona, načela, da zadruga po svojoj prirodi mora sastojati iz više porodica, makar i dopušta da i jedna samo porodica može kod diobe tražiti, da se njoj pripale nekretnine upišu na novu zadrugu. Držeći se toga načela odredjuje taj zakon, da se nekretnine, na kojima je ostala samo jedna porodica ili samo jedna osoba

[338] Isp. naprijed § 23.

[339] Isp. naprijed § 24.

[340] Tako je odredjeno u uvodu provedbene naredbe od 16. prosinca 1889. br. 22.403.

Digitized by Google

imadu ureda radi na zahtjev stranke, gruntovno prenijeti s imena zadruge na ime predstavnika dotične porodice odnosno na ime posljednjeg člana te zadruge kao samovlasnika, i tako zadružna sveza razriješiti. — Kako je već istaknuto ukazuje se ova ustanova već sama u sebi protuslovnom; jednom se naime veli, da se zadružna sveza ima ureda radi razriješiti; drugi puta se veli, da se zadružna sveza ima razriješiti samo na zahtjev stranke. Istina je doduše, da za pravo u toj ustanovi ne ima protuslovlja, jer se prema toj ustanovi postupak o razriješenju zadružne sveze ima započeti samo na zahtjev stranke, a tek dalje ima se taj postupak provadjati ureda radi. No na prvi mah se to ne vidi; same riječi zakona mogu lako zavesti svakoga, da drži da se zadružna sveza u takovim slučajevima ima ureda radi razriješiti. — Dalje iz ove se ustanove ne može razabrati, tko se ima razumijevati pod strankom, ako dotična zadruga sastoji iz čitave jedne porodice. Napose ne zna se, ima li se pod strankom razumijevati cijela ta porodica, ili samo predstavnik te porodice, ili možda oni članovi te porodice, koji imadu pravo birati kuće gospodara. U tom pravcu doista su oblasti, koje su imale ovako razriješivati zadruge, kolebale: isprva držale su, da se razriješenje (razlaz) zadruge može dozvoliti samo onda, ako na nj privole svi zadrugari, koji imadu pravo birati kuće gospodara; kasnije držale su, da se razlaz zadruge ima dozvoliti na jednostrani zahtjev predstavnika porodice, makar se ostali zadrugari i protive tomu razlazu. — Pored toga ukazivala se je odredba, (da se onda, ako je na zadružnom zemljištu ostao samo jedan član, imadu na zahtjev tog posljednjeg člana zadružne nekretnine upisati na nj kao samovlasnika), nepravičnom u slučaju, ako je taj posljednji član bila kakova priudata žena, koja je u zadruzi samo kratko vremena živjela.

Zakonodavac odredjujući, da zadruga smije prodavati pojedine čestice zadružnog zemljišta samo onda, ako se time ne krnji propisana najmanja zemljišna izmjera, imao je svakako najbolju nakanu. On je zadruzi hotio sačuvati toliko zemljišta, koliko je potrebno za valjano gospodarstvo. S apodiktičkom ipak zabranom svakog odvoja, kojim bi se krnjila propisana najmanja zemljišna izmjera, skoro je zadrugama više škodio nego li koristio. Pored te zabrane ne može zadruga ni uz najpovoljnije uvjete prodati nijedne čestice svoga zadružnog dobra, ako bi se tom prodajom krnjila najmanja zemljišna izmjera, makar se ta zadruga nalazila u najvećoj nuždi, i makar bi trebala kupovninu za prijeko nužne investicije, uslijed kojih bi daleko poskočila vrijednost ostalih njenih nekretnina. Tako može se dogoditi, da mora čitava zadruga propasti samo radi toga, jer joj je zabranjeno odsvojit ovu ili onu neznatnu česticu svoga dobra.

(Svršit će se.)

Digitized by Google

Lukno u Ugarskoj.

Priopćuje dr. Ladislav Polić.

U Ugarskoj se već pred neko dvadesetak godina razmahao živahan pokret za regulaciju lukna. O luknu se mnogo raspravljalo u ugarskom saboru, u dnevnoj publistici, u sastancima ugarskog episkopata, na konventima evangeličkih crkvi, a najzad, kako je i razumljivo, u stručnoj madžarskoj literaturi, koja je u najnovije doba obogaćena jednim djelom velikoga stila.

Čuveni madžarski pravni historik prof. Timon donosi nam drugo izdanje svojega djela[1] o luknu u Ugarskoj, dotjeravši ga prema novijim rezultatima i novijim potrebama. Kako se i u Hrvatskoj već dugo, vrlo dugo snuje o uredjenju luknarskoga pitanja, držim, da će i šire krugove zanimati Timonove misli o postanju, razvijanju, pravnoj prirodi i o novom uredjenju lukna u Ugarskoj, stim više, što je razvijanje lukna u Hrvatskoj sve do godine 1848. teklo gotovo istim tokom kao u Ugarskoj.

Djelo je razdijeljeno u četiri poglavlja. Prva tri prikazuju postanje i razvijanje lukna s pravnopovjesnoga gledišta, a četvrto donosi pravnu dogmatiku te institucije i osnovne autorove misli o novom uredjenju lukna. Na koncu djela ima dragocjen dodatak sa 73 najznatnije listine o luknarskim pitanjima počevši od godine 1641. Uzimam si slobodu, da opširnije referiram samo o onim partijama, koje mi se čine za nas zanimljivijima bilo u teoretskom ili u praktičnom pogledu, pa da ih s našega gledišta osvijetlim.

Podavanje, koje se nazivlje luknom, razvilo se iz dobrovoljnih darova vjernika, iz oblacija (oblationes), koje su se malo po malo na osnovi župne sveze prometnule u obvezna podavanja, u prestacije (praestationes). Pravni izvor tim obveznim podavanjima bio je običaj, laudabilis consuetudo, svrha im uzdržavanje dušobrižnika, a pravni njihov temelj župna sveza: zato se ona i mogu označiti kao tereti javnopravnoga značaja. U toj zamisli, da je lukno od početka javnopravni teret, upravo se krije thema probandum čitave knjige, ta je misao težište čitavoga djela.

I u Ugarskoj je lukno kroz dugo vrijeme bilo tek oblacija, ali s pomoću laudabilis consuetudo pretvorilo se u obvezno podavanje. Taj je običaj vrlo raznolik, pa varira od župe do župe, od mjesta do mjesta. Zato i nema općenih izvora o luknu, već smo upućeni na kanoničke vizite, u kojima su pobilježeni i dohoci župnikovi na osnovi župnih podavanja. Ipak se i za subjekt luknarskog podavanja i za rasporezivanje njegovo u Ugarskoj mogu ustanoviti neka općenitija pravila: poput ostalih imovinskih podavanja i lukno tereti kmetski stalež; lukno je osobni, a ne realni teret, premda se

[1] Timon Ákos. A párbér Magyarországon jogtörténeti fejlödése és jelen állása szerint második bövitett kiadás (Lukno u Ugarskoj prema historijskom razvitku i sadašnjem stanju. Drugo prošireno izdanje). Budapest 1908.

Digitized by Google

rasporezuje po kmetskim selištima, a kmetska selišta i kuće samo su temelj za rasporezivanje tereta, a ne za samo nošenje tereta.

Pošto je g. pisac utvrdio postanje lukna iz oblacija i razvijanje njegovo s pomoću običaja na osnovi župne sveze i dužnosti župljana za uzdržavanje dušobrižnika, hoće još da pobije mišljenje o koneksu postanja realnoga lukna s realnim patronatom i s vlasteoskom vlašću. Naročito dokazuje, da vlastelin nije mogao ni na osnovi svoga dominija ni na osnovi patronata odrediti dužnost župljana na podavanje lukna, nego vlasteoska vlast intervenira istom kod utjerivanja lukna.

Pitanje o pravnoj prirodi lukna postalo je u ugarskoj povijesti, tako reći, aktuelnim prvi put s pojavom protestantizma u Ugarskoj. To je pitanje majstorski obradjeno u sjajno ocrtanom okviru općenitog crkvenopolitičkog i avnopravnog položaja ugarskih protestanata. Tuj se prikazuje, kako su se protestanti malo po malo emancipirali iz katoličke župne sveze i po tome oslobodili od prinosa katoličkim dušobrižnicima. Napokon su zakonskim člancima 26. i 27. od godine 1790.—91. i protestanti i pravoslavni izuzeti iz katoličke župne sveze i podjedno oprošteni od plaćanja lukna, a katoličkim je dušobrižnicima za taj gubitak obećana naknada, koju je po dokazivanju piščevu trebala da dade vjerozakonska zaklada.

No ta bonifikacija iz vjerozakonske zaklade dana je oštećenim katoličkim dušobrižnicima slabo ili nikako, jer nisu dostajala zakladna sredstva. Zato su katolici stali tražiti drugi izlazak, koji se pokazao kod opće konskripcije dohodaka, što no je provedena godine 1802. radi uredjenja dušobrižničke kongrue. Katolička je crkva htjela da održi svoje dohodke na niveauu toga popisa, pa je zato stala tražiti lukno i od onih kuća i selišta, koja su poslije g. 1802. iz katoličkih ruku prešla u nekatoličke, t. j. stala je lukno smatrati realnim za nekretninu vezanim teretom. No pokušaji za praktično ostvarenje toga načela izjalovili se, pače je sam kralj Franjo izrekao u rješenju od g. 1824., da lukno od kuća i selišta nije realan teret, te se protestanti ne mogu pritegnuti na plaćanje lukna ; dok takovi gubici katoličkih dušobrižnika treba da se naknade iz vjerozakonske zaklade. Od onda do g. 1848. nisu katolički dušobrižnici tražili lukno od nekatolika osim u ova dva slučaja : ako se novi nekatolički posjednik prigodom stečenja nekretnina sâm dobre volje ugovorom obvezao na plaćanje lukna (t. zv. pojedince preuzeto lukno) ; ili ako je politička općina kao poseban pravni subjekt preuzela na se uzdržavanje dušobrižnika (t. zv. po općinama avertirano lukno).

Za apsolutizma je c. kr. austrijsko ministarstvo za bogoštovlje i nastavu g. 1859. pod brojem 8944/2675. opet izreklo, da lukno imaju plaćati samo katolički župljani. Naprotiv, privremeno ugarsko namjesničko vijeće htjelo je naredbom od 18. ožujka 1864. učiniti lukno realnim teretom na taj način, da ga dade gruntovno osigurati. Ali taj čudnovati pokušaj nije

Digitized by Google

uspio, te je namjesništvo već g. 1866. moralo opozvati svoju naredbu. Novo uspostavljeno kr. ug. ministarstvo za bogoštovlje i javnu nastavu iz početka je takodjer odbijalo razna nastojanja, kako bi se lukno učinilo realnim teretom. No pod kraj sedamdesetih godina prošloga vijeka nastao je pod utjecajem Bonczove teorije gotov obrat: ministarstvo je stalo shvaćati lukno kao realan teret vezan s kmetskom nekretninom i zato tražiti lukno i od nekatoličkih posjednika. Timon drži to shvatanje historijski neispravnim, a sam resumira historijski razvitak ovako: lukno u Ugarskoj nije realan teret, pa nekatolici nisu dužni plaćati lukno; a kao korelat ovome, katolička crkva ima pravo tražiti od vjerozakonske zaklade da se popuni kongrua njezinih dušobrižnika.

U dogmatičkom dijelu vrlo je zanimljivo za nas razlaganje o pojmu i pravnim obilježjima lukna. Lukno je, kako ga definira Timon, crkveno-općinski porez, što ga vjernici podaju na osnovi župne sveze radi uzdržavanja katoličkih dušobrižnika, a u iznosu, kako je ustanovljen običajem ili drugom javnopravnom odredbom. Ovo su pravna obilježja lukna:

1. Lukno je stalno periodičko podavanje bez protučinidbe, zato ono odgovara državnom porezu, dok štolarina odgovara pristojbi.

2. Lukno je osnovano na župnoj svezi. Zato se ne može smatrati luknom u strogom smislu nijedan župni teret, koji nije osnovan na župnoj svezi, nego na posebnom kakvom pravnom temelju, na privatnopravnom naslovu: ovamo se broji pojedince preuzeto lukno i po općinama avertirano lukno.

3. Mjeru lukna ustanovljuje javnopravni poredak, a medju takve javnopravne normative broje se: pravni običaj, visitatio canonica, po oblasti odobrena ponuda ili pogodba lukna i oblasna odredba.

4. Lukno je odredjeno za uzdržavanje dušobrižnika, pa se po tome razlikuje od drugih župnih tereta.

5. Pristojno uzdržavanje dušobrižnika čini apstraktnu mjeru za iznos lukna. Ali to ne može alterirati sadašnju luknarsku dužnost, te može da bude mjerodajnim tek kod novoga uredjenja te dužnosti.

6. Supsidijarna narav lukna stoji u tome, što mu s općega stajališta ima tek onda mjesta, ako je to prijeko potrebno za uzdržavanje dušobrižnika, pa ako nema drugog imovinskog vrela za pristojno uzdržavanje dušobrižnika. Iz te supsidijarne naravi lukna izlazi, da je bilo a i sada ima župa bez lukna.

Timon dalje raspreda pojedina pravna obilježja lukna. Najznatnije je, što veli o župnoj svezi kao apstraktnom temelju luknarske dužnosti. Temelj luknu je župna sveza. Zato je župnikov zahtjev na lukno jus parochiale, a luknarska dužnost župljana onus parochiale. Subjekti luknarske dužnosti jesu župljani, pa zato je lukno osobni, a nije stvarni teret. Osim župne pripadnosti traže se po partikularnom pravu još neke predpostave za luknarsku dužnost kao na pr. oženjen stalež, vlastito ognjište. Župljani daju lukno ili

Digitized by Google

naprosto po osobama ili pak po razmjerju imovine. No rasporezivanje lukna po imovinskom ključu ne alterira osobni karakter luknarskih podavanja; zato je lukno, koje se plaća po razmjeru imovine od kuća ili od selišta, ipak javni teret osobne naravi, koji suponira župnu svezu. Jer način rasporezivanja lukna i pravna narav lukna dva su sasvim različna i medju sobom nezavisna pojma, koje ne valja brkati.

Ovamo ide i pitanje forenza t. j. osoba, koje ne stanuju u području župe, ali tamo posjeduju nekretnina. U Ugarskoj nema općenite norme o luknarskoj dužnosti forenza, već je odlučan partikularni običaj u pojedinim župama. Vrijedno je spomenuti, da su s obzirom na mjesni običaj i kr. kurija i ministarstvo za bogoštovlje i javnu nastavu u pojedinim slučajevima izrekli, da su forenze u pojedinim župama dužne plaćati lukno.

Prema ideji vodilji o župnoj svezi kao temelju luknarske dužnosti rješava se i pitanje o luknarskoj dužnosti nekatolika. Lukno je osnovano na župnoj svezi, no po nauci katoličke crkve pripada u župnu svezu svaki kršćanin, dakle i svaki pripadnik koje nekatoličke kršćanske konfesije. Ali to katoličko načelo izgubilo je u Ugarskoj valjanost u povodu zak. čl. 26. i 27. od g. 1790./91., koji su izuzeli protestante i pravoslavne iz katoličke župne sveze. Zato od onda vrijedi u Ugarskoj za župnu svezu načelo konfesionalnosti, koje znači: svaki pripadnik zakonom priznate kršćanske vjeroispovijesti dužan je doprinositi za uzdržavanje samo svojega dušobrižnika, dok pripadnici zakonom nepriznalih konfesija, kao što su nazareni i baptiste, nisu izuzeti iz sveze zakonom priznatih konfesija i zato su dužni plaćati dotična župna podavanja. I Židovi su potpuno prosti od plaćanja lukna, jer kao nekršćani stoje, dašto, izvan župne sveze.

Medjutim pored te Timonove teorije javilo se i u drugih shvaćanja u madžarskoj literaturi o pravnoj naravi lukna. Naročito je Boncz poprimio neke misli iz jednog elaborata njitranskog biskupa Josipa Klucha od g. 1818., po kojima je lukno realan teret. Po ovom mišljenju realno lukno inherira kmetskim zemljištima, jer je prigodom osnutka parohija skopčano sa zemljištima po odredbi dotično po privoljenju vlastelina (fundaciona teorija); ili opet, jer su isprave o kanoničkoj viziti ugovorene u ime tadašnjih katoličkih posjednika tako, da obveza, koja tereti zemljišta, prelazi i na pravne sljednike tih posjednika (ugovorna teorija).

I meni se čini, da je Timonu potpuno uspjelo dokazati svoju teoriju o župnoj svezi kao temelju luknarske dužnosti. Što više, ta je teorija iznijela pobjedu i u praktičnom životu, u judikaturi i u javnom mišljenju. Premda je, kako smo već spomenuli, lukno u bivšem hrvatskom provincijalu bilo uredjeno gotovo jednako kao u Ugarskoj, ipak mislim, da Timonovo dokazivanje ne može uzdrmati općenito pravno uvjerenje u nas, da je lukno od kmetskog selišta u Hrvatskoj realan teret, koji pada na svakog posjednika

Digitized by Google

takova zemljišta bez razlike vjeroispovijesti. Razlog je tome, što je razvijanje luknarskih podavanja u našem provincijalu udarilo drugim smjerom nego u Ugarskoj. Nije mi moguće za Hrvatsku prikazati detalje toga historijskog procesa, ali glavne komponente njegove čine mi se očitima. Za Ugarsku je već istaknuto, da je upravo protestantski pokret izvojštio u zakonodavstvu priznanje toga načela, da je lukno čisto katolički javnopravni teret, koji se ne tiče inovjernika. Takav historijski „Durchbruchspunkt", kako bi rekao Ihering, nedostajao je u Hrvatskoj. U Hrvatskoj je katolička crkva imala dominirajući položaj državne crkve, koji su naši staleži s najvećom upornošću branili, ne dopuštajući ni širenje protestantizma ni da se ugarski zakoni o protestantima protegnu i na Hrvatsku. Tako su i postigli, da je zakonski članak 26. od god. 1790./91. sâm ograničio svoju valjanost samo „intra ambitum regni Hungariae", te već prema tome nije mogao vrijediti u Hrvatskoj. A ni pravoslavnog žiteljstva nije bilo u većem broju u bivšem hrvatskom provincijalu. Tako nije bilo ni zgode ni povoda, da se od stoljetnog običaja, po kojem plaća lukno svaki posjednik kmetskog selišta, učini kakav izuzetak za nekatolike za čitavo ovo vrijeme, dok je cvala feudalna agrarna organizacija. To se uvjerenje o realnoj naravi lukna već tako uvriježilo, da ni poslije razriješenja urbarske sveze i priznanja drugih kršćanskih konfesija nije nikad nitko ozbiljno poricao stvarni karakter lukna, koje je vezano s kmetskim selištima. Pače lukno kao realni teret od kmetskih selišta priznato je u novom zakonu od 17. siječnja 1906. o vjeroispovjednim odnosima, gdje se u §. 4. od načela, da inovjerci nisu dužni doprinositi za crkvene potrebe, postavlja izuzetak, ako dužnost izvire iz realnih tereta, a u vladinom obrazloženju zakonskoj osnovi realno se lukno naročito ubraja medju realne terete.

O čitavoj toj teoretskoj prepirci primjetiti mi je s moje strane samo to, da se ne mogu nipošto dovinuti razlogu, zašto bi lukno moralo izgubiti javnopravni karakter, ako se ono i ubira poput realnog tereta, dakle i od nekatolika? Uzmimo državni porez zemljarinski, koji je po svojoj naravi najsličniji luknu. Zemljarinu plaća državljanin od svoga zemljišta, jer treba da po svojoj i pravnoj i etičnoj dužnosti pridonosi za opće državne potrebe. No zemljarinu plaća i inostranac od svoga zemljišta u tuzemstvu, makar i stanuje u inozemstvu, ali ne zbog kakve etične dužnosti, koja bi davala njegovu porezu unutrašnje opravdanje, nego prosto zato, što je posjednik, zato što zemljarina po državnoj odredbi tereti nekretninu. Tako je od prilike i s realnim luknom. Lukno od odredjenog kvalificiranog zemljišta treba da plaćaju župljani po religiozno-etičnoj dužnosti svojoj da prinose za uzdržavanje svoga dušobrižnika; a ta je dužnost po unutrašnjoj svojoj strukturi sasvim analogna podaničkoj dužnosti plaćati porez. Ali državna je vlast trpjela ili pače sankcionirala običaj, da plaća lukno svaki posjednik

Digitized by Google

nekretnina, zato što je posjednik, zato što lukno tereti nekretninu, ma da posjednik i nije župljanin. Idejni paralelizam izmedju zemljarine i realnog lukna je potpun, pa i samo odvajanje od prvobitne ideje je paralelno. Tek jedno još treba uzeti na um. Pobiranje realnih poreza od inostranaca ne osjeća se danas ni malo anomalijom, jer država kao teritorijalna korporacija može vršiti po svom teritorijalnom vrhovništvu svoju vlast nad osobama i stvarima, koje se nalaze u njezinu području ; ali katolička crkva nije po današnjem shvatanju o ravnopravnosti konfesija teritorijalna korporacija, kakova je malne bila u srednjem vijeku : zato se pobiranje realnog lukna od nekatolika osjeća u širokim krugovima kao anomalija, koju valja reformirati. Uza sve to mislim, da ta u glavnom iznimna činjenica ne može alterirati javnopravni karakter realnog lukna.

Ustanovivši apstraktni temelj luknarske dužnosti, Timon izbliže razlaže pojedine pozitivne temelje luknarske dužnosti, kamo se broje : pravni običaj, visitatio canonica, ponuda lukna, ugovor i odredba vrhovnoga patrona. Za nas je osobito zanimljivo, što veli o kanoničkoj viziti. Kanoničke vizite uobičajile su se nakon tridentskog koncila. Bile su iz početka tek puko konstatovanje postojećega običaja prema izjavama vjernika. Poslije istom prevladalo je mišljenje, da sama kanonička vizita, dotično njezine bilješke o luknu čine pozitivni pravni temelj za luknarsku dužnost vjernikâ, te bi župnik mogao tražiti podavanja već na osnovi samih tih bilježaka. Tako je bilo i u Ugarskoj, samo što tuj obvezna snaga kanoničke vizite ne potječe iz biskupske vlasti, nego iz kraljevskoga vrhovnog patronatskog prava. Već od početka 18. vijeka traži se za valjanost kanoničke vizite sudjelovanje političkih oblasti (testimonium legale). Prema tome po današnjem ugarskom javnom pravu kanonička vizita znači ustanovljivanje luknarske dužnosti vjernikâ po nadležnoj crkvenoj i svjetovnoj oblasti. Svrha joj nije, da stvara novo pravno stanje, nego da postojeće zaodjene u sigurniju formu. Protiv neurednog postupka oblasti dopušten je utok na upravne oblasti, pa ća i na vrhovnog patrona. U Hrvatskoj se kanoničke vizite sasvim drugčije prosudjuju. One se ne priznaju za pravni temelj luknarske dužnosti, nego tek kao dokaz ili možda bolje indicij za eksistenciju izvjesnog pravnog običaja. — Pripadom još napominjem autorovo mišljenje — kojemu se i ja pridružujem — da se župnik može sa svojim župljanima nagoditi o luknarskim podavanjima za vrijeme svoga službovanja i bez odobrenja viših vlasti. Luknarski pak ugovori izmedju župnika i župljana, ako su odobreni od nadležnih oblasti, imaju trajnu obveznu snagu i tako nalazi naša dosadašnja, ponekuda bojažljiva, upravna praksa teoretsku sankciju.

Vrlo je poučno i razmatranje o luknarskoj dužnosti bračnih drugova u mješovitoj ženidbi. Po načelu ravnopravnosti konfesija svaki bračni drug ostaje pod vlašću svoga dušobrižnika. S općega gledišta dužni su katolici,

Digitized by Google

koji živu u mješovitom braku, nositi župne terete baš kao i drugi župljani, ali od toga načela ima partikularnih izuzetaka. U Ugarskoj nema općenitoga normativa za luknarsku dužnost bračnih drugova u mješovitoj ženidbi, pa nema po pozitivnom pravu isključivu vrijednost ni načelo o glavi porodice, ni o župnoj svezi, ni o jednakoj diobi. Zato valja u pojedinim slučajevima držati se partikularnog običaja. Ako li se na taj način ne da ništa pod sigurno ustanoviti, onda valja paziti na način rasporezivanja lukna: ako je luknarska dužnost vezana na brak, te se počinje sa stupanjem u brak, onda valja primijeniti načelo, da je samo mužev dušobrižnik vlastan tražiti lukno; ako li je pak svaki župljanin, bio ne bio oženjen, dužan plaćati lukno od nekretnina, onda odlučuje načelo župne sveze, te je katolički bračni drug dužan platiti čitavo lukno od nekretnina.

Kako se u Hrvatskoj u novije vrijeme desilo više slučajeva, gdje je lukno reluirano, vrijedno je, mislim, prikazati, kako Timon oštro razlikuje reluiranje lukna od avertiranja lukna po upravnim općinama. Premda političke općine nemaju ništa sa župama, ipak se već od 17. vijeka u Ugarskoj dešavalo, da su upravne općine preuzimale obvezu za uzdržavanje katoličkih dušobrižnika. Ovo uzdržavanje, što ga dušobrižnik prima od upravne općine, nije drugo nego po općini avertirano lukno, a to znači, da su se crkvenoopćinski tereti pretvorili u općinske terete. No bitnost te averzije ne stoji u reluiranju, nego u tome, što namjesto pojedinačkih luknarskih podavanja stupa podavanje neke zajednice kao posebnog pravnog subjekta. Dok protestantizam nije bio zakonom priznat, nije bilo s tom institucijom neprilika, jer je svaki općinar bio podjedno i župljanin dotične župe; već su se neprilike pomolile istom onda, kad je žiteljstvo općine pripadalo raznim priznatim konfesijama. Ali i danas još kraj sve ravnopravnosti konfesija vrijedi načelo, da su općine dužne plaćati ovakovo ugovorom preuzeto lukno bez obzira na vjeroispovijest općinara, jer je to lukno osnovano na posebnom pravnom naslovu, na privatnopravnom temelju. Isto se u načelu može i u nas uzeti s obzirom na § 6. zakona od 17. siječnja 1906. o vjeroispovjednim odnosima.

Vanredno pravničko oštroumlje pokazuje autor u razmatranju o upravnoj ili sudskoj kompetenciji o luknarskim stvarima. Ponajprije postavlja načelo, da se luknarski sporovi imaju rješavati upravnim putem, jer lukno pripada u kategoriju javnih podavanja. Ali u praksi i u teoriji stalo se tvrditi, da jedan dio luknarskih sporova ipak spada pred gradjanske sudove, naime onda, kad se tko poziva na privatnopravni naslov. Za utjecaj privatnopravnog naslova na nadležnost u luknarskim sporovima postavljaju se ova načela. Pravni sporovi, osnovani na javnopravnim odnosima, spadaju u djelokrug uprave, dotično upravnog sudišta sve dotle, dok privatnopravni naslov ne dira u bitnost spornoga prava, dok privatnopravni naslov ne premetne

Digitized by Google

javnopravni odnos, koji mu služi temeljem, na privatnopravni temelj. Tek ako koji privatnopravni naslov (ugovor, oporuka, dosjelost) uzrokuje postanak novoga prava, koje se doduše tiče javnog imovinskog prava, ali ne stoji u neposrednoj svezi s javnopravnim socijalnim odnosom, koji sačinjava temelj toga imovinskog prava ; onda se s načelnog stajališta može priznati nadležnost gradjanskom sudu. Prema ovim temeljnim načelima spadali bi u nadležnost gradjanskih sudova na pr. sporovi o pojedince preuzetom luknu i sporovi o luknu, koje je avertirano po općinama. Svi ostali sporovi idu bezuvjetno u nadležnost upravnih oblasti.

U praksi najjače izbija sukob nadležnosti kod luknarskih sporova forenza i nekatolika. Luknarski sporovi forenza bezuvjetno spadaju u nadležnost upravnih oblasti, jer se tuj radi o javnopravnom odnosu, o župnoj svezi. Isto bi vrijedilo i za luknarske sporove nekatolika, kad ne bi ovo pitanje u povodu krive prakse ug. ministarstva za bogoštovlje i javnu nastavu bilo postavljeno ovako : da li je lukno, što se plaća od kuća i selišta, realni teret privatnopravne naravi ili nije ? S toga stajališta valja odgovoriti ovako: Plaćanje lukna ne može se od nekatolika u Ugarskoj tražiti na javnopravnom temelju, jer nekatolici ne pripadaju u katoličku župnu svezu ; i tako katolički župnici mogu od ugarskih nekatolika tražiti lukno samo na osnovi privatnopravnoga naslova. Lukno pak osnovano na privatnopravnom temelju nije više javni porez, te ne spada u kategoriju javnopravnih imovinskih prava, i zato se ne može utjerivati upravnim putem, pa ako obvezanik uskrati platež, mora se katolički dušobrižnik obratiti na gradjanske sudove.

Vrlo je značajna i za svakog teoretika utješna činjenica, što su ugarski sudovi potpuno prihvatili Timonovu teoriju i o pravnoj naravi lukna i o nadležnosti u luknarskim sporovima. Napose je kr. kurija odobrila u plenarnoj sjednici od 22. siječnja 1886. dva načelna rješenja o tim pitanjima. Prvo rješenje pod brojem 30. tiče se pitanja o nadležnosti u luknarskim sporovima, pa glasi ovako : „Ako u luknarskom sporu katoličkoga dušobrižnika tuženik napada opravdanost obveznog temelja, dotično kad je spor o tome, da li je lukno realni za nekretnine vezani teret ili je ono obvezanost osnovana na osobnim odnosima ? onda rješenje spora spada u nadležnost gradjanskih sudova.“ Ne treba dokazivati, da je tuj prihvaćeno Timonovo mišljenje o nadležnosti. Čudno je tek, što kurija u obrazloženju smatra sudsku zaštitu supsidijarnom kod lukna osnovana na privatnopravnom temelju tako, da bi se u tim slučajevima valjalo najprije obratiti na upravne oblasti, pa istom onda, ako to ne bi dovelo cilja, trebalo bi zatražiti pomoć redovitoga suda. Teško, da se to može opravdati kurijinim razlogom, „što se često ne može unaprijed znati smjer tuženikove obrane“ ; ali za naše prilike bilo bi sasvim ispravno s pogledom na članak 11. zakona od 28. veljače 1874. o vlasti sudačkoj, kad bi se prihvatilo shvaćanje,

Digitized by Google

da je realno lukno u nas privatnopravne naravi, što po mojem mišljenju ne bi bilo osnovano.

Drugo rješenje pod brojem 31. radi o tome, koliko se lukno može smatrati realnim teretom, a glasi ovako: „Sama okolnost, što se u nekim mjestima prema bilješkama kanoničke vizite lukno podaje od svake kuće ili od svakoga selišta, ne daje podloge shvaćanju, da bi se u tim mjestima lukno imalo smatrati realnim za nekretninu vezanim teretom." Kurija dakle izriče, da se oni tipični izrazi kanoničkih vizita „a singulis sessionibus solvitur", „quaelibet sessio solvit" ili „a qualibet domo solvitur" re smiju tumačiti, kao da bi lukno bilo realni za nekretnine vezani teret; nego ti izrazi znače tek modalitete za rasporezivanje lukna prema imovinskom stanju kmetova. I takovo je lukno crkvenoopćinski teret osnovan na župnoj svezi, te se može tražiti samo od katolika posjednika; ali kurija ipak dopušta, da lukno može bazirati na privatnopravnom temelju, kao što je pojedince preuzeto lukno i po općinama avertirano lukno. Ova rješidba bila je odlučna za luknarske sporove. Unapredak je kurija sve tužbe, kojima se lukno potraživalo kao realni teret od kuća i selišta, odbijala s motivacijom, da sama ta činjenica, što se u nekim mjestima po kanoničkoj viziti lukno plaća od kuća ili selišta, ne opravdava shvaćanje, da je lukno realni za nekretnine vezani teret, a tužitelj nije dokazao, da je traženo lukno takav na privatnopravnom naslovu osnovani realni teret, koji bi obvezivao svakoga posjednika bez razlike vjeroispovijesti. Nakon toga rješenja stoji stvar u praksi tako, da su nekatolici gotovo sasvim prosti od lukna, koje se po šablonama kanoničke vizite plaća od svake kuće ili od svakoga selišta.

U Hrvatskoj je praksa dosele bila takova, da su upravne oblasti rješavale sve luknarske sporove bez razlike. Da bi se lukno tražilo na osnovi privatnopravnog naslova, desilo se takodjer, ali samo, koliko mi je poznato, na osnovi oporuke ili zakonskog nasljednog prava. No upravna je oblast dopuštala likvidaciju i ovrhu lukna, tek kad se ovlaštenik legitimirao sudskom uručbenicom. Toj se praksi ne može mnogo zabaviti, s tim manje, što kod nas nitko ne postulira nadležnost redovitog suda za sporove o realnom luknu, koji su u Ugarskoj zapravo dali povod raspravljanju o sudskoj ili upravnoj kompetenciji.

Timon se nije ograničio samo na to, da s historijskog i dogmatičkog gledišta prikaže instituciju lukna, nego nam još po svom bogatom iskustvu pokazuje puteve za novo uredjenje luknarskih podavanja, koje se sa svih strana već dugo urgira. Ta lukno je srednjekovna institucija, koja je nastala u doba, kad su svi tereti i crkveni i državni bili svaljeni na kmetove, pa kad se ekonomski život nije još razvio iz naturalnoga gospodarstva u novčano. Zato se lukno prikazuje kao puki anakronizam u današnjem

Digitized by Google

novom ekonomskom i pravnom poretku. Danas se protiv institucije lukna dižu tužbe poglavito u ova tri pravca: ponajprije u pogledu kakvoće luknarskih podavanja, zatim u pogledu mjere ili ključa i napokon u pogledu utjerivanja.

Što se tiče kakvoće, s pravom se prigovara, da su podavanja plodina i težaka upravo nedostojna, a k tome još se i teško utjeruju; zato se traži da se reluiraju novcem. — S pogledom na mjeru podavanja postoje silne upravo srednjevjekovne nepodopštine, koje se očito protive današnjemu načelu o jednakom nošenju javnih tereta. Dok su plemići, honoraciori, posjednici krčevinskih i pretečnih zemalja, pače mjestimice i trgovci i obrtnici sasvim prosti od luknarskih podavanja, dotle su svaljeni nepodnosljivi teretî na potomke nekadašnjih kmetova i želira. Pa i vlastelin, ako i nije patron, ne plaća lukna, a družina njegova gdješto plaća lukna u vrijednosti od 16 do 20 kruna za župnika, za učitelja orguljaša i za zvonara. Pače i djelomični posjednici rasparceliranih selišta plaćaju gdješto onoliko, koliko i nekadašnji posjednici cijeloga selišta. — Treće tužbe o utjerivanju lukna u velike su opravdane, jer utjerivanje luknarskih podavanja nije nikako uredjeno. Zato u praksi biva kojekako. Gdjegdje upravne oblasti drage volje utjeruju luknarske zaostatke poput javnih poreza, premda podavanja u plodinama i težacima nijesu za ovrhu osobito zgodna kao podavanja u gotovom. Na drugim mjestima upravne oblasti samo asistiraju kod utjerivanja crkvenoga organa: zvonar s općinskim glavarom pobire zaostala podavanja plodina i ako takovu plodinu (žito, raž, zob) ne nadje, onda on sam samovoljno ustanovljuje cijenu u novcu i u to ime uzima pokretnine dužnikove. Na isti se način, samo još samovoljnije, postupa s onima, koji unatoč opomene ne izvrše težački posao u pravo vrijeme. Prepuštamo svakome, da ovu Timonovu sličicu ispuni detaljima iz svoga iskustva.

Sve te slične nepodopštine mogu po autorovu mišljenju prestati samo onda, ako se luknarska podavanja urede za cijelu zemlju po općim načelima. Ta je misao vodila i Njegovo Veličanstvo, kao vrhovnog patrona, kad je previšnjim riješenjem od 22. ožujka 1887., kojim se nalaže uredjenje kongrue, podjedno stavilo u dužnost kongrualnom povjerenstvu, da se bavi s uredjenjem luknarskog pitanja, koje je još previšnjim rješenjem od 22. studenoga 1906. i požureno.

Timon ne će da prejudicira regulacionom aparatu, koji se nalazi u rukama nadležnih faktora, pa tek skicira neke teze o novom uredjenju, koje želi nadovezati na povjesni razvitak.

U Ugarskoj je pravni temelj za regulaciju lukna kraljeva crkvena vlast, kraljevsko vrhovno patronatsko pravo t. zv. jus supremi patronatus, jer po ugarskom pravnom razvoju već od početka pripada u krug vrhovnog patronatskog prava ustanovljivanje luknarskih podavanja za one, koji spa-

Digitized by Google

daju u župnu svezu. Istina, tridentski je koncil ovlastio biskupe, da obvežu vjernike na crkvena podavanja u nestatku drugih vrela dohodaka; ali u Ugarskoj nije ovo pravo nigda priznato biskupima, već je uvijek vladalo pravilo, da kralju kao vrhovnom patronu pripada skrb za unapredjivanje župa i s tim u vezi za uzdržavanje dušobrižnika. Zato u Ugarskoj luknarska dužnost nije ustanovljena biskupskom vlašću, nego vlašću vrhovnoga patrona. Stoga bilješke kanoničkih vizita samo onda mogu davati pravni naslov za utjerivanje luknarske dužnosti, ako su učinjene uz sudjelovanje javnih oblasti. Budući pak da ustanovljivanje luknarskih podavanja na osnovi vrhovnog patronatskog prava spada u kompetenciju izvršne vlasti, odatle po sebi izlazi, da se i tako ustanovljena podavanja mogu utjerivati upravnim putem, jer je jasno, da vrhovni patron može dati izvršiti vlastite upravne odredbe.

Pravo autonomnih organa na raspisivanje poreza ili na samooporezivanje — koliko su takovi autonomni organi već stvoreni ili će se unapredak (uz katoličku autonomiju) stvoriti — takodjer ima svoj izvor u vrhovnom patronatskom pravu, u delegaciji vrhovnoga patrona. Na osnovi toga delegiranog prava vlasne su autonomne organizacije i urediti lukno, kao god i sam vrhovni patron, zato će se i luknarska podavanja, koja oni urede, moći da utjeruju upravnim putem.

Historijski pravni razvoj pokazao je, da je kralj kao vrhovni patron vlastan obvezati vjernike na podavanja za uzdržavanje dušobrižnika. Uza sve to je istina, da je kralj to pravo vazda vršio s najvećim oprezom i s osobitim obzirom na starinski običaj, laudabilis consuetudo, pa da se zato valja kloniti sile, dok se može doći k cilju uz dobru volju vjernikâ. Ali taj pravni razvitak ne sprečava pravedno uredjenje lukna, a naročito, da se ne bi ukinuli privilegiji oprosta od lukna, koji su i onako u opreci s načelom jednakosti poreza, pa da se mjera podavanja ne bi udesila prema doprinozbenoj sposobnosti vjernika.

Kad se bude ustanovljivao subjekt, mjera i vrijeme luknarskih podavanja, trebat će podjedno da se na osnovi vrhovnog patronatskog prava naredbenim putem uredi i politička ovrha tako ustanovljenih podavanja. Ako li bi podavanja u plodinama i dalje ostala, trebalo bi točno odrediti, kako se pri ovrsi ima izvoditi reluiranje u novcu, pa izreći, da se zaostaci imaju utjerivati sasvim poput javnih poreza.

Trebalo bi točno ustanoviti, koji luknarski sporovi idu u kompetenciju upravnih oblasti, a koji u kompetenciju sudova. Zatim bi nesumnjivim načinom valjalo izreći još i to, da je redovni gradjanski sud nadležan za rješavanje sviju onih luknarskih sporova, gdje rimokatolički dušobrižnik ne osniva svoj zahtjev na lukno na tome, da je to podavanje osobni na župnoj svezi osnovani teret.

Digitized by Google

Sva ova pitanja mogla bi se riješiti i urediti naredbenim putem. Naprotiv, zakonodavnu bi odredbu iziskivala ova pitanja: politička ovrha na nekretnine na osnovi odluka upravnih oblasti o zaostalim luknarskim podavanjima; zatim ustanovljenje maksimuma luknarskih podavanja i s tim u vezi osiguranje državne pripomoći, ako to maksimalno podavanje ne bi dostajalo; napokon sudbenost upravnog sudišta u luknarskim sporovima, koji su osnovani na javnom pravu.

Ako pri regulaciji lukna bude ukinut dosadašnji način rasporezivanja po bivšim urbarskim kućama i selištima, a na njegovo mjesto stupa rasporezivanje poput državnih poreza; onda će po sebi prestati sporovi o tome, da li lukno, koje je po privatnopravnom naslovu preuzeto, čini realni teret vezan za nekretninu? Ako se to ne dogodi, onda se sporovi o tome mogu samo tako konačno ukloniti, ako zakonodavstvo izreče, da je takovo preuzimanje lukna na korist bilo koje crkve ništetno i nevaljano, pa se ne može ni sudskim ni upravnim putem utjerivati, ni unositi u gruntovnicu.

Koliko bismo se mi u Hrvatskoj mogli poslužiti metodom, koja je u Ugarskoj primljena za regulaciju lukna? Ponajprije mislim — slažući se sa skorašnjim izvodima g. dra. Valenčića u našem „Mjesečniku" (br. 7. o. g. str. 632.) — da bi trebalo i u nas postaviti mješovito središnje povjerenstvo za opći popis dohodaka katoličkih beneficija. Istom operati toga povjerenstva mogli bi dati bazu za uredjenje lukna i za uredjenje kongrue izmedju kojih bi trebalo postaviti junktim. Pitanje luknarsko moglo bi se u nas po općem mišljenju urediti jedino zakonodavnim putem u što tješnjem sporazumu s crkvenim oblastima, stim više, što nije kod nas još nitko ni predložio drugi način uredjenja, a hrvatski je sabor već više puta kroz decenije naglasio svoju kompetenciju, koju je vlada svaki put priznala; pored toga kod nas je još sasvim otvoreno, na žalost ni teoretski ni praktički razbistreno pitanje, u kojem odnosu stoji vrhovno patronatsko pravo spram konkordata. Lukno bi trebalo radikalno reformirati tako, da se luknarska podavanja kao takova ukinu, dašto uz naknadu. Pri tom ostaju dva puta otvorena: ili će se pri regulaciji činiti razlika izmedju realnog i osobnog lukna, ili opet će se lukno naprosto s jednoga gledišta regulirati. Kod prvoga načina, moglo bi se realno lukno otkupiti poput nekadašnjih urbarskih tereta, a kapitali mogli bi se izručiti crkvenim oblastima na rukovanje pod vlastitom odgovornošću; tako bi posjednici luknom sada opterećenih zemljišta bili unapredak prosti od podavanja za uzdržavanje dušobrižnika. Taj bi postupak bio dugotrajan, kako nas uči iskustvo s urbarskim rasterećenjem, pa i teško provediv zbog silne rascjepkanosti zemljišta. Osobno pak lukno pretvorilo bi se u srazmjeran i pravedan crkvenoopćinski porez, što bi ga raspisivao reorganizovani crkvenoopćinski odbor, a utjerivala bi ga općinska poglavarstva. Po drugom praktikabilnijem načinu, moglo bi se

Digitized by Google

postupati sa čitavim luknom kako je netom spomenuto za osobno lukno. Dašto, trebalo bi uvesti nužne kautele, da dušobrižnici točno dobijaju svoje prihode. Tereti župljana ne bi se smjeli povećavati, a nedostatak kongrue trebalo bi namaknuti eventualno iz dohodaka većih beneficija i iz vjerozakonske zaklade, koja bi se morala obilnije dotirati. Tko je poletna duha, mogao bi pri tom i za Hrvatsku pomišljati na katoličku autonomiju, kako se već sprema u Ugarskoj u potpunom sporazumu s crkvenim oblastima; onda bi veliki dio poslova oko rasporezivanja i upravljanja lukna mogao prijeći u potpunu katoličku samoupravu. Premda sam se više godina po svom službenom položaju intenzivno bavio luknarskim poslovima i mnogo razmišljao o tom za ekonomski razvitak naroda preznamenitom pitanju, a ono ne pripisujem, — to želim naročito istaknuti — ovim tek skiciranim prijedlozima drugu vrijednost, nego što je imaju misli svakoga rodoljuba, koji želi boljitak i napredak naroda spojiti s pažnjom spram opravdanih i po sebi i po historiji interesa crkvenih.

U Ugarskoj su predradnje za uredjenje kongrue i lukna na osnovi općega popisa dohodaka već gotove, te će se doskora pristupiti provedbi, kako je to svečano navijestio sadašnji ugarski ministar bogoštovlja Apponyi. Magna pars toga djela bio je Timon. Sigurno je, da taj golemi posao ne bi bio mogao uspjeti, kad mu Timon ne bi bio udario čvrste osnovke svojim teoretskim radnjama, medju koje u prvom redu ide ovo djelo o luknu. Tuj je Timon pokazao golemo pravno historijsko znanje, neobično pravničko oštroumlje i fini juristički takt, duboki smisao za ekonomske probleme i praktične životne potrebe, te se ovo djelo može spravom nazvati pravi naučni standard work, koji služi na sjajan ures madžarskoj pravnoj literaturi i čini trajnu tečevinu njezinu. Pa kako je lukno u Hrvatskoj u velike nalik na lukno u Ugarskoj i kako se u nas barem mnogo govori o regulaciji lukna, Timonovo se djelo najtoplije preporuča svakome, koji želi ili treba da temeljito prouči ovo za hrvatski narod preznamenito pitanje.

Sudačke prilike u Hrvatskoj god. 1570.

Napisao dr. Rudolf Horvat, kr. profesor u Zagrebu.

Hrvatski sabor, koji se 4. siječnja 1570. sastao u Zagrebu, stvorio je glede sudovanja u godini 1570. ove zaključke:

Banski sud (judicia octavalia) početi će svoje djelovanje već u oktavi blagdana sv. Triju Kraljeva (festum Epiphaniarum). Sabor želi, da se ovaj sud vrši najvećim sjajem i strogošću, (cum summa solennitate et gravitate), kako to zahtijeva ozbiljnost i starina toga čina. Sudovima predsjedat će banovi (biskup Juraj Drašković i grof Franjo Frankopan Slunjski),

Digitized by Google

rukovodit će ih protonotar Mirko, a prisustvovati 13 prisežnika (assessores sedis judiciariae). Od strane hrvatskih velikaša (assessores loco baronum) izabrao je sabor grofa Matiju Keglevića i baruna Petra Rattkaja; od strane pak „staleža i redova" (t. j. svećenstva, plemstva i gradova) budu izabrani: viceprotonotar Ivan Petričević, zagrebački kanonici: Tomo Dubravski i Stjepan Filipović, te svećenik Ivan od Dobrekuće, Gašpar Drušković, Matija Črnkovec, Bartol od Švarče, Mojsija Homski, Ivan Kruškovečki, Franjo Gregurovečki i Matija Zalothnoki. Ako koji od ovih prisežnika — uslijed bolesti ili privatnih posala — ne bi mogao doći na sud ili ne bi mogao do kraja ostati na sudu, može sud stvarati odluke u prisutnosti ostalih prisežnika. Za vrijeme sudovanja ne smiju se kmetovi nikamo seliti, da mogu u slučaju potrebe kao svjedoci biti odmah dovedeni na sud.

Za ovaj posao dobivat će posebnu plaću banovi, protonotar i svi prisežnici. Koliko će dobiti banovi, to se ne kazuje u zapisniku sabora. Protonotar dobit će 200 forinti, Matija Keglević i Petar Rattkaj po 6 ugarskih forinti na tjedan, a svi ostali prisežnici po 2 forinta na tjedan. Da se uzmogne ovaj novac pribaviti, zaključio je sabor u tu svrhu novi porez. Svi velikaši i plemići moraju od svake kuće svojih kmetova u županijama: zagrebačkoj, križevačkoj i varaždinskoj platiti po 15 dinara osim redovitoga poreza (dica regia). Isto toliku svotu platit će svaka kuća u prekokupskim stranama, t. j. u Hrvatskoj jugoistočno od rijeke Kupe, gdje se inače nije pobirao nikakav porez. Ovaj novac moraju velikaši i plemići sabrati od svojih kmetova najkasnije do Svijećnice god. 1570. Sabrane pak novce predat će Kristoforu Mikuliću, kanoniku lektoru kaptola zagrebačkoga. Plemići bijahu inače oprošteni od plaćanja poreza. No u ovom slučaju zaključuje sabor ovo: „Pošto je sudbena uprava općenita, moraju do rečenoga blagdana Svijećnice u ruke spomenutoga gospodina lektora po 10 dinara položiti takodjer plemići jednoselci (nobiles unius sessionis), koji borave u svima opisanim županijama, od svake svoje kurije (kuće) po načinu, kako su upisani u regestu." Protiv onoga, koji ne bi uplatio ovaj porez do Svijećnice, upotrijebit će podžupani i plemićki suci spomenutih županija sva običajna sredstva, naročitu zapljenu (vadiatio) imetka, u koju svrhu dobit će podžupani i suci od magistra protonotara punomoć, providjenu pečatom kraljevine Hrvatske.

Osim ovoga svečanoga banskoga suda vršio se u Hrvatskoj takodjer t. zv. „kratki sud" (breve judicium). Tomu sudu u županiji zagrebačkoj i križevačkoj, te u prekokupskim stranama predsjedao je podban Ivan Forčić, kao župan zagrebačke i križevačke županije. Sve pako sudbene poslove obavljao je na kratkim sudovima Ivan Petričević de Miketinec, viceprotonotar kraljevstva hrvatskoga. Staleži i redovi isticahu

Digitized by Google

na spomenutom saboru svoje zadovoljstvo radi velike marljivosti Petričevićeve („summos labores et fatigia") u sudbenom poslovanju. U znak priznanja počnu potpisivati arak, koliko će koji dobrovoljno doprinijeti iz svojih kesa (ex propriis bursis), da nagrade Petričevića u ime plaće za godinu 1570. U tu svrhu obećao je ban Juraj Drašković, kao biskup zagrebački, da će u roku od 15 dana Petričeviću isplatiti 12 forinti. Isto tako obećala je udovica Barbara Alapić 10 for., grof Juraj Zrinski 6 for., Franjo Tah Susjedgradski 6 for., varaždinski župan Krsto Ungnad 6 for., Gašpar Alapić 6 for., Petar Kastelanović 4 for., a zagrebački kaptol 10 for. Vuk Gyczy, zapovjednik tvrdje Steničnjak (danas Sjeničak kod Lasinje), koja je tvrdja s velikim imanjem pripadala supruzi palatinovoj, obećao je platiti 4 for., Mihajlo Konski 2 for., Antun Gerečki 2 for., Ladislav Bukovački 5 for., Ambroz Gregorijanec 5 for., Stjepan Bradač 2 for., Ivan Bradač 2 for., braća Imprić 3 for., Marko Tomazović 2 for. (ovaj je odmah i platio), plemići de Šćitarjevo 1 for. (odmah isplatiše), Krsto Brada 1 for., braća Komski 2 for., plemići Turopoljci (nobiles campi Zagrabiensis) 2 for., gradjani kraljevskoga grada Zagreba 2 for. Do toga vremena nije jošte Petričević dospio, da s „kratkim sudom" prodje županiju križevačku i prekokupske strane. Zato sabor odredjuje, neka velikaši i plemići u županiji križevačkoj i u prekokupskim stranama prema uvidjavnosti i prilikama doprinesu svoj dio u ime plaće viceprotonotaru Petričeviću, kada će kod njih obavljati kratke sudove (tempore celebrationis ibidem brevium judiciorum, inter eos celebrandarum).

PRAVOSUDJE.

A. Gradjansko.

Od kada je stupio na snagu novi gradjanski postupnik, da se tuženik oprosti tužbe imenovanjem prednika u smislu §-a 375. o. g. z. treba da to imenovanje slijedi po propisima §§ 22., 23., 24. i 241. g. p.

(Vrhovno riješenje 20. svibnja 1908. Br. IX. 59—8.)

Razlozi: Revizijski se razlog broja 4. § 503. gr. p. obistinjava. Nazočna je tužba tužba za vlastnost iz pravno predmnijevane vlastnosti tužitelja (§ 372. gr. zak.).

Ustanovljeno je, da je tužitelj kupio „banket" od tuženičina muža te da mu je od prodavaoca bio predan ključ „banketa". Tužitelj je dakle dokazao (§ 372. gr. zak.) valjani naslov i pravi način na koji je došao u posjed kupljene stvari (§ 427. gr. zak.).

Digitized by Google

U ovom je pravcu prizivni sud izpravno prosudio stvar. Njegova pravna greška postoji pak u tome, što je, pored držanja stvari sa strane tuženice, i pored opstojanja pretpostavaka § 372. gr. zak. potvrdio presudu prve molbe, koja odbija tužbeni zahtjev pozivom na § 375. gr. zak.

Ustanovljeno je odista, da tuženica posjeduje spornu stvar u muževljevo ime. Nu iz toga ne slijedi, da ona nije pasivno legitimirana k stvari.

Da je tužba za vlasnost (§§ 366. i 372. g. z.) pripustljiva i proti prostom držatelju, proizlazi jasno iz §§ 366. („od svakog držatelja") te 369. („u svojoj vlasti") i 372. u svezi sa § 375. i predhodnijem §§ gr. zak.

Tuženica je dakle bila pasivno legitimirana k stvari, pa se je u spomenutom opsegu moralo da udovolji tužbenom zahtjevu.

Iza kako je stupio na snagu gradjanski postupnik, nije joj sam § 375. gr. zak. mogao da pruži zaštitu proti osudi. Kako ima da slijedi imenovanje prednika odredjeno je, od kako je stupio na snagu gradjanski postupnik, u §§ 22.—24. i 241. gr. post. Tuženica se pako nije držala tih odredaba, ona je samo dokazala da stvar posjeduje u ime nekoga trećega. Nu to više nije dostatno. Pošto s jedne strane opstoje sve pretpostavke, za tužbu po § 372. gr. zak. a s druge strane nije slijedilo imenovanje prednika u smislu gradjanskog postupka, imao je prizivni sud da odnosno preinači presudu prvog suda te da udovolji tužbi.

Za to je bilo izreći kao gori udovoljujuć reviziji.

Saopćio D. M.

Prisega u smislu § 267. grpp. dopustiva je kao dokazno sredstvo samo o istinitosti isprave.

U parnici M. Š. iz S., zastupanog po M. R. odvj. u B., proti T. B. iz S. sada u Americi nepoznatog boravišta po skrbniku na čin dru. B. R., odvj. u B. radi zajma od 500 K spp. uvjetovao je kr. kot. sud u B. osudom od 13. travnja 1906. br. 3789 gr. uspjeh parnice o položenju odnosno nepoloženju odlučne prisege sadržaja:

„Ja dr. B. R. kao skrbnik u Americi otsutnoga T. B. po svom najboljem znanju držim, da nije istina, da je tužitelj M. Š. mome skrbljeniku T. B. pozajmio ..... itd."

Iz razloga te osude vadim samo slijedeću stavku:

Ali pošto ovaj sud drži, da se po §-u 86. grpp. imao skrbnik prije nego li se je u parnicu upustio, točno o predmetu iste informirati, a on se je o tom i mogao, pošto priznaje, da mu skrbljenik imade u S., kotara ovog suda, kuću, posjed i ženu (III.), pa pošto je on sve porekao, što tužitelj tvrdi, a to je mogao samo onda, ako o tom bar donekle nekakova znanja o predmetu parnice imade, a ne naprečac bez dovoljna razloga to činiti; pošto je notorno, da narod naš ide u Ameriku na zaradu, a tužitelj i tvrdi, da se je tuženi obvezao poslati mu pozajmljeni novac u S., to sud ovaj drži, da je tim uglavljen sud, pred kojim se može pozajmljena svota utužiti (§ 42. gradj. sud), a S. je u opsegu ovog kotara; obzirom pako na ustanove §§ 260., 265. al. 2., 266. i 267. grpp. valjalo je skrbniku tuženog, koji navraćene mu prisege nije doduše prihvatio, ali nije je ni uzvratio, dosuditi istu, jer su ustanove §§ 266. i 267. grpp. u uskom savezu, p o š t o d r u g i o v a j § r a d i o o d l u č n o j p r i s e z i g l e d e i s t i n i t o s t i i s p r a v a, a p r v i

Digitized by Google

o prisezi glede drugih činjenica, za koje delat ne zna baš iz vlastitog opažanja i znanja, te o položenju odnosno nepoloženju prisege uvjetovati uspjeh parnice.

Kr. banski stol preinačio je osudom svojom od 21. veljače 1907. broj 3801. osudu prvog suda i odbio tužitelja bezuvjetno s njegovom tužbom.

Iz razloga te osude vadim samo slijedeće:

Usljed toga se prema uspjehu provedenog dokaza po svjedocima ne može uzeti, da je tužitelju glede u tužbi navedenih okolnosti, na kojih osniva svoj tužbovni zahtjev uspio i samo nepotpuni dokaz, koji bi se eventualno popuniti mogao domirnom prisegom.

Prvi sud je s toga sudio na odlučnu prisegu, koju bi imao položiti tuženikov skrbnik ma da on te prisege nije prihvatio, već ju je kao nedopustivu otklonio, jer da o tom znanja ne ima, što bi imao zapriseći i učinio izlazak parnice ovisnim o položenju ove prisege.

Nu vidiv, da se po § 240. grpp. mogu skrbnici o okolnostima, koje su im poznate iz vlastitog osvjedočenja pripustiti i uzazvati, da polože prisegu o poslovima svojih skrbljenika onda, ako ovi nijesu kadri položiti je sami (§§ 235. i 236. grpp.);

vidiv, da u nazočnoj parnici tuženikovom skrbniku ni ne mogu biti iz vlastita osvjedočenja poznate okolnosti, o kojima bi imao prisegu položiti, pa da u opće ni ne ima uvjeta § 240. grpp., pak da je u nazočnom slučaju prisega, koju je sud tuženikovom skrbniku dosudio, nedopustiva, i da se na nju nije moglo ni suditi;

vidiv, da prema tomu tužitelju nije uspio dokaz po njemu u tužbi ustvrdjenih okolnosti, na kojih osniva svoj tužbovni zahtjev, valjalo je ..... prvosudnu osudu preinačiti i tužitelja odbiti i t. d....

Usljed previda tužiteljeva izdao je kr. stol sedmorice vrhovnu osudu od 24. svibnja 1907. br. 1770, kojom preinačuje obje doljnosudne osude, te osudjuje tuženoga prema sadržaju osude prvog suda ali uvjetno, ako tužitelj nastupi i položi domirnu prisegu sadržaja: „Istina, da sam ja u Americi pred svoj povratak u S. tuženome T. B. kao zajam u gotovom odbrojio iznos od 100 dolara, koji mi zajam dosada povraćen nije."

Razlozi te vrhovne osude jesu slijedeći:

Za porečeni navod tužitelja M. Š., da je tuženome T. B. još u Americi prije svoga povratka u zavičaj pozajmio u gotovom novcu 100 dolara — 488 K, pružio je tužitelj kao dokazna sredstva: svjedoke J. S., J. M. i M. D. uz svoju domirnu prisegu, eventualno glavnu tuženičkom skrbniku navraćenu difesionalnu prisegu po § 267. grpp. J. Š. potvrdjuje doduše u cijelosti spomenuti tužbeni navod, nu pošto joj je pravom prigovorena zavržnost kao tužiteljevoj supruzi po § 155. sl. d) grpp., to se njezine izjave same za sebe po zadnjoj stavci § 159. grpp. ne bi mogle nadopuniti domirnom prisegom.

Vidiv pako, da je iskaz rečene zavržne svjedokinje bitno potkrijepljen s iskazi vjerodostojnih svjedoka J. M. i M. D., da je u njihovoj prisutnosti tužitelj u Americi opetovano tuženome uzajmljivao novaca, to se ova sva tri svjedočanstva zajedno uzamši mogu smatrati tako važnim dokaznim sredstvom, da se isto po § 270. grpp. domirnom prisegom tužitelja usavršiti može do potpunoga dokaza, pa je s toga preinakom doljnoosudnih osuda i sudjeno na takovu do-

Digitized by Google

mirnu prisegu tužitelja tim sigurnije, jer je tuženičkom skrbniku navraćena difesijonalna prisega po § 267. grpp. dopustiva samo u dokaz istinitosti isprave — o kojoj se ovdje ne radi, a povrh toga bila bi tako glaseća osuda u bitnosti bezuvjetno dosudjenje tužbenog zahtjeva, pošto je tuženički skrbnik priznao, da ne bi takove prisege mogao položiti, jer da u stvari nikakove informacije nije mogao postići.

Dr. Čimić.

---

1. Ustanova §. 218. st. 2. ovršnoga reda[1] *valja uslijed općenito u istom postavljenoga načela, ne samo onda, ako je pravo, što natrag odstupa i ono, što naprijed stupa hipotekama tražbina, već za sve vrsti prava, koja uživaju knjižki rangovni red.*

2. Ustup prvenstva[2] *djeluje i onda ako pravo što natrag odstupa, kao što su osobne služnosti i pridržaj (Ausgedinge), nije otudjivo.*

3 U slučaju kada pravo, što natrag odstupa i ono što naprijed stupa slijede u rangu neposredno, pripada ustupu prvenstva taj učinak, da nastupa izmjena rednih mjesta obih stavaka (Posten).

4 Isti učinci nastupaju ako medju-hipotekari (Zwischenhypothekare) ustupe sa svoje strane ovlašteniku koji napred stupa prvenstvo pred svojim založnim pravima.

5 U slučaju kada su medju natrag odstupajućim pridržajem, pravom služnosti, uvjetovanim ili rokovanim (betagt) pravom i naprijed stupajućim pravom upisani drugi knjižni ovlaštenici, koji nijesu naprijed stupajućim ustupili prvenstvo, ima pogodovani doći do namirenja iz kupovnine (Meistbot) samo u onoj mjeri i na onaj način u koliko bi natrag odstupajuća stavka sama došla do podmirenja, te mu se osobito u pomanjkanju predpostavaka od 3 i 4 kod pridržaja ima doznačiti iz glavnice za pokriće samo za činidbe pridržaja pronadjena odšteta u novcu, a ne i sama glavnica.

6. Ustup prvenstva gubi svoju snagu ako natrag odstupajuća tražbina iza knjižnoga unosa ustupa prvenstva bude brisana.

Dopisom od 3. travnja 1902. broj 4706. zatražilo je carsko kr. ministarstvo pravosudja predsjedničtvo c. kr. vrhovnog sudišta za izdanje plenarnog riješenja vrhovnog sudišta u smislu §. 16. lit. f. c. patenta od 7. kolovoza 1850. d. z. l. br. 325.[3] o učinku knjižnoga ustupa prvenstva kod čega se osobito istaklo 6 niže naznačenih pitanja, u kojima su svima izdana protuslovna sudska riješenja. Predsjedničtvo vrhovnoga sudišta predložilo je ta pitanja plenarnom senatu, koji zaključi unesenje predležećih pravnih zasada u knjigu judikata.

Razlozi: Od spomenutih u dopisu c. kr. ministarstva pravosudja pitanja, ima se ponajprije odgovoriti na šesto pitanje.

---

[1] Zbog kakvog uknjiženog ustupa prednosti stupa hipotekarna tražbina, kojoj se ustupa prednost, na mjesto hipotekarne tražbine koja natrag odstupa. Ako je tražbina, što naprijed stupa, veća od one što natrag odstupa, ona prethodi i na svojem prijašnjem mjestu tražbini koja je odstupila, osim ako su stranke što drugo utanačile.

[2] Vidi: dr. Mirko Košutić: Princip prvenstva itd. „Mjesečnik" 1907. str. 885. i sl.

[3] Zakon od 23. veljače 1893. br. 11. Sbornika o nutarnjem uredjenju kr. stola sedmorice § 14. sl. d.

Digitized by Google

Isto glasi: Vrijedi li ustanova § 218. str. 2. o. r. obzirom na obćenitost u istoj izraženoga načela za sve slučajeve ili samo onda, ako pravo, što natrag odstupa i ono, što naprijed stupa jest hipotekarna tražbina?

Po §. 9. obć. gruntovnoga zakona[4] jesu ne samo hipoteke, već i sva stvarna prava i tereti prema tome takodjer služnosti i realni tereti, nadalje u tom paragrafu naznačena osobna prava, koja su po zakonskim naredjenjima prikladna za uknjižbu, predmetom unosa u gruntovnicu, te stoje ta prava, ako su upisana na teretovnici, sa hipotekama u rangovnom redu, koji je uredjen po istim ustanovama, kao što i hipoteke medjusobom.

Stoga se ima primijeniti načelo valjajuće za hipoteke, da naime prije upisana hipoteka u slučaju kolizije ide pred poznijom takodjer i onda kada takova prava konkuriraju sa hipotekama, te nebi smjelo biti dvojbe, da se red prvenstva medju ovim isto tako kao što i medju hipotekama medjusobno može promijeniti dispozicijom stranaka, osobito kada ta promjena radja takodjer pravnim učincima.

§ 32. steč. reda[5] izrično naredjuje, da tražbina odštetna (Entschädigungsanspruch) za nedoznačenu služnost, stupa na njezino mjesto, kao hipotekarna tražbina, mora se dakle uzeti, da ustanova §. 218. str. 2. o. r., vrijedi ne samo ako su natrag dolazeće i naprijed stupajuće pravo hipotekarne tražbine, nego i za sve vrsti prava, koja uživaju knjižni red prvenstva.

Prvo pitanje: Nije li ustup prvenstva bez snage ako nazad od stupajuće pravo, kao što su osobne služnosti i pridržaj nije prenosivo? Mora se zanijekati, što slijedi logično već samo po sebi iz odgovora na neposredno prediduće pitanje.

Drugo pitanje glasi: Pripada li u slučaju, kada nazad odstupajuće i naprijed stupajuće pravo u redu neposredno jedno za drugim slijedi, ustupu prvenstva učinak, da nastaje promjena mjesta reda (ranga) svih stavaka i da se bez obzira na svojstvo nazad odstupajućega prava ima stvar tako smatrati, kao da je nazad dolazeće pravo u svoje vrijeme istom iza naprijed stupajućeg prava unešeno ili je takodjer u slučaju, ako nazad odstupajuće i naprijed stupajuće pravo neposredno jedno za drugim slijede, za prvenstvenoga cesionara od važnosti: da li je pravo koje odstupa svoje mjesto (das satzweichende Recht) uvjetna ili rokovana tražbina, služnost ili pridržaj?

Obzirom na zaključno naredjenje §-a 30. obćeg gruntovnog zakona[6]

[4] Obći gruntovni zakon od 25. srpnja 1871. dr. z. l. br. 95. za kraljevine i zemlje zastupane na carevinskom vijeću § 9. glasi:

U gruntovnicu mogu se upisati jedino prava stvarna i tereti, zatim pravo nazadkupnje i pravo prekupa (§§ 1070. i 1073. o. g. z.) kao i pravo uporabno (§ 1095. o. g. z.). — Naš gruntovni red § 63.

[5] Naš stečajni zakon od 28. ožujka 1897. § 47.;

Pravo služnosti ostaje i nakon ovršne prodaje stvari, obterećene tim pravom, ako se tim ne krnje prava vjerovnika, koji su prije stekli pravo zaloga.

Ako bi pako tim bila povredjena prava starijih založnih vjerovnika, prestaje i pravo služnosti, a odtud nastajuća tražbina odštetna namiruje se, kao da je osigurana pravom založnim sa prvenstvom prestaloga prava služnosti.

[6] § 30. obćeg gruntovnog zakona glasi:

Vjerovnik hipotekarni vlastan je tražbini hipotekarnoj upisanoj u isto doba ili kašnje ustupiti prednost pred svojom tražbinom hipotekarnom.

Prava i prednost ostalih vjerovnika, ostaju tim netaknuta.

Sravni naš gruntovni red § 61. al. 4.

Digitized by Google

vrijedi svakako pravilo da naprijed stupajuća hipotekarna tražbina dolazi do podmirenja samo u okviru nazad dolazeće tražbine i da ovo načelo mora vrijediti i u onom slučaju, kada je nazad dolazeće pravo uvjetna ili rokovana tražbina, služnost ili pridržaj.

Slijedi li pako nazad odstupajuće i naprijed stupajuće pravo neposredno jedno za drugim, neima li potom medju naprijed stupajućim i nazad dolazećim ovlaštenikom medju-hipoteka (Zwischenhypotheken), to nastupa izmjena rednih mjesta (Rangstellen) jer ustupom prvenstva ne bivaju dirana prava trećih osoba.

Nadje li nazad odstupajuća tražbina u razdiobi kupovnine podpuno namirenje, to nije od važnosti izmjena rednog mjesta; u slučaju nedostatka diobne gromade nije takodjer od upliva rangovni red, jer nazad dolazeći kao najbliži ovlaštenik predilazi poslije upisanim interesentom, a ovi, kako to proizlazi iz propisa o razdiobi kupovnine, dobivaju uvijek samo ono, što prestaje nakon podmirenja predidućih ovaštenika.

Uvjetovanost ili rokovanje nazad dolazećih hipotekarnih tražbina ne tangira niti prava dostalca niti možebitnih poznijih (postlocirten) ovlaštenika.

Isto vrijedi u pogledu služnostih, na kojih mjesto dolazi po §. 227. o. r.[7] odštetna tražbina za nepreuzeti teret.

Nu takodjer i u slučaju, kada je nazad dolazeće pravo pridržaj (Ausgedinge), koji u razdiobnoj masi ne dolazi do podpunoga pokrića, ima mjesta izmjeni ranga, te se ima naprijed stupajuća hipotekarna tražbina uputiti na glavnicu za pokriće (Bedeckungscapital), jer bi takodjer bez ustupa prvenstva u slučaju utrnuća prava ovlašteničtva ta glavnica pripala naprijed stupajućem hipotekarnom vjerovniku, kao najbližem do namirenja nedošavšem ovlašteniku, čime nisu krnjena prava inih.

Oni vjerovnici, koji su stekli pravo istom nakon ustupa prvenstva, ne mogu se smatrati povrijedjeni, što je ovlaštenik podmiren sa svojom hipotekarnom tražbinom, jerbo im je ustup prvenstva iz gruntovnice bio poznat.

Ali i oni knjižni ovlaštenici, kojih su prava za ustupa prvenstva jur obstojala, ne smatraju se povrijedjenim u svojim pravima. Za utvrditi protivni nazor ističe se, da ovlaštenik pridržaja (Ausgedingsberechtigte) ne može više prava ustupiti, nego što ga sam imade, da istomu ne pripada glavnična tražbina naročito da nema prava na glavnicu za pokriće i da naprijed stupajući vjerovnik nije ovlašten posegnuti za istom u svrhu svoga podmirenja jošte za života ovlaštenika pridržaja, jer bi se time poznijim vjerovnikom oduzela mogućnost, da se mogu po smrti ovoga podmiriti.

Nu protiv toga valja opaziti, da ovlaštenik pridržaja slijedećem hipotekarnom vjerovniku ustupom prvenstva, jer ovaj niti je cesija tražbine

---

[7] § 227. o. r.:

Izuzevši ugovore o prehrani moraju se ukinuti služnosti i realni tereti, koji ne mogu više biti potpuno namireni iz djeljive mase; na njihovo mjesto stupa traženje naknade za nedoznačeni teret. Tu naknadu odredjuje sudac, te se podmiruje u gotovu u mjeri dokle dosiže djeljiva masa, a redom prednosti, što ga je imalo ukinuto pravo.

To isto vrijedi u pogledu traženja naknade za kakvo uknjiženo porabno pravo koje nije doznačeno dražbenomu kupcu.

Digitized by Google

niti prava zaloga, ne ustupa svoga prava, da slijedeći vjerovnik nije pravni slijednik ovlaštenika pridržaja, samo dobiva pravo, da bude po mjeri svoje tražbine podmiren u rangovnom redu posljednjega, da je ovlašteniku pridržaja prosto odreći se sama svoga prava, te da razne mogućnosti, da po smrti posljednjega glavnica za pokriće ili dio iste za slijedeće vjerovnike stoji na raspolaganje, kod riješavanja predležećega pitanja ne mogu doći u obzir, jer poznijem hipotekaru ne pristoji pravo napredovanja niti je isti u obće ovlašten, da zapriječi utanačenja, kojima biva na snazi uzdržavana tražbina koja predilazi u rangu njegovoj hipotekarnoj tražbini.

Treće pitanje: Nastaju li isti učinci kao što u slučaju neposredno jedne za drugim slijedeće nazad dolazeće i naprijed stupajuće stavke, ako medju hipotekari sa svoje strane ustupe prvenstvenom cesionaru prvenstvo pred svojim založnim pravima? ima se potvrditi.

Četvrto pitanje glasi: Imade li se u slučaju, kada su izmedju nazad dolazećeg pridržaja, služnostih, uvjetovanih ili rokovanih prava, te naprijed stupajućeg prava, upisani ini književni ovlaštenici, koji nisu naprijed stupajućem pravu ustupili prvenstvo, doznači i naprijed stupajućoj založnoj tražbini na mjestu nazad dolazećeg prava kupovnina (Meistbot) bez ograničenja (u mjeri glavnice za pokriće) ili imade li se prvenstveni cesionar podmiriti iz kupovnine samo u onoj mjeri, na onaj način, kako bi samo nazad dolazeća stavka došla do podmirenja? Imade li se naročito prvenstvenom cesionaru, ako ne postoje u pitanju 2. i 3. naznačene predpostavke doznačiti kod pridržaja sama glavnica za pokriće ili samo odšteta u novcu koja se pronadje za činidbe iz pridržaja.

Kao temeljno načelo vrijedi, da ustupom prvenstva ne bivaju dirana prava i prvenstvo inih vjerovnika.

Budući da bi kod medjuhipotekara, koji unaprijed stupajućem pravu nijesu ustupili prvenstvo, u slučaju, kad je nazad dolazeće pravo uvjetovano ili rokovano ili pridržaj, obzirom na valjajuća naredjenja ovršnoga reda u pogledu razdiobe kupovnine time, da se naprijed stupajućoj hipotekarnoj tražbini na mjesto nazad dolazećeg prava doznači kupovnina bez ograničenja, bila prava medjuhipotekara štetno uplivisana, može podmirenje naprijed stupajućeg ovlaštenika poslijediti iz kupovnine samo u onoj mjeri i na onaj način, kao što biva podmirena sama tražbina nazad dolazećeg, te mogu navlastito naprijed stupajućem poznijem hipotekaru biti doznačene iz glavnice za pokriće samo odštete u novcu, koje se pronadju iz činidaba za pridržaj, a ne glavnica sama.

Ako je nazad stupajuće pravo služnost, to stupa u slučaju, da za istu iz djelive mase ne preostaje potpuno pokriće, po §. 227. o. r. na njezino mjesto traženje naknade (Entschädigungsauspruch) s kojim se postupa poput hipotekarne tražbine.

Peto pitanje glasi: Ostaje li ustup prvenstva pravosnažan, ako bude nazad dolazeća tražbina nakon knjižnoga upisa ustupa prvenstva brisana?

Buduć da knjižno upisan ustup prvenstva radja samo odnošaj medju hipotekarnim tražbinama prvenstvo ustupajućega ovlaštenika i pogodovanoga, te u opće ima učinak samo u onom slučaju, kada iza obavljene ovrhe kod razdiobe koristi založnoga predmeta ili diobe kupovnine oba konkuriraju, to je isti samo onda pravo snažan, ako u vrijeme razdiobe jošte postoje obe hipoteke i nijesu brisane (utrnute, gelöscht).

Digitized by Google

Bude li kašnje uknjižena tražbina, kojoj je prvenstvo ustupljeno, prije razdiobe brisana, to je ustup prvenstva bezpredmetan, jer nazad dolazeći ovlaštenik nakon prestanka pogodovane tražbine biva riješen obveze, koju je preuzeo naprama naprijed stupajućem, a ustupom prvenstva nije bio promjenjen knjižni red.

Bude li u vrijeme razdiobe prije upisana nazad dolazeća tražbina već brisana, to je ustupom prvenstva osnovani odnošaj izmedju obih tražbina razriješen, te slučaj u kojem bi isti imao doći do učinka nije ni nastupio. Gubi dakle naprijed stupajući ovlaštenik, brisanjem nazad dolazeće pred-hipoteke koristi iz ustupa prvenstva, on participira samo na općenitom napredovanju poznijih hipotekara u knjižnom redu, pak ne može biti govora niti o prvenstvu pred već knjižno brisanom tražbinom, a niti o zapostavljenju posljednje kod razdiobe kupovnine, jer kod ove ništa ne otpada na već brisanu tražbinu. Za potkrijepu protivnoga nazora navadja se, da u slučaju, kada bude nazad odstupajuća tražbina brisana prije razdiobe kupovnine, ostaje zabilježba prvenstva i po tom izvršuje svoj učinak tako dugo dok je naprijed stupajuća tražbina upisana. Nu proti tomu valja opaziti da se knjižnim unosom ne mijenja pravna narav ustupa prvenstva, i da se istim samo postizava, da se pravo pogodovanoga, odgovarajuće osobnoj obvezanosti nazad odstupajućega ovlaštenika, može potjerati poput stvarnoga prava proti svakomu trećemu, i obratno da pristoji potraživanje (der Anspruch) iz naprijed stupivše hipoteke svim pravnim slijednicima, da isto uživa publica fides i da razdiobni sudac, za koga je gruntovno stanje odlučno, ima kod razdiobe kupovnine ureda radi uzeti obzir na ustup prvenstva.

Ako se napokon tvrdi, da po gornjem shvaćanju, kada ima medju-hipotekara, može se osigurana ustupom prvenstva probit poznijega hipotekara učiniti iluzornom jednostranim činom promitenta, to se iz toga ima samo izvoditi, da za osiguranje te probiti nije dovoljna učinjena uglava.

Ovi razlozi opravdavaju uvodno spomenute pravne zasade.

Plenarni zaključak od 12. siječnja 1904. praes 98 ex 1902. (Zbirka riješenja vrhovnoga bečkoga sudišta u gradjanskim stvarima Dr. Novak br. 655. Knjiga judikata br. 159.) P. Petaj.

Prilog k tumačenju ustanove § 550. toč. 3. grpp. s obzirom na osude sudova njemačke države.

U ovršnoj stvari G. B. iz H. na S., proti tvrdci M. i dr. iz P., po odvjetniku dru. P., radi 1210 M. 97 pf. spp., u kojoj je kr. sudbeni stol u P. odlukom od 9. svibnja 1908. br. 2552/gr. provedbu, odlukom kr. pruskog zem. suda u H. na S. od 29. travnja 1908. br. 50.403/14/07. na temelju osude istoga od 7. veljače 1908. br. 50.403/6—07. dozvoljene pljenitbe ovršeničkih pokretnina, svome izaslaniku naložio, a kr. banski stol povodom utoka ovršenice riješidbom od 17. lipnja 1908. br. 13.982 odluku ovu potvrdio.

Kr. stol sedmorice vidiv, da prema ustanovi § 550. toč. 3. gpp. ovrhi inozemskih sudova u ovozemstvu mjesta može biti samo u toliko, u koliko sudbene vlasti one zemlje, u kojoj bijaše osuda stvorena, s istom pripravnošću ovršuju i presude ovdašnjih sudova:

Digitized by Google

vidiv, da glasom naredbe kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, odjela za pravosudje, od 26. travnja 1891. br. 4915. (Sbornik br. 34.) sudovi njemačke države ne ovršuju osude kr. hrv.-slav. sudova, u parbenom postupku donešene, te da su ovozemni sudovi upućeni, da napram sudovom njemačke države izvršuju pravo odvrate u smislu § 554. gpp. ;

vidiv stoga, da za ovršenje gore citirane osude kr. pruskog zem. suda u H. na S., odnosno za udovoljenje zamolbe istoga suda od 29. travnja 1908. br. 5.0.403—14—07. u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji manjkaju zakonski preduvjeti, pak da su stoga napadnute odluke nižih sudova donešene očevidno pogrješnim uporavljenjem zakona ;

obnašao je rješitbom svojom od 27. kolovoza 1908. br. 3602 povodom izvanrednog previdnog utoka tvrdke M. i dr. u P. po § 318. gpp. objenapadnute doljnosudne odluke preinačiti, te zamolbu kr. pruskog zem. suda u H. na S. od 29. travnja 1908. br. 5.0.403/14—07. za provedbu ovršne pljenitbe pokretnina tvrdke M. i dr. u P., radi dužnih G. B. 1210 M. 97 pf. odputiti, a obavljeni u zapisniku od 19. svibnja 1908. br. 2813 gr. čin ovršne pljenitbe kao ništetan ukinuti, te u prvoj molbi postupajućemu sudu naložiti, da o tom zamolbeni sud obavijesti.

Priobćuje : Dr. V u k e l i ć.

Za naplatu vjeresija prema stečajnoj masi treba postupati po propisima stečajnog reda (§§ 29., 80. i 160.) a ne po onim ovršnog reda.

Tjerajuća vjerovnica predložila je proti obvezanici stečajnoj masi tvrtke A. ovrhu za naplatu dosudjenih joj parničkih troškova u parnici koju je masa vodila proti tjerajućoj vjerovnici za pobijanje pogodaba i ništavost zaloga.

Prvi je sud prijedlog odbio a prizivni je sud u Z. zaključkom 4. veljače 1908. R. I. 15/8 odbio utok tjerajuće vjerovnice i potvrdio zaključak odbijanja.

R a z l o z i : Bezdvojbeno je, da se u nazočnom slučaju radi o jednom dugu stečajne mase u smislu §§ 28., 29. steč. reda ; da presude na temelju kojih se je predložila ovrha sačinjavaju jedan ovršni naslov u prilog predlagateljice ; ali s druge strane nema takodjer dvojbe — kako je to bilo istaknuto i u odluci od 13. ožujka 1906. c. k. vrhovnog sudišta — da je obvezana stečajna masa dužna, da joj plati dosudjene troškove jedino po propisu ovršnog postupnika.

Toliko predpostavljeno, mora se istaknuti da, i ako u opće nebi se moglo smatrati kao apsolutno isključenom jednu ovrhu proti masi, a da se postigne ostvarenje dotičnih vjeresija kada postoje i odnosne predpostavke ovršnog reda, ipak, toliko u opće, koliko u nazočnom slučaju mora se ovršni put smatrati isključenim barem dotle, dok nije pokušan onaj izričito naznačen od istog stječajnog reda e da se p o l u č i namirenje vjerovnika mase, a dotična pravila sadržana su u cjelini u propisima §§ 29., 80. i 160. stječ. reda, a osobito u zadnjem od sad spomenutih §§-a, koji se bavi izričito načinom namirenja vjerovnika mase.

Obzirom na spomenute razloge, ovaj prizivni sud našao je da odbije utok kao neosnovan. S a o b ć i o : D. M.

Digitized by Google

Kr. drž. financijalni erar ovlašten je po § 520. grpp. tražiti relicitaciju dužnikovih nekretnina za tražbine, glede kojih mu pripada po postojećim propisima zakonsko založno pravo, a ne treba, da je odnosna tražbina pravom zaloga uknjižena na nepokretninama dužnikovim.

(Rješitba stola sedmorice od 3. studenoga 1908. br. 3982.)

U ovršnoj stvari Z. štedionice d. d. u K. po odvjetniku F. B., ovrhovoditelja, proti S. J., ovršeniku, pcto 420 K spp., u kojoj je kr. kotarski sud u P. odlukom od 5. kolovoza 1907. br. 10.133 gr. molbu kr. ravnateljstva erarnih pravnih posala u Z. u zastupanju kr. drž. financijalnog erara za ovršnu relicitaciju nekretnina S. J. u grunt. ul. br. 42 občine H. radi neizpunjenih po dostalki J. J. dražbenih uvjetah odbio, pošto tražbina molitelja, za koju traži relicitaciju ovršenikovih nekretnina, nije na ovima uknjižena, prema čemu molitelj ne spada u red osoba, koje su po §-u 520. grpp. ovlaštene tražiti relicitaciju;

a kr. banski stol povodom utoka kr. ravnateljstva erarnih pravnih posala u Z. rješitbom od 11. lipnja 1908. br. 13.854 uz odpućenje utoka napadnutu prvomolbenu odluku potvrdio;

kr. stol sedmorice: vidiv, da zakon u § 520. grpp. izraze: „hipotekarni" i „založni" vjerovnik rabi alternativno kao sinonimne, pak da se stoga mora uzeti, da zakon pocjeljuje pravo zahtjevati proti nemarnom dostalcu relicitaciju ovršno prodanih nekretnina svakomu vjerovniku, kojega tražbina u obće uživa založno pravo na prodanim nekretninama;

vidiv, da po § 564. grpp. odnosno §-u 88. zaj. zak. čl. LIV.: 1883. trogodišnjim poreznim tražbinam propisanim od nekretnina, drž. financ. eraru pripada zakonsko založno pravo i pred svim hipotekarnim tražbinama, a starijima poslje hipotekarnih stavaka, pak da stoga nebi odgovaralo duhu zakona, da se pravo zahtjevati relicitaciju uzkrati za takove tražbine drž. financ. erara, a da se dozvoli samo hipotekarnim vjerovnikom, koji eventualno iz hipoteke ni podmireni biti neće;

vidiv, da je kr. drž. financ. erar prigodom razdiobe kupovnine propisno izkazao svoje prvenstveno pravo uživajući tražbinu od 70 K 90 f., kao što i starije svoje tražbine, pak da mu je prva u prvenstvenim stavkama, a potonja iza hipot. stavaka likvidirana i da je drž. financijalni erar sa pravomoćnom doznačnom odlukom od 16. ožujka 1907. broj 1836/gr. radi podmirenja istih upućen na dostalca J. J.;

vidiv stoga, da su napadnute dolnjosudne odluke utemeljene na tumačenju zakona očevidno pogriješnom;

obnašao je povodom izvanrednog previdnog utoka kr. ravnateljstva erar. pravnih posalah u Z., kao zastupnika kr. drž. financijalnog erara obje napadnute nižemolbene odluke po § 343. grpp. ureda radi ukinuti, te u prvoj molbi postupajućemu sudu naložiti, da za saslušanje dostalca J. J. vrhu molbe kr. drž. financ. erara de pr. 1. kolovoza 1907. br. 10.133/gr. ročište uredi i zatim dalje po zakonu postupa.

Priobćuje: Dr. Vukelić.

Digitized by Google

Iz upravne prakse.

Može li umirovljeni zemaljski činovnik, koji je nakon umirovljenja definitivno namješten u občinsku službu — za slučaj umirovljenja u občinskoj službi — potezati mirovinu i od občine?

Umirovljeni podžupanijski pisar M. G. izabran je godine 1877. po občinskom zastupstvu u P. stalnim občinskim bilježnikom u kojem je svojstvu sve do godine 1895. službovao. Te godine bude zaključkom obć. zastupstva od 9. kolovoza 1895. toč. 4., umirovljen, te mu je uz mirovinu, koju je jur kao umirovljeni podžupanijski pisar uživao, još i dopitana mirovina pripadajuća stalno namještenog obć. bilježnika nakon desetgodišnjega službovanja u iznosu od 600 kruna.

Tu mirovinu izplaćivala mu je bivša občina P., a nakon njezina razcijepljenja u tri občine, občina D., H. i P. sve do mjeseca srpnja 1898., kadno je G-u izplata te mirovine usljed prigovora njekih P. žitelja obustavljena.

Poslije donijela su obć. zastupstva u H. i P. i formalne zaključke u tom predmetu, najme zaključke od 18. listopada 1899. toč. 8. odnosno 13. srpnja 1899., u kojima je izrečeno, da se M. G-u mirovina više izplaćivati ne ima, jer mu je ista samo na jednu godinu dopitana, dok najme stupi u život mirovinska zaklada občinskih činovnika, te iz daljnjega razloga, što spomenutim občinama sredstva za izplatu te mirovine manjkaju.

Povodom utoka M. G-a proti spomenutim zaključcima občinskih zastupstva, stavio je upravni odbor županije B.-K. rješitbom od 11. studenoga 1900. broj 2004. kr napomenute zaključke izvan krijeposti, te odlučio, da su sadanje občine D., P. i H. dužne plaćati utočitelju u ime mirovine svaka godišnje po 200 kruna, dok nastupi u krijepost mirovinska zaklada občinskih činovnika županije B.-K., a podjedno da mu imadu naknadno izplatiti počam od godine 1898. obustavljenu mirovinu.

Pošto zaključak upravnog odbora nije bio stvoren jednoglasno — već samo većinom glasova — pošto su neki članovi zastupali stanovište, da umirovljeni zemaljski urednik uz mirovinu iz autonomnog budgeta ne može pobirati i mirovinu kao obć. činovnik — temeljeći svoje mnijenje na točki 2. § 30. odnosno § 31. zakona od 10. ožujka 1892. ob umirovljenju i obskrbi zemaljskih urednika i službenika u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, te su svi na predmet odnoseći se spisi podastrti kr. zem. vladi odjelu za poslove unutarnje, da riješenje upravnog odbora izpita te prema uspjehu svoju meritornu odredbu izda.

Povodom toga izdala je kr. zem. vlada odjel za poslove unutarnje odpisom svojim od 13. lipnja 1902. broj 33.348 slijedeću rješitbu:

Rješavajuć utoke zastupstva upravnih občina D., H. i P. uložene zaključci od 22. veljače 1902. broj 4; 10. veljače 1902. broj 2 i 18. veljače 1902. br. 1, proti rješitbi upravnog odbora županije B.-K. od 11. studenoga 1902. broj 2004 kp., kojom je odlučeno, da su mirovinu od godišnjih 600 kruna — dopitanu občinskom bilježniku M. G. zaključkom zastupstva bivše upravne občine P. od 9. kolovoza 1895. toč. 4 dužne plaćati iz napomenute upravne občine nastale sadanje nove občine P., D. i H. svaka po 200 kruna na godinu sve dotle dok ne bude oživotvorena mirovinska zaklada stalno namještenih

Digitized by Google

občinskih činovnika županije B.-K., nadalje, da su mu dužne izplatiti naknadno i zaostalu mirovinu koju mu godine 1898. prestadoše plaćati ;

vidiv, da je M. G. prema stanju predležećih razpravnih spisa izabran občinskim bilježnikom u P. zaključkom obć. zastupstva od 14. studenoga 1877. točka 2, pa da je kod upravne občine P. služio sve do kolovoza 1895., kada je zaključkom istoga zastupstva od 9. kolovoza 1895. toč. 4. umirovljen, dakle neprekidno mal ne 18 godina ;

vidiv, da su upravne občine u smislu § 3. zakona od 5. lipnja 1894., kojim su zvane županije, da statutarnim putem urede pitanje ob umirovljenju i obskrbi stalno namještenih občinskih činovnika, te njihovih udova i sirota u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji dužne onim svojim stalnim činovnikom, koji su u občini najmanje 10 godina neprekidno služili ter su bez svoje krivnje za službu obnemogli, dati, dok županijske mirovinske zaklade oživotvorene ne budu, mirovinu iz vlastitih svojih sredstava u iznosu od 600 kruna ;

vidiv, da je dosljedno tomu pravo G-a na mirovinu iz občinskih sredstava obzirom na gornje razlaganje nepreporno ;

vidiv, da je umirovljenje občinskoga bilježnika M. G-a posljedilo temeljem zaključka zastupstva upravne občine P. od 9. kolovoza 1895. točka 4, koju su tada sačinjavale sadanje upravne občine P., D. i H. ustrojene naknadno, najme tek godine 1897., pa da su dosljedno tomu dužne te občine za izplatu G-a mirovine doprinositi alikvotni dio prema razmjerju u kojem su participirale povodom preustrojstva občine P. kod razdiobe tadanje zajedničke imovine ;

obnalazi kr. zem. vlada odjel za unutarnje poslove odputiv uvodno napomenute utoke, napadnutu njima odluku upravnoga toga odbora ovim potvrditi time, da se imade do konca travnja 1902. dospjela ali neizplaćena G-u mirovina upotrebiti u prvom redu za podmirenje dospjelih mirovinskih prinosa u gore spomenutu mirovinsku zakladu.

Okolnost, da občinski bilježnik M. G. kao umirovljeni podžupanijski pisar uživa već mirovinu iz zemaljskih sredstava nije mogla i ne može alterisati njegovo pravo na mirovinu iz občinske blagajne, pošto obzirom na ustanovu § 8. toč. 4. al. 3. zakona od 10. ožujka 1892. ob umirovljenju i obskrbi zemaljskih urednika i službenka u kraljevina Hrvatskoj i Slavoniji, njihovih udova i sirota, nepostoji izmedju zemaljske i občinske službe reciprocitet u pogledu zaračunavanja službovnoga vremena, te pošto se gledom na § 30. sada pozvanoga zakona, koji slovi o prestanku mirovine, a ne govori o prestanku uživanja mirovine za slučaj, da je umirovljenik namješten u občinskoj službi, kao i gledom na to, da neima zakonskoga propisa, po kojem nebi smio zemaljski, državni ili gradski činovnik polučiti stalno namještenje u občinskoj službi, ne može takovim umirovljenim činovnikom poreći pravo na eventualnu mirovinu iz koje občinske blagajne, ako su inače dotičnim zakonskim uvjetom podpunoma udovoljili. Konačno opazuje se, da se zahtjevu upravnih občina P. i D., da se na doprinos jednoga dijela G-e mirovine pridrže i sadanje upravne občine Gj. i G., koje su do godine 1877. dotično 1889. sačinjavale jednu upravnu občinu sa občinama P., D. i H. nije moglo udovoljiti, pošto su se te dvije upravne občine davno prije uz pravomoćno dopitani im dio zajedničke imovine od postojale upravne ob-

Digitized by Google

čine P. odcijepile i pošto dosljedno tomu nisu sa upravnimi občinami P., D. i H. godine 1895. više sačinjavale onaj pravni subject, kojega je zakoniti zastupnik, najme nadležni občinski odbor občinskog bilježnika M. G-a umirovio te mu i pravo na mirovinu godišnjih 600 kruna iz občinske blagajne priznao.

Time je dakle načelno riješeno, da jedna te ista osoba — ako zakonski uslovi postoje — može potezati dvije mirovine ; jednu iz zemaljske, a drugu iz občinske blagajne.

Priobćio dr. Josip Hoholač, kr. žup. tajnik.

KNJIŽEVNOST.

Dr. I. Valentić: *Zakon o vjeroispovjednim odnosima.* Zagreb. 1908 8⁰., IV., 175.

Mladi naš drug i suradnik izdao je u ovoj knjizi zakon o vjeroispovjednim odnosima od 17. siječnja 1906., provedbenu naredbu k tomu zakonu od 15. travnja 1907. br. 6889., te sve propise, koji se na taj predmet odnose. Konačno dodao je obrazloženje osnovi zakona o vjeroispovjednim odnosima i saborsku razpravu o toj zakonskoj osnovi.

U uvodu razlaže pisac pregledno, sustavno i jasno glavna načela, na kojima počiva ovaj zakon. Tuj ističe neospornu činjenicu, da zakoni jedne zemlje treba da vode računa o potrebama njezinim, odkale logično proizlazi, da se nemaju stvarati takvi oblici, za koje se u samom narodu nije nikakva potreba očitovala. Na tom stanovištu stoji i zakon o vjeroispovjednim odnosima. On uzima temeljnim načelom : ravnopravnost svih zakonito priznatih crkvi ili vjerozakonskih zajednica. Ta se ravnopravnost može promatrati sa tri gledišta : kao crkveno-politička, državopravna i crkveno-pravna ravnopravnost u užem smislu.

Ravnopravnost u crkveno-političkom smislu znači za crkve i vjeroza konske zajednice pravnu jednakost u odnosu spram države. Ali ta pravna jednakost ne znači istovrstnost, jednoličnost pravnih normi za sve zakonom priznate konfesije, već znači samo jednakost životnih uvjeta. U državopravnom smislu znači ravnopravnost jednakost gradjanskih i državljanskih prava pojedinih državljana bez obzira na religioznu pripadnost. Zakon o vjeroispovjednim odnosima čini jedan izuzetak od ovog načela u § 14., jer ne dopušta prelaza sa kršćanstva na židovstvo. Ali pri tom ne valja, kako dobro ističe pisac, smetnuti s uma, da nije onaj zakonodavac najbolji, koji neko načelo bezibzirno provodi do krajnjih konsekvencija nevodeći brige o historijski nastalim odnosima i osobinama, nego onaj, koji stanovito načelo samo dotle slijedi, dokle seže praktična potreba, a da se pri tom ne boji prigovora nedosljednosti, te koji umije odustati od toga načela ondje, gdje dolazi u protimbu sa zdravim narodnim životom i dobrim običajima.

Ravnopravnost u užem crkvenopravnom smislu znači neovisnost i načelnu pravnu jednakost konfesija i njihovih pripadnika u medjusobnim odnosima.

Digitized by Google

Pravo na prelaz iz jedne vjeroispovjesti u drugu drži se u teoriji posljedicom temeljnoga gradjanskoga prava slobode vjerske i slobode savjesti. Ovo pravo nije identično sa pravom na istup, koje se s obzirom na materijalnu sadržinu zove i pravo na bezkonfesionalnost.

Po našem zakonu može se preći iz jedne priznate vjeroispovjesti na drugu priznatu kršćansku vjeroispovjest; ali istupiti iz jedne crkve, a ne stupiti u drugu nije moguće. Prema tome ne poznaje naš zakon državljanskog prava bezkonfesionalnosti.

Posljedice vjerozakonskog prelaza su dvojake: osobne i imovinsko-pravne.

Imovinsko-pravna sastoji u tome, da se prelaznik unapredak rješava od onih činidbi, kojima je temeljem sama pripadnost crkvena.

Ako su pak te činidbe osnovane na posebnom kakvom pravnom naslovu (n. pr. patronatu), teretiti će prelaznika i nakon prelaza.

Osobne posljedice vjerozakonskog prelaza očituju se u tome, da s prelazom prestaju sva prava i dužnosti, što ih je imao prelaznik kao pripadnik crkveni spram crkve ili vjerozakonske zajednice. Takovo je pravo služiti se bogoštovnim uredbama stanovite konfesije, a dužnost plaćati osobni bogoštovni prinos. Pisac tuj primjerice ističe, da ne postaje brak katolika, koji predje na drugu vjeroispovjest, razriješenim. Nerazriješivost braka nije nikakovo pravo, a ni dužnost prelaznikova prema crkvi, koju ostavlja. Ona je posljedica, koju gradjanski zakon veže o konfesionalni momenat: o sklopljenje braka po katoličkom ritusu.

Taj svoj nazor osniva pisac na obrazloženju § 18. zakona i na izjavi vladinoj prigodom rasprave u saboru, iz čega da nesumnjivo sliedi, da se § 18. ne derogiraju ustanove gradjanskih zakona, koje uvjetuju stanoviti konfesionalni momenat. Nijesu dakle njome ukinuti ni propisi ženidbenoga zakona za katolike, proglašenoga ces. patentom od 8. listopada 1856., u kojima je sadržano načelo nerazriješivost, katoličke ženidbe. Ova ustanova nije izuzetak od načela ravnopravnosti u crkveno-političkom smislu, jer ravnopravnost u tom smislu ne znači istovjetnost pravnih zasada za sve zakonom priznate konfesije, nego jednakost životnih uvjeta.

Pomenutim se paragrafom stvaraju jednaki životni uvjeti za sve zakonite priznate crkve, a ovaj primjer dokazuje samo da za pojedine konfesije ne vrijede istovrsne norme, što je u ostalom sasvim prirodno, ako pomislimo na različitost konfesija i njihovih nauka u jednu ruku, a na važnost, što je u životu narodnom imadu velike historijske crkve u drugu ruku.

Za tim govori pisac u uvodu o vjeroispovjesti djece i konačno o prelaznim i zaglavnim ustanovama zakona.

Mi ovu knjigu našim čitaocima toplo preporučamo, jer će u njoj naći sve propise, koji se odnose na vjeroispovjedne odnose kod nas, a mladom našem drugu i suradniku stavljamo na srce, da i dalje kroči ovom stazom, učinit će uslugu hrvatskoj pravnoj knjizi, a korist domovini. Šilović.

Dr. phil. et iur: M. E. Mayer: Rechtsnormen u. Kulturnormen; 1903.; 136 str. Izvješćuje dr. Ivan Strohal.

Pozitivistička škola u pravnoj znanosti zadobila je posljednjih desetak godina mnogo jakih udaraca. Pravna se znanost sve više svraća u krilo prirodnih znanosti, a napušta suhoparni dogmaticizam, na koji ju je osudila

Digitized by Google

pozitivistička škola. Danas se sve više napušta načelo, da izvan državnih zakona, izvan pozitivnog prava nema pravne znanosti. Danas se sve više i više počimlje tražiti neko pravo ili barem vrelo prava izvan zakona. I tako se u sve većoj mjeri, kako bi Bergbohm rekao, uskrisuje naravno pravo. Noviji protivnici pozitivističke struje, kao n. pr. Kantorowicz (Gnaeus Flavius), izrično priznavaju to svoje uskrisivanje naravnoga prava.. Stariji pak, medju koje spada i naš autor, još uvijek nastoje prikriti to uskrisivanje, pače prikazuju se kao protivnici naravnoga prava.

Rasprava, koja je predmetom ovog izvještaja, izišla je koncem godine 1903. kao 50. sveska Benneckе-Belingove zbirke „Strafrechtliche Abhandlungen". Rasprava ta bavi se u prvom redu s kaznenim pravom, ali ima tako općeno značenje, da zanima svakoga juristu.

Karakteristično je, da upravo kriminaliste Mayer i Kantorowicz dolaze s teorijama, koje ruše iz temelja čitavu pozitivističku školu, dok bi se moglo reći: ako nigdje drugdje, a to na polju kaznenoga prava, izvan zakona nema prava, nema pravne znanosti. — Ali tome je već odavna tako: Kriminaliste kao da su već dosjeli pravo, da se mnogo slobodnije smiju kretati, nego li civiliste. Ima tome već mnogo godina, što je civilista Baron upozorio, da se i u najobičnijem udžbeniku kaznenoga prava razvijaju teorije o opravdanosti kazne, o zloj nakani, o pokušaju, o smrtnoj kazni itd., dok i u najopsežnijim djelima o gradjanskom pravu nema ni traga sličnim teorijama, koje bi se kretale iznad pozitivnoga prava. Više je već godina proteklo od tog vremena, a ipak se ne može reći, da su stvari krenule išto na bolje. Knjige i rasprave o gradjanskom pravu drže se strogo pozitivnoga prava; a ako se udalje od tog pozitivnog prava, promatraju pojedine ustanove i pojedine uredbe samo s posve praktičnoga gledišta. Kakovim teorijama s višeg gledišta nema na polju privatnoga prava skoro ni traga. Tek druge grane pravne znanosti, napose nauka o narodnom gospodarstvu i sociologiji dobacuju tu i tamo koju teoriju, koja bi imala vrijediti i za privatno pravo.

Rasprava, koja je predmetom ovog izvještaja, kratka je doduše, ali to ne smeta. Upravo u ovako malenim raspravama općenog sadržaja imade još grubih, neisbrušenih dragulja. U velikim djelima isbrušeni su takovi dragulji do sitne prašine, koja je izgubila svaku vrijednost. U velikim djelima razdrobljene su velike ideje u sićušne misli medjusobno ispremiješane, iskompilovane tako, da se niti razabrati ne mogu temeljne ideje, koje bi cijeli materijal daleko bolje rasvijetlile.

Ishodištem su Mayerovim kulturnim normama Bindingove norme. No dok su Bindingu još norme stavke javnoga samo ne kaznenoga prava, dotle Mayer razlikuje kulturne od pravnih norama. Te pak kulturne norme, koje u neku ruku odgovaraju Bindingovima na prosto normama, nijesu Mayeru u opće pravne stavke, već nalozi, da svatko zadovolji dužnostima, koje donosi kultura, vjera, čudoredje itd. Binding ograničuje se na kazneno pravo, Mayer raspravlja o pravu u opće. Bindingu kazneni zakoni nijesu norme nego kazneno-pravne stavke. Mayer poznaje još i pravne norme, a takove su mu sve pravne stavke (ustanove).

No već kod Bindinga opaža se, da hoće van iz kaznenoga zakona, da hoće kazneno-pravnu znanost izvan kaznenoga zakona; ipak ostaje on još kod toga, da norme, koje su potrebne za znanost kaznenoga prava spa-

Digitized by Google

daju u pravo, samo ne u kazneno pravo. Mayer ide za korak dalje: on hoće van iz svih državnih zakona, on hoće pravnu znanost izvan pozitivnoga prava.

Mayer došao je do tih kulturnih norama tražeći odgovor na pitanje, odakle obavezna snaga zakonima u opće, a kaznenima napose. Njega nije mogao zadovoljiti odgovor, da zakon mora da bude poznat svakomu, i da se svaki gradjanin mora zakona držati, kao naloga, što ga država daje. Običnom gradjaninu, veli Mayer, zakonske ustanove nijesu poznate. Zao je znak, veli Mayer, kada je tko, koji nije pravnik, vrlo dobro upućen u zakone. Samo pogibeljnim zločincima poznate su ustanove kaznenoga zakona; pošteni gradjanin smatra uvredom pitanje, da li mu je ova ili ona ustanova kaznenog zakona poznata. Samo sumnjivim spekulantima poznate su sve tajne mjenbenog i trgovačkog zakona; pošteni trgovac znade o zakonima samo toliko, koliko ga je s njima upoznalo njegovo znanje, promet i dogadjaji u trgovačkom životu.

Razuman pak čovjek, veli Mayer, može da traži od nekoga, da se pokori njegovom nalogu samo onda, ako je tome drugome taj njegov nalog poznat. Nije li onomu, komu je nalog izdan, taj nalog poznat, nitko ne će tražiti, da se dotičnik tome nepoznatome nalogu pokori. Samo država, uči se obično, traži, da se državljani pokoravaju njezinim nalozima i zakonima, premda se dobro znade, da narodu zakonske ustanove nijesu poznate. — Publikacija, razlaže Mayer, nije nikako sredstvo, da se narod upozna sa zakonima. Publikacija ima svrhu, da se odredi pravi tekst zakona.

Po Mayerovom nazoru oslanja se obavezna snaga zakona na kulturne norme. Zakon, napose kazneni zakon, veže ljude, jer odgovara kulturnim normama, koje su svakome poznate. Ove norme uči gradjanin već odgojem u pravno uredjenoj državi. Pod kulturnim normama razumijeva Mayer sve one zapovijedi i zabrane, koje stavlja na pojedinca religija, moral, saobraćaj s vanjskim svijetom, zvanje i zanimanje. S ovim kulturnim normama mora da se pravne norme slažu, i zato ima sudac suditi na temelju pravnih norama.

Pisac ipak i sam priznaje, da ima pravnih norama, koje se ne oslanjaju na kulturne norme. Kao što kultura djeluje na pravo, djeluje takodjer i pravo na kulturu. Pravne norme imadu često i uzgojnu svrhu. Imade čina, koje kultura osudjuje, ali ih još ne smatra kažnjivima, jer još nema pravne ustanove, po kojoj bi se takovi čini imali osuditi. Postave li se glede takovih čina pravne norme, to se brzo razvijaju i kulturne norme, koje odgovaraju tim pravnim normama. No same pravne norme ne stvaraju još kulturnih norama; tek provadjanje tih pravnih norama izazivlje kulturne norme. Tek kad obični gradjanin vidi, da je ovog ili onog stigla radi nekog čina kazna, radjaju se u pogledu tog čina kulturne norme.

Dalje priznaje Mayer, da ima i takovih pravnih ustanova, koje se kulture u opće ne tiču. Ovakovih norama imade pače vrlo mnogo. Ovamo idu sve policajne norme. — Osim toga ima nevaljanih zakona, koji se ne oslanjaju na kulturne norme. Ovakovi zakoni, drži Mayer, da se ne mogu trajno uzdržati. — Konačno ima pravnih ustanova, koje vrijede samo za pojedine stališe. Ovakove ipak zakonske ostanove po nazoru Mayerovom oslanjaju se na posebne stališke kulturne norme.

Digitized by Google

Po Mayerovom nazoru zakoni su upravljeni na državne organe, koji su pozvani, da se zakona drže. Zakoni ograničuju državnu vlast; oni pružaju gradjanima neko jamstvo, da državni organi ne budu samovoljno prešli zakonom odredjenih granica svoje vlasti.

Time što pravne ustanove vežu državne organe, imadu one, priznaje Mayer, neko značenje i za državljane. Oblikom svojim upravljeni su zakoni samo na državne organe, no sadržajem upravljeni su oni i na državljane. Zakonima se ljudi pokoravaju ponajviše radi toga, jer nema nikakvog uzroka, da čine nepravo. Zatim pokoravaju se zakonima, jer kad se ne bi pokoravali zakonima, činili bi proti kulturnim normama. U vrlo rijetkim slučajevima pokoravaju se ljudi zakonima radi toga, jer ih poznaju i jer ne će, da ih stignu kazne, s kojima zakoni prijete.

U sudačkom pravorijeku tek ostvaruje se pravna ustanova i tako ostvarena upravljena je na državljane. Radi toga djeluju pravne ustanove na državljane samo kroz odluke državnih organa, u kojim odlukama se one ostvaraju. Prema tome same pravne norme nijesu nikada upravljene na državljane; one su upravljene na državne organe, da budu državljanima jamstvo, da ne budu državni organi svoju vlast zlorabili. Država se obvezuje spram državljana, da će štititi neke interese i dužnosti, i da će svoju snagu upotrebiti, da bude tim interesima i dužnostima zadovoljeno.

Time što pravne ustanove daju neko jamstvo, da bude dužnostima označenima u njima zadovoljeno, stvaraju iz interesa subjektivna prava. Po nazoru Mayerovom subjektivno je pravo vlast neke osobe, da može pokrenuti djelovanje apstraktnih imperativa pravnoga poretka u zaštitu konkretnog interesa. Subjektivno pravo sadržava tri elementa: prvi je elemenat interes, drugi da subjekat smije nešto htjeti, a treći je elemenat odnošaj prvih dviju elemenata spram pravnog poretka.

Nije svaki interes subjektivno pravo. Mayeru je interes čuvstvo, po kom se neka svrha ukazuje vrijednom, da se postigne. Za to se Mayer ne slaže niti s Iheringom, da je subjektivno pravo pravno štićeni interes, niti s Jellinekom, da je subjektivno pravo interes, koji je zaštićen time, što se čovjeku priznaje, da smije nešto htjeti. Pored definicije, koju je on sam postavio za interes, drži da je nemoguće subjektivno pravo supsumirati pod pojam interesa.

Ne stoji subjektivno pravo ni samo u tome, da subjekat smije nešto htjeti. Zakon daje sredstvo za zaštitu interesa, i to je ta moć („Macht", „Willensmacht"), to je drugi elemenat subjektivnog prava. Kod istog subjektivnog prava drugi čovjek može imati interes, drugi opet moć; tako sirota ima interes, a njezin štitnik moć. Jedan od tih je interesenat, drugi je upravitelj.

Subjektivno pravo postoji ipak i prije nego li bude povrijedjeno i prije nego li nastane pogibelj, da će biti povrijedjeno; ono postoji od momenta, u kom se individualizovani interes razvio.

Napose brani Mayer svoju definiciju subjektivnoga prava od prigovora, da ta definicija poznaje samo jednu vrstu vršenja prava, t. j. upotrebu oblasne zaštite, a da ne poznaje pravo samoobrane. Ovu samoobranu smatra Mayer posebnim pravom, i za to drži, da je pomenuti prigovor neosnovan. To pak pravo samoobrane sastoji u tome, da subjekat može pokrenuti djelovanje apstraktnih imperativa pravnoga poretka, da se održi interes, koji sastoji u samovlasnoj zaštiti vlastitih dobara. Vršenje toga prava ne sastoji u

Digitized by Google

samovlasnom čini zaštite, već u opravdavanju tog čina pred sudovima. Mayer je proti tomu, da se pojam vršenja prava širi. Ne sastoji, veli on, vršenje najamnikova prava u upotrebljivanju unajmljene stvari, a isto tako niti vršenje prava u opće u tome, da subjekat može samovlasno braniti svoj interes.

Država takodjer ima svoja subjektivna prava; napose imade država pravo da kazni.

Pod pravnim odnošajima razumijeva Mayer odnošaje jedne osobe spram druge, koliko se na nje mogu upotrebiti pravne norme. Pravne odnošaje ne stvara pravni poredak, on ih samo uredjuje. Ali ni pravne dužnosti ne stvara pravni poredak. Pravne ustanove daju samo državnim organima dužnosti. Dužnosti državljana donosi život; a one su pravne dužnosti, jer i koliko država po pozitivnom pravu napose pred državnim sudovima s njima kao s dužnostima postupa. Pravne dužnosti su pravno relevantne dužnosti, ali nijesu dužnosti, koje bi tek zakoni stvorili. — Isto tako pravne povrede nijesu povrede prava, već su samo pravno relevantne povrede. Državljanin ne može povrijediti niti prava u objektivnom, niti prava u subjektivnom smislu; povrijediti može samo pravna dobra, t. j. dobra, koja su za pravo (pravne ustanove) relevantna. Time što su povrijedjena neka dobra, povrijedjeni su i interesi. Obzirom na to po Mayerovom su nazoru pravne povrede takove povrede dobara ili interesa, koja dobra i interese život donosi, a pravne norme priznavaju. Kulturne norme nalažu narodu, da ne vrijedja tih dobara ili interesa; dočim pravne norme nalažu sucu, da pravne povrijede liječi ili kazni.

Pravni poredak ima samo tu zadaću, da iz običnih dobara napravi pravna dobra i da tim pravnim dobrima zajamči zaštitu.

Tako dolazi Mayer do Lisztove rečenice: u zaštiti interesa sastoji čitavo biće prava.

Valjanost svoje teorije nastoji Mayer dokazati time, što se s ovom teorijom može da razjasni mnogo toga, što se bez te teorije ne može razjasniti. Napose pomoću te teorije razjasnjuje Mayer pravilo „ignorantia legis nocet." Škodi naime nepoznavanje kulturnih norama; poznavanje pravnih norama ne može se tražiti od običnog gradjanina. — Tom teorijom razjašnjuje takodjer, zašto i koliko mogu kod sudova sudjelovati takodjer i lajici. Lajicima su naime poznate kulturne norme; i oni mogu suditi o tome, da li se je tko ogriješio o te kulturne norme. No o tome, što ima biti s onim, koji se je ogriješio o kulturne norme, imadu suditi državni organi, kojima su poznate pravne norme. — Tom teorijom nastoji Mayer razjasniti takodjer razliku izmedju općega kaznenoga prava i upravnoga kaznenoga prava.

Norme upravnoga kaznenog prava su mu pravne norme, koje sadržavaju kulturno indiferentne naloge i zabrane. Upravni delikat sastoji u tome, da se protivi samo pravnoj normi, a ne protivi se pravnoj i kulturnoj normi. Kriminalni delikat protivi se uvijek kako pravnoj tako i kulturnoj normi. Kriminalno nepravo kažnjivo je po zakonu radi svoje kulturne škodljivosti, policajno nepravo kažnjivo je samo po zakonu. Osim toga pravne norme kaznenoga zakona upravljene su kao apstraktni nalozi samo na državne organe, dočim pravne norme upravnog kaznenog zakona upravljene su kako na organe, koji ih imadu provadjati, tako i na državljane, kojih se tiču.

*

Digitized by Google

Kako se iz navedenoga vidi, rasprava, koja je predmetom ovoga izvještaja, i opet je jaki udarac na pozitivističku struju u pravnoj znanosti. Samo je šteta, što naš autor imade pred očima uvijek stavke kaznenoga zakona; a gradjansko pravo posve s vida pušta. Da je više pazio na gradjansko pravo. na temelje gradjanskome pravu, bio bi mu možda i postanak kulturnih norama mnogo jasniji. Ovako razjašnjuje on samo, kako se kulturne norme razvijaju u pojedincu, kako pojedinac dolazi do spoznaje kulturnih norama. Općeni razvitak kulturnih norama naš autor ne razjašnjuje. Ovaj nedostatak mogao bi u mnogoga pobuditi sumnju, da je ipak zakon bio prvo vrelo kulturnih norama.

Autor nadalje, makar je protivnik pozitivističke struje u pravnoj znanosti, ipak ne će još da posve prelomi svaku svezu, s tom strujom. Boji se prigovora, da uskrisuje naravno pravo. Zato i dolazi do onako okljaštrene i zakučaste definicije subjektivnoga prava; pored ove definicije objektivno pravo, ako i ne stvara, to je ipak vrlo važan faktor za postanak subjektivnog prava. Bez objektivnog nema subjektivnog prava; objektivno pravo je prius, subjektivno pravo posterius. Tako in ultima linea dolazi on ipak do toga, da se pravo pravi, a da ono ne nastaje od naravi. Ovo popuštanje pozitivističkoj struji daje pristašama te struje najjači argumenat protiv autora, da čitava njegova teorija o kulturnim normama ne vrijedi mnogo, kad je ipak svemu vrelo objektivno pravo.

Vrlo je slabo i razlaganje autorovo, zašto se ne može uzeti, da je subjektivno pravo naravna pojava. „Man muss Jurist sein, veli on, um feststellen zu können, ob eine Person unter gegebenen Umständen ein subjektives Recht hat" (str. 53.). Doista čudna argumentacija: onda nije niti organ jednog organizma prirodna pojava, jer mora onaj, koji hoće da taj organ valjano upozna, biti prirodopisac; mora dakle prema autorovoj, argumentaciji, da je u tom organu osim prirode primiješano i nešto prirodne znanosti.

Vladimir Mažuranić: Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik. Izdala jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Svezak I. (A—Čtenija) 8°, 176. *Zagreb* 1908.

Moram priznati, da me već dugo nije nijedna hrvatska pravna knjiga tako razveselila, kao što me je razveselila ova. Po mome čvrstome uvjerenju nije nam niedno djelo bilo tako od prieke nužde kao ovo. Već sam toliko puta naglasio, da je u prvom redu zadaća naša, da znanstveno obradjujemo našu njivu, da tako doprinesemo po koji hrvatski kamen univerzalnoj sgradi znanosti. Mi do sada nismo imali djela, iz koga bismo se bili mogli orientirati o našim pravnim spomenicima, a velika većina naših pravnika se nije imala kada udubiti u same pravne spomenike. Posljedica tome bila je anomalija, da smo, razpravljajući o pojedinim pravnim institutima, u historijskom pregledu, govorili o rimskom, kanonskom i germanskom pravu, a o hrvatskom ni rieči.

Kada ovo djelo dovršeno bude, nestat će ove anomalije, jer ćemo u njem naći pravu riznicu, iz koje ćemo moći izvaditi sve nuždne podatke i predočiti čitaocima historijski razvoj u Hrvatskoj pravnoga instituta, o kome budemo razpravljali. I tako ne će manjkati piscu nagrada za ogroman njegov trud, jer je omogućio ne samo pažnju, nego i uporabu pravnih

Digitized by Google

naših spomenika, koji su bili do sada ogromnoj većini hrvatskih pravnika zapečaćeni sa sedam pečata.

Premda nisam na žalost nikada dospio, da se intenzivnije zabavim sa pravnom povješću u obće, ni sa hrvatskom na pose, uzeo sam pero u ruke, da progovorim o ovoj knjizi, ne da je kritizujem, nego da upozorim čitaoce „Mjesečnika" na ovaj tako važan pojav u hrvatskoj pravnoj literaturi.

Ova je knjiga ne samo poučna za svakog pravnika, nego je i tako zanimiva, da kad sam je počeo čitati, nisam se mogao prihvatiti drugoga posla, dok je nisam do kraja pročitao. Nije ni čudo, ta ovo je djelo miljenče cielog piščevog života; on je ljubav za hrvatske pravne spomenike nasljedio od velikog svog otca, a usposobio ga je za to njegov vanredan duh i duboka sprema.

Da se čitaoci „Mjesečnika" uvjere o istinitosti mojih rieči, citirat ću tumačenje rieči „b a j a n j e".

b a j a n j e, n., fascinatio, incantatio, čaranje, vražanje. *„Ko godje vražanje, ako se vazda priga(d)ja, ima biti bajanje, i tako se zovu vragi, potajno ili očito ki to čine... dostojan je smrti tjelesne."* 1452. K. 196. Kako se razabira iz ovoga primjera iz naputka za izpovjednike, napisana (sigurno prevedena) 1452. u primorju hrvatskom od popa Mihovila, sina Antuna Burića, smatra on bajanje za širi pojam, koji obuhvaća sve vrste nedozvoljena, po crkvenih i svjetskih, duhovnih i tjelesnih zakonih kažnjiva, obćenja s vrhunaravnimi bići i silami. Bajati je poteklo od kor. bha te znači: govoriti, fabulari, u svrhu čaranja. I latinske rieči fascinare, fascinum i t. d., koje obuhvaćaju sve pojmove sličnih čina, izvode neki, ne bez razloga, od fari, fando, „quia incantatio verbis perficiebatur". Isti smisao imaju i lat. rieči incantatio, cantus magici, carmen (franc. charme sa sličnim značenjem). Bahoriti i rieči, koje se iz toga glagola izvode, slična su značenja.

U ono doba, iz kojega su potekli izvori, pocrpani u ovom rječniku, bilo je beziznimno, po svih hrvatskih zemljah, pravno shvaćanje: da je sve, što spada pod pojam bajanja, zvalo se ono bahorenje, basna, ganjanje u planete, gatanje, ugonjenje, vračanje, vražanje, vilenstvo, coprija, s jednom rieči svaka sveza ne samo s „nečastivna djavlom" već u obće s vrhunaravnimi silami, grieh, hudoba, zločin težke vrste. Sve, što zasieca u razne vrste „crne magije", kaznilo se za doba kršćanstva, izprva samo na tužbu povriedjene stranke, kasnije kao javnopravni delikt, kojim se vriedja vjera i bog, pak je tjelesnoj vlasti dužnost odmazditi povredu. Nemamo doduše izvora o tome za doba narodne dinastije. Ne znamo dakle, jesu li te „hudobe" već tada po svuda bile javnopravne naravi, te je li duhovna oblast zahtievala, da ih „tjelesna" ruka zatire. Od kralja Kolomana potječe *„Decr. cap. 57. de strigis quae non sunt nulla quaestio fiat"* Dakako, to se nema razumievati, kao da bi kralj, uzvišen nad svojom dobom, bio uvjeren, da nema bajanja ni čarobnika ni čarobnica. Izključuje samo postupak protiv „striga", a „striga" je vještica, koja ljude proždire. Takovih nema, ali protiv čarobnika odredjuje kralj u istom dekretu (cap. 60.) način mješovita duhovno-svjetovnoga sudovanja. Dok njemačko-ugarski gradski statut iz Selmeczbanye (istodoban sa zagrebačkom „bullom aureom") ima ustanovu, da se vještci i vještice imadu sažgati, naša „bulla aurea" ne spo-

Digitized by Google

minje toga zločinstva. Čini se dakle, da se još ni u XIII. vieku u hrvatskih zemljah nije osjećala nužda, da se drakoničke odredbe o tome izdadu. Pače vidi se, da je u tom pogledu drugo shvaćanje u nas nego li u Ugarskoj. Ni slovinski zakon god. 1273. (K. jur. II. 1273.) ne sadržaje ustanove o bajanju. U Ugarskoj, veli Timon (Ung. Verf. u. Rechtsgeschichte, Berlin, 1904.), pod riečju „maleficium" nikad se ne razumieva drugo već samo *bajanje i čaranje* (str. 419. op. 19). Našemu zakonu od 1272. usuprot služi ta rieč, sudeći po stilizaciji, kao oznaka za zla djela u obće: *„in occasione etiam furti, sive violentiae vel cujus libet maleficii"* Tako je i u Zagrebu. Tk. VI. 17. 1414.: *„trinum malejicium"* sigurno znači tri razna zločina. Izp. *„maleficia concubinatus"* Tk. VII. 208. 1467. U ostalom i Verböczyu *„malefactor"* znači zločinca u obće. Verb. III. 20. — U dalm. statutih od XIII. vieka razumjet će se pod „herbaria" po svoj prilici i bajanje. Ova su dva pojma vrlo srodna, jer se obično uz bajanje davao i napitak, a uz napitke se i bajalo. Izp. o tom Korč. 9. 30., Dubr. 126., Spljet 174., Skrad. 137., Hvar 173. Kazan je arbitraria, ali se sudi na lomaču, ako tko poradi toga život, razum (ili koje udo) izgubi. Odlučna je za narav delikta, kao javnopravnoga, ustanova u dub. stat.: *„eciam si non probabitur maleficium herbarie sed de et suspicio hebeatur d. comes, secundum quod ei placet, inquirat maleficium supradictum"* — Ni vinodolski zakon god. 1288. ne govori izrično o vještieah, ali se pod trovanjem (tvarnica, venefica) jamačno ima takodjer razumjeti podjedno i bajanje. *„Jošče ake bi se ka žena nošla tvarnica, ter bi se mogla skazati svedočanstvom verovanim; za prvo ostanenji knezu libar 100, volja se sažgi. A od sad naprida ako bi učinila, gospodin knez ju kaštigaj po njega volji. I tako v toj peni, ako se ki muž najde v tom grihu, da se kaštigaj."* Vin. 20. Možda bi ovu ustanovu valjalo tako tumačiti, da se u prvom stavku udara na bajanje kazan „vražde mrtve", 100 libara, za slučajeve, koji su p r i j e krieposti zakona počinjeni, a kasnije budu odkriveni. Kako je već Bog. donekle iztakao, a to isto vjerovali su i Ant. i I. Mažuranić, napisan je vinodolski zakon možda poglavito zato, da se utvrde nove uredbe, *„novščine"* uvedene, odkad se osilio Frankapan i poda se podbio Vinodol. I tu se dakle jamačno novščina uzakonjuje; *„vladavac"* Frankapan naime za buduće kaznit će, kako drugi i treći stavak zakona glasi, po svojoj volj tvarnice, čarobnice i čarobnike kao počinitelje javnopravnih zločinstva. Izp. band.

Svakako se u ono doba i kod nas počelo strože shvaćati bajanje. Ono je svagdje u svezi s heretičkimi sektami, službena crkva objedjuje naročito i *Bogomile*, po mnogih predjelih hrvatskih raširene, u Bosni najsilnije, s babunstva, gatanja. Povrh toga kriju se u bajanju tragovi poganstva. Sve to nuka vlasti i duhovnu i svjetovnu, da sataru te pojave. I sad još možemo u tolikih pučkih predajah, u plesovih, pjesmicah-gatalicah, pripjevih i rečenicah opaziti, kako seljački sviet pita svoju fantaziju bajkami o vilah, vilenjacih, tencih, coprnjicah i čarobijah svake vrsti. Koliko je toga moralo biti u ono doba, kako je to moralo nukati osobito žensku čeljad, da ide u to tajinstveno „vražje kolo" (Star. XXV. 70). Bez mužkih doduše nema „spravišća" *„višća, vlhva"*; ali svakako je broj ženskih glava pretežan. Zovu se one svakako, kako smo već čuli, a nisu jednake ćudi. Ima ih opakih, koje si utvaraju, da umiju zlo tvoriti, pak ga i tvore: one su tvarnice, trovilice, zatiru plod u utrobi, za novac vare otrovne napitke, da nanesu

Digitized by Google

smrt ili bolest. Ima ih, koje traže putenu nasladu u noćnih „stancih", razdražujući žice tajinstvenimi simboli i obredi službe, namienjene „hudomu duhu", „djavlu", kasnije „vragu" nazvanomu. Ima ih, koje se same opajaju otrovom, pak u bolestnu snu misle, da lete, da obće s „djavlom", te pod mukami skrušeno sve te tlapnje i prividjenja fantazije pripoviedaju kao dogadjaje istinite. Napokon ima ih sva sila, koje su samo sujevjerne, te su možda upotriebile kakav nedužni pučki liek, a poradi opadanja opakih susjedskih jezika gube glavu na stratištu. Razabira se iz tih žalostnih, ali prezanimljivih dokumenata ljudskoga bezumja, da je kadkad neoprezno izuštena rieč ili prietnja dovoljna bila, da se nesretnica dovede na mučila pak zatim na lomaču.

U Zagrebu imamo počevši od XIV. vieka dosta dokaza o postupanju protiv bajanja. Jelica i Margareta imaju se svaka samošesta — uz šest rotnica — oprati „*in crimine incantatricio et impocinatricio*," tj. da nisu ni bajalice ni travnice. Ako ih još ulove, prieti im „*digna sentencia*" 1360. Tk. IV. 180. — Dragica ima priseći samodvanaesta „*super eo, quod ipsum Meynardum et uxorem suam ... per incantationes non deturpavit et si amplius fuerit manifestum eam fecisse vel facere incantationes eo instante concremabitur.*" Okriviše Dragicu, da je bajanjem medjusobice omrazila suprugu i supruga. 1362. Tk. IV. 214. — Udove bivšega sudca Petra, zatim gradjanina Peterka i kći potonje udove, Ančica, sudjene su po gradskom sudcu, da svaka od njih ima položiti prisegu sa dvadesest i pet osoba — svakako rotnicami, „*concivissae*", izp. niže Tk. V. 179. — „*super eo, quod ipse nullas incantationes exercuissent, nec per se, nec per alios.*" Ako ih još uhvate „*in similibus ... extunc secundum jura civitatis punientur.*" Stari sudci potvrdiše na priziv osudjenica osudu. One upraviše previd na meštra tovarnika (tavernicorum) magister. Nije zabilježen posljedak. 1376. Tk. V. 42. 43. — „*Anna mulier octava die se sexta jurabit (samošesta) in eo, quod ipsa nullas incantaciones ser (gosp.) Benedicto intulisset.*" 1377. Tk. V. 96. — Dokazano bi, da je žena Jurja Židovina ženi Milogledovoj rekla, da je malefica. Svakako se ta rieč ima hrvatski u Zagrebu čitati: vešća, bahornica ili copernica. Sudjena je, da ima staviti petdeset rotnica, od kojih ima odabrati dvadeset i pet uvriedjena gospoja, te tih dvadeset i pet imadu priseći, da je Milogledova gospoja malefica et incantatrix. Nije mogla smoći te rotnice te je sujdena na osud petdeset grivni (polovica sudcem a polovica povriedjenoj stranci). To je t. zv. „*odkup jezika*," emenda linguae; v. jezik. 1382. Tk. V. 177. 178. 179. 183. — Udova Srebernica i kći njezina morale su odpriseći, samotreće, „*quelibet tercia se, quod ipsae in quibusdam cantacionibus innocentes essent.*" 1385. Tk. V. 229. Izp. i Tk. VI. 33. 1416. i 57. 1418. Svaki put je sudjeno, da osumnjičene odprisegnu. — Na lomači je sažgana Jelena, žena Stjepana Djaka (literatus), jer je otrovala (intoxicavit) svojega svekra, „*supplicium mortis per incendium, ut moris est pati debeat et concremari atque comburi, ut etiam alii malefactores terrentur.*" Osudjenica je, bez sumnje na mukah, drugu ženu obtužila sbog nekoga zločinstva. (Valjda se radi i opet o sumnji bajanja. Osumnjičena je imala odpriseći samošesta.) 1420. Tk. VI. 87. — Jelena, jednooka, tkalica, bila je sbog „*certis maleficiis*," što ovdje znači valjda bajanje, izagnana iz grada, pak se je vratila i valjalo ju je sažgati; pomilovana je, da bude na kobilu (eculeus, mučilo) nauznak položena, zatim fruštana,

Digitized by Google

izšibana, te napokon „*baculis turpiter expelli.*" 1432. Tk. VI. 171. V. kobila. — Iste godine odredjuje Herman Celjski, silnik i ban slovinski, na pritužbu plemića iz Moravča, „*quomodo quedam nephandissimae mullieres incantatrices et intoxicatrices in predicto districtu forent multiplicatae.. volumus ut dictarum mulierum... memoria de terra viventium deleatur, radicitusque evelletur.*" V. Z. A. VI. 78. Doduše gore navedeni naputak izpovjednikom dodaje: „*Ako se sumnje, da se žene mogu učiniti vešće, ali muži vlkodlaci, to se nima verovati.*" 1452. Š. 496, ali u Posavju je progon vještica sve to žešći. — U Zagrebu, u neke Margarete nadjena su „*malefica*" tragovi bajanja, glave djeteće, korienje, „*radices perversae, impocinaciones*" i td. Na mukah priznala je, da je „ona takova" — se sic esse —, a isti je dan Jelena Rogačica na muci priznala, da je kupala rodjakinju svoju Lucu u vodi „*malis radicibus*", hudim korienjem začinjenoj, i to zato, da Lucu muž njezin uzljubi i da je više toliko ne bije. Margareta je izagnana zu prietnju smrtne kazni, a Jelena je u tamnici od muka preminula. Ukopana je na Središću, gdje se sažižu vještci, „*ubi malefici concremantur.*" 1475. Tk. VII. 443. — Jalža, žena „oružnika", priznala je na mukah, da je htjela otrovati, „*quod impocinare voluit*", t. j. da je htjela dati napitak svojemu mužu. Tako isto su priznale na mukah Doroteja, mati njezina, Jelena Duga i Margareta Mičkoljen(ica). Sve četiri spaliti valja na Središću. Četiri druge ženske bila je Jalža na mukah okrivila, da su i one bajalice. Valjalo je, da svaka od njih odprisegne samošesta, „*quod nullius maleficae artis mulieres non sunt.*" 1475. Tk. VII. 446. — Kralj Matija naložio je palatinu Orsagu dvorskome sudcu Batoru, da sazovu 1481. sabor slovinskih županija, da se iztriebe zločinci, „*pro reformatione status regni Sclavonie extirpandisque malefactoribus et nocivis hominibus.*" 1481. K. jur. I. 217. Tom je prigodom preko sedamdeset plemića i plemkinja sbog raznih zločina, jer se oglušiše pozivu pred sud, proskribirano (v. band), te se medju inim spominju i tri vještice, žena Ivana Benedikovića de Klokočevci, Margarita, žena Emerikova, udova Ladislava Prugovečkoga, i Elizabeta Pećanovka, koju nazivlje osuda „*fitonissa,*" gatalica. 1481. V. Z. A. VIII. 156. — Eto još iz Zagreba primjera: Margarita, žena Jurja Zobaja, dala je Nikoli Šporaru i Jurju, mužu svome, popiti pauka, „*ut mortui essent.*" Sažgana je na Središću. (Vidjeti je, da je bilo puko čaranje.) 1486. Tk. VIII. 38. — Urša ribarica sažgana je, jer je popiti dala otrova, venenum, ženi Zavaričarevoj, to jest „*de pulvere muscellinis*" (mustella — lasica). Dala je drugomu od istoga praha u kuhanih ribah pojesti, a trećemu dala je potrošiti „*azmerios cum idem pulvere factos.*" V. azmerii. Isti dan sudjene su Makč. kovica i Dora Mastnovica na izgon, jer su sumnjive da baju, „*diffamate sunt cum maleficiis.*" Zaječična (stari zagrebački slovjenski oblik za ženska prezimena po mužu, isporedi ruski Petrovna, Ivanovna, a i hrv. sestrična, bratična i t. d.) „*debet jurare feria sexta proxima... duodecimamet propter quod est diffamata cum maleficiis; et propter quod dixerunt quod virum suum posederet, suspiciose dixerunt.*" 1486. Tk. VIII. 39. V. nepća. — Slična sumnja dala je nekoliko godina za tim povoda postupku protiv Miškovice, ali nije ni ona ništa priznala; radilo se je takodjer o otrovanju, to jest začaranu jelu. 1492. Tk. VIII. 79. — Na smrtnoj postelji reče žena Antunova, da ona ne zna pravo, „*veraciter nasciret,*" ali „*suspiciose dixit*", da sumnja na Katu Kalec, da ju je ova otrovala napitkom. Sudjeno je, da Kata-

Digitized by Google

rina samošesta odprisegne. 1496. Tk. VIII. 111. — Istoga ljeta sažgana je na Središću *„racione cujusdam malefaccionis, interemcionis mariti sui et alios, Mikuliciam et unam mulierem, quos interemit; jurati adjudicaverunt quod ipsa uxor Banich debet duci ad locum combustionis et comburi.* 1496. Tk. VIII. 112. Na potonje je osude po svoj prilici, a na sliedeće pak sigurno, već djelovala silna slava, koju si je steklo Sprengerovo djelo: „Malleus maleficarum", izdano u Kolonji, 1489. — *„Ratione eujusdam malefaccionis quod ipsa uxor Malecz scivit, quod et est in societate malefactionis jurati adjudicaverunt, quod ipsa uxor Malecz debet duci ad locum combustionis ei debet comburi: et hoc hodierna die factum est."* 1496. Tk. VIII. 113. — *„Margaretha uxor Georgii fasse est eo modo quod ipsa una cum uxore depellit unum de alio cum malis factis"* (bit će da je čaranjem razstavila supruge). — Tako je isti dan sudjena i Uršula, kći Lucina, jer je priznala, *„quod ipsa fecit fratri suo cum uxore sua, quod unus cum alio non vult manere."* 1496. Tk. VIII. 112. 113. Vidi se dakle, da je za bajanje i čaranje običajna kazan smrt na lomači. Izporedi još iz drugih krajeva: *„Jošće, ako bi ke ženi (žene) pretile tvarmi, imej se vložiti v brlinu"* (ono što se njemački zove: pranger). *„Ako li bi se našlo po istine: imej se postaviti na muku. Ako se oť da na muce: imej biti s'žgana; a vazda budi v razume sudac."* 1382. Vrb. 154. Kapitul od tvari ženskih. — Dužni su denuncijati prisežnici *„vsih onih, ki krade ili ki bi čaral."* 1498. Vrb. 170. — *„Ako bi se istino našla koja vištica ali čarovnica ali vražarica, od prvoga obnašastja ima se vrušťati; ako li se veće najde, ima se sažgati."* Oko 1600. Polj. 110. — Zanimljiva je razlika, koja se ističe u trsatskom statutu: *„Ako bi se našla černica"* (moglo bi biti, kako mnijem, da to nije „čarnica" već „črnica", te da se tu pomišlja na žensku, koja s crnim djavlom ima posla; doduše A. R. veli, da imaju Glavinić i Antun Dalm. rieči čarnik i čarnica), *„ter bi imela z vragom dela: da ima biti važgana. Ako ne bi z vragom, lego (nego) čarobije nastala: da plati libar 100, gospodinu 85, a pravde l. 20. i da ima bit fruštana po svem varošu."* 1640. Trs. 223. Izp. čl. zak. hrv. X.: 1636. K. jur. II. 70. (Svršit će se.).

Bibliografija.

PRIKAZ JURIDIČKE LITERATURE GODINE 1907.

(Nastavak.)

Civetta. Emungimento di acque e recisione di vena d'acqua (Arch. giur Vol. 78, Disp. 2). — Damme, F. Dauer, Verlängerung und Erneuerung gewerblicher Schutzrechte (Z. f. Handlsr. 62 Bd. 1 u. 2 Hft.). — Degois, C. La constitution générale des biens à venir frappe-t-elle de dotalité les acquisitions à titre onéreux que la femme dotale fait au cours du mariage? (R. crit. d. lég. No 5). — Egger, A. Prof. Zum 20 März 1908 (Mit diesem Tag ist die Referendumfrist für das schweizerische Zivilgesetzbuch abgelaufen und das letztere erhält Rechtskraft) (Schweiz. Jur.-Z. Hft. 19). — Ehrenzweig, A. Der Entwurf einer Novelle zum österreichischen Allg. BGB. (Z. f. Handlsr. 62 Bd. 1 u. 2 Hft.). — Goldenring, Dr. Die Zuständigkeit der Amtsgerichte in bürg. Rechtsstreitigkeiten (Z. f. D. Ziv.-Proz.

Digitized by Google

Bd. 37, Hft. 4). — Grappali. Concezione solidaristica del Bourgeois e teoria del quasi contratto (Arch. giur. Vol. 78, Disp. 2). — Hamilton-Grierson, P. An Example of legal make-believe (Jurid. Rev. Vol. XX, No 1). — Hölder. Das Problem der jurist. Persönlichkeit (Jahrb. f. Dogmat. d. bürg. R. II F. Bd. XVII, Hft. 1—4). — Josef. Die Rechte des Vaters als Versicherungsnehmer u. als gesetzl. Vertreter an Versicherungsforderungen des Kindes (Jahrb. f. Dogmat. d. bürg. R. II F. Bd. XVII. Hft. 1—4). — Kohler, J. Zwölf Studien aus dem Bürgerl. Gesetzbuch. XI (Arch. f. Bürg. R. Bd. 32, Hft. 1). — Labes, P. Begriff und Fälle des Sonderkonkurses (Z. f. Handlsr. 62 Bd. 1 u. 2 Hft.). — Landi. Responsabilità del mediatore secondo il codice di commercio (Arch. giur. Vol. 78, Disp. 2). — Leto. La desistenza della querela (Arch. giur. Vol. 78, Disp. 2). — Lyon-Caen, L. Sur la situation de la femme mariée, quant aux biens, en Allemagne (Bull. d. lég. comp. No. 1). — May, Fr. Die Berechtigung Dritter zum selbständigen Gebrauche der Rechtsbehelfe des Mandatverfahrens (Arch. f. StrR. 55 J. 1 u 2 Hft.). — Michaelis, Der 66 Band der Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen. (D. J.-Z. 10). — Oertmann. Entschädigung für Projektarbeiten. (D. J.-Z. 8). — Olney, R. Discrimination against Union Labor-Legal? (Amer. L.-Rev. Vol. XLII, No. 2). — Pappenheim. Begrenzung des gesetzlichen Verwandtenerbrechts. (D. J.-Z. 9). — Pichon, Ad. Du libre salaire de la femme mariée et de la contribution des époux aux charges du ménage (loi du 13 juillet 1907) (R. crit. d. lég. No. 5). — Rennefahrt, Dr. Postgeheimnis und privatrechtliche Befugnis zum Eingriff in fremde Korrespondenz (Schweiz. J.-Z. Hft. 19). — Ruiz, Arangio. Sequestro (Arch. giur. Vol. 78, Disp. 2). — Sauvagnac, M. Sur la situation de la femme mariée, quant aux biens, en Autriche (Bull. d. é. comp. No. 3). — Schmidt, R. Die deutsche Zivilprozessreform (Z. f. Polit. Hft. 2). — Schwarz, G. Prof. Rechtssubjekt und Rechtszweck. Eine Revision. der Lehre von den Personen (Arch. f. Bürg. R., Bd. 32, Hft. 1). — Unger, A. Die Rechtsmittel im Verfahren der freiwilligen Gerichtsbarkeit nach Reichsrecht (Z. f. D. Ziv.-Proz. Bd. 37, Hft. 4). — Valensi, A. L'autonomie économique et juridique de la femme mariée (R. parlem. No. 167, T. LVI). — Voigtländer. Das Recht des Urhebers auf Versendung von Rezensionsexemplaren (Jahrb. f. Dogmat. d. bürg. R. II F. Bd. XVII, Hft. 1—4). — Wittmaack, H. Nordamerikanisches Recht bezüglich der Haft eines Schiffes für den Verlust von Kostbarkeiten, die zu der Garderobe oder zu dem Gepäck eines Passagiers gehören. (Z. f. Handlsr. 62 Bd. 1 u. 2 Hft.).

IV.

Kazneno pravo i postupak.

Гроссъ, Г. Руководство для судебныхъ слѣдователей, какъ система криминалистики. Спб. ц. 6 р. — Давыдовъ, Н. Уголовный процессъ. Лекціи. Спб. ц. 1 р. — Долопчевъ, В. Участіе полиціи въ производствѣ уголовныхъ дѣлъ, Руководство для чиновъ полиціи. Варшава. ц. 1 р. — Колчинъ, М. Ссыльные и заточенные въ острогъ Соловецкаго монастыря. Спб. ц. 60 к. — Рѣчи по погромнымъ дѣламъ. Съ предисл. пр. И. Лучицкаго. Кіевъ. ц. 60 к. — Харламовъ, В. Предварительное слѣдствіе по уставамъ Императора Александра Втораго. Справочно-настольная книга для судеб-

Digitized by Google

ныхъ слѣдователей и кандидатовъ на судебныя должности. Иркутскъ. ц. 4 р.

Набоковъ, В. Уголовная отвѣтственность книгопродавца (Право 18). — Набоковъ, В. „Послѣднее слово" криминалистики (Право, 14). — Трайнинъ, А. Преступность столицъ и городовъ (Право, 13). — Урысонъ, И. Къ примѣненію ст. 102 и 126 угол. улож. (Право, 15, 16).

Abel-Musgrave, Cart. Kinder in deutschen Gefängnissen. Ein Appel an das öffentliche Gewissen. Dresden. 1.50. — Ajello, A. La difesa degli imputati poveri secondo i principi e le disposizioni positive. Messina. L. 1.50. — Altavilla, E. Alcune considerazioni sul n° 3° dell'art. 336 cod. pen. Pisa. — Altavilla, E. L' elemento intenzionale nei delitti contro la sicurezza dei mezzi di transporto. Roma. — Amato, G. Il positivismo e l'etica nel diritto penale. Torino. L. 3. — Angioni, M. Ragione informatrice dei delitti contro l' ordine pubblico (libro II, titolo V, cod. penale). Cagliari. — Antoniacci, F. Prof. Riformatori moderni (Estratto dalla Rivista di discipline carcerarie, XXXIII). Roma. — Aschaffenburg, G. Gefängnis oder Irrenanstalt. Vortrag. (Neue Zeit- und Streitfragen hg. von der Gehe-Stiftung zu Dresden. 5. Jahrg. 4 Heft). Dresden. 1. — Barsanti, P. Prof. Intorno al momento consumativo del reato d' abuso di foglio firmato in bianco (applicazione della teoria sul reato esaurito). Roma. — Batista, M. Delitti contro la persona. Torino-Roma. — Baumert, G. Lehrbuch der gerichtlichen Chemie. Braunschweig. — Benussi, F. Appunti critici intorno alla legge 11 luglio 1904, riguardante le frodi nella preparazione e nel commercio dei vini. Roma. — Bernstein, O. Das neue russische Strafgesetzbuch (Ugolovnoje Ulôzenje). Allerhöchst bestätigt am 22 Marz 1903. Aus dem russischen übersetzt. (Sammlung Ausserdeutscher Strafgesetzbücher in deutscher Übersetzung, hrsg. v. den Redaktionen der Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft und der Mitteilungen der Internat. Kriminalist. Vereinigung, XXIV). Berlin. — Beven, Th. Negligence in Law. Third edition. Two volumes. London. — Birkmeyer, K. Der Tod des Verbrechers in seiner Bedeutung für Strafrecht und Strafprozess. München. M. 1—25. — Benussi, F. Altra breve questione sulla legge 26. giugno 1904. Roma. — Breith, G. Die Widerklage nach § 428 der Reichsstrafprozessordnung (Strafr. Abhandl., begründet v. Bennecke, Heft 82. Breslau). — Bresler, J. Die Willenfreiheit in moderner theologischer, psychiatrischer und juristischer Beleuchtung. Halle. M. 1. — Bumke, O. Landläufige Irrtümer in der Beurteilung von Geisteskranken. (Grenzfragen des Nerven- u. Seelenlebens, 58.). Wiesbaden. 2. — Calissano, T. Della concorrenza sleale nel commercio dei prodotti agricoli mediante la falsa indicatione della loro provenienza. Roma. — Carfora, Fr. Se siano ammissibili gravami avverso le sentenze dell' Alta Corte di Giustizia. Gaeta. — Cirino, G. La guardia daziaria, in tema d' oltraggio, del considerarsi solo come agente di forza pubblica o anche pubblico ufficiale? Firenze. — Cioffi, A. Smarrimento e furto di cambiali. Napoli. — Consiglio, Pl. Saggi di pricosociologia e di scienza criminale nei militari. Roma. — Conti, Ugo. Delle riforme alla legislazione penale. Comunicazione al terzo Congresso nazionale del partito radicale (Bologna, 1907). Pisa. — D' Antonio, L. In tema di corruzione di pubblico ufficiale. Roma. — De

Digitized by Google

Angelis, Ed. Se sia sempre necessario decidere con sentenza nei casi di oblazione. Catania. — De Luca, Fr. La responsabilità penale dei Ministri e il potere giudiziario. Roma. — De Luca, Fr. Prof. La contravvenzione. Pisa. — De Mauro, G. L'ubbidienza gerarchica (l' art. 49, c. p.). Pisa. — De Mauro, G. Il termine d' appello avverso la sentenza dei pretori. Roma. — De Notaris, N. Il fondamento dell' imputabilità penale della colpa. Trani. — De Grossi, Fr. Dove puó farsi l' appelo da sentenza penale del pretore? Messina. — Doerr, F. Das Fortgesetzte Delikt. Seine Geltung und seine Wirkungen im deutschen Recht. Habilitationsschrift. (Der Gerichtssaal, Beilageheft zu Bd. 71). Stuttgart. M. 6. — Dolfini, V. L'articolo 439 del codice penale. Omissione del referto. Erba. — Entscheidungen des Reichsgerichts in Strafsachen. 40 Bd. 3. Heft. — Enciclopedia del diritto penale italiano. Raccolta di monografie a cura di E. Pessina. Disp. 213—215: lire 2 la dispensa. Milano. — Escobedo, G. Se il pretore sia competente a conoscere dei reati punibili anche con la interdizione dai pubblici uffici. Roma. — Farlatti, F. I ferrovieri in Corte d'assise per disastro colposo. Roma. — Ferdinand, J. Das Rechtsmittel der Beschwerde im heutigen deutschen Strafprozess unter Berücksichtigung des Militärprozesses. Diss. (Freiburger Abhandl. a. d. Gebiete d. öffentl. Rechts, Heft 15.) Karlsruhe. 4.20. — Ferrari, G. Il diritto penale nelle „Novelle" di Leone il Filosofo (Riv. pen. Disp. 277-a). — Ferrari, G. Denuzie e testimonianze di sordomuti. Contributo alla psicologia della testimonianza. Roma. — Filomusi-Guelfi, G. Trattato di medicina legale. Vol. I. Napoli. — Finzi. I reati di falso. Vol. I. Torino. — Fiorentino, G. Cessazione e limitazione della vigilanza speciale della p. s. nei casi previsti dagli art. 32 e 90 cod. pen. Roma. — Forgues, E. Le dossier secret de Fouché (juillet-septembre 1815). Paris. — Forrer, L. Das Verfahren gegen den Abwesenden im Strafprozess. Zürich. — Franchi, Br. Fatti e documenti romani d'antropologia pedagogica e sociologia criminale. Roma. — Fraset, H. Principles and practice of the law of libel and slander. Fourth edition. London. 15s. — Frank, R. Das Strafgesetzbuch f. d. D. R. nebst dem Einführungsgesetze herausgeg. u. erläutert. 5/7 Aufl. Tübingen. M. 12. — Geller, L. u. Geller, P. Das österreichische Wucherstrafrecht. Mit einem Anhange, enthaltend das Gesetz nebst den wesentlichen Vorarbeiten. Wien. M. 3. — Germano, M. Le variazioni della giurisprudenza relativamente alla competenza in ordine alle contravvenzioni agli art. 23 e 27 della legge sanitaria 22 dicembre 1888. Roma. — Gianzana, P. Leggi fiscali. Milano. — Gioia, G. L'inesistenza dello spergiuro, di cui all'art. 221 cod. pen., per la nullità del giuramento prodotta dal difetto del monito sull'obbligo di dire il vero. Roma. — Giorgianni, A. La pedagogia nei reg istituti di correzione. Mesina. — Giordani, A. Intorno al reato d'associazione a delinquere. Pisa. — Gross, H. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. 5 Aufl. München. — Grasset, J. La responsabilité des criminels. Paris. fr. 3.50. — Guidi, G. Della consegna ai genitori (art. 53 e 54 cod. penale). Roma. — Guidi, G. Commutazione delle pene pecuniarie. Procedur . Roma. — Gunzburg, N. L'enfance en justice. Repression et protection. Liège. — Haack, G. Die Rechtswissenschaft auf dem toten Punkt! Strafrecht und Prozessreform im Lichte der Psychologie. Werder. M. 2. — Herz, H. Verbrecher und Verbrechertum

Digitized by Google

in Oesterreich. Kritische Untersuchungen über Zusammenhänge von Wirtschaft u. Verbrechen. Tübingen. M. 6.60. — Hoff, M. Drei Jahre im Weiber Zuchthaus. Dresden. M. 3. — Hofmann, R. Der strafrechtliche Schutz der schweizerischen Eisenbahnen. Bern. fr. 2.40. — Hümmer, J. Das Forstrügeverfahren im rechtsrheinischen Bayern. München. 2.80. — Iannitti di Guyanga, A. Una nuova interpretazione dell'art. 397 c. p. Napoli. — Iorio, L. La remissione della querela nel giudizio d'appello e di cassazione in rapporto all'irritualitá del gravamo. Napoli. — Klee, Dr. Der Dolus indirectus als Grundform der vorsätzlichen Schuld. Berlin. M. 2. — Kleine, M. Les tribunaux pour enfants en Angleterre, Paris. fr. 1.75. — Knapp, H. Das Lochgefängnis, Tortur und Richtung in Alt-Nürnberg. Auf Grund urkundlicher Forschung. Nürnberg. — Kraus, K. Sittlihkeit und Kriminalität. Ausgewählte Schriften. 1 Bd. 2. Aufl. Wien. M. 6. — Lacassagne, A. Peine de mort et criminalité. L' accroissement de la criminalité et l' application de la peine capitale. Paris. Fr. 2.50. — Lanza, P. Prof. Questioni giuridiche sul processo Nasi. Roma. — Laschi, R. I delitti contro la libertà del lavoro. Torino. L. 5. — Leto, G. La desistenza dalla querela. Studio critico di dottrina e di legislazione. Roma. — Lipmann, O. Grundriss der Psychologie für Juristen. Leipzig. 2. — Longhi, S. Prof. Applicabilità del 1° capov.° dell' art. 203 c. p. al proprietario delle cose sottratte, ne sia o no il custode. Roma. — Lucca, M. E ammissibile il ricorso in cassazione avverso la sentenza dell' Alta Corte? Catania. — Macherione, V. Diritti e azioni del difensore in confronto delle cose confiscate. Roma. — Maggio, L. La congiunzione carnale consensuale costituisce il delitto di corruzione di minorenne? Nota interpretativa dell' art. 335 c. p. Palermo. — Manzini, V. Diritto e Procedura Penale: La lotta delle scuole criminali in Germania. — Manzini, V. Prof. Trattato di diritto penale italiano. Volume I. Torino. L. 12. — Martina, E. Brevi note sulla concorrenza dell' ammonizione, della vigilanza speciale della p. s. e del domicilio coatto. Roma. — Martin-Achard. A. De la séparation pécuniaire du tort moral. Genève. — Masucci, Partecipazione. Torino-Roma. — Messeri, G. Giudicato penale che attribuisce i danni, emmesso senza l' intervento della parte civile, e decorrenza della prescrizione dell' azione civile nascente da reato. Firenze. — Napodano, G. Prof. I delitti contro la sicurezza dello Stato. Milano. — Negri, A. Le contravvenzioni nel codice penale italiano. Milano. — Oba, Sh. Unverbesserliche Verbrecher und ihre Behandlung. Berl. 2. — Ottaviani, A. I reati nella legislazione degli infortuni nel lavoro. Pisa. — Pagani, P. Ordinanza (materia penale; chi possa pronunziare ordinanza; esecutorietà e gravami). Torino. — Pansini, G. La forme di solidarietà sociale nel diritto penale positivo Trani. — Paolocci, G. Della constituzione di parte civile nel giudizio penale, della donna di età minore. di diritto emancipata col matrimonio. Roma-Torino. — Parpagliolo, Ad. I mendicanti. Eziologia, statistica e penalità. Rema. — Pellegrini, B. Perquisizione personale arbitraria. Torino-Roma. — Petrò, Fr. Sulla deliquenza, pazzia e inadattabilità al servizio nei militari e loro prevenzione. Reggio-Emilia. — Phipson, S. Manual of the law of evidence for the use of students, being an abridgement of the fourth edition of the author's larger treatise upon the same subject London. — Pietriboni, E. Imitazione a scopo di „reclame" di biglietti

Digitized by Google

di banca e di Stato. Roma. — Pinsero, N. L' istituto, della Cassazione e le sentenze dell' Alta Corte di Giustizia. Modica. — Pinzero, F. Intorno all' art. 7 della legge sulla condanna condizionale. Roma. — Principe, L. Se commette reato la donna maritata che dichiara come nato da ignoti un suo figlio adulterino. Roma. — Processo Nasi-Lombardo (udienza 18 febbraio 1908). Roma. — Poma. G. La persona del reo nel delitto di prevaricazione. Roma. — Puglia, F. Prof. Di alcuni erronei indirizzi nel diritto penale. Pisa. — Pujia, Fr. Lo „chauffeur" d' un ambasciatore accreditato in Italia, se, nell' esercizio del suo ufficio, commette un reato colposo, gode del privilegio della essenzione giurisdizionale indigena spettante agli agenti diplomatici? Roma. — Ragozzino, G. Minaccia e tentativo di lesione, attinenze e caratteri differenziali. Napoli. — Ranelletti, E. Una più essatta interpretazione del Capov. 1° dell' art. 203 cod. pen. Milano. — Rocco, A. Prof. De la notion du droit subjectiv de punir Paris. — Rocco, A. Prof. Riabilitazione e condanna condizionale. Roma. — Rossi, G. La corruzione di minorenni nella legislazione italiana e straniera e nel codice vigente italiano, con ricordi di dottrina e giurisprudenza. Caserta. — Rotering, F. Das Feld und Forstpolizeigesetz v. 1. IV. 1880. Mit Kommentar. 2. Aufl. Berlin. 2. — Schlegtendal, R. Aenderung des strafrechtlichen Religionsschutzes im Deutschen Reiche. Ein Beitrag zu dem Streit über § 166 RStrGB. Leipzig. 60. — Schwurgerichte und Schöffengerichte. Beiträge zu ihrer Kenntnis u. Beurteilung, herausgeg. von W. Mittermaier u. M. Liepmann. Bd. 1. Heft 6: Richter, Fragestellung, Wahrspruch u. Urteil nach österreich. Strafprozessrecht untersucht. Heidelberg. 5.20. — Sighele, Sc. Eugéne Sue et la psychologie criminelle. Lyon-Paris. — Séverin, I. Nouvelle méthode de notation et de classification des fiches d' identité judiciaire. Lyon-Paris. — Singewald, H. Der agent provocateur (Strafrechtliche Abhandlungen, Heft 83). Breslau. 3.20. — Tomellini, L. Photographie métrique (système Bertillon). Lyon-Paris. — Tosatti, A. Per una contravvenzione all' articolo 464 cod. pen. Milano. — Tosti, Al. La colpa penale: studio sociologico-giuridico. Torino. 6. — Tosti, A. Le definizioni del delitto. Roma. — Uschold, G. Reichsgesetz, betr. die Schlachtvieh und Fleischbeschau v. 3. VI. 1900 nebst Ausführungsbestimmungen und den bayer. Vollzugsanordnungen herausgegeben. 3 Aufl. München. 3.60. — Vaccaro, A. Genesi e funzione delle leggi penali. Torino. L. 6. — Weinberg, S. Soziales Strafrecht. Kultur und Fortschritt. Leipzig. — Wilmanns, K. Ueber Gefängnispsychosen. Halle a S. 1.20 — Wulffen, E. Der Strafprozess ein Kunstwerk der Zukunft. Ein Vortrag. Stuttgart. 0.75. — Wulffen, E. Psychologie des Verbrechers. Handbuch. 2. Bd. (Encyklopädie d. modernen Kriminalistik. 2 Bd.) Gross-Lichterfelde. M. 30. — Zürcher. Das Strafgesetzbuch für den Kanton Zürich, erläutert für den praktischen Gebrauch. 4-te Aufl. Zürich.

Alfa, L'importanza del lavoro manuale nell'educazione degli anomali (Riv. d. disc. carc. No. 4). — Amschl, A. Das Verbrechen des Kindesmordes nach österreichischem Recht (H. Gross'Arch. 30 Bd. 1 u. 2. Hft.). — B. F. Il convegno a Milano per la delinquenza dei minorenni e l' Istituto Pedagogico Forense (Scuol. posit. Vol. VII., Ho. 3—4). — Beling, E. Zur Lehre von der „Ausführung" strafbarer Handlungen (Z. Liszt, 28 Bd. 6 Hft.).

Digitized by Google

—Berze, J. Über die sog. moral insanity und ihre forensische Bedeutung (H. Gross'Arch. 30 Bd. 1 u 2 Hft.). — Bicheroux, Zur sprachlichen. Reform der Str.PO (D. J.-Z. 8). — Binding, K. Die Wirkungen des Eintrittes der Staatsanwaltschaft in d. Privatklageverfahren. Strafprozessordnung § 417 (G.-S. Bd. 72, Hft. 1 u. 2). — Bleuer. Zur Bevormundung verbrecherischer Trinker (MSchr. f. Kr. Psych. April.). — Brun Murdoch, H. Jury Justice (Jurid. Rev. Vol. XX. No 1). — Butler, Amos, Zehn Jahre unbestimmter Verurteilung (Z. Liszt, 28 Bd. 6 Hft.). — Casabianca, de, P. Les mineurs devant le tribunal de la Seine (R. pénit. No 4). — Cilenti, N. I contrasti scientifici od empirici per l'abolizione della pena di morte in Francia (Scuci. posit. Vol. VII., No. 3—4). — Crick, D. Les travaux préparatoires de la revision du Cone pénal allemand (R. d. dr. int. No. 1). — Cuche, P. les Lois inutilisées (R. pénit. No. 5). — Exner, F. Der schweizerische Strafgesetzentwurf in der vergleichenden Darstellung des deutschen und ausländischen Strafrechts. (Schw. Z. f. Str. (R. 21 Jahrg. 1 Hft.). — Fagniez, G. Les menaces contre la liberté du travail, d'áprés un livre récent (Réf. Soc. No. 56, 16 avr.). — Franchi, B. Per l'organizzazione tra gl'istituti pedagogico-correzionali, e per un periodo unico (Scuol. posit. Vol. VII, No. 3—4). — Frölichsthal, N. Strafgesetz für das kaiserlich japanische Recht vom 23 April 1907 (H. Gross'Arch. 29 Bd. 4 Hft.). — Funaioli, P. Prof. Sul sistema di governo dei detenuti indisciplinati, ribelli od agitati negli stabilimenti carcerari (Riv. d. disc. carc. No 4.). — Galle, J. Untersuchungen üb. die Kriminalität in der Provinz-Schlesien (G.-S. Bd. LXXII, Hft. 1—2). — Galli, Leitsätze für gesetzliche Bekämpfung der gewerbsmässigen Unzucht (G.-S. Bd. LXXII., Hft. 1—2). — Glos, A. Vorleben und Vorgehen eines Raubmörders (Hl. Gross'Arch. 29 Bd. 4 Hft.). — Greer, H. Should trial by jury be abolished ? (Amer. L.-Rev. Vol. XLII, No. 2). — Gutachten zur Vereinsammlung in Köln, 1908, der Mitglieder des Vereins der deutschen u. d. österr.-ungar. Strafanstaltsbeamten (Bl. f. Gefängk. 42 Bd. 2 Hft.). — Guthern, H. Über die Wertungslehre im Strafrecht (H. Gross'Arch. 29 Bd. 4 Hft.). — Hegler Aug. Prof. Zur Strafprozesserform (Z. Liszt, 29 Bd. 5 Hft.).

(Svršit će se.)

Mjesečna skupština pravničkoga društva u Zagrebu.

Dne. 24. listopada održalo je naše pravničko društvo redovitu svoju vrlo dobro posjećenu mjesečnu skupštinu pod predsijedanjem podpredsjednika društva dra. Stj. Posilovića, na kojoj je predavao predsjednik društva dr. F. Speveco temi: „Moderno hipotekarno pravo i novela gradjanskom zakoniku."

Predavač je u svojem predavanju razvio ove glavne misli:

Novela općemu gradjanskomu zakoniku, o kojoj je i u „Mjesečniku" našega društva bila već riječ, ocjenjivana je dosele dosta mnogostrano i obilno.

Sud o njezinoj vrijednosti u opće vrlo je različan, pa tako se različno prosudjuju i one njezine ustanove, koje se odnose na založno pravo. Jednima ne znače te ustanove baš mnogo, drugi naziru u njima prevrat založnopravnih

Digitized by Google

načela našega zakonika. Po jednima uvadja novela znatnu novotariju, t. z. vlasničku hipoteku, po drugima nema o tom ni govora. Ima opet pisaca, koji posve odlučno tvrde, da već sadašnji naš gradjanski zakonik poznaje instituciju vlasničke hipoteke. Prije nego odgovorimo na sva ta pitanja, kao što i na pitanje, treba li u kojem smislu da se reformira naše založno pravo, treba da se upoznamo s načelima modernoga založnoga prava na nekretninama, napose pak s vlasničkom hipotekom, kako se je ona razvila u modernom pravnom životu. Odatle će se vidjeti, kako još i novela našemu zakoniku zaostaje za modernim založnim pravom.

Nepokretni zalog modernoga prava nema samo da služi kao sigurnost njeke tražbine, već ima i dalju funkciju, da mobilizira vrijednost tla.

Prema tomu poznaje moderno pravo više vrsta nepokretnoga založnoga prava. Njemački gradjanski zakonik normira 1. hipoteku, 2. zemljišni dug i 3. rentovni dug. Hipoteka je opet viševrsna: samostalna ili prometna hipoteka, koja je samo formalno akcesorna; i sigurnosna hipoteka, koja posve akcesorna, ima da služi samo za osiguranje tražbine.

Prometna hipoteka ili je založnička ili knjižna. Založnička je ona, o kojoj se izdaje založnica. Prometnom hipotekom biva po prometanju založnice, kojoj pripada karakter vrijednosnoga papira.

Naprotiv o knjižnoj hipoteci odlučuje u svem gruntovnica.

Dakle hipotečni bouquet ili hipotečno trojstvo, kako vele drugi.

Zemljišni dug apstraktno je opterećenje, bez obzira na tražbinu; služi dakle čisto realnomu kreditu. Isto tako rentovni dug, koji ovlašćuje vjerovnika na plaćanje odredjene rente, dočim hipoteka i zemljišni dug idu za isplatom odredjene glavnice, kapitalističke su dakle naravi.

Sve te vrste opterećenja nekretnina po svojoj su naravi jednake, sve su založno pravo, dakle stvarno pravo, ali skopčano s realnom obvezom, što predavač potanje razlaže.

Osim založnoga prava, o kojem je bila dosele riječ, poznaje moderni pravni život i založno pravo na vlastitoj stvari.

Važni su interesi vlasnika, koji traže, da se prizna vlasničko založno pravo, kao što i druga djelomična stvarna prava na vlastitoj stvari, koja po tom nisu više pojmovna stvarna prava na tudjoj stvari. Založno pravo na vlastitoj stvari pruža vlasniku takovih koristi, kakovih nema on kao vlasnik. Ako je njegova stvar opterećena sa više založnih prava, pak ako koje predjašnje pravo otpane, promiču se kasniji ovlaštenici na ispražnjeno mjesto. Po tom dobivaju kasniji ovlaštenici koristi, koje nisu opravdane i na koje nisu oni redovno računali, kad je osnivan pravni posao. Vlasnik tako nema koristi odatle, što je prestalo koje založno pravo na njegovoj stvari, jer založno pravo ima prvenstvo pred vlastničtvom. Ako pak vlasnik ima sam založno pravo na svojoj stvari, ima on prvenstvo pred kasnije osnovanim založnim pravima, te ga u slučaju ovrhe može vlasnik dati likvidirati u svoju korist.

Isto tako može vlasnik, koji ima založno pravo na svojoj stvari, prenijeti to pravo drugomu vjerovniku sa dosadašnjim rangom, a ovo je redovno zgodnije i lakše, nego da mu osniva založno pravo na novo.

Radi koristi, što ih donosi vlasničko založno pravo, priznavano je, ono samo za pojedine slučaje. Njemački gradjanski zakonik priznaje ga u obilnoj mjeri, u množini slučajeva. U tim slučajevima radi se ili o tom, da je založno

Digitized by Google

pravo doduše nastalo, ali ga vjerovnik nije stekao; ili o tom, da založno pravo, što ga je imao prije drugi njeki vjerovnik, predje po odredbi stranaka, suda ili zakona na vlasnika opterećene nekretnine. Zemljišni dug može se odmah iz početka osnovati za vlasnika. Ako je n. pr. osnovana hipoteka, ali tražbina, za koju je osnovana, nije ma s kojega razloga nastala, vjerovnik n. pr. nije kod zajma isplatio valute, tada osnovana hipoteka pripada vlasniku.

Hipoteka, o kojoj se izdaje založnica, pripada vlasniku opterećene nekretnine, dok nije založnica predana vjerovniku.

Dalje ako tražbina, za koju je osnovana hipoteka, utrne, tada stječe vlasnik hipoteku. Isto tako onda, kad se vjerovnik odreče svojega založnoga prava i u mnogim drugim slučajevima.

U svim tim slučajevima biva vlasnik založni vjerovnik, a stječe založno pravo sad bez tražbine sad s tražbinom. Bez tražbine osobito onda, kad vlasnik namiri vjerovnika, a on je ujedno osobni dužnik, tada po namiru prestaje tražbina, a vlasniku ostaje založno pravo bez tražbine. Ovdje ima vlasničko založno pravo karakter zemljišnoga duga, premda se i ovdje obično govori o vlasničkoj hipotezi, što dakako nije ispravno, jer je to u istinu vlasnički zemljišni dug.

Založno pravo zajedno s tražbinom stječe vlasnik osobito onda, ako on namiri vjerovnika, a nije osobni dužnik. Tada tražbina prelazi na vlasnika. U tim slučajevima, gdje je vlasnik zajedno s hipotekom stekao i osobnu tražbinu, govori se o hipotezi vlasnika za razliku od vlasničke hipoteke. I ovdje, dok vlasnik ima u svojoj ruci hipoteku spojenu s tražbinom, prosudjuje se njegovo založno pravo kao zemjišni dug; a čim prestane dug, oživljuje hipoteka.

Sadržaj vlasničkoga založnoga prava načelno je onakav, kakav i založnog prava na tudjoj stvari. Samo naravno ne može vjerovnik vlasnik tražiti namiru od same sebe. No kada tko drugi vodi ovrhu na njegovu nekretninu, onda ima vlasnik pravo, da bude namiren iz utrška prema rangu svojega založnoga prava.

Juridička narav vlasničkoga založnoga prava ista je, kao što i založnoga prava u tudjoj stvari. I to je u istinu založno pravo, a nije kako mnogi hoće, pravo vlasničtva, jer puki vlasnik ne može onoga, što može vlasnik — vjerovnik.

Posebni propisi vrijede za vlasničko založno pravo u slučaju skupnoga založnoga prava ili t. zv. solidarne, simultane hipoteke. Predavač razlaže sada te propise, zatim se osvrće u kratko na švicarski gradjanski zakonik, koji poznaje takodjer više vrsta nepokretnoga založnoga prava, i to: a) hipoteka, b) založnica — cédule hypothecaire, cartella ipotecaria i c) Gùlt. lettre de rente rendita fondiana.

Prema ovomu modernomu založnomu pravu naše je založno pravo jednostavno i siromašno, ono služi načelno samo za sigurnost osobne tražbine. Naprotiv moderno založno pravo polazi sa stanovišta, da važnost nepokretnoga založnoga prava seže u gospodarskom pogledu dalje nego da bude ono samo osiguranje njeke tražbine. Po njem ima da biva medjusobno utjecanje izmedju kapitala i posjeda, koje može znatno da koristi jednoj i drugoj stranci.

Reforma založnoga prava što je sadržaje novela našemu zakoniku,

Digitized by Google

vrlo je mršava. Najvažnije su ustanove, koje normiraju pravo vlasnika, da raspolaže s ispražnjenom hipotekom, da je može dati prepisati na svoje ime, ili prenijeti na drugoga vjerovnika za novu tražbinu. Ali ako vlasnik nije raspoložio s ispražnjenom hipotekom prije nego dodje do ovrhe, onda on nema ništa od ispražnjene hipoteke već dio, koji otpada na nju, pripada kanijim vjerovnicima. Ova ustanova nije opravdana i može imati štetne posljedice, ako postane zakon.

U opće novela ne uvadja t. zv. vlasničke hipoteke, kako se obično misli, već je to sistem t. z. otvorenih mjesta. Pa ipak su važne koristi, koje donosi založno pravo na vlastitoj stvari. No kad bi se uvelo kod nas to pravo, trebalo bi ujedno uvesti zemljišni dug, jer vlasničko založno pravo, dok je spojeno s vlasničtvom, imade karakter zemljišnoga duga.

Ne može se ipak reći, da naš gospodarski život ne pozna onih potreba, koje ima da zadovoljava moderno založno pravo, da se ovdje n pr. ne osjećaju potrebe čistoga realnoga kredita.

Iza svršenog predavanja bio je predavač pozdravljen sa „Živio !“. Prisutni mu čestitaju.

Predsjednik se zahvali g. predavaču na ovom učenom i sa zamjernom rječitošću i elegancijom držanom predavanju, te ga zamoli, da nas opet usreći kojim predavanjem, osobito iz ovako moderne struke, kao što je ovo.

VIESTNIK.

Aneksija Bosne i Hercegovine. Dne 7. listopada izdan je proglas Njegovog Veličanstva cara i kralja Franje Josipa I. na narod Bosne i Hercegovine, kojim proglasuje, da svoja suverenska prava proteže na Bosnu i Hercegovinu te navješta anektiranom području ustav. Istoga dana izdana su previšnja ručna pisma na ministra za izvanjske poslove baruna Aehrenthala, zajedničkog ministra financija baruna Buriana te na ministre predsjednike dra. Wekerla i baruna Becka

Proglas na narod Bosne i Hercegovine:

Mi Franjo Josip I.,

Car Austrijski, Kralj Češki itd. i Apostolski Kralj Ugarski

stanovnicima Bosne i Hercegovine:

Kad je ono prije jednog pokoljenja Naša vojska prekoračila granice Vašijeh zemalja, dano Vam je uvjerenje, da nijesu došli kao dušmani, nego kao Vaši prijatelji s čvrstom voljom, da uklone sva zla, koja su Vašu domovinu godinama teško pritiskala.

Ova riječ, dana Vam u onom ozbiljnome trenutku, pošteno je odista održana. Naša vlada se uvijek ozbiljno trudila, da, u miru i zakonitosti marljivo radeći, Vašu domovinu privede srećnijoj budućnosti.

I Mi, na Našu veliku radost, smijemo slobodno reći: sjeme, što je bačeno u brazde podrivanoga tla, bogatom je nikli istjeralo. I Vi isti morate to kao blagodat osjećati: da su namjesto sile i zuluma stupili red i sigurnost, da se rad i život nalaze u stalnom razvitku, da se oplemenjujući uticaj umnožene obrazovanosti pokazao i da se pod zaštitom uregjene uprave može svak plodovima svoga rada veseliti.

Sviju Nas je ozbiljna dužnost, da ovijem putem neumorno naprijed koračamo.

Imajući tu metu pred očima držimo da je došlo vrijeme, da stanovnicima obiju zemalja ukažemo nov dokaz Naše vjere u njihovu političku zrelost. Da bi Bosnu i Herce-

Digitized by Google

govinu podigli na viši stepen političkoga života, odlučili smo Se podijeliti objema zemljama konstitucionane ustanove — koje će odgovarati njihovijem prilikama i zajedničkijem interesima — i stvoriti na taj način zakonsku podlogu za predstavništvo njihovijeh želja i koristi.

Neka se sluša i Vaša riječ kad se unaprijed uzodlučuje o stvarima Vaše domovine, koja će kao i dosada imati svoju zasebnu upravu.

No prvi je neophodni uslov za uvagjanje ove zemaljske ustavnosti: opredjeljenje jasna i nesumnjiva pravnog položaja obiju zemalja. S toga razloga, a i držeći na pameti one veze, koje su u starijem vremenima postojale izmegju Našijeh dičnijeh Predaka na ugarskome prestolu i ovijeh zemajja, protežemo Mi prava Naše suverenosti na Bosnu i Hercegovinu i hoćemo, da se i na ove zemlje primjenjuje red našljedstva, koji vrijedi za Našu kuću.

Tako će stanovnici obiju zemalja postati učesnici u svijem onijem dobročinstvima, što ih može pružiti trajno učvršćenje njihove dosadanje veze. Novi će poredak biti jamstvo, da će kultura i blagostanje u Vašoj domovini naći sigurno ognjište.

Bosanci i Hercegovci!

Megju mnogijem brigama, koje Naš presto okružuju, ne će unaprijed biti pošljednja ona za Vaše materijalno i duhovno dobro. Viša misao jednakoga prava sviju pred zakonom; sudjelovanje pri donošenju zakona i u upravi zemlje; jednaka zaštita sviju vjeroispovjesti jezika i nacionalne svojstvenosti — sva ova visoka dobra uživaćete u punoj mjeri.

Sloboda pojedinca i dobro cjeline biće zvijezda vodilja Naše vlade za obadvije zemlje.

Vi ćete se zato podsigurno pokazati dostojni povjerenja, koje se u Vas polaže odanošću i vjernošću prema Nam i Našemu domu. I tako se Mi nadamo, da će plemeniti sklad izmegju vladara i naroda, taj najdragocjeniji zalog svega državnoga napretka, Naš zajednički rad uvijek pratiti.

Dano u Našem kraljevskom glavnom i prestonom gradu Budim-Pešti.

Franjo Josip s. r.

Dragi barone Aehrethalu!

Visoki kulturni i politički ciljevi, zbog kojih je austriska-ugarska Monarhija primala na se posjednuće i upravu Bosne i Hercegovine, kao i uspjesi, koje je dosadanja uprava uz teške žrtve postigla, mogu se po Mome čvrstom uvjerenju trajno obezbijediti jedino uvagjanjem konstitucijonalnijeh ustanova, koje potrebama zemlje odgovaraju. No pošto je za uvogjenje ustavnosti prvi i neobhodni uslov: opredjelenje jasna i nesumnjiva pravnog položaja ovijeh zemalja, to Ja protežem prava Moje suverenosti na Bosnu i Hercegovinu stavljajući podjedno i za ove zemlje na snagu red našljedstva, koji vrijedi za Moju kuću. Za dokaz, da su Me pri ovom neizbježivom raspoloženju rukovodile miroljubive namjere, naregjujem istodobno napuštanje Novopazarskog Sandžaka od strane onih četa Moje vojske, koje su tamo razmještene.

U Budimpešti dana 5. oktobra 1908.

Aehrenthal s. r. **Franjo Josip** s. r.

Dragi barone Buriánu!

Ja sam se odlučio prava Moje suverenosti kao i red našljedstva, koji vrijedi za Moju kuću, staviti na snagu i za Bosnu i Hercegovinu.

Podjedno Vam pripošiljem proglas, upućen na narod ovijeh zemalja i nalažem Vam, da za njegovo obnarodovanje učinite što treba.

Kao nepomična cijelj lebdi Mi pred očima i Moja je čvrsta volja, da se pripadnicima Bosne i Hercegovine gragjanska prava dadu i obezbijede u potpunoj mjeri.

Digitized by Google

Pored slobode ličnosti i vjere, sigurnosti imetka, časti i običaja, čuvanja kućnog prava i slobode štampe, koja su već postojećim zakonima zajamčena, neka se još stave pod izričitu zakonsku zaštitu: sloboda kretanja i tajna pisma, koje se već i sada strogo čuvaju, pa sugjenje po nadležnom sudcu, pravo peticije, udruživanja, te zbora i dogovora.

Čvrsto uvjeren da kulturno stanje naroda i potreba snažna jamstva gragjanskih prava, koja su zakonom priznata, kao i onih, koja će se još priznati, hitno zahtjevaju pružanje konstitucijonalnih ustanova, naregjujem, da se udovolji potrebama naroda u pogledu izvjesnog učestvovanja u upravi zemlje posredstvom zemaljskog zastupstva, ali u takom obliku, koji će odgovarati vjerskim prilikama i čuvati od starine naslijegjeni društveni srazmjer.

Ovo zastupničko tijelo, koje se ima stvoriti na načelu zastupanja interesa, neka bude što je moguće vjerniji odraz nacionalnih, konfesionalnih i političkih prilika u objema zemljama. Prema tome neka budu zastupljeni u posebnim kurijama: odlični dostojanstvenici; osobe, koje obrazovanjem i imetkom stoje na prvom mjestu; stanovnici gradova, te oni seoskih općina. Osim toga neka birači u svakoj kuriji glasaju odijeljeno prema konfesijama, kako bi se ne samo očuvala od smetnji dobra sloga megju vjeroispovijestima, nego i obezbijedio svakoj konfesiji onaj broj zastupnika, koji joj srazmjerno pripada.

Djelokrug bosansko-hercegovačkoga zemaljskoga sabora imaće, bez obzira na kotarske skupštine, koje istodobno u život stupaju, obuhvatati one predmete zakonodavstva i kontrole, koji se tiču uprave i sudstva samo u Bosni i Hercegovini.

Da bih prema tome pružio narodu novoštečenijeh zemalja dokaz Moje ozbiljne brige oko osiguranja njihova pravnog polažaja, odnosno oko toga, kako bi se njihove domaće prilike na zadovoljstvo uredile, pozivam Vas ovijem, da Mi sa svom brzinom podnesete nacrte, izragjene u smislu ovijeh načela, kako bih novi zemaljski ustav što je moguće prije stao na snagu.

U Budimpešti dana 5. oktobra 1908.

Burian s. r. **Franjo Josip** s. r.

Dragi dr. Wekerle!

Našao sam Se pobugjen protegnuti na Bosnu i Hercegovinu prava Moje suverenosti, staviti na snagu i za ove zemlje red nasljedstva, koji vrijedi za Moju kuću, i podijeliti im podjedno konstitucionalne ustanove.

Priopćujući Vam ujedno prepise Mojijeh vlastoručnijeh pisama, koja sam ovijem povodom uputio ministru Moje kuće i izvanjskijeh poslova, te Mome zajedničkome ministru financija, pozivam Vas, da u smislu § 5. člana VI. zakona od 1880. učinite shodne pripreme, da se za ovo potrebiti predlozi donesu u državnome saboru.

U Budimpešti dana 5. oktobra 1908.

Dr. Wekerle s. r. **Franjo Josip** s. r.

Dragi barone Beck!

Našao sam se pobugjen protegnuti na Bosnu i Hercegovinu prava Moje suverenosti, staviti na snagu i za ove zemlje red našljedstva, koji vrijedi za Moju kuću, i podijeliti im podjedno konstitucijonalne ustanove.

Priopćujući Vam ujedno prepise Mojijeh vlastoručnijeh pisama, koja sam ovijem povodom uputio ministru Moje kuće i izvanjskijeh poslova, te Mome zajedničkome ministru financija, pozivam Vas, da u smislu § 5. zakona od 22. februara 1880., sadržanoga u broju 18. zbornika državnijeh zakona, učinite shodne pripreme, da se za ovo potrebiti predlozi donesu u carevinskome vijeću.

U Budimpešti dana 5. oktobra 1908.

Beck s r. **Franjo Josip** s. r.

Digitized by Google

(Sa hrvatskog sveučilišta.) Ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije podielio je na predlog profesorskoga zbora mudroslovnoga fakulteta kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu Mons. dru. Karlu pl. Horvatu, profesoru nadbiskupskog liceja a sada privremenom upravitelju zavoda sv. Jeronima u Rimu, zamoljenu dozvolu predavanja (veniam legendi) iz historijskih pomoćnih znanosti na mudroslovnom fakultetu kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu.

(Red predavanja na pravoslovnom i državoslovnom fakultetu u zimskom semestru školske godine 1908./1909.) Jav. red. prof. dr. L. pl. Andrassy: poviest i institucije rimskoga prava, 8 sati. Jav. red. prof. dr. M. Maurović: obća pravna poviest, 5 sati; enciklopedija i metodologija prava, 3 sata. Jav. red. prof. dr. A. Egersdorfer: pandekti, obći dio i stvarna prava, 8 sati. Jav. red. prof. dr. E. Lovrić: pravo katoličke crkve, 6 sati; ženitbeno pravo s osobitim obzirom na zakonodavstvo austrijsko, 2 sata. Jav. red. prof. dr. F. Spevec: stvarna prava po obćem gradjanskom zakoniku, 8 sati. Jav. izv. prof. dr. I. Maurović: obći dio austrijskoga privatnoga prava, 3 sata; osnova novele k austrijskom gradjanskom zakoniku, 1 sat; civilne vježbe u seminaru, 2 sata. Jav. red. prof. dr. J. Šilović: kazneno pravo, 5 sati; pravna filosofija, 3 sata. Jav. red. prof. dr. E. Miler: kriminalne znanosti, 3 sata; kriminalne vježbe u seminaru, 2 sata; socijologija, 3 sada. Jav. red. prof. dr. J. Rorauer: politička ekonomija, 6 sati; gospodarske krize, 2 sata. Jav. izv. prof. dr. L. Polić: obće državno pravo, 4 sata; medjunarodno pravo, 3 sata. Jav. red. prof. dr. F. Vrbanić: obća statistika, 4 sata; mjenbeno pravo s osobitim obzirom na austrijsko, 4 sata. Jav. red. prof. dr. D. Čupović: gradjanski parbeni postupnik, 4 sata; austrijski gradjanski parbeni postupnik, 2 sata; izvanparbeni postupnik s osobitim obzirom na novije zakonodavstvo austrijsko, 2 sata. Jav. red. prof. dr. V. Krišković: upravna nauka i hrvatsko-ugarsko upravno pravo s osobitim obzirom na austrijsko pravo, I. dio, 6 sati; tumačenje hrvatskih agrarnih zakona, 2 sata. Učitelj dr. Vj. pl. Kőröškeny: moderna sredstva za unapredjenje ratarstva i uredjenje seljačkoga dobra, 2 sata; obće i posebno živinogojstvo, 2 sata. Učitelj Gj. Vranković: državno računoslovlje, 5 sati. Učitelj dr. D. Reissner: sudbena medicina, 2 sata.

(Imenovanja.) Ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije obnašao je Josipa Gruića, pravnoga vježbenika kod kr. kotarskoga suda II. u Zagrebu, imenovati prislušnikom u obsegu kr. banskoga stola, kotarske predstojnike Konstantina Rojčevića u Pregradi i Arsena viteza Milekića, dodijeljenog na službovanje kr. županijskoj oblasti u Vukovaru, kr. županijskim tajnicima u VII. činovnom razredu sa sustavnim berivima, ostavljajuć ih na mjestu sadašnjeg službovanja, Miju Hribara, pravnoga vježbenika kod kr. sudbenog stola u Bjelovaru, prislušnikom u obsegu kr. banskog stoa, kr. kotarskoga pristava II. razreda Napoleona pl. Špun-Strižića, dodijeljenog na službovanje kr. županijskoj oblasti u Zagrebu, kr. županijskim perovodjom u IX. činovnom razredu extra statum sa sustavnim berivima, dra. Samuela Sonnenfelda, pravnoga vježbenika kod kr. sudbenoga stola u Mitrovici, prislušnikom u obsegu kr. banskoga stola, Dimitriju Mitrovića, kotarskog pristava II. razreda i upravitelja kotarske oblasti u Šidu, Dušana Nikolajevića, kotarskog pristava II. razreda kod županijske oblasti u Vukovaru, Nikolu Bogdanovića, kotarskog pristava II. razreda i upravitelja kotarske oblasti na Udbini, kotarske pristave II. razreda: Miju Padarčića, kod kr. kotarske oblasti u Djakovu, Josipa Matijevića, kod kotarske oblasti u Grubišnompolju, Jovana Banjanina, kotarskog pristava II. razreda i upravitelja kotarske oblasti u Vrginmostu, te kotarske pristave II. razreda: Filipa Stilinovića, kod kotarske oblasti u Osieku,

Digitized by Google

Lavoslava Dilla, kod kotarske oblasti u Bjelovaru, i Fedora baruna Živkovića, dodieljenoga na službovanje kr. zemaljskoj vladi, kr. kotarskim pristavima I. razreda u IX. činovnom razredu sa sustavnim berivima, premjestivši podjedno kr. kotarskog pristava Lavoslava Dilla od kr. kotarske oblasti u Bjelovaru k onoj u Gjurgjevcu, te ostavljajući ostale na mjestu njihovog dosadašnjeg službovanja, perovodne vježbenike Stjepana Mrkšu kod kr. kotarske oblasti u Zlataru, Aleksandra Kressera, kod kr. kotarske oblasti u Vrginmostu, Miroslava Kekića, kod kr. kotarske oblasti u Ludbregu, Janka Lovrišaka, kod kr. kotarske oblasti u Križevcima, Adalberta Poredskoga, kod kr. kotarske oblasti u Gračacu, Dragutina Kovačića, kod kr. kotarske oblasti u Otočcu, Slavka Jevrića, kod kr. kotarske oblasti u Vukovaru, Ivana Čanića, kod kr. kotarske oblasti u Perušiću, Nikolu Stilinovića, kod kr. kotarske oblasti u Korenici, Radivoja Muždeku, kod kr. kotarske oblasti u Koprivnici, Ivana Horvatina, kod kr. kotarske oblasti u Ivancu i Franju Kosinu, kod kr. kotarske oblasti u Pisarovini, kr. kotarskim pristavima II. razreda u X. činovnom razredu sa sustavnim berivima, premjestivši podjedno Stjepana Mrkšu od kr. kotarske oblasti u Zlataru k onoj u Vojnić, Slavka Jevrića od kr. kotarske oblasti u Vukovaru k onoj u Sisak i Ivana Horvatina od kr. kotarske oblasti u Ivancu k onoj u Ludbreg, Branka Milašinovića, pravnoga vježbenika kod kr. kotarskog suda u Vinkovcima i Maksimilijana Pscherhofera, pravnoga vježbenika kod kr. sudbenog stola u Zagrebu, prislušnicima u obsegu kr. banskoga stola.

Kr. ug. ministarstvo financija imenovalo je Dragutina Stojanovića, svršenog pravnika, kr. financ. perovodnim vježbenikom u privremenom svojstvu pri kr. financ. ravnateljstvu u Zagrebu.

(U Dalmaciji) Njegovo c. i k. Apoštolsko Veličanstvo previšnjom odlukom 5 listopada o. g. premilostivo se udostojalo imenovati višeg državnog odvjetnika, s nazivom i karakterom dvorskog savjetnika, Venancija Cippico u Zadru dvorskim savjetnikom ad personam.

(U Bosni i Hercegovini.) C. i kr. zajedničko ministarstvo je naimenovalo sudskog tajnika u kotarskom sudu u Bugojnu Antuna Indráka sudskim savjetnikom u okružnom sudu u D. Tuzli, a sudskog pristava u kotar. sudu u Visokom dra. Mayera Hoffmanna sudskim tajnikom.

Poglavica zemaljske vlade naimenovao je auskultanta u kotarskom sudu u Varcar-Vakufu Ljubomira Arneri-a privremenim sudskim pristavom, advokatskoga kandidata Henrika Sattlera privremenim auskultantom za okružni sud u D. Tuzli, privremenim perovodnim vježbenicima svršene pravnike: Abdurrezaka Dizdarevića za kotarski ured u Gacku i Haki bega Gavran-Kapetanovića za kotarski ured u Ljubuškom.

(Premještenja.) Ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije obnašao je iz službenih obzira premjestiti kr. kotarske predstojnike Franju Kovačića od kr. županijske oblasti u Bjelovaru k onoj u Varaždinu, Eduarda pl. Mrzljaka od kr. županijske oblasti u Bjelovaru k onoj u Požegi, Rudolfa Mühlsteina od kr. županijske oblasti u Zagrebu k onoj u Ogulinu, zatim kr. kotarskog pristava I. razreda i kotarskog upravitelja Lazara Smiljkića od kr. kotarske oblasti u Korenici kr. zemaljskoj vladi, odjelu za unutarnje poslove, kr. kotarskog pristava I. razreda Miju Delaka od kr. kotarske oblasti u Glini kr. kotarskoj oblasti u Korenici, povjeravajući mu upravu potonje oblasti, uslied vlastite molbe Josipa Vidali-a, sudbenog pristava kod kotarskog suda u Vukovaru, k onomu u Karlovcu, sudbene pristave Ruperta Miheliča, kod kotar-

Digitized by Google

skog suda u Jaski, uslied vlastite molbe kotarskom sudu I. u Zagrebu' a Vasu Mikašinovića, kod kotarskog suda u Delnicama, iz službenih obzira k onomu u Rumi,

(U Bosni i Hercegovini.) C. i kr. zajedničko ministarstvo premjestilo je vladina pod-tajnika Franju Hannu od vrhovnoga suda k pravosudnom odjeljenju zemaljske vlade i sudskoga tajnika Ivana Tomana od okružnog suda u Banjaluci k tamošnjem kotarskom sudu.

Poglavica zemaljske vlade premjestio je sudskog pristava dra. Alfreda Arnolda od kotarskog suda u Banjaluci k tamošnjem okružnom sudu, naizmjence sudske pristave Svetozara Predoevića u kotarskom sudu u Bos. Petrovcu i Matiju Vedriša u okružnom sudu u Banjaluci, a auskultanta Iliju Kosijera od kotarskog suda u Travniku k onom u Gradačcu, političke pristave II. razreda Nikolu Ladića od kotarskog ureda u Gacku k onom u Foči i perovodnog vježbenika dra. Antuna pl. Magyary-a od kotarskog ureda u Fojnici k administrativnom odjelenju zemaljske vlade, naizmjence sudske pristave Josipa Ciszeka u kotar. sudu u Trebinju i Melchiora Kantocija u kotarskom sudu u Banjaluci, a razrijeišo je auskultanta u kotarskom sudu u Mostaru dra. Joispa Laufera na njegovu molbu od daljeg službovanja u ovijem zemljama.

(Pravo odvjetovanja) podielio je ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije dru. Vladimiru Kvaterniku, branitelju u kaz. stvarima i odvjetničkom perovodji u obsegu kr. banskog stola sa sjedištem u Bakru.

(Prenos odvjetničkog sjedišta.) Ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije dozvolio je odvjetniku u Samoboru, dru. Dragutinu Benaku, da svoje odvjetničko sjedište prenese u Zagreb.

Stečaji.

Prezaduženik	Stečajna oblast	Stečajni povjerenik	Dan i broj odluke	Stečajni upravitelj	Zamjenik	Rok prijavni do	Ročište
Gjuro Carnelutti prot. trgovac u Zagrebu	Kr. sudbeni stol u Zagrebu	Pavao Pavešić kr. sudbeni viećnik I. r.	3. listopada 1908. Br. 33.283 gr.	Dr. Josip Frank odvjetnik u Zagrebu	Dr. Lavoslav Schick odvj. perov. u Zagrebu	10. studenoga 1908.	16. studenoga 1908.
Vittoria Carnelutti posjednica u Zagrebu	Kr. sudbeni stol u Zagrebu	Pavao Pavešić kr. sudbeni viećnik 1. r.	10. listopada 1908. Br. 34.003/gr.	Dr. Josip Frank odvjetnik u Zagrebu	Dr. Lavoslav Schick odvj. perov. u Zagrebu	10. studenoga 1908.	16. studenoga 1908.

Digitized by Google

Prezaduženik	Stečajna oblast	Stečajni povjerenik	Dan i broj odluke	Stečajni upravitelj	Zamjenik	Rok prijavni do	Ročište
Jakob Braun nepr. trgovac u Mitrovici	Kr. sudbeni stol u Mitrovici	Josip Sarić kr. sudbeni vićnik	9. listopada 1908. Br. 74.36/gr.	Dr. Giga Aranicki odvjetnik u Mitrovici	Dr. Ljubivoj Stojšić odvjetnik u Mitrovici	20. studenoga 1908.	23. studenoga 1908.
Nikola Rebražc nepr. trgovac u Glini	Kr. sudbeni stol u Petrinji	Mirko Baglama kr. sudbeni pristav u Glini	7. listopada 1908. Br. 44.22/gr.	Dr. Dragutin Butorac odvjetnik u Glini	Dr. Nikola Solarić odvjetnik u Glini	30. studenoga 1908.	14. prosinca 1908.
Samuel Löwy prot. trgovac u Vojnom Križu	Kr. sudbeni stol u Bjelovaru	Stevan Bubić kr. sudbeni pristav	5. listopada 1908. Br. 82.31/gr.	Antun Kešer odvjetnik u Čazmi	Pajo Gabaj odvjetnik u Bjelovaru	1. prosinca 1908.	17. prosinca 1908.
Škender Eger trgovac u Gor. Osieku	Kr. sudbeni stol u Osieku	Eugen Müller kr. sudbeni vićnik I. r.	5. listopada 1908. Br. 15.433/gr.	Dr. Hinko Plachte odvjetnik u Osieku	Dr. Šaša Isaković odvjetnik u Osieku	1. prosinca 1908.	21. prosinca 1908.
Albert Pollak trgovac u Varaždinu	Kr sudbeni stol u Varaždinu	Dr. Milan Dittmayer kr. sudbeni pristav I. r.	20. listopada 1908. Br. 11.839/gr.	Dr. Hinko Neuman odvjetnik u Varaždinu	Dr. Lj. Jurinac odvjetnik u Varaždinu	12. prosinca 1908.	22. prosinca 1908.

Digitized by Google

Neka pitanja o reformi pravo- i državoslovnog studija.

Piše dr. Milivoj Manrović.

(Nastavak.)

Za to treba nastaviti izučavanje vrela rimskoga prava u kasnijim semestrima; tek kasnije može djak shvatiti dubljinu duha rimskoga prava.[53] Ako je tome tako, a držimo, da i zbilja jest tako —, zašto da se ne ostavi izučavanje vrela rimskoga prava kasnijim semestrima?

Bečki profesor Wenger zagovarajući mjesto historijskih struka u početku studija veli medju ostalim: ne varajmo se, ne stave li se historijske discipline u početak studija, ne će se ni kasnije učiti.[54] Nego mi bi se usudili baš protivno ustvrditi— barem za austrijska i bavarska sveučilišta i za naše, gdje se polaže historijski državni ispit poslije navršenoga 4 (respective 3) semestra; pravnik sluša prve historijske semestre — polaže historijski ispit, pa se ne brine više za historiju. U Njemačkoj se austrijskomu i bavarskomu ispitnomu sustavu baš i to prigovara, da se pravna historija ne uzima u obzir, kako bi trebalo pogledom na njezinu znamenitost za pravnu naobrazbu, jer se absolvira u prvoj polovici studija; poslije historijskoga ispita ne brine nitko više za pravnu povijest[55].

Osvrnimo se sada na razlog, kojim se najviše opravdava stara naučna osnova. Razlog je ovaj prividno najodlučniji, — nestručnjaci će ga najrađe prihvatiti. Valjano razumijevanje pozitivnoga prava pretpostavlja poznavanje starijega, iz kojega se je ono razvilo; dakle moramo starije prije učiti, da uzmognemo razumjeti novije pravo.[56] Što je u tom istine? Najprije pogledom na rimsko pravo; i to privatno pravo kao najvažniji dio

---

[53] Bülow, das Recht 1902. Nro. 16/17. Slično i prof. Rosin, Verhandlungen des XXVI. (1902.) deut. Juristentages II. Band pag. 186.

[54] Wenger, Die Stellung des öffentlichen röm. Rechts, im Universitätsunterrichte Wien 1907. pag. 24.

[55] Rosin, Sind für die Ausbildung des Juristen Zwischenprüfungen zweckmässig, Verhandlungen des XXVI. (1902.) deut. Juristentages II Band pag. 187 i slijed. osobito pag. 194. Kipp, Deut. Juristen Zeitung 1901. pag. 103.

[56] Tako osobito Seckel, Deut. Juristen Z. god. 1902. pag. 58.
Ministar pravde Schönstedt u pruskoj zastupničkoj kući. Vidi Ignotus cit. pag. 7.

Digitized by Google

pravno historijskoga studija. Valja priznati, da je mladi jurista, koji je recimo najmanje 2 semestra učio rimsko privatno pravo i njegovu historiju, valjano uveden u studij privatnoga prava u opće. Imade sve temeljne pojmove, koje će trebati u pozitivnom pravu, prisvojio si je tehničku terminologiju, kojom se služi i moderno pravo, učio već juristički misliti i suditi. Uzmemo li osim toga u obzir, da su sve novije velike kodifikacije privatnoga prava (Code Napoleon, austrijski gragjanski zakon a osobito najnoviji njemački gragjanski zakon) naprosto recipirale mnogo i vrlo mnogo ustanova rimskoga privatnoga prava, to možemo reći, da mladi pravnik već pozna dobar dio modernoga privatnoga prava. Moramo priznati, to je velika korist, što ju pruža učenje rimskoga prava kao uvod u studij pozitivnoga prava. Al mi pitamo, je li opravdana metoda, kojom smo dali mladomu pravniku tu spremu. Po našem uvjerenju nije. On bi bio mogao, to sve mnogo laglje naučiti na osnovu pozitivnoga prava, koje mu je bliže i shvatljivije, koliko su mu bliže, bolje poznate životne prilike, u kojima živi, od prilike, u kojim se je razvilo rimsko pravo. Ne samo da nije nužno, da pravnik uči prije rimsko pravo, da uzmogne kasnije razumjeti pozitivno pravo, već je taj red s metodijskoga gledišta posve neopravdan, jer se studijem težega hoće olahkotiti učenje po sebi lagljega predmeta.

Ne možemo reći, ni da je povijest r i m s k o g a d r ž a v n o g a p r a v a, — koja se često dosta opsežno predaje u kolegiju povijest i institucije rimskoga prava — bez koristi za kasniji studij pozitivnoga i općega državnoga prava. Profesor W e n g e r lijepo je pokazao u citiranoj raspravi, kako se akademijskom učitelju, kada prikazuje historiju rimskoga državnoga prava, pruža neprestano zgoda, da upozoruje na moderne državopravne institucije[67]; nema sumnje imade tu dosta analogija. Nego ja mislim, da ovo upozorivanje u historiji rimskoga državnoga prava na moderne uredbe, ne pruža toliko koristi za izučavanje modernoga državnoga prava, koliko baš nasuprot olahkoćuje shvaćanje historije rimskoga prava; prispodabljanjem sa modernim državopravnim uredbama, koje su zrelom mladiću bar nešto, rek bi izvana poznate (ili bolje rekući poznate su mu mnogo bolje faktične prilike, kojih se one uredbe tiču), zornije mu se prikazuju državopravne uredbe rimske države.

A sada u opće o svim historijskim disciplinama u našem pitanju; tiče se to napose i njemačke te slavenske pravne historije, kako se kod nas predavaju. Istina je, mnogo institucija pozitivnoga prava ne možemo razumjeti, ako ne proučimo njihovoga razvitka. Nema sumnje, tu je za tumačenje postojećih ustanova potrebna historija. Pitamo, da li toj potrebi zadovoljuju kolegija njemačke, slavenske i t. d. pravne povjesti, kako se redovito preda-

[67] W e n g e r, Die Stellung des öffent. röm. Rechts im Universitätsunterrichte, Wien 1907 pag. 8 i slijed.

Digitized by Google

vaju u prvim semestrima ? Mislim, da ne zadovoljuju. Dobro veli profesor Ehrenberg u jednoj raspravi o znamenitosti njemačke pravne historije za juristička naobrazbu, da se često pretjeriva važnost pravne povjesti za tumačenje i uporabu postojećega prava. Prije svega treba u obzir uzeti, da to nije nipošto jedina zadaća pravne historije ; ima ona i svoju višu samostalnu zadaću, da na ime prikaže, kako pravo postaje, kako se ono razvija. Prema tim dvim ciljevima razlikuje se i metoda ; drukčije ju valja prikazivati, kada nam pravna povijest služi u praktičnu svrhu, da tumači postojeće pravo, a drukče, kada ide za svojom samostalnom znanstvenom svrhom. Dogmatik prikazuje pozitivno pravo ; postojeći pravni instituti su mu ishodište, od kojega se svraća na socijalne gospodarstvene, etičke i političke ciljeve, za kojima je išao zakonodavac, pa su gdjekada (ali nipošto uvijek) korisna dapače i nužna historijska istraživanja za razumijevanje pojedinoga pravnoga instituta. U tom slučaju služe historijska istraživanja pozitivnomu pravu, historija služi dogmatici, pa je za to i najbolje, da se oboje spoji, da se takova historijska istraživanja spoje s dogmatskim prikazivanjem. Pravna historija kao samostalna nauka treba da pogje protivnim smjerom ; njezina su ishodišta socijalni, gospodarstveni, politički i etički faktori, koji stvaraju pravo. Historija imade pokazati, kako su ti faktori formirali pravo. Za tim idealnim ciljem treba, da idu glavna pravno historijska kolegija, koja se po staroj naučnoj osnovi slušaju u početku pravnoga studija,[58] a ne može im biti nikako svrha, da historijski tumače sve pojedine uredbe pozitivnoga prava, koje će se prikazivati u višim tečajevima.

Ne ćemo reći, da su ta kolegija bez svake koristi za tu praktičnu svrhu, ali nisu i ne mogu biti dostatna. Akademijski učitelji, kada u višim tečajevima prikazuju postojeće pravo, moraju u svojim predavanjima prikazivati i historijski razvitak onih uredaba, koje se bez historije ne mogu valjano razjasniti — vrlo rijetko može se pretpostavljati, da je slušačima dovoljno poznat historijski razvitak dotičnoga instituta iz pravno povjesnih kolegija. što su ih slušali u prvim semestrima. Po našem mnijenju nije dakle opravdano, kada se brani stara osnova sa historijskim strukama u početku studija time, da treba najprije uzeti pravnu historiju, jer se bez toga ne mogu razumjeti kasnija predavanja pozitivnoga prava. Učitelj pozitivnoga prava spaja posve prirodno sustavna dogmatska predavanja sa historijom, gdjegod je to potrebno, a glavna historijska kolegija služe samostalnoj svrsi pravne historijske nauke.

Još mi se je ovdje osvrnuti na mnijenje istoga profesora Ehrenberga, koji u navedenom spisu naročito ističe, da je posve umjesno, da se

[58] Ehrenberg, Die deutsche Rechtsgeschichte und die juristische Bildung, Leipzig 1894. pag. 2, 6, 7.

Digitized by Google

baš početnicima drže kolegija iz pravne historije, koja idu za njezinim samostalnim ciljem neovisno o juristićkoj dogmatici ; samo takovu pravnu historiju, da će moći valjano razumjeti slušač početnik, koji još nema pojma o pravu.[59] Tomu se doista čudimo ! Početniku, koji nije učio još nikakve socijalne nauke, ima se razlagati razvitak prava u najtjesnijem savezu sa svim granama društvenoga života ; ima se razjasniti, kako je ono produkat svih životnih prilika naroda. Napose upozorujem, da su tude najvažniji faktori gospodarstvene prilike, a mladi jurista još nema pojma o nacijonalnoj ekonomiji.[60] On imade neke pojmove o pravu iz životnih prilika, koje ga okružuju, ali to se silno razlikuje od prava drevne dobe, u koju ga uvodi pravna historija ; početniku nije lahko u tim starim uredbama naći ni zajednička obilježja sa današnjim pravnim poretkom. Velike su to doista teškoće za učitelja i djaka[61] ; držim, da bi se početak pravnoga studija jedva mogao nezgodnije udesiti.

Da u kratko skupimo rezultate našega dosadašnjega razlaganja. Mi držimo, da pravno historijske struke nisu zgodni predmeti za uvod u pravn studij. Početniku ih je teže shvaćati, nego li pozitivno pravo, a ne može za nje imati ni onoga interesa, što ga ima za pozitivno pravo. Poredak predmeta u našoj naučnoj osnovi temelji se na krivom zaključku od historijskoga na pedagoški prius,[62] a tim se dolazi do čudnovate za pravni studij vrlo nepovoljne metode: početniku se davaju teži historijski predmeti, da se djaku viših tečajeva olahkoti studij pozitivnih struka prava, koje bi početniku bilo lagljei izučavati.

A za koje predmete držimo, da prirodno spadaju u početak juristićkoga studija ? Uz propedeutiku pravo i državoslovnih nauka mislimo, bilo bi najzgodnije, da se prve godine predaje nacijonalna ekonomija i socijologija[63] ; ove dvije discipline smatramo temeljem pa i najboljim početkom cijeloga pravo i državoslovnoga studija.

Na to bi se imalo nadovezati državno pravo i kazneno pravo, pošto su te struke početnicima, što po njihovim dosadašnjim naucima, što iz života

---

[59] Ehrenberg, cit. pag. 7.

[60] Dobro veli Rosin: Brauchen wir Zeit für die Rechtsphilosophie, Nationalökonomie und Socialwissenschaft. Erst deren Studium befähigt den Juristen wahrhaft geschichtlich zu denken, auch in den Rechtsgeschiechts mehr zu sehen als eine Reihe von Tatsachen oder allenfalls eine Entwicklungsgeschichte von Rechtsformeln. Und so erst wird der Jurist befähigt Gesetzgeber zu sein... Citato pag. 391.

[61] Ovu teškoću uvigjaju i najodlučniji branitelji stare osnove, vidi gore primjetbu 52 i 53. a i Rosin cit. komu nije zadaća, da se izjavi o metodi jurist. studija (pag. 191) naročito to ističe (186).

[62] Krückmann cit.

[63] Vidi gore zaključak zbora bečkoga fakulteta, primj. 24.

Digitized by Google

bliže a svakako zanimljivije, pa će ih baš zato ragje i laglje učiti, nego li privatno pravo.[64]

Po našem dakle mnijenju imala bi se prilično okrenuti stara naučna osnova, kojom je uz veću ili manju slobodu slušača uregjen pravni studij u njemačkim državama, u Austriji pa i kod nas; redovito ide naime historija pred dogmatikom, civilistika pred publicistikom. Bi li shodno bilo, da mi umah okrenemo taj stari historijski red?

Uvjeren sam, da će se po svuda u kulturnih naroda doista okrenuti. Ali stari uvriježeni običaji pa i naučne metode drže se žilavo, — a i ne valja je na prečac promijeniti! Historijski red disciplina u naučnoj osnovi postepeno će se, držim, mijenjati, dok ne bude udesen prema opravdanim metodijskim zahtjevima. Po gotovo ne bi bilo uputno, da mi prvi s temelja promijenimo staru naučnu osnovu na pravo i državoslovnom fakultetu i s tim dakako u savezu postojeći ispitni red. Već sam istaknuo, da nipošto ne tražim, da se u svem strogo držimo, tudjega napose austrijskoga uzora; ali priznati će mi, ne sumnjam, svatko, da je za nas od velike znamenitosti, da nam osnova juridičkoga studija ostane u bitnosti jednaka sa osnovama, kojih se drže visoke pravne škole bližih naroda veće kulture, a napose

[64] Ortloff, Die Reform des Studiums der Rechts und Staatswissenschaften pag. 23. Zwischenprüfung od er Zwischeneugniss im Rechtsstudium pag. 28 et sq. Das Studium der Rechts und Staatswissenschaft pag. 56, 57. Gareis, Einführung in das Studium des Rechtswissenschaft, osobito za nacijonalnu ekonomiju, pag. 18. Stier-Somlo, Die Ausbildung der höheren Verwaltungsbeamten pag. 47, 61 i 77. Wach u svom Gutachten za XXV. deut. Juristentag ističe, da nije dobro, da se propisuje kakva maršruta, pa dodaje: Gewiss wird die civilistische Schulung im Allgemeinen der publicistischen und wiederum die historische des dogmatischen vorangehen... (To se je, istina, tako historijski razvilo, ali mi držimo, kako smo gore obrazložili, da to nije metodijski opravdano. Al i Wach dodaje umah:) Aber weshalb soll nicht im ersten Semester Strafrecht oder Staatsrecht vorgetragen werden, wenn gerade die Person des Lehrers dazu auffordert. Werden doch die Staatswissenschaften mit Vorliebe in die ersten Semester verlegt. (Verhandlungen des XXV. deut. Juristentages II.-Band pag. 10.) Girault: Le droit constitutionel, qui est en quelque sorte un développement du cours d histoire fait dans la classe de philosophie, sera facilment intelegibile aux jeunes bacheliers qui saisiront également bien des notions générales sur l' historie du droit public et sur l' organisation administrative de la France contemporaine. Le droit penal est une de parties de la science juridique aux quelles il est le plus facile d' interesser des debutants. Girault drži, da se ima u prvoj godini uzeti i civilno pravo, akoprem za to početnici nemaju dovoljno spreme. Nastavlja: Du moins est il possible d' attenuer cet inconvenient inevitabile en revenant franchement á l' ancien system lequel d' ailleurs n' a jamais été completment abandonné dans la pratique de l' enseignement, qui consistait a expliquer en premiere annee les deux premiers livres du code. On retient beaucoup plus l' attention des etudiants de premiére année en les entretements du mariage, de divorce de la filiation et de la puissance paternelle qu en leur exposant une theorie Savante et abstraite de l' acte juridique. (Revue de l' enseignement... 1902. vol. 43, pag. 11.).

Digitized by Google

austrijski pravo i državoslovni fakulteti. Ne smijemo se radikalnom reformom juridičkoga študija odviše od njih udaljiti; bilo bi to na uštrb napretka pravne nauke, u našoj domovini.

U okviru stare osnove sa historijskim strukama u početku mogao bi predložiti samo malene promjene, da se shodnije udesi uvod u pravni studij. Najbolje bi, držim, bilo, da se pravna propedeutika spoji sa predavanjem povjesti i institucija rim. prava, tako da bi akademijski učitelj, prije nego li začme sa rimskim pravom, uveo slušače u studij pravo i državoslovnih nauka u opće i to se samo kratkim uvodom od nekoliko sati, već cijelom sustavnom propedeutikom. Stari uzor imademo za to u Puchtinoj enciklopediji kao uvod u institucije, rimskoga prava.[65] Nego uz postojeći u naš ispitni sustav ne dade se ni to potpuno provesti. Naši naime slušači imadu već poslije II. semestra položiti I. pravno historijski ispit. (Samo za slušače, koji nisu ugarsko hrvatski državljani dozvoljen je naredbenim putem na osnovu sveučilišnoga zakona jedinstveni historijski državni ispit poslije 4 semestra, kako je prije bio kod nas propisan i kako danas postoji u Austriji i u Bavarskoj). Predmetom toga državnoga ispita jesu i institucije rimskoga prava. Kada bi profesor toga predmeta najprije predavao propedeutiku u razloženom smislu potrošio bi na nju najmanje pol prvoga semestra, tako da bi mu ostalo premalo vremena za povijest i institucije rimskoga prava, iz kojih imadu slušači već poslije drugoga semestra polagati ispit.

Uz naša dva historijska ispita za slušače pravo i državoslovnoga fakulteta može se propedeutika predavati samo usporedo sa institucijama rimskoga prava. Drugo je dakako pitanje, ne bi li bolje bilo, da se promijeni taj ispitni red, pa da se vratimo starom sustavu sa jedinstvenim historijskim ispitom poslije četvrtoga ili možda poslije trećega semestra (kao što u Bavarskoj, a u najnovije vrijeme dozvoljava se i u Austriji). Ne namjeravam ovdje raspraviti i to velevažno pitanje, izjaviti ću za sada samo, da je po mom uvjerenju bolji jedinstveni, nego li raskomadani pravno historijski ispit, kako kod nas postoji.

Uz postojeći naš ispitni red ne mogu drugo predložiti, nego da se namjesto današnje neobligatne enciklopedije uvede obligatna disciplina pod imenom uvod u pravo i državoslovne nauke, koji se imade slušati u prvom semestru prve godine.[66]

[65] Puchta, Encyklopaedie als Einleitung in die Institutionen Vorlesungen Leipzig-Berlin 1825. Kasnije izdanje Puchta (Krüger), Geschichte des Rechtes bei dem röm. Volk. Mit einer Einleitung in die Rechtswissenschaft Trebalo bi, držim, tu Puchtinu enciklopediju proširiti.

[66] Danas se predaje u nas enciklopedija 3 sata. To je, držim— premalo za potpunu propedeutiku; treba u obzir uzeti, da razjašnjivanje početnicima traži mnogo vremena. Biermann cit. takogjer ističe, da su 3 sata premalo. (Deut. Jurist. Zeitung 1897., pag. 272.) Blume cit. spominje, da se je na eisenaškoj konferenciji mislilo u tu svrhu na kolegij od 8 sati. (Deut. Juristen Zeitung 1896, pog. 290.) Ortloff traži 6 sati.

Digitized by Google

II.

Najviše udara reformatorna struja na rimsko pravo, koje zauzima u staroj naučnoj osnovi gospodujući položaj. U Njemačkoj stalo se povodom novoga gragjanskoga zakona osobito živahno raspravljati, kako da se sada odredi položaj rimskoga prava u juridičkom studiju; potaknuto je napose pitanje, imade li ostati stari dogmatski kolegij pandekata. Mnijenja razilaze se silno. Jedni traže, da se taj stari balast posve naputi —, drugi ne dadu unatoč novom gragjanskom zakonu niti taknuti staru poziciju rimskoga prava. Ali imade dakako mnogo odličnih zagovaratelja rim. prava, koji priznavaju potrebu, da mu se študij ograniči i predavanja prema novim prilikama udese.[67]

Nego nije nipošto prijepor o nauci rimskog prava ograničen na Njemačku, nalazimo ga više manje posvuda, gdje se ono uči, a napose — bar koliko je meni poznato, u Austriji, Francuskoj, Belgiji i u Italiji. Pustivši s vida posebne prilike, nastale u Njemačkoj usljed uvedenja novoga gragjanskoga zakona — navesti ću najvažnije i najopćenitije prigovore proti nauci rim. prava.

Budi najprije istaknuto, da ima rim. pravo odrešitih protivnika, koji tvrde, da nije opravdan studij, a pogotovo da je štetan za nauku dominirajući položaj toga tudjega, mrtvoga prava, te balzamovane lješine.[68]

Navesti ću iz njihovoga tabora osobito oštru izjavu Franceza Lamberta, koji doduše priznaje veliku znamenitost historije rim. prava ali veli, da je ono kao pozitivno pravo hrpa gluposti, a corpus-juris civilis da je sonambula, ili baba vračara u karte (la tireuse des cartes) da ga je praznovjerje

---

[67] Općenite izjave o tom prijeporu u Njemačkoj vidi u Emil Friedberg, Die künftige Gestaltung des deut. Rechtsstudiums etc. pag. 9. i slijed. i Lenel, Das bürgerlich Gesetzbuch und das Studium des röm. Rechtes. Strassburg 1896., pag. 2. i slijed.; Wenger, Die Stellung des öffentlichen röm. Rechts im Universitäts unterrichte, Wien 1907, pag. 5. Vidi i njegovo predavanje Römische und Antike Rechtsgeschichte 1905, pag. 11.

[68] Ernst Fuchs, Schreibjustiz und Richterkönigthum napose pag. 37. i slijed. Picard u citiranom djelu veli medju ostalim: C' est (droit Romain) un musee des antiques, un cimetiére juridique. Quantité des ses conceptions concretes ne correspondent plus aux nôtres et gênent celles-ci, quand elles ne les discréditent pas iujustement par la manie des professeurs de proclamer sa supériorite et de lui attribuer un caractére en quelque sorte sacré et irreductible. Les érudits y mettent une obstination maniaque qui constitue à la fois un phenoméne d' atavisme tres curieux et un cas d' automorphisme cérébral, un façon routiniére et mécanique de „penser droit", a la romaine Etrange domination qui pénétre dans le foyer cérébral, y étouffe la reflexion, éteint la clairvoyance personelle, et les remplace par des ressorts reflexes. Il y a gens „romanifeés"; c'est un nevropathisme special. Le droit pur pag. 461. i 462.

Digitized by Google

naših predja učinilo orugjem juridičke čarolije.[69] Prigovara se rim. pravu, da je u protuslovlju sa novim kulturnim i pravnim razvitkom, pa mu neki spočitavaju, da je neprijatelj socijalnih i političkih ideala našega vremena, da je autoritativno i tiransko[70]; drugi opet samo upozoruju, da rim. pravo i romanitičko mišljenje u opće nije u skladu sa mnogim novim pravnim nazorima i granama modernoga pozitivnoga prava.[71] Napose se ističe individualistički, antisocijalni duh rim. prava. Navodim primjerice izjavu talijanskoga pravnika Salviola, koji želi, da se u opće izbaci rim. pravo kao elemenat pozitivnoga prava. „Rimsko je pravo po svom biću — veli Salvioli, pravo držatelja robova. Ono ne pozna socijalnoga ideala, već samo opreke interesa, u kojima nadvlagjuje uvijek interes opreznih ljudih, koji poznavaju zakone. — jednom riječi interes jačih. To je pravo, koje stvara neizgladivu — opreku izmedju bogatih i siromašnih, zaludu u njem tražimo ishodište za organizaciju radnje, jer je ropstvo temelj rimskoga gospodarstva. Rimsko je pravo otvoren neprijatelj klasa bez posjeda i radnika.[72] Spomenuti ću još to, da imade odlučnih prijatelja rim. prava kao sredstva jurist. naobrazbe, koji ipak ističu, da mu je slaba strana asocijalni duh; rimsko privatno pravo, vele, čisto je egoistično.[73]

[69] Lambert, Etudes de droit commun legislatif ou de droit civil comparé. Paris pag. 867. i 892. Leonhard, Studien zur Erläuterung des bürgerlichen Rechts 17 Heft. Stimmen der Auslandes über die Zukunft der Rechtswissenschaft, pag. 4.

[70] Le droit Romain est en antagonisme avec les moers et les tendances renovatrices, et plus fraternelles, contemporaines. Il avait le culte opiniâtre du droit acquis. Il était autoritaire et tyranique; c'est pour quoi l Eglise l' a tant aime: Ecclesia vivit lege romana. Picard cit. pag. 462.

[71] Tako primjerice profesor Liszt proti obrazloženju osnove pruskoga zakona, gdje se traži die Durchdringung des ganzen Rechtsstudium smit der Methode der röm. Rechts; on veli: ... mit der ganzen Einseitigkeit unserer beschränkten romanistischen Denkweise, der die ganze Entwickelung unseres oeff. Rechts unbekannt geblieben ist..... Für die Anwendung unserer socialpolitischen Gesetze, oder für unser strafrechtliches Verfahren oder für unser Kolonialrecht ist die Methode der röm. Rechts absolut unbrauchbar Deut. Jur. Zeitung 1902, pag. 129. Profesor Rosin takogjer proti istoj osnovi prigovara osobito zapostavljanje njemačkoga privatnoga prava — ali takogjer modernoga upravnoga prava, osiguranja radnika i t. d. Deut. Juristen Zeitung. 1902 pag. 84.

[72] Salvioli, I defetti sociali del codice civile (italiano) in relazione alle classi non abbienti ed operarie. Palermo 1891. pag. 10. i 11. Leonhard, Studien zur Erläuterung..., pag. 4.

[73] Ehrenberg: Neben einem wunderbaren bon sens, einem hochgesteigerten Verständniss für der Bedürfnisse der Verkehrs, neben einer feinen Durchführung, ja Vergeisterung der juristischen Technik, die zu einer fast wie ein Uhrwerk wirkenden Handhabung der wissenschaftlichen Methode führt — neben allen diesen Lichseiten fehlen doch auch die Schatten nicht: vor allen die wesentlich indiwidualistische Auffassung aller wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Interessenkonflikte, die asoziale Natur des röm. Rechtes und der röm. Rechtswissenschaft.

Digitized by Google

Nego u novom pokretu za reformu jur. studija traži se i ograničenje studija rimskoga prava — a da mu se i ne prigovara nutarnjoj vrijednosti, traži se redukcija i to n jčešće svih pravnohistorijskih struka u opće (računajući ovamo u Njemačkoj i u Austriji i kanon. pravo) zahtjeva se gdjekada redukcija studija civilistike u opće — rimske i moderne — u tu svrhu, da se učini više mjesta državopravnim strukama i nacijonalnoj ekonomiji prema modernom razvitku tih grana nauke, prema njihovoj silnoj znamenitosti u savremenom životu kulturnih naroda.[74]

Toliko o prigovorima proti rim. pravu. Nego ističem naročito, da nipošto ne mislim da sam tim i približno sve iscrpio — samo sam naveo od poznatih mi prigovora, što držim, da je najvažnije i za reformatorni pokret najkarakternije.

Sada nešto iz protivnog tabora. Ne ću pokušati ni to, da prikažem potpunu sliku obrane rim. prava kao odlične niscipline juristićkoga studija. Općenito budi rečeno, da ju brane najodličniji stručnjaci, i te kako umno osobito u Njemačkoj — nije to čudo, jer su Nijemci po nauci rimskoga prava došli u civilistici do nespornoga prvenstva medju kulturnim narodima, a uvedenjem novoga gradjanskog zakona postalo je tamo najaktuelnije pitanje študija rim. prava u budućnosti.

Evo što prilično općenito naglasuju branitelji rimskog prava. Prava vrijednost za jurist. naobrazbu jest u naravi vrela rim. prava i u odnosu njihovom prema romanističkoj nauci. Corpus juris civilis nije poput modernih kodeksa sistematska zbirka apstraktnih pravila. Najznamenitiji mu dio digesta seu pandectae sadržava množinu fragmenata iz rim. juridičke literature iz spisa najženijalnijih pravnika, što ih je ikada bilo, najženijalnih ne kao teoretičara već kao praktičara. Pretežno je to kaznistika, riješenje konkretnih slučajeva, tako da nam se pruža rek bi pravo u životu, jurista ga može učiti kako se uči naravnoslovlje eksperimentima. A to su baš majstorska riješenja. Ne samo pogledom na to, kako se tumače i uporavljuju postojeći od prije leges, senatusconsalta, edicta magistratuum i rescripta principum; nada sve su majstorska riješenja i u pitanjima, koja prelaze područje uregjeno općenitim propisima — a to je bilo u rimskom privat. pravu daleko pretežno područje, gdje su bila vrela za riješavanje jedino aequitas, bona fides i utilitas publica. Pače gdjekada najvećom spretnošću — ako to očito pravednost zahtjeva — riješavaju rimski pravnici konkretne slučajeve i proti postojećem pravu. Uzme li se sve to u obzir, pa još i ženijalno prikazivanje te koncizan jezik — to će rimski pravnici, veli

Die deut. Rechtsgeschiche und die jur. Bildung, Leipzig 1894., pag. 29. Vidi: Gareis, Ueber die Einführung in das Studium der Rechtswissenchaft, pag. 11.

[74] Vidi gore primjedbu 6 i druge.

Digitized by Google

jedan njemački pisac anonymus, ostati za nedogledno vrijeme prvi i najveći na svijetu. Pa dodaje: blago, što su nam ga ostavili u svojima spisima, ako i jesu samo fragmenta i gdje kada iskvarena, blago to ne dade se riječima zorno prikazati kao ni ljepota Sikstine ili homerskih pjesama. Proučavanje tih vrela od neprocjenjive je vrijednosti za juridičku naobrazbu.

Uz to treba u obzir uzeti, da romanističku teoriju nisu stvorili rimski juriste već na osnovu onih vrela romanistička nauka počam od srednjega vijeka tečajem stoljeća do najnovijih vremena. Tek novija nauka stvorila je iz one kazuistike teoriju, pojmove s kojim su operirali Rimljani svela je pod općenitije pojmove i tako uredila cijeli onaj ogromni materijal. U kratko novija je nauka, na vlastito njemačka, sagradila sistem rim. prava.

Ovaj osobiti odnos izmedju vrela rim. prava i teorije od velike je znamenitosti za obuku u pravu. Djak naime čitajući vrela rim. prava nalazi u njima vrlo rijetko teoretske zarade, koje čita u modernim knjigama o rimskom pravu i sluša na predavanjima — on nalazi u vrelima redovito samo praktične konzekvencije onih zasada. Ovo ga opet sili, da sam o tom logičnom savezu razmišlja i tako proučava temeljito znamenovanje općih zasada teorije. Toga ne može pružiti ni približno djaku izučavanje nijednoga modernoga prava.[75]

(Nastavit će se).

Postanak i vrijednost sada valjanih zakona o zadrugama u Hrvatskoj i Slavoniji.

Piše dr. Iv. Strohal.

(Svršetak).

Isto je tako s odredbom, da zadruga ne smije svojih nekretnina opteretiti s hipotekarnim dugovima preko odredjene svote. Pored ove ustanove dozvoljeno je do te odredjene svote i najlakoumnije opterećivanje i zaduživanje zadružnih nekretnina; preko te odredjene svote ne smiju se zadružne nekretnine opteretiti, makar je podignuće kakovog koj puta i dosta neznatnog zajma tako nužno, da bez tog zajma zadruga ne može postojati. Daljna posljedica ovakovih zabrana jest ta, da zadruge gube svaku valjanu i pravu vjeresiju, te dolaze u ruke bezdušnih lihvara.

[75] Lenel, Das bürgerliche Gesetz buch, pag. 12. i slijed. Bülow, Ueber die Bedeutung des Studiums der röm. Rechtsquellen für den jetzigen Rechtsunterricht (Das Recht 1902, No 16—17, pag. 402. i slijed. Ignotus, Der neue Plan..., pag. 11 i slijed.

Digitized by Google

Sa zabranama vodjenja ovrhe na zadružne nekretnine zakonodavac je takodjer hotio zadrugama samo pomoći. No i ovdje oduzeo bi on sa svojim apodiktičkim zabranama zadrugama i posljednje vrelo vjeresije; a bez svake vjeresije zadruge ne bi mogle ni postojati. Za to su sudovi već u početku mimo svih tih zabrana dozvoljavali ovrhe na zadružne nekretnine i za posve privatno-pravne tražbine. Sudovi su si kod toga pomogli tako, da su pojedine zakonske ustanove tumačili same za sebe bez obzira na druge ustanove. Tako su ustanove, kada može ovrhovoditelj voditi na zadružne nekretnine ovrhu prodajom zemljišta u najmanjoj izmjeri bez prethodne sekvestracije tumačili sasma nezavisno od ustanove, u kojoj se taksativno nabrajaju svi slučajevi, u kojima se može voditi budi kakova ovrha na zadružne nekretnine. Uslijed tog nezavisnog tumačenja ove prve ustanove pričinja se, da je u tom zakonu dozvoljeno vodjenje ovrhe na zadružne nekretnine, a da je to vodjenje ovrhe u nekim slučajevima stegnuto samo time, što se ima, prije nego li se traži ovršna prodaja, provesti ovršna sekvestracija.

Propisi o formama, uz koje se ima obavljati uzadruživanje i odricanje, ne odgovaraju svojoj svrsi. S ovim se formama s jedne strane često prikrivaju različni fingirani pravni poslovi, a s druge pak strane radi pomanjkanja propisanih forama ništetni su često i najozbiljnije mišljeni poslovi. Zlo je i to, što se ni pod kojim uvjetom ne može uzadružni ugovor razriješiti ni opozvati (n. pr. radi nezahvalnosti ili radi toga, jer nijesu ispunjene preuzete obveze); dok se darovni ugovori po općem gradjanskome zakoniku mogu opozvati.

Iz pojedinih ustanova ovoga zakona, napose iz ustanove — da nijedan zadrugar ne može raspolagati s dijelom, koji bi mu mogao pripasti iz zadružne imovine prigodom diobe — moglo bi se izvoditi, da je zadruga juristička osoba, i da dok ona traje ne ima nijedan zadrugar pravo na budi kakav dio iz zadružne imovine. Tomu nasuprot uvrštena je iz nekih kazneno-političkih razloga u ovaj zakon ustanova, da za namirenje kaznenih troškova i kaznenih odšteta može država i privatni oštećenik tražiti, da se izluči dio dotičnog zadrugara, koji je te troškove dotično tu štetu počinio. Uvrštena je ova ustanova, kao da svaki zadrugar ima pravo na odredjeni dio zadružne imovine, kao da je svaki zadrugar obični suvlasnik zadružne imovine. — Kad tamo po tome zakonu imadu samo porodični predstavnici pravo tražiti razriješenje zadružne sveze i diobu zadružne imovine; a dozvoliti može se to razriješenje i dioba samo onda, ako postoje za to još i drugi posebni uvjeti. Ovdje se najednom posve općenito izriče, da država i oštećenik mogu tražiti, da se izluči dio onog zadrugara, koji je počinio kakav kažnjivi čin. — Ova je ustanova odmah u početku morala roditi sumnjama, može li se tražiti, da se izluči dio takodjer i takovog zadrugara, koji sam ne ima prava tražiti diobu zadružne imovine. Dalje morala se je poroditi sumnja, da li se izlučenje

Digitized by Google

mora dozvoliti i onda ako na dotičnog zadrugara ne bi otpala propisana najmanja zemljišna izmjera ili ako bi vrijednost njegovog dijela prelazila svotu, kojom se mogu prema tomu zakonu opteretiti zadružne nekretnine. Pače mogla se je poroditi sumnja i o tome, smije li se dio takovog zadrugara izlučivati proti volji ostalih zadrugara, koji imadu pravo tražiti diobu; a to tim prije, što se prema provedbenoj naredbi imade zadruga saslušati o tome, da li je voljna preuzeti nošenje dotične odštete ili troškova. — Tečajem vremena ustalila se je praksa, da se izlučiti može dio svakog zadrugara, koji može tražiti diobu, a da se kod toga ne ima paziti, da li bi na dotičnika otpala propisana najmanja zemljišna izmjera, i da li ostali zadrugari privoljuju, da se njegov dio izluči iz zadružne imovine. Posebnih ustanova o tome, kada odgovara zadruga za čine svojih članova, u ovome zakonu u opće ne ima.

Vrlo je nejasna ustanova o otpremnini. Tu se veli, da iz zadruge, koja ne ima više od najmanje zemljišne izmjere, može zadrugar istupiti s otpremninom. Iz daljne tek ustanove, da sve otpremnine skupa ne smiju zadrugu opteretiti preko one svote, kojom se najviše smiju opteretiti zadružne nekretnine, može se izvoditi, da ta otpremnina može samo u novcu sastojati. — No kako se ima ta novčana otpremnina odredjivati, koje su oblasti zvane da odredjuju tu otpremninu i t. d., o svem tom ne ima u tom zakonu nikakove ustanove. — Kasnije tumačile su se ustanove o otpremnini tako, da pravo na otpremninu ima zadrugar samo onda, ako je zadruga privolila, da će mu tu otpremninu dati u novcu. Visinu te otpremnine odredjuje zadruga po svojoj volji. Osim toga tumače se navedene ustanove tako, da se otpremnina može dati tako iz onih zadruga, koje ne imadu više propisane najmanje zemljišne izmjere, kako i iz onih zadruga, kod kojih ne bi na dotičnog otpremljenika otpala propisana najmanja zemljišna izmjera, pače i iz onih, kod kojih bi svaka diobna stranka dobila propisanu najmanju zemljišnu izmjeru.

Dalje se je zakon od 9. svibnja 1889. nedostatnim pokazao, jer ne ima ustanova o tome, koji zadrugari imadu pravo, da privedu svoga bračnog druga na zadružno zemljište, koji li se zadrugari mogu samo iz zadruge oženiti dotično udati. Pošto takovih ustanova o tome ne ima, odlučuje uvijek samovolja jačih elemenata.

Isto tako ne ima valjanih ustanova o tome, kada i uz koje uvjete smije zadrugar ići na zaradu izvan kuće, te koliki dio svoje zaslužbe mora dati zadruzi. U zakonu od 9. svibnja 1889. prepušteno je sve to na puku samovolju kuće gospodara. Uslijed toga nastaju izmedju kuće gospodara i zadrugara, kojima on pogoduje, s jedne, a ostalim zadrugarima s druge strane neprestane svadje i razmirice.

Digitized by Google

Zakon od 9. svibnja 1889., kako je već rečeno, postupa sa zadrugom u mnogom pogledu kao s jurističkom osobom, te napose zabranjuje svako razvrgnuće zadružne sveze i svaku diobu zadružne imovine u slučajevima, kada na svaku diobnu granu ne može otpasti propisana najmanja zemljišna zmjera. S druge pak strane s ustanovama, da se zadružne nekretnine imadu dijeliti po lozama, daje pojedinim zadrugarima pravo na stalne dijelove iz zadružnih nekretnina. Prava ta dobivaju doduše neku vrijednost tek nakon provedene diobe, no pojedini zadrugari znajući za vrijednost svojih prava nakon razriješene zadružne sveze, traže, da se ta prava štuju i dok zadružna sveza traje ; uslijed toga nastaju u zadruzi razmirice i dolazi do diobe zadružne imovine. Ne može li se dioba provesti, jer na ovu ili onu diobnu stranku ne bi otpala propisana najmanja zemljišna izmjera, tada se mržnja medju pojedinim zadrugarima samo povećava, a život u zadruzi postaje posve nesnosljiv.

Pored toga je vrlo čudnovato, da u istoj zemlji vrijede dvovrsna načela za diobu seljačkih nekretnina.

Za nekadanje gradjansko područje, u kom se zadružne nekretnine dijele po lozama, vrlo je nepodesna ustanova, da uzadruženik dobiva, ako nije štogod posebna ugovoreno prigodom njegova uzadruženja, iz nekretnina dio jednak sa svakom drugom lozom, koja je postojala onda, kada je dotičnik bio u zadrugu primljen. Ova ustanova očito pretpostavlja, da su prigodom uzadruženja imale sve loze pravo na jednaki dio zadružnih nekretnina. No obično ne biva tako ; pače vrlo se rijetko dogadja, da bi u vrijeme uzadruženja sve loze imale jednaki dio. U takovim slučajevima ne zna se pored ove ustanove, na koliki dio je ovlašten ovakav uzadruženik. Obično se uzimlje, da je on ovlašten na onoliki dio, na koliki je bila u vrijeme uzadruženja ovlaštena ona loza, koja je imala pravo na najmanji dio. No ako se uzme, da je taj uzadruženik ovlašten samo na onoliki dio na koliki i najmanje ovlaštena loza, ne zna se opet čiji dio se ima umanjiti sa dijelom ovog uzadruženika. Ako se imadu s tim dijelom porazmjerno umanjiti dijelovi svih ostalih loza, nastaju takovi računi, da je iz njih skoro nemoguće izići. Radi toga obzirom na tu ustanovu odredjuju ne samo stranke nego i same oblasti dio ovakovog uzadruženika iz zadružnih nekretnina posve samovoljno.

Nepodesna je i ustanova, da udovicu bez djece „u području starog provincijala" ide kod diobe jedna četvrtina dijela njezinog pokojnog muža. Nepodesna je, jer se ne zna, što ima biti s ostalim trim četvrtinama, komu imadu pripasti te tri četvrtine. Danas se tumači zakon, da te tri četvrtine imadu pripasti najbližim srodnicima njezinog pokojnog muža.

U zakonu od 9. svibnja 1889. veli se takodjer, da zadruzi ostaje na volju dio, koji pripada ženskomu članu, namiriti ili u novcu ili u naravi.

Digitized by Google

No ne veli se, što ima biti onda, ako su neki zadrugari za isplatu u novcu, drugi za isplatu u naravi.

Kako je već istaknuto, osobito nepodesna je ona ustanova ovoga zakona, po kojoj ostaju upravne oblasti i nakon provedbe potajne diobe nadležne za razdiobu onih nekretnina, koje su diobnim strankama prigodom same potajne diobe ostale zajedničke. Uz ovu ustanovu može vrlo lako doći do sukoba o nadležnosti izmedju sudskih i upravnih oblasti ; uz ovu ustanovu može već provedena dioba postati ništetna, jer ju je provela nenadležna oblast.

Po novom zakonu imadu se, kako je već navedeno, dijelovi u nekretninama pripali prigodom redovne diobe samo jednoj obitelji, upisati na zadrugu, ako to ova obitelj želi ; kod provadjanja pak potajne diobe imadu se kako dijelovi, koje posjeduje samo jedna obitelj, tako i dijelovi, koje zajednički posjeduje više obitelji, upisati na zadruge, a samo na zahtjev stranaka i vjerovnika na faktične posjednike. No što ima biti onda, ako se članovi ovakih obitelji, — ako se faktični posjednici i vjerovnici ne sporazume glede toga, na koga se ima upisati dotični dio u nekretninama, to se u ovom zakonu ne odredjuje.

Medju najgore ustanove ovoga zakona spadaju ustanove o plemićkim zadrugama. Razlika, koje postavlja ovaj zakon izmedju plemićkih i neplemićkih zadruga, narod ne poznaje. — Najviše ipak neprilika pravi ustanova, da ženska djeca u plemićkim zadrugama ne gube prava na zadružnu imovinu ni nakon svoje izudaje. Pored ove ustanove izudate plemkinje neprestano traže, da im oblasti dadu dio iz njihove rodne zadruge, a oblasti tomu zahtjevu pravilno ne mogu zadovoljiti, jer i za plemićke zadruge vrijedi ustanova, da se dioba može dozvoliti, samo ako na svaku diobnu granu otpada propisana najmanja zemljišna izmjera, kao i ustanova, da na diobu mora privoliti barem polovica zadrugara, koji imadu pravo tražiti diobu. Dogadja se takodjer, da ovakova izudata plemkinja odstupa svoje pravo uz neznatnu cijenu komu drugomu zadrugaru, koji je ostao na zadružnom zemljištu ; ovakav pak odstup, ako ne dodje do diobe, povod je neprestanim svadjama i nemirima u zadruzi. Ako pak dodje do dobe, smatra se najvećom nepravdom, da izudata plemkinja imade pravo na dio kao i oni, koji su u zadruzi ostali. Toga po starom običajnom pravu nije nikada bilo. Radi tog prava izudatih plemkinja nastaju uvijek prigodom diobe silne svadje i prijepori. — Nepodesna je takodjer i ustanova, da udovici i domazetu bez djece pripada u plemićkim zadrugama u slučaju diobe doživotno uživanje dijela njihovog pokojnoga bračnog druga, a da taj dio poslije njihove smrti priraštava onima, kojima po ustanovama općega gradjanskog zakonika ide nasljedstvo iza bračnoga druga dotične udovice ili udovca. Nepodesna je ta ustanova, jer bi samo mogla izazvati nepotrebne diobe i

Digitized by Google

cjepkanje zemalja. Osim toga ako se dioba provede medju više diobnih stranaka, morat će se poslije smrti takove udovice dotično udovca provesti nova dioba glede dijela, koji je njima bio predan na uživanje. Kod toga se ne zna, koja bi oblast, da li sudska ili upravna imala provadjati ovu potonju diobu. Za sreću ova se ustanova tako kosi s pravnom sviješću naroda, da je narod niti ne poznaje, te se s njome skoro nikada ni ne služi.

---

§ 50. Pored ovih glavnih pogrješaka imade u tom zakonu mnogo pomanjih pogrješaka. Znatnije pogrješke tog zakona počele su se opažati skoro iza kako je on na snagu stupio. Doskora počele su se tražiti reforme zakona od 9. svibnja 1889.

Najprije se je osjetilo, da zakon od 9. svibnja 1889. ne valja, kod razrješivanja zadružne sveze uslijed toga, što je na zadružnom zemljištu ostala samo jedna porodica ili samo jedan zadrugar. U većoj mjeri počelo se je to opažati, od kako su se ustanove o razrješivanju zadružne sveze uslijed toga, što je na zadružnom zemljištu ostala samo jedna porodica, počele tumačiti tako, da se razriješenje zadružne sveze ima dozvoliti na jednostrani zahtjev oca dotične porodice bez obzira na to, da li ostali članovi te porodice privoljuju na to razriješenje ili ne privoljuju. Od kako su se ove ustanove tako počele tumačiti, počele su se zadruge rapidno razrješivati. Osobito naglo su se počele ovako razrješivati zadružne sveze u onim dijelovima nekadanje vojne Krajine, u kojima je porodični život bio u većoj mjeri rastrovan. Tako osobito u srijemskoj županiji, napose kotarima županjskom, vinkovačkom, staro-pazovačkom i zemunskom. Lakoumni ocevi porodica počeli su tražiti razriješenje zadružne sveze, samo da bez zapreke mogu zadružnu imovinu rastepsti. A njihovim zahtjevima zadovoljavalo se je bez obzira na to, imadu li oni djece ili ne imadu li. Osobito tražili su ovakovi ocevi razriješenje zadružne sveze onda, kada su se po drugi put oženili i kada su u korist svoje druge žene i djece iz drugog braka hotjeli, da prikrate djecu iz prvog braka.

Ovakove dozvole razriješenja zadružne sveze počele su u narodu vrlo zlo djelovati, te je narod u krajevima, u kojima su se zadruge na ovaj način u većoj mjeri razrješavale, počeo sam tražiti, da se takovom razrješavanju na put stane. Napose tražilo se je, da se odredi, da se razriješenje zadružne sveze ne smije dozvoliti, ako na nj ne pristanu svi članovi dotične porodice, koja je jedina ostala na zadružnom zemljištu.

Odmah čim se je počelo dozvoljavati razrješivanje zadružnih sveza na jednostrani zahtjev predstavnika porodice, koja je jedina ostala na zadružnom zemljištu, te se je napustila prijašnja praksa, po kojoj se je to razrješivanje dozvoljavalo samo uz privolu zadrugara, koji imadu pravo birati

Digitized by Google

kuće gospodara, — počeo je narod zahtijevati, da se oblasti povrate starijoj praksi, ili ako to uz zakon od 9. svibnja 1889. nije moguće, da se taj zakon u tom pravcu promijeni. Napose počelo se je to tražiti u županijskim skupštinama. U skupštini županije ličko-krbavske, predložio je u tom pravcu skupštinar Ivan Stipac već 16. studenoga 1899., da se zemaljska vlada posebnom predstavkom zamoli, da uznastoji, da se promijeni zakonska ustanova, po kojoj se razlaz (razriješenje) zadruge, u kojoj je ostala samo jedna porodica, ima dozvoliti na jednostrani zahtjev predstavnika dotične porodice, i to da se ta ustanova promijeni tako, da se postavi nova ustanova, po kojoj se razlaz zadruge može dozvoliti samo onda, ako na nj privoljuju svi zadrugari, koji imadu pravo birati kuće gospodara. Stipac je svoj predlog obrazložio time, da u Krajini veći dio zadruga sastoji samo iz jedne porodice, bude li se predstavnicima ovakovih porodica dozvolilo, da zadružne nekretnine na sebe prenesu, nastat će pogibelj, da će ovi porodični predstavnici doskora čitavu zadružnu imovinu protepsti. Stipčev je predlog županijska skupština jednoglasno prihvatila.

Nešto poslije toga, t. j. 17. svibnja 1900., stvorila je na predlog skupštinara Nikole Petrovića skupština županije srijemske zaključak sličan ovome, koga je stvorila skupština županije ličko-krbavske. Samo se u zaključku skupštine srijemske ističe, da bi i prema zakonu od 9. svibnja 1889. dozvola razlaza zadruge imala zavisiti o privoli zadrugara, koji imadu pravo birati kuće gospodara. — Predsjedništvo upravnog odbora obratilo se je već prije toga na sve kotarske oblasti s upitom o tome, koliko se je tečajem godine 1899. razriješilo zadruga, te o tome, kako djeluje samo to razriješenje na gospodarstvo, kako se je naime u dotičnoj porodici gospodarilo prije razriješenja, kako li nakon razriješenja. Na ova pitanja stigli su odgovori već u prvoj polovici godine 1900.

Iz ovih se odgovora razabire, da se je doista, odkako su se počeli dozvoljavati razlazi zadruga na jednostrani zahtjev porodičnog predstavnika i proti volji ostalih članova njegove porodice, razriješilo vrlo mnogo zadruga. Kao najčešći uzrok zahtjevima za razlaz zadruge navodi se ponovni brak porodičnog predstavnika i svadje izmedju pastorčadi i maćehe, koja nastoji budi u svoju vlastitu korist budi u korist svoje djece prikratiti ovu pastorčad u pravu na zadružnu imovinu. Nadalje često se traži razlaz zadruge radi toga, jer je zadruzi potreban kakav zajam ili jer želi prodati koju česticu od zadružnih nekretnina, a zadružni zakon apodiktički zabranjuje opterećivanje zadružnih nekretnina s takovim zajmom dotično zabranjuje odvoj takove nekretnine. U ovakovim ipak slučajevima ostali se članovi zadruge ne protive zahtjevu porodičnog predstavnika za razlaz zadruge. Osim toga traže porodični predstavnici razlaz zadruge, jer žele na štetu ostale djece pogodovati samo jednom dijetetu ; traže oni razlaz napose radi toga, da

Digitized by Google

mogu zadružnom imovinom raspoložiti u korist svoje nezakonite djece. Dogadja se, da čovjek otjera od sebe svoju zakonitu ženu, uzme drugu ženu i s ovom ima djece. Ovakav traži razlaz zadruge, da opskrbi svoju nezakonitu djecu. Često je uzrokom zahtjevima za razlaz zadruge okolnost, što je zabranjena dioba izmedju oca i djece. Otac traži razlaz zadruge samo, da uzmogne od sebe odijeliti svoje sinove, s kojima se ne može slagati. Vrlo često je uzrokom ovakovim zahtjevima rastrošnost porodičnog predstavnika, koji pored ustanova zadružnog zakona ne može zadružnu imovinu upotrebljavati, da zadovolji svojim strastima.

Obzirom na različitost uzroka, s kojih se traži razlaz zadruge, različne su takodjer i posljèdice dozvoljenog razlaza. U slučajevima, u kojima na zatraženi razlaz privoljuju svi članovi zadruge, ne opažaju se tako brzo štetne posljedice dozvoljenog razlaza. Pače ima slučajeva, u kojima dozvoljeni razlaz upravo dobro djeluje. Tako u slučajevima, ako je bilo potrebno podignuti zajam ili odsvojiti ovu ili onu česticu zadružnih nekretnina, samo da se otkloni veća nezgoda napose prodaja čitavog zadružnog dobra radi dužnog poreza

Nasuprot tome u slučajevima, u kojima se je ovaj ili onaj član zadruge protivio zahtjevu porodičnog predstavnika za razlaz zadruge, radja dozvola razlaza zadruge obično s vrlo štetnim posljedicama. — Postavši ovakovi porodični predstavnici neograničeni vlasnici zadružne imovine, počinju oni tu imovinu lakoumno rastipati, zaduživati i t. d., počinju na štetu svoje djece raspolagati s tom imovinom u korist svoje drugobračne žene ili u korist svoje prilježnice kao i u korist djece, koja potječu iz drugoga braka dotično od ovakove prilježnice. U svim slučajevima postoji pogibelj, da će gospodarstvo dotičnog porodičnog predstavnika radi njegova lakoumlja i gospodarstvene nesposobnosti propasti. Veći dio kotarskih oblasti, koje su podnijele odgovore na stavljena pitanja, odlučno zagovara, da se dozvola razlaza zadruge, koja sastoji iz jedne samo porodice, učini zavisnom o privoli svih zadrugara, koji imadu pravo birati kuće gospodara.

Obzirom na ove odgovore, te na zaključak županijske skupštine od 17. svibnja 1900. podnijela je županijska oblast srijemska na vladu predstavku, da se izdade normativna naredba, kojom bi se odredilo, da se zakonske ustanove o razlazu zadruge imadu opet tako tumačiti, da se razlaz može dozvoliti samo uz privolu zadrugara, koji imadu pravo birati kuće gospodara ; a ako to ne bi bilo moguće predlaže ova oblast, da se stvori zakon, po kom bi se razlaz zadruge smio dozvoliti samo uz privolu zadrugara, koji imadu pravo birati kuće gospodara. U toj se predstavci podjedno potanko opisuje, s kako štetnim posljedicama radja bezobzirno dozvoljavanje razlaza na zahtjev porodičnih predstavnika, i kako uslijed toga nastaje pogibelj, da će narod propasti.

Digitized by Google

Pošto na taj predlog županijske oblasti nije unutar godine dana stiglo nikakvo riješenje, predložio je u sjednici od 29. svibnja 1901. skupštinar Stevo Kutuzović, da se ponovi prošlogodišnja predstavka u pogledu dozvoljivanja razlaza na jednostrani predlog porodičnog predstavnika. Županijska je skupština predlog skupštinara Kutuzovića jednoglasno prihvatila.

Istodobno s pitanjem o dozvoljavanju razlaza zadruge na jednostrani zahtjev porodičnog predstavnika raspravljalo se je u županijskim skupštinama takodjer i pitanje, ne bi li bilo dobro, da se posebnim zakonom ustanovi, da se u iznimnim slučajevima smije okrnjiti takodjer i propisana najmanja zemljišna izmjera. U skupštini županije virovitičke od 12. studenoga 1900. predložio je skupštinar Iv. Mirković, da bi se ishodila promjena ustanove o najmanjoj zemljišnoj izmjeri za županiju virovitičku u tom pravcu, da se kao najmanja zemljišna izmjera odredi mjesto površine od 8 jutara površina od 3 jutra. Tim povodom zaključila je županijska skupština, da se kr. zemaljska vlada i sabor zamole, da se stvori zakon, po kom bi zadruge za namirenje dužnog poreza i drugih javnih daća smjele prodavati pojedine čestice zadružnoga dobra bez obzira na to, da li se tom prodajom krnji propisana najmanja zemljišna izmjera ili ne krnji. Podjedno je zaključeno, da se zamole i druge županijske skupštine, da se o tom pitanju izjave. Zaključku županijske skupštine virovitičke priključile su se takodjer i skupštine županije požeške i bjelovarsko-križevačke. Nasuprot tome skupštine županije modruško-riječke i ličko-krbavske jednostavno su taj predlog otklonile ; dočim su skupštine županije varaždinske i srijemske izjavile, da se u ovim županijama ne osjeća potreba, da se u tom pravcu ishodi kakova promjena zakona od 9. svibnja 1889. Obzirom na ove zaključke obratio se je veliki župan županije virovitičke na zemaljsku vladu 4. kolovoza 1901., da prema vlastitoj uvidjavnosti odluči, da li bi se u tom pravcu imao zakon od 9. svibnja 1889 promijeniti.

S druge strane počelo se je osjećati, da potpuna sloboda raspolaganja i potpuna sloboda dijelivosti nije korisna ni za ona seljačka dobra, za koja vrijedi opći gradjanski zakonik. Napose počeli su se dizati glasovi proti tomu, da se ovršnom dražbom može prodati čitavo seljačko dobro i tako seljaci, koji su na tom dobru živjeli, pretvoriti u beskućnike. U tom pravcu predložio je narodni zastupnik dr. Mar. Derenčin saboru kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije u sjednici od 24. veljače 1900. posebnu zakonsku osnovu, u kojoj se jednostavno izriče, da se odredjena najmanja zemljišna izmjera kod seljačkih dobara ne može nikada podvrći ovršnoj dražbi. Hrvatski sabor nije ipak ovu osnovu prihvatio već ju je prema predlogu narodnog zastupnika dr. Nik. Tomašića ustupio zemaljskoj vladi. U proračunskoj de-

Digitized by Google

bati 23. siječnja 1900. tuži se narodni zastupnik dr. Jos. Šilović, na to, što je u starijim zadružnim zakonima od god. 1870. i 1874. dozvoljena bila dioba zadruge, ako je samo i jedan zadrugar tražio diobu.

---

§ 51. Potanje se je bavio s pitanjem o tome, kako bi se uredili imovinsko-pravni odnošaji unutar seljačkog stališa, dr. A. Badaj u svojoj raspravi „Agrarno pravno iverje"[341]. Badaj u toj svojoj raspravi ističe, kako je nužno, da se za seljački stališ stvori posebno seljačko pravo. On drži, da se u Hrvatskoj imade „za ishodište agrarnoga prava uzeti seljačka zadruga, koja u pravnoj svijesti naroda još živi, i koja svoj raison d' être pokazuje baš u tome, da ju ni najnesretnija zakonarstva kroz pol vijeka nijesu mogla uništiti." Ističe, da ne valja jednostavno preuzeti strane uredbe, „jer da nigdje nije kontinuitet tako važna stvar kao u agrarnom pravu". Inače slaže se Badaj s naukom, da se individualno vlasništvo tečajem vremena razvija iz prvobitne zajednice dobara. Napose drži Badaj poput M. Radosavljevića[342], da su te zajednice dobara prvobitno bile vrlo velike, a da se tečajem vremena stežu na sve manji broj članova. Najprije sastojala je svaka ovakova zajednica iz čitavog plemena, zatim iz čitave vrvi (!), zatim iz zadruge. Sada nastaje doba, u kojoj se ova zajednica ima stegnuti na najužu porodicu. No i ta najuža porodica ima se organizovati po zadružnim načelima. „Četvrta, veli on, etapa u razvitku naše zadruge jest uzdržavanje i organiziranje porodice najuže kao subjekta seljačkoga vlastničtva po zadružnim načelima."

Obzirom na ova općenita načela predlaže Badaj u prvom redu, „da se svakoj inokosnoj porodici dozvoli bez povrede stečenih prava trećih osoba osnivati nove zadruge." S druge strane predlaže, da se zabrani svako primanje novih članova u zadrugu, koji nijesu sa zadrugom srodni. Osobito žestoko prigovara on tomu, što se zadružni zakon od 9. svibnja 1889. tumačio tako, da se razlaz zadruge, koja sastoji iz jedne porodice, ima dozvoliti na jednostrani zahtjev porodičnog predstavnika. On drži, da ova ustanova dotično ovo tumačenje zakona „ne računa s potrebama prirodnoga povjesnoga razvitka naše zadruge", i da ono „pruža uništavajuću ruku na zadrugu baš ondje, gdje bi trebao zakon da uporabi svu moć i vještinu sačuvanja." „To tumačenje, veli on, vrijedja u živac i duh i pravu narav zadružnoga prava". „U svim skoro slučajevima, gdje otac proti volji djece traži razlaz zadruge, biva to u nezdravim okolnostima i u namjeri, da se izigraju rodjena djeca." U tom pravcu predlaže on „da se bilo već postojeće inokosne zadruge, bilo kroz diobu nastajuće ne smiju razlaziti, već da imadu kao zadruge ostati, te da se razlaz po načelima o diobi može i to samo kraj vrlo nužnih razloga dozvoliti."

---

[341] Priopćenoj u „Mjesečniku" pravničkoga društva, god. 1901., str. 236. i sl.
[342] U raspravi „Evolucija srpske zadruge".

Digitized by Google

Glede sredstava, s kojima bi se u zadruzi podržavao zapt i mir, ne stavlja Badaj nikakvog jasnog predloga, no čini se, da se zadovoljava s onima, koja daje zakon od 9. svibnja 1889. Isto tako ne stavlja jasnih predloga ni glede uprave sa zadružnom imovinom, samo se vidi, da nije zadovoljan s time, što zadruga ne odgovara za obveze, koje je u njezino ime preuzeo kuće gospodar, ako preuzimanje takovih obveza ne spada u redovito gospodarstvo. Badaj drži, da bi za takove obveze imala odgovarati zadruga, jer si je sama kriva, ako si je izabrala nevaljanoga gospodara. Uslijed toga, što zadruga ne odgovara za ovakove obveze, strada samo njezin osobni kredit.

S primjerima dokazuje, da ne valja posve općenito zabraniti svaki odsvoj, kojim bi se okrnjila propisana najmanja zemljišna izmjera, kao i svako opterećivanje zadružnih nekretnina preko odredjene svote.

Oblastima bi se morala dati ovlast, da iznimno smiju dozvoliti odsvoj dotično opterećenje zadružnih nekretnina i preko propisanih granica. „Ovi, veli on, a i drugi primjeri svjedoče, da je granica izmjere i obteretnosti domaje ukočena, i da bi se morala za izvanredne slučajeve otvoriti mogućnost saniranja davši oblasti vlast, da predje tu granicu."

Upozoruje, da sudovi sasvim krivo tumače zakonske ustanove, kada dozvoljavaju ovršne dražbe zadružnih nekretnina takodjer za one dugove, s kojima se prema ustanovama tog zakona zadružne nekretnine ne mogu opteretiti. Svršava svoje razlaganje o uredjenju zadružnog prava s poklikom: „Uzdržimo dakle zadrugu, taj uzvišeni spomenik slavenske agrarne snage i krijeposti, da se i u našem vremenu održi, jer se duh njezin i njena struktura dobro slaže sa savremenimi velikimi strujami."

Iza toga prelazi na seljačku inokoštinu, te započimlje razlaganje o inokoštini s riječima: „Za nju će biti najbolja zaštita, ako joj se dozvoli pretvoriti se u zadrugu." Dalje razlaže, kako amerikanska uredba domaje nije još u Evropi prokušana. Napose drži, da Derenčinova osnova zakona o domaji mnogo predaleko ide. Drži, da bi se seljaku moglo pomoći, kad bi mu se i u ovršnom stadiju, dozvoljavalo obročno otplaćivanje. Kao što Badaj drži, da ne bi bilo dobro kod nas uvesti pravo domaje isto tako drži, da ne bi na polju nasljednog prava bilo dobro uvesti pravo prvorodstva (Anerbenrecht). „Ovaj pravni institut, veli on, morao bi stvoriti nove vezane seljačke posjede. Takovih ne treba stvoriti, jer ih imamo u našim zadrugama, te jer bi postojanje dviju vrsti vezana seljačka posjeda bilo neuputno."

Konačno ra pravlja Badaj na široko o tome, kako bi se seljaštvu pribavila što jeftinija vjeresija; preporuča osnivanje seljačkih vjeresijskih udruga. Zagovara javnu vjeresiju, drži da bi se imala zabraniti prikrivena vjeresija. Zagovara zemaljske hipotekarne zavode itd.

Prema tome Badaj zabacuje i pravo domaje i pravo prvorodstva, a ne postavlja nikakvog drugog sustava o uredjenju imovinsko-pravnih odno-

Digitized by Google

šaja unutar onog dijela seljačkog stališa, za koji danas vrijedi opći gradjanski zakonik. Samo uz put veli on, da bi se cjepkanju zemljišta moglo donekle predusresti time, da se kod nasljedjivanja dade prednost muškoj djeci pred ženskom. Sa svoje pak strane preporuča inokoštinama, da se pretvore u zadruge, kao jedino sredstvo spasa.

U isto doba s ovom Badajevom raspravom izašla je mala raspravica o zadrugama od B. M. O.-a (baruna Metela Ožegovića)[343], u kojoj se ponavljaju često već izneseni i pobijeni prigovori proti zadrugama (n. pr. „nemoral nastajući zajedničkim životom" i „neuredjeni gruntovni odnošaji"). Napose je on (županijski perovod a) proti zadrugama, jer zadavaju upravnim oblastima vrlo mnogo posla. Drži, da bi se imalo odrediti, da upravne oblasti imadu za sve zadruge iz ureda odmah izdati odluke o tome, na koliki dio je koji od zadrugara ovlašten. Ove odluke imale bi se gruntovno provesti, a dalje imali bi sudovi postupati po §§ 841.—849. o. g. „Time bi, veli on, nestalo zadruga, a uredili bi se gruntovni odnošaji za uviek, a uredovala bi za to zvana vlast." On drži, da bi to uredovanje bilo vrlo jednostavno i jeftino.

---

§ 52. Medjutim počelo se je i kod zemaljske vlade ozbiljno raditi oko toga, da se neke ustanove zakona od 9. svibnja 1889. promijene. Napose mislilo se je na to, da se obustavi daljne dozvoljivanje razlaza na jednostrani zahtjev porodičnog predstavnika, kako su to zatražile skupštine županije srijemske i ličko-krbavske. Dalje mislilo se je na to, da se zadrugama iznimno dozvoli od vojenje pojedinih čestica i ispod propisane najmanje zemljišne izmjere, ako je prodaja nužna, da se namiri dužni porezni zaostatak i druga javna podavanja, kako je to napose tražila skupština županije virovitičke.

Osim toga mislilo se je autentičnim putem protumačiti zakonsku ustanovu o davanju otpremnine. Pored samih ustanova zakona od 9. svibnja 1889. nastale su sumnje o tome, tko ima pravo tražiti otpremninu, tko li ima privoliti na to, da koji zadrugar istupi iz zadruge s otpremninom; pored tih ustanova nije se nadalje znalo, u čem bi imala sastojati ova otpremnina. Ovoj neizvjestnosti htjela je sada zemaljska vlada na put stati. Potakla ju je pak na tu misao, da bi se s ovakovim otpremljivanjem u mnogim slučajevima moglo na kraj stati neprestanim razmiricama, koje nastaju u zadrugama, koje se ne mogu dijeliti, jer na ovu ili na onu diobnu granu ne otpada propisana najmanja zemljišna izmjera. Osim toga držalo se je, da će se s ustanovama o otpremnini potaknuti na istup iz zadruge takovi članovi, koji ne imadu volje za zadrugu, ili koji pored drugog kog zanimanja ne dospijevaju zadovoljavati svojim dužnostima spram zadruge.

---

[343] Nekoliko riječi o zakonu od 9. svibnja 1889. o zadrugah po svršetku prvog decenija njegovog opstanka kao i nešto o općinskom nametu, napisao B. M. O., kr. županijski perovodja.

Digitized by Google

Dalje mislilo se je na to, kako bi se pospješilo uredovanje kod redovnih zadružnih dioba. Opazilo se je naime, da općinska poglavarstva i kotarske oblasti pored drugog različnog posla ne dospijevaju rješavati diobne rasprave, koje iziskuju mnogo strukovnog i praktičnog obrazovanja i vještine. Nasuprot tome, opazilo se je, da poslovanje vladinih izaslanika za provadjanje potajnih dioba, koji su se samo time bavili, ide daleko brže i bolje. Radi toga držala je vlada, da bi bilo dobro povjeriti takodjer i redovne zadružne diobe posebnim organima. Isto tako držalo se je, da bi bilo bolje povjeriti rješavanje utoka proti prvomolbenim odlukama županijskim oblastima, t. j. strukovno naobraženim činovnicima, nego li županijskim upravnim odborima, kako je to bilo odredjeno u zakonu od 9. svibnja 1889.

Opazilo se je nadalje, su zadružni prijepori obično kontencijozne prirode, pa da je radi toga često upravo nužno, da se svjedoci, koje navode pojedine stranke, zaprisegnu. Obzirom na to mislilo se je, da bi se i upravnim oblastima, koje imadu te prijepore rješavati, dala ovlast, da u zadružnim stvarima, preslušane svjedoke zaprisižu.

Konačno osjetilo se je, da je često upravo nužno, da u diobnim stvarima takodjer i upravne oblasti smiju odredjivati zabilježbe prepornosti vlasništva S druge pak strane opazilo se je, da glede toga ne ima nikakovih zakonskih propisa. Radi toga držala je zemaljska vlada, da bi u tom pravcu valjalo popuniti zakon od 9. svibnja 1889.

Obzirom na to izradjena je kod kr. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, „osnova zakona o promjeni odnosno nadopunjenju nekih ustanova zakona od 9. svibnja 1889. o zadrugama“[344].

---

§ 53. U osnovi toj odredjuje se, da za porez i druga javna podavanja te za namirenje uknjiženih dugova, koji su nastali prije krijeposti zakona od 9. svibnja 1889., smije zadruga uz dozvolu kotarske oblasti odsvojiti pojedine čestice i ispod propisane najmanje zemljišne izmjere. Podjedno se odredjuje, da se kupovnina za prodane čestice imade u ovakovim slučajevima položiti kod kotarske oblasti, koja će obaviti razdiobu. Nastane li kod razdiobe kakav prijepor imade kotarska oblast predati kupovninu nadležnom sudu[345].

Dalje odredjuje se, da se nekretnine, koje su budi kod redovne budi kod potajne diobe zadruge pripale samo jednoj porodici, mogu u gruntovnici upisati na predstavnika dotične porodice kao samovlasnika samo onda, ako na to privole svi članovi njegove porodice, koji imadu pravo glasa, t. j. pravo birati kuće gospodara[346]. — Ostane li pak na zadružnome zemljištu samo

[344] Još mjeseca listopada 1901.

[345] § 1. kasnijeg zakona od 30. travnja 1902.

[346] § 4. istog zakona.

Digitized by Google

jedna porodica imadu upravne oblasti samo na zahtjev predstavnika dotične porodice odrediti, da se u gruntovnici briše zadružno svojstvo i upiše ovaj predstavnik kao samovlasnik, no sve to samo onda, ako na to privole ostali članovi ove porodice, kojima pripada pravo birati kuće gospodara. Ostane li pak na zadružnom zemljištu samo jedna osoba, imadu upravne oblasti na zahtjev toga posljednjeg člana odrediti gruntovno brisanje zadružnog svojstva i upis toga posljednjeg člana kao samovlasnika samo onda, ako je taj posljednji član bio podjedno porodični predstavnik (t. j. u zadruzi rodjeni ili u nju uzadruženi član). Ne zatraži li ovakav posljednji predstavnik brisanje zadružnog svojstva, imade se poslije njegove smrti ureda radi odrediti brisanje zadružnog svojstva i upis dotičnih nekretnina na tog posljednjeg predstavnika kao samovlasnika. Ostane li poslije smrti posljednjega porodičnog predstavnika na zadružnom zemljištu još koji zadrugar, koji nije predstavnik (priudata udovica ili priženjeni udovac), imade takav zadrugar nad zadružnom imovinom samo pravo uživanja, a poslije smrti njegove imade se ureda radi u gruntovnici brisati zadružno svojstvo i upisati posljednji predstavnik kao samovlasnik[347]. S ovom posljednjom ustanovom znatno se je ova osnova udaljila od zakona od 9. svibnja 1889., po kom se je posljednji predstavnik imao upisati kao samovlasnik bez obzira na to, da li je on u zadruzi rodjen, ili je u nju stupio priudajom ili priženidbom.

Zatim odredjuje se u toj osnovi, da pojedini zadrugari mogu uz jednoglasnu privolu svih ostalih zadrugara, koji imadu pravo birati kuće gospodara, te uz potvrdu kotarske oblasti, istupiti iz zadruge s otpremninom u gotovom novcu ; no s ovim otpremninama ne smiju se zadružne nekretnine opteretiti preko mjere odredjene u zakonu od 9. svibnja 1889.[348].

Provadjanje redovnih dioba, i provadjanje potajnih dioba kao što i dozvoljivanje razlaza može kr. zemaljska vlada, odio za nutarnje poslove povjeriti za područje jednoga ili više kotara posebnim povjerenicima[349]. — Djelokrug županijskih upravnih odbora prelazi u zadružnim stvarima po ovoj osnovi na kr. županijske oblasti[350].

U zadružnim stvarima može po toj osnovi upravna oblast u dokaz bitnih i odlučnih činjenica zapriseći svjedoke i vještake[351]. Isto tako mogu upravne oblasti dozvoljavati zabilježbe prepornosti vlasništva, a sudovi kao gruntovne oblasti imadu te zabilježbe provesti, ako ne ima nikakovih zakonskih zapreka[352].

---

[347] § 5. istog zakona.
[348] § 2. istog zakona.
[349] § 6. istog zakona.
[350] § 7. istog zakona.
[351] § 8. istog zakona.
[352] § 9. istog zakona.

Digitized by Google

Konačno je u toj osnovi odredjeno, da ustanove o otpremnini i brisanju zadružnog svojstva imadu vrijediti i za sve one stvari, koje se nalaze u raspravnom ili utočnom tečaju[353]. Time je ovim odredbama dana donekle i retroaktivna moć.

Ovoj osnovi dodano je odmah i obrazloženje, u kojem se razlaže, kako je došlo do toga, da se predlažu u osnovu uvršteni ispravci i popune zakonu od 9. svibnja 1889. Promjena glede prava posljednjeg člana zadruge, koji nije porodični predstavnik obrazlaže se napose time, da se dosadanje upisivanje tog posljednjeg člana kao samovlasnika nije slagalo s pravnim uvjerenjem naroda.

Ovako izvedenu ovu osnovu s obrazloženjem odaslao je odio za nutarnje poslove na mnijenje odjelu za pravosudje. Odio za pravosudje doskora je ovu osnovu povratio time, da se on s njome potpuno slaže.

---

§ 54. Nakon toga sazvano bje posebno anketno povjerenstvo, koje je imalo vijećati o predloženoj osnovi. Anketnom tom povjerenstvu predsjedao je sam ban grof Drag. Khuen Hedervary, a članovi tog povjerenstva bili su: predstojnik odjela za nutarnje poslove O. pl. Krajcsovics Iločki, predstojnik odjela za pravosudje Vj. Klein, banski savjetnici St. Štrbac, dr. Nik. Jakšić i dr. Iv. Mallin, zatim državni nadodvjetnik T. pl. Kraljević, vijećnik stola sedmorice dr. M. Čučković, odsječni savjetnik dr. Mil. vitez Cuculić Bitorajski, podžupan M. A. pl. Fodroczy, ravnatelj gruntovnice H. Već i perovodja zemaljske vlade dr. Drag. Tončić.

Anketno to povjerenstvo držalo je sjednicu 23. prosinca 1901., a raspravljalo je na temelju predložene vladine osnove.

U glavnome je ono predloženu osnovu prihvatilo, uz neke dosta neznatne ispravke i nadopune. Najznatnijom nadopunom, koja je prihvaćena na predlog odsječnog savjetnika Cuculića, ukazuje se ustanova, da se najmanja zemljišna izmjera može nadopuniti samovlasničkim nekretninama kojeg zadrugara, ako on na to privoli[354]. Tom se naime ustanovom hoće izreći, da se dio koji bi kojoj diobnoj stranci imao pripasti iz zadružnih nekretnina može nadopuniti do propisane najmanje zemljišne izmjere iz samovlasničkih nekretnina dotične diobne stranke.

Kod pitanja, ne bi li se zadrugama dozvolilo odsvojenje pojedinih čestica ispod propisane zemljišne izmjere za namirenje poreza, javnih podavanja i uknjiženih dugova prigovorio je banski savjetnik Mallin, da bi se takovom dozvolom obišla zakonska ustanova, da se propisana zemljišna

[353] § 10. istog zakona.

[354] § 3. istog zakona.

Digitized by Google

izmjera ne smije ni u kom slučaju okrnjiti ; osim toga prigovorio je, da bi se takovim dozvoljivanjem narod samo potaknuo na to, da ne plaća porez. Nasuprot tome su odjelni predstojnik K l e i n i podžupan F o d r o c z y isticali, da često mora radi ovakovog duga propasti čitavo seljačko dobro, pa da je bolje, da se okrnji propisana najmanja zemljišna izmjera, nego da se ovršnom dražbom proda čitavo selište. Nakon toga govorio je još u prilog predložene ustanove sam ban ; te je na njegov predlog umetnuto, da zadruga može samo za onaj porez i druga javna podavanja odsvojiti pojedine čestice zadružnog selišta i ispod propisane najmanje izmjere, koja su zaostala, prije nego li bude na snagu stupila ova osnova. Dalje je na predlog odjelnog predstojnika Kleina ispravljeno, da se kupovnina za prodano zadružno zemljište ne ima predati nadležnom sudu, u svakom slučaju, kad nastane budi kakov prijepor o razdiobi te kupovnine, nego da se ona ima predati nadležnome sudu samo onda, kada nastane prijepor izmedju zadruge i vjerovnika ili izmedju samih vjerovnika, jer da prijepori medju samim zadrugarima spadaju pred upravne, a ne pred sudske oblasti. Inače je ova ustanova primljena po vladinom predlogu.

Proti ustanovi o otpremnini prigovorio je odjelni predstojnik K l e i n, da se time hoće uvesti neka nova vrsta diobe. Nasuprot tome banski je savjetnik M a l l i n držao, da je ustanova o otpremnini vrlo dobra ; te je predložio: da se ta ustanova još i nadopuni time, da otpremnina može sastojati ne samo u gotovom novcu nego i u drugim stvarima. Odsječni savjetnik C u c u l i ć složio se je s banskim savjetnikom Mallinom u tome, da bi ta otpremnina mogla sastojati i u drugim stvarima, pače i u zemljištima, samo se ne bi s otpremninama u zemljištima nikada smjela okrnjiti propisana najmanja zemljišna izmjera. Prema tome stvorilo je anketno povjerenstvo zaključak, da se otpremnina može sastojati budi u pokretninama budi u nekretninama, ali otpremnini u nekretninama može biti mjesta samo iz zadružnih zemljišta, koja pretiču najmanju izmjeru[355].

Kod ustanove o tome, da se razlaz zadruge, u kojoj je ostala samo jedna porodica, kao i upis nekretnina, pripalih uslijed diobe samo jednoj porodici, na predstavnika te porodice može dozvoliti samo uz privolu zadrugara, koji imadu pravo birati kuće gospodara, prigovorili su odjelni predstojnik K l e i n i banski savjetnik M a l l i n, da bi se imalo dati pravo prigovarati proti takovom razlazu i takovom upisu takodjer i drugim zadružnim članovima, a napose malodobnoj djeci, kojoj bi valjalo za tu svrhu imenovati posebne skrbnike. Klein i Mallin isticali su, da malodobna djeca, koja u zadruzi ne imadu pravo glasa trebaju još više zaštite, nego li odrasli zadrugari. Nasuprot tome isticali su odsječni savjetnik C u c u l i ć, banski savjetnik Š t r b a c, a osobito sam ban, da se ne bi slagalo s pravnom prirodom

[355] § 2. istog zakona.

Digitized by Google

zadruge, da se takovo pravo prigovora dade takodjer i djeci ispod 18 godina, jer da se drži, da u zadruzi ima pravo glasa onaj, koji za zadrugu radi. Ban je tu prigodu podjedno upotrebio, da izreče, da se razlazima zadruga ne bi smjelo stavljati previše zapreka, jer da se zadruge polagano ipak moraju razići; u njima da se odrazuje princip konzervativni, a ne produktivni; gdje ima zadruga, tamo ne ima radništva, ne ima industrije. — Nakon toga su ove ustanove o razlazu i o upisu nekretnina pripalih uslijed diobe jednoj samo porodici prihvaćeni uz dodatak usvojen na predlog odjelnog predstojnika K l e i n a, da se u slučajevima, kada se zadružne nekretnine imadu uknjižiti na umrlog posljednjeg predstavnika, imade o konačnoj odredbi ovakovog upisa obavjestiti nadležna ostavinsko-raspravna oblast, da uzmogne povesti ostavinsku raspravu.

Kod ustanove o povjerenicima, koje bude za pojedine kotare odredjivala zemaljska vlada, da u dotičnom kotaru provedu sve redovne i potajne diobe, primjetio je sam odsječni savjetnik C u c u l i ć, da će se ovakovim povjerenicima dodijeliti posebno strukovno naobraženo mjerničko osoblje, pak je obzirom na to predložio, da se u osnovu uvrsti ustanova, da će ovakovi povjerenici odredjivati nužne mjernike. Taj umetak prihvatilo je anketno povjerenstvo. — Konačno je na predlog odjelnog predstojnika K l e i n a i vijećnika stola sedmorice Č u č k o v i ć a ovim ustanovama dodano još, da će ovi povjerenici za provadjanje redovnih i potajnih dioba imati u svakom slučaju ispitati, da li se gruntovno stanje slaže s faktičnim posjedovnim stanjem, pa ako se izvidima pokaže, da je gruntovni unos pogrješan, imat će ovi povjerenici sastaviti zapisnik o ispravcima, koji će biti sastavni dio diobnog operata.

Kod ustanove, da u drugoj molbi imadu mjesto županijskih upravnih odbora rješavati zadružne stvari županijske oblasti, predložio je odjelni predstojnik K l e i n, da se ta ustanova nadopuni time, da županijske oblasti imadu te stvari rješavati u drugoj i posljednjoj molbi, a da se proti odlukama županijskih oblasti može podići samo žalba ništovna na obranu zakona, Anketno je ipak povjerenstvo otklonilo predlog Kleinov.

Ustanova o dozvoljavanju zabilježaba prepornosti vlasništva nadopunjena je na predlog vijećnika stola sedmorice Č u č k o v i ć a time, da upravne oblasti smiju odredjivati ovakove zabilježbe samo u prijeporima iz zadružnih odnošaja.

Ostale ustanove primilo je anketno povjerenstvo bez svake promjene i bez svakog raspravljanja.

---

§ 55. Predstavkom od 10. siječnja 1902. br. 1. zatražila je zemaljska vlada za ovu osnovu kraljevu predsankciju. — Nakon što je ova osnova zadobila kraljevu predsankciju, dostavila je vlada tu osnovu saboru kra-

Digitized by Google

ljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije na ustavno pretresivanje. Sabor je još u istoj sjednici od 17. veljače 1902. uputio tu osnovu saborskom odboru za nutarnju zemaljsku upravu.

Odbor za nutarnju zemaljsku upravu raspravljao je o toj osnovi u sjednicama od 17. i 18. veljače 1902., te ju je već u sjednici od 18. veljače predložio saboru na prihvat.

Saborska rasprava o toj osnovi povela se je već u sjednici od 21. veljače 1902. Izvjestitelj bio je narodni zastupnik dr. Jos. Pliverić.

Izvjestitelj Pliverić držao je dugačak govor, u kom polazi s ishodišta, da je zadruga primitivna uredba, koje porastom kulture nestaje i mora nestati; dalje ističe on u tom govoru, da je zadruga bila nužna za život dotle, dok je čovjek vrijedio samo toliko, koliko je bio član roda. On zagovara predloženu osnovu samo radi toga, jer drži, da je još uvijek zadruga potrebni oblik za narodno-gospodarstveni naš život, i da uz današnje okolnosti može zadruga pomoći napretku seljačkog stališa. Zatim obrazlaže pojedine ustanove u predloženoj osnovi. Zanimljivo je, da mu se čini nevjerojatnim, da bi otac, ako se dozvoli razlaz zadruge proti volji njegove djece, tu djecu izigrao.

Iza izvjestitelja govorio je narodni zastupnik dr. Iv. Banjavčić. On je i sada, kao što je bio i godine 1888., odlučni zagovornik zadruge. Priznaje, da se ovom osnovom želi narodu pomoći, napose da se hoće zadruga učvrstiti, obzirom na to on premda oporbenjak odobrava predloženu osnovu; no drži ipak, da se tom osnovom ne će zadovoljiti svim potrebama naroda u tome pravcu. Napose drži, da bi se morale promijeniti one ustanove zakona od 9. svibnja 1889., koje isključuju svaku vjeresiju zadruge. On bi najvolio, da se porezni zaostatci zadruga posve otpišu. Dalje drži, da bi se imalo dozvoliti zadruzi, da odsvaja pojedine čestice ispod propisane najmanje zemljišne izmjere za namirenje dugova, koji su uknjiženi, iza kako je na snagu stupio zakon od 9. svibnja 1889. Prigovara, što bi se prema samom slovu predložene osnove otpremnina u nekretninama mogla dati samo iz zadružnih nekretnina; on drži, da bi se ta otpremnina mogla dati i iz drugih (osebujnih ili za tu svrhu nabavljenih) nekretnina. Prigovara i tomu, što se za razlaz zadruge ne traži takodjer i privola onih članova zadruge, koji ne imadu pravo birati kuće gospodara, i drži, da će se predloženom ustanovom samo djelomično zadovoljiti nastalim potrebama. Ističe, da se razlaz ne bi smio dozvoliti ni onda, ako je u zadruzi ostao samo jedan zadrugar; i taj bi mogao imati potomstva, a tom potomstvu za volju ima se podržavati zadruga. Drži da bi bolje bilo, da i nadalje u drugoj molbi rješavaju zadružne stvari županijski upravni odbori, a ne županijske oblasti.

Narodni je zastupnik dr. Nik. Tomašić s narodno-gospodarstvenog gledišta protivnik zadruga, te veli, da zadruga s tog gledišta ne ima na cijelom

Digitized by Google

svijetu nijednog prijatelja ; prijatelja ima ona sa socijalno-političkog gledišta. On drži, da se zadruga ima podržavati samo radi rascjepkanosti posjeda i radi siromaštva naroda. On se slaže s Banjavčićem u tome, da je potreba naroda veća, nego joj se može odmoći s ovom osnovom. Upozoruje, da su ustanove, kojima se zabranjuje odsvajanje zadružnih nekretnina ispod propisane najmanje zemljišne izmjere, imperfektne ; i da te ustanove izazivlju samo nesklad zmedju gruntovnog i posjedovnog stanja ; osim toga radjaju ove ustanove s pravnom nesigurnošću i slabe vjeresiju zadruga. On sam drži, da bi se oblastima mogla dati ovlast, da u iznimnim slučajevima izdavaju dozvole i za prodaje ispod propisane najmanje zemljišne izmjere. I on priznaje, da je sa ustanovama zakona od 9. svibnja 1889. zadrugama u mnogim slučajevima onemogućena valjana vjeresija ; te su zadruge upućene na lihvarske zajmove. — Inače prihvaća ovu osnovu, jer pokazuje neki napredak .

Iza Tomašića govorio je još ban Drag. grof Khuen-Hedervári. On priznaje, da su primjedbe kako zastupnika Banjavčića tako i zastupnika Tomašića u mnogom pogledu osnovane, priznaje, da se predloženom osnovom ne sanira sve ono, što je pored zakona od 9. svibnja 1889. manjkavo uredjeno. Pitanja, koja su spotakli njegovi predgovornici ne mogu se tako na brzu ruku r ješiti. Predloženoj je osnovi svrha, da zadovolji najprečim potrebama. Pojedini pak prigovori proti predloženim ustanovama, drži, da se mogu uvažiti, te je on sam spreman u tom pravcu predložiti neke ispravke. Protivi se ipak ispravku, po kom bi se dalo pravo prigovarati proti zatraženom razlazu takodjer i onim članovima zadruge, koji ne imadu pravo birati kuće gospodara ; ovi zadrugari su obično djeca, koja još nijesu ništa doprinijela povećanju zadružne imovine. Osim toga drži, da zadruge imadu prije ili kasnije iz narodno-gospodarstvenih razloga iščeznuti, pak stoga nije uputno tom prirodnom procesu stvarati prevelike zapreke.

Nakon toga prihvaćena je predložena osnova za podlogu specijalne debate. Specijalna debata započela se je i dovršila još u istoj sjednici. U specijalnoj debati prihvaćeni su neki ispravci bana grofa Khuen-Hedervárya. Napose prihvaćeno je, da zadruga može uz dozvolu kotarske oblasti odsvojiti pojedine čestice ispod propisane najmanje zemljišne izmjere ne samo za porez i druga javna podavanja, koja su nastala do dana, kada bude na snagu stupila ova osnova, te za namirenje dugova, koji su uknjiženi prije nego li je na snagu stupio zakon od 9. svibnja 1889., nego i za namirenje dugova, koji su uknjiženi prije nego li bude na snagu stupila ova osnova. Dalje točnije je stilizirana ustanova o otpremnini, koju zadruga može dati u nekretninama zadrugaru, koji istupa. Izrečeno je naime, da

Digitized by Google

onda, kada se otpremnina daje iz zadružnih nekretnina, može se ona dati samo od onih, koje pretiču najmanju izmjeru[356].

U sjednici od 22. veljače 1902. prihvaćena je ova osnova u trećem čitanju. 14. ožujka 1902. podnesena je ona kralju na sankciju, te je 30. travnja 1902. sankcijonirana kao „zakon o promjeni odnosno nadopunjenju nekih ustanova zakona od 9. svibnja 1889. o zadrugama".

---

§ 56. Iza kako je ovaj zakon zadobio previšnju sankciju, izradjena je kod zemaljske vlade, odjela za nutarnje poslove, posebna naredba, koja je kasnije proglašena kao „naredba bana kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 23. svibnja 1902. br. 38747., kojom se izdaje provedbeni naputak k zakonu od 30. travnja 1902. o promjeni odnosno nadopunjenju nekih ustanova zakona od 9. svibnja 1889. o zadrugama".

U naredbi toj propisuje se, kako imadu oblasti postupati kod provadjanja pojedinih ustanova ovog novog zakona od 30. travnja 1902. Značajno je, da se ovom osnovom odredjuje postupak vezan na mnoge formalnosti.

Tako se u toj naredbi odredjuje, da se dozvola za odsvoj pojedinih čestica ispod propisane najmanje izmjere u svrhu namirenja poreznih zaostataka i uknjiženih dugova, imade napose zatražiti kod nadležne kotarske oblasti. U navedenu se pak svrhu mogu prema toj naredbi odsvojiti pojedine čestice samo onda, ako je kotarska oblast izdala tu posebnu dozvolu za ovakav odsvoj. Prije nego li izda kotarska oblast ovu dozvolu, mora si dobaviti gruntovni izvadak zadružnih nekretnina, zatim u nekadanjem gradjanskom području zadružno rodoslovlje, a u nekadanjem krajiškom području izvjesnicu o stanju duša u toj zadruzi i izvadak iz pukopisne listine; konačno imadu kotarske oblasti dobaviti uredovnu svjedodžbu od nadležnog općinskog poglavarstva o vrijednosti nekretnina prema čistom katastralnom prihodu te prema prometnim prilikama, a zajedno i o nuždi prodaje. Iza toga imadu se o molbi za izdanje takove dozvole saslušati svi zadrugari, koji imadu pravo birati kuće gospodara, svi uknjiženi vjerovnici i sve osobe, koje su stekle kakovo stvarno pravo nad tim nekretninama; pače prema potrebi ima se o toj molbi saslušati i onaj, koji želi kupiti dotične nekretnine. Svi ovi interesenti moraju se sporazumiti o uvjetima, odsvojenja i o otpisu (teretnom ili besteretnom); samo ako se svi ti interesenti o tome sporazume, može se izvornik ugovora (t. j. isprave) providiti s potvrdom, da se odsvoj dozvoljuje. Prije ipak nego li se ugovor providi s ovom potvrdom, mora kupac kupovninu isplatiti. Ne dodje li medju navedenim interesentima do sporazumka, ima se zatražena dozvola uskratiti posebnom odlukom. Proti toj odluci mogu stranke uložiti utok na višu molbu. Dioba

[356] § 2. istog zakona.

Digitized by Google

kupovnine ima se provadjati po ustanovama gradjanskog parbenog postupnika o diobi kupovnine postignute javnom dražbom[357].

Isto je tako i za otpremljivanje propisan u toj naredbi vrlo formalistički postupak. Ponajprije odredjuje se tu, da se molbe za otpremninu imadu podnašati nadležnoj kotarskoj oblasti, odnosno nadležnom zadružnom povjereniku ; dočim su se po zakonu od 9. svibnja 1899. istupi imali prijavljivati, dotično izjave o odreknuću davati kod općinskog poglavarstva. Povodom molbe za otpremninu imade se ureda radi dobaviti gruntovni izvadak zadružnih nekretnina i zadružno rodoslovlje (dotično u nekadanjem krajiškom području izvjesnicu o stanju duša i izvadak iz pukopopisne listine). Nakon toga imadu se o otpremnom zahtjevu saslušati svi zadrugari, koji imadu pravo bira i kuće gospodara. Otpremnina može se molitelju dopitati samo onda, ako se stranke o toj otpremnini potpuno nagode, t. j. stranke moraju se sporazumiti ne samo o tome, da se molitelju imade dati neka otpremnina, kako bi se to izvodilo iz samog zakona, nego i o tome, u čemu ima ta otpremnina sastojati, i koliko imade iznositi. Nagode li se stranke o toj otpremnini, i ako nagodjena otpremnina ne prelaz u zakonu odredjene mjere, ima se strankama izdati otpremna isprava. Ne bude li nagoda potpuno uspjela, ili bude li nagodjena otpremnina prelazila u zakonu odredjenu mjeru, imade se strankama uz pravo utoka na višu oblast izdati odluka, da se otpremnina ne može dopitati, jer ne ima za to propisanih uvjeta. Inače imadu se oblasti kod otpremnog postupka držati propisa o nagodama u diobnom postupku[358].

Mnogo zgodniji su propisi ove naredbe o postupku kod dozvoljivanja razlaza u slučaju ako na zadružnom zemljištu ostane samo jedna porodica ili samo jedan zadrugar predstavnik. Molba za razlaz zadruge ima se predati kod kotarske oblasti dotično kod zadružnog povjerenika ; na ovu molbu ma se ureda radi dobaviti gruntovni izvadak zadružnih nekretnina ; zadružno rodoslovlje (dotično izvjesnica i izvadak iz pukopopisne listine). Iza toga ima se povesti o stavljenom zahtjevu s interesiranim osobama rasprava ; a prema potrebi ima se saslušati takodjer i općinsko poglavarstvo. Ustanovi li se, da postoje zakonski uvjeti za razlaz zadruge, ima se odlukom, proti kojoj imade stranka pravo utoka na višu molbu, dozvoliti razlaz, a nakon pravomoćnosti ove odluke ima se ureda radi odrediti brisanje zadružnog svojstva i upis zadružnih nekretnina na dotičnoga porodičnog predstavnika kao samovlasnika. — Podjedno se u toj naredbi odredjuje, da imadu općinska poglavarstva, a i druge oblasti, čim doznadu, da je u kojoj zadruzi umro posljednji zadrugar, prijaviti to nadležnoj kotarskoj oblasti, dotično zadružnom povjereniku. Povodom takove prijave ima se izviditi, da li na-

[357] § 1.
[358] § 2.

Digitized by Google

vodi prijave stoje, i prema tomu odrediti brisanje zadružnog svojstva u gruntovnici te upis posljednjeg predstavnika kao vlasnika. O tom ima se obavjestiti nadležna ostavinsko-raspravna oblast ; a osim toga ima se gruntovnoj oblasti pripomenuti, da obavjesti ostavinsko-raspravnu oblast takodjer i o gruntovnoj provedbi dotične odredbe[359].

Dalje odredjuje se u toj naredbi, da se zadružni povjerenici imadu kod provadjanja potajnih dioba držati naredbe od 16. prosinca 1889., kojom se proglašuje naputak za provadjanje potajno razdi eljenih zadruga. Zadružni povjerenik ima naime po toj naredbi onaj položaj, koji ma po naredbi od 16. prosinca 1889. vladin izaslanik za provadjanje potajnih dioba[360]. Inače imade se zadružni povjerenik u svome poslovanju držati onih zakona i naredaba, l ojih i kotarska oblast[361]. No ipak zadružni povjerenik ima diobni operat dostavljati nadležnoj gruntovnoj oblasti na ispitanje u pogledu gruntovne provedivosti samo u slučaju potrebe[362], dočim ga kotarske oblasti imadu u tu svrhu u svakom slučaju dostavljati gruntovnoj oblasti. Isto tako procjenu kućišta, zgrada i pokretnina imade zadružni povjerenik odredjivati samo onda, ako je to za val ano prosudjenje stvari nužno[363].

Ustanove o saslušavanju i zaprisizanju svjedoka većim su dijelom u ovu naredbu preuzete iz gradjanskog parbenog postupnika od 16. rujna 1852.

U toj se naredbi napose propisuje, da se svjedoci, ako je njihovo saslušanje potrebno, imadu saslušati tečajem same rasprave (u raspravnom stadiju) ; na svjedoke mogu se pozivati same stranke, a može oblast i ureda radi odrediti njihovo saslušanje[364]. Svjedok ima se prije saslušanja opomenuti, da ima istinu kazati, nadalje imadu se svjedoku predočiti posljedice krivog kazivanja, konačno ima mu se unaprijed reći, da će biti na svoje svjedočanstvo zaprisegnut. Iza toga ima se svjedok saslušati o njegovoj dobi, vjeroispovjesti, stališu, zvanju i odnosima prema strankama. Zatim ima se svjedok saslušati o bitnim i odlučnim činjenicama, i to tako da mu se ili ureda radi ili na predlog stranaka stavljaju pitanja o onome, za što se traži dokaz[365]. Isključiti se imadu od svjedočanstva osobe, koje ne mogu opisati ono, što opažaju, ili koje su u vrijeme, na koje bi se imalo odnositi njihovo kazivanje, bile nesposobne da opaze ono, o čem bi imale svjedočiti. Dalje isključeni su od svjedočanstva duhovnici glede onoga, što im se povjerilo kod ispovijedi, te državni urednici, ako bi svojim kazivanjem povrijedili uredovnu tajnu,

[359] § 4.
[360] § 7.
[361] § 8.
[362] § 10.
[363] § 9.
[364] § 13.
[365] § 14.

Digitized by Google

koju su dužni čuvati, osim ako ih od te dužnosti riješi njihov predstojnik[366]. Kazivanje može se uskratiti, ako bi odgovor na stavljeno pitanje mogao nanijeti sramotu samome svjedoku, njegovom ženidbenom drugu, ili osobi, s kojom je svjedok budi u upravnoj budi u pobočnoj lozi do drugoga koljena u srodstvu ili tazbini ; isto tako može se kazivanje uskratiti, ako bi obzirom na dani odgovor mogla nastati pogibelj, da se proti samom svjedoku li kojoj od navedenih osoba povede kazneni postupak. Može se kazivanje uskratiti i onda, kada bi obzirom na dani odgovor mogla za svjedoka samoga ili za koju od navedenih osoba nastati neposredna imovinsko-pravna šteta ; no ako se radi o pravnim poslovima, kod kojih je dotičnik fungirao kao svjedok, ili o djelima, koja je dotičnik izveo, kao pravni posrednik, kao poruk, ili kao zastupnik jedne ili druge stranke, ne može se uskratiti svjedočanstvo, jer bi obzirom na dani odgovor mogla nastati neposredna imovinsko-pravna šteta za samoga dotičnog svjedoka ili za koju od navedenih osoba. Konačno može se uskratiti kazivanje o takovim činima, o kojima svjedok ne bi mogao ništa iskazati, a da ne povrijedi dužnost tajne, koja mu je po njegovom zvanju naložena, ako nije od čuvanja te tajne riješen[367]. Iza saslušanja ima se svjedok zakleti, da je na pitanja odgovorio čistu i potpunu istinu po najboljem svom znanju i po duši svojoj[368]. Ne imadu se ipak zakleti svjedoci, koji su radi kriva svjedočanstva ili radi krive prisege bili osudjeni, i koji u doba saslušanja nijesu još navršili 14. godinu. Ne imadu se svjedoci zapriseći ni onda, ako stranke ne žele, da se zaprisegnu[369]. Kazivanje svjedoka ima se u bitnom sadržaju zabilježiti u raspravni zapisnik, zatim valja zabilježeno svjedoku pročitati, a svjedok ima se na to potpisati ili dati svoj rukoznak[370]. Vještak ima se prije započetog uredovanja podučiti o svojim dužnostima i opomenuti na jur položenu prisegu, odnosno ako nije još zaprisegnut ima se pred strankama zapriseći, da će točno izvidjeti prijepornu stvar i kazati o njoj svoje mnijenje ili nalaz bez pristranosti po duši svojoj i najboljem znanju, te da nije osim po oblasti ustanovljenih pristojaba od nijedne stranke ništa dobio, niti će što uzeti. S istih razloga, s kojih može svjedok uskratiti kazivanje, može osoba pozvana za vještaka zahtijevati, da ne bude odredjena za vještaka[371]. Svjedoci se mogu na zamolbu preslušati i kod druge oblasti ; u zamolnici valja točno označiti, o čem se ima svjedok saslušati[372].

---

[366] § 15.
[367] § 16.
[368] § 17.
[369] § 18.
[370] § 19.
[371] § 21.
[372] § 20.

Digitized by Google

§ 57. Zakon od 30. travnja 1902. s provedbenom naredbom 23. svibnja 1902. br. 38747. stupio je na snagu 1. lipnja 1902.

Zakonom tim, kako su istaknuli pojedini narodni zastupnici prigodom saborske rasprave, ispunjeni su samo neki nedostaci zakona od 9. svibnja 1889. Mnogo je toga ostalo neispunjeno i pored tog zakona. Pored toga taj je zakon u nekim ustanovama nejasan i nepotpun. Nedostaci pak ovi provedbenom su naredbom još i povećani.

Pored ustanova ovog zakona i provedbene naredbe može zadruga za namirenje zaostalog poreza i uknjiženih dugova odsvajati pojedine čestice ispod propisane najmanje zemljišne izmjere samo uz takove formalnosti, kojima obični neuki seljak ne može da zadovolji. Nasuprot tome s ovim formalnostima mogli bi se prikrivati svakakvi poslovi, koji bi prema samom zadružnom zakonu imali biti ništetni. Radi toga dobra nakana, koju je imao zakonodavac, stvarajući ovu ustanovu, ostala bi skoro bez svakog uspjeha. Oblasti ipak pomažu koji puta narodu obzirom na ovu ustanovu tako, da naknadno odobravaju odsvojne poslove, kojima se je okrnjila propisana najmanja zemljišna izmjera, ako je kupovnina upotrebljena za namirenje zaostalog poreza ili za namirenje uknjiženog duga, makar i nije zadovoljeno svim propisanim formalnostima, napose ako i nije unapred tražena dozvola takovog odsvoja.

Pored ustanova provedbene naredbe o davanju otpremnine, skoro je nemoguće, da bi zadrugaru, koji se sprema iz zadruge istupiti, ostali zadrugari dali budi kakovu otpremninu. Da je u provedbenoj naredbi odredjeno, da se zadrugaru, koji je voljan istupiti iz zadruge mora dati otpremnina, kojom se ne bi kršili propisi o najmanjoj zemljišnoj izmjeri, samo ako su ostali zadrugari voljni tog zadrugara ispustiti iz zadružne sveze, mogla bi zakonska ustanova o otpremnini imati neki učinak. Ovako ne ima ona skoro nikakav učinak. Znajući zadrugari, da je jedan izmedju njih voljan istupiti, a da njegova otpremnina zavisi o njihovoj samovolji, nastojat će oni, da ga istisnu bez svake otpremnine. S druge pak strane znajući pojedini zadrugari za posljedice, koje ih mogu stići, ako budu najavili svoj istup, čuvat će se oblastima prijavljivati istup i tražiti otpremninu.

Ustanove o otpremnini imadu samo tu dobru stranu, da se s njima prikrivaju diobe, kod kojih jedna od diobnih stranaka ima propisanu najmanju zemljišnu izmjeru, dok ostale diobne stranke te izmjere ne imadu.

Ustanove o dozvoljivanju razlaza nepotpune su već u samom zakonu. Nepotpune su, jer se na ženu, kćeri, snahe i sinove ispod 18 godina ne uzimlje nikakav obzir ; premda je uredbi zadruge glavna svrha, da se njome sačuva zadružna imovina potomcima današnjih zadrugara. — No najgora je kod toga ona odredba, da zadrugar koji nije predstavnik imade nad zadružnom imovinom pravo uživanja, a da se tek poslije njegove smrti imade zadružna imo-

Digitized by Google

vina upisati na posljednjeg predstavnika kao samovlasnika. Vlasnik nad tom imovinom ostaje i nadalje zadruga, a zadruga ta sastoji samo iz tog zadrugara, koji imade samo pravo uživanja. Što se može dogoditi, a obično se i dogadja ? Ovakav zadrugar, koji ima samo pravo uživanja nad zadružnom imovinom zadružne pokretnine rastiplje, zgrade pušta da propadnu, šume i voćnjake siječe, zemljišta pušta da opuste, poreza ne plaća, daje se kao zadruga tužiti, u parnicama bude osudjen, pušta proti zadruzi ovrhu voditi, dovodi na zadružno zemljište strance itd., a uza sve to ne ima osobe, ne ima vlasnika, koji bi ovu imovinu štitio proti ovakovom ovlašteniku, imovina ta je predana na milost i nemilost tomu ovlašteniku. — Osim toga može se dogoditi, da poslije smrti posljednjeg predstavnika ostane više zadrugara, koji imadu samo pravo uživati zadružnu imovinu. Na ovakav slučaj čini se, da zakon nije ni mislio. — Nadalje ustanova, da se tek iza smrti posljednjeg zadrugara, koji nije podjedno predstavnik ima brisati zadružno svojstvo, ne slaže se s ustanovama o gubitku zadružnog članstva. Posljednji član zadruge može prestati biti članom zadruge i prije svoje smrti (n. pr. uslijed izudaje, odreknuća, trajne odsutnosti itd.) a ipak po tom zakonu ima pravo uživanja nad zadružnim nekretninama sve do svoje smrti. Pitanje nastaje, imadu li i takove osobe, koje su bile, ali su kasnije prestale biti „zadnji član" zadruge, pravo uživanja nad zadružnom imovinom ? Oblasti uzimlju, da izudaja ne smeta tom njihovom pravu ; one ga pridržavaju i iza izudaje. No tako daleko, da bi to pravo ovakovi članovi pridržavali i iza odreknuća, ne mogu ipak oblasti ići. Proti volji ovakovih osoba ne mogu im ni oblasti nametnuti to pravo. Za to se pravilno uzimlje, da ovakav „zadnji član" gubi to svoje pravo uslijed odreknuća; no uslijed izudaje, uzimlje se, da ga ne gubi. — Konačno s ustanovom o pravu uživanja takovog zadnjeg člana nad zadružnom imovinom htjelo se je pomoći samom tom posljednjem članu. No pomoć ta često je vrlo malo vrijedna. Posljednji takav član često je kakova nemoćna starica, koja ne može raditi ; a uživati mogla bi, samo ako bi zadružnu imovinu obradjivala. Pošto ne može sa zadružnom imovinom raspolagati, ne može naći ni pomoćnika, koji bi za nju zemljište obradjivao.

Ne valja ni to, što je ustanovama o otpremnini i ustanovama o razlazu dana retroaktivna moć. Istina je doduše, da ove ustanove sadržavaju donekle samo autentično tumačenje ustanova zakona od 9. svibnja 1889. No tumačenje sadržano u tom novom zakonu posve se razilazi od tumačenja, koje je vladalo do izdanja tog zakona. Do tog zakona postupala su u stvarima istupa, a s time usporedo i u stvarima otpremnine općinska poglavarstva, uslijed novog zakona imadu najednom u stvarima otpremnine postupati kotarske oblasti ; a ipak dana je odredbama o otpremnini retroaktivna moć. Što će sad biti s nagodama polučenima pred općinskim poglavarstvom, koje se prema zakonu od 9. svibnja 1889. nijesu mogle odobriti, dočim bi se prema zakonu od 30. travnja 1902. mogle odobriti ? Za sreću tih nagoda ima vrlo malo.

Digitized by Google

Još veće neprilike zadaje ustanova, da i ustanove o razlazu zadruge sadržane u ovom zakonu imadu retroaktivnu moć. Po zakonu od 9. svibnja 1889. imao je posljednji zadrugar, makar i nije bio predstavnik, pravo da po volji raspolaže sa zadružnom imovinom, kao da je u zadruzi rodjen. Pouzdavajući se u zakonske ustanove taj si je posljednji zadrugar priveo na zadružno zemljište stranca. Sad najednom dolazi novi zakon i veli, da taj posljednji zadrugar nije imao tog prava, i stranac, koji se je na zadružno zemljište naselio u najboljoj vjeri, mora se iz zadružnog zemljišta seliti.

Pored svih tih pogrješaka mora se priznati, da zakon od 30. travnja 1902., kako god je malen, ipak pokazuje veliki napredak u zadružnom zakonarstvu. Napose s ustanovama, s kojima se steže dozvoljivanje razlaza zadruge, u velikoj mjeri ispravljaju se pogrješke starijih zakona. Ustanove te, makar su i nedostatne, zadovoljile su ipak najprečoj nuždi. Narod ih je upravo čeznućem dočekao. One su predusrele mnogobrojnim nesrećama. Osim toga ove su ustanove najboljim dokazom, kako su zakonodavni faktori upravo prisiljeni obazirati se na pravnu svijest naroda, na pravne odnošaje, koji u narodu živu, te kako moraju napustiti preživjele teorije o prvobitnosti zajedničke i zadružne vlasnosti, teorije, da je individualizam vrhunac razvitka, da je samo uz individualnu, neograničenu, apsolutnu vlasnost oca obitelji moguć napredak i blagostanje naroda.

Socijalno osiguranje u Austriji.

Dne 3. studenoga o. g. publicirana je u Austriji znamenita osnova zakona, koja si je preduzela riešiti i takove zadaće, kojih još nije riešilo zakonodavstvo nijednoga drugoga naroda.

Držimo, da ćemo ugoditi našim čitaocima, ako im po „N. Fr. Pr." od 4. studenoga o. g. priobćimo glavne misli osnove, prepuštajući našim stručnjacima, da se s osnovom pobliže pozabave.

Ona s temelja preinačuje cielo osiguranje radnika, dakle i osiguranje za slučaj nesreće i bolesti. K tomu pridolazi kao posve novo polje u austrijskom zakonodavstvu osiguranje za slučaj starosti i nemoći, koje se proteže na vanredno velik broj osoba. Dok se u Njemačkoj osiguravaju samo industrijalni radnici, a englesko i francesko zakonodavstvo ne ide dalje od obskrbe siromaka, osigurava ova osnova općenito za slučaj starosti ne samo namješteníke u industrijalnim, poljodjelskim ili maloobrtničkim poduzećima, nego i samostalne, dakle male obrtnike i gospodare, agente i trgovce, u koliko njihov dohodak ne prelazi stanovite granice, a broj njihovih namještenika nije veći od dvojice. Time je orijaški narasao broj osiguranih osoba. Sada ima Austrija 28 milijuna stanovnika. Od ovih 28 milijuna povlači osnova u osiguranje preko 10 milijuna. Ako se izuzmu djeca, vojnici, činov-

Digitized by Google

nici itd., može se mirno uztvrditi, da će po ovoj osnovi biti u Austriji osiguran za slučaj starosti svaki drugi čovjek, a većim dielom, i za slučaj nemoći.

Osnova osiguranja.

Ova osnova neće da stvori samo osiguranje radnika već obće socijalno osiguranje. Ona povlači u osiguranje ne samo nesamostalne osobe, koje su upućene na nadnicu ili na plaću, nego i one samostalne privrednike, čiji glavni dohodak ne proizlazi od kapitala, nego iz vlastitoga rada, te su po svom načinu života prilično jednaki radnikom.

Izmedju ove dvije kategorije postoji jedna bitna razlika. Dok osiguranje radnika obuhvaća ne samo slučaj starosti, nego i slučaj nemoći, postavlja se kod samostalnih glavna važnost na starost, te je kod njih izključeno osiguranje u slučaju nemoći, bolesti ili nezgode.

Broj osoba povučenih u osiguranje je prema brojenju pučanstva od godine 1900. ovaj:

slobodni privrednici	2,520.000
radnici, težaci, služinčad	5,099.000
pomažući članovi obitelji	1,718.000
ili s obzirom na do sada uslijedilo umnožanje pučanstva, ravno	10,000.000

Razlozi osiguranju samostalnih privrednika ovi su: Pokazuje se potreba brige i za gospodarske slabe elemente ove kategorije. Osim toga će se time pogodovati prelaz nesamostalnih zvanja u samostalna. Iz toga slijedi nužda, da se samostalni privrednici i radnici svežu u jedan spoj tako, da radnik, kada postane samostalnim, jednostavno nastavi plaćanje osiguranja.

Kao što za samostalnog privrednika tako i za radnika daje država jednak prinos k renti, koji iznosi za svaku glavu godimice 90 kruna. Osiguranje daje pravo na rentu za slučaj starosti nakon dovršene 65 godine života. Ova je granica bolja nego li u Englezkoj i Njemačkoj, gdje počima pravo na rentu istom nakon dovršene 70 godine života. Pri tom je odredjeno doba čekanja, nakon kojega istom počima pravo na rentu. Time se hoće omogućiti osiguranje i onim osobama, koje su istom u odmaklijoj dobi postale obvezanima na osiguranje.

Ovo doba čekanja iznosi kod radnika i kod nesamostalnih osiguranika u obće za postignuće rente za slučaj nemoći 200 prinosnih tjedana. Prema tomu imade radnik pravo na ovu rentu istom onda, kada je četiri godine osiguran, a radnik koji radi samo u sezoni kada je pet godina, osiguran. Da postigne rentu za slučaj starosti, mora bit radnik osiguran kroz punih trideset godina. Ovo se vrijeme skraćuje na 200 prinosnih tjedana samo kod onih radnika, koji istom sada u odmaklijoj dobi stupaju u dužnost osiguranja. Kod samostalnih iznosi vrijeme čekanja u obće samo 200 prinosnih tjedana.

Digitized by Google

Prema tome će svaki samostalni privrednik, koji je samo kroz četiri godine plaćao svoje prinose, čim navrši 65 godinu života, dobivati rentu starosti

Dužne su se osigurati ove osobe:

1. Nesamostalni: Ovamo spadaju svi industrijalni, obrtni i poljodjelski radnici, radnici u rudokopima, gradjevni radnici, težaci, služinčad obojega spola, u gospodarstvu pomažući članovi obitelji osim supruge, naučnici, domaći radnici, domaće švelje, pralje, posluške itd. Dužnost osiguranja, dakle i dužnost tjednog prinosa počima sa 16 godinom života. Nisu dužne osigurati se osobe, koje su već navršile 60 godinu života, ili su već sada nemoćne, onda osobe, sa godišnjim dohodkom od preko 2400 kruna.

2. Samostalni: Ovamo spadaju svi vlastnici obrtnih ili drugih tečevnih poduzeća, onda vlastnici zemljišta i šuma. Dakle mali obrtnici, trgovci i seljaci. Izuzeti su oni samostalni poduzetnici, čiji godišnji dohodak iznosi preko 2400 kruna, ili koji redovito imadu više od dva radnika, koji ne pripadaju njihovoj obitelji.

Godišnji prinosi i rente starosti.

Sredstva za obskrbu za slučaj starosti i nemoći dobivati će se stranom prinosima osiguranika, stranom prinosima države. Prinosi radnika proračunavaju se prema razredima nadnice. U zakonu postavljeno je u svemu šest nadničnih razreda. Pri tom se polazi sa predpostave, da od prinosa nose polovinu radnici, a polovinu njihovi gospodari. Visina prinosa i rente vidi se jasno iz ove tabele:

a) Radnici:

Nadnični razred:	Zasluga na tjedan:	Prinos na tjedan	Pravo na rentu, (kad se plaća godimice 50 tjednih prinosa) nakon godina		
			20	30	40
	Kruna	filiri	Kruna		
I.	do 4.80	12	144	156	168
II. a)	preko 4.80 „ 7.20	24	198	222	246
b)	„ 7.20 „ 9.60				
III. a)	„ 9.60 „ 12.—	36	252	288	324
b)	„ 12.— „ 14.40				
IV. a)	„ 14.40 „ 19.20	48	306	354	402
b)	„ 19.20 „ 24.—				
V. a)	„ 24.— „ 30.—	60	360	420	448
b)	„ 30.— „ 36.—				
VI.	„ 36.— „ —.—	72	414	486	558
	b) Samostalni:				
(godimice 12 mjesečnih prinosa po 1 krunu			198	222	246

Digitized by Google

Rente, što no ih dobivaju osigurani radnici i slobodni privrednici rastu dakle do najveće svote od 558 kruna na godinu. Ali to su samo rente starosti nakon četrdesetgodišnje uplate. Normalno će se renta kretati izmedju 200 i 400 kruna na godinu dok će samostalni privrednici dobivati najviše 240 kruna rente na godinu. U ovim je rentama već sadržan i prinos državni od 90 kruna.

Prinosi samostalnih ustanovljeni su relativno sa manjim kvotama.

Obligatorni najmanji prinosi su ovi: Ako godišnji dohodak samostalnog prinosnika ne iznosi više od 480 kruna, imade plaćati mjesečni prinos od 50 filira, a ako mu je dohodak veći najmanje jednu krunu mjesečno.

Zemaljsko zakonodavstvo može za obseg pojedine krunovine povisiti ovaj minimalni prinos. Za tim je u zakonu dana mogućnost dobrovoljnog većeg prinosa, osobito ako hoće da plati na jedan put veću svotu poljodjelac nakon žetve ili poduzetnik sezonskog obrta u stanovito doba godine. Zemaljskom se zakonodavstvu daje pravo, da može iz javnih sredstava dopitati stanoviti postotni prinos u svrhu poticanja na dobrovoljne veće prinose.

U ovom se slučaju može dozvoliti i povišenje rente i napose raniji nastup rente starosti. I radnikom je dano pravo da plaćaju veći prinos, da si tako osiguraju povišenje rente.

Ženski osiguranici, ako se udadu, dobivaju natrag polovinu za nje uplaćenih prinosa, ali samo onda, ako su plaćali prinos već kroz 200 tjedana.

Umre li osiguranik, dobivaju njegovi nasljednici odpravninu. Na ovu odpravninu imaju pravo udove, zakonita i legitimirana djeca izpod 16 godina, nezakonita djeca nakon smrti matere, i nakon smrti otca, ako je njegovo očinstvo sudbeno ustanovljeno ili priznato, onda roditelji umrloga, njegova braća do 16 godine i unuci, ako ih je uzdržavao.

U svim je slučajevima preduvjet za odpravninu plaćanje prinosa kroz četrdeset prinosnih tjedana. Odpravnina se ravna prema nadničnim razredima i prema broju preostale djece. Udova bez djece dobiva nakon radnika jedan za sve pute izmedju 120 i 270 kruna, nakon slobodnog privrednika 150 kruna; udova sa jednim djetetom dobiva nakon radnika izmedju 180 i 405 kruna, a nakon slobodnog privrednika 225 kruna, udova sa dvoje djece u prvom slučaju izmedju 240 i 540 kruna, a u drugom 300 kruna.

Troškovi osiguranja za slučaj starosti i nemoći.

Znameniti troškovi, koje ovo osiguranje uzrokuje pokrivaju se prinosi osiguranika i države. Godišnji prinos svih osiguranika vidi se iz ovih brojka:

Digitized by Google

Privrednici u	Samostalni privrednici	Nesamostalni	Pomažući članovi obitelji	Ukupno
	milijuni kruna			
poljodjelstvu i šumarstvu . .	18.53	18.48	11.45	48.46
industriji i rudokopima . . .	5.83	52.03	—.44	58.30
trgovini i prometu	3.79	11.95	—.27	16.01
slobodnim zanimanjima . . .	—.22	—.28	—.—	—.50
domaćoj službi	—.—	5.71	—.—	5.71
Ukupno	28.37	88.45	12.16	128.29

U cielosti iznosi broj osiguranih radnika preko šest milijuna. Za nje valja plaćati godišnje prinose od 100½ milijuna kruna, od čega odpada na gospodare 55 milijuna, a na radnike 46 milijuna kruna. Godišnji prinos od 4 milijuna samostalnih privrednika iznosi 28 milijuna kruna.

Država preuzima stalno tekući prinos za troškove uprave u visini od 2 milijuna kruna. K tomu daje država k svakoj renti prinos od 90 kruna, a osim toga rentovne prinose prigodom vojne službe osiguranika. Rentovni prinosi države počimaju istom nakon što mine vrijeme čekanja od 200 prinosnih tjedana, dakle istom u petoj godini. U prve četiri godine imade dakle država da plati samo 2 milijuna kruna godimice. Od onda počimaju već prinosi, koji postepeno lagano rastu. U desetoj godini iznositi će prinosi državni za samostalne privrednike 13.2, na radnike 23.6, ukupno 36.8 milijuna kruna. U dvadesetoj godini plaćati će država za samostalne 29 milijuna kruna, za radnike 48.8 milijuna kruna, ukupno 77.8 milijuna kruna. U četrdesetoj godini iznosi cijeli državni prihod 91.6 milijuna kruna. Poslije četrdesete godine biti će prinos državni za samostalne 33, za radnike 58.1, za vojnike u službi 5.3, ukupno 96.4 milijuna kruna. Dodamo li k tomu prinos države za troškove osiguranja, iznosit će prinos državni okruglo nakon 10 godina 40, nakon 20 godina 80, nakon 40 godina 100 milijuna kruna na godinu.

Visina godišnjih renta za slučaj starosti i nemoći, biti će u početku malena, ali će onda postepeno rasti. Proračunano je, da će nakon deset godina iznositi ove rente i odpravnine na godinu 94 milijuna kruna!

Poslije četrdeset godina biti će redovno ovi izdatci:

	Milijuna kruna
Rente starosti za samostalne	95.5
Rente starosti i nemoći za radnike itd.	166.8
Odpravnine za slučaj smrti	26.0
Povratak uplate za slučaj udaje	4.5
Upravni troškovi	12.0
Ukupni izdatci	304.8

Digitized by Google

Organizacija osiguranja za slučaj nemoći i starosti.

Buduća je organizacija ovako sazdana: Vrhovno središnje mjesto jest blagajna za osiguravanje starosti i nemoći u Beču. Uprava ove blagajne sastoji od izabranika kurija osiguranih radnika, poduzetnika i osiguranih samostalnih privrednika, od kojih svaka kurija bira četvrtinu, a četvrtinu sačinjavaju imenovani stručnjaci. Srednje stepenice su zemaljska mjesta u svakoj krunovini. Ova su tri, i to: rentovna komisija za osiguranje starosti i nemoći, zemaljska vlada, koja imade ingerenciju na ulaganje glavnice, onda već sada postojeći teritorijalni zavodi za osiguranje u slučaju nesreće, koji će imati obavljati neke poslove osiguranja starosti. Posve je nov organ najniža stepenica, naime kotarska blagajna za socijalno osiguranje, koja je izvršujući organ za sve tri grane osiguranja. Njezina je zadaća voditi sav saobraštaj sa gospodarima i osiguranima, primati prijave i odjave, ubirati prinose, držati u očevidnosti ovlaštenja i pripremati riješenja rentovne komisije. U upravi kotarske blagajne jednako su zastupane sve tri grupe interesenata, radnici, poduzetnici i samostalni privrednici.

Sporove nastavše iz osiguranja na slučaj nemoći, starosti i nesreće rješava državni sud za osiguravanje, koji će se u svakoj zemlji osnivati.

Saniranje deficita osiguranja za slučaj nesreće.

Teritorijalni osiguravajući zavodi rade sada sa velikim deficitom. Tako iznosi taj deficit u Beču 25.5, u Pragu 34.1, a kod svih zavoda 65 milijuna kruna. Radikalno saniranje može se provesti samo povišenjem prinosne tarife. Osnova toga neće da učini s obzirom na velike terete poduzeća. Ona ide za tim, da stvori prelazno stanje. Ona hoće da provede kontingentiranje prihoda osiguranja za slučaj nesreće na taj način, da raste sav prinos, što no ga industrija u tu svrhu plaća na godinu, samo u razmjerju prema povišici ukupne svote radničkih plaća.

Time se stvara mogućnost, da se još za dulje vremena odgodi predvidjena povišica prinosa poduzetničkih. Isto tako imade osnova cijeli niz drugih ustanova, kojima je svrha popraviti upravu zavoda za osiguranje u slučaju nesreće. Ovamo spada dužnost voditi listine o radničkim plaćama i prelaz od kolektivnoga osiguranja k individualnom osiguranju. Prinosi se više neće proračunavati prema cijeloj svoti radničkih plaća pojedinog poduzeća, već će se prinos osiguranja za svakoga radnika napose proračunati i ubirati.

Tereti poduzeća će se u toliko povećati, što odpada desetpostotni prinos radnika. U buduće nositi će terete osiguranja u slučaju nesreće samo poduzetnici.

Digitized by Google

Reforma osiguranja u slučaju bolesti.

Dužnost osiguranja u slučaju bolesti proteže se malo ne na sve radnike za plaću, na sve poljodjelske i šumarske radnike, na domaće radnike i služinčad. Izjednačenjem poljodjelskih radnika sa industrijalnimi hoće da se prepreči bježanje radnika sa sela. Trajanje podpore bolestnika proširuje se od 20 tjedana na godinu dana. Bolestnička podpora neće se više odmjerivati prema nadnicama u obsegu kotarske blagajne, već prema pripadnosti stanovitom nadničnom razredu, čime će se polučiti povišenje podpore. Podpora rodilja proširiti će se do zaštite matera. Pitanje liječnika se s nova uredjuje.

Ulaganje imovine osiguranja starosti.

Kod blagajne osiguranja starosti i nemoći valjati će upravljati sa velikim glavnicama, koje će priticati iz prinosa osiguranih. Svi prinosi osiguranih iznositi će na godinu 129 milijuna kruna. Prema tomu raspolagati će zavod sa vrlo velikom gotovinom, koju će valjati plodonosno uložiti. Prema ustanovi zakonske osnove imati će se barem 25% gotovine uložiti u državne papire. Tako će moći država računati, da će svake godine barem 30 milijuna kruna rente placirati kod socijalnog osiguranja. Samo se sobom razumije, da može blagajna kupiti i više rente.

Nadalje odredjuje zakon, da imade osiguranje pružiti mogućnost, da se pomoću sakupljenog kapitala pomažu obće koristna javna gospodarska poduzeća. Ovamo spada u prvom redu podizanje lječilišta i oporavilišta te gradnje radničkih kuća zajmovima gradjevnim udrugama ili občinama.

Šilović.

Nadležnost sudova u preporima trgovačke naravi glede iznosa ispod 200 K.

Na tužbu trg. tvrdke Ž. P. proti trgovcu I. B. na platež iznosa od K 35.26 spp. u ime kupovnine za na vjeru u svrhu daljnje preprodaje kupljenu robu izrekao je sudbeni stol kao trgovački sud u B. odlukom od 18. siječnja 1908. broj 212 gr. „da se tužba radi nenadležnosti odbija, jer se prijepori trgovačkih poslova u granicama po § 2. al. posljednja mal. zak. imadu raspravljati pred maličnim sudom". Ova odluka potvrdjena je i po drugoj i po trećoj molbi.

Drugi slučaj:

Tužba trgovca M. S. proti gradjevnom poduzetniku I. V. na platež iznosa od K 82.71 u ime kupovnine za na vjeru u svrhu daljnje preradnje i preprodaje uzetu robu odbijena je po sudbenom stolu kao trgovačkom sudu

Digitized by Google

u B. odlukom od 18. siječnja 1908. broj 381. „po § 2. zadnja alineja zakona od 3. listopada 1876. maličnog postupka s razloga nenadležnosti".

Kr. banski stol riješidbom svojom od 29. travnja 1908. broj 4960 potvrdi ovu odluku slijedećim obrazloženjem:

„uvaživ, da ustanova § 2. al. 3. zakona od 3. listopada 1876. o postupku u pravnim poslovima manje vrijednosti naročito i imperativno odredjuje, da se ovaj zakon u granicama § 1. proteže i na prijepore iz trgovačko pravnih poslova; uvaživ, da ustanova § 6. zakona od 3. listopada 1876. o sudb. trg. mjenb. i postupku pred trg. mjenb. sudovima ne stoji u oprijeci s gore navedenom zakonskom ustanovom mal. post., jer se u § 6 spomenutog zakona ustanovljuje, koje se rasprave iz trgovačkih poslova, u koliko ne spadaju pod nadležnost kr. kot. suda kao mal. suda, mogu u mjestima gdje neima trgovačkog — mjenbenog suda, podignuti pred običnim nadležnim gradjanskim sudom, dakle pred svakim kr. kotarskim sudom u mjestima gdje ne ima sudbenoga stola".

Kr. stol sedmorice potvrdi obje nižje odluke vrhovnom svojom riješidbom od 30. srpnja 1908. broj 3253 iz slijedećih razloga:

„vidiv, da je zakon u maličnom postupku od istoga dana kad i zakon o sudbenosti trgovačkoj mjenbenoj i postupku pred trgovačko mjenbenim sudovi, naime oba od 3. listopada 1876. te po tom jedan drugoga nadopunjuje;

vidiv, da se u § 2. zakona o maličnom postupku odredjuje, da se isti proteže na sve prepore iz trgovačko-pravnih poslova u granicama § 1. rečenog zakona, a da se ta ustanova ničim drugim ne ograničuje;

vidiv, da se ustanova § 6. zakona o sudbenosti trgovačko-mjenbenoj mora u skladu s ustanovom § 1. zakona o maličnom postupku tumačiti, pa da se zato ustanova § 6. zakona o sudbenosti trgovačko mjenbenoj inače tumačiti ne može, nego tako, da se ista odnosi na parnice, koje po iznosu ne spadaju pred mjesni odnosno mališni sud."

Treći slučaj:

Na tužbu trg. tvrdke P. i D. proti trgovcu V. B. izrekao je kr. kot. sud u B. dana 19. prosinca 1907. broj 22.267 slijedeću svoju odluku:

„Tužba de praes: 22. studena 1907. broj 20594/gr. odbija se radi nenadležnosti ovog suda; trošak tuženog obredjuje se sa K 21.15 fil., koje mu imade tužiteljica platiti za 8 dana pod ovrhom, a sve iz razloga:

Nepreporno je medju strankama, da je tuženi trgovac protokoliran, tužiteljica jednako trgovačka tvrdka; nepreporno je, da se u nazočnom slučaju radi o trgovačkom poslu na strani tuženog po § 258. t. z. iz kojeg proizlazi utužena diferenca.

Budući, da je tuženi osporio onaj navod tužiteljice, da je kupio od nje uz naknadnu dobavu baš 1000 svežanja pamuka; a pošto je tuženi preuzeo

Digitized by Google

samo jedan dio od toga, ter nije htio preuzeti 336 svežanja to je preporno medju strankama, dali su ugovorile dobavu 1000 svežanja ili manje, dakle je preporna pogodba glede onog opsega, a dok je pravni slučaj medju strankama takav, i dok je sama pogodba u preporu, to se odnošaji iz nje ne mogu posudjivati u maličnom postupku, već samo redovitom.

Za taj postupak ovaj sud nije nadležan, jer taj spor spada po § 1. zak. od 3. listopada 1876. o sudbenosti trg. mjenb. pred nadležni trgovački sud.

Povrh toga budući se radi o trgovačkom poslu, koji se zbio u gradu B. ne može ovaj sud kao mališni raspravljati ni utuženu diferencu, jer u gradu B. ima trgovački sud (§ 6. z. o trg. mjenb. sudb.) pak je stoga jedino to sudište kao kausalni forum ovlašteno ovu stvar raspraviti.

Valjalo je stoga radi nenadležnosti tužbu odbiti, i tužiteljica se upućuje s tom tužbom pred rečeni trgovački sud."

Povodom utoka tužiteljice ukinuo je banski stol ovu prvomolbenu odluku i to slijedećom svojom riješitbom od 11. ožujka 1908. broj 5578:

„vidiv, da je povodom tužiteljičine tužbe proti tuženiku predmetom predležeće parnice samo platež naknade štete u iznosu od K 84 nastale navodno odatle, što da tuženik nije od tužiteljice u ugovoreno vrijeme od 1000 svežanja pletiva konca i pamuka od nje kupljenih 336 preuzeo;

vidiv, da medju strankama parbenima nije prijeporno da su se isplata odnosne kupovnine kao i ispunjenje odnosne tuženikove obveze u mjestu sjedišta tužiteljičine tvrdke — dakle u gradu B. obaviti imali;

vidiv, da zak. od 3. listopada 1876. o postupku u pravnih poslovih manje vrijednosti imperativno nalaže, da se parnice dapače i one proizviruće iz trgovačko-pravnih posala, po smislu §§ 1. i 2. reč. zak. ako u istih utuženi iznos od K 200 ne nadmašuje, imadu voditi i raspravljati po kralj. kotarskih kao maličnih sudovih;

vidiv, da tako i rasprava ove tužiteljičine tužbe, jer se sa istom zahtjeva od tuženika samo platež odštetne svote od K 84 dakle iznosa K 200 nenadmašujućega, spada pred prvomolbeni kao mališni sud."

Na sasma protivnom stanovištu stoji banski stol u slijedećem slučaju:

B. Š. tuži S. k. z. d. d. u B. na platež iznosa od K 30 u ime isplate kupona.

Kr. kot. sud u B. odlukom svojom od 29. svibnja 1908. broj 9334 „odbija tužbu radi nenadležnosti ovog suda i upućuje s tužbom na nadležni trgovački sud osudivši tužiteljicu na naknadu parbenog troška, a sve to iz slijedećih razloga:

Obje su stranke protokolirana trgovačka društva kod kr. sudbenog stola kao trgovačkog suda u B. — Obje su dakle stranke trgovci u smislu trgovačkog zakona. Predmet parnice jest isplata kupona tuženičkih dionica koje je tužiteljica nabavila, dakle je ta nabava tih kupona po § 259. toč. 2. trg. zakona za tužiteljicu trgovački posao; a pošto je iz tog posla

Digitized by Google

nastala tražbina proti tuženom, koji je protokoliran trgovac to prosudjenje ovog spora spada po § 1. zak. od 3. listopada 1876. o sudbenosti trg. mjenbenoj u nadležnost trgovačkog suda u svom slučaju kr. sudbenog stola u B.

Pošto se radi o poslu po § 259. toč. 2. trg. zakona to je po § 6. cit. zak. od 3. listopada 1876. isključen ini sud od prosudjenja tog odnošaja pa se tako ne može uporaviti niti propis § 2. mal. post."

Utok tužiteljice proti toj odluci odpućen je po banskom stolu slje-dećom riješitbom od 7. listopada 1908. broj 17.913.

„uvaživ, da je tuženik protokolirani trgovac, a posao, iz kog proističe utužena tražbina, svakako već i po § 260. al. 1. trg. zak. trgovački posao, počem prijepor spada pod nadležnost trgovačko-mjenbenih sudova;

uvaživ k tomu, da se raspravljajući sud nalazi u sjedištu sudb. stola, pa da po tome ni iznimna ustanova §-a 6. zak. od 3. listopada 1876. o sudb. trg. mjenb. ne može do uporabe doći, a da se zadnja al. §-a 2. mal. post. odnosi samo na takove prijepore, koji bipod nadležnost dotičnoga kotarskoga suda i inače bez obzira na primjenjivost mal. postupka spadali."

Pitanje je sada kako da tužitelj može pri podnešenju tužbe sigurnošću znati da mu ne će tužba odbijena biti radi nenadležnosti, kada u najnovijoj praksi imademo tom pitanju protuslovnih riješidaba?

U interesu pravne sjegurnosti bilo bi od prijeke nužde, da baš u tom pitanju bude uvedena stalna i jednolika judikatura, jer baš takovih slučajeva imade usljed rastućeg trgovačkog prometa danomice sve više i više.

Dr. —r.

PRAVOSUDJE.

A. Gradjansko.

Za pitanje, ima li dijete, iza kako dodje u godine, predvidjene u §-u 142. o g. z. da ostane u njezi majke, ili ga se ima da predade ocu, odlučno je samo dobro djeteta.

(Vrhovno riješenje od 3. lipnja 1908. R. IX. 51—8.)

Pošto je dijete navršilo godine predvigjene u §-u 142. o. g. z. otac je pitao da sud naredi majci da mu izruči dijete koje se nalazi u njezinoj njezi.

Prvi je sud udovoljio prijedlogu.

Majka je proti tomu zaključku učinila utok, tvrdeći s jednom liječničkom svjedočbom da je dijete boležljivo da treba majčine njege i da otac žive u suložništvu s drugim ženskim te da bi to zlo uplivalo na dobar odgoj djeteta.

Utočni sud, pošto je učinio izvide u pogledu ove druge tvrdnje koja se je prikazala neosnovanom, odbio je utok i potvrdio napadnuti zaključak.

Digitized by Google

Razlozi: Utjecateljica ističe da je dijete bolesno i da treba majčine njege, koja je jedina kadra da uzdrži na životu tako slabo dijete, i da otac žive sa dvije žene koje mu nijesu u rodu i ne poznaju hrvatskog jezika, u kojemu se dijete jedino može da izrazi i dade razumjeti.

Bolest djeteta ne može da u načelu bude zaprijekom za njegovo izručenje; može da opravda odgodu izručenja dok nastupe ljepši dani, dok mu prestane eventualna ognjica ili slično, o čemu će se eventualno odlučiti u času, kad bude imala slijediti predaja, dok, što se tiče njege, to nije zakoniti razlog da se zaniječi predaja djeteta ocu, koji može da jednako njeguje ili dade njegovati svoje dijete kao što ga majka njeguje.

Iz učinjenih izvida pak ne proističe da otac žive su dvije žene nego da kod njega žive jedna služavka o kojoj da nije čuti da žive u intimnom odnošaju s predlagateljem. Ako služavka pak nezna hrvatski, ni to nije zakoniti razlog da se uskrati predaja djeteta, jer otac ma pravo da uzgaja dijete u jeziku u kom hoće, a štitnički je sud tu da nadzire, da uzgoj ne bude protivan onomu što zakoni propisuju.

Trebalo je za to odbiti utok i potvrditi napadnuti zaključak.

Uslijed revizijskog utoka majke djeteta vrhovni je sud ukinuo oba n ža zaključka i naredio da se učine još dalji izvidi te da se ponovno riješi vrhu prijedloga za izručenje djeteta.

Obrazloženje: Za pitanje ima li dijete, i iza kako dogje u godine predvigjene u § 142. gr. z., da ostane u njezi majke, ili ga se ima da predade ocu, odlučno je samo dobro djeteta, pa se je tek u podrednom pravcu osvrnuti na interese roditelja.

Nijesu se samo vrhu imovinskih prilika i obiteljskih odnošaja oca — imali da provedu izvidi — koji su dali tek sasma općeniti uspjeh — te nije njih samih bilo uzeti za temelj riješenja, nego je što više i majci djeteta morala biti dana prilika, da podkrijepi njene prigovore, koje podiže proti tomu, da se dijete preda ocu, te je ispadak i tih izvida, kao i onih vrhu imovinskih prilika majke, njenog ponašanja i moralnog upliva njene okoline na ćud i način mišljenja djeteta, bilo uvažiti pri prihvaćenju zaključka. E da dijete još i nadalje kod sebe zadrži, pozivlje se majka i na njegovo trajno nestalno zdravstveno stanje, prouzročeno uslijed neke tobože kroničke bolesti — radi česa da dijete još treba stalne materinske njege — što se pri riješenju nazočnog pitanja mora jednako potanko da uvaži.

Za izdanje riješenja nužno je dakle popuniti nedovoljni i ne u smislu gornjeg zakonskog pravila, sakupljeni materijal, sa pouzdanijim i podrobnijim obavijestima u gore navedenim pravcima, pa i sa strane dotičnih nadležnih državnih faktora. Pri tome će biti nadalje dužnost, da se ustanovi, s kakvim je uspjehom majka do sada njegovala i odgajala dijete, te prikazuje li se, obzirom na to, dalja skrb majke, savjetna, za dobro djeteta.

Obzirom na do sada istaknuto bilo je po § 16. C. P. 9. kolovoza 1854. br. 208 L. D. Z. ukinuti napadnuto riješenje kao neumjesno, odnosno kao preuranjeno, te narediti prvom sudu da poduzme istaknute izvide u svrhu ponovnog, zakonu odgovarajućeg riješenja. Saopćio D. M.

Digitized by Google

K tumačenju §§ 12. i 15. sl. d) naredbe ministarstva nut. djela i pravosudja od 17. prosinca 1858. br. 230. 2. vl. l.

Kr. kot. sud u Z. u parnici D. J. iz V. K. po Dru. Ž. B. protiv M. S. iz Z. po Dru. J. R. radi razrešenja zakupnog ugovora glede nekretnina sprp. na tužbu primlj. 29. rujna 1906. br. 1726 gr. P. 280—1906. izrekao je osudu od 14. studena 1907. br. 22384 gr.:

Tuženi M. S. dužan je priznati razriešenim zakupni ugovor od 14. studena 1902., koj je sklopljen izmedju njega i tužiteljice D. J. i kojim je on u zakup uzeo tužiteljičinu pustaru u C. i I. u Š. u površini od 276 j. za vrieme od 10 godina, te joj je dužan ovu uporabštinu u onakovom stanju u kakovom ju je primio predati odmah nakon pravomoćnosti ove osude, podjedno pak i naknaditi joj parbene sudbeno na 299 K 40 f obredjene troškove za 8 dana pod pretnjom ovrhe.

Protiv ove osude podnio je tuženi u 14-dnevnom roku priziv, koji je kr. kot. sud u Z. odlukom od 16. prosinca 1907. br. 27049 gr. temeljem §§ 12. i 15. sl. d) naredbe ministarstva unut. djela i pravosudja od 17. prosinca 1858. br. 230. zem. vlad. lista kao prekasno podnesen odbio.

Kr. banski stol svojim riešenjem od 30. prosinca 1907. br. 30139 uvaživ, da parnica ova nije povedena na prigovore proti sudbenoj odpovjedi niti proti nalogu predvidjenom u §-u 11. naredbe minist. unut. djela i pravosudja od 17. prosinca 1858. br. 230. zem. vlad. lista, već na tužbu radi razriešenja zakupnog ugovora;

uvaživ, da prema tomu za ovu parbu ne vriedi iznimka u §-u 15. sl. d) gornje naredbe navedena, koja traži za podnesenje pravnoga priziva rok od tri dana, pa da je ustanova ova u nazočnom slučaju krivo uporavljena i zato napadnuta odluka odbijajuć priziv tuženika kao prekasno podnešen ništetna, —

obnašao je povodom pravodobno podnešenoga utoka tuženika napadnutu odluku toga kr. kot. suda od 16. prosinca 1907. br. 27049 gr. ukinuti te tome sudu naložiti, da sa prizivom de praes: 12. prosinca 1907. br. 27049 gr. kao pravodobno podnesenim po propisih redovitoga parbenoga postupka postupa.

Usljed vanrednog previdnog utoka tužiteljice kr. stol sedmorice svojom riešidbom od 12. ožujka 1908. br. 1245:

vidiv, da naredba ministarstva nut. djela i pravosudja od 17. prosinca 1858. br. 230. d. z. l. već u naslovu a zatim u § 1. govori o sudbenom postupku pri parnicah iz uporabne pogodbe u obće, a nadalje napose o sudbenom postupku pri odpovjedanju i povraćanju u zakup ili najam uzetih nepokretnih stvari, —

vidiv nadalje, da se po §. 12. uvodno spomenute naredbe s v a k a parnica iz pogodaba uporabnih imade raspravljati po propisima o ustmenom postupku, nego s ustanovami, sadržanimi u istoj naredbi, bez razlike, da li se parnica odnosi na obstanak pogodbe ili samo na prava, izviruća iz nje, i bez obzira, bilo pravo kakovo mu drago, i bila svota tražbine, kolika mu drago. —

vidiv, da po §. 15. iste naredbe, kada se raspravljaju tužbe, kojim se dokinuće ili ugasnuće pogodbe uporabne traži iz drugih razloga, a n e s t o g a što ističe rok uporabni, — a ovaj je slučaj predmetom nazočne parnice — imadu valjati propisi §§. 13. i 14. iste naredbe, a izvan toga uz

Digitized by Google

ostale osobite propise, različne od naredaba za postupak ustmeni, i onaj točke d), §. 15., po kojem se prijava priziva i previda, s kojom se pritužbe spojiti imadu, što najkraće, imadu podnieti za tri dana po dostavljenoj osudi, te

vidiv, prema tomu, da je prvosudna odluka, odbijajuća u roku od 8 dana nakon dostavljene osude podnešeni priziv tuženoga M. S. kao prekasno podnešen, utemeljena na propisima §§. 12. i 15. toč. d), uvodno spomenute ministarske naredbe, —

obnašao je: povodom previdnoga utoka tužitelja D. J. preinačiti napadnutu riešitbu kr. banskog stola, ter uspostaviti onu prvoga suda.

Trošak previdnoga utoka ima tužiteljica sama nositi, jer ga protustranka skrivila nije, a za osudjenje sudca nedotiču uvjeti §. 342. grpp.

Dr. Veljko G.

Pojam služnosti vidika (§. 476. o. g. z.)

(Vrhovno riešenje od 5. svibnja 1908. br. IX. 1008.)

U jednoj gradjevnoj parnici tuženik je prigovarao, da pogodbom on ima pravo služnosti vidika na dvorištu i za to da se naumljenom gradnjom terase na jednom dijelu tog dvorišta ograničuje njegovo pravo služnosti.

Ovaj su prigovor odbila sva tri stepena.

Razlozi prizivnog suda u S. (Br. 78). U koliko prizivatelj u svom prizivu ističe u pogledu prostora slobodna vidiku da pošto podnevni stari zid udaljen je od kuće 261-2 m. 14.80 tako, da od kuće do toga zida opstojaše prostor slobodan vidiku u tolikoj duljini, a da projektirana taraca imati će osim tog zida i drugi bliži kući za m. 5.30 i da će se time suziti opseg služnosti podložnog prostora za m. 5.30 i da to sprečava i ograničuje služnost, prizivni je dvor mnijenja, da time što se na jednom dijelu avlije poslužnog dobra hoće da sagradi teraca ne biva sužen prostor slobodan vidiku jer će u naprijed viditi terasu mješte avlije, a služnost vidika ne može se tako proširiti da vlastnik poslužnog dobra ne smije mješte avlije graditi taracu, nego je valja sužiti na koliko dopušta njezina narav i svrha radi koje je ustanovljena (§. 484. o. g. z.)

Razlozi vrhovnog riješenja: Nema pogrešnoga pravnog a prosudjenja spora. Kućna služnost vidika nije u zakonu potanje definirana (§. 476. gr. z.) Zeiller Com. II. st. 295. kaže: „njezin se pojam pokazuje samo po sebi". Po §. 6· gr. zak. morati će se odlučnu važnost dati običnom značenju riječi u govoru i ekonomskoj svrsi prava, koje je time označeno.

Protivno služnostima ne oduzimanja povlasnoj kući svjetlosti i zraka, koje imaju da ovu uzdrže samo obitaljivu, pravo služnosti vidika ide za tim, da podigne ovu obitaljivost, da učini ugodnijim boravljenje stanara u povlasnoj kući (isporedi Krainz-Ehrenzweig I. str. 732. i 115. i 16 Dig. 8. tit. 2 de serv. praed. urb.) pri čemu dolazi u obzir ugodnost stanara u izgledu na okolicu.

Pri okolnosti pak da je čest. 263 ne možda vrt ili slično, već dvorište, koje služi za razne kućne svrhe, mogaše za ovaj izgled zaista biti bitan samo daleki vidik preko nekdašnjih zidina, a ne vidik u samo dvorište. Netom daleki vidik nije smeten, nije prama tomu povrijegjeno pravo služnosti,

Digitized by Google

koje je možda bilo pogodbom dano. A ustanovio je prizivni sudac da ne biva ograničen prama stanju pri sklopljenju pogodbe 11. travnja 1856. daleki vidik usljed naumljene gradnje terase, o kojoj se jedino radi po prigovoru podignutu od prizivatelja.

Valjalo je prama tome odbiti reviziju. Saopćio D. M.

Iz upravne prakse.

Ne ima se smatrati razriješenim zakup općinskog lovišta uslijed smrti jednog člana skupnog zakupa, kad preostali član skupnog zakupa privalom nasljednika preuzima sva prava i obveze, što iz zakupnog ugovora proističu.

Rješitba kr. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 25. lipnja 1908. broj III.-D 1255 glasi:

Uvažuje se utok A. G. od 13. svibnja 1908. br. 15.595, ukidaju se zaključak zastupstva upravne općine sl. i kr. grad O. od 21. travnja 1908. red. broj 68 ter odluka gradskog poglavarstva od 2. svibnja 1908. br. 11.946-III., pak se odlučuje, da se ne ima smrću A. pl. M. smatrati razriješenom zakupna pogodba o zakupu I. gradskog lovišta, već se imade A. G. smatrati zakupnikom tog lovišta sve do 31. srpnja 1917., kad rok zakupu ističe.

Razlozi: A. pl. M. dostao je zakup I. gradskog lovišta na dražbi dana 29. prosinca 1901. za vrijeme od 1. kolovoza 1902. do 31. srpnja 1917.

Dražba zakupa odobrena je pravomoćnom odlukom gradskog poglavarstva od 28. veljače 1902. br. 29.744, te je sklopljen izmedju gradske općine i A. pl. M. zakupni ugovor od 28. ožujka 1902.

Gradsko poglavarstvo primilo je pravomoćnom odlukom od 6. travnja 1902. br. 298 na znanje izjavu zakupnika A. pl. M., kojom uzimlje u skupni zakup A. G. Tim je A. G. pravnovaljano postao suzakupnikom I. gradskog lovišta (al. poslijednja § 9. zakona o lovu), komu su sad zakupnici A. pl. M. i A. G.

Suzakupnik A. G. u zapisniku od 27. siječnja 1908. br. 3004. izjavio je, da želi iza smrti A. pl. M. sam izvršivati pravo lova u I. gradskom lovištu prema dosadanjim uvjetima sve dok izmine rok zakupu lovišta.

Zapisniku priložio je očitovanje E. O. od 27. siječnja 1908., jedine nasljednice pokojnog A. pl. M., kojim dozvoljuje, da se jamčevina od 500 K, položena kod gradske blagajne dokazom priložene uredovne namire od 27. ožujka 1902., prenese i rukovodi na ime A. G., koji joj je isplatio onaj iznos, koji je pokojni A. pl. M. za tu jamčevinu uplatio.

Tim povodom zaključilo je zastupstvo zaključkom svojim od 21. travnja 1908. red. broj 68., da se smatra zakupna pogodba o zakupu I. gradskog lovišta smrću zakupnika A. pl. M. razriješenom, jer se je u smislu zakona od 27. travnja 1893. o lovu moglo dati pravo lova u zakup samo na 15 godina, ter se je ugovor sa M. sklopiti smio samo do srpnja ove godine.

Ovaj nazor zastupstva neosnovan je, ter je gradsko poglavarstvo dne 31. ožujka 1902. dospjeli zakup I. gradskog lovišta sasvim ispravno, obzirom na naredbu kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade,

Digitized by Google

odjela za unutarnje poslove od 11. rujna 1899. br. 51.192, ter §§ 1. i 67. zakona od 27. travnja 1893. o lovu prema § 7. istog zakona, izdalo dana 29. prosinca 1901. dražbom u zakup na 15 godina, počam od 1. kolovoza 1902. dakle do 31. srpnja 1917., a A. G. ovlašten je vršiti pravo lova u I. gradskom lovištu kao jedini zakupnik istog dalje sve dok rok zakupu izmine s ovih razloga:

I ako političke oblasti izdavaju u zakup općinska lovišta, to se ugovori o zakupu takovih lovišta kao privatno-pravne pogodbe imadu prosudjivati po ustanovama obćeg gradjanskog zakona.

U smislu § 918. o. gr. z., te dočim u §§ 1112.—1121. istog zakona taksativno nabrojeni slučajevi prestanka uporabne pogodbe, ne navode slučaj smrti kontrahenta razlogom prestanka uporabne pogodbe, prešla su sva prava i obveze iz pogodbe o zakupu I. gradskog lovišta od suzakupnika A. pl. M. na jedinu njegovu nasljednicu E. O.

Ova dokazom očitovanja od 27. siječnja 1908. ne reflektira na dalnje vršenje lova, prepušta sva prava iz zakupne pogodbe A. G., ali i sve obveze, što ovaj prihvaća.

Tim je postao A. G. jedinim zakupnikom I. gradskog lovišta, pak su sad zakupnom ugovoru kontrahenti s jedne strane upravna općina sl. i kr. grad O., s druge strane zakupnik A. G.

Pošto je do sada udovoljivano svim uvjetima zakupa I. gradskog lovišta, pošto postoji propisna jamčevina za dalnji zakup lovišta, pošto je u osobnom pogledu A. G. pravno sposoban (§ 9. al. 4. zak. o lovu) izvršivati pravo lova u općinskom lovištu, pošto se zakupni ugovor o zakupu prava lova, kao dvostrani pravni posao, sa strane upravne općine sl. i kr. grad O. jednostrano proti volji drugog kontrahenta A. G. razriješiti ne može, to je A. G., kao jedini zakupnik I. gradskog lovišta, vlastan vršiti pravo lova dalje, dok mine ugovoreni rok zakupu, naime do 31. srpnja 1917.

Uslijed toga valjalo je ukinuti i zaključak zastupstva od 21. travnja 1908. red. broj 68 i odluku gradskog poglavarstva od 2. svibnja 1908. br. 11.946.-III. Priopćio Guido Špigelski, kr. kot. predstojnik.

KNJIŽEVNOST.

Dr. Meier Eugen: Die Beschränkungen der Zwangsvollstreckung (Lehre von den Kompetenzstücken) nach schweizerischem Recht, Zürich, Druck und Verlag von Schulthess et Co., 1907. Fr. 4. str. XIII + 163.

Novi zakoni napustili su načelo staroga rimskoga prava, po kojemu dužnik bez svakoga obzira odgovara vjerovniku cijelim svojim imetkom i dapače svojom osobom. U ovršnom postupku ne vlada više načelo za koje se je bio još Ihering (Kampf um's Recht str. 87) zauzeo da mora vjerovnik doći do svoga prava, makar dužnik pogine. Naprotiv zastupa se načelo, da pravo vjerovnika ne smije uništiti materijalno dužnika do te mjere, da se stavi u sumnju njegova ekzistencija. Sa gledišta socijalnoga, sveopćegospodarskoga i upravnoga stavljaju nova zakonodavstva granice, kojih ne može vjerovnik kod vršenja svoga prava preći. Ovršni red modernoga

Digitized by Google

prava isključuje od ovrhe više pokretnih predmeta, koji su dužniku i njegovoj porodici nužni. Njemačka znanost upotrebljuje za te predmete čudnovat naziv „Kompetenzstücke" (od beneficium competentiae).

Tom se naukom zanima E. Meier u navedenoj raspravi. Podlogom služi mu čl. 92 švicarskog ovršnog reda (Das Bundesgesetz uber Schuldbetreibung und Konkurs vom 11. April 1889). Ali ne samo švicarski zakon sa svojima osnovama nego i druga starija i nova zakonodavstva u tom pitanju razglaba pisac. Osobito interesantan je historički razvitak toga pitanja i nabrajanje predmeta koji su bili isključeni od ovrhe kod starodrevnih naroda naročito u babilonskom zakoniku Hammurabi-a, u egipatskom, jevrejskom, grčkom i rimskom pravu. Svukuda se je zakonodavstvo ravnalo prema svagdašnjim potrebam naroda. Vidimo n. pr., da je već egipatsko pravo isključilo ispod ovrhe kuću seljaka za stanovanje sa svim seljačkim namještajem, sa marvom (blagom) i gospodarskim orudjem (str. 7 op. 5)

To iskjučenje opetuje se i u drugim zakonodavstvima, naročito i u kasnijem rimskom pravu (str. 18 slied.).

Rimsko pravo poznavalo je ne samo isključenje nekojih predmeta nego i beneficium competentiae: radi nekih tražbina nije odgovaralo cijelo imanje dužnika, nego samo u toliko, da dužnik ne gladuje (ne egeat). Dakle nisu bili pojedini predmeti isključeni od ovrhe, nego se je izvjestan dio cielokupnog imanja ostavljao prema odmjerenju suda kao milost dužniku. Ta sudska milost izražena je bila već u sudi, koja je glasila onamo, da dužnik ima platiti id, quod facere potest. Motiv tom institutu bio je jednostrani obzir na osobu dužnika: inhumanum enim erat, spoliatum fortunis suis in solidum damnari. Taj institut ne dolazi danas ni u jednom zakonodavstvu, ma da je bio predmetom rasprave kod 22. njemačkog pravničkog zbora (deutscher Juristentag str. 3, 15).

Moderno pravo prihvatilo je opet načelo drevnoga prava, jer je partikularno germansko pravo srednijega vijeka napustilo bilo izključenje pojedinih predmeta ispod ovrhe (str. 27), dočim je sveopće pravo primilo sa recepcijom rimskoga prava takogjer ovršne ekzemcije te je s vremenom uvelo i u partikularna zakonodavstva (str. 31/32).

Pretresajući pojedina pitanja čl. 92 švic. ovrš. reda zanima se pisac medju drugim takodjer pitanjem, da li je isključenje absolutne naravi, ili pak ovršenik može taj propis osujetiti, čim dozvoli, da se ovrha obavi i na zakonom isključen predmet. Pitanje je to važno u toliko, da se ujedno rješava time valjanost ugovornog prava zaloga glede isključenih predmeta. Pisac govori o tom na četiri mjesta (str. 59., 71. slied., 158. i 163.), ali izgleda, da nije sa odgovorom na čisto, jer na svakom mjestu protivno tvrdi te smatra na svršetku (str. 163) nužnim, još nešto pridodati, „um nicht missverstanden zu werden". Vidi se ali iz izvadjanja pisca, da praksa švicarskih sudova stoji na stanovištu, da de lege lata odpada isključenje, čim ovršenik pristane na ovrhu isključenih predmeta. Pisac tu praksu odobrava, ma da priznaje, da slovo zakona („unpfandbar sind" etc.) dopušta i protivno mnijenje (163). To protivno mnijenje opravdano je svakako de lege ferenda (str. 158) — Citirana praksa švicarskih sudova nije neoboriva. Tome neka služi dokazom n. pr. rečenica: „Die Gegenstände sind unpfandbar, sind sie aber rechtsgültig (to je baš petitio principii !) gepfändet, so sind sie auch verwertbar" (str. 73).

Digitized by Google

Iz toga primjera vidi se, da je pisac u znanosti početnik te da mu manjka znanstvena erudicija. Nu ipak doprinaša njegova rasprava mnogo materijala, koji pisac obradjuje svestrano i u lahkoj formi.

Dr. M. Zobkow.

Falkmann R.: Senatspraesident am Kammergericht. Die Zwangsvollstreckung mit Ausschluss der Zwangsvollstreckung in das unbewegliche Vermögen. Zweite gänzlich umgearbeitete Auflage. I. Teil, Berlin, Franz Siemenroth 1899—1908. (str. 593). Mk. 11.90.

Tko se bavi pitanjem ovrhe, ne može mimoići navedeno dijelo učenoga njemačkoga sudca. U drugom izdanju predstavlja se ono prema prvom izdanju kao posve nova radnja. Pisac predočuje naime cijelo procesualno i gradjansko pravo u pitanju ovrhe te obzirom na nov gradj. zakonik za njemačku carevinu morao je prvo izdanje, koje je kritika izvanredno pohvalno primila, sa temelja preraditi. Pri tom uzima pisac obzir takogjer na historički razvitak pojedinih instituta te na sveopće, prusko i francesko pravo. Literatura starija i najnovija potpuno je izrabljena. To vriedi još u većoj mjeri glede njemačke judikature tako, da je to dielo za praktičkog juristu još koristnije, nego za teoretičara. Novom izdanju pridodao je (Kap. VII) pisac nauku o pobojnom pravu (Konkurs und Anfechtung in ihren Beziehungen zur Zwangsvollstreckung), jer je nazora, da je pobojna tužba pripomoćno sredstvo za provedenje ovrhe. U prvom dielu raspravlja o općim načelima ovrhe: o ovršnom naslovu, o strankama, o oblastima u ovršnom postupku, o načelima postupka, o prigovorima te izlučnoj tužbi, konačno o uplivu stečaja i prava pobijanja na ovrhu. Svako je pitanje obradjeno sa svim potankostima i velikom vještinom. Pisac obazire se svukuda takogjer na austr. ovršni red.

Dr. M. Zobkow.

Schmidt Richard, Prof. der Rechte in Freiburg i. Br., Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechts. Zweite, umgearbeitete Auflage. Leipzig, Verlag von Duncker et Humbolt 1906. (str. XXII + 1113). M. 22.

Od množine komentara i sistematičkih dijela o gradj. parb. postupniku spada navedeno dijelo medju najnovije. Pisac je morao prvo izdanje (1898 g.) obzirom na gradj. zak. za njemačku carevinu i novelu gradj. parb. post. od god. 1898. temeljito preraditi. Ali on stoji i u drugom izdanju na historičkoj podlozi, jer se može samo tim načinom objektivno prosuditi vriednost njem. gradj. parb. postupnika. Pisac cijeni visoko tu vriednost te je protivan principielnoj reformi budi u duhu engleskoga i franceskoga postupnika, budi u duhu nove „socijalne“ reforme. Po njegovom nazoru ne smiju stranke (odvjetnici) u parb. postupniku preuzeti vlast (stanovište englesko-franceskoga prava), niti se smije sva vlast koncentrirati u rukama sudca, kako to čini austr. gr. parb. post. sa svojom „socijalnom“ reformom (str. VIII i 127 slied.). Samo nije pisac dokazao u pojedinim pitanjima, za što i gdje je krivo stanovište te reforme „najmodernijega prava“, te nije opravdao stroge svoje kritike, izražene u riečima: Es hat Not ... seinen (des Z. Pr.) Kredit zu wahren ... gegenüber der polizeistaatlich-konzentrirenden Tendenz

Digitized by Google

des österreichischen Rechts, die das Machtgefühl des richterlichen Beamtentums in so bedenklicher Weise zu steigern geeignet ist". (str. VIII). Većina izvrstnih jurista u Njemačkoj ne dijeli sigurno toga nazora Schmidta i drugčije sudi o austr. gradj. parb. postupniku.

Dielo Schmidta veoma je obsežno kao priručnik. Na početku svakoga odsjeka navedena je literatura .Njemačka judikatura svestrano je rabljena. Način predstavljenja težak je. Iz toga „učbenika" mnogo može naučiti, ali samo stariji školovan već pravnik. Dr. M. Zobkow.

Vladimir Mažuranić. Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik. Svezak I. (A—Čtenija.)

Odlični predsjednik kr. banskog stola g. Vladimir Mažuranić dariva hrvatsku pravnu literaturu prvom sveskom pravnopovjesnoga glosara. Pogled već u tu prvu svesku otkriva nam veličinu koncepcije, vanredno obilje pribrane gradje, temeljno poznavanje naše pravne prošlosti na širokoj komparativnoj osnovci, duboku pravničku erudiciju i fini juristički takt u svezi s oštroumnim konjekturama. U današnje doba gotovo cehovske organizacije naučnoga rada zadivljuje nas ovaj „Privatgelehrter", kako se M. zaista bez svakog primisalja mora nazvati. Želim čitaoce našega „Mjesečnika" upozoriti na važnost nekih prinosa za historijsko naše državno pravo, koliko to nijesu već učinili drugi referenti. Ići ćemo azbučnim redom.

Već kod riječi arenga (francuski harangue) privodi se i značenje „zbor svega puka" uz citat iz dubrovačkoga statuta: „statutum confirmatum per arengum non nisi per arengum dissolvatur." Zanimljivo je i ovdje konstatovati, kako statut znači normu pisanoga prava za razliku od običajnoga prava (lex, consuetudo). Iz te odredbe razabira se nadalje i načelo o formalnoj zakonskoj snazi, po kojem se zakon može promijeniti samo na isti način, kako je nastao, t. j. novim statutom, a ne vladinom naredbom. Poznato je iz engleske ustavne povijesti, da se pojam modernoga konstitucionalnog zakona ustalio istom u povodu statuta 51 Edw. III., kojim je odredjeno, da se statuti mogu mijenjati samo uz privolu parlamenta. No arenga znači još i pravo glasa, što ga ima gradjanin, koji od kuće plaća porez. Tako i ovdje izbija ona prastara, već iz rimske i grčke povijesti poznata misao o cenzu kao temelju prava glasa.

U današnje doba kad se i u nas toliko govori o izbornoj reformi, vrlo je zanimljivo tumačenje riječi balota i bussola. Balota, balotanje znači birati kuglicama. Glasalo se dakle kuglicama. Bussola pak znači škrinjicu priredjenu za glasovanje. Kod stvaranja zaključaka u vijećima dalmatinskih gradova služe redovno takove busole, s otvorom na poklopcu, kroz koji se mogu unutra baciti kuglice za glasanje. Kad se radi o prijedlozima, dvije su busole: jedna „del sic", druga „del non". Različne su boje: u Spljetu je ona „del sic" crvena, a ona „del non" žuta. Kad vijećnik glasuje, treba da segne objema rukama, desnom u jednu a lijevom u drugu busolu, da tako uzmogne neopazice spustiti svoju balotu za prijedlog ili protiv prijedloga. Ako se u nas želi uvesti tajno glasovanje, eto gotova načina izbora, koji je od prilike tako uredjen i u Grčkoj i u Srbiji.

Interesno je, da se u različnim našim pravnim izvorima pojavljuje

Digitized by Google

germanski „Bann" pod imenom: b a n d (prema talijanskom bando) u sva tri značenja: ponajprije kao policijska naredbena i kaznena vlast u najširem smislu, zatim djela bandom zabranjena, napokon i kazna bandom odredjena uz doživotni ili kraći izgon.

Originalno je s. v. b a n j s u l i l i s u l j tumačenje članka 12. kralja Ludovika I. od g. 1351., kojim je plemstvo u Slavoniji oprošteno od podavanja marturine i izjednačeno s plemstvom u Ugarskoj u pogledu poreza. Osobite poteškoće tumačen u zadaju riječi: nec ratione collectae marturinarum bansul mora vocatarum. Klaić čita na mjesto „mora" ovako: „more" t. j. more consueto, pa misli, da su Hrvati marturinu zvali banov sulj ili banova suljevina. Mažuranić za „moru" dopušta i varijantu „z mora" t. j. primorski sulj, pa misli, da se u XIII. i XIV. vijeku svagdje govorilo banj sulj, a ne banov sulj. Sul ili sulj po mišljenju M. svakako je slovjenska riječ, te ni u kakvoj svezi ne stoji sa solagium, kako su nagadjali gg. prof. Klaić i M. Maurović. Banj sulj je dakle daća koja ide bana a nazivlje se i kunom, a ban ju je pobirao i u Hrvatskoj preko Gvozda i od kmetova i od slobodnih i pače plemenitih ljudi, samo ne od onih, koji su se ubrajali u dvanaest rodova hrvatskih (nobiles regni Croati duodecim generationum). Ne znam može li se to mišljenje u ovom opsegu priznati utvrdjenim.

Vrlo je poučan članak o banovu stolu ili sudu, ne samo što nam prikazuje historijski razvoj banove sudske vlasti, nego ponajpače zato, što objašnjava i nekim našim historicima nejasni položaj protonotarov u banovu sudu. Protonotar je bio izvjestilac u banovu sudu, ali je i sam rješavao manje važne prijepore, naročito o ovećim likvidnim tražbinama (preko 1000 for.), o založenim dobrima, o parnicama iz ugovora, o povratku kmeta uskoka itd. (isp. o tome ug. čl. 28. : 1715., gdje se ta nadležnost opisuje). Istom za Karla VI. (III.) god. 1723. i 1729. prestaje sudovanje protonotarovo, a zamjenjuje ga u Hrvatskoj tabula judiciaria. Napokon se obilnim primjerima pokazuje, kako je medju ugarskim i hrvatskim sudstvom bilo čestih sukoba o nadležnosti. Vazda se nalazilo plemića, napose velikaša hrvatskih, koji su se protiv zakona svoje otadžbine obraćali na sabore i sudove ugarske. To je potaklo više puta hrvatski sabor, da oštro osudi takove pokušaje.

Istaknuti valja i razlaganje o banovcu, kako se pravo hrvatski zove vicebanus; kraj našeg silnog historizma doista je čudnovato, da se kod nas ipak govori i piše podban. Banovca imenuje ban, kojemu je zamjenikom. U slovinskoj su zemlji i po dva banovca. Banovac zastupa bana i u upravnim poslovima i u sudovanju. On mu je jamačno zamjenik i u vojničkim poslovima, premda se pravo ne razabira, kakav mu je položaj spram kapetana — kapetanom je sabor obično birao samoga bana — i spram potkapetana, kojega je kapetan namiještao. Banovac mora biti domaći plemić (ex pocioribus nobilibus Regni Sclavoniae). Banovac je i senior assessor kod banskoga stola, ali on izdaje naloge sudovima i upravnim oblastima, ovršuje presude, uvodi u posjed, a u poznije vrijeme on zamjenjuje i protonotara. Banovac predsijeda i banovu sudu. Naročito ide banovca sudjenje u kratkim spravama, kratkom pitanju, kratkoj pravdi (breve judicium), kad se u prešnim i manje važnim stvarima sudilo skraćenim postupkom t. zv. kratkim rokom, kratkim sentencijama.

Vrlo je zanimljivo pratiti po našim izvorima, kako i u nas riječ b a r o t. j. muž, čovjek prima razna značenja i u privatnom pravu kao gospodar,

Digitized by Google

otac obitelji i suprug, i najpače u javnom pravu. U Hrvata je najranije od svih slavenskih naroda počela nastajati razlika izmedju plemenitih ljudi uopće i još odličnijih nekih, a taj je razvoj prirodna posljedica jačanja kneževske i zatim kraljevske vlasti. Nema doduše traga, da su se dvorani hrvatskih kraljeva nazivali barunima, ali nema sumnje, da su baš kao u franačkoj državi takovo odlično mjesto barem neki od tih nosilaca znatnijih dvorskih časti sebi i svojim porodicama osigurali i zapremali medju staležima i u državnoj upravi. U jednoj Zvonimirovoj listini broje se medju primate osim biskupa i c o m i t e s e t b a r o n e s, od kojih se spominje Dominik tepčija (curialis comes). Svakako se pod b a r o ima ovdje razumjeti čast slična onima, što su se u Ugarskoj poslije zvali barones regni ex officio, po njemačkom pravu archiofficiales. U doba, kad se u Hrvatskoj zakraljila arpadovska dinastija, bilo je uz te barune po službi svakako već i rodova visokoga plemstva, koji su se i bez obzira na službu svoju isticali kao najviši svjetski stalež. Za kraljevanja Arpadovića i Anžuvinaca podigli su se sve više neki rodovi višega plemstva, te su si ishodili ili iznudili od kraljeva posebne povlastice, naročito pravo, da im samo kralj sudi. Oni uz velik posjed uzimlju i dužnost, da vojuju s više vojnika, pojedini i pod vlastitom zastavom; oni ulaze u vijeće kraljevo, ako i nemaju službe, te se odatle spram nižega plemstva pomalo razvija stalež baruna ili magnata, koji je čl. 1.: 1608. p. kr. konačno uzakonjen. Ali još i kasnije u Hrvata je knez jedini naslov, bez razlike, za svakog plemića, pače slobodnog uglednijeg čovjeka, a uza to i za najsilnijega velmožu. Ovakovi velmože nazivali su se latinski banores naturales za razliku od barones ex officio.

Isto tako i riječ c o m e s ima u latinskim izvorima našim prerazlična značenja: a) glavar, starješina, manje ili više samostalan, pojedinoga slovjenskog plemena, pače i naroda; — b) poglavica po rodu, na čelo župi postavljen ili možda biran, ili pak od kralja imenovan, dakle župan ili špan; u starije doba i u latinskim izvorima dolazi redovno jupanus, zupanus, a tek poslije i comes; katkada je to samo starješina omanje župe ili bratstva; — c) načelnik, prior, rector, knez pojedinih dalmatinskih gradova; — d) dvoranin vladaočev, izmjenice uz naslov jupanus, zupanus, a obično i uz posebnu naznaku službe; — e) velmože, magnat; comites su u tome značenju isto što i primates, principes, proceres Croacie, a dolazi uz njih i naslov barones. Hrvatski velikaši i u poznije doba od XII. vijeka ovamo, pišu se u latinskim listinama vazda comites, a u hrvatskim knez, sve do XVII. vijeka, kad neke obitelji, liberi comites, članovi velikaške kuće, prihvaćaju njemački naslov grof i i u hrvatskim svojim ispravama.

Napokon je f) comes, župan ili špan, i službenik, sad s većom sad s manjom vlašću, pojedinog velmože, biskupa ili vlastelina. Zato valja svagda pripaziti, koje od tih značenja ide u pojedinom slučaju riječ comes.

Mnogo nam kazuje riječ b e d e, koja znači daću, što ju je Gradac zagrebački plaćao banu za otkup vojne dužnosti. Beda je dakle hrvatskim nazivom vojščina. Bede je njemačka riječ, a znači petitio, precaria, collecta, exaetio, te pokazuje, kako su naši sredovječni gradovi u ovim stranama stajali pod vlašću njemačkoga prava.

Za razumijevanje naših starih spomenika valja istaknuti i razliku izmedju c a r a i c e s a r a. Kad se pazi na ispravnost termina, razlikuju se u pravilu ta dva naslova, tako, da je cesar „imperator romanus“ t. j. vladar

Digitized by Google

sv. rimskoga carstva njemačke narodnosti, ali i „imperator, βασιλεύς" istočnoga rimskoga carstva. A car je naslov nekim bugarskim, srpskim i onda turskim vladaocima.

Članak o crkvi sadrži vrlo mnogo zanimljivih podataka.

Ponajprije se u kratkim crtama prikazuje razvitak katoličke crkve u našim stranama i pod narodnom dinastijom i u poznije doba. Za narodne dinastije ne uživaju hrvatski biskupi — osim kninskoga — ni iz daleka takovih posjedovnih prava ni dohodaka, kakovima su ugarske crkve obasuli Arpadovci. Zato M. drži osnovanim mišljenje, da je u tome neobičnom dobrotvorju i darežljivosti pobožnih nasljednika Sv. Stjepana, u njihovoj dosljednoj, bezobzirnoj i opsežnoj zaštiti svih probitaka crkve i njezinih službenika, hrvatsko svećenstvo nalazilo u ono doba veliku pobudu, da podupre onu hrvatsku, rimsko-katoličku stranku, kojoj je uspjelo provesti savez s Ugrima. Ostala je tradicija, da je spoj krune hrvatske s Ugarskom učinjen za spas crkve katoličke u našim stranama; tome u potvrdu navodi M. povlastice kralja Kolomana crkvi rapskoj; naputak hrvatskoga sabora od g. 1607. svojim oratorima za ugarski sabor: „Kako god su se Hrvati pridružili Ugarskoj radi održanja katoličke vjere, tako bi se oni oslobodili zajedničke sveze s Ugrima, kad bi taj razlog prestao (t. j. kad bi Ugri povrijedili tadašnji položaj katoličke, kao državne vjere, u korist protestanata)."

Zanimljivo je uopće istaknuti, kako je svećenstvo uživalo privilegium canonis et fori, ali tek nepotpuno privilegium immunitatis. Tako ima u vinodolskom zakonu o biskupu i o njegovim pravima dosta znatnih odredbi, koje nam pokazuju, kako je knez s općinom zakonodavac u nekim stvarima, pače da je u Vinodolu pop ravan u mnogom pogledu čovjeku neplemenitu, koji je podložan knezu, tako da i za nehaj u duhovničkoj službi kazni popa knez i općina. — M. zatim navodi neke primjere, koji pokazuju, kako su pojedinci mogli postati vlasnici crkvi, te su mogli to svoje pravo prenositi i na nasljednike.

Ne znam, da li su to i u nas tragovi neke „Eigenkirche", o kojima se u novije doba toliko raspravlja u njemačkoj stručnoj literaturi.

Vrijedno je spomenuti, da su neki dalmatinski gradovi pokušali izdavati pravila o manus mortua, hoteći ograničiti stjecanje nekretnina sa strane crkve.

Oštroumna je konjektura, nijesu li svadje gradjana s Graca zagrebačkog s kaptolom i biskupom u kakovoj svezi s husitskim pokretom?

U kratko, tuj je nanizano toliko pobuda za proučavanje povijesti katoličke crkve u našim stranama; a to bi istraživanje bila sveta dužnost naših crkvenih historika. Ne treba ni spominjati, koliko bismo se tim ispitivanjima mogli koristiti mi pravnici, kad pomislimo, kako se u prošlosti hrvatskoj katolička crkva srasla s državom.

Ima još i mnogo drugih stvari. koje su zanimljive s gledišta javnoga prava. Napominjem još naročito članke o plemenima Aka, Babonēg i Cit, o comitatus de Simig, Sumig, ali posao je, mislim, naših historika da o tome izreknu svoj sud.

Na koncu mi je izreći jednu nadu. Nadam se, da će ovaj rječnik učiniti hrvatske pravnike nacionalnijima, upoznajući ih s našim pravnopovjesnim spomenicima i zadahnjujući ih našim pravnim idejama. A najzad moglo bi

Digitized by Google

se s pravom pitati, ne bi li se toliki jedri narodni pravni termini morali upotrijebiti u našem modernom zakonodavstvu ?

O ovoj prvoj svesci mislim da pravo tumačim sud čitavoga našeg javnog mišljenja, ako g. autora svesrdice zamolim, da izvoli ovako i dalje nastaviti.

Dr. Ladislav Polić.

Vladimir Mažuranić: Prinosi za hrvatski pravno-povjesni rječnik. Izdala jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Svezak I. (A—Čtenija) 8⁰, 176. *Zagreb* 1908. (Svršetak.)

O načinu bajanja i onih hudobah, s kojih su obtuživali čarobnice, nemamo iz najstarijega doba nikakovih svjedočanstva. Donekle nam već za XIV. viek razjašnjuju vjerovanje puka ili barem onih, koji su bili poučeni apokrifnom književnosti, neke molitve, gatanja i priče, sačuvane u srbskih rukopisih. Izp. priobćenja Kovačevića Star. X., Novakovića Star. XVI. i XVIII. i Kačanovskoga XIII. Vještice se luče na sliedeće rodove, po imenih: veštica, oblizanica, preblizanica (obrezanica), mudrica (neruša), gleveta (oveda), golubnica (ubica), sana (asina, osina), vara (vila), subina (vilana), mesečnica, bludnica, kleveta, saul (množnost), anesi (inasina), nagimora (tmora), iraul (vruk), mrelestin (sati), zvateljica (kumnago), klevetnica, krvopitnica, prostren strašni. Star. XIII. 155. — Za to nam je pak vrlo točno poznat tečaj nekih sudb. razprava iz XVII. i XVIII. vieka. Sigurno je vazda bilo tako isto: sujevjerju neuka svieta uviek su slični pojavi. Tri su reda copernica. One tuču prave pušući u mieh vražji, iz kojega oblaci nastaju. Baju „tuča bila, tuča buš". Neke poviedaju, da se pri tom služe pepelom od lomače, na kojoj su vještice sažgane, a i pepelom, koji se pari „na kvaterni petak". One „baju" (sic) nad tim pepelom, „šentavaju", „liljkaju" (kano liljak ili šišmiš krilima trepeću?) a uza to biju u bubanj, koji je, kako vele, „z kožice" (secundae, secundinae). Mažu se „mastju", da polete. Različno pripoviedaju, kako se ta mast pravi; vele neke, da je od crnoga svinjskoga lajna (Star. XXV. 27.), ali druge priznaju (god. 1699.), da treba tome djetećega mesa (V. Z. A. V. 1. 5.), a treće, da se pravi od masti juhe, „obarnica" zvane. Obarnica je po Belostencu jelo od sitnih komadića mesa. Valjda se pomišlja i tu na čovječje meso. Opisuju točno, kako mlieko „prejimlju" od tudjih krava (Star. XXV. 8.), kako usjevom „cviet uzimlju" (Star. XXV. 86.). — One su kadre čuda tvoriti; svjedoci potvrdjuju, da su vidjeli, gdje se „prevrgla psom" Jela Kovačićka. 1657. Star. XXV. 11. Naročito umiju vještci i vještice vračiti, t. j. liečiti čudotvornim načinom; tako vrače n. pr. bolesti od žuči bolestnika „ominajuć kučinami", govoreći pri tom bajanje: *„bežele, bežete, vi pogane žuči, sube i sirove, kakove ste godi, pojte s toga sela"* N. Star. XXV. 10. Na mukah odaju, da je dobra obrana protiv vještica bilje: „ruta, velestin, božje drvce, opih, veliki koren i česan". V. Z. A. IV. 118. VI. 83. itd. — Napokon gotivo sve priznaju, da puteno obće s djavlom, i na samu i na „spravišćih". Dolazi k njima u raznu liku, često i u vidu poznata mladića. On se vozi u hintovu šestopreže, *„vrag peklenski, u svelloj opravi hrvackoj opravljen"* ... Zvale su ga vještice: *„gospon"*; a našla je obtužena vještica *„spomenutoga gospona šestemi črnimi konji s hintovom* ...

Digitized by Google

peljal ih je galgam, kak se u Vrbovce ide na križopulje." Star. XXV. 38. Ali vrag se zove i „*Pogan, Markaj* (?), *Zilnjak, Lucifer itd.*" Star. XXV. 42. 70. 71. 83. — Sastaju se u kolo, dolieću sa svih strana oko djavla, i vještci i vještice, na Kleku, Medvedu, Okiću, nad Vrabčem, ali, kako čusmo, i na „križoputju", pod vješali. Tu je svagdje veliko veselje, skaču i plešu, piju i goste se. Jedna veli, da ju je pokojni njezin muž uveo u to kolo, jer da je i on bio „*copernik*". Druge se izgovaraju na nagovor inih vještica, da podju pod oblast vražju. Kad koja prvi put stupi medju copernice, biju je ostale živimi kačami (zmijami). V. Z. A. VI. 81. itd. itd. Sastanke svoje zovu „*vražje kolo*". Star. XXV. 70. Vrag, djavol, hudić, gosti ih, prevrgne se često u psa crne dlake, u mačka, muhu, obći puteno u prilici psa s copernicami, udara svakoj novoj vještici pečat poput znamenke (koju krvnik obtuženim vješticam izrezuje). Star. XXV. 25. 40. 71. 83. itd. Priznaju neke, da je „*čovječje meso jelo u njihovom spravišću*". V. Z. A. VI. 81. itd. Kad nagazi čovjek na kolo njihovo, „*taki ga pojedu*", i najveći čovjek „*stane u njihovu zdjelu*". Taru i melju pečene mrtvačke kosti; to im je sredstvo, da „*uzmu*" čovjeka, kojega hoće da začaraju. One umiju „*navrći*" bolesti, n. pr. zimljicu. Star. XXV. 67. Ali kako mogu „*učiniti*", tako mogu i „*odčiniti*" zabajana ili začarana bolestnika. Star. XXV. 91. Bilo bi suvišno navoditi i više mjesta.

Iz izvora jasno se vidi, kako se svagdje radi koje o iznudjenih sugeriranih priznanjih, a koje o pojavih ekstaze, koji se radjaju kadkad iz strastvenih pobuda i tvrda vjerovanja u istinitost pučke predaje o vrhunaravnu utjecanju demonskih sila, a kadkad su očito posve patološke naravi. Potonjih slučajeva ima bez sumnje vrlo mnogo. Na stotine raznih varijanata nesretnice te izmišljaju sad na muci, sad s mučila skinute. Najpogubnije je pak, što pod pritiskom sudaca okrivljuju svoje susjede, te tako jedna copernica za sobom u propast povlači, kadkad i od zlobe, susjedne poznate ženske. Ovakove nakazne sne bolne fantazije i izmišljotine izmučenih baba presudjuju gotovo neposredno do pred francezku revoluciju učeni sudci pod nadzorom i uz povladjivanje svjetskih i duhovnih oblasti. Godine 1752. ban Baćan namjestniku grofu Erdödy-u po zapoviedi kraljice Marije Terezije piše iz Beča: *Sciat Exc. V.* . . . „*Suam Majestatem iteratis jam vicibus me clementissime allocutam esse, qualiter sibi relatum habeat, quod in regno Croatiae cum processibus contra sagas institutis abusive plane et illegaliter agatur. Et quum illa tanquam suprema justitiaria et dominasibi hanc rem veluti conscientiae suae adversam consideret, vel ideo, siquidem theologi in regnis et provinciis civilitate excultis . . . sagarum existentiam in nuda vulgi assertione et hominum opinione subsistere assererent, commisit mihi*", t. j. banu s tih razloga nalaže, da sve takove kaznene spise dade podnesti kraljici, da ih ona uzmogne dati na previd učenim ljudem. Ali ta mudra opomena kraljice nije ponukala bana, da namjestniku naloži, neka bar obustavi progon, već on dodaje: „*Non gravetur idcirco Exc. Vestra talis modi processum sibi consignari facere, mihique fine praemisso transmittere . . . Si talis de facto curreret processus, non est propterea cum eo cessandum . . . Vult eadem sua Majestas unam ejusmodi sagam hic transferri curare et hic cum inquisitione, eam confrontari, ut ipsamet experiri valeat, an revera cum ejusmodi sagis aliquid sit.*" V. Z. A. VI. 28. Izp. Star. XXV. 100. Kojih pet godina kasnije (1757.) župnik Perković iz

Digitized by Google

Vrabča kraj Zagreba piše velikomu županu, da od vještica ne može da živi, da će mu uništiti sve ukućane svojim bajanjem („*suis maleficiis*"), da mu se prividjenja svake noći prikazuju, zabtieva najstrože odredbe protiv njih! V. Z. A. VI. 240. Hrvatski sabor istom 1750. prema vladalačkoj odredbi uzakonjuje, da se ne smiju osude protiv vještica ovršivati, dok ih ban kralju ne podnese, te kraljevska potvrda ne stigne. Godine 1758. zabranjen je u nas progon vještica kraljevskim odpisom. Star. XXV. 101. Bilo je skrajnje vrieme: Puk je već bio podivljao: nerodica, tuča, mraz, svaka nevolja dovela je kmete, robovanjem materijalno uništene a umno i duševno zapuštene, do sdvojnosti. Za sve zlo tražili su odmazdu na nesretnih staricah, sumnjivih kao bajalice i copernice. Seljaci su ih sami lovili, mučili i sažižali. 1685. Star. XXV. 24. 1756. V. Z. A. VI. 234. Ali sudbeni progon tražio je svakako mnogo više žrtava! U dvije godine 1742—1743. sažgano je u jednoj župi zagorskoj, u Belcu, jedanaest copernica. Star. XXV. 37. Medjutim, u isto doba ni u tako zvanih „kulturnih" zemljah nije bilo puno bolje. 1749., dakle četrdeset godina pred velikom emanacijom duha slobode u susjednoj Francezkoj, pogubljena je vještica — u Würzburgu, a 1793. još je sudjena na smrt neka nesretnica u poznanjskom kraju za isto zločinstvo! Izp. osim V. Z. A. IV. i dalja godišta još i priobćenja i razprave: Tkalčić Star. XXV. 1. i Rad 103., Kurelac Rad 24., Maretić Rad 60. 61., Jagić Star. XVI., Klaić Zbornik I. itd., pa Schrader 46. 606. 972. i d. V. vukodlak.

Pozudano se nadam, da će naši stručnjaci ocieniti ovo djelo, kako ono to zaslužuje, a „Mjesečnik" vrlo rado otvara svoje stupce tim ocjenama.

Hrvatski će pravnici, bavili se ma kojom strukom prava, naći u „Prilozima" vrlo mnogo poduke, a najpače moći će zaviriti u dušu naroda, u njegovo pravno shvaćanje kroz vjekove.

Na koncu jedna molba na pisca i jugoslavensku akademiju: u najprečem je interesu hrvatske pravne knjige, da „Prilozi" budu što moguće prije dovršeni. Tuj ne bi smjelo biti zaprekom redovitom izlaženju pojedinih svezaka pomanjkanje sredstava, jer ako budu hrvatski pravnici primili ovu knjigu, kako to ona zaslužuje, knjiga će se izplatiti. A i kr. zemaljska vlada trebala bi da pripomogne i nadalje izdavanje njeno, jer ćemo istom na osnovu „Priloga" moći s nadom na uspjeh pristupiti k izdavanju hrvatske pravne terminologije, bez koje nam nema pravog napredka ni na polju zakonodavnom ni naučnom. Šilović.

SVAŠTICE.

Zahtjevanje naroda godine 1848.

Kao je planula veljačka revolucija 1848. u Parizu, a za njom se pojavili pokreti u Austriji i Ugarskoj, sjetio se je i hrvatski narod starih prava svojih. Provizorni upravljajući odbor narodni, po imenu dr. Ljudevit Gaj, Ambroz Vranyczani i Ivan Kukuljević, sazvali su na Blagovijest, 25. ožujka 1848. veliku narodnu skupštinu u grad Zagreb. Ta se je skupština sastala na rečeni dan u Zagrebu u zgradi, gdje je danas kr. stol sedmorice, te je na predlog Ljudevita Gaja uz veliko oduševljenje izabrala baruna Josipa Jelačića Bužinskoga banom trojedne kraljevine.

Digitized by Google

Prigodom te skupštine dielio se je u 15.000 primjeraka štampani spis s napisom: „Zahtjevanje naroda“, u kojem se u trideset točaka kratko i jezgrovito izlažu želje i tegobe narodne. Ovaj spis sačuvao se samo u jednom primjerku te nije do danas nigdje priobćen. Glasi u cijelosti ovako:

Zahtevanje naroda

u narodnoj po upravljajućem odboru sazvanoj skupštini trojednne kraljevine Dalmacie. Hèrvatske i Slavonie u glavnom gradu Zagrebu u narodnom domu 25/13. ožujka god. 1848. deržanoj, jednodušno zaključena, i po jednom odaslatom veličanstvenom odboru ovih kraljevinah kraljevskom prestolu za potvèrdjenje podnešena.

Mi slavjanski narodi trojedne kraljevine želeći kao i do sada ostati i nadalje pod krunom ugarskom, s kojom su predji naši slobodnom voljom sjedinili slobodnu krunu kraljevinah Dalmacie, Hèrvatske i Slavonie, želeći takodjer vèrni ostati sadašnjoj vladajućoj dinastiji, postavljenoj na prestol naših kraljevinah po sankcii pragmatičkoj, i zajedno želeći uzderžati celokupnost monarkie austrianske i deržave Ugarske, kao što i silni podpor biti one velike stečevine, koju su stekli za celu austriansku carevinu kervni i važni dani 12., 13. i 14. ožujka ove godine u Beču, zahtevamo od pravednosti kralja našega sledeća:

1. Buduć da se u izvanrednom položaju nalazimo, i za povratjenje zakonitog stanja potrebito je, da imademo zakonitu verhovnu glavu: zato izabrasmo jednodušno za bana trojedne kraljevine Barona JOSIPA JELAČIĆA Bužinskoga, muža svega naroda poverenje imajućega, kojemu banu ima se predati i zapoved nad vojskom granice i pravo razpisivanja sabora.

2. Da se naš dèržavni sabor sazove najkasnie do 1. svibnja ove godine u glavni grad Zagreb.

3. Krepko i novo sjedinjenje u svakom smislu naše po zakonu i dogodovštini k nama pripadajuće kraljevine Dalmacie s kraljevinom hèrvatskom i slavonskom, kao takodjer cele naše vojničke granice gleae političkog upravljanja, kao i sviuh ostalih tečajem vremena izgubljenih s ugarskimi varmedjami i s austrianskimi dèržavami sjedinjenih stranah domovine naše.

4. Našu narodnu nezavisnost.

5. Vlastiti, nezavisni našem saboru odgovorni ministerium, kojega članovi imadu biti ljudi narodu povoljni i od noviega duha napredka i slobode.

6. Uvedenje narodnoga jezika u unutarnje i izvanjsko upravljanje kraljevinah naših i zajedno sve višje i manje učionice.

7. Utemeljenje sveučilišta u Zagrebu.

8. Političko i duševno razvijanje na slobodnom narodnom duhu osnovano.

9. Slobodu štampe, vere, učenja i govora.

10. Svakoletni deržavni sabor na izmenu u Zagrebu, Oseku, Zadru ili Reci.

11. Tako na pèrvom dojdućem kako i na svih budućih dèržavnih saborih naših zastupanje (representaciu) naroda na temelju jednakosti bez razlike stališa.

Digitized by Google

12. Jednakost svijuh bez razlike stališa i vere pred sudom, zajedno javnost, ustmenost, porotu (Jury) i odgovornost sudacah.

13. Jednakost nošenja teretah ili platjanje štibre i daće sviuh bez razlike stališih, koja štibra opredeliti se ima na našem saboru.

14. Odrešenje podanikah (kmetovah) od rabote ili tlake i zatim od podaničtva.

15. Podignutje narodne banke.

16. Povratjenje naših narodnih kasah i glavnicah, koje su se dosada upravljale u Ugarskoj, i povratak imanjah i kasah fiškalskih. Ove kase i glavnice morati će upravljat naš odgovorni ministerium financiah.

17. Narodnu stražu (gardu), a dèržavni vojvoda ili kapetan, izabran u našem saboru po staroj navadi, bit će njezin vèrhovni zapovednik.

18. Svake vèrsti narodna vojska, kad neima izvanjskoga rata, neka ostane kod kuće, neka dobiva poglavare domaće, i neka joj se narodnim jezikom zapoveda ; u vreme pako straženja i to osobito na kordunu kao što i vojevanja proti izvanjskom nepriatelju ima dobivati hranu, plaću odeću. Stranjska vojska iz zemlje da izadje, a narodni graničari, koji se nalaze u Italiji, da se odmah kući povrate.

19. Ista vojska narodna, kakove god ona vèrsti bila, ima priseći vernost občinskomu ustavu, svomu kralju i slobodi naroda svoga i sviuh slobodnih narodah cesarstva austrianskoga, po načelu čovečnosti.

20. Svi politički prestupnici tako trojedne kraljevine naše kao i sviuh slobodnih narodah austrianskih neka se iz tamnice puste, imenito pako slavni naš spisatelj i domovine vredni sin Nikola Tommaseo.

21. Pravo sdruživanja (associacie) sastanakah i molbah (peticie).

22. Neka se sve mitnice (malte) na medji naše zemlje i dèržavah slavensko- i taliansko-austrianskih ukinu i slobodno občenje izmedju rečenih dèržavah i nas neka se proglasi. Svekolike pako pošte u trojednoj kraljevini neka se u svemu podlože našemu domaćemu ministeriu.

23. Slobodno uvadjanje morske soli u smislu starinskih pravah naših.

24. Kao u provincialu gospodske isto tako neka se dokinu i u granici vojničkoj sve cesarske i občinske rabote ; a občinam krajišničkim neka se povrate njihove šume i paše.

25. Glavnicu krajišničkih dohodakah (Gränz-Proventenfond), kojom upravlja dvorsko bojno vieće, neka od sada rukovodi naš ministerium.

26. Svaki krajišnik neka uživa kao slobodan čovjek jednaka prava i slobodu s ostalimi stanovnici trojedne kraljevine.

27. Neka se u granici občine varoške i seoske urede na slobodnom temelju, s tim pravom, da mogu same sebe upravljati i sebi sud krojiti.

28. Da se staro ime županiah povrati i da se urede po starinskom načinu, a na novom temelju sadašnje slobode.

29. Odmah od sada sve domaće časti od najveće počamši, tako duhovničke kao i svetske, nesme drugi imati i obnašati nego samo sinovi trojedne kraljevine.

30. Ukinutje celibata, i uvedenje narodnog jezika u cerkvu polag starinskoga hèrvatskoga prava i običaja. „Obzor."

Digitized by Google

Bibliografija.

PRIKAZ JURIDIČKE LITERATURE GODINE 1907.

(Svršetak.)

Hirsch, A. Die Friedensbürgschaft im schweizerischen Strafgesetzentwurf (Schw. Z. f. Str.R. 21 J. 1 Heft.). — Hoppe, H. Trunkenheit und Zurechnungsfähigkeit (H. Gross'Arch. 30 Bd. 1 u. 2 Hft.). — Josch, J. Ein Beitrag zur Beurtheilung über die psychischen Vorgänge beim Kindesmorde (H. Gross' Arch. 29 Bd. 4 Hft.). — Kluhs, Wie sind die geistig Minderwertigen im Strafvollzug nach der gegenwärtigen Gesetzgebung am sachgemässesten zu behandeln ? (Bl. f. Gefängk. 42 Bd. 1 Hft.). — Koettig, (Polizeipräsident), Fünf Jahre Daktyloskopie in Sachsen (H. Gross'Arch. 30 Bd. 1 u. 2 Hft.). — Kohlrausch, Prof. Die Kriminalität der Jugendlichen (Z. Liszt, 28 Bd. 6 Hft.). — Kohler, J. Anstiftung und Agent provocateur (Arch. f. Str.R. 55 J. 1 u. 2 Hft.). — Kollmann, H. Der symptomatische Verbrechensbegriff (Z. Liszt., Bd. 28, Hft. 5). — Kronecker. Die Reform des Strafrechts: Beleidigung (D. J.-Z. 8). — Kronauer. O. Das Bundesgesetz vom 12. April 1894 betreffend die Ergänzung des Bundes, strafrechtes in seiner Anwendung durch das Bundesstrafgericht. (Schw-Z. f. Str.R. 21 Jahrg. 1 Hft.). — Leboucq, P. La libération conditionnelle au point de vue internacional (R. d. dr. int. pr. No. 3). — Leroy, R. La responsabilité et l'hystérie (Ann. d'hyg. publ., Mai). — Lindenberg, Das neueste Heft der Entscheidungen des Reichsgerichts in Strafsachen (R. J.-Z. 7). — Lindenberg. Strafrichter und Irrenärzte (D. J.-L. 10). — Liszt, v. Elsa. Welche Reformen des Strafrechts, des Strafprozesses und des Strafvollzuges sind vom Standpunkt der Jugendfürsorge zu fordern? (Z. Liszt, 28 Bd., 5 Hft.). — Laborde, A. prof. La loi du 10 avril 1908. Des droits du Trésor à l'encontre des condamnés à l'amende et aux dépens pour les faits amnistiés (L. Nouv. No. 9. 15 Mai). — Longhi, S. L'amnistia e i diritti dei terzi sulle spese di giustizia (Riv. pen. Disp. 277/a). — Matter P. Les jeux de hasard dans les stations balnéaires, thermales et climatériques. Commentaire de la loi du 15 juin 1907. (L. Nouv. No. 9, 15 Mai.). — Moraschi, L. Disciplina carceraria (Riv. d. disc. carc. No. 4). — Mucciarelli, C. Breve risposta al „Referendum" della „Rivista di discipline carcerarie" (Riv. d. disc. carc. No. 4). — Murdoch, H. Jury Justice (Jurid. Rev. Vol. XX, No. 1). — Nowatny, J. Friedensdelikte nach dem österreichischen Strafrechte (H. Gross'Arch. 3 Bd. 1 u. 2 Hft.). — Petronievics, B. Prof. Über den allgemeinen Verantwortlichkeitsbegriff. (Z. Liszt, 28 Bd. 6 Hft.). — Prinzing. Die Vererbung pathologischer Eigenschaften (Mschr. f. Kr.-Psych. April). — Redbruch. Die politische Prognose der Strafrechtsreform (Mschr. f. Kr.-psych. April.). — Ravizza, A d. La vendita del voto nel concordato della procedura dei piccoli fallimenti (Riv. pen. Disp. 277/a). — Reichel, H. Tötung aus Aberglauben (H. Gross'Arch. 29 Bd. 4 Hft.). — Reichel, H. Falscheid auf autosuggestiver Basis (H. Gross'Arch. 30 Bd. 1 u. 2 Hft.). — Rissom, Dr. Die Personen des Beurlaubtenstandes im Militärstrafgesetzbuch (Arch. J. Str.R. 55 J. 1 u. 2 Hft.). — Rossana. Un interessante („Referendum" (Riv. d. disc. carc. No. 4). — Runkel-Langsdorff, G. Die Bemessung der Geld-

Digitized by Google

strafe im Entwurf des schweizerischen Strafgesetzbuches (Schw. Z. f. Straf R. 21 J. 1 H.). — Sante-Roberti. L'autonomia razionale delle giurisdizioni penale e civile nel fallimento doloso (Riv. pen. LXVII, Vol. fasc. V). — Saporito, F. Dott. Gl'incorregibili e il loro governo razionale. Nota di psicopatologia criminale. (Riv. d. disc. carc. No. 4). — Schneickert, H. Die strafprozessuale Bedeutung des Indizienbeweises (H. Gross'Arch. 30 Bd. 1 u. 2 Hft.). — Schneickert, H. Der Wert der Schriftvergleichung für das Strafverfahren (Arch. f. Str.R. 55 J. 1 u. 2 Hft.). — Sichart. Welche Fragen des Strafvollzugs eignen sich zur gesetzlichen Regelung? (Bb. f. Gefängk. 42 Bl. 1 Hft.). — Signorel, J. Le problème des fraudes alimentaires (R. pénit. No. 4). — Stoppato, A. Sul referendum sul sistema di governo dei detenuti indisciplinati ribelli ed agitati negli stabilimenti carcerari (Riv. d. disc. carc. No. 4). — Strafgesetzentwurf, Der schweizerische, in der vergleichenden Darstellung des deutschen und ausländischen Strafrechts (Schweiz. Z. f. Str.R. 21 J. 1 Hft.). — Thainot et Socquet. La seconde affaire Weber (Ann. d'hyg. publ. avril). Tischendorf. Die Kriminalität jugendlicher Personen. (D. J.-Z. 7). — Verhandlungen der Verasmmlung des Verbandes der deutschen Schutzvereine für entlassene Genafgene in Mannheim im Juni 1907 (Bl. f. Gefängk. 42 Bd. 1 Hft.). — Wassermann, R. u. A. Wadler. Entwicklung und derzeitiger Stand der amtlichen Kriminalistik des einzelnen Staaten Europas (Z. Liszt, 28 Bd., 5 Hft.). — Weidlich, K. Gesamtreform und Einzelreform im Hinblick auf England (Z. Liszt, 28 Bd., 5 Hft.). — Wüst, E. Strafe und sichernde Massnahme (Schw. F. f. Str.R. 21 Jahrg. 1 Hft.).

V.

Državno pravo.

Башмаковъ, А. Народовластіе и Государева воля (Опытъ догматическаго построенія). Спб. ц. 40 к. — Драгомановъ, М. Политическія сочиненія. Т. I. Центръ и окраины. Спб. ц. 1 р. 50 к. — Дюбуа, П. Пропорціональное представительство въ опытѣ Белгіи. Спб. ц. 90 к. — Ивановскій, В. Учебникъ государственнаго права. Спб. ц. 3 р. — Лаваревскій, Н. Лекціи по русскому государственному праву. Т. I. Конституціонное право. Спб. ц. 3 р. — Кауфманъ, А. Аграрный вопросъ въ Россіи. В. I. Земельныя отношенія и земельная политика. Спб. ц. 40 к. — Киннардъ, Г. Русскій крестьянинъ. Пер. съ англ. Н. Суворова. Спб. ц. 1 р. — Кокошкинъ, Ѳ. Къ вопросу о реформѣ Сената. Спб. ц. 25 к. — Пругавинъ, А. Старообрядческіе архіереи въ Суздальской крѣпости. Спб. ц. 40 к. — Сергѣевскій, Н. Сеймовый уставъ В. кн. Финляндскаго 7—20 іюля 1906 г. Спб. ц. 50 к. — Черновъ, В. Теоретики романскаго синдикализма. Луи. П. Исторія синдикализма во Франціи. Спб. ц. 2 р. 25 к.

Аксаковъ, А. Одна изъмѣръ къ нравственному оздоровленію г. С.-Петербурга (Труд. Пом. No. 5). — Арсеньевъ, К. Къ вопросу о выборномъ мировомъ судѣ (Право, 14). — В. Л. Правовое положеніе адвокатуры въ Германіи (Право, 19). — Германсонъ, Р. Статья 2-ая россійскихъ основныхъ законовъ и финляндская

Digitized by Google

конституція (Право, 16). — Корфъ, С. Пропорціональное представительство (Право, 13). — Л. В. Правовое положеніе адвокатуры въ Германіи (Право, 18). — Матвѣевъ, В. Сборникъ свѣдѣній о призрѣніи въ Россіи (Труд. Пом. No. 4). — Педашенко, А. Общественныя работы въ Козловскомъ уѣздѣ (Труд. Пом. No. 4). — Посниковъ, А. Указъ 15 ноября 1906 года и его послѣдствія (Право, 17). — Чистяковъ, П. Нищета и нищенство (Труд. Пом. No. 4). — Яшунскій. І. Вопросы думскаго наказа (Право, 15, 19). —

Abauzit, G. De l'influence des associations sur l'exercice de l'action publique. Paris. fr. 3. — Alden, M. Child life und labour. London. — Arendt, J. La mission sociale des syndicats ouvriers. Gand. fr. 1.25. — Arndt, A. Das Reichsbeamtengesetz v. 31/3 1873 in der Fassung v. 18/5 1907 und seine Ergänzungen, erläutert. Berlin. 3. — Arnollet, P. Organisation et procédure de la justice militaire en Allemagne. Paris. fr. 6. — Baake, H. Arbeiterschutzgesetzgebung (Kranken-, Unfall-, Invaliditäts- u. Altersversicherung). 3 Aufl. Dessau. — Baernreither, J. Grundfragen der sozialen Versicherung in Oesterreich. Ergebnisse der Beratungen des Arbeitsbeirates. Wien. — Barker, J. Modern Germany: her political and economic problems, her foreign and domestic policy, her ambitions and the causes of her success. 2nd and enlarged edition. New York. 3. — Battacchi, G. Appunti intorno al proposto disegno di legge sulla caccia. Novara. — Bazille, W. Die Reklamationen und die Klassifikationsgesuche. Eine systematische erläuternde Darstellung der auf die Reklamationen und Klassifikationen bezügl. Bestimmungen des Reichsmilitärgesetzes, der Wehrordnung und der Verfügungen der höheren Ersatzbehörden. Stuttgart. M. 2.60. — Becker. Einige Bemerkungen zum Entwurf eines Gesetzes über die Fürsorge-Erziehung im Königreich Sachsen, nach den im März 1908 gehaltenen Vorträgen im Richterverein und in der forensisch-psychiatrischen Vereinigung in Dresden. Dresden. —50. — Bergeron, M. La réforme de la magistrature. Conférence faite à la Ligue des droits de l'homme. Paris. — Blank, H. Die Pensionsversicherung der Privatbeamten in Oesterreich. Auf Grund des Gesetzes vom 16. XII. 1906 im Zusammenhang mit der Vollzugsvorschrift vom 22. II. 1908 dargestellt. Prag. M. 1.20. — Binding, K. Deutsche Staatsgrundgesetze in diplomatisch genauem Abdrucke. 4 Heft: Verfassungs-Urkunde für den preuss. Staat v. 31/1 1850. Nebst ihren Abänderungen. 3 Aut. Leipzig. 1.80. — Blumenstein, E. Das bernische Obergericht als Staatsgerichtshof (Sonderabdruck aus Monatsschrift für Bernisches Verwaltungsrecht, Hft. 5). Bern. — Boisdon, D. Associations, syndicats, coopératives. Paris. fr. 4. — Bosse, A. Das interkantonale Recht. Die völkerrechtlichen Beziehungen der Kantone der Eidgenossenschaft unter sich. Zürich. — Brauchitsch, M. v. Die neuen preussischen Verwaltungsgesetze umgearbeitet, fortgeführt und herausg. von Studt u. Braunbehrens. 7 Bd.2 Aufl. 2. Bearbeitung. Berlin. M. 10. — Bruck, E. Das Verfassungs- und Verwaltungsrecht von Elsass-Lothringen. I. Bd. Strassburg. M. 12. — Bry, G. Cours élémentaire de législation industrielle. Loi du travail et de la prévoyance sociale. Questions ouvrières. 3 édition entièrement refondue. Paris. L. — Buckeley, A. Zur Frage, der Mutterschaftsversicherung. Regensburg. 1.50. — Budgetrecht,

Digitized by Google

Das, des Deutschen Reichstags und der Reichshaushalts-Etat. M. 30. (Staatsbürger-Bibliothek. Herausgeg. vom Verband der Windthorstbunde Deutschlands. 3). — Cahen, G. et C. Mathiot. Mémoire sur la question du droit des pauvres. Paris. — Carnevali, T. Il comune. Nuovi studi. Torino. L. 2.50. — Catellani, En. L'Assistenza intercoloniale dal punto di vista del mantenimento dell'ordine. Roma. — Cattini, L. I sistemi di composizione della Camera Alta e la riforma del Senato in Italia. Corregio-Emilia. l. 1.50. — Cavagnari, A. Principi critici di scienza politica dello stato. Vol. III. Padova. 1.10. — Charitakis, G. Die Stellung des Bürgermeisters in der griechischen Gesetzgebung. Leipzig. M. 1. — Chimienti, P. Il principio rappresentativo nel diritto constituzionale moderno. Roma-Modena. — Clarke, S. The law of small holdings in England and Wales. London 51. — Costabell, O. Die Entwicklung der Finanzen im Herzogt. Sachsen-Meiningen von 1831 bis zur Gegenwart. (Abhandl. d. staatsw. Seminars zu Jena. 6 Bd. 2 Hft.) Jena. M. 3. — Costelein, A. The Congo State. Its origin, rights, and duties. London. — D'Amario, G. L'ordinanza d'urgenza per lo stato di diritto nelle forme di governo e regime libero-costituzionale con speciale riferimento al diritto pubblico italiano. Torino. L. 4. — Demeur, M. Réparation et assurance des accidents du travail. Traité théorique et pratique de la loi du 24 decembre 1903. T. II. Paris. fr. 7. — Dennler, W. Gesetz über Einführung einer Besitzveränderungsabgabe für Gemeinden v. 15. VI. 1898. Handausg. m. Erläuterungen. München. 1.50. — Doctor, Eug. Emigration und Immigration. Ein Wort zur jüdischen Auswanderer-Not. Berlin. M. —.60. — Doll, K. Die staatsrechtlichen Verhältnisse des Deutschen Reichs und des Kgr. Württemberg. Stuttgart. M. 6.80. — Donetti, E. I velocipedi e gli automobili nella legge e nella giurisprudenza. Rocca. L. 2. — Dörner, M. Kommunale Submissionspolitik, Strassburg. M. 2.50. — Dupont, P. L'assurance contre le chômage. Paris. fr. 3. — Ebert, P. Im Kampf um die Sonntagsruhe. Hamburg. 1.50. — Eheberg. K. Das Reichsfinanzwesen, seine Entwickelung, sein heutiger Zustand, seine Ausgestaltung. Bonn. M. —.90. — Eiben, H. Die Ortspolizei. Herausgeg. nach amtlichen Quellen und dem Stande der Rechtsprechung bis in die neueste Zeit. Köln. 7.20. — Eichthal, Eug. La liberté individuelle du travail et les menaces du législateur. Paris. 2.50. — Encyclopaedia of local government law. Vols. V. and VI. London. — Fairlie, J. Essays in municipal administration. New York. 2.50. — Faraggiana, G. Pauperismo e beneficenza. Torino. — Finger, R. Die Kunst des Rechtsanwalts. Berlin. M. 4. — Freymut, E. Rechtsanwälte und Anwaltskammern. Ein Beitrag zur Justizreform. Leipzig. M. 1.50. — Garavaglia, G. Un esperimento di avvocatura per i poveri. Milano. — Geller, L. Oesterreichische Gewerbe-Ordnung nebst einschlägigen Vorschriften. Mit Erläuterungen. 8 Aufl. Wien. M. 8. — Gobron, L. Législation et jurisprudence de l'enseignement public et de l'enseignement privé en France et en Algérie. 3-e édition. Paris. — Görres. Das Reichsbeamtengesetz, Beamten-Unfallfürsorgegesetz und Beamtenhinterbliebenengesetz erläutert. Berlin. 2.25. — Goodnow, Fr. Les principes du droit administratif des Etats-Unis. Paris. — Göz, K. Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg (Das öffentliche Recht der Gegenwart, hrsg. v Iellineck, Laband und Piloly, II). Tübingen. — Griffuelhes, V. L'action syndicaliste. Paris. — Gutachten der

Digitized by Google

territorialen Arbeiter-Unfallversicherungsanstalten über das Regierungsprogramm für die Reform und den Ausbau der Arbeiterversicherung. Wien. M. 6. — Guyot, C. Cours de droit forestier, T. 1-er. Paris. — Haack, R. Verfassung, Verfahren und Wirksamkeit der Auseinandersetzungsbehörden Berlin. M. 3. — Heller, E. Das österreichische Gewerberecht mit Berücksichtigung der Gewerbenovelle v. 5. II 1907. Systematische Darstellung. Wien. 17. — Herr, E. Der Entscheidungskampf um den Boden der Ostmark. Mittel und Wege zum Ziele. München. M. 1. — Hirschfeld, P. Die freuen Gewerkschaften in Deutschland, ihre Verbreitung und Entwicklung. 1896—1906. Jena. M. 15.— Hoffmann, F. Krankenversicherungsgesetz und Gesetz über die eingeschriebenen Hilfskassen nebst Ausführungsbestimmungen. Erläutert. 6 Aufl. Berlin M. 3. — Jannaccone, E. Codice del lavoro compilato. Torino. L. 6. — Jeannot, G. Etude sociale, politique et économique sur le Maroc (thèse). Dijon. — Jeanneney, J. Associations et syndicats de fonctionnaires. Paris. fr. 3.50. — Illing, J. Handbuch für preuss. Verwaltungsbeamte im Dienste des Staates, der Kommunalverbände, der Korporationen u. für Geschäftsleute, fortgeführt von G. Kautz. 9 Aufl. 4 Bd. Berlin. 7.50. — Isay, E. Die Staatsangehörigkeit der juristischen Personen. Tübingen. — Kennard, H. The Russian peasant. Philadelphia. M. 1.50. — Kinne, M. Die Autonomie der Kommunalverbände in Preussen. Berlin. M. 15. — Kisch, W. Prof. Unsere Gerichte und ihre Reform. Leipzig. M. 1. — Knoop, D. American business enterprises. A study in industrial organisation. A report. London. 1/6. — Kopp, K. Die badische Volksschulgesetzgebung nebst den zum Vollzuge dieser erlassenen Vorschriften und anderen auf das Volksschulwesen bezügl. Gesetzen u. Verordnungen nach dem Stande v. 1. II. 1908. 5. Aufl. Neu bearb. von K. Asal. Karlsruhe. 7.50. — Kuhlmann, E. Das Recht der gesetzlichen Berufsvertretungen (Berufskammern) in allgemeiner Darstellung nach Reichsrecht, preussischen und badischem Recht. Karlsruhe. M. 1.80. — Laband, P. Direkte Reichssteuern. Ein Beitrag zum Staatsrecht des Deutschen Reichs. 2 Aufl. Berlin. —·80. — Labriola, A., R. Michels, B. Kritchewsky, H. Lagardelle, V. Griffuelhes, Syndicalisme et socialisme en Italie, en Allemagne, en Russie, en France. Paris. — Lauer, F. Die Praxis des öffentlichen Arbeitsnachweises. Im Auftrage des Verbandes deutscher Arbeitsnachweise herausgegeben. Berlin. 3. — Le Camp, de. Die ärztliche und soziale Bekämpfung der Säuglingssterblichkeit. Oeffentliche Antrittsrede. Freiburg i. B. M. —·90. — Leis, y. Das Reichsmonopol im Petroleumhandel. Regensburg, 1. — Leyers, Fr. Die Hilfskassen in Gegenwart und Zukunft. Tübingen. M. 5. — Lezius, H. Das Gesetz betr. die Unterhaltung der öffentlichen Volksschulen v. 28/VII. 1906. nebst den sämtlichen Ausführungsanweisungen usw. erläutert. 2 Aufl. Berlin. 3.20. — Lloyd, H. The Swiss democracy. The Study of a sovereign people. Edited by J. Hobson. London. — Leyers, Fr. Hilfskassen in Gegenwart und Zukunft. Inaug.-Diss. (Abhandlungen aus dem Staats,-Verwaltungs- und Völkerrecht, Bd. 4. Hft. 1.), Tübingen. M. 5. — Low, S. Die Regierung Englands, Uebersetzt von J. Hoops. Mit einer Einleitung von G. Jellinek. Tübingen. M. 7.50. — Lundborg, R. Islands staatsrechtliche Stellung von der Freistaatszeit bis in unsere Tage. Berlin 1.50. — Maatz, R. Die Rechtsprechung des kgl. preuss. Oberverwaltungsgerichts in Staatssteuersachen in systematischer Darstellung

Digitized by Google

bearb. (Die Rechtsprechung auf dem Gebieten des öffentl. Rechts. II). Berlin 18. — Marie (de Villejuif) et Fr. Meunier. Les Vagabonds. Avec un avant-propos par H. Maret. Paris. Fr. 4.— Martin, R. Die Zukunft Deutschlands. Eine Warnung. Leipzig. M. 3. — Maw, Fr. Robbins and Maw's Devolution of real estate and administration of assets. Fourth edition. London. 15 s. — Meili, F. Prof. J. C. Bluntschli und seine Bedeutung für die moderne Rechtswissenschaft. Zürich. fr. 1.20. — Mendelssohn, B. Das Imperium des Richters. Ein Versuch kasuistischer Darstellung nach dem englischen Rechtsleben im Jahre 1906/7. Berlin. — Meyer, E. Wahlamt und Vorwahl in den Vereinigten Staaten von Nord Amerika. Ein Beitrag zur Verfassungsgeschichte der Union, insbesondere zur Geschichte der jüngsten Verfassungsreformen. Leipzig. M. 6. — Morard, Ch. Organisation financière des retraites ouvrières. (thèse). Paris. — Muel, L. Les Ministères de la troisième République, de 1870 à nos jours. Leur composition, leur durée et les causes de leur chute ou démission. Paris. fr. 2. — Münsterberg, O. Prostitution und Staat. Vortrag. Leipzig. —.30. (Flugschriften der deutschen Gesellschaft zur Bekämpfung der Geschlechtskrankheiten. Heft 9). — Nast, M. Législation industrielle. Des conventions collectives relatives à l'organisation du travail. Paris. fr. 8. — Oertel, W. Die gesetzlichen Vorschriften über das Züchtigungsrecht der Lehrer an den sächsischen Volksschulen. Chemnitz. M. 1. — Pappafava, W. Die Advokatur in der Türkei. Innsbruck. M. 1.40. — Perels, K. Stellvertretende Bevollmächtigte zum Bundesrat. Kiel. 80. — Pescarini, L. Del Senato come Alta Corte di Giustizia. Napoli. L. 2.50. — Peters, M. Schiffahrtsabgaben. 2. Teil: Die wirtschaftl. Lage. 3 Teil: Die verkehrspolitische Lage. (Schriften des Vereins für Sozialpolitik). Leipzig. 7.50. — Pierce, Fr. Federal Usurpation. New York. — Piola-Caselli, Ed. La magistratura. Studio sull'ordinamento giudiziario nella storia, nelle leggi straniere, nella legge italiana e nei progetti di riforma. Napoli-Milano. — Pieper. A. Jugendfürsorge und Jugendvereine. Unter Mitwirkung von Vereinspräsides herausgegeben. M. 2. — Pouget E. La Confédération générale du travail. Paris. — Rabbeno, A. La mezzadria nei suoi rapporti cogli odierni istituti economici sociali. Vade mecum. Torino. L. 5. — Radtke, R. Handbuch für den preussischen Förster, enthaltend sämtl. die Betriebs- und Schutzbeamten des Staats-, Kommunal- u. Privat. Forstdienstes angehenden Gesetze, Verordn. usw. Zusammengestellt u. mit Erläuterungen versehen. 4 Aufl. Neudamm. 10. — Raggi, L. La teoria della sovranità: contributo storico e ricostruttivo alla dogmatica del diritto pubblico. Genova. L. 6. — Rebeillard, E. Assistance et assistés. Les enfants assistés. Historique. Réglementation. Paris. 4 fr. 50. — Reger, A. Handausgabe des bayer. Verwaltungsgerichtsgesetzes. 4 Aufl. Herausgeg. von A. Dyroff. Ansbach. M. 7.50. — Reif, H. Die preussische Berggesetznovelle vom 19 Juni 1906, betr. die Knappschaftsvereine. Wien. M. —.70. — Rintelen, V. Die Volksschule Preussens in ihrem Verhältnis zu Staat und Kirche nach Erlass des Volksschulunterhaltungsgesetzes vom 28 Juli 1906. Berlin. M. 5.50. — Rohrscheidt, K. Gesetz, betr. die Unterhaltung der öffentlichen Volksschulen v. 28 VII. 1906. Erläutert. 3 Aufl. Berlin. 4.50. — Roscheflamme. Die Kamarilla in Demokratie und Monarchie. Leipzig. M. 1. — Rouff, F. La question du travail à domicile en Allemagne. (thèse). Paris. — Saint-Girons, P. L'assurance patro-

Digitized by Google

nale contre la grève. Paris. 7.50. — Saint-Cyr. La Haute-Italie politique et sociale. Paris. fr. 3. — Saredo, G. Codice costituzionale e amministrativo del regno d'Italia. Terza edizione, riveduta e messa in corrispondenza con le recenti leggi dall'avv. L. Eusebio. Torino. L. 6. — Scelsi, B. I conflitti di lavoro, e proposta di una legge regolatrice. Torino. L. 2. — Schiemann, Th. Prof. Deutschland und die grosse Politik anno 1907 Berlin. M. 6. — Schmidt, G. Das öffentliche Armenwesen der Stadt Mainz. Berlin. — Schmidt, W. Die rechtliche Stellung des Gerichtsoffiziers nach der Militär StrGO. Berlin. M. 2. — Schreiber, A. Der Bund für Mutterschutz und seine Gegner. Leipzig. M. —.25. — Schwann, D. The spirit of Parliament. London. 3/6. — Schwechler, K. Die österreichische Sozialdemokratie. 3 verm. Aufl. Graz. M. 2. — Sellers, Ed. Foreign solutions of poor law problems. London. 2sh. — Sembratowytch, R. Le Tsarisme et l'Ukraine. Trad. de l'allemand par Y. Fedortchouk. Paris. — Simson, Fr. Prof. The American Constitution; the national powers; the rights of the States; the liberties of the people. New York. — Spieser, H. Elsass-Lothringen als Bundesstaat. Berlin. M. 2. — Stählin, K. Das äussere u. das innere Problem im heutigen Britisch-Indien. Halle. M. 1. — Stillich, W. Die politischen Parteien in Deutschland. Bd. 1. Die Konservativen. Leipzig. M. 5. — Taddei Francesco. Gli atti e i contratti ricevuti dai segretari comunali a termini dell'art. 166 del testo unico della legge comunale e provinciale, approvato con r° decreto del 4 maggio 1898. Firenze. — Thiele, F. Das deutsche Zollabfertigungsverfahren. Leipzig. 2.50. — Tischendorf, v. Koalitionszwang und Erpressung im gewerblichen Lohnkampfe. Berlin. —.40. — Trentin, S. Della natura giuridica dei consorzi amministrativi di bonifica nella legislazione italiana ed alcune questioni preliminari e attinenti. Roma-Modena. — Trotry, G. Les Grands Jours des parlements (thèse). Paris. — Wagner, Kl. Justitzgesundung. Eine Programmschrift über Gerichtsorganisation. Hannover. M. 1.50. — Wahlrechtsreform, Die, im Dreiklassenparlament. Die Verhandlungen des Preussischen Abgeordnetenhauses vom 10 Januar 1908. Berlin. —.50. — Vangemann, P. Das deutsche Patentrecht. Hannover. M. 2.40. — Webb, S. and Beatrice, W. English local government from the Revolution to the municipal corporations act. 2 vols. London. — Zolla, D. Prof. La grève, les salaires et le contrat de travail. Paris. fr. 3.50. — Zörnig, H. Die Apothekengesetzgebung in Bayern einschl. der Verordnungen über den Betrieb des Apothekengewerbes im Deutschen Reich. München. 4.80.

Baillière, P. Assistance publique et privée an Japon (R. pénit. No. 5). — Bäumer, G. Fortschritte der politischen Frauenbewegung in der Neuen Welt (Z. f. Polit. Hft. 2). — Bellom, M. L'assurance des veuves et des orphelins (R. parlem. No. 167, T. LVI). — Bouchez, A. Commentaire de la loi du 26. mars 1908. portant modification à l'art. 105 du Code forestier relatif à l'affouage (L. Nouv. No. 8, 1 Mai). — Brouardel, G. Le médecin et les accidents du travail (Ann. d'hyg. publ. Mai). — Burmeister, W. Der staatliche Salzgewinnsvorbehalt im gegenwärtigen deutschen Gesamtrechtssystem (Arch. f. öff. R. 23 Bd. 1 Hft). — Calisse. Le riforme della legge per gli usi civici della provincia di Roma (Arch. giur. Vol 78, Disp. 2). — Cook, J. Examination of the amount of indoor pauperism in three metro-

Digitized by Google

politan boroughs, and of the causes which led to the pauperism (J. of R. Stat. Soc. Vol. 71, Part 1, 31 March.). — Darling, Ch. Recent american decisions and english legislation affecting labor unions (Amer. L.-Rev. Vol. XLII, No. 2. — De Boyer Montégut, R. Les retraites ouvrières (R. cath. d. inst. d. dr. No. 4). — De Roux, M. La prévoyance et l'assistance dans les associations professionnelles (R. cath. d. inst. d. dr. No. 5). — Dain, P. L'extension à l'agriculture de la législation des accidents du travail (Réf. Soc. No. 58, 16 mai). — Fiore, S. Die Munizipalisierung öffentlicher Betriebe nach tessinischem Recht (Schweiz. Jur.-Z. Hft. 21). — Frisch, H. Die Aufgaben des modernen Staates (Z. f. Polit. Hft. 2). — Guarnieri — Ventimiglia. A. La tutela sociale dei minorenni e il progetto Giolitti per l' „Infanzia abbandonata". (Sc. pos. Serie II, Vol. VII, No. 3—4). — Guyer, C. Das neue schweizerische Patentgesetz (vom 21 Juni 1907). (Schweiz-J.-Z. Hft. 20 u. 21). — Howden, C. The House of Lords. Its history and constitution (Jurid. Rev., Vol. XX, No. 1). — Hubrich, Ed. Das monarchische Prinzip in Preussen (Z. 1. Polit. Hft. 2). — Kahlert. Die Automobilhaftpflicht und ihre Versicherung (Z. f. Versch.-Wiss. Bd. 8, Hft 2). — Kebedgy. Loi militaire suisse (R. d. dr. int. T. XL, No. 2). — Klein. Invalidenversicherung der Strafgefangenen (G. — S. Bd. LXXII, Hft. 1-2). — Kloss. Die Jugendfürsorgeausschüsse. (Mschr. f. KrPsych. April.). — Küttner. Ueber die Ausbildung der Referendare (D. J.-Z. 10). — Laboulaye, de, R. L'autonomie des postes et télégraphes (R. parlem. No. 166, T. LVI). — Lanza, P. La legge austriaca sulla responsabilità ministeriale. Studi e osservazioni (Riv. pen. Disp. 277a). — Le Pointtevin, G. Commentaire de la loi du 10 avril 1908 relative à l'amnistie (L. Nouv. No. 7). — Liebmann. Zu Paul Labands 50-jährigem Doktorjubiläum und 70 Geburtstage (D. J.-Z. 9). — Lonis, P. Die Arbeiter-Gesetzgebung in Frankreich (Arch. f. Soz.-Wiss. Bd. 26, Hft. 2). — Macrosty, H. Die Vorgeschichte des englischen Streikgesetzes von 1906. (Arch. f. Soz.-Wiss. Bd. 26, Hft. 2). — Meili. Zum hundertsten Geburtstage Bluntschlis. (D. J.-Z. 7). — Pagano, A. Del concetto di persona giuridica di diritto pubblico (Riv. Ital. di sociologia, gennaio-febbraio). — Ripert, H. La situation parlementaire des présidents d'assemblée (R. parlem. No. 167, T. LVI). — Seidel. Postsparkassen (Z. f. Staats-W. 2 Hft.) — Sturrock, J. Registration of title and scottish conveyancing (Jurid. Rev. Vol. XX, No. 1). — Ulrich. Das neue englische Seeversicherungs-Gesetz (Z. f. Versich.-Wiss. Bd. 8, Hft. 2). — Tambaro. Principio organico della constituzione politica (Arch. giur. Vol. 78. Disp. 2). — de Terra, von. Massnahmen der bayerischen Staatsbahnverwaltung zur Einschränkung des Alkoholgenusses bei ihrem Personal (Die Alkoholfrage. Vierteljahrschrift zur Erforschung der Wirkungen des Alkohols, Jahrg. 4, Hft. 4). — Vogel, E. Der gegenwärtige Stand der Wohnungsgesetzgebung in der europäischen Hauptstaaten (Arch. f. öff. R. 23 Bd., 1 Hft.). — Zimmermann, A. La politique coloniale (R. Econ. intern. 15—20 Mars).

VI.

Medjunarodno pravo.

Давелюа, Р. Борьба за обладаніе моремъ. Уроки русско-японской войны. Спб. ц. 1 р. 50 к.

Digitized by Google

Apt, Max. Scheckgesetz. Vom II März 1908. Text.-Ausg. mit Einleitung, Anmerkungen und Sachregister. Berlin. 1.50. — Arduino, M. Verso la politica attuzione del principio di nazionalità. Torino. — Bokanowski, M. Les Commissions internationales d'encquête (thèse). Paris. — Brunet, A. Le régime international des Nouvelles-Hébrides. Le condominium anglo-français. Paris fr. 5.— Caleb, Alb. Du régime des capitulations en Turquie par rapport à la Bulgarie. Genève. — Cavarretta, P. La prescrizione nel diritto internazionale privato. Palermo. L. 5. — Chatelain, L. La protection internationale ouvrière. Paris. fr. 5. — Déprez, E. Études de diplomatique anglaise, de l'avènement d'Edouard Ier à celui de Henri VII (1272—1485). Paris. — Dochow, Fr. Internationale Verwaltungsverträge. Heidelberg. M. —.75. — Ergebnisse der 2 Haager Friedenskonferenz. Berlin. M. —.50. — Gaston de Leval. De la protection diplomatique des nationaux à l'étranger. Bruxelles. — Geffcken, H. Das Gesamtinteresse als Grundlage des Staats- und Völkerrechts. Prolegomena eines Systems. Leipzig. M. 1.20. — Grossi, V. Questioni diplomatiche e coloniali (1896—1906): Europa medio ed estremo Oriente, Africa e America. Roma. L. 4. — Lameire, I. Les occupation. militaires de l'Ile de Minorque pedant les guerres de l'ancien droit. Pariss fr. 12. — Lozé, M. La Question des détroits; étude juridique sur la situation internationale du Bosphore et des Dardanelles (thèse). Paris. — Métin, A. Les traités ouvriers. Accords internationaux de prévoyance et de travail. Textes officiels, Commentaire et historique. Paris fr. 3.50. — Nagao-Ariga. La guerre russo-japonaise au point de vue continental et le droit international d'aprés les documents officiels du grand état major japonais (section historique). Paris. fr. 12. — Pietro Caneani. Verso l'accordo greco-romano. Roma. — Rapisardi-Mirabelli, A. Il diritto internazionale amministrativo e le grandi Unioni fra gli Stati. Roma. — Rouire. La rivalité anglo-russe au XIX siècle en Asie. Golfe persique-Frontière de l'Inde. fr. 3.50. — Roszkowski. La paix de Portsmouth (R. d. dr. intern. T. XL, No. 2). — Sesostris Sidoiuss. Des Patriarcats. Les Patriarcats dans l'Empire ottoman, et spètialement en Egypte. Paris. — Ulmann, Em. Völkerrecht (Das öffentliche Recht der Gegenwart, hrsg. v. Jellineck, Laband u. Piloty, III). Tübingen. — Zuculin, Bruno. I cavi sottomarini e il telegrafo senza fili nel diritto di guerra. Roma.

Boyens, C. Comité maritime international (Z. f. Handlsr. 62 Bd. 1 u. 2 Hft.). — Cluzel, G. La jurisprudence de la Chancellerie en matiére de nationalité (J. d. dr. int. priv. No. III—1V). — Da Veiga Beirao, F. La théorie du renvoi devant les tribunaux portugais (J. d. dr. int. priv. No. III—IV). — Farcy, P. Etude sur les diverses législations concernant les droits de mutation par décès (No. R. d. dr. int. pr. No. 3). — Fiore, P. De la limitation de l'autorité des lois étrangères et de la détermination des lois d' ordre public (J. d. dr. int. priv. No. III—IV). — Floeckher, de, A. La question de la mer Baltique et de la mer du Nord. Le point de vue allemand (R. d. Dr. Int. Publ. No. 1 et 2). — Fron, Eug.-Surveillance et contrôle de Sociétés d'assurances étrangères faisant des opérations en Turquie (N. R. d. dr. int. pr. No. 4—5). — Jordan, C. Attributions des agents diplomatiques et consulaires en matière de légalisations. (R. d. dr.

Digitized by Google

int. No. 1). — Jobit, M. Du droit de mutation par décès dans les rapports internationaux (J. d. dr. int. priv. No. III—IV). — Lainé, A. Esquisse d'une théorie de la forme des actes instrumentaires en droit international privé (J. d. dr. int. priv. No. III—IV). — Lavollée, P. Un étranger peut-il faire partie d'un coseil de famile en France (N. R. d. dr. int. pr. No. 4—5). — Mariages contractés à l'étranger selon le droit anglais (J. d. dr. int. priv., No. III—IV). — Millet, R. L'Autriche-Hongrie et la question d'orient (R. parlem. No. 166, T. LVI). — Nippold, O. Prof. Die zweite Haager Völkerrechtskonferenz und die Schweiz (Schweiz. J.-Z. Hft. 18). — Nys, E. Idées modernes, droit international et franc-maçonnerie. (R. d. dr. int. No. 1). — Overbeck, v. A. Der deutsch-niederländische. Niederlassungsvertrag vom 17. Dez. 1904 (Arch. f. öff. R. 23 Bd. 1 Hft.) Picarda, E. D'un droit de change international. Conditions constitutives d'une lettre de change internationale (N. R. d. dr. int. pr. No. 3 et No. 4—5). — Politis, N. Le droit international privé en Grèce (fin) (J. d. dr. int. priv. No. III—IV). — Regelsperger, G. Le nouveau traité franco-siamois (R. d. dr. Int. Publ. No. 1 et 2). — Responsabilité de l'Etat envers les étrangers pour les actes de ses nationaux (Emeute, insurrection, guerre civile) (J. d. dr. int. priv. No. III—IV). — Renault, M. La conférence de La Haye en 1907 (Sèanc. d. l'Acad. Avril). — Robin, R. Le tunnel sous La Manche et le droit des gens (R. d. Dr. Int. Publ. No. 1 et. 2). — Sanderson, F. Succession to Land in Egypt owned by British Subject (Jurid. Rev. Vol. XX, No. 1). — Schucking, W. L'organisation internationale (R. d. Dr. Int. Publ. No. 1 et 2). — Seibt, G. Limitation internationale de l'immigration, en vue de la preservation des races de la culture et de la vie économique (R. Econ.-intern. 15—20 Mars). — Waultrin, R. La question de la souveraineté des terres arctiques (R. d. Dr. Int. Publ. No. 1 et 2). — Wittmaack, H. Neuere Entscheidungen der nordamerikanischen und englischen Gerichtshöfe zu der nordamerikanischen Karter's Akte (Z. f. Handlsr. 62 Bd. 1 u. 2 Hft.).

VII.

Statistika.

Быковскій Н., Вовчекъ В., Огановскій, Н. и др. Борьба за землю. (Индуктивно-статическое изслѣдованіе). Т. I. Общее введеніе. Ч. 1-ая. Захватъ, капиталъ и трудъ въ земледѣліи и землевладѣніи. Спб. ц. 2 р. 50 к.

Т. Б. Движеніе преступности по Воронежской губерніи (1896—1905 г.г. и 1906—1907. г.г.). (Право. 19). — Т. Б. Къ статистикѣ смертныхъ казнейвъ Россіи (за три мѣсяца). (Право, 16).

Андерсонъ, В. Нѣсколько цифръ изъ дѣятельности церковно-приходскихъ попечительствъ (Труд. Пом. No. 5). — Г. В. Новѣйшій фазисъ въ развитіи дѣятельности посредническихъ конторъ по пріисканію работы въ Германіи (Труд. Пом. N. 5).

Amtmann, H. Neue mathematische Theorien der Witwenversicherung. Jena. M. 2.50. — Beiträge zur Arbeiterstatistik, No. 7. Die Fortschritten der amtlichen Arbeitsstatistik in den wichtigsten Staaten. Teil 2. Abteilung für Arbeiterstatistik. Berlin. M. 3. — Bowley, A. Elements of statistics. 3rd edition. London. 10.6. — Drucksachen des Beirats

Digitized by Google

für Arbeiterstatistik. Verhandlungen, N 19. Protokolle über die Verhandlungen des Beirats für Arbe iterstatistik vom 11 bis 14. XII. 1907. Berlin. M. 1.50. — Gemeindelexikon für das Königreich Preussen Auf Grund der Materialien der Volkszählung vom 1 Dezember 1905 und anderer amtlicher Quellen hearb. vom Kgl. Preussischen Statistischen Landesamte. Heft II. Berlin. 2.60. — Mitteilungen des bernischen statistischen Bureaus. Jahrg. 1907. Lief. 2. Kriminalstatistik des Kantons Bern pro 1901—1905. Bern. 1.20. — Schnapper-Arndt, G. Sozialstatistik. Leipzig. — Schwiening, H. Beiträge zur Rekrutierungsstatistik. (Mit besonderer Berücksichtigung der die Dienstuntauglichkeit bedingenden Krankheiten u. Gebrechen). Jena. M. 3. — Specht, F. und P. Schwabe. Die Reichstags-Wahlen von 1867 bis 1907. Eine Statistik der Reichstags-Wahlen nebst den Programmen der Parteien und einem Verzeichnis der gewählten Abgeordneten. 2 Aufl. Berlin. M. 2. — Statistik, Schweizerische. Herausgeg. vom statistischen Bureau des eidg. Departements des Innern. Liefg. 160. Die Bewegung der Bevölkerung in der Schweiz im Jahre 1906. Bern. M. 2. — Statistik, Preussische. (Amtliches Quellenwerk.), Hft. 206. Die endgültigen Eergebnisse der Volkszählung vom 1 Dez. 1905 im Preussischen Staate so wie in den Fürstentümern Waldeck und Pyrmont. 1 Teil. Berlin. 12.40. — Statistique générale de la Belgique. Exposé de la situation du royaume de 1876 à 1900, rédigé sous la direction de la Commission centrale de statistique en exécution de l'arrêté royal du 29 mai 1902. Tome 1. Bruxelles. fr. 10. — Wadler, A. Die Verbrechensbewegung im östlichen Europa. 1 Band: Die Kriminalität der Balkanländer. München. M. 10. — Webersik, G. Geographisch-statistisches Welt-Lexikon. Nach den neusten Daten herausgegeben. Wien. M. 15.

Bellom, M. Le coût de la vie en Angleterre (J. d. Soc. d. Stat. No. 5). — Dudfield, R. Some unconsidered factors affecting the hirth-rate (J. of R. Stat. Soc. Vol. 71, Part 1, 31 March). — Guttstadt, Alb. Die Unterlagen der Todesursachenstatistik (Z. d. Kgl. Preuss. Stat. Landesamts, Ergänz.-Hft. 27). — Hutchins, B., Miss. Notes on the mortality of young children (J. of R. Stat. Soc. Vol. 71, Part 1, 31 March). — Zimmermann, F. Die deutsche Handelsstatistik in ihrer geschichtlichen Entwickelung und ihrem derzeitigen Stand. (Conrad's Jahrb. III F., 35 Bd., IV Heft.).

VIII.

Sbirke zakona, sudskih i upravnih riešidaba, izvješća o zasjedanjima i djelatnosti društva i udruga.

Вольскій, З. Вся Сибирь. Справочная книга по всѣмъ отраслямъ культурной и торгово-промышленной жизни Сибири, съ приложеніемъ карты Сибири. Спб. ц. 3 р. — Омелянскій, А. Ежегодникъ для юристовъ-практиковъ. Спб. ц. 50 к. — Чарнолускій, В. Сводъ законовъ, циркуляровъ и справочныхъ свѣдѣній по народному образованію въ переходный періодъ. М. ц. 1 р. 50 к. — Чарнолусскій, В. Сборникъ законовъ и справочныхъ свѣдѣній о печати, собраніяхъ, съѣздахъ, обществахъ, союзахъ и т. д. Спб. ц. 40 к.

Digitized by Google

Отчетъ о дѣятельности С.-Петербургскаго Ольгинскаго дѣтскаго пріюта трудолюбія за первое десятилѣтіе его существованія (Труд. Пом. No. 5).

Aschenborn, M. Das Gesetz über das Postwesen des Deutschen Reichs vom 28. X. 1871. Berlin. — Arndt, A. Das Reichsbeamtengesetz vom 31 März 1873 in der Fassung der Bekanntmachung vom 18 Mai 1907, erläutert. Berlin. M. 3. — Atti del VI. Congresso giuridico nazionale (Milano, settembre 1906). Milano. — Carpentier, A. L'année législative et judiciaire (1907). Paris. — Code pratique de l'enseignement primaire. Préface de Ed. Petit. Paris. fr. 6. — Curti, Eug. Sämtliche Entscheidungen des schweizerischen Bundesgerichts (Band XXV—XXX der amtlichen Sammlung) in abgekürzter Fassung und nach Materien geordnet. Erste Fortsetzung, 1 Liefg. Zürich. fr. 3. — Dalloz. Code forestier, suiv des lois sur la pêche et la chasse et Code rural, avec annotations d'après la doctrine et la jurisprudence, publiés sous la direction de G. Griolet et Ch. Vergé. 7-e édition. Paris. — Digesto Italiano. Enciclopedia metodica e alfabetica di legislazione, dottrina e giurisprudenza. Disp. 650—652: 2 lire ogni dispensa. Torino. — Dowell's Income-Tax Laws. By J. Piper. Sixth edition. London. 21 s. nett. — Eger, G. Das Reichsgesetz über den Unterstützungswohnsitz v. 6 Juni 1870 in der Fassung v. 12 März 1894. 5 Aufl. Breslau. M. 12.70. — Encyclopedia of the laws of England. Second edition. Revised and enlarged. Vol. IX. London. 21 s. nett. — Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen. N. F. 17 Bd. 1 Hft. — Fayollet, H. Guide pratique de l'état civil, de l'assistance judiciaire. Paris. fr. 1.50. — Fleiner, F. Staatsrechtliche Gesetze Württembergs. Textausg. mit Anmerkungen. 2 ergänzte Ausg. Tübingen. M. 4. — Gareis, K. (Prof.) Die allgemeine deutsche Wechselordnung nebst den Nürnberger Novellen und dem Wechselstempelsteuergesetz. 6 veränderte Aufl. München. M. 1.60. — Geller, L. Die Praxis des obersten Gerichtshofs. Samml. d. oberstgerichtl. Entscheidungen aus den Gebieten des bürgerl. Rechts usw. Unter Mitwirkung von H. Jolles u. J. Geller herausgeg. Wien. M. 12. — Gerhard, S. Praxis des Privat-Versicherungsrechts. Eine Sammlung von Gerichtsentscheidungen. Jeder Band M. 7.50. Berlin. — Glock, A. u. R. Kloss. Das im Königreich Sachsen geltende Reichs- und Landesrecht in übersichtlicher Zusammenstellung. Nachtrag auf den Stand vom 1 I. 1908 mit vollständigem Register. Karlsruhe. 1.80. — Handwörterbuch der Staatswissenschaften. Hrsg. v. J. Conrad, L. Elster, W. Lexis u. Edg. Loening. 3-te, gänzlich umgearbeitete Auflage. 1 Liefg. Jena. M. 2.50. — Heim, A. Scheckgesetz. Mit Erläuterungen. Leipzig. 1.20. — Idoux, A. La jurisprudence du Conseil d'Etat et de la Cour de cassation quant aux points qui leur sont communs. — Jouanneau, A. Trait formulaire des décisions des juges de paix. Tome 1-er. Paris. fr. 14. — Klein, Br. Das preussische Gesinderecht. Ein alphabetisch geordnetes Nachschlagebuch. Berlin. M. 4. — Kohler, J. Prof. u. M. Mintz. Die Patentgesetze aller Völker. Bd. I, Liefg. 6 u. 7. Berlin. — Kopp, K. Die badische Volksschul-Gesetzgebung, nebst den zum Vollzuge dieser erlassenen Vorschriften und anderen auf das Volksschulwesen bezüglichen Gesetzen und Verordnungen nach dem Stande vom 1. II. 1908. 5 Aufl. Karlsruhe. 6.75. — Krückmann, P. Prof. Spruchrecht. Ausgewählte höchstrich-

Digitized by Google

terliche Entscheidungen in der Systematik des Bürgerlichen Gesetzbuchs. Köln. 43. 5 Hft. à M. 2.50. — Législation sur les vins, fraudes, alcoolisation, mouillage, sucrage, vins artificiels, fraudes dans la vente des marchandises et falsification des denrées alimentaires. Paris, libr. Rouslan. — Lemoigne, F. Rèpertoire de la faillite et de la liquidation judiciaire. Paris. fr. 10. — Lois, décrets, arrêtés concernant la réglementation du travail. Nancy, libr. Bergert-Levrault. Paris. 75 c. — Merzbacher, S. Scheckgesetz vom 11 März 1908 samt den Bekanntmachungen vom 19 März 1908. Texausg. mit Einleitung, Anmerkungen und Sachregister. München. 1.20. — Neumann, H. Die Rechtsprechung des Reichsgericht in Zivilsachen. Gesammelt, bearb. u. hg. in Verbindung mit E. Friedrichs, C. Heinrici, Th. Olshausen. I. Bürgerliches Gesetzbuch. Lief. Berlin. 1.40. — Panhard (N. et A.). Jurisprudence du Conseil d'Etat statuant au contentieux du tribunal des conflits et de la Cour des comptes. Cinquième table décennale 1895 à 1904, comprenant les arrêts rendus di 1 janvier au 31 décembre 1904 Paris. Les deux volumes 35 fr. — Pichard, A. Nouveau Code de l'Instruction primaire, recueilli, mis en ordre et annoté. 20-e édition. Paris. fr. 6. — Schiffer, Eug. Das preussische Volksschulunterhaltungsgesetz. (Gesetz vom 28 Juli 1906). 2 verm. Aufl. Essen. 1.50. — Stoepel, P. Preussisch-deutscher Gesetz-Codex. Neu bearbeitet von Thiele. Frankfurt a. M. 4 Aufl. 3 u. 4 Bd. — Warneyer, O. Jahrbuch des Entscheidungen: A. Zivil-, Handels- u. Prozessrecht. 6 Jahrg. M. 9. B. Strafrecht u. Strafprozess. 2 Jahrg. M. 4. C. Arbeiterversicherungsrecht. 1 Jahrg. M. 4. Leipzig.

Mjesečna skupština „Pravničkoga društva" u Zagrebu.

Dne 28. studenog o. g. održalo je pravničko društvo redovitu svoju lijepo posjećenu mjesečnu skupštinu pod predsjedanjem predsjednika društva dra. Franje Spevca, na kojoj je predavao član dr. Franjo Poljak, tajnik hrv.-slav. gospodarskog društva u Zagrebu o aktuelnoj temi „Pravni odnošaji bosanskoga kmetstva".

Predavač razvio je u svome predavanju ove glavne misli:

Jedno od najvažnijih* pitanja unutrašnjeg narodnog života u Bosni jest kmetsko ili t. zv. agrarnopitanje. Ono jest zanimljivi predmet nedovršenog još znanstvenog študija — a osobito aneksijom Bosne, postaje za nas još aktuelnijim no do sada.

Kakogod je ova pravna tvorevina analogna sličnim uredbama drugih naroda iz prošlosti, ipak imade u njoj i dosta osebujnosti. Traži dakle zasebnog študija, koji želi predavač potaći, u prvom redu u pogledu pravnom.

Jezgra stvari počiva ponajprije u dvije pravničke kontroverze, koje imadu doduše više teoretsku, nego praktičnu vrijednost. Ipak se radi o tom, da se ispravnim rješenjem ovih pitanja izbije iz ruku prividno oružje onim bezbrižnim socijalno-političkim optimistima, koji hoće staviti kmetski odnošaj na pijedestal jedne posvema normalne, novovjeke, zdrave institu-

* Po popisu od g. 1895. bijaše u Bosni 40·15% kmetskih obitelji, 7·78% seljaka sa posjedom dijelom kmetskim dijelom slobodnim, a 39·21% slobodnih seljačkih obitelji.

Digitized by Google

cije. Uz to o tom teoretskom rješenju može donekle ovisiti i način rješenja ovog teškog pitanja.

Te kontroverze jesu: Prvo, je li kmetski odnošaj čisto privatno-pravne naravi ili ima u svojem razvitku i javno-pravnih elemenata? Drugo, kakova je pravna konstrukcija ovog odnošaja, t. j. je li to emphyteusa, nasljedni zakup, zajednica dobara ili odnošaj podanički, odnosno je li uredba posvema svoje vrsti?

Praktična važnost kmetskog pitanja leži u istinu pako u obzirima narodno-gospodarstvenim, prema kojima se imade prosudjivati, je li taj odnošaj uopće spojiv sa modernim načinom gospodarenja.

Punctum saliens jest u tom pravcu treće pitanje: Može li kmet, po sadašnjem uredjenju ili barem po shodnoj pravnoj reformi, doći do gospodarstveno opravdane naknade za investicije, koje je eventualno učinio u racijonalnom kmetskom poljodjelstvu?

Glede prvih dviju pitanja iznosi predavač povjesni razvitak bosanskog kmetskog odnošaja, te ističe naročito ove povjesne činjenice:

Već prije osvojenja Bosne po Turcima u 15. stoljeću opstojali su doduše u Bosni slični kmetski odnošaji kao danas, no s tom razlikom, da je podavanje kmeta, isto kao n. pr. i u Hrvatskoj, Srbiji itd., iznosilo devetinu (a ne trećinu) brutto-priroda — dakako osim stanovite službe: robote.

No k ovom, u istinu podaničkom odnošaju, pristupio je za turske vlade još novi elemenat: uredba lenskoga prava. Kako od kmetova tako i od slobodnjaka uzimao je musliman „spahija" u ime države, za svoje vojničke službe, desetinu. Faktičkom premoći i samovoljom pošlo mu je doskora za rukom, da osim desetine iznudi devetinu ne samo od kmeta, nego i od mnogoga slobodnjaka. Uz to je, osobito zbog drobljenja lena i slabosti središnje vlasti, prisvojio sebi kao kmetski gospodar i mnoga ina dobra, naročito državna. Tako je osoba „spahije" postala u najviše slučajeva ujedno i „agom" (gospodarom kmeta).

G. 1839. ukinuto je lensko uredjenje, te je država preuzela ubiranje desetine. No tim su se odnošaji kmetova još samo pogoršali, jer je spahija-aga, izgubivši desetinu, nastojao to nadomjestiti drugim većim teretima, osobito povišenom robotom. Kad je na to g. 1848. usljed pokreta u drugim državama došlo i u Turskoj do ukinuća robote, uznastojaše age, da se na drugi način odštete. To im je u Bosni po prijateljstvu Tahir paše i pošlo za rukom. Ovaj je što varkom, što silom na sastanku aga, seoskih knezova i svećenstva u Travniku prisilio kmetove, da od sele mjesto devetine davaju — uz neke protučinidbe za zgrade, ograde i porez — punu trećinu (u sijenu polovinu)!

To je bio razvitak u Posavini, Turskoj Hrvatskoj i Podrinju, te je ovdje očit kontinuitet izmedju sadašnjeg kmetstva i bivšeg podaničkog odnošaja, koji se osniva i na temeljima javnoga prava.

U unutrašnjosti Bosne, tvrdi se, da je razvitak drugojačiji. Tamo su turski osvajači zauzeli — usljed ratova, pomora itd. po kršćanima napuštenu — zemlju, koju su kašnje predali opet kršćanskim kmetovima na temelju dobrovoljnih ugovora (na trećinu, petinu ili sedminu).

Konačno je zbog velikih nepodopština sa strane aga, naročito usljed

Digitized by Google

iznajmljivanja trećine, te zbog nejasnoće pravnog reda izdana g. 1859. t. zv. seferska naredba, na kojoj se kmetsko pravo i danas osniva. Time je kmetstvo uredjeno kao jedinstvena pravna uredba — dakako u pojedinkostima različito prema prilikama pojedinih krajeva. (U glavnom prevladava sustav trećine, a samo iznimno nalazimo u nekim krajevima polovinu, četvrtinu ili petinu — u kotaru gackom sedminu i osminu).

Na temelju ovog povjesnog razvitka smatra predavač kmetstvo odnošajem, koji ima u sebi i javno-pravnih elemenata. Ako se kontinuitet s podaničkim odnošajem svagdje baš i nije održao, ipak je potonji očito i u takovim slučajevima dao cijelom razvitku odlučan pravac, dok napokon nije došlo do jedinstvenog instituta. (Karakteristično je i to, da kmetske sporove presudjuju upravne političke oblasti, a ne sudovi.)

Na istom temelju smatra predavač isključenim i pravnu konstrukciju kmetstva kao rimske emphyteuse ili sličnog čisto privatno-pravnog, bilo stvarnog ili pogodbenog odnošaja — kako to čine bosanski pravnici. Ne samo da se kmetstvo razlikuje od emphyteuse: 1. neotudjivosti prava kmetova, 2. pravnim subjektom, kojim je kmetska obitelj (uredjena poput naše porodične zadruge), a ne pojedinac, 3. redovno alikvotnim podavanjem priroda (spram stalnog canona kod emphyteuse) — nego još i više posebnim značajem i povjesnim razvitkom Bosansko se kmetstvo ne može iz svojeg doba istrgnuti, te učiniti institutom posvema drugih vremena i drugih gospodarstvenih odnošaja.

Kmetstvo u Bosni, kao bivši podanički odnošaj, izgubilo je doduše tečajem vremena obilježje osobne odvisnosti kmetove u pogledu jurisdikcije, zabrane selenja, a i robote — no i nakon izlučenja ovoga, preostalo je još za pravo u toj uredbi najbitnije: podaništvo gospodarstveno. A načelo gospodarstvene slobode igralo je prigodom otkupa kmetstva drugdje, u duhu vremena, barem tako važnu ulogu, kao i načelo slobode osobne!

Po mnijenju se predavačevu mora dakle kmetski odnošaj smatrati ili nastavkom bivšeg podaničkog odnošaja ili barem posebnom, ovome odnošaju skroz analognom tvorevinom svoje vrsti.

Zatim je predavač razložio potanje ustanove sadašnjeg kmetskog pravnog uredjenja. Kmetsko pravo definira se kao „pravo kmetske obitelji, da nasljedno uživa tudje zemljište za alikvotni dio priroda (hak) — mnogo rjedje za stalnu množinu prirodnina ili stalnu pristojbu (kesim), a posvema rijetko za stanovite službe (hizmet)." Naročito raz'aže predavač pitanje sticanja kmetskog prava dosjelošću (koju dopušta), nadalje kmetove dužnosti glede gospodarenja, podavanja haka od različitih prirodnina, sustave podavanja, način odmjerivanja haka (po desetini, gdje još nije uvedeno paušaliranje potonje) itd. Naposeb ističe nedostatke odmjerivanja.

Napokon raspravlja predavač sa gledišta i narodno-gospodarstvenog i pravnog treće pitanje: o naknadi za učinjene investicije.

Ako kmet ne može doći do redovite naknade za investicije — kao što je to doista i isključeno —, mora se kmetstvo u Bosni smatrati doista takovom protukulturnom uredbom, koju je sa modernim novčanim gospodarstvom upravo nemoguće složiti.

Alikvotni sustav podavanja (hak), koji do na male iznimke (osim kesima i hizmeta), svagdje prevladava, djeluje upravo kao kazna za svaku melioraciju, svaku investiciju sa strane

Digitized by Google

kmeta. Isto je po priznanju zapadnih agrarnih političara bila najveća zapreka svakom gospodarskom napretku u posljednjem stoljeću i u ostaloj Evropi, dok nije tamo ukinut sustav desetine.

Da ovaj nazor još u daleko većoj mjeri vrijedi za bosansku trećinu, pokazuje predavač slijedećim primjerom:

Kmet kao racijonalni gospodar htio bi n. pr. u kmetsko gospodarstvo uložiti bolje sjeme, bolja ratila, umjetni gnoj ili barem više rada (koji bi eventualno drugdje mogao unovčiti). Kao dobar gospodar mora praviti glede uložene glavnične vrijednosti od prilike ovaj račun:

Ako uloži 100 K, te mu se ulog odmah za godinu dana dobro isplati n. pr. sa 30% — dobit će iza žetve za uloženih 100 K za 130 K veći bruttoprihod. Od toga će pripasti državi 13 K desetine, agi 39 K trećine, a izgubio je barem 4 K kamata od uložene glavnice, t. j. ukupno 56 K. Od 130 K preostane mu dakle samo 76 K, s kojima ne može ni glavnicu od 100 K namiriti. Dapače svršava ovaj posao sa 26 K, t. j. 26% efektivnoga gubitka!

Svaki primjer investicija mora svršiti posvema sličnim računom. Otuda slijedi: Kmet, koji i najracijonalnije postupa, što manje ulaže, što manje radi, to je račun za nj povoljniji!

No ovaj protukulturni gospodarski zakon ne ubija samo poljodjelstvo kmetsko, nego i ono slobodnog seljaka, pošto mu željeznom logikom okoline — usljed pomanjkanja primjerenog obrta, trgovine i gospodarstvene naobrazbe — neodoljivo nameće gospodarstvene običaje kmetstva.

Po pozitivnom pravu vrijede doduše glede popravaka i melioracija, kojima se mijenja jezgra kmetskog dobra, ove ustanove: Kmet ima pravo na odštetu, u glavnom samo onda, ako je aga na to privolio (da kmet n. pr. sagradi zgrade, osnuje voćne nasade ili vinograd, učini plodnim pustoselinu i sl.). Za zgrade priznaje ovo načelo već seferska naredba, a g. 1886. izjavila ga je vlada „auch für die etwaigen Meliorationen".

Ne privoli li aga na melioraciju, drže bosanski pravnici, da može kmet postupati samo kao „negotiorum gestor" t. j. tražiti naknadu samo za melioraciju posvema očito, a ne relativno korisnu.

No što je još ljepše, kmet može tražiti naknadu tekar prigodom potpunog prestanka kmetskog odnošaja (iznimka postoji samo u slučaju obvezanosti age graditi stanbenu kuću).

Posvema je dakle jasno, da je i ova naknada sasvim iluzorna. Prvo, aga u svojoj konzervativnosti većinom ne će privoliti na melioraciju, a zaista mu niti ne može konvenirati, da daje gotovinu za kmetove gospodarske špekulacije. Ako pak kmet, dok je takav, ne može za melioraciju dobiti naknadu, ne će ga na nju doista ponukati niti nada za slučaj razriješenja kmetstva!

Na posljetku uopće se niti ne radi o naknadi za redovite investicije, nego samo za izvanredne melioracije. Napredno pako gospodarenje u naše se doba bez redovitih investicija u glavnici i radu, koje se ipak još ne mogu smatrati „melioracijama", ne dade niti zamisliti. Uz to je i naknadu investicija, u većini slučajeva današnjega poljodjelstva, kao i granicu izmedju investicija i melioracija, upravo nemoguće ustanoviti.

Medjutim niti de lege ferenda nije ovo pitanje moguće urediti, da se spomenutom kobnom nedostatku doskoči. Racijonalno ulaganje kapitala u

Digitized by Google

moderno poljodjelstvo tako je škakljiv posao, da je za razmjerno nošenje rizika upravo nemoguće zamisliti stalni sporazum age i kmeta. U takav se posao može upustiti jedino sam gospodar na vlastitu odgovornost, sa vlastitim kapitalom.

Po mnijenju predavača postojat će dakle nesavladive zapreke svakomu gospodarskom napretku u Bosni tako dugo, dokle god se kmetsko pitanje ne bude riješilo, bilo otkupom ili drugim kojim načinom. Rješenjem pako ovog pitanja bavit će se predavač posebno drugom zgodom. —

Po dovršenom predavanju bio je predavač pozdravljen od slušalaca, koji su, svi bez iznimke, vrlo pažljivo pratili predavanje. Na predavanju bilo je i sveučilištaraca iz Bosne i Hercegovine.

Predsjednik u ime skupštine zahvali predavaču na ovom aktuelnom i u svakom pogledu zanimljivom predavanju, sa željom, da i dalje nastavi obradjivati istu temu.

VIESTNIK.

(Upravni odbor pravničkoga družtva) držao je dne 28. studenoga svoju sjednicu, u kojoj je primljen istup iz družtva koncem g. 1908.: dra. Aleksandra Mitrovića, dra. Boleslava Marcoina, Dragutina Mocnaja, Franje Magdića, Mirka Pažametei Nikole Mirkovića, a primljeni su u družtvo sa 1. siečnjem 1908.: dr. Božidar Domac, odvjetnik u Dugom selu, Lavoslav Rosenberg, absolvirani pravnik na Rieci, Vjekoslav Gagliardi, odvjetnički perovodja u Kutini, dr. Božidar Božić, advokatski kandidat u Mostaru, Miroslav Gorjanović, kr. prislušnik u Zagrebu i dr. Fran Mohorič, c. kr. sudni tajnik u Ljubljani, a od 1. srpnja 1908. dr. Ivo Milić, c. kr. sudbeni pristav u Puli.

Sada je saobćio blagajnik, da je izžriebana 4 i pol postotna založnica I. hrvatske štedionice, glaseća na 1000 kruna br. 31, i da ju je štedionica zamjenila sa novom od 1000 K br. 3233, te da je nabavljeno 5 komada 4 i pol postotnih založnica I. hrvatske štedionice, svaka od 200 kruna, i to br. 1033, 2199, 2200, 2321 i 897.

Konačno je primljeno izvješće blagajnika o stanju blagajne.

(† Dr. Adalbert Gertscher) predsjednik višega zemaljskoga sudišta u Trstu, umro je poslie kratke bolesti dne 13. rujna o. g. U „Slovenskom Pravniku" br. 9—10. od ove godine piše o njem „M.": Rodjen je u Tržiču g. 1846., gimnaziju je svršio u Novom mjestu, a pravne nauke u Beču. God. 1867. stupio je u sudbenu praksu u Ljubljani, po tom je bio sudski pristav u Postojni, kasnije zamjenik državnog odvjetnika u Celju, a onda sudac u Mariboru, gdje je povodom sastava novih gruntovnih uložaka bio god. 1883. odlikovan viteškim krstom reda Franje Josipa. God. 1887. došao je u Ljubljanu za višesudnog savjetnika, a naskoro u Celj za predsjednika okružnog suda, g. 1895. u Trst za državnog nadodvjetnika, g. 1896. bijaše pozvan u ministarstvo pravosudja za ministarskog savjetnika. Tečajem god. 1898. bude imenovan generalnim advokatom, a onda za predsjednika višeg zemaljskog suda u Zadru. Već mnogo odlikovan, dobio je god. 1900. jošte i dostojanstvo pravog tajnog savjetnika. God. 1906. nastupio je predsjedništvo višeg zemaljskog sudišta u Trstu.

Slovenac, koji je napravio tako izvanrednu karijeru, i zaslužio ju je usljed svoje neobične pravničke oštroumnosti i znanja. Svako, ma još kako odgovorno i visoko mjesto,

Digitized by Google

ispunio je posvema koli u sudstvu, toli u pravosudnoj upravi. Svaki svoj posao promatrao je sa uzvišenoga stanovišta i posvetio mu se svom snagom.

Za pravosudje u Dalmacji nastalo je pod njegovim predsjedničtvom novo doba. Na sve je načine nastojao popraviti sudsku praksu i skrbti za pravnički naraštaj, koji je dorasao novim zadaćam pravosudja. I u jezičnom je pogledu znatno popravio prilike u smjeru pravice i narodnih potreba.

U istom je duhu radio i u Primorju kao višesudni predsjednik u Trstu. Slovenštini i hrvaštini otvarao je vrata u svim molbama, dapače i u unutrašnjem viećanju senata, polazeći sa naravnoga načela, da imade viećanje biti u istom jeziku, u kom se je vodila razprava i u kojem se ima proglasiti i izdati osuda. Tako se je po zasluzi Gertschera dogodilo, da malena grana slovenskoga naroda u Primorju imade sasvim drugčije pravedno uredjene jezikovne odnošaje, nego li njegovo deblo u području višeg suda u Gradcu.

Mnogo mu je muke zadavalo to, što trgovačka komora u Trstu nije htjela predlagati za sudske prisjednike ljude, vješte slovenštini. Ali je i tuj našao način, da od pol godine ovamo sude u slovenskim i hrvatskim stvarima jezikoslovno kvalificirani laici.

Za „Slovenski Pravnik" se je mnogo zanimao. Godine 1888. pomagao ga je probuditi bio mu je stalan suradnik. Njegovi bistroumni i temeljiti članci u tom godišnjaku ostaju biseri slovenske pravne literature.

Kako se je pobrinuo, za to, da „Mjesečnik pravničkog društva" dobivaju svi sudovi u Dalmaciji, tako je, preuzevši predsjedničtvo nadsudišta u Trstu, naručio „Slov. Pravnik" za sva primorska sudišta sa slovenskim ili hrvatskim pučanstvom pod uvjetom, da list priobćuje i hrvatske sastavke. Sam je mislio na to, kako bi „Slovenskom Pravniku" priskrbio hrvatskih suradnika, a najradje, govorio je, bio bi sam pisao, da je samo malo dospio.

Hrvatski je govorio gladko kao i slovenski. Uz to je naučio mnoge strane jezike tako, da mu je bilo moguće na izvoru upoznati i pravo stranih država.

Stajao je medju najizobraženijim pravnicima i uživao visoko poštovanje takodjer radi svoje skromnosti i dobrohotnosti. Ljubav njegova spram rodjene grude bijaše tiha. Čast njegovoj uspomeni!

(† Dr. Krunoslav Bobinac). Dne 7. studenoga o. g. umro je ovdje nakon duge i težke bolesti u najkrepčoj muževnoj dobi dr. Krunoslav Bobinac, tajnik i zamjenik ravnatelja kr. zem. statističkoga ureda u Zagrebu. S pokojnikom i opet je nestalo čestita, umna, revna i požrtvovna pregaoca na kulturnom polju. Poštenjak u najpodpunijem smislu rieči, bio je pokojnik u obitelji uzor sina i brata, u službi činovnik visoko naobražen, savjestan, neumoran i vanredno vješt, drugovima prijatelj iskren i odan, sa svakim dobar i ljubezan, a život mu je sav izpunjavalo nastojanje, da se, vršeći najsavjestnije svoje dužnosti, oduži hrvatskoj domovini, kojoj je bio odan svom plemenitom svojom dušom. Tko ga je poznavao, onako skromna i blaga, uz to ipak, gdje je i trebao, energična postojana, onako svega proniknuta sviešću dužnosti svojih, morao ga je visoko štovati, te će duboko požaliti, da su preranom njegovom smrti izginule sve one liepe nade, što su se spajale s njegovim dubokim i obsežnim znanjem, njegovom darovitošću i riedkom marljivošću, te sve one osnove, što ih je nezaboravni pokojnik bio zasnovao za budući svoj rad.

Krunoslav Bobinac rodio se je 25. travnja 1871. u gradu Senju. Još kao dječak izgubio je otca Jakova, vrlo zaslužnoga i uglednoga školskoga nadzornika, te je ostao na brizi dobroj svojoj majci, koja se je pravom ponosila sa svojim sinom. Svršivši s odličnim uspjehom u Zagrebu gimnazijalne i sveučilištne pravno- i državoslovne nauke, bio je promoviran g. 1893. na čast doktora prava i imenovan pravnim vježbenikom, a kašnje prislušnikom kod kr. sudbenog stola u Zagrebu. Kao sveučilištni slušač sudjelovao je kod raznih radnja kr. zem. statističkoga ureda, iztičući se već tada osobitom sposobnošću i revnošću, pa kad je kod toga ureda trebalo popuniti izpražnjeno mjesto pristava, bio je

Digitized by Google

pozvan Bobinac, da predje u službu upravne statistike. Tomu se je pozivu on rado odazvao, jer se je već odprije u velike zanimao za statistiku. Stupivši u statističku službu, bio je već za kratko vrieme i to 17. ožujka 1894. imenovan pristavom kr. zem. statističkoga ureda. Novomu svomu zvanju posvetio se je svim svojim silama, nastojeći, da se u njem što više usavrši i usposobi s teoretske i praktične strane, te je neumornom radinošću učestvovao u administrativnim i književnim radnjama ureda, naročito u uredjivanju uredskih publikacija, a njegovo u svakom pogledu uspješno i savjestno službovanje našlo je priznanje u tom, što je previšnjim riešenjem od 1. listopada 1907. bio imenovan tajnikom i zamjenikom ravnatelja kr. zem. statističkog ureda.

Kao ravnateljava zamjenika zapala je dra. Bobinca takodjer čast, da bude podpredsjednikom novo ustrojenoga zemaljskoga povjerenstva za nazivlje občina i prebivališta. I tu su ga čekale važne dužnosti, kojima je bio svojom spremom posve dorastao, a koje bi bio i vršio svom ljubavi i revnošću, ali, na žalost, nije mu to dopuštala njegova bolest, koja ga je snašla početkom ove godine i kojoj je, eto, podlegao. Uspješnu je djelatnost neprežaljeni pokojnik razvijao kao povjerenik družtva za pučku prosvjetu, a osobitom se ljubavi zanimao za družbu sv. Ćirila i Metoda, koje nije zaboravio ni u zadnjim svojim časovima, te joj oporukom zapisao oveći iznos. Bio je članom našega družtva od g. 1893. pa neprekidno do svoje smrti, a bio je i suradnikom našeg lista. Lahka mu zemlja i trajna uspomena!

(† Milan Smrekar). Dne 12. studenoga o. g. umro je naglom smrću od kapi odsječni savjetnik kr. zem. vlade, koji je ujedno bio dodieljen upravi krajiške investicionalne zaklade, Milan Smrekar, u 53. godini svoga života.

Pokojnik rodio se 29. siečnja 1856. u Zagrebu, gdje je svršio gimnazijske i sveučilištne nauke, te se posvetio upravnoj službi. Dekretom ces. kr. glavnog zapovjedničtva kao kr. zemaljske upravne oblasti imenovan je 13. prosinca 1879. kotarskim pristavom kod kotarskog ureda u Petrinji. Dne 5. rujna 1884. dodieljen je predsjedničtvu kr. zem. vlade u Zagrebu, a 15. srpnja 1886. imenovan perovodjom kr. županije modruško-riečke u Ogulinu, gdje je ostao sve do 3. ožujka 1888., kada je premješten u istom svojstvu županiji u Zagreb. Danom 28. ožujka 1890. imenovan je perovodjom II. razreda i dodieljen županijskoj oblasti u Zagreb, odakle je 31. prosinca 1891. dodieljen kr. zemaljskoj vladi odjelu za unutarnje poslove. Dne 3. travnja 1892. imenovan je perovodjom višeg stepena, a Previšnjim riešenjem od 10. srpnja 1892. tajnikom kr. zemaljske vlade. Previšnjim riešenjem od 16. lipnja 1898. podieljen mu je naslov i značaj odsječnog savietnika kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, a Previšnjim riešenjem od 26. kolovoza imenovan je odsječnim savjetnikom kr. zem. vlade u VI. činovnom razredu, te je kao takav 20. kolovoza prošle god. promaknut u viši stepen VI. činovnog razreda. Prema tome je Milan Smrekar služio malo ne punih 29 god. a kako je u svojoj službi bio marljiv, točan i savjestan, najbolje dokazuju mnoga priznanja i odlikovanja, koja su mu izražena od njegovih predpostavljenih, a i sa Previšnjeg priestolja. Već godine 1892. dne 19. siečnja izrazio mu je veliki župan županije zagrebačke svoje priznanje za revno službovanje. Malo kasnije povjerena mu je uprava predsjedničkog ureda kr. zem. vlade, a dekretom zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, od 20. rujna 1892., imenovan je članom povjerenstva za teoretske državne izpite. Sa 21. veljače 1895. imenovan je po kr. zemaljskoj vladi za bogoštovlje i nastavu „zamjenikom ravnatelja izpitnog povjerenstva za učitelje pjevanja i glazbe", koju je čast obnašao sve do svoje smrti. Previšnjim riešenjem od 15. listopada 1895. podieljen mu je viteški krst reda Franje Josipa I., a godinu dana kasnije, 10. listopada 1896., izraženo mu je Previšnje priznanje za osobite zasluge, stečene oko ustrojenja i uredjenja milenijske izložbe u Budimpešti. Dne 12. lipnja 1902. imenovan je povjerenikom kr. zem. vlade za izpite zrelosti na hrv. zem. glazbenom zavodu u Zagrebu, koju je čast takodjer sve do smrti obnašao i uzprkos narušenog zdravlja savjestno ju obavljao.

Digitized by Google

Neprežaljeni pokojnik, koji je bio članom našega društva od g. 1900., počeo se je već rano intenzivno baviti izučavanjem pravnih djela iz upravne struke, te je već kao perovodja županije modruško-riečke izdao „Ustavno zakonoslovlje" i „Zakon o zadrugah" koji su prvienci njegovog rada na polju naše uprave. Svoj rad nastavio je kasnije s mnogim člancima i zakonskim zbirkama, te ga napokon ovjenčao svojim „Priručnikom", kojim je stekao neprolazno ime na polju naše stručkovne književnosti. Za izdavanje „Priručnika" dobio je dozvolu bana početkom godine 1891., te je u svezcima to djelo izlazilo sve do god. 1899., kad je izašao zadnji svezak u nakladi I. Granitza. U predgovoru prvom svezku „Priručnika" veli, da je od prvih dana svog službovanja o njem razmišljao, i da radostno šalje u sviet prvi svezak, želeći, da bar dotle poživi, dok ga i završi. Ta mu se je želja i izpunila, a naši su upravni činovnici dobili djelo, koje im je od neprocjenjive vriednosti u svim granama i slučajevima njihove službe. Osim prije spomenutih napisao je, sastavio i izdao još Smrekar ova djela:

„Ovršno izlučenje po § XXXI. zakona o zadrugah, od 14. travnja 1881.", Zagreb, 1882. Nakladom knjižare Mučnjaka i Senftlebena. „Mnienje ob uredjenju seljačkoga posjeda i njegovih pravnih odnošaja". „Ustav i ustroj seoskih občina u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji s osobitim obzirom na Dalmaciju". Zagreb, 1887. „Repetitorij za kandidate občinsko-bilježničkih izpita", 1890. Nakladom knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch). „Tumač zakona o zadrugah od 9. svibnja 1889." Naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, 1890. „Kratko zakonoslovlje i nauka narodnog gospodarstva prema naučnoj osnovi za više pučke dječačke škole". Zagreb, 1891. Naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch). „Tumač ugarsko-hrvatskog obrtnog zakona". Zagreb, 1892. Naklada kr. sveučilištne knjižare Fr. Suppana (Rob. Ferd. Auer). „Ustavno zakonoslovlje". Zagreb, 1887. Naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch).

Tužna je viest o njegovoj smrti odjeknula u svim našim činovničkim krugovima, koji su pokojnika osobito cienili kao druga, izvrstnoga praktičnoga stručnjaka i odlična stručnoga pisca.

Zajednici upravnih činovnika bio je zaslužni pokojnik požrtvovnim predsjednikom, svim podčinjenim činovnicima najbolji šef, svim drugovima dobar i na svaku uslugu vazda spreman drug i prijatelj. U stručnoj književnosti hrvatskoj zauzimao je pokojnik osobito ugledno mjesto, te je naročito svojim „Priručnikom" ostavio sebi monumentum aere perennius. Vječna mu spomen!

(Imenovanja). Ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije obnašao je Mirka Košćeca, upravitelja kr. zemaljske kaznione u Lepoglavi, imenovati viećničkim tajnikom kr. banskoga stola extra statum, te ga dodieliti na službovanje kr. sudbenom stolu u Požegi, podjedno pako dru. Franji Seifertu, tajničkom pristavu kr. banskoga stola u službovanju kod kr. zemaljske vlade, odjela zapravosudje, povjeriti upravu kr. zem. kaznione u Lepoglavi, nadalje je imenovao kr. perovodnog vježbenika, dodieljenog na službovanje kr. zemaljsko-vladnom odjelu za unutarnje poslove, dra. Milana Hüvertha, kr. kotarskim pristavom u X. činovnom razredu sa sustavnim berivima ostavljajući ga na mjestu dosadašnjeg službovanja; perovodje nižeg razreda kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade Emilijana Laszowski-a, dra. Antuna pl. Markovića, dra. Gavru Gjkovića i dra. Teodora Bošnjaka perovodjama višeg razreda iste zemaljske vlade u VIII. činovnom razredu sa sustavnim berivima, Milošu Jankoviću, sudbenom pristavu kod kotarskoga suda u Staroj Pazovi, povjerio je upravu rečenog kotarskog suda, a obnašao je Gabriela Topljaka, pravnoga vježbenika kod kr. kotarskog suda u Gjurgjevcu, dra. Milana Barišića, pravnoga vježbenika kod kr. sudbenog stola u Zagrebu, Matiju Gašparca, pravnoga vježbenika kod kr. kotar. suda u Delnicama, Sredoju Adamovića, pravnoga vježbenika kod kr. sudbenoga stola u Mitrovici, Pavla Habdiju

Digitized by Google

pravnoga vježbenika kod kr. sudbenoga stola u Bjelovaru, Ljudevita Zimpermana, pravnoga vježbenika kod kr. kotarskog suda u Senju, i Kazimira Golubića pravnoga vježbenika kod kr. kotarskoga suda u Karlovcu, imenovati prislušnicima u obsegu kr. banskoga stola, a Mihovila Bosca, Dioniza Krajacza i Šimu Štiglića, trgovačkim prisjednicima za kotarski sud kao trgovačko-mjenbeni sud u Senju.

(U Dalmaciji). Ministar unutrašnjih posala imenovao je namjesništvenog tajnika Vladimira Bersu pl. Leidenthalskog kotarskim poglavarom u Dalmaciji.

(U Bosni i Hercegovini). C. i kr. zajedničko ministarstvo naimenovalo je kotarskog predstojnika I. razr. Tomislava Ferljana u upotrebi u upravnom odjeljenju zemaljske vlade i kotarskog predstojnika II. razreda Juliana Mossakowskog u upotrebi u okružnoj oblasti u Bihaću vladinim tajnicima u VII. dnev. razredu ; nadalje kotar. predstojnika II. razr. Ivana Raucha u Bos. Novom kotarskim predstojnikom I. razr. u VII. dnev. razredu, a političkog pristava I. razr. i kotarskog upravitelja Josipa Nikodemowicza u Ključu i vladinog perovodju dra. Juliana Kehlmanna u upotrebi u upravnom odjelenju zemaljske vlade kotarskim predstojnicima II. razr. u VIII. dnevnom razredu.

Poglavica zemaljske vlade naimenovao je administrativnom odjeljenju zem. vlade dodieljenog političkog pristava II. r. dra. Stjepana Samu Fodora vladinim perovodjom u IX. dn. r. ; kotarskom uredu u Tešnju na službovanje dodieljenog političkog pristava II. r. Petra de Tartaglia u političkim pristavom I. r. u IX. dn. r. ; dalje kotarskom uredu u Varcar-Vakufu na službovanje dodieljenog privremenog perovodnog vježbenika Milutina Valpotića kao i administrativnom odjelenju zemaljske vlade na službovanje dodieljenog privremenog perovodnog vježbenika dra. Antuna pl. Magyary-a privremenim političkim pristavima II. r. u X. dn. r., ostaviv svekolike na njihovu dosadašnjem mjestu službovanja, perovodnog vježbenika kod c. i kr. direkcije vojene pošte i brzojava u Sarajevu Emila Opalku perovodnim vježbenikom u XI. dnevnom razredu za kotarski ured u Travniku, pravnog vježbenika u kr. sudbenom stolu u Zagrebu Miroslava pl. Festetića privremenim auskultantom za okružni sud u Banjaluci, a svršenog pravnika Ivana viteza Hordynskog privremenim auskultantom za okružni sud u Sarajevu, auskultanta u kralj. kotarskom sudu u Cirkvenici Ivana Jeličića privremenim auskultantom za okružni sud u D. Tuzli, a svršenog pravnika Julija Deutscha privremenim auskultantom za okružni sud u Travniku, svršenog pravnika dra. Srećka Maisatza privremenim perovodnim vježbenikom u XI. dnev. razredu, dodielivši ga na službovanje kotarskom uredu u Maglaju, pravnog vježbenika u c. kr. okružnom sudu u Litomericu Jaroslava Makoveca privremenim auskultantom za okružni sud u Travniku, političkog pristava II. razreda dra. Majera Gottesmanna u upravnom odjeljenju zemaljske vlade političkim pristavom I. razreda u IX. dnevnom razredu, a perovodnog vježbenika Eduarda Sonnenfelda u kotarskom uredu u Zenici političkim pristavom II. razreda u X. dnev. razredu, i svršenoga pravnika Milana Mihailinovića privremenim auskultantom za okružni sud u Sarajevu.

(Premještenja). Ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije premjestio je iz službenih obzira kr. županijskog tajnika Dragutina Prykrila od kr. županijske oblasti u Osieku k onoj u Zagrebu, a kr. kotarskog predstojnika Dragutina Vukovca od kr. županijske oblasti u Zagrebu k onoj u Osieku, sudbene pristave : Fileusa Jurčića kod kotarskog suda u Samoboru, k onomu u Karlovcu iz službenih obzira, te Stjepana Pavšu, kod kotarskog suda u Pregradi, k onomu u Samoboru uslied vlastite molbe, iz službenih obzira dra. Aurela Plemića, sudbenog pristava kod kotarskog suda u Djakovu, k sudbenom stolu u Bjelovaru, uslied vlastite molbe Zdenka Novaka, sudbenog pristava kod kotarskog suda u Šidu, k onomu u Djakovu, uslied vlastite molbe dra. Ivana Krnica,

Digitized by Google

sudbenog pristava kod kr. kotarskog suda u Vinkovcima, k onomu u Osieku, Ivana B i š k u p c a, kotarskog sudca u Staroj Pazovi, uslied vlastite molbe k sudbenom stolu u Gospiću, uslied vlastite molbe Tomu M e g l e r a, kotarskog suca u Korenici, k onomu u Mitrovici, uslied vlastite molbe Ivana I m a, sudbenog pristava kod kotarskog suda u Pakracu, k onomu u Vinkovcima, iz službenih obzira Milana Z o r i ć a, sudbenog pristava kod kotar. suda u Korenici, k onomu u Ivancu.

(U B o s n i i H e r c e g o v i n i). C. i kr. zajedničko ministarstvo financija je premjestilo sudske tajnike Aleksandra B o j k a od kotarskog suda u Bos. Krupi k okružnom sudu u Banjaluci, dra. Jakova E i s l e r a od okružnoga suda u Banjaluci k kotarskom sudu u Bos. Krupi, Franju S t r u p l a od kotarskog suda u Bos. Dubici k okružnom sudu u Travniku, Felixa K o c i e l s k o g od kotarskog suda u Kotor-Varoši k onom u Bihaću i Ljudevita T e r t i l a od okružnog suda u Travniku k onom u Bihaću.

Poglavica zemaljske vlade premjestio je sudske pristave Ivana B o j k o v s k o g od kotarskog suda u Županjcu k onom u Bos. Dubici, postaviv ga ujedno predstojnikom ovog kotarskog suda, Janka A š p e r g e r a od kotarskog suda u Mostaru k onom u Županjcu, postaviv ga ujedno predstojnikom toga kotarskog suda, Wolfa L i e b l e i n a od kotarskog suda u Bos. Novom k onom u Stócu, postaviv ga ujedno predstojnikom toga kotarskog suda; dalje Antuna Č a b r a j i ć a od kotarskog suda u Zenici k onom u Kotor-Varoši, postaviv ga ujedno predstojnikom toga kotarskog suda, dra. Filipa N e u f e l d a od kotarskog suda u Gračanici k onom u Gradačcu, Juliana J a n k i e w i c z a od kotar. suda u Gradačcu k onom u Mostaru, Martina E s i h a od okružnoga suda u Bihaću k onom u Travniku i Milosava P u t n i k a od kotarskog suda u Bihaću k onom u Bos. Novom i auskultanta Ivana D u r b e š i ć a od okružnog suda u Banjaluci k kotarskom sudu u Zenici, sudskog pristava Augustina O b l a k a od kotarskog suda u Livnu k onom u Bugojnu i postavio ga ujedno predstojnikom toga kotarskog suda; dalje je premjestio auskultanta Sadika S a d i k o v i ć a od okružnog suda u Banjaluci k kotarskom sudu u Vlasenici.

Iz službenih obzira premješteni su financijalni podtajnik Josip M e š t r i ć od okružne oblasti u Mostaru k financijalnom odjeljenju zemaljske vlade, financijalni podtajnik Franjo J u r i n a od financijalnog nadzorništva u Banjaluci k onom u Sarajevu, financijalni podtajnik Marko G l a n z e r od financijalnog odjeljenja zemaljske vlade k financijalnom nadzorništvu u Banjaluci i financijalni podtajnik dr. Franjo G r i g á r od financijalnog nadzorništva u Sarajevu k okružnoj oblasti u Mostaru.

Dalje je premjestio poglavica zem. vlade auskultanta Cvjetana S p u ž e v i ć a od okružnog suda u Mostaru k kotarskom sudu u Mostaru, a razriešio je auskultanta u okr. sudu u Sarajevu Vladimira A n d r i ć a, auskultanta u okružnom sudu u Travniku Ambroza D r a ž i ć a na njihovu molbu od daljeg službovanja u ovim zemljama, a premjestio je naizmjence šerijatske sudije Ibrahim ef. D ž a n h o d ž i ć a u kotarskom sudu u Cazinu i Sadik ef. H. O m e r o v i ć a u kotarskom sudu u Županjcu, te je razriešio auskultanta u okružnom sudu u Sarajevu Vukana K r u l j a na njegovu molbu od daljeg službovanja u ovijem zemljama.

(P r a v o o d v j e t o v a n j a) podielio je ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije dru. Eduardu S c h u b e r t u, odvjetničkom perovodji u obsegu kr. banskoga stola sa sjedištem u Koprivnici, dru. Želimiru M a ž u r a n i ć u, odvjetničkom perovodji, u obsegu kr. banskog stola sa sjedištem u Zagrebu, dru. Ivanu Ž i v i ć u, odvjetničkom perovodji, u obsegu banskoga stola sa sjedištem u Klanjcu, i dru. Otonu G a v r a n č i ć u, odvjetničkom perovodji, u obsegu kr. banskoga stola sa sjedištem u Virovitici.

(N o v i k r. j a v n i b i l j e ž n i c i). Ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije imenovao je Ladislava pl. J a n c s o-a, sudbenog pristava, i dra. Šandora F i s c h e r a, odvjetnika u Rumi, kr. javnim bilježnicima u obsegu kr. sudbenog stola u Mitrovici, oba sa sjedištem u Rumi, i to prvoga za prvi kotar, a drugoga za drugi kotar.

Digitized by Google

(Sbornika zakona i naredaba valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju) komad V. godina 1908. izdan je i razposlan dne 20. studenoga 1908., te sadržaje:

pod brojem 37. Naredbu kr. ug. ministarstva od 31. prosinca 1907. br. 6125., kojom se do dalnje odredbe zakonodavstva sa odgovarajućim preinakama stavlja u kriepost željeznički poslovni red od godine 1851.;

pod brojem 38. dodatak k ujedinjenoj dozvoljbenoj ispravi slavonsko-podravske vicinalne željezince;

pod brojem 39. naredbu kr. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 17. kolovoza 1908. broj III. A. 237., kojom se izdaju ustrojne ustanove kr. hrv.-slav. zemaljskog oenoložkog zavoda u Zagrebu;

pod brojem 40. naredbu kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 16. rujna 1908. broj 1355., o strukovnoj pregledbi riba, raka i školjka, namienjenih javnom potrošku;

pod brojem 41. naredbu kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 28. rujna 1908. broj 52012. glede porabe propisnih uredovnih pečata i štampilja kod občinskih poglavarstva i nabave istih;

pod brojem 42. naredba bana kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 11. listopada 1908. broj 4047. Pr., kojom se zabranjuje objavljivati štampom vojničke odredbe;

pod brojem 43. naputak o postupku, koji se ima sliediti kod vinkuliranja kao vojnička ženitbena jamčevina položenih obveznica hrvatsko-slavonsko zemljo-razteretnih obveznica kod izplaćivanja kamata i kod devinkuliranja istih;

pod brojem 44. naredbu kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove, od 5. listopada 1908. broj 38.156. izdanu u sporazumku s kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vladom, odjelom za bogoštovlje i nastavu, glede razpoložbe tangentama, što odpadaju na župnička (parohijska), učiteljska i bilježnička ovlašteničtva prigodom individualne razdiobe šumskih glavnica zemljištnih zajednica bivših urbarskih občina;

pod brojem 45. naredbu kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, od 4. studenoga 1908. br. 26.619 o osnutku privremene zidarske škole u Cirkvenici.

(Uredovna sbirka naredaba pravosudne struke). Mjeseca listopada 1908. izdana i razaslana je uredovna sbirka naredaba pravosudne struke svez. VIII. broj 1040—1074, arak 23—25.

Sadržaj netom izašlih brojeva jest sliedeći:

Broj 1040. Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za pravosudje od 3. kolovoza 1907. broj 12.391, kojom se ustrojava novo mjesto kr. javnog bilježnika sa sjedištem u Ivancu.

Broj 1041. Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za pravosudje od 19. kolovoza 1907. broj 12.893, kojom se odredjuje, da kr. kotarski sudovi ne imadu od c. kr. austrijskih sudova potraživati naknade dostavljačkih pristojba za dostave, obavljene na njihove zamolbe u gradjanskim parbenim i neparbenim stvarima, kada se te pristojbe ne mogu ubrati od stranke, kojoj je spis namienjen.

Broj 1042. Naredba bana kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 25. rujna 1907. broj 13.946, kojom se djelomično preinačuje naredba od 12. svibnja 1907. broj 7186, kojom su opredieljena sjedišta i užji okoliši kr. javnih bilježnika za grad Osiek i područje kr. kotarskog suda u Osieku (broj 36 sbornika od godine 1907.)

Broj 1043. Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za pravosudje od 17. listopada 1907. broj 16.551, kojom se sudovi upućuju, da se osobe, koje se izručuju Srbiji, imadu u Beogradu predati prefekturi, a ne sudu.

Digitized by Google

B r o j 1044. Okružnica kr. banskog stola od 19. studenoga 1907. br. 25.799, kojom se sudovi kao gruntovne oblasti upućuju, da imadu kod brisanja prava zaloga u odluci za kr. financijalno ravnateljstvo točno navesti pravo, o kojem se radi, stranke, kojih se tiče i kao i odluku, kojom je dotično pravo uknjiženo.

B r o j 1045. Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za pravosudje od 21. siečnja 1908. broj 531, glede iznimnoga oprosta od plaćanja uvrstbine za oglase, kojimi se obznanjuje, da je ugasnuće koje trgovačke tvrdke upisano u trgovačkom registru.

B r o j 1046. Okružnica kr. banskog stola od 19. veljače 1908. broj 4142, o tom, da je dru. Peri Gavraniću, odvjetniku u Zagrebu, opozvana punomoć, kao zastupniku ces. i kr. vojnog erara, te imenovan na njegovo mjesto dr. Eugen Laxa, odvjetnik u Zagrebu.

B r o j 1047. Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za pravosudje od 28. veljače 1908. broj 3859, kojom se preinačuje § 4. naredbe od 30. ožujka 1886. br. 4912 (zbirka naredaba br. 147) o uredjenju službenih i osobnih odnosa stražarskog osoblja kod kr. zemaljskih kazniona.

B r o j 1048. Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 1. travnja 1908. broj 15.633, upravljena na sve upravne i redarstvene oblasti radi dopunjenja naredbe od 1. listopada 1888. broj 35.650 (zbirka naredaba broj 275) o sastavljanju kaznenih prijava radi izdanja kaznenih odredaba.

B r o j 1049. Okružnica kr. banskog stola od 1. travnja 1908. broj 7352, u pogledu propisa valjanih za ovršne pristojbe u Bosni i Hercegovini.

B r o j 1050. Okružnica kr. banskog stola od 9. travnja 1908. broj 7878, kojom se upućuju sudovi, kako se imadu stilizirati kaznene osude, koje izriču kaznu izgona.

B r o j 1051. Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za pravosudje od 17. travnja 1908. broj 4777, kojom se ustrojava novo mjesto kr. javnog bilježnika sa sjedištem u Cirkvenici.

B r o j 1052. Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za pravosudje od 20. travnja 1908. broj 6701, glede priredjenja zapisnika o glavnoj razpravi i o viećanju u kaznenom postupku pisaćim strojem.

B r o j 1053. Okružnica kr. banskog stola od 29. travnja 1908. br. 8867, o postupku mjestnih sudova u parnicama protiv tuženika nepoznata boravišta.

B r o j 1054. Naredba bana kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 3. svibnja 1908. broj 2434, kojom se nadopunjuje naredba od 10. travnja 1899. broj 1581 pr. o uredjenju povjerenstvenih, selitbenih i zamjeničkih pristojba autonomnih činovnika i službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije.

B r o j 1055. Okružnica kr. banskog stola od 13. svibnja 1908. broj 11.370, glede dostavljanja mjesečnih izkaza povjerenika za sastav smrtovnice o sbivšim se slučajevima smrti kr. poreznim uredima.

B r o j 1056. Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za pravosudje od 17. svibnja 1908. broj 8223, kojom se ustrojava novo mjesto kr. javnog bilježnika sa sjedištem u Našicama.

B r o j 1057. Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za pravosudje od 22. svibnja 1908. broj 8601, kojom se odredjuje, kako se imade § 4. naredbe od 24. prosinca 1885. broj 18.436 (Uredovna zbirka naredaba svez. I. broj 122) propisani račun o naknadi za podmirenje pisarničkih, uredskih i kućnih potreba polagati počam od II. polugod. 1908.

B r o j 1058. Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 27. svibnja 1908. broj 21.282 ex 1907. upravljena na oružničko zapovjedničtvo u Zagrebu u predmetu zaračunavanja obskrbnih troškova oružnika.

B r o j 1059. Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje po-

Digitized by Google

slove i za pravosudje od 29. svibnja 1908. broj 8896, kojom se odredjuju neke promjene u broju, sjedištu i teritorijalnom obsegu mjestnih sudova.

B r o j 1060. Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za pravosudje od 19. lipnja 1908. broj 10.372, kojom se ustrojava novo mjesto kr. javnog bilježnika sa sjedištem u Dolnjem Miholjcu.

B r o j 1061. Okružnica kr. banskog stola od 28. lipnja 1904. broj 16.024, kojom se stavlja izvan krieposti okružnica kr. banskog stola od 14. listopada 1903. broj 24.398, glede zastupanja stranaka pred mjestnimi sudovi i pred kr. kotarskimi sudovi u maličnom postupku po punomoćnicih, te glede valjane legitimacije takovih punomoćnika u koliko stoji u protuslovju sa obrazloženjem riešitbe vis. kr. stola sedmorice od 21. travnja 1904. br. 599.

B r o j 1062. Okružnica kr. banskog stola od 1. srpnja 1908. broj 15.844, kojom se upućuju sudovi kako imadu postupati s prijavama o kažnjivim činima, kojih su počinitelji kašnje izveli samoubojstvo.

B r o j 1063. Okružnica kr. banskog stola od 8. srpnja 1908. broj 15.523, kojom se svi kr. sudbeni stolovi upućuju na obdržavanje propisa § 147. kp. i da sudci iztražitelji imadu obavjestiti i nadležni vojni sud, kada hoće izvan područja svoga sudbenog stola preslušati svjedoke, koji spadaju pod vojnu sudbenost.

B r o j 1064. Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za pravosudje od 11. srpnja 1908. broj 11.756, kojom se odredjuje dan za predaju novo sastavljenih gruntovnih uložaka kr. sudbenim stolovom u Zagrebu i Varaždinu, te kr. kotar. sudovom u Bošnjacima, Brinju, Jaski, Krnjaku, Križevcima, Kutini, Novskoj, Novom Marofu i Stubici, ter ujedno ustanovljuje rok za provodjenje izpravnog postupka.

B r o j 1065. Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 13. srpnja 1908. broj 11.319, kojom se promienjuje teritorijalni obseg mjestnih sudova.

B r o j 1066. Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za pravosudje od 15. srpnja 1908. broj 11.365, kojom se ustrojava novo mjesto kr. javnog bilježnika sa sjedištem u Slunju.

B r o j 1067. Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za pravosudje od 6. kolovoza 1908. broj 13.521, kojom se sudovi I. molbe upućuju, da brzo i točno udovoljavaju zamolnicama austrijskih i ugarskih sudova glede provedbe ovrha i dostave sudbenih odpravaka, te kojom se sudovi upućuju, kako imadu postupati, kada traže posredovanje kr. zemaljske vlade za diplomatsku dostavu odpravaka svojih u inozemstvo.

B r o j 1068. Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za pravosudje od 8. kolovoza 1908. broj 13.654, kojom se odredjuje promjena u teritorijalnom obsegu mjestnih sudova u Hlebinama i Goli.

B r o j 1069. Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za pravosudje od 10. kolovoza 1908. broj 13.791, kojom se odredjuje, kako se u registru P. (za redovite parnice) table broj 44 novi imadu frustrirane, obnovljene, ukinute itd. parnice iznašati.

B r o j 1070. Okružnica kr. banskog stola od 1. srpnja 1908. broj 15.891, kojom se upućuju sudovi na propisani postupak sa kupovninom iz prodaje corpora delicti.

B r o j 1071. Okružnica kr. banskog stola od 15. srpnja 1908. broj 15.843, kojom obavješćuju sudovi, da je konvencija sa kraljevinom Saksonskom o medjusobnom oprostu ostavinskih pristojba odkazana.

B r o j 1072. Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove i za pravosudje, od 8. kolovoza 1908. broj 13.235, kojom se broj priseznika za mjestni sud občine Jakšić povisuje.

B r o j 1073. Okružnica predsjedičtva kr. banskog stola od 13. kolovoza 1908. broj 3835 pr. o disciplinarnoj vlasti sudbenih urednika.

Digitized by Google

Broj 1074. Okružnica kr. banskog stola od 2. rujna 1908. broj 20.890, u predmetu pristojbene obveznosti na području zemalja krune ugarske ostalog pokretnog ostavinskog imutka podanika nadvojvodine Badenske i kraljevine Pruske.

Stečaji.

Prezaduženik	Stečajna oblast	Stečajni povjerenik	Dan i broj odluke	Stečajni upravitelj	Zamjenik	Rok prijavni do	Ročište
Tr. tvrdka **Moritza Lustiga** sinovi i vlastnici njeni Jöne i Louisa Lustig u Šidu	Kr. sudbeni stol u Mitrovici	Vaso Terzić kr. sudbeni viećnik	6. rujna 1908. Br. 6293/gr.	Dr. Franjo Horvat odvjetnik u Šidu	Dr. Giga Aranicki odvjetnik u Mitrovici	10. listopada 1908.	12. listopada 1908.
Samuel Goldfinger sitničar u Virovitici	Kr. sudbeni stol u Osieku	Ante Kovačić kr. kotarski sudac	2. studenoga 1908. Br. 17.141/gr.	Dr. Srećko Kohn odvjetnik u Virovitici	Dr. Vjek. Hengl odvjetnik u Osieku	12. prosinca 1908.	12. prosinca 1908.
Vjekoslava i **Ante Baraković** u Osieku	Kr. sudbeni stol u Osieku	Dušan Bertić kr. sudbeni viećnik	24. listopada 1908. Br. 16.877/gr.	Dr. Franjo Prohaska odvjetnnik u Osieku	Dr. Alfred Kästenbaum odvjetnik u Osieku	15. prosinca 1908.	29. prosinca 1908.
Srbska štedionica u D. Lapcu	Kr. sudbeni stol u Gospiću	Antun Anger kr. sudbeni viećnik	6. studenoga 1908. Br. 5640/gr.	Ivan Gojtan odvjetnik u Gospiću	Dr. Josip Brajković odvj. perov. u Gospiću	15. prosinca 1908.	15. siečnja 1909.
Ignac Singer u Otoku	Kr. kotarski sud u Vinkovcima	Tomo Rušec kr. sudbeni pristav	31. listopada 1908. Br. 19.517/gr.	Dr. Gjuro Topalović odvjetnik u Vinkovcima	Mate Ivakić odvj. perov. u Vinkovcima	30. prosinca 1908.	26. siečnja 1909.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

RETURN TO ➡ **CIRCULATION DEPARTMENT**
202 Main Library

LOAN PERIOD 1 **HOME USE**	2	3
4	5	6

ALL BOOKS MAY BE RECALLED AFTER 7 DAYS

Renewals and Recharges may be made 4 days prior to the due date.

Books may be Renewed by calling 642-3405.

DUE AS STAMPED BELOW

MAY 01 1990

RECEIVED

JUN 08 1989

CIRCULATION DEPT.

UNIVERSITY OF CALIFORNIA, BERKELEY
BERKELEY, CA 94720

FORM NO. DD6

Digitized by Google

U.C. BERKELEY LIBRARIES
C020917249

Digitized by Google

Digitized by Google